non ſufficeret, cygneam illam cantionem, FILIOLI DILIGITE INTER VOS, *ſæpe in Eccleſia iterauerit: cum hoc præcepto omnia diceret contineri: vt deniq; cum Epheſi, in ſumma tranquillitate vſq; ad centeſimum & viceſimum ætatis annum aduentum Domini exſpectaſſet, ita vt Dominus fore prædixerat, exceſſu placidi ſoporis ſimillimo ad eum euolarit. O te ſanctiſſime Iohannes, ſupra quàm à nobis, aut dici, aut cogitari poteſt, beatum: qui virgineo nitore, Apoſtolica dignitate, euangeliſtæ gloria, martyrij, citra violentam mortem, laurea, prophetico ſpiritu, vnus ex omni cælicolarum numero inſignis, quæ ſingula ceteros ornant, conſecutus es vniuerſa. Tu, tu igitur Beatiſſime, ſuſcipe cauſam noſtram: pone nos apud eum in gratia apud quem tu ſemper in maxima gratia fuiſti: commenda nos ei, quæ tibi commendata eſt: vt ei qui tibi illam commendauit, vtriuſque precibus commendemur: tu, cui venenum nocere non potuit, effice ne cuiquam noſtrum hæreticorum venena noceant: tu, quem oleum feruens non læſit, impetra nobis, ne vnquam prauarum cupiditatum feruore lædamur: procurato Chriſtianis principibus illam, quam tu tantopere commendabas pacem & animorum coniunctionem: inprimis autem* GREGORIO XIII. *Clementiſſimo Patri ac Domino noſtro obtine à Chriſto placidiſſimam & tuæ ſimillimam ſenectutem: vt, cum Eccleſiæ pacem fundauerit: cum oues, quæ aberrarunt, in* CHRISTI *ouile reduxerit, cum quod facere tum*

re iam feliciter exorſus eſt, vt nomen IESV *omnium gentium linguis celebretur, effecerit: vigil, prudens, fidelis diſpenſator inuentus, ſuper omnia bona conſtituatur, illius, qui cum Patre & Spiritu ſancto vnus* DEVS *viuit & regnat vltra omnem æternitatem, Amen.*

Cum Senecæ librum de Prouidentia interpretaturus eſſet.

ORATIO III.

Habita Romæ III. Non. Iun. M. D. LXXXV.

DE Seneca nihil hoc loco conſtitui dicere: nam ſi vituperatores illius confutare vellem, neceſſario mihi ducenda eſſent præcipua argumẽta è ſcriptis ipſius, vt oſtenderem eum & doctrinæ copia, & ſcribendi elegantia longè multumq; omnibus obtrectatoribus ſuis præſtitiſſe. Nunc cum apud eos diſſeram, quibus Senecæ ſcripta nota non ſunt: (quotus enim quiſque veſtrum ante hunc diem ea, nõ dicam, euoluit aut legit, ſed inſpexit aut attigit?) puto me commodius eſſe facturum, ſi prius hunc libellum mole quidem, vt videtis, exiguum, ſed & orationis ornamẽtis, et argumenti grauitate, vt ſentietis, eximium vobis propoſuero, ac deinde permiſero, vt ex eo Senecam, tanquam ex vngui,

Epistolae
Stefanus
Rex
Poloniae
pars 2
pag 323
et
andreas Bathory
Cardinalis
pag 328. 331

7996 3 Mss 75

Pro Bibliotheca
Canoniæ Vitoviensis
Congregationis Prem:

Conventus
Vitoviensis

Biblioteka Publiczna
Biblioteka
Główna
w Bydgoszczy

3509.1970
1

XVI.8°-69

1593

D 425/70

...zbioru

Bibliothecæ Coll. Reg. Varsav. Scholar. Piarum 1825.

MARCI ANTONII MVRETI PRESBYTERI, ET CIVIS ROMANI,

XXX.

De dignitate ac præſtantia ſtudij Theologici,

2 78

ORATIO PRIMA.

HABITA LVTETIÆ PARISIORVM NON. FEB. M. D. LII.

CVM OMNES MIHI SINgulari quadam, ac præcipua laude digni videntur, qui in aſſequenda honeſtarum artium ſcientia operam & induſtriam ſuam collocant, tum ij præcipuè qui veluti maiore quodam numinis afflatu perculſi, cæteris omnibus poſthabitis, ad diuinarum rerum intelligentiam omnes cogitationes ſuas, atque omnia ſtudia contulerunt. Nam ſi eorum omnium, quæ in hac immenſa rerum vniuerſitate cernuntur, vnumquodque naturali perficiendi ſui deſiderio tenetur: & animus noſter ad ſimili-

militudinem diuinitatis effictus tanto perfectior eſt, quanto propius ad illud, ex quo ductus & propagatus eſt, exemplar accedit: dubitari profectò non poteſt, quin ea ſit omnium præſtantiſſima facultas, quæ, quoad eius fieri poteſt, cum humanis diuina copulando, mortalitatem noſtram, quantum illius imbecillitas patitur diuinæ naturæ arctiſſima colligatione deuincit. De illius mihi facultatis laudibus, hodierno die, demandatum eſt ab iis, quorum & apud me plurimum valet, & apud omnes peræquè valere debet auctoritas, non vt eas quidem ſingillatim percenſere omnes, ac flore orationis conueſtire conarer, (quod & imperare iniquum eſſet, & ſuſcipere temerarium) ſed vt ex earum innumerabili copia pauca quædam ſeligerem, de quibus ex hoc ampliſſimo loco, vobis audientibus explicarem. Qua de re cùm mecum initiò ageretur, refugiebam equidem tanti oneris magnitudinem, veritus ne idem mihi contingeret, quod nobili olim ſophiſtæ apud Annibalem de rebus bellicis longa accuratáque oratione diſputanti contigiſſe dicitur: ſi homo adoleſcens, & cùm à cæteris rebus ſatis tenuiter inſtructus, tum in hoc genere penitus rudis, inter tot eruditiſſimos viros, ad dicendum de rebus diuinis aggrederer. Illud etiam me commouebat, quod præclarè à Platone ſcriptum noueram, orationi, & iis rebus, quæ oratione tractantur, quandam inter ſe cognitionem intercedere oportere, ex quo facilè intelligebam conſequi, vt ad res diuinas pro dignitate tractandas diuinum quoddam requireretur orationis genus. At iſta quidem, re adhuc integra, fortaſſis

maiore

maiore quadam cautione prouidenda fuerint: nunc quidem iam ſemel altum ingreßis, quæ nos cumque tempeſtas exceptura eſt, vela nimirum facienda ſunt. Illud modò antequàm vlteriùs prouehar, à vobis ſummoperè contendo, vt quando omne mihi perfugium in veſtra bonitate ac clementia ſitum eſt, tenuitatem meam veſtro fauore, & ſilentio ſubleuetis, quò mea oratio his veluti ſecundis ſubuecta ventis, quem ſibi propoſuit, portum faciliùs conſequatur. Atque vt hinc exordiamur. Si nihil diceremus aliud, niſi eam, quæ antiquißimo vocabulo Theologia *dicitur, ſcientiam eſſe quandam, quæ diuinæ ſapientiæ theſauros hominibus recluderet, tamen illud, vt opinor, liquidò conſtaret, quanto æterna natiuis, immortalia caducis, diuina humanis antecellunt, tanto eſſe hanc facultatem cæteris omnibus anteponendam. Sed quemadmodum qui præclari alicuius ædificij pulchritudinem peruidere, ac penitus cognoſcere cupiunt, non ſatis ſibi eſſe ducunt illud vno totum aſpectu contemplari, ſed ſingulas etiam ſibi partes accuratè perluſtrandas, ac ſeorſum conſiderandas putant: ita nos, ſi huius præſtantißimæ facultatis partes pauliſper excutere voluerimus, tum demum, quanta illius pulchritudo ſit intelligemus. Theologia igitur, viri eruditißimi, vt à maioribus noſtris accepimus, duabus præcipuis partibus continetur, quarum vna in lege poſita eſt, altera in Euãgelio. Eſt verò ea lex, de qua loquimur, non ab humano profecta conſilio, neque ſimilis earum, quæ hominum libidine ſtatuuntur, in quibus multa ineptè ac ridiculè, nonnulla etiam impiè ac nefariè ſancita reperias,*

ſed primum quidem ab illo huius vniuerſitatis parente, ac opifice Deo *in omnium hominum impreſſa, atque inſignita animis, pòſt etiam eiuſdem* Dei digito *in tabulis inſculpta lapideis, ne improbis vlla prætendendæ facinoribus ſuis ignorantiæ occaſio relinqueretur. Cúmque eam in duo ſumma capita tribuere liceat, eorum prius, quæ ad cultum numinis, poſterius, quæ ad tuendam hominum inter ſe ſocietatem pertinent, omnia ſumma breuitate complectitur. Atque hinc vel imprimis naturæ noſtræ imbecillitatem licet agnoſcere, quòd cùm pauca admodum, eáque ſuapte natura facillima præcepta ſint, ſemper tamen deficiamus, alicubi, neque vnquam ſtabilem, inoffenſumqúe curſum perpetuò retineamus.* Tremefa*ctus itaque comparatione ſui cum diuinis præceptis animus,* Chriſto *ſe indigere cognoſcit, in cuius ſinum confugiat, cuius ſe viribus prouehat, ſub cuius bonitate, tanquam ſub firmiſsimo aliquo clypeo, tutus ab iis, quæ lege propoſita ſunt, ſuppliciis delitescat, vt rectiſsimè* Paulus *legem pædagogum, qui nos veluti manu apprehenſos ad* Chriſtum *deduceret, nominâſſe videatur.* Eat nunc Lucianus *aliquis: perfricet frontem, & dicat vllam eſſe legem, quæ cum hac lege vlla ex parte comparari queat. Quid enim? Quæ,* Deum *immortalem, portenta in omnibus omninò legibus, ſi ab hac diſceſſeris, reperiuntur? Quarum aliæ furta, aliæ adulteria, aliæ etiam quædam multò turpiora permittunt, vt nihil penè tam turpe ſit, quod non legiſlator aliquis licere voluerit.* Hanc verò *ſapientiſsimus ille Moſes, non à* Ioue *quodam commentitio, vt* Mi-

nos;

nos; non ab Apolline, vt Lycurgus; non ab Ægeria, vt Numa; ſed ab eo, qui ſolus veri Dei nomine cenſendus eſt, ſibi per manus traditam accepit, ita numeris omnibus abſolutam, vt nihil neque immutari, neque adiici, neque detrahi poßit. Sed ea tamen, vti antea dixi, morbum quidem noſtrum commonſtrare ac detegere nobis poteſt: depellere eundem, ac ſanare non poteſt. Morbi autem cognitio magnam ea quidem vim maximúmque momentum ad vires recuperandas habet, neque tamen tantum, vt in ea poſita ſint omnia. Quare Euangelio nobis Chriſtus aperitur, qui, modò firma in ipſum fide nitamur, non vana illa quidem, & ocioſa, quam multi ſtultè & inaniter iactant, ſed ſolida, & bonarum actionum perpetuò fœcunda, nos, velut humeris ſuis impoſitos, tollit in cœlum. O rem omni prædicatione maiorem! O nuncium verè iucundum & lætabilem! Cum humana natura primi parentis depreſſa lapſu peſſum tota ferretur, tantam fuiſſe in filio Dei clementiam, vt delapſus è cœlo, humanam formam induere voluerit, vt corporatus, ac carne tectus infinitis ſeſe laboribus, cruciatibus, ærumnis, morti denique deterrimæ, atque acerbißimæ expoſuerit, quò ſudore ac ſanguine ſuo ab animis noſtris durißimum iugum æternæ depelleret ſeruitutis. Téne, Chriſte optime, vt nos liberali cauſſa aſſereres manu, omnium dominus cùm eſſes, ſerui formam aſſumpſiſſe? Téne nobis quietem tuis laboribus, libertatem tua ſeruitute, vitam denique tua morte peperiſſe? Admirantur hiſtoriæ veteres Pythagoreum quendam, qui ſe pro amico in cauſſa capitis va-

dem dare veritus non eſt: at hoc quanto admirabilius eſt, Dei Filium, Deumq́ ipſum, vt nos merito noſtro inimicos ſibi, æternis eriperet ſuppliciis, tot, tam dira, ac vel dictu, vel cogitatu aſpera, & horribilia ſuſtinere voluiſſe? Et quiſquam eſt, qui alias omnes, ſi in vnum conferantur, ſcientias cum hac, qua iſta tam pulchra, tam admirabilia, tam diuina traduntur vllo modo comparandas putet? Hæc verò vna eſt omni cura, ſtudio, contentione digniſſima. Hæc vna eſt non tam liberalis vocanda, quàm liberatrix. Hæc aurea illa catena eſt, qua cum cœleſtibus terreſtria copulantur. Hæc ſcala illa eſt, quam olim, per quietem ſanctiſſimus Patriarcha vidit, cuius gradibus in cœlum ſcandere liceat, atque illic Deum intueri, admirari, adorare, demittentem ſemetipſum ex auguſtiſſimo illo maieſtatis ſuæ faſtigio, ſeſéque accommodante ad humanæ conditionis humilitatem: rurſuſq́ eundem defunctum nobili illa ſeruandorum mortalium prouincia, ſpoliatíſque inferis (ô rem omni humana cogitatione ſublimiorem!) in cœlum ſublimem raptum, vallatúmque ac ſtipatum infinita tum geniorum concinentium, tum hominum de caliginoſiſſimis illis Satanæ ergaſtulis erutorum multitudine, iuſto ac pleno triumpho cœlum ingredientem, neque diſiecta muri parte, ſed valuis ſuo ſanguine recluſis; iter eodem nobis omnibus aperientem. Atque hæc quidem quamuis eiuſmodi ſunt, vt ad excitandum, inflammandumqúe quemlibet torpentem animum ſufficere poſſe videantur: tamen ex tam vbere campo alia quædam, niſi moleſtum eſt proferamus. Verè enim il-

lud affirmare poſſe videor, eruditißimi viri, quemadmodum Platonici elementorum in corporibus cœleſtibus quendam veluti florem, in hiſce inferioribus quandam veluti fæcem eſſe dicebant: ita rerum omnium cognitione dignarum in Theologia florem, ita aliis ſcientiis fæcem contineri. Namque vt hinc noſtra ſe primùm efferat oratio, quis neſcit, quantoperè ſe in perſcrutandis rerum principiis veteres Philoſophi torſerint, quamq́ue nihil, ſi res ad verum exigatur, effecerint? Dum alius mudum hunc, & quicquid in eo vel aſpectabile, vel tractabile continetur, putat ex temeraria quadam minutißimorum corporum concurſione coaluiſſe: qui ſi vel vnam earum, quas ſomniabat, atomum cerebri habuiſſet, nunquam iſta tam ſtultè, incogitanterq́ue ſcripſiſſet: alius æternum eſſe eum, neq́ue deſiturum vnquam neque exordium ducentem ab vllo temporis principatu, non animaduertens hac ratione illam, à qua ipſe tantopere abhorrebat, infinitatem induci: qui verò optimè ſenſiſſe creduntur, tamen Deo veluti comitem quandam materiam adiungunt, quaſi vt artifex, ita Deus ſine materia nihil poßit efficere. Quid Theologi? huius vniuerſitatis auctorem eſſe ac effectorem Deum, qui cùm innumerabilibus ſeculis anteceßiſſet, quo temporis puncto ipſi placuit, mundum hunc, & quæ illius ambitu continentur, ſine vllis vectibus, ſine vllis ferramentis, ſine vlla materia, verbo tantùm, ac nutu ſuo ex nihilo architectatus eſt: eundémque aßiduè ſua bonitate ac prudentia continet, moderatur, fouet, omnes in eo rerum ac temporum varietates, viciſsitudines efficit.

Quòd ſtatos orbium cœleſtium curſus, quòd certas ſiderum traiectiones, quòd conſtitutis vicibus inſignes ac notabiles rerũ cõmutationes intuemur, hæc & cætera omnia ad eum modum non fortunæ temeritate, aut vi vlla materiæ dirigi, ſed diuina prouidentia temperari. Contemplemur & alia. Quid de animo humano Philoſophi? Alius eum cor ipſum eſſe dicit, alius cerebrum, alius cordi ſuffuſum ſanguinem, alius ſpiritum innatantem ſanguini, alius harmoniam quandam, alius eum ex numeris conficit, alius ex atomis, vt mihi quidem iſta conſideranti certamen aliquod inſaniæ ſuſcepiſſe videantur. Ita ex hoc tam confuſo, tam vario, tam multiplici teterrimarum opinionum veluti cinno, nihil ferè colligere poſſumus, niſi ſemper copioſiſſimam meſſem hominum variè inſanientium fuiſſe. Nam nonnulli quidem ea dicunt, vt eos in re tam ſeria riſum captare atque aucupari putes, vt apud Dicæarchum Pherecrates, qui animum nihil omninò eſſe contendit, veritus credo, ne quid poſſet tam abſurdè aut fatuè dici, vt id nemo dixiſſet Philoſophorum. Illa verò, multo etiam apud eos perturbatior, atque implicatior quæſtio eſt, permaneat ne animus corporeis ſolutus vinculis, an qui corporum, idem ſit interitus animorum. Epicurus interire eos putat, nefas ratus, cùm tam multa ſibi cum ſuibus conuenirent, ſe hoc vno ab eis intereſſe. Stoici longam eis vitam, vt cornicibus, ſed non perpetuam tribuunt. Pythagoras verò iucundus, eſt, qui remanere illos quidem docet, ſed ex corporibus in alia corpora migrare, vt idem ſit fortè hodie gallus gallinaceus, qui tempore

belli

belli Troiani fuerat Agamemnon. Quid Plato? Quid Ariſtoteles? de hoc quidem illud Homericum dici poteſt:

Τυδέι δην δ' ὐκ ἂν γνοίης ποτέροισι μετείη

Ηὲ, μετὰ τρώεσσιν ὁμιλέοι ἢ μετα ἀχαιοῖς.

Obſcuritate enim ſe inuoluens ſua in neutram partem ſatis apertè propendet, vt penè in legem Solonis incurrere videatur: Ille autem proximè quidem omnium accedit ad veritatem, ſed ei tam multa mendacia admiſcet, vt non abſurdè dicant, qui eum dicunt poëticè philoſophari. Quid porrò de iiſdem rebus Theologi? Animum hominis ſimplicem quandam & indiuiduam eſſe naturam, ad exemplar diuinitatis expreſſam, licet ortus participem tamen interitus expertem, quæ, corpore ſoluta, ſi ſe purè ac piè geſſerit, in cœlum euolet, æternam illic Dei beneficio adeptura felicitatem, ſin ſe malis, iiſque expiabilibus cupiditatibus corrumpendam dederit, ad inferos nunquam deſituris damnanda ſuppliciis deprimatur. Quod ſi quæ de Deo à balbutientibus Philoſophis dicta ſunt, cum ſolida Theologorum doctrina comparare collibuerit, reperiemus hos quidem certa omnia, & explorata, & ſalutaria tradere: Illos verò neque ſatis, quid dicant intelligere, & credula ingenia pernicioſiſſimarum opinionum laqueis implicare. Itaque quod Homerus de Thireſia, Cato de Scipione dixit, idem de Theologia dici poteſt, eam videlicet ſapere ſolam, reliquas diſciplinas, velut vmbras per inane volitantes vagari. Quod ſi quis eam quæ ex leuioribus ſtudiis percipitur amœnitatem requirit, ne eam quidem in feraciſſimis Theologiæ campis fruſtra deſiderauerit.

Nam ſiue poëticis modulationibus aures demulcere meditamur, quis vnquam ita in hoc genere excelluit, vt cum Dauide comparatus non ſordeat? Niſi fortè Orpheum, Homerum, Pindarum de leuiſsimis plerumque nugis verba fundentes audire præſtat, quàm illum Deo acceptiſsimum regem, nunc Dei laudes plena hilaritatis oratione referentem, nunc eiuſdem auxilium in ſummis ſuis difficultatibus implorantem, nunc inſectantem improbos, nunc commendantem probos, nunc ea quæ multis poſtea ſeculis contigerunt, ita ſubiicientem oculis, vt nullus ea melius Apelles in tabula expingere potuiſſet. Siue hiſtoriæ cognitione ducimur, vnde veriores, vnde ſcitu digniores hiſtorias, quàm ex ſacris litteris repetere poterimus? An verò ſuauius eſt cognoſcere quid Crœſo in Medos, quid Pyrrho in Romanos expeditionem paranti obliquè Apollo, quàm quid Moſi ad Pharaonem, quid Samueli in Palæſtinos proficiſcenti, apertè ac perſpicuè Deus ipſe reſponderit? Quomodo Regulus à Carthaginenſibus, quàm quomodo ſeruator & σωτὴρ humani generis CHRISTVS, *à Iudæis omni crudeliſsimorum ſuppliciorum genere diuexatus fuerit? Iucundiúſne, aut fructuoſius arbitramur intelligere quibus artibus Aſſyrij, Perſæ, Romani cæteras nationes deuicerint, quàm quibus auguſtiſsimi illi religionis noſtræ principes, aliíque deinceps innumerabiles eorum veſtigia ſecuti Chriſtianæ ditionis terminos ampliauerint? O hebetes & ſtupidos, aut, vt verius dicam, miſeros & perditos, ſi qui harum rerum ſuauitatem, fructúmque non ſentiunt: Contra verò ô ter & quater beatos*

tos

eos illos, quorum ita eſt affectus animus, vt nuſquam ſuauius, quàm in his ſtudiis conquieſcat: non eos aut inanium dignitatum, aut fluxarum opum adurit ſitis: non eos voluptatum illecebræ molliunt, liberi & prauis omnibus cupiditatibus ſoluti, ex illo perenni puteo aquam æternæ vitæ effectricem hauriunt: ex illis perpetuò virentibus campis flores ſuauiſsimos colligunt, ex quibus qui odores afflantur, eorum nunquam eſt intermoritura ſuauitas: Deo ſeruiunt, Deo adhærent, eius tantùm gloriæ velificantur, eo fruuntur, quæque olim plenè percepturi ſunt gaudia, ea iam nunc mente ac cogitatione præcipiunt. Ergo ſiue domi, ſiue foris verſentur, cùm Deo aſsiduè colloquuntur, ſiue proſperis rerum vtantur ſucceſsibus, eidem vt proſperitatis ſuæ auctori gratias agunt: ſiue quid eis aduerſi accidit (quanquam quid eiuſmodi viris accidere aduerſi queat?) Sed tamen ſi quid eis accidit earum rerum, quas vulgus aduerſas vocat, neque indignantur, neque concidunt animis, ſed verbo diuino ſeſe ſolantes, quidquid à Deo immittitur, ſummi beneficij loco habendum eſſe ducunt. Prô Deum immortalem: quid eſt, ſi hoc non eſt feliciter viuere; & in terris vitam cœleſtium imitari? O vitæ Theologia dux, ô virtutum omnium parens, vitiorum expultrix, animorum liberatrix: Quid ſine te non modò nos, ſed omninò vita hominum eſſe potuiſſet? tu deprauatas impuriſsimis opinionibus hominum mentes, velut de integro interpolâſti: tu diſtractos, diſsipatoſq́ue variis idolorum cultibus homines in vnius veræ Religionis ſocietatem conuocaſti: tu magiſtra

giſtra

giſtra morum ac diſciplinæ fuiſti: ac veluti ſol exoriens, nubium caliginem diſsipat: veluti ſidus, quod Caſtoris & Pollucis dicitur, exortu ſuo maris rabiem placat, tempeſtatéſque diſpellit; ita tu diuinitus exorta & tenebras ignorantiæ diſsipâſti, & illo tuo ſalutari fulgore procellas veterum ſuperſtitionum diſpuliſti. Tu nobis velut Helijce, aut Cynoſura quæpiam es ad quam vniuerſus nauigationis, id eſt, vitæ noſtræ curſus dirigatur. Tu ignis ille cœleſtis es, quem verius ille Prometheus, id eſt, Chriſtus in terras attulit, ſine quo vita conſtare non poteſt. Tu & vitæ tranquillitatem largita nobis es, & mortis terrorem ſuſtuliſti. Beatos igitur qui ad te, tanquam ad portum, confugiunt: beatos qui ſe tibi à teneris vnguiculis penitus totóſque tradunt: miſeros contrà, qui, vt proci Homerici, ancillarum amoribus irretiti, te, quæ omnium artium domina es, negligunt. Tu enim earum rerum ſcientiam profiteris, quarum plena cognitio æternam beatitatem, ignoratio æternum exitium hominibus pollicetur. At vos, viri optimi, quos partim huius præſtantiſsimæ diſciplinæ verticem conſecutos, partim illius ſacris imbutos atque initiatos videmus, macti, inquam, macti animis, néque vos aut labor deterreat, aut voluptates auocent, quò minus in ſacratiſsima illius adyta penetretis. Vobis enim vigiliarum ſudorúmque veſtrorum, & magna hîc inter homines præmia, & infinitis partibus maiora ſunt in cœlo diuinitus conſtituta.

DIXI.

De

De laudibus litterarum.

ORATIO II.

HABITA VENETIIS MENSE Octobri Anno cIↃ. IↃ. LIV.

QVÆ ſingula hominibus ad dicendum accedentibus timorem facere conſueuerunt, patres ampliſsimi, vóſque cæteri ciues ornatiſsimi, ea mihi ſeſe hodierno diè obiiciunt vniuerſa. Siue enim loci amplitudo afferre perturbationis aliquid poteſt, Venetiis dicimus: ſiue audientium dignitas, magna lectiſsimorum hominum adſtante frequentia dicimus: ſiue ipſa orationis materia, dicendíque conditio, ita dicimus, vt ſit nobis eodem tempore de ingenio, de doctrina, de gloria, ornamentíſque omnibus in hoc litterarum certamine periclitandum. Venetiis dicere, ſi quiſquam eſt, qui parum putet, eum neceſſe eſt in maximarum, earundémque toto orbe notiſsimarum rerum ignoratione verſari. Ecquis enim eſt hodie tam inacceſſus, tam ab omni hominum conſortio remotus in terris locus, quo non huius præſtantiſsimæ ciuitatis fama peruaſerit? quis populus, quæ gens, quæ hominum natio vel tam immanis atque barbara, vel tam exculta diſciplinis atq; artibus, quam non iam pridem florentiſsima Venetorum Reſpublica non gloria modò & ſplendore nominis ſui, verùm etiam admiratione compleuerit? Hæc verò firmamenta Reipublicæ, hæc ornamenta

menta Italiæ, hæc virtutum omnium, laudandarúmq; artium præclariſsima lumina intuentem, non commoueri, tantum id quidem eſt, vt, non dicam in meam hanc mediocritatem ingenij, ſed vix in quenquam hominem, qui cæterorum de ſe iudicia extimeſcat, cadere poſſe videatur. Etenim ſi eloquentiſsimos olim viros accepimus, cùm ad dicendum veniſſent, vnius principis aſpectu ita conturbatos fuiſſe, vt obmuteſcerent: quid mihi tandem animi eſſe oportet, qui neque comparandus cum illis omninò ſum, & apud vos dico, ſenatores ampliſsimi, ad quos cùm oculorum conuerto aciem, totidem mihi conſeſſum principum videor intueri? Ac ceteri quidem ſæpe ad eam excuſationem confugiunt, vt ſe, cùm tenuitatis ſuæ conſcij eſſent, tamen vel neceſsitate, vel officio impulſos, vel amicorum ſiue precibus, ſiue tempore aliquo adductos, dicendi munus non tam appetiuiſſe, quàm detrectare non potuiſſe dicant; quam totam rationem nobis hodierno die ipſa rei natura, conditióque præcludit. Non enim detrectantes, ſed vltro nobis depoſcentes hanc dicendi prouinciam, ad eam non alienis precibus impulſi, ſed veſtra incredibili benignitate admiſsi ſumus: vt ſi minus ex aliqua parte noſtra vobis approbata fuerit induſtria, cauſſa nulla ſit, quin omnes accuſandam potius noſtram temeritatem, quàm imbecillitatem ſubleuandam putent. Equidem cùm & ab ineunte ætate, tum domeſticis excitatus exemplis, tum ipſa hortante natura, honeſtarum artium ſtudia coluerim, & vbi primùm per ætatem licuit, quæ mihi meo ipſe labore pepereram, aliis tradere ingreſſus, nouem

nem prope iam annos in hac dicendi, ac docendi exercitatione conſumpſerim, tamen ſuperiora illa conſiderans, ita commouebar animo, facilè vt hoc potuerim abſtinere conſilio, niſi me huc ſumma de veſtra ſingulari humanitate concepta ſpes, & magna quædam approbandæ vobis, ſi minus eruditionis, at certè voluntatis meæ cupiditas impuliſſet. Ac mihi quidem, &, cuius rei cauſſa in hunc locum adſcenderim, & ad quos verba facturus ſum, cogitanti, prorſus ita videtur; nullo in argumento meam commodiùs orationem poſſe verſari, quàm ſi, litterarum diſciplina quantum non ornamenti ſolùm, verùm etiam præſidij bene temperatis ciuitatibus afferat, tum adhibitis rationibus, tum etiam exemplis, atque ex veteribus ſeculis repetita memoria exponam: minimè id quidem, quo vos, tales viros, commonefaciam, excellentibus à natura ingeniis præditos, à ſtudiis liberalium doctrinarum eruditos, à diuturno aßiduóque magnarum rerum vſu peritos: ſed quia libenter facio, vt, quarum artium percepta ſcientia vnumquemque veſtrûm vehementer affici conſtat, earum animos veſtros iucunda commemoratione delectem. Quæ cùm ita ſe habeant; mihíque ipſa per ſe delectæ ad dicendum materiæ dignitas ſatis magnam audientiam factura videatur: tamen magis conſuetudine, quàm quod ita neceſſarium iudicem, petam à vobis, vt mihi, res pulcherrimas breui oratione comprehendere meditanti, exigui temporis attentionem ne denegetis. Magna omninò vis, magnumq́; momentum poſitum eſt in litteris, viri ampliſsimi, ad

con-

conſeruandas, boníſque cumulandas omnibus ciuitates. Nam cùm felicitas publica, ad quam humana omnia referenda ſunt, è ſingulorum ciuium felicitate conſtet: ſingulorum autem felicitas in excolenda, exercendáque virtute præcipuè ſita ſit; & ad perfectam virtutem conſequendam, neceſſariam quandam præcurſionem adhibeant literæ: illud profectò conſequitur, vt, niſi in qua litterarum cultura vigeat, florere abſolutè ciuitas nulla poſſit. Ponite vobis ante oculos, omnes ætatis humanæ partes; omnem publicorum temporum varietatem; omnes inſtituendæ vitæ rationes & vias animo & cogitatione percurrite: nullam omninò reperietis, quæ non ita litterarum auxilio indigeat, vt, eas ſi quis ſuſtulerit, ſolem ipſum de mundo ſuſtuliſſe videatur. Eæ nos, vbi primùm firmiùs incedere, atque articulatiùs loqui cœpimus, de ipſo prope nutricum acceptos ſinu, titillatione quadam honeſtiſſimæ voluptatis alliciunt, allectos præceptis ſaluberrimis complent: non tantùm benedicendi verùm etiam benè viuendi commonſtrant vias: excitant in animis noſtris igniculos gloriæ: quantus ſit in virtute ſplendor, quanta in vitiis deformitas, edocent: quæ qui ſemel bene penitus imbiberint, iј nunquam non poſtea & vitiј turpitudinem omni ſtudio refugient, & officiј honeſtatíſque rationem rebus aliis omnibus anteponent. Vt autem in ſemente poſita ſpes meſſis eſt, ita totius reliquæ vitæ exſpectatio ab educatione pueritiæ pendet. Vt verò infirmam illam ineuntis ætatulæ teneritatem robur adoleſcentiæ excepit, quæ tandem aliæ res, aut animum præclararum rerum ſtudio accendere,

aut

aut efferentibus ſeſe cupiditatibus, quibus ea pars inſigniter agitari ſolet, frenos iniicere, præter litterarũ tractationem, poteſt? Themiſtoclem olim, cùm ſomnum capere adoleſcens non poſſet, dicere ſolitum tradunt, ſe Miltiadis trophæo, quieſcere volentem, excitari: quantò eos acrius incendi, atq; inflammari neceſſe eſt, qui quotidie non vnius, ſed innumerabilium hominum virtute præſtantium trophæa non è marmore conſtituta ad exigui prædicationem temporis; ſed ad omnem æternitatẽ commendata litteris intuentur? Neq; verò pertimeſcendum eſt, ne aut labore frangantur, aut voluptatis irretiantur illecebris ij, qui ætatis ſuæ florem litterarum ſtudiis dedicandum eſſe ſtatuerunt. Tanta ſiquidem eſt oblectatio paulatim acquirenda cognitione rerum ſeſe paſcentis animi, vt, ea qui fruuntur, ab iis neq; laboris tædium, neque auocantium voluptatum blanditiæ ſentiantur. Itaque ſapienter poëtæ, cùm cæteros omnes Deos Veneris Imperio ſubdidiſſent, in Mineruam modò & in ſtudiorum præſides Muſas nihil ei, nihil Cupidini iuris eſſe voluerunt. Quin etiam illud ab iiſdem memoriæ proditum eſt, Iaſonem olim, cæteroſq; Argonautas, cùm eam inſulam quæ ab amœnitate, florumq; copia nomẽ inuenerat, prætern auigarent, periculumq; eſſet, ne molli, ac delicato Sirenum cantu, quæ eam inſulam incolebant, ad exitium perducerentur; vnum in Orpheo perfugium habuiſſe: qui cùm aſſediſſet in puppi, ſimulq; fides blandis impellere digitis, ſimul vocem illam, qua rupes nemoraq; traxerat, explicare cœpiſſet, tanta ſimul aures animoſq; audientium voluptate compleuit, vt iam Sirenum vocibus

nemo nauigantium moueretur. Hoc figmento, quid tandem aliud doctiſsimi homines, niſi id, quod nos volumus, indicârunt? Florida videlicet illa inſula iuuentus eſt. Eam qui quaſi præteruehuntur, magno in periculo ſunt, ne Sirenum, id eſt, voluptatum blanditiis decepti, & à rectò itinere abducti, in vada & ſcopulos deferantur. Quodnam igitur huic tanto periculo comparatum remedium eſt? Quod niſi Orphei, optimi ac ſapientiſsimi vatis, lyra? cuius ſuauitatem qui percipiunt, iĳ & Acheloidum cantus pro nihilo putant, & tandem inſtitutum illud iter emenſi, vellus aureum, id eſt virtutem cum immortali coniunctam gloria conſequuntur. Nimirum vt maior lux minorem, ita minoris voluptatis ſenſum perceptio maioris extinguit. Quantò autem voluptas ea, quæ diſcendo ſentitur, cæteris omnibus maior, ſynceriórque ſit, vel illud indicio eſt, quod aliarum, etiam qui eis plurimum tribuunt, ſatietatem tamen quandam eſſe, ac tædium, confitentur; huius vt quiſque percepit plurimũ, ita eam acriùs, atq; auidiùs concupiſcit. Quod ſi cui fortè dubium eſt, prodeat in medium Chryſippus, qui ſæpe ſtudio intentus tanta voluptate perfruebatur, vt eũ tanquam extra ſe poſitum cibi potioníſque caperet obliuio. Prodeat ſolertiſsimus ille cœleſtium orbium non perſcrutator tantùm, ſed etiam imitator, Syracuſanus Archimedes, qui non modò earum rerum, quas natura fert, præ ea, quam capiebat è ſtudiis, oblectatione memor non erat; ſed in illa ipſa Syracuſanæ vrbis direptione, ita defixus erat in ſtudio, vt prius hoſtilis gladiĳ cuſpidem corpore exceperit, quam vrbem in hoſtium poteſtatem veniſſe ſentiret.

ſentiret. O rem omnium ſeculorum admiratione digniſſimam. Diripiebatur vrbs ea tempeſtate omnium opulentiſſima; effuſi per vias milites, vt in quemque inciderant, ſine vllo ſexus, ætatis, ordinis diſcrimine obuios contrucidabant; vndique gladiorum fulgor præſtringebat oculos; vndique armorum ſonitus; vndiq; cadentium tectorum fragor audiebatur; puerorum eiulatibus, mulierum lamentis, morientium gemitibus, militum clamoribus, priuata publicaq; omnia circumſenabant; ipſa vrbs penè dimota & conuulſa ſedibus ſuis, ſuorum ciuiũ in cæde ac ſanguine natabat: cùm vnius hominis mens in media ciuitate, ciuitatis ipſius caſum ac ruinam non ſentiebat. Solonem verò accepimus, cùm in lectulo, morti proximus, decumberet, inaudiſſetq; aſſidentes amicos de re quapiam, ſubmiſsè, ne ipſi moleſtiam parerent, diſputantes, erecto, vt potuit, iam ſemimortuo capite, rogâſſe eos, vt aliquanto loquerentur clarius; ſibi, ſi etiam moriens aliquid diſcere potuiſſet, diſceſſum è vita iucundiorem fore. O diſcendi cupiditas; quid non efficis, vbi ſemel generoſa ingenia occupâſti? Tenebatur homo ſapientiſſimus grauiſſima vi morbi defixus in lecto: vicinitate iam mortis ab omnibus penè corporis partibus ſenſus abſceſſerat: egregius ille animus, mox liber ac ſolutus futurus, è corporeis vinculis exſilire cupiebat: cùm quidquid ſupererat virium, eò contulit, vt deficiente lingua, vocibúſque interruptis, ac morientibus ſuum doctrinæ, cognitioníſque deſiderium indicaret. Quid hunc veriſimile eſt firmum ac valentem feciſſe; qui ne mori quidem, niſi diſcendo, voluerit?

Meritò igitur tam diu floruit Athenienſiū Reſpub. quam diu tam præclari viri tenuit diſciplinam. Sed, vt eò redeamus, vnde nos facta præclariſsimorum hominū mentio pauliſper abduxit; dici profectò non poteſt, adoleſcentes nobiliſsimi: vos enim, vos mea iam compellabit oratio: dici, inquam, non poteſt, ea ſtudia, in quæ nunc toto pectore incumbitis, quanto olim vobis & ornamento, & auxilio futura ſint, cùm vos & generis veſtri nobilitas, & veſtra virtus ad Reipub. gubernacula admouerit. Etenim quibus artibus ciuitates præcipuè conſeruantur, pietate, iuſtitia, fortitudine, inprimiſq; prudentia, earum ſunt omnium artium quaſi ſemina litterarum prodita monumentis. Neq; verò hæc à me ita diſputantur, vt contendam, niſi litteris eruditū, ciuem patriæ vtilem eſſe neminem poſſe: ſed hoc dico; niſi litteris exculti ſint ij, qui velut in Reipub. puppi ſedentes, clauum tenent, multis eos muneris ſui; iiſq; præcipuis partibus neceſſariò defuturos. Nam, cùm duo publicorum temporum genera ſint, vnum pacis, alterum belli, quorum alterum ſemper optabile eſt, alterum nunquam optabile, nonnunquam neceſſarium: quomodo, vt hanc partem priore loco attingamus, in pace, ciuibus iura deſcribere, quantum cuique tribuendum ſit, intelligere, ciuium inter ſe diſsidia componere, verba publicè facere, legationes cum laude gerere, præterita tenere, futura proſpicere, quid in omnibus rebus factu optimum ſit, videre, & ex aliis alia colligere poterit, niſi qui hæc ſibi de litterarum fontibus haurienda omnia exiſtimauerit? Niſi verò eorū recipienda ſententia eſt, qui fieri putant poſſe, vt qui Reipub. præeſt,

quam-

quamuis litterarũ ſit expers, tamen ad eas res, quas modò enumerauimus, aliena opera non incommodè vtatur. An verò T. Manlium Torquatum, memoriæ proditum eſt, cùm conſul declaratus fuiſſet, excuſâſſe valetudinem oculorum, & ſummum Imperium detrectâſſe; quòd indignum duceret, ei capita ac fortunas cæterorũ committi, qui alienis oculis omnia gerere cogeretur: qui alieno ingenio, alienaq́ lingua ad omnia vti neceſſe habebunt, ij ſatis ad gubernandos cæteros idonei videbuntur? At oculorum quidem lumine carentes, nihil prohibet acie ingenij etiam futura cernere, optimeq́ conſulere: quales in fabulis Tireſiam, in hiſtoriis Appium legimus: cuius verò doctrinarum luce careat animus, quid is tandem gere, quid ſuſcipere, quid cogitare præclarum poteſt? Sed ſunt quidam homines, qui cùm litterarũ tractationem trãquillis pacatiſq́ temporibus & honeſtam inprimis & vtilem eſſe fateantur: iidem tamen cùm occupata bello aliquo ciuitas eſt, latere eas, quaſi perterritas metu, & inter turbarum lituorumq́ clangorem, nullum ſui amplius præbere vſum arbitrantur. Quorum nobis hac in parte coarguendus error eſt, & quantum vel in medio bellorum tumultu litteræ valeant, aperiendum. Etenim ſi corporis tantùm, non etiam animi, viribus bella gererentur, tum iſti fortaſſe aliquid dicerent: nunc quis eſt, qui cùm mihi & maximum eſſe in bellis conſilio ac prudentiæ locum, & eas virtutes bona ex parte litterarum ſtudio comparari, certè quidem inſigniter augeri, confirmariq́ conceſſerit, idem tamen earum ſcientiam in bello inutilem eſſe contendat? An ignoramus celebre illud

regum regis Agamemnonis votum, qui vt Troia facilius potiretur, non Achillis, aut Aiacis, ſed Neſtoris decem ſimiles optabat ſibi? Neq; temporis nobis ad viuendum à natura præſcripti ea longitudo eſt, neque ita fert humanarum rerum ratio, vt multis admodum bellis interfuiſſe vnus idemq; poßit: itaque qui vnum alterumúe ſpectârunt, multum ſibi militaris prudentiæ colligiſſe exiſtimantur. Quid eos iudicabimus, qui hoc ſibi diuturna librorum euolutione pepererunt, vt omnibus, quotquot poſt hominum memoriam geſta ſunt, bellis interfuiſſe videantur? Quod ſi quis ita bella aliquot ſpectare poſſet, vt vtriuſq; partis conſilia teneret, rerum adminiſtrandarum viam, rationemqúe cognoſceret, euentus animo cerneret, quid non ei poſtea in rebus bellicis omniũ conſenſu tribueretur? At hæc omnia, qui verſantur in litteris, aliaq; plurima, ac pulcherrima otioſi ſedentes conſequuntur. Taceo, quàm multa expreſſa ſint erudití ßimorum hominum ſcriptis de virtute, de gloria, de caritate patriæ, de animorum æternitate, de præmiis, quæ poſt mortem manent eos, qui ſe pro patria animosè ac fortiter geſſerint, quæ tantam vim habent, vt neque qui ea ignorent, veræ laudis habere guſtum, neque qui tractant, veræ ac ſolidæ gloriæ vllam omninò rem anteferre poſſint. Quid illud, an non quantiuis eſt, quod ſæpe labantes iam ac deficientes exercitus eloquentium hominum voce legimus fuiſſe reuocatos? Citetur teſtis Lacedæmoniorum ciuitas, cuius exercitus Tyrtæi poëtæ verſibus inflammatus, pulcherrimam illam de Meſſeniis victoriam reportauit. Dies me deficiet, ſi aut eruditos homines, qui

bellicis laudibus præſtiterunt, aut fortiſsimos Imperatores, qui eruditionis & doctrinæ gloria excelluerunt, enumerare inſtituam. Nam & Architam Tarentinum ſexies exercitum duxiſſe comperimus, & Meliſſum naualibus aliquot victoriis inſignem fuiſſe, & ter ſtipendia feciſſe Socratem, & Platonem, & Xenophontem egregiam in bello ciuibus ſuis operam præſtitiſſe. Quid illa propugnacula Græciæ, Periclem, Themiſtoclem, Epaminondam loquar? Quid illa Romani Imperij columina, Scipiones, Lucullos, Fabios, Marcellos, alioſq; innumerabiles proferam? quos omnes cùm bellicis laudibus claros, tùm præſtantes doctrinæ ſtudiis fuiſſe, hiſtoriæ loquuntur. Nam Iulium Cæſarem, quis neſcit, vtra laude præſtaret, ambiguum poſteris reliquiſſe? Brutus autem, quanto litterarum ardore flagrauerit, vel ex eo colligi poteſt, quòd ea ipſa nocte, quæ mortem ipſius anteceſsit, Platonis dialogum de animorum immortalitate legiſſe aliquoties, dicitur. Atque hoc præclarè olim intellexiſſe videntur Mitylenæi, præcipuam eſſe in Repub. vim litterarum, qui, quos populos bello deuicerant, nullam eis aliam pœnam irrogabant, niſi, vt ne liberos ſuos litteras edocerent. Sciebant videlicet eas tantùm ciuitates florere poſſe, in quibus litterarum ſtudia colerentur. Cuius rei cur tandem aliunde exempla repetamus? An verò, ciues, quòd viget hodie veſtra Reſpub. quòd floret, quòd beata eſt, quòd cùm cæteræ orbis vniuerſi partes grauiſsimis bellorum tempeſtatibus agitentur, vna hæc (quod ei Deus Opt. Max. proprium ac perpetuum faxit) in pace atq; in otio conquieſcit, aliunde id fieri creditis,

quàm quòd ei & præſunt homines cùm cæteris omnibus, tum hac eruditionis & ſcientiæ laude clariſſimi, & ſemper eorũ ſimillimi præfuerunt? O diuine Plato, tua ſunt omnia & dicta & cogitata præclara. Tu dicere ſolebas, tunc demum Reſpub. beatas forè, cùm eas aut Philoſophi cœpiſſent regere, aut qui regerent, philoſophari. Tuũ hoc ſapientiſſimum oraculum perpetua iam mille amplius annorum felicitate Venetorum Reſpub. comprobauit. Equidem quo longius in altum euehor, patres ampliſſimi, eò mihi amplior & patentior orationis quaſi curſus oſtenditur. Sed & temporis me ratio, & veſtra ſingularis ſapientia, vt vela contraham, portumq́; tandẽ aliquando reſpiciam, monet. Neque enim credibile eſt, poſſe aut me, aut quemquam de litterarum præſtãtia, fructibusq́; qui ex earum tractatione capiuntur, vobiſcum meliùs, aut copioſiùs, quàm vnumquemq; veſtrûm ſecum loqui: & mihi non tam orationis conquirenda copia eſt, quàm veſtra ſocietas refugienda. Itaq; finem dicendi faciam, ſi vos prius etiam atq; etiam rogauero, vt ſi fortè minus à me ornatè ac copiosè dictum eſt, quàm & huius loci amplitudo, & ſumma audientiũ dignitas poſtulabat, meũ tamen idcircò placendi vobis ſtudium ne improbetis. Ego quidem ſi non indignus à vobis, qui ſæpius audiar, iudicer, erit, quod mihi magnoperè gratuler: ſin fortè: ſed reprimam me: neq; committam, vt meis ipſe votis videar malè ominari: qui tamẽ à tot, tam præclaris viris, tanta benignitate auditus fuerim, magnum mihi non huius modò laboris, ſed totius anteactæ vitæ fructum hodierno die veſtro ſingulari beneficio videor conſecutus. DIXI.

De

De vtilitate ac prçſtantia litterarum Humaniorum aduerſus quoſdam earum vituperatores.

ORATIO III.

HABITA VENETIIS POSTRIDIE Non. Octob. Anno cIɔ. Iɔ. Lv.

PERMVLTOS eſſe intelligo, qui de his litteris, quæ humaniores vocantur, eam animo imbibêre ſententiam, vt earũ tractationem leue quiddam eſſe, ac nugatorium exiſtiment: neq; aut magnos admodum labores ab iis ſuſcipi, qui eas iuuentuti tradant; aut eorum magnoperè fructuoſam eſſe Reipub. *induſtriam: in eis deniq; nõ exquiſitam vllam, ac reconditam, ſed circumforaneam quandam, hauſtamqúe de triuiis ac circulis requiri doctrinam putent. A quibus ego quoniam ita diſſentio, vt ex omnibus, qui ſe aliquid docere profitentur, horum vel grauiſſimum munus eſſe contendam: neq; vllos eſſe, qui aut laborum plus perferant, aut maiores in* Repub. *pariant fructus: doctrinæ denique à nullo hominum genere maiorem aut copiam requiri, aut varietatem arbitrer: conſtitui hodierno die, patres ampliſsimi, voſq; cæteri viri ornatiſsimi, eam mihi ad dicendum materiam ſumere, & nobiliſsimam ſtudiorum partem, quãtum id quidem in me poſitum erit, à contemptu atque ab intolera-*

bili ineruditorũ hominum inſolentia vindicare. Et verò quid aut huic tempori, aut omninò meo muneri facere conuenientius poſſum; quàm vt, quæ mihi ſtudia celebritatis aliquid cùm aliis in locis, tùm hac ipſa in ciuitate pepererunt; à quorum ego veluti fontibus ad hanc quãtulamcunq; profluxi hominum famam; iis quoq; viciſſim oratione mea ſplendoris ac claritatis afferre aliquid coner? Præſertim cùm qui hoc litterarum genus aſpernantur, facere nullo modo poßint, quin de veſtra, patres ampliſſimi, ſingulari, ſpectataq; in omnibus rebus, ac penè diuina ſapientia nonnihil eadem ſuperbia detrahant. Etenim ſi hæc tota res tàm leuis eſt, quàm iſti eam videri volunt: quæ vos tandem cauſſa commouit, vt proximo ſuperiore anno, propoſitis publicè libellis, ſtudioſorum hominum animos ad nobilem illam ingenij doctrinæquê contentionem excitaretis; vtq; iis, qui vobis in eo certamine probati eſſent, honeſtißimum poſtea præmium ex ærario decerneretis? Quæ certè vna res ad coërcendum iſtorum temeritatem ſatis ponderis habere debebat: vt ſi hebetiores eos natura, ſtolidioreſqúe finxiſſet, quàm vt peruidere harum rerum præſtantiam poſſent; quod tamẽ veſtro, talium virorum iudicio probatum foret, magnum eſſe aliquid, ac præclarum ſuſpicarentur. Sed quoniam cum iis, qui auctoritate non mouentur, rationibus agendum eſt: adeſte animis; mihiq; breuiter oſtendenti, quàm varia, quamq; multiplex eruditio requiratur in iis, qui litteras humaniores docent, eademq; opera, quantos ex eorum nauitate atq; induſtria Reſpub. percipiat fructus; non aures modò, ſed mentes quoq; attentas; quæſo, pau-

liſper

liſper adhibete. Atque adeò, vt hæc tota controuerſia melius diiudicetur, operæpretium eſt, initiò, quænam ſit iſtorum contemptorum humanitatis oratio, cognoſcere. Qui quoniam eos, qui haſce litteras tractant, ad nullum ferè maioris momenti negotium adhiberi vident, non ad iudicandas lites, non ad agendas cauſſas, non ad dicendam de rebus grauioribus ſententiam: facilè in eam opinionem prolabuntur, vt ab eis, præter poëticas quaſdam fabulas ad pueriles animos hilerandos compoſitas, & aliquot leuia comendæ ac poliendæ orationis, præcepta, nihil omninò teneri putent. Quid autem magni negotij eſt, inquiunt, in puerorum conſeſſu de eiuſmodi figmentis commemorare, ac modò de Thebano, modò de Troiano bello, modò de Vlixis, aut Æneæ erroribus, molli, & ad inanem oblectationem compoſito ſermonis genere diſſerere; identidemq́ʒ velut è quibuſdam arculis accommodata colorandæ orationi pigmenta depromere? Ecquæ autem magna eruditio eſt, ſcire, quot nauibus Græci ad oppugnandum Ilium acceſſerint; quot filios habuerit Priamus; Helenam rapuerit Alexander, vt Homerus, an Helenæ ſimulachrum, vt Euripides prodidit? quod emolumentum ex iſtorum omnium ſcientia; quod detrimentum ex ignoratione percipi poteſt? Nam cæterarum quidem artium profeſſores quantum vtilitatis afferant, perfacile eſt ad intelligendum. Siue enim Dialecticos ſpectes; ab iis certa quædam veri falſique in rebus omnibus cognoſcendi ratio traditur: ij ſe, quid cuique conſentaneum ſit, quid repugnans, quid ex quoque efficiatur; quæ ſit diuidendi, quæ finiendi,

quæ

quæ argumentandi ratio, & tenere, & alios docere præ ſe ferunt. Quid Phyſici? qui rerum principia cauſſaſque tractant; qui, quomodo, quidq́ gignatur, quoque modo intereat, ediſſerunt; qui nimborum, fulminum, tempeſtatumq́ cauſſas; qui corporum cœleſtium magnitudines, interualla, curſus, progreſſiones, inſtitiones: qui animi naturam, qui rationem ſenſuum, qui animãtium omnium ortus, victus, figuras, qui ſtirpium, qui omnium fermè rerum, quæ gignuntur è terra, naturas ita perſequuntur, nulla vt pars ab eis cœlo, mari, terra, vt poëtæ loquuntur, prætermiſſa ſit; hæc cùm tractant, mediocriter ne Reipub. proſunt? Nam ſi ad eos te conuertas, qui eam ſuſceperunt Philoſophiæ partem, in qua de rebus expetendis fugiendiſq́ diſſeritur; ij verò ſunt, quorum induſtriæ nulla vnquam poterunt præmia ſatis ampla reperiri. Quibus enim, quamq́ præclaris in rebus eorum diſputationes conſumi videmus? Qui hoc primùm docent, qui ſit finis, quid extremum, quid vltimum bonorum omnium: quod vnum intueri: quò omnes actiones, omnes cogitationes, omnia conſilia referri oporteat: quot ſint virtutum, quotq́ vitiorum genera; quibuſq́ modis illas aſſequi, ab his declinare poſſimus: quo modo exſultanti, iactantiq́ ſe, & detrectanti rationis imperium, frenos iniicere oporteat cupiditati: tum quo modo quiſq́ ſe in re familiari gubernanda gerere debeat: poſtremò quo nihil pulchriùs, nihil præclariùs, nihil deniq́ diuiniùs ne votis quidem conceptis optari poteſt, quibus moribus, inſtitutis, legibus temperandæ ſint ciuitates: quibus illæ modis fundari atq́ inſtitui; quibus augeri, atque ampli-

amplificari, quibus denique copioſiſſimæ, locupletiſſimæ, vno verbo, beatiſſimæ effici poſſint. O res præclaras, & ardentiſſimo ſtudio; ſummaq́ corporis atq; animi contẽtione digniſſimas. O vitæ Philoſophia gubernatrix. O virtutum omniũ parens, vitiorum omnium expultrix. Tuum eſt falſarum opinionũ temeritatem diripere: tuũ eſt omnem inanitatem & errorẽ amputare, ac circumcidere: tuum eſt vitiorum fibras euellere, ſtirpes elidere, ſemina exſtinguere. Meritò diuinus Plato nihil te præſtantius hominum generi à Diis immortalibus dari potuiſſe dicebat. Eant nunc iſti verborum magiſtri, fabularum interpretes, nugarum architecti: perfricent frontem, ſi quam habent, & ſe vlla ex parte cum Philoſophiæ doctoribus conferendos eſſe prædicent. Qui ſi aliquod fortè paulò abſtruſius loquendi genus, aut aliquam voculam non ita peruulgatam, aut quampiam paulò reconditiorem fabulam reperire potuerunt, dignos ſe inaurata ſtatua putant, nonnunquam etiam de eiuſmodi tricis ita inter ſe digladiantur, vt pro aris & focis certamen ſuſcepiſſe videantur. Hæc ferè eſt, patres ampliſſimi, eorum, qui ſtudia laboreſq; noſtros deprimere conantur, oratio: qui quòd Philoſophiam laudant, libentibus id nobis, atq; approbantibus faciunt: nunquam enim cuiquã concedemus, vt eam non plus amet, pluriſúe faciat: quod autem nullum cenſent ſtudiis atq; artibus noſtris cum ea eſſe commercium; in eo quantoperè fallantur, facile ex iis, quæ dicturus ſum, intelligetur. Nam primùm omniũ, ſi hoc ipſis concederemus, nihil aliud à nobis, quàm poëticas fabulas, & exornandæ orationis præcepta tradi:

non

non ex eo tamen efficeretur, quod iſti volunt, inanem quandam, & ludicram noſtram omnem eſſe doctrinam, neq; aliò, quàm ad puerorum animos vana quadam oblectatione demulcendos, referri. Etenim poëtarum fabulæ, quas iſti tantoperè exagitant, & inſectantur, non leuia quædam, & frugis expertia otioſorum hominum commenta ſunt: immò verò ſub eis, velut inuolucris, atque integumentis, omnis doctrina elegans, omnis ingenuo homine digna cognitio, omnis deniq; ſapientia continetur. Eratoſthenem quendam fuiſſe aiunt, qui poëticen ita contemneret, vt Homerum ineptæ loquacitatis magiſtrum nominaret. At certè Plato, ac Ariſtoteles, quorum non paulò maior eſt, quàm neſcio cuius Eratoſthenis, auctoritas, ita ſæpe repetitis ex eo teſtimoniis vtuntur ad confirmanda ea, quæ tradunt, vt eum nō tantùm ſtudioſiſſimè legiſſe, ſed vix vnquam de manibus depoſuiſſe videantur. Itaq; mirari ſoleo, cùm quidam, qui ſe Philoſophos videri cupiunt, & quidem eiuſmodi Philoſophos, vt, tanquam Atlante cœlum, ita Philoſophiam ſupercilio ſuo niti putent, ita deſpicatui ducunt poëtas, vt eorum ſcripta aſpicere ſe dignari negent. Qui quidem cuiuſmodi Philoſophi ſint, ipſi viderint; cùm eos contemnant, quos Philoſophorum coryphæus Plato modò ſapientiæ patres ac duces, modò Deorum interpretes, modò Deorum filios vocat. Ariſtoteles autem, cuius iſti ſe germanos eſſe interpretes gloriantur, non tantùm, vt antè dixi, in omnibus ſcriptis ſuis identidem poëtarum teſtimoniis vtitur, verùm etiam libro primo de ſapientia, Philoſophum omnem, fabularum amatorem eſſe confirmat.

mat. Quod igitur Ariſtoteleos eſſe ſe aiunt; fortaſſe verius, ſine dubio quidem veriſimilius dicerent, ſi ſe ab Epicuro eſſe affirmarent: hunc enim ex omni memoria vnum fuiſſe Philoſophum accepimus, qui cùm omnem elegantiam doctrinæ, tum poëtarum præcipuè ſcripta contemneret. Quod quidem ſe, negligendis poëtis, ex Ariſtotelis diſciplina ac familia cenſeri volunt; in eo, meo quidem iudicio, faciunt & impudenter, & imperitè. At enim id mihi hoc tempore propoſitum non eſt, vt de poëtarũ laude dicam: quod ſi êſſet; facilè oſtenderem, omnia præcepta vitæ, omnia virtutum officia nihilo ab eis deterius, quàm à Philoſophis ipſis, doceri. Non igitur, cùm poëtarũ libros interpretamur, inanibus fabellis, nutricum more, animos ducimus; ſed ſementem quandam virtutis atq; doctrinæ facimus: uon in leuibus, minimeq́; frugiferis rebus operam ſumimus; ſed præcepta ſapientiæ, quò faciliùs in animos influant, inſatiabili quadam admirabilium rerũ varietate condimus. Quid, cùm ornatè ac copioſè loquendi præcepta tradimus, ludere videmur, an ea docere, quæ ſemper principẽ locũ in omni bene inſtituta ciuitate tenuerunt? An neſcimus, eloquentiam à grauiſſimis auctoribus rerum omniũ reginam vocari? Hæc enim eſt illa virtus, quæ quamlibet in partem arbitratu ſuo flectit audiẽtium animos, eoſq́; pulchritudinis ſuæ ſplendore obſtupefactos, quibuſdam velut habenis numeroſæ orationis regit. Hæc illa eſt, quæ conſolatur mœrentes, afflictos excitat, iacentes erigit: quæ ſceleratis exitio eſt; innocentibus præſidio: improbis terrori; probis ornamento. Hac Cicero fretus Catilinæ furores, & nefariè in patriam inita conſilia diſsi-

diſsipauit: Hac togatus ſuperauit armatos: vt vel inimicorum confeſsione omnibus triumphis maiorem adeptus lauream diceretur. Hac inſtructi qui ſunt, maius omnibus Tyrannis imperium in homines obtinent. Siquidem Tyranni poſſunt illi quidem corpora conſtringere; animis nullam adhibere vim poſſunt: hi verò dominantur in animis: quæq; ipſis honeſta atque vtilia videntur, ea non facere modò alios, ſed etiam velle cogunt: illi inuitis imperant; hi volentibus; illi & oderunt omnes, & odioſi ſunt omnibus; hos in omne hominum genus beneficos, perpetua omnium beneuolentia comitatur. Neq; verò non qui eloquentiam contemnere ſe ſimulant, illius præſtantiam intelligunt: ſed quod aſſequi non queunt, inudiosè vituperare malunt, quàm ingenuè de imbecillitate ſuarum virium confiteri. Orationis igitur meæ ſummæ eò redit denique: etiam ſi nihil aliud à nobis requireretur, quàm vt explicaremus poëtarum fabulas; & iuuentuti quaſi vias, quibus ad dicendi facultatem peruenire poſſet, indicaremus: tamen neq; mediocriter Reipub. prodeſſe nos, neq; paruis in rebus condemnendiſq; verſari. Nunc tantum abeſt, vt ea ſolùm requirantur à nobis: vt nulla ſit ars digna hominis liberaliter educati ſtudio, cuius non aliqua cognitione oporteat tinctum eſſe eum, qui munus hoc cum laude ſuſtinere meditetur. Itaq; hoc inter nos & alios intereſt, quòd alij eos tractant ſcriptores, quorum vno aliquo de genere tota diſputatio eſt. Non enim ferè in libris Dialecticorum, Phyſicorumúe, aut in iis quibus medicinæ iuríſue ciuilis ſcientia continetur, quidquam reperias, cuius intelligentiam non ex illis ipſis, de quibus

inſcri-

inſcripti ſunt, artibus repetere poßis: at nobis ij quotidie ſunt explicandi libri, qui cùm ſcripti ſint à viris omni ſcientia excultis: ipſi quoq; innumerabiles locos ex omni diſciplinarum genere depromptos habent. Itaq; cæteri etiam ſi eam vnam artem teneant, quam docent, aliarũ omnium ſint omninò rudes: tamẽ ſufficere poſſe ſuo muneri exiſtimantur: neq; vnquam aut medico turpe habitum eſt, neſcire leges; aut iuriſperito vel medicinã, vel aſtrorum ſcientiam non tenere. Nos vni ſumus, quibus omnis illa liberalium artium varietas non pertractanda quidem, ac pernoſcenda penitus, ſed deguſtanda tamen, & delibanda neceſſariò eſt. Non longè abierimus. Superiore anno Ciceronis orationes in Verrem interpretati ſumus. Quàm multa ibi nos explicare meminerũt, qui tum aderant, in quibus alios propemodum omnes iuris ciuilis ignoratio fefellerat? Libros eiuſdem de finibus nunc ipſum interpretandos ſuſcipimus. Quàm multa nobis ex omnibus Philoſophiæ partibus depromenda erunt, quibus ignoratis, hos quoq; libros ignorari neceſſe eſt? Quid aſtrorum ratio? Quid terrarũ ſitus? niſi qui hæc vtraq; vtcumq; teneat, ſatiſné ſe quiſquam idoneũ poëtarum interpretem profiteri poteſt? Et tamen vſq; eò alienis laboribus iniqui homines reperientur, qui ludere nos, ac iocari, & nihil in docendo aliud, quàm puerilem voluptatem aucupari putent? Nam illud quoq; minimè prætermittendum eſt, quòd à grauiorum artium doctoribus neq; ornata, neq; elegans, neque multis quidem in locis, Latina oratio poſtulatur. Itaque ruant licet in dicendo, & impurè, impropriè, barbarè, loquantur: ſuo id

eis quodam iure licere creditur: At nobis dicẽtibus, ſunt, qui quoſdam quaſi laqueos tendant, vt ſi quid exciderit parum expolitum, diem nobis continuò dicant violatæ latinitatis; quodq́ postremæ iniquitatis eſt, peccare nos putant, niſi in iis etiam, quæ ſubitò fundimus, plurimi illigati ſint & verborum & ſententiarum lepores. Quæ cùm ita ſint, quis eſt, qui non intelligat, ſi hominum exſpectationi huius profeſſionis ſatisfacere cupiamus, infinitos eſſe nobis labores exhauriendos? Deſinant igitur, deſinãt iſti alienæ induſtriæ contemptores, gloriæ obtrectatores: comprimant vocem ſtultitiæ atque inuidentiæ indicem. Vos verò, patres ampliſſimi, pergite, vt facitis, benignitate veſtra labores noſtros fouere: vt hæc florentiſſima, & bonarum artium ſtudiis deditiſſima iuuentus, exercitationibus hiſce noſtris ad virtutem præparata atq; præculta, veſtram olim in hac feliciſſima Repub. gubernanda ſapientiam faciliùs imitari queat. DIXI.

De Philoſophiæ & Eloquentiæ coniunctione.

ORATIO IIII.

HABITA VENETIIS MENSE Octobri Anno cIↄ. Iↄ. Lvii.

SI QVIS *fortè veſtrûm eſt, auditores, cui admirabile videatur, quòd cùm cæteri ordinis mei homines in orationis ferè alicuius, aut poëmatis explicatione verſari*

ſari ſoleant, eos ſibi libros, quibus abditarum retruſarũq́ue rerum ex vberrimis illis hauſta Philoſophiæ fontibus tractatio continetur, interpretandi quidem cauſſa, vix eſſe attingendos putent: ego contra & altero ab hinc anno quinq; Ciceronis libros, quibus de ſummo bono in contrarias partes copioſiſſimè diſputatur explicauerim, & hoc tempore Tuſculanas mihi potiſſimùm diſputationes, in quibus huius anni curriculũ conficerem, elegerim: is ſi mei conſilij atque inſtituti cauſſam rationemq́; cognouerit, ſimul & id, quod facio, probabit, & me, ſi aliter feciſſem, iuſtam doctorum & intelligentium repræhenſionem nullo pacto effugere potuiſſe exiſtimabit. Ego enim, auditores, ſemper in ea fui ſententia, præclaram illam minimè communium contritarumq́ue rerum ſcientiam, quam Philoſophi & tenere ſe, & aliis tradere profiterentur, ita eſſe cum facultate ornatè copioſeq́; dicendi coniunctam atq; copulatam; vt eas qui diſtrahere ac diuellere conarentur, & vel rerum cognitionem ſine vllo factæ ac politæ orationis inſtrumento conſectari ſe dicerent, vel verborum floſculis contenti, ne aſpirarent quidem ad reconditos ſapientiæ fructus, peſſimè vtroſq; tum ſuis, tum alienis ſtudiis conſulere, & exitiale quaſi corporis & animi diſsidium inducere arbitrarer. Igitur & ab ipſo ætatis meæ principio ita ſtudiorum meorum rationem comparaui, vt exornandæ orationis curam cum rerum inueſtigatione coniungerem: & poſtea omnibus qui ſe in diſciplinam mihi dederunt auctor fui, vt eandem illam viam, quam præſertim præſtantiſſimorum omnis memoriæ hominum ſignatam atque impreſ-

ſam veſtigiis viderent, ipſi quoque toto pectore, omníque animi contentione ſequerentur. Animaduerteram enim, & eos, quorum omnis in concinnitate vocum, & in verbis tanquam ad normam dirigendis, quadrandis, componendis conſumeretur induſtria, ab iis, quibus cor, vt aiunt, ſaperet, vt leues futiléſque contemni: & eos qui ſe ita penitus rerum indagationi tradidiſſent, vt de comparanda lautæ orationis ſuppellectile non laborâſſent, quaſi agreſtes ac barbaros quoſdam ab omnibus elegantiorum hominum cœtibus repudiari. Ergo *ſimul atque mihi publicè munus illud adſignatum eſt, vt iter vobis ad ea ſtudia præirem, quibus exculti,* Reipub. *aliquando vſum aliquem afferre poſſetis: ſtatim id conſilium cepi, vt alternis annis modò* Ciceronis *orationes, modò eiuſdem ad* Philoſophiam *pertinentes libros interpretarer.* Itaque *primus, vt meminiſtis, annus in aliquot* Verrinæ *accuſationis librorum explicatione conſumptus eſt.* Secundo *diſsidentes veterum de ſummo bono ſententias quinque libris expoſitas accuratè perſecuti ſumus.* Tertium *Catilinariæ ſibi orationes vindicârunt.* Hoc *autem quarto, quem nunc felicibus ingredimur auſpiciis, quas vobis, auditores, quàm exquiſitas, quamqúe præclaras auidarum doctrinæ mētium epulas apparaui?* Decreui *enim animos veſtros ipſa ſui cognitione paſcere, eorumqúe vim ab omnibus rebus externis auocatam, totam in ſeipſam colligere, & ad naturæ ſuæ contemplationem traducere, vos denique ipſos vobis oſtendere, & illam diuinæ auræ particulam quæ in nobis omnibus latet, conſiderandam, cognoſcendamqúe proponere.* Ex-

cutiendæ

cutiendæ nobis erunt omnes veterum Philoſophorum bibliothecæ: perluſtranda omnis antiquitas, replicanda omnium veterum hiſtoriarum, monumentorumq́ memoria: vt ſciamus, quid homines ſapientiſsimi de humanis animis ſenſerint, quibus rationibus & argumentis adducti diuinos eſſe eos, & interitus expertes cùm ſibi, tùm aliis perſuaſerint: exagitanda & coarguenda eorum cœcitas, amentia, immanitas, qui alia in opinione fuerint: confirmandus ac muniendus animus aduerſus mortis metum; proferenda exempla eorum, qui mortem partim aduentantem deſpicatui habuerint, ac pro nihilo putauerint, partim etiam cunctantem cupidè accerſierint. Stultè illi quidem: ſed tamen vt apertè oſtenderent, ſe nullo modo de animorum immortalitate dubitare: vt corporeis vinculis exuti ac liberi, in illas ſedes, in quibus puros à ſcelerum contagione animos poſt obitum verſari acceperant, euolarent. O præclaram diſputationem & veſtro omnium concurſu, ſtudio, attentione digniſsimam. Etenim ſi verè ſcripſit Ariſtoteles, magis expetendam eſſe quantulamcunque præſtantium rerum, & remotarum à captu vulgi cognitionem & intelligentiam, quàm communium & peruagatarum quamlibet exquiſitam tractationem: quis eſt qui non videat, quantulamcunque cognitionem animi, quo nihil eſt diuinæ naturæ propius aut ſimilius, quamlibet accuratæ aliarum rerum cognitioni multis eſſe partibus anteponendam? Et ſi nemo eſt, quem non vel nitido concepta ſpeculo, vel periti artificis expreſſa manu corporis ſui figura delectet: quantò iucundius quantoq́ue

ſuauius eſſe debet, expreſſam doctiſſimorum hominum ingeniis animi ſui quaſi quandam imaginem contueri? Quid illud? quanti tandem faciendum putatis, quòd vitam nihil magis conturbet, quàm mortis metus, eas nos rationes, quibus ille pellatur, allaturos eſſe profitemur? Non ſine magnis hæc meis laboribus, ſudoribus, vigiliis fient; ſed mihi cùm rerum ipſarum pulchritudo, tùm flagrantiſſima cupiditas ſtudia veſtra modis omnibus adiuuandi, omnem laborem non modò facilem ac tolerabilem, verùm etiam dulcem iucundumq́; reddit. Alios vulgaria atq; obſoleta delectent: vos mecum, auditores, ad hæc recondita & abſtruſa contendite. Illos humilia, nos ſublimia: illos procliuia, nos ardua: illos in promptu poſita, nos à vulgarium oculis remota delectent: illos deterreat & exanimet difficultas, nos exacuat & exſtimulet: illos frangat ac debilitet, nos confirmet ac reficiat labor: illi nihil ſibi proponant, quod non quilibet vnus è multis conſequi poßit: nos quidquid ignaui vel ſperare audeant, noſtro indignum ſtudio eße ducamus. Sed quoniam nonnulli reperiuntur, qui, quod vel erroris caligine occæcati, hæc Philoſophiæ cum eloquentia coniunctio, quàm ſit fructuoſa, non vident, vel inuidiæ veneno ſuffuſi, ad quæ aſpirare ipſi non queunt, ea præſtare alios indignantur: vel denique, quod, ſi omnia aliorum conſilia atque inſtituta reprehendant, ita ſe demum ſibi aliquam iudicij famam confecturos eſſe confidunt: qua in re nobis laus ac commendatio debetur, ea in ipſa reprehendere nos atque accuſare non verentur: clamantq́; regendos eſſe profeßionum fines, ſuiſq́; quamque limitibus

ac

ac terminis coërcendam: neq; patiendum vt aut Philoſophi, quæ ſunt eloquentium vſurpent: aut diſerti philoſophica attingant: eiuſqúe rei rationes quaſdam afferunt, non admodum validas illas quidem, ſed quæ tamen aliquem minus peritum in fraudem inducere poſſe videantur: ſtatui hodierno die, auditores, vobis diſceptatoribus atque arbitris aduerſus eos diſſerere, & quidem ea lege diſſerere, vt niſi eos non dicam ego, ſed ipſa Philoſophia eloquentiæ armis inſtructa fregerit atq; abiecerit, cauſſam nullam dicam, quin illi præclarè ſentire, nos deſipere; illi conſideratè ac ſapienter loqui, nos vaticinari atque inſanire; illi ſtudiis adoleſcentum optimè conſulere, nos iiſdem vehementiſſimè officere iudicemur. Intelligitis autem; eſſe mihi cum duplici hominum genere negotium: quorum alij leuem & ineruditam loquacitatem, alij inornatam & indiſertam Philoſophiam colunt: aduerſus quos vtroſque dum diſſero, peto à vobis per eas ipſas artes, de quibus dicere inſtitui, quarum vtramque vobis maximoperè cordi eſſe noui, vt ſtudium meum attentione veſtra excitetis, attentionem ſilentio indicetis. Primum autem congrediamur cum delicatis iſtis & mollibus, quos perinde ac paruos puerulos, ſeuera & torua quodammodo Philoſophiæ facies ita deterret, vt ad eam propius accedere non audeant: efficiemus enim de duobus alterum: vt aut fuſi ac fugati, moleſti nobis eſſe deſinant, aut, quod malim, confirmati, ac bene ſperare iuſſi, ſocios ſe nobis honeſtiſſimi laboris adiungant. Vos igitur alloquor, quicunq; vocum illecebris tanquam aliqua dulcedine cantuū capti, ad eas, tanquam ad Si-

 renios

renios ſcopulos, adhæreſcendum putatis. Ecquid intelligitis, omnem orationem ex rebus conſtare & ex verbis: rerum autem copiam & vbertatem non aliunde, quàm à Philoſophis peti poſſe: idcircoq́ eſſe Philoſophiæ cognitionem eloquenti futuro neceſſariam? Non *enim vt luſciniis canendi, ſic hominibus loquendi facultatem oblectationis cauſſa natura conceßit: nec tantùm munus ſuum, támque præclarum ad aures modò demulcendas voluit adhiberi: ſed cùm eos ita fabricata eſſet, vt eis rationis ſocietatem cum* Diis *immortalibus intercedere voluiſſet, aptoſque eos feciſſet ad rerum præſtantißimarum cognitionem adhibito ſtudio conſequendam: inſtrumentum etiam largita eſt, quo de illis rebus inter ſe diſſerere, eaſq́ alij cum aliis communicare poſſent,* Placet *autem hoc loco huius diſputationis principia paulò altiùs repetere: & ex ipſis* Philoſophorum *libris cauſſæ noſtræ firmamenta deſumere, atque iſtis* Philoſophiæ *contemptoribus, earum rerum quas contemnunt ſpecimen aliquod exhibere.* Interiectum *quodammodò & intermedium eſt hominũ genus inter animantes conſilij expertes, & inter purißimas illas mentes ab omni corporis ſecietate ſecretas: ita vt illis quidem ſuperius perfectiuſq́ue ſit, his autem inferius, minuſq́ perfectum.* Nam *illæ quidem ſenſibus tantùm degentes, nulla prorſus ratione ad intelligentiam & cognitionem progredi queunt: hæ verò ſine vllo ſenſuum adminiculo ac miniſterio, ſimplicißimis notionibus, quæcunque ipſis ad intelligendum obiecta ſunt, apprehendunt,* Homines *autem poſſunt illi quidem ad rerum intelligentiam prouehi, eoq́ ſunt mu-*

tis animantibus ſuperiores: ſed, quoniam immortalis ipſorum, & ſimplex, & cœleſtis animus, mortalis, & concreti, & terreſtris domicilio corporis hebetatur, eo fit, vt ad cognitionem & ſcientiam ſine ſenſuum miniſterio peruenire non poßit. Itaq; rectè Plato mentis internuncios, quaſiq; ſatellites ſenſus nominauit, eoſdemq; duces ad veritatem eſſe dixit: eius autem auditor Ariſtoteles pronũciauit, nihil intelligi, niſi prius aliquid ſenſu perceptum fuiſſet, quod quaſi viam ſtrauiſſet ad illud intelligendum. Idemq; alio loco ſtatuit, ſi cui ſenſum aliquem à primo ortu natura denegauerit, eidem neceſſariò aliquam eſſe ſcientiam defuturam. Cum autem duobus tanquam itineribus ad ſcientiam peruenire liceat: quod alia reperimus ipſi per nos, quaſiquè parimus, alia verò ab aliis accipimus: quorum illam inuentionem, hanc diſciplinam vocant: neceſſe erat, ad earum vtramque ſenſum aliquem accommodari. Sed cùm cæteri ad eam rem minus apti forent, oculorum quidem ſenſus ad rerum præſtantiſsimarum indagationem, aurium verò ad earundem, cùm ab alio traderentur, perceptionem ab ipſa natura conſtitutus eſt. Inſtrumentum autem communicandarum participandarumquè animi notionum eadem natura orationem eſſe voluit: cumq; cæteris animantibus ſonos modò quoſdam dediſſet, quibus voluptatem, dolorem, deſideria naturæ, affectus deniq; indicarent: diſtinctam hominibus, articulatamq; tribuit vocem, vnde eos Homerus μέροπας nominauit: quam cùm ipſi arbitratu ſuo flexiſſent atq; variâſſent, quaſiq; compacto ſtatuiſſent, quam cuiquè voci vim eſſe vellent,

tum eo inſtrumento ad ea quæ animo concepiſſent patefacienda vterentur. Sic fit, vt res quidem ipſæ ſingulares percipiantur ſenſibus: qua ex perceptione exiſtunt in animis rerum vniuerſarum notiones: ad eas verò euoluendas & in medium proferendas adhiberi debeat oratio: cuius vſus cùm ad eos tantùm qui eodem tempore, iiſdemq́; in locis viuerent pertineret, hoc amplius machinata eſt hominum ſolertia, litteras, quæ, vt voces notionum, ſic hæ vocum ipſarum eſſent notæ; efficerentque, vt & abſentes cum abſentibus, & ij, qui multis antè ſeculis floruiſſent, cum omni poſteritate quaſi colloqui poſſent. Ex hiſce liquidò conſtare arbitror id, quod in huius ſermonis ingreßione poſueram: orationem non oblectandarum aurium cauſſa nobis eſſe à natura tributam: ſed vt animus, cùm ſe rerum cognitione ſaturâſſet, haberet, quo modo alios ad earum cõmunicationem vocare poſſet. Quomodo autem poterunt aut quidquam communicare cum aliis, qui nihil ipſi, niſi loqui didicerint: aut quidquam egregiũ diſcere, niſi qui Philoſophorum monumenta contriuerint? Etenim qui ſunt tandem ſcriptores illi, qui diſtinctè ordinatéque dicendi præcepta tradunt? Philoſophi. Qui rerum admirabilium, quæ in terris, mundóque fiunt, cauſſas aperiunt? Philoſophi. Qui herbarum, qui ſtirpium, qui animantium, ortus, progreſſus, naturas, vires, vtilitates proſequuntur? Philoſophi. Qui de officio, qui de virtute, qui de ratione inſtituendæ vitæ, qui de moderandis affectibus diſputant? Philoſophi. A Philoſophis omnis doctrina liberalis, à Philoſophis omnis hiſtoria, à Philoſophis omnis artium varietas

rietas

rietas ſumi poteſt: ab his oratores, ab his imperatores, ab his Rerumpublicarum rectores exſtiterunt: neque quiſquam vnquam aut in dicẽdo, aut in rebus gerendis, excelluit, qui non prius in Philoſophorum officina politus ac limatus fuiſſet. Ac mihi quidem ſæpenumerò permirum videri ſolet, reperiri nonnullos vſque eò excordes, vt oratoris munus ab homine Philoſophiæ ignaro ſuſtineri poſſe credant. Nam cùm illi ipſi fateantur, tria eſſe, quæ orator dicendo efficere debeat, vt fidem faciat iis qui audiunt, vt eos ſuauitate perfundat, & vt eorum animos aptis & accommodatis ad obtinendum id quod vult affectibus concitet: nullum eſt horum, quod mihi ſine Philoſophiæ auxilio perfici poſſe videatur. An verò faciendæ fidei erit idoneus, qui non illos à Philoſophis propoſitos fontes animo & memoria contineat, ex quibus ad omnem diſputationem incredibilis argumentorum copia emanat? Ratiocinationes autem contexere, & id, quod probandum ſuſceperis, acutè circumſcripta concluſione conficere, tum ea quæ ab aduerſariis allata ſint ſubtiliter diſſoluere, quorum tandem eſt, niſi Philoſophorum? Neque verò video, quomodo delectare, niſi fortè pueros, aut homines puerorum ſimillimos, queat inanis & nullo librata ſententiarum pondere oratio. Quid ita? nempe quòd, vt præclarè docet Ariſtoteles, is demum motus efficit voluptatem, qui perducit id, quod mouetur, ad ſtatum naturæ ipſius accommodatum & congruentem. Itaque corpora cùm aut exinanita ſunt, aut redundant, tum perceptione cibi ac potionis, tum depulſione & eiectione ſuperfluentium rerum lætantur; & in animis

animis idem vſu venire credendum eſt. Quid eſt autem, quod natura duce concupiſcat animus, ad quod feratur, cuius perpetua quaſi fame ſitiq́; teneatur? Doctrina *nimirum atq; cognitio: hic illi cibus, hic paſtus proprius ac naturalis eſt: eo alitur ac reficitur, eo ſaturatur ac gliſcit.* Ergo *illi tantum concionis animos inſatiabili oblectatione deuinciunt, quorum omnis ſermo cum vrbanitatis ſale perſperſus eſt, tum diſtinctus & illuminatus doctrinæ notis, quorum ex ore, tãquam ex perenni quodam fonte, nunquam intermittente, nuſquam inſiſtente fluxu, nouarum vſque & admirabilium rerum copia incredibilis profluit: ij demum modò clamores faciunt, modò auditores admiratione percuſſos ſilere, & vno in obtutu defixos hærere cogunt.* Illud *verò, quod in oratoris officio tertium ponitur, concutere audientes omni genere affectuum, eorumq́ue pertractare intimos ſenſus, & quocunq; collibuit flectere, quis vnquam niſi* Philoſo*phia munitus conſequetur? An verò vel accendere, vel reſtinguere iracundiam, vel incutere, vel excutere timorem, vel conflare inuidiam, vel leuare, vel ad miſericordiam adducere, vel à miſericordia abducere audientes, & eos quaſi gubernaculo quodam linguæ impellere arbitratu ſuo poterit is, qui non horum omnium affectuũ cauſſas rationeſq́; pernouerit? Sed increbuit ſermo quidam hominum imperitorum, qui ita dictitant, vt ne inſpiciantur quidem* Philoſophorum *libri, ſatis magnã tamen earum omnium rerum vberemq́ue notitiam ex ipſis* Rhetorũ *ſcriptis poſſe deſumi. Quod ſi ita eſt, quid, quæſo, commouit veteres illos, qui dicendi laude cæteris*

ante-

antecelluiſſe perhibentur, vt tantam curam tantumq́ ſtudium in audiendis Philoſophis & in perſcrutandis penituſq́ cognoſcendis eorum præceptis conſumeret? Quid Periclem illum, cuius in labris perſuadendi Deam ſeßitauiſſe dictum eſt, quem fulgurare, quem tonare, quem permiſcere Græciam Comici veteres tradiderunt? Quid igitur illum impulit, vt Anaxagoræ ſe Phyſico erudiendum daret, eumq́ aſſectaretur, ſi ad illam, ad quam adſpirabat, eloquentiæ laudem, nihil in illius doctrina intellexerat eſſe momenti? Quid Demoſthenem, quid M. Tullium commemorem? tantam in vtroque dicendi copiam fuiſſe cenſeremus, niſi ille Platonem, hic Philonem, Diodotum, Poßidonium, alioſq́ permultos nobiles Philoſophos ſtudioſè ac diligenter audîſſet? Qui ſi ea, quæ ab illis accipiebant, à dicendi magiſtris accipere potuiſſent, non ab alienis illa mutuari & corrogare potiùs, quã domo & à ſuis petere maluiſſent. At queruntur aſperam quodammodo & ſalebroſam eſſe Philoſophiam, inamœnumq́ illius ſtudium, quodq́ nulla dulcitudine aut allicere aut allectos detinere animos poßit. O molles ac voluptarios homines. Vos igitur in tanta rerum præſtantia ac dignitate etiam delicias quæritis? & quo vobis itinere ad ſapientiam aditus patet, ſuſcipere illud abnuitis, niſi viam videatis tum molliſsimam & planiſsimam, tum roſis & violis conſtratam, quámque viridantes omni ex parte opacent patularum arborum comæ? At etiam ſi perpetuò per Athonis & Caucaſi niues, ſi per feruentes Lybiæ arenas gradiendum foret, tamen, ſi viri eſſetis, omnem laborem omnemq́ difficultatem contemneretis.

Sed non patiar vos diutius in errore verſari. Scitote enim, hoc ſtudium, quod vos aſperum & inamœnum putatis, ita eſſe dulce, itaq; iucundum, vt nihil ſuauius, aut iucundius ne votis quidem conceptis expeti poßit. Cui rei vel illud argumento ſit, quod, qui ſe illi ſemel penitus tradiderunt, ij poſtea neq; rei familiaris cura, neq; honorum cupiditate, neque corporearum voluptatum blandimentis ab eo auocari queunt. Poſſem hoc loco euagari latiùs, & id, quod dixi, tum repetitis è vetere memoria, tum viuis ac ſpirantibus exemplis confirmare, niſi me temporis ratio breuem eſſe admoneret. Nunc igitur, quàm poterimus breuißimè, eorum refutemus errorem, qui ſe ita Philoſophiæ ſtudio contentos eſſe aiunt, vt omnem orationis cultum penitus negligant. Quorum non vnum genus eſt. Quidam enim nihil aliud dicunt, niſi verborum elegantiam Philoſopho minimè neceſſariam eſſe. Quidam etiam indecoram eſſe contendunt: Sunt qui, cùm eam non indecoram eſſe fateantur, fieri tamen negant poſſe, vt vnus idemq; in vtroque excellat; & tum rerum ſcientia polleat, tum dicendi facultate præſtet: idcircoq; nolle ſe in ſequendo eo, quod aſſequi nunquam poßint, operam perdere. Cum primis illis non multum nobis negotij eſt. Nam ne nos quidem dicimus ita neceſſariam eſſe Philoſopho eloquentiam, vt, ea ſi careat, nomen ſuum tueri ac retinere non poßit. Sed profectò ſordida hominum, planèque miſeria vita ſit, ſi ſtudia noſtra neceßitate tantùm, non etiam commditate & ornatu dirigantur. Caſis contectis ſtramine & anguſtis tuguriis, ac gurguſtiis, opertis etiam plauſtris, vt Scythæ, aut

vt

vt Cynici, doliis cœli defendere iniurias poſſumus: idqúe ad neceßitatem ſatis eſt. Num idcirco ædificandi artem repudiemus? In veſtitu cultuq́; corporis, ſi nihil ſpectemus aliud, niſi vt imbres, vt niues, vt ventos, vt ſolem, vt frigus arceamus: ſatis fuerit, vel pellibus animalium corpus amicire: an quiſquam propterea honeſtior ciuilem ea in re conſuetudinem negligit? Sic & in hoc genere ſtudiorum non in iis modò, quibus nullo modo carere, verùm etiam in iis, quibus ſatis commodè carere non poſſumus, elaborandum: neq; tantùm neceßitas, verùm etiam dignitas, & pulchritudo ſpectanda eſt: præcipuè cùm omnibus propemodum in rebus decorem & elegantiam cum ſumma vtilitate natura ipſa copulârit. Hos igitur ſine vlla contumelia dimittamus: tantum moneamus, vt, ſi in omnibus vitæ partibus ornatûs rationem habendam eſſe ducunt, in ſtudiis quoque eam omittendam non eſſe, facto refellendi fateantur. Iſti nobis acriùs inſectandi ſunt, vehementiúſque repellendi, qui dedita opera barbariem in loquendo diligunt, & non aliter ſe Philoſophos viſum iri putant, quàm ſi dictione inquinatißima vtantur, &, vt ſues in luto ac cœno, ſic ipſi in orationis ſordibus volutentur. Antiquis temporibus quoddam ſtultorum genus fuiſſe proditum eſt, qui pedore ac ſqualore horridi, pannis obſiti, ſemper illoti, ſemper intonſi, ſemper impexi, illo ipſo incultu ac neglectu corporis, Philoſophorum nomen in vulgus aſſequebantur. Non valde dißimilis eſt eorum amentia, qui orationem nullo ſtudio excultam, nulla diligentia expolitam, nullo artificio elaboratam, Philoſophia

pro-

profeſſoribus conuenire aiunt. Atq; illi tamen eo tolerabiliores: quòd corporis colendi curam multi, ornandæ orationis ſtudium nemo olim, qui aliquo inter Philoſophos loco haberetur, neglexit. Niſi fortè quis Epicurum & eos qui ab eo ſunt obiiciat: quos ego vix in hominum, in Philoſophorum quidem numero nullo modo habendos eſſe cenſeo. Eſt autem operæpretium audire, quomodo hanc ſuam tam præpoſteram, tamq; abſurdam opinionem confirment. Grauis alicuius & ſeueræ matronæ Philoſophiam ſimilem eſſe aiunt, quam omnis fucus dedeceat: quæ natiua pulchritudine contenta, augere eam pigmentis & lenociniis non laboret. Vt incultos & horrentes ſolitarioſq; lucos plus habere maieſtatis ac venerationis, quàm nitidas & viridicatas, & digeſtis in quincuncem arboribus conſitas ſyluas; ſic ſqualentem, &, vt ita dixerim, impexam, neſcio quo modo auguſtiorem & maieſtatis pleniorem videri, quàm comptam, & quaſi vnguentis delibutam orationem. Quibus nos ita reſponſum volumus: non ſi calamiſtro intortus capillus, & baccæ minio ac ceruſſa fluentes, & vulſa ſupercilia, & quæſitus arte dentium candor matronam dedecent: continò illuuiem & ſitum, ac ſordes decere. Eſt & ſuus non modò matrifamilias, verùm etiam viro cultus. Et, vt reprehendendus ſit, ſi quis quotidiè radatur ad ſpeculum, quod tamen Africanum feciſſe accepimus, & facie feminibuſqúe lauatis in publicum prodeat: ſic ſi quis Patroclem illum imitari velit, quem cauillans Ariſtophanes, nunquam in vita lauiſſe dicit, ita vt nunquam os, nunquam manus abluat, nunquam ſudorem detergeat,

geat, nemo ſit, qui non fœdum illius adſpectum, & tetrũ ac virulentum, qui ex eo afflabitur, odorem abominetur. Neq; verò nos à Philoſopho exigimus, vt verborum paritatem ac ſimilitudinem aucupetur, neque vt in rotundandis periodis occupetur, neq;, ſi agreſtem eſſe illius & inconcinnam locutionem nolumus, effœminatam & canticorum ſimilem volumus: neque tam vt rerum præſtantiam verborum ſplendore illuminet, quàm vt ne illã orationis impuritate contaminet, poſtulamus. Tu mihi cùm de rebus cognitu digniſſimis dicere ingreſſus ſis, ea verborum portenta euomas, vt, qui aderunt, non hominem loqui, ſed aſinum rudere exiſtiment: & tamen ea fatuitate atq; impudentia ſis, vt homines politè dicendi cupidos deſpicias, & iſtud, quod tu facis, voces philoſophicè loqui? Nam illud, quòd in eo maieſtatem quãdam, & quaſi religionem ineſſe vis, vide ne potius impium ſit, vt vaſa Deo dicata impuris manibus, ita Philoſophiam impuro ſermone tractare. Enimuerò, ſi ea demum ſacra ac religioſa ſunt, quæ ornatu carent: remoueatur aurum à templis: gemmæ, ſigna, tabulæ, donaria denique omnis generis remoueantur. Sin hoc vel cogitare nefarium eſt: fateamur id, quod ratio quodam modo ipſa præſcribit, neque opes vſquam melius, quàm in Dei cultu, neq; dicendi copiam præclariùs quàm in excolenda exornandáque Philoſophia collocari. Supereſt, vt iis ſatisfaciamus, qui negant Philoſophiam cum eloquentia poſſe coniungi; neceſſarióque qui alteram ex animo colat, ei eſſe alteram deſerendam: qui ad vtramque animum adiecerit, ne vtraque excidat periculum eſſe. Qui cùm hæc

dicunt, ſi de ſui tantùm ingenij imbecillitate loquerentur, ferendi eſſent, nunc, cùm ex ſe ipſis alios metiantur, & , quod ſe præſtare poſſe diffidunt, id vniuersè ac generatim fieri non poſſe pronuncient, in eo quàm vehementer errent, admonendi videntur. Vſque eò ne rerum veterum, & eius ipſius, quàm profitemini, Philoſophiæ imperiti eſtis, vt ſummam in Philoſophis veteribus extitiſſe dicendi vim ac copiam neſciatis? Ecquis vnquam Platonem, aut Philoſophiæ ſcientia, aut dicendi facultate ſuperauit? de quo Cicero bonus inprimis æſtimator eloquentiæ ita magnificè ſentiebat, Iouem vt ipſum, ſi Græcè loqui vellet, non alio quàm Platonis ſermone vſurum eſſe diceret. Quid Ariſtoteles? non & ipſe dicendi præcepta vnus omnium optimè tradidit, & ea dicendi copia fuit, vt eum idem Cicero auro fluentem fluuium nominârit? non Xenophontis ſummi Philoſophi ore Muſas quaſi locutas ferunt? non Theophraſtus à loquendi diuinitate nomen inuenit? non poſterioribus ſeculis eam in Carneade vim fuiſſe proditum eſt, nullam vt vnquam rem confirmandã ſuſceperit, quam non probauerit; nullam impugnandam, quam non euerterit? Sed quid vetera & externa exempla conquirimus, cùm recentium & domeſticorum copia ſuppetat? hæc ciuitas quàm multos & olim protulit, & quotidie profert, qui vt nemini, quin vtraque laude præſtiterint, ita omnibus, vtra potius præſtiterint, ambiguum relinquunt? quorum vos adoleſcentes, per Deum immortalem, exemplum imitamini, neque committite, vt Veneta ciuitas, quæ ſemper toto orbe terrarum habita eſt fœcundiſſima virorum omni

virtu-

virtutis & doctrinæ laude præſtantium parens, per veſtram ignauiam, atque deſidiam iſta tam præclara laude ſpolietur. An verò vos, illis orti maioribus, qui nihil vnquam ſibi dulce præter virtutem & eruditionem putârunt, quidquam virtuti, quidquam eruditioni anteponendum eſſe ducetis? at exteræ nationes, non alio potius, quàm Venetorum hominum exemplo, ad eas colendas excitari atq; inflammari ſolent. Hîc ſedem virtutis, hîc domicilium litterarum, hîc ſeminarium quoddam præſtantium virorum eſſe omnes vno conſenſu gẽtes exteræ confitentur. Hanc vos tam præclaram, támque magnificam laudem, quæ ad hunc vſque diem, ſemper & creuit & floruit, veſtra culpa decreſcere ac defloreſcere patiemini? non per illos Contarenos, Barbaros, Bembos, Donatos, caeteróſque heroas, conſecrata ad omnem poſteritatis memoriam nomina, qui nunquam in cœlum hominum prædicatione conſcẽdiſſent, niſi, quamdiu vixêre, illam, ad quã mea vos cohortatur oratio, Philoſophiæ cum eloquẽtia coniunctionẽ, poſthabita omni alia cogitatione coluiſſent. Hos ſpectate adoleſcentes, hos intuemini, horum de gloria dies nocteſque cogitate, & ad eam veſtra induſtria exæquandam contendite. Habetis in hac ciuitate publicè cõſtitutos homines eruditiſsimos, qui vobis in illo itinere duces optimi eſſe poßint. Quorũ me in ſocietatem, licet valde ipſis omnibus imparem, quando ipſa Reſpublica vocauit, & eo me collocauit in gradu, vnde poſſem in ipſius ciuitatis oculis voluntatis erga vos meæ quotidianas ſignificationes dare: equidem non parcam labori: abiectiſq; aliis omnibus curis, quan-

tum conniti atq; efficere potero, tantum conſeram ad ingenia veſtra omni in genere diſciplinarum liberalium, quantum quidem in me fuerit, excolenda. DIXI.

Pro Franciſco II. Galliarum Rege ad Pium IV. Pont. Max.

ORATIO V.

HABITA ROMAE POSTRIDIE Kal. Mai. Anno cIↃ. IↃ. Lx.

OMNES *quidem Chriſtianos principes,* PIE *Pontifex maxime, credibile eſt, accepto delati tuis maximis virtutibus honoris ampliſsimi nuncio, admirabili quadam lætitia perfuſos eſſe: nec eorũ fuiſſe quenquam, quin, ſublatis in cœlum manibus, omnium rerum moderatori Deo ſingularibus verbis gratias egerit, quòd ſacroſancto Cardinalium Collegio eam mentem dediſſet, vt te potiſsimùm deligerent, quem in iſta dignitatis ſede celſiſsima concordibus ſuffragiis collocarent. Sed quanto noſtri Reges obſeruantia erga Romanam Eccleſiam, & inſigni atq; aſsiduo defendendæ ornandæqúe illius ſtudio cæteros ex omni antiquitate ſuperârunt: tanto Franciſci II. Regis, te Pontifice declarato, maius quàm pro virili parte gaudium fuit. Quare, etſi non dubitabat, quin tu de clariſsimo viro, Epiſcopo Engoliſmenſi, Oratore apud te ſuo, cuius fidem & integritatem tibi planè perſpectam*

eſſe nouit, animum ſuum erga te, & erga hanc orbis terrarum principem Eccleſiam, & optimè, & libentiſſimè cogniturus eſſes: tamen vt illuſtriorem etiam, & expreſſiorem ſignificationem voluntatis ſuæ omnibus hominibus daret, iudicauit, ſibi faciendum eſſe, vt ad te ex ſuis eo propriè nomine eiuſmodi quempiam mitteret, in quo & dignitas ineſſet ea, quæ ad tantum munus obeundum requiritur, & aliæ præterea cauſſæ, propter quas eum tibi vnum ex omnibus gratiſſimum atque acceptiſſimum fore conſideret. Miſit igitur clariſſimum, & nobiliſſimũ equitem, Ioannem Babonem à Burdæſia, eius quem modò nominaui Epiſcopi fratrem, arcanorum regni, & regiorum omnium cõſiliorum participem, cuius in maximis rebus gerẽdis virtutem, & fidem exploratam habet, quiq; præterea pietate, & obſeruantia erga hanc Sedem neq; fratri, neq; cuiquam mortalium cedit. Quorum ego amborum permiſſu, regiæ voluntatis hodierno die apud te conſtitutus interpres, gratulor non tam equidem tibi, Beatiſſime Pater, quàm vniuerſæ Chriſtianæ Reipub. quæ priſtinum illum ſplendorem ſuum, qui magno bonorum omnium mœrore, apud pleraſque gentes prauis opinionibus corruptas, magis ac magis in ſingulos dies obſoleſcebat, breui ſe, tuo ductu atque auſpiciis recuperaturam, non dubitanter ſibi de tua præſtanti bonitate ac ſapientia pollicetur. Summa planè omnia, ac prope diuina in eo requiruntur, qui clauum in Eccleſiæ naui teneat: cuius à nutu pendeant leges: cuius ad pedes Reges ipſi ſe abiiciant: cuius arbitrio pandatur cœlum: qui denique ſupra omne humanæ dignitatis faſtigium eue-

ctus, Dei perſonam inter homines ſuſtineat. Nam ſi diuinæ litteræ à quolibet Epiſcopo tantam integritatem ac virtutis perfectionem exigi volunt, nullus vt in omni eius vita reprehenſioni pateat locus: neque grauitatem eius muneris dignè à quoquam ſuſtineri poſſe tradunt, niſi quem pietas, prudentia, iuſtitia, vno verbo, virtus ſuis omnibus numeris abſoluta commendet: quid in eo, qui omni tempore cum ſummo imperio tractare gubernacula Eccleſiæ debeat, cuius vita cæteris omnibus pro exemplo, voluntas pro lege, vox pro oraculo futura ſit, quantò hæc omnia requiri maiora, & diuinitati propiora cenſemus? Itaque, vt alia, ſic hoc quoque ſanctè ac ſapienter inſtitutum eſt à maioribus, vt quoties de ſummo Pontifice in demortui locum eligendo ageretur: interea dum ea de re ampliſſimus Cardinalium ordo deliberaret, nullus intermitteretur dies, quo non omnes, & priuatim & publicè precarentur à Deo, vt eum ipſe gregi ſuo præficeret, quem digniſſimum, quem ad publicam concordiam, & tranquillitatem aut conſtituendam, aut conſeruandam aptiſſimum, quem denique, quantum humana conditio fert, ſui ſimillimum iudicaret. Quod ſi eiuſmodi Pontificem vlla vnquam tempora deſiderârunt, noſtrorũ certè is ſtatus eſt, vt nunquam magis ex iſtius Sedis auctoritate vniuerſi orbis ſalus pependiſſe videatur. Non enim Petri nauis, vt ſolebat, placido mari, ſecundis conſpirantium ventorum flatibus impulſa fertur. Horribiles eam procellæ, & turbinũ vis vel exercitatiſſimis metuenda rectoribus agitat: vt quanquam à naufragio quidem nullũ periculum eſt, non me-

diocris tamen animos teneat metus, ne tam ſæua tempeſtas multos mortales, nouarum opinionum fluctibus inuolutos, in ea breuia præcipites abripiat, vnde poſtea nec enatare ipſi, nec euadere atque emergere alieno auxilio poßint. Quo nos omnes diuinæ bonitati maiores agere gratias cõuenit, quæ, deploratis prope iã rebus, certè quidem in ſummũ diſcrimen adductis, & extrema ſpe pendentibus eum gubernatorem dedit, quò meliorem, & ad hæc omnia in melius cõuertenda accommodatiorem, non dicam reperire, ſed ne optare quidem, aut etiam cogitãdo informare poteramus. Iam nunc igitur præcipimus mẽtibus eius diei lætitiam, quo gentes illæ, quæ tum fallacibus improborum hominũ ſermonibus in laqueos erroris inductæ, tum fortaßis etiam, quorundam è noſtris licentiori, & diſſolutiori viuendi genere offenſæ, abſciderunt ſeipſas à corpore Eccleſiæ, & aduerſus eam impiũ ac nefarium bellum ſuſceperunt, mutato conſilio, ad ſanitatem redeant, et erroris ſui veniam petentes, depoſita omni cõtumacia, ſanctißimis pedibus tuis oſculũ figant. O præclarum illum triumphum, & cùm omnibus, tum iis præcipuè, de quibus agetur, optabilem. Non enim tu illos opprimere, ſed oppreſſos erigere; non in ſeruitutem abducere, ſed à teterrima ſeruitute in veram libertatem aſſerere; non perdere, ſed ſeruare vis: non eorum ſanguinem fundere, ſed, ne ſanguis IESV CHRISTI fruſtra pro eis effuſus ſit, efficere: non retortis poſt tergum manibus, collo catenis grauato, ante currum ducere, ſed iis ipſis vinculis, quibus impediti tenentur, exſoluere meditaris. Quibus igitur ipſis, niſi in eo vt vincantur,

nulla ſpes ſalutis eſt: credimus vſque eò perfractos ac pervicaces fore, vt ad extremum perire, per obſtinationem animi malint, quàm cedendo, & obſequendo ſeruari? Immò verò certa ſpes eſt, ceſſuram tãdem aliquando rationi temeritatem, luci tenebras, mendacium veritati. Quantam ille dies non terris modò, ſed cœlo ipſi hilaritatẽ allaturus eſt? Nam *ſi, cùm vnus aliquis, qui à recto viuendi tramite deflexerit, in viam redit, innumerabiles illas legiones Angelorum exſultare ac geſtire gaudio credimus: quid tandem facturas eſſe auguramur, cùm tot hominum miſerabiliter nunc in ſuam perniciem ruentium millia reſipuerint, & vnde Satanæ inſtigatione diſceſſerant, eò ſe ſancti ſpiritus afflatu diſtincta receperint? Age igitur optime maxime* Pont*ifex: præripe poſteris tuis hanc gloriam: &, quod aliquando fieri neceſſe eſt, id vt te potiſſimùm* Pont*ifice fiat, enitere. Addatur decus hoc annalibus noſtris, vt in eis olim legatur, peſtilentiſſimas opiniones, quæ, quaſi contagione quadam paulatim ſerpentes, per omnes propemodum* Chri*ſtiani nominis prouincias peruaſerant, auctoritate tua diſiectas, diſſipatas, exſtinctas, exterminatas fuiſſe.* D*amnentur votorum ſuorum per te omnes veræ pietatis ſtudioſi, qui multos iam annos nihil ardentius à* Deo, *quàm concordiam, & harum diſſenſionum finem efflagitant. Signetur hoc præcipuè titulo* Pont*ificatus tuus: vt, ſi quis quondam non expreſſo nomine* PIVM *quartum intelligi velit, eum* Pont*ificem dicat, qui affectis, & ægrotis* Eccl*eſiæ membris tam ſalubrem medicinam adhibuerit; vt etiam ea, quæ deſperata videbantur, in-*

tegra

tegra & incolumia conſeruârit. O nos beatos, cùm illa, vt ſperamus, euenerint. O te Pontificem modis omnibus maximum ac beatiſsimum. Quæ futura eſt tam barbara, aut tam longinqua natio, quò non, tam diuini beneficij à te in totum hominum genus collati, fama perueniat? Quæ tam ingratæ litteræ, quæ de tuis laudib⁹ conticeſcant? Quæ tam ſurda poſteritas, quæ clamores noſtros admiratione virtutis ac felicitatis tuæ excitatos non exaudiat? Magnam verò tam præclaræ rei & ſuſcipiendæ occaſionem, & ex animi ſententia conficiendæ ſpem tibi offerre tempus ipſum videtur. Nam ſuperioribus annis, cùm duo Chriſtianorum maximi potentiſsimíque Reges, graui & diuturno bello inter ſe contenderent: cæterorum autem Principum non ferè quiſquam eſſet, qui nõ ad alterutram partem aut ſuapte voluntate inclinaret, aut aliqua officij ratione adduceretur, aut etiam neceſsitate traheretur: cùm vndique armorum fulgor, ſtrepitus, terror, omnium oculos, aures, animos, præſtringueret, obtũderet, conſternaret: cum quibuſdam locis, pauciores iam reperirẽtur, qui fructus ex agris perciperent, quàm qui agros ipſos aut ſua, aut aliena cæde quotidie cruentãdo pinguiores efficerẽt: eueniebat, vt in illa rerum omniũ perturbatione & improbi & conſcelerati homines opinionum ſuarũ venena per omnes populos fidentius atq; impunius ſpargerent, & principes, aliis cogitationibus occupati, ad coërcendam illorum audaciam animum conuertere non ſatis commodè poſſunt. Habet in ſe bellum cùm alia mala plurima, tum illud inprimis, quod & malè animatis hominibus affert peccandi

facultatem, & plerumque principibus cõniuendi neceſſitatem. At tunc, cùm, diuino numine, atroces illi bellorum impetus reſederint: cùm illa tamdiu exoptata pax, cœlo demiſſa, eorum animos, qui odiis, vt videbantur, implacabilibus diſsidebant, æterno, vt ſperamus, fœdere coniunxerit: quis non intelligit fore, vt principes, aliis curis ſoluti, ad purgandas prouincias ſuas, & ad omnes impiorum dogmatum fibras elidendas, omnes radices euellendas, atque excidendas toto pectore incumbant? Quod quidem Franciſcus, Rex Chriſtianiſsimus, & iam nunc diligentiſsimè facit, & diligentius atq; animoſius indies facturum ſe eſſe profitetur. Meminit enim, eis ſe maioribus editum, qui, vt ſectas religioni noſtræ inimicas exſtirparent, vt Chriſtiani nominis fines quàm longiſsimè propagarent, vt Apoſtolicæ Sedis auctoritatem ſanctam atque inuiolatam præſtarent, nullam ſibi vnquam difficultatem pertimeſcendam, nullum periculum detrectandum, nullam dimicationem refugiendam putârunt. An ille cùm vetera illa Chriſtianæ pietatis columina Childebertos, Marcellos, Pipinos, Carlomãnos, alióſq; innumerabiles heroas, hæreſum exſtinctores, veræ fidei aſſertores, Põtificiæ dignitatis vindices ac propugnatores memoria repetat: eorumq́; ſe ſanguinem ac progeniem eſſe cogitet, quorum pro Chriſti doctrina expeditionibus, bellis, victoriis totus terrarum orbis nobilitatus eſt: &, vt vetera taceantur, cùm ſe Franciſco primo prognatum, Errico ſecundo natum recordetur, duobus poſt hominum memoriam præſtantiſsimis Regibus, quorum vtriuſq; tãta tamq́; inſignia exſtiterunt in Eccleſiam

cleſiam promerita, maximo animo maiorum ſuorũ veſtigia nõ perſequatur? Ille verò faciet: nec adæquare modò eorum gloriam, verùm etiam, ſi fieri poßit, ſuperare conabitur: quiq́; ſe principem inter Eccleſiæ filios locum obtinere intelligat, vt illo ſe honore digniſsimum præſtet, omni ſtudio elaborabit. Tu modò, Pater Beatiſsime, pro tua ſingulari, & eximia ſapientia, quid ad compeſcendos tumultus, & ad ſtatum Eccleſiæ componendum vtiliſsimum ſit, ſtatuito. Notum eſt, maximas ſæpe, & perniciosiſsimas in Eccleſia diſſenſiones ritè conuocato ex omnibus Chriſtianæ ditionis partibus Epiſcoporum Concilio ſedatas fuiſſe. Eodem remedio ſi tibi nunc quoq; ægrotis exulceratiſq́ue rebus ſubueniendum eſſe videatur: nihil eſt, quod Regi gratius, aut optatius poßit accidere: neque tibi dubium eſſe debet, quin ipſe omnes vires ſuas eò collaturus ſit, vt quæcunque ab eiuſmodi Concilio decreta fuerint, piè inuiolatéque ſeruentur. Omninò autem, Beatiſsime Pater, quæcunque obedientia ab optimo, & obſequentiſsimo filio præſtari poteſt, eam tibi Rex ſumma fide, ſummáque conſtantia præſtiturus eſt, idq́ue ſe ſemper facturum eſſe, per hos clariſsimos, & ornatiſsimos viros, oratores ſuos, ſanctiſsimè pollicetur. Tu vicißim perge, vt facis, & Regem ipſum, & vniuerſum Galliæ Regnum paterna caritate complecti. Multæ ſunt cauſſæ, quæ te, vt id facias, excitare debent. Primùm ipſa muneris ampliſsimi, quod te Deus in terris ſuſtinere voluit, ratio. Deinde ardentiſsimum illud ſtudium, quod ſemper vſque à Clodouæo viguit in Regibus noſtris, adiuuandi Romanam Eccleſiam: vt, quoties ita tem-

temporatulerunt,ſe,regnumq́ ſuum in apertum diſcrimen obiicere maluerint,quàm Eccleſiæ laboranti deeſſe. Quæ ex re illud aſſecuti ſunt, vt, & ipſis, & eorum poſteris primus inter Eccleſiæ filios locus, nemine diſſentiente,tribuatur. Valere etiam apud te debet illa nominis ſanguiníſque coniunctio, quæ inter te, & lectiſsimam, omníque laude ac prædicatione digniſsimam fœminam Catharinam regis matrem intercedit. Nam cùm ei,neque quidquam vnquam optatius fuerit, vt tu ipſe omnium optimè noſti, quàm vt te tertium è gente ſua ſummum Pontificem videret: neq; maiorem lætitiam attulerit,quàm cùm intellexit,ſed id,quod tãtoperè optauerat,conſecutam: æquum eſt,tãto illius erga te ſtudio parem à te volũtatem referri.Poſſemus,& alia eodem pertinentia proferre, niſi ea iam mutuæ inter te, & regem voluntatis teſtimonia vtrinq; data eſſent, quæ neminem dubitare patiuntur, quin & ipſe tibi dicto audiens futurus ſit, & tu eum paterna beneuolentia proſecuturus.

Hæc habuimus Beatiſsime Pater, quæ tibi Franciſci II. Chriſtianiſsimi Regis nomine exponeremus. Nunc, cùm idem Scotiæ regnum obtineat, vnâ ipſe cum Maria vxore, à qua illud dotis nomine accepit,omnes tibi eius, & opes, & copias deferunt, ſeq́ue omnibus in rebus auctoritati tuæ libentiſsimè obtemperaturos, omnemq́ tibi,quæ à filiis debetur,obedientiam præſtituros pollicentur. Nos, ne rurſus orationem à capite arceſſere neceſſe ſit,quæcunq; de Galliæ regno diximus,eadem, vt de Scotiæ quoq; regno dicta eſſe exiſtimes, obſecramus.

DIXI.

Pro Antonio Rege Nauarræ ad Pivm IV. Pont. Max.

ORATIO VI.

HABITA ROMAE POSTRIDIE ID. Decemb. Anno cIↃ. IↃ. Lx.

Quo tempore Ioanna miſsis ad ſummum Pontificem litteris ſua manu ſubſcriptis ſe & Catholicam eſſe profitebatur, & ſe nunquam à S.R.E. obedientia deſciturum pollicebatur.

Siqvantvm *lætitiæ Pontificatus tuus Antonio Regi Nauarræ, & Ioannæ ipſius vxori attulit, Beatiſsime Pater, tantùm eis commoditatis ad eam lætitiam, nulla interiecta mora, tibi ſignificandam tempora tribuiſſent: nihil omninò habuiſſent antiquius, quàm vt ad te ſtatim mitterent, qui tibi ſummum honorem, huic ampliſsimo Cardinalium Collegio ſummam prudentiæ ac iudicij laudem, vniuerſæ Chriſtianæ Reipub. magnam & prope exploratam antiquæ dignitatis recuperandæ ſpem ſuo nomine gratularetur. Sed quoniam, quantum ex optimi, & ad ſedandas horum temporum diſcordias aptiſsimi Pontificis creatione gaudium caperent, in ipſorum probitate, ac fide poſitum fuit: quam vacuum tempus, & ad legationem eius rei cauſſa ſubitò de-*

decernendam idoneum haberent, non fuit: iudicârunt, ſi temporibus ſuis parerent, & quod recenti re facere, cùm magnoperè cuperent, non ſatis commodè poterant, id in diem differrent, nihilominus ea cauſſa teſtificationem voluntatis ſuæ aut ſibi honorificam, aut tibi iucundam, atque acceptam fore. Et verò, Beatiſsime Pater, ſi apud te, & apud hoc ſanctiſsimum, auguſtiſsimumq́ concilium nõ ex vulgi opinionibus, ſed ex veritate vnaquæque res penditur: gratulatio paulò ſeriùs facta, non tam propter tarditatem aliquid de illa nouitatis ſuauitate, ac dulcedine deperdere, quàm propter maturitatẽ aliquid auctoritatis, ac fidei acquirere videtur. Etenim qui tibi, cùm primùm ad iſtum cœlo proximum in terris locum diuino conſilio ſublatus es, gratulabantur, eam tantùm gaudij ſui cauſſam afferre poterant, quod certò ſperarent fore, vt qui te per totã vitam omnibus maximis honoribus digniſsimum præbuiſſes, eum conſecutus, quo nullus amplior exoptari poteſt, tantam dignitatis amplificationẽ pari virtutis acceſsione cumulares. Magna prorſus illis, & illuſtria ſuppeditabant argumenta, cur ita crederent: neque non firmiſsimis fundamentis nitebatur incredibilis illa ſpes, quam de futura Pontificatus tui felicitate conceperant. Sed quantum intereſt inter ea quæ futura creduntur, & ea quæ iam ſunt: quantò experta iam & explorata, quàm ſperata, & exſpectata, maiorem lætitiam in animis hominum commouent: quantò certiùs & veriùs homines præterita, & præſentia cõmendare, quàm de futuris affirmatè pronũciare poſſunt: tantò plus ponderis ac fidei habere debet ea

gra-

gratulatio quæ tibi ſit, annum prope iam integrum ex iſta Sanctiſsima Sede vniuerſum orbem ſapientiſsimè gubernanti, quàm illæ, quæ tum fiebant, cùm homines, qualem eſſe te plus pluſq; indies experiuntur, talem futurum eſſe proſpicerent, quaſiq; augurarentur. Neque verò hæc in eam ſententiam idcircò à me diſputantur, quod non libentiſsimè facturi fuerint Antonius Rex & Ioanna Regina Nauarræ, vt, quemadmodũ nulli Chriſtianorum Principum concedebant, qui maius ex tua dignitate gaudium percepiſſet: ita nemini, quantum per locorum interualla licuiſſet, concederent, qui tibi citiùs de illius adeptione gratularetur: ſi quàm ſolutæ ipſis & liberæ voluntates, tã ſoluta etiã, & nullis impedita difficultatibus tempora fuiſſent. Sed ita cogitârunt: ſi rerũ ſuarum incommodo maturarent id facere: ipſi tibi, cui maximè probare ſtudium ſuũ cuperent, pro tua in ſe paterna caritate, vbi rem cognoſſes, inſuauem fore celeritatem ſine vlla neceſsitate cum ipſorum incommodatione ſuſceptam. Nunc autem miſerunt ad te, clariſsimum, & ſpectatiſsimum virum Petrum Albertium, propinquum ſuum, qui genibus tuis ſuppliciter aduolutus, tibi, vero IESV CHRISTI *in terris Vicario, certiſsimo Petri Apoſtolorum principis ſucceſſori, communi totius Eccleſiæ Chriſtianæ paſtori, ac gubernatori, debitam obedientiam ſuo amborum nomine præſtaret, atque exhiberet: tibiq; atq; huic Sacroſancto Collegio confirmaret, Antonium Regem, & Ioannam Reginam Nauarræ, vti veros, Eccleſiæ filios decet, tibi ſemper dicto audientes futuros: neq; vllam euenire poſſe rem tantam, quæ ipſos ab hu-*

ab huius ſanctæ & Apoſtolicæ Sedis obſeruantia, & ab ea, quam ſibi per manus à maioribus traditam, ſumma firmitate ac conſtantia perpetuò retinuerunt, perſuaſione diuellat. Hîc ego, Beatiſſime Pater, ſi orationis vela pandere, & quaſi aperto inuectus mari, per eorum Principum laudes, quorum nomine apud te verba facio, decurrere inſtituam, vereor, ne, cùm dicendi principium vel facillimè reperero, exitum reperire non poſſim. Nam quæ tandem nominari poteſt vllo in genere virtus, quæ non in eorum vtroque ita emineat, vt ad quamcunque ſe quis animo & cogitatione conuerterit, ea demum excellere ac præſtare videantur? Sed quoniam & ipſi nos hoc tempore ſuæ modò voluntatis interpretes, non etiam ſuarum laudum explicatores eſſe voluerunt, & eorum virtus excelſo atque illuſtri ſita loco, ſatis ipſa per ſe nullo adhibito alienæ prædicationis lumine in oculos omnium incurrit: laudandis ipſis, quod veriſſimè ac copioſiſſimè facere poſſem, ſuperſedebo: tantùm ex veteribus hiſtoriis nonnulla proferam, ex quibus intelligatur, & ab iis illos ortos eſſe maioribus, & in eorum opes atque imperia ſucceſſiſſe, qui ſibi poſteriſq; ſuis ampliſſimam gloriam nulla re magis quàm frangendis, ac domandis noſtræ religionis hoſtibus, defendendáque Apoſtolicæ Sedis dignitate pepererunt. Quis eſt enim ita veteris memoriæ ignarus, ita in ſuperiorum temporum hiſtoriis peregrinus atque hoſpes, qui non Diui Ludouici Gallorum Regis optimi, ac ſanctiſſimi res pro Eccleſia fortiter geſtas, ſi minus è ſcriptorum monumentis cognouerit; at auditione certè aliqua acceperit? Cuius viri per om̃em vitam

tam domi foríſque ſpectata virtus, & viuum maxima laude cumulauit, & confecto huius vitæ curriculo in cœleſtium concilio collocatum ad Diuorum religionem & ſanctimoniam conſecrauit. Ab eo igitur, & Antonius Rex, & Ioanna Regina Nauarræ, duobus quaſi riuis ex eodem capite manantibus originem ducunt: vt non ſine diuino conſilio ſancti Regis ſoboles in plures familias ſparſa atque diducta, poſt trecentos propemodum annos matrimonij fœdere copulata, in vnam eandémque domum denuò coaluiſſe videatur. Etenim & tanti herois progeniem quàm latiſsimè fundi ac propagari oportebat, vt à ſtirpe generis, ac ſeminis quamplurimis populorũ rectoribus integra illa & incorrupta religio, quæ in eo fuerat, ingeneraretur; & æquum erat, ex ea profectos tandem aliquando rurſum inter ſe coniungi, vt extarent, qui vtraque ſtirpe poſſent Diuo Ludouico generis ſui auctore, ac principe gloriari. Quod ſi mihi fas eſt, Beatiſsime Pater, audiente te, in hoc auguſtiſsimo religionis antiſtitum conſeſſu res diuinas attingere, & de Diuorum ſenſibus, ac cogitationibus aliquid dicere: credo equidem Diuum Ludouicum, pro caritate illa, quæ beatos ne tùm quidem deſerit, cùm ſpes, & fides finem ſuum conſecutæ deficiunt, credo, inquam, eum è cœlo in ſuos intuentem, horum de quibus loquimur principum coniunctione lætari, & aſsiduis hoc à Deo precibus exorare, vt à ſe orti per ſua veſtigia gradiantur, vtque in vero Dei cultu non tantùm ipſi ſe, populoſque ſuos contineant, verùm etiam illius propagationem primam ſibi omnium rerum putent. Inde ſit igitur, vt & Galliarum Reges

eius gloriæ, qua conſeruanda, & propaganda religione paritur, principatum ſibi præter cæteros appetant; & qui eis genere proximi ſunt (arctiori autem eos, quàm Nauarræ Rex, & Regina, neceſſitudine attingit nemo) nulla in re magis elaborēt, quàm vt ſe perpetuò eiuſdem laudis ſocietate digniſſimos præſtent. Nam quid ego nūc Ludouicum, Philippi & re & cognomine Animoſi Galliarum Regis filium, D. Ludouici nepotem, Eburouicum Comitem, Regem Nauarræ, à quo per multos gradus nūquam interrupto ſucceſſionis ordine, hæreditas regni ad Ioannam Reginam peruenit; eum igitur cur mihi pluribus verbis cōmendandum putem? Quid eius Philippum filium? Qui non tantùm regni, verùm etiam patriæ atque auitæ virtutis hæres, pro Chriſtianæ pietatis defenſione cum Granatæ Rege, acerrimo per id tempus Chriſtianorum hoſte, magnum & diuturnum bellum, ſumma & fortitudine & prudentia adminiſtrauit. Theobaldi verò Campaniæ Comitis, qui & ipſe Nauarris regio imperio præfuit, virtutem quis ſe vnquam ſatis pro dignitate laudare poſſe confidat? qui cùm totam prope ætatem in oppugnandis CHRISTI *aduerſariis conſumpſiſſet, eiuſq; rei cauſſa, vſq; in Africam inuictum exercitum duxiſſet, multa prælia commiſiſſet, multas victorias reportâſſet, tandem è ſacro bello, ad quod D. Ludouicum comitatus fuerat, rediens, paucis poſt eum diebus ad Superos euolauit. Fuit, fuit illa ſemper, & adhuc eſt, in Nauarrorum Regibus virtus, vt religionis defenſioni alia omnia poſthaberent: pro ea, quoties ita res ferret, non fortunas modò ſuas, verùm etiam ſua capita ſine*

vlla

vlla cunctatione in quodlibet periculum offerrent. Neq; verò ita eos animatos eſſe mirabitur quiſquam, qui cognouerit nunquam eos ipſa regni ſui inſignia adſpicere poſſe, quin recordentur antiquæ maiorum ſuorum virtutis, & laborum, quos illi pro religione noſtra maximeq́; memorabiles pertulerunt. Ita enim memoriæ proditum eſt, Caſtellæ regnum in Hiſpania quondam à triginta barbarorum Regibus, Duce atq; Imperatore Smaragdo, occupatum fuiſſe. Vnde cùm illi magnum omnibus Chriſtianis terrorem iniicerent, breuiq́; ſe tota reliqua Hiſpania, quæ Chriſtianorum erat, potituros eſſe confiderent: Sanctium Nauarrorum Regem, collecto forti magis quàm numeroſo exercitu, aduerſus eos profectum eſſe, cùm prius pulcherrimum clariſſimumq́; iuſiurandum iurâſſet, nunquam ſe ex bello, niſi parta victoria, reuerſurum. Excogitauerant barbari cùm alia multa ad probibendas noſtrorum incurſiones aptiſſima, tum catenas quaſdam ferreas, quibus ita vias omnes occluſerant, vt equitatui, quo plurimum valebant noſtri, omnis adempta ſpes faciendæ in hoſtem irruptionis videretur. Sed nihil virium habent aduerſus prudentiam ſubdola, & aſtuta conſilia: debiles ſunt omnes aduerſus conſtantiam machinæ: imbecilla & inutilis aduerſus fortitudinem multitudo. Deo duce per medios hoſtes ſibi & ſuis viam ferro faciens Sanctus non prius deſtitit, quàm barbaros fuſos, fugatos, caſtris exſutos docuit, victoriam non in munitionibus operibúſque bellicis, ſed in cauſſæ bonitate poſitam eſſe: qui pro CHRISTI *nomine dimicarent, eorum impetum non poſſe ne collatis qui-*

dem in vnum aliorum omnium viribus ſuſtineri. Superatis igitur, & in poteſtatem redactis hoſtibus, omnium noſtrorum & imperatorū & militum incredibilis concurſus ad Sanctium factus eſt: alius amplexari eum, alius ad genua accidere, alius fortem illam dexterā barbarorum domitricem, Hiſpaniarum liberatricem, victoriæ confectricem, exoſculari: qui propter multitudinem propius accedere non poterant, vultu, oculis, manibus, corpore, quaſcunque poterant, animi ſui ſignificationes dabant: vna omnes voce, & bellatorem fortiſſimum, & imperatorem inuictiſſimum conſalutabant. Inde cùm de diuidenda præda agi cœptum eſſet: quæ tanta erat, quantam triginta potentiſſimorum Regum collatæ vnum in locum opes coaceruare potuerant: nemo erat in vniuerſo exercitu, qui non ita ſentiret, itaq; prædicaret, quantamcunque ſibi partem ex ea vel depoſceret, vel etiam ſuo iure ſumeret Sanctius, nunquam tantum ad eum peruenturum eſſe, vt non multò plus ipſius virtuti præclariſqúe factis deberetur. Erat in caſtris barbarorum auri, argenti facti, infectiqúe permagna vis: gemmarum maximi pretij admirabilis multitudo: multum tapetium, multum conchiliatæ veſtis, multum periſtromatum: vt eſt illa etiam in bellis luxurioſa gens: armorum omnis generis optimorum & exquiſitiſſimo artificio fabricatorū infinitus prope numerus: equi praſtantes permulti: phalerarum, ephippiorum, cæterorumqúe ornamentorum equeſtrium incredibilis copia: captiui longè plurimi: ex quibus ingēs pecunia confici poſſet: quibus omnibus ex rebus, Sanctium, vt quantum

vellet

vellet ſibi ipſe ſumeret, ſummo omnes conſenſu obſecrabant. Ille, alacri vultu, cùm gratam ſibi eſſe illam exercitus voluntatem ſignificâſſet: Non me, inquit, babaricarum opum cupiditas, vt in hoc bellum ingrederer, aut in prima acie ſtans corpus meum telis hoſtium obiicerem, induxit. Chriſtianæ mihi pietatis ardor, & huius pulcherrimæ regionis ab iniuſto immanium belluarum dominatu vindicandæ ſtudium, faces ad eam rem, & ſtimulos ſubdiderunt. Nunc, cùm id, quod volui, diuino beneficio, & veſtra milites virtute conſecutus ſum: non committam, vt maiori animo videar armatorũ & ſtantium copias, quàm inermium & iacentium ſpolia contempſiſſe. Ornamento ſint iſta primùm immortalis Dei noſtri Diuorumqúe templis ac delubris: vt partim in ſacrariis repoſita, partim è tholis pendentia, propagent in omne tempus memoriam noſtri: poſteroſqúe noſtros ad ſuſcipiendam ſemper magno animo religionis noſtræ defenſionem exſuſcitent. Ditent cætera egenos & exhauſtos, pro ſuis quemque meritis, milites: vt, cùm iuuentutis ſuæ firmitatem in periculis & laboribus conſumpſerint, habeant olim, quo ſenectutis infirmitatem in tranquillitate atque in otio ſuſtentare poſſint. Ego quidem, quod ad me attinet, præter has catenas, quas ſpectantibus adiuuantibuſq; vobis perfregi atq; perrupi: & præter illam gemmam, illam, quam meis manibus deiectam, illic iacentem videtis (hæc autem dicens, oſtendebat illis proſtratum, & in ſanguine ſuo inuolutum exanimem Smaragdum) nullam omninò mihi mercedem, nullum præmium, aut poſtulo, aut appeto. Ergo ad conſeruan-

dam tam nobilis victoriæ memoriam, ſimulq́ ad incitandos ſucceſſorum ſuorum animos, & ipſe poſtea catenas pro inſignibus geſtauit; & inſtituit, vt iiſdem inſignibus cæteri poſt ſe Reges veterentur. Ac quoniam eo in prælio præcipuũ quem dixi barbarorum ductorem Smaragdum ſua ipſe manu obtruncauerat: eiuſdem nominis gemmam medio illarum catenarum complexu voluit contineri. Quinetiam propter hanc aliaſq́ ſimiles victorias, Regibus Nauarræ honoris ergô tributum eſt, vt inungantur, coronentur, conſecrentur. O beatum illud ſeculum, cùm Chriſtiani & principes, & populi ſine vllis diſcordiis, ſine vlla opinionum varietate ac diſcrepantia, ſummo conſenſu, omnes vires ſuas ad proferendos Chriſtianæ ditionis terminos conferebant. Noſtra ætas & Chriſtianos principes alios aliorum viribus colliſos attritóſque vidit, & in populis, ne quid abeſſet miſeriis noſtris, grauiſsimas peſtilentiſsimaſq́ ſeditiones ab improbis hominibus, qui cupiditatibus ſuis falsò religionis nomen prætexerent, concitatas. Quibus malis finem per te impoſitum iri, PIE Pontifex optime & ſanctiſsime, omnes ita confidunt, vt, ſi hæc ſpes fefellerit, omnia quæ poſſunt euenire miſerrima maximeq́ deteſtanda vereantur. Erexiſti animos omnium, indicto, quod tanto opere optabatur, vniuerſali Concilio. Inieciſti ſpem, fore, vt, hæreſim peſte ſublata, ſacroſanctum IESV CHRISTI nomen eodem animo, eadem voce, iiſdem ritibus ab omnibus inuocetur. Agedum, Beatiſsime Pater, ita te Deus ille, cuius tu perſonam in terris ſuſtines, quàm diutiſsimè, & quàm feliciſsimè Eccleſiæ ſuæ præeſſe velit,

lit, vrge conſtanter, vt facis, iſtud propoſitum: omnemq́ diligentiam adhibe, ad prohibendum, ne tam tetri mali contagio latius ſerpat. Memento, te noſtrûm omnium communem partem, & paſtorem eſſe: noſtram omnium ſalutem ab eo tibi commiſſam, ac creditam; qui cùm Deus eſſet, humana natura aſſumpta, quin ſanguine ſuo viam nobis in cœlum panderet, non recuſauit. Omnia ſperamus à te excitatum iri, quæ iacere ſentis, tantis tamq́ diuturnis diſſenſionibus perculſa atq́ proſtrata. Videre iam videmur illud tempus, cùm per te conſtituatur Eccleſiaſtici ordinis auctoritas, confirmentur veteres ritus, prauæ opiniones aboleantur, concordia, ne vnquam poſtea diſſolui poßit, ſeueris legibus vinciatur. Multa perdidit Eccleſiaſticus ordo & ornamenta dignitatis, & præſidia ſtabilitatis ſuæ: quæ niſi per te recipiat, à nemine ſibi reſtitui poſſe cenſet. Ad ea autem recuperanda cùm cæteros Principes Chriſtianos tibi affuturos eſſe credimus: tum Antonius Rex, & Ioanna Regina Nauarræ, ſe Regnumq́ ſuum, & Bearniam, & quaſcunq́ deniq́ ſummo cum imperio obtinent prouincias in tua poteſtate ſemper fore, ſeq́ue, vt par eſt, obſequentißimos Eccleſiæ filios, auctoritati tuæ nunquam non libentißimè obtemperaturos eſſe, ſanctißimè pollicentur. DIXI.

De Moralis Philoſophiæ laudibus.

ORATIO VII.

HABITA ROMAE XVI. KALEN. Decemb. Anno cIↃ. IↃ. LXIII.

VETERI *conſuetudine receptum eſt, vt omnes, qui artem aliquam publicè docendam ſuſcipiunt, eam primam habeāt concionem, qua rationem inſtituti ſui cum eius, quam ſe tradituros eſſe profitentur, artis laude coniungant, eóque quidquid habent in dicendo virium conferant, vt in ea cùm vtilitatis & emolumenti, tùm dignitatis & amplitudinis longè plurimum ineſſe confirment. Quæ conſuetudo etſi minimè reprehendenda mihi quidem videtur: quod omnia laudanda ſunt, quæ ad amplificandam honeſtarum artium dignitatem, & ad excitandū in hominum animis earum ſtudium pertinent: tamen illud habet incommodi, quod, dum omnes promiſcuè iiſdem ferè afficiuntur laudibus, eiuſdemque rei gloriam diuerſarum artium homines ad ſuam quiſq; traducere ac transferre conantur: fit, vt in vulgus eleuetur omniū auctoritas: & vt, quoties aliquis de quacunque arte quippiam honorificè ac ſplendide dicere ingreſſus eſt, circumfuſa multitudo ita eum loqui opinetur, non quod ita ſit, ſed quod eam tunc artem ornandam celebran-*

ſebrandamq́ſuſceperit, idem de alia dicturus, ſi alia ſibi extollenda & exaggeranda eſſet. Ergo, vt qui comœdias aut tragœdias ſpectant, cùm hiſtrionem aliquem in proſcenio auro ac purpura fulgentem viderint, facilè intelligunt, illa ornamenta ipſius propria non eſſe: ſed futurum, vt æquè illis indueretur quilibet alius è grege, qui ad tempus eam perſonam ſuſtineret: ita, qui eiuſmodi orationes audiunt, cùm hanc aut illam artem magnificis & exquiſitis exornatam laudibus vident, ſtatim iudicant, nihilo magis eas in hanc, quàm in illam, conuenire: futurumq́ vt eadem de qualibet alia dicerentur, cui orator, tanquam choragus, eas quaſi partes mandare atq́ imponere voluiſſet. Quæ cùm mihi de principio in mentem venirent, propemodum in eam me ſententiam adduxerant, vt eam Philoſophiæ partem, quæ ad confirmandos mores, inſtituendæqúe vitæ rationem pertinet, quotidianis diſputationibus, quantum meæ vires ferent, illuſtraturus, nihil initio, quo dignitatem ipſius vobis commendarem, dicendum arbitrarer; verentem, ne cum ſuis eam modò ac propriis laudibus extuliſſem; communes tamen illæ nonnullis ac tralaticiæ viderentur. Simul autem illud cogitabam, ſi qui nondum peruidiſſent, aſsidua, & diligens harum præceptionum tractatio quantum momenti habeat ad bene beateq́ viuendum, fore, vt breui eis pro me res ipſa loqueretur: ex qua multò id eos melius, multóque perfectius, quàm aut ex mea, aut ex cuiuſquam oratione cognituros. Sed ab ea me ſententia abduxit amicorum aliter ſentientium auctoritas, qui cùm alia multa, tùm hoc argumentum attulerunt:

cùm hæc ipſa Philoſophia præcipiat: non eſſe cuiquam temerè à publica conſuetudine diſcedendum, minimè conuenire, qui eam ſe traditurum profiteretur, eum in ipſo quaſi veſtibulo illius præcepta migrare. Quocirca dicam hodierno die breuiter & modicè de moralis Philoſophiæ laudibus, déque fructibus, quos illa ſuis cultoribus pollicetur: ſed philoſophico magis, quàm oratorio more: non vt ei quidquam alieni affingam, aut quæ ipſius propria ſunt, amplificandi cauſſa in maius extollam: quorum alterutrū ſi coner, ipſa mihi Philoſophia, vt eſt veritatis amans, tanquam Achilli Homerica Pallas, manum iniiciat: ſed vt nudo ac ſimplici orationis genere, quale veritatis propriū eſſe ait Euripides, ea, quæ ad rem facere videbuntur, exponam. Primùm igitur non artium modò, ſed omnium omninò humanarum rerum dignitatem atque præſtantiam ex fine, ad quem earum quæque dirigitur, quémque ſibi proponit, pendi ac ſpectari arbitror oportere: vt, quanto cuiuſque finis præſtantior ac diuinior eſt, tanto ipſa cæteris excellere iudicetur. Quo poſito: eſt enim ita perſpicuum, vt probationis non indigeat: quis vnquam reperietur tanta vi præditus ingenij, tanta eloquentiæ copia inſtructus, qui ſe de Philoſophia, pro ipſius dignitate, verba facere poſſe confidat? Non enim illa ſibi opes ac copias, quæ & ſæpe poſſeſſoribus ſuis exitio ſunt, & tam multis caſibus eripi poſſunt; non honores & imperia, quæ, quod concupiuerint, multi, quod aſpernatus ſit, nemo vnquam vituperatus eſt, non quidquam denique proponit eiuſmodi, quo & carere ſine probro, & abundare ſine gloria

liceat: ſed eam, ad quam omnes adſpirant, quam ſibi votis omnibus expetunt, ad quam omnes ſuas actiones, omniáque conſilia referunt, felicitatem. Quanto igitur cæteris omnibus bonis anteſtat felicitas, tanto Philoſophia cæteris artibus antecellit. Quod ſi tanto ſtudio coluntur artes quædam, quæ nihil ſibi aliud, quàm lucrum, & rei familiaris amplificationem tum incertam, tum laboris ac periculi plenam proponunt: quanto hæc ſtudio digna eſt, qua parantur veræ illæ opes animi, quæ non furto eripi, non incendio abſumi, non naufragio abſorberi poſſunt, quæq́; certam rectámque viam commonſtrant ad perſequendum id bonum, quo cætera omnia continentur? Si tanto in honore medicina eſt, quod habere leuationem morborũ, quibus tentatur corpus, bonæq́; valetudinis ac firmitatis tum effectrix eſſe, tum conſeruatrix creditur: qui tandem honores excogitari poterunt ea arte digni, quæ ſe in animis idem effecturam eſſe profitetur? Nam & præſtantior corpore animus eſt; & huius, quàm illius, multò plures morbi, multoq́; periculoſiores. Quod ſi cui fortè dubium eſt, excutiat ille pauliſper intelligentiam ſuam, ſecumq́; reputet, quàm ſæpe vnius hominis ambitio, auaritia, libido integras funditus euerterit ciuitates. His aũt & ſimilibus morbis medetur Philoſophia, eamq́; in ſuis efficit animi firmitudinẽ, quam non voluptatum illecebræ, non dolorum faces, non diuitiarum ſplendor, non obſcura & contẽpta paupertas, non honorũ ſitis, nõ ignominiæ metus, non vitæ cupiditas, non mortis terror cõuellere ac labefactare poſsit. Vt enim Olympi cacumen poëtæ ſemper quie-

quietum eſſe aiunt: propterea quod altius ſit, quàm vt eò vis ventorum tempeſtatumq́; perueniat: ſic Philoſophorum animus ſublimior & excelſior eſt, quàm vt iſtos flatus ſentiat furentium, & de rebus abiectiſſimis inter ſe humi digladiantium cupiditatum. Stat ille, vt in medio mari edita & altiſſimis defixa radicibus rupes: cuius ſumma fluctus ne attingunt quidem; infima ſic verberant, non vt eam commoueant, ſed vt ipſi frangantur. Nouit Philoſophus vulgarium voluptatum blanditias partim puerilium oblectamentorum ſimiles eſſe, indignas non modò quas conſectentur, ſed quas reſpiciant viri; partim cum dedecore ac turpitudine coniunctas, vt ſatius ſit, quouis dolore lacerari, quàm venerata ac peſtifera earum ſuauitate mulceri. Habet alias ex ſeſe proprias ac perpetuas voluptates, eaſdémque ſinceriſſimas, nulláque ne minima quidem permiſtione moleſtiæ contaminatas, quas ex ipſa virtute, & ex honeſtis actionibus carpit: iis fruitur, iis mentem paſcit, iis ſe oblectat, eas ſolas caras ac iucundas habet. Nam vt in beatorum inſulis dicuntur eſſe arbores quædam adſpectu iucundiſſimæ, quarum in ramis toto anni tempore cernere eſt alios fructus mites iam, & ad maturitatem perductos, alios matureſcentes, alios pubentes adhuc, & in primum ſe florem induentes: ſic in eorum, qui verè ac ſeriò philoſophantur, animis toto vitæ tempore aliæ actiones honeſtæ ac laudabiles confectæ iam ſunt, & abſolutæ, aliæ in eo ſunt vt abſoluantur, aliæ inchoantur adhuc & informantur, primiſqúe, vt ita dixerim, lineis deſignantur. Itaq; aliarum recordatione ac conſcientia, aliarum tractatione

ctatione ac præſentia, aliarum meditatione & proſpicientia ſic afficiuntur, nihil vt ſibi præterea iucundum aut amabile exiſtiment. Immenſa etiam illa & inexplebilis accumulandarum opum auiditas, quam, incertum eſt, copia an inopia magis incedat, radices agere in animo Philoſophiæ præceptis conſito & exculto non poteſt. Quid ita? Nimirum quia hæc id vel præcipuè in ſuorum animis inſerit, naturales opes & terminatas eſſe, & facilè parabiles: eas qui adeptus ſit, nihil ei amplius appetendum: non qui plurimum habeat, ſed qui minimum deſideret, ditiſsimum eſſe: nihil magnifaciendum, quod æquè peſsimus atq; optimus quiſq; conſequi poſsit. Neque tamen eorum conſilium probat, qui aut aurum in mare abiecisse, aut poſſeſsiones ſuas incultas ac deſertas reliquiſſe memoratur: hæc enim aut ignauorum hominum videntur, aut pecunia vti neſcientium: quorum vtrumque in vitio, non in laude ponendum eſt. Ac fuêre quidem ij, de quibus illa narrantur, Philoſophi: ſed rudior illa quædam, & ſimplicior Philoſophia tum fuit, politior noſtra hæc, & ad vſum ciuilem accommodatior: quæ docet, opes, ſi quis aut à parẽtibus acceperit, aut induſtria ſua quæſierit, aut alia quapiam honeſta ratione ad eas peruenerit, non aſpernandas aut reiiciendas eſſe, ſed ita habendas, vt virtutis, non vt luxuriæ, adminiſtras. Nam illud mihi quidem permirum videri ſolet, quid ita veteres illi iudicârint, non poſſe ſe ſimul & rem habere, & in ſapientiæ ſtudia incumbere: qui mihi etiã videntur, quo facto ſummam diuitiarum contemptionem ſignificare ac præ ſe ferre voluerunt, eo ipſo indicâſſe,

câſſe, nimiam quandam erga eas naturæ ſuæ propenſionem, ſi nummos in arcam condere non poterant, vt non omnes cogitationes ſuas in eandem arcam includerent: neque, quamdiu patrimonium habebant, imperare ſibi, vt aliis rebus contemplandis ac cognoſcendis vacarent. Equidem nunquam eum militem laudauerim, neque fortem habendum duxerim, qui aduerſarium à ſe quàm longiſſimè amoueat, ne cum eo manus conſerat: ſed eum potius, qui & congrediatur, & vincat. Neque verò video, quî minus impedimento ſit egeſtas ſtudiis, quàm diuitiæ. Neceſſe eſt enim, qui, vnde viuat, non habet, eum ſibi vitæ ſubſidia aliunde quærere: in quo quantum temporis ponit, tantum de ſapientiæ ſtudiis detrahit. Melius igitur Philoſophia, cui qui ſe regendos permittunt, ij opes, ſi non habent, non requirunt; ſi habent, vtuntur vt decet: neque vnquam torquentur, aut augendi cupiditate, aut amittendi metu. Quid ego nunc de perturbatrice humanarum rerum, optimi cuiuſque ingenij corruptrice, concitatrice bellorum omnium, ambitione, quam ſemper virere in eorum quos ſemel occupauit animis, neque vnquam conſeneſcere, grauiſſimus auctor ait Thucydides, verba faciam? Nunquid illius vnquam facibus accendi poterit pectus, quod infuſa prius Philoſophiæ præcepta irrigauerint? Imò verò etiamſi antea ſubiecti ab ea ignis aliquid fortè conceperit, id totum inſtillata Philoſophia reſtinguet. Ea enim magiſtra ac præceptrice cognoſcimus, verum decus, verámque gloriam in ſola virtute poſitam eſſe: eam qui conſecutus ſit, quid alij de ſe iudi-

iudicent, non admodum laborare oportere: præcipuè verò deſpiciendam leuis & imperitæ multitudinis temeritatem, quæ ad mandandos honores cæco ſæpius & inconſiderato impetu, quàm certo, & exploratoiudicio fertur. Præclarè & ſapienter Cato: malle ſe dicebat, quærere homines, cur ſibi poſita non eſſet ſtatua, quàm ſi quærerent, cur poſita fuiſſet. Eodem animo ſunt veri omnes Philoſophi: eſſe ſe, vt de Amphiarao ait Æſchylus, quàm videri optimos malunt: honores autem et magiſtratus aut non petunt, aut alienæ, non ſuæ vtilitatis cauſſæ petunt: neque ſi adepti ſint, exſultant: neque, ſi repulſam tulerint, anguntur animo, ſed placatè & moderatè ferunt: aut, ſi quando dolent, Reipub. dolent vicem, non ſuam. Cæſarem ferunt, cùm Pontificatũ petiturus ad comitia deſcenderet, matri dixiſſe, illam eo die, aut Pontificẽ habituram filiũ, aut exulẽ. Iam tum præſagire ac præcognoſcere licebat, ambitionem illã ingens aliquod malum ciuitati daturam. Itaq; quid poſtea effecerit, videmus. At Cato, in petitione præturæ etiã Vatinio poſthabitus, æquiſsimo ac moderatiſsimo animo tulit. Ita ſunt Philoſophi. Maximam voluptatẽ in prætermittendis voluptatibus, maximas opes in quieto, ac contento ſuis animo, maximam gloriam in non ambienda gloria ponunt. Satis honoratum putant eſſe, qui honore dignus ſit; ſatis magnum Regem, qui ſeipſum regere; ſatis potentem imperatorem, qui cupiditatibus ſuis imperare poſsit: qui verò eis planè domitis ac ſubactis iugum rationis, quod illæ ne conentur quidem vnquam excutere, impoſuerit, ab eo omnes aliorum vi-

ctorias

ctorias triumphosq́; ſuperatos. Quod ſi libidinem, auaritiam, ambitionem peſtes quaſdam ac furias eſſe nouimus, quæ funditus humanam vitam conturbent: quantus honos habendus eſt Philoſophiæ, quæ ſe omnes earum conatus repulſuram, omnes igniculos repreſſuram, omnia ſemina eliſuram, non magnificentius, quàm verius, pollicetur? videre vos opinor, quàm ſe latus orationi meæ campus oſtendat, ſi, quæcunque hoc loco ſe offerunt, perſequi, & in ſingulis inſiſtere atq; immorari velim. Nam cùm virtus nulla ſit, de qua non ſplendidè, & ornatè dicere, nullum vitium, in quod non grauiter, & copiosè inuehi liceat: quidquid de eorum vtrolibet dici poteſt, idem ad Philoſophiam laudandam accommodari poteſt: quam virtutis indagatricem, vitiorum expultricem Latinorum omnium eloquentiſſimus verè ac meritò nominauit. Sed non committam, vt cuiquam videar tranſilire eos terminos, quos initiò pepigi: potiuſq́; reprehẽdi me patiar, quod multa, quæ fuſiùs explicare licuiſſet, compreſſerim, ac coarctauerim, quàm quòd in vlla re dilatanda euectus ſim longius iuſto, neque ſatis mihi temperare potuerim. Nunc illud mihi etiam atque etiam conſiderate: cæterarum omnium artium fines, neq; eos modò, ſed omnia prorſus, quæ bona putantur in vita, niſi quis Philoſophiam vitæ ducem habeat, peſtifera ac pernicioſa eſſe. Da homini non Philoſopho opes ac copias: da honores atque imperia: da firmam valetudinem: da gladiatorium totius corporis robur: da multarum magnarumq́ue rerum cognitionem ac ſcientiam: da flexanimam illam, vt poëtæ vocant, & omnium rerum reginam

ginam eloquentiam: da quidquid in filiis parentum votis optari ſolet: quo eiuſmodi plura in talem hominem congeſſeris, eò illum magis & in ſuam & in aliorum perniciem armaueris. Opibus abutetur ad ſuam libidinem explendam: imperiis ad alienam libertatem opprimendam: firmitate & robore ad obeunda facinora: ſcientiam copiamq́ dicendi ad circumueniendos ciues ſuos, ad perturbandam Rempub. ad omnia denique tum ſacra, tum profana permiſcenda, & euertenda conuertet. Da hæc eadem vero, miniméque fucato Philoſopho: Deum quendam ad bene faciendum humano generi è cœlo demiſſum eſſe dices. Atque hoc illud eſt, quod in Alcibiade minore ſiue Plato, ſiue Xenophon diſputat, ea quæ ſuapte natura bona ſunt, ſine ſcientia eius quod optimum eſt, quam eandem & Philoſophiam eſſe ſtatuo, ad perniciem non ad ſalutem valere. O præclaram laudem Philoſophiæ, cuius ope ne mala quidem nocere; qua detracta, ne bona quidem prodeſſe poſſunt. Meritò dixit Plato, nullum à Diis datum eſſe hominibus ea maius aut præclarius donum. Meritò Cicero, vnum diem ex eius præceptis actum immortalitati anteponendum. Neque verò non illud ad eius, de qua propriè ſermo nobis inſtitutus eſt, Philoſophiæ laudem ac commendationem facit: quod omnia propemodum, quæ à veteribus de Philoſophia honorificè dicta ſunt, ad hanc pertinent, quæ in vitæ ac morum emendatione verſatur. Non enim Plato, cùm illam nobiliſsimam vocem, tanquam ex oraculo, edidit, tum demum beatas ciuitates fore, cùm aut regnarent Philoſophi, aut Reges philoſopharentur, intel-

F *lexit,*

tellexit, tum id euenturum, cùm Reges *aut in diſſerendi ſubtilitate, aut in peruestigandis rerum naturalium cauſsis occupati eſſent: quæ quanquam præclara ſunt, longiſsimè tamen abſunt ab eo, vt beatas* Reſpublicas *efficere poſsint: ſed, cùm virtutis pulchritudine incenſi omnes vires ſuas ad eam non cognoſcendam modò, ſed exercendam, excolendam, propagandam contuliſſent. At contrà quidquid inanibus imperatorum ac maledicorum ſermunculis aduerſus* Philoſophiam *iactatum eſt, quoſcunque in eam aculeos ſcurrilis quorundam libido coniecit, quidquid ad minuendam ipſius dignitatem veteris comœdiæ licentiæ effutiit, id omne, ſi diligentiùs excutiatur, ad* Dialecticos *potiùs, & ad* Phyſicos, *quàm ad* Politicos, *pertinere videbitur. Quod ſi vllus in orbe terrarum locus eſt, vbi* Politicen *florere, ſuámque dignitatem obtinere deceat,* Romæ *id,* Romæ *potiſsimùm fieri debet: cui vrbi à primo ipſius ortu diuino permiſſu datum eſt, vt aliis imperaret: vnde leges, vnde iura, vnde religionem cæteræ nationes & olim petierunt, & nunc petunt: vnde quondam exſtiterunt tam multi clari viri, qui hæc præcepta, quæ nos tradituri ſumus, exemplo ſuo comprobârunt. Nolite enim putare illa lumina,* Camillos, Curios, Fabricios, Fabios, Scipiones, Lælios, *cæteróſque præſtantes viros, quos olim hæc vrbs innumerabiles tulit, quorum quotidie nomina auditis, facta legitis, monumenta cernitis, ſtatuas tanta cum admiratione intuemini, quòd de* Philoſophia *neque diſputârunt ferè, neque ſcripſerunt, eò minus* Philoſophos *fuiſſe. Vita illi, non oratione; factis, non dictis; moribus,*

non

non ſermonibus philoſophabantur: quod pulcherrimum ac veriſſimum eſt philoſophandi genus. Integritatem, iuſtitiam, fidem, fortitudinem, omnem denique virtutem & colebant ipſi, & alios colere iubebant: Eò ad tantam maieſtatem atque amplitudinem peruenerunt, vt pleræque gentes, quòd ipſæ olim à talibus viris ſubactæ ac ſuperatæ ſint, quàm quòd ipſæ alias deuicerint, præclariùs ſibi ac glorioſiùs ducant. Quantam oportet gloriam fuiſſe vincentium, cùm victi tot pòſt ſæculis glorientur? Eorum ego potiſſimùm exemplis, adoleſcentes, incitabo vos quotidie atque exacuam, neque vllum ex Ariſtotele præceptum proferam cuius non ex hac vrbe plurima maximéque illuſtria exempla repetantur. Conſtitui enim, quando PIVS *optimus ac ſanctiſſimus Pontifex, qui ipſe omnis virtutis perfectiſſimum exemplar eſt, eum mihi honorem detulit, vt à me virtutis & officij præcepta vobis proponi atque explicari voluerit, modis omnibus eniti, vt ea non arido, & inculto, & moleſtis implicato quæſtionibus orationis genere proſequar: ſed, quantum id quidem in me erit, florido, & vbere, &, quaſi ſtellis quibuſdam, ita petitis ex vetere hiſtoria exemplis illuminato atque diſtincto. Peto autem à vobis, vt, ſi & in iis rebus, quas tractare inſtitui, ſummam dignitatem ineſſe cernitis, & me nullis vigiliis, nullis laboribus, nulli denique rei parcentem, vt veſtris commodis conſulam, videbitis, induſtriam meam diligentia ac beneuolentia veſtra adiuuetis.*

DIXI.

De moralis Philoſophiæ neceſſitate.

ORATIO VIII.

HABITA ROMAE VII. ID. NOuemb. Anno cIↃ. IↃ. LXIV.

SVPERIORI anno, cùm iniunctum mihi Pontificis auctoritate munus obire inciperem, multa dixi de laudibus Philoſophiæ, cohortatuſq́ vos ſum quàm potui diligentiſsimè, ſi tranquillitatem vitæ, ſi libertatem, ſi dignitatem atque honeſtatem, ſi ſalutem denique & veſtram & publicam caram haberetis: vt, quæ ars tranquillaret animos, quæ eos à teterrima vitiorum ſeruitute in iuſtam plenámque libertatem aſſertos, ad verum decus quod in virtute poſitum eſt, traduceret, quæ denique & ſingulos priuatim & publicè totas ciuitates conſeruaret, eius in ſtudium toto pectore, alia omni cogitatione poſthabita, incumberetis. Quam cohortationem meam etſi non præteruectam eſſe aures veſtras, ſed in animis plurimorum penitus inſediſſe vel ex eo probabiliter intelligi potuit, quod mihi poſtea ex hoc ipſo loco Philoſophiæ præcepta tradenti ſatis frequentes aſsiduam operam dediſtis, facere tamen pro meo erga vos amore non poſſum, quin vos hoc quoque tempore non adhorter tantùm, ſed obſecrem etiam & obte-

obteſter, qui iam iter illud ingreßi eſtis, vt conſtãter perſequamini: qui nondum, vt id vobis, primo quoque tempore ingrediendum eſſe ſtatuatis. Nulla enim vitæ pars, nulla viuendi ratio, carere fructu, qui ex eorum, quæ nos quotidie tractamus, cognitione percipitur, ſine maximo incommodo poteſt. Magnum eſt, fateor, rerum naturalium principia cauſſaſqúe noſſe: ſiderum cæterorúmque corporum cœleſtium ſitus, magnitudines, interualla ſcientia comprehenſa tenere, præclarum: illa verò etiam quam in hæc inferiora vim habeant, quídque ad quamlibet multos annos effectura ſint, ſine vllo errore poſſe prædicere, prope diuinum. Sed certè, quòd ne illi quidem ipſi, qui ea ſe docere profitentur, negauerint, eorum, in quibus noſtra exercetur induſtria, & fructuoſior cognitio eſt, & perniciosior ignoratio. Itaq; vt nos iis qui abdita illa & retruſa tractant & ingenij acumine, & doctrinæ magnitudine, & rerum admirabilitate non inuiti cedimus: ita ipſi nobis, niſi valde iniqui ſint, ea, quæ diſputabantur à nobis, & magis neceſſaria eſſe, & vberiores hominum generi fructus afferre fateantur neceſſe eſt. Nullus enim vnquam, quòd illa aut non teneret, aut etiam negligeret, minus propterea vir bonus, aut minus vtilis patriæ ciuis exiſtimatus eſt: hæc aut ignorata, aut neglecta non ſingulos modò perdiderunt homines, ſed integras funditus afflixerunt & euerterunt ciuitates. Nos, quæ adoleſcentum, quæ conſtantis ætatis, quæ ſenum officia ſint, quærimus: nos quid domi, quid militiæ, quid à priuatis, quid ab iis, qui cum imperio ſunt, præſtari debeat, diſputamus: ex nobis intelligit pauper, quo

modo tolerare inopiam; diues, quomodo vti diuitiis debeat: à nobis quid inter patrem & liberos, quid inter virum & vxorem, quid inter fratres, cognatos, amicos, ciues, quid denique inter omnes homines obſeruari par ſit, explicatur: nos fortitudinis, nos temperantiæ, nos liberalitatis, nos iuſtitiæ, cæterarũq; virtutum vim atque naturam diſputationibus noſtris patefacere atq; illuſtrare conamur. Sine horum præceptorum cognitione muta conticeſcet eloquẽtia, manca & mutila erit iuris legũq; cognitio: illa ipſa domina & regina artium Theologia animos requirit diligẽti harum rerum tractatione præparatos atq; præcultos. Quæ cũ ita ſint, quamcunq; quis vitæ viam ingredi parat, ita ſtatuere debet, cæterarum Philoſophiæ partium cognitionem ſibi & vtilẽ & honorificam, huius planè neceſſariam eſſe. Sed ſunt quidam peruerſo homines ingenio, qui cauſſas, propter quas & ipſi à pulcherrimo ſtudio abſtineant, et ab eodem cæteros auocent, comminiſcuntur. Partim enim communia & contrita eſſe dicũt, quæ hîc docentur, vt ad ea percipiẽda doctore nihil opus ſit: partim non habere eam vim, vt ad virtutis ſtudium excitent: cuius rei argumentum capiũt ex eo, quod innumerabiles & olim fuerũt, & hodie ſunt, qui cùm hæc omnia ſe ſcire profiteantur; nequiſſimè tamen & flagitioſiſſimè viuũt. Quibus vtriſq; breuiter reſpondere inſtitui: & efficere, ſi poſſum, vt ij, qui iſta temerè iactant, cognoſcant errorem ſuum: cúmque ſe nihil dicere videant, ſententiam mutent: ſin minus (nihil eſt enim difficilius, quàm vincere pertinaces) certè quidem, vt ne alij ſtultitiæ & maleuolentiæ plena eorum ora-

oratione moueantur. Primùm igitur agamus cum iſtis, qui, vt ad cibos nimium dulces, ita ad diſputationes nimium apertas & faciles nauſeare ſe dicunt. Ex quibus libenter quæſierim; quî tãdem fiat, vt, quibus rebus omnes ad alia ſtudia inuitari atque allici ſolent, iiſdem ſe ipſi ab hoc ſtudio auerti abſterreriq; dicant. Certè enim, cùm antea, quæ docentur vtilia & præclara ſunt, ſi eodem accedit, vt clara, perſpicua, aperta, cognitu facilia ſint, eo maiores cõcurſus ad eos qui illa docent fieri conſtat. Quid igitur cum illis agas, qui, quæ res ad concilianda cæterorum ſtudia plurimum valere conſueuit, ea ſe ipſi tardari ac retrahi aiunt? Ego verò, etiamſi præcepta virtutis quamlibet multis obſtructa difficultatibus forent, laborandum tamen, & ſudandum, & nunquam niſi eis cognitis ac comprehenſis conquieſcendum putarem: nedum ea, quia, vt iſti volunt, à quolibet non tardiſſimo neque inertiſſimo percipi poſſunt, omittenda aut minoris facienda cenſeam. An de rebus ad vitam nihil pertinentibus inter homines eruditiſſimos ſumma contentione diſputabitur: in eíſque, quia inuolutæ & prope inenodabiles ſunt opera præclarè collocari videbitur: hæc quæ vitam omnem continent, vt nimis obuia & in medio poſita, negligentur? Quanquam quid diutius ita diſputamus, quaſi eis concedamus, quod volunt, nihil hîc doceri, quod non aut etiam vulgo notum ſit, aut quiuis ſine doctoris opera facilè conſequi poſſit? Ergo ille omnium, qui tunc erant, mortalium, vt creditum eſt, ſapientiſſimus Socrates, qui nulla vnquam alia de re, quàm de virtutibus & vitiis diſputauit, vul-

garibus & ſatis per ſe notis in rebus ſpatium ætatis omne conſumpſit? Quid Plato? quid Xenophon? quid Ariſtoteles? quid cæteri ſuæ quiſque ætatis principes viri? Quid erat cauſſæ, cur tam multa in hoc genere ſcripta poſteritati relinquerent, ſi nihil egregium, nihil exquiſitum, nihil excellens, ſed eo tantùm, quæ quilibet è populo ſatis per ſe intelligeret, litteris mandaturi erant? Videlicet, quia iuſtitiam, fidem, temperantiam, liberalitatem omnes aſsiduè in ore habent, neque quiſquam eſt, ne ex ima quidē fæce vulgi, quin ſe de eiuſmodi rebus optimè iudicare poſſe confidat, idcircò nullam magnam eruditionem in eis cognoſcendis ſitam eſſe arbitrantur. Quod tamen longè ſecus eſt, intereſtqúe nimium quantum inter eos, qui tantùm tenent nomina, & eos, qui ex eruditorum hominum ſcriptis ac ſermonibus de rebus ipſis verè iudicare didicerunt. Plena eſt exemplorum vita communis, ex quibus facilè intelligi licet, quàm ſæpe vulgus hominum in iudicandis virtutibus vitiíſque fallatur. Quod ni ita eſt, cedo cauſſam, cur qui mimis, lenonibus, paraſitis, adulatoribus plurima largiuntur, & ſuo & multorum iudicio ſint liberales: cur multi reſtricti, tenaces, ſordidi, qui faciliùs patiantur ſibi dentem vnum ex ore excuti, quàm nummū vnum ex arca moueri: parcimoniæ ac frugalitatis nomen ferant: cur tam multi ad audendum proiecti & temerarij commendentur pro fortibus, tam multi timidi & ignaui pro cautis & conſideratis prædicentur. Quid? Iuriſconſultorum vigiliæ in quo conſumuntur: quid ſpectant eorum labores, qua in re eorum acutiſsima exercentur ingenia, niſi

vt videre ac diiudicare poſſint, quid in quaque re iuſtum iniuſtúmue ſit? Non igitur, vt nimium facilis, deſpicienda eſt ars ea, quæ virtutum omnium vim naturamq́ pertractat, cùm in vna virtute cognoſcenda videamus tam diu, tanta diligentia, ab hominibus ſummo ingenio præditis laborari. Informauit quidē natura & impreſſit in animis noſtris adumbratas quaſdam virtutum & vitiorum omnium notiones: ſed illæ tantam vim non habent, vt quiſquam eis fretus confidere debeat, ſe ſine diſciplina verè de rebus expetendis fugiendíſque iudicaturum. Quod ſi nos nihil aliud, niſi hæc tam vtilia, tamqúe ſalutaria quamlibet nudo & inornato dicendi genere traderemus, calumniari tamen nemo nos poſſet, niſi alienæ nimis iniquus æſtimator induſtriæ, vt in rebus nimium peruulgatis & facilibus occupatos. Nunc cùm & ad ſalubres animorum epulas condimentum ſermonis, quantum in nobis eſt, adhibeamus: & res ſuapte ſponte pulcherrimas, tum præſtantiſſimorum omnis æui ſcriptorum teſtimoniis fulcire ac corroborare, tum inſatiabili quadam veterum exemplorum copia exornare atque illuſtrare ſoleamus: tamen ne inuenientur, qui eleuare labores noſtros audeant: quæque præſtātur à nobis iis ſudoribus, ac vigiliis, quarum ipſi nobis conſcij ſumus, ea quemlibet vnum è multis ludibundum perficere poſſe contendant? Qui ſi periculum facerent ipſi, quàm non quarumlibet virium ſit munus hoc ita vt nos facimus, ſuſtinere & exequi, fortaſſis, experientia edocti, minus de ſe elatè ac magnificè ſentirent, minus de aliis maledicè contumelioſeqúe loquerentur. Sed omittimus

iſtos. Neſcio enim quo modo factum eſt, vt de re dicere ingreſſus, de me plura quàm volueram dixerim: quod ipſum vt facerem, quorundam me hominum, quos nominare nihil neceſſe habeo, iniquitas coëgit. Difficilior cum eis luctatio eſt, qui negant, ſermonibus noſtris quemquam ad virtutem incitari: idqúe ex eo colligunt, quod ſæpiſſimè contingit, vt qui optimè loquuntur peſſimè viuant. Nos verò ſi diceremus eam in diſputationibus philoſophicis ineſſe vim, vt ex audientium animis vitia radicitus euellere, virtutéſque eiſdem ingenerare poſſent, meritò vt vani atque ineptè glorioſi reprehenderemur. Multas magnáſque mercedes, vt ait Theognis, ferrent Philoſophi, ſi, quemadmodum Circe herbis & cantibus ſuis homines ſtatim conuertebat in feras, ita ipſi ſuis ſermonibus ex feris homines facerent, id eſt, homines ferarum ſimillimos ad virtutem à vitio, ad rationem à furore, ad humanitatem ab immanitate reuocarent. Et tamen aliquid ſe aliquando eiuſmodi effeciſſe Philoſophiæ gloriari licet. Producet enim Polemonem ab infami vita moribúſque perditiſſimis ad bonam frugem & ad ſeueritatem vnica Xenocratis diſputatione reuocatum. Sed vt non peræquè in omnibus campis agricultura; ita non in omnibus animis Philoſophia idē efficit. Illud quidem certè negari non poteſt, aut nullam omninò eſſe artem, quæ medeatur animis, quæ quanta ſit in vitiis deformitas, quanta in virtute dignitas, doceat, quæ ab illis auertat, ad hanc incitet; aut eum honorem Philoſophiæ potiſſimùm eſſe tribuendum. Quod autem obiiciunt pleroſq́ Philoſophorum factis dogmata ſua euertere, neque

ignem aquæ magis contrarium eſſe, quàm eorum mores orationi: ita enim loqui, vt vitio; ita viuere, vt virtuti bellum indixiſſe videantur: vtinam tale eſſet, vt id nobis inficiari liceret. Eſt enim acerbiſſimum negare non poſſe, quod ſit turpiſſimum confiteri. Sed quoniam iis, quæ omnibus nota ſunt, fidem abrogare velle dementia eſt: non negabimus verum eſſe, quod obiicitur: tantum deprecabimur, ne propter hominum vitia res ipſa in inuidiam vocetur, néue, quorum facta meritò auerſamur, eorundē ſermonē immeritò repudiemus. Vt enim quorundam ex Epicureis dogma reprehenditur, vita laudatur: ſic horum vitam reprehendere, doctrinam amplexari debemus. Polycletum inſignē ſtatuarum opificem tradunt librum de artificio ſuo edidiſſe, quem Canona, id eſt, Regulam inſcripſit: quo libro omnia, quæ in ſtatua hominis fingenda obſeruari conueniret, quæ ſingularum partium minimarum, maximarū figura eſſet, qui ſitus, quæ inter ſe proportio, ſubtiliſſimè & accuratiſſimè perſecutus eſt. Eodem autem tempore ſtatuam à ſe factam publicè propoſuit, in qua ea omnia diligentiſſimè obſeruata erant: ne quid præcipere aliis videretur, quod non ipſe præſtaret: quam ſtatuam ipſam quoq; Canona nominauit. Vellem eandem rationē Philoſophi teneremus: neque tantùm traderemus aliis præcepta, ad quæ vitam ſuam dirigerent, verùm etiam vitam noſtram ad ea conformatam oſtenderemus. Magna ſine vlla dubitatione præceptis noſtris ex eo accederet auctoritas. Sed, quando id optandum potius, quàm ſperandum videtur, quod in frugibus, in fœtibus arborum, in corporibus ani-

man-

mantium, quibus veſcimur, facimus, vt reſectis & amputatis iis, quæ inutilia ſunt, iis, quæ prodeſſe poſſunt, vtamur; idem in hoc genere Philoſophorum faciendum eſt, vt, reiecta eorum turpi flagitioſáque vita, grauem ſeuerámque doctrinam non auribus tantùm, ſed multò magis animis combibamus. Non enim, *ſi qui ex medicis cibo ſe & potu aliquando ingurgitant, eò illis continentiam præcipientibus, qui ſapiunt, minus parent: ſed illi quidem quid agant, non laborāt, artis autem ipſius placitis & decretis obtemperant.* Nam cùm *alicuius mores & præcepta congruunt ac concinunt: tunc aut vtraque laudanda ſunt, aut vtraque vituperanda: cùm diſcrepant & diſſident: cauſſa nulla dici poteſt, quin alterum retinēdum ſit, alterum reiiciendum, horum à dictis facta ita diſtare conſtat, vt non cælum à terra longius diſtet: ſunt autem facta turpiſſima: igitur ſermones quibus ea ipſa facta damnantur, ac reprehēduntur, digniſſimi qui audiantur.* Atque, *vt medici, quo maiorem auctoritatem arti ſuæ concilient, ſolent interdum enumerare quoſdam è præcipuis auctoribus diſciplinæ ſuæ, qui, quod ita ſe comparârunt, vt præcepta ſua non oſtentationem ſcientiæ, ſed legem vitæ putarent, diutiſſimè ſaluberrimeq́ vixerunt: ita nos nihil, ſi volumus, impedit, quamlibet multos* Philoſophos *nominare, qui, quòd decretis ſuis paruerint, quaſq́ leges aliis proponebant, ipſi ſeruauerint, meritò ſunt apud omnes populos nunquam intermorituram gloriam conſecuti.* Illi *fortaſſis nominabunt* Hippocratem, Aſclepiadem, Galenum: *quorum primus vſq́ ad annum centeſimum quartum*

tum ætate profectus eſt, alter eò proceßit, artis ſuæ fiducia, vt auſus ſit cum fortuna ſponſionem facere, ne medicus haberetur, ſi vllo vnquam morbo tentatus eſſet: & victor cùm ad extremã ſenectutem ſine vllo morbo perueniſſet, ſcalarum lapſu exanimatus eſt: tertius cum imbecilliori valetudine vſus eſſet adoleſcens, ita eam arte correxit, vt ad ſeptuageſimum annum peruenerit. Nos *è Philoſophiæ caſtris ad repellendos ipſius vituperatores primùm quidem in aciem educemus illud honeſtatis, illud modeſtiæ, frugalitatis, innocentiæ, fortitudinis, omnis denique virtutis ſpecimen & exemplar Socratem: qui ita locutus eſt, vt ex eius ſermonibus omnes quæ poſtea conſecutæ ſunt Philoſophorum diſciplinæ fluxerint: ita vixit, vt hodie quoque nomen illius non hominis, ſed integritatis & innocentiæ nomen putetur. Cui ſuccedet par illud nobile in eodem inſtitutum ludo Xenophon & Plato: quorum vterque ſummam in dißimili genere eloquentiæ laudem pari vitæ grauitate cumulauit. Proximè hos Xenocrates: de cuius eloquentia dicit Polemon: de continentia Phryne: de frugalitate & contemptione pecuniæ Alexander: de fide & iuſtitia vniuerſus populus Athenienſis, qui eum, dicto publicè teſtimonio, ad aras iurandi cauſſa accedentem, vna voce reuocauit, ac iurare vetuit: parum ſibi decorum ratus, tam ſpectatæ fidei viro, niſi iurato, non credidiſſe. Inde æternum Alexandri crimen Calliſtenes, vnóque verbo tota vetus Academia, & Lyceum, & illa non tam Miconis & Polygnoti picturis, quàm Zenonis & Chryſippi diſputationibus nobilitata porticus, quibus ex omnibus quaſi vir-*

tutis

tutis & doctrinæ officinis innumerabiles viri incertum doctiores, an meliores prodierunt. Agmen claudent Epictetus, Plutarchus, Muſonius, cæteriq́ illi ætati ſuppares, quos ita philoſophatos accepimus, vt iis, quibus cum viuebant, ad omnia recta & laudabilia non voce magis, quàm exemplo præirent. His copiis facilè ſperamus fore, vt eorum, qui Philoſophiam maledictis inceſſere audent, retundatur audacia. Qui ſi ita victi erunt, vt deinceps in noſtrum ſe numerum aggregari velint, & in eius ipſius, quam oppugnabant, caſtris ſtipendia facere incipiant, victoriam adepti erimus longè ei diſsimilem, quam veteres Cadmeam nominabant. Illa enim & victori luctuoſa erat, & victo: hæc & victoribus erit lætitiæ, & victis ſaluti. Sin, cùm ſe fractos ac perculſos videant, permanebunt tamen in eadem prauitate atq; obſtinatione animi: &, vt ignaui canes, Philoſophiam, ad quam propius accedere non audent, eminus allatrabunt: vos tamen, optimi adoleſcentes, quorum cauſſa hîc à me inſtitutus eſt ſermo, quibus mei labores ſeruiunt, quorum ad vtilitatem omnes mei conatus, omnes vigiliæ, omnia ſtudia referuntur, vrgete conſtanter propoſitum: neq; patimini vos cuiuſquam ſermonibus à ſuſcepto ſtudio abduci. In ea ætatis parte conſtituti eſtis, in qua & ingenium ad omnia percipienda docilius, & corpus ad tolerandos ſtudiorũ labores firmius eſſe conſueuit. Videte vt eam iis in ſtudiis collocetis, quæ vobis olim maximo & vſui & ornamento futura eſſe cognoſcitis. Atq; vt obtrectatoribus noſtris eripiatis omnem anſam maledicentiæ, connitimini, quantum poteſtis, vt virtutis & officij præcepta,

qua

quæ ex me quotidie audietis, non tantùm excipiatis animo, verùm etiam vita & moribus exprimatis. DIXI.

De iuſtitiæ laudibus.

ORATIO IX.

HABITA ROMAE POSTRIDIE Non. Mart. Anno cIↃ. IↃ. LXV.

Q*VOD principiò me, cùm hos libros explicare ingrederer, dicere meminiſtis, accuratam eorum tractationem & intelligentiam cùm ad omnes vitæ partes vtiliſsimam, tum iis, qui in iure ciuili excellere, locúmque aliquem, non inter circumforaneos iſtos clamatores, ſed inter veros & graues, & veterum illorum ſimillimos iuriſconſultos obtinere meditarentur, neceſſarium eſſe: id & aliqua iã ex parte, quàm verũ ſit, iudicare potuiſtis, & ex iis præcipuè, de quibus in hoc libro diſputabimus, intelligetis. Ingrediendum enim nobis eſt duce & quaſi myſtagogo Ariſtotele in auguſtiſsimum & religioſiſsimũ iuſtitiæ templum: luſtranda oculis omnia illius adyta: contemplanda inprimis ipſius Deæ forma: & tum quæ quantaq; vis illius poteſtaſq; ſit; tum quibus ipſa ſe rebus, quibus ritibus coli gaudeat, cognoſcendũ eſt. Hæc illa eſt, auditores, omniũ domina & regina virtutum: à qua in omne hominum genus leges & iura manârunt: quæ benefactis honores & præmia, malefactis ignominias & ſup-*

ſupplicia proponens, ſtudia honorum excitat, malorum improbitatem coërcet: qua ſublata, non domus vlla, non ciuitas, non hominum inter ſe ſocietas, non ipſa denique vniuerſitas rerum ſtare ac tueri ſe pũctum temporis poſſet. Etenim, quoniam hodiernus dies cæteræ diſputationis proluſionem modò quandam habiturus eſt: dabitis mihi hanc veniam, vt, paulò altius huius ſermonis principia repetens, percurram ea, quæ, priſcis temporibus, ſumma ſapiẽtia præditi homines de iuſtitia tradiderũt. Iuſtitiæ originem à cœlo eſſe dicebant: illic eam & vigere, & ex omni æternitate viguiſſe: certo illic ordine atque immutabili quadam lege gubernari omnia: ideoque æterna atque immortalia eſſe. In iis autem, quæ ſub orbem lunæ ſubiecta ſunt, abſolutam quidem illam & omni ex parte perfectam iuſtitiam materiæ vitio cerni nõ poſſe: eſſe tamen aliquam cœleſtis illius imaginem, alibi expreßiorem, alibi minus expreſſam: futurum enim alioqui, vt permiſcerentur ac corruerent omnia. Atque vt quæque res plura & certiora illius veſtigia retineret, ita eſſe eam perfectiorem, ſtabiliorem, immortalitati viciniorem: vt pauciora minuſqúe certa, ita minus perfectam, minúſque conſtantem, pluribúſque caſibus atque interitui denique obnoxiam. In elementis hoc primùm notari volebant: eáque dupliciter conſiderabant: quatenus vnumquodque eorum totùm quiddam atque integrum eſt: & quatenus ad compoſitionem quaſiqúe coagmentationem cæterorum corporum particulæ quædam illorum aßiduè permiſcentur ac temperantur. Tota igitur elementa niſi ſedes ac regiones ſibi à natura datas

atque

atque attributas obtineant, ſi irruere in alienas & migrare conentur: ſi ignis proximè ſibi ſuppoſitam animalem ſpirabilémque naturam depaſcat, & abſumat: ſi aqua nõ contenta iis terminis, quos pepigit Deus, terram operiat & obruat: quis non intelligit, peritura funditus omnia, & talem quandam confuſionem, qualem poëtæ ante orbem conditum fuiſſe fingunt, cõſecuturam? Quid cùm partes eorum copulari ac coaleſcere ad alia corpora progignenda & conſtituenda oportet, nónne iuſtitia quadam temperationis illius moderatrice opus eſt: vt tãtum cuiuſque pro rata portione, quantum ſatis eſt, admiſceatur? In illa etiam quadriperita tempeſtatum varietate, qua diſtinctus eſt annus, idem obſeruari poſſe dicebãt. Quæ cùm ita eunt, vt quadam ipſius naturæ quaſi lege ſancitum eſt: hoc eſt, cùm & tellus conceptis ſeminibus hiberno frigore adſtringitur, & vernis modicis imbribus ac tepore laxatur; cùm & fruges fructúſque arborum æſtiuis caloribus probè percoquuntur, & eodem ſub autumnum remittente ſe paulatim ac frangẽte miteſcunt: tum & ſaluberrimus annus eſt, & maxima rerum ad victum neceſſariarum vbertate ac copia inſignis. Cùm contrà ſit, tum & caritas exſiſtit annonæ, & variis morborum generibus omne genus animalium tentari ſolet. Cumq; vnuſquiſque noſtrûm duabus ex partibus coniunctus concretúſque ſit, corpore & animo: earum partium ex vtraque quæ iuſtitiæ iniuſtitiæqúe vis eſſet, liquidò perſpici poſſe adſeuerabant. Omnia enim mala, omnia damna, omnem perniciem & corporibus & animis ex iniuſtitia euenire: iuſtitia ſalutem, incolumita-

tem, bona denique omnia effici ac contineri. Nam cùm *in corporibus quatuor ſint, quæ quatuor elementis proportione reſpondeant, igni flaua bilis, animæ ſanguis, aquæ pituita, bilis atra terræ : quamdiu hæc cum æquabilitate quadã inter ſe permiſta ſunt, valemus ac vigemus: cùm eorũ aliquod aut potentius, aut infirmius, aut plus aut minus iuſto eſt, aut ſe à communione cæterorum ſegregauit : conflictamur variis morbis, tandemq́ interimus. Qua de re principis medicorũ* Hippocratis *in libello de natura hominis hæc verba ſunt:* Corpus hominis *habet in ſe ſanguinẽ & pituitã & bilem duorum generũ, flauam & nigram: ex iis omnibus ipſius corporis natura eſt: eis fit, vt & doleat, & bene valeat.* Bene igitur valet, *cùm ea moderatè inter ſe affecta ſunt & temperatione & poteſtate & copia : maximéque ſi permiſta ſint: dolet autem, cùm eorum aliquod aut plus aut minus eſt, aut in corpore ſecretum, neque cum cæteris omnibus temperatum.* Hæc Hippocratis *verba ipſa expreßi : ex quibus intelligimus, in æquabilitate, cuius effectrix iuſtitia eſt, ſitam eſſe bonam corporis conſtitutionem. Sed ne ali quidem corpus vtiliter ac ſalutariter ſine aliqua imagine iuſtitiæ poteſt. Niſi enim vis aliqua ſit, quæ & ſiccum & humidum alimentum vbi iam coctum atque confectum & in ſuccum ac ſanguinem conuerſum eſt, æquabiliter diſtribuat, ac diſpertiat, atq́ id quod cuique parti aptum & accommodatum eſt, & quantum opus eſt tribuat, neque alias partes tumidas & redundantes, alias exhauſtas & enectas eſſe patiatur : facilè intelligimus, hæc tam admirabilis fabrica corporis noſtri quantam defor-*

deformitatem habitura & quàm citò ruitura ſit. At que hæc in corporibus. Quid in animis? quantum bonorum à iuſtitia, quantum malorum ab iniuſtitia effici creditis? In quibus cùm pars vna ſit, qua intelligimus, qua ratiocinamur, qua proximè ad diuinam naturam accedimus: altera, quæ rationis ipſa quidem per ſe particeps non eſt, ſed obtemperare tamen rationi poteſt: cùm quod fieri ius eſt, id fit, hoc eſt, cùm pars illa ſuperior imperat, & tanquam habenas tenens, currum regit: paret altera, & quo illa cumque ducet ſequitur: tum omnis honeſtas, omnis dignitas, omnis officij ac virtutis ſplendor elucet. At cùm excuſſo ac depulſo rationis iugo, cupiditas, quaſi ſeditioſus aliquis ac turbulentus ciuis, faſces arripit, in arcem inuadit, mentem de ſua ſede contra ius faſqúe deturbat: tum, vt nauis diſcordibus acta ventis; ſic hominis vita contrariis & inter ſe pugnantibus fœdiſsimarum libidinum flatibus agitata, in omnem ſcelerum ac flagitiorum turpitudinem præceps ruit. Ipſis igitur & animorum & corporum noſtrorum inter ſe partibus, vt vtriſque benè ac beatè ſit, iuſtitiam quandam intercedere neceſſe eſt. Sed idem in ſocietatibus conuictuq́ hominum multò euidentius multoq́ illuſtrius cernitur. Quo modo enim patrifamilias cũ vxore, cum liberis, cum ſeruis, quæ primæ coniunctiones ſunt, conuenire poterit: quæ eis omnibus vita erit, niſi & ille iuſtè imperet, & hi iuſtè pareãt? Si vir in vxorem iniurius ac cõtumelioſus eſſe velit, neq; eam pro comite indiuidua vitæ, pro diuinorũ humanorumq́ omniũ ſocia, ſed pro ſcorto aut pro ancilla habere: ſi vxor ſua domeſtica

ſtica curatione non contenta, implicare ſe aliis rebus & viri partes præripere conetur: neq; ſe ei morigeram præbeat: ſi vterque liberos in ſeruorum, ſeruos in pecudum loco ac numero habeat, durioríque eos quàm ius eſt, imperio premat: ſi liberi parentum, ſerui dominorum imperium detrectent, eiſqúe obtemperare ac dicto audientes eſſe abnuant: quis non videt nullam in domo ita inſtituta concordiam, nullam beneuolentiam, nullam animorum voluntatúmque conſociationem, plena perpetuò omnia rixarum, diſcordiarum, querelarum, contentionum fore? Vt in qualibet ſolitudine, in quamlibet vaſtis ac deſertis, & ab omni hominum cultu ac conſortio remotis locis ſuauior vita, quàm in ea domo, vnde iuſtitia exſulet, eſſe videatur. Ita omnem fructum, omnẽ dulcitudinem, omnem amabilitatem vitæ, vitam deniq; ipſam tollit è vita, qui iuſtitiã tollit. Egrediamur, ſi videtur, domo: & in forũ ac publicum prodeamus. Quis eſt omnium, qui eum, quem iniuſtum eſſe opinetur, aditu, congreſſione, ſermone dignum iudicet? quin eum, quaſi maleficum aliquod & noxium animal, refugiat, auerſetur, odio habeat? quin eius concurſum dirum ſibi ac tetrum atque ominoſum putet? Quamuis enim omnia vitia bonis viris odioſa atq; inuiſa ſunt: tamen iniuſtitia præcipuè alienat ab iis, in quibus eſt, aliorum animos: omniumqúe ſibi odia conflat, conciliat, colligit. Cæteris vitiis affectos aliquo modo ferimus: quibuſdam ignoſcimus: quibuſdam non nimis offendimur: quibuſdam in hac vitæ ac morum corruptione etiam oblectamur: prodigos multi amant: auaros tolerant: multos aliena in-

tem-

temperantia non offendit: qui voluptates nimis refugiunt, etiam ſeueritatis ac caſtimoniæ laudem ferunt: audacium in bello interdum aliquis vſus eſt: timidis & nimis cupidis vitæ ignoſcitur: iniuſtus communi omnium mortalium odio flagrat: ſuis, alienis, ciuibus, peregrinis, notis, ignotis iuxta omnibus inuiſus, exoſus, intolerandus eſt. Itaque etſi illud omnibus hominibus à natura tributum eſt, vt rarò ſua vitia agnoſcant, eáque modis omnibus tegere & occultare conentur, aut etiam eis virtutum nomina imponere: vt ſe prodigi pro liberalibus, auari pro parcis ac frugi, timidi pro cautis ac conſideratis, audaces pro fortibus haberi & prædicari velint: facilius tamen reperias, qui ſe auarum, timidum, audacem, libidinoſum, quàm qui iniuſtum eſſe fateatur. Quin etiam cæteris vitiis ſuis hanc aut defenſionem aut excuſationem prætendere ac prætexere conſueuerunt, ſe in neminem iniurios eſſe. Auarus ſum fateor: ſed ita, vt mea conſeruem, ſuo neminē fraudem. Prodigus: ſed cui, vt largiar, eripio? in quem contumelioſus ſum? Indulgeo voluptati, hilarè viuo: quidquid animo meo collubitum eſt, facio: ſed quid tum poſtea? meæ libidines nemini nocent. Et ita ille apud Terentium homo impuriſſimus:

> *Leno, inquit, ſum, fateor: pernicies communis adoleſcentium:*
>
> *Periurus, peſtis, tamen tibi à me nulla eſt orta iniuria.*

Videte, quàm odioſa, quámque abhorrens à natura ſit iniuſtitia: quàm turpe atque inuidioſum iniuriam facere:

cere: cùm qui negare non poſſunt aliis ſe vitiis implicatos atq; illaqueatos teneri, dum hoc careant, ferri ſe nõ poſſe tantùm, ſed propemodum etiam debere arbitrentur. Ciuitates verò & regna & imperia, quæ res alia niſi iuſtitia aut initiò fundare ac conſtituere, aut poſtea tã multa ſecula conſeruare ac propagare potuiſſet? Nam & cõuenerunt homines, & vitã vnâ colere decreuerunt, cùm ſe æquo iure vſuros, & quod ſuo ſibi labore peperiſſent, eo ſine metu fruituros eſſe neq; mœnibus magis, quàm legibus à vi atq; ab iniuria tutos fore conſiderent: & quamdiu id obſeruatur, tamdiu amicè inter ſe ac concorditer viuunt: ſimul atq; ab æquitate diſceditur, partes, factiones, ſeceßiones, ſeditiones, & bella ciuilia exſiſtunt. Præclarè, vt omnia, Euripides;

Cuſtodia legum ciuitates continent.

Idemq; alio loco ait, iuſtitiæ neglectum pleriſq; ciuitatibus exitioſum eſſe. Iuſtitia ciuitates à paruis & humilibus profectæ principiis breui tempore ad magnam potentiam peruenerunt: iniuſtitia florentißimæ & opulentiſſimæ breuiori tempore funditus conciderunt. Neque enim adamantinis illis vinculis, quæ Dionyſius ſenior crebrò in ore habebat, vi atque metu, ſed iuſtitia & æquitate magna imperia retinentur. Quare ſapienter Perſæ ei ex regiis liberis, qui natu maximus erat, quiq; in ſpem regni educabatur, cùm alios ad virtutem magiſtros dabant, tum vnum inprimis, à quo iuſtitiam doceretur. Pædalios etiam Indicam gentem litteris proditum eſt in ſacris publicis nihil aliud à Diis, quàm iuſtitiam petere ſolitos eſſe: quod eam ſi conſequerentur, affatim ſibi bonorum

norum omnium putarent fore. Iuſtitiam enim & perpetuas illius, vt poëtæ loquuntur, ſiue comites, ſiue ſorores, veritatem & fidem, pax & amicitia, & bonarum artium cultus, & omnium rerum expetendarum abundantia conſequitur. Eam ſi colerent omnes, nunquam tubæ, nunquam litui audirentur: arma aut exederentur rubigine, aut in ligones ac vomeres conflarentur: belli, diſſenſionis, inimicitiarum ne nomina quidem hominibus cognita eſſent. Quod ſcitè ſanè, & ex patriæ ſuæ conſuetudine Ageſilaus expreßit: ex quo cùm quæſitum eſſet, vtra eſſet virtus præſtantior, iuſtitiáne an fortitudo: hæc, inquit, ſine illa tantùm ad perniciem valet; at, illi ſi pareant omnes, huius vſus nullus futurus eſt.

> *Tutus bos etenim rura perambulat:*
> *Nutrit rura Ceres, almaq́ Fauſtitas:*
> *Pacatum volitant per mare nauitæ:*
> *Culpari metuit fides.*
> *Nullis polluitur caſta domus ſtupris:*
> *Mos, & lex maculoſum edomuit nefas:*
> *Laudantur ſimili prole puerperæ:*
> *Culpam pœna premit comes:*

Quemadmodum ſuauißimè cecinit Horatius: vbicunq́ iuſtitia dominatur, illinc fraudes, illinc doli, illinc periuria exſulant: non adulteri, non raptores, non fures, non ſicarij, non venefici, non latrones, non teſtamentorum ſubiectores, non obſeſſores itinerum reperiuntur: ea denique propemodum eueniunt, quæ aureæ ætatis hominibus eueniſſe memorantur. Nam ne tum quidem aliam ob cauſſam.

Ver erat æternum, placidiq́; tepentibus auris
Mulcebant Zephyri natos ſine ſemine flores:
Nec renouatus ager grauidis canebat ariſtis,
quàm quoniam homines,
Sponte ſua ſine lege fidem rectumq́; colebant.

Neque enim debemus illa poëtarum figmenta tanquam inania modò quædam aurium oblectamenta accipere: ſed ex eis diſcere, Deum ipſum fauere hominibus iuſtis: eorum labores fortunare: eorum conatus ac conſilia ad bonos exitus ducere. Nam neq; dictu, neq; cogitatu fas eſt, eum, qui ſummè iuſtus eſt, aut ipſa potiùs iuſtitia, non eſſe amicum, beneuolum, propitium iis, qui ad iuſtitiam omne ſuum ſtudium conferunt, eamq; toto pectore ſequuntur. Itaque Heſiodus quoque, non tantùm aureus & ad verbum ediſcendus poëta, verùm etiam Philoſopus inprimis bonus, multis verſibus perſequitur ac percenſet ea bona, quæ à Deo tribuuntur cultoribus iuſtitiæ, contraq́; eas, quæ ab iniuſtitia ciuitatibus inferũtur, calamitates. Illorum enim vrbes lætas florere populis, nunquam bello, nunquam fame, nunquã aliis eiuſmodi peſtibus conflictari: hos & fame, & peſte, & bello, & aliis innumerabilibus malis iniuſtitiæ ſuæ pœnas dare. Recitarem verſus ipſos: niſi Græca quidem huic ſermoni admiſcere nollem: Latinè autem me in affectatam quandam illorum iucunditatem pari grauitate coniunctam aſſequi poſſe diffiderem. Quòd ſi hæc non eſſent, ſiq́; iniuſti quidem abundarent omnibus copiis, in ſumma opum atque honorum affluentia viuerent, fortunam ſibi arbitrio ſuo fingerent ac temperarent: iuſtos

autem odium, contemptus, egeſtas, exilia, orbitates, damna omnia ſequerentur: tenere tamen mordicus deberemus id, quod à Platone diuinitus & religioni noſtræ conuenienter traditum ac diſputatum eſt, iuſtos, etiamſi omnes fortunæ acerbitates excipiant, ſemper beatos; iniuſtos etiam in maximis proſperitatibus ſecundiſſimiſq; rebus infeliciſſimos eſſe. Dixi de iuſtitia, non quæcunq; poteram: neq; enim id tempus tuliſſet: neq; omnia in vnum locum congerenda ac ſemel effundenda erant: ſed ex infinita copia eorum, quæ dici poſſunt, quantum ſatis eſſe hodiernæ diſputationi iudicaui: quotidie autem, vt ſpero, plura & meliora dicentur. Nunc, quod interdum diſertos homines facere animaduerti, vt cùm ad clauſulam orationis ventum eſt, illa, de quibus egerunt, breuiter ac ſummatim colligant, quo ea in vno conſpectu poſita altius in audientium animis ac memoria infigant: id ego quoque facere cupio: ſed quia eius artis magiſtri ſingularis cuiuſdam artificij eam rem indigere aiunt, quod mihi deeſt, ab alio mutuabor, recitabóque vobis verba quædam Poli Lucani nobilis Philoſophi, vnius ex illis veteribus Pythagoreis, qui tenuerunt eam partem Italiæ, quæ magna gratia vocabatur. Quibus verbis ſumma eorum omniũ, quæ à me hodie dicta ſunt, continetur. Iuſtitia, inquit, cæterarum omnium virtutum parens & altrix vocanda mihi videtur: neque ſine ea fieri poſſe, vt quiſquam aut temperans ſit, aut fortis, aut prudens. Eſt enim harmonia quædam & pax totius animi cum apto & compoſito motu. Illius autem quanta ſit vis, magis è cæterorum habituum inſpectione

cognoſci poteſt. Nam cæterorum vtilitates ad vnum modò pertinent: huius ad omnia, quæ compoſita ſunt & ad multitudinem. Ea igitur in mundo quidem prouidentia vocatur, & harmonia, & iudicium, & mens Deorum, qui ita ſtatuerunt. In ciuitate autem pax & bona legum conſtitutio meritò dicitur. In priuata domo, viri quidem & vxoris mutua concordia, ſeruorum autem in dominos bonus animus, & viciſsim in dominis amica & beneuola ſeruorum procuratio: in corpore autem & animo, primùm quidem ea, quæ omnibus cariſsima ſunt, vita, & bona valetudo, & integritas virium: tum autem ſapientia omniſq; ſcientia. Quæ igitur vna & totum & partes ita regit & ſeruat, efficiens omnia inter ſe concordia & amica, quid ni communis omnium parens & altrix omnium ſuffragiis prædicetur? Hæc ille. Ego autem ad huius virtutis tractationem & cognitionem, & ad has pulcherrimas animorum epulas nobis omnibus ab Ariſtotele paratas vos, auditores, voco. Cogitate, quid agatis. Virtus, qua de agitur, præſtantiſsima eſt. Qui de ea ſcripſit. Philoſophus præſtantiſsimus. Vtinam ex me quoq; tertium argumentũ ſumi poſſet ad animos veſtros excitandos. Sed, quo minus doctrina & ingenio valeo, eo plus laboris ac diligentiæ afferam. Nullus autem eſt, quin adhibito labore efficere aliquid & nauare poſsit. Multum à me operæ iampridem in hoc libro poſitum eſt: multæ noctes vigilatæ, vt ad illius intelligentiam peruenirem: præcipuè olim, cùm in iuris ciuilis ſtudia incumberem; ad quæ hunc librum mirificè vtilem eſſe intelligebam. Non puto me vſq; adhuc valde fe-

feſſe veſtram de me opinionem: neq; ſæpe id, quod pollicitus ſim, non præſtitiſſe. Mihi credite: ſi quantum ego ad docendum, tantum vos ad diſcendum diligentiæ afferetis efficiam, vt multos magnoſq; fructus ex huius libri cognitione capiatis. DIXI.

De ſui cognitione, deque omnibus humani animi facultatibus.

ORATIO X.

HABITA ROMAE IV. ID. NOuemb. Anno cIↃ. IↃ. LXV.

CROESVM *olim Lydorum Regem opulentiſsimum, petendi oraculi cauſſa, Delphos miſiſſe accepimus, qui ſciſcitarentur ex Deo, non leue quiddam & nugatorium, vt antea, cùm clam in eodem aheno teſtudinem, ſimul & agnum coquens, experiri voluerat, nunquid eorum quæ agerent homines Deum lateret: neq; quid ſe facere oporteret, vt ex ſe procrearet liberos: neq; ecquid aduerſus Perſas bellũ ſuſcipere deberet, neq; deniq; quidquam ſimile eorũ, quæ priùs quæſierat: ſed rem omnium multò maximam, multoq; digniſsimam, in qua cognoſcenda plurimum ab omnibus operæ ac ſtudij collocetur: quomodo felicitatẽ conſequi, & quid agens, id quod ſupere-*

pererat ætatis beatiſſimè tranſigere poſſet. Sapienter hoc quidem, & non pro ea, qua pleriſque in aliis rebus vſus eſt, inconſiderantia & temeritate: quod de via, quæ ad ſummum bonum ferret, neque ſtatuendum ſibi ipſe, neque cuiuſquam hominis fidendum conſilio, ſed Deum conſulendum iudicauit. Reſponſum autem ei redditum eſt planè præclarum, & illa, quæ tum de Apollinis ſapientia erat, opinione digniſſimum: non ſi maximos auri argentíque aceruos exſtrueret, non ſi multos exercitus aleret, non ſi terminos imperij ſui longè latéque proferret; ſed ſi ſeipſe cognoſceret, ita demum beatum fore. Iam etſi apud nos, qui vera religione imbuti ſumus, nihil Apollinis valere debet auctoritas: tamen eiuſmodi oracula, quæ præceptum aliquod vtile ad inſtituendam vitam continent, amare & magnifacere debemus. Conſtat enim, ea nihil eſſe aliud, quàm inſignes quaſdam & eximias ſapientiſſimorũ hominum ſententias, quæ quoniam diuinitus immiſſæ in eorum animos videbantur, ad Deum referabantur auctorem. Quoties igitur audimus Apollinem reſpondiſſe Crœſo, beatum eum fore, ſi ſe cognoſceret: quoties præceptum eadem de re in templo Delphico inſcriptum fuiſſe legimus: toties illud cogitare debemus, magnum quoddam bonum eſſe cognitionem ſui: cùm inter omnes homines omnium ætatum ſapientes viros conuenerit, in eo poſitum eſſe fundamentum felicitatis: neq; vlla re vnumquemque noſtrûm in plura aut grauiora mala, quã ſuiipſius ignoratione, prolabi. Quod cùm ita ſe habeat, omnibus viribus elaborandum eſt nobis, vt cognitionem noſtri, quando tantum in ea

momen-

momenti ac ponderis ad beatam vitam ſitum eſt, conſequamur. Sed in hac re illud primùm videndum eſt, quid ſit noſſe ſe; ne, eo ſecus quàm oportet accepto, errore aliquo implicemur. Fieri enim prorſus non poteſt, vt rectè id faciamus, quod iubemur, niſi prius, quid iubeatur, intelligamus. Hoc autem non alius melius nos, quàm Plato docuerit: apud quem Socrates in Alcibiade primò multa diſputat, quibus hominem animum eſſe, non corpus oſtendat. Semper enim id, quod aliqua re vtitur, ab eo, quo vtitur, aliud eſſe. Vti autem homines & partibus corporis ſui, vt manibus pedibuſqúe, & toto corpore: ex quo effici, vt, quantum inter artificem & inſtrumentum intereſt, tantum inter hominem & corpus interſit: quam ſententiam & Ariſtoteles libro decimo Ethicorum comprobauit, & apud Ciceronem libro ſexto de Repub. his verbis Africanus expreßit: Mens cuiuſq; is eſt quiſque, non ea figura, quæ digito demonſtrari poteſt. Quod ſi homo non corpus eſt, ſed animus: qui iubet, vt noſipſos noſcamus, illud videlicet iubet, vt noſcamus animum noſtrum. Atque hoc à Platone acceptum ita extulit idem Cicero libro primo Tuſculanarum diſputationum. Et illud quidem vel maximum, animo ipſo animum videre: & nimirum hanc habet vim præceptum Apollinis: quo monet, vt ſe quiſque noſcat. Non enim, credo, id præcipit, vt membra noſtra, aut ſtaturam, figurámue noſcamus: neque nos corpora ſumus: neque ego, tibi hæc dicens, corpori tuo dico. Cùm igitur, Noſce te, dicit, hoc dicit, Noſce animum tuum: nam corpus quidem quaſi vas eſt aliquod animi aut receptaculum. Duo

ſunt,

ſunt, quæ hactenus probare ſtuduimus: eximium quoddam bonum eſſe cognitionem ſui, & noſſe ſe nihil eſſe aliud, quàm noſſe animum ſuum. Nunc antequã progrediamur vlterius, illud admonendi eſtis, vnam, eandemq́ rem non vno eodemq́ modo à diuerſis artificibus conſiderari. Angulum rectum, aiebat Ariſtoteles primo horum librorum, alia ratione conſiderat Geometres, alia faber. Sic & hominem aliter medicus, aliter pictor; & animum hominis aliter Phyſicus conſiderat, aliter politicus. Phyſici, quæ ſit animorum natura, quærunt: ſimplex, an compoſita atque concreta: corporea, an expers corporis, mortalis & caduca; an immortalis & æterna: ſitne totus animus in qualibet parte corporis, an vnaquæque illius facultas ſuam in corpore ſedem quaſiq́ domicilium habeat à cæteris ſecretum ac ſeparatum. Nos quæcunq́ de iis & talibus ab eis, duntaxat religioni noſtræ conſentanea, traduntur, tanquam vera & indubitata ponentes, animum ea tantùm ratione conſideramus, qua vel deprauari & corrumpi vitiis, vel virtutibus perfici & ad Dei ſimilitudinem, quantum naturæ patitur, perduci poteſt. Quare cùm hodie nobis illud propoſitum ſit, vt ex Ariſtotelis in iis libris qui ad moralem Philoſophiã pertinent ſententia, de animi humani partibus, deq́ vnuſcuiuſq́ illarum perfectione verba faciamus, (hoc enim potiſſimùm modò præparandos eſſe vos duxi ad cognitionem & intelligentiam eorum quæ in huius ſexti libri explicatione tradentur) certos quaſi cancellos circumdabimus orationi noſtræ, eamq́ ſuis regionibus ac terminis circumſcribemus: vt ab iis quæ Phyſi-

Phyſicorum ſunt abſtinentes, ea tantùm quæ ad munus noſtrum propriè pertinent, explicemus. Hoc loco prope ſuperuacaneum eſſe iudico, petere à vobis, vt me attentè audiatis. Certè enim ea vobis cauſſa huc veniendi fuit. Et vt ridiculus fuerit balneator, ſi quos lauandi cauſſa in balneas ingreſſos videt, ab eis multis precibus petat, vt lauent: ita ego mihi videor ridiculus fore, quod facturi huc conueniſtis, id ſi vt faciatis vos rogem. Oratorum iſte mos eſt, qui, etiam cùm exploratum habent, ſe attentiſſimè auditum iri: tamen attentionem petunt: non quod opus eſſe eo putent, ſed quoniam, ſi aliter fecerint, aduerſus artis ſuæ præcepta feciſſe ſe putant. Meum eſt conari, vt auditu digna adferam; veſtrûm, ne ea prætervolare patiamini, ſed ſingula diligenter expendentes, penitus demittatis in animos veſtros. Mihi, vt ne ad id, quod mearum partium eſt, præſtandum imparatus venirem, prouiſum eſt: vos quoque ad me qua ſoletis benignitate & attentione audiendum ſatis veſtrapte ſponte paratos eſſe confido. Animi noſtri ſiue partium, ſiue facultatum bipartita diuiſio eſt. Partim enim ipſarum ratione præditæ ſunt, partim rationis expertes. Ac ratione quidem præditas eas vocamus, quæ ex omni animantium genere in ſolis hominibus; rationis autem expertes, quæ etiam in beſtiis atque ex aliqua parte in ſtirpibus reperiuntur. Rationis expertes (ab eis enim exordiri & ab infimis quaſi per gradus ad ſumma contendere decreuimus) duplicem ipſæ quoque habent varietatem. Aliæ enim ſunt, quæ vitam continent; aliæ, quæ animal conſtituunt. Quæ vitam continent, tres ſunt:

ſunt: quas illa & in rebus inueniendis acutiſsima, & in eiſdem appellandis diſertiſsima Græcorum natio vocat τὸ θρεπτικὸν, τὸ αὐξητικὸν, τὸ γεννητικόν. *Nos quia vetera quidem Romana vocabula, quibus hæc exprimamus non habemus, iis autē, quæ poſtea cuſa ſunt, vti propter quā-dam, vt verum fatear, ſtultam & ineptam religionem non audemus, vnum in plura ſpargere ac diducere cogimur, dicimuſq; vim nutriendi, vim augēdi, & vim procreandi. Hæ omnes nō in animalibus modò ſunt, verùm etiam in ſtirpibus. Quæ autem conſtituunt animal, duorum ipſæ quoq; generum ſunt. Partim enim cognitione quadam & apprehenſione, partim appetitione & declinatione cernuntur. Illas* γνωστικὰς *Græci, has* ὀρεκτικὰς *vocant.* γνωστικαὶ *in animalibus ſunt duæ, ſenſus & phantaſia: vtendum enim eſt hoc, quando Latino caremus. Senſibus apprehenduntur ſingula tantùm, non etiam vniuerſa, niſi quatenus ſunt in ſingulis. Non enim lapidem aut lignum propriè ac per ſe videmus, ſed hunc lapidem & hoc lignum: aut potius neq; hunc lapidem neq; hoc lignum, ſed huius lapidis aut ligni colorem. Senſus enim non percipit eſſentiam, vt Ciceronem locutum eſſe aiunt, ſiue, vt poſteriores locuti ſunt, ſubſtantiam: ſed ea tantùm, quæ ei adiuncta ſunt: neq; roſam aut videmus, aut olfacimus, ſed roſæ odorem olfacimus, colorem videmus. Senſus autem ſunt, vt notum eſt, numero quinque: quorum tactus in omnibus eſt animalibus, cæterùm alij in aliis deſiderantur. Phantaſia rerum ſenſu perceptarum formas quaſdam, &, vt Græci loquuntur, typos recondit ac continet: ac præterea iudicat de quibuſdam, de*

qui-

quibus ſenſus exteriores iudicare non poſſunt: vt hoc flauum eſſe dulce: & hunc, qui accedit, eſſe Socratem. Senſus in eo, ad quod propriè percipiendum aptus eſt, nunquam fallitur: dum & interuallum moderatum ſit, & inſtrumentum, & id, quod interiicitur, probè affectum. At phanthaſia ſæpe fallitur: vt cùm in picturis eminere videntur quæ plana ſunt: vt cùm remus in aqua inflexus videtur: vt cùm cani Æſopeo imago carnis in aqua caro videbatur. Hæc ineſſe in beſtiis vel ex eo cognoſcimus, quod earum pleræque & meminerunt & ſomniant; vt equi, vt canes: quorum neutrum ſine ea de qua loquimur facultate facere poſſent. Ex *eis naſcuntur illæ, quas in perſequendo fugiendóque cerni, & Græcè* ὀρεκτικὰς *vocari diximus.* Nam *cùm omnem ſenſum voluptas aut moleſtia comitetur: quarum altera naturæ conſentanea & amica eſt, altera aduerſa & inimica: ſit, vt nullum animal ſit, in quo non inſit naturalis & appetitio eorũ quæ iucunda, & fuga eorum quæ moleſta eſſe videantur.* ὀρεκτικὰς δυνάμεις *Ariſtotelis interpretes* Hammonius, Euſtratius, *& alij vulgo, duas tantùm faciunt,* ἐπιθυμίαν, καὶ θυμόν. *Sed intelligendum eſt, in omnibus animalibus exſiſtere & ex bono præſenti lætitiam, & ex eo quod nondum adepta ſunt cupiditatem, & ægritudinem ex præſenti malo, & metum ac declinationem ſi mali quid imminere videatur. Hæc Stoici, vt me tertio ab hinc anno ex hoc ipſo loco dicere memini, propria hominis, non ei cum cæteris animalibus communia eſſe voluerunt. Neq; enim metuere beſtias, ſed quaſi metuere: nec cupere, ſed quaſi cupere: eodemqúe modo neque vera*

ipſas lætitia, neque vera moleſtia affici: ſed vtriuſque imaginem modò quandam ac ſimilitudinem habere. Quam opinionem vt ſtultam & deliram exagitant Plutarchus, Galenus, Porphyrius, & alij. Sed Stoici ſi dogmatum ſuorum conſtantiam ac conuenientiam retinere ac conſeruare vellent, ita dicere neceſſe habebant. Hæc enim omnia ita definiebant, vt ex opinione naſci dicerent: ex opinione boni præſentis, lætitiam; ex opinione mali præſentis, moleſtiam: ex opinione boni imminentis, cupiditatem; ex opinione mali imminentis, metum. Cùm igitur opinio in ſolis ſit hominibus, ſequebatur, vt ea quoque hominum propria eſſent. Sed verius eſt hæc omnia conuenire etiam in beſtias: neque ex opinione tantùm conſiſtere, ſed etiam ex ſenſu aut phantaſia boni malíue aut præſentis aut imminentis. Omnes igitur illæ facultates, de quibus hactenus diximus, in mutis quidem animalibus ita ſunt rationis expertes, nullam vt prorſus cum ratione habeant aut communionem aut ſocietatem. In homine eæ quæ Græcorum lingua ὀρεκτικαὶ nominantur, etſi ratione præditæ non ſunt, rationem tamen audire, & eius obtemperare imperio poſſunt. Quorum vtrumque nobis paulò enucleatius explicandum videtur. In eis igitur non ineſſe rationem, ex eo quiuis facilè intelligat, quod ratio ipſa ſecum pugnare non poteſt: at ſæpenumero lætitiam, moleſtiam, cupiditatem, metum rationi aduerſari videmus. Rurſus, eſſe iis omnibus aliquam cum ratione communionem, id indicio eſt, quod ſuſcepti præter rationem animi motus, ratione adhibita, aut deponuntur aut mitigantur. Itaque

rectè

rectè ex Ariſtotelis ſententia dicitur, τὸ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ἄλογον διττὸν εἶναι. τὸ μὲν γὰρ αὐτῆς ἁπλῶς ἄλογον εἶναι καὶ κατ' οὐδένα τρόπον λόγου κοινωνεῖν τὸ δὲ, ἄλογον μὲν εἶναι φύσει, μεθέξει δὲ τινι λογικόν. Hæc Latinè ita expeditè, &, vt ita dixerim, rotundè explicari non poſſunt. Sed nihil difficile amanti.

Libenter hoc & omne militabitur
bellum in veſtræ ſpem gratiæ. Conabor ſi qua ratione poßim hæc ita Latinè eloqui, vt intelligantur. Earum animi noſtri facultatum, quæ ratione carere dicuntur, duplex ratio eſt. Quædam ita ſunt rationis expertes, vt nulla prorſus eis intercedat cum ratione communio: Tales autem ſunt quinque, vis alendi, vis augendi, vis generandi, ſenſus, & phantaſia. Nam hæ omnes & communes nobis ſunt cum mutis animantibus, & ratione nullo modo dirigi poſſunt. At eæ duæ, quarum in altera vis eſt concupiſcendi bonum propoſitum, eiuſquè adeptione gaudendi, in altera declinandi malum imminens, & eo, cùm iam vrget, dolendi, ſuapte quidem natura rationis expertes ſunt, ſed quodam modo tamen rationis participes dici queunt. Quibus eas argumentis rationis expertes eſſe cognoſcimus? Primùm, quòd his omnibus modis afficiuntur etiam beſtiæ. Nam & concupiſcunt, & lætantur, & metuunt, & dolent. Deinde quòd ſæpenumerò cum ratione pugnant: vt cùm incontinentem aliò ratio, aliò cupiditas trahit. Qualis eſt Ouidij Medea, quæ ſe ait videre quidem & probare meliora; deteriora autem ſequi. Nullo autem modo fieri poteſt, vt eadem animi pars eodem tempore

in contrarias partes trahat. Quare cùm aliò ratio, aliò cupiditas trahit, facilè intelligitur, aliam à ratione eſſe cupiditatem. Vnde igitur colligimus eas eſſe tamen in homine rationis quodammodo participes? quoniam eas rationis audire imperium, eique parere interdum videmus. Agamemnoni apud Homerum iraſcitur Achilles: multa iratus dicit, quæ neque eum, cui dicuntur, neque eum, à quo dicuntur, decent. Hinc cognoſcas licet, iram à ratione aliam eſſe. Cùm iam eò proceßiſſet, vt ſtricto gladio impetum in Agamemnonem facere pararet, prohibet ratio: quam enim aliam accipiamus Pallada? Atque ibi Achilles diuinam illam & nunquam delendam ex animis hominum ſententiam profert:

Χρὴ μὲν σφωΐτερόν γε θεὰ ἔπος εἰρύσαθαι,
Καὶ μάλα περ θυμῷ κεχολωμένον. ὣς γὰρ ἄμεινον,

Homini quantumlibet irato, rationem tamen audiendam, eiuſq́ue obſequendum imperio dicit: id enim ſatius eſſe. Poteſt igitur iræ furentis impetus ratione cohiberi: veréque dictum eſt ab antiquo poëta, morbis hominum ratione mederi. Sic qui gaudent dolentúe quibus non oportet, aut plus minuſúe quàm oportet: eodémque modo qui aut cupidi ſunt, aut timidi, aut contrariis vitiis laborant, rationis imperium accipere & conformare ſe ad illius præcepta poſſunt. Atq; hoc eſt, quod Ariſtoteles primo horum librorum dicebat, illam animi partem ratione quidem carere; ſed tamen quodammodo participem eſſe rationis. In ea igitur ſunt omnes eæ virtutes, de quibus in ſuperioribus libris diſputatū eſt: quæ vſitato iam

&

& recepto vocabulo morales nominantur. Sequitur nũc vt eam animi partem conſideremus, quæ ſuapte natura ratione prædita & hominum propria eſt: cuius etiam ipſius vires ac poteſtates antiqui duorum generum eſſe dixerunt: Appetitionis duas, voluntatem & προαίρεσιν, *quam vulgo electionem vocant: quarum voluntas ſemper tendit ad bonum;* προαίρεσις *variat, & modò bona malis, interdum etiam mala bonis anteponit. Sed hac de re & diximus multa, cùm librum tertium explicaremus, & in librum ſeptimum, vbi de continentia incontinentiáque diſputabitur, plura dicenda erunt. Tres cognitionis,* δόξαν, *id eſt, opinionem:* διάνοιαν, *quam mẽtis agitationem,* Cicerone, *niſi fallor, auctore vocare inſtitui: &* νοῦν, *quem aut mentem, aut intelligentiam vocemus licet. Mentis cum ſenſu ac præcipuè cum ſenſu oculorum magna quædam ſimilitudo eſt: vnde & ſæpe Ariſtoteles oculum mentis vocat: & dictum eſt id eſſe mentem in animo, quod oculum in corpore: &, vt ſuo loco oſtendimus, ſenſum ac mentem interdum confundit. Vt enim ſenſus, ita mens quoque extremorum eſt: ſed ſenſus eorum quæ ſunt inferiora demonſtratione, mens eorum quæ ſupra omnem demonſtrationem. Mente apprehenditur* Deus: *apprehenduntur mentes illæ ab omni contagione materiæ ſeparatæ: apprehenduntur mundi & eorum quæ illius ambitu continentur primordia, cæteráque eiuſmodi, quæ multis magníſque obſcuritatibus inuoluta & in intimis rerum omnium parentis naturæ receſſibus abdita & retruſa, iis demùm perfectè patent, qui puro & ab omnibus libero cupiditatibus ani-*

mo, cœleſtem quandam in terris vitam agunt. Ad illud mentis lumen cùm ſe applicuit & admouit διάνοια, in qua ineſt vis ratiocinandi & ex aliis alia colligendi, ex eorum complexu ac coniunctione exſiſtit, & exoritur illa omnium virtutum ſuprema, quam magnificentiſſimo vocabulo σοφίαν Græci, Latini Sapientiam nominârunt. Ea perfecta cadere in hominem non poteſt: recteq́ iudicauit ſiue Thales Mileſius, ſiue quis alius (non enim inter omnes conuenit) ſolum Deum eſſe ſapientem. Sed tamen priſcis temporibus qui de Deo rebuſq́ diuinis, qui de mundi origine, qui de abditis rerum cauſſis differebant, earumqúe rerum cognitione cæteris excellere videbantur, eos ſapientes vocabant. Sapientiam autem eſſe dicebant cognitionem diuinarum humanarumq́ rerũ, & cauſſarum quibus eæ continentur. Primus Pythagoras arrogantiam verbi fugiens, non ſophon ſe, id eſt, ſapientem, ſed Philoſophum, id eſt, ſapientiæ amantem eſſe profeſſus eſt: ab eóque deinceps qui ſe iiſdem quibus ille ſtudiis dediderunt, Philoſophorum appellationem retinuerunt. At mente in rebus tam ſublimibus, tamqúe arduis vti, pauciſſimis hominibus datum eſt. Pleraque pars in fœdiſſimo eodemq́ tenaciſſimo corporearum cupiditatum cœno hærentes, & quaſi clauis quibuſdam, vt Plato loquitur, terræ affixi, ad diuina & cœleſtia ne adſpirare quidem poſſumus. Quod cùm ita ſit, in omnibus tamen hominibus lucent quaſi ſcintillæ quædam illius luminis; quibus fit, vt principia diſciplinarum, & communes illas ſententias, quas ἀξιώματα aut κοινὰς ἐννοίας vocant, ita videamus, quaſi ea quæ cernuntur oculis, eiſqúe

quę ſine cauſſa firmiùs etiam ac certiùs quàm iis quorum cauſſam tenemus, aſſentiamur. Ad quas cùm ſe admouit ἡ διάνοια, & ex illis alia quædam neceſſariò collegit, efficitur ἐπιστήμη, id eſt, ſcientia, quam eſſe aiunt cognitionem rei per primam, propriam & neceſſariam cauſſam. Quid mẽs propriè, quidq́ διάνοια ſit, diximus, ſimulq́ue paucis tum ſapientiæ tum ſcientiæ originem oſtendimus. Quarum vtraq́ ad eam vim mentis pertinet, quam Græci ducto à contemplatione vocabulo νοῦν θεωρητικὸν vocant. Eſt enim & altera quæ ab eis dicitur ὁ πρακτικὸς νοῦς, aut latiori nomine & aptiori ad omnia complectenda, ὁ νοῦς ὁ ἐν ἐσχάτῳ, quaſi tu dicas mentem, quæ non ſimplicem, vt illa veritatem ſibi propoſitam habeat, in eaq́ acquieſcat, ſed referatur præterea aliò, vt ad actionem, aut ad operis alicuius molitionem & effectionem. Hac aut videmus duce natura, aut certè facile percipimus communes quaſdam ſentẽtias de rebus bonis & malis, expetendis & fugiendis: cuiuſmodi ſunt, tuẽdam eſſe hominum inter ipſos ſocietatem: colendam eſſe iuſtitiam: ab iniuria abſtinẽdũ: vim vi repellere ius faſq́ eſſe: idemq́ alias quæ quaſi principia ſunt ac ſemina artiũ ad vitam neceſſariarum. Ad hæc principia cùm acceßit primùm διάνοια, quæ, vt dixi, alia cum aliis comparans, alia ex aliis nectens progreditur ac prouehitur paulatim longiùs: deinde diuturnus vſus & experientia cùm accurata & diligenti animaduerſione ac notatione eorum, quæ eueniunt in vita, exſiſtit illa magiſtra vitæ, omnium bonorum conſiliorum præceptrix, omnium honeſtarum actionum moderatrix, omnium moralium vir-

tutum dux gubernatrixqúe prudentia; eadémque illa vi excogitatæ, auctæ, & ad ſummum perductæ ſunt artes illæ, quibus aut nullo modo, aut certè non ſatis commodè carere poteramus. Reliqua eſt opinio, varium & multiforme monſtrum: quoquo non Proteus aut Vertumnus plures induerit ſpecies. Quamquam enim in rebus incertis & fortuitis proprium illiùs munus eſt: non tamen eis ſe finibus continet: ſed indomita quadam & effreneta licentia per omne genus rerum temerè ruens, omnia permiſcet atque perturbat. Interdum etiam ſeſe pro ſapientia, pro ſcientia, pro prudentia venditans, homines nimium fidentes ſibi in grauiſsimos ac pernicioſiſsimos inducit errores. Huic igitur, quoniam fallax, incerta, & inſtabilis eſt, nullius virtutis origo tribuitur: niſi quod bona opinio de iis quæ ſciri poſſunt præparatio quædam eſt ad ſcientiam: bona opinio de rebus agendis, vtiliter ad comparandam prudentiam antecedit. Immò verò, vt in diſciplinis quædam ponuntur, quibus ſine vlla dubitatione credendum eſt: ita ait Ariſtoteles opinionibus ac ſententiis ſenum, & eorum quos longa & multiplex rerum experientia cautos ac prouidos effecit, in conſilio capiendo & in inſtituenda vita maximam fidem habendam eſſe: eas enim eandem vim ad prudentiam, quam illa principia ad ſcientiam, obtinere. Dixi breuiter, vt propoſueram, de omnibus humani animi facultatibus: & quamquam hanc totam diſputationem quotidianis verbis & inornato dicendi genere contexui; tamen confido eam vobis non minus gratam fuiſſe, quàm ſi omnes vndique floſculos colligens, omnes dicendi lepores ac feſtiuita-

ſtiuitates aucupans, concinno quodam ac modulato verborum ſono aures veſtras demulcere ſtuduiſſem. Poteſtis autem facilè perſpicere ex iis quæ dicta ſunt, quibus de rebus in hoc ſexto libro explicando diſputaturi ſimus. Nam cùm in ſuperioribus libris, earum virtutum, quæ ſunt in illa parte animi, quā per ſe ratione carere, ſed rationi tamē parere poſſe diximus, natura pertractata ſit: in hoc de virtutibus illius ſuperioris ac diuinioris partis, hoc eſt, de intelligentia, ſapientia, ſcientia, arte, prudentia, ſed potiſsimùm de prudētia diſseremus. Quid igitur? finémne ſtatim faciam, (id enim à me iam expectari video) an priuſquā deſino, ad hæc toto pectore amplectēda paucis vos cohortabor? Ego verò ita faciā, neq; committam, vt aut ad ineundam, aut ad perſequendā pulcherrimam et fructuoſiſsimam ſtudiorum viam, vllo aut loco aut tempore, mea vobis cohortatio defuiſſe videatur. Dubitatis igitur, adoleſcentes, quin ad harum rerum cognitionem adipiſcendam omnibus vobis diligentia ſuſcipienda, omnis labor perferēdus, omnis corporis voluptas negligenda, omnis aliarum rerum cura ex animo eiicienda ſit? Vbi, quæſo, iſtam egregiam indolem, quam in pleriſq; veſtrûm videmus, vbi iſtud ingenium ad omnia ſumma natum, vbi iſtam partem ætatis ad concipiendæ doctrinæ virtutíſque ſemina omnium aptiſsimam, aut honeſtius, aut ſuauius, aut fructuoſius collocare poteritis? Quid enim eſt, quo quiſquam oblectari, quo ad diſcendū inuitari atq; allici poſsit, cuius non in hiſce quotidianis diſputationibus noſtris copiam reperire aliquam liceat? Eſt quem arduarum rerum & remotarum à cognitione

vulgi accurata tractatio capiat? Talia nobis plurima in animi partibus excutiendis, in principiis humanarum actionum euoluendis, in patefacienda ſapientiæ ſcientiæque natura, neceſſariò tractanda erunt. Eſt quem non tam ardua & ſublimia, quàm in quotidiano vſu poſita, & ad inſtituendam vitam accommodata, delectent? Vtiliſſimis ad vitam præceptis aures eorum qui me audient quotidie perſonabunt. Eſt cui antiquitatis cognitio & veteris hiſtoriæ commemoratio iucunda ſit? At nos quidem ſcitis vix vllum præceptum tradere ſolitos eſſe, quin ei illuſtrando repetitam ex Græca Romanaque hiſtoria, exemplorum lucem adhibeamus. Poëtarum alius amœnitate ducitur? Nos verò ex optimis vtriuſq; linguæ poëtis pulcherrima quæque libantes, perpetuò diſputationes noſtras eius quaſi ſalis adſperſione condimus. Græcam linguam amat aliquis? Ariſtotelem hic quotidiè Græcè loquentem audiet: qui ea lingua dictus eſt aureum orationis flumen fundere. Latinam anteponit alius? Dabimus nos quidem operam, vt ex optimis Græcis, non peſſima Latina faciamus: neu quis à nobis audiendis, tanquam in latinè loquendo non ſatis diligentibus, abſterreatur. Omninóque quicunq; tantam huc animorum alacritatem tantámque diſcendi cupiditatem adferent, quantam ego rerum optimarum varietatem, & quantum perſpicuè docendi ſtudium adferam, faxo, nunquam eis veniat in mentem, quod docenti mihi aſſiduam operam dederint, pœnitere.

DIXI.

Pro

Pro Alfonſo II. Duce Ferrariæ, &c. ad Pium IV. Pont. Max.

ORATIO XI.

NON EST HABITA.

SI quis eſt qui ſcire cupiat, Beatiſsime Pater, quanto gaudio perfuſus ſit Alfonſus II. Ferrariæ Dux, poſteaquam te in ſummum iſtum & cœlo proximum dignitatis, atq; amplitudinis gradum communi patrum omnium voluntate ac iudicio ſublatum eſſe cognouit: is, ſi orationem meam cogitatione ſua ſubſequi, quaſq́; ille gaudendi cauſſas habuit, earum vnaquæq; quantum ponderis ac momenti habeat, diligenter expendere voluerit, ſimul & id quod cupit intelliget, & mihi, ſi fortè illius gaudij magnitudinem verbis exæquare non potuero, ignoſcendum potiùs, quàm ſuccenſendum putabit. Nam cùm ea dicendo tractanda ſunt, quæ nullo verborum genere ſatis exprimi poſſunt, acris & intelligentis æſtimatoris eſt, non dicentis imbecillitatem accuſare, ſed eo ipſo potiùs argumēto vti, vt id quod agitur ſingulare quiddam & eximium eſſe iudicet, quod ad id exprimendum nulla potuerit ſatis vehemēs atq; illuſtris oratio reperiri. Alfonſus aūt ſecundus vt inſignē quandam lætitiā perciperet ex eo, quod ſapiētiæ tuæ ſumma totius Eccleſiæ gubernatio delata eſſet, cum iiſdem illis cauſsis adductus eſt,

eſt, quæ cæteros quoq; principes Chriſtianos admirabili ob eam rem voluptate cumulârunt, tum aliis etiã quibuſdam ad ſe propriè pertinentibus, quæ in communi omnium gaudio gaudium ipſius maius, & inſignius reddunt. Ac primùm quidem gratiſſimum ei, atque optatiſſimum accidit, illi potiſſimùm ſummam rerum concreditam eſſe, qui per omne anteactæ vitæ ſpatium talem ſe præſtitiſſet, vt tanquam perfectum & abſolutum antiquæ illius innocentiæ, & integritatis exemplum omnium prædicatione commendaretur. Quis enim per illum, cuius locum in terris obtines, rerum omnium præpotentem Deum, multos iam annos ad iſtam ſanctiſſimam ſedem prouectus eſt, te vno iis omnibus virtutibus, quas bonum, et omni ex parte abſolutum principem habere decet, ornatior? Qui cùm intelligeres, animum humanum duabus præcipuè rebus perfici, et ad illud, ex quo ductus eſt, diuinitatis exemplar proximè accedere, cognitione primùm & intelligentia earum rerum quæ dignæ ſunt in quibus ſtudium collocetur: deinde procurandis hominum commodis, iiſq; actionibus ſuſcipiendis, ex quibus quàm maximus fructus ad quàm plurimos perueniret: iam inde à principio ita vitam inſtituiſti tuam, vt perpetuò ad eos quos dixi fines omnia retuliſſe, neque vnquam vllum temporis punctum, mentis aciem ab eis deflexiſſe videaris. Itaque totum illud adoleſcentiæ tempus, cui & communi hominum conſuetudine, & quadam prope ipſius naturæ tacita lege maior quædam licẽtia tribui ac permitti ſolet, à te, non in remiſſionibus animi, neque in eis voluptatibus, quibus ætas illa plerunque

que

que etiam ſine reprehenſione capitur, poſitum, ſed in aſſidua præſtantium doctrina virorum conſuetudine, diligentiſſimáque cùm omnium honeſtarum artium, tùm earum præcipuè, quæ populorum rectoribus neceſſariæ ſunt, perueſtigatione conſumptum eſt. Neque verò *te ab eo, quod tibi propoſueras, curriculo, aut deterrere poſtea laboris aſperitas, aut auocare voluptatum blandimenta potuerunt. Qui ſemel ad ſolidam & immortalem gloriã recto itinere contendere penitus imbibiſſes, omnia tibi, dum eò quò inſtitueras, peruenires, contemnenda, et pro nihilo putanda eſſe duxiſti.* Nimirum illam tu virtutis *pulchritudinem, quam* Plato, *ſi cerneretur, mirabiles ſui amoris excitaturam eſſe dicebat, non corporeis, ſub quos illa non cadit, ſed iis, qui, ſi nulla cupiditatum nubes oppoſita eſt, multò perſpicatiùs & acutiùs cernunt, animi oculis videras: eiuſqúe deſiderio incenſus, niſi adepta ea, vitam ipſam tibi acerbam, atq; inſuauem fore ſtatuebas.* Igitur *cùm* Patauij *primùm, deinde* Bononiæ, *defixus in præſtantiſſimarum artium ſtudio, primam ætatis partem exegiſſes, iiſq; adoleſcens egregiè nauatæ in ſtudiis operæ, inſignibus atque ornamentis affectus eſſes, quæ ampliſſima in eis ciuitatibus tribui ſolent: iudicâſti tibi iam eſſe ex domeſtico illo, & vmbratili vitæ genere, quod ad illud vſq; tempus, flagrantiſſimam illam cognitionis & doctrinæ ſitim explere cupiens, neceſſariò colueras, in ſolem, quo dicitur, & in puluerem prodeũdum: tempus eſſe, vt præclara illa ſemina, quæ diligenter ſubacto ac præparato animo colueras, omni ratione foueras, alueras, auxeras, efferrent tandem ipſa ſe, & fructus exſpecta-*

ſpectatione dignos hominum generi afferrent. Nec enim te fugiebat, omnem cognitionem, quam nulla conſequeretur actio, mancam quodammodo & inchoatam eſſe: qui ſe ita ſtudiis abdidiſſent, vt nihil ex eis ad vtilitatem publicam protuliſſent, eos nunquam magnoperè cõmendatos, ſæpe etiam reprehenſos ac vituperatos fuiſſe. Quapropter in patriam reuerſus, vt, quæ te prima vrbs naſcentem gremio, & ſinu ſuo exceperat, eadem quoq; primos perciperet induſtriæ tuæ fructus, nõ tantùm magnas controuerſias, inter principes ciuitatis ortas, cùm illi te communi conſenſu iudicem ſumpſiſſent ſapientiſſimè diremiſti, verùm etiam ſedatis grauibus illis inter Franciſcum Sfortiam Mediolani Ducem, et Ioannem Iacobum Medicem fratrem tuum diſcordiis, pacem, pacem inquã, qua nihil optabilius eſt, nihil ſalutarius, ciuibus tuis inſperantibus reddidiſti. O felix, & auſpicatum principium. O præclarè poſitum rudimentum. Quid non bonorum ab eo ſperare poterãt ciues, qui primum virtutis ſuæ ſpecimen pace, & priuatim, & publicè componenda dediſſet? Sed videlicet illa tanta virtus maiorem aliquem campum, in quo excurreret, maius theatrũ, in quo ſpectaretur, requirebat. Roma te, Roma vrbium princeps iam tunc ad ſe vocabat, & ſub cuius olim imperio beata futura erat, eius præſentis virtutem tanto antè guſtare, ac cognoſcere cupiebat. Romam igitur veniſti vbi virtutis tuæ tam multa, tamq; luculenta teſtimonia, & pace, & bello dediſti, vt Paulus III. P. M. quem & omnes cõfitentur, & res ipſa loquitur, cùm in cæteris rebus rara quadam & exquiſita prudẽtia, tùm miro in pernoſcen-

dis

diis hominum ingeniis acumine, & acerrimo in ponderandis cuiuſque meritis iudicio præditum fuiſſe, cùm in plurimis maximi momenti negotiis prudentiam, fidem, magnitudinem animi tuã expertus eſſet, primùm quidem te Epidaurio *Archiepiſcopatu cohoneſtauerit: deinde verò abſentem* Reipublicæ *cauſſa in auguſtiſsimum et ſanctiſsimum* Cardinalium Collegium *adſciuerit. Hic ego, ſi, quod poëtæ ſolent, idem nobis quoq; facere liceret,* Neſtoreum *mihi aliquod, aut* Vlixeum *eloquentiæ flumen optarem: vt quemadmodum vnâ cum honoris amplificatione, tua ſemper virtus accreuit, ita mea quoq; in explicatione laudum tuarum, quaſi per gradus attolleretur, & ſeipſa grandior, ac ſublimior fieret oratio. Vix enim fas videtur de raris inuſitatisq; rebus dicentem, vſitato, & quotidiano genere ſermonis vti. Sed in hac conſcientia tenuitatis meæ vna me cogitatio ſubleuat, quod apud eos me dicere intelligo, qui rerum à te diuinitus geſtarum non teſtes modò ac ſpectatores, ſed exiſtimatores etiã & exornatores fuerũt. Nam quo die tot ampliſsimi & illuſtriſsimi* Cardinales, *non inconſulto aliquo & ſubito animorum impetu, ſed poſt accuratã in* Conclaui *aliquot menſium deliberationem, ad deferendã tibi ſummã in* Eccleſia *poteſtatem conſenſerunt, eodem die apertiſsimum iudiciũ de perſpecta ſibi & explorata tua omnis generis præſtanti & eximia virtute fecerunt. Quare non eſt mirandum, ſi, te tali Põtifice creato,* Alfonſus II. Ferrariæ Dux, *qui ſtudiũ quoddã incredibile erga hanc ſacroſanctam* Sedem *à maioribus ſuis quaſi hæreditarium accepit, tanto ea ex re gaudio affectus eſt, quan-*

tum

tum neque mea, neque cuiuſquam oratione exprimi poteſt. Nam ad eas lætitiæ cauſſas, quæ communes ipſi ſunt cum cæteris omnibus Chriſtianis Principibus, non parui quoque ponderis aliæ accedunt. Primùm quod, Eccleſiæ cliens cùm ſit, omnes opes ac facultates ſuas huius ſacroſanctæ Sedis auctoritate nixas et fundatas eſſe non ignorat: vt etiam hoc nomine impendio magis omnibus, quæ ad eius dignitatem pertinent, affici debere videatur. Deinde, qui & patrem habuerit amplitudinis tuæ ſtudioſiſſimum, & ipſe non paterni magis imperij quàm illius in te obſeruantiæ hæreditatem creuerit, ſciátque præterea è ſuis omnibus neminem eſſe cuiuſcunque ordinis, qui non eodem planè animo ſit ſempérque fuerit, quiq; honori tuo ex animo, atque ex illa ſumma voluntate non fauerit, cui dubium eſt, quin is, facta ad gloriam tuam ea, quæ maxima fieri potuit, acceſſione, incredibilem quandam ex eo hauſerit voluptatem? Poſtremò, qui ſeſe haud ita pridem cum illuſtriſſimo Principe Coſmo Florentinorum & Senenſium Duce, gentili tuo, ducta in matrimonium illius filia, affinitate deuinxerit, cur non immortaliter gaudeat, qua ex gente ipſe vxorem acceperit, ex eadē qui vniuerſam Eccleſiam cum ſummo imperio regeret exſtitiſſe? Ille verò ſtatim accepto nuncio ſeſe in viam dediſſet, neq; vllam moram interponendam putâſſet, quin præſens tibi gratularetur, pedibuſq; tuis ſuppliciter aduolutus in tua poteſtate eſſe ſe ac ſemper fore oſtēderet, niſi prius perculſis & afflictis necopinata patris ſui, optimi ac præſtantiſſimi principis morte, ſuorum animis aliquid conſolationis adhibendum eſſe duxiſſet.

xiſſet. Quam quidem excuſationem partim ineuitabili neceßitate, partim naturali pietate ſubnixã, à te, Beatißime Pater, æquo animo acceptum iri confidit: quodq́; multò antea, ſi licuiſſet, facturus erat, ad pedes tuos proſtratus, te patrem ac dominum agnoſcit, tibi ſe ſuaq́; omnia in fidem & clientelam tradit: & vt vna cum ſententia, verborum quoque formulam apud maiores hac in re vſitatam retineamus, DEBITAM TIBI OBEDIENTIAM PRÆSTAT: *ſeq́ue ſemper non ad fortunas modò ſuas, verùm ad ſanguinem quoque & vitam pro huius ſanctißimæ Sedis dignitate profundendam paratißimum fore, omni aſſeueratione confirmat.*

Pro Alfonſo II. Duce Ferrariæ, &c. ad Pium V. Pont. Max.

ORATIO XII.

HABITA ROMAE V. KALEN. Quinctil. Anno cIↄ. Iↄ. Lxvi.

IN COMMVNI *omnium Chriſtianorum Principum gaudio, quo eos optatißima ſummi honoris ad te concordibus horum amplißimorũ Patrum ſuffragiis delati fama cumulauit,* PIE V. *Pontifex Maxime, ſi præcipuam quandam ac prope ſingularem Alfonſi ſecundi Ferrariæ Ducis lætitiam exſtitiſſe dixero, vereor ne quis id magis ex veteri, & quotidiana*

tidiana omnium conſuetudine, quàm quod ipſi præter cæteros gratum id ac iucundum acciderit, à me dictum arbitretur. Ita enim iam vſitatum eſt, vt omnibus Pontificibus, omnium Principum nomine eadem illa dicantur, vt & eos qui audiunt veriſimile ſit ea modò ſibi videri audire, quæ cuilibet alij eundem adepto honorem dicerentur: & ij qui dicunt non tàm ex ſuo ſenſu orationem depromere, quàm ex vetere aliquo libro ſolennem, & certis conceptam verbis gratulandi ſummis Pontificibus formulam recitare videantur. Neque verò dubitari poteſt, quin æquiſsimum atque honeſtiſsimum ſit, quemcunque hic pleniſsimus ordo ad Eccleſiæ gubernacula admouerit, quando totum illud negotium non humanis conſiliis, ſed diuini ſpiritus inſtinctu atque afflatu adminiſtrari certiſsimum eſt, eius vt cæteri quoque Principes libentiſsimis animis imperium accipiant, auctoritatem agnoſcant, leges obſeruent, ſe ſuáque omnia eius poteſtati tradant ac permittant: eum denique qui Deo maximè placuit, ſibi quoque gratiſsimum acceptiſsimúmque eſſe profiteantur. Sed tamen & longè alia illa eſt animorum alacritas, cùm homines eum quicunque ſibi rector diuinitus datus eſt libenter accipiunt: alia cũ, quem ſemper ipſe eo munere digniſsimum iudicârant, quemque ſemper toto pectore optauerãt, eum diuino quoque iudicio probatum vident: & quanquam omnium publicè intereſt, qualis ſit Pontifex: non eſt tamen obſcurum, eſſe quoſdam populos quoſdamque Principes, quorum id priuatim multis de cauſsis maximè interſit. Ex quibus vt vnum eſſe Alfonſum ſecundum Ferrariæ Ducem om-

nes

nes hominesintelligant; neque vulgarem illam, aut mediocrem lætitiam fuiſſe, qua ipſe accepto Pontificatus tui nuncio perfuſus eſt, idqúe eò dici, non quòd ita dici ſoleat, ſed quod veriſsimum ſit: conſtitui, ſi per te liceat, Beatiſsime Pater, primùm quidem breuiter exponere, cur tibi potiſsimùm boni omnes cōmunibus votis iſtum honorem mandari & optauerint, & optare debuerint, deinde verò quas priuatim cauſſas Alfonſus habuerit, propter quas eximiam quandā ex eo perceperit voluptatē.

Sed quoniam prior orationis meæ pars explicari aliter non poteſt, quin de tuis laudibus nonnulla dicantur, idqúe cum aliqua tua moleſtia fieri neceſſe eſt: propterea quòd, vt quiſq; laude digniſsimus eſt, ita minimè libenter laudes ſuas audire conſueuit, ſupplex à te etiam atq; etiam peto hanc veniam, Pater optimè ac ſanctiſsime, vt quæ de virtutibus tuis toto orbe iam pridem ſparſa ac diſſeminata ſunt, ea me ſtrictim ac modicè attingere, ac delibare patiaris. Vos autem, patres ampliſsimi, oro atque obteſtor, vt ſi me ſublimia humiliter, ampla tenuiter, illuſtria inornatè tractantē, & ex innumerabilibus, quæ ad dicendum ſuppetūt, plurima prætermittentem, pauca proponentem, veriùs quàm exponentem audietis: cogitetis cum animis veſtris, neq; poſſe quemquam in tam vbere materia omnia perſequi, neque ea quæ ſatis per ſe ſplendida & magnifica ſunt, ornatu verborum indigere, & mihi eam inprimis cautionem adhibendam fuiſſe, ne ſanctiſsimi eiuſdémque modeſtiſsimi Principis patriſq; noſtri aures, quanquam veriſsimis, & omnium ſermone celebratiſsimis, inuſitatis tamen, & longè multumq;

ſupra exempla vulgaria poſitis laudibus ſuis offenderentur. Atque equidem, Beatiſſime Pater, vt mea tibi quantum in me ſitum eſt minimè moleſta ſit oratio, abducam, & auocabo eam à perſona tua, & de te reticens rem tantùm ipſam excutiendam conſiderandamq́ue proponam. Si quis igitur reperiretur, qui ab ipſo ineuntis ætatis principio illud arduum ac cum labore ad virtutem directum iter ingreſſus, hoc robore animi, atque hac indole continentiæ eſſet, vt omnia blandimenta voluptatum reſpuens, & aſpernans, nihil in vita expetendum, aut magnifaciendum putaret, niſi quod eſſet cum laude & cum dignitate coniunctum, ſeq́ue iam tum à corpore quàm maximè abſtrahens ad diuinarum rerum cognitionem cura omni ſtudióque raperetur: quis non facilè auguraretur ex illa herbeſcentis adhuc, ſeq́ue paulatim exſerentis ingenij teneritate magnas aliquando virtutis ac ſapientiæ fruges exſtituras? Quod ſi idem, cùm ſe paulùm iam corroboràſſet, vt planè liber ab omnibus impedimentis iter ſibi deſtinatum expeditius conficeret, ſecederet, ſegregarétque ſe à commercio vulgi, & ſolitariam vitam amplexus, nomen daret in eam ſodalitatem, quæ ex quo primùm inſtituta eſt, perpetuum quoddam inexhauſtæ fœcunditatis ſeminarium hominum & doctrina, & virtute præſtantium fuit, quis non in ea ſpe, quam iam antea concepiſſet, magis, ac magis confirmaretur? Iam verò, ſi multos annos in eodem ordine ita vixiſſet, vt non æqualibus modò ſuis, aut minoribus natu, ſed ipſis ſenioribus exemplum innocentiæ, & integritatis eſſet, nullam vnquam vllius turpitudinis aut flagitij ne tenuiſſi-

iſſimam quidem ſuſpicionem dediſſet, neque in caſtigandis aliorum delictis remiſſus eſſet, & tamen aliis omnibus faciliùs ignoſceret, quàm ſibi: pium ac iuſtum bellum indixiſſet cùm omnibus vitiis, tùm præcipuè prauis, & veræ ac Catholicæ religioni contrariis opinionibus, multos mortales, aut errore lapſos, aut ab aliis in fraudem inductos reuocâſſet in viam; obſtinatos, & pertinaces, ne eorum cõtagio bonis obeſſet, repreſſiſſet legum habenis, & omnes vires ſuas ad eos exterminandos contuliſſet, eiuſquè rei cauſſa nullam offenſionem, nullam ſimultatem, nullum odium, nullam denique capitis dimicationem ſibi vnquam defugiendam putâſſet: nemo, vt opinor, inueniretur qui non tantum illud virtutis & conſtantiæ lumen in excelſo aliquo & illuſtri loco collocandum arbitraretur. Ad hæc omnia ſi iudicium & auctoritas acris alicuius, ac ſeueri Pontificis accederet, qui nulla prorſus alia re quàm illa præſtãti virtute commotus, eum virum, de quo loquimur, nihil tale ambientem ac ne cogitantem quidem, in ſacroſanctum Cardinalium Collegium adſciſceret, iſquè ſe in illo dignitatis gradu conſtitutus, eundem toto decennio præſtaret, quem in aliis vitæ partibus præſtitiſſet, quis non ei bonus Pontificatum maximum ſpe & votis omnibus deſtinaret? Quis nõ omnes Chriſtiani nominis & animi prouincias gaudio triumphaturas, florentéſque ac beatas futuras, tali ſibi dato gubernatore confideret? Si hæc in extremis Galliæ aut Hiſpaniæ, aut etiam remotioris alicuius prouinciæ finibus dicerem, pro certo tamen haberem cognitum iri ab omnibus, te Pie Quinte eum eſſe, quem mea iam

dudum notaret ac deſignaret oratio. Nam quæ tandem vitæ tuæ pars non eiuſmodi fuit, vt in ea cùm ſemper reperirent boni, quod imitarentur, nihil reperire poſſent improbi, quod calumniarentur? Maiori tu & tranquilliori animo paupertatẽ tuliſti, quàm ceteri diuitias ferunt. Nunquam tu honores ſecutus es: ſed recto ſemper itinere gradientem, & de ſola virtute ſollicitum, de aliis rebus nõ laborantem, ipſi te vltro ſunt honores conſecuti. Nihil te Cardinalatus dignitas immutauit; niſi quod vt tua virtus à pluribus cognoſceretur effecit: eandem quam priuatus comitatem, atq; affabilitatem, eundem cultum, eandem vitæ ac diſciplinæ ſeueritatẽ retinuiſti. Vna erat omniũ vox, neminem eſſe, qui maiori libertate ſententiam diceret, qui minùs ad gratiã loqueretur, qui quæ vera rectaq; erant cõſtantiùs, aut animoſiùs tueretur. Itaque non in ſermone tantùm, ſed in vultu ipſo ac nutu tuo magna ineſſe putabatur auctoritas. Tanto igitur, & tam repentino omnium conſenſu Pontifex renunciatus es, vt ſi cui fortè adhuc dubium fuerat, hominúmne iudicio, an diuino numine ſummi Pontifices crearentur, quod tamẽ nemini vnquam bono dubium fuit, ea tota dubitatio proximis comitiis ſublata eſſe videatur. Non enim fumoſæ maiorum imagines, non inuidioſa diuitiarum magnitudo, non eblanditæ principũ commendationes viam tibi ad Pontificatum munierunt: eadem illa virtus, quæ te ab ipſis incunabulis ſuſceptũ perpetuò comitata erat, ſeriùs omninò & votis noſtris, & meritis tuis; ſed tamẽ in iſto te tandem celſiſſimo dignitatis inter homines Deo proximæ ſolio, ſuis ipſamet ma-

nibus

nibus collocauit. At hæc quidem omnia omnibus Chriſtianis & principibus & populis ingentem lætitiam attulerunt. Quas autem cauſſas habuerit Alfonſus II. cur ex eo præcipuum quoddam gaudium caperet, ſequitur vt exponam. Non eſt dubium, quin totius Chriſtianæ Reipub. interſit, quàm optimos Pontifices creari; ſed tamẽ id magis quodammodo pertinet ad eos populos, qui reguntur ab ipſo Pontifice, quàm ad illos qui procul poſiti, etiamſi in iis, quæ ad religionem pertinent, Pontificis imperio parent, in cæteris tamen à regibus aliiſùe principibus gubernantur: itidemq́ inter principes, magis ad eos, qui ſunt in fide ac cliẽtela Eccleſiæ, quàm ad eos quibus nulla talis interſedit cum hac ſancta, & Apoſtolica Sede coniũctio. Cùm igitur antiquiſſima, & nobiliſſima principum Eſtenſium familia & antiquitus à Pontificibus Romanis Ferrariã acceperit, & ab eiſdem ducali nomine, atq; auctoritate decorata fuerit, ſemperq́ ex eo in huius ſanctæ Sedis patrocinio permanſerit: conſtat, cuiuſmodi Pontifices ſint, quàm amantes religionis ac iuſtitiæ, eorum magis, quàm multorum aliorum principũ, intereſſe. Deinde cùm ex aliis multis & præcipuè ex illuſtriſſimo Cardinali Ferrarienſi patruo ſuo Alfonſus II. de tua præſtanti virtute cognôſſet: neq; neſcius eſſet quãto opere & is, & frater ſuus illuſtriſſimus Cardinalis Eſtẽſis dignitati tuæ verè atq; ex animo fauerẽt, fieri nullo modo poterat, vt non & ipſe idẽ euenire cuperet, quod & patruum quem ſemper meritiſſimò plurimi fecit, & fratrem quem æquè amat ac ſeipſum, tanto ſtudio procurare intelligebat. Poſtremò, cũ ita natura comparatũ ſit,

vt eos quiſque ornatiſsimos ac florentiſsimos eſſe cupiat, quorum cauſſa plurimùm laborauit, in plurimaq́ue ſe ac maxima pericula expoſuit, neceſſe eſt inſigniter caram eſſe Alfonſo Ferrariæ Duci huius ſanctæ Sedis dignitatem, pro qua maiores ipſius tot labores ſuſceperunt, tot diſcrimina adierunt, toties de vita fortuniſq́ue omnibus dimicârunt. Nihil *augendì aut amplificandi cauſſa loquar, Pater Beatiſsime: ſed id tantùm optima fide teſtabor, quod, ſi opus ſit, certiſsimis ac locupletiſsimis auctoribus probare nullo negotio poſſum: ſi ea minutatim perſequi velim quæ à principibus Eſtenſibus pro Apoſtolicæ Sedis auctoritate, ac totius Italiæ ſalute fortiter facta ſunt, non dies modò me, ſed vox ipſa viréſque deficient. Sed, vt omittam ea quæ nimis antiqua videri poſſunt, (ſi quidem mille iam anni, & eo amplius ſunt, cùm hæc nobiliſsima familia floret, alioſque aſsiduè ex aliis Principes perpetua quadam ſerie propagat) illud certè prætermitti non poteſt, quod cùm Fridericus Ahenobardus à Gregorio nono damnatus atque hoſtis iudicatus, ob idq́ue implacabili aduerſus Eccleſiam Romanam odio flagrans, per Italiam immaniſsimi latronis more baccharetur, vaſtaret agros, oppida diriperet, depopularetur, incenderet, non ſexui, non ordini, non ætati vlli parceret, cæde ac ſanguine compleret omnia, adminiſtrúmque ac ſatellitem crudelitatis ſuæ haberet Ecelinum, quem nō tam inter ſceleratos tyrannos, quàm inter tetras, & immanes belluas numerare meritò poſſumus, vtriuſque copias non tam numeroſo, quàm valido exercitu fudit, ac fugauit Azo nonus Marchio Eſtenſis.*

ſtenſis. Quinetiam cùm Salinguerra Taurellus, qui Ecceliniſororem in matrimonio habebat, eiq́; in omni ſcelere geminus erat, Ferrariam vi & armis occupatam & oppreſſam teneret, miſerorumq́; ciuium ceruicibus prædo crudeliſsimus incubaret, eiuſdem Azonis virtute, & armis Ferraria ab illius tyrannide vindicata eſt. Cuius rei cauſſa primùm quidem vniuerſus populus Ferrarienſis AZonem ipſum dominum, ac principem ſuum conſalutauit, deinde verò Pontifices, habita ratione & ſumptuum quos ipſe in liberanda Ferraria fecerat, & beneficij quod ab eo Apoſtolica Sedes acceperat, eandem illam vrbem ei poſteriſq́; eius habendam ac regendam conceſſerunt. Neq; vnquam, quoties aliqua ſeſe obtulit occaſio, recuſârunt Principes Eſtenſes, dum pro Eccleſia propugnarent, ſe ſuaq́; omnia prompto animo in diſcrimen opponere. Quæ omnia aliaq́; eiuſdem generis plurima non Ferrarienſium tantùm annalibus, quorum hac in parte fides alicui fortaſsis ſuſpecta eſſe poſsit, ſed optimi cuiuſque illorum temporum aut etiam inferiorum ſcriptoris monumentis prodita, & teſtata ſunt. His virtutibus domus Eſtenſis ad tantam gloriam iam pridem peruenit, vt ſummi Pontifices, vt Imperatores, vt Hungariæ, vt Galliæ Reges, aliiqúe potentiſsimi Principes pulchram ſibi ac decoram illius affinitatem iudicârint. Hæ cauſſæ ſunt, Beatiſsime Pater, cur Alfonſus II. qui neq; pietate in Deum, neq; obſeruantia erga Sedem Apoſtolicam, neq; vlla deniq; virtute cuiquam ex maioribus ſuis cedere meditatur, te Pontifice declarato, incredibile quoddam ex ea re gaudium ceperit. Neq; quidquam libentiùs

bentiùs feciſſet, quàm vt ad te primo quoq; tempore veniret, & ſanctiſſimis pedibus tuis aduolutus quantoperè tibi, & huic ſanctæ Sedi deuotus addictuſq́; ſit, modis omnibus declararet, ac patefaceret, niſi id temporum ratio prohibuiſſet. Sed cùm ita eueniſſet vt feliciſſimi Pontificatus tui principium in id tempus incidiſſet, quo ipſe vxorem domum duxerat: iudicauit te pro tua ſingulari clementia non iniquo animo laturum, ſi priùs cœpta nuptiarum ſolemnia celebraret, ac cum vxore vnum, aut alterum menſem commoraretur: deinde ad debitum officium tibi præſtandum veniret. Nunc autem aliud interea multò grauiùs obiectum eſt impedimentū. Nam, cùm ſceleratiſſimus ille religionis noſtræ hoſtis Turcarū tyrannus numeroſiſſimo exercitu Hungariæ immineat, generoſiſſimus Princeps, qui admirabili ſtudio ardeat incedendi aſſiduè per veſtigia maiorum ſuorum, Maximiliano Imperatori vxoris ſuæ fratri, ſponte ſe in belli, ac diſcriminis ſocietatem obtulit, eiq́ue pollicitus eſt, ſimulatq́; accerſitus eſſet, ſe ad eum nulla interiecta mora cum quantis poſſet copiis eſſe venturum. O vis virtutis, quid non in pectoribus verè generoſis efficis? Non dulcedine patriæ, quam abitu ſuo mœſtam & pauentem relinquit, non nuper ductæ vxoris caritate, quæ ſibi eo diſcendente à viſceribus ſuis diſtrahi ac diuelli videtur, non hoſtis feritate, non periculi magnitudine retineri fortiſſimus Princeps poteſt. Valeant, inquit, valeant alia omnia, vbi Chriſtianæ Reipublicæ defenſio agitur, indignus ſim maioribus meis, ſi quidquam ei anteponendum putem. Verebatur autem, ſi huc iter cœpiſſet, ne interea ac-

ciderent

cideret aliquid, vt ſtatim regredi, atque in Hungariam proficiſci neceſſe haberet: neq; dubitabat fore vt hæc excuſatio ſua à te quoque, Beatiſſime Pater, non modò acciperetur, verùm etiam commendaretur. Sed quod ipſe ſi licuiſſet præſens facturus erat, idem nunc per hunc illuſtriſſimum Principem ac Marchionem Franciſcum Eſtenſem patruum ſuum facit: quo deligere neminem poterat, in quo plus ineſſet vel fidei vel auctoritatis. Per eum igitur, Beatiſſime Pater, Alfonſus II. Ferrariæ Dux eam quam debet TIBI, ET SANCTAE SEDI APOSTOLICAE OBEDIENTIAM PRAESTAT, SE SVAQVE OMNIA TIBI TRADIT AC CONSECRAT, SEMPERQVE SE IN TVA ATQVE HVIVS SANCTAE SEDIS *poteſtate fore ſanctiſſimè pollicetur. Tu eum viciſſim, Beatiſſime Pater, vt ipſe te ſine vlla dubitatione facturum eſſe confidit, paterna beneuolentia complectere: & quemadmodum ipſe ſemper omnes vires ſuas ad defendendam tuam, & Apoſtolicæ Sedis dignitatem ſtudioſiſſimè conferet: ita tu eum totámque vnâ familiam Eſtenſem, eximium nobilitatis Italicæ florem, non tuendam modò tibi, ac conſeruandam, ſed amplificandam etiam indies ac cohoneſtandam iudicato.*

DIXI.

Pro

Pro Carolo IX. Rege Chriſtianiſſimo ad Pium V. Pont. Max.

ORATIO XIII.

HABITA ROMAE ANNO cIɔ. Iɔ. LXVI.

SI EORVM, *quæ oratione tractantur, magnitudo & præſtantia non aliunde, quàm ex eius, qui de eis diſſerit, ingenio & dicendi copia penderetur: magnoperè mihi verendnm eſſet, Beatiſſime Pater, ne hodierno die, in hoc auguſtiſſimo & ad dicendum ampliſſimo orbis terrarum loco, ſplendor ac dignitas maximarum pulcherrimarumq́; rerum, quarum explicandarum munus mihi mandatum eſt, ingenij mei tenutiate & orationis inopia imminueretur. Dicturus enim, huius clariſſimi viri Oratoris ad te regij iuſſu, quantum gaudium Rex Carolus nonus, te Pontifice declarato, perceperit, intelligo mihi faciendum eſſe, vt veteri atq; vſitato eorum qui ante me idem munus obierunt, inſtituto, de ſingulari atq; eximia pietate, qua Reges noſtri, multis ab hinc ſeculis præ cæteris omnibus perpetuò floruerunt, breuiter diſſeram: & non omnia quidem, quod infinitum eſſet, ſed aliqua tamen eorum, quæ illi tum pro religione, tum pro huius ſanctæ Sedis defenſione piè fortiterq́; geſſerunt, commemorem: oſtendam deinde, quanto ſtudio atq; ar-*

dore animi, Rex noſter iam nunc in hoc ineuntis adoleſcentiæ flore, per illorum veſtigia gradiatur: quámque ſibi huius præcipuè laudis principatum appetat ac concupiſcat: quibus expoſitis, illud quoque facilè intelligetur, quantæ ipſi curæ eſſe debeat Eccleſiæ ſtatus: qui cùm, ſecundum Deum, ex Pontifice potiſſimùm pendeat: quantopere te tali viro his turbulentiſſimis temporibus diuinitus Pontifice creato, ſibi præter cæteros gaudendum arbitretur. Quæ omnia ſi quis ita ſe tractare poſſe confidat, vt rerum magnitudini orationis pulchritudo reſpondeat: eum oportet aut ita exercitatum eſſe in dicendo, vt facultate ſua fretus, nihil ſibi difficile atq; arduum putet; aut ita inexercitatum, vt errore ductus, rerum pondera & momenta ſatis acutè atq; intelligenter perſpicere ac diiudicare non poſſit. Neq; mihi nunc alia vlla res perculſum ac debilitatum hac cogitatione animum erigit ac confirmat, quàm quod apud te dicendum eſt, Beatiſſime Pater, qui & ea ſapientia es, vt, quanti quæque res ſit, ex natura ipſius, non ex iis, quæ de ea dicuntur, ponderes; & ea lenitate ac manſuetudine, vt eis, qui, potiùs quàm officium deſerant, eius onere opprimi malunt, facilè ac libenter ignoſcas. Mihi verò memoria vetera repetenti, & mentis oculos per antiqua Regum noſtrorum decora circumferenti, non vnde incipere, ſed vbi deſinere debeam, ſtatuere difficile videtur. Tanta eſt enim rerum ab eis geſtarum magnitudo, tanta copia, vt neque poſſit quiſquam, ne ſi mentiri quidem velit, maiora confingere; neque vera conſectans, omnia tam breui temporis ſpatio perſequi: ſed aut ab ipſo multa,

multa, aut ipſum à tempore deſeri neceſſe ſit. Nam *quæ tandem gens in toto orbe terrarum nominari poteſt, quæ ſemel ſuſceptam* IESV CHRISTI *Saluatoris noſtri religionem maiore conſtantia puram incorrutámque ſeruauerit? Quæ plures atrocioréſue illius hoſtes aut exſtinxerit, aut bellica virtute domitos errorem ſuum deponere, ſeq́ʒ ad Eccleſiæ ſocietatem recipere coëgerit? quæ Apoſtolicæ Sedi laboranti tam ſæpe ſubuenerit, eamqúe Tyrannorum iniquitate & iniura oppreſſam non in priſtinam modò dignitatem reſtituerit; ſed tam multis ornamentis affecerit, tam firmis præſidiis muniuerit?* Omnia, *quæ ab aliis regibus, aut gentibus in hoc genere geſta ſunt, ſi vnum in locum collata cum iis quæ noſtri geſſerunt comparentur, & numero eorum & magnitudine obruentur. Mille iam anni ſunt, & aliquanto amplius, cùm Hlodoueus, qui poſtea Hludouicus vocatus eſt, primus Regum noſtrorum, ſalutari aqua ablutus, nomen in Chriſti militiam dedit.* Neque *diu cunctatus, ſuſcepto bello in Viſigothos, pertinaciſſimos hæreſeos Arianæ defenſores, eos commiſſo in Pictonibus prælio vicit, regémque eorum Alaricum manu ſua interfecit.* Neque *multò pòſt haud procul Burdigala reliquias eorum confecit in campo, qui ex eo etiam hodie Campus Arianus vocatur.* Itaque *ob id factum Anaſtaſius Imperator, honoris cauſſa, tunicam ei purpuream, ſiue, vt tum loquebantur, blatteam miſit, ſimulq́ʒ coronam auream magni ponderis, admirabili opere perfectam, multis ingentis pretij gemmis vnionibuſq́ʒ collucentem: atque eum per legatos non conſulem modò ac patricium,*

ſed

ſed defenſorem Chriſtiani nominis, ſed liberatorem imperij, ſed generis humani patrem vocauit: felicem prædicans, cuius potiſsimùm manu diuina prouidentia illos vrbis Romæ euerſores, prouinciarum vaſtatores, Dei hominumq́ue hoſtes cadere voluiſſet. Ille, vt principem verè magnanimum decuit, munera quidem Imperatoris non repudiauit: ſed illam, quam dixi, coronam auguſtius quiddam & magnificentius eſſe duxit, quàm vt cuiquã mortalium conueniret: dignam rem ſacrario, dignam quæ non humano vſui, ſed diuino cultui addiceretur: itaque eam ſumma cum veneratione, in templum Lateranenſe miſſam, diuo Petro Apoſtolorum principi conſecrauit. Nimirum vt belli principia ex ſolo diuini cultus ſtudio exſtiterant, ita victoriæ inſignia non alibi, quàm in celeberrimo aliquo templo, collocari par fuit: vt omnibus ſeculis in illo nobili munere, non tam illa clariſsimarum gemmarum multitudo, quàm Hlodouei regis pietas religióque fulgeret. Neque ſe tanto patre parum dignum præſtitit Childebertus: qui Almaricum Alarici filium cui etiam, ſanciendi fœderis cauſſa ſororem Hlotildem in matrimonium dederat, cùm in paterna impietate perſtare, ideóque in vxorem, quam abducere à Catholica religione non poterat, iniurium ac contumelioſum eſſe cognoſſet: bello eum perſequi non prius deſtitit: & Tyrannum ipſum obtruncauit, & populos, qui ei paruerant, ab Arianæ opinionis prauitate reuocauit. O ſancta bella, quæ non ad vnius hominis ambitionem, aut auaritiã explendam, ſed ad veram & Catholicam religionẽ latiùs ſpargendam ſuſcipiebantur. O felices

lices

lices victorias, quæ & victoribus immortalem gloriam, & victis æternam ſalutem afferebant. Sed ita magna & memorabilia ſunt, quæ mihi ſe ad dicendum offerunt, vt, cùm ſingula intueor, nihil eorum ſine flagitio præter-mitti poſſe exiſtimen: ita multa rurſus, vt, cùm vniuerſa contemplor, plurima mihi neceſſariò omittenda eſſe cognoſcam. Dagoberti tamen primi ſingularem eximiamq́; pietatem tacitus præterire non poſſum: qui, & edicto propoſito, omnes qui ſidem Catholicam non amplecterentur, intra certam diem, aut Galliæ finibus excedere, aut capitis ſupplicio affici iuſsit: & in reliquis vitæ partibus ita ſe geſsit, vt, qui honores more noſtro relatis in diuos haberi ſolent, eos illi poſt mortem Eccleſia decreuerit. De Carolo autem Martello quid primum, quid poſtremum eloquar? Ille Saracenos, ferociſsimam, & Chriſtiano nomini inimiciſsimam gentem profligauit, quorum infinitam quandam multitudinem vno ad Ligerim prælio cecidiſſe, cùm è noſtris pauciſsimi deſiderati ſint, hiſtoricorum monumẽta teſtantur. Ille Friſios, impio falſorum Deorum cultui deditos, & à Chriſtiana religione abhorrentes; repudiata ſuperſtitione, Chriſto initiari coëgit. Ille Viſigothos & Saracenos coniunctis opiis bellum renouare & Narbonenſem prouinciam occupare auſos aggreſſus, agros eorum cadaueribus ſtrauit, fluuios eorum ſanguine infecit. Ille, cùm Gregorius tertius Pontifex maximus, rebus ſuis diffidens, opem eius implorâſſet, Luitprandum, Longobardorum Regem, ab hac vrbe obſidenda, ſola nominis ſui auctoritate deterruit. Sed non omnia perſequenda ſunt. Vocat enim nos

ad

ad ſe Pipinus, neque me diutius de rebus ſuis tacere patitur. Hic ille eſt Pipinus, Beatiſsime Pater, ille, inquam Pipinus, Patres ampliſsimi, à quo eſt Pontificum maximorum auctoritas à contemptu vindicata, opes auctæ, potentia ſtabilita. Etenim, vt ab optimis auctoribus memoriæ proditum eſt, cùm Aiſtulphus Rex Longobardorum vniuerſam Italiam ſui imperium ſuum ſubiungere meditaretur, iamqúe Reuennam, & magnam præterea Flaminiæ partem occupâſſet, Stephanus ſecundus Pontifex, cùm prius opē ab imperatore Conſtantino petiſſet, atq; ab eo neglectus eſſet, conſilium cepit eundi in Galliam ad Pipinum: illum vnum & ea pietate eſſe, vt auxilium ſibi libentiſsimè laturus eſſet; iis viribus, vti facilè poſſet. Neq; eum ſua fruſtrata eſt opinio. Nam Pipinus & illum excepit iis omnibus honoribus qui maximi poterant excogitari, vſq; eò vt ei obuiam profectus, tria millia paſſuum pedibus confecerit, manu ſua frenum equi quo ille vehebatur tenens; & cùm Alpes incredibili celeritate ſuperâſſet, tranſportato in Italiam exercitu, tantum terrorem intulit Aiſtulpho, vt, collatis ſignis depugnare non auſus, Ticini ſe mœnibus tueretur. Vbi tamdiu obſeſſus eſt, dum ſe omnia quæ abſtulerat, reſtituturum, neque vnquam Pontifici moleſtiam exhibiturum, interpoſito etiam iureiurando, fidem daret. Quâ poſtea neglecta, cùm, longè latéque omnia populatus, poſtremò hanc ipſam vrbem obſidione cinxiſſet Pipinus, qui tanquam re confecta, in Galliam redierat, in Italiam denuò reuerſus, virtute & armis perfecit, vt Aiſtulphus ſupplex eaſdem conditiones denuò acciperet;

neque priùs pedem ex Italia mouit, quàm præfecturæ Rauennatium, finibus longè maximis, vtpotè quibus & Flaminia & Æmilia tota contineretur, Pontifici reſtituta eſt. Exſtat adhuc tabula marmorea in ea turri, cui Borgiæ nomē eſt, in qua hæc omnia olim honoris ergò inciſa & præſcripta fuiſſe conſtat. Ita enim in ea adhuc legitur. PIPINVS PIVS·PRIMVS AMPLIFICANDAE ECCLESIÆ VIAM APERVIT ET EXARCHATVM RAVENNAE CVM AMPLISSIMIS. *Pars tabulæ, in qua reliqua ſcripta erant, aut caſu aliquo, aut temporum, aut hominum iniuria confracta eſt. At ænea quidem & marmorea monumenta conficere ac conſumere longinquitas temporis potuit: Pipini certè gloriam nulla vnquam delebit vetuſtas, nulla inobſcurabit obliuio. Sentio tantas res multò breuiùs multoq́; exſiliùs à me tractari, quàm dignitati atq; amplitudini ipſarum conueniret. Sed quis modus futurus erat, ſi quæ ſic quoq; vix à me percurſa ſunt, iis in ſingulis immorari, atq; inſiſtere voluiſſem? Nunc quoque ſi de Caroli Magni laudibus differere vellem, quantus ſe mihi campus aperiret? Dicerem Aquitaniam, in qua hæreſes denuò efferre ſe & ſubcreſcere cœperant, ab adoleſcentulo perpurgatam. Dicerem immaniſſimam Saxonum gentem, ſemper victam, ſemper rebellantem, cùm inter ſe conſtantia Caroli, & illorum peruicacia certarent, vix tandem continuò triginta trium annorum bello perdomitam, & abiecto idolorum cultu* CHRISTI *leges accipere coactam. Dicerem Italiam vincendo peragratam, dignitatem Hadriani Pontificis vindicatam: Deſiderium Aiſtulphi ſucceſſorem,*

rem, cùm eadem, quæ ille moliretur, oppreſſum: additam ditioni Pontificiæ Corſicam: additos ducatus Spoletanum & Beneuentanum, additum quidquid Lucam & Parmam interiacet. Neque præterirem reditum in Italiam, & Leonem tertium Hadriani ſucceſſorem in ſedem ſuam, fractis & obtritis hoſtium Eccleſiæ viribus, reſtitutum. Illa verò quanto pleniore ore laudarem: relicto ampliſſimo & florentiſſimo regno, ſuſceptum iter impeditiſſimum, & difficultatis ac periculi plenum, & ducto per tam varias gentes validiſſimo exercitu, terram illam quæ vagitus IESV CHRISTI *naſcentis excepit, quæ eum cõcionantem audiit, admirandis operibus certiſſima diuinitatis ſuæ ſigna dantem obſtupuit, ſpectauit ſublatum in crucem, & ſuo ſanguine peccata noſtra expiantem, ex impiorum manibus ereptam & recuperatam. Talia quamlibet multa dicerem, multa tamen neceſſariò præterirem, ſumma omnia, & illo nobili Magni cognomine maiora. Quod ſi vellem vlteriùs progredi, & tum quæ priſcis temporibus Hludouicus Pius, Philippus primus, Hludouicus Craſſus, Philippus Auguſtus, Diuus Hludouicus, alij reges, tum recentia memoria Franciſcus primus, Henricus ſecundus, Franciſcus ſecundus religionis & ſedis Apoſtolicæ cauſſa fecerunt, exponere: commemorarem, quàm multi ex eis ad eam defendendam in Italiam cum exercitu venerint: quàm multi Pontifices laborantibus rebus ſuis in Galliam confugerint: quàm multa Concilia, cùm alibi nuſquam poſſent, in Gallia tutò ac liberè celebrauerint: multorum dierum multorumq́ voluminum, non vnius horæ & vnius*

orationis negotium eſſet. *Ob quæ omnia ſemper ſummi Pontifices & quoſcunque potuerunt honores habuerunt regibus noſtris, & ex omni antiquitate in ſcriptis ſuis eos omnibus exquiſitiſſimis laudibus extulerunt. Exſtat epiſtola* D. *Gregorij ad* CHILDEBERTVM *regem, cuius hoc principium eſt:* QVANTO CAETEROS HOMINES REGIA DIGNITAS ANTECELLIT, TANTO CAETERARVM GENTIVM REGNA, REGNI VESTRI CVLMEN EXCELLIT. *Innocentius tertius* REGES GALLORVM, PRÆ CÆTERIS TOTIVS ORBIS REGIBVS, *ait*, SEMPER APOSTOLICAE SEDI, *vt ipſius verba ponam*, OBSEQVIOSOS, ET DEVOTOS EXTITISSE. *Honorius tertius eoſdem* OPPOSVISSE SE TANQVAM MVRVM INEXPVGNABILEM PRO POPVLO CHRISTIANO. *Gregorius nonus* REGNVM GALLIAE *ait* ESSE QVASI PHARETRAM QVAM CHRISTVS SIBI CIRCA FEMVR ACCINXIT, EX QVA SAGITTAS ELECTAS EXTRAHENS, IPSAS, VT SIBI GENTES, ET REGNA SVBIICIAT, IN ARCV, *ita enim loquitur*, BRACHII POTENTIS EMITTIT. REGEM GALLIAE *Gregorius primus* REGEM CATHOLICVM, ET PRAECELLENTISSIMVM FILIVM SVVM; *Gregorius nonus* CHRISTIANISSIMVM INTER OMNES CHRISTIANOS; *Innocentius quartus* CATHOLICVM PRINCIPEM ET CHRISTIANISSIMVM REGEM; *Vrbanus quartus* PRINCIPEM INCLYTA DEVOTIONE PRAECLARVM, PRINCIPEM CHRISTIANISSIMVM PRAECELLENTIVM MERITORVM, ATHLETAM CHRISTI STRENVVM, ET SOLLICITVM FIDEI CHRISTIANAE DEFEN-

DEFENSOREM *vocat. Quæ omnia honoris & dignitatis pleniſſima nomina, & illum, quem tot ſeculis obtinuerunt, atque obtinent, inter omnes Reges principem locum, Reges noſtri, non aut ambitione ſua, aut aliena aſſentatione conſecuti ſunt; ſed ipſi ſuis ſibi laboribus, ſuis periculis, ſuo ſudore ac ſanguine comparârunt. Ab iis igitur maioribus ortus Carolus nonus nihil aliud ſibi ſtudio habet, nihil aliud dies noctesq; curat ac cogitat, quã quomodo poſſit eorum quàm ſimillimus euadere, & quã nobilitatem à maioribus accepit, eandem tradere poſteris ſuis inſigni aliqua acceſſione cumulatam. Quam ad rem diuinus adoleſcens & ipſe per ſe naturali quodam impetu animi fertur, & aſſiduis Catharinæ matris, omnium, quas hodie ſol adſpicit, ſapientiſſimæ, ac præſtantiſſimæ mulieris vocibus incitatur. Itaq; in iis acerbitatibus, quas ſuperioribus annis pertulit Gallia, habuit tamen aliquod ſolatium ex pulcherrimo ſpectaculo, matris omnia recta & ſalutaria ſuadentis, & filij omnibus maternis conſiliis libentiſſimè obſequentis. Quàm multæ ex eo adhuc puerulo auditæ ſunt voces, erumpente foras ſeq; iam tum patefaciente natura, quæ & excellens acumen ingenij, & indolem virtutis omnia mox egregia exempla edituræ indicarent? Quarum ego ſi nonnullas proferre inſtituam facilè conuincam, neq; Cyri illius veteris, neq; Alexandri Magni dicta quædam in pueritia, quæ in admiratione ſunt, vllo modo eſſe cum Caroli dictis comparanda. Sed nihil dictis opus eſt, vbi facta ipſa loqui quodammodo videntur. Quis eſt enim hodie in terris locus, qui non audierit, quibus haud ita pridem Gal-*

lia procellis, ac tempeſtatibus agitata ſit? Nam cùm in-*audita quadam ante hoc tempus calamitate, multorum ex noſtris hominibus animos nefariæ quædam & exſe-crandæ opiniones occupâſſent, atq; ita in eis inſediſſent, vt ipſi nihil ſibi non tentandum putarent, quo nobiliſ-ſimum regnum ab Eccleſiæ cõmunione, & ab huius ſan-ctæ Sedis obedientia abducerent: tanta ex eo conſecuta eſt rerum omnium perturbatio, vt toti Galliæ vltimum, quod impiorum potius capiti ſit, veniſſe exitium videre-tur. Videre erat eadem in domo filios à patribus, fratres à fratribus, viros ab vxoribus, propter hanc de religione diſſenſionem, capitali odio diſsidentes.* Neque *ſe priuatis parietibus continuit mali vis. Inita occulta primùm, mox etiam aperta aduerſus* Deum, *aduerſus* Regem, & Reginam, *aduerſus omnes rectè ſentientes ſcelerata con-ſilia.* Perditi *quidam ac nefarij homines, quos illa furens turba, quaſi nuper cœlo delapſos noui euangelij doctores, ſequebatur, conuocatos ſuos, nocturnis concionibus, ad contemnendos magiſtratus, ad regium imperium tollen-dum, ad occupanda oppida, ad cædem & ſanguinem, ad rapinas & ad prædas incitabant.* Horum *vocibus, quaſi quibuſdam furiarum facibus, cùm accenſa impiorum pectora eſſent, itum eſt ad arma: occupatæ improuiſò o-pulentiſſimæ ac munitiſſimæ vrbes: interceptæ regiæ pe-cuniæ: direptæ bonorum fortunæ, ipſi aut expulſi, aut oc-ciſi: antiquiſſima & religioſiſſima templa partim ſpo-liata, partim inflammata, partim diruta & ſolo æqua-ta: quæ deiecta non ſunt, in iis ea patrata, quæ comme-morari ſine honore non poſſunt. O illorum temporum*

vel

vel memoriam ipſam acerbam ac luctuoſam: cùm de legum auctoritate ſceleratorum audacia triumphabat: cùm proſtratæ religioni victrix inſultabat impietas: cùm tremefactis omnibus bonis, & optimo quoque peßima omnia metuente, volitantium huc illuc, & in publicis ruinis bacchantium improborum voces vndique audiebantur. In his tantis malis ac difficultatibus Carolus Rex *plura ſe & difficiliora, propugnandæ religionis cauſſa, feciſſe ac præſtitiſſe, quàm quenquam alium ex omni memoria principem, verè ac meritò gloriari poteſt.* Om*nes enim alij in externos bella geſſerunt; hic ſuis bellum inferre coactus eſt. Alij & à ſuis, & ab alienis adiuuabantur; hunc & ſui, & alieni oppugnârunt. Aliis, ſi vincerent, propoſita erat, præter gloriam, imperij ac potentiæ ſuæ amplificatio; ſin vincerentur, erat, quò ſe reciperent:* Huic, *ſiue vinceret, ſpectanda magna ſtrages ſuorum, cum inſigni virium ſuarum imminutione; ſiue caſu aliquo vinceretur, regno fortaßis carendum fuit.* Et *hæc tamen omnia eum non deterruerunt, quo minus vrbes ſuas obſideret, earum mœnia tormentis bellicis quateret, agros popularetur, obſeſſos commeatibus intercluderet, prælia, in quibus multi fortißimi imperatores militeſq́ue ceciderunt, committeret: omnia denique in ſolo ſuo faceret, quæ in hoſtili fieri ſolet. Neque, vt opinor, aliud bellum ætate noſtra geſtum eſt, in quo, quidquid ex vtraque parte periret, vni periret. Quanquam autem meſſes ſe ſuas, vt dicitur, vrere intelligebat: tamen, quoniam integritas religionis aliter conſeruari nõ poterat, omnia ſibi perferenda eſſe ſtatuebat.* Reginæ *autem in illis tu-*

multibus quod ſtudium, quæ ſollicitudo, quæ concurſationes fuerunt? Quid non illa tentauit, quid non molita eſt, vt omnia quàm minimo damno componerentur: vt & conſeruaretur Catholica *religio, quod ſemper ei præcipuum fuit, & quàm minimum ſanguinis funderetur? In quo fecit rem gentis ſuæ nomini mirificè congruētem. Medicata enim eſt conſilio ac prudentia ſua communibus totius* Galliæ *malis; & eam ſe difficillimis temporibus præſtitit, vt non iā verius mater* Regis, *quàm mater regni nominari meritiſsimo poſsit. Eius enim præcipuè, & aliorum regni ſui procerum, conſiliis, & virtute fortiſsimorum imperatorum ac militum ſuorum, quorum alij occubuerunt, alij adhuc ſuperſtites ſunt,* Carolus Rex Galliam *ex atrociſsima tempeſtate ſeruauit, & in eum in quo nunc eſt ſtatum redegit. Quod ſi nondum omnia, quò vellemus planè perducta ſunt, cogitare debemus, bene agi cum iis, qui tam grauiter ægrotârunt, cùm etiamſi nondum recuperârunt priſtinam firmitatem, ſalus tamen eorum in tuto eſt.* Etiam prudentes *Medici ſolent ex malè affectis corporibus vitioſos humores paulatim educere: ne, ſi ſemel vniuerſos exhaurire voluerint, quos ſanare conantur, occidant.* Non *eſt verendum, ne faciliora non perficiat is, qui iam difficiliora perfecit. Idem tandem erit exitus horum tumultuum, qui fuit eorum, quos olim Albigenſes* D. Hludouici *temporibus concitârunt,* Duodecim *annos natus erat* D. Hludouicus, *cùm ad regnum vocatus eſt.* Carolum, *aliquando etiam minorem natu, fratris mors in regio ſolio collocauit.* Tum Blanca Regis *mater, & filium ſanctiſ-*

ſimè

ſimè educabat, & propter teneram illus ætatem, ipſa Galliam adminiſtrabat. Horum munerum vtroque ita Catharina perfuncta eſt, vt omnes nihil perfectius fieri potuiſſe fateantur. Tum Albigenſes, pueritiam Regis, occaſionem ſuam rati, omnia in Gallia permiſcere tentârunt. Albigenſibus multò tetriores noſtrorum temporum hæretici, eadem ſpe deluſi, Regem Regno, regnum religione ſpoliari ſtuduerunt. Illi cùm ſæpe victi, neque quieſcere, neque ad ſanitatem redire vellent, exſtincti tandem deletíque ſunt. Non alia hos quoque fortuna, niſi reſipiſcant, conſequetur. Ad errores Albigenſium confutandos, & ad multorum animos eis liberandos, D. Dominici conciones & vitæ ſanctitas incredibiliter profuerunt. Non minus te, Beatiſsime Pater, qui & in D. Dominici familia educatus es, & illum moribus refers, & ſingulari in nos Dei beneficio ſummam in terris auctoritatem obtines, Carolus Rex ad hos exitioſos errores tollendos profuturum eſſe confidit. Nouit enim eximiam integritatem vitæ tuæ: nouit perpetuum purgandæ Eccleſiæ ſtudium: nouit labores in exſtirpandis hæreſibus ab ineunte ætate ſuſceptos: nouit animum nihil niſi de Deo & de vtilitate publica cogitantem. Neque noſtris ignota ſunt, quæ tu ad mores hominum corrigēdos, & ad auferendam improbis omnem maledicendi occaſionem, & iam feciſti, & quotidie facis. Refrenatas libidines, repreſſam & cohibitam luxuriam, expulſa nequitiæ inſtrumenta, ſublatam penitus omnem Eccleſiaſticarum rerum nundinationem, compoſitos, & iuſſu, & exemplo tuo aliorum mores, mutatam in melius vrbis

faciem, nos vidimus, illi audierunt. His omnibus ex rebus Carolus Rex incredibile gaudium cepit: & vt quod facis quàm diutiſſimè facere poſſis, à Deo optimo maximo votis omnibus petit. Quem animum ſuum vt tibi patefaceret, legauit huc clariſſimum & nobiliſſimum virum Iuſtum Turnonium, Comitem Ruſſilionis, magni illius Franciſci Cardinalis Turnonij, cuius memoriam & tibi, Beatiſſime Pater, & vobis omnibus, Patres Ampliſſimi, gratam eſſe ac iucundam ſcio, fratris nepotem, hominem, vt omnia vno verba complectar, ſuo genere digniſſimum: cuius egregiam virtutem & ſæpe aliâs, & proximè in illo memorabili aduerſus hæreticos prælio ſpectatam, Rex ipſe amplis & honorificis præmiis proſecutus eſt, cooptato eo in equites ordinis ſui & quinquaginta cataphractis equitibus praeeſſe iuſſo. Per eum Carolus Rex, Beatiſſime Pater, ſibi, & toti Eccleſiæ de tuo Pontificatu gratulatur: te verum IESV CHRISTI *vicarium, verum Petri ſucceſſorem, non dubitanter agnoſcit: tibi, & huic ſanctæ Sedi verè, atque ex animo quam debet obedientiam præſtat ac defert: & vt certò ſperat, ſe, in omnibus quæ à te præſtari poterunt, à te adiutum, atque ornatum iri: ita ſe omnes vires ſuas ad Eccleſiæ & Sedis Apoſtolicæ defenſionem ſemper promptiſſimo animo collaturum, neque hac in re cuiquam mortalium conceſſurum pollicetur.*

DIXI.

Pro

Pro Sigiſmundo Auguſto Rege Poloniæ ad PIVM V. Pont. Max.

ORATIO XIV.

HABITA ROMAE XIIX. KALEN. Febr. Anno cIↃ. IↃ. LXVII.

QVANTO opere gauiſus ſit vniuerſus orbis Christianus, poſteaquam auditum eſt, ſummum honorem, iam pridem ſummis virtutibus tuis debitum, tandem aliquando tibi diuinitus delatum eſſe, PIE Quinte Pontifex maxime, vel ex hoc intelligi poteſt, quod concepti ex ea re gaudij vis non vicinarum ſe regionum, ac prouinciarum finibus continuit, ſed ſolis inſtar, omnia, ſimul vt exortus eſt, ſua luce complentis, ad remotiſsimas gentes, & poſita in ipſis Chriſtianæ ditionis finibus regna, admirabili celeritate penetrauit. Neq; verò ei contigit, quod ventis ſolet, qui cũ vnde oriuntur, ibi vehementiſſimi ſint, ad lõginqua fracti ferè, debilitatiq; perueniũt; ſed quod ingentibus, vaſtisq; fluminibus: quæ cùm ab ortu ipſo magna ſint, perpetuo tamen aucta, & tumefacta progreſſu, eò maiores vndas voluunt, eò amplioribus, ac capacioribus feruntur alueis, quò à fontibus ac capitibus ſuis longiùs receſſerunt. Vt cùm aliis permultis nominibus beatiſsimum te omnium mortalium prædicare liceat, tum hoc non minimum ſit, quod ex honore tibi habito, & ad illos qui eum tibi decreuerunt, immortalis

talis gloria, & ad omnes bonos, qui eum tibi delatum audierunt, incredibilis lætitia redundârit. Ac cæteri quidem viciniores principes, ac populi quanta omnes animorum alacritate recentem Pontificatus tui nuncium acceperint, ex legatis, quos ad te, gratulandi cauſſa, ſuo quiſque tempore miſerunt, cognoſcere potuiſti: hodierno autem die intelliges, etiam in illis regionibus, quibus Chriſtianorum imperium terminatur, quanto gaudio pij omnes exſultauerint, quas inter ſe gratulationes fecerint, quanto conſenſu meliora, & poſteriora omnia ſperare cœperint, cùm, quò iam pridem ſanctitatis tuæ fama peruenerat, eôdem te in iſtam celſiſſimam dignitatis, atque honoris ſedem adſcendiſſe, perlatum eſt. Potentiſſimus enim, idémque religioſiſſimus Princeps, Sigiſmundus Auguſtus Rex Poloniæ, quàm iucundus, & exoptatus ſibi ſuiſqúe populis eius rei nuncius acciderit, teſtari cupiens, ea de cauſſa legauit huc illuſtrem virum Petrum Barzium, Senatorem Regni, ex quo hæc omnia non minùs certo cognoſcere, quàm ſi Regis ipſius nõ os modò intueri, & ſermonem audire, verùm etiam penitus perſpicere intimos ſenſus animi poſſes. Is cùm mihi mandauerit, vt hodie apud te, in hoc dignitatis maieſtatíſque pleniſſimo cœtu, & de regni antiquitate, atque amplitudine, & de rebus, quas, multis ab hinc ſeculis, Polonorum Reges ad Chriſtiani imperij fines tum tuendos, tum propagandos, ſine vlla propemodum intermiſſione geſſerunt, & de ipſius Sigiſmundi Auguſti Regis pietate, animi magnitudine, fortitudine ac conſtantia, déque quotidianis pro Chriſtiana Republica laboribus

ac periculis dicerem: quæſo obteſtórque te Beatiſſime Pater, tribue mihi hoc beneficium, vt, dum hæc ſummatim perſequor, orationis meæ curſus aura lenitatis ac facilitatis tuæ adiuuetur. Maximas res, memoratuq́ue ac cognitu digniſſimas afferam, & quanquam notas atque illuſtres, tum ſuopte ſplendore ac magnitudine, tum propter regiæ fortunæ ſublimitatem, quæ magnorum & potentum Regum actiones obſcuras eſſe non patitur: tamen eò minus peruulgatas, quod Polonorum gens ſemper in præclaris rebus gerendis, quàm in iis quæ geſſiſſet memoriæ prodendis, occupatior fuit: ſemperq́ue maiorum ſuorum virtutẽ imitari, quàm celebrare, glorioſius duxit. Atque vt, vnde propoſui, exordiar, & Poloniæ Rex quàm longè lateq́ue dominetur, expediam: tota illa Germaniæ pars orienti ſoli propior, quæ eſt inter fluuios Guttalum, quem hodie Odram vocant, & Viſtulam, qui antiquis temporibus Germaniam à Sarmatia diuidebat, & Sarmatiæ quantum eſt à Viſtula ad Boryſthenem, & à ponto Euxinio vſque ad ſinum Veneticum, inter quos plus mille Italica paſſuum millia interiecta ſunt, illius imperio continetur. Regio propè tota aqua, & plana, multis magníſque fluminibus & ad fertilitatem & ad mercaturas, commodiſſimis irrigua, rebus ad vitam neceſſariis vſque ad abundantiam diues. Habitatorum autem ea multitudo, vt, cùm equitatus regius ex ſolis nobilibus conſtet, centum quadraginta equitũ millia armare, & in aciem ſecum, ſi res ferat, educere Rex Poloniæ poſſit. Homines natura fortes & animoſi, quiq́ue non facilè aut voluptatibus molliantur, aut periculis terre-

terreantur. Mortẽ per decus obitam, immortalitatis inſtar; vitam per dedecus retentam, quauis morte peiorem putant. Ignominiam, vt fugiant, nihil non fecerint; vt mortem, nihil. Hæc hominum, hæc locorũ ingenia. Cinguntur autem omni propemodum ex parte ferociſsimis gentibus, & partim ab Eccleſiæ communione diſſociatis ac diremptis, partim apertis & capitalibus Chriſtiani nominis hoſtibus, vt in illo confinio, tanquã in communi quadam arce ac propugnaculo, fortiſsimi viri ad ſuſtinendam & propulſandam barbarorũ immanitatem, & ad agendas perpetuas pro Chriſtianis omnibus excubias diuino conſilio conſtituti ac collocati eſſe videantur: quò eſſent cæteri Polonorũ virtute tecti, Polonorum laboribus quieti, Polonorum periculis tuti. Neq; mihi videor quidquam à ſuſcepto munere facturus alienum, ſi breuiter expoſuero, quemadmodum illos Deus, ante ſexcentos ab hinc annos, diſcuſsis errorum, quibus inuoluti erant, tenebris, ad Euangelij lucem perduxerit. Quod dũ facere ingredior, adeſte quæſo animis, quicunq; corporibus adeſtis, & in re maximi momenti diuinæ bonitatis ac ſapientiæ magnitudinem cõſiderate. Omnes ferè magnæ & memorabiles in rebus humanis mutationes aliquanto antea aut vno, aut pluribus illuſtribus ac notabilibus ſignis diuinitus portendi ac præſignificari ſolent. Cùm igitur tẽpus illud appropinquaret, quo ſe Deus Polonis patefacere, eosq; impia ſuperſtitione purgatos cœleſti doctrina imbuere ſtatuerat: aduentãtis iam, & inſtãtis ſalutaris illius mutationis hanc, quam mox audietis, ſignificationem dedit. Imperabat Polonis Ziemomiſlus

Leſci

Leſci filius, Princeps (quatenus hæc conuenire in hominem non Chriſtianum queunt) & iuſtitiæ, & clementiæ, & beneficentiæ, & aliarum virtutum laude cumulatus: & in quo nihil præter Chriſti cognitionem deſiderares. Huic, cùm multos annos ſine liberis eſſet, grauitérque ea re angeretur, tandem natus eſt filius, ſed oculis captus: ita vt nō facilè diiudicari poſſet, maiorémne dolorem percepiſſet ex orbitate, an perciperet ex vnici filij cœcitate. Omnia remedia, omnes medicorū conatus mali pertinacia eluſit. Iam ad ſeptimum annum peruenerat puer, eiq; patrio quodam ritu primā comam tonderi, nomemq́; imponi oportebat: cū præter omnium ſpē ſubitò oculis vti cœpit. Incredibili lætitia perfuſus pater conuocatos ad ſe hariolos conſulit quid ex tam admirabili ſucceſſu filio ſuo, quid toti Poloniæ portenderetur. Reſpondent, eo imperante, Poloniam mirabiliter illuſtratum iri. Ex ea ſpe atq; omine puero nomen inditum Mieciſlao, quod gentis lingua ſignificabat eum qui ſibi gloriam gladio pariturus eſſet. Nullo enim alio modo illuſtrari poſſe Poloniam, quàm bello, & armis cogitabant. Iam adoleuerat Miecislaus: iam ad virilē ætatem peruenerat: iam mortuo patre rerum potiebatur: & cæteris quidem virtutibus patri nō abſimilis, nihil caeteróqui bello egregium aut memorabile gerebat: ita vt tota Polonia, & ſe credulitatis, & vanitatis vatum ſuorum reſponſa damneret. Sed maius quiddam quàm quod illi ſuſpicati erant, parabat Deus. Miecislaus, ductis barbarico more ſeptem vxoribus, nullos tamē ex vlla earum liberos procreare poterat. Interea fundente ſe, ac ſpargente

gente quotidie latius Chriſtiana religione, peruenerant & in Poloniam ſancti quidam viri: qui aut ſolitariæ vitæ, vt quietioris, & ad res diuinas ſine vllo impedimento contemplandas aptioris, ſtudio ducti, aut periculorum metu, in abditis, & remotis ſyluarum receßibus deliteſcentes, Chriſto, vt poterant, ſeruiebant. Horum quibuſdam in animum immittit Deus, vt ad Principem adeant, eiq́ polliceantur & liberos, & alia multò maiora, ſi, repudiato falſorum nominum cultu, Chriſtum verum Deum agnoſcere, & traditam ab eo doctrinam ſuſcipere vellet. Ipſe quoque diuini ſpiritus repentino tactus afflatu, promptum ſe, ac facilem ſalutaribus illorũ monitis præbuit. Neque longius res ducta eſt, quàm dum prima ac præcipua religionis noſtræ capita edoceretur. Quæ vt percepit, magna pompa, ac celebritate publicè baptizatus, breui tempore totam Poloniam ad Chriſtianam pietatem & exemplo ſuo incitauit, & cohortationibus, ac præmiis allexit; & minis ac ſuppliciis aduerſus pertinaces propoſitis perpulit. Tum demùm cognitum eſt, quod Miecislaus totos ſeptem annos cæcus fuiſſet, ſignificatam eſſe hoc modo diuturnam Polonæ gentis cæcitatem: quod, omnibus humanis auxiliis fruſtra tentatis, tandem diuino beneficio lucem aſpexiſſet, fore vt populi quoq; cæcitas nulla humana ope ſanabilis diuinitus depelleretur. Neq; vana fuit hariolorum prædictio: Eo enim rerum potiente, Polonia ſplendore diuini luminis illuſtrata eſt. Notum eſt autem, interdum fieri, vt etiam ſuperſtitioſi & impij homines, Deo permittente, vera vaticinentur. Neq; temerè inditũ nomen. Gladio enim

enim ſibi & ſuis gloriam peperit, non quidem ferreo, aut vlla ex alia materia confecto, ſed gladio illo vtrinque acuto, gladio ſpiritus, quod, vt ait Paulus, eſt verbum Dei. Vt autem ab ea Eccleſia, quæ cæterarum omnium mater ac magiſtra eſt, Chriſtianè viuendi leges acciperent, & ex eo fonte haurirent, vnde nihil non purum & incorruptum hauriri poteſt, legatos miſerunt ad Ioannem Pōtificem eius nominis tertium decimum, per quos & eum, vt communem totius Eccleſiæ paſtorem, venerarentur, & ab eo ſibi peterent Epiſcopos mitti, à quibus regi, & quæ ſibi credenda, quæq; facienda eſſent, cognoſcere accuratiùs poſſent. Miſit ille Italorum hominum ſpectatæ probitatis & eruditionis idoneum numerum: qui primi nouellas illas ac teneras nuper in horto Chriſti depactas ac conſitas plantas, copioſis ſanctorum præceptorum imbribus irrigârunt. Huius Miecislai ſoror Adleida, cum Geiſæ Vngarorum Principi nupta eſſet, cohortationibus ſuis perfecit, vt ipſe quoque cum tota Vngaria Chriſti Sacramento adigeretur. Neque verò eius filius Boleſlaus primus Poloniæ Rex, aut maioribus ſuis laude bellica, aut patri propagandæ religionis ſtudio ceſſit. Qui ſuſcepto aduerſus Saxonas bello, & ea, quæ illi dudum Polonis ademerant, recuperauit, & cùm vniuerſam illam oram ad Albim & Salam fluuios, & Cherſoneſum Cimbricam, quæ hodie Dania vocatur, ſub imperium ſuum ſubiunxiſſet, vt oſtenderet, eam ſe victoriam Chriſto quæſiiſſe non ſibi, nihil in victos acerbè, aut crudeliter ſtatuit: ſed cùm eos ad accipiendam Chriſti doctrinam compuliſſet, fixis memoriæ cauſſa in

L Sala

Salæ ripa tribus ferreis columnis, in Poloniam ſe recepit. Numquid igitur ea laude contentus, otio ſe poſtea tradidit? Imò verò declarauit, nunquam deſidem atque ignauam eſſe virtutem: nullas ei eſſe à præclaris actionibus ferias: fortes & conſtantes viros honeſtorum laborum ac munerum perfunctione, non ad quietem inuitari, ſed ad alia ex aliis aßiduè ſuſcipienda incitari. Nam cùm Prußi aliquot antè annis diuum Adalbertum interfeciſſent: eiuſq; corpus quidem ipſe æquo auri pondere à barbaris redemiſſet, (mirum hoc quoque pietatis argumentum: ſed in tanta temporis anguſtia multa neceſſariò prætermittenda ſunt) cædis autem vltionem in aliud tempus diſtuliſſet: tunc demum ratus adueniſſe tempus illud, cùm & punienda eorum audacia, & armis frangenda pertinacia eſſet, bellum eis intulit, neq; magno negotio victor non aliam eis pœnam impoſuit, quàm vt erroribus ſuis depoſitis Chriſto initiarentur. Hîc mihi, Beatißime Pater, venit in mentem, quod olim à quodam Græco Imperatore dictum eſt, qui à ſuis in exilium pulſus, cùm apud hoſtes, ad quos confugerat, multò lautiùs ac magnificentiùs haberetur quàm apud ſuos; Perieramus, inquit, niſi periiſſemus. Ita enim & qui ab illo principe vincebantur dicere poterant, ſe, niſi ab eo victi eſſent, perituros fuiſſe. Quid ego iam, vt Pomerani à Boleslao tertio, Prußi à Boleslao quarto ad Chriſtum, à quo defecerant, reuocati ſint, perſequar? Rerum me copia, Beatißime Pater, inopem conſilij reddit. Quod ſi in me vlla dicendi vis ac facultas eſſet, optarem equidem aliquam mihi non tam vberem ac copio-

ſam ad dicendum materiam dari: vt in ſingulis eius partibus accuratè percenſendis, copioſè exornandis artificioſè exaggerandis, iactare atque oſtentare me poſſem. Nunc enim, vt pictor, cui in exigua tabella ingens aliqua multitudo hominum exprimenda eſt, nonnullorum vultus tantùm atq; ora, multorum ſumma modò capita oſtendit, totum reliquum corpus abſcondit: ita me, cui innumerabilia Polonorum regum ac populorum æternis digniſsima laudibus facta, in anguſtum vnius breuiſſimæ orationis curriculum concludenda ſunt, multa quæ ſi pandi explicarią; poſſent quaſią; ſpectanda proponi, incredibilem admiratione͂ excitarent ſui, delibare modò, & attingere, multa etiam ſignificare potiùs, quàm oſtendere, neceſſe eſt. Ideoq; ne de bello quidem quod Boleſlaus Quintus cognomento Pudicus aduerſus IaZigas, qui hodie partim Valachi, partim Vngari ſunt, geſſit, copioſiùs dicã: tantùm quaſi præteriens admonebo, eũ, cùm gente͂ illam ferociſsimã deuiciſſet, illos omnes, quorũ virtuti, vt ait vetus poëta, fortuna belli pepercerat, quaſi optima quædam ſpolia Chriſto conſecrâſſe, neq; aliud eis, quàm vt Chriſtiani fierent; imperâſſe. Ad Iagellonem enim Sigiſmundi Auguſti proauum feſtinat animus, cuius admirabili inuſitatæą; virtuti vtinam par à me adferri poſſet orationis genus. Sed ita prorſus exiſtimo: omnes qui vbiq; ſunt eloquentiſsimos homines, ſi cõmuni ſtudio ad eum celebrandum quidquid habent in dicendo virium conferant, omnia tamen illius dignitate inferiora dicturos. Id ita ſe habere, eos, qui me atte͂tè audire non grauabuntur, facili cognituros eſſe confido. Lituania,

tuania, Beatiſſime Pater, ampliſſima, & fortium virorum feraciſſima regio, cæteris finitimis populis ad religionem Chriſtianam adductis, in veteri ſuperſtitione perſtabat. Colebant autem eius prouinciæ homines ignem pro Deo, ei aras, ei templa ponebant, eum ſumma diligentia in celeberrimis quibuſque oppidis perpetuum aſſeruabant. Fulmini quoque diuinitatem quandam ineſſe credebant, idque ſua lingua Deum Percunum nominabant. Sed & lucos & ſelectas quaſdam in ſyluis eximiæ proceritatis arbores venerabantur vt Deos. Viperis quoq; & aliis ſerpentibus eundem tribuebant honorem. Qui quid horum violâſſet, inexpiabile ab eo ſcelus cõceptum putabant. Cùm hoc per ſe miſerabile erat, talem tantamq; prouinciam tanto tempore in tanta errorum fœditate verſari, tum illud accedebat incommodi, quòd gens bellicoſa, & ferox finitimos ſibi Chriſtianos quotidianis incurſionibus laceſſens, nunquam quieſcere patiebatur. Ei genti annos ab hinc amplius ducentos viginti imperabat Iagello, eidémque præterea & Samogitiam, & magnam Ruſciæ partem obtinebat, fortis & ſtrenuus Princeps, & quanquam religionis noſtræ myſteriis nondum initiatus, tamen, vt qui Chriſtiana matre genitus eſſet, animo ab ea non prorſus alieno. Cùm igitur per id tempus mortuo Ludouico Vngariæ & Poloniæ rege, regni proceres de Heduigi eius filia, ad quam regnum delatum erat, in matrimonium collocanda deliberarẽt, ecce ab Iagellone legati, qui renunciarent, eum cum omnibus ſuis velle Chriſtianum fieri, petere vt ſibi Heduigis vxor daretur: hoc ſi fieret, paratum eſſe omnes ditionis ſuæ

pre-

prouincias cum Poloniæ regno ea lege coniungere, vt nunquam diuellerentur. Quàm lubentibus animis Poloniæ proceres eam legationem audierint, nihil opus eſt dicere. Suſtulerunt manus ad cœlum, & gratias egerunt omnium bonorum auctori Deo, qui tandem illorum populorum miſertus, eam mentem immiſiſſet Iagelloni. Ipſa tamen Heduigis, in qua eximiam formæ pulchritudinem ſingularis modeſtia æquabat, nihil de matrimonio ſuo ſine matris auctoritate ſtatuere voluit: totamq́ rem ad illius voluntatem reiecit. Miſſi ad eam oratores in Vngariam, quò ſe mortuo viro contulerat, quibus illa reſponſum dedit pietatis & prudentiæ plenum. Longè à ſe abeſſe eam mentem, vt quidquam impedire vellet, quod & ad amplificandum regnum Poloniæ, & ad religionem latiùs ſpargendam pertineret. Cogitarent Poloni, & in commune conſulerent, réque maturè deliberata id facerent, quod & Deo acceptiſſimum, & regno vtiliſſimum putarent fore. De procerum igitur ſententia, conſtituto ad nuptias celebrandas die, Cracouiam magno ſeptus comitatu venit Iagello: & quia fortaſſis à matre puer acceperat, ſanctos illos Reges quorũ memoriam nuper Eccleſia recolebat, ad adorandum Chriſtum recens natum nõ ſine muneribus veniſſe, ne ipſe quidem immunis ad Chriſtum venire voluit, eíque pro munere non thus, non aurum, non myrrham, ſed fratres ſuos, quos ſecum baptizari voluit, ſed Lituaniam, ſed Samogitiam, ſed Ruſſiam, ſed omnes vno verbo quos in poteſtate habebat populos obtulit. Quàm iucundum illud nõ hominibus modò, ſed angelis ipſis fuiſſe ſpectaculum credimus,

dimus, cùm vir fortiſſimus ad ſacros fontes incredibili alacritate properaret, cùm ſe in vas ad eam rem præparatũ cupidiſſimè immergeret, cùm magna & clara voce Deum & homines teſtaretur, vt in ſe aqua illa ſpargeretur, ita ſe pro Chriſto ſanguinem ſuum vbi res ferret ſparſurum eſſe. Baptizatus igitur & nouo nomine Vuladislaus Iagello dictus, poſtridie Idus Februarias, eodem die reginam in matrimoniũ duxit, neq; multò pòſt conſecratus & inunctus, ac coronatus Rex Poloniæ, totum eum annũ in pacando regno conſumpſit. Eo autem anno, qui proximè ſecutus eſt, cùm ei nihil longiùs videretur, quàm dum populos ſuos in Chriſtianorum numerũ aggregatos videret, comitatus vxore & multis principibus viris, multis item Epiſcopis ac ſacerdotibus in Lituaniam profectus, quàm multis, quàm certis, quàm inuſitatis documẽtis pietatis ſuæ magnitudinem teſtatus eſt? Nam cùm populũ ægrè ab inueterata ſuperſtitione auelli videret, ipſe omnibus inſpectantibus, manu ſua illis quas aliquando coluerat arboribus magna vi ſecures impingens, easq; ab radicibus deturbans, tũ ingentẽ vim aquæ profundens in illos tamdiu adoratos ignes; Non eſt, clamabat, non eſt Deus quod exſcindi ac deiici, non quod exſtingui poteſt. O mirificos Deos, quorũ alter alteri pro pabulo eſt, alter alterum abſumit. In venenatis autem & mortiferis animalibus quæ poteſt eſſe diuinitatis ſimilitudo? Agnoſcite, agnoſcite miſeri errorem veſtrũ, & reſipiſcite, & tandem aliquando mentis oculos ad Deũ omnium rerum effectorem conuertite: ne, dum æternum (vt falsò putatis) ignem colitis, in aliũ ignem verè æter-

num

num incidatis. Simul hæc, ſimul eis religionis noſtræ principia, vt poterat ediſſerebat: vt eodem tempore & vetus ille ignis pro Deo habitus, exſtingueretur, & nouus ignis diuini amoris in eorũ pectoribus accenderetur. Cũq́; neq; ſacerdotes quos ſecum adduxerat, Lituanicam linguã, neq; Lituani vllam aliam intelligerent, ipſemet eos ſummam fidei noſtræ ab Apoſtolis traditam, quã ſymbolum vocamus, ipſe formulã precandi à Chriſto Ieſu inſtitutam, ipſe cetera quæ diſcere ſolent ij, quos Catechumenos vocamus, in Lituanicũ ſermonem conuertẽs, neq; vllum in ea re laborem ſubterfugiens, edocebat. O regem rari, & ſingularis exempli. O ardorem animi cõmemorabilem. O pietatem omnibus ſeculis prædicandam. Ita igitur inflammauit Lituanorum animos, vt ad danda Chriſto nomina, & ad ſacroſanctam illam aquæ aſperſionem ſimul omnes facto agmine cõcurrerent, ſeq́; longiorem moram pati non poſſe clamarent. Ideoq́; ſolis nobilibus ſingulatim baptiZatis, cetera multitudo idem ſacramentum cateruatim diſtributa ſuſcepit. Quid ego nunc exſtructarum ab eo ſacrarum ædium multitudinem, quid diuitiarum Eccleſiaſtici ordinis hominibus attributarum magnitudinem exponam? Quid ſuſceptos in Samogitia ad Chriſtum traducenda labores, & obita eadem illa munera, quæ in Lituania obierat? Illud verò minimè prætereundum eſt, quod ne regnandi quidem ſuauitas, maxima illecebra peccandi, quæ ſæpenumerò multos aduerſus alia omnia ſatis firmos abſtulit, vllam vim habuit, ad Vuladiſlai fidem ac conſtantiam labefactandã. Nam cùm Bohemi, quorum animis

paulò antè Ioannes Huſs & Hieronymus Pragenſis peſtiferum opinionum ſuarum virus afflauerant, mortuo Venciſlao rege ſuo, legatos ad eum miſiſſent, per quos ei regnum deferebant, multiſquè precibus obſecrabant, vt id aut ipſe, aut Vitoudus frater ipſius patruelis ſuſciperet, maximo vterquè animo eorum preces repudiauit, addita illa nobili, & nunquam ſatis celebrata voce: Religionem ſibi eſſe, hæreticis imperare. *Non patitur temporis breuitas, vt aut plura de hoc dicam, aut de eius filio Vuladiſlao tertio Poloniæ & Vngariæ Rege, qui, vt Pontificis maximi auctoritati pareret, cum Turcis, quos diu vexauerat, multíſque prælijs fuderat, fregerat, afflixerat, redintegrato aduerſus pactas cum eis indutias bello, tum quoque magna eorum edita ſtrage, in ipſa tandem acie fortiſſimè dimicans interfectus eſt. Eadémque me cauſſa cogit, tum alios aliquot reges ſilentio inuoluere tum in Sigiſmundo primo Sigiſmundi Auguſti patre laudando eſſe breuiorem. Cuius pietatem quidem ac religionem magnificentiſſima templa partim inſtaurata, & refecta, partim ditata, partim etiam à fundamentis excitata, & perpetuum prohibendarum à regno ſuo nouarum opinionum ſtudium; bellicam verò fortitudinem tam multæ, tamq́ memorabiles de Moſchis, Valachis, de Tartaris, de Turcis victoriæ, &, vt cætera taceam, octoginta Tartarorum millia vno ad Boryſthenem prælio profligata teſtantur. Qui cùm octoginta duos vixiſſet annos, carus ſuis, metuendus hoſtibus, vtriſque venerandus, ſatur vitæ, ſatur gloriæ, moriens, Sigiſmundum Auguſtum non regni*

magis

magis quàm virtutum ſuarum hæredem reliquit. Hic ſi præſens adeſſet, Beatiſsime Pater, ſanctiſsimos pedes tuos deoſculatus, hac ad te oratione vteretur: Magno gaudio affectus ſum, Pater ſanctiſsime, cùm te ad Eccleſiæ gubernacula admotum, & in iſto celſiſsimo inter mortales ſolio collocatum eſſe cognoui. Qualem enim iamdudum certa & conſtanti fama eſſe te acceperam, tali gubernatore nauim Eccleſiæ in his turbulentiſsimis tempeſtatibus egere intelligebam. Quem in locum Chriſtiana Reſpub. deducta ſit, etſi dubitandum non eſt, quin tu ex iſta edita ac præcelſa ſpecula optimè videas; nos tamen qui ab hoſtibus vndiq; circumſeſſi ſumus, certè propius intuemur. Et ab hoſte immaniſsimo ac potentiſsimo inuadimur, & domeſticis ſeditionibus laboramus. Neq; vlla res maiores ei animos facit, quàm quòd intelligit grauiori, & implacabiliori odio Chriſtianos à Chriſtianis, quàm Chriſtianos à Turcis diſsidere. Ita qui coniuncti ac conſpirantes terrori eſſemus, diuiſi ac diſſentientes ludibrio & deſpectui ſumus. Iamqúe mali vis, inuitiſsimis, & ne quidquam retinentibus nobis, non obſcurè per partes vſque adhuc integras ſerpit. Et alia hoc regna nuper magno bonorum omnium mœrore ſenſerunt; & nos, quanquam omnia prohibendi cauſſa facimus, peruincere tamen non poſſumus, vt nihil populis noſtris vicinitate ac contagione noceatur. Hem, nunquámne his tot, tam grauibus, tam diuturnis calamitatibus remedium aliquod reperietur? At tu, Beatiſsime Pater, cuius & apud Deum preces propter ſanctitatem, & apud homines iuſſa, propter auctoritatem plurimum valent,

per illam qua genus humanum complecteris caritatem, per illam curam quam Chriſtianis omnibus & debes & præſtas, per illum ipſum, cuius in terris vice fungeris, Ieſum Chriſtum, ſuccurre ac ſubueni communibus malis, & omnes cogitationes, omnia conſilia, omnem auctoritatem ac potentiam tuam confer ad Chriſtianos populos & purgandos ab erroribus, & firma ac ſtabili concordia inter ſe deuinciendos. Quod igitur rex ipſe per ſe facere propter locorum diſtantiam non poteſt, id per hunc clariſsimum virum oratorem ad te ſuum facit: per eum tibi gratulatur, per eum ad te omnes vires ac copias ſuas defert: per eum tibi & huic ſanctæ Sedi obediẽtiam præſtat, quamq́ laudem à maioribus ſuis hæreditariam accepit excubandi aſsiduè pro Chriſtianis, & quicunq; hoſtes Chriſti atq; Eccleſiæ fuerint, eoſdem ſemper habendi pro ſuis, eam ſe diligentiſsimè, vt ſemper fecit, conſeruaturum, neq; vnquam ab eorum virtute degeneraturum eſſe promittit. Tibi autem, Beatiſsime Pater, cùm omnia fauſta & proſpera precatur, tum quo faciliùs ea quæ à te exſpectantur perficere poſsis, illud à Deo votis omnibus petit, vt publito Eccleſiæ bono non minus diu Pontifex viuas, quàm te Pontificatu dignum vixiſſe, omnes, qui verè & incorruptè iudicant, confitentur.

DIXI.

De

De toto ſtudiorū ſuorum curſu, deq́; Eloquentia ac cæteris diſciplinis cum Iuriſprudentia coniungendis.

ORATIO XV.

HABITA ROMAE ANNO cIↃ. IↃ. LXVII.

NON eram neſcius, cùm hanc Pandectarum interpetandarum prouinciam ſuſciperem, fore, vt multis ſermonem darem: quibus mirum ac nouum videretur, me, qui tot annos in hoc docendi munere ita conſumpſiſſem, vt eos modò libros attingerem, qui, aut ad eloquentiam, aut ad Philoſophiam pertinerent, mutata ſubitò voluntate, ad tractationem iuris ciuilis tam longo interuallo redire: à quo me plerique iampridem animum omninò auocâſſe, & ad mitiora ſtudia, tanquam ad Sirenum ſcopulos, adhæſiſſe, aut quaſi loti cuiuſdam Homericæ, ita illorum dulcedine, ac ſuauitate captum, huius iam ne per ſomnum quidem meminiſſe arbitrarentur. Quibus vt ſatisfaciam, ſimulqúe vobis omnibus huius conſilij atque inſtituti mei rationem reddam: etſi non libenter facio, vt de me loquar, tamen antequam progrediar longius, pauca quædam de toto ſtudiorum meorum curſu breuiter commemorare conſtitui: quæ ſi audire ac cognoſcere graue non erit, ſpero fore, vt grauiſ-

grauiſſimi quidẽ & eruditiſſimi homines, quos hîc adeſſe video, factum meum non improbent: vos autem optimi & ſtudioſiſſimi adoleſcentes, etiam fructum aliquem ex hac narratione capiatis. Cùm enim, quæ præcipuè res progreſſus meos retardauerit, méque decurſo iam ſpatio à calce ad carceres, vt dicitur, reuocauerit, cognoſcetis: forſitan, exemplo meo edocti, melius ipſi veſtris rationibus conſuletis. Ego igitur, vt primùm puer Grammaticorum & Rhetorum præceptis viſus ſum vtcumque imbutus eſſe, leuiter guſtatis Dialecticæ principiis; cæteris autem Philoſophiæ partibus ne à limine quidem ſalutatis, nulla Græcæ linguæ intelligentia, nullo rerum vſu, nulla antiquitatis cognitione inſtructus, animum ad ius ciuile appuli; & iis doctoribus, qui tum illis in locis optimi putabantur, annos aliquot operam dedi. Iámque eò proceſſeram, vt, quæ tum præcipuè laudes habebantur, & in argumentando ſatis acutus, & in reſpondendo non incautus, & quacunque de re ageretur, abundè loquax eſſem: &, quod multis palmarium videbatur, multarum legum non intellectarum principia vno ſpiritu citare, multorum interpretum nomina recenſere, multos verſus, multas paginas, multas columnas, porticus etiam, vt opinor, periſtylia, & intercolumnia, nullo negotio, numerare quamlibet multa poſſem. Cùm ipſe me eo nomine circumſpiciebam, meque pulchrum, ac beatum putabam, tum vno ore omnes, vt ait Comicus, omnia bona dicere, & laudare fortunas meas, qui tantula ætate tantam mihi, vt ipſi putabant, ſapientia; vt res ipſa docuit, ſtultitiæ & inanium opinionum ſuppellectilem

lem comparâſſem. Iam omnes me mei foro & cancellis & ſubſelliis deſtinabant: magnamq́ in ſpem venerant, rabulam me aliquem nō in poſtremis fore, confidentem, acrem, contentioſum; præſertim cùm & natura eſſem firmis lateribus, & voce magna, &, quod caput eſt, illi me quos dixi magiſtri, ſi non multum ſapere; at certè, quod apud eos pro eodem erat, multū audere multumq́ue clamare docuiſſent. Quid verbis opus eſt? Inibi iam erat, vt illud vitæ genus ingrederer, cùm Deus (Deus enim fuit: neq; hoc mihi ex animo excuti poteſt) Deus igitur effecit, vt quædam Budæi & Alciati & aliorum eiuſdem notæ hominum ſcripta, quæ nunquam ante illud tempus adſpexeram, in manus meas venirent. Quæ cùm euoluere cœpiſſem, paſſimq́ in eis multa reperirem, quæ de magiſtris meis nunquam audîſſem: multas ſententias, quas illi me ratas ac firmas eſſe docuiſſent, grauiſſimis argumentis conuulſas ac labefactatas, multa ex Græcis ſcriptoribus deprompta, multa ex antiquitate repetita, quibus in omnibus mihi tenebræ eſſent: nolite quærere, quid mihi animi fuerit. Viſus mihi ſum de cœlo decidiſſe: aut in alium quendam orbem delatus eſſe: neq; aliter affectus ſum, quàm egeni & inopes homines interdum ſolent, qui cùm totam noctem ſomniârunt ſe diuites repentè factos eſſe, vbi diu gemmas, aurum, purpuram dormientes contrectârunt, experrecti, omnia domi ſuæ obtenta telis aranearum vident. Quid facerem? ego ille paulò antè tumidus & ferox, cùm mihi de repente vultus, animus verba cecidiſſent: iamq́ue ſuffuſus pudore, verecundarer inter eos verſari, qui de me ita

magnificè ſenſerant: ſubduxi me clanculum ex illis, in quibus diu merueram, caſtris, & in Græciam nauigaui: id eſt, ad Græcarum litterarum & diſciplinarum magiſtros me contuli: eademq́ opera perluſtraui etiam vetus illud Latium: id eſt, omnes ad vnum veteres linguæ Latinæ ſcriptores diligenter & accuratè peruolutaui, ſedulò vndecumq; omnia colligens, quibus mihi iuriſprudentia inſtructior, & ornatior fieri poſſe videretur. Atque in hac peregrinatione, tum in Lycæi ambulationibus, tum in Academiæ ſpatiis, ſæpe me exercui; neq; aut illius è Gargetto delicati atque otioſi ſenis hortos inuiſos præterij, quanquam venenorum quàm ſalubrium herbarum feraciores, neque diſiectas veteris illius Pœciles, non tàm Polygnoti manu, quàm Zenonis ingenio nobilitatæ, reliquias neglexi. Et vt magnam voluptatem capiunt, qui ad magnorum ac nobilium fluminum, Euphratis puta, aut Nili, fontes ac capita ipſa venerunt: ita iuuit me incredibiliter, cùm apud illos ſapientiſſimos ſenes cernerem, quibus ex fontibus manâſſent ampliſſima illa iuris ciuilis flumina, per quæ, toto orbe ſparſa atq; diffuſa, tam multi aſſiduè ſummo homines ingenio nauigarent. Interea, vt paterfamilias, qui, mercaturæ cauſſa in longinquas terrarum oras profectus, dulcem eximiéque animo caram domi vxorem reliquit, ſæpe de ea cogitans, ſicubi aut gemmam aliquam, aut ſcitè tornatum annulum, aut monile baccatum, aut ſegmentatam veſtem, aut talia mundi muliebris ornamenta conſpexit: ſtudioſè omnia comparat ac ſeponit, quibus eam, domum reuerſus, muneretur: ſic me per omne ſcriptorum genus

vagan-

vagantem nunquam ea cura ac cogitatio deſerebat, ecquid decerpere ac delibare ex eorum vnoquoque poſſem, quod, cùm ad iuriſprudentiam reuerterer, ad eam expoliendam & exornandam accommodatum eſſet. Sciebam enim quàm turpe haberetur, & diu manere, & inanem redire. Quod autem Homerus ait; Vlixem in illo diuturno errore crebrò ſpectare ſolitum Ithacam verſus: itidem ego ad iuriſprudentiam indentidem reflectebam oculos: & ab ea tam diu abeſſe me, vix ſatis æquo animo ferebam. Quinetiam, ne me amœniores illæ diſciplinæ vſu quodammodo ſuum facerent, multa ſæpenumerò faciebam vſucapionis interrumpendæ gratia: quod & mea qualiacunq; ſcripta declarant, crebris iuriſconſultorum adſperſa ſententiis, & quotidianæ diſputationes, quibus, quoties erat occaſio, aliquid ex hac diſciplina petitum intexebatur, non obſcurè indicabant. Nunc, cùm mihi videar non ea quidem omnia, quæ animo conceperam, perfeciſſe, ſed vſq; eò tamẽ progreſſus eſſe, vt iis, qui iuris ciuilis cognitionẽ ex ipſis fontibus haurire cupiunt, opis aliquid adferre poßim: putaui tempus iam ipſum poſtulare, vt prodirẽ, & nauatæ in hoc genere ſtudiorum operæ, ſpecimẽ aliquod darem. Cur autem Pandectas potißimùm extra ordinẽ interpretari voluerim, cauſſa hæc fuit. Videbam erudithißimos in hac ſchola viros, quibus docendi iuris munus mandatum eſt, ita ſe in eo gerere, vt, ipſa ſi loqui poſſet iuriſprudentia, non certius, aut copioſius, aut maiori cum dignitate videatur explicatura ſenſus ſuos, quàm ab illis quotidie explicantur. Omnia ex eorum ore profluũt, quæ in hac arte, aut cogi-

cogitari prudenter, aut diſputari acutè, aut certò definiri ac ſtatui poſſunt. Itaq; cùm in omnibus habeam quod admirer, in nullo habeo quod deſiderem. Sed illi tamen, quid dignitati ſuæ, eíque, quam meritiſſimò obtinent, auctoritati conſentaneum ſit, intelligentes, perpetuò in grauium & arduarum quæſtionum tractatione verſantur: exquiſitam ſingularum vocum explicationem, vt humile quiddam, neq; ſatis dignum, in quo tempus conterant, aut prætermittunt, aut modicè attingunt. Planéq; ſi ad eos audiendos ij tantùm accederent, quos oporteret, id eſt, qui prius in Grammaticorum, Rhetorum, Philoſophorum ſcholis diu multumq; exercitati eſſent: nihil amplius, quàm quod ipſi cumulatiſſimè præſtant, requireretur. Nunc, *quod ego me principiò feciſſe dixi, vt ad ius audiendum aliarum omnium artium rudis accederem, in eo vereor ne etiam hodie à pleríſque peccetur.* Cogitaui igitur, *ſi pro mea virili parte huic incommodo mederi ſtuderem, neque inuidioſum id mihi, neque inutile aliis fore.* Nam *neq; inuidiam habet vllam, quod ab aliis neglectum iaceat, id ſumere: & in exercitu non tantùm imperatorum & tribunorum ac centurionum, ſed & gregariorum militum, & calonum quoque ac lixarum aliquis vſus eſt.* Neque *ſi gubernatorum in naui regenda præcipuum eſt munus, non ij quoque vtiles ſunt, quorum in ſentina exhaurienda omnis conſumitur labor. Quanquam, ſi id quod res eſt fateri, ſi recta & vera ſpecioſis, ac fucatis anteponere, ſi, quanti res quæque ſit, non quanti vulgo fiat, ſpectare volumus: multò plus eſt in hac pura & ſimplici verborũ explica-*

tione momenti, quàm plerique fortaſſe ſuſpicarentur. Nam cùm verba, vt ait Ariſtoteles, ſint eorum, quæ animo concepimus, notæ: fieri nullo modo poteſt, vt, qui vim verborum non percipit, eam ſententiam, quæ illis verbis expreſſa eſt, aſſequatur. Itaque & idem Ariſtoteles alibi ait, eos, qui, quid quoquo verbo propriè indicetur, non ſatis intelligunt, in rebus iudicandis ſæpenumerò falli: & apud Platonem Cratylus ex verborum intelligentia cognitionem rerum pendere dicit. Et quis tandem eſt, qui neſciat, patrũ auorumq́; noſtrorum memoria, cùm peruerſa quædam ac peſtifera opinio inualuiſſet, nihil cultum orationis, nihil hiſtoriæ veteris notitiam, ad eos, qui graues ac ſerias diſciplinas tractarent, pertinere; Græcas verò litteras etiam impedimento eſſe, quanta & quàm denſa caligo vniuerſum prope terrarũ orbem obtexerit? quantaq́; verborum neglectum, rerum ignoratio conſecuta ſit? Sed, quid neceſſe eſt huic rei aliunde argumenta petere? Illi ipſi, quorum libros quotidie terimus, veteres iuriſconſulti in explicãdis legibus, ſenatuſconſultis, edictis prætorum aut ædilium, conſtitutionibus, decretis, epiſtolis principum, quam, quæſo, viam rationemq́; tenuerunt? Nempe in patefacienda ſingularum vocum vi ac proprietate tam multi tamq́; aſsidui ſunt, vt magnam induſtriæ ſuæ partem in eo conſumere videantur. Quod prolatis ac productis ipſorum locis probarem, ſi, quàm facilè, tam neceſſarium eſſet. Antiſtîum Labeonem iuriſconſultum nobiliſsimum cùm alicubi valde commendâſſet Gellius, ad poſtremum addit: Latinarum vocum origines rationeſq́; percalluerat: ea-

qúe præcipuè ſcientia ad enodandos iuris laqueos vtebatur. Hos me ſequentem duces, nemo, vt opinor, meritò culpauerit. Quam igitur interpretandi viam nobis Vlpianus, Paulus, Gaius, Marcellus, cæteriq́ iuris antiſtites præiuerunt, eam ſequemur, & eorum veſtigiis, quantum vires noſtræ ferent, inſiſtentes, ſumma ope conabimur, efficere, vt neq; prætermittamus neceſſaria, neq; inutilia conſectemur: & quotidie tamen aliquid minimè vulgare minimeq́ contritum adferamus. Quod vt iam nunc perſpicere poßitis, dum ad titulum de iuſtitia & iure interpretandũ accedo, quæſo, diligenter attendite. DIXI.

Cur ad munus docendi, quo ſe ſpontè abdicauerat, reuocatus ſit.

ORATIO XVI.

HABITA ROMAE PRID. KALEN. Mart. Anno cIɔ. Iɔ. LXIX.

QVOD *antiquitus à ſapiẽtißimis viris dictum eſt, non licere cuiquam mortalium quid facturus, aut non facturus ſit, certò pronunciare: quòd in vita multa eueniunt, tum vt ea ne facias, quæ facere decreueris; tum ea vt facias, quæ nunquam facere conſtitueris: id ego & ſæpe antehac in aliis, & in meipſo nuper verißimum eſſe cognoui.*

gnoui. Nam in hoc publicè docendi munere quinquennium iam cum aliqua hominum approbatione verſatus, eo me, vt ſcitis, ſuperioribus menſibus ſpontè abdicaueram: idq́ eo animo, vt, quod ex me ſæpe auditum eſt, nunquam me poſtea eandem prouinciam ſuſcepturum, nunquam eoſdem labores denuò ſubiturum putarem. Cogitabam, ſatius eſſe deſinere quàm deficere: me, ſiue placuiſſem, ſatis iam ſpectatum eſſe; ſiue diſplicuiſſem, plus ſatis: ſatius eſſe cum deſiderio, quam cum ſatietate diſcedere: vtcunq́ eſſet, tradendam quaſi curſu aliis lampada, qui & laboris patientiores, & doctrinæ copia inſtructiores, inſtitutam hîc & inchoatam à nobis maiore animo, quàm viribus iuriſprudentiæ cum eloquentia & cum antiquitatis cognitione coniunctionem exædificarent, ad ſummumq́ perducerent. Mihi ad nominis mei commendationem abundè videbatur, tanti ac tam præclari operis, aliqua ſaltem fundamenta ieciſſe, & præſtando, quod poſſem, alios qui plus poſſent, vt experiri vellent, exemplo meo excitâſſe. Iamq́ totus in eo eram, non vt me languori quidem ac deſidiæ dederem: qui ſemper ignauorum vitam mortemq́ iuxta æſtimaſſem: ſed ad eas artes mecum recolendas ac celebrandas referrem, quibus vſque à puero deditus fui: & ad mandandas litteris cogitationes quaſdam meas, quibus efficerem, conarer quidem certè, vt quod mihi otium Hippolyti Cardinalis Ferrarienſis ſtudiorum ac fortunarum mearum patroni ſumma liberalitate conceditur, eius aliquis fructus non ad præſentes modò & eos qui nunc ſunt, ſed & nunc ad exteros, & olim ad poſteros perueniret. In

hac me cogitatione defixum, & tanquam in portu, complicatis velis, cæteriſq; armamentis omnibus compoſitis quieſcentem, veſtra, Cardinales ampliſſimi, auctoritas expergiſci denuò, & ſubductam iam nauim mutato cõſilio, deducere, & vela ventis pandere coëgit. Quæ mihi res eo mirabilior viſa eſt, quòd non deerant homines & ingenioſi, & eruditi, & exercitati, qui vobis ad hoc munus obeundum vltro ſtudium atq; operam profiterentur ſuam: quorum etiam vnum à me ipſo verè atq; ex animo commendatum eſſe memini. Itaque, vt in hiſtoriis eſt, eos, qui M. Catonem in præturæ petitione ſuperârant, ipſoſmet mirari ſolitos, quòd ſe tali viro populus Romanus prætuliſſet: ſic fateor, mihi mirum viſum eſſe, quid ita vobis potius libuerit, me alia iam omnia cogitantem, etiam cum aliqua ad vetus honorarium acceſſione reuocare, quàm in locum meum aliquem ex iis ſufficere ac ſubſtituere, qui id in beneficij loco petebant. Quod ego neque ita me ignoro, vt mihi tribuam, ac non veſtræ potius humanitati, quàm vlli merito meo acceptum feram; & tamen non debeo eſſe, aut aduerſus dignitatem meam, aut aduerſus veſtra iudicia improbè curioſus. Nam, ſiue aliquid eſſe in me, cur hic honos mihi habendus eſſet, iudicâſtis, potius eniti ac contendere debeo, vt veſtram de me opinionem rebus cõfirmem, quàm vt verbis refellam: ſiue, quod magis credo, veſtra tantùm in eo humanitas, & quædam erga me voluntatis propenſio valuit, non minus optabile, aut honorificum duco, à vobis amari, quàm magna aliqua ſiue eruditione, ſiue eloquentia præditum iudicari. Illud quidem neque

que reticere, neque diſsimulare poſſum, recentem iſtam veſtræ erga me voluntatis ſignificationem magnum mihi onus impoſuiſſe, magnam curam & ſollicitudinem, magnam vigilandi, laborandi, contendendi omnes induſtriæ meæ neruos neceſsitatem attuliſſe. Non enim mihi tantùm elaborandum eſt, vt, ſi quam mihi exiſtimationem ſuperiorum annorum labores vigiliæq́ pepererunt, eam conſeruem ac tuear: ſed multò magis, vt veſtra de me iudicia ſuſtineam, & aliqua ſaltem ex parte reſpondeam illi exſpectationi, quam de me, vt veriſimile eſt, in multorum animis pondus auctoritatis veſtræ concitauit. Quod quidem me ſtudioſiſsimè conſtantiſsimeq́ facturum vobis omni adſeueratione cõfirmo, daturumq́ue operam, vt hæc, qua nunc cincti ac circumfuſi eſtis, ſtudioſorum adoleſcentium multitudo, ſi nulla alia re, at certè induſtria & aſsiduitate vix alium quemquam à vobis ad rationes ſuas accommodatiorem huic muneri præfici potuiſſe fateatur. Sed iam tempus eſſe videtur, vt ſpecimen vobis aliquod exhibeam eius rationis ac viæ, quam & vſq; adhuc in docendo tenui, &, niſi vos aliud iubeatis, deinceps perpetuò tenere decreui. Quod dum facio, date mihi, obſecro, hanc veniam, vt auertam à vobis orationem, atque ita diſſeram, quaſi ij tantùm adeſſent, quorum cauſſa me rude iam, vt arbitrabar, donatum, in hanc arenam denuò reuocandum cenſuiſtis.

DIXI.

De Doctoris officio, deque modo Iuriſprudentiam docendi.

ORATIO XVII.

HABITA ROMAE PRID. NON. Nouemb. Anno cIↄ. Iↄ. LXIX.

MAIOREM *indies fructum capio ex hoc conſilio atque inſtituto meo, exornandi iuris ciuilis; neque lautius modò ac nitidius, ſed diſtinctius etiam & ad rudiorum captum accommodatius, quàm plerique vulgò ſolent, explicandi. Nam etſi ſatis intelligo, non tantum mihi eſſe vel virium vel auctoritatis, quantum ad hoc, quod animo concepi, quódque omnibus votis expeto, planè perficiendum requireretur: iuuat tamen, tanti ac tam præclari operis qualiacunque fundamenta iacere, experiri ſi fortè alios rebus omnibus inſtructiores commouere, & ad eandem cogitationem ſuſcipiendam excitare poſſim: efficere denique vt quicunque olim de hoc meo conatu verè iudicare & poterunt & volent, quiduis mihi potius, quàm aut in deligenda rectè docendi ratione ac via iudicium, aut in eadem aliis commonſtranda voluntatem defuiſſe fateantur. Quibus enim rebus eius, qui quacunque artem docere inſtituit, officium contineri arbitror, eas vt præſtarem, & alias ſemper, & præcipuè ex quo libros Pandectarum explicare ingreſſus ſum, magno mihi ſtudio elaboratum eſt. Ac ne quis fortè*

fortè quærat, quæ tandem illa ſint, in quibus & multum operæ poſuiſſe me dico, & multum ponendum eſſe omnibus, qui docendi munus ita vt oportet obire ac ſuſtiere meditantur: exponam ea, vt potero, breuiter, vobíſque poteſtatem faciam, ex iis quæ hodierno die de doctoris officio dicam, exiſtimandi quid à me in poſterum non exſpectare tantùm, ſed etiam exigere debeatis. Exiſtimo *igitur duobus verbis comprehendi poſſe munus eius qui docet: videndum enim ei eſſe, quid doceat, & quomodo. Prius illud eam vim habet: curandum eſſe ei, primùm vt vera doceat; tum vt propria eius artis, in qua verſatur, aut certè cùm eo quod agitur coniuncta & cohærentia. Modus autem docẽdi is eſt, vt perſpicuè doceat: quod duabus rebus conficitur, ordine, & genere ſermonis ad res enodandas & enucleandas accommodato.* H*æc omnia qui præſtet, vt in docendo & vera tradat, & pertinentia ad eam artem quam docet, & ea ita diſtinguat, vt ſuo quidqúe loco digerat ac collocet, & verbis propriis, ſignificantibus, ab eorum qui purè ac nitidè loquuntur conſuetudine non abhorrentibus efferat, atque eloquatur, ei ego nihil omninò ad ſummi ac perfecti doctoris laudem deeſſe ſtatuo: qui autem cum ea plenè quidem & abſolutè præſtare non poſſe ſe agnoſcat, eo tamen quidquid habet virium confert, vt ad eas laudes quàm poteſt proximè accedat, digniſſimum eſſe, cuius honeſtiſſimos conatus, & induſtriam ad præclara tendentem bonorum omnium perpetuus applauſus approbatioqúe comitetur.* In *his omnibus variè peccatum eſſe video à multis eorum, qui quadringentos ferè abhinc annos*

nos ius ciuile tractârunt: quorum etiam nonnulli tanto apud multos in pretio ſunt, vt, quaſi Atlantis humeris cœlum, ita eorum auctoritate huius artis dignitas ſuſtineri putetur. Nam & multa ſæpe pro veris falſa docuerunt: & referſerunt libros ſuos alieniſſimis quæſtionibus: & ſine vllo ordine omnia tradiderunt: & cùm Latinè loqui neſcirent, nouum quoddam & monſtroſum ſibi confinxerunt loquendi genus, vt ſi veteres illi Pauli, & Vlpiani, & Papiniani & cæteri iuris antiſtites reuiuiſcant, multis interpretibus eis opus futurum ſit, ad eos qui ſcripta ſua interpretati ſunt intelligendos. Ac cur falſa quidem pro veris tradiderint, non negauerim alias quoque fuiſſe cauſſas: duas tamen præcipuas fuiſſe arbitror: ignorationem antiquitatis, & peruerſum quoddam ſtudium contradicendi. Etenim cùm tota Reipub. atq; imperij Romani facies ita verſa atq; immutata eſſet, vt nullum retineret veteris formæ veſtigiũ, aliæ conſuetudines eſſent, aliæ leges, alia religio, alij magiſtratus, alia iudicia: exſtincto autem lumine Latinarum & Græcarum litterarum, omnia denſiſſimis ignorantiæ tenebris ſepulta atque obruta tenerentur: fieri nullo modo potuit, quin homines eius Reipublicæ ignari, cuius leges & iura tractabant, tanquam in illuni nocte ſine lumine errantes, ſæpe offenderent, ſæpe laberentur, ſæpe quouis potius, quàm quo inſtituerant, peruenirent. Ad quod incommodum cùm aliud acceſſiſſet ex praua quadam ambitione, quæ multorum ex illis animos occupârat, vt indecorum putarent, cuiquam aſſentiri, ac tum demum ſibi pulchri ac beati viderentur, ſi ſuperiorum

placita

placita labefactare ac ſubuertere; ipſi autem aliquid, quod ante ſe nemo dixiſſet, adferre potuiſſent: quaſi clauum clauo, ſic opinionem opinione trudentes, eò tandem rem perduxerunt, vt, cùm receptum ſit, in rebus iudicandis communem interpretum ſententiam ſequendam eſſe, ſæpenumerò, quæ in plures probata ſit, in tanta diſcrepantia ac varietate dubitetur. Scitũ autem eſt quod ait Plato, ſemper inter ſe conſentire eos qui aliquid ſciunt. Nam neq; ſciri poteſt niſi quod verum eſt: neque in quaque re verum eſſe amplius vno poteſt. Iam, quod ſecũdo loco poſui, multas ſæpe ab eis inculcatas quæſtiones, neq; iuris ciuilis proprias, neq; ad id quod in manibus erat, vllo modo pertinentes, id quin verum ſit, dubium nemini vnquam futurum eſt, qui eorum ſcripta vel per tranſennam, vt dici ſolet, adſpexerit. Niſi fortè quærere, quæ ſit poteſtas, ablatiui, vt loquuntur, abſoluti, aut gerundij, aut relatiui, QVI, QVÆ, QVOD, *& ſimilia, quæ vel referre piget, Grammaticorum non eſt potius quàm Iuriſconſultorum: aut quæ ſit ratio definiendi, quid interſit inter definitionem & notationem vocabuli, quando liceat argumentari ab enumeratione partium, non Dialectici potius, quàm Iuris ciuilis profeſſores, docere debent: aut denique innumerabilia, quæ eorum commentarios legentibus paßim occurrunt, non melius & verius ab iis artificibus quorum propria ſunt explicantur. Nam de ordine quid dicam? quem ſemper ſapientißimus quiſq; plurimi fecit: cui tantum tribuerunt quidam ex veteribus Philoſophis, vt ſummum ac ſupremum huius vniuerſitatis parentem atque opificem*

Deum dicerent in orbe condendo nihil aliud præſtitiſſe, quàm quod confuſas & permiſtas inter ſe rudis materiæ partes diſcreuiſſet, certoq́ue ordine ſuis quamq́ue in ſedibus collocâſſet. Impia opinio, fateor. Omnia enim non tantùm digeßit ac diſpoſuit, ſed ex nihilo effecit ac procreauit Deus. Sed tamen ex eo intelligi poteſt, quæ illorum de ordine opinio fuerit, quantámque vim in eo ineſſe crediderint: cùm à quo nihil amplius quàm confuſas mundi partes in ordinem adductas eſſe dicebant, eum tamen ipſi quoque cum ceteris verißimo nomine parentem ac conditorem omnium rerum vocarent. Exſtat præclara ſententia apud Xenophontem in Oeconomico, nihil eſſe aut pulchrius, aut ad vſum commodius quàm ordinem: nihil contrà aut adſpectu fœdius ac deformius, aut quod plura omnibus rebus incõmoda adferat, quàm confuſionem ac perturbationem. At noſtri illi cùm dialecticen aut non didiciſſent, aut ita didiciſſent, vt non didiciſſe præſtaret: quibus, quæſo, modis omnia miſcuerunt? qualem nobis cuiuſque generis præceptorum farraginem reliquerunt? Vt ſi quis ruſticus hordeum, triticum, viciam, legumina in vnum aceruum conferat, non illius aceruum horum commentariis exiſtimem perturbatiorem forè. Mihi quidem, cùm in eos inſpicio, ſæpißimè Ouidiana illa de Chao in mentem veniunt:

Quaque erat & tellus, illic & pontus & aër.

Non aliter enim apud hos, vbi, verbi cauſſa, de auctoritate magiſtratuum agitur, dicetur etiam aliquid de teſtamentis: vbi de emptione & venditione diſſeritur, aliquid de pœnis, aut de auctoritate tutorum inſeretur:

nihil

nihil eſt denique quod certam ſedem ac domicilium habeat: nihil quod non alieniſſimo æquè facilè ac ſuo loco pertractatum reperiatur. Inde illæ crebræ ex vno in aliũ locum reiectiones: cùm te, quod hîc agendum ac tractandum erat, id iubent ex alio petere, in quo tale quidquam agi, nunquam, niſi admonitus, diuinare potuiſſes. Prorſus vt ſi quis paterfamilias veſtem non in veſtiario, ſed in arca panaria conderet: panem ex puteo hauriret, piſces in nemore, lepores in piſcina incluſos haberet. Apud Ariſtotelem primo Phyſicorum recenſetur opinio veterũ quorundam, in quibus fuit & Anaxagoras, qui quidlibet in quolibet ineſſe dicebant: idq́ue exprimebant hemiſtichio quodam, vt opinor, Empedoclis, πᾶν ἐν παντὶ μέμικται, *Hoc an in Phyſicis verè dicatur, viderint qui illa tractant: in talium certè interpretum commentariis veriſſimè dici poteſt. Atque hoc ſunt etiam qui eos de induſtria feciſſe dicant, vt artem iuris obſcuriorem, ac difficiliorem cognitu redderent, & ad cæteros labores illum quoque adderent, quo excarnificarent diſcentium ingenia, peruolutandi ſæpe illas ingentes librorum moles, & omnia alieno loco potius quærendi quàm ſuo. Quod ſi verum eſt, (nam ego quidem aliam potius fuiſſe cauſſam ſuſpicor, neque ita de eis malè ſentio, vt, cùm melius poſſent, noluiſſe credam) ſed tamen ſi ita eſt, non obſcurum eſt, quam eis pro tam ſancto atque honeſto propoſito gratiam debeamus. Vltimus locus erat de genere dicendi, quo dixi eos, quidquid docent, vti debere nitido, perſpicuo, vſitato, tali deniq; vt ſine vllis ſalebris, ſine vlla adſperitate influat in*

aures

aures animosq́; diſcentium, eiſq́; ſe non adſcita fuciſq́; ac pigmentis quæſita, ſed naturali pulchritudine ac ſuauitate commendet. A quo ij quos dico quàm longè omnes abfuerint, quis non videt? Et ſunt tamen qui eos defendant: vt nulla eſt tam mala cauſſa quæ patronos non inueniat: dicuntq́; eloquentiam in eo qui ius docet, non requiri: ſatis eſſe ſi artem ſuam teneat: eius præcepta dum tradat, quibus ea verbis pronunciet, nihil intereſſe. Citant etiam in eam rem verba quædam Ciceronis, quibus ait, ſe in Philoſopho eloquentiam, ſi adferat, non aſpernari; ſi careat, non admodum requirere. Nimium delicatos eſſe, qui in tanta præclariſſimarum rerum copia etiam verborum concinnitatem requirant: & perinde facere ac ſi optimos & ſaluberrimos cibos faſtidirent, niſi in auro aut in gemmis apponerentur. Tum præterea facilius intelligi ac percipi quæ qualibuſcunq; verbis ſine delectu efferuntur, quàm ſi quis in eiſdem pura ac Latina oratione exprimendis elaboraret. Poſtremò, vſu hoc iam & experientia compertum eſſe, quibus verborum cura eſt, eos exſuccos ferè, & aridos, & exſangues, & grammaticos potius aut ludimagiſtros, quàm veros & ſolidos iuriſconſultos euadere: cùm contrà, qui magno & forti animo contempſerunt ſermonis delicias, & illud horridum, incomptum, agreſte, ruſticanum dicendi genus adamârunt, ij demum iuris ac legum cognitione impleant pectus, in conſultationibus, in foris, in ſubſelliis regnent, in omnium maioris momenti controuerſiarum diſceptatione ac diiudicatione dominentur. Quibus vt reſpondeam, primùm dico,

non

non exiſtimare me eloquentiam, neq; ad ius, neq; ad vllam omninò artem tractandam, neceſſariò requiri: ne ad illam quidem ipſam, qua fieri eloquentes putantur. Multos enim accepimus, cùm ipſi eloquentes non eſſent, optimos tamen aliis ad eloquentiam duces ac magiſtros fuiſſe: qualē in Græcia Hermogenem, in hac vrbe Quinctilianum fuiſſe aiunt. Et Ariſtoteles, ſi ſe ad dicendum contuliſſet, fortaſſe multos habuiſſet ſuperiores, quo tamen eloquentiæ præcepta nemo vnquam melius, aut perfectius tradidit. Munditiam quidem ſermonis non in artibus modò docendis, ſed etiam in congreſſibus & in familiari colloquio ab omnibus ingenuis & paulò liberaliùs inſtitutis hominibus requirendam puto. Non gemmas, non aurum, non emblemata requiro. Fictilibus æquo animo cœnare poſſum: præſertim ſi epulæ ſint, vt ais, exquiſitæ: ſed illa ipſa fictilia terſa ſint, niteant, appetentiam potiùs quàm vomitum concitent. An tu conuiuatorem feras, qui quamlibet lautos cibos in vaſis cœno ac luto conſpurcatis apponat? Nam quod aiunt faciliùs intelligi quæ ita dicuntur: credo equidem hoc inter ipſos verum eſſe. Balbi enim balbos, vt eſt in prouerbio, melius intelligunt. Ingenui quidem adoleſcentes, in Ciceronis, Cæſaris, Plauti, Terentij & ſimilium libris exercitati, & Latinæ linguæ intelligentes, nouos ſibi de verborum ſignificatione commentarios conquirant oportet, cùm acceſſuri ſunt ad illas mixobarbaras cantiones. Neque enim vna ſaltem lingua eſt qua loquuntur, ſed deterrimus quidam cinnus ex fœdiſſima barbararũ, peregrinarum, inauditarum vocum colluuione, olens,

vt

vt ſeruus ille Plautinus ait, allium, hircum, haram, ſuem, canem, capram commiſtam: vt quemadmodum odor qui ex Auerno afflabatur, ſuperuolantes aues necare ſolitus dicitur, ita illud pus, illa ſanies, illud virus optima quæque ingenia exanimet. Ego quidem certè multos noui optimo adoleſcentes et acutiſsimo ingenio præditos, qui cum in aliis diſciplinis exercitati, ad artem ſe iuris accingerent, talium magiſtrorum incondita voce perterrefacti, refugerunt, retulerunt pedem:

Improuiſum aſpris veluti qui ſentibus anguem
Preſsit humi nitens, trepidúſque repentè refugit.

Quod autem quaſi firmamentum defenſionis ſuæ ponunt, non poſſe quemquam magnum iuriſconſultum euadere, cui vlla faciendæ ac poliendæ orationis cura ſit, prô Deum immortalem, etiámne hoc tam erudito ſeculo, in hac tanta luce ac ſplendore diſciplinarum omnium cuiquam ſe perſuaſuros putant? Quemquam ne ex illo ſuo grege inquinatè ac contaminatè balbutientium potiùs, quàm loquentium proferent, quem cum Alciato, cum Duareno, cum Connano comparare audeant? Sed hoc omitto: ad id, quod inſtitueram redeo. Dixi quatuor eſſe, quæ, qui ius docent, præſtare debeant: vt vera doceant, vt ad rem pertinentia, vt ordine, vt genere dicendi apto ad docendum. Id qui non præſtarent, culpaui. Dicet aliquis: Quid tu te igitur ea præſtaturum eſſe profiteris? Non auſim tantum de me, aut mihi, aut vobis polliceri. Illud quidem non dubitanter adfirmo, neq; planè imperatum eſſe me ab iis, quæ ad id efficiendum neceſſaria ſunt, & vt aliquid olim præſtitiſſe dicar ſummam

dili-

diligentiam adhibiturum. Sed, vt diei tempus eſt, diutius detinendi non eſtis. Die craſtino conabor viam vobis munire ad titulum de Pactis minore negotio intelligendum. Dicam cur de pactis agatur hoc loco: tum quid ſit pactum, quæ pactorum diuiſiones: qui quibus paciſci poſſint: quiq́; ſint pactorum effectus. Hæc craſtinæ diſputionis capita futura ſunt. Inde ad ea iuriſconſultorum veterum fragmenta, quæ in hunc titulum relata ſunt, ſigillatim interpretanda veniemus. DIXI.

De auctoritate & officio Iudicum.

ORATIO XVIII.

HABITA ROMAE POSTRIDIE Non. Nouemb. Anno cIↃ. IↃ. LXXI.

CONSTITVERAM *hodiè, nulla, vt Gaius noſter loquitur, præfatione facta, ad tractationem earum rerum, quas hoc anno docere inſtitui accedere: idq́; & vobis vtilius, & mihi conueniētius fore arbitrabar. Niſi me amici quidam, quorū & iudicio, & auctoritati plurimū tribuo, de fixa iam ſtatutaq́; ſententia deductum, ſibi potiùs quàm mihi, hac in re morem gerere coëgiſſent. Neq; tamen eis planè adſenſus ſum: ſed, vt Homericus Iuppiter, partem eius quod petebant conceſſi, partem negaui. Nam quod à me contendebant, ne ſtatim in ea quæ huius artis propria ſunt ingrederer, ſed*

hoc anniuerſarij laboris quaſi veſtibulum populari aliqua & magis ad omnium ſenſus accommodata diſputatione exornarem, in eo non grauatè ipſorum voluntati acquieui: quod auctores erant, vt aliquod mihi vndecumque argumentum ſumerem, quamlibet remotum & alienum ab eo quod ageretur, populare modò, & plauſibile, & in quo oſtentare vim ac copiam dicendi liceret, id vt ipſos à me obtinere ſinerem, ipſe à me non potui obtinere. Vix iſta faciebam adoleſcens, cùm & omnes vias perueniendi ad aliquam eloquentiæ famam ſtudioſè conquirerem, & iis in artibus exercerer, quas qui tractant, in eis hæc non ferri modò, ſed & requiri ſolent. Hac *verò ætate, & hac qualicumq; hominum opinione de me, & hoc ſuſcepto munere, quod ab omni vanitate longiſſimè abeſſe debet: ſi puerorum aut ſophiſtarum in morem de comenda ac pingenda oratione ſolicitus ſim, & ſine vlla neceſſitate eas mihi ad dicendum materias deligam, in quibus bellè ac commodè aliquid dicere poſſe videar ineptis fortaſſe gratum faciam; quos ſemper fucata & inania omnia, magis quàm vera & ſolida delectant: grauium certè ac cordatorum hominum non effugiam iuſtam ac meritam reprehenſionem.* O*bſequamur igitur amicorum petitioni: ſed ita, vt ne obliuiſcamur, quid deceat.* E*xplicaturus ſum eam partem* Dig*eſtorum, in qua de iudiciis diſſeritur. Sed prius dicam nonnulla de ipſo munere iudicandi, quantum in eo ſit auctoritatis, quantum ponderis & momenti ad totius* R*eipub. felicitatem: tum, qualem eſſe eum oportéat, qui ei muneri rectè & pro dignitate præfuturus*

ſit:

ſit: quæ in iudicando ſeruanda, quæq; fugienda videantur: quæ omnia à noſtris quidem partim modicè attinguntur, partim vt certa & indubitata ponuntur: à Philoſophis autem, vnde noſtra fluxerunt, accuratè ac copiosè pertractari ſolent. Dicam autem non oratorio more, ſed hoc noſtro ſcholaſtico, & vmbratili, & ſedato, non ad permouendos animos, ſed ad docendos, non ad faciendos clamores, ſed ad ſilentium potius & attentionem obtinendam idoneo. Ita me duas res conſecuturum eſſe confido, vt & amicorum petitioni, ſi minus plenè, at certè aliqua ex parte ſatisfiat: & hoc quamuis ex alia arte accerſitum diſputationum mearum caput cum cætero corpore ſatis aptè ac concinnè cohærere videatur. Tanta igitur eſt, vt hinc potiſſimùm exordiar, in omni ciuitate eorum qui iudiciis præſunt auctoritas, vt ex eis potiſſimùm Reipub. felicitas aut infelicitas pendeat. Etenim verè dixerunt veteres, legem eſſe animam ciuitatis, & perinde felicem aut infelicem euadere vnamquamque ciuitatem, vt bonis maliſue legibus temperata eſt. Vtor hîc legis nomine magis ad populi conſuetudinem, quàm ad veritatem: ſcio enim, ſi qua mala lex ſit, eam ne legis quidem nomine dignam eſſe. Sed ſi tantum poſitum eſt in legibus: legum autem ipſarum nullus eſt vſus, niſi ſint qui eas exſequantur ac cuſtodiant: & legum miniſtri ac cuſtodes magiſtratus, vnde eos nomophylacas Plato vocat: magiſtratuum porrò præcipua vis in exercendis iudiciis cernitur: conſtare opinor, qualia in ciuitate iudicia ſint, talem eſſe totius ciuitatis ſtatū. Imò verò ea prima fuit antiquiſſimis temporibus cauſ-

ſa congregandarum ciuitatum: vt eſſent, qui vim coërcerent, tenuiores à potentiorum iniuriis defenderent, ſuum cuiq; tribuerent, iuris æquabilitatem inter omnes proportione tuerentur. Hanc originem creandorum regum fuiſſe, quod vetuſtiſsimum in terris imperij nomen eſt, Herodotus, & ab eo mutuatus Cicero tradunt. Itaque reges ipſi antiquitus iudicabant, vt Minos, cuius ſingularis iuſtitia iudicem eum, veterum opinione, etiam apud inferos fecit: vt Tenes cultus apud Tenedios pro Deo: quem cùm ſecuri inſulam ex ſe dictam obambulare ſolitum tradunt: eaq; percutere, quos, cauſſa diſcuſſa, iniuriam feciſſe cognôſſet: vt Philippus Macedo, quem etiam patienter tuliſſe accepimus, obiurgatum ab anicula, cui audienda ſibi eſſe otium negauerat: cùm illa retuliſſet, ne regnaret igitur, ſi audiendis ac diiudicandis cauſsis vacare nollet. Et perdiu, qui Hebræorum populo ſummo cum imperio præerant, non reges, ſed iudices vocabantur: vt intelligamus nihil eſſe tàm regium quàm iudicare. Siue enim priuata iudicia inſpiciamus: verè ait Cicero, omnes omnium pecunias poſitas eſſe in poteſtate eorum qui iudicant: ſiue publica, omnium ciuium nõ fortunæ modò, ſed dignitas, exiſtimatio, ſalus, eorum, qui iudicia publica exercent, fidei, religioníque commiſſa eſt. Sapientiſsimus homo Democritus duabus rebus Rempub. contineri dicebat, pœna & præmio: earum autem rerum vtraque in eorum manu eſt, qui munus ſuſtinent iudicandi. Magna igitur adhibenda cautio eſt in iudicibus deligẽdis: eorumq; & ſingularis quædam prudentia, & ſpectata probitas eſſe debet, ne ſi, aut

errore ducti, aut cupiditate abrepti, permiſſa ſibi poteſtate ſecus quàm decet vtātur, ipſa ciuitatis fundamenta ſubuertant. Ac veteres quidem illi pauciſsimis verbis iudicis officium concludebant: cùm ita dicerent, legem eſſe mutum iudicem, iudicem autem legem loquentem. A bono enim iudice ita prorſus omnia iudicari oportet, vt lex ipſa, ſi loqui poſſet, iudicaret: atq; ita legem & iudicem inter ſe conſpirare, vt ſit lex quaſi anima iudicis; iudex, quaſi vox legis. Et, quemadmodum Ariſtoteles ait, legem eſſe mentem cupiditatis expertem, ita optandum eſſet, vt eiuſmodi iudices reperirētur, qui, omni cupiditate ſpoliati, mente tantùm ac ratione in diſceptandis controuerſiis vterentur. Sed talia optare licet, ſperare non licet. Nimis *enim verum eſt, quod in quodam cantico poſuit Simonides, perdifficile reperiri hominem* τετράγωνον ἄνευ ψόγου. *Huic incommodo ſapientiſsimi quiq; veterum quæcunq; potuerunt remedia comparârunt. Inter quos Ariſtoteles cenſuit, in bene inſtituta ciuitate, omnia, quoad eius fieri poſſet, legibus comprehendenda ac definienda: quàm pauciſsima autem in poteſtate atque arbitrio iudicum relinquenda. Cuius rei tres ab eo ſanè graues cauſſæ adferuntur. Vna, quòd multò maior numerus neceſſarius eſt iudicum, quàm eorum qui leges ferant. Facilius autem eſt paucos bonos & prudentes viros reperire, quàm multos. Altera, quòd longius tempus datur legem aliquam laturis, quàm de certo aliquo negotio ac controuerſia cognituris. In maiori autē temporis diuturnitate maior eſt penitus peruidendi veri facultas. Tertia, quæ omniū potentiſsima eſt,*

 quòd

quòd leges & in futurum proſpiciunt, & vniuersè ac generatim feruntur, vt neque gratiæ, neque odio locus eſſe poßit. At iudicia & de præſentibus negotiis, & de certis perſonis exercentur: vt & gratia, & odio, & inuidia, & miſeratione, & ratione proprij alicuius commodi, aut incommodi, facillimè abduci à vero iudicis animus queat. In iudicibus autem deligendis illud præcipuè obſeruandum eſt, vt boni viri eligantur: in quo veteres ita diligentes fuerunt, vt ſæpè in libris noſtris viri boni nomine non alius quàm iudex intelligatur. Et Horatius narrat patrem ſuum, cùm ſibi virtutis & officij præcepta traderet, laudandarum actionum exempla ex iudicibus potißimùm ſumere ſolitum eſſe. Sic me, inquit:

Formabat puerum dictis: & ſiue iubebat,
Vt facerem quid: habes auctorem, quo facias hoc.

Vnum ex iudicibus ſelectis obiiciebat. Et alibi cùm viri boni quaſdam quaſi notas enumerando percenſeret, hanc inter præcipuas ponit;

Quo multæ, magnæq́ ſecantur iudice lites.

Ac videte, quantoperè veteres illi Romani, eos qui res iudicabant ab omni improbitatis ſuſpicione puros eſſe voluerint. Notationi atq; animaduerſioni cenſoriæ non tribuebant auctoritatem rei iudicatæ: neq; ſi quis à cenſoribus ſenatu motus eſſet, propterea ei aditum ad honores denegabant. Quinimò quoſdam à cenſoribus ſenatu eiectos, ipſos poſtea cenſores fuiſſe legimus. Sed tamen, vt omnis etiam leuißima ſuſpicio abeſſet à iudicum moribus, lege Iulia repetundarum qui ſenatu moti eſſent iudices non poterant dari. Ætas etiam in iudicibus conſide-

ſideranda eſt: neq; enim idonei ſunt adoleſcentes ad tantum munus ſuſtinendum. Cuius rei tres ferè cauſſæ adferri ſolent. Vna, quòd de moribus adoleſcentum nihil adhuc certò ſciri poteſt. Mutantur enim, vt ait Horatius, in horas. Et improbum quidem eſſe aliquem vt cognoſcas, vel vnus dies ſufficit, vt ait Theognis: at diu vixerit oportet, de cuius probitate certum iudicium fiat. Altera, quòd in iuuenibus magnæ & vehementes ſunt animi commotiones, quas illi ſæpius, quàm rationem ſequuntur. Poſtrema, quòd longus rerum vſus in iudice requiritur, qui cadere in adoleſcentem non poteſt. οὐ νέον, *ait Plato libro tertio de Rep.* ἀλλὰ γέροντα δεῖ τὸν ἀγαθὸν κριτὴν εἶναι. *Neq; verò quilibet ſenex ad iudicandum aptus eſt. Non enim vt prudentia neceſſariò ætatem requirit: ita ætas neceſſariò prudentiam adfert. Sed is demum, cui anteactæ vitæ curſus & integritatis & prudentiæ opinionem comparauit. Obſeruabatur & illud antiquitus, ne egeni & exhauſti homines facilè ad iudicandum admitterentur. Cùm enim pleriq; à Theognidis ſententia non abhorreant, & paupertatem omni ratione fugiendam putent, verendum videbatur, ne ſæpe tales iudices non tàm rationem muneris ſui, quàm magnitudinem munerum alienorum conſiderarent: neue libentiùs in numerorum quàm in argumentorum quæ vtrimque adferrentur ponderibus expendendis occuparentur: &, vtrius grauior eſſet manus, eius cauſſam quoque meliorẽ videri pronunciarent. Atq; ob eam cauſſam iudices non tantùm ex moribus & ex ætate, ſed etiam ex cenſu legebantur: quod Romanis alicubi obiicit Ter-*

ſullianus: Cúmque iuriſiurandi religio maximum & ſanctiſsimum fidei vinculum meritò apud omnes exiſtimetur, iudicaturi prius iurabant ſe ex legum præſcripto iudicaturos: cuius rei frequens apud Demoſthenem, & alios mentio eſt. Ne verò legum verbis callidè, & ſubdolè interpretandis ab earum ſententia & voluntate diſcederent, addebant, τῇ γνώμῃ, τῇ δικαιοτάτῃ, vt apud Demoſthenem, aut, quod idem valet, τῇ ἀρίστῃ, vt apud Ariſtotelem in Rhethoricis, & apud Iulium Pollucem libro octauo relatum eſt: quo ſignificabant, ſe ita leges interpretaturos, vt rationi & æquitati maximè conſentaneum videretur. Quin etiam, vt maiore diuini numinis metu perfunderentur, iudicabant in loco ſacro. Quamuis enim Deus omnibus locis præſens eſt, eiúſque vt ait Aratus, omnia plena ſunt: in conſecratis tamen locis magis omnes neſcio quo modo illius præſentia commouemur. Atque hanc conſuetudinem antiquiſsimam fuiſſe, Homerus oſtendit, qui iudices in Achillis clypeo ſculptos & ſenes fuiſſe ait, & in ſedilibus lapideis ſacro in loco conſediſſe οἱ δὲ γέροντες, inquit, Εἵατ' ἐπὶ ξεστοῖσι λίθοις, ἱερῷ ἐνὶ κύκλῳ. Summa autem in eo adhibenda diligentia eſt, vt tollantur omnes occaſiones, quæ poſſunt efficere aliquem animi motum, quo iudex abducatur à vero. Nam quod de amore ait Theocrtius, pulchra ei videri, quæ pulchra non ſunt, idem abſolutè de toto talium commotionum genere dici poteſt: prout quiſque affectus eſt, ita res eis alias atq; alias videri. Arquatis, ait Varro, & veternoſis omnia lutea videntur: febricitantibus amara, quæ dulcia: aliter omnibus de rebus

ebrij,

ebrij, aliter ſobrij iudicant. Idem putandum eſt eueni e iis omnibus, quorum animus aut amore, aut odio, aut ira, aut inuidentia, aut denique aliquo πάθει occupatus eſt. Docent Philoſophi, ſi ſenſus de rebus ſibi obiectis verè iudicaturus ſit, oportere ipſum ſentiendi inſtrumentum, quod illi αἰσθητήριον vocant, ἄποιον, id eſt, omni qualitate, earum ſaltem, de quibus iudicandum eſt, vacuum eſſe. Sic & iudicis animum in ſola veritate defixum ab omni perturbatione purum ac liberum eſſe oportet. Malè verùm examinat omnis corruptus iudex: ait Horatius. Quoniam ergo nemo, vt omnia moliatur, exſuere ac deponere inſitum atque ingeneratum omnibus ſui amorem poteſt: ideò veteres neminem rei ſuæ idoneum iudicem eſſe voluerunt: quod & apud iuris noſtri auctores ſæpe legitur: & ante eos ab Ariſtotele & in ethicis, & in politicis dictum erat. Ne de filij quidem negotio idoneus iudex eſt pater. Amat enim eum vt partem ſui. Et quamuis reperiuntur patres quidam, qui de filiis ſeueriſsimè iudicârunt, vt in externa hiſtoria Zaleucus, in Romana Brutus, Manlius, alij: vſitatius tamen eſt, patres in filiorum peccatis conniuere. Sed hac de re alio loco plura dicentur. Corrumpuntur iudices etiam donis: & ea cauſſa fuit, cur iis legibus, quæ de pecuniis repetundis latæ ſunt, punirentur, qui ob rem iudicandam pecuniam accepiſſent. Narrat Plutarchus, Thebis olim poſitas in publico fuiſſe iudicum ſtatuas, eaſq; ſine manibus: quod indicio eſſet, nihil eos à quoquam accipere debere: eius autem, qui iudicio præſideret, etiam ſine oculis: quod ipſo perſonarum adſpectu iudices inter-

interdum à recto abduci arbitrarentur. Antonius certè apud Ciceronem gloriatur, M. Aquillium, in manifeſto repetundarum crimine, hoc potiſsimùm à ſe artificio liberatum, cùm eum mœſtum ac ſordidatum produxiſſet, tunicamq́; eius à pectore diſcidiſſet, & cicatrices aduerſorum vulnerum, quæ ille pro Repub. acceperat, oſtendiſſet. Ita iudices, quem abſentem fortè damnâſſent, eũ, adſpectu ipſius commoti, liberârunt. Eodem artificio multis antè annis vſus erat Hyperides, qui, vt narrat Athenæus, cùm Phryne meretrix pulcherrima rei capitalis argueretur, atq; ita teneretur, vt argumentis purgari non poſſet: cùm multa pro ea dixiſſet, ad poſtremum ſtatuit eam in conſpectu iudicum, & pectus eius papillaſq́; nudauit: qui adſpectus tantum potuit, vt, quàm omnium ſententiis damnatum iri opinio erat, omnium ſuffragiis abſoluta diſceſſerit. Ex quo inſtitutum eſt, vt Ariopagitæ noctu iudicarent. Cuius rei præter cæteros auctor eſt Lucianus. Sed & quò iudicia integriora & incorruptiora eſſent, nomina ipſa eorum, de quibus ageretur, in Ariopago reciteri ſolita, quidam tradiderunt. Vt, nulla prorſus perſonarum ratione habita, de rebus tantùm ipſis iudicaretur. Multum etiam in iudiciis peruertendis poteſt eloquentia: neq; prorſus mentiebantur veteres illi magiſtri, qui ſe docere profitebantur, quo modo cauſſa inferior, dicendo ſuperior fieri poſſet. Cui enim nota non ſunt verba Ciceronis in cauſſa Cluentiana, obiectas à ſe iudicibus tenebras gloriantis? Ideoq́; rectum erat illud eorundem Ariopagitarum inſtitutum, apud quos oratores præconis voce nihil verborum extra

tra rem facere, & neq; prooemiis vti, neq; epilogis iubebantur. Sapienter quoque Anaſtaſius & alij poſteriores imperatores conſtituerunt, ne cuiquam adminiſtratio patriæ ſuæ ſine ſpeciali iuſſu principis permitteretur. Arbitrati enim ſunt id, quod eſt, vnumquemque neceſſariò in patria ſua multis cognationibus, adfinitatibus, neceſſitudinibus implicatum teneri: iiſque omnibus rebus iudiciorum religionem ac ſeueritatem impediri. Eodem *pertinebant permiſſæ antiquo more alternæ iudicum reiectiones: vt è iudiciis omnis omninò ſuſpicio inclinati, ac propendentis in alterutram partem animi tolleretur.* Neminem, *ait* Cicero pro Cluentio, *voluerunt maiores noſtri non modò de exiſtimatione cuiuſquam, ſed ne pecuniaria quidem de re minima, eſſe iudicem, niſi qui inter aduerſarios conueniſſet. Expediret etiam in eos iudices, qui ſe corrumpi ſiuiſſent, grauiſſimas pœnas conſtitui: vt feciſſe* Cambyſen *ait* Herodotus, *qui (vtinam non ſingulari, ſed in omnem poſteritatem duraturo exemplo) ſupra iniuſti iudicis corium in lora diſſectum, eius filium ac ſucceſſorem ſedere iuſſit: vt eum à paternæ improbitatis imitatione paterni ſupplicij memoria reuocaret. Omninò autem iudicibus tria in animo perpetuò habenda eſſe arbitror. Vnum, vt cogitent, quemadmodum ipſi de aliis iudicant, ita de ſe nō alios tantùm homines, ſed ipſum* Deum *iudicaturum. Alterum, ne prius ſententiam ferant, quàm diligentiſſimè vtriuſq; partis iura cognouerint. Meritò laudatur à* Platone *illud* Heſiodi, Μη ᾗ δίκην δικάσῃς πρὶν ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσῃς. *Et elegans eſt illud* Philippi, *vt opinor,* Macedonis, *qui cum*

altera aure occluſa accuſatorem audiret: interrogatus, cur id faceret, dixit, ſe eam ſeruare integram reo. Poſtremum illud eſt, debere quidem iudicem, planè medium eſſe: ideò enim μεσίοι*, vt ait Ariſtoteles, vocantur: Sed tamen, ſi in alterutram partem inclinandum ſit, vt Circe dicebat minus periculi eſſe, ſi nauis ad Scyllam potius paulùm inclinaret, quàm ſi ad Charybdim: ita in hominibus puniendis minus mali eſſe in clementia ac lenitate, quam in ſæuitia, & acerbitate. Nam etſi laudata eſt apud veteres prætoris cuiuſdam ſeueritas, cuius tribunal ſcopulum reorum vocabãt, multò tamen maiorem laudem haberet illa vox Neronis, ſi ex animo prolata eſſet, aut ſi ipſe in eadem mãſuetudine perſtitiſſet, qui ſubſcripturus ſententiæ capitis in quendam; Vtinam, inquit, nunquam didiciſſem litteras. Et M. Antonini illud præcipuè commendatur, quod pœnas legibus definitas ſemper vſq; ad aliquem modum mitigabat. Pleni ſunt libri noſtri talium ſententiarum: Benigniùs interpretandæ ſunt leges, quò voluntas earum conſeruetur. Et, Interpretatione molliendæ ſunt pœnæ potiùs, quàm exaſperandæ. Non poſſum hoc loco præterire dictum quoddam vetuſtiſſimi oratoris Antiphontis:* Εἰ δέοι τι ἁμαρτεῖν, τὸ ἀδίκως ἀπολῦσαι ὁσιώτερον, ἢ τὸ ἀδίκως ἀπολέσαι. τὸ μὲν γὰρ ἁμάρτημά ἐστι. τὸ δὲ ἀδίκως ἀποκτεῖναι, ἀσέβημα. *Cuius ſententiæ ſimilem quandam ex libris noſtris ſuo loco proferemus. Dixi de auctoritate & officio iudicum, non quæcunq; poteram: neq; enim id aut res poſtulabat, aut tempus patiebatur: ſed ea tamen, quæ dixi, neque aliena, neq; inutilia fuiſſe confido. Quid præſtiterim, vos*

ipſi

ipſi iudices eritis. Si quis erit, qui me contendat debuiſſe ſtatim ad ea, quæ iuris ciuilis propria erant, accedere: ab eo peto, ne mihi veniam neget, quòd ego amicis rem non magni momenti petentibus negare non potuerim: néue ſit ita difficilis creditor, vt in craſtinum exſpectare nolit: cùm præſertim ipſi iuriſconſulti ſub eo, quem explicaturi ſumus, titulo tradant, in mora modici temporis non magnum damnum ineſſe cenſeri.

DIXI.

ORATIO XIX.

MANDATV. S. P. Q. R.

HABITA. IN. ÆDE. SACRA. B. MARIÆ VIRGINIS. QVAE EST. IN. CAPITOLIO. In reditu. ad vrbem.

M. ANTONII. COLVMNAE POST TVRCAS NAVALI prælio victos.

IDIB. DECEMB. ANNO cIↃ. IↃ. LXXI.

SI VLLA poſt hominum memoriam parta victoria eſt, in qua & admirabilis ſe diuini numinis potentia oſtẽderit; & quid fortium virorum virtus, quid ſingularis ductorum prudentia valeat, cognitum ac declaratum ſit: in hac certè, quam ſuperioribus diebus imperatores ac milites noſtri ex immaniſſimo ac deterrimo Chriſtiani nominis hoſte retulerunt, ita hæc omnia patefacta ſunt, vt nunquam maioribus, aut illuſtrioribus argumentis, aut illuſtrata eſſe, aut in poſterum illuſtrari poſſe videantur. Quare & immortali ac præpotenti Deo, huius tanti boni, vt aliorum omnium, auctori, gratiæ, quantas maximas animus noſter capit, agendæ ſunt; & fortiſſimis, ac clariſſimis viris, qui periculum à nobis omnibus vitæ ſuæ periculo depulerunt, qui barbaris in nos irruentibus iter corporibus ſuis occluſerunt, qui peſtem ac perniciem, quam illi nobis machinabantur, in ipſorum capita conuerterũt, qui illorum temeritatem conſilio, furorem fortitudine, audaciam virtute ſuperârũt, noui atq; inuſitati honores pro noua ipſorum atq; inuſitata virtute tribuendi. Quod enim tantum ac tam ſingulare honoris genus reperiri, aut excogitari poteſt, quod non & in aliis, qui egregiam in hoc bello Reipub. Chriſtianæ operam nauârunt, & tuæ inprimis M. ANTONI COLVMNA virtuti rebuſq; geſtis, & ab aliis Chriſtianis populis, & præcipuè à Populo Romano debeatur? Cuius vniuerſi quod ſit erga te ſtudium, quæ voluntas, neq; tibi vnquam aut dubium, aut obſcurum fuit; & tamen nuper apertiſſimè cognoſcere potuiſti, cùm, tuo in vrbem

ingreſſu,

ingreſſu, tantus ad te omnium ætatum atque ordinum concurſus factus eſt, tanta effuſa omnis generis multitudo, vt ipſi ſeptem colles, ipſa vrbis mœnia, ſi natura pateretur, ſedibus ſuis relictis, obuiam tibi prodire cupere viderentur. Quacunque inceſſeras, fauſtis acclamationibus omnia perſonabant: omnes redundantem & foras erumpere geſtientem lætitiam ore, oculis, manibus indicabant: omnium in te vno figebatur obtutus: omnes te, nō vt vnum ex principibus ciuitatis, ſed vt firmiſſimam ac ſolidiſſimam Romani nominis ac dignitatis columnam intuebantur. Cœlum ipſum manifeſto fauit honori tuo: cùm quòd, aliquot dies antea triſte ac nubilum fuerat, ingreſſuro te, ita derepente nitere cœpit, vt illa ſubita ſerenitas facilè omnibus iudicârit, honores, qui tibi haberentur, etiam cœleſtium iudicio comprobari. Nunc quoque quanta hoc auguſtiſſimum templum frequentia hominum compleuerit vides: qui omnes eo animo huc conuenerunt, vt CHRISTO IESV VICTORI ET VICTORIARVM DATORI, VT BEATISSIMÆ VIRGINI, VT CAETERIS COELITIBVS, QVORVM AVXILIO HANC VICTORIAM SINE VLLA DVBITATIONE ACCEPTAM FERRE DEBEMVS, *tum propter fuſos ac fugatos hoſtes, tum propter te ſaluum ac ſoſpitem in patriam reductum, ritè, ac piè, vt debent, gratias agant. Beatum te* M. ANTONI, *propter cuius & abeuntis periculum & redeuntis ſalutem templa complentur. Meminimus omnes, ſuperioribus menſibus, te ad bellum profecto, quæ tota vrbe fuerit trepidatio, quæ ſollicitudo,*

licitudo, qui pauor. Quamuis enim & duces delecti erant fortiſsimi ac ſapientiſsimi, & ex toto propemodum orbe Christiano flos ipſe nobilitatis conuenerat, & præcipua Italiæ atq; huius vrbis ornamenta ac columina in exercitu verſabantur: tamen eò magis metuebantur varij bellorum & ancipites caſus; quòd, ſi quid aut propter vim tempeſtatum, aut propter hoſtilium copiarum magnitudinem, aut quo alio euentu grauius accidiſſet: nulla reliqua ſpes erat, vllum amplius ætate noſtra talem exercitum poſſe denuò comparari. Vagabatur autem toto mari infinita quædam latronum multitudo noſtro ſanguine cruenta, noſtris ſpoliis onuſta: qui & ſemper aliâs ſuopte ingenio feroces, & tum maximè propter recentes victorias ſpe atq; animis inflati, tantos ſibi ſpiritus, tantam arrogantiam ſumpſerant, vt claſſem quidem noſtram à ſe ſpiritu ipſo difflatum iri; ea verò diſiecta, quaſi ianua quadam effracta ac reuulſa, omnes ſibi Chriſtianorũ portus, omnes inſulas, omnẽ oram maritimam apertam fore arbitrarentur. Augebat timorem noſtrum, quòd anno ſuperiori eos Deus alienatæ à nobis propter peccata noſtra voluntatis ſuæ ſignificationes dederat, vt non iniuria trepidaremus, ne ille meritò nobis iratus, per hoſtes nominis ſui à populo ſuo pœnas repetere decreuiſſet. Sed ô cæca hominum iudicia. O abſtruſa & recondita Dei conſilia. O bonitatem ac clementiam ipſius perpetuò prædicandam. Verè Dominus eſt qui vulnerat & medetur: percutit & manus eius ſanabunt: qui mortificat & viuificat; qui deducit ad inferos & reducit. Pro paterna ſua miſericordia, caſtigans caſtigauit nos:

ſed

ſed morti non tradidit nos. Reſpexit ad lachrymas, ad ieiunia, ad eleemoſynas, ad preces Eccleſiæ ſuæ: ad quæ omnia PIVS V. ET NOMINE ET RE SANCTISSIMVS PONTIFEX; *toto illo tempore, alios omnes & præcepto & exemplo ſuo incitabat. En ſenex ſanctiſſime & veterum illorum Pontificum ſimillime, ſcelerum vltor, iuſtitiæ cultor, veteris diſciplinæ reſtitutor, cui, bono publico, his miſeris ac turbulentis temporibus, Eccleſiam ſuam gubernandam commiſit Deus: hic eſt fructus lachrymarum atq; obſecrationum tuarum: tui fletus pepererunt nobis hoc gaudium: tua quotidiana ſacrificia hanc nobis à Deo victoriam impetrârunt. Metis exſultans, quod lachrymans ſemináſti. Te nouo Moyſe manus in cælum tollente, nouus hic Ioſue ſuperabat Amalechitas. Tu mentem in Deo, noſtri milites in barbarorum corporibus tela figebant. Confirmabant illorum dexteras preces tuæ, & hoſtilium gladiorum cuſpidem retundebant. Itaque quanto plus nobis dedit Deus quàm petebamus? Nos timidi vota faciebamus, vt hoſtium claſſis, cùm aduentare noſtram, auditum eſſet, quàm celerrimè ſe ad ſuos reciperet: quo poſt tot editas ſtrages, timuiſſe tamen, & exſpectare auſa non eſſe noſtrorum impetum videretur. Nam illud prope immodicum videbatur optare, vt & congrederentur, & ſe barbari, noſtrorum virtute cognita, in fugam darent. Quod ſi ad efficiendam aliquā imaginem ſpeciemq; victoriæ, aliquot illorum naues depreſſæ, aliquot captæ, numerus aliquis captiuorum liberatus eſſet: abundè omnes non exſpectationi modò, ſed optatis quoq; noſtris ſatisfactum fore arbitrabamur. Vt autem*

ſine

ſine magna noſtrorum clade, amplius quadraginta hoſtium millia cæderentur: vt decem & eo amplius millia caperentur: vt centum nonaginta quinq; illorum triremes, aliaq; complura nauigiorum genera in noſtrorum poteſtatem venirent: vt plus quindecim captiuorum noſtrorum millia liberarentur: vt ex tanta illorum multitudine vix vnus perfidus pirata, & vnus item ſæuiſsimi prædonis Ariadeni filius fuga elaberentur, qui ad ſuperbas immani illius Tyranni aures acerbiſsimum minimeq́ue ab ipſo exſpectatum tantæ cladis nuncium adferret, quis vnquam noſtrûm, non dicam ſperare, ſed propemodum optare auſus eſt? Præcurrit fortitudo veſtra ſpes noſtras: quæq́ue nos ne fruſtra optaremus verebamur, vt ea fruſtra hoſtis optaret, admirabili Dei beneficio & veſtra ſingulari virtute perfectum eſt. Illud verò memorabile & animaduertendum, neq; fortuitò accidiſſe, ſed iuſtiſſimo Dei iudicio effectum eſſe credendum eſt: quod qui duo ex illa impura fœdiſsimorum mancipiorum colluuie maximas minas iactare; qui vni ex omnibus Chriſtianorum vires maximè deſpicere ſoliti erant: vt etiam apud illum ſtolidum ac furentem Dominum ſuum auſi eſſent gloriari, ſe centum triremibus, quidquid vſquam Chriſtianorum eſſet, vndiq; exterminaturos: ij potiſsimùm, cùm ad manus ventum eſt, ita ſubitò præterrefacti ſunt, vt mare ipſum anguſtum eis eſſe ad fugam videretur. O NONÆ OCTOBRES. *quàm fauſtam ac felicem nobis poſteríſque noſtris veſtri memoriam reliquiſtis. Quis non eorum, qui prælio non interfuerunt, vt ſibi liceret ſpectâſſe quæ illo die geſta ſunt, annum vnum*

de conſequendis vitæ ſuæ ſpatio, ſi fieri poſſet, ademptum velit? Solem ego ipſum, ita viuam, in tam pulchro ſpectaculo, vt Ioſue olim aduerſus Amorræos pugnante, ſubſtiturum fuiſſe arbitror: niſi tanta fuiſſet vincendi celeritas, vt, qui nihil metuebant, id vnum metuere viderentur, niſi priùs adueſperaſceret, quàm omnes hoſtes, aut cæſi, aut capti, aut fugati eſſent. Quænám igitur ſtatuæ, qui arcus, quæ columnæ, quæ trophæa vobis excitari poterunt, viri fortiſsimi, quæ non dico paria eſſe meritis veſtris, ſed eorum partem adumbrare aliquam poſsint? qui futuri ſunt vſq; eò diſerti ac copioſi hiſtoriarum ſcriptores, qui, cùm ad NAVPACTEAM VICTORIAM *ventum erit, non potiùs metuant, ne quid de illius magnitudine deterant, quàm eam ſe verbis exæquare poſſe confidant? Semper enim iuſtum minuendi metum faciunt ea, quæ amplificandi ſpem ſua magnitudine ſuſtulerunt. Vos exſultantem barbarorum audaciam compreſsiſtis: vos maria illis clauſiſtis, noſtris aperuiſtis: vos flammam atq; ferrum, vos cædem, incendia, rapinas, libidinem, à Chriſtianorum vita, tectis, fortunis, corporibus arcuiſtis: vos à templis ſacrilegia, ab oppidis direptionē, ab agris vaſtitatem depuliſtis: per vos cruentata ac tepefacta maria illorum ſanguine redundârunt: per vos vicina littora illorum, aut ſauciorum, aut morientium inconditis vlulatibus perſonârunt: vobis magiſtris didicit noſter miles vincere, barbarus vinci: vobis Chriſtianorum alij vitam debent, alij libertatem, omnes ſecuritatem. Durum, fateor, fuerat, audire, tam multa oppida à nefariis latronibus capta, tam multa incenſa: tam*

multas regiones vaſtatas: abducta in ſeruitutem tam multa hominum millia: ſed, ſi CHRISTI *potentia, ſi Chriſtianorum fortitudo aliter apud barbaras gentes illuſtrari, quàm poſt tot acceptas calamitates, non poterat, propè eſt, vt exclamem, tanti fuiſſe. Certè quidem vt verni temporis clementia & amœnitas minus hilararet animos noſtros, niſi eam hyemis rigor & aſperitas anteceſſiſſet: ita minus omnes huius victoriæ iucunditatem ac dulcedinem ſentiremus, niſi eam cum ſuperiorum temporum triſtitia, & acerbitate compararemus. Neque verò eos tantùm, qui ex illo nobis omnibus ſalutari prælio, re bene geſta, incolumes reuerterunt, omnibus maximis honoribus debemus afficere: ſed eorum quoque memoriam grato animo ampliſſimíſque laudibus proſequi, quos in illo conflictu fortiter dimicantes, non tam vis hoſtium perculit, quàm ille ipſe, pro quo pugnabant, ſibi pignoratus eſt Chriſtus. Qui ſi, vt credibile eſt, priùs Chriſtiano ritu expiati, ac culpis omnibus ſoluti, tunc verò in Deum tantùm intuentes, & in eo mẽte ac cogitatione defixi, vitam pro illius gloria proiecerunt, eodem illo temporis puncto, angelorum legionibus ſtipati, triumphantes in cœlum euolârunt. O vos beatiſſimos, qui ſanguinem veſtrum pro eo fudiſtis, qui prior ipſe pro vobis ſuum ſanguinem fuderat: qui mortem naturæ debitam, pro vitæ auctore potiſſimùm reddidiſtis. Illi impij, quos tum concidebatis, cùm cõcidiſtis, & mortem oppetierunt cum ignominia, & mortui pœnas nunc ad inferos luunt: vos verò & extremum ſpiritum victores cum gloria effudiſtis, & mortali conditione vitæ in immor-*

immortalitatem commutata, piorum eſtis æternam ſedem & locum conſecuti. Beata vita, quæ tali morte concluſa eſt: beata mors, quæ tali vitæ principium dedit. Sed vt ad te M. ANTONI *mea iam reuertatur oratio, neque Populus Romanus ignorat, neq; vnquam vlla ignoratura eſt aut gens, aut ætas, huius immortalis gloriæ multò tibi plus quàm pro virili parte deberi. Tu iam inde à principio, cùm à ſanctiſſimo Pontifice Pio Quinto huius ſaluberrimæ Principum Chriſtianorum coniunctionis fundamenta iacerentur, ad eam rem ex ipſius ſententia cõficiendam, plurimum laboris, operæ, auctoritatis contuliſti. Tu cùm claſſi Pontificiæ ſummo cum imperio præfectus eſſes, in Siciliam profectus, interea dum* IOANNES AVSTRIVS *non mea tantùm, ſed omni omnium prædicatione maior adoleſcens, cuius in totam Chriſtianorum claſſem ſumma erat auctoritas ac poteſtas, eòdem perueniret, & milites & claſſiarios ſtudioſiſſimè exercuiſti, &, vt omnium rerum ad maritimum bellum neceſſariarum copia ſuppeteret, perfeciſti. Tu, quoties de ſumma re deliberatum eſt, eas ſententias dixiſti, quæ ſummam prudentiam cum ſumma animi excelſitate coniunctam indicarent. Tu cùm offenſiones quædam interuenirent, quæ rem in ſummum periculum adduxerant: iratorum animis, ſapientiſſimè cepto conſilio, & graui atque accommodata ad tempus oratione mitigatis ac compoſitis, naſcentis mali occaſionem ſuſtuliſti. Tua cohortatione inflammati milites ad pugnam exarſerunt: tuum in ipſa pugna exemplum ſecuti, omnia pro Chriſto pericula contem-*

pſerunt. Peruenit, ac perlatus eſt vſque huc tuorum immortalitate dignarum vocum ſonus: OPTIMIS AVSPICIIS GERI QVAECVNQVE PRO CHRISTIANA RELIGIONE GERERENTVR: BARBARICAM AVDACIAM CEDENTIBVS INSTARE, INSANTIBVS CEDERE: NOSTRORVM ET VICTORIAE ET MORTI IMMORTALEM GLORIAM PROPOSITAM ESSE: *illo duce atque auſpice, cuius brachia in cruce pendentis effigies, è ſummo regiæ triremis eminens, noſtros animaret, terreret hoſtes, de ſecundo prælij exitu nemini eſſe dubitandum. Audiui, audiui ipſe de fortiſſimo viro, cuius eximia virtus & ſæpe alias, & in hoc bello vel maximè ſpectata eſt, quiq́; tuorum in hac expeditione conſiliorum, ac laborum particeps fuit, quàm præclarum tibi, quámque honorificum teſtimonium tribuerit* DIVINVS ADOLESCENS IOANNES AVSTRIVS, *poſtridie eius diei quo debellatum eſt: cùm apertè prædicaret, tuum in hac ſancta belli ſocietate conflanda prætor cæteros laborem ac ſtudium; in deliberando prudentiam & altitudinem animi; in re gerenda, fortitudinem & alacritatem exſtitiſſe: te & committendi prælij conſuaſorem, & comparandæ victoriæ adiutorem ſibi præcipuum fuiſſe. Quæ cùm omnia magna & præclara ſint, multò tamen à te maiora, & præclariora Populus Romanus exſpectat. Properant* M. ANTONI *noſtra omnium vota: quiq́; animis præſentis gaudij magnitudinem capere vix poſſumus, rerum à te geſtarum præſtãtia, quaſi quibuſdam alis, ſublati, cogitatione & ſpe multò iam vlterius prouolamus. Non ſatis eſt impuliſſe hoſtem: proſternendus & opprimen-*

mendus eſt, antequam ſe nouis opibus copiiſq́ renouârit. Extorquenda ſunt vobis ex illius belluæ faucibus impioq́ue dominatu ampla illa & opima regna, in quæ, à Romano imperio diſtracta atq́ diuulſa, nullo iure, iniuſtiſſimus poſſeſſor inuaſit. Tendit vobis Iudæa ſupplices manus: & palmas, quarum feraciſſima eſt, veſtris victoriis triumphiſq́ deſpondet: obteſtaturq́ue vos per eum quem ex puriſſimæ matris vtero mirabiliter exeuntem excepit; cuius veſtigiis impreſſa, cuius admirandis operibus nobilitata, cuius ſparſo pro nobis omnibus ſanguine irrigata eſt, ne ſe diutius patiamini indigna Chriſti hoſtium ſeruitute oppreſſam teneri. Duce olim columna Iudæi ex dura ac diuturna ſeruitute extracti ſunt. Vtinam noſtris quoque temporibus Iudæa ipſa duce COLVMNA *ex multò duriori multoq́ diuturniori ſeruitute extrahatur. Proditum eſt litterarum monumentis, imperante Conſtantino, Conſtantini magni filio, viſam eſſe in cœlo ſub ſpecie crucis ingentem* COLVMNAM CORONATAM, *quæ longè lateq́ collucens, à monte oliuarum vſq́ ad eum montem, vbi Chriſtus pro nobis omnibus morte affectus eſt, pertineret. Declarandum eſt tibi* M. ANTONI *rebus ac factis, tam inſigne prodigium ad te & ad gentem tuam pertinere. An verò gentes quædam antiquis temporibus propter violata maiorum ſuorum ſepulchra grauiſſima bella ſuſceperunt: nos* IESV CHRISTI *Domini ac Dei noſtri ſepulchrum, monumentum ſalutis noſtræ, pignus reſurrectionis noſtræ, ab immundis canibus tamdiu teneri, eiſq́ ludibrio eſſe patiemur? Ite potius optimis omnibus generoſæ ac fortes a-*

nimæ: ite accenſa diuinæ gloriæ ſtudio pectora: continuate victorias: connectite triumphos: inuidete poſteris veſtris gloriam eius terræ, ex qua ſalus noſtra prodijt, ab immanibus belluis receptæ ac recuperatæ. Vbi melius ſanguis ſpargi poteſt? vbi melius vita deponi? vbi verior ac ſolidior gloria comparari? O Chriſte, te appello. In tua manu bellum & pax; in tua manu victoriæ; in tua manu regum ac populorum corda ſunt. Inſpira noſtris ardorem pugnandi: da eiſdem vim facultatémque vincendi: immitte eam mentem principibus ac populis, qui nondum in hanc ſanctam ſocietatem nomina dederunt, vt id primo quoq; tempore facere maturent: non quod tu, qui omnia potes, aut eorum opera aut noſtra ad hoſtes tuos obterendos egeas: ſed vt omnes, qui tuo nomine gloriantur, in partem aliquam veniant eius gloriæ, quæ ex nominis ac cultus tui propagatione capietur: & quãdo vrbem Romam imperij ſedem ac domicilium, Eccleſiam Romanam religionis firmamentum eſſe voluiſti: da PIO Quinto Pontifici, da Populo Romano hoc munus, vt in hanc potiſſimùm vrbem, & ad hunc potiſſimùm Pontificem partæ tam nobilis victoriæ aliquando nuncius adferatur.

DIXI.

ORATIO XX.

HABITA ROMAE IN AEDE D. PETRI IN VATICANO V. ID. MAI. Anno cIↃ. IↃ. LXXII.

In funere Pij V. Pont. Max. qui obiit Kal. Maij eiuſdem anni.

DICTVRVS ex veteri conſuetudine de Pij Quinti ſanctiſſimi & in omni virtutum genere ſummi Pontificis laudibus, in hoc orbis terrarum auguſtiſſimo nobiliſſimoque conſeſſu, Patres ampliſſimi, maximoperè commouerer ac conturbarer animo, tum ob virium mearum imbecillitatem, tum ob breuitatem temporis mihi ad me comparandum dati: ſi exiſtimarem aut vllam in quoquam vim dicendi meritis ipſius parem poſſe reperiri, aut vllam longitudinem temporis ſuffecturam ei, qui tam copioſi ac multiplicis argumenti partes omnes pertractare ac perſequi vellet. Sed cùm & omnibus, & vobis præcipuè, qui propius illum cognouiſtis, notum exploratumq́; ſit, iis illum ſupra cæteros mortales virtutibus floruiſſe, quarum præſtantiam, non dicam exæquare dicendo, ſed aſſequi cogitando difficile atque arduum ſit: ipſa me animoſiorem, atq; alacriorem facit ſuſcepti muneris difficultas, cogitantem, quod mihi neceſſariò eueniet, vt & multa memoratu digniſſima prætermittam, & ea ipſa, quæ attingam, ieiuniùs multò atque exiliùs, quàm

pro ipſorum dignitate, percurram, idem cuilibet quamlibet exercitato, & omnibus rebus ad dicendum inſtructo homini euenturum fuiſſe. Ac quoniam auguratur animus, eum iam in æternas illas beatorum ſedes euectũ, & cum Deo coniunctum, quæ hoc tempore à nobis dicuntur, quæq; fiunt, audire atq; intueri: eundem in hoc munere obeundo modum tenebo, quem tenerem, ſi ipſe, mortali adhuc corpore indutus, præſens adeſſet: vt & eo genere orationis vtar, quo ipſum præcipuè oblectari ſolitum nouimus, non pigmentis ac fucis oblito, ſed ſeuero ac ſolido: & ea ſola in ipſo commendem, quæ ipſe in rebus humanis ſola commendanda ducebat. Qui ethnicorum more vixerunt, ethnicorum more laudentur: ego tam ſancto, tamq; Chriſtiano principi nullam laudem conuenire arbitror, niſi verè ac propriè Chriſtianam. Itaque in quibus exaggerandis, & amplificandis veteres plurimi erant, & à quibus ferè huius generis orationum principia ducebãt, patriæ claritatem, quam etiam quidam ex illis primam partem felicitatis eſſe dixerunt, nobilitatem generis, opes, ac copias, ea nos, etiam ſi verè ac copiosè id facere poſſemus, in talis tamen viri laudibus numeranda non duceremus. Quanti hæc ſint, declarauit ipſe Chriſtus, qui totius orbis Dominus, obſcurũ & ante id tempus ignobilem pagũ, in quo naſceretur elegit: Deus & Dei filius, faber & fabri filius haberi voluit: rex omnium, in paupere tugurio natus, non habuit vbi reclinaret caput. Immò verò ij demum glorioſi mihi præter cæteros, atq; illuſtres videntur, etiamſi hæc humanarum rationum momentis expendere libeat, qui Deo tantum

freti, ea, quæ inter homines ſumma habentur, ſine vllis eiuſmodi præſidiis, ſua ſibi virtute pepererunt. Pulchrum eſt enim ita abundare, vt nemini quidquam debeas; ita illuſtrare alios, vt nihil ipſe ſplendoris ac claritatis ab aliis mutuatus eſſe dicaris. Sed, his omiſsis, quæ ſemper ſapientiſsimus quiſque contempſit, iam quaſi theſaurum quendam rerum pulcherrimarum, ac pretioſiſsimarum aperiens, ſpectandumq́ proponens, euoluam & explicabo vera illa & diuina bona, quæ ſemper illum bonis amabilem, improbis formidabilem, vtriſq; admirabilem reddiderunt. Qui ſtatim ab ipſo ineuntis ætatis principio, cùm, & diuino lumine colluſtratus, & domeſtica, vt credibile eſt, inſtitutione commonefactus, iis qui in ſeculo viuerent, difficilem eſſe in cœlum viam iudicâſſet, impulſu Spiritus ſancti, fugit è patria inferiori ac terreſtri, vt Abraham; iterq́; illud arripuit, quod ad illam ſuperiorem ac cœleſtem tendenti tutius, atque expeditius eſſe intelligebat. Fugit vt Loth; neque poſt tergum reſpexit; cùm ſciret, eos, qui, manu ad aratrum appoſita reſpiciunt retrò, aptos non eſſe ad regnum Dei. Fugit vt Iacob, & in ea demùm terra conquieuit, in qua vidit ſcalas per quas itur in cœlum. Dedit enim nomen in laudatiſsimam illam D. Dominici ſodalitatem; in qua, vt primùm inſtituta eſt, tanquam in opimo ac fertili agro, eodemq; bene ac diligenter ſubacto, & exculto, viri & doctrinæ magnitudine, & vitæ ſanctitate præſtantes, nunquam alij aliis ſuccreſcere, alij ex aliis continenter propagari ac proſeminari deſierunt. In ea ita vixit, vt iuuenis ſenibus, tyro veteranis, nouitius exercitatis, tan-

quam exemplum continentiæ, tolerantiæ, frugalitatis, obedientiæ, omnis denique virtutis proponeretur. Neque verò cœpit quidem ita viuere, ſed in eo non perſtitit; neq; perſtitit quidem, ſed non longiùs progreſſus eſt; neq; progreſſus quidem, ſed in medio curſu defatigatus. Immò verò totum vitæ ſpatium ita tranſegit, vt, cùm iam pridem ad ſummam virtutis perfectionem perueniſſe iudicaretur, ipſe tamen quotidie ſeipſo melior ac perfectior cerneretur. Cùm autem alia in hoc viro admirabilia fuerunt, tum ſingulare ſtudium conſeruandæ veræ, ac Catholicæ religionis, & aduerſus eos, qui illam vlla ex parte labefactare conarentur, implacabile odium ſemper eluxit. Quibus cum ille perpetuum bellum gerens, ne punctum quidem temporis in vita ab eis vexandis, & exagitandis conquieuit. In aliis erratis condonandis, atque ignoſcendis quanquam, & ſui & aliorum ſeueriſſimus cenſor, non ita ſe durum atq; inexorabilem præbebat: qui ab Eccleſia deſciuiſſent, niſi aut ipſos erroribus, aut ipſis orbem purgaret, vitam ſibi acerbam atq; inſuauem eſſe ducebat. Excedebat animum ipſius Zelus Eccleſiæ: neque quiſquam vnquam verius idem, quod olim Dauid, dicere potuit. Nónne qui oderunt te, Domine, oderam, & ſuper inimicos tuos tabeſcebam? Perfecto odio oderam illos. Ergo cùm ei munus in eos inquirendi publicè mandatum eſſet, quas ille potentum inimicitias, quas minas, quæ pericula, quas vitæ ac capitis dimicationes ſibi, dum illos modis omnibus perſequitur, defugiendas putauit? quas nō potius vltrò ac cupidè appetiit? quàm ſæpe ab illis petitus, à Deo mirabiliter ſeruatus eſt?

eſt? vt de eo dici poßit, quod alicubi ait Cyprianus; Non animum martyrio, ſed martyrium animo defuiſſe. Ob hæc tanta, ac tam præclara in Chriſtianam Remp. merita, primùm creatus Epiſcopus Nepeſinus, deinde à Paulo IV. in veſtrum, Patres ampliſsimi, Collegium adſcitus, atq; aggregatus, quanta cum dignitate dignitatem illam ſuſtinuerit, quid opus eſt, præſertim apud vos agentem, pluribus verbis exponere? Quantum ei prudentiæ & acuminis ad videnda ea, quæ vera, & recta eſſent, quantũ animi, & libertatis ad eadem proferẽda, quantum auctoritatis ad obtinenda ſemper fuit? Nihil vnquam ille in dicenda ſententia aut metui, aut gratiæ dedit: nunquam ad cuiuſquam voluntatem orationem ſuam accommodauit: nunquam quidquam veritate prius, aut antiquius habuit. Itaq; vulgo etiam dicebant, nihil ab eo precibus peti oportere: preces enim apud eum neq; ad iuſta impetranda neceſſarias eſſe, neq; ad iniuſta extorquenda efficaces. Quod ſi quidem ex veteribus Romanis eo nomine felix habitus eſt, quod ab eo nemo vllam rem improbam petere auderet: quid hunc dicemus, quem omnes, qui quid petituri erãt, in quo vel minimũ turpitudinis ineſſet, tanquam ſcopulum quendam refugiebant? Vt autem diuino conſilio, veſtris ſuffragiis, in Pij Quarti locum ſuffectus eſt, tanta ſubitò exſtitit bonorũ alacritas, & exſultatio, tanta improborũ fuga, & trepidatio, vt neque illi quidquam ſibi optatius potuiſſe cõtingere, neq; hi vſpiã ſe iam tutò poſſe conſiſtere arbitrarẽtur. Cernere erat bonos hilares et erectos, triſtes improbos & abiectos: illos gaudio triũphantes, hos de cõſci-

ſcendo

ſcendo ſibi voluntario exſilio conſilia inter ſe communicantes: illi gratulatum ad templa conuolabant, hi adſpectum hominum lucemq́ vitabant: illos ſublatos in cœlum, hos amandatos infra terram putares. Neq; verò multis edictis aut programatis opus fuit ad peſtes quaſdam hominum ex vrbe pellendas. Vt ſol exoriens nebulas diſiicit, vt ventus aream purgat: ita nomen ipſum noui Pontificis diſsipauit improbos, & vrbem tetra illa impurorum hominum colluuione purgauit. Iam in ipſo Pontificatu qualis fuerit ſi quis ſubtilius requirere inſtituat, ita reperiet, multis ſeculis nullum Pontificem fuiſſe, qui ad veteres illos Sylueſtrum, Gregorium, Leonem, eiuſdemq́ generis alios, viuendi ratione, & conſuetudine propius acceſſerit. Primùm enim ſi priuata & domeſtica ſpectemus, eandem in victu cultuq́ parcimoniã retinuit, quibus à principio ſe, cùm adhuc in monaſterio eſſet, aſſuefecerat. Eadem ieiunia erant, eædem preces, eadem ſtatis anni temporibus à certis ciborum generibus abſtinentia, eadem interioris veſtitus aſperitas: neque quiſquam vnquam intemperans tanto ſtudio voluptates corporis conſectatus eſt, quanto ille eas perpetuò repudiauit. Imò verò, quarum Eccleſiæ conſtitutionum propter ſenectutem, aut propter imbecillitatem corporis gratia plerumq; petentibus fieri ſolet, iis vt ipſe ſe ſolueret, quanquam, & affecta ætate, & corpore admodum imbecillo, nunquam tamen adduci potuit. Quotidie ferè ſacrificabat; ſi id non poterat, omninò tamen ſacroſancto Miſſæ ſacrificio intererat. Nunquam ex eius ore verbum vnum prodiit, quod non aut ad Dei laudem,

aut

aut ad eorum qui aderant emendationem pertineret. Sic quanquam adhuc in terra poſitus, verſabatur in cœlo: & cùm hîc nobiſcum viueret, iam tamen ciuis erat Sanctorum & domeſticus Dei. Tota quoq; eius familia ad exemplum Domini compoſita erat: cumq́; multis in locis familiares principum ſumptuoſo veſtis genere, arrogantia & contemptu cæterorum, licentia & dicendi & faciendi quidquid collibuit, diſtingui ab aliis ſoleant, hic ſuos ita inſtituerat, vt nulla re magis quàm modeſtia ſingulari, & præcipua quadam ſanctimonia vitæ à vulgaribus diſcernerentur. Atq; hæc priuatim. Publicè autem quot quantaq́; beneficia & in hanc vrbem, & in totam Chriſtianam Remp. contulit? Reuocauit veterem Eccleſiaſticam diſciplinam: quæ ita iam obſoleuerat, vix vt eius imaginem in veterum ſcriptis agnoſceremus. Iudiciorum ſeueritatem, quam iam improbiſſimus quiſq;, aut eludere, aut perrumpere ſolebat, renouauit: cumq́; acrioribus remediis egere hoc ſeculum iudicaret, propoſitis etiam acerbioribus ſuppliciis, hominum libidinem audaciamq́; frenauit. In quo, ſi qui ſunt, qui eum vt nimis ſeuerum, ac rigidum culpare andeant, &, vt molles ægroti de medicamentorum amaritie conquerantur, facere id non poſſunt, quin eadem opera de ſua nequitia & leuitate fateantur. Nam ſi aduerſus extraneos tantùm ſeueritatem adhibuit, in ſe autem, & in ſuos remiſſus, atque indulgens fuit, tum ſanè hos reprehenſores audiamus: ſin & domi, & foris, & in ſuos, & in alienos ſui ſe ſimilem præbuit, neq; quenquam vſq; eò carum habuit, vt ad eius peccata conniuendum duxerit;

rit; fateamur, id quod res eſt, ſeueritatem illam ab eximio quodam iuſtitiæ ſtudio profectam, his temporibus neceſſariam ac ſalutarem fuiſſe. Iam eum *& ab omni auaritia ac ſordibus longiſſimè abſuiſſe, & liberalitate ac magnificentia excelluiſſe, & res ipſa loquitur, & ij quoq; qui propter eas quas dixi cauſſas parum eius gloriæ fauent, confitentur.* Cui rei *argumento eſt, & innumerabilium priuatorum inopia ſubleuata, & infinita illa vis pecuniarum, qua omnibus propè orbis Chriſtiani partibus aliqua difficultate preſſis ac laborantibus ſine vlla cunctatione ſubuenit. Illud verò immortale, & omnium gentium omniumq́ue ſeculorum prædicatione celebrandum beneficium, quo vniuerſam Chriſtianam* Rempub. *affecit, inita & conſtituta cum Philippo Rege verè Catholico, & cum Venetis, belli aduerſus Turcas gerendi ſocietate, quis vnquam ſatis pro dignitate laudauerit? Quam in ſocietatem, vt ceteros quoque principes Chriſtianos perduceret, cùm alia multa molitus eſt: tùm anno ſuperiori, periculoſiſſimo tempore, maximis caloribus, eum quem ſemper meritiſſimo vnicè dilexit, ſororis ſuæ nepotem, Michaëlem Cardinalem Alexandrinum, ſibi ſanguinis quidem coniunctione proximum, ſed virtutis imitatione propiorem, in cuius adſpectu, ac colloquio acquieſcebat, cum quo cogitationes ac conſilia ſua communicabat, in quo maximum poſteritati ſuæ præſidiũ collocârat, eum igitur legatum in Hiſpaniam, in Luſitaniam, in Galliam miſit; neq; eius, quem tantoperè amabat, vitam in apertum diſcrimen exponere veritus eſt, dum ne quid intentatum relinqueret, quod*

ad

ad Chriſti gloriam et ad Chriſtianorum vtilitatem pertineret. Hæc ego cùm laudo Patres ampliſſimi, vos laudo. Magna enim veſtra laus eſt, aliorũ quidem, quod ex corpore vèſtro talem principem elegiſtis; aliorum verò, quod vos talis princeps in ampliſſimũ ordinem adlegit. Singulares principis noſtri virtutes Deus Opt. Max. ſingulari felicitate cumulauit, datis ei de publici genere hoſtium duabus maximis pulcherrimisq́; victoriis, altera terreſtri de iis qui in Gallia, & à Chriſto, & à Rege defecerant; altera nauali, cuius recens adhuc memoria eſt, de ſempiterno Chriſtiani nominis hoſte, Turcarum tyranno. Sed & hæc & alia plurima, quæ ſciens prudenſq́; ne longior ſim, prætereo, hiſtoriarũ ſcriptores monumentis ſuis cõmendabunt æternitati; mihi autẽ breuiter de ipſius exitu, ac migratione ex hac vita dicendũ eſt: vt intelligant omnes vitam ita laudabiliter actam, non minus laudabili fine eſſe concluſam. Duo ſunt, quæ, cùm ad extremũ vitæ ventum eſt, etiam ſpectatæ virtutis viros de gradu deiicere interdum ſolent, doloris acerbitas, & mortis metus. Et ſunt tamen, qui quamdiu à ſe mortis periculum abeſſe confidunt, dolorẽ ſatis forti animo ferunt. Sunt etiam, qui, dum ne graui, & diuturno dolore crucientur, imminentem mortis neceſſitatem ſatis æquo animo exſpectant. Qui autem vtrumq; præſtet, vt neque doloris acerbitate, ac diuturnitate frangatur, neq; aduentantis, atq; imminentis mortis metu terreatur, ei pectus incredibili quadam fortitudine armatum eſſe ac munitum neceſſe eſt. Quæ laus ſi cui vnquam meritò tributa eſt, huic certè omnium confeſſione tribuẽda eſt.

eſt. Qui cùm quadraginta totos dies tantam vim doloris perpeſſus ſit, quanta maxima cadere in hominem poteſt, nunquam tamen vllam vocem parùm ſe dignam emiſit: ſed illud in ore frequentiſsimè habuit, Domine adde ſanè ad dolorem, dum addas & ad patientiam. Mortem autem ſibi ab ipſo morbi principio certam, atq; exploratam ita non exhorruit, vt de ea ſine vlla prorſus aut vultus, aut animi perturbatione loqueretur: planeq; oſtenderet eam à ſe, vt Diuus Paulus ait, in lucro poni. Ac ne cui dubium ſit, præſciuiſſe eum, ſibi ex illo morbo moriendum fore, duas apertas, atque illuſtres eius rei ſignificationes dedit. Vnam, quod Cardinalem Alexandrinum pridie Paraſceues, hoc eſt, viceſimo nono ante ipſius obitum die, ſacroſanctam Euchariſtiam ſibi porrigentem, & vſitata verborum formula vtentem, iuſsit inſiſtere, & ita verba concipere, vt in iis tantùm ſit, qui ſanctiſsimum illud Sacramentum pro viatico accipiunt, vt paulò pòſt ad aliam vitam commigraturi. Alteram quod cùm, ob quandam morbi leuationem, depulſum ab eo eſſe mortis periculum, conſtans opinio eſſet, ſeptem illa præcipua vrbis templa inuiſere voluit, eiuſq; itineris, quanquam viribus morbi grauitate & longinquitate deiectis, magnam partem pedibus confecit, apertè profitens, velle ſe eorum reliquias poſtremum videre, quos ſe non multò pòſt viſurum eſſe ſperaret in cœlo. Mortem autem illius & præceſſerunt multa prodigia, terræ fremitus, terræmotus, fluminum inundationes, crebri fulminum iactus, & ſecuta eſt tanta populi conſternatio, vt eius deſiderium vix longo tempore mitigari poſſe videatur.

deatur. Sed nos quidem alieniſsimo Reipub. tempore, optimo & præſtantiſsimo principe orbati ſumus: ille autem, vt confidimus, è tenebris, ac vinculis corporis in lucem libertatémque productus, promiſſam piis omnibus poſsidet hæreditatem: ita vt mors ipſius, ſi ſortem noſtram reſpicimus, luctu & lamentationibus; ſin ipſum, cultu & gratulationibus proſequenda ſit. Vos verò, Patres ampliſsimi, quos iam vnos mœſta tanti gubernatoris obitu intuetur Eccleſia, quorum ex auctoritate ac ſuffragiis, ſecundum Deum, tranquillitas temporum & ſalus Reipub. pendet, conſulite quàm primùm rebus afflictis, & ex veſtro nobiliſsimo corpore ac Collegio, aliquem eiuſmodi Eccleſiæ rectorem deligite, qui & ſedare poſsit mœrorem ex huius morte conceptum, & voluntate, prudentia, vſu rerum, auctoritate, aptiſsimus ſit ad perficienda pulcherrima ac præſtantiſsima opera, quæ præpropera huius morte imperfecta atq; inchoata manſerunt. DIXI.

De via & ratione ad eloquentiæ laudem perueniendi.

ORATIO XXI.

HABITA ROMAE NON. NOuemb. Anno cIↄ. Iↄ. LXXII.

IVs ciuile me non vulgari via, ſed noua quadam, & ante me in his quidem ſcholis inuſitata ratione tradere ingreſſum, & in opere inſtitutoq́ pulcherrimo quartum in annum, magna auditorum frequentia, magna animi contentione verſantem, veſtra, Cardinales ampliſsimi, in medio curſu inſiſtere, aliudq́ munus ſuſcipere coëgit auctoritas. Nam, cùm homo eruditiſsimus, qui tradendis eloquentiæ præceptis in hac vrbe conſenuerat, & adflicta valetudine, & ipſa iam ætate otium ac quietem poſtulante, miſsionem à vobis honeſtiſsimam impetrâſſet, nec ei facilè ſucceſſor idoneus reperiri poſſe videretur, mihi potiſsimùm mandandam eſſe ab eo derelictam prouinciam cenſuiſtis. Parebo libens, vt debeo, auctoritati veſtræ: neq; mihi quidquam vnquam à vobis imponetur aut laboris, aut oneris, quod nō ego promptu atq; alacri animo ſubeam: quæq́ mihi à vobis imperata erunt, nunquam aut aſpernabor vt nimis humilia, aut vt nimis ardua extimeſcam. Veſtrûm eſt, decernere ac ſtatuere, quā à quoq; noſtrûm huius quaſi Reip. literariæ partem adminiſtrari ac procurari velitis: noſtrûm, parere, & mandata veſtra ſubſequi, neque vnquam ita nobis placere, aut tantum nobis tribuere, vt de veſtro iudicio iudicemus. Equidem quod ad me attinet, neq; vllam artem, quæ quidem hominis ingenui ſtudio digna ſit, ſordidam & abiectam eſſe duco: & hanc, ad quam tradendam nunc vocor, ſemper nobiliſsimam exiſtimaui: &, ſi aliter ſentirem, fortaßis tamen non vererer imitari Laconem illum, qui in

cenui-

conuiuio extremo loco iuſſus accumbere, conuiuatoris ingenium, ac iudicium commendauit, qui rationem excogitâſſet, qua illi quoque loco dignitatem compararet. Non enim tantùm, vt vulgò dicitur, magiſtratus virum oſtendit, & in luce hominum collocat, ſed etiam ſæpè magiſtratum is qui eum gerit exornat. Epaminondam ferunt, cùm à ciuibus ſuis Telearchus creatus eſſet: erat is apud Thebanos non magni momenti magiſtratus: non detrectâſſe, ſed dixiſſe ita geſturum, vt deinceps Telearchia honoratior haberetur. Atq; ita effectum eſt. Tantum enim Epaminondæ valuit auctoritas, vt poſt eum Telearchi perpetuò creati ſint ex principibus ciuitatis. Hæc & talia dicerem, ſi in eloquentiæ profeſſione parum ineſſe dignitatis exiſtimarem. Sed & de re ipſa, & de me longè mihi alia opinio eſt. Quamuis enim non infitior, magnum me ſemper amatorem atq; admiratorem diſertæ atq; ornatæ orationis fuiſſe, ſtudioſeq; in eam rem operam dediſſe: etiam, ſi vultis, aliquando impoſuiſſe populo, & apud eos, qui me cum deterioribus comparabant, in aliquam non infantis, neq; indiſerti hominis opinionem veniſſe: vereor tamen, ne exemplo meo comprobem id, quod tradunt rei militaris ſcriptores, etiam veteranos milites pro tironibus habendos, cùm diu à pugnando ceſſârunt. Sed quoniam id tantùm à me exſpectari ac requiri puto, primùm, vt vobis, adoleſcentes, indicem ac commonſtrem eas vias, quibus ad eloquentiam poſſe arbitror perueniri: deinde vt ad ſuperandam earũ difficultatem, quantum in me erit, ſi quid modò erit, neque autem multum, neq; tamen nihil om-

ninò fore confido, auxilio ſim: ſuſcipiam, ac ſubibo paulò maiore cum fiducia onus id, quod mihi, ſi meum perpetuum publicæ vtilitatis ſtudium diuinæ benignitatis aura, comitetur, vtcunq; poſſe videor ſuſtinere. Vt enim, ſi quis homo egens ac tenuis, alios ſe collocupletaturum eſſe profiteatur, ridiculus ſit: ſin id tantùm polliceatur, oſtenſurum ſe quam viam inſiſtere debeant, qui rem facere cupiunt, nihil tamen alienum atque abhorrens, à fortuna ſua ſuſcipere videatur: ſic ego, ſi ea me traditurum dicere auſim, quibus eloquentes fieri poßint, meritò irridear, cùm ipſi mihi eorum perexigua pars ſuppetat; ſin id tantùm dicam, poſſe me iis, qui eloquentiæ ſtudio tenentur, vias quæ ad illam ferant oſtendere, & ad id quod adamârunt conſequendum aliquid opis afferre: cauſſæ, vt opinor nihil ſit, cur me quiſquam aut nimium mihi adſumere, atq; arrogare dicat, aut ea polliceri quæ præſtare non poßim. Nolite autem, auditores, *exiſtimare, me vulgare aliquid vobis & in medio poſitum polliceri, cùm polliceor me vobis itineris ducem ad eloquentiam fore: neque ita eloquentiæ nomen accipite, vt vulgò accipi conſueuit.* Hodie *enim vt quis vulgaria* Rhetorum *præcepta vtcunq; didicit, & in* Ciceronis *ſcriptis tantum poſuit operæ, vt, adhibito* Nizolij *libro, poſſit orationem aut epiſtolam ſcribere, cuius tum ſingulæ voces, tum ipſa etiam ſtructura & collocatio* Ciceronem *oleat, protinus magno eorum conſenſu, qui nihil altius, aut ſublimius cogitant, eloquentis nomen aſſumit.* Itaque, *ſi de quopiam iſtorum percunctêre, num* Platonem, Ariſtotelem, Theophraſtum *legerit; denique num* Philo-

ſophiam

ſophiam attigerit, negabit: ſe enim, relicto aliis Philoſophiæ ſtudio, eloquentiæ gloria contentum fuiſſe. Quid Herodotum, Thucydidem, Xenophontem quàm diligenter, ſtudioſeq́; verſauerit? Aliquid ſe fortaſſe ex eis libâſſe dicet, ſed properantem & aliud agentem, & qui vnam modò ſpectaret eloquentiam. Certè igitur Homerum, quem vt ceterarum ingenuarum artium, ita eloquentiæ quaſi fontem quendam eſſe dicunt, Sophoclem, Euripidem, à quo optimè ali eloquentiam, ipſi eloquentiæ magiſtri prodiderunt, cæteros deniq; Græcos & Latinos Poëtas accuratè peruolutâſti. Quem tu mihi, inquit, Homerum, quem Sophoclem, quas nugas nominas? quaſi ego poëta, non orator, eſſe voluerim. Nimirum igitur, cùm à te omne aliud ſcriptorum genus abdicâſſes, in illis eloquentiæ luminibus Lyſia, Hyperide, Andocide, Iſæo, Iſocrate, Demoſthene, quamplurimum olei conſumpſiſti, in eis egregium aliquod ſtudium collocâſti, eos ſæpe relegens in ſuccum ac ſanguinem conuertiſti tuum. Imo, inquit, quorundam ex iſtis vix ipſa nomina agnoſco: alios à Cicerone meo commendari memini, qui mihi ſolus in amoribus ac deliciis fuit, quem ego, admirabili quodam eloquentiæ ſtudio inflammatus, nunquam ex oculis, ex manibus, ex ſinu depoſui: cuius in ſcriptis ita diligens ac ſollicitus fui, vt, quemadmodum nummi aurei aut argentei à plumbeis tinnitu ipſo dignoſcuntur, ita ego voces Ciceronianas ab iis, quæ Ciceronis non ſunt, ſono ipſo diſcernere ac diiudicare poſſim. Bene ſit, inquam, iſtis auribus tuis tam delicatis, tamq́; eruditis: ſed cur, quæſo, cùm Ciceronem tanti facias,

cias, eos, quos tantoperè ab eo laudari videbas, non attigiſti? Iſtos, inquit, legiſſem, ſi Græcè eloquens eſſe voluiſſem. Latinæ quidem eloquentiæ laudem affectanti ſatis eſſe vnus Cicero viſus eſt. Quæ iſta, malum, Latina eloquentia eſt, aut quando quiſquam veterum iſtud iter ad eloquentiam tenuit? Mihi quiſquam eloquentiam vocat, cùm genera cauſſarum, & nomina figurarum, & vulgaria quædam præcepta de conformandis orationis partibus, & huiuſmodi nænias didiceris, voculas ex Cicerone collectas coniungere, & ex eis quaſi teſſelis ieiunam ac famelicam orationem contexere, ſedulò cauentem ne quid dicatur, quod non antè Cicero dixerit? Picarum & Pſittacorum iſta eloquentia eſt, auditas voces iterare ac reddere; neq; quidquam vnquam dicere quod ſit verè ac propriè tuum. Aliud antiqui vocabant eloquentiam: qui niſi qui de ciuilibus negotiis ornatè ac copiosè loqui poſſet, qui dicendo animos audientium flecteret, qui admirationem concitaret, qui modò clamores faceret, modò circumfuſam multitudinem ſtupore defigeret, neminem eloquentem vocabant. Itaque qui ſe dicendi magiſtros profitebantur, multa de ratione argumentandi, multa de virtutibus ac vitiis, multa de permotionibus animi, multa de veterum inſtitutis, ac legibus, multa de ratione inſtituendarum ac gubernandarum ciuitatum diſputabant: ſeq; propterea non Rhetoras, aut, quæ tum vſitata erat ipſorum appellatio, Sophiſtas, ſed glorioſiore ac magnificentiore nomine Politicos nominabant. In quo etſi eos Ariſtoteles coarguit, ipſe tamen decet Rhetoricen quiddam eſſe ex Dialecti-

ca, &

ca, & ex politica conſtatum atque commiſtum: & opus Rhetorices eſſe ait iis in rebus omnibus, quæ in conſultationem cadunt. omnia videre, quæ ad fidem faciendam accommodata ſunt, Tribus autem præcipuis capitibus hoc contineri ait, ſi ita dicamus, vt, qui audiunt, bonos viros eſſe nos opinentur. Si eorum animi motus quoſdam concipiant ad id quod volumus efficiendum atque obtinendum accommodatos: ſi id quod probare volumus, aut demonſtremus, aut demonſtrare videamur. Vt autem Dialecticus, non illo ex ſcholaſtico puluere clamator odioſus ac moleſtus, ſed verus ac germanus Dialecticus duobus ad probandum inſtrumentis vtitur, ſyllogiſmo & inductione: ſic ei compar ac geminus & in diſsimili genere ſimillimus orator duo alia habet, quæ duobus illis ex altera parte reſpondeant, enthymema quod ſyllogiſmo, exemplum quod inductioni. His duobus armatus eſt, his pugnat, his & ſuam & aliorum dignitatem tuetur: neque ſine magna copia enthymematum & exemplorum ad omnem dicendi materiam comparata, eloquentis nomen ſuſtinere quiſquam poteſt. Enthymematum copia à Philoſophis, exemplorum à poëtis & hiſtoriarum ſcriptoribus petitur: neq; quiſquam oratoris, aut eloquẽtis nomine dignus euaſerit, qui nõ prius omnia Philoſophorum ſcripta, quæ quidem ad formandos mores et ad tractandam Rempub. pertinent, omnem hiſtoriam veterem, omnes antiquos & Græcos & Latinos poëtas diligenter & accuratè peruolutârit. Magnus labor, dixerit aliquis. Fateor: ſed magnum eſt & id, quod hoc labore petitur. Et verũ eſt, quod ait Horatius:

nil ſine magno vita labore dedit mortalibus. Ad hanc facultatem conſequendam ego me vobis, auditores, quantum vires meæ ferent, ducem ac comitem profiteor. Veſtra res agitur: vobis, vt ille ait Comicus ſenex ſeritis, vobis occatis, vobis eiſdem metitis, vobis denique iſte pariet lætitiam labos. Videbitis me quotidie cauſſa veſtra efficientem, quæcunque potero; conantem etiam ea quæ non potero. Alite vos quoque ſtudium meum attentione veſtra: & , dum ætas apta eſt ad labores perferendos, dum animus nullis aliis curis occupatur, dum cætera, quæ ad capiendum ingenij cultum requiruntur, affatim ſuppetunt, nolite committere vt vtilitas veſtra, quæ & Gregorio Pontifici Maximo, & ampliſsimis Cardinalibus, quibus ille munus hoc demandauit, & nobis omnibus tantæ curæ eſt, à vobis, à quibus minimè decet, negligatur. Equidem pro mea virili parte nullo loco vobis deero: docebo, admonebo, inſtabo, vrgebo, excitabo, nonnunquam etiam, ſi res ita poſcere videbitur, obiurgabo atque increpabo. Nolite exſpectare, dum vobis aduler. Contemnam vos, ſi vos litteras contemnetis. Sin eas amabitis: & amabo ipſe commoda veſtra ex animo, &, vt vos me viciſsim meritò ametis, operam dabo. Sed, vt diei tempus eſt, diutius detinendi non eſtis. Secundum librum Tuſculanarum diſputationum explicare decreui.

Cras id facere incipiam. Polliceor autem vobis, qui me attentè audient, curaturum me, vt eis operæ ſuæ ratio conſtet.

DIXI.

Pro

Pro Carolo IX. Galliarum Rege Chriſtianiſſimo ad Gregorium XIII. Pont. Max.

ORATIO XXII.

HABITA ROMAE V. KALEN. Ianuar. Anno cIↄ. Iↄ. LXXII.

SI PRO *cuius quiſque propugnatione ac defenſione plura pericula ſubiit, plus excepit acerbitatũ, pluribus quaſi procellis ac tempeſtatibus agitatus eſt: eò plus gaudij ex iis quæ ad retinendam atq; amplificandam illius dignitatem pertinent, ad eum peruenire credendum eſt: dubitare non potes, Beatiſsime Pater, quin Carolus Rex, te Pontifice creato, tanto cæteros Reges eximia quadam percepti ex ea re gaudij magnitudine ſuperauerit, quanto non huius modò memoriæ, ſed omnium ætatum ac ſeculorum Reges graui ac diuturna ſuſceptorum pro Sedis Apoſtolicæ auctoritate laborum ac diſcriminum perpeſsione ſuperauit. Quo tibi gratior eſſe debet ac iucundior gratulatio, quæ tibi hodierno die fit eius Regis nomine, qui cùm, pro incredibili ſtudio atq; obſeruantia erga te ſua, primus omnium hoc officio fungi cuperet: iis tamen difficultatibus, quæ omnibus notæ ſunt: impeditus, non prius tibi gratulari potuit, quàm diuino conſilio contigit, vt poſsis tu quoq; ei viciſsim verè ac meritò*

gratulari. Etſi autē, quæ proximè in Gallia pro religione geſta ſunt, propter ſummam illius regni nobilitatem atque amplitudinem toto iam orbe celebrantur: neque locus, neque regio in terris vlla eſt, quæ non plena ſit & laborum ac miſeriarum, quas Galli ſuperioribus annis pertulerunt, & virtutis ac felicitatis, qua nuper vſus Carolus Rex, maxima ex parte eos in veterem ſtatum vindicauit: quia tamen neque Regis noſtri & nomine & re Christianiſſimi pietas in Deum, quam ipſe omnibus notam ac teſtatam eſſe vult, vlla ex re melius cognoſci; neque vllum dicendi argumentum hoc quidem tempore reperiri poteſt, in quo plus aut dignitatis, aut delectationis ineſſe videatur: peto à te, Beatiſſime Pater, vt hoc temporis, quod mihi ad dicendum tua benignitate conceditur, in harū potiſſimum rerum tractatione conſumi collocaríque patiaris. Quis igitur in Gallia rerum ſtatus fuerit, quo tempore Carolus nonus ad regni gubernacula morte fratris admotus eſt, omnes facilè recordamur. Nam, quæ mali vis iam tum Henrico regnante, in venis ac viſceribus Galliæ concepta ac concluſa latuerat; cuíque optimus ille Rex, ob perpetuò deplorandum inopinatæ mortis euentū, remedium adhibere, cùm maximè cuperet, non potuerat: eadem cum ſe ſub Franciſco ſecundo commouere cœpiſſet: & ab eo quoque intempeſtiua morte prærepto, compreſſa modò & cohibita, non etiam exſtincta & ſublata eſſet: ad extremum vniuerſa ſe, ingreſſo regnare Carolo, effudit. Vt autem aquæ impetus ſaxorum lignorúmue oppoſitu diu retentus ac retardatus, ſi fortè tandem ea quæ obſtabant, aut ſublata,

aut

aut perrupta & diſiecta ſunt, multò maior ac vehementior eſſe conſueuit; ita illi hominum omnia turbare cupientium cœtus, quos ad id tempus legum ac regum terror tanquam vinctos infrenatoſq; tenuerat, fractis postremò repagulis furere ac bacchari per nobiliſſimum regnum, & in ſumma impietate ſummam licentiam nacti, diuina humanáque omnia cædibus & incendiis miſcere cœperunt. Atque vt antiqui fictis fabulis memoriæ prodiderunt, Herculi recens nato, duos ad eum inuſitatæ magnitudinis angues supernè lapſos eſſe, qui iacentem adhuc in cunis opprimerent: ita hoc nouo Hercule (Qui enim adhuc adoleſcens tot iam monſtra perdomuerit, meritiſſimo huius nominis honore affici poteſt) regni habenas tractare aggreſſo, infinita quædam non è ſuperiore loco demiſſa, ſed ex inferis emerſa exſtitit anguium vis, qui & peſtilenti afflatu ſuo omnia contaminare, & teterrimum virus ſuum longè lateq; ſpargentes, non ipſi modò regi adhuc puero, & regnum & vitam adimere, ſed & ex toto regno verum Dei cultum, quo vno æternæ vitæ ſpes continetur, exterminare conarētur. Qui diuini quidem numinis metu iam pridem proiecto; legum autem & iudiciorum auctoritate tum maximè propter infirmam regis ætatem contempta ac conculcata, quam ſtragem, quas calamitates, quam vaſtitatem, quot inaudita crudeliſſimorum facinorum exempla in Galliam intulerunt? Horret ac refugit animus ea memorare, quæ poſt illas peſtes ac furias ab humani generis hoſte immiſſas, contigerunt: profanata, euerſa, incenſa templa: aras ſacerdotum cæde maculatas, abſtractas

en

ex ſedibus ſuis virgines Deo ſacras, direptas vrbes, campos manantes ſanguine, fluuiorum curſus humanis corporibus impeditos: ludentem excarnificandis hominibus ſæuitiam, feritatem, ne conditis quidem mortuorum oſſibus ac cineribus abſtinentem. Quis vſq; eò Gallici, aut potiùs Chriſtiani nominis hoſtis eſt, qui illa ſine lachrymis aſpicere potuiſſet? O Gallia, Gallia, tot virorum fortium, tot egregiorum principum, tot ſummorum Pontificum, qui tanta cum laude Eccleſiæ Dei præfuerunt, parens. Túne illa es, quæ ſuſceptam à Chriſti & Apoſtolorum diſcipulis fidem nunquam poſtea deſerueras? quæ non à tuis tantùm, ſed ab aliorum quoq; finibus hæreticos alioſq; hoſtes nominis Chriſtiani tam ſæpe depuleras? quæ Europam, Africam, Aſiam, geſtis pro Chriſti fide bellis nobilitaueras? quæ violatam ab aliis Sedis Apoſtolicæ dignitatem tam ſæpe reſtitueras? tam firmis præſidiis ſepſeras? tam multis ornamentis affeceras? quæ vrbem Romam ab imminenti direptionis & excidij periculo tam ſæpe liberaueras? Verè enim hoc, Beatiſsime Pater, verè & ſine cuiuſquam iniuria gloriari poſſumus, duabus præcipuè laudibus homines noſtros, poſt Chriſtum natũ, ſupra cæteras gentes perpetuò floruiſſe, quòd & Chriſtianæ religionis non conſeruandæ tantùm, ſed etiam propagandæ ſtudioſiſsimi, & ad accipienda omnia regum ſuorum imperia paratiſsimi ſemper fuerunt. Omnes autem illarum peſtium conatus eò dirigebantur, vt & à Deo, & à Rege abductam Galliam, earum, quas dixi, laudum vtroq; ſpoliarent. Quod ſi vtrumq; cõſequi ac perficere non poſſent, certè quidem vt eam à ſummo-

rum

rum Pontificum cultu, & à Romanæ ac Catholicæ Eccleſiæ communione diuellerent. Hoc præcipuè imbiberãt: hoc ſpectabant: hæc eis à principio mens, hoc conſilium ac propoſitum fuit. Neque verò diſsimulanter ferebant, conquieturos ſe, & , vt prius, regis imperio parituros, dum Romani Pontificatus auctoritas è Gallia tolleretur. Quinetiam ſi ſe rex ab hac ſancta ſede diſſociare vellet, promptam ei & facilem viam ad fines regni proferendos, & ad finitimas prouincias ſit imperium ſuum ſubiungendas oſtentabant. Sed magnus & à natura ipſa ad honeſtatem conformatus animus, nec aſperitatibus terreri, nec vlla vtilitatis ſpecie à recto auocari poteſt. Rex fortiſsimus & maioribus ſuis digniſsimus, qui PIETATIS AC IVSTITIÆ *gloriam ita etiam puer adamâſſet, vt ipſis earum virtutum nominibus quaſi pro ſymbolo vtatur, omnia ſibi prius perferenda ſtatuit, quàm quidquam committendum, quo earum alterutra, vel minima ex parte violari videretur. Repudiatis igitur omnibus improborum conſiliis ac ſuaſionibus, magno ille quidem cum dolore ac cruciatu animi, ſed tamen⸺, vt qui corruptas ac vitiatas corporis ſui partes, aliis omnibus fruſtrà tentatis, vrunt poſtremò, aut ſecant, ne earum contagio cæteris obſit: cùm iam in lenioribus remediis nulla ſpes eſſet, ad acriora deſcendere, & vim quodammodo viſceribus ſuis inferre coactus eſt. Inteſtinum ac domeſticum bellum, in quo omnia, quæ cogitari poſſunt miſerrima, inſunt, neceſſariò ei aduerſus ſuos ſuſcipiendum ac regendum fuit: & ruina reſtinguendus ignis, ne tota Gallia eodem incendio conflagraret. Cõmiſſa multa*

prælia

prælia: multa cæſa hominum millia: ſæpe fuſi ac profligati hoſtes: rex tamen clementiſſimus, & ſuos, ſi qua ratione poſſet, prolatando potiùs ad ſanitatem perducere, quàm delere ac perdere cupiens, eis conditionibus acquieuerat, quas æquiſſimas etiam iniquiſſimi iudicârant. Pacata ac compoſita omnia videbantur: iamq́ue ſpes erat, pleroſq́ue ex illis miſeris agnituros errorem ſuum, & ad Eccleſiæ gremium ſuapte ſponte redituros: Cùm illi patriæ prædones, ac parricidæ, qui totam propè Galliam in ſepultis ſuorum corporibus obruerant, quaſiq́ue ſepelierant, quorum ipſi gladij aſſuefacti trucidandis inſontibus, aſſiduè cædem ſanguinemq́ue ſitiebant, parum ſe anteactæ vitæ reſponſuros iudicârũt, niſi palmas illas, quarum adhuc cruda & recens memoria erat, noui ſceleris acceſſione cumularent. Agebant illos præcipites, & ad ſupplicium rapiebant pœnæ eorum, quæ tam multa aduerſus Deum & homines impiè nefarieq́ue commiſerant: iis illi agitati, & à mente conſilioq́ue deducti, veriti non ſunt aduerſus illius regis caput ac ſalutem coniurare, à quo poſt tot atrocia facinora non modò veniam cõſecuti erant, ſed etiam benignè & amanter excepti. Qua coniuratione ſub idipſum tempus, quod patrando ſceleri dictum ac conſtitutum erat, diuinitùs detecta atq́ue patefacta, conuerſum eſt in illorum ſceleratorum ac fœdifragorum capita, id quod ipſi in regem & in totam propè domum ac ſtirpem regiam machinabantur. O noctem illam memorabilem & in faſtis eximiæ alicuius notæ adiectione ſignandam, quæ paucorum ſeditioſorum interitu regem à præſenti cædis periculo, regnum à perpetua

ciui-

ciuiliũ bellorum formidine liberauit. Qua quidem nocte ſtellas equidem ipſas luxiſſe ſolito nitidiùs arbitror: & flumen Sequanam maiores vndas voluiſſe, quò citiùs illa impurorum hominum cadauera euolueret & exoneraret in mare. O feliciſſimam mulierem Catharinam regis matrem, quæ cùm tot annos admirabili prudentia pariq́ sollicitudine regnum filio, filium regno conſeruâſſet, tum demum ſecura regnãtem filium adſpexit. O regis fratres ipſos quoq; beatos: quorum alter, cùm, qua ætate cæteri vix adhuc arma tractare incipiunt, ea ipſe quater commiſſo prælio fraternos hoſtes fregiſſet ac fugâſſet, huius quoq; pulcherrimi facti præcipuam gloriam ad ſe potiſſimũ voluit pertinere; alter, quanquam ætate nondum ad rem militarem idonea erat, tanta tamen eſt ad virtutem indole, vt neminem niſi fratrem in his rebus gerendis æquo animo ſibi paſſurus fuerit anteponi. O diem deniq; illum plenum lætitiæ & hilaritatis, quo tu, Beatiſſime Pater, hoc ad te nuncio allato, Deo immortali, & diuo Hludouico regi, cuius hæc in ipſo peruigilio euenerant, gratias acturus, indictas à te ſupplicationes pedes obiiſti. Quis autem optabilior ad te nuncius adferri poterat? aut nos ipſi quòd felicius optare poteramus principium Pontificatus tui, quàm vt primis illis menſibus tetram illam caliginem, quaſi exorto ſole, diſcuſſam cerneremus? Hoc ille nobis portendebat ac præſignificabat diſſectus draco, gentis tuæ, Beatiſſime Pater, nobiliſſimum ac pulcherrimum inſigne: fore, vt immanis ille draco, aut illa potiùs multorum capitum hydra, quæ non paludem aliquam Lernæam; ſed potentiſſimum & opulen-

lentiſſimum regnum tamdiu obſederat, te Pontifice diſſecaretur. Nunc igitur contemplare, quæſo, animo nouum illum Dauidem, cæſi ac proſtrati gygantis ſpoliis ac ſanguine decorum: eumq; hilari vultu ad genua tua prouolutum, ita tecum loqui exiſtimato: Ego, Pater ſanctiſſime atque optime, cùm maiores meos, maximos & potentiſſimos reges, accepiſſem omnes vſque à Hlodoueo in ſinceritate atque integritate religionis Chriſtianæ, ne vno quidem excepto, plus mille annos firmè ac conſtanter perſtitiſſe: eoſdemque præcipua quadam erga Sedem Apoſtolicam obſeruantia, periculiſque ac laboribus pro illius defenſione aditis, & illud, quo nullum pulchrius eſt, Chriſtianiſſimorum nomen, & primarium inter reges Eccleſiæ filios locum conſecutos: ſtatim à puero illud mihi propoſui, vt eos potiùs, aut adæquare, aut etiam, ſi fieri poſſet, ſuperare contenderem, quàm committerem, vt non ſatis reſpondere traditæ mihi ab illis gloriæ iudicarer. Itaque & Pium Quintum dum inter homines fuit ſanctiſſimè ac religioſiſſimè colui; &, eo ad meliorem vitam vocato, cùm primùm audiui te in locum illius eſſe ſuffectum, tanto gaudio affectus ſum, quantum percipi, aut cogitari maximum poteſt. Multa enim iam pridem de tuis in omni genere præclaris virtutibus audiueram, quæ te iſto honoris ampliſſimi faſtigio digniſſimum reddidiſſent. Prudentiam, quam nihil fallere; iuſtitiam, quam nihil inflectere; fidem & conſtantiam erga amicos, quam nulla temporum aſperitas imminuere, aut labefactare potuiſſet. In colendo Deo pietatem ſine ſimulatione; in regendis

dis hominibus ſeueritatem ſine ſuperbia; in admini-ſtrandis negotiis & ſine feſtinatione diligentiam, & ſine tarditate grauitatem. Mouit etiã me ſubita illa totius Cardinalium Collegij in decernẽda tibi ſumma poteſtate conſenſio: quæ neq; ſine certa & explorata opinione virtutis tuæ, neq; ſine ſingulari diuinæ prouidentiæ afflatu potuit contigiſſe. Magna me ſpes tenet, fore, vt ſub tali Pontifice in ouile Chriſti gẽtes, & quæ veram religionem nõdum acceperunt, aggregẽtur; & quæ ab ea deſciuerũt denuò congregentur. Quam ad rem perficiendam omnes meas & regni mei opes tibi libentiſsimè defero, ea fide, quam rebus in regno meo geſtis ſatis iam & tibi vniuerſo orbi, vt arbitror, approbaui: ſimulque tibi & APOSTOLICAE SEDI, QVAM DEBEO OBEDIENTIAM PRAESTO ATQVE EXHIBEO, ET PRAESTITVRVM ATQVE EXHIBITVRVM IN PERPETVVM SPONDEO. *Neque dubito fore, vt à te viciſsim quæcunque ad meam & regni mei dignitatem pertinebunt, non tantùm intacta & inuiolata conſeruentur, ſed etiam, vbi occaſio tulerit, augeãtur. Hæc, quæ tibi rex ipſe, Beatiſsime Pater, præſens dicere cuperet; quia id non poterat, per hunc illuſtrem virum Nicolaum Rambolleti Dominum, equitem ordinis regij, vnum ex intimis conſiliariis ſuis, cuſtodiarum ſuarum præfectum, Caroli Cardinalis Rambolletij fratrem & natura & virtute germanum, ſignificanda cenſuit. Quanquam enim facilè intelligebat, hæc eadem te ex præſtanti viro, pariq; dignitate prædito*

Franciſco Barone Feralio oratore apud te ſuo cogniturum: non tamen ſibi viſus eſt ſuam in te colendo pietatem ſatis declaraturus, niſi huius rei cauſſa propriam ad te legationem deſtinâſſet. DIXI.

De vtilitate, iucunditate ac præſtantia literarum.

ORATIO XXIII.

HABITA ROMAE XV. KALEN. Nouemb. Anno cIↃ.IↃ.LXXIII.

CVM *mihi à ſummis viris, quorum auctoritate, atq; imperio noſtra omnium ſtudia diriguntur, mandatum eſſet, vt hodierno die, quo, vt ſcitis, more maiorum, noſter hic quaſi Muſarum exercitus quotannis luſtrari ſolet, de præſtantia litterarum, & earum artiũ quæ litteris continentur, aliquid publicè dicerem, quo iuuenum animi ad earum amorem incitarẽtur: quod prius facere debueram, ſed inconſulto quodam obſequendi ſtudio abreptus non feceram, cœpi oneris ſuſcepti magnitudinẽ, cum viribus meis ſollicitè comparare. Atq; interdum quidem ita ratiocinabar, vt mihi nihil arduũ, aut difficile impoſitum crederem. Nam, vt Cyrenæus poëta facilè ait eſſe omnib. Apollinem laudare, in quo tot, tantaq; laudum argumenta ſint, ita facile videbatur homini quãlibet infanti at-*

que

que indiſerto laudare eas artes, quas verè ac meritò bonorum fontes nominare poſſumus. Neq; enim dubitabam, quin omnium conceſſu multò iuſtius artibus noſtris, quàm illis, de quibus id Xenophō dixit, honos huius nominis tribueretur. Cogitabā etiam tum demum in ſumma me difficultate verſaturum fuiſſe, ſi eas aut, quod nefas eſt, vituperare iuſſus eſſem, aut earum dignitatem abiicere & extenuare dicēdo: nullum enim ſanè argumentū, quod quidē alicuius momenti eſſet, ad eam rem reperire potuiſſem. Quod ſi Socrates præſente Phædro amorē vituperaturus, facere id non audet, niſi ſibi prius pallio caput obnupſerit: multò me magis verecundari par fuiſſet, in tāto eruditiſsimorū hominum cœtu declamātem aduerſus eas artes, quarum oēs dignitate, ac pulchritudine, ita incenſi eſtis, vt ſine earū tractatione nè vitā quidē ipſam iucundā putetis. Nūc, vt idē ille ſapiētiſsimus ſenex factu facile eſſe ait Athenieſes Athenis laudare, quod, quæ quiſq; amat, ea libentiſsimè laudari audit: ſic et ipſe mihi videbar facilē et expeditam prouinciā ſuſcepiſſe cōmendandi ac celebrādi apud vos ea, quæ vobis omnibus in amoribus ac deliciis eſſe conſtaret. Sed interdū occurrebant alia, quæ me commouerent, nec quieto eſſe ac ſecuro animo ſinerent: Nā et in tam vbere ac copioſa materia neceſſe eſt, vnicuiq; audientium multa in mentem venire, quæ cōmodè dici queant: neque fieri poteſt, vt, quidquid omnes cogitant, dicat vnus: et ea eſt hominum natura, vt, cùm quis, quod ipſe dixiſſet, id ab eo, qui dicit, omiſſum videt:

non hoc quoque dici potuiſſe, ſed hoc potiſsimum dici debuiſſe contendat. Ita dum pro ſuo quiſque captu quid ipſe dicturus fuerit cogitat, & alia prope omnia faſtidiens, dum id vnum dicatur, auidè exſpectat: quidquid dixeris, ſemper videberis omiſiſſe præcipua: & omnia communia ac contrita dixiſſe, quod ea non dixeris, quæ ſi dixiſſes, ipſa quoq; aliis obſoleta & vulgaria viderẽtur. Vt melior hac in parte ſit eorum conditio, qui aridis, ac ſterilibus in argumentis verſantur: quorum, ſiue abundârunt, laudatur ingeniũ: ſiue defecerunt, materiæ ieiunitas accuſatur: cùm contrà vbi ampla dicendi ſeges eſt, quidquid allatum eſt, vbertati materiæ adſcribatur; quidquid omiſſum eſt, tibi. Ego verò quomodo aut quidquã allaturum eſſe me ſperem, quod nouitate audientium animos teneat, cùm iis in rebus mea verſatura ſit oratio, in quibus præſtãtiſsima ſe omnium ætatum ingenia exercuerunt: aut ita dicturum, vt non innumerabiles alij iiſdem de rebus ornatius ac copioſius dixerint? Sed mihi neq; valdè laborandum eſt, vt noua cõquiram: non enim cantilenæ ſunt hæ, quibus nouitas, vt ait Telemachus, conciliat gratiam: ſed præcepta, quibus vetuſtas addit auctoritatem: & ſi vera, vtilia, apta ad id quod mihi propoſitum eſt, digna huius loci auctoritate, digna veſtris auribus attulero, quibus ea cumq; verbis extulero, hoc ipſo me ſatis ornatè dixiſſe arbitrabor. Agite igitur, viri præſtantes, & cùm aliis nominibus, tum præcipuè harum de quibus dicere ingredior artiũ cultu & tractatione clariſsimi: agite

agite ſtudioſi adoleſcentes, quorum mollis adhuc, & tenera ætas in eiuſdem gloriæ ſpem, eodem quaſi lacte Muſarum educatur, cognoſcite mecum felicitatem veſtram, qui inſtinctu quodam afflatuq́ue diuino ad eas potiſsimùm artes animum appuliſtis, quibus, ſiue quis vtilitatem ſequatur, nihil fructuoſius; ſiue oblectationẽ, nihil ſuauius ac iucundius, ſiue ſplendorem ac pulchritudinem, nihil illuſtrius, aut ad ſtruẽdam nominis immortalitatem firmius ac ſtabilius reperiri poteſt. Nam ſi veteres illi, qui errore ducti plures eſſe Deos opinabantur, quem cuique eorum diem conſecrarant, eò laudes ipſius commemorare ac concinere ſolebant: multò nobis iuſtior cauſſa eſt, quicunque iiſdem honeſtiſsimarum artium ſtudiis, quaſi quibuſdam ſacris initiati ſumus, cùm hic nobis anniuerſarius dies, maiorum ſapientia & auctoritate, ad intermiſſam per aliquot menſes earum exercitationem de integro repetendam cõſtitutus ſit, cur ab earum commendatione principium ducere debeamus, eaſq́ue celebrare, quas nobis viciſsim aliquid celebritatis allaturas eſſe cõfidimus. Meminiſſe aũt debemus idcircò hunc ſanctum, atque auguſtum locum ad hanc rem delectum eſſe, vt et in laudãdis artibus Deum ipſum laudemus, qui, vt alia omnia bona, ita eas quoque hominum generi dedit: & publicè conteſtemur, ac profiteamur ſtudia omnia laboreſq́ue noſtros & Deo auctore, atque auſpice ſuſcipi, & ad ipſius gloriam, tanquam ad finem nobis omnibus præcipuè propoſitum, referri. Vnde igitur, in tanta eorum quæ ſe ad dicen-

dum offerunt copia, potiſsimùm exordiar. An ab eo, quod ſemper apud grauiſsimos quoſq; grauiſsimũ fuit, antiquitatis teſtimonio? Quæ cùm artes oẽs bonæ ſint: nam ſi quæ malæ artes dicũtur, immeritò eis artium nomen tribuitur, has tamen noſtras proprio ac peculiari nomine bonas artes vocauit: eaſdemq; artes ingenuas, artes liberales, quod alias aut à ſeruis, aut ab hominibus ſeruili præditis ingenio exerceri, has vnas ab ingenuis ac liberis excoli cõſentaneum iudicaret. Quinetiam cùm Græci earum cognitionem, ſua lingua, tali quodam vocabulo affeciſſent, ex quo id modò intelligeretur, ſtatim à pueritia dandam eis operã eſſe: maiores noſtri hoc, vt pleraq; melius ac ſapiẽtius: qui totum hoc artium genus humanitatem vocârunt: credo, indicantes, non multo minus inter homines talibus diſciplinis expolitos, & vulgus aliorum, quã inter ceteros & pecudes intereſſe. Homines enim duabus præcipuè rebus à cæteris animantibus diſcernimur, ratione, & rationis interprete oratione: quarũ vtraq; in eis, qui harum artium expertes ſunt, rudis quodammodo & inchoata: qui eas benè penitus combiberunt, perfecta in illis, atq; abſoluta eſt. Ariſtippus quidem, cùm quæſiiſſet quidam ex eo, quid boni filio ſuo allatura eruditio eſſet: Si nihil aliud, hoc certè, inquit, quod in theatro lapis in lapide non ſedebit. Idemq; alteri, qui cùm ſibi nimium magnam mercedem poſci pro inſtitutione filij videretur, dixerat; Iſta pecunia ſerum mihi emere poſſum. Tu verò, inquit iocans, etiam non amplius: ſi vnum emeris, duos habebis.

habebis. Significauit videlicet, quorum colluſtratus doctrinarum luce non eſſet animus eos lapidum, non hominum, aut, ſi fortè, inter homines, ſeruorum, non ingenuorum, loco ac numero eſſe habendos. Ac mihi quidem hac tota de re cogitanti, quatuor omnino eſſe viæ videntur, quarum vnam aliquam à principio ætatis capeſſere, ac poſtea perſequi prope neceſſe ſit: ex quibus ne dubium quidem eſſe poteſt, quin ea, quam ipſi ingreſſi eſtis, longè multumq́ aliis omnibus anteponenda videatur. Nam qui iſta ætate ſunt, partim otio ſe atque ignauiæ dedunt, mollemq́ vitam ac voluptariam ſequũtur, ij præſertim quibus amplum patrimonium eſt: partim ſi anguſtior ſit res, quàm vt nihil agentes ferat, dant ſe ad artem aliquam factitandam: alij, qui excelſiore ſunt animo, armorum tractationem, & militaris rei gloriam ſibi proponunt: alij deniq animum ad litteras et ad hæc mitiora ſtudia appellunt. Quid igitur iſtis turpius aut abiectius, qui, torporem ac deſidiam amplexi, vitam luxu atq inertia tranſigunt, nihil agentes, quo ſe homines eſſe teſtentur? Qui, vt Phæaces illi Homerici:

Non pugnis, duráue exercent membra palæſtra:
Sed menſam & citharæ ſtrepitum, dulceſqúe choreas.
Stragulaq́ & molles curant poſt balnea lectos:

Margite illius ſimillimi, de quo idem Homerus:

Non fodere ille bonus, duriſúe ligonibus aura
Vertere, non illi viuebat idoneus arti.

Sic enim & hi neq domi, neq militiæ, neq priua-

tim, neq; publicè, neq; ſibi, neque aliis vtiles, ita vitæ curriculum conficiunt, vt, veluti naues, nullum ſui veſtigium relinquant. Qui mihi, ſi Diis placet, quod nihil agant, quaſi non pudere parum ſit, etiam gloriantur. Aly, inquiũt, in opere occupati ſint: nobis maiorum noſtrorum virtute eſt, vnde otioſi lautè ſplendidéque viuamus. Quid maiores veſtros nominatis? qui ſi veſtri ſimiles fuiſſent, vos hodie in poſtremis iaceretis. Si, quales vos eſtis, tales ipſi fuerunt, indigni ſunt qui nominentur: ſin aly, vos indigni, qui eos nominetis, At, videte, quantoperè à ſapientiſsimi poëtæ Heſiodi iudicio veſtra ratio diſcrepet. Laborem ille & induſtriam nemini, languorem & ignauiam omnibus turpem eſſe confirmat. Præclarè Cicero: Mihi quidem, inquit, qui nihil agit, eſſe omninò non videtur. Nam & Phyſici docent, quæ cuique rei cauſſa eſt, vt ſit, eandem ei eſſe cauſſam vt aliquid agat. Sed omittamus hos molles & delicatos, neque eos ex ſomno, cui tam libenter indulgent, excitemus: teneamusque id quod à ſapientiſsimis viris proditum eſt, nihil eſſe inertia fœdius: otio ali vitia: otium, vt non grauiſsimus poëta grauiſsimè tamen cecinit Catullus, non priuatis modò hominibus, ſed & regibus, & prius beatis vrbibus exity cauſſam fuiſſe. Cũ igitur otioſa & ignaua vita ne vita quidẽ habenda ſit, videamus, num ad aliquã potius aliarum artium, quàm ad litteras, animum adiicere præſtet. Equidem cùm mẽte ac cogitatione perluſtro eas artes, quibus cum hiſce ſtudiis noſtris, aut nulla, aut non

magna

magna communio eſt, ex iis quidem quæ ita neceſſariæ ſunt, vt eis ciuitas nullo modo carere poſsit, duas præcipuas iudico, agriculturam, & mercaturam: ex iis autem, quæ ad ornamentum ciuitatis, & ad animos honeſta voluptate perfundendos pertinent, duas minimè ſordidas, minimeq́ illiberales, picturam, & ſtatuariam. Nam quod boni vnaquæq; ciuitas percipere ex ſuo & patrio ſolo poteſt, id agricultura educit, atq; elicit; quo eget, id aliunde mercatura comportat. Ita ciuitas ſine alterius ope ne ſuis quidem opibus fruitur; alterius beneficio, fruitur etiam alienis. Pictorum autem & ſtatuariorum opera & voluptatis atq; admirationis habent plurimum, & quæ liberalium artium nota eſt, ingenij, non corporis, viribus conſtant: & ad conſeruādum clarorum virorum memoriam, ceteroſq; ad eorum imitationem incitandos non immeritò magnam vim habere creduntur. Sed tamē quis auſit harum artium vllam cum literarum ſtudio comparare? Niſi fortè maius eſt agrum, quàm ingenium, colere, aut iacta in terrā ſemina, depactiuè ſurculi, quàm ingenia præceptis Philoſophiæ conſita, ampliores, aut vberiores fructus ferunt. Mercatura autem vel ſi tenuis eſt, ſordida eſt; vel ſi ampla, tot expoſita periculis, vt meritò ille olim Laco negauerit, optabilem ſibi videri fortunam, quæ rudentibus apta eſſet: cui cuimodi autem ſit, tota ferè ad quæſtum, & ad lucrum refertur. At literarum tractatio & dignitatis pleniſsima eſt, & quietis; & eas opes conſectatur, quæ nec furem, nec prædonem timent, nec in-

 cendiis,

cendiis, ruinis, naufragiis obnoxiæ ſunt, nec vllis denique caſibus eripi poſſunt. Iam verò quæ Apellis aut Protogenis tabula, cum Homeri pictura; quæ Phidiæ, aut Praxitelis ſtatuæ cum literarũ monumentis conferri queant? Quos ipſos hodie ignoraremus, niſi ſolidiorem ac diuturniorem gloriam eſſent commendatione ſcriptorum, quàm artis ſuæ operibus, conſecuti. Nam quæ illi artificio ſuo elaborârant, & ſolius corporis effigiem exprimebant, & vno tantùm ſpectabãtur in loco, & eam naturam habebant, vt ea, ſi nihil aliud, ipſa certè longinquitas temporis confectura, ac conſumptura eſſet. At eruditorum hominum lucubrationes, & clarorum virorum non formam modò corporis, ſed ingenia, mores, conſilia, res geſtas, ſubiiciunt oculis, & iiſdem, quibus orbis ipſe terrarum, terminis ac regionibus continentur, & tantam vim habent, vt vlla ipſa aliorum omnium humanorum operum confectrix vetuſtas his vnis non modò nihil detrahat, ſed maiorem indies comparet, ac conciliet dignitatem. Trecentas ſexaginta Demetrio Phalereo ſtatuas æreas populus Athenienſis anno vno, eoq; non toto poſuerat: quibus omnib. Demetrius ipſe ſuperſtes fuit. At quæ ipſe ſibi monumenta ingenij ac doctrinæ magnitudine exſtruxerat, ea et multis poſt ipſum ſeculis viguerunt; &, cùm poſtea denſa quædã & opaca nox omnem prope diſciplinarum lucem exſtinxiſſet, & oculis erepta, incredibile deſiderium ſui in omniũ eruditorũ animis reliquerunt. Elatè & magnificè de ſe, vt ſolet, Pindarus, ſed tamen verè. Statuarium eſſe

ſe

ſe negat, qui mutas ſtatuas edolet vna defixas in baſi: ſed quos ipſe cantibus ſuis celebret, eorum famã, terra mariq́ue ſpargi ac diſſeminari. Sed erunt fortaſſe qui vitam militarem huic noſtræ pacatæ, atq; vmbratili anteponendam putent. Mihi quidem fortium virorũ virtutem detrectare, aut conari, vt quidquam ex eorum gloria deteram, neq; propoſitum eſt, neq; fas videtur. Potius omnibus, qui dicendo aliquid poſſunt, omnem induſtriam ad eos celebrandos conferendam cenſeo: & hoc ipſum numero inter præcipua bona, quæ ab artibus noſtris in vitam hominum manat, quod earum ope præclara illorũ facinora ad immortalem poſteritatis memoriã conſecrantur. Sed tamen ſi quis ſecũ in animo reputet, quæ vita ſit eius hominis, qui, modicis opibus inſtructus, in litterarum ſtudio molliter ac placidè conſeneſcat, & quæ eius, qui, ab adoleſcentia armis tractãdis aſſuetus, ſub dio ſæpius, quàm ſub tecto, ſub pellibus ſæpius, quàm domi ſomnum capiat, vix dubium fore arbitror, vtra melior & magis expetenda ſit. Alterius aures tubarum & lituorum, & cornuum clangore, alterius Muſarum concẽtu & Apollinis fidibus adſiduè perſonant: illius oculi cæde & ſanguine, & incẽdiis; huius admirabilium naturæ operum adſpectu & contemplatione paſcuntur. Ille aut in ipſo ætatis flore hoſtili gladio tranſuerberatur, aut mancos ac debiles artus & inſignem cicatricibus vultum referens, domum redit; hic vt animo ita & corpore integer, vultum, niſi quantum rugæ, caníque venerationis addiderunt etiam nutrici agnoſcendũ,

perfert

perfert ad vltimam ſenectutem. Neque verò minus glorioſa, aut minus hominum generi fructuoſa huius quàm illius opera. Occupatur ille in finibus imperij proferendis, hic in finibus cupiditatum regendis coërcendis: nouit ille quemadmodum vrbes expugnẽtur, hic quemadmodum gubernentur: ille quemadmodũ iniuria aut repellatur, aut reponatur: hic quemadmodum & accipiatur æquo animo, et negligatur: dicet ille, quàm multos homines manibus ſuis trucidauerit, hic quàm multos à cæde facienda, oratione ſua reuocauerit: ille quàm multos in ſeruitutem abduxerit, hic quàm multos à ſeruitute vitiorum in veram libertatem perduxerit: illius vſus niſi in bello nullus eſt, huius opera, & in bello, & in pace ſalutaris. Itaq; ſi homines inter ſe amicè ac concorditer viuerent, ſi Dei ac naturæ iuſſa ſequerentur, ſi deniq; ij eſſent, qui eſſe deberent, iacerent omnes artes belli, vt quarum inter iuſtos iuſtus vſus eſſe non poſſit: noſtræ verò tum demum florerent, ac vigerent; tum demũ eas optimus quiſq; ſumma corporis & animi contentione ſequeretur. Neq; verò quemquam ita eſſe arbitror ſanguinarium, cui non præoptanda videatur nullius empta lacrumis gloria, neq; vllo, niſi puro illo ac limpido Agannippes rore irrigata, quàm tabo & cruore oblita, & multa ſtrage ac cladibus comparata. Multa conſultò prætereo: quòd mihi, non tam, vt copiam & varietatem conſecter, laborandum eſt, quàm vt effugiam ſatietatẽ. Quis enim vnquam tanta vbertate ingenij, tanta dicẽdi copia præditus reperietur qui literas ita

laudare

laudare poſsit, vt non ſemper, cùm plurima dixerit, plura tamen omiſiſſe videatur? Omnia, quæ homines in vita expetunt, cuiuſcunq; tandem generis illa ſint, nulla re certius, aut facilius, quàm eruditione ac litteris, acquiri, conſeruari, amplificari queunt. Eſt qui rei familiaris anguſtia preſſus, ex ea expedire ſe, & ad moderatas opes ſine vlla turpitudine peruenire cupiat? Quæ ad id conficiendum via aut honeſtior, aut expeditior, aut facilior eſt? Quàm multos extenui et exſili patrimonio, aut iuris ſcientia, aut medendi arte fretos, vt eas potiſsimùm nominemus, paucis annis ad maximas diuitias perueneir vidiſtis? Nam quod plerіq; vulgato iam prouerbio dictitant, ex omni noſtrarum artiũ numero duas modò illas frugiferas eſſe ac fructuoſas, cæteras cultoribus ſuis decoquere, ac decollare: in eo vanitatis illos, ac mendacij facilè res ipſa coarguit. Nota eſt hiſtoria de Thalete Mileſio, qui cùm à propinquis obiurgaretur, ꝙ omne tempus in ſapientiæ ſtudio poneret, quod ad faciendam pecuniam, in qua illi poſita putabant omnia, nulli vſui eſſet: vultis, inquit, oſtendam vobis, poſſe hominẽ huic ſtudio deditum, ſi ei commodum ſit, diuitem fieri, & hanc eſſe, ſi quis velit, ad quæſtum, ac compendium vel maximè compendiariam viam? Cùm illi ſe velle dixiſſent, homo, qui ex aſtrorũ ſcientia, magnam eo anno olearum vbertatem præuideret fore, multò antè exiguo pretio cùm contrà licitaretur nemo, omnia Chiorum, ac Mileſiorum præla ac trapeta conduxit: quæ cùm poſtea ſuo tempore, quanti voluit, elocâſſet,

ma-

magnamq́ ex eo vim pecuniæ collegiſſet, oſtẽdit, Philoſophos non tàm rem facere non poſſe, quàm maioribus, ac præſtantioribus cogitationibus occupatos, de ea facienda nõ laborare. Quid Leontinus Gorgias? nonne Rhetorices profeſsione, et maximas ſibi diuitias peperit & tantã gloriam, vt ei viuo ac videnti honoris ergô aurea ſtatua in Apollinis Pythij templo conſtituta ſit? Quid ille qui eloquentiæ quaſi mercator, atque opifex quidam habitus eſt Iſocrates? non & ſumma gloria fuit, & iis opibus, vt ter ad trierarchiam vocatus, cùm eam bis effugiſſet, ad poſtremum ſplendidiſſimè ac magnificentiſsimè obierit? ad eam autem non ferè niſi opulentiſsimus quiſq; ac locupletiſsimus adigebatur. Neq; medicus erat, optimus peſsimi principis magiſter Seneca, neq; de iure conſulebatur. Et tamen quantam ſibi opum vim homo externus, et alienigena eloquentia & eruditione confecit? Scio, hoc, quod dicam quibuſdã incredibile viſum iri. Sed tamẽ, ſi vera ſunt, quæ literis prodita ſunt, haud ſcio an vllus hodie tota Italia Princeps tantas opes habeat, quantas in Senecã quadriennio Nero congeſsit. Nam cùm ex veteribus illis Romanis M. Craſſus opulentiſsimus fuiſſe dicatur: Senecæ opes Craſsi opibus duplo maiores fuerũt. Prope eſt vt pigeat, in hac parte tamdiu immoratum eſſe: ſed tamen dicẽdum fuit aliquid aduerſus ſtultitiam eorũ, qui aiũt, ſi quis iuris ſcientiam, et artem medendi excipiat, cæterarum artium noſtrarum ſterilẽ eſſe culturam. Qui error ex eo potiſsimum natus eſt, ꝙ doctrinæ mediocritas magnos

efferre

efferre fructus non poteſt. Itaq; excellendũ eſt iis, qui magna & præclara concupiuerunt. At nos ſimul atq; paulùm vltra prima elementa progreſsi ſumus, falſa de nobis opinione tumefacti, quia non in nos continuò opes, & honores congeruntur, iacere literas clamitamus. Non iacent literæ: non iacent: neque iacuerunt vnquam: &, ſi antea iacuiſſent, GREGORIO XIII. Pontifice nõ iacebunt. An ille, cùm & omni doctrina inſtructiſsimus ſit, & ad illos veteres atq; vſitatos noſtros & literarum patronos, Ioannem Moronum ſacroſancti Collegij Decanum, priſcæ maieſtatis abſolutiſsimum exemplar, cuius in ipſo nutu plurimum auctoritatis reſidet, cuius è vultu ipſo, atq; oculis elucet grauitas humanitate condita: Aloyſium Cornelium Camerarium, hominem plenum officij, et ad omnium animos ac voluntates deuinciendas ipſis Gratiarum manibus factum: & illa duo ornamẽta ſeculi, firmamenta literarum, domicilia virtutis, & eruditionis, Gulielmum Sirletum, & Franciſcum Alciatum, ad eos igitur, quorũ iampridem in fide, ac clientela eramus, cùm proximè eum, quem pleno gradu per ſua veſtigia incedentem videt, quemq; optimo iure cordi ſuo cariſsimũ habet, fratris filium Philippum S. Sixti Cardinalem addiderit, eumq; florentis ætatis commendationem à literarum patrocinio ducere voluerit: qui tali argumento declarârit voluntatem erga nos ſuã, is, metuimus, ne literas aut egere, aut iacere patiatur? Sed vt vnde digreſſus ſum redeam, atq; id quod inſtitui abſoluam: et ad facultates ac copias ſine dede-

dedecore parandas accõmodatæ ſunt literæ, & multò magis colendæ iis, qui opibus abundant: ne, ſi id facere neglexerint, inſtrumentis ſibi à Deo ad virtutem datis per inertiam abuſi eſſe dicantur, Eademq́ ratio eſt & eorum quibus clari, & eorum quibus obſcuri parentes obtigerunt. Nam neque illi vllo maiori, aut illuſtriori ornamento cõdecorare, &, vt Homeri verbo vtar, coronare poſſunt nobilitatem à maioribus acceptam: neq; hi ex tenebris vlla ratione facilius emergere, ſeq́; in luce, atq; in oculis omniũ collocatos, à contemptu, atq; ab obliuione in perpetuum vindicare. Rex erat ac regis filius Alexander Macedo: & viam ſibi ad ſummam claritatem ac potentiã armis quotidie muniebat. At is & plus ſe debere Ariſtoteli, à quo eruditus, quàm Philippo, à quo genitus fuerat, & cuius in regnum ſucceſſerat, prædicabat: &, cùm ab illo diuulgatos eſſe libros quoſdam arduis de rebus ſcriptos accepiſſet, ægrè tulit; ac generoſâ quadam indignatione motus, epiſtolam ad eum ſcripſit, in qua hæc verba ſunt: Nã qua re poſt hæc cæteris præſtabimus, ſi, quæ à te edocti ſumus, ea omnium communia erunt? Ego autem malim optimarum rerum ſcientia, quàm opibus & potentia cæteris anteire. Hæc igitur ille regum ſtirpe ac ſanguine editus. Obſcuriſsimo autem genere ortos quam multos nominare poſſumus, quos ſupra omnes omnium fumoſas imagines literæ collocârũt? Obſtetricis filius erat Socrates. Num igitur eo Alcibiades nobilior? Euripidis matrẽ vendendis oleribus vitam toleràſſe accepimus. At ipſe & regum

gum familiaritate vſus eſt, & ita clarus fuit, vt hodie magis Archelaus ex Euripidis, quàm Euripides ex Archelai familiaritate noſcatur. Tympaniſtria fuit Æſchinis mater, etiam, ſi Demoſtheni credimus, vulgati corporis. At eum Rex Macedonum Philippus quãtoperè coluit? Quid tibicinis filius Pindarus? quanta in gratia apud Syracuſarum Regem Hieronem fuit? Sed quid huius rei plura exempla conquiram? Signantur eruditorum hominum nominibus tempora: vt minus ſæpe, quibus illi regnantibus vixerint, quàm qui eis florentibus regnauerint, quærere ſoleamus. Neq; tamen hæc præcipua ſunt eorum bonorum, quæ percipiuntur ex literis: ſunt alia longè maiora longeq́; diuiniora. Literæ inditos nobis à natura honeſtatis igniculos excitãt: luxuriantes quaſiq́; fruticantes cupiditates ſtringunt ac coërcent, easq́; rationis finibus regunt: abducunt à vitiis, duces & magiſtræ ſunt ad virtutem: proſperis in rebus ornamento ſunt, ſolatio aduerſis: neq; illis exſultare atque efferri ſuos, neq; his frangi ac deprimi ſinunt: eam deniq; tranquillitatem animi efficiunt, quam multi finem bonorum eſſe dixerunt. Crates quidem Thebanus interrogatus, quid ſibi ſupereſſet ex Philoſophiæ ſtudio, notiſsimo verſu reſpondiſſe dicitur; Chœnix lupinum, & mentis à curis quies. O magnum & excelſo animo præditum virum. Quod aliis regna & imperia non adferunt, vt ſoluto ac libero animo ſint, id ipſi, propter literarũ, & Philoſophiæ commercium, chœnix lupinorum adferebat. Quod ſi tam multa

tamq́ præclara bona literis ac diſciplinis continentur: ſi ipſis nominibus ac vocabulis teſtata eſt vetuſtas, earum cognitionem & hominibus, & liberis atque ingenuis hominibus digniſsimam eſſe: ſi & ignaua vita homine indigna eſt: & nullo in ſtudio melius, quàm in literis induſtria collocari poteſt: ſi ad opes ac potentiam, ſi ad honores ac dignitates via optimè literis ſternitur: ſi eiſdem & animi tranquillitas, & nominis æternitas comparatur: quid ſtatis, adoleſcentes, aut cur oblatam vobis tanti boni conſequendi occaſionem effugere atque euolare patimini? cur non aliis omnibus curis & cogitationibus ex animo abiectis atque abdicatis, in hanc vnam toto pectore incumbitis? Non hoc ſedendi, vt ait Bacchylides, ac cunctandi tempus eſt. Non enim ex plano ac facili gloria hæc petitur: neque lata, vt ait Propertius, via currere ad Muſas datur. Non fruſtra eas antiqui in arduo atque edito monte habitare dixerunt. Laborem & ſudorem & vigilias in earum atrio ac veſtibulo excubare voluit Deus: qui, vt dicebat Epicharmus, labore omnia prope bona hominibus venialia propoſuit. Ego autem, vt liberè vobiſcum agam, valde vereor, ne, cùm pleriſque veſtrûm alia omnia abundè ſint, mollitia multi & laboris odio à ſtudiis auocentur. Itaque quibus verbis Homerica Pallas Nauſicaan è ſomno excitat, quam ſegnem, & ignauam vocat, quod veſtes magni pretij, ſibi emptas à parentibus, neglectui habeat, easq́; illotas ac ſordidas iacere patiatur: ſurgere igitur eam iubet,

iubet, & ad eas abluendas cum prima luce proficiſci, præſertim cùm inſtet tempus nuptiarum: iiſdem meritò multos è vobis aliquis quotidie obiurgauerit. Surge quamprimùm miſer, & ex animo torporem atque ignauiam excute. Quid tu iſtud ingenium, quod tibi à communi omnium parente Deo, multò qualibet veſte pretioſius datum eſt, ſitu ac ſordibus obſoleſcere quaſiq; rubigine obduci pateris? cur non potiùs diluculo ad illos proficiſceris omnibus obuios & expoſitos doctrinarum fontes, quibus te merſans, ex quibus arbitratu tuo hauriens, pectus & purgatum vitiorum maculis, & multa præclariſsimarum rerum cognitione madidum referas? Præſertim cùm puerulus amplius non ſis, ſed ea iam appropinquet ætas, qua tibi in lucem atque in conſpectum hominum prodeundum eſt. Hinc enim demum multò magis quàm vnde illa dicit, & tibi paries gloriam, & parentum pectus gaudio lætitiaq; complebis. Sed iam longior, quàm par erat, fui. Cogitate, obſecro vos, languidis, ac remiſsis omnia difficilia, nauis & induſtriis omnia peruia, ac facilia eſſe. Deus optimus maximus, cui quæcunque hîc acta dictaq; ſunt, grata & accepta eſſe cupio, vobis omnibus eum animum inſpiret, vt hæc, ad quæ vos hortatus ſum, tàm ſequi velitis, quàm conſequi poteſtis.

DIXI.

ORATIO XXIV.

HABITA ROMAE ANNO cIↄ. Iↄ. LXXIV.

In funere Caroli IX. Gallorum Regis.

HOc igitur vnum reſtabat adflictis ac penè proſtratis infelicis Galliæ rebus, vt CAROLVS *Rex, quo ſe illa recreabat ac ſolabatur vno, de quo cogitans, in quem intuens, omnium quas excepit acerbitatum memoriam deponebat, cùm bonorum animos ad aliquam ſpem quietis erigere cœpiſſet, in ipſo ineuntis adoleſcentiæ flore, acerba atque immatura morte raperetur? O fallaces hominum ſpes. O incerta vota. O lubrica & ancipitia humanæ vitæ curricula. Meritò lachrymis oculi omnium madent: meritò omnia planctibus gemitibusque circumſonant: meritò vndique querelæ & lamentationes exaudiuntur. Tu ipſe, Beatiſsime Pater, cuius & in proſperis rebus ſpectata moderatio eſt, & in aduerſis animi magnitudo, in tanto caſu cohibere dolorem non potes: quasque lachrymas grauitas & conſtantia retinere ac frenare conſueuerat, eas nobiliſsimi omnium Regni miſeratio, & paterna caritas elicit. Planeque aliis in rebus quærenda eſt fortitudinis ac conſtantiæ laus: in tam graui vulnere, tam dubiis ac formidoloſis Chriſtianæ Reipub. temporibus accepto, immanis quædam duritia eſſet,*

non

non flere, non ingemiſcere, non commoueri. Qualem enim, quantumq́; Regem, & quanta, non dicam indole, quod tamen in homine adoleſcente ſatis eſſe videretur; ſed quanta omnium regiarum virtutum copia præditum amiſimus? Quem cùm diuina prouidentia, annos natum non amplius decem, in illo celſiſsimo maiorum ſuorum ſolio collocâſſet: quantas ille iam tum, quamq́; crebras, in illa ætate, quæ nihil cogitare, nihil loqui, niſi leue, ac ludicrum, ſolet, inuſitatæ cuiuſdam & inauditæ prudentiæ ſignificationes dedit? Incredibile dictu eſt, quàm ſæpe ille in deliberationibus publicis ſapientiſsimorum ſenum ſentētias puerulus anteuerterit, quæq́; illi dicere in animo habebant, ea prior ipſe protulerit: nemo vt eſſet, cui non, in tanta annorum immaturitate, tanta mentis, & conſilij maturitas diuinum potiùs quiddam, quàm humanum, videretur. Eſt certè, eſt aliqua vis originis ac ſanguinis: quosq́; magnis ac nobilibus populis rectores deſtinauit præpotens ille rerum omnium moderator Deus, in eis plerumq; virtus non exſpectat annos: ſapientiæq́; ſemina in eorum animis & comprehēdunt faciliùs, & tempeſtiuiùs adoleſcunt. Iam quæ laus in filiis præcipua eſt, reuerentia aduerſus parentes, & eorū præceptis ac monitis obtemperatio, ea ille ita præſtitit, vt nunquam omninò neq; priuatis, neq; publicis in rebus voluntas ipſius à ſapientiſſimæ matris cōſilio diſcrepârit? Quid? in fratres quanta, quamq́; ſe omni ex parte prodens caritas? Quod & ſemper aliâs cognitum eſt, & proximè cùm ab

 Hen-

HENRICI *Regis in Poloniam proficiſcentis amplexu auelli non poterat, ſeq́ꝫ à vita relinqui, quòd ab eo relinqueretur, putabat. De pietate autem in Deum, & de ardentiſsimo ſtudio, quod ſemꝑ habuit conſeruandæ ac propagandæ* CATHOLICAE RELIGIONIS, *quid ego nunc plura prædicem, aut quid res in omne æuum omnium ſcriptorum ingenia fatigaturas exornare in hac mediocritate ingenij, & in his temporis anguſtiis coner? Cui enim ignotum eſt, aut cui notius, quàm tibi, Beatiſsime Pater, vobiſq́ꝫ omnibus, Patres ampliſſimi, quos ille labores pertulerit, quibus difficultatib. conflictatus ſit, quæ pericula ſubierit, quibus damnis ſe, Regnumq́ꝫ ſuum, ſponte mulctauerit, dum quiduis ſatiùs eſſe ducit, quàm vt quidquam in Gallia, ſe viuo, de Chriſtianæ Religionis integritate minueretur? Qui quot annos regnauit, totidẽ continenter pro fidei defenſione pugnauit. Etenim tetra illa natio perditorum ac profligatorum hominum, qui fraudibus ac mendaciis ſuis nuper delapſæ de cœlo & ſibi ſolis patefactæ veritatis nomen obtendunt: qui, quòd ad legem Dei, cupiditates ſuas dirigere grauantur, legem Dei ad cupiditates ſuas detorquere conantur: quorũ conſpirationes ſub* HENRICO *II. initæ, ſub* FRANCISCO *II. leuiter patefactæ, ſuſceptis à* CAROLO *Regni habenis, apertè ſe ac propalam effundentes, florentiſsimum, dum per illos licuit, Galliæ Regnũ omni ſcelere ac crudelitate lacerârunt, non tam id agebat, quanquam id quoq́ꝫ, vt Regiam auctoritatem conuelleret, quàm vt Regnũ ab Eccleſiæ communione diuelleret.*

At

At ille generoſi ſeminis adoleſcens, qui amorē Dei & Eccleſiæ cum ipſo nutricis lacte ſuxiſſet, totaq́ꝫ mente penitus combibiſſet, articulatim ſe priùs concidi ac comminui paſſus eſſet, quàm à recta illa regula patriæ & auitæ religionis abduci. Itaqꝫ dum purgare Regnū ſuum illis peſtibus nititur, dū illius hydræ & in ſuam & aliorū perniciem contumacis aſsiduè renaſcentia capita amputare conatur: quatuordecim, tot enim regnauit annos in perpetuis bellorum fluctibus, & in perpetua Regni ac vitæ ſuæ dimicatione tranſegit. Vt, niſi pulcherrimum illud CHRISTIANISSIMI *cognomē à maioribus ſuis hæreditarium accepiſſet, id ipſe ſibi poſteriſq́ꝫ ſuis ſua virtute peperiſſet. Quinetiam, cùm capitales quidā ac nefarij homines dicerent; facilem ei eſſe & expeditam viam non modò ad pacandum Regnum ſuum, ſed etiam ad fines illius ſine vllo labore amplificandos ac proferendos, ſi remittere aliquid de tanto illo vetuſtæ religionis conſeruandæ ſtudio vellet: magno animo auerſatus ac deteſtatus illorū conſilia, omnes ſibi coronas, omnia regna, omnia imperia ſordere dixit præ illa immortalitatis corona, quam ſibi in cœlo repoſitam eſſe confideret. Cumq́ꝫ eum exaggeranda hoſtium multitudine ac viribus perterrefacere vellent: Dominus, inquit, Dominus ipſe eos interficiet ſpiritu oris ſui. Propè ſuperuacaneum videri poteſt, cùm de tam Chriſtiano Principe verba faciam, quanta illius erga ſedem Apoſtolicā obſeruantia fuerit dicere. Quò enim quiſqꝫ Chriſtum ipſum ſanctiùs & religioſiùs colit, eò ſtudioſiùs & magis ex animo*

Vicarios ipſius colat, neceſſe eſt. Quo modo ille de PIO V. cuius memoria in benedictione eſt, & ſentiebat, & loquebatur? Quem ſibi non hominem, ſed angelum quendam humana inter mortales ſpecie verſantẽ videri dicebat: cuius monitus tanquã cœleſtia quædam oracula reuerebatur. Nam de te, Beatiſsime Pater, qui ſucceſſor illius omnium votis expetitus, diuino conſilio delectus, tam ſubita tamq́ admirabili totius ſacroſancti Collegij cõſenſione declaratus es, quã magnificè in omni ſermone prædicare ſolitus eſſet, dicerem: ſi, quã facilè præſtas, vt ab omnibus vno ore lauderis, tam libenter eos, à quibus laudaris, audires. His ille artibus ita ſibi bonorum omnium animos voluntatesq́ deuinxerat, vt, quanquam ex eius ætate & temperatione corporis, probabiliter ſperare poterant, diu ſe illius virtute fruituros; cuperent tamen omnes, ſi fieri potuiſſet, partem aliquam vitæ ſuæ conferre ac contribuere, & annis ſuis vitã illius prorogare. Sed nihil in humanis rebus firmum, nihil ſtabile, nihil diuturnum reperiri poteſt. Dum condocefacere nos vult Deus, terram nobis, non pro domicilio, ſed pro diuerſorio datam: hanc, quæ vita dicitur, non tàm vitam eſſe, quàm iter ad vitam: in cœlo, non in terra, nobis eſſe ſpem defigendam ac collocandam: agitat omnia arbitratu ſuo, &, quæ ſolida ac firmis nixa radicibus putantur, eo momento temporis vertit. Cùm vexata tot calamitatibus Gallia paulũ tolleret oculos, & Dei ac Regis ſui perduellibus partim fractis ac domitis, partim captis ac comprehẽſis, tandem

dem aliquando ſe poſt tot mala reſpiraturam ſperare inciperet: ecce tibi lenta & omnem fallens medicorum induſtriam febris, vires adoleſcentis immortalitate digni, & nati ad relinquendum omnibus bonis perpetuum deſiderium ſui, ita paulatim attriuit ac labefactauit, vt ad poſtremum ineuitabilem ei attulerit ex hac vita migrandi neceſſitatem. Quod vbi percrebuit, qui tum plangor omnium, quæ complorationes, quæ lamentationes fuerunt? Alius ſibi ſcindebat capillum, alius lacerabat genas, alius pectus & humeros crebris ictibus verberabat; alij interire amores ac delicias Galliæ, alij cadere columen religionis, alij Catholicorum præſidium deiici, alij alia, quæ diuerſis diuerſa, non diuerſus ſuggerebat dolor, miſerabiliter querebantur. Ipſe vnus interitus, & æquiſſimo animo exitum diuinæ voluntatis exſpectans, cùm matrem, vxorem, fratrem, ceteroſq; propinquos ad ſe conuocari iuſſiſſet: primùm quidem Sacramenta, quibus morituri præmuniri, & Deo conciliari ſolent, omnia & popoſcit, & magna cum animi ſummiſſione ac diuinæ maieſtatis veneratione ſuſcepit: deinde verò conteſtatus, eò tantùm ſibi moleſtam eſſe mortem, quòd fratrem ſuum, tum Poloniæ, mox etiam Galliæ Regem futurũ, moriens complecti non poſſet: cetero qui gaudere ſe, quòd tãtùm ſucceſſorem habiturus eſſet, cuius ſingulari & tot iam documentis comprobata virtute, non dubitaret fore, vt res Gallicæ feliciter componerentur: interea obteſtatri, atq; obſecrare matrẽ, vt Regni gubernacula ſuſciperet, qua-

que prudentia Regnum ſibi tot annos conſeruaſſet, eadem fratri ſuo conſeruaret: ſeſe iam tunc omnem poteſtatem regiã in eam, vſq; ad fratris reditum, transferre: hortari cæteros, vt ipſius primùm, deinde fratris, cùm reuertiſſet, imperio amanter ac fideliter obtemperarent: præcipuè autem, ne quid vnquam prius, aut antiquius haberent conſeruatione Catholicæ religionis: ex ea bona omnia fluere; ea neglecta collabi ac concidere omnia. Sed iam valete, inquit, & mei memores eſte. Ego enim ad Deum vocor: quẽ vt æquiorem ac placabiliorem peccatis meis iudicem experiar, veſtris me omniũ adiuuari precibus poſtulo. Hæc fatus, deficiente iam, & moribunda voce, tuũ Chriſte Ieſu nomen inuocãs, tuam ſanctiſsima Virgo apud filium opem implorans, ad vos, vt confidimus euolauit. Ac, ſi quidem ipſum ſpectemus, gratulari ei potius quàm lugere debemus. Regnum enim terreſtre cœleſti, laborẽ quiete, mortalitatem immortalitate mutauit. Quòd mortuus eſt, humanæ fragilitatis eſt; quòd ita mortuus diuinæ cuiuſdam felicitatis. Bonum certamẽ certauit, curſum conſummauit, fidem ſeruauit. Aut iam coronauit eum Deus, aut breui, tuis, Beatiſsime Pater, & totius Eccleſiæ precibus adductus, coronabit corona iuſtitiæ, quam promiſit diligentibus ſe. At illam tot Regum matrem, toties iam cuſtodem ac conſeruatricem Regni, ipſa ſua felicitate miſerandam quo nunc, quo tandem eſſe animo creditis? Quæ ex ſummis honoribus ſummos dolores conſecuta, ter iam, & in viro et in duobus filiis mortua, vitæ ſuæ ſuperſtes,

perſtes, toties ore ſuo eorum clauſit oculos, à quibus claudi cupiebat ſuos: tam ſæpe eis officia præſtitit: quæ ſibi ab eis præſtari maluiſſet. Quid illa fortiſsimarum domina gentium Gallia? quæ ſibi eodẽ funere cum Rege ſuo efferri viſa eſt: quæ iacet adhuc perculſa & attonita tanto vulnere, metuens, ne, illius atrocitate, etiam illa, quæ conſânuiſſe videbantur, recrudeſcant. Prô Deus optime maxime, etiam cùm vlciſceris, beneficè; etiam cũ pœnas exigis miſericors: quibus tam grauibus culpis tam diuturnã in ſe iram tuam Gallia prouocauit? Quatuordecim iam anni ſunt: & eò amplius, cùm illud potentiſsimum et memoria noſtra florentiſsimum Regnũ perpetua bellorum ciuilium ſerie ita & ab alienis & ſuis vexatur, ac diripitur, vt de eo iam dici poſsit, quod ſcriptum eſt apud Prophetam: Reſiduum erucæ comedit locuſta: & reſiduum locuſtæ comedit bruchus: & reſiduum bruchi comedit rubigo. Atque vt magis intelligatur, in diuina vltione fieri, quoties inibi eſſe videtur, vt iam iamq́; cõponantur ac tranquillentur omnia, in ipſo, vt ita dicam, portu frangitur nauis. Properarat HENRICVS *II. pacem cum* PHILIPPO *Rege Catholico quibuslibet conditionibus facere, vt, expeditus belli curis, huius mali naſcentis ſemina eliderer. In ipſo eius rei conatu ac molitione, inopinata morte ſublatus eſt. Sub* FRANCISCO *II. conſpiratione detecta, ſpes obiecta erat, fore, vt, paucorum ſupplicio cæterorum audacia in perpetuum reprimeretur: Antè ipſe mortuus eſt, quàm de ſontibus comprehenſis*

ſuppli-

ſupplicium ſumeretur. Nunc nuper eò rem præduxerat CAROLVS *IX. vt omnes inſtare finem malorum exiſtimarent. Aliter Deo viſum eſt: qui* HENRICO *III. Galliæ & Poloniæ Regi, quem tam multis tamq́ illuſtribus argumẽtis ſibi clariſsimum eſſe declarauit, hanc felicitatẽ, vt ſperamus, reſeruare maluit. Neque dubium eſt, hoc ita euenturum, ſi omnes nos à vitiis noſtris auerſi, quæ Dei placãdi certiſsima ratio eſt, tota mente conuertamur ad Deum, eumq́ aſsiduè obſecremus, vt cõpeſcat iram ſuam: &, quando* CAROLVM *in ſinum, vt ſperamus, ſuum excepit,* HENRICI *III. ductu, ſub* GREGORIO *XIII. raptores quidem lupos interfici; oues autem, quæ aberrârunt, in ouile ſuum reduci velit. Ita eueniat, Domine* IESV, *cui laus omnis & gloria debetur in omnem æternitatem.* *DIXI.*

ORATIO XXV.

AD S. D. GREGORIVM XIII. PONT. MAX. NOMINE HENRICI TERTII GALLIAE ET POLONIAE Regis, habita Romæ in Conſiſtorio publico, LVDOVICO CASTANAEO RVSPIPOCAEO, Equite Ordinis Regij, viro illuſtri, eiuſdem Regis nomine obedientiam præſtante, XIII. Kalend. Quinctil. Anno cIↃ. IↃ. LXXVI.

GRATVS

GRATVS *quidem ac iucundus tibi eſſe debet,* BEATISSIME PATER, *eorũ omnium Legatorum aduentus, qui huc à Chriſtianiſsimis Principibus mittuntur: tum vt tibi ſummum in terris honorem gratulẽtur: tùm multò magis, vt ſe Chriſto ac tibi vt par eſt, obedire, manere in officio, perſtare in fide, & vires, & copias ſuas ad Apoſtolicæ Sedis defenſionem ſemper promptas ac paratas & eſſe & fore profiteãtur. Nam & ex illa ipſa diuinitus tibi delata dignitate, maiorem à te capi iucunditatis fructum neceſſe eſt, cùm ea cæteros quoq; lætari perſpicis: neq; tibi, qui communis Chriſtianorum omnium Pater es, vlla ex re verius ac ſolidius gaudium obiici poteſt, quàm cùm filios dignitatis tuæ ſtudioſos, auctoritati tuæ deditos, præceptis ac monitis tuis obtemperãdi cupidos videas. Sed tamen omnibus ſeculis eum Gallorũ Regum in Pont. Max. aſperrimis ac difficillimis temporibus promerita fuerunt, vt multis nominibus eorum & ſtudium atq; obſequium præcipua quadam caritate complectendum, & legati æquiſsimis animis audiendi, & dicta, factaq; omnia ſingulari quadam paternæ voluntatis propenſione in optimam partem accipienda videantur. Quoties enim in hoc ampliſsimo nobiliſsimoq; conſeſſu Reges Galliæ nominantur, toties in omnium animis memoria renouatur, & officiorum, quæ illi longè plurima, longeq; maxima in hanc ſanctam Sedem contulerunt: & honorum quos ab ea viciſsim eximios pro ſua in eam eximia pietate retulerunt.*

runt. Si quis autem Rex vnquam fuit, qui propter virtutis ac rerum geſtarum magnitudinem exquiſitiſsimis honoribus afficiendus eſſet: eum ſe iam nunc in ipſo adoleſcentiæ flore HENRICVS TERTIVS *Galliæ & Poloniæ Rex præbuit, nihil vt de eo tam honorificè dici poſsit, quin id iam pridem virtus ipſius in omni genere ſpectata superârit. Quò te libentius accepturum eſſe confidimus eam fidem, venerationem, obedientiã, quam talis tantusq; Rex hodierno die per clariſsimum & omni laude cumulatiſsimum virum Ludouicũ Caſtanæum Ruſpipozæum, Equitem ordinis Regij, Oratorem ad te ſuum, tibi,* BEATISSIME PATER, *& Sedi Apoſtolicæ præſtat. Cuius enim Regis nomen à ſummo Eccleſiæ Paſtore & gubernatore, audire libentius debet, quàm eius, qui cùm hæreditario iure principẽ inter Chriſtianos Reges locum maiorum ſuorum virtute partũ obtineat, ita per eorum veſtigia graditur, vt quantum ab eis omnibus ſplendoris accepit, tantundem ipſe vnus facilè afferat vniuerſis? qui cùm adhuc adoleſcẽtulus ac propè puer eſſet, ita ſæpè, ita fortiter, ita feliciter aduerſus hoſtes Eccleſiæ dimicauit, vt eorum aſtus conſilio eluſerit, temeritatem virtute domuerit, pertinaciam cõſtantia fregerit. Quàm ſæpè eo ſibi per hoſtiles cuneos omnia ferro peruia faciente, ex hoſtium ipſorũ tantæ, tamq; prœmaturæ virtutis admiratione defixorum manibus tela irrita ceciderunt? Quàm ſæpè cominus ab eis petitus, ita mirabiliter ſeruatus eſt, vt Deus ipſe ſua manu ictus in eum directos depellere, & telis ac*

tormen-

tormentis vim nocendi adimere videretur? At ille laudis & gloriæ cupidus, vitæ ac ſanguinis prodigus, Dei memor, immemor ſui, in victoria ſalutem, in virtute victoriam, in vita ob talem cauſſam in omne diſcrimen exponenda virtutem poſitam iudicabat. Itaque cùm generoſiſsimi adoleſcentis non iam prælia, ſed victoriæ ac triumphi numerantur, iamque totum terrarum orbem tam inuſitatæ tamq; inauditæ virtutis fama peragrâſſet: fortiſsima ac bellicoſiſsima Polonorum gens eum ſibi Regem concordibus ſuffragiis adoptauit. Quo ille nuncio abſtractus ab ingentibus, ac penè ad exitum perductis, liberandæ ac purgandæ Galliæ cœptis, in regnum virtuti ſuæ vltro delatum proficiſcens, quacunque iter fecit, omnes & Principes & populos ſui amore & admiratione compleuit. Vix dum noui & à ſe expediti Regis ſuauitatem Polonia guſtauerat, cùm ſecuta CAROLI NONI *Regis acerba, & perpetuis lachrymis proſequenda mors, res in Gallia componi cœptas, maioribus denuò procellis inuoluens, totius Regni ſtatum in vltimum diſcrimen adduxit. Celeriter igitur è Polonia periclitantis & Regem ſuum implorantis Patriæ voce reuocatus, cùm eaſdem illas diſſenſiones, quæ Galliæ Regnum propè ſubuerterant, non modò non ſedatas, aut mitigatas, ſed auctas etiam ac corroboratas offendiſſet: corruptos ac deprauatos ob bellorum longitudinem mores: multorum animos, etiam ex iis, qui ſe Catholicos eſſe profitebantur, ſtudio partium infectos: plena*

omnia

omnia licentiæ, plena rapinarum, plena ſcelerum, plena hoſtium, & externorum & domeſticorum: eadem tamẽ qua ſemper fuerat animi præſentia ac magnitudine: tuo etiam BEATISSIME PATER, *& conſilio & auxilio fretus, bellum repetiit, ac redintegrauit: diuq́ue viris equisq́ue vt dicitur, tentauit efficere, vt vi & armis perdomita contumacium & Regni perturbatorum ſuperbia, pax & quies tandem aliquando feſſæ tot calamitatibus Galliæ redderetur. Sed vt animaduertit, nihil ea ratione quam tamdiu tenuerat profici, ac potius & Regno & Religioni vehementer offici, quæ iam multis in Galliæ locis labaſceret, à pleriſque etiam penitus exularet: interea vri ac vaſtari agros: oppida diripi: omnia itinera latronum ac prædatorum cohortibus obſideri: Regni vires quotidianis cædibus ac ſtragibus eneruari: opes immenſis ſumptibus exhauriri: innumerabilem vim teterrimorum facinorum in vtroque exercitu quotidie perpetrari: extremam cladem ac perniciem imminere, niſi maturè ſubueniretur: aliud ſibi conſilium neceſſariò capiendum iudicauit. Optimus ac mitiſsimus Princeps, qui ſanare vellet ſuos, non perdere, idem fecit quod prudẽtes medici ſolent: qui cum vſtionibus, ſectionibus, inedia, detractione ſanguinis, non morbum, ſed ægrotum ipſum confici ac profligari vident, ad aliam curandi rationem confugiunt; & fomentis ac remediis mollioribus & victu paulò copioſiore indulgentes, malunt ægrotum cùm aliqua parte morbi alere, quàm vtrumque ſimul è medio tollere.*

Maluit

Maluit igitur & ipſe in tãto tamq́ manifeſto interitus periculo, ei parti ſuorũ quæ adhuc ſupereſſet ignoſcere, quàm committere vt breui ne ſupereſſent quidem quibus ignoſceret. Cumq́ cogitaret, illum ipſum rerum omnium præpotentem Deum multa tolerare quæ non probet: ipſe quoq́ in tantis anguſtiis multa à quibus animo & voluntate longiſsimè abhorret, interea tamen ſibi toleranda eſſe ſtatuit, dum aliquid melius eueniret. Certè enim, Beatissime Pater, *fretus ea ſpe, quam in Deo primùm, deinde ex omnibus mortalibus in te potiſsimum collocauit, melius aliquando fore confidit. Multa oratione conficiuntur, quæ ferro núnquam confici poſſent. Sæpe quos ſeueritas frangere non potuerat, clementia inflexit. Equi aduerſus frænum contumaces, interdum ſeſſore habenas remittente conſiſtunt. Multi qui terrore & malo domari non poſſunt, indulgentia & facilitate miteſcunt. Pugnabitur aduerſus eos qui à nobis diſsident precibus aſsiduis, et priuatim & publicè ad Deum fuſis. Piorum & eruditorum concionatorũ vox, præcipuum inſtrumentum Dei ad inſerendam in animis hominum fidem, quæ in pleriſque Galliæ partibus armis oppreſſa conticuerat, liberè iam toto regno audietur. Licebit impia & peſtifera dogmata rationibus & argumentis cõfutare ac redarguere: vera ac ſalutaria confirmare & conſtituere. Catholicæ Religionis vſus & exercitatio, quæ multis ex locis indigniſsimè ſublata & expulſa erat, reſtituetur ac renouabitur. Dabitur à noſtris opera, vt vitæ ac morum*

ſuorum exemplo ad bonas partes alliciant, & ad ſanitatem perducant eos, quos armorum vis magis ac magis vſque adhuc effrænauit. Rex ipſe vnà cum Fratre, forti ac ſtrenuo, ac Catholicæ Religionis ſtudioſiſſimo Principe, concordibus ac conſociatis animis enixè omnia facient, quæ ad errores ex animis ſuorum euellendos accommodata eſſe arbitrabuntur. Catharina Regum mater, ſumma prudentia & conſilio prædita mulier, & liberorum amans vltra conſuetum matribus modum, cuius è ſinu pax hæc prodiit, cuius præcipuè opera & laboribus conflata & conciliata eſt, omne ingenium, quo plurimùm valet, omnemq; auctoritatē ſuam cōferet ad filios in fraterna concordia perpetuò continendos & ad populos eiuſdem Religionis communione deuinciendos. Rex quidem ipſe, quod maximi momenti eſt, non tam nomine, quàm re & animo, & tota viuendi ratione Chriſtianiſſimus, vitam ſibi potius eripi patietur, quàm fidem: neque vnquam degenerabit à maiorum ſuorum nota teſtatáque virtute: & quam tibi, BEATISSIME PATER, *ac Sedi Apoſtolicæ, verè atque ex animo obedientiam præſtat, eam ſe conſtantiſſimè præſtiturum vſq; ad extremum ſpiritum pollicetur.*

DIXI.

ORA-

ORATIO XXVI.

IN FVNERE PAVLI FOXII ARCHIEPISCOPI TOLOSANI, Regis Galliarum Oratoris.

AD GREGORIVM XIII. PONT. MAX. ET AD SEDEM APOSTOLICAM; Habita Romæ, in æde S. LVDOVICI IV. Kalend. Iunij. cIↄ. Iↄ. XXCIV.

SIVT OPVM *ac potentiæ, ſic eruditionis ac ſapientiæ hæredes à magnis ac præclaris viris inſtitui poſſent, is demum* PAVLO FOXIO *idoneus laudator reperiretur, quemcunque ipſe ſibi earum virtutum ſucceſſorem eſſe voluiſſet. Nam nec in quo amplior & vberior omnium laudandarum artium ſeges efflorecerit, nec in quo vis & copia dicendi maior, quàm in eo, exſtiterit, ex omni memoria noſtra deligi quiſquam poteſt. Quo mihi maius ac difficilius onus impoſitum eſſe video, in hoc ornatiſsimo conſeſſu de laudibus ipſius verba faciendi: quod neque vnquam ſubire auſſus eſſem, niſi & mea me multis ab hinc annis ſuſcepta aduerſus eum obſeruantia, vt id facerem, adduxiſſet, & eorum, quo-*

rum imperium detrectare non poteram, auctoritas coëgiſſet: neque nunc ei me ferendo parem fore conſiderem, niſi mihi, quod vix dictu credibile eſt, ipſa leuamento ac ſolatio eſſet difficultas. Nam ſi quemquam alium de PAVLO FOXIO *pro ipſius dignitate dicere poſſe exiſtimâſſem, valdè me puderet in eum locum conſcendiſſe, vnde nihil aliud viderer præſtitiſſe, quàm vt ſummi viri laudes inopia dicendi deterrerem, nunc cùm ſatis intelligam, quod mihi euenturum eſt, vt oratio mea longè multumq́ue infra ipſius dignitatem iaceat, idem cuilibet quamlibet copioſo & exercitato homini euenturum fuiſſe, facilè patior delectum potiſsimũ eſſe me, huius prædicatione quaſiq́ue præconio, admirabiliũ ipſius in omni genere virtutum, ad eos, quibus illæ fortè minus notæ fuiſſent, qualiſcunque cognitio perueniret. Sed quoniã & multa mihi ac præclara dicẽda, et in vnius ſemihoræ curriculum omnia concludenda ſunt, ad res ipſas veniam, neque committam, vt ex tam breui tempore pars à me vlla in rebus non neceſſariis conſumpta videatur. Primùm igitur ſi generis nobilitas quidquam ad cõmendationem pertinet, verè hoc affirmare poſſumus, non multas gentes in vniuerſo terrarum orbe reperiri, quæ cum gente Foxia vel antiquitate, vel rerum geſtarum gloria comparari queant. Quæ cùm ipſa per ſe nobiliſsima eſt, tum hoc nobilior, quod cum potentiſsimis Regibus & Imperatoribus multiplici ſe iam pridem affinitate deuinxit. Nam vt vetuſtiora taceam, neque illa repetam, quæ quingentos ferè ab*

hinc

hinc annos à Comitibus Foxiis geſta, & nobilium ſcriptorum conſignata monumentis, nulla vnquam oblitterabit ætas, his certè centum proximis annis tres ex gente Foxia nobiles ac potentes reginæ exſtiterunt. Earum prima eſt Anna, Ioannis Foxij Candalæ Comitis filia, quæ Ladislao Bohemiæ & Vngariæ Regi in matrimonium collocata, filiam ex eo ſibi cognominem ſuſtulit, vxorem poſtea Imperatoris FERDINANDI, *matrem Imperatoris* MAXIMILIANI, *auiam eius qui nunc feliciter imperat* RODOLPHI. *Secundo loco nominabo Catharinam, Gaſtonis quinti filiam, Reginam Nauarræ, quæ id regnum, in quod Franciſco Phœbo fratri ſuo ſucceſſerat, dotale ad Ioannem Albretium detulit: quo ex matrimonio natus eſt Henricus rex, auus Henrici, à quo hodieq́ue idem regnum hæreditario iure obtinetur. Sed & illius inuicti Gaſtonis, ducis Nemorenſis, qui dum vixit, terror hoſtium Gallici nominis fuit, qui fulminis in morem hoſtiles turmas diſiicere, qui quacunque incedebat, victoriam in manibus geſtare videbatur, qui ſemper vincere aſſuetus, poſtremò ad Rauennam, dum pro Ludouico XII. auunculo ſuo fortiſsimè dimicat, etiã moriens vicit, eius igitur Gaſtonis ſororẽ, Germanam nomine, Ferdinandi Caſtellæ Regis matrimonium tenuiſſe, notiſsimũ eſt. Neq; hoc loco reticenda eſt Margarita Foxia Gaſtonis quarti filia, quæ Franciſco Duci Britanniæ nupta, Annam ex eo ſuſcepit, Caroli octaui primùm, deinde etiam Ludouici duodecimi vxorẽ, ex qua nata eſt Claudia vxor*

Franciſci primi, mater Henrici ſecundi, auia eius, qui hodie regnat, & , vt ſperamus ac cupimus, diutiſsimè ac feliciſsimè regnabit Henrici. Sed aut hæc ſatis ſunt ad oſtendendam ſummam nobilitatem gentis Foxiæ, aut non video, quid ſatis eſſe poſsit. Ex hac tam illuſtri gente natus eſt PAVLVS FOXIVS *anno Chriſti* CIↃ. IↃ. XXIIX. *patre Ioanne Carmanij Comite, matre Magdalena Caupenia, nobiliſsimus quidem vtraq; ſtirpe, ſed ingentem virtute ſua cumulum ad veterem ſuorum gloriam additurus. Natus autem eſt ea nõ oris modò ac vultus, ſed totius corporis pulchritudine, vt ex ipſo aſpectu imago quædam ingenitæ virtutis atq; honeſtatis emicaret. Vidi equidem illum & adoleſcens adoleſcentulum, & vir virum, & ſenex ſenẽ: mea enim, quàm illius, biennio ferè grandior erat ætas: neq; quenquam vnquam videre memini, in quem verius conueniret id quod Græci de Alcibiade prædicant, in omnibus ætatis partibus æquè gratam ac iucundam ipſius formam fuiſſe. Ingenium ad omnes honeſtas diſciplinas docile, & ad eas percipiendas ita factum, vt quæ diſcebat, non tàm accipere à magiſtris, quàm ipſe ex ſe parere, & eorum reminiſci quodammodo ac recordari, ex illa vetere Platonis ſententia, videretur. Mores & iam tum in illa ætatis teneritate graues, ſeueri, compoſiti, & humanitatis tamen ac facilitatis condimento temperati: vt eos quibuſcum vnà erat, & incredibili quadam iucunditate conciliaret ſibi, & exemplo ſuo, ab omni improbitate reuocaret. Deni-*

que

que vt in herbeſcenti ſegetum viriditate certa propè ſpes futuræ meſsis apparet, ſic nemo tunc erat, qui non eum à puero, qualis poſtea fuit, talem facilè auguraretur fore: iuſtum, integrum, continentem, abſtinẽtem, amantem pacis ac concordiæ, veracem, apertum, ſimplicem, ad omnium potius peccata, quàm ad ſua, conniuentem. Literarum ſtudia ita puerulus adamauit, itaq; in eo poſtea conſtanter perſtitit, vt id vnum à publicis negotiis diuerticulum perpetuò habuerit, vt quidquid ab eis dabatur otij, ſemper in litteris omne conſumpſerit. Græcis igitur & Latinis litteris Lutetiæ diligẽter excultus, ibidemq; in Philoſophiæ ſtudio magna cum cura exercitatus, Toloſam ſe ad percipiendam iuriſprudentiam contulit, quo in ſtudio tantos breui tempore progreſſus fecit, vt adhuc adoleſcens publicè de vtroque iure magna cum omniũm admiratione reſponderit, eoſqúe honores conſecutus, qui ampliſsimi, confecto ſtudiorum curriculo decerni ſolent, incredibili hominum concurſu ius ciuile docuerit: cùm ad eum inuſitata quadam dicendi facultate, de obſcuris dilucidè, de confuſis ac perturbatis ordinatim ac diſpoſitè, de dubiis enucleatè diſſerentem, etiam ij qui diu magna cum laude docuerant, diſcendi cauſſa quotidie conuenirent. Inde cùm in aulam Regiã veniſſet, ita ſtatim HENRICO SECVNDO *Regi, acri ac perſpicaci ingeniorum exiſtimatori, ita cæteris principibus viris carus atque acceptus fuit, vix vt quiſquam vnus vni carior foret, quàm vnus hic vniuerſis. Ipſe verò &*

officia obibat diligentiſsimè, neque vllum diem abire patiebatur quo non & regem & cæteros principes ſalutaret, & cum eis ſermonem conſereret, et eos quo opus erat deduceret ac reduceret: neque tamen, quod pleriq; omnes aulici faciunt, reliquum tempus otiosè & inutiliter abſumebat: ſed repetitis de integro ſtudiis, Platonis præcipuè et Ariſtotelis & Xenophontis ac Plutarchi, & cæterorum eiuſdem notæ libros ad formandam vitam, & ad rationem gubernandæ Reipublicæ pertinentes ita ſtudiosè peruolutabat, vt eos in ſuccum ac ſanguinem ſuum conuerteret, omniaque eorum præcepta in numerato haberet, quibus non ad inanem loquacitatem, ſed ad danda capiendaq; de rebus maximis conſilia tempeſtiuè vteretur. Hiſtoriæ quoque multum operæ ac ſtudij dedit, gnarus illuſtria præcepta nulla re magis, quàm exemplis illuſtribus confirmari. Itaque tum ſacram, tum profanam, tum veterem, tum nouam, tum domeſticam, tum externam ita pertractauerat, vt quacunque de re dicere ingreſſus eſſet, optimis & accommodatiſsimis exemplis ad confirmandum id quod volebat, nunquam non abundaret. Quid de temporum ratione, quid de terrarum ſitu, quid de populorum inſtitutis, ingeniis, moribus, fœderibus, quid de quarundam gentium inter ſe aut naturali conſenſione, aut odio vetere & ingenito loquar? quarum ille omnium rerum tantam notitiam habuit, vt id vnum tota vita egiſſe videretur. His omnibus artibus inſtructus, cùm iam ad obeundas legationes eſſet aptiſsimus, antequã

tamen

tamen vllam earum ſuſciperet, ex vſu ſuo fore ratus eſt, ſi in ampliſsimo Senatu Pariſienſi per tempus aliquod verſaretur, ibiq́ue diſceptandis quotidie maximi momenti negotiis, firmiora & ſolidiora ſapientiæ fundamenta iaceret, ſeq́ue illi præſtantium virorum cœtui quaſi recoquendum & expoliendum daret. Qua ipſius voluntate cognita, confeſtim Rex HENRICVS *eum in Conſiliariorum numerum adlegit: in quo hic ei etiam præcipuus honos habitus eſt, quòd cùm in eo ſenatu plura ſint inter ſe diſtincta auditoria, quorum ad ſupremum non niſi gradatim peruenitur,* PAVLO FOXIO *ius inter primos aſsidendi, dicendæq́ue ſententiæ ſtatim à principio tributum eſt. Ibi verò partã ſibi antea iuris intelligentiam aſsiduo tractandorum negotiorum vſu ita perfecit ac perpoliit, vt breui tempore principem inter Iuriſconſultos locum obtinuerit, cùm eos quidem qui in libris conſenuerant, ſeq́ue vni cognitioni dediderant, vſu & exercitatione rerum forenſium: eos autem qui ſe magis ad vſum forenſem applicuerant, eruditionis copia & magnitudine: aut potius, ſi apertè id quod res eſt, extincta iam inuidia, profiteri volumus: vtroſq́ue vtraq́ue laude ſuperaret. Prima inde legatio in Scotiam fuit, ſub id tempus, quo Maria Regina Scotiæ, mortuo Franciſco II. viro ſuo in regnum ſuum reuerterat. Vbi* FOXIVS *ea fundamenta iecit & tuendi regni & conſeruandæ religionis, in quibus ſi poſtea pari fide ac conſilio ædificatum eſſet: fortaſsis hodie neq́ue Regina miſerabiliter captiua teneretur, neque ſtatus religionis*

ligionis laboraret. Illinc cùm rediiſſet, anno M.D. LXI. Legatus in Angliam miſſus eſt, vbi quadriennium integrum, tanta fide ac diligentia, tanta dexteritate ac prudentia, tanta perſpicacitate ac ſolertia in munere ſuo verſatus eſt, vt magnis interea in Gallia motibus excitatis, nihil Angliæ Regina ſtruere, nihil moliri, nihil machinari potuerit, ad conatus eorum qui à Deo & à Rege rebellauerant adiuuandos, quod non ipſe detexerit ac pateficerit, Regiq́; indicauerit, eiq́; viam ac rationem oſtenderit, qua pernicioſa Iezabelæ conſilia maturè præueniret & occuparet. FOXII *præcipuè conſilio, occultisq́; monitis, inita eſt à Rege ratio extorquēdi ex Anglorum manibus celeberrimi ac munitiſsimi portus Gratiarum, quo illi ſibi hæreticorum opera tradito Galliam ab ea parte obſeſſam tenebant.* FOXII *conſilio repertum eſt, quomodo Rex ea pactione, quam* HENRICVS *II. fecerat, de reſtituendo Anglis intra certum tempus Calitio ſolueretur: vtq́; obſides eo nomine dati, dimidio eius pecuniæ qua Rex depaciſcendi facultatem dederat, redimerentur. Illud verò commemoratione digniſsimum, quòd quamdiu in Anglia fuit, nullum vnquam diem intermiſit, quin, quamlibet fremente Regina ſacroſanctum Miſſæ ſacrificium domi ſuæ celebrari iuſſerit: ad quod clam auidè conueniebat ac concurrebat, magna & Anglorum & exterorum Catholicorū multitudo, quos ille fouebat, conſolabatur, protegebat, quorum omnium arx, portus, præſidium, perfugium erat: à quibus non tantum mala multa*

immi-

imminentia depulit, ſed effecit etiam, vt multa damna, quæ eis data erant, reſtituerentur. Ob quæ merita, vbi primùm ex Anglia reuertit, in ſanctius atque interius Regis conſilium adlectus eſt. Secuta legatio Veneta: in qua non tantùm Regi cumulatiſsimè ſatisfecit, ſed etiam illis ſapientiſsimis Patribus, vniuerſæq; Venetæ ciuitati iucundiſsimam virtutum ſuarum memoriam reliquit. Cuius legationis expleto tempore, cùm in aulàm rediiſſet, inter togatos Regis conſiliarios, & trãquillis et turbidis rebus, vnus ſemper è principibus fuit: cùm & doctrina & vſu rerum, & prudentia excelleret: neque ſibi quidquam, præter ſincerum Dei cultum, dignitatem & vtilitatem regiam, alleuationem vexati tot acerbitatibus populi, in dicenda ſententia propoſitum haberet. Inde ſub finem anni M.D.LXXIII. legatus de rebus grauiſsimis & ad Summum Pontificem, & ad pleroſq; Italiæ Principes quæ ſibi mandata erant, illa toties experta fide ac dexteritate tranſegit. Interea, cùm Gallici tumultus vtcumque compoſiti viderentur, miſſus eſt à Rege ad Henricum Regem Nauarræ, qui tunc in Aquitania erat, vt eum auctoritate ac præſentia ſua in officio contineret. Quamquam autem vitari nullo modo potuit, quin anno poſt nouæ turbæ concitarentur, tantùm tamen Pavli Foxii *virtute perfectum eſt, vt, cùm quibuſcunque aliis in locis hæreticorum factio potentior erat, diuini cultus ne veſtigia quidem relinquerentur, euerterentur templa, ſacerdotes crudeliſsimè contrucidarẽtur: Agni, quæ vrbs,*

ſecun-

ſecundum Burdegalam, Aquitaniæ principatum obtinet, & in toto eo tractu, rebus diuinis liberè opera daretur, ſtarent ſarta tecta templa, ſacerdotes ab omni contumelia & iniuria tuti forent: ſacræ & Catholicæ conciones nunquam intermitterentur: cùm et publicè & priuatim FOXIVS *Catholicis animos faceret, eosq́; ad benè ſperandum excitaret: ita vt eorum protector, conſeruator, parens vno omnium conſenſu haberetur. Scripſit ea de re Clerus Aginenſis ad virum ſumma dignitate præditum* CAROLVM RAMBOLIETVM *Cardinalem, petens ab eo, vt hæc omnia ſummo Pontifici diligenter exponeret, eiq́; omni aſſeueratione confirmaret, quicquid templorum, quicquid ſacerdotum ceterorumq́; diuino cultui mancipatorum hominum in ea prouincia maneret, id omne ſecundùm Deum, vnius* PAVLI FOXII *virtuti auctoritatiq́; deberi. Sæpe igitur in magnum vitæ diſcrimen adductus eſt, cùm iniquo animo ferrent milites à templis deprædandis cupiditatem, à ſacerdotibus mactandis crudelitatem ſuam vnius hominis auctoritate prohiberi. Multa prætereo memoratu digniſsima: ſed mihi non tam orationis conquirenda copia eſt, quàm veſtra ſatietas refugienda. Decernitur ei à Rege legatio ad ſummum Pontificem: ita tamen, vt priuſquam in eam proficiſceretur, vnà cum Catharina Regis matre Aquitaniam, Galliam, Narbonenſem, Prouinciam, Allobroges obire, in ſingulis oppidis conſiſtere, ac conuentus agere, reſq́; perturbatas, quantum temporum ra-*

tio ferret, optimè ac commodiſsimè componere iuberetur. Quid ego nunc dicam, quàm ſalutare iter illud fuerit, aut quantam afflictis rebus leuationem attulerit? Catholica religio multis in locis, à quibus exulabat, reſtituta. Bona ſua, & exercendorum munerum ſuorum facultas Eccleſiæ miniſtris reddita. multorum animi, qui nutabant, confirmati. multa munita loca in Regis poteſtatem redacta. auditæ populi querimoniæ. adhibita remedia multis malis quæ ſuperiorum temporum calamitate importata erant. Quarum omnium rerum laus Deo primùm, deinde PAVLI FOXII *prudentiæ magna ex parte tribuenda eſt. Regina Regis matre Lugdunum vſque deducta, Romam iter cœpit: vbi ita ſe moresq́; ſuos, totamq́; anteactam vitam Pontifici probauit, vt ab eo decoratus ſit Archiepiſcopatu Toloſano, ad quem ipſe multis antè annis miro bonorum ſtudio efflagitabatur. Neq; dici poteſt in obeundi Legati munere quantopere, & Pontifici, & Regi, & omnibus ſummis pariter ac infimis gratus acceptusq́; fuerit, integritate vitæ, ſumma vultus ac ſermonis comitate, promptiſsimo ad opem ferendam animo, ſiue quis auxilio, ſiue conſilio indigeret. Quanquam autem nulla ei pars ætatis à magnis memorabilibusq́; rebus vacauerat, exigua tamen omnia videri poterant, prout ea erant, quæ agitabat animo, ſi quando in Galliam redire, & Eccleſiam ſibi creditam præſens gubernare potuiſſet. Imbiberat enim penitus in mandata ſibi prouincia ad Tridentini Concilij præſcri-*

ptum

ptum omnia reuocare & exigere, omnem munerum Eccleſiaſticorum nundinationem, fœdasq́ illas, ſed nimis vſitatas eorum fiduciarias mancipationes funditus tollere, diſſolutos ac diffluentes Eccleſiaſticorum mores ſeueris legibus coërcere ac conſtringere, clericorum ſeminaria inſtituere, templa euerſa erigere, ruinoſa fulcire, redditus Eccleſiaſticos iniuſtis poſſeſſoribus eripere, Xenodochiorum ac collegiorum præcipuam curam ſuſcipere, & perficere vt eorum qui illa fundâſſent atq; inſtituiſſent, mens ac voluntas diligenter ac religiosè obſeruaretur, omnia deniq; ſummo ſtudio facere quæ ad boni & inculpati præſulis officium pertinerent. Sed ô ſpes hominum fragiles, ô fallacia conſilia. Hæc eum cùm maximè meditantem, & ea vna in cogitatione noctes dieſq́ defixum, morbus grauis & mortifer occupauit. Cuius primam impreſsionem expertus eſt adſtans ad aram, cùm ſolenni die, quamquam principium quoddam leuiter commotæ valetudinis ſentiens, abſtinere tamen à re diuina facienda noluiſſet. Quem cùm & medicorum cura, & ſingulari victus temperantia depuliſſe iam videretur, haud ita multò pòſt, cùm ad hominis Galli de magna re ſua periclitantis cauſſam adiuuandam, vt erat in omnes officioſiſsimus, iniquo & alieno tempore accurriſſet, domum vt rediit laſſus, denuò decubuit: nec alius ei poſtea morbi quàm vitæ finis fuit. Quo autem ille animo morbum ſæuientem, quo mortem certam iam & imminentem tulit? quot quantasq́ moribundus animi verè Chriſtiani ſignificatio-

ſicationes dedit? Qua ſubmiſsione animi peccata ſua confeſſus, eorum ſibi veniam à Deo & à Pontifice dari petiit? Qua veneratione ſacroſanctum CHRISTI *Corpus excepit? Quàm placidè ac patienter ſacro oleo perunctus ac delibutus eſt? Quibus omnibus Sacramentis armatus ac munitus, cum toto morbi tempore, non tantùm quamdiu ſui compos erat, ſed etiam cùm propter vim morbi in capite graſſantem aliquo mentis errore afficeretur, ſic quoque tamen nihil aliud quàm* CHRISTVM, CHRISTVM DEVM *ſuum, in ore perpetuò habuiſſet, ad eum quem ſpirabat vnum, quo fidebat vno, vt quidem ſperamus ac cupimus, euolauit. Hem* PAVLE FOXI, *quantam quamq; iuſtam multis merendi occaſionem morte tua obtuliſti. Et ſi tua quidem cauſſa, nihil eſt quod lugeamus. Tu præclarè ac laudabiliter vitæ curſum confeciſti. Tu ita maximis honorib. perfunctus es, vt te ſemper homines maioribus dignum iudicarent. Tu auſam laceſſere te inuidiam virtute conſtãtiaq; ſuperâſti. Tu, quod ij, qui olim habiti ſunt ſapientiſsimi, in aliqua felicitatis parte poſuerunt, in ipſo ſenectutis limine ereptus, impendentia deterioris ætatis incõmoda morte vitâſti. Is cuius tu iudicium maximè faciebas* GREGORIVS PONT. MAX. *& vitam tuam ſummè probauit, & mortem non modò honorificentiſsimis verbis, ſed etiam lacrymis proſecutus eſt. Omnium erga te ordinum caritatem ſatis hæc ipſa principum virorum, quæ ad cohoneſtandum funus tuum conuenit, multitudo declarat.*

At

At Toloſæ dolendum, quæ ſimilem tui paſtorem nunquam fortaſsis habitura, prius te ſpoliata eſt, quàm vigilantiæ tuæ fructum vllum percipere poſſet. Dolendum Regi, qui tam duris temporibus, tanta fide, tanta prudentia præditum Conſiliarium amiſerit. Dolendum Eccleſiæ, quæ labantibus in Gallia rebus ſuis magnam auxilij ſpem in auctoritate tua collocârat. Sed omnibus in rebus diuinæ voluntati acquieſcendum eſt. Nos, quod vnum tibi præſtare poſſumus, & colemus memoriam tui, & te fuſis ex animo precibus adiuuare conabimur, ſperantes fore, vt ipſi viciſsim tuis precibus adiuuemur.

D I X I.

EPISTO-

EPISTOLARVM

M. ANTONII MVRETI PRESBYTERI, ET CIVIS ROMANI,

LIBER PRIMVS.

M. ANTONIVS MVRETVS IOANNI NICOTIO V. clar. Conſiliario Regio S. D.

EPISTOLA PRIMA.

MVLTAE *cauſſæ ſunt*, IOANNES NICOTI, *vir clariſſime, propter quas magnorum & illuſtrium virorũ epiſtolæ expetantur. Sunt quas ſermonis nitor & elegantia, & natiua quædam pulchritudo, nullo, vt videtur, artificio exculta, nullis pigmentis colorata commendet. Sunt contra, quæ & verborum & ſententiarum minimè vulgato genere cultum & artificium oſtentent. Nonnullæ etiam ita ſcriptæ ſunt, vt hiſtoriam quaſi quandam contineant*

neant eorum temporum, quibus ij, qui illas ſcripsêre, vixerunt. Atq; hæ, ſiue à diſertis, & ingenuarum artium ſcientia expolitis hominibus prodierint, tanto cupidius leguntur: ſiue etiam ab iis qui lepore ac feſtiuitate dicendi caruerint, non tamen propterea negliguntur. Hiſtoria enim, ait Plinius, quoquo modo ſcripta delectat. Graues quædam & philoſophicæ, officij præcepta tradunt; falſas opiniones euellunt ex animis; quanta in virtute dignitas; quanta in vitiis turpitudo ſit, docet: quo in genere Seneca excellit. Quædam, etiam ſi ad res modò priuatas & familiaria negotia pertinent, excitant tamẽ hominum ſtudia, propter eorum, à quibus ſcriptæ ſunt, auctoritatem. Natura enim comparatum eſt, vt quos admiramur ac magnificamus, eorum omnia maxima minima cognoſcere cupiamus. Rectéq; ac verè Xenophon, virorum virtute præſtantium non ſeria modò, ſed & ioca digna eſſe ait, quæ memoriæ commendentur. Et certè ſi vaſcula quædam, quibus illi vſi erant, & alia quæ in eorum ſupellectile ac friuolis fuerãt, mortuis ipſis cupidos emptores inuenerunt: quomodo lucernam Epicteti mille drachmis Protei Stoici baculum talento venditũ accepimus: multò magis eorum quamlibet tenues & exiles epiſtolæ in pretio eſſe debent. Sed ego hæc omnia mecum agitans, cauſſam tamen reperire nullam queo, cur aliquem epiſtolarum mearum librum videre, multi iſtic, vt ſcribis, elegantis ingenij homines concupiſcant. Siue enim Latinas literas amant, & ad aliquam Latinè ſcribendi facultatem

per-

peruenire cupiunt, quiſquámne eſt, qui, cùm extent Ciceronis, Senecæ, Plinij epiſtolæ, non dicam ex meis, ſed ex cuiuſquam, qui his mille annis vixerit, Latinæ linguæ, aut integritatem, aut copiam ſibi petendam putet? Idem etiam de illo qualicunque ſcribendæ epiſtolæ artificio dixerim. Quid enim aut Plinio limatius, aut Seneca grauius, aut Cicerone in omni genere perfectius optari poteſt? Grauidarum mulierum morbus ille fuerit; quæ, neglectis bonis ac ſalubribus cibis, cinere ſe nonnunquam & carbonibus paſcunt. Ne res quidem ipſæ adducere, aut inuitare quemquã poſſunt ad epiſtolas meas cupidè legendas. Homo enim priuatus, qui ita in libris ac literis cònſenuerim, nullam vt vnquam attigerim Reipub. partem, nullam vnquam epiſtolam ſcripſi, niſi quæ ad mea non magni momenti negotia pertineret. Quis autem ego ſum, vt, quod poſtremo loco poſui, auctoritate quiſquã adductus mea res meas cognoſcere cupiat? Mitto iam, quod cùm in cæteris, tum in hoc præcipuè genere ita negligens ſum, vt epiſtolas vno impetu fuſas, raró admodum bis legere; certè quidem nunquam bis ſcribere, ſed vt primùm fluxerunt, liturarum ſæpe ac macularum plenas ad amicos mittere ſoleam. Itaque multum negotij habui in iis, quas ad te nunc mitto, colligendis. Nam præter paucas, quas familiares quidam mei deſcripſerant, cætera ab iis ipſis ad quos miſſæ erant, aut ab iis, in quorum manus, mortuis ipſis, peruenerant corrogandæ, quaſiqúe oſtiatim conquirendæ fuerunt. Quas non vllo ordine aut

perſonarum aut temporum (neq; enim res tanti videbatur) ſed vt quæq; allata erat, & cum eis nonnullas ad me à viris doctrina & auctoritate præſtantibus ſcriptas, in vnum volumen congerendas curaui; vt tuæ vel voluntati obſequerer, vel auctoritati obtemperarem. Tantum enim & amicitiæ noſtræ, & prudentiæ tuæ in maximis muneribus publicis obeundis iam pridem ſpectatæ tribuo, vt nulla in re tibi aut volenti negare, aut ſuadenti aduerſari fas putem. Quare quid à me poſtules, aut quid me facere iubeas ipſe videris: certè quidquid poſtulaueris, quod quidem in me ſitum ſit, conſequeris. Hoc autem æquiore animo paſſus ſum exſtare aliquas epiſtolas meas, quod quędã multis iam ab hinc annis editæ ſunt pro meis, de quibus ſcribendis, ego ne per ſomnium quidem vnquam cogitaui. Confinxerat eas is ipſe, qui tanquam à me ad ſe miſſas diuulgauerat, homo eruditus ille quidem, ſed improbus, & natura nocendi ac malefaciendi cupidus: cùm plurima & maxima officia, quibus à me affectus erat, ſummis iniuriis compenſare vellet. Qua de re olim à me grauiter obiurgatus, multis cum lachrymis à me veniam petiit, laqueo digna commiſiſſe ſe faſſus; cùm ei ſermoni HADRIANVS TVRNEBVS, *&* IOANNES AVRATVS *præſentes intereſſent. Sed mittamus hæc. A te pro amicitia noſtra peto, des operã, ne quid iſtic excudatur pro meo, quod meum nõ ſit. Quid enim futurum eſt, niſi coërceatur iſtorum audacia, qui ſuperioribus menſibus poëma quoddam de laudibus* IOANNIS AVSTRIACI,

quod

quod ego, nunquam legeram, pro me ediderunt. In quo & mihi & ei cuius illud poëma eſt, impoſita inſignis iniuria eſt. Nunc tua potiſsimùm fide, diligentia, auctoritate, voluntate erga me fretus, nihil tale poſthac euenturum eſſe confido. Vale. ROMAE *9. Kalend. Septemb. M. D. LXXIX.*

IOANNES NICOTIVS LIBELLOR. SVPPLIC. IN REGIA. MAG. MARCO ANTONIO MVRETO Viro eruditiſsimo, S. P. D.

II.

REM periculi mei me feciſſe ex te audio, quod efflagitatione mea, quas ad pleroſq; amicos tuos dediſti litteras, tandem in manus humanū venire ſinas. Ego verò, mi MVRETE, *id, quid periculi ſit non ſanè video: excidiſſe tibi quidem certè, ſingularis huius erga literatos omnes beneficij gratiam facilè perſpicio, qui iſtam clauam de manibus me tibi extorſiſſe tam ingenuè fateare. Nulla enim me hercule, earum quas memoras cauſſa ſatis iuſta, ad premendum tibi vnquam fuit. Nam quum iam inde ab adoleſcentulo, vnus è noſtris hominibus, Romanam illam amplitudinem ac dignitatem, & quouis ſcribendi, & toto ipſius vitæ genere ita ſis conſectatus, vt fato tuo ciui-*

tate etiam Romana donatus fuiſſe videare, quiſquam, quæſo, erit, qui quum tuas epiſtolas leget, non ex orationis venuſtate (Roma iſta quidem prorſus) & eximiarum atque præſtantium rerum tractatione, ſingularem & voluptatem, & fructum capiat? Quæ tu ſummè doctus, ad præſtantes omni probitate atque eruditione viros ſcripſiſti, quotidiéque quin ſcribas, efficere planè nequis, non ex earum quidem commentationum genere ſunt, quibus non amplius quoduis, quàm familiarium epiſtolarum nomen, meritò debeatur. Literatorum, MARCE ANTONI, ac ſtudiis, doctrinæq; deditorum virorum, inter ipſos, per literas conſuetudo, quidpiam egregrium atq; excellens ſemper habuit, perpetuóque habitura eſt. Id adeò quidem, vt illorum qui olim extitere, etiam συμπόσια ac δεῖπνα in rebus opera & oleo noſtro dignis eſſe ducamus. Fuit, eritq; quoad quidem mortales terram colent, cuiq; ſeculo, rerum & publicarum & priuatarum, tum earum quoq; quas neutrarum expertes facilè dixeris, ſua quædam norma ac ratio, quam, qui id ætatis degunt, multò certè magis è re ſua condiſcant, perceptamq; vſurpent, quam quæ longè anteactis ſeculis extitit. Memini equidem me, quùm in Luſitania Chriſtianiſsimi Regis Legatus eſſem, non tàm in rebus Legationis illius commodè gerendis antiquis vel fœderibus, quæ cum Luſitanorum Regibus, noſtris olim interceſſere, vel Annalibus vtriuſque gentis verſandis, quàm quorum ætati fermè ſuppares ſumus, adiutum ac ſubleuatum

fuiſſe

*fuiſſe. Enimuerò, M*VRETE, *nonnihil aut ita diſpar, in iſto etiam ſcriptorum genere contingit. Nam quum ad conſuetudines hominum inter ſeſe, inſtruendas atque ornandas quæ viri omni doctrina eruditi, cum ſui ſimilibus per literas colloquuntur, magnoperè conducant; ipſa autem conſuetudinum colendarum ratio ac diſciplina, nequaquam in ætates ſolùm, verùm etiam propè iam in annos ſingulos varia eueniat, non tam aut Ciceronis quidem ipſius, aut aliorum quos refers, epiſtolis, qui nunc inter homines agunt, quàm aut tuis, aut eorum qui tui ſunt ſimiles, qui profectò perpauci ſunt, adiuuabuntur. Non ſunt denique eiuſmodi tuæ epiſtolæ, quæ ſeclis innumerabilibus manere, ac, vt Scæuola aiebat, caneſcere nequeant. Itaque tu ne tibi deſis, valdè te hortor atque moneo. Meo res omnis planè, quandoquidem ita tibi cauere velle videris, periculo eſto. Et ſi verò id me tutò iubere facilè ſentio, ea lege tamen ac conditione quoduis periculum abfuturum promitto, ſi quod nunc agis, id tu multò dehinc etiam prolixius ages, quæque in iſto genere poſthac ſcribes, diligenter ac ſumma fide ad me perferenda curaueris. Quod autem ſcribis, partum à maleuolo, neſcio quo, per ſummam fraudem, ſuppoſitum tibi fuiſſe, qui falſa ſe tuum eſſe dictârit, id equidem adeò immeritò tibi accidiſſe, vt debeo, magnoperè doleo. At herclè, ille mihi haud ſatis inſidiosè eam fraudem adornâſſe videtur. Qui enim ſctipta tua legerit, vix alterius cuiuſquam,*

quantumuis affabrè effictum commentum, pro tuo agnoſcet. Sunt, mi MVRETE, *peſtes quædam hominum per ſummam nequitiam ac inertiam, aliena laude dolentium. Quos tu, cui quidem bene beateq́; viuendi ratio conſtat, propter magnitudinem & animi & ingenij, moderatè feras oportet. Huiuſmodi ego hominum monſtra, à laceſſitis vlciſcenda minimè eſſe cenſeo, quibus ipſis inuidia, qua miſerrimè peruruntur, ſatis ſuperq́; perenni ſupplicio eſt. Nam monſtro ſanè haud abſimile eſt, in obſcuro Patriam iacere malle, quàm ferre æquo animo, lumen ei à præſtantiore quopiam præferri. Haud ſanè luminoſior vſquam Gallia noſtra futura erat, quo illum animo fuiſſe intelligo, quàm quantum ille ſua facie ei prælucere potuiſſet. Non, vt in prædiis vrbanis, æquè in literarum morumq́; ſtudiis, ne altius quis tollat, actio vllo vnquam iure prodita apud vllum vnquam populum fuit. Quin* τοῦ ἀγαθοῦ παντελῶς μὲν πᾶσι ἐφίεσθαι ἐξεῖναι, *tuus ille, aut ſi certè das, etiam noſter in* Νικομαχείοις *docet. Nihil planè erat, quod maleuolus ille iure queri poſſet, ſi tu, doctrina ſingulari ac ingenij vi admirabili, in ſublime te efferens, ipſius (qui ne in ſecundis quidem fortaſſe conſiſtit) feneſtellis officiebas: quum ipſe pariter altius tollendi, omnium gentium inſtitutis ac moribus, ius eſſet. Vt ille mihi prorſus ignauiter, ne dicam nefariè, ſibi proſpexiſſe videatur: qui Patriæ, in qua ambo & nati & educati, quod ſummo ornamento es, eriſq́; dum Latinæ loquentur literæ, id* λίαν φθονερῶς, *damno ſibi eſſe exiſti-*

exiſtimârit. Sed illum iam miſſum facio. Tu verò, mi MVRETE, *qua animi magnitudine polles, hanc fraude tibi iniuriam factam magnificè contemne: ac perge porrò quò iamdiu contendis, ad palmam quam ſanctiſsimi mores, & in omni doctrina exantlati labores tibi mox in manum dabunt. Me tibi vindicem quoad viuam, ſi quidem me ad eam rem idoneum cenſes, non defuturum, hoc mihi credas vehementer velim. Vale, & me, quod facis, etiam atque etiam ama. Dat.* BRAIAE COMITIS ROBERTI, *pridie Kalend. Octobr. M. D.* LXXIX.

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. PAVLO MANVTIO.

III.

HERI *redeuntem me à Balneis Aponi, quo me, partim animi, partim valetudinis cauſſa, contuleram, exceperunt litteræ tuæ: quæ, quàm mihi gratæ fuerint, noli quærere. Mihi crede: quidquid reliquum erat moleſtiæ* ἐξ ἐκείνου τοῦ συμπτώματος οὗ περὶ πρῴην ἔμαθες *deterſerunt, omnemq́ ex eo natam ægritudinem depulerunt. Habebant egregiam ſanè atque illuſtrem ſignificationem veteris illius ac perpetui amoris erga me tui: de quo, & ſi mihi nunquam vt dubitarem contigit: tamen fit, neſcio quomodo, vt omnis illius expreſsio, quaſiq́ue profeſsio pergratæ*

mihi, perq́ iucunda ſit. Ego, mi MANVTI, *cùm de eo quod mihi contigerat, retuliſſem ad medicos, meque illis omni ex parte indicâſſem, neq́ quidquam de tota mea ratione ac conſuetudine viuēdi reticuiſſem: nihil aliud reperire potui, niſi id quod ipſe per me facilè ſuſpicabar; nocere mihi quòd tam raro exirem domo; quodq́ vt me impetus cœperat, ita me, nulla habita ratione temporis, aut ad legendum, aut ad ſcribendum darem. Itaque de eorum conſilio meditor paulò laxius ac ſolutius viuere; & ante cibū ambulatiuncula modici ſudoris aliquid excitare: prætereaque cùm videbitur alienis & oculis legere, & manibus ſcribere; quem ad vſum parare cogito amanuenſem quempiam, cui epiſtolas inambulans dictē: niſi ſi quid erit* τῶν ἀπορρήτων: *quanquam hæc quoq́ interdum, ſed,* ἐν αἰνίγμασι. *Antea enim ſolebam ſtatim à prandio calamū in manum ſumere, & horā vnā atq́ alterā epiſtolarum ſcriptioni dare: quo, reipſa comperi, nihil eſſe pernitioſius. Cauebo igitur, &, vt mones, parcā mihi, cùm mea cauſſa, tum me hercules etiam tua. Non enim leuem neq́ contemnendam iacturam faceres, ſi quid mihi contingeret.* φίλου γὰρ οὐδὲν κτῆμα τιμιώτερον. *Ego verò amicus tibi ſum, & amicus ex animo: quales admodum paucos eſſe, non iniuria querebatur Theognis. De Catullo, exiguam tu quidem mihi diem præfinis: ſed tamen dabitur opera vt ſatisfiat tibi.* TORQVATVS BEMBVS *reſpondit ſe cognoſcendi mei cupidiſsimum eſſe, mihique libenter gratificaturum quacunque in re poſſet. Quod*

ſcri-

bam aliud nihil occurrit, etiam atque etiam vale mi Manuti. A. D. 4. Kalend. April. PATAVIO.

EIDEM.

IIII.

DE TIBVLLO & PROPERTIO: *Libenter hoc & omne militabitur bellum: vt ille ait. Ita enim de me meritus es, itaque aſsiduè mereris, nulla vt in re vnquam à tuo ſtudio diſcrepare debeat voluntas mea. Sed quæſo te, quid tu facere cogitas? an fortè eadem opera Catullum cum commentario meo; Tibullum autem & Propertium ſine vllo commentario emittere, eoſqúe tres vnum in librum coniungere? Tale enim aliquid mihi venit in mentem ſuſpicari. Hoc ſi eſt, non equidem reprehendo, neque improbo: etiam librum puto vendibiliorem fore. Sed tamen nouum, vt puto, multis videbitur. Sin alia quædam tua ratio eſt, fac vt ſciam. Nam ſi ego rectè conieci* καὶ τῆς σῆς προαιρέσεως ἐπέτυχον, *capiam fortaſſe aliquid noui conſilij, quod tibi non diſpliciturum eſſe confidam. Hodie conſtitutum factum erat cum amicis quibuſdam, vt ad Torquatum adiremus vnà: ſed hoc tempus nubilum, caliginoſum, pluuioſum, vereor ne illis obſtet, quo minus ad me veniant. De loco Plutarchi mihi quoque cogitanti ac ſcribenti, permirum, perq; incredibile videbatur. Accuratius igitur cogitabo, &*

cras,

cras, aut ſummum perendie, totam illam rationem minutiſsimè, καὶ τῇ ἀκριβολογίᾳ τῇ μεγίστῃ confectam, ad te mittam. Quid amplius? Vxoris tuæ fratrem nondum vidi. Hercules quoque tuus ſexto aut ſeptimo ab hinc die venit ad me, neque vnquam poſtea rediit. Ego autem, quando præſenti tibi ſtudium in te meum declarare non poſſum, libentiſsimè illud, excipiendis, & καθ᾽ ὅσον οἷόν τε, omni genere officij proſequendis tuis declararem. Quare, etſi quid eorum cauſſa poſsim, non video, aut potius, nihil poſſe me, prope video: tamen erit mihi pergratum, ſi ita ad eos ſcripſeris, hanc domum æquè ipſis patere, ac tuam, neque quidquam mihi poſſe accidere gratius, quàm ſi me ipſi aliquid ſua cauſſa facere iubeant. Ama me, mi Manuti, & valetudinem tuam cura. Prid. Idib. April. M. D. LVIII. PATAVIO.

EIDEM.

V.

DE TORQVATO *vehementer amo te. Exemiſti enim mihi ſcrupulum ſanè moleſtum: Nam ſubuerebar ſi ad illum ſcribens, patris mentionem facerem, quo id ipſe animo accepturus eſſet; ideoq; auebam videre epiſtolam tuam; quæ me docuit metum illum inanem fuiſſe. Illi igitur Tibullum, cuius principium mittam ad te cras; aut ſummum perendie, interea operis quod agant non defore, tuarum*

rum

rum litterarum ſermo declarat. De Propertio videbimus. Summoperè cuperem, ſi commodè fieri poſſet, vt Tibulli principium cum Catulli fine eodem filio coniungeretur. Cuius meæ cupiditatis quæ cauſſa ſit, facilè te ſuſpicaturum puto. Eſſet, vt opinor, munus hoc pacto, οὐκ οἶδ' ὅπως εὐπρεπέστερον καὶ μουσικώτερον. *Nihil tamen niſi tuo commodo velim. Quod tot verſus deletos miraris, dicam tibi quid factum ſit. E libris quos ad me miſiſti, neuter erat, qui non in primo illo folio, tam multa ad marginem adſcripta haberet, vt verendum eſſet, ne librarij fallerentur. Concerpſi igitur vnum è meis, ſed tam multa in eo menda reperi, vt coactus ſim mutare conſilium. Quod autem numerus verſuum non congruebat, eò factum eſt, vt aliquot delendi fuerint. Nam quod ita cecidit, vt à pentametro inciperet pagina, non conſilio factum eſt, ſed caſu. Poteſt autem facilè corrigi, Characteres tui Græci ſanè luculenti; ac dolorem Gallorum noſtrorum vicem, quos à te cæteris omnibus rebus iam pridem victos, typorum quoque Græcorum elegantia ſuperatũ iri video, niſi plus te quàm pleroſque illorum amarem. Edendi autem Syriani conſilium, cui tandem diſpliciturum, diſpliciturum verò? immò cui, qui quidem homo ſit, non ſummoperè placiturum putas? Germanum illum iterum tibi commendo, bonus vir eſt & litteratus: & benè apud eum beneficium collocabis. Sed ego captus dulcedine quadam ad te ſcribendi, non ſentio tempus effluere. Vale. Hercules Podocatharus miratur te ad binas*

binas litteras ſuas nihil reſpondere: neque non tamen facilè ſuſpicatur, id quod eſt, te non libenter ſcribere, niſi vrget neceſsitas, cum manu tua nunc quidem ſcribere neceſſe habeas. Saluebis ab eo, & à Molinio noſtro. De epiſtolis tuis, noli laborare, breui eas habiturus es. Iterum vale. Prid. Non. Maij. PATAVIO. *Anno M. D. L*XVI.

EIDEM.

VI.

SI PEGASI *ſint iſti tui operarij, tamen fieri nullo modo poteſt, vt vno die chartas quinque deſcripſerint, quas hæri te accepiſſe oportet: at tuæ hodiernæ litteræ ſignificãt opus eis deeſſe. Itaq; quid cogitem, neſcio. Chartas quinque, cùm iſtic eſſem, apud te reliqui: alteras quinque nudius tertius miſi; tu, vt omnia iam confecta eſſe ſignifices, cras tria folia impreſſa miſſurum eſſe de te dicis; iterum tibi dico: quid cogitem neſcio. Nam, ſiue illa ad te perlata ſunt: deeſſe illis, quod agant, non poteſt: ſiue non ſunt, verendum eſt, ne eodem modo aut intercipiatur, aut pereat, ſi quid amplius miſero. Itaque nihil amplius mittam, dum quid illis factum ſit, cognouero. Vale 10. Kalend. Maij.*

PATAVIO.

EIDEM.

EIDEM.

VII.

MIROR *quid acciderit, quòd à te nihil hoc triduo litterarum; præſertim cùm adhuc ad binas meas nihil reſponderis; quarum alteras accepiſti cum indice eorum, quæ in Catullo peccauerant librarij: alteras cum tertio folio Tibulli. Utinam ne vera ſint ea, quæ mihi veniunt in mentem. Nam, verè vt dicam, ſummus amor erga te meus interdum vereri me cogit de firmitate valetudinis tuæ. Quæſo te, eripe mihi hanc moleſtiam: & ſi apud te eſt, vt volumus, ad intermiſſum ſcribendi inſtitutum redi. Ego cùm primùm à te litteras accepero, mittam ad te & Tibulli reliquum, & ſcholia. Vale. 3. Id. Maij.* PATAVIO.

EIDEM.

VIII.

EGO VERO *te nihil de me tam improbè ſuſpicatum, certò ſcio: téque omnia ſcripſiſſe* ἀπλούστατα καὶ ἀφελέστατα; *perſuaſiſſimum habeo. Sed quòd ea de re ſcripſi, iocatus ſum, non tam in te, quàm in me ipſum. Sed quando tu ita vis, omittantur ſanè hæc nomina. Catulli quod reliquum eſt, ad te mitto. Cætera vrgeo. In iis quæ accepi, non admodum multa*

multa librariorum menda ſunt: nonnulla tamen, ſed leuis momenti, in Ode Sapphonis tria aut quatuor, quæ ſanè excidiſſe nollem. At hæc relinquamus. Cogito cui Tibullum, cui Propertium, ex more, dicare debeam: neque ſatis explicare me poſſum. Nam ex iis qui mihi veniunt in mentem, alij σεμνότεροι ſunt, alij κενώτεροι. Adoleſcentes homines vellem, ingenio eleganti & non alieno ab hũ litteris, &, totum, φιλοδόξους magis, quàm φιλοχρημάτους. Omninò Venetiis exeundum eſt. Nam iſta littora planè littora ſunt, fruſtra ares, fruſtra ſeras. Tu, ſi potes, conſilio me adiuua. Nam me hercule, ſi nihil aliud oſtendatur, potius amiculo cuipiam meæ ſortis hoc munuſculum deferam, qui me amet, qui mihi benè cupiat, qui mihi ſaltem gratias agat, quam cuiquam ex iſtis ſplendidis, qui omnia ſibi vltro deberi putant. Quæſo te, quando ego neque defugio, neque defugiam vnquam quicquid tu voles laboris, ſuſcipe hanc cogitationem cauſſa mea, & quid facere debeam, mone. Noui te, vt in cæteris, ita in his quoque rebus acutiſsimum & ſagaciſsimum, vbi tu τῇ ἀρίστῃ γνώμῃ, vt ſoles, conſilium dederis, quicunque erit euentus, æquiſsimo animo feram. Vale. A. D. V. Kalend. Maij.

PATAVIO.

EIDEM

EIDEM.

IX.

DE *Propertio quietus eſto. Libenter hoc & omne militabitur Bellum, in tuæ ſpem gratiæ. Neque quod dixeram, eo dixeram: ſed tu aliorſum accepiſti: tantum enim loquebar* περὶ τῆς προσφωνήσεως. *Accipio tamen, quod das, fore, vt tui iſti Pegaſi minus incitatè volent. Mitto ad te epiſtolam ad Bembum,* αὐτοσχεδιασμένην. *Mihi crede, ſemel ſcripſi: ſemel relegi, ſed eo fidentius, quòd ad te mittitur, tanquam Ariſtarchum, quidquid minus placuerit* ὀβελίσοντα, *Per me quidem non interpoles modò eam licet; verùm etiam de integro cudas. Tantò melior erit, ſi tua erit; ac ne ſic quidem mea eſſe deſinet. Nam in hoc quidem genere* τὰ τῶν φίλων. *Quid amplius? Reliqua Tibulli cras mittam, ac fortaſſis etiam ſcholiorum partem; vt guſtum aliquem futuri operis capias. Tabellarij vrgent. Vale.* MOLINIVS *te ſalutat. Poſtrid. Non. Maij.* PATAVIO.

EIDEM.

X.

CVM VENETIIS *diſcederem, reliqui apud* SIXTVM MEDICEM, *optimum & hu-*

 maniſ-

maniſsimum virum, cuius vt ſcis, hoſpitio vſus eram. libros aliquot tuos, itemq́; volumen vnum mearum variarum lectionum: quæ omnia puto iam pridem ad te perlata eſſe. De Dionyſio inieci iam mentionẽ Cardinali: cùm ipſe me de te, tuisq́; rebus perhumaniter interrogâſſet. Tu, ſi me audis, videbis, vt ne res in longum differatur. Nolim enim cõtingere vt alius quiſpiã occupet. De ſene illo impuro quid vis tibi reſpondeã? denuò confirmâſſe ſe dicitur. Omninò tamẽ ſi homo bulla, eo magis ſenex. Sed ô incertã conditionem noſtram. Ille exſuccus, exanguis, exhauſtus, ſenio cõfectus: et ipſe orbis ſenium, qui iam iamq́; animã efflaturus videbatur, viuit tamẽ, viuit? imò verò; ſed nolo cætera, quæ leuiter immutata, pulchrè vt opinor quadrarent. Ac Gallorum Rex, integra ætate, firma valetudine, maximis viribus, florentiſsimis rebus ſuis, inopina morte perculſus eſt. Quo quidem caſu valdè acciſæ ſunt ſpes noſtræ, magnaq́; hîc & animorum & vultuũ facta mutatio. Sed omittamus hæc. Cùm hîc ſunt ſtudioſi nominis tui, & ſcriptorum tuorũ admiratores maximi: tum M. P. Medicus οὐ τῶν τυχόντων homo & Græcarum & Latinarum litterarum ſcientia excultus, & Philoſophus, &, ſi quæris, me hercules etiam poëta valdè bonus, ita te amat, vt nihil ardentius fieri poſſe videatur. Eſt autem natura comparatum, vt quos amamus, ab iis etiam nos amari velimus. Cupit igitur ad amicitiam tuã mea opera peruenire: & ea re ſcripſit ad te epiſtolam, quam ad te, cum his litteris mitto. Videor facturus iniuriam

huma-

humanitati tuæ, ſi te orem, vt ad ipſius litteras reſpondeas. Puto enim ſpontè facturum. Sed tamen, quia & ego hominem valdè amo, & ipſe te magnoperè obſeruat, mecumqúe diligentiſsimè egit, vt id à te peterem, peto & quæſo. Quid iam? quid aliud? Nihil, niſi vt valetudinem tuam cures, & me ames, & Aldum noſtrum ſalutes meo nomine; quem ego, medius fidius, in oculis fero. Vale. A. D. 14. Kal. Sext. FERRAR.

EIDEM.

XI.

HERI *ad te ſcripſiſſem, ſed volui gratificari Lazaro Mocenico adoleſcenti optimo, ingenioſiſſimo, ſtudioſiſsimo; quod & ipſe incenſus erat cupiditate cognoſcendi tui, & eũ ego cupiebam à te cognoſci, de quo me tam ſæpè prædicantẽ audiîſſes. Hic enim eſt vnus propemodum, de quo ego mihi omnia ſumma polliceri audeo: neque metuo, ne me ſpes fallat. Quæſo te, complectere eum mea cauſſa quàm poteris humaniſsimè: dignus eſt enim omni beneuolentia atque amore. Ingenium ſummum, induſtria mirifica, mores optimi atq; incorruptiſsimi. Deniq; quicquid dici de illa ætate honorificè poteſt, id me de eo dixiſſe, & meritò dixiſſe tibi perſuadeto. Accipies ab eo, quod supereſt Tibulli, & ſcholia mea in primum librum: de quibus cupio audire iudicium tuum.*

Quid eſt, quod hodie ad me Molinius ſcripſit, mira quædam eſſe, quæ tu mihi, cùm iſtuc veniſſem, dicturum eſſes? Si me amas, quicquid eſt, ſcribe. Ego enim, niſi quid aliud acciderit, nondum me iſtuc venturum puto. Vale, 15. Kal. Iunij PATAVIO.

EIDEM.

XII.

EGO *verò* HERCVLI *quidem optimo atque honeſtiſsimo adoleſcenti ſua & tua cauſſa: tibi verò, tua & mea ex animo gratulor. Nam & ipſius ſtudiis & valetudini tuæ præclarè conſuletur, & ego epiſtolas à te accipiam non crebriores tantùm & longiores; verùm etiam, ita me* HERCVLES *amet, nitidiores & alacriores. Vel illa quam hodie accepi, quàm feſtiua eſt? quàm hilaris? quàm tua? Itaque* MOLINIVS *exultat quotidie addi aliquid ad laborem ſuum: ſoletque mihi ſæpè in ſermonibus dicere, ingenium tuum ſibi agrorum Siculorum ſimile videri: è quibus;*

Æſtiua quantum decerpunt luce capellæ,
Tantum fecundus gelida ros nocte reponit.

Heri miſi ad te reliquam partem ſcholiorum in Tibullum. Nam in quartum librũ cur hoc tempore nihil ſcribam, magna cauſſa eſt. Propertium vrgeo: cuius principium paucis diebus ad te mittã: id eſt, cum Tibulli, quod ab operis deſcriptum eſt, accepero.

Colum-

Columbinum tuum miſi qui ad me accerſeret: ſed is negauit ſe domi eſſe. Cras ſi non modò columbinis, ſed aquilinis etiam feratur alis, non effugiet colloquium meum. Vale mi MANVTI, καὶ με, ὥσπερ εἴωθας, ἀντιφιλῶν διατέλει. *7. Kalend. Iunij. Mira illa de quibus mihi Molinius ſcripſerat, ſi potes, ſcribe: aut apertè aut* συμβολικῶς.

EIDEM.
XIII.

SI NIHIL *eſt aliud, præter occultam quandam coitionem factam à duobus ciuibus, amicis noſtris, ad deiiciendum eum qui ſucceſsit in Polyphemi locum: cauſſa nulla eſt, cur id tantoperè celatum velis. Nam hîc quidem res omnium ſermone celebrata eſt. De Ferrarienſi, neque nihil eſt, quod audiſti, neque tamen mihi adhuc, quid facere debeam, conſtitutũ eſt. Omninò cuperem aliquam* μεταβολήν. *Non quin placeat magis in dies Patauium: ſed quid intelligam, ſcio te quoque intelligere. Neq; verò ita multum laborarẽ,* SIGONIONE *an mihi etiam: ſi quæris, mihi quidem magis arrideret ea conditio, qua nunc eſt Sigonius: idq; cùm aliis de cauſsis, tum quia tecum éſſem. Spes eſt, aliquid ſuper hac re ante Octobrem à III. viris conſtitutum iri. Neq; ſanè facere aliter poſsũt, niſi paulatim Patauinã ſcholam exinaniri velint. Expectabimus igitur, & ſi res ſuccedet vt*

volumus, gaudebimus: ſin, humaniter feremus, & proſpiciemus rationibus noſtris. Propertium vrgebo, vt iubes. Scholia in Tibullum, cùm inibi erit, vt excudantur, velim ad me paulò diligentius inſpicienda mittas. In carminibus quibus celebratur hortorum Deus, iambica quædam ſunt, quæ ab omnibus tribuuntur Tibullo. Vnum etiam eiuſdem argumenti epigramma reperio in antiquo Tibulli libro. Hanc igitur appendiculam adiiciemus, ſi voles. Quartus liber tam multa habet quæ non intelligã, vt in aliud tempus differre ſatius putẽ. Valdè me pupugit, quod ſcripſiſti de Simiolo illo Pariſienſi; nũquam putâſſem ſub tanta ſimplicitatis ſpecie latere tantam perfidiam. Mihi paucis diebus ad illum alterum neceſſariò ſcribendum eſt: egoq́; ſi tibi ita videbitur, libenter faciam, vt inſeram litteris meis, teſtimonium meum iudicij de eo tui. Tu maximo animo contemne iſta omnia, vt facis, & ad valetudinem tuam, vel conſeruãdam, vel confirmandam omne ſtudium confer. Vale. 4. Non. Iun. PATAVIO.

EIDEM.

XIIII.

CVM *conſtituiſſem hodie ad te ſcribere, heſterno die non ſcripſi, quòd* ἀπεχθειαν εἰπεῖν, *ſtomachũ mihi mouerant verſus, quos ad me miſeras; de quibus tamẽ valdè amo te. Defunctus enim, vt ſemper amici*

officium

officium es; cùm ea quæ ad me tantoperè pertinerent mihi non ignota eſſe voluiſti. Sed impurum ego illum ſi viuo; etſi rectius tu: qui tetra hæc & impura animalia, vt deſpiciam, mones. Coram igitur colloquemur. De Dulcio, eum enim ſignificari puto, conſilium tuũ ſequar. Ad te ſcribere aliquid te dignum, mihi hoc crede, geſtit animus: & eſt ὑπόθεσις præclara aut innumerabiles potius ὑποθέσεις. Sed ita pridem verſus facere deſtiti, vt valdè metuã, ne nihil ſuccedat. Tentabo tamen etſi nunc propter hoc conſilium de migratione, animo non ſum valdè apto ad poëticas hilaritates, erat & ad Petrum τὸν ξηνεόχρεων (finge aliquod eiuſmodi nomen aut Latinum aut vernaculum, ita quem dicã intelliges) ode vna iam pridem ſcripta: de qua, quid faciam, neſcio. Nam neque cum homine in eam ſupicionem adducto, niſi prius de illius innocentia conſtiterit, quidquam mihi eſſe negotij volo: & perire eam, etſi nihil eſt, nollẽ. Ad hæc exſpecto, quid ſentias. Nunc eſt quod te magnoperè oratum velim. In iis litteris, quas ante hos 15. dies ad Petrum Morinum dederam, narrabam deferri mihi conditionẽ opimam & honorificam inprimis: neque, quænam eſſet, exprimebam; aiebam autem, me eam neq; accipere, neq; planè repudiare audere, niſi benè penitus perſpecto eius, qui me ad ſe vocat, animo. Nunc cuperem (ac vide quàm improbus ſim, qui te quoq; mea cauſſa improbum fieri velim) cuperem igitur, epiſtolam ad me benè longam eo argumento ſcriberes, vt laudares conſilium meum, qui & lucro præſenti,

quod, vt ſcis, offerebatur, & tranquillitati ſtudiorum meorum & aliis eiuſmodi rebus, huius familiaritatem, ἢ θεραπείαν, ἢ ἄλλο ὅτι ποτὲ ὀνομαζόμενον μᾶλλον ἂν δέχοιτο, antepoſuerim. Erit tibi campus ampliſsimus amplificandi conditionem illam quam repudio; & tamen ex conditione oſtendendi, quanto ſit hæc honeſtior ac ſplendidior; dicendi de hominis ipſius laudibus: etiam de iis, qui cum eo ſunt: ſi quis eorum tibi nominatim appellandus ac celebrandus videbitur; idque cùm ad meas rationes accommodatiſsimum fuerit; tum tibi fortaßis non inutile ad gratiam ipſius recolligendam, & ad medicinam faciendam animo nonnihil, vt ſcis, exulcerato. Vellem etiam certo prædiceres fore, vt magnos aliquando ex eo induſtriæ meæ perciperem fructus. Puderet eum fortaſſe olim, facere te ψευδόμαντιν. Eam autem epiſtolam ad ipſum finem tuarum imprimi vellem. Hoc à te vehementer peto. Ea lege tamen, ſi tibi quoque hoc è re vtriuſque noſtrum fore videtur. Cras cetera. Vale mi optime & optatiſsime Manuti. Epiſtolæ tuæ nullæ præterea ſunt: quas quidem edi oporteat. Sunt enim in aliis pleraque omnia τῶν ἀπορρήτων. Iterum vale. Hodierna elegantiſsima eſt, ſed vt videtur, non diuulganda. Nicolaum tuum, aut noſtrum potius, ἀντασπάζομαι.

EIDEM

EIDEM.

XV.

VALDE recreat⁹ ſum iis literis quas à te hodie accepi. Etenim qui natura in omnibus rebus meis Δύσελπις πέρα τοῦ μέτρου eſſe ſoleam, tantum ex indignatione quadam ſuperioribus diebus concepta ad illam naturalem δυσελπιστίαν adieceram; vt non tantùm aliis omnibus aſper, moroſus, ἀπροσήγορος; verùm etiam mihimetipſi odioſus atq; inuiſus eſſe cœpiſſem. Sed redibo ad me, meq́; amabo, ne quid non amem, quod ames tu, in quo eſt, quidquid vſquam eſt, amabile. Raſarium, & illud alterum homini ſomnium πολλὰ οἰμώζειν iubeo. Quanquam quæ indignitas eſt, me à tam indoctis tamq́; abiectis nebulonibus oppugnari? hoccine ſeculum? Mihi crede; niſi ſuſtentaret me voluptas ea quam ex amicitia noſtra capio, euaderem aut Athenienſis ille μισάνθρωπος, aut Bellerophon Homericus, qui καππεδίον τὸ ἀλήϊον οἶος ἀλᾶτο, ὃν θυμὸν κατέδων, πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων. De Pola, quid ego tibi, mi Manuti, gratias agam? aut quibus verbis iſtam animi tui magnitudinem planè regiam prædicem? Ecquod erit vnquam tempus, cùm ego tibi, cum liberis tuis, aliquam beneficiorum partem reponam? Sed quo tu liberalior es, & amantior mei, eo me maiore ſtudio cauere decet, ne maiorem commodi mei, quàm tuarum virium, rationem habuiſſe videar. Neque enim æquū eſt, vt

propter me peregrinum hominem, cui nihil eſt, præter animum bonum & fidem, quicquam de tua re familiari detrahatur. Omnia perpeti ſatius eſt; non deerit, vnde viuam, & ſi hoc deerit, non deerit, vnde moriar. Satis diu vixero, ſi antequam è vita migrem, inſigne aliquod voluntatis erga te meæ teſtimonium edere potuero. Quanquam quid eſt, cur hoc ſperare debeam? Animus tibi, Manuti, animus pro præmio accipiendus eſt: quo tu ſi contentus eſſe nolles, ad meas maximas acerbitates, accederet illa omnium grauiſsima; quòd homini vni omnium optimo, & de me optimè merito, gratiam referre non poſſem. Vale. A. D. 7. Kal. Septemb. PATAVIO.

Scripſeram iam neſcio quid literarum Ferrariam, ad Petrum Morinum, id cùm, cui traderem, neſcirem: viſum eſt, ad te mittere; tuum erit, aliquam viam videre, qua illa & tutò & celeriter perferantur. Id opinor, per Vincentium Valgriſium commodiſsimè facere poteris. Ille enim ſolet interdum ad Morinum ipſum ſcribere. In eis literis illud etiam adſcripſi: cùm q͂d ſcribere ad me vellet, vt ad te mitteret, te mihi diligenter curaturum. Id, vt facias, peterem à te, ſi opus eſſe exiſtimarem.

EIDEM.

XVI.

MORIAR *ſi quicquam vnquam feci inuitus: ſed tamen effugere nõ poſſum, quin tibi de Tibullo*

parum

parum obſequar. Etenim quæ in eo libro maximè videntur operam meam requirere, ea ego æquè intelligo, atq; ſi ſcripta non eſſent. In ipſo quaſi limine, eius generis nonnulla ſunt; neq; tamen deſpero fore, vt aliquando vel caſu incidam, vel labore & diligentia perueniam ad aliquid, quod lucem eorum nonnullis adferat. Itaque quantum me amas, tantum à te peto atq; contendo, vt me hac in parte animo meo obſequi ſinas. Nam quòd vereri videris, ne dem ſermonem hominibus maleuolis, libero te hoc metu. Malo, ſi alterutrum neceſſe ſit, ſilentium meum culpari, quàm audaciam notari. Crede hoc mihi, non ſine ſumma moleſtia facio, vt tibi petenti negem. Sed tamen iampridem cõuenerat inter nos, ne quid tu à me peteres, niſi quod vires ferrent; quid autẽ illæ ferant, ego vnus omnium optimè noui. Miſi qui Columbinum accerſeret. Is ſe cras ſub lucem ad me venturum eſſe dixit. Agam cum eo de re tua accuratiſſimè, & pecuniæ, quantum opus erit, numerabo. Si fieri poſſet, vt ſex aut ſeptem Tibulli, regia charta deſcriberentur, eſſet mihi ſummoperè gratum. Hac de re ipſe ſtatuas. Vale & me ama. Poſtr. Id. Iun. PATAVIO. *M.D. LVIII.*

EIDEM.

XVII.

OBSECRO *te, quid tu tibi vis cum iſtis inſcriptionibus? Mureto meo, & ſi nolit: ſed malo volentem.*

lentem. Ego tuus eſſe nolo? aut omninò eſſe is, quem & eſſe me & haberi cupio, niſi tuus ſim, poſſum? Ego verò (tuum enim tibi regeram) tuus ſum, & ſi nolis: ſed malo volentis. Quanquam illud verius, noſtrum vtrumq; vtriuſq; eſſe, neq; quicquam eſſe alteri altero carius; idq́; quoniam ita vterque vult, alter etiam debet. An verò me aut oblitum eſſe, aut obliuiſci poſſe putas, quid tibi debeam? Itaq; valde me ſanè conturbâſti: & miror, quid tibi in mentem venerit, vt id faceres. Quæ errata ſunt in Tibullo, & Propertij principium, ſine vlla dubitatione, cras mittam. Nunc eò non poſſum, quod omnes mei abſunt domo, non redituri, vt opinor, ante cœnæ tempus: & quatuor illa Tibulli folia ſunt in cubiculo Molinij; quod ipſe abiens obſerauit. De Propertio etiãnúm incertus ſum; ſed facilis iactura. Nunc ad Columbinum: in quo cupio me falli, ſed multa concurrunt, quæ ſuſpicionem faciant, eum non optima fide tecum agere, & vulpina potius calliditate, quàm columbina ſimplicitate præditum eſſe. Primùm, quòd totum illud genus hominum, qui ex alienis litibus victitant, quæſticulosq́; ſibi ex aliena ſtultitia colligunt, mihi ſanè ſuſpectum eſt; iſte autem tuus, nam quæſiui; homo tenuis eſt; cuius generis, niſi adeſt, probitas eximia, in tractandis nummis ſubleſta eſt, vt Plautus loquitur, fides, at hæc καθολικώτερα ſunt: & à me ne animaduerterentur quidem in eo, quem tu peruerterem amicum vocas, niſi alia accederent, ad me nunquã, niſi ter quatérue euocatus, venit; & ſæpe, cùm ſe venturum con-

ſtituit,

ſtituit, fallit; libellis tribus ſibi opus eſſe dixerat ad iter; poſt, quinque petiit, cùm ad rem ventum eſt; aureum præterea nummum popoſcit, & abſtulit; biduo aut triduo ſeriùs profectus eſt quàm dixerat; cùm tanquam mox in iter ſe coniecturus, à me diſceſſiſſet, quo ſe mox vt rediſſet, ad me venturum pollicitus eſſet; non niſi biduo pòſt venit, & quidem ter accerſitus. Deinde σκήψεις καὶ ἀναβολαί; ſe ita rem conſtituiſſe, vt certiſsimum ſit, his duodecim aut quindecim diebus pecuniam tibi numeratum iri: melius nihil potuiſſe fieri. Mandaui ei vt ad te de re tota quamprimùm quàm accuratiſsimè ſcriberet: isq; ita ſe facturum recepit: neque tamen fecit, quantum literarum tuarum ſermonem audio. Omninò οὐκ ἀκίβδηλον οὐδὲ εἰλικρινὲς, negotium. Ego eum denuo conueniam, & vrgebo. Literas quas ad Duditium ſcribis, curabo. Vale. A. D. 6. Kalend. Quintil. PATAVIO. *Duditius, cùm hæc ſcripſiſſem, venit ad me, & literas tuas accepit.*

EIDEM.
XVIII.

I*Teradum eadē iſthæc mihi. Tam εὔλυτοι ſunt iſtic leges, vt, quo de loco neminem noſtrûm ἐθρυλλεῖτο cogitare oportere; eum ad locum,* ὁ Πολλὰς δι' ἰφθίμους *tam facilè perueneris? Quos equidem putò, ſi fortè is, cui Græcè è venali ſilentio nomen eſt, Bononiam iuerit, eadem prudentia,* τὸν τοῦ Ἀθηναίου ἑρμηνευτὴν *in locum*

locũ illiꝰs ſuffecturos. Ecquid tibi videor σοφῶς αἰνίτ-τεσθαι. *Sed tamen* τὰς τῶν κρατούντων. *Redeamus igitur domum. Mihi verò idem planè videtur, quod tibi: nihil eſſe ad rationes meas accommodatius, quàm ſi iſtic aliquid, quale volumus, confici poſſit. Quare à te iam non magnoperè poſtulo, vt de me agas; ſtudere te illi alteri cuperem. Video enim eadẽ via, mihi quoq; aliquid confectum iri. De te quidem (ſi ego tuos ſenſus bene cognitos habeo) non eſt, quod Bononienſes cogitent. An tu conditionem quietam, opimam: cum propè certa magnarum rerum exſpectatione coniunctam, interpoſita præſertim et tua et mea fide, illorum cauſſa relinqueres? teq;, abiecta valetudinis cura, ſuſcipiẽdo laborioſiſſimo munere, in præſentiſſimũ vitæ diſcrimen abiiceres? De Bargæo inieciſti ſcrupulum. Nam ſi ille profeſſus fuerit, video petitionem amico illi noſtro difficiliorem fore. Abſq; eo quidem certus, vt opinor, eſſet. Te omnia mea cauſſa facturũ non dubito, mi Manuti. Scio enim te, quàm conſtanter, quos ſemel complexus es, fouere pergas. Sed gratiſſima mihi tamen eſt, quam tuis literis expreſsiſti, ſignificatio voluntatis tuæ. Ego, vt me aliquando meritò amâſſe dicaris, omni ſpe conabor efficere. Vale. De Philopono oblitus fueram; puto illum apud me eſſe. Prid. Non. Septemb.* PATAVIO.

EIDEM.

XIX.

ADO-

ADOLESCENTES, *qui ad te has literas perferent, ſi genus requiris, nobiliſsimo ac ſplẽdidiſſimo inter ſuos orti ſunt loco: ſi bona animi, & ſtudia laudandarum artium ſpectas, coniecturam facere vel ex eo potes, quòd, cùm ipſis domi in ſummis deliciis & in maxima rerum omnium affluentia viuere liceret, longinquas peregrinationes ſuſcipere, ſeſeq́ excolendi ingenij cauſſa infinitis difficultatibus obiicere maluerunt. Ii cùm iudicarent idem, quod omnes qui rectè ſentiunt, iudicant, ingenij & eloquentiæ gloria Italiam cæteris nationibus; In Italia autem longè vnum cæteris omnibus* PAVLVM MANVTIVM *antecellere, neque ſe ſtudio ſuo ſatisfacere poſſe arbitrati ſunt, niſi in Italiam venirent: neq; cùm in Italiam veniſſent, niſi Pauli Manutij aſpectu & collocutione fruerentur. Quod autem de ſcriptis vtriuſq; noſtrûm intellexerant, quanta inter nos voluntatum ac ſtudiorum coniunctio eſſet; ſtatuerunt ſe id quod cuperent, nullo modo melius quàm per me, conſequi poſſe, mecũq́ egerunt, vt eos tibi quàm diligentiſsimè commendarem. Ita igitur facio, petóque à te, vt, ſi vlla vnquam apud te mea commendatio valuit, quod ſcio valuiſſe quamplurimas, huic plus etiam quàm cæteris, tribuendum putes: adiiciasq́ ad illam humanitatem, qua omnes excipere ſolitus es, quidquid rogante atq; obſecrante me, adiici poteſt. Vale. Poſtrid. Non. Septembr.*

PATAVIO.

EIDEM.

EIDEM.

XX.

TIBVLLI *primum folium accepi. Scholia mitto locis aliquot leuiter immutata. Lectionem non perfacilem fore operis puto, tum propter alia, tum propter crebras interpoſitiones. Sed in te ſpes eſt, etſi, ne viuam, ſi nō interdum ac ſæpè vereor, ne mea ſcribendi negligentia noceat oculis tuis. Quæſo tamen à te, vt hanc moleſtiam, mea cauſſa, deuores: cureſq́ quod commodo tuo facere poſsis, ne tam multa hîc peccentur, quàm in Catullo, ideò admonere te viſum eſt; quoniam in primo illo folio, quod accepi, nouem librariorum errata ſunt; leuia quidem nonnulla: ſed plura animaduerſione digna, quale eſt charta tertia. Sit diues, iure furorem: cùm ſcribendum ſit: Sit diues iure, furorem & cætera. Multum autem ad ſententiam intereſt, vt rubi nota illa hypodiaſtoles collocetur. Illud etiam grauius, quod charta quarta, vbi vulgo legitur, Capiti: cùm ego è veteribus libris emẽdâſſem, Capite: neſcio qui factum eſt, vt tui vulgatam ſcripturã retinuerint. Si me amas iube eos omni diligentia in exemplar à me emendatum intueri; pertinet ea res non mediocriter ad vtrumq; noſtrûm. Columbinus tuus profectus eſt, quo ſcis, ego nudius tertius ei, mox, vt dicebat, iter ingreſſuro, aureum nummum (tantum enim opus eſſe dicebat) dedi. Puto hodie reuerſurum, quid actum ſit, faciam te confeſtim*

ſeſtim certiorem. Propertium, ſunt qui ſuadeant vt mittam ad Franciſcum Gonzagam. Qua de re aueo ſcire, quid tibi videatur. Valetudinem tuam cura diligenter. Salue à Molinio. 11. Kalend. Quintil. PATAVIO.

EIDEM.
XXI.

VENIT *ad te altera mea ad Pontificem oratio: quam cupio æquè placere tibi, atque iis placuit, qui me dicentem audierunt; quod, cùm mihi venit in mentem tuarum planè Atticarum aurium, & polituli illius ac limatuli iudicij, vel ſperare, improbum puto: cùm cogito, quantum me ames, quamq́ue eſſe ſoleas mearum rerum, non æquus modò exiſtimator, verùm etiam benignus prolixusq́ue laudator, ne poſſe quidem aliter euenire arbitror. Breui, ni fallor, accipies et tertiam. Quòd ſi progrediemur ad hoc exemplum, poterimus olim Pontificiarum orationum quaſi σωμάτιον quoddam conficere. Me à te amari certò ſcio: neque dubitare te, quin ego tibi in amore reſpondeam. Salue à Ludouico Beccatello Archiepiſcopo. Molinio meo multam ſalutem. Vale. A.D.4.Kal. Ian. M. D. LX.* ROMAE.

M. ANTONIVS MVRETVS S. P. D. PAVLO SACRATO.

XXII.

FECI nuper neſcio quid verborum de nobili illa victoria, qua Turcæ à noſtris ad Naupactum ſuperati ſunt: tanto hominum concurſu, quantum ipſe non facilè credidiſſem. Quamuis autem res erat nihili, tamen ita multi quotidie petebant deſcribendi ſibi poteſtatem fieri, vt ſatius viſum ſit ſemel, quidquid eſſet, librariis permittere: præſertim cùm magiſtratus populi R. iudicarent id ad ipſius populi dignitatem pertinere. Exemplum vnum ad te mitto: quòd ſemel inſpectum cum Paludino, Canalio, Iacobo Canano, Antonio Montecatino, cæteriſq́ue communibus amicis communicare poteris: vt ſiue placuerit, capiatis ex eo aliquid voluptatis: ſiue minus, intelligatis tamen, conſeruari à me, vt decet, memoriam veſtri. Vale. ROMAE. 7. Kalend. Ianuar. M. D. LXXI.

EIDEM.

XXIII.

IN multis, tenuibus illis quidem, ſed ipſa aſsiduitate moleſtiſsimis occupationibus meis, vſus eram ea libertate, quam tu mihi dederas, ne prius ad literas tuas reſpondere neceſſe haberem, quàm Epiſcopus Hadriæ iſthuc rediret. Quod dum exſpecto, etſi quibuſdam & meis & ipſius familiaribus negotium dederam, vt me tempeſtiuè de diſceſſu ipſius admonerent: prius tamen eum abiiſſe reſciui, quàm de abitu

cogi-

cogitare cognôſſem. Factum id non modò eorum, quibus id mandaueram negligentia: ſed & conſuetudine quadam multos iam mēſes à me ſuſcepta, nunquam, niſi cùm vrget neceſsitas, exeundi domo, & perrarò veniendi in ædes Cardinalis: non quin & ipſe me libenter videat: & ego eum, qua debeo, obſeruantia colam. Sed tanta me ſatietas, tantum odium & aulæ & rerum aulicarum cepit, vt nunquam mihi magis ſolus videar, quàm in illa turba: nunquam melius comitatus, quàm cùm me ſolus in bibliothecam abdidi. Itaq; cum Cardinale ipſo ter, opinor, aut ad ſummum quater collocutus ſum, poſtquam huc venit. Multi fortaſsis hanc aut aſperitatem, aut ruſticitatem vocabunt. Vocent ſanè, vt libet, mihi ægrè eſt, quòd non iampridem ita viuere cœperim, & tamen viuente Hippolyto Cardinali alia ratio erat. Referta erat domus hominibus eruditis, ex quorum conuictu ac ſermone, aliquid perpetuò diſceres. Ipſe, quãquam doctrina mediocri, magno tamen & excelſo ingenio, & mirificè dedito ſtudiis noſtris. Itaque domus ipſius Academia quadã videri poterat. Hic amat quidem & ipſe mirificè homines bonarum artium ſcientia excultos: ſed ſua ei comitas damno eſt. Dum enim omnes blandè excipit, cũ omnibus humanè colloquitur, facilem ſe atq; obuium omnibus præbet, excitat quidem admirabiles amores ſui: ſed à tam multis gratiam ipſius ambientibus perpetuò obſidetur, vt ei vix ad curandũ corpus ſatis temporis ſuperſit. Quid quæris? Ego qui quotidie cum illo altero ſuauiſsimis

ſermonibus horas aliquot tranſigere conſueueram, nunc in alium quendam orbem mihi delatus videor. Sed hæc muſſanda ſunt: quæ tamen ſemel in tuum hominis amiciſsimi ſinum effundere volui, putans in eo aliquid leuationis fore. Nunc ad alia venio. Quòd tam ſæpè me in epiſtolis tuis tamq; honorificè appellas, gratiam habeo: etſi video te multò plus amori, quàm iudicio tribuere. Sed hoc ipſum non minus iucundum eſt, ſentire me à te vnicè diligi. Quid nunc præterea ſcribam, nihil habeo: niſi fortè illud ſcire vis; me hoc anno, ſi Deus volet, explicaturum publicè libros Politicorum Ariſtotelis: in quibus videor mihi nauaturus operam & multa ab aliis interpretibus non animaduerſa dicturus. Hoc te puto malle, quàm quid de bello aut pace dicatur, & quæ eius generis vulgo à circumforaneis hominibus diſſeminantur. ἕκαστος γὰρ τῶν ἑαυτοῦ κήδεται. Viuamus mi Sacrate, viuamus, & conſeneſcamus in ſtudiis noſtris, cõtemnentes, ea omnia quæ vulgò maximi fiunt. Deum & æternitatem cogitemus, alia omnia fluxa & caduca ſunt. Vale. ROMAE. 3. Id. Iulij. M. D. LXXVII.

FRANC. DVARENVS M. ANTON. MVRETO VIRO DOCT. S. P. D.

XXIIII.

CVM nihil à te poſt diſceſſum hinc tuum, vel etiam de te accepiſſem, mi MVRETE, ac ingenti

genti deſiderio tenerer, de ſtatu rerum tuarũ aliquid cognoſcendi, equidem literis tuis tam opportunè mihi redditis, magnoperè delectatus ſum. Illud verò meam auxit voluptatem non mediocriter, quod ex eis intellexi te mei memoriam abſentis ſumma cum fide & beneuolentia retinere. Verùm hoc mihi aſperſit moleſtiæ epiſtola tua, quòd dolorem illum, aut grauiſsimum mœrorem potiùs non obſcurè teſtetur, quem tibi iſta peregrinatio attulit. At eò magis vicem tuam doleo, quod ante annos, vt opinor, duos & viginti, iſtorum Scytharum σκυθρωπίαν et barbariem expertus ſum: quos ne nunc quidem reſipiſcere, ſed ἀρχαϊσμὸν illum ſuum adhuc tueri ac mordicus retinere demiror. Sed hanc materiam atq; ſegetem gloriæ integram tibi Deus, opinor, reſeruat vt hoſtibus, qui bello tentati à nobis & laceſsiti ſunt profligatis, ac de poſſeſsione iuriſprudentiæ expulſis, ſplendidum aliquando de iis triumphum agas. Id quod iam præſentire ac proſpicere mihi videor, ſi ad eas copias quibus abundas, aliæ paulò firmiores atque inſtructiores acceſſerint: quas tibi parare, ſi neruos in ea re contendas tuos, perfacilè eſt. Ac ſpero fore, vt hæc cogitatio & ἐνελπιστία conſolationem tibi non minimam adferat, cupio quidem certè. Nam & nos quoq; ſuperioribus annis, cùm eadem cura ſollicitaremur, qua te nunc angi video, ea ſpes valde confirmauit: nec nos omninò fruſtrata eſt. Etſi enim ne hîc quidem confecta adhuc res ſit, tamen euentus iam propemodum vicit exſpectationem noſtram: adeò plauſibile apud

nos popularéque eſt, quod Scythæ veſtri inſolenter, contumaciter, ſuperbè contemnunt atque oderunt. Mitto principis in nos ſcholamq́ noſtram ſtudium incredibile. De quo pluribus tecum, ſi opus fuerit, aliâs. Itaque quod in extrema epiſtola ſcribis, vnum iſtic eſſe doctorem Cotelium, qui colat nos ac ſcriptis noſtris faueat, at id ego glorioſius fortè & audacius, ſed tamen verè, niſi fallor, reſpondere poſſum, quod Homericus Agamemnon Achilli παῤ ἔμοιγε καὶ ἄλλοι. *In quibus & Cotelium tuum, immò noſtrum numerari vehementer lætor. Qui ſi talis eſt, qualem eſſe eum mihi facilè ex tuis literis perſuadeo, næ* εἷς ἐμοὶ μύριοι, *vt paucis quod de eo homine ſentio dicam. Verùm quia plerique ſtudioſorum, quibus noti ſunt doctores qui iſtic ſunt, mihi affirmârunt, neminem in ea vrbe ius profiteri iſto nomine, tu velim, Anarcharſis hic quiſquis ſit, paulò plenius me literis edoceas. Quanquam profectò malim, ſi rationes tuæ ita tulerint, huc ad nos maturè te recipias, vt de rebus omnibus coram inter nos conferamus. Qua de re & certius & ſubtilius ad te ſcribam, cùm te mihi totum pateféceris, & quid conſilij habeas (nam de animo dubitare me ſinit epiſtola tua) aliquanto apertius mihi declarraueris. Sic enim habeto, nos quæ te velle, quæq́ ad te pertinere ſignificaueris, ea ſummo ſtudio diligentiaq́ curaturos eſſe. Vale mi Murete. Auarici Biturig. ipſo Hilariûm die. M. D. LIII.*

LVCAS

LVCAS FRVTERIVS M. ANTONIO MVRETO S. P. D.

XXV.

INGRATVS meritò ne dicam improbus, videri poſſem, MVRETE doctiſsime, ſi cùm à te non ſemel, verùm ſæpius humaniſsimè accepus fuerim, ne literario quidem officio, tantum in me ſtudium tuum, compenſare ſtudeam. Deterruit certè me hactenus & ruſticus quidam pudor, &, vt quod ſentio liberius exponam, ingenij mei non obſcura tenuitas. Nunc verò cùm didici ex ſcriptis tuis, ingrati vitio laborare non modò eum, qui beneficiis amplißimis & honorum inſignibus acceptis ab aliquo τοῦτον οὐδ' ἔπει οὐ δ' ἔργῳ, vt ait ille, ὀνέει, ſed & illum, qui præſtanti ingenio & ſingulari doctrina virum, in ea loca, vbi & ipſe ſit appulſum, non è veſtigio liberali quodam ſcripto honeſtat: meritò ſanè & ego in vitio ſim, niſi te poſt tot colloquia, tot ſermones vltro citroq́; habitos, non quidem opere aliquo laborioſo, qui enim poſſim? ſed epiſtola tamen officioſa munerer. His ego rationibus cum animo meo diligẽter expenſis, eò deueni audaciæ, vt te & Galliæ totius & Italiæ tuæ clariſsimum ſidus literarum mearum cruditate, ab opiparis illis & ſuauibus Græcorum & Latinorũ epulis auocare non dubitem: in bonam tamen ſpem adducor fore, vt his meis legendis aliquid temporis lubens

voluensq́; ſis impenſurus. Quanquam tamen non ea ſint, quæ in doctiſsimas tuas aures, oculosq́; veniant; do nihilominus hoc humanitati tuæ, quam non obſcurè hactenus & intelligere & agnoſcere potui, vt iſtæc officij mei in te certiſsima argumenta, non alieno vultu amplexus videare. Semper enim hoc in doctis viris deſideraui & etiamnum deſidero, vt cùm ingenio plurimùm valeant, & poſsint, comi non minus alloquio ſint, et in omnes ſapientiæ ſtudioſos obuia voluntate. Quod quidem in Mureto ſuo deſiderare Fruterius nec poteſt, nec debet: non poteſt certè, quia humanitatem illius ſemper promptiſsimam expertus eſt; et indies experitur ampliorem; non debet autem, quia mentiri nec nouit, nec veritatem odiſſe poteſt. Et hæc quidem in mei excuſationem adducenda putaui, Murete doctiſsime, vt intelligeres, quàm religioſè voluntatem in me tuam conſeruare, &, ſi fieri poteſt, auctiorem reddere cupiam. Nunc autem, vt quanti apud me ſit virtus, & ingenium tuum, exploratius tibi innoteſcat, libuit quædam ex optimis quibusq́; auctoribus per me nuper animaduerſa iudicio tuo, vt politiſsimo; ſic humanitatis pleniſsimo exactius ponderanda relinquere: & hoc quidem, non eo conſilio, vt te omnium rerum peritiſsimum Anagnoſten docere videar, quod certè vel cogitare nefas eſſe duco; ſed tamen vt ex te cognoſcere poſsim, ſint ne in his meis aliqua quæ vero eſſe conſentanea putes: quinimò vt quæ à me ſi non corrupta, certè non emendata ſunt, diligenti tuo ſtudio nobis aliquando ſaniora reddan-

reddantur. Satis verò mihi eſt, loca quædam obſcurè deprauata, quæ poſſum luce donare, vel certè tibi indicare: Tuum erat viciſſim ea in ſuam lectionem reſtituere: quod tibi quàm facilè ſuccedat, non obſcurè teſtantur variarum lectionum præclariſſima opera, quæ mihi quidẽ, multò antè quàm in familiaritatem tuam veni, ſemper cariſſima fuêre: & nunc, cũ diuino illo amicitiæ tuæ bono affectus ſim, cariora indies futura. Sed tandẽ ad rem: ne multa verborũ cruditate offenſo ſtomacho, Theriacã Victorij haurire nõ Varronis mulſum bibere videaris. Feſtus itaq; Pompeius, quem ego auctorem inſigniter diligo, tum ob rerum omnium iucundiſſimam varietatem, tum verborum antiquitatem doctiſſimam, multis quidem partibus auctior & integrior ex Italia prodiit; non tamen omnibus in locis ſui ſe ſimilẽ oſtendit: quod partim Paulo illi Epitomario, partim temporis iniuriæ debemus. Sed vt tandem quod agimus, probemus, locus eſt in P. littera, qui ſatis quidem obuius eſt & expoſitus, ſed tamen haud fideliter editus; ſi modò nec ætate impeditur iudicium meum, nec ipſe mihi plus iuſto indulgeo. Dicit Feſtus: Petiſſere antiqui pro petere dicebant, ea quidem forma verbi, qua ſunt laceſſere & inceſſere: ſed vt mihi videtur, tum ſignificabant ſæpius petere, vt petiſſant, ſæpius petant legendum mihi nuper viſum eſt vt petiſſunt ſæpius petant, alioqui inſulſum erit quod Feſtus dicet, nam cùm ſubiiciat, petiſſere ſæpius petere eſſe, non opus eſt, vt opinor, id tertiũ repetere, & inculcare, ſæpius iam explicatum,

quinimmò ſimile quoddam verbum adiũxiſſe debuit, quod feciſſe ipſum vel deierare auſim. Nunc, vt ad reliqua veniamus, faciliora præmittemus, alia quæ exactiori probatione indigent, in finem reiiciemus. Feſtus cariſſam apud Lucillium vafram ſignificare vult, malim ego catiſsã dixiſſet. Nam Catos pro callidis & ingenioſis apud veteres fuiſſe vel Cato teſtari poteſt. At dicat aliquis catiſſam ductui litterarũ non reſpondere, fateor quidem dummodo nec capriſſam ſatisfacere loco huic concedas, quod ab aliquo difficultatem ſentienti ad marginem Veneti codicis adiectum eſt: quod verò ad religioſum illum ordinẽ litterarum, nihil eſt. Nam veteres Feſti omninò ſunt confuſiſſimi, vt facilè credam Feſtum Acroſtichidem illam Alphabeticam obſeruâſſe; non tamen in ſyllabis curioſulũ fuiſſe. Alio in loco Hirrire, Garrire, genus vocis eſt canis rabioſæ, in margine eſt ringere pro garrire, & certè garrire quid ad canes pertineat, non video: niſi fortè, quod r litteram canibus eſſe peculiarẽ velint Grammatici. Herire quidẽ vetus eſt et prope ignotum, rabire quoq; ſi tibi arridebit, vetus eſſe incipiet, & obſcuritate cum hirrio contendere. Nunc in aciem producãtur validiſſima illa bellorum robora, quæ in Triariorum vicem ſuccedant, vt illis prioribus ſuapte natura parũ ſolidis in auxilium veniãt. A veteribus nobis exordium erit: quia ſcimus eam Romanorum prudentiam fuiſſe, vt longo vſu bellorum exercitatos, & annorum ſucceſſibus prudentiores in belli cataſtrophen reiicerent. Prodeant itaque

vetu-

vetuſtiſsima illa ſuccreſcentis Vrbis volumina, Numæ nimirũ Pompilij ſanctiſsima inſtituta, quæ vt ſunt antiquiſsima, ita quoq; antiquis ſcripta verbis fuiſſe negari non poteſt, Feſtus, cùm, quæ Pellices dicantur, diſertè oſtendit; pœnam quæ huic mulierum generi per Numam eſt conſtituta, ſubiungit his verbis: Pellex aram Iunonis ne tangito. Si tanget, Iunoni crinibus demiſsis agnum fœminam cædito. Hanc ego legem vt non eſſe corruptam arbitrer, vetuſtati tamen ſuæ reddendam exiſtimo, quod qua ratione faciendũ putem, ſubſcribam. Pellex aram Iunonis ne tagito, ſi tagit Iunoni crinibus demeſsis, arnum fœminam cædito, veram eſſe & genuinam legis huiuſce correctionem affirmare tibi nec auſim nec poſsim; non auſim quidem, quia id glorioſulum videri poſsit; nõ poſſim verò, quod ſingulorum exactam rationẽ nondum inuenerim: hoc tamen polliceri auſim, aut talem omninò aut ſimilem eſſe debere legis huiuſce ſententiam. Quod autem pertinet ad ſingula, non tibi nouum eſſe debebit, vt nec futurum ſcio, ſi tagito repoſuerim & tagit vel taget, cùm vel Feſto teſte notiſsimũ ſit veteres ita loquutos, qui Pacuuij Teucrum citat, & hunc verſum adducit. Vt ego ſi quiſquam me tagit & tagam. Cæterũ quòd crines demeſſos non demiſſos velim, ratio eſt; quòd hac lege non leuẽ quandã pœnam imponi pellicibus ſciã; tum quòd exiſtimẽ Numam vt ſapientiſsimum, ita & politicum maximè fuiſſe, neque omninò ſanctiſsima coniugij fœdera temerè violari voluiſſe; quinimmò grauiter admodũ

in huiuſmodi nuptiarum corruptelas animaduertiſſe, vt iuſſerit eas Iunoni, quæ & ipſa pellex eſt, arnum fœminam crinibus demeſsis immolare: crinibus verò demeſsis, vt quod in fœminis honorificũ eſt maximè, iis auferret: alioqui obſeruare videor in ſacris comptiſsimas fuiſſe matronas, & lætiſsimo cultu, quod indicat Tibullus, cùm puellam ſuam Iunoni ſacrificaturam inducit, & Deæ cõmendat, ſic autem ſcribit.

Natalis Iuno, ſanctos cape thuris aceruos,
Quos tibi dat tenera docta puella manu.
Tota tibi eſt hodie, tibi ſe lætiſsima comſit:
Staret vt ante tuos conſpicienda focos.

Hoc ego in loco non tota, ſed Lota legam cupidius. Arnum fœminam ſcripſi, quod ſciam ex Feſto ſic veteres nominâſſe. Lex alia eſt eiuſdem Numæ apud Pompeium, vbi quid differentiæ ſit inter occiſum & necatum meminit. Lex autem talis eſt. Si hominem fulminibus occiſit, ne ſupra genua tollito. In hac Numæ conſtitutione aliquid deſiderari videtur; aut enim dicendum eſt. Si hominem fulminibus occiſit, nimirum Iupiter, aut hoc pacto legendũ. Si hemonem fulmen Iouis occiſit, ne ſupra genua tollito, fuit tempus cùm ſic legerem. Qui hemonum fulminibus occiſu' ſt ne ſupra genua tollitur. Tu, quid ex his duobus ſit ſanius, iudicabis. Mihi ſat eſt, tibi vel indicâſſe quid ſentiam. Supra genua tollere, eſſe puto, ad ſepulturam tradere. Nam Feſtus & aliam legem Numæ adducit, quæ de eadem re agens ſic habet. Homo ſine fulmine occiſus eſt, ei iuſta nulla fieri oportet. Videtur autem mos fuiſſe olim, qui

& nunc Galliæ quibuſdam in partibus eſt, vt veſtibus quibuſdam, vel lineis mantilibus feretro circumuolutis, earumq́; extremitatibus manui obuolutis, funus vltra genu ſuſtollerent; ſicq́; in locum cõmunem Mettia porta transferrent. Hîc ego finem legibus eſſe dabo, ſi vnam modò adiecero non quidem ex Feſto, ſed Macrobio, qui libro primo Saturnaliorum, cùm de noctu concubia diſputat, Decemuiros ait in 12. tab. inuſitatiſsimè nox pro noctu vſurpâſſe, & hãc legem citat. Si nox furtum factum ſit, ſi im aliquis occiſit, iure caſus eſto. Ego cùm hunc locum legerem, miratus ſum cùm de perſona non admonuiſſet lex; tamen ſubiungere, ſi im aliquis occiſit, ſtatimq́; ſuſpicatus ſum legi poſſe hoc modo. Qui nox furtum factum iit ſi im aliquis occiſit, iure caſus eſto: quam cõiecturam meam ſi calculo tuo dignabere, Murete doctiſsime, erit quod gaudeam; ſin minus, patiar certè vel tantulum temporis ſubitæ huic emendationi datũ eſſe: Legibus modum impoſuiſſe me fateor: ſed tamen omnibus Feſti difficultatibus, nego. Sunt enim, præter eas quas tibi adferam, vel plurimæ. Silicerniũ genus eſſe farciminis docet Feſtus, quo, inquit, fletu familia purgabatur, dictum autem ſilicernium, quia cuius nomine ea res inſtituebatur, is iam ſilicem cerneret. Cæcilius. Credidi ſilicernium eius me eſſe eſurum. Quid ſibi Pompeius velit non video, cùm dicit, quo fletu familia purgabatur: niſi fortè diſtinctio interponẽda eſt poſt quo, & intelligamus farcimine, fletu familia purgabatur. Hæc leuia ſunt, illud grauius.

Multa

Multa & accurata cogitatio effecit, vt legẽdum putarem, quouis eſu, quod ipſum & litterarũ ductus, & Cæcilij verſus probant. Donatus in Adelphis ſic de ſilicernio meminit. Silicernium cœna eſt, quæ infertur Diis manibus: quòd eam ſilentes cernant, id eſt, vmbræ poſsideant; vel quòd qui hæc inferunt cernãt, neque deguſtẽt: quod quidem meæ ſententiæ opponi videtur. Tuum quidem iudicium eſto, ego vel ſomniis iſtis meis facilè ceſſero; tu verò variis tuis lectionibus, quas propediem auctiores expecto, admiſcere poteris hæc loca, genuinæ lectioni ſuæ per te data. Properabã ad alia Feſti loca, & ecce venit in manus meas & alia 12. Tab. conſtitutio, quam eò libentius tibi indicaui, quòd & in eam Auratus tuus cogitationẽ et coniecturam ſuam interpoſuerit. Talionis mentionem fieri in 12. inquit Verrius hoc modo. Si membrum capſerit, ni cum eo pacit, talio eſto. Auratus cùm legit coniecturam meam ſtatim legi poſſe putauit hoc modo. Qui membrum capſerit & cætera, & capſerit interpretabatur priuauerit, vt in illo, talpæ oculis capti. Verbum non addam de homine & optimo & doctiſsimo, tantùm à te petam, vt quid tu de his legibus ſentias, reſcribas. Nulli certè felicius id negotij committi poteſt, ne Trebatio quidem alicui. Satis enim, ſuperq́ue oſtendiſti in diuinis illis operibus tuis, quantũ tibi omnes Latini & Græci auctores & debeãt & debere velint amplius, ſi illos melius quidem iam habẽtes in ipſiſsimam ſanitatem reſtituere pergas. Extremum adiiciam, quod in Feſto corrigendum puto.

Tami-

Taminia, inquit, vua ſilueſtris generis videlicet tertio dicta, quod tam mira ſit, quàm minium legendum exiſtimo, quod tam rubra ſit quã minium. Mecum facit Plin. lib. 23. ca. 1. vbi ſic de Taminia ſcribit: Matureſcit Aſtaphis tum vindemia nigreſcit, cùm Taminiæ rubentes nôrimus acinos. Nunc ſubiiciam loca quædam quæ & obſcura ſunt, & correctione indigent; quali verò non dicam; quia neſcio, nec multũ ſcire laboraui; tibi verò facillimum erit ea ingenij tui diuiniſsima acie penetrare, & ſuis è tenebris eruere. Ait Feſtus, Redarguiſſe, Scipionem Aphricanum per e literam protuliſſe, eundémque pertiſum dixiſſe non perteſum, de quo meminerit Lucillius cùm ait: Quo facetior videare, & ſcire plus quàm cæteri pertiſum hominem non perteſum dicere ferunt, nam genus. Primùm quidem manifeſtò ſcribendum Redarguiſſe videtur cùm id aiat Feſtus, tum Lucillij verſus quadrati videntur; quibus tamen nigra eſt cauda. Tu his lacunis feliciſsimè impletis, nobis pro tenebris oblatis, lucem reddes. Locus alius eſt eodem in Feſto æquè deploratus; cui quidem aliquid opis attuli: quòd tibi eum indicaui; tuum verò erit, qua es humanitate, nobis eum ſaniorem dare. Sponſis benè, benéque volueris in precatione augurali, Meſſala augur ait ſignificare ſpoponderis volueris. Cùm hunc locum attentius legiſſem, ſenſi tandẽ Meſſalam, qui formulam quandam precationis antiquæ referret, ea verba vtpotè obſcura explicare voluiſſe, cùm dicat ſponſis ſignificare ſpoponderis & volueris, volueris dico ego

vel

vel nil cernere me vel ætate impediri iudicium meũ; aut locum hũc corruptum eſſe; quomodo tamen corrigendus ſit ignoro; niſi fortè vulſis legas aut volſis. itaq; precere, Bene ſponſis, beneq́; volſis. Alia ſunt, quæ mihi ſunt obſcuriſsima, ſed ea coram agentur latius: Nondũ tibi moleſta eſſe deſinit infantia mea, quam re vera ſimplicius erit & rectius garrulitatem appellare; quia non tam infans eſt, quã indecenter loquax nimis. Sed dabis hoc obſeruantiæ in te meæ. Dij enim meliora, quàm vt tãtum temporis, perire cupiam tibi, dum ſingula hæc inſpicias; quinimmò niſi ea eſſent, quæ ſtudioſis olim omnibus, mihiq; inprimis vtiliſsima forent, omninò te ab optimarũ rerum ſtudio auocare inanibus iſtis ſomniis nollem. Sed audi, quæſo, quod reſtat. Macrob. libr. 2. Saturn. cap. 7. cùm de Laberio equite Romano agit, quem Cæſar Iulius quingẽtis millibus inuitârat, vt prodiret in Scænam, & ipſe ageret mimos, quos ſcriptitârat, hos eius verſus ſubiungit, quos tamen librariòrum culpa corruptos nobis edidit. Sunt autem hi,

Neceſsitas, cuius curſus tranſuerſi impetum
Voluerunt multi effugere, pauci potuerunt.
Quò me detruſit penè extremis ſenſibus?
Quem nulla ambitio nulla vnquam largitio, & cætera.

Hi verſus vt ſint venuſti multum; tamen venuſtiores futuri videntur, ſi vnius litteræ mutatio acceſſerit. Legerem itaq; libens tertio illo in verſu, Quo me detruſit penè extremis cenſibus? Erat enim Laberio præmi-

præmiũ à Cæſare oblatum Quingentorum millium. Quod tu quidem immane eſſe pretium noſti. Quin addit, ſe, cùm iuuenis eſſet, nulla largitione, nullis honoribus de ſtatu moueri potuiſſe. Sic ſcriberem ego, de te nondum certior, ſed breui, ni fallor futurus. Intelligere poſsim, extremis ſenſibus in ſenecta ætate; ſed nil ad rem, quia ſubiungit ſtatim,

Ecce in ſenecta vt facilè labefecit loco,
Viri excellentis mente clemente edita
Submiſſa placide blandiloquens oratio?

Sequitur.

Ego bis tricenis annis actis ſine nota
Eques Romanus è lare egreſſus meo,
Domum reuertar mimus?

Sic legi debere & verſus ratio & ipſi orationis contextus oſtendunt.

Paulò pòſt eſt;

Fortuna immoderata in bono æquè atq; in malo.
Si tibi erat libitum literarum laudibus
Floris cacumen noſtræ famæ frangere, & cætera.

Hæc omnia ſunt corruptiſsima. Quid enim eſt litterarum laudibus floris acumẽ famæ frangere? legendum putarẽ Ludionum laudibus vel luſibus potius; ſic enim locũ quendam Propertij emendauit Auratus noſter, vbi agitur de Spartæ laudibus; quæ nudas puellas in gymnaſium mittebat cum viris decertaturas, ſic habet verſus.

Quod non infames exercet corpore laudes.

Auratus ludos legit. Sic itaq; Laberij verſus repono.

Fortuna immoderata in bono æquè atq; in malo,
Si tibi erat libitum Ludionum luſibus.
Florens cacumen noſtræ famæ frangere,

Vel certè florum cacumen, quod erit, floridum. Nam florus dixiſſe veteres pro eo quod floridus nunc eſt, exploratum habeo. Sequitur:

Cur cùm vigebam membris præuiridantibus,
Satisfacere populo & tali cum poteram viro,
Non me flexibilem concuruâſti, vt carperes?

Nec hîc quidam benè habet carmen. Nam qui tandem ille eſt trimeter, Non me flexibilem concuruâſti, vt carperes? lego, vt cæteros, vel cœperas. Certè quiddam cuiuſmodi ſubſtitui debet. Extremum addit Fruterius, non minus, vt ſperat, Mureto ſuo gratũ futurum, quàm vel alia omnia. Cùm hæc ſcriberẽ incidi in librum quendam ſodalis mei, ad cuius frontẽ amylo vel potius viſco librario impactum erat folium quoddã membranæ, in quo reperi hæc quæ ſubſcribam. Videbatur autem Grammatici cuiuſdam fragmentum aliquod; de quo tamen affirmare non poſſum, ſic habent ea. Inueni marum pro marium, quod tamen in raro eſt vſu, genitiuus apud Næuium in carmine belli punici. Senex fretus pietate dominũ adlocutus ſummi Dominum regis fratrẽ Neptunum regnatorem marum; eius ablatiuum Cæſar quinto belli Gallici ponit. Paulò latiores, quàm quibus in reliquis vtimur maribus. In vulgatis codicibus, ſtatim à principio hunc in modum legas. Ad onera & ad multitudinem iumentorum tranſportandam paulò latio-

latiores, quàm quibus in alio mari vti conſueuerant. Certè, ſi hic eſt locus, quem citat Grammaticus ille, mirum eſt tam ſui diſsimilem eſſe; ſed fieri poteſt vt in alio Cæſaris libro ſit hic verſiculus. Tu vel optimè id ſcies, qui optimos quoſque auctores tibi familiares habeas; inprimis verò Cæſarem. Hæc pauca ſunt de multis, Murete doctiſsime, quæ ad te ſcribenda putaui, partim vt ἀχαειςίαν qua tetrius eſſe vitium nullum puto, à me amolirer, partim etiam, vt, quo in te animo eſſem, non ignorares. Benè vale, Galliæ tuæ & Italiæ totius clariſsimum decus. Cuperem omninò, Murete optime, vt his meis non voce, ſed tabellis reſpondere digneris: quod in ſuffragiis tabellariis factũ nôſti. Deus ero, ſi vel literulam à te extorqueo. Iterum vale, & nos ama.

MVRETVS IACOBO CANANO MEDICO S.

XXVI.

CONVALVI. *Hoc me gratius, aut optatius tibi epiſtolæ principium reperire nullum poſſe, certò ſcio. Febris fuit tertiana duplex, qualem tu à me tertio ab hinc anno Ferrariæ depuliſti: niſi quod hæc mitior & remiſsior fuit. Itaque octauo me die, poſtquam corripuerat, reliquit. Curatus ſum non medicamentis modò, ſed & miſsione ſanguinis: de conſilio Angeli Iuſtiniani noſtri, qui medicamenta non ſolùm*

ipſe præſcripſit, ſed & magnam partẽ eorum ſua manu confecit, ac concinnauit. Omninò & ipſius & omnium qui hîc ſunt; ſed præcipuè ipſius, & Petri Normeſini, mirificum quendam expertus ſum in me amorem, miram in curanda valetudine mea ſollicitudinem, ſedulitatem, aſsiduitatem. Neque ita hos prædico, vt non cæteris quoque plurimum debere me fatear: Nam & Bartholomæus Ferrius (puto te antea neſciuiſſe id nomen Theologo noſtro eſſe) & Hieronymus Lippomannus, & Abbas Roſſettus contendere, quodam modo inter ſe videbantur, quis pluribus atque expreſsioribus indiciis ſtudium erga me patefaceret ſuum. Mihi crede, tanti erat ægrotare. Nunc confirmatus auidè expecto, quid vos iſtinc ſcribatis de noſtro in Italiam reditu. Quanquam enim tuæ litteræ certa prope & explorata nunciant; non deſunt tamen hîc qui ſponſione certare parati ſint, nos in Gallia hybernaturos. Alij aliter putant, ſed tamen dubitationis aliquid affert, quòd hîc nondum pro certo auditum eſt, Nichettum abiiſſe, qui ſi media hyeme redierit (& iam vix videtur aliter fieri poſſe) taménne ſe alenißimo anni tempore, aſperrimo cœlo, inuiis viis, tam longinquo itineri commiſſurus eſt Cardinalis? Ita diſputant quidam; qui mihi non ſatis cognitum habere ipſius ingenium videntur. Ego enim hoc ipſo argumento vtor, cur magis auguror fore vt abeamus. Herus enim noſter, qua eſt magnitudine animi, hanc ipſam occaſionem arripiet declarandi omnib⁹ hominibus, virtutẽ & conſtatiã ſuam; neque

neque æſtatis ardoribus, neque aſperitatis hyemis retardari. Quare ſi aliud nihil obſtiterit, ibimus vel ſi cœlum ruat. Meam voluntatem ſi exquiris: equidem negare non poſſum, quin tanto mihi deſiderio ſit Italia, quanto fortaſſe nemini noſtrûm: ſed ad res meas multò accommodatius eſſet exſpectari à nobis tempus illud,

gelidus canis cum montibus humor.
Liquitur, & Zephyro putris ſe gleba reſoluit.

Mea enim maximi momenti negotia citius explicari non queunt. Sed quod fors feret, vt ille ait, feremus æquo animo. Iter hyeme capeſſendum ſi fuerit, incommoditatem, reditus celeritate compenſabimus: ſin expectandum ver, commoditate temporis ad conficienda quæ volumus, deſiderium Italiæ leniemus. Sed vtut futurum eſt, obſecro obteſtorq́ue te per amicitiam noſtram, vt expiſcere, ſi potes, aliquid certi, idq́ue ad me ſcribas, quam poteris certiſsimè. Permagni mea intereſt, ſcire quid futurum ſit, propterea quòd conſilium mihi ad rationem itineris dirigendum eſt, & aliud capiendum, ſi properatur profectò, aliud ſi differtur. Cura igitur pro eo, quanti apud te ſum, vt mittas ad me aliquid explorati. Id ſi tacitũ haberi voles, nemini indicabitur. Mi optime & optatiſsime Canane, Vale & ama me, vt facis. Salutem quibus videbitur. Noſtri omnes te ſalutant, è Karoliloco. Prid. Non. Octobr.

M. D. LXII.

 EIDEM.

EIDEM.

XXVII.

EGO verò iã ſubuerebar, ne mea hæc noua ad te ſcribendi ratio parum tibi probata eſſet: adeoq́; (vide quanto in errore verſatus ſim) meditabar excuſationẽ. Sed gaudeo contrà cecidiſſe quàm putaueram. Nunc tu à me, & crebras & lõgas litteras expectato. Ea tamẽ lege, vt mihi liberum ſit, nullo ordine, nullo delectu quicquid in buccã venerit, ſcribere. Literæ tuæ omnes mihi redditæ ſunt: neq; facilè credas, quantam mihi voluptatẽ attulerint. Quanquam enim non ſum ſolitus valdè magnam curam ſuſcipere de iis quæ ad me nihil pertinent; neque quiſquam vſquam eſt minus, quã ego ſum, rerum nouarum curioſus; libenter tamen intelligo progreſſus iſtius calamitoſiſsimi belli, præcipuè cùm ea nunciantur, quæ ſpem adferunt aut victoriæ, aut honeſtæ alicuius compoſitionis. De recepto Auarico iam hîc auditum erat, multò antè quàm tuas ea de re litteras acciperẽ. Sed videor per nebulam inaudiſſe quiddam, quod haud ſcio an litteris committere debeam, indicabo leuiter. Etenim ſi falſum eſt, nihil periculi fuerit, etiamſi tu, quid ſit, non aſſequare: ſin verùm, quamuis leuiter admonitus, facilè totam rem intelliges. Fuêre igitur hîc, qui pro certo ac comperto affirmarẽt, potuiſſe oppidum per vim capi, inuitiſsimis hoſtibus, nulla deditione, nullis conditionibus, niſi quorundam aut ſcele-

rata

rata colluſio, aut ſtulta clementia, alienæ virtuti impedimento fuiſſet. Quod ſi eſt, facilè fuerit iam nunc proſpicere, qui futurus ſit exitus. Neq; enim dubium eſt, quin ſuum quiſq; inſtitutum conſeruaturus ſit ad extremum. O mi Canane, qui tandē finis huius tam moleſtæ peregrinationis futurus eſt? Quando erit vt ad Eridani, aut quod malim ad Tyberis ripam inābulantis, concinere poſsimus illud Euripidis.

Suauis eſt laborum præteritorum memoria. Sed pedibus nobis ne conficiendum ſit iter, metuo; ſi verū eſt, quod modò huc allatum eſt, equos omnes furto ſublatos eſſe. Malam peſtem illi abigeo, quiſquis eſt. Sed quid eſt, quod ait Balbus, feruentius quàm vnquam antehac, agi de pace? Vtinam quidem eueniat: vt nobis tanto maturius in Italiam redire liceat: antequam incidamus in hyemē. Sed hæc, vt opinor, ſomnia ſunt: quæ tamen cui cuimodi erant, ſcribenda tibi fuerunt. Aliud enim nihil erat, quod ſcriberem. Præclaras illas hiſtorias, quas tibi ſuperioribus litteris promiſeram, neq; vacat ſcribere, neq; nunc quidē ſatis tutum eſt. Sed, mihi crede, mirificus homo eſt ille noſter: neq; magis in quoquam deprehendi verum eſſe id, quod ex te ſæpiſsimè audiui, vitandam eſſe ei familiaritatem eorum omnium, apud quos conſeruare auctoritatem ſuam vellet. Noſtri omnes te ſalutant. Saluta mihi tu iſtic, quos videbitur. Contarellum præcipuè, & Gerardinum. Vale. Karoliloci XII. Kalend. Octobr.

M. D. LXII.

 EIDEM.

EIDEM.

XXVIII.

VERVM eſt quod audiſti. Trepidatum hîc eſt ab omnibus: neq; ſanè iniuria. Quis enim conſtare animo poſſet, cùm audiret fuſum ac fugatũ eſſe exercitum regium, pedites conciſos, equitatum diſiectum ac diſſipatum, ex ducibus ipſis alios interfectos, alios vulneratos, Comitẽ ſtabuli captum. Mihi crede habent iuſtam excuſationem timoris. Non mea quidẽ, vt mox audies, nõ eadem cauſſa eſt, quæ cæterorum; ſed cùm hîc ita crederetur, nihil propius eſſe, quàm vt ad hanc domum diripiẽdam turma aliqua militum accurreret; Theologus noſter, homo, vt ſcis, minimè bellicoſus, qui videret ſibi aduerſus illos homines nihil in Theologia ſua præſidij fore, quanta maxima celeritate potuit, collegit ſarcinas ſuas, & iter in Belgium cepit. Comitati eum ſunt Abbates duo, neque de iis quicquam poſtea audiuimus. Cæteri, vt ſcire te puto, Lutetiam ibant, ſed cùm in itinere alium nuntium accepiſſent, huc omnes multa iam nocte redierunt. Ego biduo ante Bellouacum profectus eram; quo me Cardinalis miſerat. Ita autẽ ſors tulit, vt eodem planè temporis puncto, quo illi redibant, ego quoq; redirem. Quo factum eſt, vt prius rediſſe ſciuerim, quàm abiiſſe ſcirem. Hilaratis igitur omnium animis, multùm inter cœnam riſimus; multa in eos qui remanſerant, plura in eos qui fugerant iocati ſumus; mecum

omnes

omnes præclarè actum eſſe dicebant; qui quaſi proſpicerem ac diuinarem quid futurum eſſet, & fugiſſem ab acerbitate prioris nuntij, & ad poſterioris lætitiam accurriſſem. Nunc hîc ego & Petrus Normeſinus ſuauiſsimè viuimus, venatu, aucupio, piſcatu, & quod caput eſt, bonis ſermonibus: neq; vobis inuidemus, quos iſtic ambitio aureis compedibus alligatos tenet. Vnũ me malè habet, Theologi abſentia: quem deſidero, & vt diſcipulum magiſter, & vt magiſtrum diſcipulus. Operas enim permutare inter nos cœperamus, vt ego eum Græcas literas, ipſe me Theologiam doceret. Valde magnam voluptatem mihi attulerunt literæ tuæ, quod & læta nuntiabant, & omnia accuratiſsimè ac minutiſsimè perſequebantur: Conſerua, quæſo te, iſtam conſuetudinem: ſed noli expectare, vt tecum paria faciam. Tibi enim quæ ſcribas, plurima quotidie ſuppetunt: mihi quod ſcribam ferè nihil eſt, niſi hoc ipſum, nihil eſſe quod ſcribam. Ego & Petrus Normeſinus te communiter ſalutamus, atq; à te petimus, vt noſtro amborum nomine Contarellum ſalutes. Vale, è Karoliloco. A. D. 7. Kal. Ian. M. D. LXII.

EIDEM.

XXIX.

O *Triſtem nobis & acerbum nuntium de Rege Nauarræ; quem nos hîc etſi acceperamus ex aliis; ſuſtentabamur tamen aliqua ſpe, donec allatæ*

ſunt literæ tuæ: quas ego vtraſque heri veſperi acceptas communicaui cum omnibus noſtris: neque eorum quiſquam fuit, qui non ita certò ſtatueret, cùm tu ita ſcriberes, fieri aliter non poſſe, quin planè deplorata eſſet optimi & religioſiſsimi principis ſalus. Cuius interitu quantam plagam Gallia, quantam cauſſa religionis acceperit, vereor, ne paucis diebus magno noſtro malo ſentiamus. En quos fructus ciuilia bella pariant. Hoc vnum miſeræ Galliæ reſtabat mali, vt veteres illas Thebanas calamitates in ſuo ſanguine renouatas videret. Quid enim intereſt? niſi quod illic eiuſmodi fratres contendebant, vt vtrumque cadere expediret: quod & contigit: Hîc cùm è duobus fratribus alter errore ductus, & quaſi præſtigiis quibuſdam occæcatus, contra patriam; quodq́ grauius eſt, contra Deum arma ferat; alter nihil vnquam habuerit antiquius, quàm vt & fratrem reduceret, & famam caputq́ illius modis omnibus conſeruaret. Ei allata nex eſt, cuius in vita & fraterna ſalus, & magna ex parte potius regni tranquillitas nitebatur. Quod ſi qui pro patria dimicantes mortem oppetiuerunt, eorum memoriam ſummo cum honore omnes anni conſequentes excipiunt: ſi conſecrari ac propè diuinis honoribus affici poſt mortem ſolent, qui Chriſtianæ religionis defenſionem vita ſibi priorem ac potiorem eſſe duxerunt, quos tandem honores ſatis amplos congerere poſteritas in eum principem poterit: qui pro quarum rerum vtrauis mortuum eſſe ſatis eſt ad immortalitatem comparandam,

vandam, pro earum vtraq; pugnans, anima ſpoliatus eſt? Nũc ille cœlo receptus, ex alto res mortalium deſpicit: & vt nuper auctoritate, cõſilio, manu communem Dei & Karoli regis cauſſam tuebatur, ita nunc precibus ad Deum, cuius aſpectu fruitur, fuſis, eandẽ fouere ac ſuſtentare non deſinit: inprimiſq; vt credibile eſt, filiolo ſuo eiuſmodi duces ac conſiliarios precatur, qui ipſum in paternæ potius conſtantiæ, quàm in maternæ peruicaciæ imitationem deducant. De fratribus autem, quos ſibi ſuperſtites reliquit, pro altero petit, vt quàm citiſsimè mutetur; pro altero, ne vnquam mutetur. Addit alia iis congruentia quæ nos ſperare fortaſſe poſſumus, optare quidem ſine vlla dubitatione debemus. Vides, quàm & ipſe otioſus ſim, & eſſe te putem: qui & tecum, Poëtarum more, de iis quæ aguntur in cœlo fabuler, & tibi ad hæc legenda otium ſuppetere exiſtimem. Sed tua quidem conditio melior, qui deſinere vbi vis, deinde ſi quando neq; dormire vis, & ſomnus vrget, repetere intermiſſam lectionem potes: mea deterior, qui homo cùm piger ad omnia, tùm ad ſcribendum pigerrimus, cogor hæc, tanquam ad clepſidram, ſcribere. Etenim tum deniq; admoneor, cùm aliquis ſtatim profecturus eſt. Duplex autem mihi imponitur difficultas: quòd & ſubitò ſcribendum eſt, ne officio deſim, cùm tu ad me creberrimas, de omnibus quæ iſtic gerũtur, amantiſsimè & accuratiſsimè præſcriptas literas mittas: & multa ſcribenda, quo te expleam: cùm in hac ſolitudine noui nihil, niſi ea quæ iſtic adferuntur, audiamus.

Dabis

Dabis igitur veniam nuganti mihi, & quia res non ſuppetunt, verba fundenti. Scio enim te inanes, dum longas epiſtolas anteponere aut nullis, aut breuibus. Nunc ad alia venio: hybernaturos in Gallia eſſe nos, iam, vt opinor, exploratum eſt; neque id mihi valde moleſtum erit, dum aut Lutetiæ, aut in aliquo alio oppido eſſe liceat. Nam horum quidem nemorum iampridem tædet; neque mihi quidquam longius videtur, quàm dum tecum ſim, vt more noſtro legamus vnà aliquid quotidie, ſeu noui quid ſuſcipere libeat, ſeu potius Taciti annales perſequi; quos ego totos in hoc ſeceſſu deuoraui. Interea peto à te, vt quẽadmodum inſtituiſti, ſcribas ad me, quod commodo tuo fiat, quàm poteris ſæpiſsimè. Non enim facilè credas, quàm dulces mihi ac iucundæ ſint literæ tuæ. Saluta mihi amicos omnes, inprimis Contarellum: cui dices me de libello ad me miſſo maximas gratias agere, & mandata ipſius diligenter curaturum eſſe. Hæc ego ad ipſum ſcriberem: ſed noui hominis occupationes. Itaq; ſcribere me hercules ad eum non audeo, niſi cùm eſt neceſſe. Salue ab omnibus noſtris, & valetudinem tuam cura, è Karoliloco Poſtrid. Id. Nouemb. M.D.LXII.

HORATIVS CARDANETVS MVRETO S. P. D.

XXX.

MITTO ad te MVRETE eruditiſsime, omniumque politiorum literarum decus (liceat mihi, quod ſentio, ac potius, quod docti omnes ſentiunt, ſine vlla aſſentationis ſuſpicione verè loqui) paucas aliquot epiſtolas tuas, ad me humaniſsimè ac elegantiſsimè ſcriptas: quas Lucas Sempronius noſter, optimus iuuenis, & vtriuſq; noſtrûm ſtudioſiſſimus, tuo nomine à me petiit. Deſcripſit eas libenter & eleganter Balthaſar Anſideus, tuúſne, an meus dicam? vtriuſque certè quantum alter alterius eſſe poteſt, agnoſces facilè ipſius manū: qui ſuperiore anno in deſcribendis variis lectionibus operam tibi ſuam nauauit, tui quidem admirator ac laudator eſt mirificus. Si de tuarum epiſtolarum editione cogitas, rectè cogitas. Nihil enim detrahent de eloquentiæ tuæ fama, quam luculentiſsimæ tuæ orationes tibi pepererunt. Excellis tu quidem, Murete, ac mirus es in omni ſcriptionis genere, ſeu carmen pangas, idq; variis numeris: ſeu ſolutam texas orationem: ſeu poëtam, vt Catullum, interpreteris: ſeu oratorem, vt Ciceronem, explices: ſeu Græcos vertas, vt Ariſtotelem; quicquid deniq; quoquo modo literis mandes, elegans eſt, politum, ingenioſum, eruditum, omnibus numeris abſolutum. Tua me ſcripta omnia capiunt, tenent, reuocant, nulla vnquam eorum ſacietas, vel ipſæ epiſtolæ, quas properanter exarare te ſcio, quàm venuſtæ, quàm ſæpe eruditæ, quàm ſemper vrbanæ? Quod ſi volumen ipſarum legatur, ſtudioſorum manibus teretur, ac, ſi vllius foret ponderis auctoritas, iudiciumque meum,

meum, ad eas edendas te cohortarer. In quo Politianos, Bembos, Sodaletos, Manutios, mitto alios, imitabere. Neq; leuius tibi ſcriptionis genus videatur, tuóque ingenio, ac eruditione indignum. Proponam enim grauiſsimos doctrinaq́; principes viros, qui minus ſunt illud aſpernati, laudemq́; ſibi ex eo quæſiuerunt; Plinium, Ciceronem, Platonem. Memini etiam epiſtolam me tuam legere; in qua de bene ſcribendæ epiſtolæ difficultate diſputas; hanc autem ſemper ſequitur laus, illud igitur tui iudicij erit, quo excellis. Verùm hoc hactenus ego, quod iam diu literarum officium intermiſi, hanc arripui occaſionem, velim exiſtimes, tantū me tibi tribuere in literis, quantum alij nemini. Niſi igitur impudentior ſim in petendo, mitte ad nos aliquod ex tuis ſcriptis: quod tanquam ſacrum, Balthaſar & ego cuſtodiemus, nec emanabit vnquam te inuito. Appellarem te crebrò per literas, ſed partim vereor ne interpellem nugis, quanquam officioſis: partim per valetudinis infirmitatem, docendiq́; moleſtas occupationes, quibus inuitiſsimè diſtringor, haud commodè licet; cupio tamen conſuetudinem repetere, mercaturamq́; iſtam exercere, quam tu mihi aliquot ab hinc annos propoſuiſti, quam ſi exercuiſſem, multùm feciſſem lucri; quod ſi minus mihi licuerit, dabo negotium Balthaſari meo, omnium quos cognouerim, bonarum omnium literarum cupidiſsimo ac ſtudioſiſsimo, qui iam adeſt cum tuis epiſtolis deſcriptis: ac faſciculum obſignabit. Vale, mi Murete, atq; ab eo ſalue. Lucam Sempro-

pronium ſemel à me tibi commẽdatum, quo primùm tempore ad Vrbem venit, nunc iterum commendo, non quo ipſe à me petat, ſed mea tantùm beneuolentia in ipſum ſuſcepta, ob eximiam eius probitatem, quibuſcunq; rebus illi commendaueris, mihi commodaueris. 5. Id. Ian. M.D.LXXIX.

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. HORATIO CARDANETO SVO.

XXXI.

QVID *ni enim te meum vocem, Horati optime & humaniſsime, cùm & ipſe te ſingulariter diligam, & me ita tibi carum eſſe ſentiam, vt nulli te veterum amicorum meorum in me amando credere profitearis? quod quidem ego, vt, quia ſummè cupio, facilè mihi perſuadeo, verè à te atq; ex animo dictum eſſe; ita cauſſas, quibus te ad iſtam voluntatem erga me ſuſcipiendam adductum eſſe ſcribis, non agnoſco. Immò verò maiorẽ in modum à te peto, vt ſi, cùm me ac mea diligentiùs inſpexeris & excuſſeris, animaduertes, non eſſe in me eam eruditionẽ eamq; eloquentiam, quam tu fortaſsis aliquando credidiſti, nolis me luere ac ſufferre pœnas erroris tui: néue, quaſi vitioſum aliquid aut morboſum pro ſano emeris, ex ædilicio edicto agere ad redhibendum velis, ſi me ita amabis, vt hominem & honeſtis ſtudiis deditum, & ingenuum, apertum, ſimplicem, rectum, minimè fucatum, minimè tectum in primis* φιλόφιλον, *præſtabo tibi*

tibi ea omnia cumulatè, neque vnquam in eiuſmodi rebus fallam opinionem tuam. Eò tu ſi præterea aliquid addideris, multarum rerum ſcientiam, vt eloquentiam, vt cetera id genus; ipſe, quomodo tibi caueas, videris. Ego ea neque polliceor, neq; præſtabo, his legibus initam mihi eſſe tecum & conſtitutam amicitiam volo, quas à te quoque non grauatè acceptum iri puto, atque equidem cùm multis de cauſsis antea amauerim Gisbertum Oddum, adoleſcentem optimum, & pleno gradu ita tendentem in ea ſtudia, quibus nos delectamur, vt, quod ſerius in eam viam ingreſſus eſt, aſsiduitate & diligentia compenſaturus eſſe videatur, habebo poſthac cariorem etiam hoc nomine, quod is conciliator, quaſique προξενητὴς huius noſtræ coniunctionis fuit. Magna ſanè cum voluptate repeto memoria tempus illud, cùm ipſe mecum de doctrina tua, déque ſuauiſsimis moribus, & creberrimè & amantiſsimè loquebatur. Addebat etiam nonnulla de ſtudio quodam & amore mei tuo, quem tibi ex tuis ſermonibus cognitiſsimum eſſe dicebat; ego autem & audiebam ea libenter, & ei fidem habebam non inuitus: vt ad credenda quæ iucunda ſunt, faciles naturâ omnes ſumus. Itaque iiſdem ex eo ſæpè & conſtanter audiendis, ſic iam incalueram; vt quemadmodum in aridiſsimam, ſicciſsimamq; materiam nulla poteſt incidere tam parua ſcintilla, quæ non maximum ſubitò incendium excitet, ita nulla poſſet à te dari tam puſilla tamq; tenuis ſignificatio eorum, quæ de Gisberto audieram, quæ non ad me

totum mirifico quodam tui amore inflammandum ſatis habitura virium videretur. Adhuc hæc erant, cùm afferuntur à te ad Gisbertum literæ, non ſolùm ſcriptæ elegãter ac politè, quod tibi proprium ac perpetuum eſt, verùm etiam illum amorem in me, de quo tam multa tam ſæpe audieram, omni ex parte ſpirantes. Quid quæris? ita exarſi, vt nihil fieri poſſet ardentius. Succeſſerunt primis illis alteræ, tertiæ, aliæ deinceps, eadem omnes ſuauitate perfuſæ, iiſdem inſignes amoris notis. Nónne igitur inhumanus ſim, planeq́; ferreus, niſi tam amanter à te vltro appetitus ac prouocatus, tibi in amore reſpondeam? ſed non committam, vt eo nomine accuſari poſsim: ſemperq́; ſine vlla retractatione, ſi quid accidet, in quo amicitia mea tibi aut vſui, aut ornamento eſſe poſsit, ne qua in parte veri amici officio defuiſſe videar, ſtudioſiſsimè operam dabo. Quod ad literas tuas tardius fortaſsis tua exſpectatione reſponderim, ſcito eas mihi nudius tertius tandem redditas eſſe. Vale, poſtrid. Non. Decembr. ex Vrbe. M. D. LXIV.

EIDEM.
XXXII.

VOLO *tecum, Horati, ſi modò ab eo voluntas tua non abhorret, quaſi mercaturam quandam inſtituere literarum: vt quando iiſdem ferè in ſtudiis noſtrûm vterq; verſatur, ſi quid & bellum atque elegans, & non vulgare, neque protritum, dum, vt lon-*

ginqua littora, ita veterum ſcripta luſtramus, repe-riſſe videbimur, id in commune conferamus, & alter cum altero communicemus. Hoc feciſſe veteres illos, quos ENDO COELO, *vt Cicero in legibus loquitur,* MERITA LOCARVNT, *Hippocratem Coum, & Democritum Abderiten, Platonem Athenienſem, & Tarentinum Architam: tum è noſtris (quanquam illos quoq; quid ni noſtros vocare liceat?) ſed tamẽ ex illis, quos vſitatius noſtros dicimus, idem inter ſe Ciceronem ipſum, Nigidium, Atticum, Varronem factitâſſe, ſatis apertè ipſorum monumenta declarant. Quorum ego exemplum, quantum in me eſt, renouare cupiens ad hanc te ſocietatem, Horati, voco: quam niſi refugis, non dubito fore, vt ex ea primùm vterq; noſtrûm; deinde etiam alij, non eorum modò, qui nunc ſunt, ſed etiam, vt Homerico verbo vtar,* τῶν ὀψιγόνων; *ſi non magnos atq; vberes, aliquos tamẽ aliquando capiant fructus. Eius autem, niſi tibi ſecus videtur, eæ leges ac pactiones erũt. Primùm, vt quidquid alterutri noſtrûm quocunq; in ſcriptore antiquo occurrerit, quod aut ſit, aut videatur obſcurum, ambiguum, deprauatũ; de eo, vt ipſi alterius ſententiam exquirere ius fasq; ſit: deinde vt is, qui ſententiam rogabitur, re diligenter penſitata, cum amicis etiam, ſi videbitur, communicata, quidquid aut commodè cogitare ipſe, aut ex aliis expiſcari potuerit, aperiat: tum, vt ſi alterutri aliqua alterius opinio non probabitur, liberum ei ſolutumq; ſit, cauſſas, cur eam non probet, exponere, isq; qui reprehendetur, aut potius*

admo-

admonebitur, nō modò lædi ſe ac violari in eo: verùm etiam beneficium ſibi tribui putet: poſtremò, vt quidquid alter ab altero acceperit, nunquam neq; priuatim, neq; publicè id ſe ab eo accepiſſe diſsimulet: quin potius vterq; omni ope omnes alterius ornandi atque amplificandi occaſiones, non tantùm oblatas arripiat; ſed etiam ſtudioſè diligenterq́; perquirat. Hæc ſi faciemus, alter alterius induſtriam acuemus, ingenium excitabimus, & diſcemus denique viciſsim, & viciſsim docebimus. Gisberto quidem noſtro, quem ego adoleſcentem quotidie plus amo, quòd ipſe quotidie honeſta ſtudia plus amat, præſens ex hac noſtra negotiatione lucrum paratum eſt. Ego enim, qui cùm ad cætera omnia, tum ad ſcribendum ita piger ſum, vt nemo magis, eo poſthac, cùm ad te ſcribam, amanuenſi vti cogito. Nam & ipſe cùm laborem cauſſa mea libenter capit, tum hoc ſtudiis ſuis inutile non fore arbitratur. Vale 3. Kalend. Ian. M. D. LXIV.

E I D E M.
XXXIII.

RESPONDEBO *tibi breuiter, vt & poſtulas, & occupationes meæ cogunt. Non te præterit, apud optimos vtriuſq; linguæ auctores reperiri quædam ſeu de induſtria, ſeu ab aliud cogitantibus peccata, quæ Grammatici modò* ἀνακόλουθα, *modò* σολοικοφανῆ *vocant: cùm illi non ipſam conformationem orationis,*

aut vocum conuenientiam, ſed id modò, quod ſenſum eſt reſpiciunt. Exempla ſcio tibi non deeſſe: ſed tamen vt videas me tecum ἀτεχνῶς καὶ ἀδόλως *agere, congeram quæ in mentem venient. Terent. Hecyra. Nam nos omnes quibus eſt alicunde aliquis obiectus labos, Omne quod eſt interea tempus, prius quàm id reſcitum eſt, lucro eſt. Vt omnia conere, non reperies, cum quo cohæreat illud, nos omnes. Salluſtius. Sed antea item coniurauêre pauci contra Rempub. in quibus Catilina fuit: de qua quàm veriſsimè potero dicam. Idem. Interea ſeruitia repudiabat, cuius initio ad eum magnæ copiæ concurrebant. Idem. Familia noſtra cum populo R. bello Carthaginenſi amicitiam inſtituit: quo tempore magis fides eius, quàm fortuna, pendenda erat, quorum progeniem. Idem. Abundantia earum rerum, quæ prima mortales ducunt. Atq; vt in aliis, ita in hoc quoq; Salluſtius Thucydideus fuit. Apud illum enim talia ὅσα κόνις. Plautus; Hos quos videtis ſtare hîc capteiuos duos, Illi qui aſtant; ij ſtant ambo non ſedent. Sed ne apud Plautum quidem talium modus eſt: huius generis ſunt & illa Homerica,*

Τέκνον φίλε; *Et*

Εννῆμαρ μὲν ἀνὰ στρατὸν ᾤχετο κῆλα θεοῖο.
Τῇ δεκάτῃ δ' ἀγορήνδε καλέσατο λαὸν Αχιλλεύς.

Et

Εθνεα πολλ' ὀρνίθων ἀγαλλόμεναι πτερύγεσσιν.

Et illud Virgilianum,

Craſtina lux, mea ſi non irrita dicta putaris,

Ingen-

Ingentes Rutulæ ſpectabis cædis aceruos.

Et,

Pars pedes ire parat campo, pars arduus altis,
Fertur equis.

Poſſum è Sophocle, Euripide, Pindaro, aliis quamlibet multa congerere: ſed ne longior ſim, & , ne tibi homini eruditiſsimo videar diffidere, pauca tantùm tibi in memoriam ex ipſo Cicerone reuocabo. Ita igitur eſt in ſecundo Tuſculanarum; Etenim ſi orationes, quas nos multitudinis iudicio probari volebamus: (popularis eſt enim illa facultas, & effectus eloquentiæ eſt audientium approbatio) ſed ſi reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, niſi quod ſe imitari poſſe confiderent, &c. Scio eſſe locum quendam vbi ad Atticum ſcribens, cùm epiſtolam dixiſſet, ita reliquum orationis contexuit, quaſi literas dixiſſet, non epiſtolam. Sed nunc non venit in mentem. Inſpice diligenter locum illum ex Catone maiore, vbi citantur hi duo verſus Cæciliani:

Tum etiam in ſenecta hoc deputo miſerrimum,
Sentire ea ætate eſſe odioſum ſe alteri,

& vide, cum quo ea, quæ ſtatim ſubiungit, cohæreant: Iucundum potiùs, quàm odioſum. Neque enim hoc dicit. Miſerum eſt, ſentire, ſe iucundum potius, quàm odioſum: ſed hoc, ſi quis commodus ſenex ſit & humanus, cum iucundum potius eſſe, quàm odioſum. Quæ tamen ſententia, ſi verba tantùm ſpectes, effici nullo modo poteſt. Reuocabo te ad illos ipſos libros de Oratore. Ita igitur loquitur, in iocorum

tractatione. Ex eodem hoc vetus illud eſt, quod aiunt, Maluginenſem illum M. Scipionem, cùm ex centuria ſua renunciaret Accidinum conſulem, præcoq́ dixiſſet, Dic de L. Manlio: virum bonum, inquit, egregiumq́ ciuem eſſe arbitror. Vide quàm conueniat, Maluginenſem illum, cum verbo inquit: quod poſtea ſubiunxit. Eodem igitur modo cùm dixiſſet: etenim ceteræ ferè artes, & cætera: ita dixit poſtea, cuius terminus ſepta teneatur, quaſi non benedicere, dixiſſet, ſed ars benedicendi, quod orationis ἀκολουθία poſtulare videbatur. Habes verboſam & inſuauem epiſtolam, vt ſcriptam à properante, & occupato: etiamq́ vt tibi moleſtia duplicetur, mea manu ſcriptam: vt fortaſsis etiam in legendo aliquid tibi negotij futurum ſit. Gisbertus enim noſter, propterea quòd ei hodie ad fores herilis cubiculi aſsidendum eſt, vt ſtatis vicibus omnes cubicularij ſolent, operam mihi dare non potuit. A te peto, vt me ames: quod cùm facies, mutuo te facturum eſſe ſcito. Vale. ROMAE. 6. Kalend. Mart. M. D. LXV.

EIDEM.

XXXIV.

AD *eas literas, quas à te amoris pleniſsimas nuper accepi, ſtatim reſpondiſſem, ſi otioſus fuiſſem, ſed eram occupatus in recognoſcendo volumine quodam orationum mearum, quod à me his ſuperioribus*

*ribus diebus librarij extorſerunt verius quàm impetrârunt. Omninò enim conſtitueram nihil poſthac ſcribere. Sed me, vt conſilium mutarem, amicorum nimis bene de me ſentientium non cohortationes modò; ſed preces aſsiduæ coëgerunt. In eo igitur eram occupatus cùm accepi literas tuas: & ſimul cogitaui, ſi paulò ſerius reſponderem, damni nihil in mora fore. De loco illo Ciceronis non puto te dubitare, quin ſententia tua vera ſit. Nam vel id ipſum, quod ais videri poſſe obſtare magis etiam eam, ſi accuratè inſpicias, confirmat. Si quid aliud erit, de quo ſententiam meam cognoſcere cupias, ſcribito, non committam, vt quidquã à me, quod ego quidem præſtare poſsim, fruſtrà petas. Amo enim te vehementer, tum quòd multis nominibus digniſsimus es qui ameris, tum quòd ita me amas, vt inhumanitatis notam effugere non poſsim, niſi tibi in amore reſpondeam. Vale. R*OMAE. *Prid. Idibus Aprilis de ipſo natali meo, quem tu mihi fauſtum ac fêlicem precare. M. D. L X X. Saluta mihi Gisbertum meum: etſi ei ſubiratus ſum: quòd quiddam à me ſibi in arcanis commiſſum continere non potuit. Veniam iſthuc, vt ſpero, menſe Maio proximo, & præſens ab eo pœnas repoſcam. Qui enim tantum triduum domi ipſius eſſe decreueram, vlciſcendi cauſſa, totos ſex dies manebo. Ad eum ſcribere nunc non licet per occupationes, propediem ſcribam.*

EIDEM.

XXXV.

NEMINI aut mirabilius eſt aut moleſtius, quàm mihi, tamdiu differri aduentum ad vos meum. ſed neſcio quo modo ter iam contigit, vt cùm in viam dare me vellem, iamq́ue ſarcinulas componerem, ſubitò extiterit aliquid improuiſi atque inopinati impedimenti. Itaque nihil amplius ea de re vobis habeo polliceri. Niſi illud certè mihi excuti nullo modo poteſt, veniendum tamen, & quæ obſtant, omnia qualibet ratione ſuperatum iri; ſed ἀργαλέον πρᾶγμα alieno arbitrio viuere. Præcipuè ſi quis ei ſeruiat, qui pro ſuo commodo omnia aliorum incommoda non nauci faciat. Equidem manibus pedibusq́ue vt dicitur, omnia faciam, vt vobiſcum vnà eſſe poſsim ante Kalendas Iulias; ſed ſi id non potero, certè quidem menſe Septembri, ſi viuam, iſtic ero. Vos interea me, vt facitis, ambitis, & ad me ſcribetis, vbi commodum erit. Ego vos viciſsim amabo, de vobis ſæpiſsimè & cogitabo & loquar; ſi quid erit, quod veſtra cauſſa efficere poſsim, ſtudioſè atque amicè omnia procurabo. Vale. ROMAE 9. Kalend. Iun. M. D. LXX. Marcello Veſtrio S. Qui etiam meo nomine, niſi moleſtum eſt, Paulum Æmilium Comenſem ſalutabit. Vereor ne ad te perlatæ non ſint literæ, quas ipſo meo nomine natali die ſcripſeram. Nulla enim in tuis earum mentio.

EIDEM.

EIDEM.

XXXVI.

VALDE *tardi affecti ſunt tabellarij veſtri: qui quadrageſimo demũ die litteras huc iſtinc adferant. Idem mihi accidit haud ita pridem in litteris quibuſdam Gisberti Oddi, quæ cùm ſcriptæ ab eo eſſent de menſe Nouembri, perlatæ ad me ſunt ineunte Ianuario. Sed hoc tamen commodè, quòd hodiè potiſsimùm: vt qui dies vnus ex omnibus ſumma hilaritate ab omnibus traduci ſolet, eo potiſsimùm hilararer iucũdiſsimo ſermone litterarum tuarum, & recordatione amoris erga me tui; ſimulq́ quoniam ab interpellatoribus nihil eſt periculi (ludis enim & ſpectaculis omnes hodie detinentur) vacui temporis ad reſpondẽdum aliquid haberem. Igitur de me meisq́ ſtudiis iam cognoſſe te aliquid puto ex iis litteris, quas proximè ad Gisbertum dedi: ſatis enim ſcio earum te ſtatim participem factum. Terẽtianum illud, ſi ſit opus, ioci cauſſa dictũ eſt: quaſi euenire vllo modo poſsit, vt hoc quoq; facto opus ſit. Ergo ſi ſit opus, ſi quis à me id fieri poſtulet: ſi quis hoc ſibi à me officium tribui petat: ſi quis in eo me ſibi gratificari velit, ſi quid eueniat, vt publicè interſit eum laborem à me capi, &, ſi cogites, multa nos quoq; vulgò ita iocãtes dicimus. Quando ita iubes ſedebo, cũ tamen nemo iubeat. Honoris tui cauſſa ad prandium ibo, quaſi qui id facit, non ſua potiùs cauſſa faciat; hodie in-*

prandio pulchrè tibi operam dedi, quaſi qui benè ac libenter veſcitur, non ſibi potius operam det quàm amico. Ex eodem genere eſt illud, ſi ſit opus, de quo ſatis iam multa. Albedo, latinum non eſt, non magis quàm Nigredo. Sed ita ſumus omnes, etiam qui paulò melius latinè loqui putamur, quàm vulgus ſolet. Dum confidimus, nos iam eam facultatem conſecutos, vt vel aliud agentes emendatè loquamur, multa inepta, & ne in pueris quidem ferenda effundimus. Iſti præcipuè delicati, qui omnia ſibi præter Ciceronem putere aiunt, qui ſi ſine Nizolio poſsint vnam aut alteram epiſtolam ſcribere, Germanos ſe eſſe Cicerones putant: qui Senecam contemnunt, Plinium irrident, Tacitum damnant: ad inferiorum verò tẽporum ſcriptores etiam nauſeant, qui me aut mirantur, aut miſerantur, aut irrident, quod ex Apuleio ipſo, aut Sidonio quædam petenda eſſe dicam ad vſum latini ſermonis: illi igitur ipſi ſæpe ita & loquuntur, & ſcribunt, vt non eos modò, quos ipſi tantoperè abiiciunt, quos præ ſe contemnunt; ſed eorum piſtores ac coquos multò latinius locutos fuiſſe conſtet. Ad omnia epiſtolæ tuæ capita reſponſum eſſe arbitror. Vale. III. Kalend. Martij. M. D. LXXI.

ROMAE. *quo ipſo die litteras tuas accepi, quibus adſcripta erat dies VII. Kalend. Febr.*

Ne me tam ſerò tibi reſpondiſſe mireris.

EIDEM.

EIDEM.

XXXVII.

POSTQVAM *ad te nuper ſcripſi de illo Terentiano, ſi ſit opus, venerunt mihi in mentem alia, quæ apertius confirmarent explicationem meam. Simile igitur eſt illud ex Adelphis.*

Tu inter eas reſtim ductans ſaltabis M. probe.

Et tu nobiſcum vna, ſi opus ſit.

Et illud Catulli ex epigrammate in Vettium.

Iſta cum lingua, ſi vſus veniat tibi, poſſis.

Sed nolo alterum verſum adſcribere, neq; puto eſſe opus. Quamuis igitur ſperabam ſententiam meam ita tibi probatam eſſe, vt nihil præterea argumentis opus foret; tamen ne hanc quidem ad te ſcribendi occaſionem prætermittendam putaui. Vale, & Gisbertum mihi ſaluta, & ſi quos iſtic præterea nôſti amantes mei. ROMAE *Poſtrid. Non. Mart. M. D. L*XXI.

PETRVS IOANNES PERPINIANVS M. ANTONIO MVRETO S. P. D.

XXXVIII.

O*NVS Ætna grauius mihi videntur ſuſtinere, qui alteri fidem ſuam adſtrinxerunt: niſi eius,*

eius, aut cui, aut pro quo ſpoponderunt, humanitate ſubleuentur. Scis, credo, quid velim. De verſibus illis in D. MARIAM Lauretanam, qui eos à te optabat, propter ſingularem exſpectationem elegantiæ & doctrinæ tuæ, is me vrgere non ceſſat. Ego, tametſi, inſcio & inconſulto te, me temerè recipiſſe intelligo; tamen hanc temeritatem in ſpondendo meam tua eximia, in re perficienda, humanitate compenſatum iri confido. Si quid poſſunt fontes & pomaria Tiburtia, ſi quid iſte ſeceſſus otij à quotidianis occupationibus tuis attulit, oro te atque obſecro, vt oſtendas, me nonnullum apud te gratiæ locum obtinere. Quædam tecum communicare cupiebam: ſed ea melius, vt ſpero, coràm, vbi ad nos redieris. Nam ſummus noſtræ Societatis magiſter ſtatuit, vt Romæ anno proximo manerem. Noſtri omnes te ſalutant. Vale. Ex vrbe XIIX. Kalend. Septembr. M. D. LXIV.

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. PETRO IOANNI PERPINIANO Societatis IESV.

XXXIX.

CVPIO *equidem & meam, & tuam fidem liberare: ſed mihi adhuc multa, ne id facere poſſem, obſtiterunt. Primùm quòd quem locum, quodq́ue tempus otij, & quietis pleniſsimum putabam fore, in eo me & multa, & longiſsimè à ſtudiis meis abhorrẽtia*

negotia

negotia occupatum, atque exercitatum habuerunt. Nam, vt cætera taceam, his paucis diebus bis mihi Romam eundum fuit; quod etſi leue videri poteſt, tamen eæ mihi profectiones octo amplius dies abſtulerunt. Deinde quòd multos iam & menſes, & annos intermiſi poëtica ſtudia, vt etiam ſi quid olim fuiſſet in me eius facultatis, quod ſanè aut nihil, aut pertenuè quiddam, & perexiguum fuit; effluxiſſe id tamen, & exaruiſſe neceſſe ſit. Poſtremò δεῖ γὰρ τ' ἀληθῆ λέγειν, *tardiorem me, ac timidiorem facit exſpectatio illa, quam de meis verſibus concitatam eſſe ſcribis. Scis enim quàm inutilis ea atq; aliena ſit placere cupientibus. Nam ſi illud à me poſtulatur; vt tuorum elegantiam æquem, à te ipſo mihi verſura faciunda fuerit. Vtut eſt, meditabor tamen propediem aliquid: ſed ſi me amas, quod quidem ita mihi perſpexiſſe videor, vt quin ita ſit dubitare non debeam, minue, obſecro, quantum potes iſtam exſpectationem: ac perſpice, vt ille amicus tuus, à me, tanquam à malo nomine, vt nummos, ita verſus, etiam ſi neq; optimæ notæ erunt, neque iuſti ponderis, æquo tamen animo accipiendos putet. Benè factum, quod te Societatis veſtræ magiſter Romæ retinendum iudicauit. Mihi crede, magnam moleſtiam cœpiſſem è diſceſſu tuo. Nunc ſpero fore, cùm iſtuc rediero, vt fruar tua ſuauiſsima, mihiq; optatiſsima conſuetudine, quam ego quanti faciam, ſpero te re ipſa aliquando cogniturum. Vale. Tibure* XVI. *Kalend. Sept. M.D.L*XIV.

PETRVS

PETRVS IOANNES PERPINIANVS M. ANTONIO MVRETO S. P. D.

XL.

TVVM *tandem reditum exſpectare non poſſum. Timeo namq; ne ſit ille tardior: mihi autē maturato eſt opus. Quónā, inquis, adeò feſtinas, vt pauculos hos dies exſpectare non poſsis? Nuſquam equidem; noli metuere, ne mutata Magiſtri noſtri ſententia, mihi ſit ex vrbe proficiſcendum, rem totā à principio audies. Præpoſitus iterum Rhetoricæ ſcholæ, à qua me ſolutum penitus ac liberum eſſe arbitrabar, de Præfecti noſtri ſententia ſtatui Ariſtotelis de arte dicendi libros explicare, vt ſi nihil tāti magiſtri ſubtilitate dignum in lucem potuero proferre, quod ita planè futurum eſſe video, certè conatus ipſe in re perdifficili, nonnihil ab auditoribus gratiæ, & beneuolentiæ conſequatur, ſummíque Philoſophi nomen apud omnes illuſtre, languidiora iuuenū ſtudia vehementiùs excitet ad diſcēdum. Multa igitur ita vt fit, legenti & meditanti mihi, quæ ad eorum librorum explicationem vſui fore viderentur, quædam occurrerunt, quæ meum animum ita dubium & incertū habent; vt non facilè ſit ſtatuere quid ſequar. De his tuam ſententiam exquirere decreueram, vbi rediſſes. Verùm, vt dixi, timeo, ne ſeriùs, quàm mihi eſt opus, reuertare. Quare agam tecum per litte-*

ras

ras abſens, quòd verbis præſens agere non poſſum, & quid ex te ſcire velim, paucis perſcribam. Non enim dubito, tametſi longè abes à libris, quin omni me dubitatione, nullo negotio ſis liberaturus: eò magis quòd de quibus ambigo, ea tibi iam dudũ quæſita, cogitata, tractata eſſe ſcio. Primum itaque velim cognoſcere, quid tibi videatur de partitione artis Ariſtoteleæ in III. libros: præteritum ne putes hoc opus, quod nemo Ariſtotelis eſſe negat, à Laërtio qui duorum tantùm librorum fecerit mentionem: an in numero librarios fuiſſe mendoſos: an in duas duntaxat partes totum illud quaſi corpus ab auctore diſtributum, ab aliis poſtea in tres fuiſſe diuiſum: num quidnam aliquando legeris apud antiquos Ariſtotelis interpretes, aut alios idoneos auctores, ex quo perſpici poſsit, quot in libros partitus ipſe fuerit hanc artem benè dicendi tam accuratè conſcriptam. Deinde περὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἀκροαματικῶν συγγραμμάτων *ecquid comperti habeas? Nam vt à Cicerone, Gellio, Plutarcho, Galeno, Ammonio, Simplicio diuiſionem hanc operum Ariſtoteleorum confirmantibus diſſentiam, nullo præſertim duce, nullo auctore, cuius nomen graue apud alios eſſe debeat, animum inducere non queo; argumenta contra ſentientium qua ratione refellam, non video. Cur enim in 1. libr.* Νικομαχείων, *libros de anima, quos ſubtilitatis plenos eſſe omnes confitentur,* ἐξωτερικὸς *appellat? Cur hos ipſos de moribus libros ad Nicomachũ modò vocat* ἐξωτερικὸς, *vt in 3.* πολιτικῶν *libr. modò*

ἀπὸ

ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν ſeiungit; cùm in ipſis τὰ ἐξωτερικὰ, veluti genere prorſus diuerſa, citet? cur τῶν ἀκροαματικῶν nulla vſquam mentio? Quid enim octo libri τῆς φυσιολογίας, περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως inſcripti ſunt, eam ego inſcriptionem idcirco Ariſtotelis ipſius non eſſe ſuſpicor; quod nuſquam illi ab eo libri hoc nomine citantur. Poſtremò doceri cupio, an Dialecticæ nomen ſic ab Ariſtotele aliquando vſurpetur, vt non τὴν τοπικὴν ſolùm, ſed totam omninò Logicam comprehendat. Alexander enim in proœmio τοπικῶν, tres tantùm tradit huius verbi ſignificationes: de hac verò vulgari notione, prorſus nihil. At mihi in hoc, quod ſubiiciam, loco, primi de Rhetorica libri, περὶ δὲ συλλογισμοῦ ὁμοίως ἅπαντος, τῆς Διαλεκτικῆς ἐστὶν ἰδεῖν, ἢ αὐτῆς ὅλης, ἢ μέρους τινὸς, nõ alia notio ei videtur eſſe ſubiecta. Nolim tibi eſſe moleſtior: His nunc ero contentus; ſi quid eſt aliud, de quo ſcire velim quid ſentias, id ad tuum in Vrbem reditum reſeruabo, ne iure queri poſſis, ne in otio quidem tibi licere eſſe otioſum. De verſibus, quos auidiſſimè exſpecto, næ tu prudentiſſimè feciſti, qui tandiu noſtros animos tenueris exſpectatione ſuſpenſos, vt tanquam poculum aquæ frigidæ longinqua ſiti exareſcentes, ſic nos illi multum cupientes, & diuturno deſiderio flagrantes inſolita quadam ſuauitate perfundant. Accipio tamen excuſationem, modò quàm citiſſimè, quod commodo tuo fiat, eos ad me mittas. Nam quòd vereris, vt exſpectationem de re concitatam poſſis explere, vide ne, dum modeſtus haberi ſtudes,

des, parũ de nobis amicè exiſtimare videaris. Quid enim? hîc tu nos intelligentiæ communis expertes eſſe putas, vt quantum à quoque ſperandum ſit, videre nequeamus? aut tam parum ſtudioſos tui, vt quemadmodum nobis ſatisfacias, vehementer ſit tibi laborandum? facis tu quidem, quod te decet; vt nihil à te, niſi ſumma induſtria elaboratum, atque perfectum exire patiaris: verùm, ſic habeto, tantam eſſe omnium noſtrûm erga te beneuolentiam, eam de ingenio, & doctrina tua exiſtimationem, vt ſi quid minus dignum tuo nomine editum à te fuiſſe videremus, id quod accidere nullo modo poſſe intelligo, ſed ſi quid à te elucubratum ſcriptorum tuorum diſsimile fortè legeremus, noluiſſe te potius tantum contendere, quantum poſſes, quàm quantum contendiſſes, efficere non potuiſſe crederemus.

M. ANTONIVS MVRETVS S. P. D. FRANCISCO BENTIO Societatis IESV.

XLI.

VTRAEQVE *litteræ tuæ mihi gratiſsimæ fuerunt: hæ poſteriores eò etiam gratiores, quod ſubdubitabam, ne ægrè tuliſſes, nihil à me ad illas Senenſes reſponſum eſſe, etſi videbar ſatis reſpondiſſe, cùm quæ petebas, ad me miſeram. Mihi enim vi-*

Aa detur

detur melius petenti reſpondere, qui ſilentio, facit quod rogatur, quàm qui verborum affatim rependit, rei nihil. Gaudeo te Peruſiam veniſſe, vnde opinor crebriùs à te litteras exſpectare potero. Cupio autem ſcire, quem potiſsimùm ſcriptorem explicandum ſuſceperis. Nam, ſi nihil aliud, exacuam induſtriam tuam: teq; fortaſsis ad locos quoſdam diligentius, quàm ab aliis ſolent, tractandos excitabo. Caue enim putes quidquam mihi accidere poſſe iucundius, quàm videre te τηλυγέτην, *vt ita dicam, diſciplinæ meæ alumnum, florentem laudibus, & quotidie longius progrediẽtem in ea via quam me tibi olim monſtrare memini. Et ſi tu quidem, vt à me diſceſsiſti, multò, quàm ego ſum meliores magiſtros nactus es. Sed quid tum? blandior mihi* γεροντικῶς; *& quia te olim neſcio quid docui, videor mihi te, quantus quãtus es, aut potius quantus futurus es, produxiſſe. Sed vt hæc miſſa faciam, ſcin, tu me nuper à Pontifice iterum antiquo, vt ait Horatius, incluſum ludo? Cùm enim Cæſarius multorum iam ſtipendiorum veteranus miſsionem impetrâſſet, egerunt mecum primùm Cardinales, deinde etiam* αὐτὸς ὁ ἀρχιερεὺς, *vt eam prouinciam ſuſciperem. Multa argumenta allata ſunt, quæ me mouerent? ſed vnum* ἄλυτον, καὶ ἄφυκτον, *quod pro ducentis aureis annuis, quadringentos propoſuerunt. Homini autem egenti, & propter imminentem ſenectutem paulò ad rem attentiori, nullum medicamentum adhiberi potuit efficacius. Itaq; redibo iam ad veteres illos Congerrones meos Ciceronem,*

Hora-

Horatium, cæteros, & mihi quodammodò repueraſcere videbor. Tumultuantur tamen, qui ex me Pandectas audiebant, & negant ſe quenquam alium ferre poſſe: Pleriq; etiam niſi me habent, Iuriſprudentiæ ſe multam ſalutem dicturos eſſe profitentur; ipſi viderint. Ego ludibundus quadringentos illos quotannis in arcam, θεοῦ θέλοντος, concludam; vt ſit aliquando vnde otio frui poſſim. Beatum te, qui eam viuẽdi rationem ingreſſus es, vbi à talibus curis animus liber eſt. Noli tamen putare à meipſo hæc ita curari, vt angar: Λαμβάνω τὰ διδόμενα, & quia vſq; huc paulò negligentior fui, ex illa negligentia ita aliquid detraho, vt nihil detraham ex hilaritate. Adoleſcentem, qui mihi litteras tuas reddidit, vidi perlibenter: & mihi, quantum ex vna collocutione exiſtimãdi poteſtas fuit, viſus eſt tua commendatione digniſsimus. Saluta mi ſi quos iſtic nôſti ſtudioſos mei. Vale mi Benti optime & ſuauiſsime, & me ama. ROMAE. *V. Kalend. Sept. M. D. L*XXII.

GVILIELMVS CANTERVS M. ANTONIO MVRETO S. P. D.

XLII.

ETSI *ſatis audacter facere videor, vir doctiſsime, cùm te litteris meis interpello; quoniam tamen*

hunc libellum proximis his mẽſibus edidi, putaui me non ſatis ex officio facturum, niſi cùm eundem ad te mitterem, tùm veniam à te rerum tuarum peterem. Etenim, cùm id, quo libellus noſter eſt exoratus maximè (Athenæi fragmentum dico) à te primùm in manus noſtras deuenerit, poſtquam tu id cum Aurato noſtro communicâras: nemini potius hoc totum, quidquid eſt mitti debuerat quàm tibi. Iam quod ea fuerim audacia, vt rem à te κειμηλίου δίκην *habitam publicare ſim auſus, non miraberis, ſi quanta debeat eſſe ſtudioſorum hominum inter ipſos rerum omnium communitas, tecum cogitâris. Huc acceſsit, quod non leuiter ſuſpicabar fore, vt alij, niſi ego præuertiſſem, eam gloriam, cuius ego te participem iure feci, ſibi ſolis eſſent prærepturi. Quanquam nihil magnoperè video, cur ea res gloriæ tuæ, quæ iam pridem eſt toto orbe clariſsima, multum addere ponderis potuerit. Quis eſt enim in omni quæ incolitur terra ita barbarus & omnis expers elegantiæ, vt Muretum non cognoſcat, amet, exoſculetur? Ego certè,* ὁ τῶν λόγων ὅσον οὔπω γευσάμενος, *tanti te, liberè vt loquar, facio, quanti haud ſcio an alium neminem. Sed, vt ad ipſum redeam libellum; in eo ſi fortè alici maiorem videbimur habuiſſe veritatis quàm hominum rationem, ſuggeret tibi, ſpero, memoria tua, qua vales plurimum, quid de veritate Socratem Plato ſenſiſſe tradiderit. Quid quod eam præbent optimæ litteræ ſuis cultoribus libertatem, vt in vtramque partem ſine periculo diſputare poſsint?*

nec

nec enim hîc opus eſt τὸν περὶ ψυχῆς δραμεῖν. Quocirca, ſi hoc à te conſecutus fuero, vir doctiſsime, vt nihi huius libelli editione offenſum te ducas, non admodum timebo, ne quis de me conqueratur alius: ſperabo potius me, quod ille dicebat, ſine inuidia laudem deinceps inuenire, & amicos parare poſſe. Et quoniam non facilè fortaſsis me, qui ſim, agnoſces: velim tibi Aurati tui atque mei in mentem veniat, cuius ego conuictu, cùm tu ante annos duos in Galliam veniſſes, fruebar. Fruterij quoq; cum quo me aliquando, ſi non es oblitus, vidiſti. Si quid etiam dignaberis reſcribere (quanquam nos tantum boni nō meremur) ad Oporinum, vel Petrum Pernam Typographos Baſileenſes, litteras curabis. Benè vale, vir doctiſsime, & eum te à nobis haberi crede, vt quod aliquando de nobis Auratus, condiſcipulorum comparatione, ludens dicere ſolebat, id meritò tibi doctorum omnium reſpectu tribuamus, quid hoc? inquies. τὰ δ' ἄκρα κορυφοῦται τῷ Μουρήτῳ. FRANCOFVRTI *nundinis autumnalibus, anni M. D. L*XIV.

ALEXANDER IVSTINIANVS M. ANTONIO MVRETO S. P. D.

XLIII.

TE *poſt tuum diſceſſum* VENETIIS *in febrim incidiſſe, ægrè ſanè tuli, vt debui: idq́ue ſtatim*

meis litteris ſignificâſſem: ſed præter morbum, tibi moleſtus eſſe nolui. Nam indies experior quàm moleſta ægrotantibus omnia penè eſſe ſoeant. Cæterùm, miteſcente iam morbo, nullum παραμυθικοῖς λόγοις in tam magno præſertim elatóque animo, aduerſum omnem fortunæ temeritatem mihi locum relinqui video: & fortaſsis, ipſo iam fugato, conualeſcenti gratulandum potius, aliquid ſerij ad te ſcriberem, niſi id mihi Medicorum legibus περὶ τῶν ἀνακομιζομένων interdictum ſcirem. Scribam aliâs, & quod toties recepi, tandem cumulatiſsimè præſtabo, præſertim cùm χρύσεα ἀντὶ χαλκείων à te ſperare liceat. Interim cura vt valeas, ego verò, & Ioannes Datianus noſter, valeamus, téque plurimum ſalutamus, & cùm primùm per valetudinem tuam licuerit à te litteras exſpectamus. Vale. VENETIIS. Prid. Kalend. Octob. M. D. LVIII.

EIDEM.

XLIV.

VETERIS *illius familiaritatis ac neceſsitudinis, quæ mihi maxima tecum olim Venetiis interceſsit, minimè te oblitum eſſe opinor, neque tot annorum ἀπροσηγορίᾳ, ex animo tuo noſtri memoriam effluxiſſe dubito. Plurimum ſanè momenti ad vulgaris cuiuſpiam amicitiæ diuturnitatem in aſsiduitate litterarum poſitum eſſe non diffiteor: mutu-*

am verò inter nos beneuolentiam, certo iudicio ſemel ſuſceptam, eam ipſam virtutem, quæ genuit, & continuiſſe & conſeruâſſe certò ſcio. Nam illam ſanè παροιμίαν, *quam Athenæus iure* μισανθρωποτάτην *appellat, ad cuius præſcriptum* τηλȣ̃ φίλοι ναίοντες, ȣ̓κ εἰσὶ φίλοι, *tibi probari nequaquam credo, cùm amicitiam non locorum ſpatiis; ſed amicorum moribus metiendam eſſe non ignores. Quod ſi ad meam erga te beneuolentiam, acceſsionem quoque mearum litterarum à te deſiderari, mihi ſignificaueris, non ſolùm hoc officij genere tibi poſt hac ſatisfaciam, ſed etiam eius longo tempore à me prætermiſsi vſurā cumulatiſsimè reddam. Quanti verò te faciam, quamq; tui ſim memor, teſtem habes Ioannem Biſſonerium, quem tibi cùm morum probitate, tum doctrina ſingulari conciliatum eſſe audio. Eum, mi Murete, ſic velim tua humanitate complectare, vt ea omnia, quæ in me, ſi Romæ eſſem, conferres, in eum conferas. Eſt enim mihi amiciſsimus tuique amantiſsimus, neq; te vnquam pœnitebit in eum beneficium contuliſſe. Experieris me hercle re ipſa & grati animi iuuenem, & commodorum memorem. Expectabo litteras tuas, quibus & me à te amari adhuc intelligam, & ſi quid Genuæ à me agi voles, certior fiam. Vale.* GENVAE.

VII. Kalend. April.

M. D. LXXV.

MARTINVS BELLIVICEIVS PANNONIVS M. ANTONIO Mureto S. P. D.

XLV.

IVVENIS *quidam natione Gallus, vir clariſsime, qui Roma huc venerat, ſcribendarum ad te litterarum anſam mihi præbuit: quarum quidem auctor, vel ſi ſæpius eas percurreris, vix tuo innoteſcet animo. Cùm enim menſe Martio te & Paulum Manutium Romæ ſalutârim, quid miri, ſi vſque ad hoc tempus in tanta temporis intercapedine, memoria tua, quæ grauiſsimis ſtudiis continuò fatigatur, exciderim? Hoc etſi perſuaſum habeo, non tamen dubito, quin facilè in tui memoriã redigar: præſertim ſi & album tuum, in quem nomen meũ relatum eſſe voluiſti, intueberis, & memineris quibus verbis Huberti Giphanij, Lucretij editionem collaudaueris: cùm adiiceres nihil eſſe quod non Giphanij cauſſa libenter faceres. Quare cùm tibi in mentem rediiſſe nomen meum exiſtimem, ad iuuenem illum reuertor à quo cùm quæſiſſem, quid rerum ageres, an quicquam de Plautina editione cogitares, quam nos iam dudum, & cæteri omnes, qui elegantiorum litterarum cupiditate tenentur, auidiſsimè expectant: à Philoſophia naturali ad ciuilem hanc noſtram Philoſophiam, quam tu ante aliquot annos, humanarum litterarum cauſſa, intermiſeras, te contuliſſe reſpondit.*

Qua

Qua in re cùm tuum factum vehementer probaui, tum ratus ſum, ad ſtudium iuris illuſtrandum, maximum adiumẽtum allatum iri, ſi tuum exemplum huius ætatis Iuriſconſulti imitarentur, quos & barbarorum interpretum inaniſsimas controuerſias toto animi impetu conſectari videmus, & omnes ſuum ſtudium ad calumnias litium, & ad turpem & inuidioſum quæſtum conferre. Sed quod Cuiatius & tu homines Galli in ſtudiis ſapientiæ conſecuti eſtis, id non ſine munere diuino vobis eueniſſe credo. Idem ſentire videtur Giphanius Cuiacio amiciſsimus, & tibi chariſsimus. In hac enim noſtra Academia Patauina ſuperioribus diebus fuit, atque de te ſæpius honorificè loquutus eſt, & nullo in ſermone libentius eum verſari vidi, quàm cùm de Plauto loqueretur, exiſtimans ſcilicet, quod res eſt, bene actum cum ſtudioſis literarum fore, ſi tam bonus latinitatis auctor tua diligentia, doctrina, opera nitidior & emendatior in lucem proferretur. Cupit ſanè eſſe in tua gratia, quam humanitate tua fretus, tuis verbis ei non ſolùm pollicitus ſum, ſed etiam ſpopondi. Itaq; non erit tuæ bonitatis committere, vt ſponſorem appellet, cùm ipſe facilè poſsis dependere. Vnum eſt quod à te contendendum mihi putem, vt duas orationes tuas ad me mittas: quarum altera de laudibus iuris ſtudij ſcripta abs te nuper eſt, altera in Collegio Pontificum habita. De Plauto fac promiſſa appareant. Diutiùs enim deberi politis & ingenioſis hominibus non poteſt. Et hercle tua maximè gloria agitur. Vale, &

ſaluebis à Giphanio qui Venetiis apud Oratorē Regis Galliæ degit. PATAVIO. *Kal. Decemb. M.D.LXIV.*

M. ANTONIVS MVRETVS FRANCISCO TVRNONIO S. R. E. Epiſcopo Cardinali S. P. D.

XLVI.

SI tempus ad te ſcribendi vſque eò differre voluiſſem, Franciſce Turnoni, Cardinalis Ampliſsime, dum par à me aliqua tuis erga me plurimis maximisq́; beneficiis reperiretur oratio; magnoperè mihi metuendum erat, ne & in eo quærendo, quod nunquam conſequi poſſem, inani ipſe me labore torquerem, & immodica ſilentij diuturnitate ſuſpicionem tibi aliquam anguſti & humilis animi, neque ſatis, quantum à quoque acciperet, ſentientis afferrem. Cùm igitur, diem aſsiduè ex die ducens, ſine dubio diutiùs, quàm par fuerat, reticuiſſem, planè obſtupefactus admiratione iſtius erga me tam prolixæ, tamque beneficæ voluntatis tuæ: confirmaui me tandem; & ad hæc pauca, quoquo modo poſſem, ſcribenda me contuli: quibus, quod tam multis, tamq́; claris & illuſtribus ſignis, me, quamuis nihil prorſus tale promeritum, tibi tamen non vulgariter carum eſſe declaraueris gratias, quando nihil præterea neque tu expectare, neq; ego præſtare poſſum, tibi agerem immortales. Eſt omninò hæc tota gratiarum actio perpuſillum quiddam, perq́; tenue: præſertim ſi compa-

retur

retur cum magnitudine eorum beneficiorum, quibus tu me à te ornatum eſſe voluiſti: ſed eam tamen, cùm hæc ſcriberem, pro certo atq; explorato habebam, tibi non ingratam, neq; iniucundam fore: cùm, vt ſcis, ne Dei quidem bonorum omnium auctoris infinitam in nos beneficentiam vllo alio modo remuneremur. Officiorum viciſsitudo eas amicitias continet, quibus inter ſe eiuſdem ſortis homines, aut certè non admodum diſpares deuinciuntur: vobis, quos ſupra cæterorum conditionem euectos, in ipſo rerum humanarum faſtigio diuina prouidentia locauit, illud cum corporibus cœleſtibus commune eſt, quòd vt illa efficientiam quidem ſuam declarant in inferiora hæc, vireſq; in ea exercent ſuas: ſed ab eis nihil viciſsim accipere, & , vt Græci ſua lingua dicũt, pati queunt: ſic vos poteſtatis quidem copiarumq; veſtrarum documenta, ſubleuandis inferioribus, datis: ipſi viciſsim quicquam ab eis, præter laudem ac prædicationem, teſtem grati ac memoris animi, percipere non poteſtis. Ago igitur tibi quàm maximas gratias Cardinalis clariſsime, humaniſsime, optime, agamq; dum viuam, tibiq; à ſummo huius vniuerſitatis effectore ac gubernatore Deo aſsiduis votis fauſta ac felicia omnia precabor: non quòd me dignũ exiſtimem, cuius vota ab eo attendantur: ſed quòd tu digniſsimus, pro cuius ſalute atq; incolumitate, etiam eorum, qui per ſe nullo numero habẽdi ſunt, preces non negligantur. Ita igitur faciam: conſeruabo diligenter memoriam eius humanitatis, qua tu me immerentem, talis

talis tantuſq́ vir, complexus es: vtq́ tuo de me ampliſsimo atq́ honorificentiſsimo teſtimonio, quantum in me erit, reſpondeam, modis omnibus operam dabo. Illuſtriſsimo quidem Cardinali Ferrarienſi, ad quem tua potiſsimum auctoritate adductus, me, cùm primùm potero, conferam, commiſſurus non ſum, vt vnquam venire poſsit in mentem, quod fidem tuam in me recipiendo ſecutus ſit, pœnitere. Vale, 3. Non. Feb. M. D. LVII. PATAVIO.

EIDEM.

XLVII.

NON *puto vlla mihi excuſatione apud te vtendum eſſe, quod ad te rariùs ſcribam. Nam tum demùm peccare ipſe mihi viderer, ſi tanti me facerem, vt tibi, tanto viro, tantisq́ aſsiduè occupationibus impedito, frequenter literis meis obſtreperem, ideoq́ contineo me: &, cùm quotidie de te cogitem, votaq́, vti debeo, pro tua ſalute atque incolumitate faciam, in ſcribendo ſum rarior, neq́ vnquam id facio, niſi cùm aliquid accidit, vt, niſi ſcripſero, officio videar defuturus, quale eſt, quod me hoc tempore, vt ſcriberem, adduxit. Cùm enim nuper octo variarum lectionum libros edidiſſem: etſi ſatis intelligebam, eos leuiores eſſe, quàm vt tu, quem nihil niſi præclarum atq́ eximium capit, vllam magnam voluptatem ex eorum lectione percipere poſſes: iudicaui tamen, omninò mihi faciendum eſſe, vt eorum exemplar vnum ad*

ad te mitterem: neque dubitaui, quin tu eos libenter accepturus eſſes: vel quia mei ſunt, vel quia ſcripti ad eum, qui vt à te ſingulariter amatur, ita te ipſe admirabili, non amore ſolùm, ſed cultu medius fidius, atq; obſeruantia proſequitur. Vnum eſt, quod quanquam mihi conſcius ſum, me optimo animo feciſſe, tamen, quia fieri poteſt, vt confidentiùs in eo me geſſerim, quàm decebat: per illam & aliis & mihi inprimis perſpectam humanitatem tuam, mihi vt ignoſcas, etiam atq; etiam à te peto. Auſus enim ſum quodam ex eis libris loco nominare te: ac verſus etiam aliquot ponere, qui mihi in memoria hæſerant ex edyllio quod olim ad te miſi vnà cum tragœdia, quam de C. Cæſaris cæde factam in tuo nomine diuulgaueram. Qua in re ſi quid à me peccatum eſt, (nihil enim debueram te inconſulto facere: præſertim cùm te Venetiis conueniſſem) peccatum eſt, incredibili quadam abundãtia amoris erga te mei: quàm vt æquo animo feras, omnibus à te precibus, atque omni obſecratione contendo. Etenim verè hoc dicam, nihil videtur eſſe ita difficile atq; arduum, in quo ego paratus non ſim voluntati & auctoritati tuæ morem gerere. Vnum eſt, in quo tibi, ne quid diſsimulem, non poſſem, niſi inuitiſsimus, obtemperare: ſi me iuberes tacere de tuis virtutibus, & continere in ſinu immortale illud gaudium, quo efferor, quia me tibi carum eſſe ſentio. Hac vna in re dum me mihi obſequi, & animo indulgere patiaris; quò minus aliud mihi quidlibet imponas oneris, non recuſo. Quod ſcribam, aliud nihil eſt, niſi

omnes

omnes hîc omnia tibi fauſta & proſpera precari, & gratulari aquis iſtis, quòd eas tibi ſalubres & fuiſſe & eſſe audiuimus. Vale.

CORNELIVS VALERIVS M. ANTONIO MVRETO S. P. D.

XLVIII.

VIDE, *quanta in te ſit humanitas, eruditiſsime Murete, & quæ opinio apud exteras gentes. Iuſtus Lipſius, familiaris & idem diſcipulus meus, literarum & antiquitatis cauſſa in Italiam proficiſci velle cœpit, petiit à me, amicis quibuſdam commendari; in primis autem contendit, vt ad te, cuius cognoſcendi & videndi ſtudio mirificè flagrat, literas ſibi darem. Ego autem etſi videbam putidum eſſe, me hominem fortaſsis ne fama quidem tibi cognitũ, literas ad te dare eiuſmodi præſertim quibus onus aliquod officij tibi imponerem, morem tamen geſsi adoleſcenti tam vehementer petenti, & voluntati eius obſequi volui potius, quàm aut naturæ aut pudori meo. Quod feci eò libentius, quòd non ad aliquem neſcio quem duris & aſperis moribus ſcribendum mihi viderẽ; ſed ad eum virum qui cum humanitatis ſtudiis & iis artibus omnibus quæ ingenuo homine dignæ ſunt, ſit perpolitus, abeſſe non poteſt, quin tùm in omnes, tùm præcipuè in earundem artium*

ſtudio-

ſtudioſos propenſo animo ſit ac humano. Accedit ſimilitudo profeſsionis & ſtudiorum noſtrorum, nam & nos pro mediocritate ingenij noſtri, eloquentiæ & humaniorũ literarum ſtudia, voce & ſcriptis, quod in nobis eſt, in hac Belgica noſtra excitare conamur. & tu M. Antoni antea quidem in Gallia, nunc in illa Italiæ luce hac ipſa ſtudia cum immortali tua laude & omnium gentium admiratione tractas. Quare non tàm quærenda mihi eſt excuſatio & prætextus pudoris mei, quod ſcripſerim, quàm gaudendum, oblatam mihi in amiciſsimi mei negotio facultatem ſcribendi ſimul & teſtificandi amoris mei. Sed veniã ad id quod caput eſt epiſtolæ meæ. Mitto ad te, Murete, hunc Iuſtum Lipſium, alumnum, vt dixi, diſciplinæ meæ, adoleſcentem ea probitate, modeſtia, ingenio, eruditione, iudicio, quãta teſtari poſſum equidem me in alio nullo, in iſta imbecillitate ætatis, adhuc eſſe expertum, tum verò, quod apud te plurimum valet, ſtudioſum antiquitatis & artium illarum quas tu amas, & in quibus maximè excellis, id eſt, optimarum. Caue autem exiſtimes me hæc ambitioſè & ſupra quàm res eſt, commendantium more, ſcribere: immò verò minus fortaſſe, quàm virtus & eruditio adoleſcentis merẽtur ſcribo, ne, dum eum laudo, videar nos ipſos inſtitutionemq; noſtrã velle extollere. Quamobrem rogo te, Murete mi, vel potius precibus omnibus oro atq; obteſtor, per communia ſtudia noſtra, per illum amorem, quo literas & literatos omnes proſequeris, adoleſcentem hunc omni ſtudio, amore, bene-

beneuolentia tua complectare atq; deuincias. Et quoniam is honeſto quidem genere & optimis parentibus natus, ea tamen mediocritate fortunæ eſt, vt ſe in longinqua & extera regione difficulter ſuis facultatibus ſuſtentare poſsit, verecundè etiam hoc à te petam (vides quantum mihi ſumam) vt, ſi qua in re commendatione & opera tua iuuare eum potes, quod certè potes, ei vt ne deſis. Hoc quidem tibi ſpondeo & in me recipio, te, ſi quid ei accommodaueris, non minorem ex eo voluptatem percepturum, quàm nos vniuerſos. Impedior verecundia, ne pluribus verbis te rogem, illud tantùm dicam, quo in ſermone ſæpiſsimè mihi ſignificauit, eum penè non alia vlla de cauſſâ in Italiam è tam longinquis regionibus veniſſe, quàm vt te inprimis tuiq; ſimiles eruditos viros videret et cognoſceret, quo erit æquius, eius laborem per te ex parte leuari, cui tu laboris cauſſa fuiſti. Quod ſi tu aut amicorum aut familiarium tuorum aliquem hîc habes, aut fortaſſe habiturus es, vtere eadem audacia & familiaritate apud me, qua ego tibi præiui: efficiam vt intelligas mihi ad benignè faciendum nec voluntatem deeſſe nec facultatem. Literæ hæ meæ ſi aliquod pondus apud te habebunt, dupliciter gaudeo: primùm enim Lipſio meo, cui vehementer cupio, accommodauero; deinde mihi ad amicitiam tuam quaſi fores & aditum pateſecero. Quo nihil mihi poteſt contingere optabilius. Vale. LOVANIO, *ante diem 14. Kalend. Septembrium.*

M. AN-

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. CORNELIO VALERIO. I

XLIX.

REDIT *ad te Lipſius tuus, & redit magno meo dolore. Ita enim me deuinxit ſibi, præſtantia ingenij & doctrinæ, integritate morum, ſuauitate ſermonis ac conſuetudinis ſuæ, vt, eo diſcedente, à memetipſo mihi auelli viderer. Felicem te Corneli, cuius ex diſciplina adoleſcens tam rari exempli prodiit. Equidem antea & magni faciebam te ex ſcriptis tuis, & amabam pro iudicio quod amantiſsimè de emendatis à me Terentij fabulis feceras. Nunc verò mihi crede, tanta acceſsio propter Lipſium facta eſt, & ad opinionem de te, & ad amorem erga te meum, nihil vt magis cupiam, quàm occaſionem mihi aliquam dari declarandi tibi re & factis, quanti apud me ſis, cuius rei ſi libebit periculum facere, quæſo te, ſi qui huc venient, quos tu ames, præcipueq; qui habeant aliquid ſimile Lipſij, vt eos mihi potiſsimùm commendandos putes. Nam eadem opera & ego mihi videbor abs te beneficium accipere, & conabor efficere, vt ipſi quoque eo nomine aliquid ſe tibi aliquando debere fateantur. Vale.* ROMAE *3. Non. April. M. D. LXX.*

M. ANTONIO MVRETO NATHAN. CH. S. P. D.

L.

CVM 5. Id. Octob. anno ab hinc quarto ROMAM *ex Campania rediiſſem, poſtridie eius diei magna cum admiratione, te, Murete clariſſime, orantem audiui, coram Pio V. Pont. Max. cùm Chriſtianiſſimi Regis legatus, vſitata ſolemnitate, magnificè exciperetur. Ea ego oratione, etiam ſi iam antea, ex monumentis ſcriptorum tuorum, qualis eſſes cognouiſſem, ita ſum tamen admiratione tui inflammatus, vt ex omnibus, quos ego antea præſtantiſſimos exiſtimâſſem, tibi vni in Oratoria palmam deberi, certiſſimò mihi perſuaderẽ. Quin ſi animo tum obſequi licuiſſet, vnà cum illo exclamare veritus non fuiſſem:* ὦ σύνεσις. ὦ λόγοι. ὦ μνήμη. ὦ συνθήκη. μακάριος εἶ λέγειν οὕτω, μᾶλλον δὲ φρονεῖν οὕτω δυνάμενος. *Cùm autem id, eo quidem in loco, & in clariſſimorum virorum corona, me non deceret, illo ipſo die te adij, vt amorem tui ſanè ardentiſſimum, qui oratione tam excellẽti in animo iam inflammatus eſſet meo, apud te ipſum detegerem, & literis Caſelij noſtri, quas tunc mecum habebam, amicitiæ tuæ quaſi fores mihi aperirem. Accepiſti tum me, vt ſoles, humaniſſimo amplexu, & literis nondum lectis, notum me tibi eſſe, ex ſermone Caſelij, quem tecum ad oppidum Sancaſſianenſe paulò antè habuiſſet, oſtendebas. Id certè longè*

mihi

mihi fuit gratiſſimum, cœpiq́ʒ vt antea doctrinam, & eloquētiam tuam admiratus fueram, ita hinc etiam virtutem & bonitatem tuam ſuſpicere, & exoſculari. Verùm illa congreſſio, fato quodam meo infelici, diuturna eſſe, firmasq́ʒ radices agere non potuit. Senis enim cuiuſdam interuentu, vix dum inchoata collocutio noſtra, interrupta eſt: & ipſe etiam, propter comitum feſtinationem, & hyemem imminentem, celeriùs opinione, iſtinc ſum auulſus. Quod itaqʒ tum neceſſitate quadam impeditum eſt; quid vetat, quo minus idipſum literis reſtituamus? cuius quidem conſilij auctorem habui eundem illum qui me primus in animum tuum inſinuârit. Cum eo enim ego hîc in iiſdem literis & ſtudiis, in quibus tuæ quoqʒ iucubrationes non parum nos adiuuant, viuo amantiſſimè. Quòd ſi ille, vt primò fuit, ita nunc quoque felix erit, tuamq́ʒ mihi hoc modo beneuolentiam denuo conciliabit, quis me erit beatior? quis ipſo denique in animis hominum conglutinandis fortunatior? Ego certè Mureti notitiam & beneuolentiam omnibus Crœſi theſauris longè antepoſuero. Vale. ROSTOCHIO. *Kalend. April. Anno M. D. LXX.*

M. ANTONIVS MVRETVS AGAPETO GIDETO SVO S. P. D.

LI.

VERE *es, qui diceris: neqʒ, quàm tu, ἀγαπητότερος quiſquam. Itaqʒ nihil mihi longius videtur,*

quam dum Romam redeam, te vt videam: tecum quotidie vt ſim: tibiq; vel proſim re aliqua, vel certè prodeſſe coner: vt voluntatem erga te meam vel declarem re ipſa, vel tibi ſaltem conatu probem: quorum hoc, ſi me tantùm reſpiciam, ſatis eſt: illud, quia te ex animo amo, multò optabilius mihi videtur. Et quãquam nihil mihi iucundius eſt, quàm abs te quã maximè amari: tamen, ita mihi eueniant quæ volo, vt, ſi mihi detur optio, malim, iuſtã tibi cauſſam eſſe, cur me ames, quàm abs te ſine vlla iuſta cauſſa amari: Agam cauſſam meam. Debes & tu talem amicũ magnificare, qui nihil à te aliud expetens, eò te tantum amat, quia dignum iudicat, qui ameris. Quod M. Antonium Bizonum potiſsimè delegiſti, ad quem itares, cui crederes, cui te in diſciplinam dares, vehementer te, mi Agapete, laudo, &, vt eum aſſecteris, ex eius ore pendeas, eius doctrinam auidiſsimè combibas, ſuadeo. Spero me iſtic fore ante Kalendas Septembres: &, vt ſim, operam dabo: eò magis, quia te videre diſcupio. De Macarano meo, qui mihi perpetuò ante oculos obuerſatur, quæſo, Agapete mi, ſi quid habes, quod me exhilaret, ſcribe. Viuere ipſe mihi non videor, donec vitam ipſius in tuto eſſe cognouero. Nolito ægrè ferre quod dicam. Illũ vnum plus amo, quàm te: &, ne hoc tibi durum videatur, te à me proximum habeo: illum æquè amo ac memetipſum. Vale. TIBVRE.

3. Non. Auguſti. M. D. LXXVII.

EIDEM.

EIDEM.

LII.

VIx auſſus eſſem à te poſtulare, vt ad me Latinè ſcriberes: veritus ne id tibi oppidò difficile videretur. Quò mihi gratiores fuerunt eæ literæ quas à te Latinè ſcriptas nuper accepi: non illæ quidem omni ex parte emendatæ, multò tamen nitidiores & cultiores quàm crediidiſſem. Itaq; bene te ſperare iubeo, neq; dubitare, quin aliquando, duce me, aliquam ſis huius quoq; generis facultatem conſecuturus. Aduentus huc tuus quàm mihi optatus ac iucundus futurus fuerit, nihil neceſſe eſt affirmare. Satis enim, vt opinor, nôſti magnitudinem amoris erga te mei, ſed ita multos hîc adoleſcẽtes, qui Roma venerunt, ægrotare video, vt veritus ſim, ne quid tibi iſta hoc tempore cœli commutatio periculi adferret. Ego ante nonum Kal. Septemb. ſpero fore vt non nihil remittant calores, tunc igitur, ſi Deus volet, excurram iſtuc, cupidus videndi tui: teq; ſtatim accerſi iubebo. Non habeo nunc ad manum ſuperiores illas tuas, in quibus neſcio quid quærebas de dominio directo & vtili, cuius tamen totius quæſtionis moleſtia facilè liberare ipſe te potes. Dominium enim directum & vtile, nuſquam à Iuriſconſultis, nuſquam ab Imperatoribus nominantur, ſed commenta ac ſomnia ſunt eorũ, qui obſcurando & ineptiis ſuis contaminando iure ciuili, ſibi ſe acuminis, & eruditionis laudem quæſituros

turos putârunt. Quod vſu capitur, ſit pleno iure eius qui vſucepit. Qui tamen ſi poſtea id pro derelicto habeat, æquius eſt rem redire ad veterem dominum, ſi eam fortè recuperare ſtudeat, quàm adiudicari ei qui neq; vſucepit, & ſine titulo poſsidet. Datur igitur vindicatio veteri domino aduerſus eos qui pro poſſeſſoribus, vt dicitur, poſsident: æquitate quadam: qua fingit lex, eam rem nunquam vſucaptam fuiſſe. Nam cùm is qui vſuceperat, iure illo ſibi quæſito vti velle deſierit, prope pro eo eſt, ac ſi vſucapta non eſſet. Erat & aliud quiddam in iiſdem literis, de quo quærebas: ſed nunc non recordor. Huius generis literas, in quibus aliquid eſt, quod ad ſtudia tua pertineat, & ego libentius ſcribam, et tu maiore cum fructu leges. Heliconio, Antonio, fratribus tuis ſalutem. De Matthæo vehementer doleo, ſed gratum eſt quod ſcribis, ſpem eſſe, eum, ſine ope prætoris, in integrum reſtitutum iri. Horatio audio meliuſculè factum eſſe: quòd quàm mihi iucundum ſit, ipſe ſcis. Vale Agapete mi, meq; ama, vt facis. TIBVRI, 7. *Idib. Auguſt. M. D. LXXVII.*

CONSTANTIVS BARGELLINVS EPISCOPVS REATINVS M. ANTONIO MURETO S. P. D.

LIII.

AFFICIOR *lætitia incredibili, quòd vt ex literis tuis accuratiſsimè ſcriptis intellexi, à non-* *nullis*

nullis Lutetiæ impreſſoribus vrgeris, vt epiſtolas tuas mittas, quas prælo ſubiiciant. Auguror enim ex eo, bonarum litterarum ſtudioſos multùm voluptatis, plurimùm etiam vtilitatis ad Latinam eloquentiam vel comparandam, vel augendam percepturos. Equidem etſi fateor in his politioribus literis, quæ ab humanitate nomen acceperunt, me nuperrimè non eſſe verſatum, grauiſsimis occupationibus abductum: Sed tamen, vt ſententiam meam dicam, neceſſe eſt. Nihil epiſtolis tuis elegantius, nihil eruditius, nihil vberius fieri poſſe exiſtimo, nihil, quod ad illam Ciceronis maieſtatem propius accedat. Atq; id antea teſtatum apud animum tuum reliquiſſem, niſi me verecundia mea à rei perſpicuæ teſtimonio non neceſſariò reuocâſſet, nunc, quando te amicis tua ſcripta flagitantibus inuitum gratificari intellexi, audaciæ notam ſubire malui, quàm in bonum publicum inofficioſus iudicari. Illa etiam non leuis coniectura ad id me valde impulit: his enim diebus, cùm ſchedas aliquot, quibus olim in arena mea vti conſueueram, euoluerem, nihil tale opinanti epiſtola tua in manus venit, quæ me, quòd amantiſsimè, & diſertiſsimè loqueretur, mirificè delectauit. Itaq; cùm eam ipſam veſperi inter alia ſcripta, quæ forent magis in promptu, retuliſſem, poſtridie mane ecce tuæ literæ, quibus epiſtolam poſtulabas; ſic admirantem ea cogitatio me excepit, vt illam exſtare Deus ſine dubio velit. Eius igitur exemplum mitto, teqúe hortor, aut ſi pateris, rogo ac flagito, vt negotium conficias,

néue in aliud tempus reiicias. Quod ſcire cupis, an æquo animo laturus ſim, ſi quæ à me ſcriptæ ſunt literæ, vnà cum tuis emittantur, vereor, mi Murete, ne quod aiunt κολοιὸς ἐν μούσαις. Ego profectò non tam tuas admirari, quàm meas improbare ſoleo: tamen vbi, quóue pacto amicos ſub tuo nomine cohoneſtare poſſis, tui conſilij eſt, nec eſt cur aliorum ſententiam exquiras. Quod ſi tibi ſtatutum eſt, vt illæ horridulæ meæ literæ exeant, impones extremam manum. Sunt enim indiligenter ſcriptæ; quod res ipſa declarat, nec earum editionem aut probarem, aut paterer, niſi vt noſtra amicitia, in qua non minimum mihi ornamenti pono, omnibus eſſet nota, vehementer deſiderarem. Vale mi Murete, & de bonis literis optimè mereri, quando id vel vni tibi maximè licet, ne deſiſtas, ac BARGELLINO *tuo ad omnia vtere.*

EIDEM.
LIV.

ITA *diu iucundiſsimè viuam, mi* MVRETE, *vt allato nuncio de tua valetudine, quæ te in vitæ periculum vocaret, acerbam mihi vitam putabam. Equidem ita fui commotus, vt magis fortaſsis nemo, cuius præcipuum aliquod bonum repentè in diſcrimen eſſet adductum. Incredibilis eſt enim amor in te meus. Nihil eum extrinſecus accedens, nihil aduentitium peperit, ſed virtus, quæ eſt ipſa per ſe amabilis, cuiusq́ omnia in te elucent ornamenta, & animi indu-*

inductio cum perpetuo quodam iudicio meo conciliauit. Poſtea verò quùm te morbo leuatum eſſe cognoui, difficile dictu eſt, quanto gaudio penè exiluerim. Ex diuturna enim animi perturbatione ad aſpiciendam lucem nunc primùm mihi videor eſſe reuocatus. Qua quidem de re tibi magnoperè gratulor, etſi noſtra certè gratulatio omnibus, qui modò ſint & virtutis amantes, & humanitatis pietatiſq; non expertes, iure debet eſſe communis. Etenim quis te non amet, tanta probitate, virtute, humanitate, tam deniq; excellenti eruditione, atq; induſtria virum? cui ſalus tua æquè exoptanda non ſit, ac ſua? Eum profectò ferreum, & ab omni humanitate alienum eſſe dicam, nihil perſpectæ, ſpectatæq; virtuti, nihil illuſtri grauiſsimi viri gloriæ dare haud temerè affirmârim, qui Muretum omni liberali doctrina politiſsimum diutiſsimè viuere non modò non expetat, ſed ab immortali Deo precibus ac votis non contendat. Maximam ex eo capio voluptatem, gaudeo, triumpho. Iam, vt ſpero, (id quod Deo optimo maximo acceptum referendum eſt) poteris Muſis tuis operam reddere: cum quibus quoq; præclarè actum putem, cùm omnes delicias, amores, omnia deniq; ornamenta, te incolumi recuperârint, iis omnibus carituræ, ſi te, quod Deus omen auertat, patronum, te ducem, infelici ipſarum fato morbi vis eripuiſſet. Quocirca mihi gratiſsimum feceris, ſi illis incolumitatem tuam meo nomine fueris gratulatus, atq; in earum clientelam me quàm diligentiſsimè commiſeris. Hæc hactenus.

*mitto tibi nonnullas radiculas ex melle confectas conditaſq́ue, quales fert hæc regio. Exiguum, inquis, munus. At tibi maximè conſentaneum: è cuius lingua, quod Neſtori tribuit Homerus, melle dulcior fluit oratio. Habebit etiam meæ erga te beneuolentiæ ſignificationem, de qua etſi te pro tua humanitate non dubitare video, eam tamen & omnibus cognitam eſſe, & ſtudiis, officiisq́ue quàm plurimis colere, & confirmare deſiderio. Quod ſi per tenuitatem meam aſſequi non potero, certè hanc voluntatis meæ propenſionem liberaliſsimè, vti ſoles, complectere. Inſerui valetudini: huic quantum ſtudij, diligētiæq́ue adhibueris, tantum te mihi, publicæq́ue vtilitati, cui conſulere glorioſum eſt, elargitum eſſe cognouero. R*EATE *ex ædibus noſtris. Non. Febr. M.D. L*XXVI.

M. ANTONIVS MVRETVS CONSTANTIO BARGELLINO EPISCOPO Reatino S. P. D.

LV.

NVNQVAM *putâſſem fore, non modò vt ex tuo, ſed vt ex cuiuſquam dolore voluptatem capere poſſem. Et tamen, ſi vera dicenda ſunt, fatear neceſſe eſt, iucundiſsimum mihi fuiſſe, quod ex litteris tuis intellexi, vehementer doluiſſe te, cùm primùm de inualetudine mea nuncius iſtuc allatus eſt. Dolor enim ille aliunde quàm ab eximio quodam amore er-*

ga me tuo, proficiſci non potuit; & mihi, ex quo te primùm vidi, atq; ex aliis plurimis audiui, qua tu eruditione ac virtute vir eſſes, nihil optatius fuit, quàm vt abs te amarer. Iam optabilium rerum ſigna atque argumenta omnia iucunda eſſe notum eſt. Incredibiliter igitur gauiſus ſum, Bargelline vir præſtantiſsime, tanti me à te fieri, vt & mirificum dolorem ſenſeris, cùm me grauiter ægrotare audîſti; & exhilaratus ſis, ſimul atque Dei beneficio, morbum depulſum eſſe cognôſti. Quanquam ego ipſe nondum ſatis conſtitui, vtrum mihi ſatius fuerit, ex huius vitæ miſeriis quàm primùm eripi, an diutiùs hîc manere. Certè enim, cùm omnes ſummo conſenſu Medici dictitarent, nullum prope amplius reliquam eſſe ſpem euadendi; ita me comparâram, atque ita animum compoſueram, vt neque angerer neque terrerer mortis, vt putabatur, imminentis metu: neque quidquam aliud à Deo peterem, quàm vt mecum miſericorditer ageret; condonaret errata anteactæ vitæ; neque pateretur me in illa ſeparatione animi à corpore, aut diutius, aut vehementiùs torqueri, quàm vires meæ ferre poſſent. Hoc ego tum vnum agitabam animo; hoc ex animo precabar; hoc cæteros quoq;, qui mihi aſsidebant, vt à Deo mihi impetrare conarentur, obſecrabam. Spero tamen, relictum eſſe me à Deo in hac vita, vt maculas ſuperiori ætate contractas, lachrymis deleam: tandemq; omiſsis & abiectis vitiorum illecebris, ſaltem iam ſenex eam viuẽdi rationem capeſſam, quã tenere à principio debuiſſem.

Atq;

Atq; à te, vir clariſsime, etiam atque etiam peto, vt me ad hoc animi mei propoſitum perſequendum, vt exemplo incitas, ita & monitis ac præceptis & fuſis pro me ad Deum precibus adiuuare digneris. Iucundiſsimum mihi fuit munus tuum. Nam radiculæ illæ non tantùm palato ſuaues ſunt, ſed etiam ad valetudinem meam valde accommodatæ. Mitto ad te, vt te pro opibus remunerer, librum vnum orationum mearum, & poëmata quædam, quæ ſpero te libenter lecturum eſſe, non quòd valdè bona ſint, ſed quòd mea. A te peto vti me, amare pergas: tibiq; pro certo perſuadeas te à me ita obſeruari, ac coli, vt paucos admodum habeas tui, quàm ego ſum, ſtudioſiores. Vale. Romæ. XIV. Kalend. Mart. M. D. LXXVI.

CONSTANTIVS BARGELLINVS EPISCOPVS REATINVS M. ANtonio Mureto S. P. D.

LVI.

AMAVI *te ſemper, mi* MVRETE, *ex quo primùm die cognitus es mihi, cùm te nunquam antea vidiſſem, commotus fama laudum tuarum, poſtea verò quam te de ſuperiori loco docentem audiui, ita tui ſtudio ſum incenſus, vt nullam amoris acceſsionem fieri poſſe putarem. Acceptis tuis litteris XIV. Kalend. Mart. datis, (fatear neceſſe eſt) ad ſummum*

mum amorẽ tantus cumulus acceſsit, quod fieri iam non poſſe arbitrabar, vt nunc denique videar amare, antea dilexiſſe. Nam ſi omni obſeruantia inſignes doctrina, & grauitate viros colere debemus, quanti fieri à meipſo debes, qui omni liberali doctrina ita ſis excultus, vt habeas paucos admodum pares, ſuperiorem verò neminem, cùm hæc ipſa ſint tibi cum tanta Chriſtiana pietate coniuncta? In qua quidem nemo ſapiens veras virtutes omnes ineſſe negabit, quibus nobis ipſi felicitatem comparamus: hanc vnam laudo, & admiror, & ante omnia expetendam eſſe cenſeo: hanc non modò Craſsi diuitiis, ſed omnibus etiam animi ornamentis, quæ humanis viribus pateant, antepono; hæc ipſa te olim mihi chariſsimum, longè iam chariorem reddidit. Hinc illa tua in periculoſiſsimo morbo fiducia modò concepta, non angebaris, non terrebaris mortis imminentis metu, ſed ad Deum optimum maximum toto animi impetu ferebaris, ſperans fore, vt eius beneficio, poſt has ærumnas, & calamitates, tandem beatiorem vitam conſequi poſſes. Hi ſunt nimirum animi fructus, nullius culpa, quæ Dei Gratiam diſcutiat, ſibi conſcij: qui cùm à corpore ſeparabitur, licet ſit periculis, ac terroribus vndiq; circumfuſus, nihil tamen benefactorum conſcientia fretus, timẽdum arbitretur. Hoc oro non modò vt vtriq; noſtrûm, ſed cunctis ſalutari renatis aqua contingat. Quod autem dubitas vtrum ſatius tibi fuerit, ex huius vitæ miſeriis quàm primùm eripi, an diutius hîc manere, id, etſi eſt eiuſmodi, vt non facilè

facilè explicari poſsit; tamen eſt quod Deo immortali gratias agamus incredibiles, qui tibi vitã, optabile ſuapte natura donum, prorogauit, bonarum artium cultoribus cõſuluerit, teq́ ſine dubio ad maiorem laborum tuorum mercedem reſeruârit. Præclara enim iſta tua à Deo accepta dona ſi intelliges te ea conditione accepiſſe, vt cùm ea ad communẽ vtilitatem contuleris, reddere cum fœnore debeas, quis dubitet vberiora, ac præſtãtiora præmia tibi parata fore? Quare te hortor, ac ſi æquum eſt, rogo, vt habeas rationem valetudinis paulò diligentiùs, teq́ in dies magis magisq́ confirmes, ſentiasq́ in eo verti communẽ cauſſam, quam quidem, vt arbitror, nemo vnquam, qui ſaperet, non priuatis commodis antepoſuit. Ego verò etſi me exiguis omninò meritis adiutũ eſſe probè noui; tamen à Deo ſummoperè contẽdam, vt te incolumem diu ſeruet in vita, atq; ad eorum numerum adſcribat, quos antequã orbis conderetur, elegit. In quo quidẽ ſi minus gratia potero, gaudebo me tamen pietati, amicitiæq́ debitum officium præſtitiſſe. Venio ad Orationum ac Poëmatum tuorum librum, quem ſanè legi libentiſsimè. Orationes habitæ de Philoſophia me delectârunt, quantum vix credas: omnes verò ea eloquẽtia, ac doctrina conſcriptas eſſe video, vt, quẽadmodum mea fert opinio, quã tamen ab amore falli non credam, ſumma vigeat eloquẽtia præſtanti cum eruditione coniuncta. Non verborum elegantiã, aut ſplendorem, non ſententiarum grauitatem deſideres. Quid eſt vel antiquitatis, vel hiſtoriæ, vel exemplorum,

rum,

rum, quod non ita proferas, vt nihil ignorare videaris? Sed mirari ſatis non poſſum quàm venuſtè, quãtáque cum dignitate Theologicæ locis eas perſpergere conſueris; ita fit, vt & ſummum oratorem exprimãt, omníque ſcientiarum genere perpolitum redoleant. Quas equidem dum lego, etſi ἄφωνοι ſunt, crebrò tamen aures meæ præclara illa voce tua, qua prælegens in publicis gymnaſiis vteris, perſonare videntur. Poëmata mirum in modũ me cœperunt. Quid enim vel à diuturno ſtudio, vel à diuite vena proficiſci poteſt, quod non fueris conſecutus? & quidem tum illa proſunt, tum magnoperè delectant. Crebræ ſunt, & acutæ ſentẽtiæ; miros pietatis igniculos excitant; ſtilus quoq; ita rei conſentaneus, vt facilè quiuis intelligat te parem, eandemq́; in vtroque genere laudem aſſecutum. Quamobrem tibi cùm plurimũ debeo, tum verò quibus verbis gratias agam, non reperio. Sed caue ſuſpiceris me hoc auribus tuis dare. Nam etſi mirificè amicos colo; plus tamẽ veritati tribuo. Quod enim ita ſentio, idcirco meam de tuis ſententiam aperire non dubitaui. Vtinam aliquid eſſet in me ingenij, vt laudes tuas non détererem, ſed augerem. Scio id à modeſtia tua minimè poſtulari; malui tamen iudicium periclitari meum dicendo, quàm ſilentio rem non ſine ſuſpicione improbitatis præterire. Da operam vt valeas, atq; meipſum vnà cum vniuerſa familia mea ad omnia tua paratiſſimum eſſe confidas. REATE. *VI. Idib. April. M.D.* LXXVI.

AD

AD M. ANTONIVM MVRETVM.

LVI.

O Qui flos hominum politiorum es,
Quot ſunt, quotquot erunt, quot aut fuerunt,
Doctrinæ decus elegantioris,
Lumen Italiæ, MVRETE, ſalue.
Salue, & has aliquid puta eſſe nugas,
Quas mittit tibi maximo Poëtæ,
Longè peſſimus omnium Poëta.
Sic Caluus tenero auſus eſt Catullo,
Saturnalibus optimo dierum,
Dono mittere peſſimos Poëtas,
Quis is continuo die periret.
At tu, ni caueas, MVRETE, nugis
Iſtis, tam illepidis & inuenuſtis,
Plenis ruris & inficetiarum,
Non dies aliquot velut Catullus,
Sed totum male nauſeabis annum.

Iuſtus Lipſius.

M. ANTONIVS MVRETVS ALEXANDRO RIPARIO ſuò S. P. D.

LVIII.

LVIII.

D*VLCES litteræ tuæ, vt omnia quæ à te proficiſcuntur: etſi in eis multa peccaueras. Sed vt filioli balbutientes libẽter audiuntur à patribus, ſuntq́ue eorum etiam ipſi errores voluptati; ſic mihi iſta tua in litteris infantia iucundiſsima eſt. Eas ipſas ad te remitto mea manu emendatas. Scis enim ita inter nos conueniſſe. Tu, mi Alexander dulciſsime ac ſuauiſsime, ſequere magno animo eam viam ad quam & tua te natura fert, & ego tibi hortator atq; impulſor fui. Magnam de te ſpem meo teſtimonio apud parentes tuos concitaui: quæ ne & eos & me fallat, omni tibi cura ac ſtudio prouidendum eſt. Vale. Nonis Iulij.* TIBVRE. *M. D. LXX.*

EIDEM.

LIX.

N*E priores litteræ tuæ ad te peruenirent,* CAROLI *incuria factum erat; cuius tu quoq; negligentiam nôſti. Nunc vnà cùm his meis vtrasq́ue tuas accipies: ſimulq; hoc intelliges, quod tibi gratuleris; poſteriores multò meliores eſſe prioribus: vt, ſi ad iſtum modum pergas magna mihi ſpes ſit, te præclarè reſponſurum exſpectationi meæ. Vide igitur, ſi me amas, quod & facis, & facere certè debes; vt omnibus aliis rebus neglectis, quantum quidem valetudinis ratio patietur, vrgeas ſtudia tua: multa legas,*

*multa ediſcas, multa audias, frequenter cum iis verſere, quorum familiaritate, ac conſuetudine melior, ac doctior fieri potes. Fac cogites grauiſsimam eſſe iacturam temporis: præcipuè autem iſta ætate qua tu nunc es, hora nulla tibi perire ſine magno diſpendio poteſt. Saluta mihi præceptorem tuum, cui meas ad te litteras oſtendas licet: Eas quidem quas tu ad me miſſurus es, nemini prorſus oſtendi volo: eas enim mihi gratiores faciunt ipſi errores tui. Vale mi dulciſsime Alexander. IV. Id. Iulij. M. D. L*XX. TIBVRE. *Oblitus eram ſcribere, heri in mẽſa iniectum eſſe ſermonem de comœdia: qua occaſione multa de te quoque dicta ſunt. Valde tibi tunc aures tinniuiſſe oportet. Omninò ſpero fore, vt huc tibi ad me veniendum ſit.*

EIDEM.

LX.

PERGE, *vt facis, mi* ALEXANDER, *amare litteras, eis te oblectare, in eis omnia & ſeria & ioca tua collocare. Non magnus labor, magno tibi olim honori futurus eſt. Iſta via, quam tu nunc ingrederis, multi humili & obſcuro loco orti ad ampliſsimas dignitates peruenerunt. Atque etiam ſi nulla eiuſmodi præmia litteris propoſita eſſent; ipſa tamẽ doctrina amanda eſt per ſe: neque quidquam in homine ingenuo turpius eſt ignoratione earũ rerum, quarum*

rum ſcientia ſine litteris comparari non poteſt. Voluptas quæ ex turpibus capitur, celeriter tranſit; dolorem autem in animo diuturnum relinquit: at labor in rebus honeſtis collocatus, ipſe quidem effugit; memoriam autem ſui in animo relinquit plenam honeſtiſsimæ & ſolidiſsimæ voluptatis. Hoc cogita & vale. Poſtrid. Id. Iul. TIBVRE.

EIDEM.

ETSI *nihil erat quod ſcriberem, ac præterea mirum me quoddam ſcribendi odium tenebat: nolui tamen verberonem hunc meum ſine meis ad te litteris iſtuc venire. Amo te quotidie magis, quòd à te litterarum ſtudia eodem modo amari confido. Sed velim ad me diligenter ſcribas, quo te nunc ſcriptore oblectes, Cicerone, an Terentio, an quod malim vtroque? Dare etiam operam debes, vt in iis quæ ad me ſcribes, iis loquendi generibus vtare, quæ in illorum ſcriptis notaueris; vt ea ipſa res fidem mihi faciat diligentiæ in eis legendis tuæ. Vale.*

TIBVRE. *V. Kalend. Auguſt.*

M. D. LXX.

EIDEM.

LXII.

NEMO eſt omnium ad quem libentiùs, quàm ad te ſcribam. Sum enim animo ac voluntate erga te planè paterna. Sed vix credas, quàm ſim in hoc ſeceſſu occupatus; quem tamen plerique omnes eſſe plenum otij putant, & quotidie quinas aut ſenas ab amicis litteras accipio, ad quas ſi reſpondere omnes velim, nil aliud agendum ſit. Gratum eſt mihi, quod applicuiſti te ad conſuetudinem P. Æmilij, & Horatij Macarani. Eorum enim vterque te & doctrina, & exemplo efficere meliorem poteſt. Tales ſectare: qui autem alio ingenio ſunt, eorum conſuetudinem quaſi peſtem aliquam vita. Ætati tuæ nihil diligentius prouidendum eſt, quàm quibus ſodalitatibus vtare. Neque ego ſeuerum eſſe te ac tetricum, omniqúe genere voluptatum inimicum volo. Hoc tantùm moneo, nõ eas amicitias quærendas quæ dulciſsimæ videantur, ſed inducendum animum, vt quæ honeſtiſsimæ ſunt, eaſdem etiam dulciſsimas eſſe ac ſuauiſsimas putes. Mi Alexander etiam atque etiam vale. TIBVRE. V. Id. Auguſt. M. D. LXX.

EIDEM.

LXIII.

VIDE

VIDE *quàm te amem, cùm à multis hodie litteras acceperim, nihil mihi prius faciendum eſſe duxi, quàm vt ad te potiſsimùm reſcriberem, caue putes, Alexander mi, ipſi te patri tuo chariorem eſſe quàm mihi. Ac ſi quæras, quæ cauſſa ſit huius erga te tanti amoris mei, ne viuam, ſi aliam adferre poſſum, quàm quòd videor mihi animaduertiſſe in te ingeniũ excellẽs, et, ſi tu volueris, ad omnia ſumma natũ. Sed tu hoc facito tecũ cogites: multas res eſſe ſuapte quidẽ natura bonas; ſed quæ culpa eorum qui illas poſsident, interdum peſsimæ ac pernicioſiſsimæ fiant. Bonæ ſunt opes, ſed ſi quis non rectè vtatur, malæ. Bonum forma; Sed id bonum multis exitio fuit. Ex eodem genere eſt ingenium: ſi rectè vtaris, nullum propè hominum generi dari poteſt maius, aut præſtabilius donum. Sed ſi ad bonum ingenium mala mens acceſſerit, itidem erit, vt gladius in manu furioſi. Quò erit melior & acutior, eò plus adferet mali. Ego autem te, Alexander, amo nunc, quia ingenio bono es; amare deſinam, ſi tu bono ingenio malè vti cœperis. Sed id ſpero non fore, teqúe bono ingenio benè vſurum eſſe confido, vel tuapte ſponte, vel quia videris mihi valdè amare amorem erga te meum: quem tueri ac conſeruare alia ratione nulla potes. Vale, & ſi me amas, virtutem ac litteras ama. Nulla in humanis rebus maiora bona ſunt.*

Iterum vale. Tibure. VIII. Kalen. Sept. M. D. LXX.

EIDEM.

EIDEM.

LXIV.

ACCEPI ternas tuas litteras: in poſtremis autem quædam erant ita negligenter ſcripta, vt facilè conſtaret, aliud egiſſe te, cùm illa ſcriberes. Oſtendam ea tibi, cùm iſtuc venero, & auriculam peruellam tibi; vt poſtea in ſcribendo attentior ſis, & ſaltem eos ſolœciſmos effugias, quos effugerent etiam pueruli, qui primis litteris imbuuntur. Noli tamen ex hac mea admonitione moleſtiam vllam capere. Non enim propterea volo quidquam de tua hilaritate detrahi, ſed ad diligentiam addi. Vale. TIBVRE IX. Kal. Octobr. M. D. LXX.

EIDEM.

LXV.

VERSICVLI, quos ad me miſiſti, oſtendunt illi quidem, te, ſi ad Poëticam ingenium tuum contuliſſes, & bonos magiſtros nactus, in eo ſtudio perſtitiſſes, ad aliquam præſtantiam peruenire potuiſſe. Nam & numeroſi ſunt, & ſententias habent, neque inconcinnos, neq; ineleganter collocatas: & ipſum dicendi genus non abhorret à recto. Planéque ſperare poſſes, te aliquando bonum Poëtam fore, ſi hoc agere velles. Sed maiora tibi propoſita ſunt, quæ, quantum potes,

potes, vrgeas, cenſeo: & ſubſiciuis horis veterum Poëtarum ſcripta manibus teras, non tam vt imiteris, quàm vt eis te oblectes; ſimulq́ aliquid ex eis aſsiduè, quod tibi vſui ſit, colligas. In ſcribendis verſibus tempus à te collocari, verum vt fatear, nolim. Malos verſus facere, turpe eſt: mediocres, inglorium: bonos difficiliùs, quàm vt præſtari poſsit ab iis, quibus aliud agendum eſt. Quid in tuis lima egeat, præſens præſentem monere poſſem: per litteras non æquè facilè poſſum. Rectéque ac verè mihi videtur Ouidius dixiſſe, emendandi laborem maiorem eſſe, quàm ſcribendi. Mihi hoc credas velim: me hodie non difficilius ad ſaltandum, quàm ad faciendos verſus adduci poſſe. Si quid erit ſerium, in quo meam operam deſideres, non deero: in his leuioribus, ſi quando de me cogitabis, peto à te, illud quoque cogites, non multò iuniorem eſſe me, quàm erat Horatius, cùm illa de ſe ſcriberet.

Nunc itaq; & verſus, & cætera ludicra pono. Vale. ROMAE. *Id. Febr. M. D. LXVIII.*

M. ANTONIVS MVRETVS
PAVLO SACRATO SVO
S. P. D.

LXVI

TANDEM *ad te remitto epiſtolas tuas: ne quo enim per aſsiduas occupationes, & per moleſtiſsimum*

leſtiſsimum oculorum dolorem, quo dies aliquot laboraui, citius licuit. Eæ ſi conquerentur, ſe à me paulò ſeueriùs acceptas eſſe: recordari debebis, hoc ipſum à te mihi mandatum eſſe: vt ſi mollius ac lenius eas tractare voluiſſem, verendum mihi fuerit, ne tibi non ſatis obſequens viderer. Sed de his ſatis. Nunc exponam tibi totum illud negotium Polonicum: quando litteræ quas ad te, re adhuc recenti, ſcripſeram, perierunt. Stephanus Poloniæ Rex, qui & aliis regiis virtutibus ornatiſsimus eſt, & hoc ſuprà cæteros omnes Reges, qui multis ab hinc ſeculis vixerunt, eximium habet, quod & amat vnicè homines eruditos, & ipſe omni elegantis doctrinæ genere mirificè excultus eſt, miſerat in Italiam vnum è domeſticis ſuis, qui quaſi delectum quendam haberet præſtātium doctrina virorum, eosq́; opimis admodum propoſitis conditionibus, in Poloniam inuitaret, ad Academiam nouam, quam Rex, Cracouiæ inſtituere parabat. In mandatis autē regiis, quod ad alios quidem attinet, facta erat poteſtas ei qui huc venerat, optimū quemq; & in docendo exercitatiſsimum deligendi: de tribus nominatim perſcriptum erat; de me, de Carolo Sigonio, & de Fuluio Vrſino. Ac mihi merces propoſita mille quingenti quotannis aurei nummi. Addebat Rex; ſi ſacris initiari vellem (nondum enim ſciebat me Sacerdotē eſſe) perfecturum ſe, quò mihi magis liberet manere in Polonia, vt intra breue tēpus, honeſto aliquo Sacerdotio, ex quo non minus quingentos annuos aureos nummos caperem, cohoneſtarer. Ea de re vnus è primo-

primoribus illius regni, Ioannes Zamoſcius qui nunc magnus regni Cancellarius eſt, literas ad me peramanter perque honorificè ſcriptas dedit. Commotus ſum non tam ipſius præmij magnitudine (etſi his quidem temporibus inuſitata) quàm tanti regis tam propenſa ac benefica erga homines literarum ſtudiis deditos voluntate. Neq; me commouebat itineris difficultas: qui exploratum haberem, cùm lectica, vna cùm filiolo fratris mei, puero ſex annos nato, quem mecum illuc ducere cogitabam, ad fanum Lauretanum (eò enim, religionis ac pietatis cauſſa, iter facere decreueram) geſtatus eſſem; poſſe me ciſio Cracouiam vſq; commodiſsimè vehi. Et iam conuenerat, vt mihi Regis nomine ad iter conficiendum darentur trecenti aurei nummi, ad quos ego ducentos de meo præterea addere cogitabam. Iam mihi illud ſanctitatis & doctrinæ ſpecimen Stanislaus Cardinalis Varmienſis gratuitam habitationem in palatio quod Cracouiæ habet ampliſsimum offerebat. Multæ à ſummis viris literæ commendatitiæ in Germaniam & in Poloniam promiſſæ erant: vt cùm eò veniſſem, nunquam ferè in diuerſoria publica ingredi neceſſe haberem. Neq; verebar illam quæ in Polonia eſſe dicitur, inclementiam cœli aſperitatemq; frigoris. Sciebam illa omnia re multò minora eſſe quàm fama: & alioqui ſim ipſe quoq; natus in parte Galliæ maximè montoſa ac frigida. Quod autem quidam qui deterrere me cuperent, clamabant gentes illas feras ac barbaras eſſe; interdum mihi riſum, interdum ſtomachum

mouebant. Magna mihi, Sacrate, cum multis Germanis, magna cum permultis Polonis familiaritas, magnus vſus, magna neceſsitudo fuit. Semper eos expertus ſum bonos viros, rectos, ſimplices, apertos, humaniſsimos præterea, & prope omnes eo vitæ cultu, ac munditia, quæ ad elegantiam potius quàm ad vllam barbariem accederet. Nugæ iſtæ ſunt hominum eos qui adulari, & fallere, & aliud loqui, aliud cogitare neſciunt, barbaros vocantium. Vtinam nos eo modo barbari eſſemus. Vtri verò barbariores ſunt: nati in media Italia, quorum vix centeſimum quemque reperias, qui Latinè aut Græcè loqui ſciat, aut literas amet: an Germani, ac Poloni, quorum permulti, & earum linguarum vtramq; perfectiſsimè callent, & ita litteras ac liberales diſciplinas amant, vt in eis tempus omne conſumant? Olim illi fortaſsis, aſperi ac barbari fuerunt: hoc quidem ſeculo, vereor ne ad nos barbaries, ad illos cultus et ſplendor vitæ, & eruditio atque humanitas, mutatis ſedibus commigrârint. Itaque, vt verum tibi fatear, libentiſsimè eò commeâſſem, ſi nihil obſtitiſſet. Quicquid enim commodi mei cauſſa ab eis petebam, id omnes prolixè ac copiosè offerebant: vt iam conſtaret inter nos, ſine vllo negotio conuenturum eſſe. Quid quæris? Fidem eis dederam, venturum eſſe me ſi per ſummum Pontificem, cui ſeruio, & per Cardinalem Eſtenſem, cuius in clientela ac familia ſum, liceret: alioqui enim non poſſe me, niſi eorum permiſſu, de me ipſo quidquam tale polliceri. Putabam autem, neutrum

trum

trum eorum hoc iniquo animo laturum: cùm Cardinalis quidem gratis me alat. Nullam enim ad rem, mea opera vtitur: ſummus autem Pontifex ingentem copiam habiturus eſſet eruditiſſimorum hominum, qui ſe in locum meum ſubſtitui poſtularent. Contrà tamen accidit, quàm putâram. Etenim cùm rumor de meo diſceſſu tota iam Vrbe peruulgatus eſſet, Conſeruatores populi R. (is ſummus Magiſtratus eſt eorum qui hodie populi ſuffragiis deferuntur) ad Pontificem accedunt, cùm præſentes etiam adeſſent ij ex Cardinalibus, quibus ſtudiorum cura commiſſa eſt, remq́ue ei exponunt: atque ab eo ſupplices petunt, ne me abire patiatur: addunt multa de me, quæ malo te ex aliis cognoſcere. Pontifex benignè eos audit: bono animo eſſe iubet: ſe, quod opus foret, imperaturũ eſſe confirmat. Paucis pòſt diebus, per Ludouicum Caſtaneum Rupipozæum Chriſtianiſſimi Regis Oratorẽ, virum & claritate generis, & virtute, & eruditione præſtantem, iubet mihi denuntiari ne abeam: ſibi curæ fore, ne me, quòd auctoritati ſuæ paruiſſem, pœniteret. Reſpondi, nullam pecuniam mihi eſſe tanti, vt mihi quidquam placeret, quod Pontifici diſpliceret: & honorificum quidem mihi viſum eſſe, quod à tanto Rege vocarer: ſed multò honorificentius quòd & à Pontifice, & à tali Pontifice retinerer. Pontifex poſteà epiſtolam ad me miſit amantiſſimè ſcriptam, qua ad ſtipendium quingentorum nummorum aureorum, quod iampridem capiebam, ſignificabat ſe ducentos præterea addidiſſe. Eodem tempore Matthæus

Conta-

Contarellus Pontificis Datarius vir & eximia quadam integritate vitæ, & ſingulari Romanarum rerum intelligentia inſignis, & mei, vt ſcis, amantiſſimus, certiorem me fecit, ſibi à Pontifice mandatum eſſe, vt mihi quamprimùm adtribueret & aſsignaret annuam trecentorum aureorum nummorum penſionem. Itaq; Rex tam longinquus effecit teſtimonio & iudicio de me ſuo, vt ſanctiſsimi Pontificis liberalitate ad veteres fortunulas meas acceſſerint annui quingenti aurei nummi. Sed & Cardinalis Eſtenſis, ſimul atque iſtinc rediit, amplo me atq; honorifico munere donauit: quod ego eò magis prædicare geſtio, quòd ipſe tacere me iuſsit. Parendum tamen eſt, ne dum gratus haberi volo, me illi non ſatis morigerum præbeam. Sed & ego ſcribendo defeſſus ſum: & te ſuſpicor, cùm hæc tam verbosè ſcripta legeris, feſſum fore. Vale. ROMAE *Pridie Kalend. Maij. M.D. LXXVIII.*

M. ANTONIVS MVRETVS IACOBO CVIACIO I. C. S. P. D.

LXVII.

BIENNIVM *iam eſt, & eò amplius, Cuiaci V.C. cùm Lælius Vbaldinus, & Octauius Bandinus ſummo genere nati adoleſcentes, in Galliam ſe, ſtudiorum cauſſa, auctore potiſsimùm atque impulſore me contulerunt. Nam cùm ex me ipſorum propinqui*

qui quæſiiſſent, quid eis potiſsimùm faciendum eſſe, quáque ratione ipſorum ſtudiis optimè conſuli poſſe cenſerem: auctor eis fui vt Lutetiam primùm irent, ibiq́ ſe Græcarum literarũ & Philoſophiæ magiſtris recoquendos darent: deinde Ius ciuile, cuius ſtudio incenſi erant, neq; vſquam hodie niſi in Gallia, neq; in Gallia, niſi à Cuiacio, rectè ac verè diſci poſſe ſperarent. Ita igitur fecêre: & quòd meo conſilio paruerint ſibi magis magisq́ in dies gratulantur. Ego autem Cuiaci, ambitioſum fateor eſſe me: &, quod Thucidides ait, vnum hoc πάθος ſenij expers eſſe, verè ab eo dictum, demum experior. Quare cuperem, eos, qui mihi iam multum ſe debere agnoſcunt, quòd indicauerim ſibi iter ad fontem, debere etiam mihi, quod à te, mea cauſſa, libenter viderẽtur, exciperenturq́ ea humanitate ac comitate, qua tu excipere omnes ingenuo ac liberali præditos ingenio ſoles. Sed vereor, ne mea iam ſera commendatio ſit: néue ipſi, qua ſunt & morum & ingenij elegantia, ita te iam, hominẽ ὑπὸ τῶν τοιούτων ἀνάλωτον, cœperint, vt nouæ commendationi nullus ſuperſit locus. Peto tamen à te, quantum me amas; & puto me à te non vulgariter amari; vt, ſiue aliquid eſt, quod addi ad tuã erga eos beneuolentiam poſsit, id mea cauſſa adiicias; ſiue ita iam eos amas, vt nulla fieri poſsit acceſsio; reperias ipſe tamen, atq; excogites aliquid, quod, commendatione mea adductus, eorum cauſſa feciſſe videaris. Ego te, Cuiaci, eximiè amo: & quantum in me eſt, excito horum hominum ingenia ad euoluẽdos libros

tuos, & ad cognoſcendam doctrinæ tuæ præſtantiam; te quoq; æquum eſt aliquid mea cauſſa facere. Maius autem facere nihil potes, quàm ſi his duobus adoleſcentibus oſtendas meam commẽdationem aliquid apud te valere. Vale. ROMAE. 7. *Kalend. Febr. M. D. LXXIX.*

IOANNES CASELIVS M, ANTONIO MVRETO S. D.

LXVIII.

EGO *verò quàm ſum importunus? Toties te interpello: ſiue hoc facit tuus in me animus: ſiue mea de te perſuaſio: ſiue hominum tui ſitis. Mihi enim quæuis harum cauſſa ſufficit ad excuſationem. Vt autem prætercam, quæ in nobis mutua eſſe lubens mihi perſuadeo; nemo eſt vel modicùm tinctus literis, quin & te magnificiat, & ſi iſtuc proficiſcatur, audire vocem tuam, vultum contemplari, & humanitatem experiri velit. Vides quid dicturus ſim. Hi amici mei Ioannes Lubecius & Gallus Beccius Germani fama tui nominis permoti, & ipſi te ſalutare iampridem in animum induxerant. Quod cùm mihi mirificè placere intelligerent. vt qui te iam penitus perſpexiſſem: viſi ſunt à me epiſtolam hanc cupere, quam ipſi dedi breuem & incultam, vt vides. Hæc tamen munus ſuum obierit, ſi ipſis fores in ſermones tuos patefecerit, quod haud dubiè ſiue illa etiam antequam*

tequam huc legendo proceſſeris, ſiue tua humanitas faciet. Si tamen hoc requiris præterea, cognoſces viros & virtute præditos, & literis probè excultos, & cùm omnium eruditorum, tùm tui obſeruantiſſimos. Quæ cùm in iis deprehendes, erunt tibi me quoque tacente commendatiſſimi, cui commendationi ſi fiet quædam quoque ex hiſce literis acceſſio; multo magis & ipſos & me tibi obligabis. Vale Murete clariſſime. FLORENTIA. *Kal. Martiis. Anno, M. D. LXVII.*

ANDREAS DVDITIVS M. ANTONIO MVRETO V. C. S. P. D.

LXIX.

PVDET *me ad te, virum eloquentiſſimum ſcribere. Neq; tamen impetrare à me ipſo poſſum, vt nullas potius, quàm eius generis, cuiuſmodi ſoleo exarare, literas ad te ſcribam. In quo tu, humaniſſime Murete, non quàm in ſcribendo ſim infans, ſed quàm ſtudioſus, quàm tui cupidus, ſpectare debes, magnum me hercule beneuolentiæ cum verecundia fuit certamen; ſed vicit tandem beneuolentia erga te mea, & ad ſcribendum me impulit. Neque verò nullos ſtimulos addidit ingens illa, perſpecta mihi & cognita ſuperiore anno humanitas tua; cùm ego te officij cauſſa adirem, qua tu me hominem tibi ignotum ita obſtrinxiſti, vt quibus plus, quàm tibi, debere*

debere me ſentiam, quàm paucißimos habeam. Admirabar equidem antea doctrinam, atq; incredibilem quandam in dicendo ſuauitatem tuam, ac ſummam in familiaritate, atq; amicitia tua gloriam ſtatuebam. Nunc verò, non id modò, ſed ex quo die te cognoui, ita te amare cœpi, vt illis, quibus tua conſuetudine frui datum eſt, demam inuidiam; illos ſolos felices eſſe ducam. Atq; vtinam hac eadem & mihi felicitate frui liceret. Sed non licet; at quod licet facio, meumq́; incredibile hoc tui fruendi deſiderium leuo, frequentißimis, et honorificentißimis de te, deq́; excellenti tua doctrina ſermonibus. Ex quo enim ego te die cœpi diligere, omne ſtudium, omnem orationem meam, qualiſcunq; ea ſit, ad laudem, & tui nominis gloriam contuli. Quod ſanè non eò dico, quòd meis ſermonibus, & prædicatione quidquã ad tuam famam putem acceßiſſe, (neq; enim tam ſum à ratione alienus, vt facibus ſolem illuminari poſſe credam) ſed vt, quanti te faciam, quàm obſeruem, quanta beneuolentia complectar, intelligas. Quod tibi perſuaſum eſſe ita cupio, vt nihil optem magis. Audio te habere paratos quoſdam annotationum libros, quos in manus hominum emittas; quos equidem quales exſpecto, futuros auguror, hoc eſt, omni doctrina eleganti refertos. Quid enim aliud à tali, tantóque viro exſpectari queat? Peto abs te, vt cuius generis id totum ſit, ad me perſcribas, & , quæ tua eſt humanitas, ſi quid iam eſt à Typographo deſcriptum, ad me mittas. Nam planè non fero deſiderium legendi eius

libri.

libri. Superioribus annis, cùm Lutetiæ Pariſiorum, magna tua cum laude, & omnium admiratione Philoſophiam ita doceres, vt non minus ſententiarum grauitatem, quàm verborum elegantiam, dicendiq́ artificium homines admirarētur, audio te quiddam in quintum Ariſtotelis ἠθικῶν Νικομαχείων *librum ſcripſiſſe, quem ego librum iam ab aliquot annis legere diſcupio, pergratum igitur feceris, ſi etiam hunc mihi literis tuis adiunctum miſeris. Vale mi optime, atq; eruditiſsime Murete, & meæ libertati ignoſce, ac hominem tui ſtudioſiſsimū, cupidiſsimumq́ mutuo ama.* PATAVIO. *6. Id. Maij. M.D.LIX.*

PETRVS MORINVS M. ANTONIO MVRETO S. P. D.

LXX.

C*VM Theologum Græcum prædicatione incitatus tua admirari cœpiſſem, isq́ huc veniſſet, cùm ego diſcipulo meo fortè operam darem, permoleſtè tuli, eam me conueniendi hominis doctiſsimi atq; humaniſsimi poteſtatem per imprudentiam amiſiſſe. Et quo dolorem meum deſideriumq́ tanti viri lenirem, & aliquid earum literarum elicerem, quibus inprimis delector, ſcripſi ad eum, mandauique ei, cui literas dederam, vt ſtudioſè percontaretur, vbinam eſſes, vt valeres, quid ageres. Is te ibi eſſe renunciauit, ſe veritum eſſe tecum loqui, & propter redeundi feſtinatio-*

nationem exſpectare non potuiſſe, dum eſſet commodum. A te ſummo ſtudio peto, mi Murete, vt de rebus, de literis, de conſiliis tuis ad me ſcribas; Amiotúmne conueneris, & quid ei gratum feceris de Plutarcho, de Victorino: hic ſi etiam in manibus, an iam diuulgaris: conſiliúmne ſit ſacros & eccleſiaſticos reliquos Scriptores ſtudio & opera ſimili adiuuare, atque Victorinum. Iam enim leuiores literæ, παιδιαὶ tibi ſunt: σπουδὴ καὶ διαγωγὴ, ſanctiores. Tu illa αὐτοσχεδιάζεις. Ad hæc verò, matura iam ætate, animum ſtudiumqúe tuum contuliſti. In quibus te iam arbitror, vt ait Theognis, τὰ μὲν μῶσθαι, τὰ δὲ δεικνύναι, ἄλλα δὲ ποιεῖν. Velim item, teq́; id etiam atq; etiam oro, ſi quando erit otium, ſi quid homini amiciſsimo & obſeruantiſsimo tui cogitationum tuarum impartiendum putas, perſcribas ad me, quid de his miſerrimis temporibus ſentias, quibus ἐκ τῶν νεωτερισμῶν, ἐκ τοῦ κινεῖν τὰ ἀκίνητα καὶ τὰ μὴ νῦν γε καὶ χθές ζῶντα, in hanc pernicioſiſsimam στασιωτείαν & ἀναρχίαν incidimus. Græcum Theologum meis verbis plurimùm iube ſaluere. Vale. CANTILII. *A.D. 4. Kalend. Septembr.*

IDEM M. ANTONIO MVRETO

VIRO OPTIMO AC DOCTISSIMO, ET

homini amiciſsimo S. P. D.

LXXI.

PRO-

PROXIMÆ *congreßionis noſtræ grata iucundaq́; recordatio facit, vt ſermonis vel nõ neceſſarij occaſionem & facultatem etiã abſens quæram. Atq; hoc vel ſingularis humanitas tua, vel noſtra coniunctio, mutuaq́; beneuolentia patitur, vel requirit potius, vt nullo ſcribendi argumento; inter nos tamen per literas nonnunquam colloquamur. Tu quidem, quæ mihi epiſtolæ materia prope vna fuerat, vt res meas curæ tuæ bonitatiq́; committerem, & commendarem, eam mihi ſingularibus tuis in me ſtudiis, & eximia liberalitate præripuiſti. Nam cùm antea ſemper rationibus meis per te conſultũ eſſe voluiſti; tum nuper in hac prouincia, quam te potißimùm auctore ſuſcepi, ſic dediſti operam, vt ea mihi quàm honeſtiſſima & quàm fructuoſißima eſſet; vt ſi de fratre laborares tuo (etſi me quidem fratris loco ſemper habuiſti) nec diligentiùs à te, nec amantiùs agi potuerit. Quo in munere cùm non ſolùm rem meam, officium, famam agi viderem; ſed etiam exiſtimationem & gratiam tuam; effeci quantum potui, vt id in me iudicij, te haud temerè contuliſſe homines exiſtimare poſſent. Atq; in eo negotio, quod tuo hortatu ſuſceperam, eò maiorem curam & diligentiam mihi adhibendam eſſe conſtitui, quòd in eo gerendo me intelligerem auctoritati & voluntati tuæ inſeruire. In quo, vt corã tibi ſignificaui, gratiam ab hominibus ineundam mihi duxi eſſe,* τῷ, κατὰ τὸν νέον Οδυσσέα, χεῖρα ἔχειν ἐργάτιν γλωσσα γὰρ ἐνεργὸς *modò in opere, reliquis temporibus ceſſationi ſuæ veniam ſperauit*

datum iri, καὶ εὐγνωμόνων ἀνθρώπων τεύξεσθαι: *quod vtiam ne me feſellerit; confido quidem certè. Hoc verò docendi officium cùm conſilij & moniti tui memor ſtuderem in honerem adducere, proceſsit quidem: ſed tamen hominibus valde repugnantibus. Itaque* ἀποταγὴν *meditor. Tu, vt ſpero, conficies,* πᾶν δὲ τέλος ἐν τῶν ἔργων. *Ego te illud tuum honeſtiſsimum otium ad Eccleſiæ hiſtoriam literis tuis illuſtrandam conferre, aimq́; tibi, quod de Baſilio Magno Gregorius ſcripſit Theologus,* λόγους τὸ πάρεργον εἶναι, *mirabiliter lætor. Viuent ſcripta tua in æterna hominum memoria, & valebunt ad ſanciendam & ſtabiliendam veterem perpetuamq́; Eccleſiæ diſciplinam, & eos homines errore prauisq́; opinionibus liberandos,* οἵτινες, ὡς ὁ ἡμέτερος ἔφη ἀπόστολος, τοῖς θείοις οὐχ ὁσίως ἐπὶ τὰ θεῖα χρῶνται, διὰ τῆς σοφίας τοῦ θεοῦ, τὸ θεῖον ἐκβάλλειν πειρώμενοι σέβας. *Peto à te, vt Niceto, quas ad eum ſcribo literas, reddendas cures, eiusq́; voluntatẽ tibi quàm maximè ad me tuendum & augendum adiungas. Si quid tu ad me literarum, vt & opto & ſpero, quod ad Iulianum Granuccium Medicum miſeris, is ad me perferendum curaturum ſe eſt pollicitus. Vale.* POLI. *Poſtridie Non. M. D. LXVII.*

MORINVS EIDEM.
LXXII.

C*VM exſpectarem, dum aliquod ſerium argumentum haberem ad te ſcribendi, literæ à Niceto*

ceto venerunt comitata tuis, ibi ego agnita manu mihi chariſſima, teneri non potui, quin vel nulla materia, aliquid tamen exararem, & apud te, qui huiuſmodi negotium perbellè deuorare ſoles, πεϱιαυτολογίᾳ ineptirem. Ex hoc, mi Murete, tam diuturno literarum mearum ſilentio intelligere potuiſti, quàm otio & præter conſuetudinem nihil agendo langueſcerem; in qua tamen deſidia narro tibi quid mihi optatiſſimum & iucundiſſimum nec opinanti contigerit. Ædes hîc ſacra eſt D. Virgini dicata, eius ædis cuſtos et præſes, ſenex optimus ac religioſiſſimus, cœtum habet virorum ſumma nobilitate, & humanitate præditorum domi ſuæ, quæ diuinæ iuncta eſt. Quo ex numero cùm apud Archiepiſcopum eſſet vir ſingulari virtute, doctrina, probitate, in eumq́; ego caſu incidiſſem. Quid tu, inquit, in hac ſolitudine conſeneſcis? & ſimul me humaniſſimè inuitauit, vt ſecum apud eum, quem dixi, æditimum, ſi quando liberet, eſſe vellem. Ego eius ſtudium & liberalitatem ſecutus, pauculis pòſt diebus cùm me eò, quò vocarat, contuliſſem, hominem offendi cum illo ſanctiſſimo ſene Gregorij Theologi ſcripta ſtudiosè legentem. Adiunxi me vel auditorem, vel interpretandi arbitrum perlibenter, dedi me vtriq;: alterum etiam aſſiduè in Repub. verſantem, & ſtudioſum rhetoricorum Ariſtotelis, ac Demoſthenis orationum, vt potui, adiuui. Hi etiam viri humaniſſimi & probiſſimi aliquid eſſe credunt, Gregorium nulla meditatione interpretari, cuius ego librum, tuum lectitando, detriueram:

& Demoſthenem explicari ab homine Manutij, Mureti talium virorum diſcipulo mirantur: vt mihi, (fatendum eſt enim, præſertim apud te) paulò iam beatior eſſe videar, & hæc noſtra ſtudia non adeò contemnenda ducam. Nunc nobis Magnus ille frater Gregorij eſt in manibus, vt ab ambobus eruditione, ſanctimonia, gloria, Germanis, communia & intelligendi & bene viuendi præcepta ducantur. Tantum eſt, cuius te participem fieri, & mea cauſſa lætari cupiebam. Ab Archiepiſcopo quidem ita liberaliter & à principio ſum acceptus, & quotidie tractor, vt quid illuſtriſsimo Cardinali Sirleto debeam, quid etiam vobis, qui me ei commendâſtis non ſolùm ſcribendo, ſed ne cogitando quidem aſſequi poſsim. Vtor inprimis familiaritate Vicarij: qui Iuriſdictionem exercens ſibi demandatam, & diiudicandis controuerſiis operam nauans, mihi ſæpiſsimè, negotiorum moleſtia preſſus, gratulatur, qui rationem cum muſis humanioribus & ſanctioribus literis habeam; dum ipſe, litibus & turbis impicatus, horridas interpretum Iuris chartas nō ſine ſtomacho peruolutat. A quibus etiam, ſi quando rogem vtendas, me deterret, nec à veterum Iuriſconſultorum, quos ſæpiuſculè in manus ſumo, vſu diſcedere patitur, nec quicquam proficio, quod dicam conſecuturum me, cùm illa deguſtâro, vt ipſi & Archiepiſcopo in conſilio eſſe poſsim: otium hoc tuear, & nôrim fortunas meas, qui politiorum & elegantiorum literarum ſtudio incultis ſordidisq́; caruerim. Hoc idem ambo hi

mei συμφιλόλογοι dictitant. Qui quidem ſe ſuaq́ʒ omnia liberaliter mihi detulerunt, & ,niſi meas copias viderent, vti cogerent ſuis, habent συμμελετητὴν rebus neceſſariis inſtructum, non ſumptuoſum, non grauem amicis; & tamen aliquid à ſe ſumere voluerunt, qui hanc mediocritatem interea tueor. De epiſtolis, mi Murete, maximam habeo gratiam: iis vtar, ſi opus erit, id eſt, ſi Mediolanum proficiſcar. Nondum enim quicquam certi conſilij cepi, ac minimum vnũ me hîc menſem etiam commoraturum puto. Vale. GENVAE. *poſt. Id. Ian. M.D.LXIX.*

HVB. GIPHANIVS M. ANTONIO MVRETO S. D.

LXXIII.

ETSI *de tua liberalitate atq́ʒ facilitate multa ſæpe in Gallia Auratum, Fruterium, & Canterum prædicantes audiui; atque adeò ipſe viderem doctrinã tam egregiam ſingulari humanitate iunctam eſſe debere: nunquam tamẽ, qui meus eſt pudor, imperare mihi potui, vt, nulla accepta occaſione, mea ſponte ad te mihi viam aditumq́ʒ munirem. Nunc eam nactus percommodam, nihil prius habui, quàm vt ſtudium in te meum, & quo ab ineunte ætate te ob ſcripta & magnas Dei in te collatas ingenij dotes, licet ignotus, colui, amorem literis ad te datis teſtarer. Nam Berzeuicæus iuuenis Hungarus, amicus*

meus, Roma nuper huc reuerſus, cùm tuos de me, minimè licet idoneo, humaniſsimos ſermones commemorâſſet: facilè impulit, vt has ad te literas darem. Ego, mi doctiſsime Murete, non is ſum, de quo tam præclarè ſentire & exiſtimare debeas. Dedi quidem ſemper operam, vt cum Iuriſprudentia noſtra, encyclia & humanitatis ſtudia coniungerem: ſed ſentio & agnoſco eam eſſe ingenij imbecillitatem, vt in vtroq; (quando ad Iuris ſcientiam Philoſophiam neceſſariam eſſe non ignoras) ſatis mihi reſpondere votòque meo non poſſim. Et ſunt tamen ſubciſiua quædam, quæ ſuauiſsimè illi humanitati non poſſum, quin adſignem. Hinc ea in Lucretium perpuſilla, hinc & in Gellium quædam iam diu paramus: quanquam poſt tam malè acceptum Pariſiis à Lambino Lucretium noſtrum, aut me potius, haud ſcio an quicquam in eo genere nauare debeam. Mirificè tamen Gellium expolitum cuperē. Sperabam poſſe me hîc, quod in Gallia non potui, hîc integrum aliquod idq; peruetuſtum eius exemplum nanciſci. Sed nihil dum reperire potui. Vtinā tu, hac in re nos iuuare velis. Nam quin poſsis, non dubito, in tanta librorum veterum, quos Romæ eſſe audio copia. Ad ſolos 7. priores libros vetuſtum, hoc eſt, in quo & diphthongi ſint pleræq; integræ, & græca, exemplum requiro. Nam reliquos ad vetuſtiſsimum collatos & emendatos habeo. Ecce autē meam libertatē, ne dicam impudentiam, qui in primo familiaritatis, vt ita dicam, veſtibulo & aditu onus etiam imponere tibi nō ſim veritus. Sed hoc tuæ

huma-

humanitati partim vt tribuas, deinde et ſtudiis communibus vt des, rogo. Neq; verò ignoras teneras etiam familiaritates, officiis vtrinq; maximè ali & augeri. Quod reliquum eſt, te oro, vt eorum loco numeroq; me eſſe velis ac patiaris, qui te & colere & obſeruare ob ſingularem tuam eruditionem conſueuerunt. Quibus ego rebus, etſi aliis facilè concedo; fide tamẽ, diligentia, ſummoq; in te ſtudio ne minimùm quidem cedere ſum paratus. Vale & ſalue. Si quid reſcribes, facilè poteris, ad ædes Legati Regij. Salutat te Alfonſus Delbenius, VENETIIS.

HVBERTVS GIPHANIVS EIDEM.

LXXIV.

NE ME *putes, clariſsime Murete, vel obliuione tui, vel grauiore culpa tardiùs ad te reſcribere; quem cùm aliâs & ante hac ſemper, tùm poſt litteras illas ad me tuas omnis liberalitatis pleniſsimas, amare & in oculis ferre ſoleo. Longinqua, mihi crede, peregrinatio culpam omnem ſuſtinet. Domum igitur, hoc eſt, Venetias, tandem aliquando reuerſo, nihil prius mihi faciendum putaui, quàm vt humaniſsimis tuis litteris reſponderem. Quibus vt* ὁμηρικῶς *reſpondeam, ſcito illuſtriſsimo Legato noſtro gratiſsimam accidiſſe voluntatem illam tuam, qua mu-*

nus aliquod illi oſtendis. Quod ſi ille grauioribus rebus diſtrictus, exigere non curauerit; ego tamen vrgere & flagitare pergam, ne tamen noſtros ſenſus ignores, ſi fortè hoc tibi vtile ad eam rem futurum putas, multus eſt in Ariſtotele, eoqúe inprimis delectatur; maximè Phyſiologo. Quod equidem ſæpe miror, ceteroqui omnia tua illi pergrata eſſe & fore, tibi confirmo. De ſtudio in acquirendo Gellij exemplari gratias tibi agam, cùm erit commodum; nunc quàm poſſum habeo maximam. Intellexi poſtea ab iis qui Romæ ſuperioribus menſibus Fuluium Vrſinum, de quo litteris meminiſti, ſalutârunt, habere illum Gellium ſatis antiquum, etſi non integrum: vidiſſe namq; ſe illum apud Fuluiũ mihi confirmârunt. Quare etiam atq; etiam à te peto & quæſo, mi Murete, vt mihi librum illum ab Fuluio homine, vt audio, perfacili, tibiq; amiciſſimo ad paucos dies nobis impetres: eumq; commodè compoſitum & inuolutum vel tabellario Veneto, aut amico notoq;, ſi qui certus occurret, des huc perferendum. Dabo operam, vt paucis pòſt diebus ad te iſtuc referatur. Nam de fide mea ne dubites, tuam tibi prudẽtiam & conſtantiam teſtor, qui & apud quẽ virum agã, memineris, & ipſe me in amicitiam iam ſuſceperis. De fructu & vtilitatibus, quæ ex hoc ſcriptore, mea opera, exſpectanda ſint, etſi pudor multa polliceri me vetat; quædam tamen hîc apponam, ex quibus tu coniector hac in re ſolertiſſimus, coniecturam de reliquo capere poſſis.

Libr. X. cap. XV. initiò: item caſus multiplices, legendum

gendum ex vetere libro puto, item caſtus multiplices. Quid caſtus, apud Nonium & Feſtum. Minuebatur, in fine. Eodem cap. legendum cum ſtrue atq; ferto, & mox arborem felicem, & quod in rica, ex vetere libro: etſi in vetere erat, INRITA, *de rica Feſtus, & de ferto. Cap. XXI. Ælius illo. Legendum ex veteri codice, L. Ælius Stilo, & mox. Quod extremum, inquit, dicebatur, dici nouiſſimum cœptum vulgo. Cap. XXV. rumices, trifaces, de vtroq; teli genere Faſtus. Cap. XXIV. Sicut priſtini & priſtinè: legendum, præfiſcini & præfiſcinè. Et mox. Sacerdotes populi R. cùm condicunt. Libr. XII. cap. I. Non partitionem ſolam, tanqnam ille. Accipe quoque verſus pulcherrimos Ennij lib. XII. cap. IV. ita emendatos ex libro vetere.*

Hæce locutus vocat qui cum benè ſæpè libenter
Menſam ſermonesq; ſuos, rerumq; ſuarum
Comiter impertit, magnam cùm laſſus diei
Partem fuiſſet de ſummis rebus gerundis
Conſilio, endo foro lato, ſanctoq; ſenatu,
Cui res audacter magnas paruasq; iocumq;
Eloqueret, & cuncta malus quæ & bona dicta
Euomeret, ſi qui vellet tutoq; locaret.
Quo cum multa volupia gaudia clamq; palamq;
Ingenium, cui nulla malum ſententia ſuadet,
Vt faceret facinus leuis, haud malus, doctus, fide-
Suauis homo, facũdus, ſuo cõtentus, beatus, (lis,
Scitus, ſecũda loquens in tẽpore, cõmodus verbũ
Paucum, multa tenens antiqua ſepulta vetuſtas

Qu

Quæ facit & mores veteresq; nouosq; tenentem
Multorum veterum leges, Diuûmq; hominumq;
Prudentem, qui dicta loquîue tacereue poſſet.

Et mox, L. Ælium Stilonem. Et lib. XVI. cap. IX. verſus Lucilij ita legendi ex veteri codice.

Illud opus durum, vt Setinum acceſſimus finem,
Αἰγίλιποι *montes, Ætnæ omnes aſperi Athones.*

Eiuſdemmodi complura adferre poſſem, adeoq; vellem, niſi illa iam nimia eſſe vererer. Videbis igitur, humaniſſime Murete, an expoliendum mihi ſcriptorem illum putes; hoc eſt, adiuuandum me in Fuluij libro impetrando. In Cæſare ſimilem operam poſui: quod ipſum pronuper in epiſtola ad lectorem Lucretio præfixa ſumus teſtati. Verùm ab Lambino poſtea ita verberati: &, quia à iure paulum temporis lociq; nobis, vt ita dicam, ſubciditur, omniáque quàm accuratiſſimè ſine librorum veterum copia expoliri nequeunt: tardiùs fortaſſe quàm debueram, certè, quàm putâram, Cæſarem tamen breui, Deo volente, daturus ſum adiecta explanatione modica: gratum, vt ſpero, opus Celtis noſtris, ſeu Tranſalpicis futurum: tua illa epiſtola (eò namq; redeundum eſt) mirificè recreatus, atq; adeò munitus aduerſus furores illos Dionyſiacos; quem iam audio libellum illum, qui vulgò Æmilius Probus, à me certiſſimis rationibus in Lucretium plurimis in locis Cornelius Nepos dicitur, de illuſtribus imperatoribus Græcis, explanationibus longiſſimis, vt ſolet, oneratum in lucem edidiſſe: in quo libello, ſi, quemadmodum in Ci-

cerone, omnia illa quæ in collectaneis Lucretianis emendata propoſui, ſumpſit, ſibiq; arrogauit: veniam mihi viros eruditos daturos ſpero, ſi, manu iniecta, illa, quæ mea legitimis documentis oſtendero, aſſeram & vindicem, incuſſo plagiario pudore, quando aliud non licet. Vale, doctiſſime & humaniſſime Murete. Venetiis. Idib. Auguſt. M. D. LXIX.

HVBERTVS GIPHANIVS EIDEM.

LXXV.

QVIA *Tibure Romam te iam reuerſum puto, auctore etiam Teſſerano noſtro, qui tuam in me ſingularem voluntatem prædicauit, tertium ad te ſcribo de Gellio: teq; etiam atq; etiam oro, vt à doctiſſimo Fuluio librum illum auferas, quem vel ad paucos dies huc mittas, vel quod commodius fortaſſe erit, cum editione aliqua comparandum des, non totum, ſed id duntaxat quod in eo exemplo reperietur ad VII. primo libros eius ſcriptoris. Caue enim putes, mi Murete, nullum ſcriptorem mendoſiorem reperiri poſſe. Ex poſterioribus libris cùm poſſim adferre loca innumerabilia, tum proximè quædam indicaui. Quo argumento commotus, non dubito, quin priores ſimili malo laborent; præſertim qui iam periculum, & in his fecerim, adiutus nonnihil à libris quibuſdam ſed minimè vetuſtis. Verbi gratia libro primo*

mo cap. VII. expauidusq́; Demoſtenes auertit iter: in vetere codice reperi, auertitur; hinc legendum fortaſſe auertit, inducto iter, vt Plato in Phæd. καὶ ἅμα δακρύσας, μεταστρεφόμενος ἀπῄει. *& cap. XX. quales ſunt fermè metæ triangulæ quas, ſic ſcilicet legendum, cap. XXVI. Conuertit ad me, ſic vetus liber. Et libro ſecundo capite VIII. Sic in actionibus ciuilibus auctor ludari dicitur, & capite ſeptimo aut pro reo Catilina aliquo, aut Tibullo, aut P. Clodio. De Tubullo, ſæpè hic. Habeo emendationes aliquot in Epiſt. Cicer. famil. quas Manutius (eum explanationes ſcribere, ex filio eius, qui iam pridem hinc Aſulæ abeſt, cognoui) ſi me mittere ad ſe volet, mittã quàm primùm, ſed tua fide & auctoritate. Nam Manutium etſi virum doctiſſimum eſſe ſcio, & filio Aldo ſum vſus perquam familiariter; temerè tamen meis non nimis acutis emendatiunculis interpellare, ipſe non auſim. Vale mi humaniſſime & doctiſſime Domine.* VENETIIS *VI. Kalend. Decemb. M. D.* LXIX.

HVB. GIPHANIVS MVRETO S. P.

LXXVI.

MAGNAM *tibi gratiam habeo, Murete humaniſſime, qui laborem eum ipſe ceperis, quo nemo id melius præſtare poſſit, téque rogo, vt, quod facis, reliqua item deſcripta vſq; ad libr. IX. quæ quidem*

dem reperies, mittere velis. Valdè gaudebam de Tubulo libro ſecundo, capite ſeptimo, ibi, Catilina aliquo aut Tubulo. Nam ex clariſsimi Pinelli libro, minimè tamẽ vetuſto, in quo ita erat, aliquo aut cubãt, aut iam pridem, Tubulo coniecceram, quod an ad te præſcripſerim, dubito. Sambucus certè ad quem ea de re ſcripſeram, nuper ita reſcripſit. De Tubulo coniectura non diſplicet: cùm facilis ſit lapſus de Tu in Bi. nam de Tubulo qui palam ob rem iudicandam, pecuniam accepiſſet, condemnato, viro improbiſsimo, Cicer. 2. de finibus, 3. de natura Deorum, & pro Scauro meminit. In fragmentis orationis pro Scauro hæc Ciceronis verba: Si me hercule iudices pro L. Tubulo, dicerẽ, quem vnum ex omni memoria ſceleratiſsimum et audaciſsimum fuiſſe accepimus, et cætera. Ea inquam verba huic loco inprimis cõueniunt. Exiſtimo in veteri codice veſtro, cap. 1. lib. 1. deſiderari. Scio namq; varietatem aliquam reperiri in aliis, atq; adeò in primis verſibus. In cap. XIII. lib. I. Scripſi ad magiſtrum ἀρχιτέκτωνα molis Athenienſium. In veteri codice quodam vidi, ad magiſtratum Græcum more Athenienſium. Ex quibus verbis mendum odoratus, legendum putabam ad ἀρχιτέκτωνα Athenienſium. Hoc igitur conſideres velim. Deinde an eodem libro cap. XXIIII. pro, Orchio traditus theſauro, non ſit ſcriptum, Orciuo, & libro 2. capite X. Fauiſſe, duobus S S, an vno S, exaratum ſit. De nomine ſcriptoris etſi ipſe dubito. Nam ea quoque re in Lucretio infinitè illum voco

ſcripto-

ſcriptorem noctium Atticarum: tamen argumenta in vtramq; partem quæ habeo proximis tibi perſcribam. Nam Lambinus, qui paulo momento huc illuc impellitur, & in Ciceronem plerumq; Agelium vocat, cur nunc ita clamet contra ſe quoque tu fortaſſe ignoras: ego nunc etiam tibi indicabo. Et quia vidiſſe te ſentio, ponderoſas illas explanationes in Cornelium Nepotem, ſed Æmilium Probum deprehendimus nos, eum omnes noſtras emendationes in eum ſcriptorem quas de veteri codice, quē habemus, deſumptas, in Lucretiana collectanea conieceram, ſibi ſumpſiſſe omnes. Qua de re memini ad te ſcribere timidè. Sed ipſe faciam vt comperias ita rem ſe habere, ſi libebit conferre hæc loca ex collectaneis noſtris, & commentario Lambini quæ hîc notaui. Sunt hîc eruditi viri, qui, recognita, fabulam egiſſe dicerent Lambinum: hui, vt aliis perſuadeat, ſe non legiſſe noſtra. Puteanum ὥσπερ θεόν τινα ἀπὸ μηχανῆς *adhibet, cùm modus vindice dignus occurrit. Excuſatū me habebis, quæ tua eſt humanitas, mi Murete, qui in rerum noſtrarum vindicatione diligentior fortaſſe tibi videar: in quibus vſurpandis vir ille propriis lapſis, machinas etiam adhibuerit; laudat te: quem ita tamen accepit, ſcit ſcilicet; quem laudet, & cur, metuit, ne offendat ſolido. Valde laboro in prænomine Cornelij Nepotis inueniendo: Tu, ſi potes, me explica, Vale mi doctiſſime & humaniſſime Domine. Salutem dixi clariſſimo Oratori. Venetiis. Kal. Ian. M. LXIX.*

MVRE-

MVRETVS GIPHANIO S.

LXXVII.

TVM *demùm non recuſabo, quin te mihi aliquid debere fatearis, mi Giphani, cùm tua cauſſa laborem aliquem cepero. Quæ enim vſq; huc à te oratus feci, non magis cauſſa tua feci, quàm mea. Nihil eſt enim quod libentius faciam, cùm quid vacui temporis datur, quàm vt libros peruulgatos cum veteribus cõferam. Nondum poſſum ad te mittere quod reliquum eſt, iis occupationibus, quæ tibi quoque ipſi non ignotæ ſunt, impeditus. Contuli loca, quæ notaueras: & admiratus ſum hominis impudentiam: quam tamen in memetipſo iam pridẽ expertus eram. Non enim tantùm, cùm multa à me accepta pro ſuis publicaſſet, vltrò conqueſtus eſt, ſua ſibi à me ſubrepta eſſe; ſed etiam (vide, quæſo te, inauditum improbitatis genus) cùm admonitus eſſet à me de locis quibuſdã Horatianis; quos ita ſtultè interpretatus fuerat, vt omnibus eruditis debere ludibrium videretur; non eſt veritus dicere ac ſcribere, eam ipſam ſententiam, à qua ipſe monitu meo diſceſſerat, meam fuiſſe; meq; vt illius auctorẽ, exagitare iiſdem illis argumentis, quæ à me acceperat. Quid eiuſmodi homini facias, aut quid ad tam inſignem impudentiam addi poſſe arbitrêre? Sed benè, quod non in me vnũ eo modo iniurius fuit. Reperiet alios minùs iniuriæ patientes, quàm ego ſum.*

Fortaſſis ne ipſe quidẽ tacitè hoc tuliſſem calidus iuuenta. Nunc vix credas, quàm mihi à toto illo controuerſandi genere abhorreat animus. Tu quoque, ſi me audis, non nimis acriter eum inſectabere. Vlciſcẽtur hominem mores ſui. Vale. Romæ. Id. Ian.

HVB. GIPHANIVS MVRETO S.

LXXVIII.

PAVLO *tardiùs reſcribo, quod de auctoris nomine quæ requiris denuò mihi conquirenda fuerint. Quæ etſi olim Brugas ad Guidonẽ Laurinum diligenter collecta perſcripſeram, cùm & ille de Carſania aliiſq; id genus conditionibus monuiſſet; nunc tamen in ſchedis, quas huc mecum attuli, reperire non potui. Petendi igitur hinc inde libri, quos ferè nullos hîc habeo. Sed de Lambino* φεῦ τῆς ἀναιδείας, *in quem vt omnia pulchrè conueniant, accipe & aliud eius ſtratagema. Cùm Lutetiæ Thyrſum, non Lucretianum illum, ſed ſuum in me quatere inſtituiſſet, (ego interim domi virgam tam pueriliter peccato minitabar) prima concione dixit cum Belgis omnibus familiaritatem ſibi eſſe, me vnum ſibi malè cupere: protulitq; duodecim ferè Belgarum nomina, qui tum ibi agerent ſtudiorum cauſſa. Multi ex his, admirati hanc pubicã teſtationem & citationem quòd illum ne ſalutâſſent quidem vnquam; me autem vterentur*

rentur familiariſsimè. Imò eo ipſo tempore epigrammata in illum partim proſcripſiſſent, ad me accurrerunt, & acumen Lambini, arteſqúe eius oratorias mihi expoſuerunt. Mirantibus omnibus vnde eorum nomina collegiſſet, interuenit mox eius conuictor, Bruxellenſis, qui ſcrupulum illum nobis exemit. Se namque rogatum & coactum fuiſſe Lambino petenti domi ea aliquot Belgarum nomina dictare, cauſſæ ignarum. Atq; ita res in riſum abiit. De Agellio quæ adferam, te rogo, vt accuratè perpendas: quæ ſi tibi probabuntur, fac vt ratione aliqua adfirmes. Contuli igitur manu ſcriptos ſeptem. Louanij Buslidianum antiquū ſatis, ſed minimè integrū; alterum Cuiacij, in quo decē libri poſteriores, item bonum: tertium Mæmianum, clariſsimi ſenatoris Henrici Mæmij, eiuſdem bonitatis ac magnitudinis; duo præterea erāt Pinellini; quos tamen, quia minimè eſſent vetuſti non libuit totos cōferre, vt neq; RHEDINGERI *vnum, iuuenis nobiliſsimi Germani. Septimus quem Lutetiæ diligentiſsimè cōtuli, Danielis, amici cuiuſdam mei, aduocati Pariſienſis erat, omniū longè pulcherrimus & antiquiſsimus; accedat huic, bonitate, ni fallor, proximus Fuluianus. In iis omnibus, vno, eoq́; optimo, excepto in quo A. Gellij ter ſcriptum reperi: neq; ſæpius nomen in eo codice aderat: conſtanter vidi exaratū Agellij. Itaq; veterum codicum auctoritate ſola, vſitatam deſcriptionē mutare olim. Nam tametſi omnes alij habent, Agellij; vnus tamen omnium antiquiſsimus habet A. Gellij. Rurſus hic etſi*

 iam

iam vetuſtus eſt; vnus tamen habet A. Gellij: cùm reliqui omnes, ex quibus duo aut tres etiam benè vetuſti, habeant Agelli. Hoc igitur ex vetuſtis codicibus argumentum in medio relinquendum cenſeo. Reliqua ſunt duo, prius, meo quidem iudicio egregium: quod hic auctor nunquam adducatur (ſæpè autem adducitur) Gellij nomine, ſed ſemper A. Gellij, vt quidem in vulgatis codicibus perſcribitur. Ab Seruio in Virgilium, minimum ter adducitur, à B. Auguſtino vſurpatur quinquies, à Priſciano ter. Loca ſunt. hæc Priſc. lib. VI. A. Gellius noctiũ Atticarum. IX. Hiſtoria ex libris Heraclidæ Pontici, & cætera, & eodem libro: A. Gellius noctium Atticarum VI. Sole medio, inquit, & arido, & cætera, & lib. VII. Vnde A. Gellius noctium Atticarum inſcripſit. Auguſt. de ciuit. Dei, lib. IX. cap. IV. in libris quibus titulus eſt noctium Atticarum, ſcribit A. Gellius, vir elegantiſsimi eloquij, & multæ ac facundæ ſciẽtiæ, & cætera. Mox ibidem: Narrat A. Gellius, & cætera, poſtea quæſiuit A. Gellius à Philoſopho, etc. in eo libro ſe legiſſe dicit A. Gellius, & cætera, & : hæc vt potui non quidem commodius A. Gellio, ſed certè breuius, & cætera. Sic Auguſtinus in vno eodemq; capitulo. Seruius in commentario Vergilij: ad illum verſum lib. 5. Et me ſæuus equis oriens adflârit anhelis: Hæc autem (inquit) plenè exequitur & Cicero in Auguralibus, & A. Gellius in libris noctium Atticarum, & lib. VII. ibi. Et quos maliferæ deſpectent nomina, & cætera, & in Georgicis, ni fallor, ſemel.

Alterum eſt argumentum, quod illis omnibus in locis, in codicibus eorum ſcriptorum manu deſcriptis conſtanter exaratum vidi, Agellius & interdum Agerius. Contuli autem codices Priſciani ſex manu ſcriptos, Seruij duos, Auguſtini vnum, omnes valdè antiquos, ſed Auguſtinum illum antiquiſsimũ. Poſſem & auctoritates doctorum quorundam hominum adferre, quibus hæc probarem. Nam Lambinus, vt ſolet, paulo momento huc illuc impulſus, in edendo Cicerone Agellius probat: in Nepote deteſtatur. Accepi Gabrielem Faërnum Agellij quoque nomen probâſſe, commotum maximè verſiculo quodam antiqui neſcio cuius Grammatici, in quo hæc vel ſimilis fuerit clauſula: vt doctus Agellius inquit. Tu ſi eum Grammaticum & verſiculum (Fuluius fortaſsè eum tibi ſubiiciet, quem valdè familiarem Faërno audio fuiſſe) mihi indicaris: magnoperè hanc opinionem confirmaueris.

Agellij autem nomen Romæ vſitatum fuiſſe (vt & Agerij, de quo cùm alia in Pandectis loca, tum l. qui Romæ) Agerius de verbo. obligat. cùm ex inſcriptione quadam antiqua, quam reperi in iis, quas multas, & fortaſſe nimis multas, in paruum libellum ſuum de orthographia retulit Aldus iunior, & ex Statij Poëtæ matre, quam vocatam Agellinam ſcribunt, tum ex Priſciano, qui mihi noſtrum auctorem ἀνίτλεως videtur. Sic igitur ille lib. IV. In ius deſinentia ſiue à nominibus, ſiue à verbis deriuata, ſeruanti ante ius, & cætera, vt ſeruus, ſerui Seruius: ſeruilis Seruilius,

agellus agelli Agelli⁹: ſilua Siluius: virgula Virgilius: & cætera. Nunc reſpondeamus obiectionibus, quas puto eſſe poſſe duas. Vna eſt, potuiſſe deprauari manu ſcripta contractione quadam facilíque lapſu, ſcripto Agellio, pro A. Gellio, vt in Carphania & aliis nonnullis accidit. Altera eſt, Romani hominis nullum fore prænomen, quod nouum ſit & inuſitatum. Prior nullam vim mihi videtur habere. Proferat enim quis nomen aliquod ſcriptoris noti, quod cõſtanter & perpetuò ita contractum & deprauatum in plurimis locis reperiatur; quòd certè nemo vnquam (aut valdè erro) facturus eſt. De prænomine, ea ætate mirum nõ ſit, qua certum eſt multa Romanorum propria inſtituta iam exoleuiſſe. Fortaſſe & prænomen & cognomen habuit his noſter, quæ tamen interciderint, aut quæ ipſe auctor, Agellij nomine notior, prætermiſerit adſcribere. Paulli & Vlpiani & omnium ferè Iuris auctorum prænomina, quis vnquam audiuit? Poſſem fortaſſe probabiliter, A. Agellium dicere appellatum, ſed coniecturis huiuſmodi non puto eſſe opus. Hæc ferè ſunt quæ de Agellio habeam, quæ, ſi probas, obſecro, ſi potes, adiuua, maximè illo Faërni verſiculo: ſi minus probas, tamẽ vt verſiculum illũ, et tua perſcribas. Sed enim volumen vt habeas, teq; ciuiliter laceſſam, cupio mihi explices, tuamq; indices ſententiam, cur Vlpianus Ius à iuſtitia deducat. Ego quidẽ etymon hoc non grammaticum, ſed philoſophicum eſſe puto: Ius enim vt actionem ex habitu iuſtitiæ manare. Quæro etiam, cur Iuri gentium Florentinus adſcribat vindicatio-

dicationem in l. tertia: cùm & beluis ea ſit cõmunis. Plura aliâs, iam ſatis. Vale mi doctiſsime Murete. V. Kalend. Febr. M. D. Lxx.

IOANNES ZAMOSCIVS REGNI POLONIAE VICECANCELLARIVS Belzenſis, Kniſſynenſis, Zamchenſis Capitaneus, &c. M. Antonio Mureto S.

LXXIX.

T*VM ex conſtanti fama, tum ex ſcriptis tuis, quæ in lucem à te edita, manibus omnium, ob eorum elegantiam teruntur, cognoui quantus ſis in litteris. Facilè igitur tua virtus me, etſi tanto locorum interuallo à te remotum, & eum, qui te nunquã viderim, in tui amorem trahere potuit. Cùm & ipſe eas, licet earum ignarus, ac in vita ciuili occupatus, amem. Id tibi litteris hiſce meis breuiter ſignificare volui. Plenius verò per Generoſum Ioannem Zamoſcium Sereniſsimi Regis noſtri Secretarium qui iſtuc à Rege miſſus eſt. Cui tu fidem, in iis, quæ tibi nomine meo nunciabit, adhibebis, & me tui amantem, redamabis. Vale, ex caſtris ad Gedanum, III. Kalend. Iulij. M. D. Lxxvii.*

SERENISSIMO ET POTENTISSIMO PRINCIPI STEPHANO, DEI GRATIA Poloniæ Regi, &c. M. Antonius Muretus S. P. D.

LXXX.

NIHIL *in vita aut optabilius, aut honorificentius mihi contingere potuit, Sereniſsime Rex, quàm vt homo neq; ingenio, neq; doctrina præter cæteros præſtans, ampliſsima & honeſtiſsima conditione propoſita, à Maieſtate tua in Poloniam vocarer. Quò equidem venire cupiebam: nõ tam priuati commodi ſpe, quam mirifico quodam ſtudio incenſus videndi ac venerandi cominus eum principem; qui ſolus hodie confirmat vetus dictũ, hominis ſapiẽtiſsimi: tùm demùm beatas ciuitates fore, cùm aut Philoſophi regnarent; aut Reges philoſopharentur. Sed id, cùm ita cuperem, vt nihil vnquam cupierim ardentius, cur efficere nõ potuerim, Regia Maieſtas tua ex Ioanne Zamoſcio Secretario ſuo intelliget. A qua ſupplex peto: vt ne propterea dedignetur me in ſuorũ numerum adſcribere: neque iniquo animo ferat, me, dum viuam, quibuſcunque modis potero, & loquendo & ſcribendo, quantum Regiæ ipſius liberalitati debeam profiteri ac prædicare. Deus Opt. Max. Regiam Maieſtatem tuam rebus omnibus florentiſsimam quàm diutiſsimè ſeruet. Romæ.*

Kal. Decem. M. D. LXXVII.

M. AN-

M. ANTONIVS MVRETVS IOANNI ZAMOSCIO REGNI POLONIÆ VIcecancellario, Belzenſi, Kniſſynenſi, Zamchenſi Capitaneo, &c. S. P. D.

LXXXI.

PRAETER *ſpem & opinionem meam accidit, vt cùm inter me & Ioannem Zamoſcium Sereniſſimi Regis Secretarium omnibus prope de rebus conueniſſet: iamq́ue ego me ad iter accingerem, atque iſtic animo & cogitatione totus eſſem: ſubitò oſtenderit Gregorius Pontifex Maximus profectionem meam ſibi non placere: meq́ue per viros ſumma auctoritate præditos monendum curauerit, ne ex vrbe diſcederem: ſibi curæ fore, vt ne in vrbe deteriori conditione eſſem, quàm quæ mihi in Polonia deferretur. Quin etiam ad quingentorum aureorum nummorum ſtipendium, quod mihi iampridem conſtitutum erat: ſtatim ducentos adiici iuſsit, mandauitq́ue Datario ſuo, primo quoque tempore quoquo modo efficeret, vt aliunde mihi trecenti aurei nummi quotannis penderentur. Ea re factum eſt, vt coactus ſim deponere conſilium quod ceperam veniendi ad vos: à quo, nec viuam, ſi me alia vlla res, quàm ſummi Pontificis voluntas atque auctoritas abducere potuiſſet. Interea etiam tacente me, facilè omnes vident, quantum Sereniſsimo ac potentiſsimo Regi Stephano, quantum*

tibi, Zamoſci clariſsime, debeam. Vobis enim, niſi planè ingratus ſim, hanc tam luculẽtam fortunarum mearum acceſsionem acceptam feram neceſſe eſt. Quare dum viuam, me vtriq; tantum debere fatear oportet, quantum ab homine deberi homini plurimùm poteſt. A te etiam atq; etiam peto, vt mihi veniam à Sereniſsimo Rege impetres: tibiq́; perſuadeas, ſi vllum tempus vnquam eueniat, vt me vitam ipſam vel pro Maieſtate ipſius, vel pro tua, clariſsime Zamoſci, dignitate in diſcrimen exponere oporteat, nemini me conceſſurum, qui id promptius aut maiori animo faciat. Vale. ROMAE. *Kalend. Decemb. M. D. LXXVII.*

IOANNES ZAMOSCIVS REGNI POLONIÆ CANCELLARIVS, BELZENSIS, Kniſſynenſis Capitaneus, &c. M. Antonio Mureto S. P. D.

LXXXII.

NOSTRVM *tui ſtudium tam bene ceſsiſſe tibi, vt ſcribis, tibi quidem gratulor; mihi gaudere nõ poſſum, qui te hîc careo, vbi & frui è propinquiore loco poteram tuis literis, & eas etiam ornare magis, vti quidem ſummoperè cupiebam. Sed hæc Deo committamus, cui neceſſariò obtemperandum eſt. Tu vide, vt ad nos quàm ſæpiſsimè ſcribas, & cùm quid habes, quod tuis ipſius oculis atque auribus digniſsimum eſſe arbitrere, nos quoq; eo beare ne prætermittas,*

tas. Rem nobis feceris gratiſsimam, & noſtra amicitia digniſsimam. Vale. Datum VARSOVIAE, *die 25. Mart. Anno Domini M. D. LXXVII. Scias te Regi noſtro inprimis commodatum eſſe.*

MVRETVS GERARDO SVO S. P. D.

LXXXIII.

MIHI *crede. Iraſcerer* TITIO *noſtro, niſi vererer, ne ipſe eandem rationem iniret placandi mei, quam iniit abhinc biennium. Etenim, ſi neſcis, cùm ego eum, neſcio qua de cauſſa, ſubaſperè appellaſſem, neq; illi iratum eſſe dixiſſem: renidens ille, faxo, inquit, iſtud verbum magno redemptum velis; Eo ipſo die ſub veſperā, cùm mihi iam parata cœnula eſſet; ecce tibi homo ad fores. Quid tu, inquam, huc? Tecum, inquit, vt cœnem, ſi fortè placare te poſsim* φιλίαν ἀμφὶ τράπεζαν. *Tu verò cœnare mecum potes; placare me neq; tam citò, neq; tam facilè potes, Inter cœnam, multa, vt ſolet, feſtiuè narrare, multa vrbanè dicere: quæ omnia ego, non facilè quidem, ſed tamen, mihi imperans ſilentio audiebam; ita compoſito ad ſeueritatem vultu, vt ne illud quidem facerem, quod canes iratæ ſolent. Diſceſſurus. Etiámne, inquit, iratus es? Multò, inquam, iratior, quàm prius. Poſtridie eadem hora, cùm, tanquam ad conſtitutum veniſſet, quærenti mihi. Quid tu huc denuo inuocatus?* Αὐτόματοι δ' ἀγαθοὶ, *inquit ille. Itáne, inquam,*

inquam, ſalſis dictis & verſiculis cœnam te quotidie nacturum putas? At ego, ne erres, hodie non cœno. Rectè ſanè, inquit, ego igitur, te ſpectante, bona tua comedam. Scio enim, quid tibi in cœnam paratum ſit. Fortè autem eo die amicus quidam ad me turdos & ficedulas aliquot miſerat. Quarum cùm partem coqui, partem in craſtinum ſeruari vellem, prætериens ipſe, coquo meo, homini ſimplici ac credulo, apud quem valdè gratioſus eſt, perſuaſerat, vt omnes coqueret: alioqui enim fore vt corrũperentur. Ita mihi denuo hoſpes habendus fuit non multi tantùm ioci, ſed multi etiã cibi. Vbi adſedimus, tàm multa dixit, vt non cæteris tantùm domeſticis, riſu ilia diſtenderit; ſed poſtremò mihi etiam ipſi, qui triſtitiam ſimulare cupiebam riſum inuitiſsimo excuſſerit. Facilè iam perſpicere poterat, iram in ſe meam aut nullam fuiſſe: & ita erat: aut planè depoſitam eſſe: ſed expediebat homini, putare me adhuc iratum ſibi. Redit tertio: & quærenti, quid hoc negotij eſſet: Volo, inquit, parere veteri ſententiæ. Οὐ χρὴ συμποσίοισι φίλων ἀπέχεσθαι ἑταίρων Δηρὸν. *Tum tu igitur, inquam, vnum me ſodalem habes? Ego verò, inquit, te vnico magis vnicum, neq; mihi vnquam bene eſt, niſi cùm & eſſe & commeſſe vnà tecum licet. An tibi igitur diu videris abfuiſſe, qui mecum & heri & nudiuſtertius cœnaueris? Quinimò, inquit, ita erga te affectus ſum, vt Medus ille erga Cyrum* καὶ ὅσον σκαρδαμύττω χρόνον πάνυ πολύς μοὶ δοκεῖ εἶναι. *Abi, inquam, quò dignus es, cum iſtis tuis ineptiis, an te mihi pro*

ignoto

ignoto verba dare poſtulas? Licuit dicere, licuit obiurgare: ipſe tamen abſterreri nunquam potuit, quin mecum cœnaret. Sublatis menſis. Quæſo, inquam, amoto ludo, an hoc quotidie facturus es? Quotidie, inquit, donec te mihi planè placatum eſſe cognouero. At ego, inquam, potius iuſiurandum in eam rem arbitratu tuo dabo. Quid quæris? Niſi iraſci deſiiſſem adhuc opinor eum σύνδειπνον quotidianum haberem. Itaque quiduis iam perpeti poſſum potius, quàm vt iſtis iraſcar, qui ſe tam bene vindicare nôrunt. Extra iocum, mi Gerarde, neque Titio quiſquam vir melior eſt, neq; officij plenior, neque cuius aut ſermo aut conuictus mihi dulcior ſit: ſed tamen interdum in me nimis ſibi multa permittit. Nihil eſt in bibliotheca mea ita abſtruſum ac reconditum, vt ei non pateat: omnia inſpicit, omnia perſcrutatur. Fuit etiam tempus, cùm, quicquid viſum erat, etiam me inconſulto, auferebat, ac deinde referebat: ſed id facere deſiit, poſtquam me ægrè ferre animaduertit. Et tamen ſic quoque, abſente me, peruolutat omnia, omnes forulos excutit, neque ſi quid modo abſolutum ac perpolitum eſt, ſed rudia etiam, ſi collibuit, & inchoata deſcribit. Quis neget hoc nimium? ait Hiſpanus Poëta: ſed ſit ſatis, ſaltem ne me traduceret: ſed, quod ſemper pollicetur, nunquã præſtat, nugas meas legeret ſolus. Nunc, quia ita me amat, vt mea omnia miretur, vos quoq; ſibi eſſe huius erroris ſocios putat: & ea ſæpe vobis, vt admiranda, dilaudat, quæ vos, ſat ſcio, contemneretis. Mitto cætera. Hoc de græca

tragœ-

tragœdia quale eſt? Neq; enim vni tibi, vt putas, ſed aliis compluribus amicis dixit, vidiſſe ſe apud me tragœdiam quandam græcam admirabilem: cùm tamen ego latinè quidem duas tantùm adoleſcentulus tragœdias ſcripſerim: de græca tragœdia ſcribenda nunquam, ne per ſomnium quidem cogitârim. Non ea vis animo. Et tamen vix credas, quot mihi tragœdias ficta illa tragœdia concitârit: multis qui ex eo illud audierant, eius legendæ poteſtatem ſibi fieri poſtulantibus, mecumq́; quod id non facerem, expoſtulantibus. Narrabo tibi rem totam, vt tu porrò narrare aliis poſsis. Sumpſerã haud ita pridem otioſus in manus Senecæ tragœdias, easq́; animi cauſſa euoluebam: ac fortè incideram in principium Troadum. Ita enim vocandam puto, quæ vulgò dicitur Troas. Libuit tentare, num quid græcè ſimile poſſem: & ſubitò quodam impetu ita exorſus ſum:

Εἴ τις τυράννῳ θυμὸν ἐξαρθεὶς τύχῃ
Φρένας γέγηθε ταῦρος, ἢ κομπάξεται,
Ἐς ἀεὶ θεῖον ταυτὸν ἐλπίσας μενεῖν,
Ἐμοί τε καὶ σοὶ δύσμορε Τροῖ ἐμβλεποι
Οὐ γὰρ ποθ᾽ οἱ θεοὶ τὰ παρὰ τοῖς θνητοῖς σεμνὰ
Σαφέστερον ἀπέδειξαν, ὡς πάντ᾽ ἀσθενῆ,
Παίδων τ᾽ ἄθυρμα, καὶ καπνοῦ σκιᾶς ὄναρ.
Φεῦ, φεῦ τὸ κλεινὸν ἔρεισμα τῆς πρὶν ὀλβίας
Ἀσιάτιδος γῆς, θεῶν πεπονημένον χερσὶ,
Ὡς ᾤχετο πολεμίῳ κατασκαφθὲν δορὶ,
Κεῖταί τε φροῦδον οἷον ἐξ οἵου φανέν;

Vereor ne proiicias epiſtolam, ſi perrexero. Et tamen

blan-

blandiente progreſſu, perſecutus ſum totam illã Hecubæ ῥῆσιν. In illud αὐτοσχεδίασμα abſente me, inciderat Titius: & putans ſe reperiſſe, quod pueri in faba, auidiſsimè legere exorſus, ſuperueniente me, deſtitit. Vix à me digreſſus erat, cùm, vt in quemcunq; amicorum inciderat, ſpargit, mirificum Poëtam eſſe me: viſam à ſe tragœdiam græcam meam, δαιμόνιον τι χρῆμα: ſed me non temerè quemlibet ad mea legenda admittere: Iouis, vt ait Horatius, auribus illa ſeruare. Paucis pòſt diebus, vt quiſq; amicorum mihi obuius factus erat, ita omnes orare, obſecrare, obteſtari, vti ſibi ſaltem inſpiciẽdæ præclaræ illius tragœdiæ facerem copiam. Cùm ego, qui vix iam illorũ verſuum memineram, negarem vllam vnquam à me ſcriptam eſſe tragœdiam græcam, idq; etiam iureiurando confirmarem; neq; tamen aut hoc perſuadere poſſem, aut ab eis cognoſcere, quis eius fabulæ auctor fuiſſet, exſtitit tandem vnus, qui Titium nominaret. Audito hominis nomine, ſtatim ſuſpicatus ſum id quod res erat. Itaq; cum quibuſdam eorum, iis præcipuè, quos videbam iniquiore animo ferre, quod parum amicè agere me ſecum putarent, eos verſus oſtendiſſem, feci, vt tragœdia in mimum verteretur. Video tibi quoq; illud mendaciolum aſperſum. Tu verò, mi Gerarde, caue quidquam meorũ eſſe arbitreris, quod ego non tecum libentiſsimè communicem. Quod ſi tanti eſſem, vt quidquam tale ſcripſiſſem, non te modò auditorem, monitorem, cenſorem admitterem; ſed alios operis inſpectores quàm poſſem plurimos corrogarẽ.

Neq;

Neq; enim mihi cornea fibra eſt. Neque quiſquam vnquam qui bonos verſus aut feciſſet, aut feciſſe ſe putaret, occultos illos habere voluit. Ego de tua valetudine, de ſtudiis tuis, quid in iſto amœniſſimo ſeceſſu legas, quid ſcribas, cognoſcere diſcupio. Vale, & alũnum tuum præſtantiſsimum adoleſcentẽ, Aſcanium Columnam, quando me ab eo amari ſcribis, meo nomine ſaluta. ROMAE. *Prid. Id. ſextil. M. D. LXV.*

M. ANTONIVS MVRETVS AVGVSTINO VALERIO EPISCOPO Veronenſi S. P. D.

LXXXIV.

SOLEO *libenter, quoties incidit occaſio, de ſummis virtutibus tuis loqui, & commemorare in omni ſermone eum vſum, qui mihi tecum olim Venetiis maximus ac ſuauiſsimus interceſsit: cùm & ego te propter tantam doctrinæ copiam tantamq; morum ſanctitatem, quantam in homine adoleſcente nunquam videram, colerem, atq; adſectarer, & tu mecum, quæ tua eſt humanitas, tua omnia familiariſsimè communicares. Ex eo igitur plerique, qui mecum verſantur, in eam opinionem venerunt, vt putent me apud te aliquid poſſe: neq; ego, vt verum fatear, hanc ipſorum opinionem, aut refello, aut imminuo: confirmo potius, & quantum in me eſt, augeo: qui præclarè intelligam, quantoperè mihi pulchrum*

atq;

atq; honorificum ſit, arbitrari quamplurimos me à te tali viro amari: Sæpe igitur multi, qui à te obtinere aliquid vellent, egêre mecum, vt ad te ſua cauſſa ſcriberem: quod tamē facere vſq; adhuc nolui: quòd, quæ ipſi volebant, non erant eiuſmodi, vt ea vel me à quoquam, vel à te quemquam petere debere arbitrarer. Nunc cùm ea ſe res obtulerit, in qua non modò clariſsimi viri mihiq; amiciſsimi commodum; ſed quod multò pluris eſt, exiſtimatio tua quodammodò agitur, putaui me, niſi ad te, præſertim rogatus, ſcriberem, officio defuturum. Iam diu eſt cùm qui hîc Pauli Sadoleti Carpentoractenſis Epiſcopi, viri præſtantis, planéque magno illo patruo digni, negotia gerunt, conqueruntur, non ſolui penſiones annuas; quarum alteram ipſi, alteram eius fratri patrueli Camillo ex Eccleſiæ tuæ prouentibus deberi adſeuerant. Iamq; hic tertius menſis eſt, cùm ad te ſuper ea re, ipſorum rogatu, Hippolytus Cardinalis Ferrarienſis, cuius ego, vt ſcis, in familia ſum, literas dedit. Cùm hoc omnibus qui te norunt, nouum atq; incredibile videtur, dare te cuiquam cauſſam vllam de te querendi: tùm te nihil dum ad Cardinalis literas reſpondiſſe, non alij tantùm, ſed & ipſe miratur. Hic ego, te Valeri optimè ac ſapientiſsime non orabo: des operam, vt Sadoleto quamprimùm ſatisfiat: noui non integritatem modò; ſed & altitudinem animi tui longiſsimè remoti à ſordibus, & præ honeſtate nihili cætera omnia facientis. Hoc tantùm petam, vt cùm ei ſatisfaciendum curaueris, quod te celeriter

 factu-

factúrum non dubito, & certò mihi perſuadeo per te non ſtetiſſe quò minus ſuo tempore factum ſit; hoc igitur cùm feceris, vt ſignifices Cardinali literas ipſius tantum apud te quantum debent, ponderis habuiſſe. Vale. ROMAE. *Idib. Mart. M.D.LXVIII.*

M. ANTONIVS MVRETVS IOANNI ANTONIO ODIſcalco ſuo S.

LXXXVI.

ETSI *pro mutua inter nos voluntate tibi dubium eſſe non poteſt, quin tua omnia mihi chara ac iucunda ſint; tamen mihi hoc affirmanti credas velim, literas tuas mihi etiam iucundiores fuiſſe, quàm tu exiſtimare facilè poſsis. Nam & quod ego ſummo opere cupiebam, continebant* λεπτομερέστατα *totam rationem itineris tui, & quæ iſtic vita, qui mores, quæ cùm cæterarum artium, tùm iuris docendi ratio, ita diſertè ac luculenter explicabant, vt Vlixis Homerici narrationem Alcinoo, ac Pheacibus minus fuiſſe iucundam putem. Admiſcueras, etiam eis plurimum natiui illius leporis &* αὐτοφυοῦς *vrbanitatis, qua præſens ſermones tuos condiebas, vt eas legens, tantùm non ſpectare te ac tecum confabulari viderer. Acceſsit ad voluptatem meam, quod patruus tuus V.C. qui eas mihi vſq; in Quirinalem, ibi enim nunc ſumus, ipſemet attulit; oſtendit mihi etiam eas,*

quas

quas ad alterum patruum ſcripſeras; quibus eadem prope quæ in meis, ſed latinè expreſſa continebantur. Tum demùm agnoui, quid te adduxiſſet, vt ad me populari ſermone ſcriberes. Neque enim illud te mouit, in quo iocaris Phormionis exemplum: ſed id potius feciſti, φιλοτιμούμενος παρ' ἡμῖν ἐπὶ τῇ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἰδιώμασιν εὐεπείᾳ. Quod artificium tuum cùm iam detectum eſſe videas: cenſeo poſthac ad me quoque latinè, ſi videbitur, ſcribas. Quod tamen ea lege à te peto, vt ne propterea minus crebras, aut minus longas literas des. Quiduis enim malo, quàm earum fructu carere. Gaudeo metum meum de iis qui iſtic Ius ciuile profitentur vanum fuiſſe: & eos ſcriptores, quos ego tibi dilaudare conſueueram, etiam iſtic vigere. Felicius hac in parte tecum actum eſt, quàm cum quibuſdam aliis συμφοιτηταῖς tuis, qui, vt à me digreſsi ſunt, inter illos συρφετώδεις ac βορβορώδεις, ſplendidarum ineptiarum magiſtros conſeneſcunt. Ego, & tibi hoc nomine, vt debeo, gratulor, & cupidè tempus illud exſpecto, cùm ad nos non illa inani δοκησισοφίᾳ; ſed vera, ac ſolida Iuriſprudentia inſtructiſsimus, reuertaris. Nondum audiiſſe te puto, me hîc Pandectas publicè interpretari, non ſine aliqua moleſtia eorum qui nollent configi oculos cornicibus, & quæ iuuenes didicere, ſenes ridenda fateri. Equidem dabo ſtudioſè operam, vt eripiam ex animis hominum ſtultiſsimam illam opinionem, nihil in Iure, aut ſapienter cogitari poſſe, quod non ex illis lacunis hauriatur, aut eruditè dici, quod non inſulsè

inelegantérq́ dicatur. Spero me his æſtiuis menſibus, quibus res proferentur, in Tiburnio ſeceſſu aliquid noui edolaturum. Quidquid erit, ſi quid modò erit, ſum enim mirificè Callipides, ad te mittetur. Interea amabis me, vt facis. Scis enim te id mutuò facere, & ad me, quàm ſæpiſsimè poteris, ſcribes. Vale. ROMAE. *3. Non. Ianuar. M. D. LXVIII.*

HIPPOLYTVS CARDINALIS FERRARIENSIS ARCHIEPISCOPVS AVſcitanus A. Sorbino Theologo S. P. D.

LXXXVI.

CVM *allatum eſſet ad nos de doctrina, & eruditione tibi in rebus ſacris à Deo conceſſa, déque ſtudio quod à te perpetuò adhibetur in vera & Catholica religione defendenda, atq; in prauis opinionibus refellendis, ac labefactandis, libenter ſanè fecimus, vt te potiſsimùm deligeremus, qui in Eccleſia noſtra Auſcitana Theologi locum ac gradum obtineres. Quod munus, hortamur te, vt magno animo ſuſcipias, vtq́; te cùm primùm poteris ad ipſam Auſcorum ciuitatem conferas: vt animus noſter de populo illo dies noctesq́; ſollicitus, aliqua ex parte in tua fide, ac diligentia conquieſcat. Multa nobis de te pollicemur, neque diffidimus ea à te, Deo adiutore, præſtitum iri. Laborũ, ac vigiliarum quas in populo*

illo

illo docendo collocabis, vera quidem & ſolida præmia ab ipſo Deo, cui ſeruies, exſpectare te conuenit: ſed ne nobis quidem vllo aut loco aut tempore ornandi tui voluntas defutura eſt. Hoc re ipſa verum eſſe comperies. Vale. ROMAE. *6. Idib. Mart. M. D. LXVIII.*

PETRVS VICTORIVS LVDOVICO CASTANAEO RVPIPOZAEO ORATORI Regis Chriſtianiſsimi ad Gregorium P. M. S.

LXXXVII.

NOSTI *maxime illuſtris, & omni liberali doctrina erudite Orator, quod literis proditum fuit à M. Cicerone de Themiſtocle ſapiente ac forti viro, reſpondiſſe eum, cùm quidam illi pollicitus eſſet, ſe artem ei memoriæ traditurum, obliuiſci ſe malle diſcere. Quæ ſanè vox egregia eſt, & ſummo hoc homine digna: rectéq; feciſſet, quicunq; literis mandâſſet, ne prudentiæ plena ſententia vetuſtate interiret. Laudo igitur Ciceronẽ, qui in illuſtri loco ipſam collocauit. Nam Plutarchus, qui vitam eius diligenter ſcripſit, in aliis pluribus eius* ἀποφθέγμασιν, *hanc non commemorauit: non tamen, cùm de ipſa ſæpe mecum accuratè cogitârim, probo declarationem ipſius, qui putauit hoc à Themiſtocle dictum eſſe, quòd hærebant in memoria, quæcunque audierat*

aut viderat. Etſi namque hoc præſtare potuit, vt nouum illud artificium deſpiceret, cùm minimè ipſo egeret; nihil tamen valebat ad acrem cupiditatem, ſitimq́ explendam, quæ in animo Themiſtoclis vigebat, eiiciendi inde, quòd cùm moleſtum erat, ac dolorem ingentem homini inurebat. Arbitror igitur (vt liberè, quod ſentio, loquar) hoc ſummum illum virum ſignificare voluiſſe, ſe valdè omni mortali obligatum futurum, qui rationem ipſi viamq́ monſtrâſſet, qua penitus obliteraret cuncta, quæ non ſine dolore in memoria inſiderent; præſertim cùm feratur Themiſtocles in adoleſcentia culpas non paruas admiſiſſe; famaq́ ipſius eo tempore, quaſi ad metas hæſerit; quod poſtea ipſe quoq́ confeſſus eſt: & ſimili ad rem declarandam, ſatis accommodato, purgare conatus eſt. Et ſanè exiſtimo ego paucos mortales inueniri, qui vacui penitus fuerint ab omni labe ac vitio in lubrica illa ætate, & cui voluptas corporis libidoq́ dominatur, quæ imperium ſuum durum atque iniuſtum, exercet aliquando etiam in graues & moderatos viros. Cùm igitur mecum multum iam de hoc quæſiuerim, exſpecto modò de ipſo iudicium tuum: teq́ iudicem huius quæſtionis ſtatuo, quem ob exquiſitam honeſtarum artium ſcientiam, magnumq́ vſum rerum, ſpero facilè cogniturum, an verum ego in hac re attigerim, ſiue contra lapſus opinione fuerim, valdeq́ peccârim, qui temerè à tanti viri auctoritate diſcedere auſus ſim. Vale. FLORENTIA. *6. Kalend. Ian. M. D. LXXVIII.*

LVDO-

LVDOVICVS CASTANAEVS RVPIPOZAEVS P. VICTORIO S. P. D.

LXXXVIII.

FONTES *quidem ipſi, quod dicitur, ſitiunt, Victori, cùm tu, talis tantusq; vir in hoc genere literarum, de eo quod ipſe ſtatuiſti, cuiuſquam tibi ſententiam præterea exquirendam putas. Sed ſi maximè aliquem quærebas, qui de tuo iudicio iudicaret; ego tamen minimè omnium ad eam rem idoneus videri poteram: qui dicis tantùm cauſſa, vt vos loquimini, hæc ſtudia attingo: multisq; ac grauibus curis impeditus exceptas tãtum & ſubciſiuas horas eorum tractationi tribuo. Facilè itaq; adducor, vt credam, te magis ornandi mei cauſſa feciſſe, vt quæreres, quid mihi de tua Themiſtoclei dicti interpretatione videretur, quàm quod me valde bonũ talium rerum exiſtimatorem eſſe iudicares. Sed tamen, ſi mihi quoque in veſtro eruditorum hominum ſenatů ſententiæ dictio eſt, adſentior tibi, Victori, atque ita adſentior, nihil vt putem ſuper hac re verius aut ſapientius cogitari poſſe. Nam vt tu rectè ratiocinaris, ſi omnia in animo Themiſtocli, quæcunque aut audierat, aut viderat hærebant; poterat quidem deſpicere artẽ illam memoriæ, vt ſibi minus neceſſariam: ſed nihil tamen erat cauſſæ, cur artẽ præterea requireret obliuiſcendi. At cùm gaudium, quod cupiebat è rebus ſuis præclarè geſtis, contaminaretur recordatione eorum quæ adole-*

adoleſcens libidinoſè ac nequiter fecerat, non immeritò cupiebat, eorum obliuiſci poſſe, vt illo gaudio liquido ſinceroq; frueretur. Habes igitur me adſtipulatorem ſententiæ tuæ: quod tu quanti facturus ſis, neſcio: ego ita demùm à te non omninò parui fieri putabo, ſi me, quod tuo commodo fiat, talibus epiſtolis ſæpe prouocaris. Interea, mi Victori, ſi quid vides, quod ego hîc aut tua, aut tuorum cauſſa facere poſſim, fac vt ſciam; atq; hoc pro certo habeto, tua omnia maiori etiam ſtudio, quàm mea, ſemper à me procuratum iri. Vale. ROMAE. *6. Non. Ianuarij. M. D. LXXIX.*

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. HERCVLI CLOFANO.

LXXXIX.

ITA *crebra ſunt tua erga me officia, vt ego, quia nihil adhuc cauſſa tua ex animi mei ſententia efficere potui, quoties de te cogito, id quod facio ſæpiſsimè, totus pudore ſuffundar. Sed tanta his temporibus in vrbe eſt* ἀπορία *conditionum, quæ quidem ex vſu tuo eſſe poſsint, vt nunquam fuiſſe maiorem putem. Video hîc quotidie homines adoleſcentes optimo ingenio, amabiliſsimis moribus, mediocri vtriuſq; earum linguarum quæ in pretio ſunt intelligentia; qui, cuius domi viuant, reperire neminẽ poſſunt. Non defetiſcar tamen experiri, eniti, laborare,* πάντα λίθον,

vt

vt Græci dicunt, κινεῖν, donec aliquam rationem reperero, qua nobis vnà viuere liceat. Remitto ad te orationes, quæ mihi non magno vſui fuerunt. Liber eſt neq; antiquus, neq; deſcriptus ex vllo valdè antiquo, & negligentiſsimè ſcriptus. Ago tamen de eo tibi gratias ſanè maximas. Priſcianum, qui mihi incredibiliter gratus fuit, ſpero, aut potius video multò meliorem fore. Si frater Vincētij Stampæ eos ad me libros, de quibus ſcribis, mittere voluerit, obſtringet me ſibi memoria beneficij ſempiterna. De Gellio, amabo te, da operam, vt noſter ſit. Sumptuū quidquid factum erit, ſtatim tibi diligenter et cū fide curabitur. Sardū tuum, aut potius meum quoq; ſalutabis meo nomine diligenter. Velim, dum iſtic es, ſi qua ratione potes, græci ſermonis ſaltem prima elementa perdiſcas. Ex labore non magno magnos fructus, ſi feceris, capies. Mi Ciofane optime & ſuauiſsime etiam atq; etiam vale. XIV. Kal. April. M. D. LXIX. Ex Vrbe. SARDVS *ecquid litterarum à me acceperit ſcire cupio.*

M. ANTONIVS MVRETVS
M. ANTONIO CIOFANO
S. P. D.

XC.

TV VERO *neq; mihi illiberalis viſus es, neq; videri vnquā potes: neq; tantum apud me pondus habere debuit abiectiſsimorum hominū cupiditas, vt*

quidquam de te ſuſpicatus ſim alienum à moribus & natura tua. Munus quidem tuum mihi ſuprà quàm dici poteſt, gratũ atq; acceptum fuit: partem autem illius interceptam fuiſſe antequam ad me perueniſſet, ex tuis primùm litteris intellexi. Factum quidem ab eis eſt ſordidè & illiberaliter, qui ſi quid à me eo nomine amplius pecuniæ poſtulâſſent, dediſſem non inuitus plus etiam, quàm quanti erat, quo ipſi me fraudârunt. Sed in ea re eſt quod tibi gratias agam, vt ſanè ex animo facio, valdeq́; cupio occaſionẽ mihi aliquam obiici declarandæ voluntatis erga te meæ. Ipſos propterea in iudiciũ vocari nolim: obiurgari modeſtè poſſunt: vt diſcãt poſthac, ſi poſſunt, eſſe fideliores. Ad Herculem fratrẽ tuum quod attinet, ego in eo amando vix tibi ipſi cedo. Itaque curabo & adiuuabo quacunq; re potero, ipſius commoda; neq; committam, vt vllum à me munus hominis verè amici, aut ipſe aut tu vllo aut loco aut tempore deſiderare poſsitis. Interea peto à te, vt amare me pergas, & tibi planè perſuadeas te à me fraternè amari. Vale. X. Kalend. Maij. Romæ. M. D. LXX.

EIDEM.

XCI.

ET *ad litteras tuas, & aduerſus ſuauiſsimi adoleſcentis Iulij Roſcij citiùs reſpondiſſem, ſi habuiſſem per quem arbitrarer litteras meas ad vos perlatũ*

iri. Cepi tandẽ hoc conſilium, vt eas mitterem ad amicum quendã, qui mea cauſſa eas perferret in ſeminarium ad Roſcium; à quo ſpero has quoq; tibi redditũ iri. Eadem cauſſa eſt cur nihil reſcribam ad litteras Germani illius, quas tu à Manutio tibi datas ad me miſiſti. Scribit enim ad me Roſtochio, cuius ego oppidi nomen nunquã antea audiueram, neq; vbi terrarum ſit ſcio. Et alioqui, vt verũ tibi fatear, non admodum libenter ſcribo ad homines ignotos; præſertim ortos in iis regionibus, vbi vulgò à recta & vera religione homines deſciuerunt: vereor enim ne imprudens ad aliquẽ τῶν μεμιασμένων litteras dem: cũ quibus ego nihil mihi eſſe aut familiaritatis aut commercij volo. Nec cauſſa quidẽ vlla eſt, cur hoc quidẽ tempore, præſertim occupatus, reſpõdeam ad litteras fratris tui, quibus mihi gratias agit, quod ſe Epiſcopo Sulmonẽſi cõmendãdum curauerim. Ego ſemper, quæ ad te, quæq; ad illum pertinebunt, ſtudioſiſſimè procurabo: neq; in tanta noſtra coniunctione vllus vnquã gratiarum actioni futurus eſt locus. Manutium, ſi adhuc iſtic eſt, meis verbis ſalutes velim; eiq; adfirmes, inualetudinẽ ipſius mihi ſummo dolori eſſe: qui ſi fortè animum induceret huc ad nos ſecedere, et nobiſcũ tranſigere hos æſtiuos calores, fortaſſe perciperet eandem vtilitatem è ſalubritate cœli Tiburtini quam multi alij capiunt: à me certè exſpectare poſſet ea omnia officia, quæ vetuſtiſsimæ inter nos amicitiæ & ſummis ipſius erga me beneficiis debentur. Salutabis etiam meo nomine optimum & eruditiſſimum hominem Fuluium

Cardu-

Cardulum: eiq́ue, quod adductus mea commendatione rationibus tuis conſulere conetur, ex me quoque gratias ages. Plura ſcriberem: ſed auocor. Vale. XI. Kalend. Sextil. M. D. LXX.

EIDEM.

XCII.

GRATVLARE *mihi, Cæſar valet: cuius inualetudo tantum mihi mœrorem attulerat, quãtum ego ipſe nunquam credidiſſem. Mihi crede, non putabam eum tantoperè à me amari. Fuit ille quidem ita propinquus, vt Poëtæ loquuntur,* ἄδου πύλαις, *vt iam iamq́ue efflaturus animum videretur. Aliter Deo viſum eſt, qui maluit eo conſeruato, quàm ſublato, ſibi gratias agi. Potero nunc, antea enim non poteram, ad fratrem tuum ſcribere, eiq́ue vt decet, gratias agere, & de vaſis quatuor quæ ad me miſit ſanè elegantibus & operis eximij, & de litteris amantiſsimè ſcriptis. Interea tu cùm ad eũ ſcribes, ſignificabis ei, munus mihi fuiſſe gratiſsimum: purgabisq́ue me, quòd ad ipſum non ſtatim ſcripſerim. Nihil tunc aliud quàm de Cæſare cogitabam. Nunc quoque exſpectandum eſt, dum hoc recens gaudium conquieuerit. Ita ſumus homines: & dolore & gaudio æquè impedimur. Vale. Tibure. V. Id. Septemb. M. D. LXX.*

M. AN-

M. ANTONIVS MVRETVS IVLIO ROSCIO S.

XCIII.

EX ELEGIIS, *quas à te nuper accepi, dici non poteſt, quantum ceperim voluptatis: non tantùm quia me laudabant, etſi* ἥδιστον ἄκουσμα ὁ ἔπαινος, *ſed quia id elegantiſsimè venuſtiſsimeq́; faciebant. Omninò multa mihi Hercules noſter de ingenio tuo, deq́; præſtantia in pangendis verſibus dixerat: Sed tu eam opinionem, quã ego ex ipſius ſermonibus de te conceperam, longè multumq́; ſuperâſti. Verè hoc tibi adfirmo; nullum à multis iam annis vidi æqualem tuum, quem tecum in hoc genere conferendum putem: neq; dubito, ſi perrexeris, quin poſsis aliquando inter optimos huius ſeculi Poëtas cenſeri, Inſignemq́; tuo capiti petere inde coronã. Unde prius paucis velârint tempora muſæ. Sin te, quod fore auguror, grauius aliquod ſtudium, progrediente ætate, ab amœnitate poëmatum abduxerit; tamen te, mi Roſci optime & ſuauiſsime, hortor, ne Muſas vnquam planè deſeras, néue vnquam ita te addicas cuiquam illarum ſeuerioris, vt ita dicã, ſupercilij artium, vt nõ tibi identidem ex Muſarum cantibus ſi nihil aliud, petendam certè grauiorum cogitationum alleuationem putes. Neq; te hoc facturum eſſe diffido.* Μοῦσαι γὰρ ὅσους ἴδον ὄμματι παῖδας, Ἀχριβίω πολιοὺς οὐκ ἀπέθεντο φίλους. *A me verò vt poſthac omnia officia expectes, quæ à homine amiciſsimo*

ciſsimo exſpectari poſſunt, te etiam atque etiam oro. Cùm iſtuc rediero, erit mihi gratiſsimũ, ſi interdum ad me, quod modò permiſſu eorum fiat apud quos educâris, ventites; meq́; ac rebus omnibus meis æquè liberè vtaris ac tuis. Spero autem cõſuetudinem ſermonesq́; noſtros ad iſtam ipſam laudẽ, ad quam adſpiras, conſequendam tibi nõ prorſus inutiles fore. Vale mi Roſci, tibíque perſuade, te à me planè in filij & quidem ὀψιγόνου loco amari. XI. Kal. Sextil. M.D.LXX. Litteras quas cum his accipies, peto vt Cioſano, cùm primùm poteris, reddendas cures.

EIDEM.

XCIV.

IN HAC commutatione conſilij de inſtituenda ratione ſtudiorum tui, nihil me magis ſollicitum habet, quã quod neſcio, quos progreſſus in Græcis litteris feceris. Quarum ſine mediocri ſaltem cognitione caue putes ad vllam doctrinæ præſtantiam perueniri. Eis ſi ita imbutus es, vt poſsis Ariſtotelẽ ſuapte lingua loquentem intelligere, eiusq́; etiam interpretes Græcos, ſine cuiuſquam interpretatione latina conſulere, non inuitus patiar te ad ſtudia Philoſophiæ gradũ facere; etſi, vt verum fatear, Demoſtheni Thucydidi Herodoto, Xenophonti, & huius generis ſcriptoribus, prætereaq́; Poëtis Græcis annum adhuc vnum dare maluiſſem. Volo equidem, quicquid ages, proſperè tibi ac feli-

ſeliciter euenire: ſed tamen nō committam, vt ſi abſq; illo inſtrumento te ad Philoſophiam contuleris, dicere vnquā poſsis; Muretum ibi eius conſilij auctorem fuiſſe. Neq; hæc à me ita diſputantur, quaſi tibi in iis litteris, quæ humaniores dicuntur, conſeneſcendum arbitrer. Longè ſemper ab ea ſententia meus abfuit animus: ſed tu & ea ætate es, vt properare non debeas: & eo ingenio, vt, ſi firma ac ſolida doctrinæ fundamēta ieceris, ad ſumma omnia facilè peruēturus eſſe videaris. Nam quod ais, ſine eloquētia multos ad ſummam amplitudinem perueniſſe, ſine ſapientia neminem: verius dixiſſes & ſine ſapientia, & ſine eloquentia, & ſine vllo vero bono multos ea, quæ vulgò habentur ampliſsima, & olim conſecutos eſſe, & quotidie conſequi. De quibus conſtitueram hoc loco pluribus diſſerere: ſed auocor. Tres enim hîc habemus Cardinales, Auguſtanum, Varmienſem, Alciatum: qui mihi omne propè tempus eripiunt. Mi Roſci, ignoſce occupationibus meis & vale. Tibure. III. Non. Octobr. M. D. LXX.

M. ANTONIVS MVRETVS HERCVLI CIOFANO SVLMONENSI S. P. D.

XCV.

ACCEPI *volumen orationum: de quo amo te, vt debeo, plurimùm, eò ſimul atq; vſus ero, remittam. Demere partē de ſolido die apud Horatiū, ſine vlla*

vlla dubitatione eſt, meridiari, id eſt, ipſo meridie horam vnam aut alterã dormire: quod qui faciunt, diem quodammodò frangunt: ac diuidunt; neq; eum vnum ac ſolidum & ὁλόκληρον eſſe patiuntur. Itaq; is, qui demit partẽ de ſolido die, dicitur id facere, nunc viridi membra ſub arbuto ſtratus, nunc ad aquæ lene caput ſacræ. Et hoc ipſum Varro alicubi vocat, diem diuidere. De verbo deducendi, cur eo vim vllã ſignificari putes, non ſanè video. Cleopatra quidẽ neq; volens, neq; inuita in triumpho ducta eſt. Ac nõ eſt tamẽ dubium neminẽ volentem θριαμβεύεσθαι. Nemo enim volẽs vincitur, aut pœnas dat ei aduerſus quẽ bellum geſsit. Verſus tui non inſuaues ſunt: & erit mihi gratum, ſi te, cùm licebit, in hoc quoq; genere exerceas. Vale. Romæ. IV. Id. Mart. M. D. LXXI.

P. GILBERTVS MALLOCIVS M. ANTONIO MVRETO V. C. S. D.

XCVI.

DVPLICITER *ſum delectatus tuis literis; & quòd me ad amicitiam applicare, propiusq́; adiungere cupientem, tam humaniter, tamq́; beneuolè exceperis; & quòd Franciſci Flehardi Epiſcopi noſtri cauſſam ita ſis amplexus: vt in ea iuuãda, & conſilio tuo promouenda, non mediocrẽ naturæ tuæ bonitatem, & humanitatem expreſſeris. Qua quidẽ de re,*

non

non ſolùm apud me, qui tibi multa debere cupio: ſed apud illum quoq; ſuosq́; omneis, ſummã, mirificamq́ue gratiam iniiſti. Ille igitur te admonente & hortante, maximè ſacris initiatus, in numerosq́; relatus eſt, vt quæ antea rebus abſolutè perficiundis difficultas opponebatur: nũc penitus ſublata, ereptaq́; videatur. Adeò vt ex poſtrema litterarum tuarum parte, in ſpem certam venerimus: totam negotij iſtius explicandi rationem perfacilem iam fore atq; expeditã. Quod totum prudentiſsimis tuis conſiliis, amantiſsimisq́; admonitionibus acceptum ferre volumus. Epiſcopum itaq; noſtrum rurſus tibi commendare, neceſſe non habeo: commendo tamen: hoc enim ad officium meum adeò pertinere arbitror, vt nunquã niſi re perfecta, & abſoluta de illa, & laborare, & ſollicitus eſſe deſinere neq; poſsim, neq; debeam. Te verò vehementer oramus, obteſtamurq́;, vt quemadmodum præclarè initia poſuiſti: ita in eadẽ voluntate perſeueres. Quod de te, & ſperamus, & ſanè cõfidimus. De turbulento rerum noſtrarum ſtatu, nolo quicquam ad te ſcribere. Neq; enim id ego præſtare poſſum ſine mœrore, neq; tu ſine ſummo doloris ſenſu intelligere poſſes. Sanius eſt igitur res noſtras ſilentio inuoluere & obtegere: quæ aliud nihil ſunt, quàm bella infanda, neces, incendia, furta, rapinæ, vt vno verſu complectar omnia. Nolo enim tibi eſſe moleſtus in recenſendis particulatim noſtris miſeriis. Tametſi non dubitem, te patriæ quoque calamitatibus etiam longè diſſitum, non mediocriter affici, & commoueri. Neque

enim ſolus Vlyſſes amans eſt patriæ. Ad rem nunc redeo: Ego certè, Murete, vir clariſsime, niſi pro illo tuo tam propenſo, ad me amandum, cõplectendumq́ ſtudio, proq́ illa, quam de me habes, opinione, tibi perpetuò deuinctus, obſtrictusq́ permaneam: ingratus planè ſim, meiq́ diſsimillimus. Quod nulla neq; dies, nec anni efficere poterunt conſequentes. Extremum illud erit, vt Drachium ad nos, re peracta, lætũ contentumq́ quamprimùm dimittas. Vale. Gratianopoli. XII. Kal. Octob. M. D. Lxx.

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. SINIBALDO ANtonino ſuo.

XCVII.

IN ſummis occupationibus meis, Sinibalde Antonine, quæ me reſpirare vix ſinunt, legi tamen Dialogum tuum, & voluptatem longè maximam ex eius lectione percepi. Delectârunt me argumenta, & ingenioſè excogitata, & denſa, & viuo (vt ita dicã) ac ſpiranti orationis genere expreſſa. Itaq; vt Pythagoram aiunt, è modulo pedis, quanta corporis mole fuiſſet Hercules, iudicâſſe: ſic & ego ex hoc breui commentariolo facilè de tui ingenij magnitudine, ac præſtantia iudicaui. Amor autem erga me tuus, quem planè ſingularem omni ex parte declaras, noli quærere, quantoperè mihi gratus ac iucundus fuerit. Neq; enim

vllum vnquam mihi maiorem fructum vigiliarum, ac laborum meorum propoſui, quã vt à tui ſimilibus amarer. Quare etſi non agnoſco eas laudes, quas tu ἀυτῷ τῷ θυλάκῳ, *vt aiunt, in me congeris: ſummè tamen amo iſtum amorem, qui tibi homini tam acuto, ac perſpicaci tenebras offuderit; eaq́; de me ſentire, ac prædicare coëgerit, quæ ne tu quidem quanquam diſertus es, alij cuiquam facilè perſuadere poſſes. Dialogum edas, cenſeo: nolo enim ita modeſtus videri, vt gloriæ tuæ mea modeſtia obſtet. Auctor enim tibi ſum, vt alta meditere, ac procudas: neque reformides obtrectatorum voculas: quæ in proſcœnium prodeunti nonnihil fortaſsis moleſtæ futuræ ſunt: vbi tibi ſemel ipſe audientiam feceris, contiteſcent. Vale Romæ. Idib. Decem. M. D. LXXVIII.*

M. ANTONIVS MVRETVS FRANCISCO BENCIO, è Societate IESV, S. D.

XCVIII.

QVOD *non difficilè modò factu, ſed propè incredibile ſuapte ſponte videri poteſt, id mihi tecum vſu venit, Franciſce Benci: vt inter homines ſumma ſe caritate deuinctos, intercedat tamen propè quotidiana contentio: dum & tu, & alienorũ officiorum benigniſsimus æſtimator, ſumma quædam mihi debere te prædicas: & ego contra tantùm mihi à*

te tributum eſſe profiteor, vt omnis mihi ſpes planè præciſa ſit tecum vnquam paria faciendi. Nam ſi rationes putandæ, & ad calculum res vocanda ſit: quid à te mihi aliud ferri poteſt, quàm quod multos abhinc annos effloreſcẽtem ingenij tui vim admiratus, ducem me tibi ad eas artes præbui, in quibus poſtea Dei ope, & induſtria tua fretus, eos progreſſus feciſti, vt in te iam pridem & eximia dicẽdi vis, & minimè vulgaris eruditio, vno omnium ore celebretur? Cuius qualiſcunq; officij erga te mei abundè mihi magnam gratiam percipere videor, cùm qui ad te audiendum confluunt, ad Mureti auditorem atque alumnum ire ſe prædicant, eáque in te viua ac ſpirantia agnoſcunt, quorũ in me olim vmbra fortaſsis aliqua ac ſimulachrum fuit. At ego niſi prorſus ingratum haberi me velim, quæ quantaq; tibi à me deberi agnoſcam, neceſſe eſt? Tu me primus; tanto adoleſcentior tanto ſeniorẽ, humana contemnere, & pleno gradu ad diuina properare docuiſti: cùm in ipſo vernãtis ætatis flore, poſthabitis voluptatibus, ambitione depoſita, reiectis aliis omnibus curis, in iſtam te ſanctiſsimã et orbi terrarum fructuoſiſſimam hominum cultui diuino mancipatorum ſodalitatem contuliſti: cùm in ſuſcepto ſemel conſilio tam conſtanter perſtitiſti: neq; ceſsiſti illorum vocibus, qui cùm in collegiis veſtris educati eſſent, & illic didiciſſent iſtuc neſcio quid quod iactant litterarum, à quo ipſi ordine flagitioſè deſciuerant, in eum ne nomẽ dares abſterrere te conabantur. In quem tu ſemel admiſſus, ita vitam inſtituiſti,

vt

vt facilè declaraueris, non illum cœcum quendam, vt ipſi mentiebantur, ac temerarium impetum, ſed diuini numinis inſtinctum atq; afflatum fuiſſe: & , vt ad ea redeam, quæ ad me propriè pertinēt, nunquam ex illo conſiliis, præceptis, cohortationibus iuuare me, & faces ac ſtimulos animo meo ad pietatem ſubdere deſtitiſti. Meritò itaque ita te amo, & vt patrem filius, & vt filium pater: his enim nos, quæ maxima ſunt, caritatis vinculis bonitas diuina copulauit. Quare quod & in cæteris rebus, quoad potero, ſedulo faciam, libenter his paucis diebus obſecutus ſum ſtudio tuo, & qui pridem conatus eſſem ſecundum Rhetoricorum Ariſtotelis librum latinè reddere, quanquam hoc tempore & multis, vt nôſti, occupationibus obrutus, & moleſto ac difficili pedum morbo octauum iam menſem impeditus, in tuam tamen gratiam, etiam primum addidi. Tertium, vt ſæpè ex me audîſti, latinè reddi poſſe vix puto. Sed ſi quid vnquam mihi vacui temporis dabitur, quod optare magis quàm ſperare poſſum, non ego quidem illum interpretabor: ſed Ariſtotelea præcepta, quæ eo continentur, meo more tractare, & latinis exemplis illuſtrare conabor. In his autem quos nunc ad te mitto, quoſq; amoris erga te mei monumentum eſſe cupio, facilè proſpicio fore, vt multi multa mirentur, partim longè aliter à me accepta, quàm ab aliis, partim etiam à vulgata Græcorum librorum editione diſcrepantia. Qui hoc velim cogitent, neque cauſſam mihi vllam fuiſſe ſuſcipiendi noui laboris, ſi nulla in re diſ-

ſenſiſſem à cæteris: & ipſos inter ſe Græcos libros ita variare, vt à multis diſcedere neceſſe ſit, quicunq; vnum ſequi velit. Spero autem me breui breues quaſdam notas in hos libros editurum, ex quibus, quid in eis aut præſtiterim, aut præſtare voluerim, curq́; locis aliquot, non ab aliis modò, ſed ab ipſo quoq; eruditorum Coriphæo Petro Victorio, cui debetur, quidquid fructus hac ætate ex horum librorum lectione percipitur, diſſentire auſus ſim, commodius intelligatur. Romæ. Id. Febr. M. D. LXXXV.

M. ANTONIVS MVRETVS IACOBO PONTANO, è Societate IESV, S. D.

XCIX.

QVOD *ad te ſcribendi principium capiam, neſcio, ita me pudet tam diu in ære tuo fuiſſe, & humaniſsimè ſcriptis à te litteris nihil adhuc reſpondiſſe. Sed magna mihi ſpes eſt in facilitate & comitate tua, daturum te non grauatè veniam occupationibus meis, quæ me ita vndiq; diſtrictum tenent, vt erga pleróſque amicos parum officioſum videri cogant. Magnam etiam metus partem mihi demit Franciſcus Bencius, qui mihi omni adſeueratione confirmat, ita te cupidum eſſe litterarum mearũ, vt quidquid à me mittetur, in ſolutum accepturus ſis. Quod ego te, vt facias, Pontane optime, vehementer oro:*

idq́;

idq́; ea lege, vt me poſthac, iam enim, vt ſpero liberior ac ſolutior futurus ſum, copioſius tibi ſatisfacturum eſſe pollicear. Interea, quoniam Δῶρα, vt ille ait, θεοὺς πείθει, mitto ad te, quo te facilius placem. λογάριον quoddam meum, & verſus neſcio quos illuſtratos notis cuiuſdam familiaris mei. Hoc munuſculum qualecunq; eſt, peto à te vt boni conſulas, meq́; quanquam immerentem amare pergas. Vale. Romæ. Id. Iulij. M. D. LXXXIV.

EIDEM.

C.

CVR *& tam rarus, & tam breuis in ſcribendo ſim, puto te ex Bencij noſtri litteris cognouiſſe: cui cùm promiſiſſem heri me hac nocte aliquid ad te ſcripturum: ita poſtea ſum totã propè noctem acerbiſſimo ſiniſtri pedis dolore vexatus, vt neq; de legendo, neq; de ſcribendo cogitare potuerim. Nunc albeſcente cœlo, cùm paulùm ſe remiſerit dolor, cuperem quidem ſcribere: ſed quod ſcribam hoc quidem tempore nihil habeo, niſi te à me mirabiliter amari, quod tibi, etiam tacente me, dubium non eſſe arbitror. Vtinam quidem eſſet aliquid, in quo id tibi re ac factis teſtari poſſem: ſed quando aliter non licet, curabo, vbi quid ſcriptorum meorum edetur, vt ad te quamprimùm perferatur. Etſi hoc ipſum non video, cur aut tibi, aut cuiquam valdè gratum eſſe*

debeat: quid enim tale in ſcriptis meis ineſt, vt ſatius ſit vel nihil agere, quàm eis legendis operam perdere? Obſequamur igitur ſtudio veſtro: ne dum arrogantiæ crimen effugere conor, hoc ipſo in id incidam, ſi iudicium meum iudicio veſtro anteponere voluero. Quid iam? quid ſcribam aliud? etiam vt & tu, et quos iſtic habere diceris tui erga me amoris ſocios, hunc miſerum ſenem precibus veſtris Deo commendetis, atque ab eo petatis, vt qui tot annis in vitiorum ſordibus vixi, beneficio ipſius, hac ſaltem extrema ætate aliquid efficere & edolare poſſim, quod & ad gloriam ipſius, & poſterorum vtilitatem pertineat. Vale. Pontane mi, vale & me ama. Romæ XVI. Kalend. Ian. M. D. LXXXIV.

M. AN-

M. ANTONII MVRETI PRESBYTERI, I. C. ET CIVIS ROM. EPISTOLARVM ET PRAEFATIONVM LIBER Secundus, qui recens nunc adiungitur.

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. IVSTO LIPSIO SVO.

EPISTOLA PRIMA.

NIHIL EST AVT TE amabilius, aut litteris tuis dulcius, ad quas ego nudiuſtertius acceptas ſtatim reſpondiſſem, ſi aut fuiſſet plus otij, aut ſtatim reſponderi tua interfuiſſet. Cùm & eſſem paulò, quàm ſoleo, occupatior, & in vnius diei mora nihil eſſe incommodi viderem, indulſi naturæ meæ, qui perſpectam haberem facilitatem tuæ. Deſiderio tibi eſſe mutuam conſuetudinem noſtram, ſi vis me apertè ac ſimpliciter loqui, vt mea conſuetudo fert, & vt noſtra ſumma coniunctio poſtulat, gaudeo: quodque ipſi mihi admirabile videtur, ex moleſtia ipſa tua voluptatem capio. Nam neque tu, niſi me valdè amares, tam iniquo animo ferres abſentiam

meam, & mihi nihil iucundius eſt, quàm à te valde amari. I nunc & dicito verum eſſe illud Euripideum ἐσκοινὸν ἀλγεῖν: *cùm duorum qui certè inter ſe amiciſsimi ſunt, videas, vni alterius ægritudinem eſſe iucundam. Caue tamen putes, minus à me ſermones tuos requiri, quàm à te meos. Hic enim etſi adfluimus omnibus deliciis, planéque Phæacum vitam viuimus, vbi*

---εὐφροσύνη μὲν ἔχει κατὰ δῆμον ἅπαντα,
Δαιτυμόνες δ' ἀνὰ δώματ' ἀκουάζωνται ἀοιδοῦ,
Ημενοι ἑξείης· πάρα δὲ πλήθωσι τράπεζαι
Σίτου καὶ κρειῶν, *nemo tamen eſt qui iiſdem, quibus nos, ſtudiis delectetur: vt iam verear, cùm iſtuc rediero tamdiu à Muſis & à literis omnibus peregrinatus, ne quis veſtrum, quibus adſiduè in libris verſari licet, mihi illud occinat,* Εκβαρβάρωσαι χρόνιος ὢν ἐν βαρβάροις. *At tu mi Lipſi, ſi me audis hominem ſi non valde prudentem, certè quidem inſigniter amantem tui, obdura, & noli tam citò de Roma relinquenda cogitare. Mihi crede, Iſte tibi quondam lætitiam feret labos. Conuentum eſſe à te Manutium meum gaudeo, & talem repertum, qualem ego tibi eum ſæpe deſcripſeram. Hoc tibi liquidò confirmare poſſum, eum virum bonum eſſe,* φιλόφιλον *& ſtudioſiſsimum benefaciendi quamplurimis. Quare auctor tibi ſum, vt te, quantum potes, inſinues in illius conſuetudinem. Cogitabam de eodem oleo & opera ad Plautum noſtrum ſcribere: ſed aliò vocor. Interea ſalutabis eum meo nomine, &, vt cæpiſti,*

reddes

reddes quotidie tua conſuetudine doctiorem. Cras ad eum ſcribam. Bene vale mi ſuauiſsime Lipſi. TIBVRE. *12. Kal. Septemb. M. D. LXIX.*

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. IVSTO LIPSIO SVO.

II.

NEQVE *enim puto aut maleuolorum rumuſculos, aut tenues quaſdam & obſcuras ſuſpiciones tantum potuiſſe, vt meus eſſe deſieris: cùm ego planè ſim tuus. Quod inter amãtes ſolet, Zelotypia me quædam inceſſerat, quòd alios quoſdam, de quibus inter nos ridere interdum & iocari ſolebamus, & qui certè te, cum hîc eſſes, non ex æquo mecum amabant: ſi verum audire vis, ne nunc quidem amant, qui ex eis ſuperſtites ſunt: eos igitur ſubiniquo animo ferebam à te & ſæpius & honorificentius quàm me, præ quo illos contemnere ſolebas, nominari, ſed miſſa hæc faciamus. Electorum tuorum* γεῦμα *mirificè mihi placuit. Cetera expecto, & cùm ſaturnalia, tum multò etiam magis de vita ac ſcriptis Senecæ: quem vt accepero, in eodem te genere, vt potero, remunerabor. Illis quæ ais in vndecimo meo aliórſum ab iniquis capi poſſe, medêre, vt vis. Sin fortaſſe integrum non eſt, omitte ſanè iſtam curã. Ego ante tres aut ſummum quatuor menſes efficiam, ne quis aut de volũtate mea erga te, aut de iudicio dubitare poſsit. Ne fecero, tum tu ſanè de me, vt de homine parùm bonæ fidei, conqueritur.*

Ame-

Amemus inter nos, mi Lipſi, eò conſtantius, vt vrantur ac ringantur iſti, qui amicos eſſe nos nollẽt. Quæſo de tuarum omnium rerum ſtatu, fac me, cùm primùm poteris, certiorem. Vale mi Lipſi: cuius ego nũc ſuauiſsimum os intueri mihi videor. 6. Idus Febr. ROMAE. *Literas tuas Kalendis ipſis Februarij accepi: ne me tardiorem fuiſſe in reſcribendo putes. neq; antea fuit tabellariorum copia.*

M. ANTONIO MVRETO S. D. IVSTVS LIPSIVS.

III.

CAVSSA *mihi ſcribendi nata ex tuis ad Plantinum literis: quas cum gaudio vidi, cum motu animi legi. Vel in manu tuâ conſpectâ lætabar: quanto magis in hoc animo, & tam inſigni teſtimonio amoris? quem ſi à quoquam mortalium, à te certè volo. Ita adoleſcens iudicaui, ita nunc, conſenſum quendam eſſe conſpirantis iudicij noſtri & naturæ. qui ad coniunctionem, quæſo te, valeat; non ad æmulationem, aut, quod pudet me dicere, ſimultatem. Et fuêre tamen improbi homines, qui id ſperarent: à quibus alia quædam ad me delata olim, non nego: ſed vana, falſa, vt nunc video; & quibus caput, homines non profeſti ſolùm, ſed vtriq; noſtrûm infeſti. Ea; per communes Deos, deasq; obliteremus mi Amice: & beneficiis inter nos certemus, non querelis. Electorum*

rum librum iam nunc vulgaui: paro Saturnalium ſermonum, & de vitâ ac ſcriptis Annæi ſenecæ. quem nec inuitus ad te miſerim, quaſi vadem amicitiæ coëuntis & ſaneſcentis. Etſi quid in eâ ægrum? nec aliud peccatum vtrinque, quàm ceſſatione, & amicitiæ, vt ſic dicam, inuſu. Quod ipſum emendemus. Viximus amiciſsimè vnâ, viuamus porrò, & moriamur. En ego ille, cuius ingenium & os coràm probaſti: nec amorem abſentis requires profectò aut fidem. Te vt eundem ſperem, faciunt paucula, ſed impreſſa & ſignata epiſtolæ tuæ verba; quæ ruminor identidem & examino, vt ſolent amantes. Vale LVGDVNI *in Batauis, ad magnum & ſine terminis mare. 3. Kal. Decemb. M. D. LXXI.*

M. ANTONIVS MVRETVS HIERON. MERCVRIALI S. P. D.

IV.

CVM *tuæ literæ ad vrbem allatæ ſunt, Tibur iam omnes, vt nos quotãnis facere ſolere ſcis, ſeceſſeramus, eò illas accepi biduo, aut triduo ſerius: Tibure autem, neq; Hippocratem habebam, neq; Gellium, expectandum denuò fuit, dum Roma arceſſerentur. Allatis; ecce tibi aliud incommodum, corripit me febricula, non illa quidem, vt euentus poſtea docuit, periculoſa: ſed quæ tamen animum nonnullo metu ſuſpenſum ab omni ſcribendi cogitatione auocaret.*

Hæc

Hæc ideo, ne mireris me ad tuas tardius reſpondere. Locus eſt ex libello περὶ τροφῆς. οὐκ ἔστι, γίνεται δὲ ἐν τούτοισι καὶ πλέω, καὶ ἐλάσσω. *Huc ego addebam illa ex Gellio: aut potius pro illis*, οὐκ ἔστι καὶ ἔστι, *ſupponebam illa*, ἔστι δὲ καὶ οὐκ ἔστιν ὀκτάμηνος γένεσις. *Quod ſi tibi quoque ita videtur, non dubito quin verum ſit; ſin tu ſecus iudicas, nunquam mihi dubium erit, quin tua ſententia verior ſit. Semper enim non in his modò rebus, quarum tua propria poſſeſſio eſt, ſed in omni literarum genere, iudicium tuum libentiſsimè anteponam meo. Vale, meq́ue ama, & certò tibi perſuade, te à me mirificè & amari, & coli.* TIBVRE. *Kal. Septemb. M. D. Lxx.*

M. ANTONIVS MVRETVS HVB. GIPHANIO S. D.

V.

LITERAE *tuæ, ſupra quam dici poteſt, mihi gratæ fuerunt: cùm enim iampridem te valde amarem, mirificè cupiebam animum illum meum tibi notum eſſe, non dubitans, fore, vt viciſſim abs te amarer. Sed ad eas idcirco ſerius opinione tua reſpondeo, primum quia eas quoque ſero admodum accepi, hoc eſt, Kalendis Ianuariis ipſis: in quo mihi viſum eſt etiam ineſſe aliquod lætum ac proſperum omen, vt ſpem vel ex eo aliquam conceperim, totum hunc annum* σὺν θεῷ δ' εἰρήσεται, *mihi fauſtum*

ac

ac felicem fore. Deinde tentare volebam, num quid, antequam reſcriberem de Gellio, quale tu cupis, efficere ac præſtare poſſem. ſed nihil adhuc repertum eſt, quod quidem ſit magni pretij. Spes adhuc vna reliqua eſt, in bibliotheca Cardinalium Farneſij & Sforzæ, quas nondum excuſsi: id quod, noli dubitare, quin diligenter facturus ſim, cùm primum per occupationes meas licuerit: quæ ſanè & multæ ſunt, & eo moleſtiores, quòd alienæ ſunt ab omni genere literarum. Sed multa ferenda ſunt iis omnibus qui coguntur aliena, vt ille ait, viuere quadra. Tu verò mi Giphani, qui & ingenio excellis & doctrina abundas, & ea es ætate, quæ ſit labori ferendo, perge, vt facis, aliquid aſsiduè elaborare, quod & tibi gloriæ ſit, & nobis ac poſteris vſui. Nam de Lambino quidem nihil video cauſſæ cur eius obtrectatio deterrere te aut abducere à ſtudio debeat. Ille in te fuit, qui in alios ſolet. Et, ita mihi omnia quæ cupio eueniant, vt ego valde mirabar, ſi tibi eum impunè laudare licuiſſet. Ita enim homo eſt: eis ſolis primum inuidet, quibus plurimum debet. Quomodo me acceperit, noſti: quantum autem mihi debeat, & ipſe & alij plurimi norunt. Tu verò pro vno frigido obtrectatore, habiturus es innumerabiles, qui te ac labores tuos laudibus in cœlum ferent. Sed hæc alias. Peto à te vt me ames: neq; de mea erga te propenſiſsima voluntate dubites. Plura ſcriberem: ſed vrget hic amicus meus, vir bonus, & literatus, quo nomine eum à te quoq; humaniter excipi volo. Is cùm ſtatim diſceſ-

diſceſſurus eſſet, vix ad hæc ipſa ſcribenda ſatis mihi temporis dedit. Quare ignoſces etiam ſi quid fortè minus accuratè ſcriptum erit. Quæſo te, ſcribito aliquid ad Berzeuicæum noſtrum, & ſignificato ei, multum acceſiſſe ad veterem meam erga eam beneuolentiam, quod conciliator fuerit amicitiæ noſtræ: Item illud, me paucis diebus ad eius literas, quas vnà cum tuis accepi, copioſiſsimè reſponſurum; Saluta etiam mihi diligenter clariſsimum virum Paulum Foxium Oratorem regium: qui quando tanti me eſſe duxit, vt me ad ſcribendum, literis ſuis excitandum putauerit, mirari non debebit, ſi quando ego honorifica ipſius appellatione ſcriptum aliquod meum exornare non verebor. Mi optime & eruditiſsime Giphani, etiam atq; etiã vale. ROMAE. *prid. Id. Ian. M. D. LXIX.*

EIDEM.

VI.

PVDET *me tam ſero ad literas tuas reſcribere: ſed velim, qua humanitate es, ignoſcas occupationibus meis, non magnis illis quidẽ, ſed multis tamen & moleſtis, quæq; me interdum cogant magno cum meo dolore minus erga amicos officioſum eſſe, quã vellem. Impetraui tandem librum à Fuluio, qui* ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν *minimè reſpondit expectationi meæ. Nam neq; totus eſt ille noctium Atticarum ſcriptor, neq; quod eſt, valde diligenter ſcriptũ eſt. Contuli quicquid erat*

accura-

accuratiſſimè ipſemet cum meo Gryphiano anni M. D. X L V I. *Quod aliter quàm vulgo repperi, id omne tibi hic cum fide repræſentabo. Primum igitur moneo, librũ Fuluij* σύμμικτα *quædam eſſe ex Gellio ſiue Agellio & ex Valerio Maximo, ita vt alternis ſingulis Agellij capitibus ſingula Valerij ſubiuncta ſint. Idq; nullo certo ordine. Græca nuſquam comparent: niſi paucis admodum locis: idq; vbi vna tantùm aut altera vox Græcè ſcripta erat. Iam tu facile potes coniicere librum non valde magni pretij eſſe. Antiquus tamen videtur. Ac ne te diutius ſuſpenſum animi teneam: quid in eo à vulgatis editionibus diſcrepet accipe. Scriptoris nomen ita in eo libro ferè notatur* AG. *ſemel tantùm omnibus litteris* AGELLIVS. *Sed ſcis in Pandectis* PANTONIVM *eſſe pro P. Antonio,* CAFRANIAM *pro C. Afrania, vt quidem nonnulli putant. Sic* MAVRELIVM *aut* MAVRILIVM *dixerunt, qui erat M. Aurelius. Sed hoc tu videris. Iam enim clamat Lambinus indoctè atq; inſcienter facere, qui hunc ſcriptorem Agellinm vocent: itaq; verendum eſt, ne det aliquam pugnam denuo Ego quidem Priſcianum veterem habeo, in quo apertè & conſtanter vocatur Agellius. Habeo & alia quædam argumenta non infirma quibus adducor vt exiſtimem rectius Agellium vocari, quam A. Gellium,* ἀλλὰ ταῦτα ὑμῖν μελήσει. *cap. 17. libri primi. irarumque & moleſtiarum. l. 5. rerumque & moleſtiarum. eodem Satyra, Satura. ita etiam alibi ſæpe. lepido quidem ſcr. lepide quidem. cap. 19. deſiperet, riſit. derſit. appoſuit, apponit. deuſſit, deurit, reliquos ſex an eodem, &c. illud, an,*

abeſt à libro vetere.cap. 20. Græca omnia latinis litteris notata ſunt, præter illa in extremo μῆκως ἀπλατές. *in eodem metæ triangulæ. & in fine in latabile. qualia poſthac non notabo. vt neque illa adferre, adponere, non vt vulgo, afferre, apponere: & ſimilia, quæ vix vnquam aliter ſcripta in libris veteribus reperias. cap.23. ſcriptaque eſt à* M. Catone, *venuſtate atque luce. cùm hac dictaui. Tùm cum in ſenatu percunctata eſt filium. Ita ſemper hoc verbum ſcribit: non vt vulgo quidam percontari. Tum puer matre vrgente. vtrum videretur vtilius. quid ſibi poſtulatio iſthæc vellet. ne introeant præter ille vnus* Papirius. *[hoc verum puto.] in ætate prætextæ prudentiam. cap. 24. poſtq. mortem adeptus* Plautus. *[hoc quoque fortaßis rectum ſit]* Cap. 25. *Induciis múmnſum aliquo.* Ego, *menſum,* Ceſſationem *iſtam pugnæ pacticam. iós pacti cauſa. non pugnetur, nihilque incommodetur. cap. 26. poſt cotidianas lectiones. Ita ferè ſemper ſcribit, non quotidianas: etſi hoc quoque modo interdum. in ipſius commentariis. neque iam querimoniam aut gemitus heiulatuſque.* Non ita *eſſe* Plutarchum, *vt philoſophum deceret. tu hoc age.* ἀοργησίαν *&* ἀναλγησίαν.

Libro ſecundo.

Cap. 1. *ad fortuitas patientiæ vices firmandi, id quoque, &c. Valitudine. Ita ſemper, vt & beniuolus & maliuolus. Quæ in belli* Peloponneſiaci *principiis ipſam Ath. ciu. interneciuo gerere, cap. 6. Nonnulli ex Grammaticis. A timidos nautas.* omnia *iam vulgata, hæ tres voces abſunt à libro vetere. Inlaudati. & ſic ſemper.*

non

non laude ſolùm indignus, ſed detetione. Ego ſuſpicor legendum, deteſtatione. ſqualentem, ſemper, non, vt vulgo, ſquallentem. quàm iacere, vnde id verbum, &c. aut vento aut puluere laborare videmus. duæ poſtremæ voces abſunt à libro vetere. Hannibal (ſic ſemper) M. Tullius IV. in Verrem. non vt ab hoſte. Nemo quiſquam tam effictis eſt moribus; ἴσως efflictis. Inlaudatus quoque igitur finis eſt, &c. Sic in actionibus ciuilibus aut laudari dicitur qui eſt nominatus. Rectè autem ſcripſiſti, legendum ibi eſſe, auctor. Illaudabilis & innominabilis, duæ poſtremæ voces abſunt. Dianæ Efeſiæ. Sic & Fauorinum non Phauorinum, & alia quædam eodem modo. auro & purpura prætextæ. cap. 7. Omnia quæ pater imp. parendum. Super ea prius quæ dicta ſunt. vt acceßitum venire. Catilina aliquo aut Tubulo. Non ergo eſt integra propoſitio dicendum. Ego dicentium. cap. 21. procedentis noctis ſpatio. Sed ego, inquit, cum Lælio. lego autem L. Ælio. triones ruſtico cetero vocabulo. elegantiuſque eſſe viſum. caq. 22. Atque etiam appetebamus. regioneſq; eſſe cæli quatuor. Septemtriones. Iapyx & Iapygem ſemper per litteram y. Sed qui ab æſtiua & ſolſtitiali meta venit. Africus, qui Græce λίψ vnum meridionalem ventum. Sunt qui pro octo 12. faciunt, tertios quatuor in media, &c. Cur medie ſeptentriones eadem, &c. in ſuis quiſque regionibus. quem ſæuißimum putant. Apuli eodem quo ipſi ſunt nomine. λεκον φε αυτον ως ο καικιας νεφος. Ego ἕλκων ἐφ' αὑτὸν ὡς ὁ καικίας νέφος. Vocem κακὰ omnino delendam puto, neque ſanè eſt in illo vetere. cap. 26. aliter oſtrum, aliter

crocum, nihil à vocabulo ruſi differunt. in iis tamen colirib. q. m. d. denominandis. Nam phœniceus q. t. G. φοίνικα dixiſti, & rutilus, & ſpadix phœnicei συνώνυμος. Laßitudinemq́; minuam. Rudibus autem eſt rufus atrior, & nigrore multo inuſtus. Luteus contra rufus color eſt dilutior. Vnde ei quoq; &c. Noſtris autem veteribus Cæſia. quod in verſu H. eſt id facis. cap. 29. neque imperioſe. iret cibum quæſitum. idcirco die craſtini. miſit qui amicos roget. Mater iubet eos animo otioſo eſſe. Sol feruit, & fit nihil. & dies amici nulli erant. Ego legendum puto. Sol feruit, & fit nihil. it dies. amici nulli erant. Vos modo, inquit, aduertite. In ipſo enim iam vertitur, cuia eſt res, nõ aliunde petitur. migrauit. ſeges à domino &c. leui plerumq; & inani fiducia. Sperabam me quæ reliqua ſunt perſcripturum. Sed interpellor. Ea tamen, ſine vlla dubitatione, intra quatriduum mittam. Ac ſi quid aliud eſt, quod me tua cauſſa poſſe arbitrere peto à te mi Giphani, vt tibi planè perſuadeas te mihi ex animo carißimum eſſe: meq; omnia quæ ad te pertinebunt, ſemper ſtudioſè ac diligenter procuraturũ. De locis quos emendaſti in epiſtolis Ciceronis, auctor tibi ſum, vt eos ad Manutium mittas. Et tibi ad eam rem operam meam dico. Spero eum, vt eſt vir bonus, non diſſimulaturum eſſe, quid à quo acceperit. Vale Romæ XVII. Calend. Ian. M. D. LXIX. Clariſſimo oratori, quæſo vt plurimam ſalutem meo nomine impertias.

EIDEM.

EIDEM.

VII.

RISI, *conferens Lambiniana cum tuis. & præter ea quorum tu indicem ad me miſeras, alia etiã complura repperi. Tu quæ ab illo in puteum illum merſa ſunt cùm tibi commodum erit, in lucem extrahas, tibiq; vindices, cenſeo. Quod me laudat: vellem tam meritò id faceret, quàm olim immeritò notauit. Equidem poſſum mi Giphani oſtendere tibi, ſi hic ſis, literas ipſius manu ſcriptas, quibus mihi gratias agit de locis quibuſdam ſibi explicatis, quos ipſe poſtea queſtus eſt à me ſibi ſubreptos eſſe. Et eas literas diligenter adſeruo, non vt edam, neq; enim tanti eſſe duco, ſed vt oſtendam interdum amicis, ſi quando de me & Lambino ſermo incidit. A me quidem ſibi metuere non debet. Nunquam natura contentioſus fui: & nunc quotidie magis Lenit albeſcens animos capillus. Tua potius cauſa verendum eſt, ne à quopiam audiat* ὦ γέρον ἦ μάλα δή σε νέοι τείρουσι μαχηταὶ. *Sed hæc omittamus. De Tubulo, ita planè in Fuluij libro omnibus literis ſcriptũ eſt cap. 13. l. 1. neq; quod diuulgatum eſt placet, neq; coniectura tua, quod venia tua dictum ſit, mihi explet animum. præcipuè cùm ſtatim ſequatur. Tum magiſter* ἀρχιτέκτων. *Cogitandum igitur. ſi quid melius. In libro Fuluij, ſcito, non tantùm primũ caput libri primi, ſed omnia omnino, in quibus nihil notatum à me videbis, deſiderari. Libri moles eſt perexigua: & in eo ipſo admiſſa, vt dixi, Valerij Maximi ca-*

pita prope pari numero. Orchio ibi ſcriptum eſt, non Orciuo. Libri ſecundi caput decimum in eo libro non eſt. De ſcriptoris nomine expecto quæ polliceris. De prænomine Nepotis nihil habeo. niſi quod ſemper ſuſpicatus ſum ex C. Cornelio Nepote, librarios, qui eandem literam bis ponere laborioſum putarent, feciſſe Cornelium. ſæpe hoc ita commiſſum ſcio. Quæ reliqua ſunt in Gelliũ, supereſt: vt exſoluam. Illud mihi moleſtum eſt, quod eorum librorum quos tu maximè requiris vix πολλοστημόριον quoddam eſt in Fuluij libro. Cap. 5. lib. 3. Arceſilaũ. Sed hoc prætereundum erat ad te ſcribenti, & talia poſtea omittentur. Incorruptus tamen & à ſtupro integer. Nam quum vocem infractam prioribus an poſterioribus. Cap. 6. in VII. problematorum. Cap. 9. memoria atq; ammiratione. ſic ſæpe ſcriptum reperias. Colore puniceo, florea & comanti iuba. Argos euertiſſe, cupidineq; habendi. Eum Caſsium poſtea 5. n. eſt, victis partibus f. q. e. 5. miſera morte oppetiiſſe. Cap. 15. Polycritan. Is Diagoras tris filios. eos omnes vidit. Cùm populus gratulabundus. ibidem in ſtadio. in oſculis atq; in manibus. non diu poſt eam pugnam exanimata eſt. Poſt hunc locum vſq; ad librum nouum. nihil eſt in illo libro vetere. In libros ſequentes quædam ſunt pauca quidem, ſed in iis tamen quædam non contemnenda. Ea, ſi voles, ad te mittentur. ſimulque, ſi quid erit aliud quo hoc tuum inſtitutum à me adiuuari poſſe arbitreris.

Vale Romæ prid. Kalend. Ian.

M. D. LXIX.

M. ANTONII MVRETI IN LIBROS VARIARVM LECTIONVM præfatio,

AD HIPPOLYTVM ESTENSEM, CARDINALEM AC PRINCIPEM ILluſtriſsimum, Singularem omnium honeſtarum artium Patronum.

IIX.

MAGNOPERE *peccare mihi viderer Hippolyte, Cardinalis illuſtriſsime, ſi ocium illud, quod & plurimum & honeſtiſsimum tua mihi benignitate conceditur, alia vlla re, quàm litterarum, & earum artiū, quibus te inſigniter oblectari video, aſsidua tractatione conſumerem. nam cùm ea te præcipuè cauſa commouerit, vt aditum mihi ad familiaritatem tuam vltro patefaciendum putaris, quòd ad te de mea erga illas incredibili voluntate, meis fortaſſe ſcriptis, & amicis de me ſummorum hominum concitata ſermonibus fama peruenerat: quis me ferendum putet, niſi quam de me opinionem incognito adhuc & abſente cōceperas, eam præſens ipſe omni ſtudio, omniq́ corporis & animi contentione confirmem? Ita igitur facio, quarum artium ſingularis pulchritudo mentem meam, vſq à puero, admirabili quodam ſui deſiderio incenderat, eas nunc demū beneficio tuo aliis omnibus curis ſolutus, magno & alacri animo perſequor: neq ſanè committo, vt qui me tibi tan-*

tanquam hominem & non ineruditum, & eruditionis ac doctrinæ ſitientiſsimum commendarunt, cum in illo priore indulſerint amori erga me ſuo, in hoc etiam altero eidem obſecuti, ac non potius id quod exploratum haberent, verè apud te teſtati eſſe videantur. quod cùm facio, primum, quo nihil dulcius eſt, nihil optabilius, naturæ meæ propenſionem ſequor. Verè enim hoc tibi affirmare poſſum. ſi quis mihi deus omnes opes, omnia cõmoda, omnem potentiam proponat, ea lege ac conditione, vt ſemel deponam hæc ſtudia, & has qualeſcunq; litterulas, altrices adoleſcentiæ meæ, fidiſsimas meorũ omniũ temporum comites deſeram: nunquam id faciam: neq; quicquã tanti eſſe ducam, quod mereri velim, vt à ſuauiſsimo earũ amplexu & contubernio abducar. quare, vt dixi, cũ in eas toto pectore incumbo, naturæ meæ pareo: idq́; facio, quod ſi facere vetarer, vitalẽ mihi eſſe vitam non putarem. deinde, quo mihi nihil prius ac potius neq; eſt, neq; eſſe debet, voluntati tuæ, morem gero. ſæpe enim mihi, quæ tua eſt humanitas, affirmaſti, nullũ tibi à me genus obſequij præſtari poſſe iucundius, quàm, ſi omne tempus arbitratu meo ponerẽ in litteris, & aliquid aſsiduè, quantũ in me eſſet, excuderem, quod & mihi ornamẽto, & aliis vſui, & tibi oblectationi eſſe poſſet. neq; verò me, vt id faciam, oratione tantum cohortaris, verùm etiam exemplo. Quid enim facere nos oportet, quicunq; tuis opibus non aliã ob cauſam fouemur, ſuſtentamur, ornamur, quàm vt in his ſtudiis omni cogitatione defixa, dies noctesq́; exerceamur: cũ te, te inquam ipſum, quem moderatrix humanarũ rerũ prouidentia in altiſ-

ſimo

ſimo dignitatis gradu collocatum, perpetua grauiſſimorum munerum procuratione diſtrictum teneri voluit, inter tot, tam graues, tam multiplices curas, tantoperè ad tranquillitatem & ſalutem publicam pertinentes, quotidie tamen aliquid temporis harum artium tractationi tribuere videamus? Nimirum & vnuſquiſque noſtrum naturæ ſuæ, vt ait poëta quidam, ſemina ſequitur: & quibuſcum diu ac familiariter vixit, eorum mores & inſtituta viuendi facile ac libenter imitatur. Te verò cum omnis honeſtatis ac dignitatis amantiſſimum, omnium, quæ ad comparandam veram ac ſolidam gloriam pertinent, appetentiſſimum natura genuiſſet: conſecuta deinde FRANCISCI *V*ALESII, *Galliarum regis optimi, ac maximi, intima illa, qua tot annos vſus es, conſuetudo magis etiam incitauit ad eaſdem illas vias, in quas ipſa te natura deduxerat, animoſius & conſtantius perſequendas. Ille homines eruditos ad ſe ex omnibus orbis terrarum partibus, ampliſſima eorum induſtriæ præmia ſtatuens, conuocabat. idem illud exemplum iam dudum* Italia *te maxima cum tua laude, renouantem intuetur. Ad regalem illius menſam non vllum acroama aut libentius, aut ſæpius, quàm vox alicuius eruditi hominis, audiebatur. epulæ quoque tuæ quotidie nulla re magis, quàm grauiſſimis, & honeſtiſſimis virorum doctrina præſtantium ſermonibus, condiuntur. Ille igitur ad cæteras ſuas laudes eam addidit, qua nulla, meo quidem iudicio, maior eſt, nulla præclarior, vt communi omnium populorum conſenſu* Litterarum Pater *nominaretur, idem illud cognomen*

men tibi apud poſteros tributum iri, cuiuis perfacile eſt, qui tuam erga homines liberalium artiū ſcientia excultos munificam, planeq́ regiam voluntatem cognouerit, augurari. Nos interea, qui per te hoc ocio fruimur, omnem induſtriam eò conferre oportet, vt quacunq́ ratione poſſumus, heroicas ac prope diuinas virtutes tuas omni genere monimentorum ad immortalem poſteritatis memoriam conſecremus. non quòd rerum à te geſtarum gloria noſtro teſtimonio indigeat: ſed quòd alia nobis via nulla relinquitur, qua ingrati animi notam effugere valeamus. Igitur alij quidem, quibus maior doctrinæ copia eſt, alia tibi grauiora, & maioris operæ inſcribēt. ego autem, qui nondum eam facultatem conſecutus ſum, vt à me quicquam egregium expectari debeat, ſcribā tamen qualiacunq́ potero, & hiſce paruis ac tenuibus munuſculis teſtabor hominibus magnitudinem obſeruātiæ erga te meæ. Illud quidem certè omni ope conabor efficere, vt ſcripta mea, ſi nullam aliam ob cauſam in pretio ſint, vtilitate tamen tueantur ipſa ſe, & hoc ſaltem nomine à ſtudioſis hominibus non negligantur. quod & alias feci, & in iis maximè, quos nuper apud te ſcripſi, Variarum lectionum libris. Primum enim cùm in præſtantiſſimis vtriuſque linguæ ſcriporibus multa, vel temporum vel hominū culpa, corruptè & deprauatè legantur: eaq́ res vel non animduerſa errorem, vel animaduerſa moleſtiam, & difficultatem legentibus obiicere ſoleat: eius incommodi vt pars aliqua per me tolleretur, operam dedi. deinde, cùm & illud conſtet, veteres latinos ſummo ſtudio eſſe in Græcorum imitatione verſatos, & eorum

rum locorum quos illi ab his acceptos in vſum ſuum tranſtulerunt, diligens, & accurata notatio magnam his temporibus vtilitatem habere credatur: huius quoque generis inſpergenda nonnulla eſſe duxi. narratiunculas etiam aliquot admiſcui quarundam hiſtoriarum, quæ neque contritæ ac communes eſſent; neque fore iniucundæ cognitu viderentur. Vbi autem ita res tulit, vt ab iis, qui vel ætate noſtra, vel etiam ſuperioribus temporibus in hoc ipſo curriculo induſtriam ſuam exercuerant, diſſentirem: feci id, vt & natura & conſuetudo mea fert, liberè: ſed ea tamen moderatione ſeruata, vt, imminutam eſſe à me dignitatem ſuam, nemo conqueri poßit, niſi qui tantum ſibi tribuat, vt errare ſe poſſe non putet. quod neque cuiquam vnquam contigit, & maius eſt, quàm vt conuenire in humanam fragilitatem queat. ſed nos quid fecerimus, ipſa res indicabit. teſtatum quidem omnibus eſſe volumus, nihil aliud nobis propoſitum fuiſſe, quàm vt ſine cuiuſquam offenſione, auxilij aliquid attuliſſe huic ſtudiorum generi diceremur. A te autem, Hippolyte Principum *decus, etiam atque etiam petimus, vt qua nos humanitate in familiarium tuorum numerum recipere dignatus es, eadem hos labores noſtros, qui nulla re magis, quàm tui nominis auctoritate, nixi, in publicum prodeunt, tibi accipiendos putes: neque tam, quid amplitudini tuæ conueniat, quàm, quid præſtari à nobis poßit, expendas. nam & hæc ipſa, nouis indies acceßionibus creſcent, & alia ſuo tempore quæ tibi gratiora fore confidimus, proferentur.*

PRAE-

PRAEFATIO IN VERSIONEM LATINAM LIBRI QVINTI ETHICORUM Ariſtotelis.

IX.

CVM hunc Ariſtotelis librum vobis explicaturus eſſem, multis de cauſsis mihi faciendum putaui, vt cum prius latinè à me conuerſum ederem. Primum quoniam etſi in ceteris libris explicandis conatus eram efficere, vt ne ij quidem qui græcarum litterarum rudes ſunt, aditum ſibi ad me audiendum peregrinitate ſermonis occluſum eſſe quererentur. Non obſcuris tamen multorum ſermonibus aures meæ quotidie verberabantur, conquerentium, crebro illo vocum græcarum interiectu retardari intelligentiam ſuam: Planiora ſibi multo, & expeditiora omnia fore, ſi latinè dicerentur. Horum igitur ſtudio aliquid tribuendum eſſe duxi. Deinde ſubmoleſtum ipſi mihi nonnunquam erat, verùm vt fatear, tantum quotidie operæ, ac temporis in reddendis ſingulis vocibus ponere: Vt mihi quoque ſatius videretur, ſemel illo labore defungi. Nam cùm ſingulæ diſputationes noſtræ in vnius horæ curriculum concludantur, ex eoque ipſo aliquid ſæpe multis occaſionibus delibetur, ac detrahatur, adhibenda parcimonia eſt, videndumq́; omni ſtudio, vt id ſaltem quod datur, quàm poſſumus optimè & vtiliſsimè collocetur. Iam è tam breui tempore non multum poteſt tractandis rebus relinqui, ſi aliquid ex eo ſingula verba decerpant. Præcipuè autem hic liber

liber propter mirificam quandam rerum ac ſententiarum ſubtilitatem poſtulare quodammodo videbatur, vt, quò liberiores animi noſtri totos ſe ad eas penitus cognoſcendas darent, illa altera pars laboris & vobis & mihi demeretur. Fuere & aliæ huius mei conſilij cauſſæ, quas nihil neceſſe habeo pluribus perſequi. Dedi *autem operam quantum quidem in me fuit, vt Ariſtotelis non ſenetntiam modò exprimerem, ſed genus ipſum dicendi, quoad liceret, imitarer.* Nam *cum ſuo quiſque modo, & loquatur & ſcribat, alióſque anguſta, preſſa, conciſa, alios ampla, copioſa, redundans delectet oratio:* Non *ſatis probo conſilium eorum, qui, cùm Ariſtotelis ſiccitatem quandam tenuitatémque dicendi, contra* Cicero *copiam & vbertatem adamauerit, neque quidquam tam diſsimile ſit, quàm eorum inter ſe dicendi genus, Ariſtotelem tamen interpretantes, quia ſe, quam poſſunt* Ciceronis *ſimillimos eſſe cupiunt, quæ ab illo & breuiter, & ſubobſcurè dicta ſunt, ea huius more dilatant, atque diducunt. Sed ſuum cuique, vt dicitur.*Ego *an, quod volui, aſſecutus ſim, neſcio, aut potius id non aſſecutum eſſe me, ſcio:* Certè *quidem, quod in hoc genere optimum eſt, id me ſecutum eſſe, ac propoſitum habuiſſe confido.* Neque *damno induſtriam eorum, qui aut ante me, aut poſt me (ſi quidem iam duodecim anni ſunt, cùm huius libri interpretatio mea primum edita eſt) in his rebus latinè tractandis elaborarunt Quorum etiam quidam auxilio ad eam rem meo vſos eſſe ſe, non diffitentur.* Neque *tantum, vt ille dixit, poſterior dies prioris diſcipulus eſt, ſed etiam magiſter. Multa aliter*

ter olim accipiebam, aliter hodie accipio : Græcos etiam *libros multo pluribus locis deprauatos eſſe* video *, quàm tunc arbitrabar.* Itaque *neceſſe eſt, multa longè ſecus in eorum interpretationibus, quàm in mea, legi.* De qui*bus non intelligentes modò, ſed etiam eos, qui ſibi tales videntur, quorum omnis ætas magnam copiam extulit, iudicaturos eſſe proſpicio.* Horum *ego neque alteros re- iicio, neque alteros extimeſco, eſt eiuſdem ingenij, & eruditorum admonitiones amare, & indoctorum maledicta contemnere, Vbi, & cur â ceteris diſſenſerim, vos quidem & quotidie ex me ipſo, ceteri autem ex commentario, quem, cùm primum licebit, edituri ſumus, intelligent.* Romæ Kal. *Martij, Anno* M. D. LXV.

M. ANTONIVS MVRETVS BERNARDINO LAVREDANO ANDREAE F. PATRICIO VENETO. S. P. D.

X.

PRÆSTANTIVM *Poëtarum Bernardine Lauredane adoleſcens clariſſime, neque magna vnquam copia, & ſemper magna laus fuit.* Copia *ne fuerit, id in cauſſa eſt; quod in cæteris facultatibus, nemo eſt, duntaxat eorum qui hebeti penitus ingenio non ſunt, qui non adhibito labore, ſi minus excellere, at certè ad mediocritatem aliquam peruenire, ſe poſſe confidat : in hac, niſi ab iis, quos ipſa quodammodo natura ad eam, finxe-*

ſinxerit, labore, diligētia, vigiliis effici nihil poteſt. Ea i-*pſa res in hominū animis admirationē peperit poëtarū. obſtupefactis videlicet hominibus, cū viderēt alios ſponte quadam, & propenſione naturæ, ſine vllo labore ea fundere, quæ cum omnibus eloquentiæ luminibus interlita, tum ſparſa multifariam eruditionis variæ notis, nō tantùm dulci ſono tenerēt aures, ſed etiam omni genere affectuum, intimos audientium ſenſus, cogitationesq́; tentarent; alios contra ingenuarū artium ſcientia perpolitos; nulla tamen diligentia, aut diuturnitate ſtudij conſequi poſſe, vt aliquo inter poëtas numero ac loco haberentur. Vt autem omni elegantis doctrinæ tractatione ita huius quoq; virtutis præſtantia, longè ſupra ceteros Græcorum hominū ingenia floruerunt.* Romani *et ſerius attigerunt poeticam et coluerunt negligentius, et minimè lōgo tempore in rectè ſcribendorum poematum via perſtiterūt. ſiqdem cum à rudibus apud eos poëtica profecta principiis tandem per multos gradus ad Virgilium perueniſſet; quo ego homine nihil ſtatuo fieri potuiſſe diuinius; ita poſtea cæpêre ingenia in deterius labi, vt mirum ſit, quanta, quàm breui tempore, ſit conſecuta mutatio.* Hiſpani *poëtæ præcipuè &* Romani *ſermonis elegantiam contaminarunt, & cum inflatū quoddam, & tumidū, et gentis ſuæ moribus congruens inuexiſſent orationis genus, auerterunt exemplo ſuo ceteros à recta illa, & ſimplici, in qua præcipua poëtarum ſita laus eſt, et in quam ſuperiores omni ſtudio incubuerāt, imitatione naturæ. itaq; ferè poſt Auguſti tempora, vt quisque verſum maximè inflauerat, ſententiam maximè contorſerat, eo deniq; modo*

ocu-

locutus fuerat, quo nemo ſerio ſoleret loqui, ita in pretio haberi cepit. Quin etiam fucatus ille ſplendor, & adulterinæ eloquentiæ ſpecies ita nonnullorum, qui veræ eloquentiæ guſtũ non habent, occæcauit animos, vt his quoque temporibus extiterint Hiſpani duo, homines ceteroqui & in primis eruditi, & ſcriptis editis nobiles; quorum alter Lucanum Virgilio, alter Martialem Catullo anteponere veritus non eſt, quorum ab vtroq; ita diſſentio, vt, ſi quis Deus poteſtatem mihi optionemq́; faciat, non dicam Virgilij, cui videor iniuriam facere, ſi eum vllo modo cum ceteris comparem, ſed Ennij alicuius, aut Furij, quàm Lucani, multo ſimilem in ſcribendo eſſe me malim; inter Martialis autem & Catulli ſcripta, tantũ intereſſe arbitrer, quantum inter dicta ſcurræ alicuius de triuio, & inter liberales ingenui hominis iocos, multo vrbanitatis aſperſos ſale. neq; verò negauerim, multa in Martiale quoq; non inſcienter dicta reperiri: ſed profectò deteriorum longè numerus maior eſt. Latinæ quidem orationis natiua illa, minimeq́; quaſi pigmentis infuſcata germanitas in Martiale nulla eſt, in Catullo præcipua. Iis de cauſsis cùm ab illo altero, neſcio quo modo, ſemper abhorruiſſem, Catullum contra nunquam, non mirabiliter amaui: itaque legebam eum adoleſcentulus ſtudioſè, magnamque operam ad lepores illius intelligendos conferebam; nihil tamen minus cogitans, quàm fore vnquam, vt in eum commentarios ſcriberem. Sed, cùm haud ita pridem veniſſem in Italiam, & vt eam regionem aſpicerem, qua qui æquo animo carent, mihi quidem antiquitatis memoriam, ſatis colere non videntur,

tur, & me hercule, verum vt dicam, cùm alios eruditos homines, tum Paulum inprimis Manutium vt cognoſcerē; quod in eius ſcriptis mihi videbar animaduertiſſe, expreſſas quaſdam excellentis doctrinæ eximiæq́ probitatis notas, mihiq́ diuina quadam virgula contigiſſet, vt non pedem penè prius in hac ciuitate ponerē, quàm in amicitiam ipſius familiaritatemq́ intimā admitterer: ipſeq́ aliquot diebus poſt, de meis ſermonibus collegiſſet, quantoperè me eius poëtæ ſcripta caperent; Quin tu inquit M. Antoni, quæ in hoc genere notaſti, ea in publicū profers, fructumq́ laboris tui cū ceteris antiqua illa naturæ atq́ humanitatis lege communicas? ibi tum ego cùm & lōgè aliarū virium opus illud eſſe dixiſſem, et protuliſſem alia multa, quæ mihi ad eam cogitationem ſuſcipiendā ſanè quam incommoda eſſent; eaq́ ipſe amicè admodū refutare pergeret; (noſti autē diuinam hominis illius in dicēdo ſuauitatem) nō prius deſtitit, quā me impulit deniq́, ſibi vt reciperem, me id primo quoq́ tēpore eſſe facturū. Neq́ verò diu fidem meam liberare diſtuli, vt qui inter varias occupationes, homo alioqui laboris nō nimiū tolerans, hoc tamē, quicquid eſt, triū menſium, aliquanto etiā minore, ſpatio abſoluerim. Nunc haſce vigilias meas Bernardine Lauredane, multæ ſunt cauſæ quamobrē tibi dicatas velim. Natus es ex ampla cū primis & nobili familia, & ex qua ea Venetæ ciuitatis lumina extiterunt, quorum claritatem nulla vnquam inobſcurabit obliuio. Præterea eſt hoc generi veſtro prope fataliter datum, vt ametis literas, hominesq́ earū ſcientia excultos benignitate veſtra cōprehendatis. Non lōgè abierimus; pater ipſe

tuus, vir vt omnes norunt, omni egregiæ virtutis laude cumulatiſsimus, ita litterarum amore incenſus eſt, vt ea, qua vbiq; plurimum valet, auctoritate & gratia permagnam optimorum librorum, ſignorum, nomiſmatumq́; veterũ, ceterorumq́; antiquitatis monimẽtorum copiam ex vniuerſa Europa diligentiſsimè collegerit. itaq; vt augusta quædam Muſarum ædes, ita domus veſtra Venetiis ab eruditis hominibus frequentatur. Hæc cũ magna ſint, vt certè ſunt; tamẽ ex te ipſo poſſunt innumerabilia magis propria tuæ laudis argumẽta deſumi: ingenium excellens, acre ac indefeſſum literarum ſtudium, optimarum artium cognitio tanta, quantã cu cum paucis aliis in iſtã ætatis viriditatem cadere poſſe docuiſti: tum, quòd præcipuum eſt, ita compoſiti mores, vt iuuentus tua multorũ ſenectuti exemplo eſſe poſsit. Vel his ſuperioribus mẽſibus, cũ ad M. Antonij Triuiſani, principis optimi, propinqui tui, luctuoſam bonis omnibus mortẽ funebri laudatione honeſtandam vnus ex omni Venetæ nobilitatis flore delectus es; quãta, Deum immortalem, orationis & grauitate, & copia, quanta omnium, qui aderant, non approbatione tantùm, verum etiã admiratione dixiſti? vt iam tũ ſperare non dubiè ſenatus populusq́; Venetus cœperit, quæ tam diſertè in alio laudares, ea te aliquãdo re, atq; operibus præſtiturum. Igitur cùm eam orationem in publicũ emiſiſſes, nemo repertus eſt, qui non in cœlũ tolleret; aut, ſi qui poſtea fuerunt, qui eam clanculũ extenuarent verbis, eos ſatis conſtat, vel craſsitudine ingenij, ne illius pulchritudinẽ peruideant, vel, ne pro dignitate cõmendent, veteri morbo perpetuæ in omnes bonos inuidiæ impediri.

Acceſſere

Acceſſere his propè quotidiani mecum Pauli Manutij de tua laude ſermones, in cuius tu viri ore planè habitas. ita enim frequenter, ita cupidè de te loquitur, vt mihi nunquam omnino, quàm cùm de te dicere ingreſſus eſt, facũdior eſſe videatur. Attigi breuiter ea, quæ, me, vt hunc librum tuo nomini potiſſimum inſcriberem, impulerunt. Nunc à te adoleſcens ornatiſſime, etiam atq; etiam peto: primum, vt munuſculũ hoc non ex ſua magnitudine, ſed ex meo tibi gratificandi animo põderes: deinde, vt ſi quãdo eorum rationẽ inibis quos eximiæ tuæ virtutis admiratio adiunxit tibi, me quoq; ſi videtur, eorũ adſcribendũ numero exiſtimes. Venetiis, Id. Oct. M. D. LIV.

M. ANTONIVS MVRETVS TORQVATO BEMBO PETRI F. S. D.

XI.

MAgna felicitate mihi carere videor TORQVATE BEMBE, *quòd non ita maturè in Italiã venerim, vt patrem tuum, virum immortalitate digniſſimum, videre, atq; alloqui poſſem. nam & incredibilem quandam voluptatem hauſiſſem ex illius herois aſpectu, qui aut ſolus, aut præcipuè effecerat, vt ne hæc ætas ſuperioribus ſæculis inuideret: & effeciſſem, niſi valde fallor, vt ipſe me, pro humanitate illa, qua complectebatur omnes, in quibus eſſet aliqua non alieni à Muſis ingenij ſignificatio, non vſquequaq; ſibi deſpiciendum putaret. Nunc, quando id, quod cuperẽ, cõſequi nullo modo poſſum; certè quidem id, quod proximum eſt, ſedulo facio: colo, quacunq;*

ratione licet, memoriam illius: & cùm in omni ſermone, tum in ſcriptis meis, libentiſſimè facio, vt eum laudē, qui mihi neq; à me, neq; à quoquã ſatis laudari poſſe vnquã videtur. neq; verò ita ſum amēs, vt ad gloriã ipſius quicquam meo teſtimonio poſſe adiici cenſeam. Sed ita planè iudico: vt Deus, qui nullius præconio indiget, laudari ſe tamen ab hominibus vult: ſic beatas illas mentes, in cœlũ receptas, & cum Deo coniunctas, gaudere, cùm ſe à nobis coli ac celebrari vident. ergo perinde ac ſi huius rei ſenſus ad Petrum ipſum Bembum peruenturus ſit, ita de ipſius admirabili doctrina, ſingulari eloquētia, ceteriſq; virtutibus, quoties occaſio eſt, prædico. quod ſiue ita eſt, gaudeo: ſiue ipſe me fallo, tamen hunc errorē, qui me tantoperè delectat, mihi eripi nolim. Equidem non ſolùm quæ ille nobis monumēta ingenij ſui plurima ac pulcherrima reliquit, accuratè peruolutare, verùm etiã imagines corporis ipſius ſtudioſè contemplari ſoleo: magnamq; ex eis oblectationē capio: quod illæ mihi ipſum ante oculos conſtituere videantur. Iam ſi aut depictã in tabula aut marmore expreſſam aut in ære, argentóue inſculptam Petri Bembi imaginē prope diuino cultu afficere ſolitus ſum: qd me tibi facere par eſt Torquate Bembe, quē nobis diuinus ille vir viuã & ſpirãtem tum corporis tum multò magis ingenij ac virtutum ſuarum imaginem reliquit? Itaq; vt intelligas, te à me tãti fieri, quanti æquũ eſt, & talis viri filium, et talem filium, qui paternæ gloriæ præclarè omni ex parte reſpondeat: mitto ad te muneri Tibullũ, hoc eſt, eum poëtam, quē pater tuus feliciſſimè expreſſit, emēdatũ à me, & breuibus ſcholiis illuſtratũ, qui tibi teſtimo-

nium

nium aliquod ſit incredibilis obſeruantiæ erga te mea. Paruũ munus, fateor: ſed & à magno animo ꝓficiſcitur, & maiora alia ſubſequentur, ſi hoc tibi non ingratum fuiſſe cognouero, Vale Non. Mai. M.D.LVIII. Patauio.

M. ANTONIVS MVRETVS
FRANCISCO GONZAGAE
Ferdinandi F. S. D.
XII.

NON *iniuria dubitatum eſt à veteribus* FRANCISCE GONZAGA *adoleſcens præſtãtiſſime, Tibullóne an Propertio deferendus eſſet inter Latinos poëtas elegiæ ſcribendæ principatus. nam vt inſunt in vtroq; permulta, quæ eos vulgariũ numero exemptos, in edito atq; eminenti ſtatuant loco: ſic propria quædã extant, & elucent in vtroq; virtutes, quibus vterq; alterius palmã ambiguã facere videatur. ſumma in Tibullo elocutionis elegãtia, et proprietas: ſumma in Propertio eruditionis poëticæ copia, & varietas: in illo Romana prope omnia, in hoc pleraq; tranſmarina. illũ, natiua quædã, & incorrupta Romani ſermonis integritas, in media vrbe natũ & altum eſſe, perſpicuè oſtendit: hũc præter cetera forma & character ipſe dicendi in Græcorum poëtarũ ſcriptis aſſiduiſſimè verſatũ eſſe demonſtrat. cumq; à ſapientiſſimis viris traditum ſit, duo eſſe præcipua poëticæ dictionis ornamenta, τὸ σαφὲς, καὶ τὸ ξενικὸν, illo Tibullus, hoc Propertius excellere videtur. mollior ille, et delicatior: neruoſior hic & accuratior. illo magis oblectere: hunc magis, vt opinor, admirere. illũ iudices ſimplicius ſcripſiſſe, quæ co-*

gitaret: hunc diligentius cogitaſſe, quid ſcriberet. in illo plus naturæ in hoc plus curæ, atq; induſtriæ fuiſſe perſpicias. Quæ cùm ita ſe habeant; perdifficile eſt. decernere ac conſtituere, vter alteri præſtet. nam ſi præcipua laus poëtarum in imitatione conſiſtit: mihi quidem videtur Tibullus varios illos fluctuantis animi motus, quibus amãtes agitari ſolent, melius imitatus eſſe. ſin, vt quicq; ad optimum proximè accedit, ita ipſum quoq; optimum iudicandum eſt; crediderim ſanè veterum illorum Græcorũ, ac præcipuè Callimachi, Propertium haud paulò ſimiliorẽ fuiſſe: qua etiam fiducia ipſe ſe Romanum Callimachum vocare auſus eſt. Sed hæc vt ſunt, neq; noſtrum eſt, neque cuiuſquã hominis pudentis, & conſiderati, qua de re veteres illi, quorum fuit & doctrina maior, & iudicium acrius, non liquere pronunciarunt, de ea certi quicquam conſtituere, & litem ſecundum alterutrum dare. ſatius fuerit, vtrunq; ſtudiosè ac diligenter euoluere, vtriuſque virtutes accuratè perpendere, vtrunq; ſibi ad imitandum proponere, ſi quando fortè nos ad tentandũ idem poëmatis genus aut volũtas adducet, aut naturæ impetus feret. quæ ego omnia, FRANCISCE GONZAGA, *quantũ quidem in me fuit, ſummo ſtudio adoleſcens factitaui. nõ enim facilè conceſſerim multis, qui hos poëtas aut ſæpius, aut accuratius legerint, aut verò plus operæ poſuerint in eorum virtutibus imitando exprimendis. Ex quo autem in me iuuenilis illa, qua ſtudia poëtica fouentur, alacritas deferbuit, animumq; ſibi meum grauiorũ, et hâc ætate digniorũ artium tractatio vendicauit; temperare mihi tamen nõ poſſum, quin ſæpe eos in manibus habeam, horúq;*

riſq; ſubſeciuis grauiorum ſtudiorum aſperitatē hoc quaſi condimēto amœnitatis mitigem ac molliam. quin etiam vt non occupationes tantùm meæ, verùm remiſſiones quoq; animi afferant aliquid vtilitatis hominibus: confero ſtudium non mediocre ad libros eorum perpurgandos, & ad locos: ſi quos mihi fortè intelligere videor, qui non ita ſint omnibus peruij, explicādos. tale igitur quiddam his diebus in Propertio præſtiti: & cum admirabili deſiderio tenerer inſinuādi me aliqua in amicitiā tuam, iter mihi ad eam præmunire hoc munuſculo volui. Vt autem à te cognoſci cuperē, ne viuam, ſi me aut diuitiæ, quibus abundas, aut generis tui claritas, aut quicquam deniq; præter maximas tuas, & iam nunc omnium ſermone celebratiſſimas virtutes incitauit. nam opulentorum, qui honeſta ſtudia ſpernant, non modò ambire, ac perſequi, ſed aſpernari etiam, ac refugere amicitias ſoleo, non ſemel expertus, nihil eſſe eiuſmodi hominibus, φορτικώτερον*: generis autem nobilitas in iis demum habet aliquid gloriandum, qui faciunt id, quod tu, hoc eſt in iis, qui omni ope moliuntur efficere, vt ne minus ipſi ſplendoris poſteris ſuis tradidiſſe, quàm à maioribus accepiſſe, videantur. itaque colunt te quidam homines, & obſeruant vt magni illius* FERDINANDI GONZAGAE*, ſapientiſſimi, fortiſſimi, fortunatiſſimi Imperatoris, filium: ſed multò te, mihi crede, impenſius colunt, quod eam te viam ingreſſum, aut potius in ea iam longè progreſſum vident, in qua ſi, vt ſpes minimè dubia eſt, perſtiteris, non ille apud poſteros tot victoriis, tot opimis ſpoliis, tot trophæis, quàm te filio, clarior ſit*

futurus, ſed illius quidem res geſtæ cùm aliorum monumentis celebrabuntur, tum præcipuè ſcriptis Antonij Poſſeuinij, familiaris tui, eruditiſſimi hominis, & ad conſcribendam hiſtoriam facti, tradentur memoriæ hominum ſempiternæ: tuas autem hoc loco pluribus perſequi nolo: tum, ne modum epiſtolæ excedam; tum, quod mihi veniunt in mentem Euripidis verſus.

Αἰνούμενοι γὰρ οἱ γαθοὶ, τρόπον τινα
Μισοῦσι τοὺς αἰνοῦντας, ἐὰν αἰνῶς ἄγαν.

Id tantū te orabo, vt, cùm à Philoſophiæ ſtudiis, in quibus te quotidie Bernardinus Tomitanus, ſingulare Patauini gymnaſii decus, exercet, relaxare animū voles, Propertianæ lectioni tēporis aliquid tribuere ne graueris: in qua ſi comitem tibi, vt facturum auguror, Hippolytum Capilupum, Epiſcopum Fanenſem des: incredibili & virtute, & doctrina hominem, aſſumpſeris, habebis, qui tibi poſſit ea, quæ à me vel omiſſa vel nō ſatis intellecta ſunt, vnus optimè omnium interpretari. Vale. Patauij, Kal. ſext. cIↃ. IↃ. LVIII.

M. ANTONIVS MVRETVS LEONARDO MOCENICO, ANTONII PROcuratoris F. Patricio Veneto S. P. D.

XIII.

QVOD, *me ſæpe in quotidiano ſermone, Leonarde Mocenice, deplorantē audire potuiſti; magna ineſt in veterum ſcriptis & deprauatio, et difficultas. quarum vtranq; qui pro ſua virili parte tollere moliūtur, operāq; ad eam rem ſtudioſis hominibus profitentur ſuā; ij mihi et labo-*

labores ſuos collocare fructuoſius, & ad extruendam ſibi nominis immortalitatem firmiora, & ſolidiora fundamenta iacere videntur, quàm qui hunc emendādi ac declarandi laborem tanquam & pleniorem moleſtiarū, & abiectiorem quodammodo, atq; humiliorem refugientes, ſcribētis latina, græcáue lingua orationibus, aut poëmatis, eiuſdemq́; generis aliis, ſua nomina poſteritati commendare malunt. Primum enim cùm è veterum monumentis, tanquam ex opimis, et pinguibus paſcuis, quæ ad ſaturandos humanitate animos pertinent, omnia colligantur: profectò qui & euellere noxias herbas, quæ in eis, cultorum negligentia, pullularunt, & exciſis, ſiquæ iter impediunt, ſentibus, aditum ad ea faciliorem efficere nituntur, negari non poteſt, quin præclarè omninò de humano genere mereantur. ſiquidem vt qui aut parum puris, aut ad conficiendum difficilibus vtuntur cibis integritatem valetudinis firmitatemqúe virium adipiſci vix queunt: ita qui aut parum emendatos libros, aut parum ad intelligendum faciles verſare coguntur; næ illi valdè bono ingenio ſint oportet, ſi aut vllum ſermonis leporem, aut vllam exquiſitioris doctrinæ elegantiam conſequuntur. Quàm multa barbara vocabula, quàm multa vitioſa genera loquendi, propter librorum corruptionem, vſurparunt ij, qui ſe noſtra, patrumq́; memoria Ciceronianos dici volebant? quantularum rerum ignoratio quantas tenebras ſæpe in omne diſciplinarum genus inuexit? magna enim Moçenice fecunditas errorū eſt: & vt morbi quidā à puſillis principiis profecti, paulatim per corpus omne ſerpūt: ita parua interdum macula erroris,

paulatim progreſſa longius, integra optimorum ſcriptorum monumenta contaminat. Deinde *non eſt ſanè expectandum, vt omiſſo* Cicerone, *Virgilio, ceteriſq́ veteribus, legantur ij qui temporibus noſtris aliquid eadem lingua in eodem genere ſcripſerint. qui ſi aliquid afferunt nõ hauſtum à veterum fontibus, propè reprehenduntur: ſin improbo labore hoc conſecuti ſunt, vt in ſcriptis ſuis nihil non è priſcis illis imitatum, & effictũ appareat; nemo tamen eſt, qui non illos potius ipſos priſcos euoluere, ſibiq́ proponere ad imitandum velit. itaque eiuſmodi ſcripta, tamquam vina leuia, quamdiu muſtea ſunt, ipſo nouitatis ſapore pauliſper placent; iterum aut ſæpius guſtata, faſtidiuntur. in promptu exempla ſunt.* Bembi, *Nauogerij, Molſæ,* Lampridij *aut verſus, aut orationes, quotuſquiſq́ hodie legit? & tamen aut illi noſtra ætate proximè antiquorum gloriam acceſſerunt, aut nemo vnquã acceſſurus eſt. at contra ſi qua iidem ad illuſtrandos veterum libros pertinentia literis prodiderunt; qualia nonnulla* Bembus *elegantiſsimè ſcripſit, ea plus, pluſq́ in dies ſtudioſorum hominum manibus conteruntur. ſed quid de his loquor? poſſum nominare nonnullos, qui abhinc ſexaginta ferè vixêre annos, quorum poëmata, orationes, epiſtolas, cùm propter peruerſum, & inepta affectatione corruptum loquendi genus, quod ætas illa extulerat, ſine riſu hodie nemo legat: eorundem tamen ſcripta quædam, quibus lux aliqua vetuſtis ſcriptoribus affertur, omnibus vigent. denique, quem ſola ſermonis elegãtia ſuauitaſq́ commendat, is ætatem ferrè liber non poteſt: at ex quo fructus aliquid vtilitatiſq́ percipitur,*

Hic

Hic meret æra liber Soſiis, hic & mare tranſit,
Et longum noto ſcriptori prorogat æuum.

Ego autem Mocenice, quæ cupiditas in optimo quoque maximè viget, nauandi ſtudium ſuum vtilitati publicæ, & nominis ſui ad poſteros propagandi, ab ea nunquam me abhorruiſſe confiteor. quam ad rem cum illud mihi, de quo antè dixi, quaſi compendiarium eſſe iter viderem, progreſſus ſum in eo quoad potui, & progredi porrò, ſi vita ſuppeditauerit, cogito. ergo alia aliâs: nuper autem quatuor Ciceronis in Catilinam orationes tum vindicaui à multis mendis, quæ in eis librariorum vitio inſederant; tum, addita breui declaratione, faciliores ad intelligendum effeci. hunc paruum laboris mei fructum venire in hominum manus ornatum commendatione tui nominis volui. primum, quòd ipſi libro, parum ex me auctoritatis habituro, multum ex te acceſſurum dignitatis ac gratiæ intelligebam: in quo, quæcunque aut ad amplitudinem nominis, aut ad deuinciendas amicitia hominum voluntates valent, ſumma eſſe omnia animaduerto. nam ſiue generis claritatem requirimus; cui tandem; qui Veneti imperij nomen audiuerit, Mocenicæ gentis ſplendor ignotus eſt? quæ quidem gens, vt ne annalium memoriam replicem, neq̀ue eos commemorem, quos domi foriſq; ſpectata virtus, concordibus ſuffragiis, ad huius reip. faſtigium euexit; illud integritatis, illud iuſtitiæ, illud incorruptæ ſeueritatis exemplar, Aloiſium Mocenicum, equitem, tuum Leonarde auum protulit: quo viro nemo vnquam in hac ciuitate, qui, cũ pauciora peteret, plura conſequeretur

retur honoris inſignia, inuentus eſt: ipſa pro eo prenſabat virtus, ipſa ei viam ad omnes honoris gradus, non appellandis, non rogandis, non officioſè ſalutandis ciuibus; ſed glorioſis, admirandis, immortalitate dignis edendis operibus muniebat. neq; verò paſſa reſp. eſt, tantum lumen exteris principibus incognitum latere: ſed quanquam fideliſsimis illius, ſapientiſsimisq; conſiliis nixa, non libenter ab amplexu eum ſuo dimitteret: mandandis tamen ei plurimis, honorificentiſsimisq; legationibus, facultatem dedit famæ ſuæ per omnes terrarum oras diſſeminandæ. qui cum omnes in eam opinionē adduxiſſet, vt quicquid ipſi, non dicam denegatum, ſed non vltro delatum fuiſſet, idem virtuti denegatum videretur; filio ſuo, patri tuo Leonarde, iiſdem virtutibus prædito, facilè atq; expeditum iter ad procuratoriam, id eſt, ad eam qua nulla ſummæ propior eſt, dignitatem reliquit. ſiue igitur generis claritatem requirimus, ea tibi longè maxima diuinitus contigit: ſiue teipſum, nulla ratione generis habita, intuemur, ea videmus in te, quæ vel abiectam, obſcuramq; familiam erigere, atq; illuſtrare poſſent. non enim te aut gentis tuæ nobilitas tumidum, aut opum affluentia inſolentem facit: ſed illam quidem incitamentum, hanc verò inſtrumentum exercendæ virtutis eſſe ducens, ita te geris, vt dignitate par ſummis, humanitate, & affabilitate nihilo ſuperior infimis eſſe videaris. quo fit, vt tota vrbe nemo ſit, qui non omnia tibi ſucceſſa cupiat, qui te non amet, non in ſinu, non in oculis ferat: qui non & optet, & auguretur fore, vt te eodem planè, quo auus olim, itinere gradientem, iiſdem reſp. quibus illum proſecuta

ſecuta eſt, honoribus proſequatur. primum igitur è tuo, vt dixi, nomine auctoritatem libro meo quærere aliquam volui. deinde, cum plurimis, manifeſtiſſimisq́ue indiciis, me tibi non vulgariter carum eſſe cognoſcerem; volui ego quoque viciſſim, qualemcumque poteram, animi erga te mei ſignificationem dare. Vale. Venetiis, a. d. VI. Idib. Octob. M. D. LVI.

M. ANTONII MVRETI AD LEONARDVM MOCENICVM P. V. primæ orationis Catilinam explicatio.

XIV.

SAEPE *iam M.* Tullius, *antequam hancce orationem haberet, verba in ſenatu de* Catilinæ *coniuratione fecerat: vt vel ex eo perſpicuum eſt, quòd duodeuiginti diebus ante, conſulibus* Reſp. *ſenatuſconſulto permiſſa erat. quod ego ipſum admonere ſuperuacaneum putaſſem; (eſt enim ſanequam apertum) niſi animaduertiſſem, multos magnosq́ue viros, non è recentioribus modò, ſed etiam ex antiquis; quòd, quid quoque tempore actum fuiſſet, non ſatis attentè conſideraſſent, in errores quoſdam minimè, vt arbitror, negligendos, in harum rerum explicatione incidiſſe. Mihi quidem ita videtur:* Ciceroni *inprimis ipſi maximam eſſe hiſce in rebus habendã fidem: vt; ſicubi ab eo ceteri diſſenſerint: homines eos fuiſſe, idcircoq́ue labi potuiſſe, arbitremur: ſecundum*

dum Ciceronem autem Salluſtio, qui iiſdem temporibus fuit: tum Aſconio, qui ab eorum ætate non ita multum abfuit: Græcos autem, Plutarchum, Appianum, Dionem magno eſſe adhibito iudicio legendos. Nam vt hinc ordiamur, cùm coniurati, Catilinæ denuntiatione, in M. Porcij Leccæ domum conueniſſent, repertíque eſſent duo, qui ſe Ciceronem in lectulo ſuo interfecturos pollicerentur; tum demum ait Salluſtius, rem ad ſenatum à Cicerone relatam; ſenatumq́ decreuiſſe, vt darent operam conſules, ne quid reſp. detrimenti caperet. at id manifeſtò falſum eſt. ſiquidem, quæ nox conſecuta eſt poſterum diem nonarum Nouemb. ea nocte coitionem illam in M. Porcij domum factam eſſe, conſtat ex oratione pro Sylla. iam autem ſedecim, minimum, dies erant, cùm illa ſenatus auctoritas interceſſerat; vt ex hac ipſa oratione liquidò cognoſci poteſt. Illud quoq; non minus falſum eſt, quod idem Salluſtius prodidit, cùm aut hanc orationem Cicero, aut aliam quampiam habuiſſet, certè quidem aliquot diebus poſt commiſſam conſulibus remp. Catilinam in eam vocem denique erupiſſe, vt diceret, ſi quod incendium in fortunas ſuas excitatum eſſet: id ſe non aqua, ſed ruina reſtincturum. id enim iam pridem, id eſt, aliquot diebus ante comitia cõſularia, Catoni iudicium minitanti ac denuncianti Catilina reſponderat. quod ipſe Cicero in oratione pro Murena teſtatum reliquit. Quod ſi Salluſtium ipſum, & accuratum cum primis hominem, & illorum temporum æqualem, tamen alicubi lapſum videmus: exacuenda profectò nobis ingenij acies eſt: neq; vt quicque à quoq; veterum proditum fuerit,

fuerit, ita protinus recipiendum eſt: ſed conferenda alia cum aliis, & ad Ciceronis præcipuè auctoritatem, tanquam ad Lydium lapidem, ſingula diligenter examinãda. Nunc ad rem. Dicta eſt hæc oratio à Cicerone conſule, ſenatum habente in templo Iouis Statoris, VI. Id. Nouemb. vt infrà probabitur. qua quidem oratione oſtendit patefacta iam eſſe omnibus ſcelerata Catilinæ aduerſus remp. conſilia: ipſiq́; ſuadet, vel potius imperat, vt ex vrbe exeat, quo & ciuitatem liberet metu, & ipſe ſe liberius hoſtem P. R. profiteri queat. Genus igitur cauſæ iudiciale non eſt, vt falsò Cælius Curio putat. non enim in ſenatu iudicia exercebantur; ſed ne deliberatiuũ quidem eſt. quid ita? quia enim non deliberat Cicero, neque ſententiam dicit, neq; aut ſuadet quicquam ſenatui, aut diſſuadet: ſed Catilinam increpat, obiurgat, exagitat: iubet denique, vt cum reip. ſalute, ſua verò peſte ac pernicie ex vrbe proficiſcatur. Quid igitur? fatendum profectò eſt, non omnes Ciceronis orationes, nedum omnia quæ ab oratore tractantur, ad tria illa peruulgata cauſarum genera poſſe reuocari. Ipſe autẽ orationis χαρακτὴρ plenus eſt δεινότητος, γοργότητος, σφοδρότητος, μεγαλοπρεπείας. itaq; quæcunq; de illo genere à veteribus prodita ſunt, ea hîc mirabiliter obſeruata reperiemus.

M. ANTONII MVRETI AD LEONARDVM MOCENICVM P. V. SEcundæ orationis in Catilinam explicatio.

XV.

XV.

CVM *multa ſunt alia, quæ in veteribus dicendi magiſtris admirari, &, liberè, vt loquar, non ſatis probare ſoleo,* Lenarde *Mocenice: tum illud inprimis, quod iidem homines & multò longius, quàm par erat, fines oratoriæ facultatis protulerunt, & eandem poſtea multò breuiore, multoq́; anguſtiore, quàm ipſius natura fert, ambitu, quaſiq́; gyro concludere, ac conſtringere voluerunt. nam cùm ita latè patere oratoris officium tradidiſſent, vt ex omni artium numero nullam relinquerent, qua non inſtructum eſſe eum, atq; ornatum oportere dicerent; neq; præclarum illud nomen eloquentis cuiquam tribuendum putarent, niſi qui idem & grammaticus eſſet, & dialecticus, & earum rerum quæ in naturæ obſcuritate poſitæ ſunt, intelligens, & gubernandæ reip. & gerendi belli peritus: eundémque eſſe vellent & muſicum, geometrem, & arithmeticum, & aſtrologum, & medicum, & architectum: nulla vt res eſſet cœlo, terra, mari, de qua non ille copioſiſſimè diſputare, atque ornatiſſimè poſſet: iidem poſtea, tanquam illius tantæ liberalitatis ſuæ pœnitentes, quaſi anguſtiſſimo quodam ergaſtulo, ita tribus cauſarum generibus totam illius tam latè patentem, diffuſamq́; vim coërcuerunt. in quibus illud primum eſt, quod admirer: ſi quis* Euclidis, Ptolemæiue *ſcripta nunquam legiſſet, cui tandem impedimento id ei ad dicendum putarint fore: aut qui minus eloquentem futurum, ſi qui nunquam neq; cantare, neq; ſaltare didiciſſet. nam ſi quod aliquando accidit, vt* C. *Sulpitius, de lunæ defectione diſſerens, exercitum* L.

Paulli

Paulli confirmaret, iccircò aſtrorum rationem oratori eſſe neceſſariam dicimus: & quia de faciendis portubus, architectum; quia de liuoribus, & tumoribus in corpore interdum aliquid dicit, medicum eſſe eum volumus: eadem ratione dicamus ſanè, debere eum bonum coquum eſſe, bonumqúe ſutorem: quod in tanta rerũ varietate accidere aliquando poßit, vt de cibis ei ſit aliquid calceamentiſqúe dicendum. Magnum verò oratori negotium imponimus: ſi vt ei aliquid in ſermone de huius aut illius artis inſtrumentis, operibúſue, aut de ipſa etiam efficiendi ratione occurret: ita eum mittemus ad magiſtros, &, niſi quam artem didicerit, nunquam de ea verbum vnum facere patiemur. ac profecto ſi iſta omnia in oratore ſunt, mirum eſt, cur non ad canendum tibiis, ad obliganda vulnera, ad ædificanda naualia, diſerti homines adhibeantur, & cur non oratoribus reſp. tanquam Delphicis gladiis, ad omnia, quæ ſunt in ciuitate neceſſaria, vtatur. Eſt autem operæprecium cognoſcere, quo potißimum argumento iſtud glorioſum dogma confirment. De omnibus, inquiunt, rebus dicere, oratoris officium eſt. non poteſt autem quiſquam ea dicendo tractare, quæ cognita perſpectaqúe non habeat. omnium igitur artium ſcientiam animo comprehenderit, oportet, is qui oratoris munus ſuſtinere meditetur. O plumbeum, vt dicitur, pugionem. quis enim hoc tibi conceſſerit, niſi quem iſta magnorum nominum infatuauerit auctoritas, omnibus de rebus oratoris eſſe officium dicere? Sophiſtarum hoc fuit, ponere iubere quod quiſque vellet: quod nemo vnquam, qui orator habere-

 tur.

tur, factitauit. Quando autem poteſt accidere, vt orator dicere debeat, quadrari poſsit circulus, necne poſſit, aut ecquid vllam habeat quadrati latus cum diametro proportionem? At hæc ipſa ſi tractanda ſuſceperit, multò tractabit ornatius, quàm ipſi artifices ſolent. Sanè verò, mortuos, credo, excitabit, & multis rebus ſermonem dabit, & ſimiliter cadentibus ac ſimiliter deſinentibus canoram numeroſamqúe efficiet orationem: facileqúe, ſi id facere voluerit, effugiet, & riſus hominum, & inſaniæ famam. Conſputaretur me hercule, vt opinor, & ſaxis lutoqúe peteretur, ſi quis in corona tractandis eiuſmodi rebus ornatum vllum adhibere oratorium vellet. De iuſtis, iniuſtis, vtilibus, inutilibus, honeſtis, turpibus, dicere oratoris officium eſt: non de quadratis, & circulis, de conis, & pyramidibus diſputare. Itaque præclare Ariſtoteles, vt ſolet, Rhetoricen in iis modo verſari ait, περὶ ὧν τέχνας μὴ ἔχομεν, καὶ περὶ ὧν βουλευόμεθα: iis videlicet in rebus, quæ ſunt in communi quadam intelligentia poſitæ: & de quibus, nemo eſt, qui non, natura duce, vtcunque iudicare ſe poſſe confidat. hoc enim planè mihi quidem innuere videtur, cũ ait, illam eſſe περὶ τοιούτων τινῶν ἃ κοινά τρόπον τινὰ ἁπάντων ἐστὶ γνωρίζειν. Deinde, ſi maximè oratori accidere interdum poſſe fateamur, vti iis de rebus verborum aliquid faciat quæ ad alias facultates, aut ſcientias pertinent: non tamen ex eo efficietur, vt ad oratoris nomen tuendum neceſſaria ſit omnium artium cognitio. Ac mihi cogitanti, quæ tandem iſtius erroris origo eſſe potuerit; vt aliarum multarum ſtultiſsimarum opinionum,

num, ita huius quoque videntur Stoici principes, quaſiqúe procreatores fuiſſe. qualem enim illi ſuum ſapientem eſſe dixerant, qui ſolus formoſus eſſet, ſolus liber, ſolus rex, ſolus dialecticus, ſolus eloquens, ſolus denique omnia, vt etiam, quamuis nunquam ſoleas feciſſet ſutor, tamen eſſet inprimis bonus: talem prope iſti præclarum illum ſuum è Platonis rep. oratorem effinxere. quam vanitatem ſecutus Vitruuius, multo ille quidem modeſtius, ſed tamen aut talem, aut certè non multò alium architectum informauit, atque illi oratorem fecerant. quod idem non tantùm in poëta, aut in imperatore facile probari queat: verùm etiamſi ad iſtud exemplum progredi, & omnes artes paulatim commiſcere libeat, eò tandem, diis iuuantibus, veniemus, vt bonum muſicum eſſe oporteat, qui bonus cerdo euadere cogitet. Sed vt mittamus cetera, illud certè conuenire nullo modo poteſt, vt & omnibus de rebus dicere ſit oratoris; & totum illius officium contineatur tribus cauſarum generibus, demonſtratiuo, deliberatiuo, & iudiciali. neque verò mihi quiſquam Ariſtotelis hoc loco auctoritatem obiiciat: nam ille primum non, vt iſti, omnia quæ in rerum natura ſint, oratori ad dicendum ſubiecta eſſe voluit: deinde multò verius, multoqúe ſapièntius locutus eſt: non enim tria genera cauſarum aut cõtrouerſiarum, ſed τρία εἴδη τῆς ῥητορικῆς, *aut* τρία γένη τῶν λόγων τῶν ῥητορικῶν *dixit. quod ſi quis putat idem cum illo altero eſſe, longè errat. ego autem, ſi quis quærat ex me, quo in genere cauſæ, aut controuerſiæ ſit ea oratio, qua quotannis olim eos, qui pro pa-*

tria occubuerant, Athenis laudari mos erat, planè reſpondebo, in nullo. nulla enim ibi neque cauſa, neque controuerſia eſt: neque quicquam de quo quiſquam controuerſetur. & tamen è Platonis Ariſtotelíſque doctrina verè dici poteſt, eſſe γένος ἀποδεικτικὸν ῥητορικοῦ λόγου. Tu verò qui oratorem Hippiam quendam παντοδαῆ facis; quæro ex te, cùm ille de corporum cœleſtium motibus, de fulguribus, de terremotibus diſputabit: (quando hæc quoque ad munus illius pertinere vis) in quo iſtorum trium generum eum verſari dices? neque enim tum laudabit, neque vituperabit: neque ſuadebit, neque diſſuadebit: neque accuſabit, neque defendet. ac ne longius exempla repetamus: (tempus eſt enim, vt, his omiſſis, ad ea veniamus, quæ inſtituto noſtro adiunctiora ſunt) hæ in Catilinam orationes, præter poſtremam, quæ ſanè deliberatiua dicatur, ſub nullum ex illis tribus generibus includi queunt. non ſub iudiciale: neque enim habentur in iudicio. non ſub demonſtratiuum: nam in demonſtratiuo ſola audientium voluptas quæritur: totumqúe illud genus ad pompam, & ad oſtentationem comparatur. non ſub deliberatiuum: in priore enim vt vidimus, nulla deliberatio eſt: quin id tantùm agebat Cicero, vt exiret Catilina, quo ipſe poſtea cum ſenatu deliberare de rep. poſſet. neque enim præſente eo deliberare, aut decernere vtile fuiſſet. hac autem, quam nunc explicare aggredimur, itemqúe tertia, nihil aliud agit, quàm vt exponat populo ea, quæ geſta ſunt, eumqúe confirmet, ac benè ſperare iubeat. ne quæramus igitur, hæ orationes quo in cauſæ genere ſint, aut in quo ſtatu:

ſtatu: ſed iſta relinquamus iis, qui eò progreßi ſunt ſtultitiæ, vt, editis libris, non tantùm in epiſtolis Ciceronis, verùm etiam in Comœdiis Terentij & genus cauſæ, & ſtatum requirant. Nunc Ciceronem ipſum audiamus.

M. ANTONII MVRETI AD LEONARDVM MOCENICVM, P. V. tertiæ in Catilinam orationis explicatio.

XVI.

ADMIRABILIS *quædam, ac prope diuina vis eſt, Leonarde Mocenice, hominis eloquentis: meritoq́ue ſapientißimus poëta ſcripſit Euripides, nihil eſſe, quod ferro, quin idem oratione confici poßit. Quòd ſi vnquam vllum tempus fuit, cùm id manifeſto perſpici poſſet; tum profectò apertißimè declaratum eſt, cùm ſceleratas Catilinæ in patriam machinationes, nefariaq́ue conſilia fretus eloquentiæ viribus Cicero dißipauit. ac mihi quidem ſæpenumero in ſummos homines, quos Romana olim reſp. plurimos protulit, intuenti, alioruḿque facta cum aliis, quàm poſſum, accuratißimè conferenti prorſus ita videtur, plus vni Ciceroni vrbem Romam, quàm omnibus, quotquot bellica virtute fines protulerunt imperij, debuiſſe. nam vt in corporibus noſtris externam calorem, externúmue frigus propulſare ac defendere facile eſt: vbi autem intus contractum frigus, aut in venis ac viſceribus concluſus calor labefactat*

eas partes, quibus vita præcipuè continetur, remedium ei malo adhiberi, niſi ab homine perito, atque exercitato, non poteſt: ſic in ratione gerendæ reip. debellare hoſtes externos, & quod illi mali ciuibus tuis moliebantur, id in ipſorum capita conuertere, ſi minus facile eſt, eiuſmodi tamen eſt, vt humanis viribus effici poſſe videatur: at vbi ipſæ inter ſe diſsident reip. partes, & quidem ita diſsident; vt quibus in tota ciuitate plurimum animi, atque audaciæ eſt, ij coniuncti ac conſociati inter ſe, obſtinatiſsimo animo, peſtem ceteris, atque exitium machinentur: Deum *profectò Mocenice,* Deum *quendam, non hominem, eſſe oportet, qui in tanto, tamqúe ancipiti diſcrimine ſtatum ciuitatis integrum, atque incolumem præſtet. ea verò laus cui potius, quàm Ciceroni, tribuenda ſit, neminem video. vnus enim latentem adhuc atque occultam coniurationem ſingulari prouidentia, vigilantiaqúe deprehendit, ac protulit: manantem, ſerpentemqúe paulatim longius, compreſsit: fractos ac debilitatos metu propter inuſitatam periculi magnitudinem ciuium animos confirmauit: indormientem tantis rebus excitauit ſenatum: eadem voce & ſecuritatem bonis, & terrorem improbis attulit: collegam ſuum labe coniurationis infectum, ſpontè depoſita, oblataqúe illi prouincia, ad bonas partes adduxit & vt quæ ſanari poterant, ſummo adhibito ſtudio, ſanare conatus eſt, ita quæ inſanabilia videbantur, ea, omni periculo, atque omni inuidia pro nihilo habita, animosè ac fortiter amputauit. itaque earum rerum ergo, primus meriſsimo eum honorem con-*

ſecutus

ſecutus eſt, vt pater patriæ diceretur. Ac ſi quis eſt, qui horum præſtantiſsimorum operum laudem ab eloquentia remouens, ad alias quaſdam virtutes referre malit: vt ei nos illud dabimus, nunquam hominem quamlibet in dicendo copioſum, atque ornatum, hæc tam præclara effecturum fuiſſe ſine aliis plurimis, maximiſqúe virtutibus: ita ipſe, niſi valde iniquus ſit, nobis hoc concedat, neceſſe eſt, nunquam hæc tam feliciter à quoquam dirigi, gubernariqúe potuiſſe, cui, cæteris inſtructo animi bonis grauiter ornateqúe dicendi facultas defuiſſet. Hanc ego ad facultatem Mocenice vias commonſtrare conor iis, quibus in hac vrbe cordi ſunt honeſtarum artium ſtudia. nam etſi non ſum ita neſcius mei, vt eloquentem eſſe me putem: tamen, quod à prima ætate dedi me ſtudioſè ad exercitationem dicendi: & magna cum cura peruolutaui eorum ſcripta, qui aut diſerti fuiſſe ferebantur, aut ea præcepta libris ſuis complexi eſſe, quibus orationis copia pararetur: videor poſſe, quò ipſe non peruenerim, nihilominus, eò qua perueniendum ſit, aliquo modo indicare. Certè quidem ſedulo præſto, quod poſſum; & quod mihi ſenatus auctoritate munus iniunctum eſt, ei vt ne deſim, viribus opibuſqúe omnibus elaboro. quoniam autem multi ſæpe ita mecum egerunt primarij homines, vt dicerent, ſe cupidos quidem eſſe cognoſcendi ea, quæ à me dicerentur: ſed, ne ad me tam ſæpe, quàm vellent, ventitarent, negociis impediri: ſi ſubſeciui temporis aliquid ſumerem ad ea ipſa, quæ quotidie traderem, mandanda literis, gratum id multis, atque optatum

fore: morem illis hac quoque in parte gerere volui: & ad meos priſtinos labores hoc quoq; ſcribendi onus adieci. Quod vtinam tam vtile ſit aliis, quàm à me, ſolo obſequendi amicis deſiderio, ſine vlla ambitione ſuſceptum eſt. quamquam enim non eam me ſapientiam conſecutum præ me fero, vt gloriam ſpernam: tamen ea noſtris temporibus copia eſt vel eruditorum hominum, qui meis luminibus obſtruant; vel maleuolorum, qui omnem iudicij laudem in vituperandis aliis poſitam putent: vt iudicaturus ſim, mecum præclarè actum, ſi ita caream gloriæ fructu, vt ne obtrectatorum quidem aculeos ſentiam. Nunc, quando de quatuor Ciceronis in Catilinam orationibus duas interpretati ſumus, pari duas reliquas ſtudio perſequemur.

M. ANTONII MVRETI AD LEONARDVM MOCENICVM P. V. quartæ orationis in Catilinam explicatio. XVII.

SI præmiis tantùm, Mocenice, & iis præmiis, in quibus præcipuam felicitatis partē vulgaris opinio conſtituit, ad benemerendū de humano genere præſtanti homines ingenio adducerentur: multos, vt opinor, & certè, ab inſtituto virtutis itinere animaduerſa ſuperiorum ætatum exempla reuocarent. nam ſi replicare memoriam temporū, & antiquitatis monumēta excutere velimus; depre-

deprehendemus, vnaquaq; in rep. eos ferè, quorum plurima in eam extabant, maximaq; beneficia, omni ſcelere laceratos, omni crudelitate raptatos, omni acerbitatis genere diuexatos fuiſſe. quod quamuis ita exploratum eſt & tibi & iis omnibus, qui operæ aliquid in antiquitatis cognitione poſuerunt, vix vt confirmationis indigeat: tamen, vt, ſi qua eſſe poteſt, dubitatio eximatur, aliquot, quæ mihi nunc in mentem veniunt, illuſtria eius rei exẽpla ſubiiciã. Primæ autem in hac cogitatione occurrunt illæ omniũ laudandarũ artium, ipſiusq; adeò humanitatis parentes Athenæ: quam optimis ſtudiis deditam, refertam aßiduè, atq;, vt ita dixerim, fœtam eruditißimis hominibus ciuitatem cui vnquam inſigniter adiuuare, impunè licuit? non illa Miltiadem Cimonem, Themiſtoclem, Ariſtidem, Æſchinem, Demoſthenem, quorum omnium ſummis erat vſa beneficiis, in exilium pepulit? non illud probitatis, modeſtiæ, integritatis, ſapientiæ ſpecimen Socratem veneno necauit? & conſtituto aduerſus impios, ac prauè de rebus diuinis ſentientes ſupplicio eum potißimè affecit, qui vnus ex omnibus ad veram Dei cognitionem proximè acceſſerat? ſed Romana reſp. quanto ceteras omnes magnitudine viriũ, atq; imperij amplitudine ſuperauit; tanto maiorem nobis, atque ampliorem huius generis exemplorum copiam ſubminiſtrat. cuius in hiſtoriam quiſquis ingreditur, is in ipſo quaſi veſtibulo ipſum illum vrbis parentẽ Romulum ſenatorum manibus crudelißimè diſcerptum, ac dilaniatum videt. quòd ſi tam horrendi facinoris immani atrocitate ſpectata. intrò tamen ire perrexerit, nõ longè

progreſſus, obuium habebit Collatinum, ob inanem popularis ſuſpicionis auram, in exilium proficiſcentem ea ex vrbe, quam ipſe magna ex parte dominatu regio liberarat. Atque vt Coriolanum tacitus prætereat, Marcum certè Camillũ, haud facile dixerim, militaríne virtute, an fide, iuſtitiaq́ꝫ maiorem, et mirabitur, & miſerabitur eadem calamitate perculſum. Scipionem verò illum, de quo verè ſcripſerat Ennius, nullam ei ſtatuam, nullam columnam à populo R. erigi poſſe, quæ magnitudini rerũ ab ipſo geſtarum reſponderet, quis eſt, qui cũ intellexerit eò poſt tot tamq́ꝫ inſignes victorias redactum, vt exilium ſibi ſuapte ſponte conſciuerit, nõ debilitetur, ac concidat animo; planeq́ꝫ iudicet nullam iis attingendam eſſe reip. partem, qui commodo ac tranquillitati ſuæ conſultũ velint? Quid iam illos turbines, illas ꝓcellas, illas tempeſtates ciuilium diſſenſionum commemorẽ? quibus non vnus aut alter præclarus & ſalutaris reip. ciuis ꝑculſus eſt: ſed ipſi acerui, ipſa millia immortalitate dignorum hominũ nefariis conſceleratiſſimorum latronũ manibus trucidata iacuerunt. O acerbũ illud, O vel Romani nominis hoſtibus miſerabile ſpectaculũ; cùm paſſim per vias immaniũ gladiatorũ in principes ciuitatis debacchabatur furor: cùm qui aliquando reip. præſidio fuerãt, eis nullũ in ciuitate præſidium reperiebatur: cum quorũ eloquentia ipſis gloriæ, aliis admirationi, reip. ſaluti fuerat, eorũ ex illis ipſis Roſtris, è quibus tam ſæpe concionati erãt, inciſis ceruicibus, capita ſanguinolenta pendebant. Sed vt hæc mittamus, quibus ſatis dolẽter deplorãdis, alicuius eorũ, qui tunc occubuerunt, opus eſſet ingenio: Ciceronis caſus,

toti-

totiusq́ vitæ iactatio quem non, qui in iuuanda patria commodum ſuum, aut aliquod eiuſmodi præmiũ ſequatur, à reip. tractatione deterreat? cuius enim vnquam hominis vel plura, vel maiora merita populus Romanus habuit? at ille tamen, cui ſenatus togato ſupplicationem decreuerat: quem Q. Catulus. princeps ſenatus, quem M. Cato, quem multi alij parentem patriæ meritiſſimo vocauerant, cui L. Gellius coronam ciuicam à rep. deberi dixerat, quid non poſtea calamitatum, indignitatum, acerbitatum in ea, quæ ipſius conſiliis ſtabat, ciuitate perpeſſus eſt? ipſe in exilium ab homine deterrimo pulſus, direpta bona, vexata vxor, vexati liberi, domus incenſa: quicquid deniq; meruerat Clodius, Cicero pertulit: & eas ob ipſas res ꝑtulit, quibus nulla ſatis ampla præmia poterant inueniri. Quocirca ſi ſola, vt initio dixi præmiorũ exſpectatione præclari viri ad virtutẽ, & ad iuuandum genus hominũ adducerẽtur: multi ſine dubio, cognitis aliorũ caſibus, à ꝓpoſito abducerẽtur. Sed eſt profecto Mocenice, eſt maior quædam vis, quæ tibi, ac tui ſimilibus perſuadeat, virtutẽ nõ modò detractis omnibus præmiis, verùm etiã ꝓpoſitis omnibus ſuppliciis, eſſe expetendã: pulchrũ eſſe adiuuare ciues ſuos, et omnes curas, omnes cogitationes, õnes vigilias in reip. ſalute defigere; nullũ eius cauſa periculũ, nullã inuidiã, nullã dimicationẽ defugere: ciues beneficiis affecti ſi ꝗd præmiorũ retulerint, nõ repudiandum: ſin parũ grati, parumq́ memores fuerint, ꝗd deniq; nos reip. non ꝗd alij nobis debeant, cogitãdũ. ſæpe enim ex te audiui, cũ diceres, gratulari te tibi, & magnã gratiã debere omniũ rerũ moderatori Deo,

quod

quod ea in rep. natus eſſes, in qua verendum non eſſet, non modò ne quiſquam ob virtutem in inuidiam vocaretur, ſed ne vel minimis in remp. beneficiis ſua præmia denegarentur: ſed tamen ſi vixiſſes illis temporibus, & optionem tibi Deus tuliſſet, Ciceronis fortunam ab vrbe conſeruata exulantis, fortunæ cæſaris, in ædem oppreſſa dominantis, antepoſiturum fuiſſe. Ac planè ita eſt, vt dicam. gratuita prorſus, non mercenaria eſt virtus: neq; præmiorum mercedibus ad rectè agendum excelſo homines ingenio, ſed ipſa dignitate atq; honeſtate ducuntur: aut ſi quando de aliquo præmio cogitant, de gloria, deq; immortalitate nominis cogitant: cuius ſplendore capti & incenſi, omnia quæ aſpera, moleſta, difficilia perpeſſu, impatibilia creduntur, vel non ſentiunt, vel deſpicatui ducunt. neque verò M. Tullius, cùm de coniuratis ſupplicium ſumeret, non iam tum cogitatione præcipiebat eas tempeſtates, quibus poſtea vexatus eſt. Sed animus & à natura præclarè conformatus, & ſapientiæ præceptis aduerſus omnes vel fortunæ, vel hominum iniurias confirmatus, multo pluris ducebat eam pulchritudinem, eamq; gloriam, quæ in conſeruanda patria eſſet, quàm omnes acerbitates, quas ipſi poſtea perditorum hominum inflammata odio rabies obiicere poſſe videretur. Hanc ipſius rationem ac ſententiam fuiſſe, cùm alia multa, tum hæc, quam explicare ingredimur, oratio manifeſtò declarat,

M. AN-

M. ANTONIVS MVRETVS S. P. D. ADRIANO TVRNEBO.

XVIII.

CVM ex Italia, octauo pòſt anno, in Galliã mihi eſſe redeundũ viderẽ, iudicaui fore, vt mihi vitio verteretur, ſi ex regione copioſiſſima, et bonis omnibus abũdantiſſima, in qua tot annos verſatus eſſem, redirem ad meos, inanis aliqua re exquiſita & viſenda, qua poſſem ἀντιφιλοφρονεῖν eos, qui, tam longo interuallo, ſaluum veniſſe, vt ſit, gratularentur. Quanquã igitur toto peregrinationis meæ tempore ſtudioſiſſimè feceram, vt veteres bibliothecas, quæ illic plurimæ, ac plucherrimæ ſunt, excuterem, belliſſimum quodque, quod ſuo tempore ad vſum hominum depromerem, conditurus: tamen vltimis illis diebus, quibus Romæ fui, maiori etiam ſtudio ad eã rem incubui: inſita & vſitata hominibus conſuetudine, ardentiori affectu tractandi atque amplectendi ea, quibus ſe paulò pòſt carituros vident. Sæpe autem audiueram commendari ab hominibus eruditis volumen quoddam perantiquum Philippicarum M. Tullij, quod aſſeruaretur in bibliotheca Vaticana, non in maiore quidem illa & auguſtiore, quæ, Pontificum beneficio, quotidie ferè, ſtatis horis patere ad communem ſtudioſorum omnium vtilitatem conſueuit: ſed in abdita quadam, & non ita omnibus peruia, quæ à ſacerdotibus diui Petri ſuperioribus annis

annis concinnata, poſtea, ſiue negligentia hominum, ſiue fraude, exhauſta prope iam & exinanita eſſet. ſed anxium me ac ſolicitum habebat, quòd cùm antea multa per me, multa per amicos expertus eſſem, vt eum librum inſpicere, eoqúe triduum aut quatriduum arbitratu meo vti poſſem: nunquam ſucceſſerat: ſemperqúe caſus aliquis, cùm iam iamqúe id quod optabam conſecuturus viderer, conatus omnes meos eluſerat: ſtatui tamen, antequam ab incœpto deſiſterem, ſemel etiam experienda omnia eſſe, &, quaſi munitam aliquam arcem diu fruſtrà obſediſſem, prius quàm re infecta diſcederem, omnibus ſimul machinis, omnibus operibus ad murum admotis tentandam irruptionem. quid quæris? puncto temporis obtigit. quod totum propè biennium ne quicquam optaueram, non modo enim mihi eximium illum librum inſpicere licuit, quod ego ipſum poſuiſſem in magni beneficij loco: ſed etiam permiſſum eſt, vt eum mecum auferrem, domiqúe haberem, data prius fide, eum, quod longiſſimum eſſet, ante ſeptimum diem redditum ac reſtitutum iri. Tum verò, tanquam longo tempore collectam ſitim explere cupiens, ita eum auidè peruolutare, & cum iis qui ab eruditiſſimo ac diligentiſſimo viro Hieronymo Ferrario emendati erant, conferre cœpi, vt me, quamquam grauiter ægrotare cœperam, non valetudinis ratio, non cibi potioniſue neceſſitas, non ille ipſe omnium domitor (vt eum poëtæ Græci vocant) à tam dulci occupatione poſſet ſomnus abducere, præclarè autem mihi conſtitit operæ meæ fructus.

non

non enim facile crediderit, quiſquam, quàm multa in his orationibus mutila, quàm multa temerè addita, quàm multa corrupta ac deprauata legerentur in omnibus aliis libris, quæ huius ope expleta, reſecta, ſanata, & integritati ſuæ reſtituta ſunt. Librum autem ipſum credo equidem ante hos ſeptingentos annos exaratum eſſe. quod & ipſa litterarum conformatio oſtendit plerìſque locis gemina ei quæ in Pandectis Florentinis, & in Terentio Petri Bembi viſitur: & ſcribendi ratio, quam ὀρθογραφίαν vocant, eadem planè quæ in iis, quos modò nominaui, libris, & præterea in antiquiſsimo illo epiſtolarum Ciceronis, cuius exemplum ab hinc triennium diuulgauit P. Victorius. quam quidem cùm ex aliqua parte exprimendam curauerim, non tamen ſum auſus perpetuò id facere, ne nimia illa nouitas (ſiquidem noua dicimus etiam ea, quæ cùm Vetera ſint, diu ab oculis & ab vſu hominum abfuerunt) lectoribus & moram obiiceret, & moleſtiam pareret, Vt taceam, quod quædam in eis libris ineſſe iudico, errore potius, & vitio illorum temporum, quàm ratione, & auctoritate ſuperiorum recepta. cuius generis ſunt emptus, ſumptus, & ſimilia per litteram p. in quo immoderata fuit ætas illa, ſollempnia, & ſompnum, & temptare, plerique omnes tum ſcriberent. Sed & illud ex eodem fonte fluxiſſe puto, quòd litteras multas inter ſe commutabant: cum æpſum, & optineo, contraq́ſcriptura, & obtare, ſæpe in eorum libris legatur. in eundem numerum incluſerim, auieris, pro abieris: & Bolumniam pro Volumina, eiuſdemq́ generis innumera. Nam

illud

illud quale eſſe dicam, neſcio, quòd lathrones, & lathrocinia prope ſemper ſcribebat is, cuius manu ille Philippicarum liber ſcriptus eſt. Ne illa quidem exprimenda duxi, adſicere, adponere, conligere, conlega, inluſtris, & talia, aut æcum, relicuum, locuntur, cottidie: quæ tamen non eiuſdem generis, cuius illa, eſſe duco: aut illa, immemoriam, pro, in memoriam, ſummaſt, pro ſumma eſt, & ſimilia: etſi hæc quidem non planè aſpernanda cenſeo. At hæc leuiora ſunt. illud maioris momenti: quòd locos amplius trecentos in omnibus aliis libris deprauatos, à nobis emendatos uidebit, quisquis hanc editionem cum aliis conferre voluerit. Tibi autem Adriane Turnebe, vir optime & doctiſſime, hunc laborem meum inſcribere quaſiq; conſecrare placuit, tum, vt extaret monimentum aliquod veteris amicitiæ noſtræ, tum, vt liber ipſe hoc nomine ſtudioſis omnibus gratior ac commendatior foret. Et ſanè ſiue quærendus erat amicus de me bene meritus, cui hoc munuſculum daretur, neminem ordinis noſtri videbam, cui plus deberem: ſiue deligendus iudex, qui de his rebus exiſtimare vnus omnium optimè poſſet, nullum reperire poteram, cui iuſtius id deferretur, quàm tibi. Non enim aut obſcurum, aut ambiguum eſt, inter omnes, qui hodie litteras tractant, ad quem ex hominibus noſtris primæ ſine controuerſia deferantur. Vale, meq;, vt facis, amare perge.

Lutetiæ. Id. Mart. anno
M. D. L X I I.

M. AN-

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. PAVLO SACRATO SVO.

XIX.

EX omnibus veterum ſcriptorum monumentis, Paule Sacrate, nulla peius ab hominibus imperitis, ac temerariis flagitioſiusq́ tractata ſunt, quàm ea, quibus ius ciuile populi R. continebatur. Nam cùm extitiſſet antiquitus magna quædam vis hominum eruditorũ, qui leges, Senatus conſulta, plebis ſcita, edicta magiſtratuum & vrbana & prouincialia tum copioſis & vberibus, tum mũdiſsimo ac nitidiſſimo orationis genere ſcriptis commentariis illuſtraſſent: iamq́ immenſi operis videretur eorum omnium ſcripta peruoluere: arduum etiam & difficile in crebris, vt fit, eorum diſſenſionibus, quid optimum ac veriſsimum eſſet, iudicare: ei malo mederi cupiens Imperator Iuſtinianus, negotium Triboniano & aliquot aliis dedit, vt ex eorum ſcriptis ea tantùm excerperent, quæ vtilia eſſent, quæq́ in iudiciis obtinerent: quæ cùm in vnum corpus, reſectis cæteris, ordine digeſsiſſent, ſola tererentur ſtudioſorum manibus eisq́ laborem minuerent ac leuarent. At illi, hac poteſtate accepta, non vt ille Horatianus agricola, qui inutiles ramos falce amputans feliciores inſerit, ſed vt milites accepto ſigno ad oppidum aliquod diripiendum ac deprædandum, per medium ius ciuile graſſantes, & vt quidq́ obuium erat, lacerantes, mutilantes, trucidantes, breui tempore exhibuerunt nobis

veteres iuriſconſultos, inſtar Deiphobi, laceros crudeliter ora, Ora manuſq; ambas: quamq; diſciplinã perpurgandam ac perpoliendam ſuſceperant, eam ita deformarunt, vt vix vlla amplius eius imago ſupereſſet. Quam enim hanc infelicitatem eſſe dicemus, quòd, cùm hoc ius ex legibus, ſenatuſconſultis, plebiſcitis, edictis magiſtratuum, conſtitutionibus principum, reſponſis prudentum conſtare dicatur, hodie in libris iuris nulla lex exſtat, nullum ſenatuſcõſultum, integrum ſaltem & ὁλοκληρον, nullum plebiſſcitum: edicti perpetui paucæ quædã, vt ex naufragio, tabulæ, ipſæ principum conſtitutiones multis locis decurtatæ, & ἠκρωτηριασμέναι prudentum autem ſcripta ita diſtracta, dilacerata, diuulſa, vt in eis vetus illa Hippolyti fabula renouata videatur. Itaq; hodie non aliter ius ciuile diſcere cogimur, quàm ſi, ſublatis & extinctis omnibus Ariſtotelis, & Ariſtoteleorum interpretum ſcriptis, fragmenta tantũ quædam reperirentur, è variis Alexandri, Themiſtij, Simplicij, Philoponi, & aliorum decerpta cõmẽtariis, ex quibus vtcumq; in communes locos digeſtis Ariſtoteleam philoſophiam diſcere iuberemur. Acceſsit aliud multo etiam pernicioſius & exitioſius malũ. Nam, cùm ſuperioribus ſæculis, Dei permiſſu, denſiſsima quadam caligine animis hominũ offuſa, omnes propemodum bonæ artes oppreſſæ ac ſepultæ iacerent, extiterunt in illis tenebris homines audaces ac præſidẽtes, qui nulla Latini ſermonis intelligẽtia, nulla veteris reip. R. cognitione, cùm dialecticam, ſine qua nihil rectè atque ordine

ordine tractari poteſt, aut non attigiſſent, aut ita attigiſſent, vt non attigiſſe præſtaret: politicen autẽ, vnde omnia iuris principia ducuntur, ne per ſomnium quidẽ aſpexiſſent: arrepta, vt inter cæcos, iuris interpretãdi prouincia, verboſiſsimis & inſulſiſsimis commentariis illas qualeſcunq; veterum prudentum reliquias onerarunt, & ita impoſuerunt humano generi, vt hoc quoq; politiſsimo et eruditiſsimo ſæculo iudicia tamen pleriſq; omnibus in locis ad eorum ſomnia dirigantur, & ex eorũ indocta doctrina exerceantur. En quò magnifica illa Iuſtiniani promiſſa ceciderũt: vt quos ille, ad exemplũ Diomedis Homerici, aurum pro ære accepturos eſſe dicebat, ij pro illo obryzo veterum auro ſcoriã, & ſi quid ipſa fæce magis fæculentum eſt, acceperint: quosq; in illis floridiſsimis pratis Africani, Papiniani, Vlpiani & taliũ paſci oportebat, ij nunc in Bartoli, Baldi, & aliorũ etiã ſequioris notæ ſordibus ac ſterquiliniis volutẽtur. Quosq; quidam inelegantes quidẽ & incultos, ſed magno tamen ingenio & acri iudicio præditos vixiſſe aiunt: de iſtoc videbimus: nam ne ego quidem eis ingenium adimo: nimis potius ingenioſos fuiſſe fateor: illud quidẽ certè negari non poteſt, cuius qs ciuitatis neq; linguã teneat, neq; formam, leges, mores, inſtituta cognouerit, eius ius ciuile non poſſe ab eo, quãlibet ingenioſus ſit, commode intelligẽterq; tractari. Satis igitur magna gratia iis haberi non poteſt, qui hanc caliginẽ diſcutere, & iſtis impoſtoribus perſonã, ſub qua tamdiu hominibus illuſerunt, detrahere conantur, ac perficere, vt quemadmodum cæteræ omnes diſciplinæ à teterrimo

Barbarorum dominatu liberatæ, nitorem ac ſplendorem ſuum his temporibus receperunt, ita diſciplina iuris tandem aliquando in priſtinam reſtituatur dignitatem. Tales & nonnullos Italia protulit, & longè plurimos Gallia. Quorum ego veſtigia pro virium mearum modulo perſequens, totum illud quadriennium, quo libros digeſtorum in hac vrbe interpretatus ſum, dedi equidem operam, vt quotidie plurima iſtorum, qui tanti in vulgus fierent, ac fœdiſsima errata detegerem: & ingenioſorum adoleſcentũ animos ad meliora conuerterẽ: effeciſſemq́ omnino aliquid niſi hominum nudari ſubſellia ſua & cornicum oculos cõfigi dolentiũ conqueſtiones obſtitiſſent. Cogito autem, ſi & vita ſupererit, & otij aliquid contigerit, ea quæ tunc è ſuperiore loco dixi, colligere, & quoniam multos id cupere videò in publicum emittere. Ideoq́ nunc exiguã quandam ad te eorũ particulam mitto: quã tu, ſi tanti videbitur, iſtic edendã curabis, & tuo multis mihi nominibus cariſsimo nomini dicatã in vulgus exire patieris. Cupio enim, Sacrate vir optime & humaniſsime, & magno illo Iacobo Sadoleto auunculo tuo digniſsime, pro plurimis, ac ſuauiſſimis officiis erga me tuis aliquid tibi viciſsim rependere, ac perficere, vt amicitiæ, quæ mihi tecũ viginti iam annos & eo amplius, ſine vlla offenſione interceſſit, & vt ſpero, ad extremum vſq́ ſpiritum duratura eſt, monumentum aliquod apud poſteros exſtet. Tu, vt ſoles, munuſculũ hoc non ex ſua, ſed ex animi mei magnitudine metieris. Vale. ROMAE. Id. Septemb. M. D. LXXX.

PAV-

PAVLVS SACRATVS CANONICVS FERRARIENSIS M. ANTONIO MVRETO I. C. ac Ciui Rom. præſtantiſsimo viro S. P. D.

XX.

PRIMVM *quidẽ maximas, vt debeo, atq; immortales æterno ac præpotenti Deo gratias ago, habeoq́; Murete præſtantiſsime, cuius diuino beneficio ad hoc vſq; tempus perueni, quo mihi ampliſsimo illo atq; pulcherrimo munere iam pridem pro tua ſingulari in me humanitate mihi debito frui tandẽ liceat, tibiq́; facultas fuit exoluendi promiſſum tuum, & fidem deniq; tuam præſtandi ac liberãdi; Nam duo de viginti annos me ſumma in expectatione fuiſſe huiuſce tuæ eximiæ in me liberalitatis, ex tuis ac meis literis quas nuper edidi liquido perſpici poteſt. Gaudeo deinde maiorem in modum, neq; vllis verbis explicare queo, quàm grata mihi atque exoptata fuerit huius tuæ cõſtantiſsimæ in me voluntatis declaratio; Nam præcipui tui erga me amoris quod illuſtrius indicium mihi oſtendere potuiſti, quàm cùm voluiſti nomen meum illuſtrari abs te diuinis ſcriptis ac celebrari tuis? Equidẽ egregium ac præclarũ hoc factum tuum omnem mihi dicẽdi facultatem adeò eripuit, vt ſi parem etiam tuæ eloquentiam natura mihi dediſſet, ne ad minimam quidem huius tanti erga me beneficij tui partem oratione aſſequendam aſpirare vnquam poſsim. Accedit etiam, quòd nihil mihi ad*

felicitatem deeſſe puto, poſtquam me tali ac tanto monumẽto decoraſti: Tuus enim ſuauiſsimus liber quæſtionum plenus, refertusq́; grauiſsimis ſententiis, in quo mirum in modum excellentiſsimi ingenij tui atq; admirabilis eloquentiæ vis elucet, in manibus doctiſſimorum virorum cùm verſabitur, ſicut ego iam totum bis percurri, quòd mea legendi eum inexhauſta erat auiditas, nec ſatiari poterat, vbi te illi miris in cœlum laudibus extulerint, nonne beatum me prædicabunt, qui tanto amoris vinculo tecum aſtrictus fuerim, vt me immortalitati & hominum memoriæ ſempiternæ tradere volueris: Sed quòd in epiſtola ad me tua de Triboniano illo eiusq́; ſociis quereris & iuſtè, quibus Iuſtinianus cùm mandaſſet, vt ex veteribus illis Iuriſconſultis excerperent ea, quæ ad iudicia accommodata eſſent, quæq́; maximè vtilia ac neceſſaria viderentur; Illi tamen immiſsi cum falcibus amputarunt, dilacerarunt, mutilaruntq́; in eadem profectò ſententia, Murete excellentiſsime, iamdiu ſum, ac dum erã Patauij, me cum ſociis illic meis de hoc tum ſermonẽ habuiſſe ſæpe memini, quibus etiam dicere ſolebam, ſi Cicero vnus nobis ſuperſtes non fuiſſet, linguam latinam ab illis viris grauiſsimis nos eſſe petituros. Ac nimirum inuidit ille tantis viris, quos imitari non valebat, ac Bartolo cæterisq́; ſucceſſoribus leguleis ſermonem rudem, vulgarem, plebeiumq́; nobis obtrudendi anſam dedit. Itaque qui tantos librorum aceruos capiat, vix iam videtur eſſe locus. In iis autem λῆρος πολὺς, vt Iuſtinianum alterum deſide-

deſideremus. Verùm cùm ſatis iam veterum monumentorum interitum deplorauerimus, ſi te poſteri imitari voluerint, vt magnam in ſpem venio fore multos, qui exemplum tuum ſequantur, non vereor ne non in priſtinum ſtatum leges breui reſtituantur, ac ſuæ dignitatis ſplendorem obtineant: Primi quidem tui huiuſce diſciplinæ fructus vberrimi lectiſsimique quos pro tuo ſummo in me ſtudio dicare mihi voluiſti, omnibus viam monſtrabunt, quam qui perſequentur, non ſolùm indicabunt ſe adamare hanc excellentem iuris ciuilis ſcientiam, ſed & illius facilè compotes fient. Ego quoque amicos meos omnes qui legibus ipſis ſtudium ſuum dabunt, hortari non deſinam, vt eandem ſemitam teneãt, quibus etiam ſpondebo fore, vt eos inſtituti huius nunquam pœniteat. Quod reliquum eſt, cùm à te tam diuino munere affectus fuerim, Murete humaniſsime, vt nihil vnquam tale cogitaſſem, atque vt te ſimillimo remunerari poſsim, præciſa mihi ſpes omnis ſit, nihil enim ſuppetit præter voluntatem, quo me vertam, quid moliar, vt cæteri ſaltem me tibi animo gratiſsimum, ac tanti tamquè eximij & regalis doni memorem eſſe intelligant? Nempe tibi me pro tot ac tantis tuis in me meritis iamdiu obſtrictum prorſus addicam, quem tibi fideliſsimum in tua poteſtate habebis, ac quoad vixero, colere diligentiſsimè nomen tuum non deſiſtam; Et quotannis tamen nonnulla tibi ſigna dabo κατὰ δύναμιν, ex quibus intelligas tuæ nimiæ in me benignitatis nullam capere me

poſſe obliuionẽ. Vale Murete ætatis noſtræ decus, ac te Deus Opt. Max. diutiſſimè ſeruet incolumem, omneſq; cogitationes & actiones tuas perpetuo fortunet. FERRARIAE. 7. *Kal. Nouemb. M. D. LXXX.*

M. ANTONIO MVRETO PAVLVS MANVTIVS S. D.

XXI.

MIHI *verò, ita viuã, etiam atq; etiam probatur. &, cùm in quouis genere magnus omnino ſis, in hoc maximè videris excellere. Planè (vt omittam reliqua) ingenij tui quaſi quandã* δεξιότητα *ſum admiratus, ita concinnè, ita aptè, facili quodam ſententiarũ nexu; rem ducis, donec ad ipſum peruenias: in quo te, vbi ſcis hærere multos, citra omnem adulandi ſuſpicionem, ſumma explicas cum dignitate. Gratulor tibi de iſta facultate, & eo magis, quod, ſi locis impertitur gloria, nouum decus accedet ad Italiam noſtrã: in qua ſedem, auctore atq; auſpice me vno ita locaſti, vt cogitare nihil prorſus de migratione videaris, nec verò ſecus debes. valdè enim ad literarum elegantiam, planeq; ad omnem humanitatẽ tibi profuit hoc cœlum, è quo iam per quadriennium ſpiritum hauris. Itaq; noſter eris perpetuo, mi Murete, ſi gratus eſſe vis: quod profecto vis: ſoles enim hãc virtutem præter cæteros efferre. Tibulli principium mitte; vt cum epiſtola coniungatur. Scholia, non dubito, te operam daturum, vt tua videantur, id eſt, lita luminibus*

nibus ingenij, et, quantum res patitur, erudita. Vale.
VENETIIS.

EIDEM ROMAM.
XXII.

GAVDEO, *mi Murete, quod profectò etiam me tacente exiſtimas, te nauare operam Regibus, ingeniumq́ tuum, quod ego ſemper vnicè dilexi, extuliq́ laudibus, à tanto Pontifice, & ab vniuerſo Cardinaliũ collegio vehementer probari. Nam, ſi qui aliter ſentiũt: quanquã quis eſt, qui aliter ſentire poſſit? veruntamen ſi qui fortaſſe reperientur, quos liuor impediat, quo minus rectè ac ſincerè iudicare poſſint; de iis laborandum non erit: cùm te præſertim ille noſter, quem ſequuntur multi, ſed ille præter cæteros, qui nobis quaſi* μητιέτα ζεὺς *debet eſſe, non mediocriter ornet, atq́ diligat. Hæc altera tua oratio priorem illam vel æquat, vel vincit, ſententiarum, verborum, ordinis præſtantia. quo in officio, ac munere cupio te pergere. Simul enim perges in expedita, maximeq́ directa gloriæ via, per quam proceſsiſti iam longiſsimè, nemine præcurrente, me fauente plurimum. De tua in me beneuolentia, cùm recordor meam, dubitare non poſſum. meum in te animum expertus iam es, eundem ſi & eſſe nunc, & perpetuò futurũ arbitraris, non fallam opinionem tuam. nam & mea non ſolùm conſuetudo, ſed etiam natura ita poſtulat: & tu perficis eas laudes, quarum principia me olim, exſpectantem id, quod præſtare te nunc video, in tui*

amorem impulerunt. Habeo ſummas gratias, quas agi à te cupio, Archiepiſcopo Beccatellio: eumq; meo nomine, vt quàm licebit officiosè, quamq; plurimũ ſalutes, valdè rogo: & , vt ſcribit ad amicos, floret honoribus in patria, carus Imperatori, iucũdus omnibus, nôſti humanitatẽ & ingeniũ: doctrinã auxit à diſceſſu tuo, quantũ vix credas: itaq; ſumma omnia de illo adoleſcente ſperare nobis licet. Duareni obitu, de quo heri primũ a Germano homine, qui ex Gallia recens venerat, accepi, damni plurimum in iure Ciuili factũ eſt. equidẽ dolui vel tua cauſſa, quod eum à te amari ſenſeram. quanquam hæc, ſi ferret humanitas, prorſus dolenda non eſſent. quid enim proficimus? angi quidẽ grauius, neq; cõmunis conditionis neceſsitas cõcedit, et vitæ commutatio, breuiſsimæ cũ æterna, miſerrimæ cum beatiſsima, valdè vetant. Ego nũc, quod acceptũ diuinæ benignitati refero, quodq; tibi puto fore iucundiſsimũ, valetudine vtor ſatis commoda, oculis quidem optimis, quod aliquot annis non contigit. Itaq;, cùm otium non ferrẽ, (ſcis enim me quieſcere nõ poſſe) commentarios in reliquas Ciceronis epiſtolas cœpi texere: & , vt initia ſunt, prorſus induſtria non οἰχεται *abſolui, vt mihi quidẽ videtur, maiorẽ partem, id eſt, tres primos libros, & , extra ordinẽ, octauum. in quibus, vt dixi iam, niſi me communis* φιλαυτία. *decipit, nõ videtur opera malè collocata. Habebis in clauſula de Petro Fabro, tuo dicã, an meo? ita me triduo cepit, ſibiq; deuinxit ingenio, humanitate, prudẽtia. Planè vixi, quãdiu mecũ fuit: nec mediocri ſum amore diſceden-*

cedentē proſecutus: næ tu, ſi nihil prætereà mea cauſſa velles, qui & vis, vt egiſti iam plurimū, tamen hoc vno munere, quod auctus per te ſum tā ornati adoleſcētis amicitia, meis omnibus in te ſtudiis, quæ tu merita vocas, optimam gratiam retuliſti. Vale. Venetiis.

HVB. GIPHANIVS M. ANTONIO MVRETO VIRO ERVDITISS. S. D.

XXIII.

VELLEM, *Murete, V. C. ea eſſe tempora, vt litteris noſtris liber eſſet commeatus: haberem fortaſſe, de quibus te vel conſulerem interdum, vt quendam velut μυσηγέτην, vel vt amicus commonefacerem. Nunc quæ ſint vides. itaque conſilium cepi, quantum poteſt, temperare ſcriptionibus & litteris, maximè ad longinquos. Quod tamen inſtitutum vt iam migrarem, fecit Iacobus Zelenius familiaris meus, cui hæc ad te dedi. Is enim in Italiam hinc profecturus, cùm magnoperè me rogaret, vt ſibi ad te, quem iam diu colit, quaſi viam et aditum munirem: amico optimo exiguum hoc litterarum officium negare nec potui, nec debui. Eum igitur toto pectore tibi commendatum eſſe cupio, aduleſcentem, mihi crede, ſuauiſsimis moribus, & elegante doctrina expolitum, omniumq́ doctorum hominum obſeruantiſsimum. genus enim domi nobile, multisq́ ad laudem inſignibus viris clariſsimum omitto.*

Ex-

Exſpectas autem fortaſſe & de Agellio noſtro aliquid: Sed, & eum, & alia noſtra remorantur, cùm occupationes noſtræ cotidianæ, tum librariorum hoc in loco inopia. Iuris quoque Ciuilis in quo & explanando & reſpondendo toti verſamur, quaſi rigor, & Muſæ, vt Poëta vetus eas vocat, ſeueriores, ſiue vt Fortunatianus loquitur duriora iuris ſcripta, vix patiuntur, vt in humanitatis illa velut virecta ſæpè expatier. Ne tamē me putes aut vale humanitati & politis illis Criticorum ſtudiis planè iam dixiſſe, planè iam aut eorum ſectam Conſultorum ſequi, quorum vtinam barbara modò eſſet oratio (ferri enim ea quoquo modo poſſet: quanquam & veſtis honeſta matronam nobilem ornet ac deceat) & non Iuris ipſius, ac rerū, totiusq́ue ferè ſcientiæ Ciuilis noſtræ magna ignorantia, atque perturbatio: de qua & tute iam pridem eleganter in Oratione quadam diſſeruiſti: Quare ne his me vitiis ad finem exiſtimes, parerga nunc accipe, ex iis quædam, quæ in ipſas Lectiones tuas quaſi præteriens aliquando notaui: Non ita certandi cupidus, quàm propter amorem, quo te imitari aueo, vt Carus ait. Vidiſti acutè lib. 6. lect. cap. 16. locum illum Ciceronis 2. de Diuinat. Totas noctes ſomniamus, neq; vlla ferè eſt, qua non dormiamus: & miramur, aliquando id quod ſomniamus, euadere? *eſſe mendoſum: Qui tamen ita fortaſſe reſcribendus eſt?* Neque tamen vlla ferè eſt, qua non; Et miramur, &c. *vt, τὸ, qua non, præcisè ſit poſitum: pro eo, quod, qua non ſomniemus. Non verò,*

ita

ita, vt tu putas; totas noctes dormimus, neque vlla ferè eſt, qua non ſomniemus, &c. *id enim à vetere ſcriptura longius aberrat: & nôſti, ob orationes conciſas, quàm ſæpe in veterum ſcriptis peccatum ſit. agitur de ſomniis, & non de ſomno: quamuis & illa in ſomnis. Illum autem locum pro Archia.* Quod ſi non hic tantus fructus oſtenderetur: & ſi ex his ſtudiis delectatio ſola peteretur: tamen, vt opinor, hanc animaduerſionem humaniſs. ac liberaliſs. iudicaretis. *Alij aliter, tu lib. 12. lect. cap. 15. ita emendas: hanc animi aduerſionem. Vide, quæſo, ne ita rectius*, hanc humaniſs. *hanc, nempe delectationem & voluptatem. Sæpè enim his articulis, hanc, illam, & ſimilibus non adiungitur nomen aliquod, ſed prius adlatum tacitè repetendum intelligitur, vt apud Senecam epiſt. 95.* At illam habentem præcepta plurimum ait proficere: *vbi delendum illud* habentem præcepta. *nam ibi non de parænetica, ſiue, vt Seneca, præceptiua, vt Cicer. in lib. de Offic. loco vulgo non intellecto, quæ in præceptis poſita eſt, parte Philoſophiæ, ſed de theoretica agitur. Sic & pro Ligario: Valeat vox illa tua, quæ dicit, etc. id, quæ dicit, perſpicuè ſpurium. Eiuſdem libri tui ca. 1: in his verbis Senecæ lib. 1. de benefic.* Nemo beneficia in Kalendario ſcribit: nec auarus exactor ad horam & diem Creditorem appellat: *mendum eſſe rectè admonuiſti, atque pro Creditorem, fortaſſe legend. Debitorem, quomodo & iam pridem Briſſonius lib. 1. de verb. ſignif. illum ipſum locũ adducit,*

ducit; hæc enim cognata ſiue potius inter ſe relata vocabula, magis & minus, emptor & venditor, conductor & locator, debitor & creditor, migraſſe interdũ alterum in alterius locum videntur quod & Iacob. Cuiacius obſeruauit lib. 1. cap. 10. & lib. 9. cap. 7. Cui tamen d. l. ſi in emptione. D. de contrah. empt. & l. 18. ſolutione. D. ad exhibend. cur non adſentiar, iiſq́ue in legibus nihil mutandum putem, alio in loco explicabo. Hoc autem in loco Senecæ, etſi τὸ Debitorem non improbo, omitti tamen vtrumq́; poteſt, & Creditorem & Debitorem, ſed intelligi debitorem; vt verbum, appellat, præciſè & abſolutè ibi ſit poſitum. Quod autem ad eum locum Cic. attinet lib. 2. de finib. bon. de quo & tu lib. 6. cap. 20. & Turneb. aliiq́; laborant, Reſplendeat his veſtis argentũ, odrilitium, locus ipſe, ædificium, &c. *eum ita emendandum puto:* veſtis, argentũ, locus ipſe: *reliquis inductis: Aut certè ita:* Veſtis, argentum, aurum, locus ipſe, *vt odrilitium ſit deprauatum ex oro ſiue auro. Paulò antè apud Cicer. hæc,* quibus vinũ defuſum è pleno ſit Hirſiphon, *vt ait Lucilius, cui nihil ius & ſacculos abſtulerit, portenta potius quàm verba, quæ tamen ita exarata ſunt in libris manuſcriptis, aliter Paulo Manut. aliter Ioſ. Scaligero in appen. ad cõiect. in Varr. mihi ita, è pleno ſit hinophoro, vt ait Lucilius, cui nihil ſacculus abſtulerit, fortaſſe inquã ita (nam & ipſe dubito) reſcribẽda videntur. Inophorum certè, vel ne mẽtiar inoforum in vet. lib. reperio nunquam œnophorum. & rectè. Romani*

enim

enim veteres Græcum οι, non modò œ Latinum, quod vulgare vt Demoe, Edeatroe (ſic enim legend. puto apud Feſt.) Adelphoe Terentij de quo et tu in Terent. Clarumenoe apud Plaut. & Canephoroe apud Cicer. Verrin. de quibus nos ad Lucret. Sed etiã interdum aut in o nudũ, vt in Poëta, poëma, dioceſis, et diocetes apud Cic. pro Rabirio Poſth. vbi antea mendosè Diogenes, & Parochia. παροικία, vocab. Eccleſiaſt. (falluntur enim, & omnium ſcriptorum, etiam Iuſtiniani & Theodoſ. Codicum exemplaribus antiquiſsimis repugnant, qui nuper ſcribere cœperunt dioeceſis & dioecetes, paroecia et paroecus, quos miror eadem ratione nõ ſcribere poeeta, & poeema, poeeſis) interdum in I merũ vertebant, vt videre eſt in Iconomus, quod contra vſum veterum quidã hodie mutarunt in Oeconomus vt & Alciat. admonuit lib. 9. Parerg. c. 3. in hodidocus apud Feſtũ, id eſt, graſſator qui græcè ὁδοιδόκος, Inomaus apud Oroſiũ in lib. vet. qui à Græcis Οἰνόμαος: et in Cimiterium: ſic enim Latinè à veteribus Chriſtianis ſcriptũ id fuiſſe, quod græcè κοιμητήριον vetera monumẽta confirmãt. vnde et Acimitenſe monaſterium in l. inter claras C. de SS. Eccleſ. dicitur, quod à Græcis τῶν ἀκοιμήτων. Solent ſcilicet Romani Græca vocabula paululũ variando ſua ſæpè facere, nec iiſdẽ ea aut literis aut ſyllabis ſemper admetiri, vt Vlixes ex ὀδυσσεύς. Exãclare, & anclare apud Feſt. ex Græco ἐξαντλεῖν, et ἀντλεῖν: non vt vulgò iam ſcribunt exantlare. quod Exantlandi verbũ et tu cõtra Lambinum rectè vindicâſti, lib. 13. cap. 17. alia æquè

æquè eiuſdem modi: de quibus alibi. Quod qui non obſeruant, latinam linguam mirè perturbant: idemq́ & Elogium, de quo & tu in Lect. optimum licet vocabulum, & bonæ quaſi monetæ, aut ciuitate Romana, tanquam lege Papia, planè exterminant; aut variè nunc in eclogium, nunc in ellogium nunc in eulogium mutant; & epiſtolam ſcribũt, Græcorum more, inuitis omnium ſcriptorũ libris antiquiſs. etiã marmoreis monumentis, in quibus conſtanter Epiſtula, & Eclogium extat. Atq; hæc quidẽ de meis in tuas Lectiones cerulis quibuſdam ac notis. in quibus ſi quid erit tale, quod in acceptũ referendum putes: videbis, in quem quid expendas: ne & his accidat quod nuper Themiſtæ noſtræ apud Cicer. & Ennio item noſtro apud Agell. lib. 12. c. 4. de quibus diligẽter olim ad te ſcripſeram, contigit. εἰδότι loquor. Sed de his alio fortaſſe loco planius, & plura. Nũc, vt modò dixi, de me ſatis multa. A te autem Lectionum quidẽ libros plures non ita pridem accepimus, omnis elegantiæ refertos: Sed quod inter nos, liceat, Soli enim ſumus, poſtulantur iam à te & φιλοσοφούμενα quædam et à Nobilio politiſs. philoſopho, qui aliqua iam dedit, plura. Atq; adeò accepi non ita pridem ab idoneis hominibus, te iam paratas habere explicationes librorum aliquot Platonis et Ariſtotelis Politicorũ: quæ grauiores ſcriptiones huic quoq; & ætati tuæ iam maturiori, & perſonæ, magis cõuenire videntur. Aiunt & Eunapij hiſtoriam, quæ in Vatic. bibliotheca adſeruatur, curare te deſcribendã, quod idem & Redingerus noſter D.

Thomas

Thomas V. C. magno ſumptu: iam pridem cœperat: ſed conatũ eius mors interrupit. Tu ſi et Politica illa ſcholia tua, et Eunapium, etiam Theodoriti epiſtulas, quarum inſigne volumen in eadem Bibliotheca Herueto teſte, ſupereſt, aliaq́ue veterum ſcripta diuulges, benè, mihi crede, de Repub. mereberis. Eorum namque opera cum Reipub. vtilior, tum etiã ad laudem ipſorũ diuturnior mihi ſemper viſa eſt, qui vetrum ſcriptorum præclaras συντάξεις *& cõmentarios aut in lucem ipſi proferunt, aut ab aliis diuulgatos vel eruditis ſcholiis explanant, vel vt emendatiores ſint, elaborant. Emẽdatus enim liber eſt vice cõmentarij. Vale vir doctiſſim & ſalue. A.* cIↃ. IↃ. LXXXIII.

IVLII POGIANI VIRI DISERTISS. EPISTOLA, DE CICERONIS IMITANDI modo, ad nobiliſsimum adoleſcentem NICOLAVM FITZHERBERTVM, Anglum.

XXV.

ETSI *ſunt eius generis tuæ litteræ, vt in politiori humanitate, in qua ex grauioribus Legum ſtudiis conquieſcis, conſilio aut præceptione mea tibi minimè opus eſſe intelligã; tamen quia mei in te amoris eſſe video, non tam ſpectare, quid ego poſſim, quàm quid tu velis attendere; rationem tibi & conſuetudinem huius rei meam exponam. Ego, quamdiu mihi arbitratu meo ſtudere licuit, vnum aliquot menſes ex Latinis ſcriptorihus Ciceronem legi. Nam in omni*

ratione optimum quemque, & illum vnum imitandum eſſe cognôram. Quare cùm illum ipſum Ciceronem Latinæ linguæ & eloquentiæ principem eſſe conſtaret, reieci cæteros latinitatis authores. Quo in ſtudio primùm dabam operam, vt ſtatuta eſſent tempora & ſtudendi, & ſcribendi mea. Didiceram enim à ſummis viris, qui ſe id re expertos eſſe dicerent, plus adiumenti eſſe in certo, nec multo, quàm in vario & diuturno tempore; quod haberet eadem illa hora ſtudiorum, non ſolùm admonitionis & recordationis vim, ſed etiam quoddam momentum ordinis: qui cùm in omni re multùm, tùm in dicendo plurimùm poteſt. Sed hoc fortaſſe patet latius: illud ad id vnum pertinet, quod inſtitueram. Duo igitur in Cicerone legendo mihi proponebam, quid & quomodo diceret. In quo videbam interdum pauca multis explicari, interdum plura comprehendi breuiter, & abſolutè, ſæpius eandem variari rem, vt cùm idem diceretur, tamen commutatis verbis atque ſententiis, aliud dici videretur. Mirabar verò partium & quaſi membrorum pulcherrimam compoſitionem, qua ſic alia ex aliis nexa & apta ſunt, nihil vt Lectori poſſit eſſe iucundius. Quid dicam de artificio vinciendæ orationis, deq; copia & quaſi ſylua elegantium vinculorum? quibus cùm multi, vel quaſi compedibus quibuſdam, ſcriptiones ſuas colligent, vel ita diſſoluant ac diſſipent, vt capti membris corporis, ac ne corporis quidem, ſpeciem habeant. Sic Cicero res nectit, & verba, vt ſola eius oratio

tio liberè moueri, magnificeq́ ingredi videatur. Cogitabam verò etiam de ſingulis verbis, de coniunctione verborum, de eorum numero atque forma. Quæ in cogitatione mihi veniebat in mentem mirari, quænam eſſet cauſſa paucitatis eorum, qui diuinas Ciceronianæ orationis virtutes imitarentur. Huius autem erroris & inſcitiæ multorum, duplicem aliquando culpam animaduerti. Sunt enim, qui à Cicerone abhorrentes, ſed ad alios, neſcio quos, ſcribendi magiſtros contulerunt. Qui quod iudicium habeant, cùm appareat, facilè negliguntur. Alij ſunt, quorum eſt leuius peccatum: imò verò non illi quidem cupiditate peccant, qui Ciceronis ſimillimi velint eſſe, ſi poſsint; ſed conſilio & imitandi modo falluntur. Nam hi Tullij verba mordicùs tenent, nec vllam ferè ſyllabam audent ab eo diſcedere; & dum verentur ne parum Ciceroniani videantur, illius etiam ſenſa totidem verbis transferunt in ſuas litteras. ſcilicet illi (quod miſerrimum eſt) nunquam ſunt in ſcribendo ſui, ſed ineptè ac putidè ſemper alieni. Quid igitur eos in errorem induxit? Puerilis illa ſuſpicio, quod ſermonem Ciceronis in id modò conuenire ſunt arbitrati, ad quod ille ſemel accommodauit. In qua ſi ipſe Tullius ſententia fuiſſet, non iam eum copiæ atque vbertatis magiſtrum, ſed inopiæ & ieiunitatis auctorem haberemus. Quæ cùm viderẽ, putaui mihi elaborandum, ſi modò id aſſequi poſſem; me vt ab illa balbutientiũ turba ſeiungerem, coniungeremq́ cum iis, qui planè & latinè loquũtur. Quid

quæris? Audere cœpi. Nam vt quiſque mihi occurrebat Ciceronis locus, illam loquendi formulam ad alia transferebam, & eiuſdē et alterius generis ſenſa, quaſiq́; vnis ab illo ſumptis veſtimentis ſtudebam veſtire & ornare res innumerabiles. Exēpli cauſſa, quod hæc dictans legebam fortè Publij Rutilij adoleſcentiā ad opinionem & innocentię, & iuris ſcientiæ, P. Scæuolæ commēdauit domus; Quis prohibet eò traducere? Hannibalis Minalis adoleſcentiam ad opinionem & eloquentiæ & philoſophiæ, Flaminij nobilis conſuetudo commendauit. vides genus. ſed quoniam intelligebam quædam eſſe ſententiarum lumina, quibus ſcripta illuſtrarentur, ſumebam illa vel ab ipſo Cicerone, vel à quouis; ſed ita, vt in eadem exercitatione alia quadā ratione vterer ab illo ſuperiore. Vt enim illic tanquam ex eadem cera multas fingebam imagines; ſic hîc quaſi eūdem hominem alio habitu veſtiebam. Quare fiebat, vt quæ ab aliis parta eſſent, à me inuenta viderentur. Sunt autem hæc ornamenta & lumina ſentētiarum, vt, Ne quid nimis, Latè patet inuidia, & huiuſmodi ſexcenta, quæ ſi ita efferas, Tenendus eſt omnium rerum modus, et Nihil nō occupat inuidia, quis tua eſſe neget? Huc pertinet illud Ciceronis, imitandos eſſe bonos fures, qui earum rerum, quas cœperunt, ſigna commutant. Vt enim illi, pallium, ſi cui furantur, ne id is agnoſcat, ex pallio ſagum faciunt; ſic qui aliorum ſententias commutatis verbis enunciant, quæ communia ſunt, propria facere videntur. Neque verò non etiam conabar in-

terdum

terdum quodammodo cum ipſo Cicerone certare acumine contrariorum, vt ſi ille, In lætitia doleo, ego contrà, In dolore lætor. Si idem dicat, tardius faceres, hoc eſt, vt ego interpretor, diligentius; item, Ipſe celerius, id eſt, negligentius, in contrarium conuerſa ſententia. Quod inſtitutum mihi ſi meo arbitratu diutiùs tenere licuiſſet, in hac laude fortaſſe aliquis eſſem. Sed ab ea me conſuetudine auocauit neceſſaria quædam barbaries, de qua nunc quidem nihil attinet plura ſcribere. Tibi certè, q̄d de tota hac ratione ſentirem, ſignificandum putaui: qui etſi ſcio, quanta occupatione diſtinearis, tamen non dubito, quin pro excellenti tuo ingenio, próque eo, quantum profeciſti in hac latinè ſcribendi ratione, cùm iſtum grauiorem ſtudiorum curſum cõfeceris, ſi huc redieris, teq́; in hac laude exercueris, breui etiam in principibus futurus ſis huius facultatis. Quanquam aliquid interea aſſequêre, ſi cùm vacuus quotidiè fueris à Legum ſtudiis, animi cauſſa, ſtilum reprehenderis, & in hac exercitatione, quam dixi, ſubſeciuas operas poſueris. Sed quod mihi penè exciderat, multa ex Cicerone tibi memoriæ mandanda ſunt, et paranda tanquam magnà ſuppellex, tibi vt ſuppetat in variandis & mutãdis ſenſibus multus & elegans veſtitus orationis. Et quoniã vt in victu et veſtitu priùs neceſſaria, quã voluptaria quærimus; ſic in oratione propriorũ primum verborum, deinde trãslatorum copia cõparanda eſt: haud ſcio an illæ ad Atticum epiſtolæ, in quibus nulla eſt elaborata concinnitas, nullum exquiſitæ voluptatis

tis aucupium, plurimùm proficiant ad latinè & emendatè loquendum. quemadmodum nõnunquam etiam gemmarum vis, non tam arte diſpoſita, aut diſtincta auro, quàm pura atque natiua delectat; ita Latini ſermonis vbertas ſine fuco, aut peregrinis quodammodo deliciis orationis in illis maximè probatur epiſtolis. Etſi hæc admonitio accommodata eſt iis, qui nunc primùm in eam rationem ingrediuntur; tibi, qui tantùm iam hac ſcribendi exercitatione profeciſti, præſertim maioribus rebus occupato, fortaſſe minus eſt neceſſaria. Quare cùm grandiori etiã ſcribendi genere delectari videaris, nos quoque ſiue ingenio, ſiue iudicio tuo, certè tempori obſequemur. Cùm igitur tibi, vt nunc eſt, facultas non ſit peruolutandi multos Ciceronis libros, ex illis optimos leges, etſi nulli non optimi. Sed tamen orationes leges, & ediſces, quæ multùm te delectabunt, & ſcriptionem tuam adiuuabunt. Ignoſces verò mihi, ſi hæc neq; ſubtiliùs ſcripſi, vt res poſtulare videbatur, neque illuſtraui exemplis. Erã enim & ipſe valdè occupatus. Quare aliâs reponam, & accuratius aliquid ad te mittam, quod proximis feriis æſtiuis in Trebiano tuo vacuus legere poſsis. Interim vale, & mihi conſerua amorem tuum. ROMA. Pridie Kalend. Aprilis.

M. AN-

M. ANTONII MVRETI PRESBYTERI, ET CIVIS ROMANI,

HYMNORVM SACRORVM LIBER.

SERENISSIMO PRINCIPI GVLIELMO GONZAGAE DVCI MANTVAE MONTISFERRATI, &c.

MAGNE Ducum, fetam populis cui fortibus vrbem
Pulcher olorifero Mincius amne lauat:
Sume datis à te ſcriptos mihi legibus hymnos,
Néue parum culti deſpice vatis opus.
Illi etiam quorum hic meriti celebrantur honores,
Lucida quos conſtans vexit ad aſtra fides,
Non indignantur paruo ſibi ture litari:
Atque animum magni muneris inſtar habent.
Forſitan his olim iuuenis meliora dediſſem,
Et mulcere aures dulcius apta tuas.
Sed veniens etiam ingenio eſt damnoſa ſenectus:
Nec tantùm vires corporis imminuit.
Cùm mihi turgerent meliori ſanguine venæ,
Nec curarum animum pondera deprimerent:

Sponte ſua numeris carmen mihi mollibus ibat:
  Et ſubitò verſus fundere ludus erat.
Nunc & corpus hebet ſenio, & mens ipſa pigreſcit,
  Quodq́ue habuit ludo, nunc onus eſſe putat.
Dulce onus hoc tamen eſt, quod te mandante ſubitur,
  Et leuiora facit iuſſa iubentis amor.
Atque vtinam hæc roſeo legat & VINCENTIVS ore
  Phœbi & Muſarum maxima cura puer:
Qui floreſcenti paullatim attollitur æuo,
  Vt ſata ſe ad fluuij ſubiicit alnus aquas.
Felix, cui teneris Helicon luſtratur ab annis,
  Et bibitur volucris fons pede factus equi.
Quem iam ipſa Vranie blandis complexa lacertis,
  Stellatas Superûm vexit ad vſque domos:
Oſtenditq́ue aſtrorum ignes, cœliq́ue meatus,
  Queîſq́ue ſuos peragant legibus illa choros.
Quis ſcit, an &, cœlo dum ſingula deſpicit, inter
  Cætera maiores viderit aſtra ſuos:
Et quos purpureo contexit Roma galero,
  Et qui legali ſceptra tulêre manu?
Fortunate puer, magnum patris incrementum,
  Cui Lacheſis net plena aurea fila colo,
Viue diu, vtq́ue dati poſcit tibi nominis omen,
  Tende atauos omni vincere laude tuos.
Neu graue ſit, dum dona tibi grauiora parantur,
  Interea partem carminis eſſe mei.

HYMNI SACRI.

IN ADVENTV.

VERBVM, quo omnipotens condidit omnia,
Summi præualidum conſilij Angelum,
Vatum plena Deo pectora dixerant
Venturum, vt fieret caro.
Primi quo maculam dilueret patris,
Serpentiſq; vafri contereret caput:
Præcluſamq; homini morte recluderet
In cœlum propria viam.
Ergo turba patrum, carcere liberos
Qui longo per eum ſe fore viderant,
Cœlum ſuſpiciens, luctiſonis dabat
Carmen lugubre vocibus.
O qui pollicitis applicitos tuis,
Quamuis cuncta potes, fallere non potes,
Longas tolle moras, & citò, quem tibi
Certum eſt mittere, mittito.
Simplex ætherij numinis vnitas
Quæ diſtincta eadem eſt veraq; trinitas,
Æternis vigeat ſemper honoribus,
Et terra ſimul & polo.

IN DIE S. BARBARAE.

QValis, nulla polum nubila cùm tegunt,
Inter clara nitet ſidera phoſphorus:

Talis martyrio conſpicuas micat
Inter Barbara virgines.
Cui ſolus teneris Chriſtus ab vnguibus
Vſsit cor nitidum perpetua face,
Cui deſiderium, cui fuit vnicus
Spretis Chriſtus amor procis.
Quamuis imperio barbarus aſpero
Terreret genitor, quem furor, & mala
Perduxit rabies, vt gladio caput
Natæ demeteret ſuæ.
Vinclis illa quidem libera corporis
Felix ad Superos protinus euolat.
Sed Chriſtus ſceleratum in Stygias patrem
Sedes fulmine deiicit.
Simplex, &c.

AD LAVDES.

SAncta triumphum virginis
Læti canamus Barbaræ,
Palmæq; honorem duplicis,
Quam virgo martyr obtinet.
Non ſtirpis illam regiæ
Splendor ſuperbam reddidit,
Quin ſe à tenellis vnguibus
Chriſto regendam traderet.
Inſanus infremit pater,
Omnesq; pœnas admouet,
Tandemq; ſacrum filiæ
Caput cruentus amputat.

At virgo caſti corporis
Soluta vinclis emicat,
Volatq́ ſtipata Angelis
Ad expetitum coniugem.

Æterne cunctorum pater,
Æterne fili par patri,
Et par vtrique ſpiritus
Soli tibi ſit gloria.

IN NATALI DOMINI.

O Nox vel medio ſplendidior die,
Cuius per tenebras virginis integra
Ex aluo nitida ſol nouus emicat,
Complens omnia lumine.

Æterno imperio qui regit omnia,
Humanumq́ Deo conciliat genus,
Is nunc ſub tuguri vilis operculo
Naſcens, pauperiem docet.

Paſtores ouium, dum gregibus ſuis
Intenti vigiles excubias agunt,
Primi hunc angelico carmine nuntium
Latis auribus hauriunt.

Grata eſt haud dubiè ſimplicitas Deo.
Grata eſt vita, dolis quæ procul omnibus
Rectum ſponte ſua perpetuo colit,
Et priſcam retinet fidem.
Simplex, &c.

IN DIE S. STEPHANI.

LEuitæ iuuenis fortia pectora
Ornari ſolitis tempus honoribus,
Primus martyrij qui ſibi lauream
Vitæ prodigus induit.
Tundebat lapidum, grandinis in modum,
Denſo turba fremens imbre ſacrum caput:
Nunquam mota ſuo ſed tamen eſt loco
Mens ſancto ebria ſpiritu.
Sed ſeſe in mediis ictibus erigens,
Et cœlum penetrans, En, ait, en eum,
Pro quo dulce mori eſt, iam video Patris
Ad dextram poſitum Dei.
At tu Chriſte ſinu ſuſcipe me tuo,
Atque his, qui, tenebris turpibus obruti,
Quo ſeſe impediant crimine, non vident,
Quæſo te, veniam dato.
Simplex, &c.

IN DIE SANCTI IOANNIS EVANGELISTAE.

CHRISTO *præ reliquis carus Apoſtolis,*
Qui ſupra Domini pectus in vltimis
Diſcumbens epulis compoſuit caput,
Feſta luce canendus eſt.
Felix, cui Dominus iam rigida in cruce
Pendens, iamq; neci Proximus, & Patri
Sanctam ſancto animam tradere cogitans
Matrem crediderit ſuam.

Felix,

Felix, qui ſe aquilæ more ſuper polos
Tollens, & nitida in luce Deum videns,
Diuino eloquij flumine filium
Æqualem docuit Patri.
Felix, qui ſenio iam grauis, & ſacra.
Multa canitie tempora conſitus,
Ut ſi membra leuis corriperet ſopor.
In Chriſti rediit ſinum.
Simplex, &c.

IN DIE SS. INNOCENTIVM.

Cantemus tenerorum agmina Martyrum,
Quos regis rabies abſtulit impij.
Cunas innocuo ſanguine proluens,
Chriſtum perdere dum furit.
O nullis feritas cognita ſeculis,
Materno pueros è gremio rapi,
Perfoſſa vt rutilis corda mucronibus
Lac cum ſanguine funderent.
Heu quis, cum ſolido raptus ab vbere
Diſtrictumq́ pauens ad gladium puer
Blandas carnifici porrigeret manus,
Siccis adſpiceret genis?
Augent angelicos nunc pueri choros,
Et Chriſtum liquido gutture concinunt:
Herodem meritis debita talibus
Pœna in perpetuum premit.
Simplex, &c.

IN

IN FESTO S. SYLVESTRI.

PRiſcos Roma Duces deſine laudibus
Efferre immodicis, qui valida manu
Fines imperij protulerunt tui,
Quacunque Oceanus patet.
His ſolis tibi plus contulit omnibus
Sanctorum eximium Pontificum decus
Sylueſter, dominam qui prius vrbium
Chriſti ſuppoſuit iugo.
Multo te ille prius ſanguine Martyrum
Reſperſam, docuit parcere cædibus,
Et quos mille modis ſæua peremeras,
Illorum monitus ſequi.
Romam idem precibus nunc quoque, cœlitûm
Adſcriptus numero, perpetuis iuuet,
Et tanti oſſa ſuo quæ gremio viri
Seruat condita Mantuam.
Simplex, &c.

IN DIE CIRCVMCI-SIONIS.

CIrcumciſio agitur lux Domino ſacra.
Quæ iam, ſi Dominum ritè licet ſequi.
Impura è tumidis omnia nos monet
Circumcidere cordibus.
Vmbra Euangelij lex fuerat vetus:
Sed ſol exoriens vt tenebras fugat,
Sic ſol iuſtitiæ legitimis ſuum
Finem ritibus attulit.

Nobis

Nobis corporeo nil gladio eſt opus:
Sermo quippe Dei viuus & efficax,
Seſe inſtar gladij mentibus inferens,
Ad viuum omnia perſecat.

Quæ ſemper vitij germina pullulant,
E noſtris vtinam cordibus amputet,
Anni principium ſit ſimul vt noui
Vitæ principium nouæ.

Simplex, &c.

IN DIE EPIPHANIAE.

QVæ vos cauſſa Magi, dicite, perpulit
E veſtris iter huc carpere finibus?
Quem tanto ſtudio quæritis anxij?
Quóue hæc munera pertinent?

Nos ſtella inſoliti luminis huc trahit
Et dux certa viam perpetuo præit,
Iudææ populis quæ cupientibus
Regem ſignificat datum.

Auri iſtæ ſed enim quid ſibi pondera,
Myrrhæ mirificus quid ſibi vult odor?
Aut quæ, cùm populus ſacra Deo facit,
Aris thura ſolent dari?

Rex auro colitur, thura Deum decent,
Noſtri myrrha homines poſt obitum linunt.
Huic ergo hæc pariter munera congruunt,
Qui & Rex eſt, & homo, & Deus.

Simplex, &c.

A SE-

A SEPTVAGESIMA AD CINERES.

EHeu quàm ſcelerum non tolerabilis
Nos vrget miſeros ſarcina, quæ Dei
Noſtris principio mentibus inditam
Obſcurauit imaginem.
Si nos pro meritis accipiat Deus,
Cauſſa nil fuerit, quo minus agmine
In triſtes tenebris perpetuis domos
Vno præcipites agat.
Sed ſempper facilis flecti in eos fuit,
Quos culpæ ex animo pœnituit ſuæ.
Nunquam horum lacrumis & gemitu tulit
Se fruſtra veniam peti.
Hac ſpe, quam ipſe dedit, poſcimus vt graui
Preſſos exoneret pondere, néue ſe
In noſtro rigidum crimine iudicem,
Sed mitem exhibeat patrem.
Simplex, &c.

A DIE CINERVM, &c.

MVltis tenſa epulis viſcera dum tument,
Mens oppreſſa nihil cogitat arduum:
Et more indomiti luxurians equi
Pugnat ſpiritui caro.
Sed ſubtracto eadem comprimitur cibo,
Et ſe ſpiritui morigeram exhibet:
Qui, cùm nulla grauant pondera ſordium,
In cœlum celer euolat.

Primus

Primus corporeo legifer à cibo
Bis binos decies abſtinuit dies:
Quem Chriſtus numerum nos itidem ſequi
Exemplo docuit ſuo.
Sed fruſtra vetitis os tenet à cibis,
Qui factis animum turpibus inquinat.
Ieiuno adſiduæ conueniunt preces,
Cumq; his munificæ manus.
Simplex, &c.

IN DOMINICA PASSIONIS.

Æqueua ingenito progenies Patri,
Vitam morte ſuis redderet vt ſua,
Se Chriſtus niuei velleris hoſtiam
Vltro ſupplicio obtulit.
O erga immeritos mirus amor Dei,
Natum, quæ pietas, tradidit vnicum:
Vt pro mortifera fraude nocentium
Pœnas ſolueret innocens.
O non viſum alias ſacrifici genus,
In quo æterna Deo ſacra facit Deus,
Et mortem moriens opprimit, & ſibi
Ipſe eſt victima pontifex.
O crux tincta ſacri flumine ſanguinis,
Olim ſupplicium mancipiis graue,
Nunc regum capiti præcipuum decus,
Te flexo colimus genu.
Simplex, &c.

IN DOMINICA IN RAMIS PALMARVM.

Regem pacificum, mœnia dum ſubit
Urbis celſa ſuæ, turba manu ferens
Palmarum grauidos obuia termites,
Fauſtis vocibus excipit.
Hic lætas ſpoliat frondibus arbores:
Hic ſerta ante pedes florea proiicit:
Supplex ille manus porrigit, hic ſuis
Terram veſtibus obtegit.
Heu mentes hominum. Quis fore crederet,
Quem tantis ſtudiis reciperet frequens,
Poſt paucos vt eum turba eadem dies
Suffixum adſpiceret cruci?
Nil in vita homini perpetuum datur.
Rebus ne nimium fidite proſperis,
Plerumq; hic lacrumis gaudia temperat
Certo conſilio Deus.
Simplex, &c.

IN DIE PASCHAE.

Ponatur lacrymis iam modus, & nouis
Templorum reſonent atria canticis.
In vitam reduci nam Domino ſacer
Poſcit lætitiam dies.
Lux poſt Chriſti obitum tertia venerat,
Cùm ſpes ſancta, moræq; impatiens amor
Matronas parili nomine nobiles
Viſendum ad tumulum vocat.

Tum

Tum motum lapidem, tum lapidi vident
Innixum niueis veſtibus Angelum:
Qui, quo ſollicitis eximeret metum,
Pauca & certa locutus eſt.
Non hoc amplius eſt quem petitis loco.
In vitam rediit Chriſtus ab inferis.
Ite, & diſcipulis hæc eadem date
Summi nuntia gaudij.
Simplex, &c.

IN DIE ANNVNTIATIONIS B. VIRGINIS.

AD te ſidereis miſſus ab arcibus
Cùm venit Gabriel, virgo, renuntians,
Te ſummo ante alias complacitam patri,
Mox matrem Domini fore:
Turbata tibi tunc purpureus genas
Sparſit mente pudor, neſcia quod viri,
Caſto, ſponſa licet, pectore virginem
Semper te fore voueras.
Verum idem ſubitò nuntius addidit:
Iſtos pone metus: nam tibi iam datum eſt,
Vt virgo maneas, & tua compleat
Sanctus viſcera ſpiritus;
Tunc ore ex roſeo vox tibi prodiit,
Teſtis mirificæ certa modeſtiæ:
Ecce ancilla Deo ſubdita, nil moror:
Fiat, quod Dominus iubet.
Simplex, &c.

IN FESTIVITATIBVS S. CRVCIS.

GEntes, nulla quibus notitia eſt Dei,
Armis, imperio, prole ſuperbiant:
Nobis, queis melior ſpiritus obtigit,
Sola eſt in Cruce gloria.
Lignum prima homini pernicies fuit,
Cùm primus vetitam contigit arborem
Captus fæmineis illecebris parens,
Quo ſe perdidit ac ſuos.
Sed pòſt, lignum homini certa ſalus fuit,
Cùm ſcandens patulam Chriſtus in arborem,
(Æternus fieri ſic voluit parens)
Vitæ reſtituit ſuos.
Crux hoſtes hominum ſola procul fugat.
Crux ſola inſidiis munit ab omnibus.
Aduerſa intrepidus deſpiciat, licet,
Cuius ſpes Cruce nititur,
Simplex, &c.

IN DIE ASCENSIONIS.

VIctæ in perpetuum mortis & inferum
Inſignis ſpoliis, luce nitens noua,
Primusq́ue inſolitum Chriſtus iter ſecans,
Arces in patrias redit.
Natus naſci iterum nos quoque dum cupit,
Mundo, mortuus eſt, nos cupiens mori,
Surgens & repetens æthera, nos quoque
Vt poſſimus idem, dedit.

Chriſte

Chriſto nunc igitur viuere nos decet,
Ut Chriſto pariter detur inemori.
Surgentes eadem nos quoq; gloria
Puro lumine veſtiet.
O per qui te, hominum conditor, ingredi
Caſtæ adduxit amor viſcera virginis,
Nos dignare, tuis artubus inſitos,
Voti reddere compotes.
Simplex ætherij numinis vnitas,
Quæ diſtincta eadem eſt veraq; trinitas,
Æternis vigeat ſemper honoribus,
Et terra ſimul & polo. *Amen.*

IN DIE PENTECOSTES.

LVſtra noſtra tua pectora Lampade,
Qui quondam, altiſono ſpiritus à Patre,
Luſtrâſti vnanimes, miſſus, Apoſtolos,
Linguis deditus igneis.
Confirma dubios, dirige deuios,
Conſolare tui muneris indigos,
Letaliq; animos frigore torpidos
Sanctis ignibus excita.
Mens doctrinam auidè noſtra bibat tuam,
Perſtetq; aſsiduè tota Deo calens,
Et ſpem firmam in eo conſtituens ſibi,
Terram pro nihilo putet.
O rerum alme ſator, certè homines ſumus,
Quamquam indigna, tuæ plaſmata dextera.
Ne ſer, quos tua vis ex nihilo extulit,
Æterno exitio obrui.
Simplex, &c.

IN DIE SS. TRINITATIS.

O Nullis hominum peruia ſenſibus,
Naturæ penitus ſola capax tuæ,
Cuius condita ſunt omnia numine,
Æterna & monas & trias.
Nato æquéue pater, nateq́ par patri,
Et manans ab vtroq; inclyte ſpiritus,
Circumfuſa tuo nubila lumine
Noſtro diſcute pectori.
Da, mens per ſpeculum cernere te queat
Noſtra, & poſthabitis te petat omnibus.
Eiuſsisq́ tuis pendeat, & tibi
Soli dedita ſeruiat.
Tu clemens miſeris da veniam pater.
Tu fili miſeris ſterne iter ad patrem.
Tu ſanctum miſeris pneuma vagantibus
Præfer conſpicuam facem.
Simplex, &c.

IN FESTO CORPORIS CHRISTI.

COEleſtes epulæ, certa piis ſalus,
Quas apponit amor, pura capit fides,
In queis ipſe cibi perpetui loco
Cœnæ ſe pater exhibet.
Hic verbum Domini fallere neſcij
Cæcis iudicium ſenſibus abrogat:
Quod non eſt, oculi cernere ſe putant,
Nec, præſens quod adeſt, vident.

Sed

Sub panis ſpecie viua latet caro,
Sub vini ſpecie ſanguis: & vtraque,
Seu tantùm ſpecies ſumitur altera,
Chriſtus ſumitur integer.
Felix qui Dominum ſedulus hoſpitem
Abſterſis animi ſordibus excipit.
Qui contra facere id negligit, ah miſer
Ipſe eſt exitio ſibi.
Simplex, &c.

IN NATIVITATE S. IOANNIS BAPTISTAE.

SAnctorum ſoboles ſera parentium,
Solis perpetui prodrome Lucifer,
Qui naſcens hilaras omnia dum tuum
Natalem colimus, faue.
Nondum natus eras, cum dominum tamen
Nondum caſtæ vtero virginis editum
Agnoſti exiliens, & quatiens nouo
Matris viſcera gaudio.
Mox & magnanimus teſqua petis puer.
Et victu populos horridos admones,
Factis abſtineant turpibus, & viam
Aduentante parent Deo.
O cui voce ſua maximus arbiter
Laudem ſupra homines egregiam dedit,
E cœlo adſiduis, quæſumus, adiuua
Cultores precibus tuos.
Simplex, &c.

IN DIE TRANSFIGV-RATIONIS.

QVam crebrò dederat diſcipulis fidem,
Confirmare modis dum ſtudet omnibus,
Tres ſecum comites montis in ardui
Adſumpſit Dominus iugum.
Illic frons radiis cincta micantibus,
Solaris nituit lampadis in modum:
Tum, qua tectus erat, protinus eſt niui,
Veſtis reddita concolor,
Cum Chriſto gemini viſi etiam ſenes,
Et iuſſa ad populum cui dederat Deus,
Et qui ſidereas viſus erat domos
Quadrigis petere igneis.
E nubis nitidæ quinetiam ſinu
Hæc dicta omnipotens intonuit pater:
Hic eſt, quem eximiè diligo, filius.
Huius iuſſa capeſsite.
Simplex, &c.

IN DIE S. LAVRENTII.

LAurenti canimus nobile prælium,
Qui cum viſceribus flammam aleret ſuis,
Et cratem roſeo ſanguine ſpargeret,
Subiectis ruber ignibus.
Conſtanter Domini perſtitit in fide.
Ambuſtumq́; latus carnifici exhibens,
En iſtam rabiem quo magis expleas,
Hoc iam coctum, ait, eſt; vora.

Tanto

Tanto corporeis ignibus acrior
Chriſti ardebat amor pectore in intimo:
Sic mens tota Dei feruida ſpiritu
Senſum corporis hauſerat.
Nunc nobis ſolito more rogandus eſt,
Iratum vt meritò conciliet Deum,
Et quos mirifici roboris inſtruit
Exemplo, precibus iuuet.
Simplex, &c.

IN DIE ASSVMPTIONIS B. MARIAE.

REgnator Superûm quo nitidam die
Matrem ſidereis arcibus intulit,
Et ſupra Angelicos conſpicuam choros
Stellanti ſtatuit throno.
Quæ cœlo fuerint iubila, qui ſonus,
Quæ ſanctis animis gaudia, non modò
Humanis nequeat vocibus exprimi,
Sed nec pectore concipi,
Illa eſt arca noui conſcia fœderis,
Concluſus, Domini deliciæ, hortulus,
Raſtro intactus ager, ſidere pulchrior
Et ſponſa & genitrix Dei.
Felix quiſquis eam ſuppliciter colit,
Rebusq́ in dubiis ſedulus inuocat.
Numquam hoc qui ſtatuit præſidium ſibi,
Spe luſus doluit ſua.
Simplex, &c.

IN FESTO S. HADRIANI.

CHRISTI in militiam nomina ne darent,
Multos impediit ſupplicij metus:
Multos qui dederant, vis cruciatuum
Illam deſerere impulit.
Non ſic ille, hodie quem colimus, fuit,
Qui nomen tumido duxit ab Hadria:
Quin conſtantem animum Chriſticolûm videns
Horum ſe ad numerum appulit.
Prudenter reputans, non ſine numine
Tales cuncta viros aſpera perpeti,
Nec ſe illos temerè ſponte ſua ratus
Pœnis obiicere omnibus.
Ergo his ſe agglomerans, credidit: & ſimul
Index ipſe ſui, ſupplicium appetens,
Quæ mente imbiberat, mox eadem ſuo
Sanxit dogmata ſanguine.
Simplex, &c.

IN DIE S. MICHAELIS.

COeleſtis canimus militiæ ducem:
Qui periura bonus diſsipat agmina:
Et deiecta locis non ſibi debitis,
Sedes trudit ad inferas.
Horrendo imbiberat pectore ſepticeps
Bis quinisq; ferox bellua cornibus,
Intactæ ſobolem virginis vnicam
Sæuis mandere dentibus.

Æterni

Æterni imperio ſed Michaël patris
Conatus Satanæ reddidit irritos:
Et monſtrum innumeris fraudibus obſitum
Victor ſtrauit humi potens.
Idem depoſito pondere corporis
Exſortes animas criminis excipit,
In cœlumq́ alacres tollit, & in loco
Lucis perpetuæ locat.
Simplex, &c.

COMMVNE BEATAE VIRGINIS.

O Solis nitido lumine pulchrior
Virgo, conſtituit quam Deus vnicam
Expertem maculis omnibus, vt fores
Nato digna parens ſuo.
Te quondam Gedeon vellere in vuido,
Intactaq́ nouis imbribus area:
Te cincto innocuis legifer ignibus
Agnorat prius in rubo.
Rebus principium qui dedit omnibus,
A te, dum ſe hominum cauſſa hominem facit,
Sumpſit principium, quiq́ alit omnia,
Paſtus lacte tuo eſt puer.
Per te quod mulier perdiderat vetus,
Humano generi redditur auctius.
Tu clauſas miſeris heu nimium diu
Cœli prima aperis fores.
Simplex, &c.

COM-

COMMVNE ANGELORVM.

Mentes beatæ, lumine
Quas ambit æterno Pater,
Sacroq́ue luſtrans Spiritu,
In ſe intuentes perficit.
O queîs ſupremus omnium
Primis creator inſidet.
Quos luce complet aurea
Amoris ac ſcientiæ.
O qui potentis dexteræ
Virtute cuncta vincitis,
Dei regentis omnia
Fortiſsimi ſatellites.
O ter beati Principes,
Archangeliq́ue & Angeli,
Nos ritè vobis ſupplices
Hinc in ſuperna tollite.
Æterne cunctorum, &c.

COMMVNE VNIVS CONFESSORIS PONTIFICIS.

Paſtor beate, qui tuæ
Concreditum curæ gregem
Sacris luporum faucibus
Patere numquam paſſus es,
Tu læta dux ad paſcua,
Fontes recludens limpidos,
Oues videbas florido
Semper nitentes vellere.

Quòd

Quòd ſi qua forſan tabido
Languore morbo cœperat,
Salubria, vt mitis pater,
Illi admouebas pharmaca.
Cuius laboris nunc tui
Digna aſſecutus præmia,
Fauore, nam potes, tuo.
Qui te precantur, adiuua.
Æterne cunctorum Pater, &c.

COMMVNE VNIVS VIRGINIS.

O Virgo, pectus cui ſacrum,
Amor expers improbi,
Diuini amoris lampade
Sanctus percuſſit Spiritus.
Non te voluptas dulcibus
Fallax veneni molliit,
Sola amantem perſequi
Cœleſtis agni nuptias.
Sic ille natus virgine
Suo decore cœperat,
Amore vt ardens illius,
Mundana cuncta temneres.
Beata cui cœleſtibus
Templis receptæ nunc licet
Inter canentes Angelos
Tuis potiri amoribus.
Æterne cunctorum, &c.

IN FESTO D. AMBROSII.

QValis periclitantibus,
Totóque iactatis mari
Tranquillitatis nuntia
Se ſtella nautis obiicit.
Talem, procellis Arij
Eccleſiam turbantibus,
Qui lumen orbi redderet,
Elegit Ambroſium Deus.
Nondum renatus flumine,
Sed iam renatus flamine,
Concordibus ſuffragiis
Epiſcopus delectus eſt.
Vt ex miniſtro Cæſaris
Miniſter effectus Dei,
Humana linquens cæteris,
Diuina iura panderet.
Non alligatur tempore
Diuina certo gratia:
Sed dum libet, quidquid libet.
Puncto vel vno perficit.
Hunc ipſe Cæſar horruit,
Contra nec auſus hiſcere eſt,
Cædes ob admiſſas ſacræ
Excluſus ædis limine.
Magnam ſuis fiduciam
Benignus inſpirat Deus:
Semperq́ paſtoris boni
Multum poteſt auctoritas.

Salue

Salue, bonorum maxima
Epiſcoporum gloria,
Plebemq́ꝫ deuotam tibi
Cœlo receptus adiuua.
Æterne cunctorum pater,
Æterne fili par Patri,
Et par vtriq́ꝫ Spiritus,
Soli tibi ſit gloria.

AD BEATISSIMAM VIRGINEM DEI MATREM, QVAE RELIGIOſIſSIMÈ COLITUR IN AEDE LAURETANA.

VNDE MIHI *inſolitus præcordia concutit horror,*
Et perfuſa metu trepidat, velut icta Deo, mens?
Fallor? an hoc facit ipſe locus, ſtimulosq́ꝫ pauenti
Subiicit, atque animum præſentia numinis vrget?
O cœlo dilecta domus, poſtesq́ꝫ beati,
Quos ego iam pridem tota mihi mente cupitos,
Nunc primùm, veteris voti reus, aduena viſo:
Saluete, adſpectiq́ꝫ mihi feliciter eſte.
Vóſne per ætherias Iudææ à finibus oras
Aligerum, mandante Deo, vexêre manipli?
Hîc virgo genitura Deum, genitricis ab aluo
Prodiit, & blandis mulſit vagitibus auras?
Hîc quoq́ꝫ, virginei ſeruata laude pudoris,

Sancta

Sancta ſalutifero tumuerunt viſcera fetu?
Ille opifex cunctorum, illa æterno vnica proles
Æqua Patri, ille homini, primæua ab origine lapſo
Spem cœlo vitamq́ ferens, hac luſit in aula
Paruulus, & ſanctæ blanda obtulit oſcula matri?
Quænám igitur regum ſedes, quæ templa per orbẽ
Huic ſe auſint conferre loco? ter & amplius omnes
Ante alias felix Piceni littoris ora:
Cui Solymos ſpectare domi, cui munere diuûm
Fas calcare domi eſt pedibus veſtigia Chriſti.
En ego iám ſupplex procumbã, atq; oſcula figam
Parietibus ſanctis, ſpargamq́ hoc puluere crines.
Adſpice me ſuperis è ſedibus, adſpice, virgo
Proſtratum, atq; imo gemitus ex corde cientem,
Et pectus tundentem, & fletibus ora rigantem:
Neu, quanquam culpis ad opertum turpibus, arce
Adſpectu me diua tuo: ſi pectore toto
Te veneror, ſi te, dubiis in rebus, ad vnam
Confugio, teq́ auxilium ſanctiſsima poſco.
Pœnitet ex animo vitæ me Diua prioris
Pœnitet, & meritas horret mens conſcia pœnas.
Quod niſi tu caſto pendentem ex vbere natum
Concilias, placasq́ mihi, quo tendere curſum
Quóue malis feſſam tentabo aduertere puppim?
At tu namq́ ſoles, placida dignare querelas
Aure meas, & ades lapſis mitiſsima rebus.
Certè equidem tota pendentes æde tabellas
Adſpicio, quæ te miſeris præſto eſſe loquuntur.
Hic, te animo ſpectans, torrentem viſcera febrim

Depulit,

Depulit, ille hyadas triſtes, hœdumq́ cadentem
Spectauit tutus, vertentibus æquora ventis,
Et duce te patrias enauit ſaluus ad oras.
Criminis ille reus falſi, ſub iudice duro,
Dum mortem exſpectat, tenebroſo carcere clauſus,
Munera Diua tuo detecta fraude, reuiſit
Vxorem, & natos, exoptatumq́ parentem.
O ego nunc morbis multò grauioribus æger,
Naufragiumq́ timens longè exitioſius illo,
Et iam pridem animum peccati compede vinctus,
Si poßim morbis liber, vinclisq́ ſolutus,
Fluctibus & ventis laceram ſubducere puppim:
Quas tibi lætus agam grates, dum vita manebit?
Te, cum luce noua ſparget ſol aureus orbem,
Te recinam, quoties abſcondet opaca polum nox:
Et tua præcipuo venerabor numina cultu.

IN D. BARBARAM.

Barbara, qui laudes ſperet ſe æquare canendo
Poſſe tuas, idem pulſantes littora fluctus,
Et Lybicas numero comprendere tentet arenas.
Te Pater inſanus turri concluſerat alta:
Sed veram Danaen verus te Iuppiter illic
Deſpondit ſibi Chriſtus, & arcto fœdere iunxit.
Illo & tu triplices fieri inſpirante feneſtras
Mandâſti, & niueo ſculpſiſti in marmore ſignum,
Quo reparata ſalus, & deficiente miniſtro
Ipſa tuos merſiſti vndis luſtralibus artus.
Quid memorem, vt tibi mons fugienti ceſſerit, aut qua

Cœperit indicij veſanus præmia paſtor,
Qui dum miratur pecudes in marmora verſas,
Ipſe ſuum pariter ſenſit lapideſcere corpus.

Non tu carnifices, non tu tormenta timebas,
Non gladios, animoſa, & Chriſto plena virago,
Qui te ad cœleſtem meritis pro talibus aulam
Euexit, regniq́ libens in parte locauit.

At tu Diua graues hominum miſerata labores,
Pacem illis, veniamq́ ora & nocitura repelle,
Præcipuè antiquo prognatum ex ſanguine regum
Gonzagam, felix quo ſe duce Mantua iactat,
Qui virides Minci ad ripas tibi Diua ſacrauit
Templum auguſtum ingens, cura quod & ipſe tuetur
Peruigili, vt flammam latè ſpargentibus aris
Sæpe manu propria meritos imponit honores,
Hunc tu Diua tuo protectum numine ſancto
Conſerua, populumq́ ſimul, qui ſacra, ſecutus
Principis exemplum, puro tua corde frequentat.

P. FRANCISCO BENTIO.

BEnti, nihil me, ſicut antea, iuuat
Peruigili ſtudio nil profutura quærere:
Nec quas per vrbes cautus, exciſo Ilio,
Saxa Ithacæ repetens, Laërtis errârit puer:
Nec quot Ithacenſes circa pharmacis potens.
Vultu hominum poſito, grunire porcos iuſſerit
Curæ magis mî eſt, luſtra iam decem miſer
Qualibus in vitiis defixus ipſe errauerim:

Cùm

Cùm me, Dei vix iam manente imagine,
Mortifera induerat fœdam voluptas in ſuem,
Quis me ſequetur fructus, vbi pernouero,
Quot mala Graiugenis Achillis ira inuexerit:
Si neſciam veſanus, in quæ me mala
Præcipitem ira Dei, niſi reſipiſcam, actura ſit?
Hei mi laboris, hei dierum ac noctium,
Quas memini in ſtudiis me talibus conſumere,
Malè metuentem, ne quis vſquam æqualium
Certius ac melius plures teneret fabulas.
Et tamen ab æquis non grauatè improuida
Iudicibus veniam fortaßis ætas impetret.
Sed nunc columbis concolor cùm ſim caput,
Et mihi ſarcinulas breui legendas ſentiam,
Niſi meliora mente tota cogitem:
Bis puerum merito, Franciſce, me vocaueris.
Beatus ille, quem inuentæ in limine
Abſtrahit à vitiis ipſe & ſibi adſtringit Deus.
Nec tamen habendus ille in infelicibus,
Ad meliora, Deo vocante, qui venit ſenex.
Verum eſt poëtæ nobilis verbum vetus:
Si bene quid facias, ſero licet, prodeſt tamen.
Communi vterq; gratias agat patri.
Sors tibi prima data eſt: mihi ſecunda contigit.

MVRETO FRANCISCVS BENTIVS.

MVrete, me nunc, ſicut antea, iuuat
Quæ mihi, quæq; aliis das profutura carmina

Expreſſa ſancti ſpiritus molimine,
His auidis oculis & tale quæritantibus
Et lectitare & lectitando ediſcere.
Labitur inde mihi furtim humor vdas in genas,
Palam arguens quæ pectus intrant gaudia,
Pectoris exigui maiora clauſtris gaudia,
Conuerſa ſtudia quando vtriuſq; refricas.
(Grata vtriuſq; Deo & mortalibus conuerſio)
Nam vterq; nigro noctis è ſilentio
Cœpimus aſpicere Chriſti benigna lumina.
Vterq; noctis tum relictis artibus,
Depoſitis tenebris & arma lucis induit.
De te ſed ipſe multa deploras modis
Flebilibus: lacrymas: & ad gemendum me vocas.
Eheu dolor: quid vlcus antiquum nouas?
Iam memini, miſer, heu, quod pœnitet, piget, pudet.
Cùm vilis ancillæ expaueſcens voculas
Immemor officij, Chriſtum negaui ſæpius.
Gallo at canente, cum me amico lumine
Intuitus Deus eſt: prior mihi tunc mens redit.
Ad me ipſe tandem triſte poſt tempus redij,
Exilienſq; foras, laxaui habenas fletui.
Abſterſit inde lacrymas Chriſtus meas,
Speq; data venia, perduxit in gregem ſuum.
Eduxit idem, quod fateris, improbæ
Seruitio dominæ, & vindicauit te ſibi.
Quid reſtat ergo? hortetur alter alterum.
Nunc ſi aliquis grauior fortaſſe ſe offeret labor,

Fera-

Feramus hunc, Murete, mente qua decet,
Atq; ducem Dominum forti ſequamur pectore
Quod ſi vna vtrumq; ad vineam hora non vocat,
Vnus vtriq; tamen promittitur denarius.

Psalm. CXIV.
Dilexiſti quoniam, &c.

Svmmus amor domini medio mî in pectore feruet.
Namq; meas clemens adiit ille preces:
Excepitq; meas facili bonus aure querelas.
Illum igitur, fuerit dum mihi vita, colam.
Letiferi hærebam vinctus quaſi fune doloris:
Nec procul à duræ limine mortis eram.
Summe Deus, dixi, ſolo te vindice fretum
Eripiat tantis me tua dextra malis.
Vt bonus eſt, vt opem cito ritè vocantibus adfert:
Iuſtus vt, & nitidæ ſimplicitatis amans?
Attritus propè eram, cùm me conſurgere iuſsit,
Depulit & capiti cuncta pericla meo.
Quid trepidas anima? ad ſolitam te verte quietem.
Plurima ſupremi munera regis habes.
Ille à morte animam hanc, à triſti lumina fletu,
A lapſu infirmos eripuitq; pedes.
Viuam igitur poſthac illo duce & auſpice tutus:
Et mea ſemper erit cura placere Deo.

Psalm. LI.
Quid gloriaris in malitia, &c.

Qvid gloriaris perfide, quid tumes?
An iſta verum neſcia proloqui

Te cæteros ſupra ferocem
Lingua bonis inimica reddit?
Cura vna & vnum eſt id ſtudium tibi.
Noctes dieſq́; hanc, vt potes, aſperas
Nouaculæ in morem: & latentes
Inſidias ſtruis huic & illi.
Te læta damnis improbitas iuuat,
Egenſq́; ſemper pluris iniquitas.
Tu fœda facta & fraudulenta
Vſque nouis cumulare gaudes.
Queiſcunq́; verbis, ô ſcelerum artifex,
Poſſe in ruinam præcipites agi
Confidis inſontes amicos,
Illa tibi didiciſſe melli eſt,
Quapropter vltor, ne dubita, Deus
Tandem à merenti ſupplicium exiget:
Radicibuſq́; euulſum ab imis
Sedibus eiiciet tuis te.
At hæc videntes, artubus intimis
Iuſti intremiſcent: & magis ac magis,
Ne prouocent in ſe quoque iram
Numinis, admoniti cauebunt.
Tu riſus illis interea miſer
Iocuſq́; fies. En ſibi qui Deum
Temnebat adiutorem: & in ſe
Sat ſibi præſidij putabat.
Quid nunc, quid illum per ſcelera & dolos
Exſtructa in altum diuitiæ iuuant?
In puluerem omnia & fauillam
Et tenues abire fumos.

Ego

Ego autem, in vno ſpem mihi qui Deo
Omnem locaui, liber agam metu:
Florens oliuæ inſtar nitentis,
Quam Domini ſtudium tuetur.
Semperq́; regum maxime te canam:
Nec me ſonoris deficiet tuum,
Plaudente iuſtorum corona,
Carminibus celebrare nomen.

Psalm. XLVI.

Omnes gentes plaudite, &c.

O Populi læto quoſcunq; alit vbere tellus,
Ingeminate alacres plauſum, luctuq́; fugato,
Læta triumphali reſonent, facite omnia cantu,
Ille etenim regum ter maximus, ille tremendus,
Quem ſola terrarum, cœli quem templa verentur,
Subiecit nobis populos, faſtuq́; repreſſo,
Ferre iugum admota pedibus ceruice coëgit.
Ipſemet elegit clemens patrimonia, nobis
Quæ daret, æterno Iſacidæ ſuccenſus amore.
Euge pater, pater euge, tuum hæc ſunt omnia munus,
Aſcendente Deo, litui ſonuêre, tubæq́;:
Pròdidit ipſe nouis ſua gaudia vocibus æther.
Pſallite nunc pia corda Deo: nunc pſallite Regi,
Pſallite, qui terras omnes ditione coërcet:
Et mulcete pias doctis concentibus aures.
Imperium ſine fine Deus toto obtinet orbe,
Et ſancto innixus ſolio regit omnia ſolus
Ductores populorum illius ſigna ſequuntur.

Namq́ Abrahami alios longè Deus anteit omnes.
Scuta ſua extulit ipſe altè ſuper ardua terra.

PSALM. XIV.
Domine quis habitabit, &c.

QVi ſnám, ô rex æterne, tuam admittetur in aulam,
Cui dabitur montis culmen adire tui:
Perpetua vt tecum compôſtus pace fruatur,
Carpens nota vnis gaudia cœlitibus?
Qui nulla ingreditur macula ſuffuſus, amatq́
Ex animo rectum, iuſtitiamq́ colit.
Cui neq́ cor fraudes agitat, neq́ ſubdola lingua eſt:
A quo ſe læſum dicere nemo poteſt,
Quem fugiunt iniuſti, & quo præſente liqueſcunt:
Quo viſo, iuſtis mens animusq́ redit.
Quem mutare fidem numquam iactura coëgit:
Fœnore qui partas odit & horret opes.
Nullo vnquam iudex potuit qui munere vinci,
Vt duro inſontes læderet ore reos.
Qui facit hæc, is demùm in cœli templa receptus,
Tecum vna dempto fine beatus erit.

MEnte Deum pura quiſquis veneratur amatq́
Vis illi exterior nulla nocere poteſt.
Non ſi illum obſideant hoſtiles vndiq́ turmæ,
Quas ſitis innocui ſanguinis exagitet:
Non toto coëat ſi quidquid in orbe ferarum eſt,
Et quot in Oceani gurgite monſtra natant.
Ille, licet triſtes agitent maria alta procellæ,
Vndarum in medio vertice tutus erit.

Ille interq́; feras atq; agmina ſæua latronum
Noctu etiam in medio tutus erit nemore.
Non quæcunq; truces adhibent tormenta tyranni,
Illius vnquam animum terrificare queant.
Pix, rota, robur, equus, candentis lamina ferri,
Omnia pro Chriſti nomine ludus erunt.
Felices, quorum ille imis amor oſſibus hæſit.
Quanta illos obita præmia morte manent?
O ſi me quondam numero Deus aggreget illi:
Quæ tunc ſors melior ſorte futura mea eſt?
Ah Chriſte vre meum tandem face pectus amica,
Equè pigro inuiſum diſcute corde gelu:
Vt nec auarus opes ſecter, neq; vanus honores:
Sed flagrem ſolo totus amore tui.

GVſtanda vita, non fruenda, homini datur.
Nam, cùm fruendi tempus eſt, tum deſerit.
Feliciùs maritus, an cælebs agat,
Priuata vita ſitné regno dulcior,
An vita regia ſolium attingat Iouis:
Peregrè morari ſuauius ſit, an domi:
Quî, quamq́; multi, & quo parandi more ſint,
Quo habendi, amici: nullus hæc curat puer:
Rarus adoleſcens: nec ſenex omnis videt.
Et hæc tamen vitam prope omnem continent.
Quæ ſi quis acri cura & vſu peruigil
Longo notârit, iamq́; ſecum ſtatuerit,
Quid fugere, quid contemnere, & quid perſequi

Expediat homini, vix eam ingreſſo viam,
Quàm maximè vnam ex omnibus probauerit
Obſtat ſenectus inuida, & curſum impedit:
Mox auida triſtes Lacheſis iniicit manus.
Sic viuere meditantibus vita euolat.

SI exſpectes, Pamphile, ipſa dum negotia
Te accerſant vltro, & dormientem exſuſcitent,
Vehementer erras. taciti diſcedunt dies:
Nec obliuioſos officij admonent ſui.
Superba res eſt rei gerendæ occaſio.
Semel contempta, nunquam poſt idea redit.
Vigiles oportet, & tua ac cures memor.
Nam, ſi ipſe rem curare negligas tuam,
Fugit illa, & facilè, qui ſe curet, inuenit.
Tu rem quam cures poſtea haud facile inuenis.

MEmini magiſtrum puero mî olim hoc dicere,
Summum Iouem facere item, vt caupones ſolẽt:
Qui vina vt vendant, turbant, miſcent, diluunt:
Nec cuiquam vini ſimplicis donant cadum.
Itidem illum aiebat in vita mortalium
Nunquam fortunam ſimplicem quoiquam dare:
Sed temperare fata lætis triſtia.

E Græco Callimachi.

NAmq́; & ego nitido capiti, flauiſq́; capillis
Serta olim Aſſyrio ſparſa liquore dedi,
Et bona in ingratum congeſſi plurima ventrem,
Cuncta ſed in ventos illa abiere leues.

Seruâ-

Seruârunt ſolæ commiſſa fideliter aures:
Corporis hac vna eſt parte reperta fides.

RAPHAELIS VRBINATIS PICTORIS EXIMII TVMVLVS.

Ipſe loquitur.

SIc *mea naturam manus eſt imitata, videri*
Poſſet vt ipſa meas eſſe imitata manus.
Sæpe meis tabulis ipſa eſt deluſa, ſuumq́;
Credidit eſſe, meæ quod fuit artis opus.
Miraris, dubitaſq́;? audito nomine credes.
Sum Raphaël. hei mî, quid loquor immò fui.
Et tamen, his dictis, quid opus fuit addere nomen?
Alterutrum poterat cuilibet eſſe ſatis.
Nam mea & audito eſt notiſſima nomina virtus:
Et præſtare vicem nominis ipſa poteſt.

QVidquid agam, Claudi, ſeu quò me vertere tẽtem,
Seu nihil, vt ſoleo deſidioſus, agam:
Ante oculos tui mi aſſiduè obuerſatur imago:
Vnaq́; triſtitiam gignit, & vna leuat.
Angor enim infelix, quod te, quo ſoſpite ſolum
Eſſe velim ſoſpes, & moriente mori.
Nunc, vbi ſis, quid agas, veterem tibi cura medentum
An nondum, morbum pectore depulerit.
Nec ſcio, nec iam ſcire vlla ratione potis ſum:
Quæ me res angore vnica penè necat.

At rurſus nihil eſt, quo me ipſe hoc tempore ſoler,
Quodq́; oculos triſti tergeat imbre graues,
Te niſi cum vana ſibi mens ſub imagine fingit:
Seu vigilem, dulci ſiue ſopore premar.
Hoc mihi Nepenthes curas diſſoluere promptum eſt:
Luctibus hæc vna eſt apta medela meis.

Tecum ego nunc videor teneros percurrere verſus,
Siue Catulle tuos, ſiue Tibulle tuos:
Nunc etiam rerum cauſſas tentare latentes,
Diſcere & vnde fluant omnia, quòq; fluant.
Nunc herba in viridi, lata porrectus ad vmbram
Arboris, & riuum molle ſtrepentis aquæ,
Auráſque, & dulces auium captare ſuſurros,
Perq́; vices tecum multa iocoſa loqui.

Gratia dis, qui mentem homini celeremq́; dederunt,
Et quæuis habilem fingere ſpectra ſibi.
Illa & plumipedem ſuperârit Perſea curſu,
Et celerem inuicti Bellerophontis equum.
Nec mihi, ſe cuius rerum natura creatrix
Expreſſam in tabulis cernit, vt in ſpeculo,
Tam bene te docto Titianus pollice pingat,
Quam mens te adſiduè pingere prompta mea eſt.
Atq; vtinam tibi ſit de nobis mutua cura.
Nec, quin ſit, dubito: ſed tamen eſſe precor.

Non ego vulgari te, Claudi, amplector amore.
Hac face rara Deus tangere corda ſolet.
Me me ipſe odiſſem, niſi tu me gratus amares:
Nec niſi me, quoniam ſum tibi carus, amo.

Deniq;

Deniq; cùm fuero nulli credenda locutus,
Pars tamen illa mei paruula amoris erit.
Di faciant, longos producere detur in annos
A pueris cœptæ fœdus amicitiæ.

O *Lingua lingua: vt magna eges cuſtodia:*
Quæ & aliis ſæpe, & ſæpius Domino noces.
Multum aſſecutus, qui bene didicit loqui:
Qui bene tacere, non minus aſſecutus eſt.

N *Iuibus hyems exuperat, ver floribus,*
Æſtas ariſtis affluit, lacrumis amor.

S *I mihi lacerti, quales olim, nunc forent:*
Non lingua potiùs tibi opem ferrem, quàm manu.
Nunc tarda membra, & ſanguis adſtrictus gelu
Conſerere in acie cum hoſtibus manum vetant:
Prodeſſe patriæ voce & conſilio ſinunt,
Corpus abit annis: conſilio animus viget:
Vireſq; ſenibus defluunt, verba affluunt.

Afficta Trabeæ.

H *Ere, ſi querelis, eiulatu, fletibus*
Medicina fieret miſeriis mortalium,
Auro parandæ lacrumæ contra forent:
Nunc hæc ad minuenda mala non magis valent,
Quàm nænia præficæ ad excitandos mortuos.
Res turbidæ conſilium, non fletum, expetunt.

Vt

VT imbre tellus, ſic riganda mens mero:
Vt illa fruges, hæc bona conſilia efferat.

AD P. FVLVIVM CARDVLVM.

SÆpe tranſactos mea mens per annos
It retrò, & vitæ relegit prioris,
Qua poteſt, curſum, veterens reuoluens
Ordine culpas.

Quid puer, quid dein iuuenis, quid autem
Temporis iam vir malè collocauit:
Dulcibus dum me furiat venenis
Dira voluptas.

Quas mihi prudens maculas inuſsi?
Quo modo ah demens animum inquinaui,
Quem ſalutaris nitidum lauacri
Fecerat vnda?

Corporis nec pars vacat vlla probro
Os, manus, aures, oculiq́ turpe
Heu iugum infamis dominæ tot olim
Luſtra tulerunt.

Paululum hoc ſaltem fugientis æui,
Viribus caſſæ reliquum ſenectæ,
Quantulum Chriſtus ſupereſſe vult mî,
Vindicet ipſe.

Ipſe me pridem Veneris peruſtum
Improbæ flammis rapiat, nouoq́
Flaminis ſancti iecur & medullas
Igne pererret.

Tu

Tu tui inſtilla mihi Chriſte amorem:
Vnicum mens te mea concupiſcat:
Te nihil præter ſibi perſequendum
Iudicet vnquam.

Nil opes, nil me capiant honores:
Exulet luxus ſimul & libido:
Vana deluſa procul hinc faceſſant
Gaudia mentis.

Quiq; florenti maleſanus æuo
Nil niſi obſcœnum, piget heu, canebam,
Nunc tuum tantum repetam ſenili
Carmine nomen.

Tu quoq; hunc votis precibuſq; Fului
Adiuua ardorem: quotieſq; ſumis
Myſticum Chriſti trepidus nitentem
Corpus ad aram.

Mente tunc tecum memori volutans,
Trade me Chriſto: mea vota nam ſi
Negligat, certè tibi nil petenti
Tale negabit.

Hoc idem cari mihi præſtet oro
Cura Maffæi: & mea dicta quondam
Qui nimis forſan cupida bibebat
Bentius aure.

Bentius, quem rectum iter euagantem,
Et parum cauta calidum iuuenta,
Contigit virga Deus, in ſuumq;
Duxit ouile.

Nunc

Nunc vbi expletus meliore mentem
Pabulo, currit per iter ſalutis,
Heu procul ſegnem ſua poſt relinquens
Terga magiſtrum.

TIBVR.

QVicunq; Herculei ſpectabit Tiburis arces,
Qua pater Hippolytus, ſacri pars magna ſenatus,
Cura Deum, loca perpetuo prius aſpera ſaxo
Molliit, & leni iuſsit miteſcere cliuo,
Omnia deprendet longè ſuperantia famam.
Nec tam regifico conſtructa palatia ſumtu,
Auroq; illuſas ædes, radiatáque tecta,
Quam ſemper virides mecum admirabitur hortos,
Et gelidos fontes, & aquam in ſublime volantem,
Seqúe in multiplices vertentem, vt Protea, formas.
Præcipuè tamen illi animum nouitate mouebit
Exciſus, res mira, ſilex, rupéſque cauatæ,
Et via facta manu longi per viſcera montis:
Qua ſe Anio pater inſueto peruolueret alueo.
Qui longum per iter tenebroſo tramite lapſus,
Exit, & arboribus gelidæ non inuidet vndæ.
Stant habiles propter Nymphæ, lympháſque paratis
Exceptas vrnis in vaſa capacia fundunt.
Parte alia ipſe ſuis altricibus adſtat Iacchus,
Materníque memor caſus, flammæq; paternæ
Gaudet aquis, illíſque libens ſua munera miſcet.
Dum ſtupeo, tam multa videns miracula rerum:
Ecce nouus procul alituum concentus ad aures

Fertur,

Fertur, & inſolita mentem dulcedine tangit.
Adſpicio: & greſſum propius fero, corpora cerno
Parua ex aere auium, aeratis nitentia ramis,
Dædala queis variam tribuit ſollertia vocem.
Quamcunq; adſpicias, deluſus imagine, veram
Eſſe putes volucrem: niſi quòd non euolat vſquam;
Sed ramis affixa ſuis cantu æthera mulcet.
At veræ mirantur aues: &, cedere dum ſe
Turpe putant, liquidis latè omnia queſtibus implent.
Hic Lucæ egregius labor eſt, quem Sequana partu
Ediderat, Siculi renouantem inuenta magiſtri.
Quid? quem non moueat cygnum mentitus adulter,
Illudens ſimili ſpirantem è marmore Ledam,
Deliciisq; ſuis, & aquarum murmure lætus?
Multaq; præterea veterum ſimulacra Deorum,
Artis opus priſcæ. cunctos verùm arduus inter
Eminet Alcides: qui ſpectans omnia circum,
Heſperidum veteres hortos præ Tibure temnit.
Sed quid ego hæc verſu nequidquam includere tento?
Iampridem exiguum præſcripti carminis orbem
Exceſſi: & dictis ſemper maiora ſuperſunt.

IDEM.

DElicíæ veterum Tibur voluentibus annis
Conciderat, priſcum perdideratq; decus.
Et nuſquam riui, nuſquam pomaria, nuſquam
Vlla ſuper tanti ſigna decoris erant.
Illa loca antiquis toties celebrata poëtis
Horrebant turpi ſqualida facto ſitu.

Mœrebant erepta ſibi ſua gaudia Nymphæ,
Languentes Anio mœſtus agebat aquas.
Omnia tempus edax ita deformârat, vt hoſpes
Quæreret in medio Tibure, Tibur vbi eſt?
Non tulit hanc ſpeciem diuini pectoris heros
Hippolytus, ſacri gloria magna chori.
Ille loco ſenium abſterſit, vultuſq; priores
Reddidit, & ſolito iuſſit honore frui.
Illius imperio iuſſæ reuireſcere ſiluæ
Cæperunt ſparſis luxuriare comis.
Ille nouos paſſim fontes emergere iuſſit.
Nec mora fit: fontes proſiluere noui.
Quos circum ſtatuit priſcis egeſta ruinis
Plurima Phidiaca ſigna polita manu.
Ipſe Anio frontem pallenti incinctus oliua
Affuit, & proprias conſociauit opes.
Iure igitur fonteſq; ſacri, ſiluæq; virentes
Certatim Hippolyti nomen ad aſtra ferunt:
Et, quoties molli increpuit leuis aura ſuſurro,
Hippolytum alternis vocibus ingeminant.

AD PETRVM GERARDIVM.

O Delicati blanda ruris otia,
Curis & ambitu procul:
O dulce murmur limpidorum fontium,
O grata nemorum opacitas,
O ſibilantes arborum ingentum comæ,
O prata verè gemmea,

O ſe-

O ſolitudo amica cogitantibus,
O horror, ô ſilentium,
Cui nunc canoro gutture obſtrepunt aues,
Nunc canna paſtoris vagi,
Seu mane oues in læta ducit paſcua,
Seu veſpere reducit domum.
O menſa nec luxu affluens, nec ſordida,
Dapibus parata ruſticis,
Quas non heri languentem vt irritet gulam,
Doctus ſaporauit coquus:
Sed filiis iuuenibus & ſeni viro
Seuera coxit villica.
O bibliotheca nota paucis, ô libri,
Quos rara contrectat manus.
O cella tantum lectuli vnius capax,
O ſomne liber, & leuis:
O ad beatam tuta vitam ſemita,
Ignota vulgi ſenſibus:
Vt vos requiro: vt mente vos tota expeto,
Alia peroſus omnia.
Vt lætus ad vos tendit, & gazis libens
Vos anteponit Perſicis
Quicunq; puro pectus Olmeo lauit,
Frondemq́; mordet Delphicam.
Quid tu, Gerardi, cui profanis inuios
Adire fontes contigit,
Partéſne eaſdem ſequeris, an ſiti malæ
Opum, aut peruſtus gloria,

Amœnitati ruris & dulci otio
Vitam anteponis aulicam?
O per lycæi cognitos paucis ſpecus,
Quos ſæpe luſtrâſti puer,
Ne ſperne amicus conſilî quod dat ſenex,
Quodq́ue ſibi, ſed ſero capit.
A litterato te otio auocantibus
Occludito aures, & fuge:
Canora monſtra vt auribus cera oblitis
Laertus effugit puer.
Beata vita non metallo aut Indici
Spoliis paratur æquoris.
Animo appetenti pauca, quod ſat eſt, ſat eſt:
Auido, atque inexpleto, nihil.
Cùm tibi ſit, vnde liber, & planè tuus
Vitam quiete tranſigas:
Quis, heu, furor te, quis, rogo, impellit furor,
Vincla vltro vt induas tibi,
Et more pulchrum viuere alieno putes,
Nutus timentem diuitis?
Age, rumpe nexus, & iugum collo excute,
Vindexq́ue & aſſertor tui,
Aude eſſe felix, & procul cuncta amouens,
Quæ mentem humo adfixam tenent,
Per liquida puri ſpatia decurre ætheris,
Æterna tantùm cogitans:
Et iſta ſortis lubrica ludibria
Miranda vulgo deſere.

Vtinam

Vtinam mihi olim, flore cum primo rudes
Iuuenta opacaret genas,
Amicus aliquis iſta monſtrâſſet ſenex,
Quæ nunc tibi ipſe cantito.
Non ego periſſe luſtra tot in aula mihi
Vanis dolerem quæſtibus.

Dedicatio hortorum Tiburnorum.

NEc labor Alciden fregit, nec blanda voluptas
Vnquam animum caſti molliit Hippolyti.
Ambarum hos hortos virtutum accenſus amore,
Herculi, & Hippolyto dedicat Hippolytus.

IDEM.

AVrea ſopito rapuit quæ mala dracone
Alcides, eadem nunc tenet Hippolytus.
Qui memor accepti, quos hic conſeuerat hortos,
Auctori voluit muneris eſſe ſacros.

Bacchus fonti impoſitus.

NOndum natus eram, cùm me propè perdidit ignis.
Ex illo fontes tempore Bacchus amo.

Idem ex aduerſo reſpiciens fontem Nympharum.

QVi colitis Bacchum, comites ſimul addite Nymphas.
Nam ſine ope illarum munera noſtra nocent.

In tabulam Tantali.

SI quando admittant ſua te ad ſecreta potentes,
Quiſquis es, exemplo diſce tacere meo.

In tabulam Iaſonis nauigantis, & Herculis raptum Hylam querentis.

VIribus auferres, quod fraude parabis Iaſon:
Eripit Alciden ſed tibi raptus Hylas.

PROLOGVS IN PHORMIONEM TERENTII.

Cùm eam aliquot nobiles adoleſcentuli Hippolyti Cardinalis Ferrarienſis iuſſu acturi eſſent.

ETSI ſcio eſſe hîc neminem, qui neſciat
Quid apparatus noſter hic velit ſibi,
Tamen mearum partium eſſe exiſtimo,
Interea dum ſe mei ſodales comparant,
Bona cum venia veſtra, pauca dicere,
Quæ ſcire vos, & veſtra, & ipſorum intereſt.
Comœdiam Terentij acturi ſumus,
Cui Phormioni nomen ipſius indidit,
Quod paraſitus in ea Phormio primas agit.
Neq; hoc videri debet aut mirum, aut nouum:
Quandoquidem in omni vita, nedum in fabulis,
Paraſiti, ſcurræ, ſycophantæ, omne id genus,
Bonis repulſis, ipſi iam primas agunt.

Quod ſi quis eſt, parum decorum qui putet,
Iuuenes ingenuos perſonatos conſpici, in
Scœnam prodire, & quaſi facere hiſtrioniam:
Is ſibi reſponſum hoc habeat: nulla re magis
Diiudicari omnia, quæ mortales agunt,
Quàm fine, quem is, qui quid agit, proponit ſibi.
Qui ſcœnicam artem victûs cauſſa factitant,
Et, vt coquis ac laniis riſum excitent,
Diſtorquent ora, inſulſa dicta dictitant,
Contundunt pugnis ſe inuicem, atq; horum omnium
A plebe viles exigunt mercedulas,
Meritò hiſtrionum nomen & famam ferunt.
Nil ſimile noſtrûm eſt. Nos, vt noſtram induſtriam
Vobis probemus omnibus, vt communi hero
Hilaremus animum, cui debemus omnia,
Vnum id petentes, hunc laborem cœpimus.
Quamquam ô ſupremi cœlites, quem iam omnium
Pudere debet perſonatum conſpici,
Cùm id omnis ætas, omnis ordo factitet?
Sed nolo nunc vlcera cuiuſquam tangere,
Ne quis ſatyram hanc eſſe dicat, non comœdiam.
Nunc vnum à vobis, priuſquam hinc abeam, poſtulo:
Si vos, quod veſtri honoris cauſſa fit, iuuat,
Fauete, & vigilate animis, vigilate auribus,
Dormite linguis, qui tacere non queunt,
Benefecerint, ſi ceſſerint iis, qui queunt.
Ne & turbent alios, & morbum prodant ſuum.
Facite, ad conanda in poſterum nos talia
Bonitas vt veſtra, atq; æquanimitas excitet.

Ad Antonium Montecatinum.

T Andem querelis pone modum tuis,
Et fata mœſtis inuida vocibus
Clamare, crudeleſq́ue Diuos
Cum gemitu lacrumiſq́ue parce.
Nam, quid Lycei iuuerit auios
Luſtrâſſe ſaltus, fontibus ac ſitim
Ex vulgo inacceßis leuâſſe,
Ingenioq́ue adiiſſe Diuos.
Si mentis iſtud præſidium tuæ
Perrumpit, & ſeſe intus agit dolor,
Imiſq́ue feruens in medullis,
Te quaſi perdomito triumphat?
Magnam doloris fata quidem tibi
Cauſſam obtulerunt, quæ tibi cognitum,
Longoq́ue carum vſu ſodalem
Hannibalem ante diem abſtulerunt.
Qui quamquam auitis ſat titulis domi
Foriſq́ue clarus, non tamen id ſibi
Satis fore ornando putauit,
Ni proprios etiam ipſe honores
Labore magno quæreret impiger,
Comamq́ue lauro duplice necteret,
Et qua ferox Gradiuus. & qua
Pulcher Apollo ſuos coronat.
Heu quis Deorum mentibus addidit
Famæ illam honeſtis immodicam ſitim?
Quàm ſæpe multis illa triſtem
Funeris accelerauit horam.

Sed,

Sed, quorſum inanes iam querimoniæ?
Ille ipſe, quem vrges queſtibus, Hannibal,
Felix, & inſertus Deorum
Concilio, mala noſtra ridet.

M. ANTONII MVRETI INSTITVTIO PVERILIS COMPREHENSA VERſibus ad captum puerulorum, qui primis literis imbuuntur, accommodatis.

AD M. ANTONIVM FRATRIS F.

DVM tener es, *Murete, auidis hæc auribus hauri:*
Nec memori modò conde animo, ſed & exprime factis.

Inprimis venerare Deum: venerare parentes:
Et quos ipſa loco tibi dat natura parentum.

Mentiri noli. numquam mendacia proſunt.
Si quid peccaris, venia eſt tibi prompta fatenti.

Diſce libens. quid dulcius eſt, quàm diſcere multa?
Diſcentem comitanttur opes, comitantur honores:

Si quis te obiurget, malè cùm quid feceris, illi
Gratiam habe, & ne iterum queat obiurgare, caueto.

Ne temerè hunc credas, tibi qui blanditur, amicum.
Peccantem puerum quiſquis non corrigit, odit.

Qui ſemel incautum blando ſermone fefellit,
Ille idem, dabitur quoties occaſio, fallet.

Nec cuiuis ſapiens, nec nulli credere debet.
Fallitur alter ſæpe. fidem ſibi detrahit alter.

Si quid fortè mali aut facias, aut mente volutes,
Vt lateas homines, certè Deus omnia cernit.

Non niſi ſpectatis arcana ſodalibus effer:
Quodq́; tacere voles alios prior ipſe taceto.

Nil cupidè ſpecta, niſi quod feciſſe decorum eſt:
Turpia corrumpunt teneras ſpectacula mentes.

Auerte impuris procul à ſermonibus aures:
Et qui illis gaudent, horum conſortia vita.

Principio ſtudij radix inamœna videtur,
Sed profert dulces paruo pòſt tempore fructus.

Ludo indulſiſti? ſubitò euolat illa voluptas.
Legiſti? vtilitas ſtudio percepta manebit.

Vt moderata quies prodeſt, viresq́; miniſtrat:
Sic hebetat corpus nimia, ingeniumq́; retundit,

Si prodeſſe aliis ſtudeas, tibi proderis ipſi:
At niſi ames alios, & te quoq; nullus amabit.

Succeſſus Fauſtos numquam admirare malorum.
Sera licet, tamen olim illos ſua pœna ſequetur.

Si tibi grata quies, iuuenis ne parce labori:
Dux ad honoratam eſt homini labor ipſe quietem.

Inſpice te in ſpeculo: & bona ſeu tibi forma videtur.
Moribus obſcœnis illam fœdare caueto.

Seu tibi ſubtraxit vultus natura decorem,
Ingenio vt farmæ compenſes damna, labora.

Nil facito, quod turpe putes feciſſe videri:
Et cura, vt multis tibi ſis pro teſtibus ipſe.

Vt nos pauca loqui, plura autem audire moneret,
Linguam vnam natura, duas dedit omnibus aures.

Quæ ſeruare voles, ne crebrò inuiſere parce:
Namq; minus furem metuunt, quæ ſæpe videntur.

Blanditur primo, ſed perdit inertia famam:
Aſpera res primo eſt, ſed fert induſtria laudem.

Aut vinum ne tange, aut multa prolue lympha:
Cùm vino indulges, igni puer adiicis ignem.

Fac tibi ſit vultus comis, ſermoq́ modeſtus:
Sic multos facilè tibi conciliabis amicos.

Semper opum ſtudio præfer virtutis amorem.
Non opibus virtus, ſed opes virtute parantur.

Diſce, & quæ diſcis, memori ſub pectore conde,
Aut facies, tantundem ac ſi cribro hauſeris vndam.

Iraſci noli temerè. nil fœdius ira:
Quam quæcumq́ mouere ſolent, ea temnere laus eſt.

Venti agitant celſis poſitas in montibus ornos,
A quibus in media tuta eſt arbuſcula valle.

Sic & opes agitant maiora pericula magnas:
Tutior anguſtos comitatur vita penates.

Pauca loqui puero, ſed tempeſtiua, decorum eſt:
Hac etenim ingenium res indicat, illa pudorem.

Scire cupis, qua ſit famæ via certa parandæ?
Talem te præſta, qualem te poſcis haberi.

Verbera non metuet, metuet qui iuſſa magiſtri:
Hæc qui contemnet, meritò miſer ille timebit.

Quàm felix puer eſt, virtus in quo anteit annos.
Illum omnes meritis certatim laudibus ornant:

Et ſpectant cupidè, & felicia cuncta precantur.
At contra nemo alloquio dignatur inertes.
Spernuntur cunctis, & vulgi fabula ſiunt:
Vix oculis pater ipſe illos ſatis aſpicit æquis.

Non tantùm in præſens obſunt peccata: ſed hoc plus,
Ad mala quod procliuem animum adſuetudine reddũt.

Quæ bona ſunt, ſectare: etiam ſi dura videntur
Principio. longus paulatim ea molliet vſus.

Acceptum officium memora atq; extolle: ſed abs te
Collatum extenua, & potiùs ſine prædicet alter.

Vtilitas quoties pugnare videtur honeſto,
Ne dubitare quidem fas eſt, quin vincat honeſtas.

Pauca quidem hæc: ſed quæ ſtudio ſeruata perenni
Mirificos fructus progreſſu temporis edent.
Adſpiret tantum cœptis Deus: omnia cuius
Conſilio æterno & certa ratione reguntur.
Quem tu & luce puer prima, cùm ſtrata relinquis
Impiger, & dulcem repetis cum veſpere ſomnum,
Supplicibus facito places ante omnia votis,
Ille tibi ingeniumq; ſagax, corpusq; ſalubre,
Et multò meliora dabit. diffidere noli.
Tu modò ad illius ſemper refer omnia laudem.

IOAN-

IOANNES MATTHÆVS TOSCANVS AD M. ANTONIVM MVRETVM PRESRYTERVM, Ciuem Romanum & Oratorem, &c.

CERTAMEN, MVRETE, nouum: te Gallia ciuem
Aſſerit hinc; illinc terra Latina ſuum.
Quem nunc implentem Romana palatia, voce
Eloquij priſcum reſtituente decus;
Attonitus ſtupuit poſt ter ſibi ſecula quina,
Tybris inauditos dum bibit aure ſonos;
Te mea Roma ſuis dum nuper Ciuibus vltro
Annumerat, gaudens talia verba dedit:
Terra mihi tales Lemouix dũ mittat alumnos,
Nil te, ARPINE, moror municipeſq́ tuos.

ORATIONVM M. ANTONII MVRETI PRESBYTERI

Volumen alterum,

NVNC DVABVS ORATIONIBVS ANTEA NON EDITIS AVCTVM:

Itemque

NOVO EPISTOLARVM LIBRO:

&

NON PAVCIS POEMATIS, NVNQVAM, AVT CERTE IN GERmania nunquam excuſis.

Acceſſerunt

PVBLII SYRI, MIMI, OPE M.S. COD. FRISINGENS. CORRECTI & locupletati, adiectis notis.

R. 110

AD AMPLISSIMVM VIRVM MARCVM VELSERVM, REIP. Auguſtanæ Duumuirum.

Cum gratia & priuilegio Cæſareæ Maieſtatis.

INGOLSTADII,

Ex Typographia ADAMI SARTORII.

Anno Domini M. DC.

Woj. i Miejska Biblioteka Publiczna
BIBLIOTEKA
Główna
w Bydgoszczy

3509. 1970
2

D 498/170

NOBILI ET AMPLISSIMO DOMINO, MARCO VELSERO, REIPVBLICÆ AVGVSTANÆ II. viro.

SI, quemadmodum Plinius Secũdus exiſtimat, beati putãdi ſunt, quibus Deorum munere datum eſt, aut facere ſcribenda, aut ſcribere legenda; beatiſſimi verò, quibus vtrumque: non poterit M. Antonius Muretus, non in beatiſſimorum numero locari, qui & fecit ſcriptione, & ſcripſit le-

ctione digniſſima. Ac de factis illius nihil in præſẽs: quæ quilibet vel ex oratione funebri Frãciſci Bencij: vel ex vita eius ab Andrea Schotto ex eadem oratione concinnata conſcriptaq́; diſcat licebit. De ſcriptis verò illius, quæ à multis abundanti ingenio & doctrina viris mirè ſunt magnificeq́; laudata, illud affirmabo duntaxat, nõ legenda eſſe modò, & iterum iterumq́ue ſumma diligentia voluenda: ſed quoad eius fieri poteſt, etiam penitus ediſcenda, iis præſertim, qui in manſuetiorum Muſarum cultu, dicendique exercitatione verſantur. Quid enim hi quærant, quod in eis nõ

inueniãt? eruditionem? reconditam habent longéque ſupra vulgarem ſe efferentem opera Mureti. antiquitatis prioriſq; æui ſcientiam atque notitiam? veterum memoriarum theſaurum illa cornuque copiæ complectuntur. Orationis ſiue ſolutæ, ſiue numeris illigatæ, omnis generis lumina & ornamẽta? abundant his Mureti, quæ poſteritati reliquit, volumina: è quibus alterum Orationum iam in lucem ſe tertium effert, cùm præclaro variorũ opuſculorum prius aut nunquam, aut in Germania certè quidem nõ viſorum comitatu. Quorum editio, & qui inde in amœniorũ

ſtudioſos literarũ manabit fructus, tibi, Marce VELSERE, Duũvir ampliſſime, debet magnam partẽ in acceptis referri: quippe qui tanti viri reliquias partim à te ſtudioſè collectas, partim ab amicis acceptas, magnáque cura conſeruatas, non tuas eſſe ſolius voluiſti; ſed, quæ vis bonitatis eſt atq; natura, communes omnium, qui earum deſiderio tenerentur, & amore deuincti. Bene te Superi ament ob hãc tam inſignem tamq́ue beneficam voluntatem, nec non ob indefeſſum illud tuum inflammatumq́ue ſtudium, quo rem literariam, tam tuis, quàm aliorum eruditorum hominum vigiliis

giliis in publicum proferendis florentiorem illuſtrioremque nō deſiſtis efficere. Quæ ſanè res & te iam nunc nationi docto-rum valde tum amabilem, tum admirabilem reddidit, & reddet indies magis: ac quemadmodū agri, quæ accipiunt ſemina, re-ferūt cum fœnore: ſic illa quic-quid à te acceperit ſplendoris ac dignitatis, tibi cumulatè reſti-ſtuet, nomenq́ue tuum cum æ-ternitate coniūget. Nemo iam ferè ingenij eruditioniſque fa-ma celebrior exiſtit, quem tu a-micum, & ſapientiæ tuæ ſcien-tiæq́; laudatorem non habeas, quiq; non ingenti cupidine fla-gret, vel oris tui contuendi, vel

ſruendi ſermonis. O beatam tali viro Auguſtã, cuius eximiam in dandis de re ſumma quotidie conſiliis audit cũ vtilitate magna prudentiam: cuius humanitatem in colloquiis ac congreſſibus familiaribus, cum mirifica voluptate deguſtat: cuius rarã & perpaucis vſitatã in tanta doctrinarum varietate ac copia modeſtiam intuetur admirabunda: cuius deniq; libro de ſe diuulgato nobilitatem ſuam & antiquitatem, multis populis ac gentibus, quib⁹ anteà fortè fuerat obſcurior, inclaruiſſe, immortaliter gaudet. Quæ cùm ita ſint, libro huic, quem tibi inſcribimus, non parum ſplen-

doris acceſſurum, putauimus, ſi nomen tuum, ἄνερ εὐδοκιμώτατε, bonoq́ue publico nate, præferret, cui nec ipſum Muretum, ſi in vitam rediret, hac in re quẽquam credimus antepoſiturum fuiſſe. Et debentur tibi illæ, quas ad eundem librum diximus factas acceſſiones: vt & Publij Syri Mimi emendati, recogniti, aucti & locupletati, poſt omniũ editiones, vt quàm maximè & diligentiſſimè, ope Codicis Friſingenſis calamo exarati; qui beneficio tuo ad nos peruenit. Reddimus igitur, quod debemus, optamusq́ue, vt quàm grata nobis, quamque iucunda tua fuit in iis largiẽdis,

benignitas, tam tibi accepta ſit in redhibendis noſtra vel induſtria, vel, ſi hanc vt minutam probare minus poſſis, incenſa officio voluntas. Ingolſtadij XIII. Kalendas Decembris. Anno ſęculari ſextodecimo.

VITA
M. ANTONII MVRETI, I. C. PRESBYTERI, ET CIVIS ROM.
EX SCRIPTIS EIVS, ET FVNEBRI ORATIONE FRANC. BENCII, SOCIET. IESV Sacerdotis, ab Andrea Schotto eiuſdem Societatis IESV *ſacerdote collecta.*

NATVS EST M. ANTONIVS Muretus anno poſt Chriſtum natum cIↄ. Iↄ. XXVI. menſe Aprili in Gallia Aquitanica in pago ſuburbano Lemouici, cui Mureto nomen; loco honeſtiſſimo, patre Iuriſconſulto, genere perantiquo, & nobili: quippe quod & pagum illum antiquitus poſſederit (vnde etiam familiæ nomen) & quadringentis ab hinc annis tulerit

tulerit Stephanum Grandimontenſium ordinis antiſtitem, virum ſanctiſſimum atque hominem in corporis afflictatione ſingularem: cuius dies feſtus in Idus Februarias incurrit. Ab ipſa verò pueritia Muretus admirabili fuit ingenij magnitudine, vix vt vllã deſiderauerit diſciplinã: & pænè puer diſcipulos prius habere cœpit, quàm magiſtros. Nã vt primum imbutus eſt literis quibus informari ad humanitatem ætas puerilis ſolet Lemouici, in patria ſua, deinde verò Aginni (quæ vrbs in Aquitania eſt pænè princeps) ea docere incepit cùm eſſet adoleſcentulus aut pænè puer, quæ nunc quidem, communi more atque vſitato, ea ætate ſi quis diſceret, in ſumma laude poneremus. Quippe vt ingenio doctrinam, ſic etiam vſu præcurrebat ætatem. Aginni verò eodem tempore vſus eſt ſummo duce & adiutore ſtudiorum Iulio Cæſare Scaligero, viro in omni eruditionis, atque humanitatis genere perfecto, ac perpolito. Hunc ille vt parentem colebat, à quo etiam vt filius

dili-

diligebatur. Admirabatur enim vir o-mnino admirabilis excellentiſſimũ ingenium adoleſcentis, eique volens, ac lubẽs, rectam ac breuem, quæ ad rerum ſcientiam ferret, viam monſtrabat, quo ſua eum natura ducebat. In qua tamen bonitate naturæ, atque ingenij abundãtia tanta vtebatur contentione animi atque induſtria, quanta vtendum eſt homini, qui quo minus ingenio poteſt, ſubſidio ſibi comparat diligentiam: vt & ingenioſos diligentia vinceret, & ingenio diligentes: totum illud ſibi tempus perire crederet, in quo non aut doceret aliquid, aut diſceret. Cùm igitur aliquandiu Aginni fuiſſet, eiuſque doctrina, atque ingenium omnium fama atq; oratione celebraretur, ad doctrinarum domicilium, & orbis terræ Muſæum Lutetiam profectus eſt: vbi cùm itidem explicaret diuitias ingenij, nec latere poſſet in tanto orbis ſplendore, tam illuſtre lumen, non magno negotio ad ſe omnium ſtudia, atque ora conuertit. Nouus videbatur exortus Demoſthe-

nes

nes Chriſtianis Athenis: ita docēte Mureto, & quidem adhuc peradoleſcente, concurſus audiēdi cauſa ex tota vrbe fiebant, magna hominū frequētia Gymnaſiū celebrabatur: loci ipſi in Gymnaſio occupabantur, aditus complebantur, ne pes quidem relinquebatur præ maxima audientium multitudine vbi pedem doctor ipſe ponere poſſet: ita per illorū humeros, quaſi per vndas gradiebatur ad ſuggeſtū. Nihil fermè aliud erat Lutetiæ magis eo tempore in hominum ſermonibus quā MVRETVS: quem ipſe etiam rex aliquando & Regina, (vt quod fama, & auditione acceperāt, re ipſa experirentur) audire voluerunt. Pictauienſes, Burdigalenſes, Auſcitani, Toloſani (hic enim Iuris ciuilis docendi primam quidem facultatem, deinde etiam poteſtatem accepit) iuuenem tam excellentem, omniq; laude cumulatū videntes, eius voce ac doctrina fruebātur, & traiectis literis, Mercurij filiū alij, alij Mercuriū audire ſe putabant. Conſequēs illud erat vt poſteaquā omnē propè Galliam

illumi-

illuminarat, ſuam quoq; lucem diffun-
deret in Italiam. Itaq; Venetias cùm an-
num ageret duodetrigeſimũ venit. Sta-
tim præclara eius eloquentia, vt Phidiæ
ſtatua, ſimul & perſpecta & probata eſt.
Hic apud Lauredanos, Bembos, Conta-
renos, Sorianos, Manutios, cęterosque
clariſſimos viros tanto in honore, &
pretio fuit, vt dulcis quædam inter eos
contentio naſceretur, qui maximè ama-
rent Muretum, aut admirarentur. Paulò
pòſt conceſſit Patauium, vt in optimam
& vetuſtiſſimam in Italia ingenuarum
artium, & diſciplinarum officinam. Ne-
que hîc diu verſatus eſt: anno enim æ- *1560.*
tatis ſcilicet quarto & triceſimo, hone-
ſtiſſimis cõditionibus inuitatus ad ſum-
mum illum doctorum Mœcenatem Hi-
polytum Cardinalem Eſtenſem ſe con-
tulit: in cuius comitatu cùm in Galliam
rediiſſet, mox etiam legatione obita in
Italiam reuertit. Romæ tandem anno
cIɔ. Iɔ. L x I I I. ipſius Cardinalis ſuaſu, *1563.*
atque eorum rogatu, quorum conſilio
res ibi literaria regebatur, Ariſtotelis E-
thicen

thicem docere publicè cœpit, tanta hominum frequentia, vt Ariſtoteles quidem ipſe Romæ docere, ſed Romano ore, & lux quædam vrbi Romæ reddita veteris eloquentiæ videretur. Vnum verò & viginti annos Romæ docuit. Quid docuerit breuiter perſtringam. Docuit annos quatuor libros Ariſtotelis de moribus, totidem ius ciuile: nec vulgari ſanè via ſpinoſas illas Iuriſconſultorum concertationes cum ſermonis nitore coniungens. Ad annum verò ætatis vn-
1584. deſexageſimum Gregorij XIII. auctoritate, ac liberalitate permotus, in eorum librorum, qui non ſolùm acuere ſed alere etiam ingenium ſolent, vt Platonis, Senecæ, Horatij, Taciti, Ciceronis explicatione annos reliquos conſumpſit. Quo tempore à Stephano Bathorio Polonorũ Rege in Poloniam ampliſſimis præmiis arceſſitus eſt, moremque geſſiſſet optimi Principis voluntati, niſi egiſſet idem Gregorius ne diſcederet; cùm ſua ſponte, tum magiſtratuum admonitu, qui Mureto ipſi aliquot antè

annis

annis vltro Romanæ ciuitatis ius detuliſſent. Quo factum eſt, vt tantum ei ſtipendium decerneretur, quantum haud ſcio, an vnquam antea nemini. Rem vt geſta eſt, ex ipſius ad Ioan. Zamoſciū regni Poloniæ Procancellarium epiſtola diſcite. *Lib. 1. epiſt. 81.* Præter ſpem & opinionē meam „ accidit, vt cùm me ad iter accingerem, „ atque iſtic animo, cogitationeque totus „ eſſem, ſubitò oſtēderet Gregorius Pont. „ Max. profectionem meam ſibi non placere, „ meque per viros ſumma auctoritate „ præditos monēdum curaret, ne ex vrbe „ diſcederem: ſibi curæ fore, vt ne in „ vrbe deteriori conditione eſſem, quàm „ quæ mihi in Polonia deferretur. Quin etiam „ ad quingentorum aureorum annuorum „ ſtipendium, quod mihi iampridem „ conſtitutum erat ſtatim ducentos „ adiici iuſſit, mandauitque Datario ſuo, „ primo quoque tempore quoquo modo „ efficeret, vt aliunde mihi trecenti aurei „ nummi quotannis penderentur, ea re factum „ eſt, vt coactus ſim deponere conſilium „ quod ceperam: à quo, nec viuam, ſi „

« me alia vlla res, quàm ſummi Pontificis
« voluntas, atque auctoritas abducere potuiſſet. Hactenus ille. Nunc de iis quæ ſcripſit dicamus. In quibus eius ſpirat imago atque ingenium, ſuntque in manibus quædam, vt variæ lectiones, vt inde potiſſimùm incipiam, quibus nil vberius, nil elegantius fingi poteſt. Sunt & orationes plurimæ Venetiis, & Romę in conſeſſu purpuratorum habitæ. Poëmata item, quæ Romæ cùm eſſet compoſuit: nam quæ adoleſcenti annorum circiter viginti exciderunt, & iuuenili quodam calore atque impetu in Gallia profudit, atque conuenienti nomine Iuuenilia appellauit, ea ſæpe Franciſ. Bencio, cæteriſque familiaribus dicebat, ſibi adeo non placere, vt ne pro ſuis quidem agnoſceret, tantum abeſt vt probaret. At ſeniles Mureti verſus pij ſunt, eruditi, & iucundi, luſitque Græcis & Latinis verſibus primæ ætatis Inſtitutionem in gratiā M. Mureti fratris filij. Hymnos quoque ſacros Ducis Mantuæ rogatu, edidit. & Ferrariæ eruditas de iurę ciuili diſputatio-

tationes, in quatuor libri primi Pandectarum titulos, *de origine iuris: de legibus & Senatuſcōſultis: de Conſtitutionibus principum: de officio eius cui mandata eſt Iuriſdictio*; Epiſtolarum item volumen ad familiares: neque enim alias quas nimis officioſi amici cum nominis aliqua contumelia ediderāt, pro ſuis agnouit. Commentarij item varij ſunt & ſcholia in veteres Poëtas Terentium, Horatium, Catullum, Tibullum, & Propertium. In M. Tullij item Catilinarias commentarius extat peregregius; caſtigationes item in Philippicas. Nihil vnquam (mirum dictu) bis ſcribebat, vix adeo bis legebat id ipſum, quod ſcripſerat, rarò interpolabat, non ſæpe mutabat aliquid aut emendabat, rarius demebat, delebatue: ita cum vno quaſi tenore fluerent omnia, nihil niſi aptum & accōmodatum ad manū, mentemq́; veniebat, vt multò meliora fortuito illi exciderent, quam alij, qui eandem aſſiduè incudem tundunt, excudant labore. Ad ſummum ſingulis noctibus ſomno quinas horas,

10

quaternas plerunque aut etiam ternas tribuebat. Reſtant vt in aſpectum proferantur in Ariſtotelis Ethicen, Politicen, Rhetoricen, & Platonis de Repub. ac de Legibus libros notata, quæque in Iuris ciuilis Inſtitutiones commētabatur.

Duæ de multis in illo virtutes enituere, Benignitas, atque Religio. Illa enim gratus atque acceptus ſummis, mediis, atq; infimis vixit: cuius ædes portus quidam oraculum ac perfugium omnium erant: exteri etiam ab extremis oris eius viſendi, diſcendique gratia Romam cōfluebant qui & ipſi profitebantur maiora ſe omnia re ipſa, quàm fama comperiſſe. Docebat quę poterat, id eſt, quę diſcere velles omnia. Religione verò ac pietate in Deum ſingulari fuit, catholicam enim fidem nō ſolum ſeruauit, ſed & pro virili defendit, cum tamē non deeſſent in Gallia homines ſeditioſi, qui omnibus artibus ad ſuas eum partes traducere conarentur. Nouem ipſos annos ſacerdos vixit, quo tempore tam ſanctè ſacris operatus eſt, vt inter ſacrificādum

& la-

& lacrimas effunderet frequenter, & eaſdem aliis excuteret: ſacras quoque quotidianas precationes diligenter obibat: ſæpe de morte ſenex, tanquam de migratione cum familiaribus diſſerebat, vt ex pedibus æger iam iam ſibi eſſe migrandũ domo, cuius fundamenta labarent, prædicaret. Mortuus eſt ornatus omni inſtrumento, & viatico quod chriſtiana religio tribuere homini atque impertiri ſolet, quem parat ad mortem. à Xyſto etiam quinto Pontifice max. priuatim veniam peccato impetrauit, & ad eorum expiationem, eiuſdem etiam illam publicam adhibuit indulgentiam, qua qui ritè vteretur, ei non liberationem ſolum culpæ, ſed remiſſionẽ etiam pœnæ CHRISTI Vicarius benigniſſimè cõcedebat. Triduo ante mortem ſacroſanctum CHRISTI Corpus ſuſcepturus omnibus qui eo conuenerãt præſentibus, atque audientibus ſupplex veniam à familiaribus petiit lacrimãtibus omnibus, qui aderant. Dum vox aderat, mixtis ſuſpiriis identidẽ iterabat, ô IESV, ô DEVS,

 vt

Vt aliud nihil in mente habuiſſe conſtet. Elatus honorificè Nonis Iuniis, anno huius ſæculi quinto & octogeſimo, laudatuſque eſt pro funere à Franciſco Bencio Societatis IESV presbytero in æde ſacra ſanctæ Trinitatis, quæ eſt in colle hortulorum ſodalium Minimorum (vbi ad aram maximam ſepulcrum eius ſpectatur) laudatus inquam coram Cardinalibus ampliſſ. Nicolao de Pelue Senonẽſi, & Carolo à Lotharingia de Vaudemon à grato ſanè diſcipulo erga optimè de ſe meritum præceptorem, qui & ipſe diſcipulo Bencio multum ſe debere teſtatum reliquit: quod humana contemnere & ad diuina pleno gradu properare ſe docuiſſet, faceſque ac ſtimulos animo ſuo ad pietatem ſubdere nunquã deſtitiſſet. *Merito igitur te amo*, inquit, *& vt patrem filius, & vt filium pater; his enim nos quæ maxima ſunt caritatis vinculis bonitas diuina colligauit.* Poëtæ in eius laudem epicedia varia conſcripſerũt: vnum de multis Iulij Roſcij hominis perfamiliaris, adſcribere placuit.

Præfat. in Rhet. Ariſt. à ſe cõuerſa.

Hic

Vita.

Hic Marci caros cineres Roma inclyta ſeruat
Quos Patria optaſſet Gallia habere ſinu.
Stat colle Hortorum tumulus: ſtat proximus aſtris
Quæ propius puro contigit ille animo.
Tu ſacros latices lacrimans aſperge Viator,
Et dic. Heu linguæ hîc fulmina fracta iacent.

ROMÆ AD S. TRINIT. IN COLLE HORTVLORVM.

M. ANTONIVS MVRETVS LEMOVIX AD DEI MISERICORDIAM OBTINENDAM.

PIORVM PRECIBVS ADIVVARI CVPIENS, CORPVS SVVM POST MORTEM HOC LOCO SEPELIRI IVSSIT.

ADTRIBVTIS MILLE SCVTATIS HVIVS MONAST. SODALIBVS, IMPOSITOQVE ONERE PERPETVI ANNIVERSARII.

NICOLAVS DE PELLEVE CARD. SENONEN. TESTAM. EXECVT. PONI MAND.

VIXIT ANN. LIX. MEN. II. OBIIT PRID. NON. IVN. cIɔ. Iɔ. LXXXV.

M. ANT. MVRETO MAGNI HVIVS MVRETI FRATRIS FILIO ÆTATE QVIDEM, ET NOMINIS CELEBRIT. MINORI, SPE AVTEM ET EXPECTATIONE PROPE PARI IMMATVRA MORTE PRÆREPTO.

LVDOVICVS RVALDVS LEMOVIX, ET M. ANT. LANFRANCVS VERON. EIVS TESTAMENTO AD PIAS CAVSAS FACTO SCRIPTI EXECVTORES POSS.

VIXIT ANN. XVI. MEN. V. OBIIT PRID. NON. OCT. cIɔ. Iɔ, LXXXVI.

MARCI ANTONII MVRETI PRES-BYTERI.

De myſterio & feſto Circum-ciſionis Dominicæ.

ORATIO PRIMA.

HABITA IN SACELLO PONTIFICIO KAL. IAN. M. D. LXXXIV.

QVOD FELIX FAVSTVMque ſit tibi Beatiſsime Pater, vobis Patres Ampliſsimi, nobiſque omnibus & vniuerſæ Reipublicæ Chriſtianæ, exorientis anni primus hic nobis illuxit dies. Quo die optare ac precari mutuo ſolebant veteres, vt ſibi annare perennare feliciter liceret; ſeduloque operam dabant, vt dira, & triſtia, & feralia ne nominarent quidem: ſed bona tantum verba dicerent, iurgiis vtique omnibus abſtinerent: læta

inter ſe omnia & amica loquerentur. Quo nos æquius eſt, coniunctis & vocibus & animis tibi Beatiſsime Pater, cuius vita tanto opere bonis omnibus optabilis eſt, cuius ſalute, magna ex parte, tranquillitas orbis terrarum continetur, cuius ex hilaritate, publica hilaritas pendet, non hunc modò, ſed ſecuturos etiam annos fauſtos ac felices precari, & omni ope conari, vt ea tantum loquamur, quibus Chriſtianas mentes hilarari par eſt: dira autem & triſtia, id eſt, ea quæ Deo diſplicere nouimus, neque loquamur, neque cogitemus. Ac mihi quidem huius anni principio, plura etiam ſolito concurrere videntur, propter quæ nobis hic dies auguſtior & religionis ac ſanctimoniæ plenior eſſe debeat. Idem primus anni dies eſt, & dies Dominicus; id eſt, primus omnium dierum: natalis cæli, terræ, angelorum: natalis ipſius temporis: quo die populus Iſraeliticus maris rubri tranſitu à Pharaonis ſeruitute liberatus, noſtræ à ſeruitute peccati per baptiſmum liberationis typus fuit: quo die primum manna è cælo defluxit: quo die verum manna natus eſt Chriſtus: quo die in vitam effractis mortis repagulis rediit: quo Spiritus ſanctus cælo demiſſus beatiſsimum illum cœtum diuina luce colluſtrauit, inflammauit, corroborauit. Agedum igitur precati prius eumdem illum Spiritum, vt & mihi dicenti, & vobis audientibus adeſſe dignetur de myſterio Circumciſionis dominicæ, quæ nobis ex Euangelio paulò ante recitata eſt, pauca quidem, ſed DEO dante animis profutura meditemur.

Tribus autem capitibus mea concludetur oratio. Primùm enim dicam de inſtitutione Circumciſionis. Secundò cur Chriſtus voluerit circumcidi. Poſtremò quid nobis attulerit Circumciſio Chriſti: et quem ex ea fructum capere debeamus. Omnes ritus externi, quos populo Hebræo, quem præ ceteris diligebat, obſeruandos Deus ipſe præſcripſerat, eorum quæ adueniente Chriſto expleta ſunt, figuram quandam ac præſignificationem continebant. Quoniam enim populus ille duræ ac rigidæ ceruicis erat: neq; facile capiebat niſi ea quæ corporeis oculis videret, quæq; contrectaret: idcirco ei Deus proponebat craſſa quædam & corporalia, vt eum facilius ad ſpiritualia intelligenda quaſi manu duceret. Huius generis fuit & Circumciſio: quam Abrahamo, fœdus cum eo ſtatuens, & in ipſius ſemine omnes gentes benedictum iri pollicitus, in carne fieri imperauit Deus, vt illi iam tunc eminus oſtenderet futuram, cum ille deſideratus gentibus aduenißet, perfectam animorum ac mentium Circumciſionem. Cuius perfectionem vt ſymbolicè exprimeret, octauum illi diem præſtituit: quo numero in ſcripturis diuinis abſolutio ac perfectio ſignificari ſolet. Lapideum etiam cultrum ad eam adhiberi voluit: vt oſtenderet, perfectam Circumciſionem fore in lapide, in illo, inquam, lapide angulari, qui ſummis ima connectit, qui facit vtraque vnum: in illa petra ad quam, beati ſunt qui allidunt paruulos ſuos: ex qua fluit mel, quo ſaturatur populus Dei: ex qua perpetuo erumpunt aquæ ſalientes in

vitam æternam. Carnis igitur circumciſio, vt præclare ſcribit Ambroſius, myſticum quoddam præceptum fuit caſtimoniæ & coercendarum ac refrænandarum cupiditatum. Ideoq; in ea corporis parte iuſſa eſt fieri, in qua præcipue libidinis impuritas efferueſcere videtur. Sed non eſt inuſitatum, ex parte totum intelligi: vt cum caput pro homine dicimus, vt cum ex oculorum aut genarum pulchritudine totius corporis pulchritudinem intelligi volumus. Sic igitur & Deus vnam modo corporis partem circumcidi iuſsit: cum tamen vellet, inania omnia & ſuperuacanea & immoderata reſecari. Et hoc eſt, quod Abrahamo imperauit, vt circumcideret non ſe modo & filium, ſed & vernas, & eos quos pretio comparaſſet. Vernæ ſunt ſenſus noſtri: vernæ ſunt facultates animi: vernæ ſunt affectiones quædam omnibus nobis ingenitæ. domi enim naſci videntur. Hæc igitur omnia circumcidenda ſunt. Circumcidit oculos ſuos, qui auertit eos, ne videant vanitatem. Circumcidit os ſuum, qui diligenter cauet ne in eo inueniatur dolus. Circumcidit aures ſuas, qui ſæpit eas ſpinis, ne voces improborum audiãt. Circumcidit ingenium ſuum qui ſapit ad ſobrietatem refugitq; ita ſcrutari maieſtatem, vt opprimatur à gloria. Circumcidit memoriam ſuam, qui bona fide obliuiſcitur iniuriarum. Circumciderat pater Abraham naturalem erga liberos caritatem, cum filium ſibi cariſsimum immolare mandante Deo, parabat. Circumcidit amorem vitæ, qui odit animam ſuam in

hoc mundo, vt eam in futuro lucretur. Sed & pretio empta, id eſt, labore & ſtudio parta, opes, honores, potentiam, eruditionis ac doctrinæ copiam, talia omnia, qui non circumciderit, eius anima morietur. Dixi breuiter de inſtitutione circumciſionis. Sequitur, vt dicam, cur Chriſtus circumcidi voluerit: quem conſtat & ſupra legem fuiſſe, & circumciſione nihil eguiſſe. Aperi nobis Chriſte cauſſas eorum quæ cauſſa noſtra pertuliſti. Venerat Chriſtus non vt euerteret legem, ſed vt impleret, factus erat ſub lege, vt eos qui ſub lege erant liberaret. Sua igitur voluntate ſubditus legi, ea quæ legis erant implere omnia voluit. Voluit etiam, vt qui omnia prouideret ac proſpiceret, iam tunc confutare errorem illorum, qui negaturi erant, corpus ipſius vere corpus fuiſſe. Certe enim circumcidi & ſanguinem fundere, niſi verum corpus non poterat. Cupidus igitur ſalutis noſtræ, puriſsimi illius ſanguinis, quem pro nobis in cruce fuſurus venerat, iam tunc tener puerulus guttas aliquod ſparſit. Sic cum è mortuis ſurrexiſſet, palpandum ſe ac contrectandum Thomæ dedit: ne cui vnquam locum vllum relinqueret de corporis ſui veritate dubitandi. Sed & nos exemplo ſuo obedientiam & ſubmiſsionem animi docere voluit: vt cum eum, qui legibus omnibus ſuperior erat, legi tamen paruiſſe videremus: tanto promptius ac libentius colla ſuauiſsimo ipſius iugo ſubmitteremus. Sic ab Iohanne citra vllam neceſsitatem in aqua baptizari voluit, vt nos in aqua

& Spiritu ſancto baptizaremur. Sic beatiſſ. Virginem matrem ſuam, purificari, qua tamen nihil vnquã purius fuit. Sic agno paſchali et azymis cum Apoſtolis veſci, vt nos ipſo, qui verus agnus, verus panis azymus eſt, veſceremur. Expleuit denique legitima omnia, vt nos explendorũ illorum neceſſitate ſoluti ac liberati, quæ vetuſtis patribus in figura obtigerant, eorum veritate frueremur. Quamuis igitur Petrus, quo facilius Iudæos ad Chriſti fidem alliceret circumciſionem tolerauit ad tempus: quãuis Paulus, qui omnia factus eſt omnibus, vt omnes Chriſto lucrifaceret, eadem de cauſa Timotheum circumcidiſſe legitur: quod lacte ali oportebat eos, qui ſolidi cibi nondũ capaces erant: nos tamen hodie veritate patefacta ac definita, carnis quidẽ circumciſionem non tantum vt mortuam omittamus, ſed vt mortiferam refugiamus: ne impletam à Chriſto legem negare, & alibi quam in ipſo ſpem ſalutis collocare videamur: ſed pro illa vetere figura veram mentium & animorũ circumciſionem amplectamur: omnem inanitatem, omnẽ faſtum, omnẽ libidinem, omnia deniq; vitia à nobis circumcidamus, reſecemus, amputemus. Verè de carnis circumciſione ab Apoſtolo dictum eſt: ſi circumcidamini, Chriſtus vobis nõ prodeſt quidquam. Verè hoc quoq; de circumciſione cordis dici poteſt: niſi circumcidamur, Chriſtum nobis nihil profuturum. Chriſte Ieſu, qui hodierno die cauſa noſtra circumciſus es, fac vt nos quoq; tua cauſa circumcidamur: euelle ex cordibus noſtris omnes radices vitiorum: elide fibras omnes

mnes

mnes cupiditatum: extingue omnia nequitiæ ſemina: perſeca gladio verbi tui quicquid in nobis redũdat: vre igne Spiritus ſancti ſpinas illas, quæ in nobis perpetuo ſuccreſcentes tui ſeminis profectum impediunt: vt expediti pondere inutilium ſarcinarum, tua veſtigia facilius & alacrius perſequamur. Tu verò, beatiſsime Pater, quem meritò alterum Abraham vocare poſſumus, pater multarum gentium, pater Neophytorum, quos tam multos te Pontifice Chriſto renaſcẽtes videmus, pater Græcorum, qui reiectis erroribus gentis ſuæ in ſpem reliquorum conuertendorum tua liberalitate educantur, pater Germanorum, pater Britannorum, quibus miſeris, pro fide Chriſti vexatis, patria pro carcere ac carnificina, Roma pro patria ac domicilio eſt, pater pupillorum, pater viduarũ, pater omnium Chriſto hærere cupiẽtium, qui nuper in iſta viridi ac vegeta ſenectute, tot repẽte fuſis purpureis floribus, ver media hyeme renouaſti, et ad coronã qua ſacroſanctum caput tuum cingitur, tot longè lateq; lucentes gemmas addidiſti: ingredere vt facis bonæ ſpei plenus feliciter in hũc annum: multiplicẽtur dies tui: refloreſcat caro tua: renouetur, vt aquilæ iuuentus tua: vt cum vna nobiſcum tu nouus Abraham, tot annos, quot vetus ille vixit, exegeris, ab illo qui hodie circumciſus eſt Abrahami ſecundum carnem filio in regnum promiſsionis, filiis ab æterno præparatum eueharis. Amen, Amen Domine Ieſu, qui cum Patre & Spiritu ſancto vnus Deus viuis & regnas per innumerabiles myriadas ſeculorum.

De S. Iohanne Euangeliſta.

ORATIO II.

Habita in Sacello Pontificio VI. Kal. Ian. M. D. LXXXII.

TRIBVS *de cauſsis ab Eccleſia diuinitus inſtitutum arbitror, Beatiſsime Pater, voſque Patres ampliſsimi, vt quo die cuiuſq; Sanctorum memoria recolitur, eodem die de vita ac laudibus ipſius aliquid publice diſſeratur. Primum, vt eis honos debitus non pro ipſorum dignitate, ſed pro virium noſtrarum tenuitate, tribuatur: deinde vt omnes nos ad perſequenda, pro ſuo quiſque modulo, eorum veſtigia incitemur: poſtremò, vt, cum eos & generis noſtri amantiſsimos, & apud Deum cum quo regnant, gratioſiſsimos eſſe, intelligamus, opem ipſorum ad conciliandam nobis Dei gratiam poſtulemus. Hodie igitur, cum mihi, licet immerenti, miniméque ad tantum munus ſuſtinendum idoneo, mandatum ſit, vt in hoc maieſtatis & venerationis pleniſsimo loco, de illius, quem Chriſtus eximiè præter ceteros amauit, S. Iohannis Apoſtoli & Euangeliſtæ laudibus breuiter diſſeram: tria illa, quæ dixi, quantum in me erit, præſtare conabor, ſperans fore, vt, non propter me: neque enim dignus ſum, qui hic audiar: Sed propter eum de quo dicturus ſum, mea beni-*

benignè ac placidè excipiatur oratio. Quid igitur primum in hoc ſanctiſsimo planeque diuino viro laudabimus? quid primum proponemus, quod imitemur? Quid prius, quam, quod Chriſto ſe vocanti ne tantulum quidem reluctatus, facilem ſe illi ſtatim ac morigerum præbuit? Nulla ille adhuc eum admirabilia opera edentem viderat: non regio cultu atque apparatu nitentem, non ingenti ſatellitum turba ſtipatum videbat: neque tamen ita reſpondit: Quis tu es, qui tam pro imperio, vt te relictis omnibus ſequar, iubes? Quam mihi ſpem, ſi id fecero, vitæ melioris ac nitidioris oſtentas? Nihil tale. ſed illo diuinæ vocis oraculo, tanquam penetrabili quodam iaculo, vſque ad ipſam animæ medullam transfixus ac tranſuerberatus, deſertis parentibus, abiecto omni inſtrumento artis, qua vſque ad eum diem victitarat, nulla interpoſita mora, totus ad Chriſtum & corpore & animo tranſiit. Nimirum vt exſiccata materia ignem facile comprehendit: ſic animus ille ab omni improba cupiditate purus ac ſiccus ad coniectam vnicam ignis diuini ſcintillam totus exarſit. Felix piſcatio: Felix iactus: felicia retia: quibus piſcator ipſemet captus, eum viciſsim à quo captus eſt, cepit. At nos miſeri, in medio Eccleſiæ gremio nati atque educati, tot teſtimoniis, tot miraculis, tot Sacramentis confirmati, quam ſæpe vocanti nos Chriſto reſiſtimus? quam ſæpe pulſanti cordis noſtri fores aperire nolumus? quã ſæpe nos ſub alas ſuas congregare cupientem refugimus? Iam ve-

ro cum ſe ad optimum magiſtrum optimus diſcipulus contuliſſet, ita ſe ad illius voluntatem conformare, ita ſermones illius auide haurire, ita ex nutu illius pendere cœpit, vt nunquam ab eius latere diſcederet, nihil ſibi præter eum dulce, nihil amabile, nihil expetẽdum duceret: omnem ſpem, omnem ſuauitatem, vitam denique ipſam in eo videndo atque audiendo poſitam crederet. Itaque tãta ſibi eum caritate deuinxit, vt ab eo, quem amor erga homines hominem fecerat, ipſe tamen eximie ac ſingulariter præ ceteris omnibus ſectatoribus ac diſcipulis amaretur. Cuius præcipui amoris cauſſam quamuis magni ac probati ſcriptores ad perpetuam & animi & corporis caſtimoniam referunt, ego tamẽ, vt hoc non nego, ita nõ dubito, etiam alia fuiſſe, quæ tantam illi apud Chriſtum gratiam conciliauerint. Omni ex parte amore digniſſimus fuerit oportet, quem optimus iudex amore digniſſimum iudicauit. Et quãdo in diuinis litteris ne propria quidem plerumque ſingulorum nomina myſterio carent: vere hic ac merito Iohannes vocatus eſt: quo in nomine Hebraicæ linguæ periti diuinæ gratiæ ſignificationem ineſſe aiunt. Neque verò facile dixerim, vtrum maius ac præſtabilius ſit, plus ceteris amare Chriſtum, an plus ceteris à Chriſto amari: quorum illud Petro, hoc Iohanni ſacrarum litterarum auctoritate tribuit. Nouit hoc, qui nouit omnia. Nobis certum exploratumque ſit, & ſumme amari, qui ſumme amet: & ſumme amare, qui ſumme ametur. Et tamen ille Coryphæus Apoſtolorum & à

Domi-

Domino aliquoties acriter & ſeuere obiurgatus legitur: & illum duriſsima illa ac pauoris pleniſsima nocte ter abnegauit: hic puriſsimus Domini amator neq; vnquam ab eo confitendo deterritus eſt, & eum vſque ad ipſam crucem ſecutus eſſe perhibetur. Ter & amplius beata copula, quæ Deum & hominē cum homine Dei ſimillimo, indiſſolubili amoris nodo colligauit. Propter hanc igitur nullis humanis verbis enarrabilem caritatem, teſtis perpetuus adhibitus eſt à Domino illis omnibus operibus, quibus ipſe diuinitatem ſuam quam maxime patefacere quaſiq; conteſtari volebat. Vidit eum non modo morbos fugantem, immundos ſpiritus eiicientem, cæcos videre, ſurdos audire, mutos loqui iubentem, mortuos excitātem, ventis & fluctibus imperantem: quod alij quoq; viderunt: ſed cū Dominus admirabilem illā diuinitatis ſuæ gloriam quibuſdam ex Apoſtolorum numero, mortali adhuc corpore concluſis, aliqua ex parte ſpectandam exhibere ſtatuiſſet, eiuſq; rei cauſſa in montē Thabor conſcendiſſet: ad hoc glorioſiſsimū ſpectaculum Iohānem cum aliis duobus adſumpſit. Ea quoq; nocte, qua futurū erat, vt in manus inimicorū traderetur: cū, vt qui verus homo eſſet, cogitatione imminentium cōtumeliarum & appropinquantis ſæuiſsimæ mortis angeretur: ob idque Patrem oraturus, à multitudine ſecederet, eoſdem ſibi tres illos comites, quibuſcum animi ſui mærorem familiarius communicaret, abduxit. At hæc, quanquam magna ſunt, ei tamen cum aliis communia ſunt: quæ ſubiungam.

gam, huius propria ac peculiaria. Cuius enim amoris videtur, quod in illa myſteriorum pleniſſima cœna, quam Dominus cum ſuis, antequam morte ſua mortem noſtram deleret, exegit, qui in illo ſacroſancto ſinu recumberet, hic potiſſimum electus eſt? Tunc videlicet, illius beatiſſimi pectoris preſſu, in quo pater omnes ſcientiæ ac ſapientiæ theſauros condiderat, in morem eius aquilæ, ſub cuius figura eum tanto ante Ezechiel viderat, non vſque ad tertium modo cœlum, vt Paulus, ſed longè ſupra omnes cæleſtes orbes euectus, & ipſe cælum quodammodo effectus, ea non tantum didicit, ſed vidit ac ſpectauit, quæ cum poſtea exponeret, theologi nomen propriè effecit ſuum. Inde illa fluxerunt, quæ cum immortali voce intonaret, cur à Domino tonitrui filius vocatus eſſet, oſtendit. Vidimus, vidimus gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à patre. Et rurſus. Quod fuit ab initio, quod audiuimus, quod vidimus oculis noſtris, quod perſpeximus, & manus noſtræ contrectauerunt de verbo vitæ, teſtamur & annuntiamus vobis. Neque non illud ſingulare, quod Dominus in cruce iam pendens, id quod cariſſimum habebat in terris, nitidiſſimum illud domicilium Spiritus ſancti, illam omnis maculæ expertem matrem ſuam Iohanni commendauit, eumque illi filium eſſe iuſſit. Beatiſſima Virgo, quid tibi tunc animi fuit, cum alterum tibi enatum filium audires? Certè vnum pepereras, vnigenam vt Dei, ſic tuum. Sed veri amoris ea vis eſt, vt ex pluribus vnum efficiat. Ita vere di

rè dicere poteras, hoc quoque filio accepto, vnicum tamen tibi filium eſſe. Tu verò beatiſſime Apoſtole quantam tunc amoris prærogatiuam conſecutus es? quãtum tibi à Domino ſupra cæteros cohæredes prælegatum eſt? Quantam conſolationem ſenſiſti acerbiſſimi doloris, quem ex Domini morte capiebas, cum talem theſaurum apud te ab eo deponi, cum te ipſius voce in ſuum locum ſubſtitui videres? Iam minus miror, quod ſubuectus amoris alis ad ſepulchrum ipſius ea celeritate properaſti, vt etiam Petro præcurreris: quod cum in vitam, ſuperata morte rediiſſet, ſtantem in littore primus agnoueris. Obuerſabatur ille tibi perpetuo ante oculos: neque poterat vlla res interuenire tanta, quæ memoriam ipſius ex animo tuo obliteraret. Longus ſim, ſi cetera ſigillatim perſequi velim: vt ferta illa & opima Aſiæ arua diuini verbi ſemine obſeuerit: vt mortiferum poculum innocuus obduxerit: vt in feruentis olei dolium iniectus, illæſo corpore exierit: tamquam nefas ducente flamma eos artus violare, quos nulla vnquam libidinis flamma violaſſet: vt relegatus in Pathmon, diuinum illum libellum Apocalypſeos conſcripſerit, quo quæ poſtea contigerunt, ita complexus eſt, vt non ea euentura vidiſſe, ſed eorum, cùm iam eueniſſent, hiſtoriam contexuiſſe videatur: vt rogatu fratrum ad retundendam Cherinthi, Ebionis, Marcionis rabiem, Euangelium, iam centum, vt S. Chryſoſtomus auctor eſt, natus annos litteris conſignauerit: vt cum præ ſenectute, ad plura verba

non

non ſufficeret, cygneam illam cantionem, FILIOLI DILIGITE INTER VOS, *ſæpe in Eccleſia iterauerit: cum hoc præcepto omnia diceret contineri: vt denique, cum Epheſi, in ſumma tranquillitate vſque ad centeſimum & viceſimum ætatis annum aduentum Domini exſpectaſſet, ita vt Dominus fore prædixerat, exceſſu placidi ſoporis ſimillimo ad eum euolarit. O te ſanctiſſime Iohannes, ſupra quàm à nobis, aut dici, aut cogitari poteſt, beatum: qui virgineo nitore, Apoſtolica dignitate, euangeliſtæ gloria, martyrij, citra violentam mortem, laurea, prophetico ſpiritu, vnus ex omni cælicolarum numero inſignis; quæ ſingula ceteros ornant, conſecutus es vniuerſa. Tu, tu igitur Beatiſſime, ſuſcipe cauſam noſtram: pone nos apud eum in gratia apud quem tu ſemper in maxima gratia fuiſti: commenda nos ei, quæ tibi commendata eſt: vt ei qui tibi illam commendauit, vtriuſque precibus commendemur: tu, cui venenum nocere non potuit, effice ne cuiquam noſtrum hæreticorum venena noceant: tu, quem oleum feruens non læſit, impetra nobis, ne vnquam prauarum cupiditatum feruore lædamur: procurato Chriſtianis principibus illam, quam tu tantopere commendabas pacem & animorum coniunctionem: inprimis autem* GREGORIO XIII. *Clementiſſimo Patri ac Domino noſtro obtine à Chriſto placidiſſimam & tuæ ſimillimam ſenectutem: vt, cum Eccleſiæ pacem fundauerit: cum oues, quæ aberrarunt, in* CHRISTI *ouile reduxerit, cum quod faceretum*

re iam feliciter exorſus eſt, vt nomen IESV *omnium gentium linguis celebretur, effecerit: vigil, prudens, fidelis diſpenſator inuentus, ſuper omnia bona conſtituatur, illius, qui cum Patre & Spiritu ſancto vnus* DEVS *viuit & regnat vltra omnem æternitatem, Amen.*

Cum Senecæ librum de Prouidentia interpretaturus eſſet.

ORATIO III.

Habita Romæ III. Non. Iun. M. D. LXXXV.

DE Seneca nihil hoc loco conſtitui dicere: nam ſi vituperatores illius confutare vellem, neceſſario mihi ducenda eſſent præcipua argumēta è ſcriptis ipſius, vt oſtenderem eum & doctrinæ copia, & ſcribendi elegantia longè multumq́; omnibus obtrectatoribus ſuis præſtitiſſe. Nunc cum apud eos diſſeram, quibus Senecæ ſcripta nota non ſunt: (quotus enim quiſque veſtrum ante hunc diem ea, nō dicam, euoluit aut legit, ſed inſpexit aut attigit?) puto me commodius eſſe facturum, ſi prius hunc libellum mole quidem, vt videtis, exiguum, ſed & orationis ornamētis, et argumenti grauitate, vt ſentietis, eximium vobis propoſuero, ac deinde permiſero, vt ex eo Senecam, tanquam ex vngui,

qui, vt dicitur, leonem æſtimantes, de ipſius ſapientia & eloquentia arbitratu veſtro iudicetis. Vrbane Vlyſſes apud Euripidem in Cyclope, cum Sileno vinum venditurus eſſet, ita eum alloquitur,

Vin tu prius guſtare quid vini feram?

Cui Silenus.

Ita conuenit. nam guſtus emptorem vocat.

Ego quoque cum vobis hunc ſcriptorem non quidem vendere, ſed certè commendare, atque vt apud vos in pretio ſit efficere cupiam, debere videor eum vobis prius quaſi guſtandum dare. Hoc tantum à vobis peto, ne quid huc præiudicatæ opinionis adferatis, neue permoueamini ſtultis ac temerè iactis vocibus quorundam, qui quæ non intelligunt, vituperant. Tribuite hoc mihi, vt me non quidem valde intelligentem & idoneum, ſed tamen non multo deteriorem, quam iſti ſunt, harum rerum iudicem exiſtimetis. Qui cum & ex quo huic muneri præpoſitus ſum, nihil antiquius habuerim, quam vt vos, quantum in me eſt, omni liberali doctrina excolam atque augeam: & multòrum annorum laboribus ac vigiliis hoc conſecutus ſim, vt non in vulgus modò, ſed apud ipſos principes ciuitatis non omnino malus eloquẽtiæ exiſtimator habear: non debeo videri aut tam iniquus vt obſtare profectui veſtro, aut tam ſtultus, vt exiſtimationi meæ nocere de induſtria velim. ſed hæc quidem hactenus. Iam enim quod huius libri argumentum ſit explicare decreui. Vos, quæſo, excitate atque expergefacite animos

veſtros,

veſtros, quæque de rebus omnium maximis ac grauiſſimis dicere ingredior, ea vt penitus percipiatis operam date.

Veteres illi, quorum animi denſiſsimis errorum tenebris inuoluti, ea quæ nobis diuinitus affulſit æternæ veritatis luce caruerunt, cum verum Deum ignorarent, in varias ſententias diſtrahebãtur, & , vt nullo firmo ac ſtabili fundamento ſubnixi, & commenta opinionum ſequentes, huc illuc, tanquam incertis acti tempeſtatibus, fluctuabant. Interdum itaque cum in cælum oculos ſuſtulerant, & illam admirabilem innumerabilium ſtellarum ſine vlla erratione decurrentium varietatem notauerant, facile intelligebant præpotens aliquod numen eſſe oportere, immenſum, infinitum, æternum, quod illi tantæ moli præſideret; à quo hæc rerum vniuerſitas & à principio conſtituta eſſet, & eius conſilio ac voluntate regeretur. Rurſus autem cum eorum quæ infra lunæ orbem ſunt, inconſtantiam ac mutabilitatem viderent: nihil in eis ineſſe certum, nihil perpetuum, nihil conſtans: eo prolabebantur impietatis, vt partim ex omnibus rebus diuinam prouidentiam tollerent, partim ſupera quidem ac cæleſtia mente ac conſilio regi, hæc autem inferiora ſine vllo rectore incertis fortunæ caſibus agitari exiſtimarent. Sed cum & dierum ac noctium viciſsitudinem, & quadripartitam anni temporum varietatem & certa tum dierum tum noctium & incrementa & deceſsiones, & omnia humanis vſibus ſer-

uientia viderent, hærebant attoniti, vt qui perſpicerent tantum & tam ſapienter inſtitutum ordinem niſi à Deo eſſe non poſſe. Conturbabantur tamen cum aliis argumentis, tum hoc præcipuè, quod in rebus humanis, multa viderent ſecus euenire, quam ipſi diuinæ ſapientiæ ac bonitati conuenire exiſtimarent. Etenim ita ſtatuebant, Si humanarum rerum procurationem haberet Deus, fore vt bonis ac piis & iuſtitiæ cultoribus bene eſſet, malis, impiis & injuſtis male. Nunc autem contra videbant, optimos quoſq; plerumque premi paupertate, cum multi improbi diuitiis abundarent: ignominiam, exilium, orbitatem, morbos, tormenta, cruciatus, proprium quodammodo bonorum virorum patrimonium eſſe: cum interea multi omnibus flagitiis cooperti in ſummis deliciis viuerēt, & in omnibus negotiis ſuis ſecundiſſima fortuna vterentur. Ergo alij fortunam accuſabant vt iniquam & iniuſtam, quæ quaſi dedita opera improbis mater, bonis nouerca eſſet: alij vt cæcam & temerariam, quæ nunc bonos, nunc malos nullo diſcrimine aut extolleret, aut deprimeret; idemque dicebant de Pluto quem diuitiarum Deum eſſe fingebant: &, vt fit in erroribus, deſultoria quadam leuitate in contrarias ſententias ferebantur. Nam vbi quid bonis bene euenerat, aut vbi improbus aliquis & diu diuina patientia abuſus pœnas dederat, tum Deum & eſſe, & humana curare clamabant. Eſtis io ſuperi, ait Statius, cum conualuiſſet à periculoſo morbo vir eximiæ probitatis Rutilius Gallicus

licus: At contra vbi quid contigerat, contra quam æquum eſſe cenſerent, Deos aut nullos eſſe, aut crudeles & iniuſtos eſſe dicebant:

Marmoreo Licinus tumulo iacet: at Cato paruo:
Pompeius nullo. credimus eſſe Deos?

Mortuus erat alicuius amicus, quem ipſe diutius viuere cupiiſſet! Negabat Deos eſſe: id enim ab eorum iuſtitia alienum videri. Itaq; in morte Tibulli. Ouidius:

Cum rapiant mala fata bonos, ignoſcite faſſo,
Sollicitor nullos eſſe putare Deos.

Apud Senecam Iaſon, cum Medeam occiſis filiis euolantem videret:

Teſtare, inquit, nullos eſſe, qua veheris Deos.

Neq; vlla tā leuis, aut ridicula cauſa erat, quæ non ad ſuſcipiendam impietatem ſatis idonea videretur.

Reliquerat amicam amator? Nulli dij erant.

Propertius:

Et queritur nullos eſſe relicta Deos.

Cupidum & libidinoſum adoleſcentem impudica muliercula fefellerat! Nutabat malè de Diis fundata opinio, Ouidius:

Eſſe Deos credam ne? fidem iurata fefellit:
Et manet inſolito qui fuit ore decor.

Valde ſcilicet id Diis curandum fuit. Apud Virgilium amiſſo immatura morte filio,

Atq; Deos atq; aſtra vocat crudelia mater.

Ecce tibi alter: quia ſerpentes vna cum pelle ſenium e-

xuere dicuntur, Deos crudeles vocat, quod nō idem beneficium formoſis tribuerint.

Crudeles Diui, ſerpens nouus exuit annos,
Formæ non vllam fata dedere moram.

At illa quidem leuia, & à poëtis fortaſſe per iocum dicta, & ſi tales ioci nullo modo ferendi videntur. Serio quidem loqui videtur apud Ariſtophanem Chremylus, qui ſe cum pius ac iuſtus eſſet, & male tamē rem gereret, grauiq; paupertate premeretur, ac videret interea alios ſacrilegos, calumniatores, improbos diuitiis abūdare, profectum eſſe dicit ad Apollinem, vt ex eo ſciſcitaretur, quæ eius rei cauſa eſſet, multoq; magis ille in vetere tragœdia. Τολμῶ κατειπεῖν, μή ποτ᾽ οὐκ εἰσὶ θεοί· κακοὶ γὰρ εὐτυχοῦντες ἐκπλήττουσί με, *& eodem argumento deluſi, vt ait Iuuenalis:*

Sunt qui in fortunæ iam caſibus omnia ponant,
Et mundum nullo credant rectore moueri,
Natura voluente vices & lucis & anni.

Grauiſsime autem dubitationem ea de re ſuam expreſſit optimus æui ſui poëta Claudianus:

Sæpe mihi dubiam traxit ſententia mentem
Curarent ſuperi terras, an nullus ineſſet
Rector, & incerto fluerent mortalia caſu.
Nam cum diſpoſiti quæſiſſem fœdera mundi,
Præſcriptosq; mari fines, anniq; meatus,
Et lucis noctisq; vices, tunc omnia rebar
Conſilio firmata Dei, qui lege moueri
Sidera, qui fruges diuerſo tempore naſci,

Qui variam Phœben alieno iuſſerit igne
Compleri, ſolemq; ſuo: porrexerit vndis
Littora, tellurem medio librauerit axe.
Sed cum res hominum tanta caligine volui
Aſpicerem, lætosq; diu florere nocentes,
Vexariq; pios, rurſus labefacta cadebat
Relligio: cauſæq; viam non ſponte ſequebar
Alterius, vacuo quæ currere ſemina motu
Affirmat: magnumq; nouas per inane figuras
Fortuna non arte regi, quæ numina ſenſu
Ambiguo vel nulla putat, vel neſcia veri.
Abſtulit hunc tandem Rufini pœna tumultum,
Abſoluitq; Deos.

Multo autem neruoſius ac vehementius apud Ciceronem Cotta in tertio de natura deorum. Telamon, inquit, vno verſu totum locum conficit, vtrum Dij homines negligant.

Nam ſi curent, bene bonis ſit, male malis: quod nunc abeſt.

Debebant illi quidem omnes bonos efficere, ſi quidem hominum generi conſulebant. Sin id minus, bonis certe conſulere debebant. Cur igitur duos Scipiones fortiſsimos & optimos viros in Hiſpania Pœnus oppreſsit? cur Maximus extulit filium conſularem? cur Marcellum Annibal interemit? cur Paulum Cannæ ſuſtulerunt? cur Pœnorum crudelitati Reguli corpus eſt præbitum? cur Africanum domeſtici parietes non texerunt? ſed hæc vetera, & alia permulta, propiora

videamus. Cur auunculus meus, vir innocentiſſimus in exilio eſt? cur ſodalis meus interfectus domi ſuæ Druſus? cur temperantiæ prudentiæque ſpecimen ante ſimulacrum Veſtæ Pontifex Maximus eſt Q. Scæuola trucidatus? Cur etiam ante tot Ciuitatis Principes à Cinna interempti? Cur omnium perfidioſiſſimus C. Marius Q. Catulum præſtantiſſima dignitate virum mori potuit iubere? Dies deficiat, ſi velim numerare, quibus bonis male euenerit: nec minus ſi commemorem quibus improbis optime. Cur enim Marius tam feliciter ſeptimum Cõſul domi ſua ſenex eſt mortuus? Cur omnium crudeliſſimus tam diu Cinna regnauit? At dedit pœnas. prohiberi melius fuit, impedirique ne tot ſummos interficeret, quàm ipſum aliquando pœnas dare. Et paulò infra. Anaxarchum Democriteum à Cyprio tyranno excarnificatum legimus: Zenonem Eleatem in tormentis necatum. Quid dicam de Socrate? cuius morti illacrymari ſoleo Platonem legens. Videſne igitur, deorum iudicio, ſi viderent res humanas, diſcrimen eſſe ſublatum? Diogenes quidem Cynicus dicere ſolebat, Harpalum, qui temporibus illis prædo felix habebatur, contra Deos teſtimonium dicere, quod in illa fortuna tam diu viueret. Piget plura recitare. eſt enim ipſe Ciceronis liber in manibus. Seneca igitur cum & ab ea diſciplina eſſet quæ omnia maxima, minima diuino conſilio gubernari ſtatuit, & ei quem vnicè diligebat Lucilio idem perſuaſiſſet: quia tamen ſcrupulus in Lucilij animo aliquis reſidebat ex

bat ex eo, quod perſpicere non poterat, cur Deus optimos quoſque tot acerbitatibus vexari ſineret, eius rei cauſas ad eum miſſo hoc commentariolo tractandas explicandaſque ſuſcepit. Vnde conſtat veram illius inſcriptionem non eſſe eam, quæ vulgo recepta eſt, quam ego tamen, ne omnia nouare dicerer, retinui, DE PROVIDENTIA: *ſed,* QVARE BONIS VIRIS MVLTA MALA ACCIDANT CVM SIT PROVIDENTIA. *vt conſtat ex Lactantio in lib. de ira* DEI: *cuius verba huc pertinentia in eis notis, quas veſtra cauſa ad huius libri finem addidi, reperietis. Quod ſit huius libri argumentum videtis: quod mihi quidem ita pulchrum & cognitu dignum videtur vt iniuriam quodammodo vobis facturus videar, ſi tam malè de vobis exiſtimem, vt vos pluribus verbis ad eius tractationem & cognitionem excitandos putem. Mihi credite: qui me attente audient, perficiam cum* DEO *volente, vt & grauiſſimam ac pulcherrimam quæſtionem tractatam diuinitus à Seneca, & à me ipſum Senecam non negligenter tractatum eſſe fateantur.*

Operæpretium facturus videor, ſi antequam ad expendenda Senecæ dicta veniam, exponam vobis, quid ſuper ea ipſa quæſtione, quæ hoc libello continetur, homines eruditiſſimi, iidemque ſanctiſſimi ſenſerint. Nam ſi vt vaſa eum odorem quo primum imbuta ſunt, ita animi quas primas opiniones combiberunt, conſtantiſſime ſeruant: diligenter nobis viden-

dum eſt, vt in grauibus & ſeriis rebus, ſtatim à principio videamus, quid veriſsimum ſit, idque animo conceptum ac comprehenſum perpetuo retineamus. Ioannes igitur Chryſoſtomus qui ſingularem vitæ ſanctitatem admirabili quadam & doctrinæ abundantia & dicendi facultate cumularat, cùm dixiſſet, multis abſurdum quodammodo videri, quod DEVS *pios viros, quoſque ipſe apertiſsimis ſignis ſibi cariſsimos eſſe declarat, plerunque tamen omni genere acerbitatum agitari vexarique patiatur, vndecim cauſſas adfert, cur ita fieri expediat, quas ſingulas non modò exponere, ſed etiam breuiter illuſtrare ac confirmare decreui. Prima igitur eſt, ne qui res magnas ac præclaras gerunt, propterea inflentur ac ſuperbiant, ſed ſummittant animos, memores imbecillitatis ſuæ. Confirmatur hoc teſtimonio Dauidis & Pauli, quorum ille bono ſibi fuiſſe ait, quod à* DEO *depreſſus, caſtigatuſque ſit, ſeque ex eo magis illius iuſtitiam perſpiceret: hic autem cum vſque ad tertium cælum raptus eſſet, eaque vidiſſet, quæ vix homini in hac vita videre fas eſt, ne propterea ſibi placeret, neue inſoleſceret, additum ſibi eſſe ait angelum Satanæ, à quo quaſi colaphis cæderetur. Hæc igitur prima cauſa eſt. Altera, ne ceteri mortales in errorem trahantur, & de præſtantibus viris, non vt de hominib᷒, ſed vt de Diis quibuſdã, exiſtiment: à cuius erroris periculo liberantur, cum illos magnos & egregios viros multa perpeti vident, quæ illos non Deos ſed homines eſſe declarant. Nam ſi*

qui

qui multa bella geſſerant, multas vrbes expugnauerant, multa hominum millia occiderant, antiquitus in Deorum numerum ſtulta vulgi opinione referebantur: quid putatis euenturum fuiſſe iis, qui verbo, qui nutu, qui contactu, qui vmbra ſua fugabant morbos, claudis inceſſum, ſurdis auditum, cæcis vſum oculorum reſtituebant, mortuos in vitam reuocabant, niſi vulgus hominum eos ipſos, per quos tam multa admirabilia opera edebantur, eſurire, ſitire, algere, ægrotare, cædi, mutilari eiuſdemque generis alia innumerabilia quotidie ſubire ac perferre vidiſſet? Sic quoque quamuis vociferarentur nihil eorum ſua virtute fieri, CHRISTVM *eſſe qui per doctrinæ ſuæ præcones ea perficeret, vix tamen impedire poterant, ne ſibi diuini honores haberentur. Ad Paulum quidem & ad Barnabam Lyſtrenſes aliquandó etiam tauros coronatos adduxerant, quos eis tamquam diis immolare cupiebant, niſi id ipſi ſumma vi prohibuiſſent. Tertia cauſa eſt, vt poteſtas* DEI *tanto magis eluceſcat, qui per homines imbecilles, morbis obnoxios, egentes, carceribus & ergaſtulis clauſos, vinculis & compedibus impeditos, catenis onuſtos, ea faciat, quorum magnitudinem ceteri omnes obſtupeſcant. Itaque Paulus ipſe cum feſſus malis, quodam tempore petiiſſet à Deo, vt à ſe tantas illas & tam multas acerbitates amoueret, reſponſum hoc tulit: ſatis tibi ſit, quòd mihi carus acceptuſque es. Quo enim tu infirmior es & pluribus difficultatibus conflictaris, eo magis perſpicitur pote-*

ſtas mea. Quarta eſt, quod ſi bonis viris omnia proſperè ſuccederent, ſi diuitiis abundarent, ſi colerentur ac ſuſpicerentur à ceteris, ſi nunquam ægrotarent, nunquam dolerent, nullum incommodum ſentirent, fortaßis exiſtimaret vulgus eos pietatem colere non ſuapte ſponte, ſed illa quaſi mercede allectos & inuitatos. Nunc cum eos non egeſtas, non ignominia, non cruciatus corporis, non tyrannorum ſæuitia, non mortis metus à Dei *cultu, & à vera pietate poßit abducere, manifeſto conſtat, honeſtatem ac virtutem, &* DEVM *in primis ipſum ab eis propter ſe, non propter vllam mercedem amari. Non gratis te colit Iob, dicebat* DEO *perpetuus ille humani generis hoſtis. Tu enim eum cumulaſti opibus, auxiſti liberis, perpetua denique vitæ proſperitate proſecutus es. At* Deus, *Tu verò, inquit, domos eius flamma, meſſes combure, pecora interfice, liberos eneca, totum ipſius corpus arbitratu tuo lacera ac lania: nullus reſtet nouis vlceribus locus: iaceat in ſterquilinio, cui prius ſomnum capere licebat in purpura: ne ſit quidem quo ſe abſtergeat, ſed teſta manantem ex vlceribus ſaniem abradat: vt liquidò conſtet, eum mei gratuitum non mercenarium eſſe cultorem.* Eadem *æquitate animi homo ſanctißimus tulit aduerſa, quæ & proſpera exceperat. Quinta, vt homines tanto certius atque exploratius habeant, non omnia morte terminari, ſed ſupereſſe aliam vitam, in qua & præmium tribuatur iuſtis, & ab improbis ac conſceleratis*

leratis pœna exigatur. Nam ſi ne homines quidem vſq; eo iniuſti reperiuntur, vt eos quos cauſa ſua multa perpeſſos vident, ſine præmio abire patiantur, quanto minus id de Deo aut cogitare aut ſuſpicari poſſumus? Cum igitur multos plerumque videamus homines optimos & innocentiſsimos, quantum quidem hominis natura fert, in hac vita nunquam interquieſcere ac reſpirare à moleſtiis, ſed perpetua quadam calamitatum ſerie vſque ad extremum ſpiritum premi, cogitemus neceſſe eſt, aut, quod natura ipſa abhorret ac refugit, DEVM *iniuſtum eſſe, aut poſt hanc vitam ſua eſſe hominum generi præmia, pro ſuis cuique actionibus, diuinitus conſtituta. Si ſpes noſtra, ait* PAVLVS, *iiſdem quibus hæc vita terminis ac finibus circumſcripta teneretur, nihil nobis infelicius foret. Sexta, vt nos quoque ſi quando tale aliquid nobis eueniat, patienter feramus, neque deſpondeamus animum, aut ſtatim propterea* DEO *inuiſos eſſe nos arbitremur: cum iis quoque qui* DEO *chariſsimi & acceptiſsimi erant, aut eadem, aut grauiora contigiſſe videamus. Septima, ne vllus tergiuerſationi locus ſit, ſi quis nos ad illorum præſtantium virorum imitationem cohortetur, quaſi eos non eiuſdem cuius & nos ſumus, ſed diuinioris cuiuſdam naturæ fuiſſe cauſemur. Octaua, vt ſciamus quibus rebus felicitatem metiri ac dirigere, quoſque ex omni hominum numero felices ac beatos, quos contra infelices ac miſeros ducere debeamus.*

mus. Non enim qui multa poſſidet, beatus eſt: ſed multo ille beatior, qui non tantum diuitias non concupiſcit, ſed iis quas habet, vltro ſe ſpoliat, vt copiis ſuis aliorum inopiam ſubleuet. Non qui innocens exulat miſer eſt: ſed tanto felicior, ſi id æquo animo ferens, operam det, ne ab illa æterna ac celeſti patria exulare cogatur. Non qui firmo ac valenti corpore eſt, felix: ſed ille qui in corpore quamlibet infirmo perpetuam animi retinet firmitatem. Non cui multa dura, & perpeſſu aſpera eueniunt, miſer: ſed is potius qui proſperis ſucceſſibus ebrius, neque altius oculos mentis attollens, in caducis ac fallacibus huius vitæ bonis acquieſcit. Nona, vt magis illuſtretur eorum patientia ac fortitudo, qui ſe à calamitatibus vinci non ſinunt: neque enim à nobis cognoſcerentur, niſi à Deo in huiuſmodi certaminibus exercerentur. Aurum, vt dicturus eſt Seneca, probat ignis, miſeria fortes viros. Decima, quoniam humanæ naturæ imbecillitas ne optimos quidem viros omnis peccati expertes eſſe patitur: neque quiſquam aut eſt, aut fuit præter pauciſſimos, quibus id ſingulari DEI *beneficio tributum eſt, quin aliquando offenderet ac prolaberetur: vt hîc potius quam alibi peccata expientur, vt ſiqua macula ex illis prolapſionibus ſuſcepta eſt, temporariis illis acerbitatibus, quaſi nitro quodam aut lomento eluatur ac deleatur. Nam cum iuſtitiæ diuinæ conſentaneum ſit, neminem in cœlum peruenire, qui vlla ex parte pollutus contaminatuſque ſit: expedit*

pedit iis ipſis qui DEO *cari ſunt, ita in hac vita purgari, vt cũ è corporis vinculis exceſſerint, nulla alia purgatione egentes, ſine vlla mora in cælum euolare expediti ac liberi poßint. Vndecima, vt quo plura acerba patiuntur, quo plures difficultates ſuperant, quo dimicant acrius, eo maioribus præmiis ornentur, eo plures coronas accipiant, eo maiorem in omni æternitate gloriam conſequantur. Hæc igitur vir ille ſanctiſſimus, non, vt ego nunc, arido & inculto dicendi genere, ſed ornato, ſplendido, efficaci: aureo denique illo eloquentiæ flumine, quod ei Chryſoſtomi nomen meritiſſimo comparauit. Ac vereor ne quis interdum me, quod è talium ſcriptorum fontibus hauriam, quo diſputationes meas irrigem, reprehendendum putet. Vnde igitur per Deum immortalem, potius repetam, quod honeſtius aut maiori cum fructu vel à me dicatur, vel à vobis audiatur? An totos dies nunc in poëticis fabulis, nunc in Stoicorum aut Epicureorum ſtultißimis opinionibus perſcrutandis ac perueſtigandis conteremus, idque cum faciemus, tempus bene collocare putabimur: ad ea cognoſcenda quæ ignorare ſine pernicie non poſſumus, nullam partem temporis conferemus? At hæc, inquiet aliquis, in Theologorum ſcholis aut concionibus tradi ſolent: à te alia quædam requiruntur. Fateor equidem ab eis hæc omnia non tempeſtiuius modò ac conuenientius, ſed etiam melius copioſiuſque tractari. Sed tamen vtinam talibus præceptis & templa, & ſcholæ, & porticus, & ambu-*

ambulationes, & fora, & compita omnia perſonarent. Mandatum eſt mihi, vt vobis iter ad eloquentiam commonſtrare conarer. Nunquid *igitur vos eloquentiores effecturus ſum, ſi hoc quantulumcunque eſt, quod in dicendi facultate conſecutum eſſe me non nulli putant, in nugis & fabulis exercuero, quam ſi vos ad graues & ſerias res bonis & lectis verbis explicandas, quantum vires meæ ferent, exemplo meo & incitare & aſſuefacere ſtuduero? Mihi verò certum ac conſtitutum eſt, ea vobis perpetuo tradere, quibus vos non diſertiores modò & in loquendo argutiores, ſed etiam meliores ac ſapientiores redditum iri arbitrabor.* Eloquentiam *eſſe ait* Cicero, *non inanem loquendi profluentiam, ſed ſapientiam copioſè loquentem: Quod ſi eſt, qui nihil præter verborum floſculos, & pigmenta tradunt, minimam partem eloquentiæ tradunt. Si quis eſt qui & res cognitu dignas adferat, & eas non vulgari neque ſordido orationis genere efferat, is demùm bonus & vtilis dicendi magiſter habendus eſt. Vera autem ſapientia aut illo ex quo hodierna mea diſputatio deprōpta eſt, aut nullo prorſus genere ſcriptorum continetur. Sed longior fui quam putabam. Quà igitur de re* Chryſoſtomi *diſputationem audiiſtis, de eadem perendie, ſi* Deus *volet, diſputantem Senecam audietis.*

Cum

Cum explicare inciperet libros Platonis de optimo Reipub. ſtatu.

ORATIO IV.

Habita Romæ pridie Non. Nouemb. M. D. LXXXIII.

*S*VSCEPI *hoc anno duos vtriuſque linguæ clariſsimos & eloquentiſsimos ſcriptores interpretãdos, Platonis quidem libros de iuſtitia, ſiué de optimo Reipub. ſtatu: Ciceronis autem libros de finibus bonorum, & malorum: ſperans fore, vt Deus quidem huic conatui meo arduo, & difficili, ſed honeſto atq; vtili faueat: vos autem, qui, quanta hîc veſtra vtilitas agatur, videtis, dignum iis auctoribus qui vobis proponuntur, & rebus, quæ ab eis tractantur, ſtudium ad me audiendum adferatis. Ac mihi quidem nihil in eo temerè feciſſe videor, quod horum librorum explicationem coniungendam iudicarim. Agitur enim in vtriſque de ſummo bono: in illis quidem de ſummo bono Ciuitatis: in his autem de ſummo bono ſingulorum. Eſſe autem idem reipſa, & totius Ciuitatis & vniuſcuiuſque ciuis bonum & Plato & Ariſtoteles ſæpe docuerunt. Sed ſcio fore nonnullos, qui meum conſilium vituperent, quod me in latinis tantum ſcriptoribus verſari, à Græcis prorſus abſtinere*

nere cuperent. Erunt etiam qui ab homine tradendis eloquentiæ præceptis præfecto ac præpoſito orationem potius Ciceronis aliquam, aut aliquem eorum librorum qui ab eo de arte Rhetorica ſcripti ſunt, explicari debuiſſe contendant. Quibus vtriſque breuiter ſatiſfaciam, vt & omnem eis, quantum in me quidem erit errorem eripiam: & tamen caueam ne hæc ipſa vt apud nonnullos ſuperuacanea, ſic apud pleroſque neceſſaria purgatio nimium temporis nobis eripiat. Primum igitur iſtis Græcæ linguæ oſoribus ita reſponſum volo, omnem elegantem doctrinam, omnem cognitionem dignam hominis ingenui ſtudio, vno verbo, quicquid vſquam eſt politiorum diſciplinarum, nullis aliis quam Græcorum libris ac literis contineri. Itaque quod olim M. Catonem illum Cenſorium vaticinatum ferunt, cum adhuc Græcis litteris infenſus eſſet, quas tamen, poſtea cognito errore, ſenex auidiſſime didicit, Græcos, ſimul atque litteras ſuas in vrbem miſiſſent, omnia perdituros: multo nos hodie & verius & certius atque exploratius prædicere poſſumus, ſi homines noſtri, paulò magis Græcas litteras negligere cœperint, omnibus bonis artibus certiſſimam peſtem ac perniciem imminere. Hoc ſi iſti aut videri per inſcitiam & ignorationem harum rerum non queunt, aut cognoſcere propter obſtinatum quoddam & inueteratum in Græcos odium nolunt: perſiſtant ſanè & obdurent in ſententia ſua: nobis ignoſcant, ſi quo in ſtudio plurimum operæ poſuimus, ab eo non facilè abducimur: ſed et eius dignitatem

tatem conſeruare nitimur: & quas ex eo vtilitates percepiſſe nobis videmur, eas cum aliis cõmunicare conamur. Sed aduerſus hos & diximus aliâs plura, &, quoties dabitur occaſio, dicturi ſumus. Hoc autem tempore nobis æquiores eſſe debent: quod ita noſtram docendi rationẽ temperabimus, vt etiam iis qui Græcè neſciunt, multum tamen nos ad illam ipſam quæ in manibus eſt, qualiſcunq; eſt, Marſilij interpretationem commodius intelligendam auxilij allaturos eſſe ſperemus. Qui autem aliena eſſe hæc eius perſonæ quam hoc tempore ſuſtinemus putant, primùm hoc, velim, in memoriam reuocent, quibus temporibus ars Rhetorica doceri cœpta eſt, eoſdem habitos eſſe, & politicos, & dicendi magiſtros. In quo vt qui tum ſe eos pro talibus venditabant nimium ſibi ſumpſiſſe, artiq; ſuæ pro ſoccis, vt ita dicam, cothurnos induiſſe fateamur: ex eo tamen ipſo intelligi licet, magnam aliquam inter eas facultates affinitatem ac ſimilitudinem eſſe. Neque enim res planè diſiunctæ ac diſſimiles iungi ac permutari inter ſe ſolent: neque quiſquam eſt, aut ita duro ore, aut ita hebetibus oculis, vt earum vnam pro altera aut aliis tentet obtrudere, aut ſibi ipſe patiatur obtrudi. Deinde Ariſtoteles, qui, quæ quaſi ſylua ac materies oratori propoſita ſit, vnus omnium & vidit optimè, & diligentiſſimè perſecutus eſt, rhetoricam ex quadam dialectices, & politices permiſtione quaſiq; conſitione docet exiſtere, vt, non dicam tueri munus ſuum, ſed ne eſſe quidem ac conſtare poſſit, niſi decerptas ac delibatas

ex earum vtraque particulas corrogarit. Vt igitur veteres illi arroganter, qui cùm pectendæ modò & intorquendæ & tamquam calamiſtris inurendæ orationis vias traderent, politicos ſe haberi volebant: ita nos modeſtè, qui quod nobis deeſt, quoq; carere non poſſumus, à Philoſophis mutuamur. Quid? Non Hermagoras, cuius auctoritatem ſecuti plurimi ſunt, ciuiles quæſtiones oratoris eſſe materiam tradidit? A quo qui diſſenſerunt, non eo erraſſe illum dixerunt, quòd oratori nimium tribuiſſet, ſed quod parum. Nonne Ariſtoteles ipſe diligenter cognoſcendas eſſe Oratori rerum publicarum formas præcipit? Quid verò apud Ciceronē frequentius, quàm ſine Philoſophia non poſſe effici eloquentem, omnemq; vbertatem dicēdi ac copiam à Philoſophorum ſcriptis eſſe Oratori petendam? qui etiam ſe non ex rhetorum vmbraculis, ſed ex Academiæ ſpatiis Oratorem extitiſſe profitetur. An vnquam Pericles fulgurare, tonare, permiſcere Græciam dictus eſſet, niſi Anaxagoram audiiſſet? Demoſthenem autem, quo nemo vnquam in dicendo neruoſior aut efficacior fuit, vnde hauſiſſe illam vim, quæ ſuperat omnes, niſi ex Platonis ſchola & ſermonibus creditis? Sed eſt quoddam genus hominum, qui cùm ſe Ciceronis ſtudioſiſſimos haberi velint, vni ex omnibus Ciceronis auctoritatem ac iudicium maximè cōtemnere videntur. Nam cùm Cicero toties inculcet, ei qui ad eloquentiæ gloriam aſpiret, peruolutandum eſſe omne ſcriptorum genus, vt multiplici rerum cognitione quaſi lætificata efflore-

effloreſcat, ac redundet oratio: hi perinde ac ſi hoc aut non legerint, aut ſatis putent eſſe quod legerint, ad vnius Ciceronis ſcripta tamquam ad Sirenios ſcopulos, adhæreſcunt, ea vna manibus terunt, eorum non voculas modò, ſed ſyllabas propè omnes minuta quadam & anxia curioſitate ad calculos vocant, ab eis commouere oculos nefas putant, præter vnum denique Ciceronem, aut tres, ſi fortè, aut quatuor illorum temporum æquales, aut certè illi ætati ſuppares, aliorum omnium ſcriptorum contactum ipſum refugiunt, ne inquinentur. Itaq; vt Ixion in Poëtarum fabulis nubem amplexatus dicitur, cum ſibi Iunonem amplexari videretur: ita iſti pro vera & ſolida & ſucci ac ſanguinis plena eloquentia, ariditatem quandam ac ſterilitatem orationis, & ieiunam & fame ac macie enectam & nullius rei niſi odij plenam in verbis ad Lydium illum Nizolij lapidem examinandis moroſitatē amplexantur. Ridicula capita. Cuius ſe admiratores præcipuos videri volunt, eius monita ac præcepta ad ſe pertinere nō cenſent. Nos verò demus operam vt ſimus quod iſti non ſunt, verè ac ſeriò Ciceroniani, et illi ſaluberrimo Ciceronis præcepto obtemperantes excutiamus, ac perſcrutemur omnes forulos bibliothecarum veterum; imprimisq; amemus atq; admiremur Platonem: quo ille laudando ac commendando expleri non poteſt: quem nec nimis valde, nec nimis ſæpe laudari poſſe ait, quem omnium, quicunque vnquam ſcripſerunt, locutiue ſunt, principem, quem cum Panætio, Philoſophorum Home-

*rum, quem auctorem diuinũ, quem quaſi Deum quen-
dam Philoſophorum vocat. cuius ſapientiam & elo-
quentiam ſic admirata eſt antiquitas, vt Iouem ipſum
dicerent, ſi Græcè loqueretur, ſic loqui. Atq; equidem
cõſtitueram hodie de Platone aliquid dicere: ſed me co-
pia ipſa deterruit: vix enim poteſt quiſquã vllum pau-
lò digniorem lectu ſcriptorem eorum quidem qui poſt
Platonem vixerunt, in manus ſumere, vt nõ in aliquid
quod de Platone amplè ac magnificè dicatur, incurrat.
Quare de ipſo quidem in præſentia ſilentium erit: ſed
quando librum primum de Repub. explicare ingredior,
attingam prius & exponam breuiter nõnulla quæ Pla-
tonis interpretes quaſiq́; hypophetæ in vniuſcuiuſq; li-
bri Platonici principio tractare conſueuerunt. Primùm
igitur dicam quid in his libris propoſitum ſit Platoni:
quod Græci σκόπον, aut πρόθεσιν vocant. Deinde quo
in genere eos ſcripſerit: quod illi εἶδος, aut χαρακτῆρα
dicunt. Poſtremò eorum hylen ſiue materiam explica-
bo. Materiam autem voco, ne quis ſit error, non id quo
de agitur, ea enim eſt quam dixi πρόθεσιν: ſed certam
quandam totius diſputationis, vt Rhetores loquuntur
περίστασιν, quæ loco, tempore, perſonis, continetur. Quid
igitur Platoni præcipuè propoſitũ ſit in his dialogis, non
eadem omnium ſententia eſt. Sunt enim qui de iuſtitia
hîc non de republica, præcipuè diſputari cõtendant, quæ
vis eius, quæq́; natura ſit, & vt ex eius cultu omnia bo-
na & priuatim & publicè ad homines perueniãt, con-
tráque mala omnia ab iniuſtitiæ fonte manent. Huius
opinio-*

opinionis ſuæ tria potiſſimùm argumenta afferunt. Vnum quod principium totius diſputationis, quæ cum Cephalo, poſteaq́; cum Polemarcho & Traſimacho inſtituitur, manifeſtò à iuſtitia ducitur: neq; quidquam ab eis aliud quæri videtur. Alterum, quod quicquid in his libris de Republica dicitur, acceſſio quædam eſt & appendix diſputationis de iuſtitia. Cùm enim ex dubitationibus Glauconis & Adimanti expreſſior quædam & euidentior iuſtitiæ tractatio requireretur, eáque videretur ſemper aliquid obſcuritatis habitura, quamdiu in vno homine inſiſteretur, quò maiorem & latiorem campum haberet oratio, tranſiit Socrates ad explicandam formam totius Ciuitatis, vt cùm docuiſſet toti Ciuitati & neceſſariam et ſalutarem eſſe iuſtitiam, etiam in ſingulis eandem illius eſſe vim, facilius & apertius cerneretur. Quæ in trãſitione comparationem adhibuit elegantiſſimam quæ his verbis explicata eſt libro ſecundo. Si quis inquit nobis propoſuiſſet aliquid longo interuallo legendum, quod minutis litteris ſcriptum foret, neque nos valdè acutis & perſpicacibus eſſemus oculis, poſteaq́; alicui noſtrum veniret in mentem, idem alibi extare in grandiori tabula grandioribus litteris ſcriptũ, nemo eſſet quin lucro quodammodo apponeret, illã prius grandiorem tabulam inſpicere, vt poſteà quæ in minore ſcripta eſſent, iiſdem veſtigiis facilius perſequi poſſet. Addit deinde eandẽ eſſe, et idem efficere iuſtitiam in tota Ciuitate & in vno homine, ſed vim illius, in Ciuitate quæ maior ampliorq; ſit, &

facilius & clarius perſpici poſſe. Quòd ſi diſputatio de Repub. ad illuſtrandam iuſtitiæ naturam quæſita eſt, conſtat hanc quidem eſſe principium & προηγουμένην, illam de Repub. adſcitam, & ἐμπίπτουσαν καὶ παρεμβεβλημένην. Poſtremò id è Socratis ipſius verbis apertiſſimè colligi, qui quoties, vt fit, in diſputando, à iuſtitia euagatus eſt, ad eam rediens, ait ſe redire ad id quod quæritur, & de quo inſtituta eſt diſputatio: et ad ipſum libri decimi finẽ ita totum ſermonem cõcludit, vt dicat colendam eſſe iuſtitiã, vt & nobiſmetipſis & Diis immortalibus amici ſimus. Hæc igitur argumẽta ſunt eorum, qui de iuſtitia, non de repub. præcipuã quæſtionem in his dialogis eſſe aiunt. Qua in ſentẽtia Marſilius fuit, qui quidem in huius libri argumẽto ita ſcripſerit. Atq; vt ſæpe in his libris, ſed præcipuè in ſecundo declarat, totam diſputationem de iuſtitia à nobis inſcribi mauult, quàm de republica. Idem ſentit & Chalcidius principio commentarij quem ſcripſit in Timæum. Sed & multorum ex veteribus eadem fuit opinio. Alij tamen quorum non minor eſt auctoritas, præcipuam eſſe cenſent quæſtionem de republica: idq; his argumentis confirmant. Primùm quòd inſcriptio eſt, de repub. quod argumentũ vt plus habeat ponderis, oſtendunt inſcriptionem illam eſſe antiquiſſimam maximeq; γνησίαν. Intelligendum eſt enim non omnes inſcriptiones librorum Platonis aut antiquas aut indubitatas eſſe. Nam & Platoni quædam tribuuntur, quæ Platonis non ſunt, vt Axiochus ſiue de morte, qui Xenophanis Platonici eſt,

quod

quod & Marſilius ſciuit, vt Alcibiades ſecundus, quē & Athenæus ait putari Xenophontis, et ſtylus ipſe id oſtendere videtur: Et Halcyon ſiue de mutatione formæ olim legebatur inter opera Platonis, hodie inter dialogos Luciani: cùm eorū neutrius ſit, ſed Leontis Academici: & ij dialogi qui ſine vlla dubitatione Platonis ſunt, aliter ab aliis nominantur. Vt Parmenides ab aliis περὶ ἰδεῶν, *ab aliis* περὶ γυμνασίας, *ab aliis* περὶ τοῦ ὄντος, *vt teſtatur Proculus, vt Philebus ab aliis de voluptate, ab aliis de ſummo bono. Et qui hodie titulū habet* ἐραστῶν, *id eſt, amatorū, ab omnibus antiquis* ἀντεραστῶν, *id eſt, riualium nomine citari ſolet. eſtq́; ea verior inſcriptio. Qui ergo ab inſcriptione argumētantur, aiunt veriſsimam et antiquiſsimā horum librorū inſcriptionem eſſe* πολιτείαν, *id eſt, de Repub. non de iuſtitia. Nam et Ariſtoteles cùm eorū epitomen quandā confeciſſet, ait* οὕτως ἐπιτετμῆσθαι τὴν πλάτωνος πολιτείαν. *et in Cōuiuio, & in Politicis, quoties horum librorum mentio eſt, ita eos nominat. Theophraſtus quoque in libris de legibus eadem appellatione vtitur. Sed & Plutarchus in quæſtionibus Platonicis, & Athenæus, & Origenes, & ex latinis Cicero, Macrobius, Lactantius, Chalcidius, omnes denique antiqui hos libros de repub. non de iuſtitia vocant. Iam verò Platonicarum inſcriptionum tria genera ſunt* ἐκ προσώπων. *vt Parmenides, Protagoras, Gorgias, Hippias.* περιστατικαὶ, *vt Conuiuiū,* πραγματικαὶ, *vt* νόμων, Πολιτικὸς σοφιστής. *Hæ poſtremæ ſem-*

per continent τὸ προηγουμένως ζητούμενον. *Hæc autem & vera eſt, &* πραγματική.

Reliqua deſiderantur.

Cum in Platone explicando progrederetur.

ORATIO V.

Habita Romæ IV. Kalend. Martij. M. D. LXXIV.

M*VLTA ſapienter ab* Euripide *dicta ſunt: quæq; præclarè ſuſtineant famam illius* Oraculi*, quo traditum eſt, eum in tribus, qui illa ætate ſapientiſſimi eſſent, ipſius* Dei *voce numeratum: recteq; iudicauit Q.* Cicero *cùm dixit, ſe ſingulos eius verſus ſingula teſtimonia putare. Apud eum autem quodam loco mirari ſe dicit* Hecuba*, quòd non, aliis omnibus ſtudiis omiſſis, omnes homines ad ſtudium eloquentiæ incumbant: eam enim vnam in rebus humanis quaſi regnum quoddam obtinere.* Eſt *& alibi apud eundem* Poëtam*, orationem ad res efficiendas non minus valere quàm ferrū. Quæ non ſplendidius aut magnificentius dici, quàm verius, & docet vetus hiſtoria & communis vita declarat. Quid enim notius eſt quàm in omni ætate extitiſſe ſemper*

aliquos

aliquos, qui quaſi quodam gubernaculo; ita lingua huc illuc mentes audientium flecterent, quietas concitarent, commotas ac concitatas tranquillarent ac mitigarent, perſpicuè veris fidem detraherent, incredibilibus probabilitatem conciliarent, veteres opiniones euellerent, nouas insererent, quid denique & quatenus ab aliis credi vellent, ipſi definirent quaſiq; terminos pangerent? Neque verò huius tantæ ac tam admirabilis poteſtatis ſuæ ipſa ſibi parum conſcia eloquentia eſt: neque vnquam eam obſcurè diſſimulanter tulit, quæ, vt è vetere comœdia cognoſcimus, ab ipſo prope ortus ſui principio auſa ſit profiteri, ſe vias tenere ac tradere, quibus cauſſa inferior, dicendo ſuperior fieri poſſet. Neque vanam aut inanem illam gloriationem fuiſſe, grauiſſimis perſæpè maximéque inſignibus exemplis in omni Ciuitate patefactum eſt. Cùm igitur homines natura potentiæ cupidi ſint, & tantùm ad eam in eloquentia momenti ſit, omnia omnes eius conſequendæ, cauſa facere, vt ait Euripides, conſentaneum eſſet. At mihi tamen contra nonnunquàm accuratius hæc in animo reputanti, mirum videri ſolet, non iampridem omnes dicendi magiſtros, vnà cum illo ſuo præclaro artificio ex omnib. locis communi aliquo gentium ac populorum ſcito eiectos, expulſos, exterminatos fuiſſe. Neq; enim aduerſus illos aut accuſatore vllo, aut teſte opus eſt. Ipſi ſe indicant, ipſi ſe deferunt: ipſi quod occultandum potius videretur, id ſine metu ac pudore præ ſe ferunt, id oſtentant, eo ſe venditant, eo

gloriantur. Nihil tam certum tamq́ exploratum eſſe, quod non in dubium vocari, nihil tam abſurdū, tamq́ peruerſum quod nō eloquentiæ viribus obtineri ac perſuaderi queat: Voces ſunt hominum iſtam facultatem non calumniari & in odium vocare, ſed ornare & hominibus commendare cupientium. Hoc autē quid aliud eſt, quàm noctem ac caliginem rebus inducere & quaſi Circeo quodā poculo ad eam dementiam homines adigere vt certi ac firmi in quo inſiſtant nihil habeant, ſed modò huc, modò illuc incertis opinionū fluctibus agitati vagentur? Si pharmacopola aliquis oppida circumiens eiuſmodi venenū venale circumferret, quod potu quidem iucundiſsimum eſſet, ſed potum adimeret hominibus omne iudicium veri & falſi: omnes, vt opinor ei aduenienti portas clauderent, omnes eum à finibus ſuis abigerent; interdicerent etiam, ne quis ab eo eius veneni miſcendi ac temperandi rationem didiciſſe vellet. At non diſsimilem in eloquentia ineſſe vim ipſi illius profeſſores prædicant. An ſi quis alienas fruges excantauerit, aut malis carminibus mentem alicui eripuerit, afficietur ſupplicio; idq́ aut docuiſſe, aut didiciſſe capitale erit: qui mellitis verbis & ad fallendum compoſitis multitudinem infatuauerit, eiq́ grauiſsimis in rebus illuſerit, aliosq́ eandem fallendi ac circumſcribendi artem docuerit, is non modò ante oculos omnium impunè volitabit, ſed vltrò ob eam ipſam cauſſam ampliſſima ſibi decerni præmia poſtulabit? An qui iudicem pecunia corruperit, exulabit: qui eloquentia, laudabitur?

tur? At hoc eo etiam tetrius ac ſceleratius eſt, quod pecunia corrumpi niſi improbus & impurus iudex non poteſt: eloquentia etiam optimorum virorum iudicia interdum deprauantur. Itaque vt Pittacus grauiorem pœnam conſtituerat, ſi quis alienam vxorem blanditiis ad faciendum adulterium pellexiſſet, quam ſi ei vim attuliſſet, quod vi adhibita corpus tantùm, blanditiis etiam animus corrumperetur: Ita qui fictis verbis ſeueritatem iudicum inflectunt, grauius puniendi eſſent, quàm qui eos largitione corrumpunt. Lacedemonij quidem, quorum ciuitas optimis inſtitutis temperata putabatur, nullum apud ſe huic præſtigiatrici locum eſſe voluerunt, ſed ſimplex quoddam & apertum, & pauciſſimis contentum verbis adamarunt dicendi genus. Athenienſes autem, apud quos iſta & nata & alta atque educata, & ſuo quaſi mundo muliebri inſtructa & exornata Pandora eſt, quid non ab ea malorum ac calamitatum pertulerunt? Grata enim & accepti beneficij memor alumna non aliunde ſibi potius quàm à lare, aut, vt ipſi loquuntur, à Veſta, incipiendum putauit: & altricibus ſuis Athenis egregia ſanè nutricia perſoluit. Nam quibuſcunque tempeſtatibus ac procellis Athenienſium vexata Reſpub. eſt, earum longè maximam partem oratoribus ſuis acceptam ferre meritiſſimò poteſt. Quorum etiam vnus, vt Enceladus, cui mons Ætna impoſitus eſt, quoties ſe commorit, totam Siciliam concutere dicitur: ita ipſe cum ſe dicendo incitauerat, vniuerſam permiſcere ac perturba-

turbare Græciam dicebatur. Et ea ipſa tamen in Ciuitate ab Areopago eloquentia exulabat. Quod enim templum Iuſtitiæ dicauerant, in id patere aditum iudiciorum corruptrici eloquentiæ noluerunt. Nam quod à multis perſæpe dictum eſt, non eloquentiæ iſtam culpam eſſe, ſed hominum, ea ſecùs, quàm oportet vtentium: ipſius quidem hunc eſſe finem, vt innocentiæ, non flagitio, vt æquitati, non iniuſtitiæ, vt veritati, non vt mendacio patrocinetur: videamus ne rebus ipſis hæc oratio refellatur. Veritatis per ſe magna vis eſt: ita vt ſuis opibus pollens, ſuis copiis freta, ſuis præſidiis firma, aut nihil, aut non admodum externa auxilia requirere videatur. Itaq; idem ille quem principio nominaui, Euripides veritatis ſimplicem eſſe ait orationem: neque vllis medicamentis ac lenociniis indigere. Neque quiſquam vnquam ſe orator magnopere iactauerit, quòd veram & iuſtam cauſſam obtinuerit: ne dignantur quidem ad eas quæ huiuſmodi ſunt accedere: ſi quem depoſitum ac deſperatum & manifeſtis criminibus oppreſſum, & tacito omnium præiudicio morti deſtinatum reum recipere potuerint, in eo ſibi placent, ſe circumſpiciunt, ſe iactant, cœlum digito ſibi videntur attingere. Vt cùm Cicero in Cluentiana cauſſa gloriatus eſt ſe tenebras iudicibus offudiſſe. Quantò verior eſſet gloriandi cauſſa ſi tenebras ab eorum animis diſcuſſiſſet, ſi omnem errorem eripuiſſet, ſi id de quo iudicaturi erant, in clara, vt ita dicam, luce videndum collocaſſet. At hoc viri boni erat, non oratoris boni. Immò verò

ait alius, ne orator quidem eſſe poteſt, niſi qui vir bonus ſit. Scio iſtud dici & ad auctorem M. Catonem referri: ſed me magis Ariſtoteles mouet, qui me Philoſophus cum aliis rebus rapit, tum quòd mirificè veritatis amans videtur. Is igitur, bonus vir ſit orator, an minus, negat quidquam ad artem pertinere: Illud quidem eſſe in arte vel præcipuum, ita ſingere ac conformare orationem, vt te, quicunq; ſis, iij qui audient bonum virum eſſe & ſibi amicum putent. Egregiam verò & expetendam artem: quæ eam iniuſtitiæ partem doceat, qua nulla capitalior eſt, quo modo conſequi poßis, vt cùm maximè fallas, tum maximè vir bonus eſſe videaris. Quòd ſi maximè ad verum & ad falſum perſuadendum vtilis eſt eloquentia, tamen in tanto periculo, & in tanta multitudine hominum ea improbè vtentium, nō paßim, neq; quibuslibet vſus illius permittendus eſſet: Sed vt Cretenſes armorum tractationem ingenuis permittebant, ſeruis denegabant: ita deligendi eſſent publicè ex omni multitudine certi tantùm qui eloquentiæ præceptis inſtituerentur. Quid enim eſt, quo iſta præclara facultas, cùm ſemel frontem perfricuit, progredi non audeat? Ornat exquiſitißimis laudibus res contemptißimas, & abiectißimas, comam, caluitium, culicem, muſcam: nonnullas etiam apertè malas & hominū generi noxias, febrem, peſtem, bellum, ſtultitiam: homines teterrimos, Phalarin, Buſirin & eiuſmodi alios: quæ & ſi nonnullis fortaſſe toleranda videri poßint, vt ludicra, neq; aliò pertinentia, quàm ad exercita-

ercitationem & ad oſtentationem ingenij: tamen haud ſcio an rectiùs ex ciuitate tollerentur. Certiſſima enim peſtis animorum eſt mendacium: cui aſſuefieri periculoſum eſt: cùm, vt veriſſimè cecinit Euenus, conſuetudo progreſſu temporis tandem in naturam conuertatur. Semper mihi placuit dictum Solonis: qui cùm Theſpin primùm tragœdiarũ ſcriptorem ipſum fabulas ſuas, vt tum mos erat, docentem ſpectaſſet, poſtea quæſiiſſe ex eo dicitur, ecquid puderet, in tanta auditorum multitudine tam multa mentiri: cumq́ʒ ille reſpondiſſet, turpe non eſſe talia ioco & agere & dicere: ibi tum prudentiſſimus ſenex baculo quem ex Athenienſium conſuetudine geſtabat, terram percutiens; Næ nos, inquit, ſi iſtos iocos hîc laudare aſſueſcemus, citò eoſdem in contractibus & in iudiciis reperiemus. Sed tamen ne ſummo iure agamus, néue omnia nimis ad viuum reſecare videamur, demus hanc veniam Sophiſtis, vt tanquàm neuroſpaſtæ, aut ij qui agilitate quadam & celeritate manuum, leuibus ac politis calculis huc illuc mouendis ſpectantium oculos eludunt, quos Græci Pſephopæctas vocant, ita ipſi quoque talibus argumentis inter pueros ludant: præſertim cùm periculum non ſit, ne quis quod muſcam à Magiſtro laudari audierit, in captandis poſtea ac colligendis muſcis nimis magnum ſtudium ponat: aut quia febris peſtisúe multis laudibus ornata ſit, talia bona non ipſi potiùs rhetori euenire optet, quàm ſibi. Quid, cùm ea ſibi ad dicendum argumenta ſumunt, quibus ſubruuntur fundamenta virtutum,

amor

amor honeſtatis excutitur, animi hominum peſtiferis ac nefariis opinionibus imbuuntur, tamen ne eos ferendos eſſe dicemus? Olim quidem cùm Athenienſibus ob Oropum vaſtatam, Sycionij, qui eis iudices à Senatu dati erant, mulctam quingentorum talentorum irrogaſſent: eaque iuſto grauior videretur: miſêre Athenienſes legatos in hanc vrbem, per quos à Senatu peterent, vti aut eius pœna gratia ſibi fieret, aut certè aliquid ex ea diminueretur. Eius legationis principes fuerunt Carneades Academicus, Critolaus Peripateticus, & Diogenes Stoicus. Quibus, dum otioſi in vrbe ſententiam ſenatus exſpectant, lubido inceſſit, Græco more epidixis facere, & quotidie in cœtu ac conuentu hominum de variis quæſtionibus diſputare. Ibi tum Carneades, qui vi & copia dicēdi antiſtare collegis putabatur, quodam die de iuſtitiæ laudibus ornatè ac luculenter dixiſſe perhibetur: cùm quidem Ser. Galba. & M. Cato ille cenſorius ei diſputationi intereſſent. Sed ille idem Carneades quæcunque tum de iuſtitia dixerat, ea poſtridie contraria diſputatione ſubuertit; multóque plura collegit, quibus planum faceret, iuſtitiam meram eſſe ſtultitiam, oppidoq́; antiquos ac ſimplices eſſe illos, qui ſi modò impunè iniuſti eſſe poſſent, à facienda iniuria, propter inanem quandam vmbram & opinionem iuſtitiæ, temperarent. Senſit Senatus, ad eam diſciplinam nimio plus docilem eſſe multitudinem: neque tanti eſſe audire doctores Græcos compoſitè ac modulatè verba fundentes, vt propterea ferendum

eſſet,

eſſet, corrumpi ciuium ingenia, & ad improbitatem ac nequitiam à fide & à virtute traduci, Conticeſcere igitur eos iuſsit & quàm primùm remiſit in Græciam: ne populus ille cuius potentia & auctoritas apud exteras gentes non armis magis quàm opinione iuſtitiæ creuerat, benedicendi ſtudio captus bene viuendi ſtudium abiiceret. At ſi iure ob eam rem Carneades vituperatus eſt, quomodo defendetur Plato? Nam quæ tum pro iuſtitia aduerſus iuſtitiam Carneades dixit, eorum ſemina multò ante & in Gorgia, & in primis duobus, de republica libris à Platone ſparſa erant. Meminiſtis, quàm multa huius generis in ſuperiore libro Thraſymachus dixerit, quibus multò plura, multóq; ad perſuadendum efficaciora in eo quem nunc explicare ingredimur, à Glaucone & ab Adimanto adferuntur. Num igitur & Plato vituperandus, qui mandanda illa & conſignanda litteris duxerit: & malè Cicero qui tot annis pòſt eadem in ſuos de Repub. libros tranſtulerit: & nos hodie parum prudentes, qui veſtra adoleſcentes ingenia, quorum nobis cultura commiſſa eſt in his potiſsimùm diſputationibus cognoſcendis exerceamus? Immò verò & nulla in Platonem reprehenſio cadit, & culpa vacat Cicero, & à nobis ex omni ſcriptorum numero nullus eligi poterat, in quo, maiore fructu, quàm in Platone veſtra elaboraret induſtria. Nam vt ceterorum quæ ſuprà diximus diſsolutionem in aliud tempus reſeruemus, & eam tantùm partem pertexamus, cuius præcipuè cauſſa hunc ſermonem exorſi

ſumus;

ſumus; diſpar quidem fortaſſe Carneadis cauſſa atque ratio fuerit: Plato certè nihil ſe, nihil Philoſophia indignum ſuſcepit: nihil quod nō omni ex parte ei, quem verè ac meritò animorum Æſculapium nominauit antiquitas, conueniret. Non enim has ſubdolas iuſtitiæ criminandæ rationes ipſe commentus eſt, neque earum quaſi ſator ac parens fuit: ſed eas cùm ab hominibus improbis proditæ vagarentur ac ſpargerentur licentius, iamq́ per multorum animos quaſi contagione quadam ſerperent, ne diffluerent ac manarent latius, præcidendas ipſe atq; amputandas, putauit. Non poterat autem iuſtitia perfectè cumulateq́ defendi, neque profiteri, quantò plus in ea non dignitatis modò, quod & aduerſarij fatebantur, ſed vtilitatis quoque, quàm in iniuſtitia ineſſet, niſi omnia quæ pro iniuſtitia dici conſueuerant, accuratè, & exponerentur & refellerentur. Hoc igitur ita præſtitit Plato, vt nihil in eius argumenti tractatione, vafrè, acutè, callidè, aptè ad fallendum dici poſſit, quod ipſe prætermiſerit. Ac Thraſimachum quidem, vt ſophiſtam, induxit, ſerio & ex animi ſui ſententia pro iniuſtitia perorantem. Cuius inania argumenta & futiles ratiunculas, cùm libro primo, nullo prope negotio ludibundus refutaſſet Socrates: illam quaſi velitationem multo grauior pugna excipit cum Glaucone & Adimanto. Quos tamē, quia viri inprimis boni erant, & iuſtitiæ amantes, ſtatim à principio profitentes ac conteſtantes facit, ea ſe dicturos, non quæ ſentirent ipſi, ſed quæ ab aliis dici ſolerent,

rent, quaq́; reprehendi ac conuinci cuperent: Cùm igitur accuratiſsimè & exquiſitiſsimè ab eis eſſet accuſata quidem & abiecta iuſtitia, defenſa autem & collaudata iniuſtitia vt vix eorum orationi reſiſti poſſe videretur: Deum immortalem quo robore, qua firmitate, qua copia argumentorum, quanto orationis impetu fregit ac diſsipauit illas iniuſtitiæ copias Socrates? Qui quidem eò rem perduxit, vt apertè demonſtrauerit, id quod etiam hodie nonnullis Chriſtianæ religione imbutis, vix ſatis perſuaderi poteſt, non tantùm propter præmia quæ iuſtos & in hac vita comitantur, & poſt mortem manent: neque propter pœnas quas iniuſti nullo modo effugere ac vitare poſſunt: ſed etiam ſi quis iuſtis omnem præmiorum ſpem, iniuſtis omnem & infamiæ & ſupplicij metum detrahat, infinitis tamen partibus præſtare, in mendicitate, in exilio, in morbis, in tormentis ac cruciatibus, in infamia atque odio, in equuleo atque ignibus iuſtum eſſe, quàm cum iniuſtitia viuere in ſummis opibus, & omni earum rerum, propter quas vulgo homines à iuſtitia deſciſcunt, copia circumfluentem. O non loquendi tantùm, ſed & ſentiendi, ex illis veteribus, quos Deus vera ſui cognitione non afflauerat, vnicè magiſter Plato, quæ vnquàm par dignitati, ac meritis erga omnem poſteritatem tuis reperiri poterit oratio? Tu quomodo animi noſtri à vitiorum ſordibus purgari poſsint, oſtendiſti, tu quemadmodum hominibus adhuc in terra verſantibus cœleſtem quodammodo vitam viuere liceat,

teat, aperuiſti: tu diuina cum humanis, quantum quidem humano ingenio id perfici potuit, copulaſti: tu ea tradidiſti quæ nos, nos inquam ipſi, qui à Deo per filium adoptati, & cæleſti doctrina imbuti ſumus; à te dici potuiſſe miramur. Sed Platonem laudare neceſſe non eſt: danda potiùs opera eſt, vt quæ ille diuinitùs ſcripſit, cognoſcamus ac conſequamur: quam ad rem ſi cui vobis vſui meam eſſe poſſe operam creditis, dabo operam, quod in me erit, ne vnquàm veſtra vos de me opinio prorſus fefelliſſe videatur.

Ingreſſurus explanare M.T. Ciceronis libros de officiis.

ORATIO VI.

Habita Romæ III. Non. Nouembris. M. D. LXXIV.

DECREVERAM *hoc anno pulcherrimum conſilium, quod anno ſuperiore ceperã, perſequi, & denuo Platonem cum Cicerone coniungere: tum vt adoleſcentes in ſtudio Græcarum literarum, quas maximo cum animi mei dolore euaneſcere, & ad nihilum recidere, ſecumq́ omne elegantioris doctrinæ genus trahere video, pro mea virili parte continerem: tum vt nobiliſſimus Philoſophus cuius ante me in his ſcholis nunquam, vt*

opinor, audita vox erat, paulatim familiarior factus vberrimis illis ſapientiæ & eloquentiæ ſuæ fontibus ingenia noſtra copioſius & abundantius irrigaret. Aliter viſum eſt iis quorum nutu atq; auctoritate noſtra omnium ſtudia diriguntur, qui ſiue mihi ad tractandã ſiue vobis ad percipiendam Platonicarum diſputationum grauitatem non ſatis eſſe virium iudicarint, ſiue in eo aliud quippiam ſecuti ſint, non enim fas nobis eſſe arbitror, in eorum iudicia curioſius inquirere, omnem à me huius anni operam in vno Cicerone conſumi maluerũt. Pareamus libenter, vt par eſt, iis, quibus parere omnes debẽt: quodq; ipſis placuit, id ſine vlla retractatione, melius eſſe credamus. Non enim, ne grauiſsimis quidem in rebus tantum apud nos valere vlla probabilium rationũ momenta debent, vt non multo plus illorum vel iuſsis, vel conſiliis, vel auctoritate moueamur. Peruolutabimus igitur hoc anno aureos illos M. Tullij libros de officiis: qui cùm tres ſint: & totidem in partes annuum huius noſtri muneris curriculum diſtingui ſoleat, dabimus operam vt ſingulorum librorum explicatio cũ illa tripartita temporis noſtri diſtributione ac deſcriptione cõcurrat ac congruat. Nam qui dies nobis, ſtatis anni temporibus ad relaxandos animos, & ad vires denuo colligendas concedi ſolent, iis ipſe otium mihi ſponte abiudicabo, & rationes veſtras commodis meis anteponens, domi quidem, ſed ita vt neminem, qui audiendi ac diſcendi ſtudio teneatur, excludam, quæ hic temporis anguſtiis excluſus, non potuero, illic commo-

dius

dius explicabo. Scitis idem me ſuperioribus annis factitaſſe: & cùm ad me magnus ſtudioſorum numerus domum quotidie ventitaret ac confluerer, perfeciſſe, præfiſcini, vt loquebantur veteres, dixerim, vt nulla pars anni vtilius ab eis aut fructuoſius poneretur, quàm ea quæ libera quotānis ac ſoluta otio tranſigi ſolet. Quod ego non iactandi mei cauſſa dico: neque enim vnquam tantum laboris ſubire ac ſuſcipere potero, vt aut ſanctiſſimi Pontificis Gregorij XIII. aut ampliſſimorum Cardinalium qui iuſſu ipſius huic gymnaſio præſunt, ſingularem in me benignitatem ac beneficentiam exæquem: ſed vt vos, ſi qua ratione poſſum exacuam & exſuſcitem ad ſuſcipiendam aliquam curam ac cogitationem vtilitatis veſtræ: ne cùm mihi nauandæ vobis operæ voluntas nunquàm defuerit, veſtra vobis tarditas ac negligentia aditum ad veram laudem ac dignitatem interclusiſſe videatur. Ac quoniam ſcio eſſe nonnullos qui mirentur, quos ipſe mihi, cùm vacationes dantur, voluntarios labores iniungere ſoleo, cur non hoc ipſo potiùs publicè nobis conſtituto ad docendum loco, quàm intra domeſticos parietes obeam, eius quoq; rei quæ cauſſa ſit aperiam: ne conſiliorum meorum pars vlla vobis ignota ſit. Officij enim mei rationem omnibus quàm notiſſimam eſſe cupio, ne quis cuipiam pateat ad calumniandū locus. Primùm igitur ſi dicam id facere me, vt aliqua pars laboris minuatur mihi, nemo me, vt opinor, meritò reprehendat, quod vobis à me ſpontè tribuitur, ſi in eo etiam commodi mei rationem

habendam eſſe aliquam putem: præſertim cùm vobis ex eo nihil oriatur incommodi. Sed ſunt alia grauiora, quæ me magis commoueāt. Huc quoties venimus, pendendum nobis eſt ex aliquot abiectiſſimorum nebulonum libidine, qui ſibi pro oblectamento habent, obſtrependo, obturbando, exſibilando, laudabiles aliorum conatus, quoties collibuit, impedire. Domi ab illa fæce ac colluuie nihil periculi eſt. Vbi ſi quid tale tentare auderent, extruderentur: & ſi redire poſtridie vellent, excluderentur. Hic vix vnquam mihi horam integram docere permittitur. Domi me ſæpè, horas duas ſummo ſilentio, ſumma omnium voluntate auditum eſſe meminiſtis. Illic ſi quis quid minus intellexit, licet rogare, licet colloqui, licet placidè ac comiter, ſi quid ſit, de quo dubitetur, exquirere. Hæ me cauſſæ adducunt, vt quoties à publico munere ceſſatio eſt, libentius doceam domi. Neq; dubito, quin hoc conſilium meum omnes æqui & harum rerum intelligentes exiſtimatores probent. De quo cùm & aliquid dicendum fuerit, & ſatis multa iam dixiſſe videar, tranſibo ad alia, quæ propriè pertinent ad eos libros, quos vobis hoc anno Deo fretus explanare decreui. Qui quidem multis nominibus magno apud nos in pretio eſſe debent. Primùm quòd Ciceronis ſunt, hoc eſt, eius viri, qui perpetuò omnium ætatum conſenſu inter Romanos ſcriptores eloquentiæ laude ita numeratur primus, vt ab eo nemo numeretur ſecundus. Deinde quòd ſcripti à Cicerone iam ſene, cùm ſingularis ille vir, natusq; in poſteritatis exem-

plum,

plum, & multo ſtudio, multiſq́; vigiliis, et longo vſu, ac tractatione rerum maximarum, & multis quibus agitatus erat, caſibus, immenſam ſibi quandam vim ſapientiæ ac prudentiæ comparaſſet. fuit enim hic propè vltimus illius præſtantis ingenij fetus: vt poſtea magis intelligetur. Adde quod ſcribit ad filium, & ad filium Athenis agentem in conuictu ac contubernio hominum doctiſſimorum: vt veriſimillimum ſit, et ſummam ab eo curam adhibitam in colligendis vndique bonis & vtilibus præceptis, quæ congereret in eos libros, ex quibus vnicum & vnicè carum filium legem ac normam inſtituendæ vitæ petere vellet: neq; quidquam prætermiſſum in limandis ac perpoliendis quæ ita ſcriberentur, vt in eam vrbem, quæ tum eruditionis ac ſapientiæ domicilium erat, acutiſſimorum hominum ſubitura iudicium, mitterentur. Conſtat etiam ipſum ſibi valdè placuiſſe in confectione horum librorum: vt qui ſibi vnus optimè conſcius eſſet operæ in eis ſcribēdis collocatæ. Nam & principiò commendat eos, vt ad Latinæ orationis vbertatem ac copiam profuturos, & ad finem, magnum à ſe munus habere filium dicit, & ad Atticum ſcribens, homini eruditiſſimo, & cuius ipſe ſæpe miniatulas ceras extimeſcebat, magnam huius operis expectationem concitare non veretur. Nos hic, inquit φιλοσοφούμεθα, *quid enim aliud? &* τὰ περὶ τοῦ καθήκοντος *magnificè explicamus,* προσφωνοῦμενque *Ciceronem: quâ de re enim potius pater filio? deinde alia, quid quæris? extabit opera peregrinationis huius.*

Ac ne quis ipſius, quaſi Aſtydamantis cuiuſdam, de ſe teſtimonium eleuare conetur, ſciat hos libros ſemper fuiſſe in prima commendatione apud ſapientiſſimos quoſq́; vt & tererentur aſſiduè manibus, & à pleriſque etiam ad verbum ediſcerentur. Inter quos minimè contemnendum eſt iudicium Alexandri Seueri Imperatoris optimi & eruditiſſimi, de quo ita ſcribit Lampridius. Poſt actus publicos, ſeu bellicos, ſeu ciuiles, lectioni Græcæ operam maiorem dabat, de Repub. libros Platonis legens: latina cùm legeret; non alia magis legebat, quàm de officiis Ciceronis & de Rep. vt mihi hoc quoq; perbellè cecidiſſe videatur, quod cùm anno ſuperiori libros aliquot Platonis de Repub. interpretati ſimus, eis nunc ſubiiciamus interpretationem librorum Ciceronis de officiis, quaſi præſtantiſſimi, & ſapientiſſimi Imperatoris veſtigia perſequamur. ſed nihil eſt quod magis inuitare atq; allicere nos debeat ad accuratam horum librorum lectionem, quàm res ipſæ, de quibus in eis diſputatur. Continēt enim præcepta virtutis, docent quomodo vnuſquiſq; in omni parte vitæ gerere ſe debeat, quid à quoq; poſtuletur, quid quemq́; deceat, quid patriæ præſtandum ſit, quid parentibus, quid propinquis, ceteriſq́; amicis, quid vniuerſo hominum generi, ea deniq; quorum ſtudium

Æquè pauperibus prodeſt, locupletibus æquè:
Æquè neglectum pueris ſenibuſq́; nocebit.

Socrates quidem, qui in his & talibus quærendis ſtudium omne conſumerent, eos ſapere vnos prædicabat:

qui,

qui, his neglectis, de natura mundi, de rebus ſuperis, de cauſis ventorum, imbrium, fulgurum, philoſopharentur, deſipere hallucinariq́ dicebat. Eo autem hi libri à cordatis. vt Ennij verbo vtar, & intelligentibus pluris fieri debent, quod cùm ducti ſint è ſtoicorum diſciplina, quorum fuit quidem ſeuerum in primis, &, vt ita dicam, maſculum philoſophandi genus, ſed pleraque tamen præcepta rigidiora, & à communi hominum captu remotiora: ita ſe Cicero temperauit, vt ab illis, quæ abſurda, aut erant, aut videri poterant, abſtinuerit, omniaq́ ad ciuilis vitæ inſtitutionem apta & accommodata protulerit. Sed de cauſis cur hi libri vobis cari, ac commẽdati eſſe debeant, abundè dictum puto. Nunc antequam progrediar longius, non erit alienum breuiter reſpondere quibuſdam reprehenſoribus, qui me non tantùm abſentem in circulis & cõuiuiis vellicant, ſed eſſe interdum etiam præſenti moleſti ſolent. Aiunt enim perperam facere me, qui cùm iuſſus ſum, quãtum quidem vires meæ ferunt, eloquentiæ præcepta tradere, eiuſmodi tamen ferè libros interpretor, qui non tam bene dicendi, quàm bene viuendi præcepta continere videantur. Quam reprehenſionem, ſi ambitioni meæ ſeruire vellem, nunquam equidem refellerem. Quid enim eſſe mihi glorioſius poteſt, quàm ſi vobis iuuenes ea præcepta quotidiè inſtillare dicar, quibus non tam oratio comptior, quàm vita melior ſiat? O beneuolos reprehenſores, & exiſtimationi meæ amicos: ô reprehenſionem cuilibet laudi anteponendam. Quis non eos à

me ipſo appoſitos atque allegatos putet? Nam orichalcum pro auro, aut vitrum pro gemma ſi quis vendiderit, meritò, vt improbus, accuſetur; aurum quidem pro orichalco, aut gemmam pro vitro qui dederit, nemo ſe, ni fallor, ab eo deluſum ac deceptum conqueratur. Sed ne quis ſit error, hoc ſibi reſponſum habeant, iam inde ab heroicis temporibus coniunctam fuiſſe harum rerum profeßionem: idqúe vel illo cognoſci Homeri loco, vbi Phœnix datum ſe Achilli a Peleo dicit, vt eum & ornatè dicere, & fortiter facere doceret,

Τοὔνεκά με προέηκε διδασκέμεναι τάδε πάντα,
Μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων.

Et certè ſiue vera eſt M. Catonis illius ſapientis definitio, oratorem eſſe virum bonum dicendi peritum: qui, quomodo vir bonus fias, docet, potiorem ac præſtantiorem partem artis oratoriæ docet: ſiue Ariſtotelem ſequi malumus vt quamlibet bonum oratorem eſſe poſſe dicamus etiam qui non ſit vir bonus, facere tamen nullo modo poſſumus, quin eam partem philoſophiæ qua formantur mores, oratori futuro neceſſariam eſſe fateamur. Quomodo enim aptè & copiosè aut laudabit aut vituperabit, niſi qui virtutū vitiorumq́ naturam, ex quibus omnis vera laus & omnis vituperatio naſcitur, diligenter cognitam ac pertractatam habuerit? quomodo potens & efficax in ſuadendo aut diſſuadendo futurus eſt, qui, quæ ſecundo horum librorum de vtili atq́ inutili traduntur, nunquam didicerit? quid aget in iudiciis qui iuſtitiæ iniuſtitiæq́ cognitionem è philoſo-

loſophorum fontibus haurire neglexerit? An ego ſi troporum ac ſchematum exempla traderem, & quotidiè illa ludimagiſtrorum dictata cantarem, de exordio, de diuiſione, de narratione, de confirmatione, de epilogo, de generibus cauſarum, de ſtatibus, ad quæ puto iam multorum è vobis aures occalluiſſe, plus vobis ad eloquentiam prodeſſem, quàm cum aut libros Platonis de Republica aut Ciceronis philoſophica interpretor? Vera et ſolida eloquentia non tantùm in verbis poſita eſt, ſed in rebus. Præclarè autem Horatius,

Scribendi rectè, ſapere eſt & principium, & fons.
Rem tibi Socraticæ poterunt oſtendere chartæ:
Verbaq́ prauiſam rem non inuita ſequentur.

Sed vt Ixion in fabulis pro Iunone nubem: ita hodie magna pars hominum pro eloquẽtia amplectitur inanem loquacitatem. Atq; hoc deterius eunt res, quòd qui omiſsis rebus verba curant, ne verba quidem ſatis curãt, ſuntq́; in illo ipſo ſuo puerili ac ludicro ſtudio negligentes. Vos ſi me auditis, vtrumque curate, & date operam, vt olim oratio veſtra & copia rerum madeat, & bonis ac lectis verbis conſtructa ſit. Ad vtrumque vobis operam meam profiteor, &, magis vt vos excitem, quàm vt me extollam, iam nunc prædico ac præmoneo, niſi ad aliquam in hoc genere laudem perueniatis, daturum me operam, vt omnes homines intelligant, quiduis potiùs vobis, quàm me viuo hortatorem ac ducem ad eloquentiam defuiſſe.

Cum Ariſtotelis libros de arte Rhetorica interpretari inciperet.

ORATIO VII.

Habita Romæ Poſtridie Non. Martij M. D. LXXVI.

CREDO ego, *auditores, veſtrum pleroſq; mirari, eoſq; maximè, qui me diutiſſimè audierunt, quòd cum huius anni principio orationes Ciceronis in Verrem explicare ingreſſus eſſem, oſtendiſſemq; non prius me deſtiturum, quàm eas omnes abſoluiſſem: nũc mutato præter opinionem veſtram conſilio, Ariſtotelis libros de arte dicendi interpretandos ſuſceperim.* Nam *duodecim totos annos, quibus in hac vrbe publicè docui, eam conſuetudinem quantum in me fuit, conſtantiſſimè tenui, vt, cùm alij ordinis mei homines ferè tertio quoque menſe nouum aliquid ſuſciperent: quòd illa crebra commutatione facilius & allici & retineri iuuenum animos cernerent: ego contrà ab eo quem ſemel in manus ſuſcepiſſem, libro, non facilè auelli me paterer, neq; integrum modò annum, ſed nõnunquam triennium, aut quadriennium vno atque eodem in ſcriptore conſumerem. Quod inſtitutum meum & ſi non deerant qui reprehenderent, illi tamen quibus ego me probari cupio, ſemper probarũt.* Nunc *igitur quid cauſa fue-*

ſa fuerit, vt ab eo deſciuerim, aperire conſtitui: tum vt ne quis id, tamquam temerè factum, leuitati atque inconſtantiæ adſcribendum putet: tum vt omnes intelligant, quicquid huius factum eſt, veſtræ vtilitatis cauſa factũ eſſe, neq; alio, quàm ad ſtudia veſtra quibuſcunq; rationibus poſſum, promouenda, meos omnes conatus, omnes cogitationes, omnia conſilia pertinere. Primum igitur viros graues, & in hoc ſtudiorum genere diligenter accurateq; verſatos, qui & ad me ſæpe domum ventitare, &, cùm licet, auditorium hoc frequentare conſueuerunt, quoties recordarentur veterum illarum diſputationum, quæ à me de rebus grauiſſimis quotidie habebantur, & olim cùm Ariſtotelis libros de moribus, & proximè cum Platonis libros de republica interpretarer indignantes atq; ægrè ferentes audiebam, eò redactum eſſe me vt de quæſtiunculis ad grammaticos pertinentibus differere cogerer, & monere pueros, quid latinè, quid minus diceretur: Quærere ex qua familia fuiſſet Verres aut vnde duxiſſet vxorem: aut vbi & quandiu exulaſſet: quis ille eſſet, quem legum laqueis irretitum verſicoloribus tabellis Iudicum ſeueritati eripuiſſet Hortenſius; quando ludi Romani, quando ludi Victoriæ, quando plebeij committerentur: eiuſdemq; generis alia: quæ fallere modò atq; oblectare puerorum otium, non etiam cordatorum hominum ſtudia tenere poſſent, quorum in orationibus Ciceronis, aliiſq; eius notæ ſcriptis exerceretur induſtria: à me grauiora quædam & minus vulgaria requiri. Ciceronis ſcripta magnam

magnam partem eiuſmodi eſſe, vt eorum ſententiam quilibet, qui modò neq; pingui atq; obtuſo ingenio ſit, neq; in litteris hoſpes & peregrinus, ſi non facile, at certè aliquo modo per ſe conſequi queat: eſſe alios ſcriptores, qui ſine aliquo itineris duce vix perluſtrari à rudioribus poßint: ad hos cupere ſe aditum ſibi opera mea patefieri: ad hos facem ſibi à me aliquam præferri: quod laboris in eis intelligendis capere neceſſe haberent, eius ſibi partem per me aliquam detrahi. In eo autem ſermone ſæpè Ariſtotelis libros de Rhetorica nominabant: oſtendebantq; non obſcurè, nihil ſibi accidere poſſe iucundiùs, quàm ſi adducere me poſſent, vt eos publicè interpretarer. Ego qui & iuſtæ eorũ petitioni obſequi cuperem, &, vt verũ fatear, voluntate mea eò inclinarẽ, quò me ipſi vocabant: nihil tamen priùs decernendum ſtatui, quàm, vt veteres illi, Apollinem, ita eum cõſulerem qui mihi in rebus obſcuris & incertis pro Apolline eſt, præſtantiſsimũ virum, & ſumma eruditione, ſumma virtute, ſumma dignitate præditũ Gulielmum Sirletum Cardinalem cõmune decus ac præſidiũ omnium litterarum, omniumq; litteratorum. Ad quem cùm veniſſem, ſententiamq; ac voluntatem ipſius ſuper hac re exquiſiiſſem: homo omnium, quos vnquam audiui, diſertiſsimus, & in dicendo copioſiſsimus, ita vehementer hortari me cœpit ne vlteriùs differrem facere quod rogabar, verbis,

Quæ timido quoque poſſent addere mentem,

ait Horatius, vt non modò me, qui eôdem, vt dixi pro-

pende-

pendebam, ſed quemlibet alium, vel eloquentia vel auctoritate ſua, quò vellet, impulſurus fuiſſe videatur. Illius igitur auſpiciis, quod felix fauſtumq́ sit bonæ ſpei plenus, ad hoc mihi arduum ac laborioſum, vobis, vt ſpero vtile ac fructuoſum munus accingor. & quoniam conſilij mei rationem, tanto præſertim auctore ſubnixam, ſatis iam omnibus probatam eſſe confido, accedo ad ea quæ celeberrimi Ariſtotelis interpretes cuiuſque libri principio accuratè tractare ac perſequi ſolent. Sunt autem illa numero ſeptem. Primùm enim videndum eſt quid in his libris Ariſtotelis propoſitum ſit quod illi σκοπὸν vocant. Tum quæ vtilitas ex accurata eorũ peruolutatione ſperari queat. Tertiò, quæ ſit vis ac ratio inſcriptionis. Quartò, ſit ne verus hic ac germanus Ariſtotelis fetus. Quintò, quo ordine inter ipſius opera legi debeat. Sextò, in quot ac quæ pracipua capita diuidatur. Poſtremò, ad quam Philoſophiæ partem pertineat. De quibus ſingulis dum breuiter diſputo, peto vt me attentè audiatis. Propoſitum eſt igitur Ariſtotelis viam ac rationem tradere, qua, vbi perpetua ac continuata oratione vtendum eſt, videamus omnia quæ accommodata ſunt ad id quod volumus perſuadendum atq; obtinendum. Nam vt in topicis, quibus totam dialecticam complexus eſt, omnes vias tradidit, quibus in colloquiis et congreſſibus hominum poſſemus probabiliter aut opinionem noſtram tueri, aut alienã impugnare: ita in his libris nihil prætermittit eorum, quæ vſui eſſe poſſunt, cùm quis perpetua oratione aliquid multitudini

dini perſuadere meditatur. Egregia res, Deus immortalis, egregia, et digna quam vos quibus integer æui ſanguis, quibus virent genua, omni ſtudio ac contentione ſectemini. Quid enim aut glorioſiùs, aut vtiliùs, aut denique optabiliùs, quàm regnare quodammodò ac dominari in aliorum animis, flectere eos linguæ gubernaculo quò velis, & quid probent, quid reiiciant, quaſi pro imperio ac poteſtate præſcribere? Neque verò eſt quod vereamini, ne vobis fucus fiat, neu præclara quædã & eximia profeſſi, nihil poſtea, quod aut expectationi veſtræ, aut pollicitationibus noſtris reſpondeat, proferamus. Ariſtoteles eſt, quem ſequimur, nõ oſtentator aliquis, non vnus ex iſtis diobolaribus magiſtris, qui cùm inepta quædam & puerilia & ad ſcholaſticas modò concertationes vtilia tradiderunt, hanc Rhetoricam eſſe iactant: ſed Philoſophus grauiſſimus, veritatis amantiſſimus, & cùm aliis nominibus ſuſpiciendus, tum hoc, vel præcipuè, quod ſemper plura præſtat quàm pollicetur. Vtinã modò vobis ſeriò experiri libeat, an hæc vera ſint. Vtinam quàm facilè dictis noſtris conſtabit fides, tam facilè ac conſtanter à vobis induſtria ſedulitasque præſtetur. Non metus, ne quis ſe deluſum conqueratur. Atque equidem propè iam ſuperuacaneum puto, plura verba facere de eo, quod ſecundo loco propoſueram, hoc eſt, de vtilitate, quæ accuratam horum librorum tractationem conſecutura videbatur. Nam & res per ſe clara & perſpicua eſt: & cùm alij, tum nos ipſi ſæpe multa de vtilitate eloquentiæ diximus: & Ariſtoteles ipſe ſub principium

pium huius libri in eam ſententiam dicturus eſt pauca quidem vt Menelaus Homericus, ſed quibus nemo acer et intelligens exiſtimator plura requirere debeat. Trãſeamus igitur ad inſcriptionem quæ hæc eſt, Ariſtotelis de arte Rhetorica libri tres: in qua nihil ferè aliud notandum videtur, quàm non fruſtra in ea artis nomen expreſſum eſſe. Plato enim, vt ſuo loco videbimus, Rhetoricam artis nomine indignam eſſe dixerat, eamq́ vſu tantum quodam & exercitatione rationis experti contineri, &, vt ipſius verba ponamus, Τριβὴν μόνον τινὰ καὶ ἐμπειρίαν ἄλογον εἶναι *tradiderat. Quam opinionẽ, vt ſtatim à principio amoliretur Ariſtoteles, ne qui fortè Platonis auctoritate commoti nullam eſſe artem dicendi putarent, in ipſo librorum ſuorum veſtibulo artis nomen adſcripſit. Vix puto eſſe quemquam hodie vſque adeo imperitum, vt hos libros eſſe eos autumet, quos de arte Rhetorica ad Theodecten Ariſtoteles ſcripſit: ſed tamen quia ſcio fuiſſe qui ita crederent, quaſi prateriens monebo, alios eſſe: etenim tertio horum librorum, libri ad Theodecten citantur. Nunc dicamus de eo quod quarto loco poſuimus, & videamus ecquid certò conſtituere poßimus, hos libros Ariſtotelis eſſe.* Πάσχομεν γάρ τι ὑπὸ τῆς τῶν προσώπων δόξης, *ait Simplicius. Ne quis autem hoc fruſtrà queri exiſtimet, ſciat, veterem hunc errorem eſſe, vt claris ſcriptoribus multa tribuantur, quæ ab eis ſcripta non ſunt. Sic Homero ipſi ſcriptorum noſtrorum antiquißimo non deſunt qui hymnos, ſiue, vt Thucydides vocat, proëmia falsò tribui*

adſirment, etſi mihi quidem Thucydides omnem dubitationem tollere videtur, qui ea vt Homerica agnoſcit. Sic quædam Moſchi & Bionis Theocrito vulgus adſcribit. Sic ara eius putatur eſſe, cùm ex Luciano conſtet eam eſſe Doſithei: & ſecuris quam Hepheſtio Simmiæ Thebano tribuit. Sic Phædonem Platonis ſunt qui Panætij Stoici eſſe contendant. Sic eiuſdem Alcibiades ſecundus ab aliis ad Xenophontem refertur. Sic denique multa ſcripta veterum, aliorum ſunt, aliorum putantur. Contigit hoc interdum propter ſimilitudinem nominum: vt cùm Demetrij Alexandrini libellus elegantiſsimus de elocutione Demetrio Phalereo tributus eſt: ſic olim multæ fabulæ tribuebantur Plauto quæ Plautij cuiuſdam erant. Sic Anaximenis Lampſaceni liber de Rhetorica ad Alexandrum vulgò inter Ariſtotelea numeratur: ſic quidam ex veteribus non ab eodem Homero ſcriptam eſſe dicebant Odyſſeam, à quo Ilias ſcripta eſſet. Interdum propter ſimilitudinem inſcriptionum: vt cùm ethica ſcripſiſſet Ariſtoteles, ſcripſiſſet & Nicomachus, erant olim qui Nicomachi ethica ad Ariſtotelem referrent. Sed præter ceteros Ariſtotelis ſcripta ſenſerunt hoc malum: idq́ propter eam cauſſam quam mox audietis. Ariſtoteles moriens Theophraſtum vt ſcholæ, ita bibliothecæ ſuæ ſucceſſorem reliquit. Theophraſtus & ſuam & eam quæ Ariſtotelis fuerat, Neleo Scepſio, qui vtramque in patriam aſportauit. Huius hæredes, homines imperiti & idiotæ libros

illos

illos negligenter habuerunt, ita vt multis admodum locis humore corrupti & à tineis exeſi ſint; Accidit vt Reges Aſiæ conficiendarum bibliothecarum ſtudio incenſi, libros veteres vndique conquirerent, magnáque præmia proponerent, ſi quis ad ſe aliquid Platonis aut Ariſtotelis aut ſimilium attuliſſet. Ibi improbi homines, pecuniæ cupiditate adducti, multa adfinxerunt Ariſtoteli, de quibus Ariſtoteles nunquam ne per ſomnium quidem cogitarat. Hanc hiſtoriam narrat Strabo lib. 13. de ſitu orbis, narrat Athenæus, narrat Plutarchus in Sylla ἐγράφη δὲ πολλὰ βιβλία κατ' ἐκεῖνον μάλιστα τὸν χρόνον, *ait Simplicius,* ὅτε πολλοὶ τῶν βασιλέων περὶ τὰς βιβλιοθήκας σπουδάζοντες πολλοῦ χρυσίου τὰ ἀπεξενωμένα τῶν βιβλίων ὠνοῦντο. *Quatuor igitur argumentis præcipuè* τὰ γνήσια *deprehendi ſolent, ſimilitudine elocutionis, conuenientia ſententiarum: ſi item liber ille, de quo quæritur, citetur in aliis* γνησίοις, *aut in eo citentur alij, quos conſtet eſſe* γνησίους: *Et ſi eum ex antiquis, ij qui de huiuſmodi rebus iudicare poterant pro Ariſtoteleo habuerunt.*

Reliqua deſiderantur.

Cùm pergeret in eorundem Ariſtotelis libr. de arte Rhetorica interpretatione.

ORATIO VIII.

Habita Romę Poſtridie Non. Nouemb. M. D. LXXVI.

NON *detinebo vos inanibus verbis. Neq; enim id aut mea multorum iam annorum conſuetudo fert, aut vtilitatis veſtræ ratio poſtulat.* Licuerit *olim adoleſcentiori captare ac perſequi communes locos, & eorum vnum aliquem quotannis deligere, in quo comendo ac poliendo primus hic conſumeretur dies. Tunc fortaßis ætatem floridam floridum orationis genus non dedecebat: ſtudioſeq; omnia conquirentem, quibus aures irritentur, nemo culpabat. Mea nunc oportet mecum vnà caneſcat oratio: & vt corporis tardior motus effectus eſt, ſic & ipſa grauior facta ampliùs ſibi iuueniliter exultandum non putet. Non omnibus ætatibus eadem conueniunt: neq; quicquid virginem decuerat, matronam decet.* Etiam *anni tempeſtatibus ſua cuiq; ceterarum dißimilis pulchritudo eſt. Verno tempore gemmea pratorum nemorumq; viriditas et riuorum decurrentium alliſa & impacta molliter ad pellucẽtes lapillos argenti ſimilis aquula paſcit oculos: mulcet vndiq; au-*

res auium cantus: ab arboribus in nouum ſe florem induentibus odores ſuauiſsimi afflantur: ad voluptatem atque oblectationem omnia dirigi, eamque ſpectare vnam videtur. Talis adoleſcentiæ facies eſt. At poſteaquam & fruges & arborum fetus æſtiuo calore percoctos ac torrefactos tepore ſuo mitigauit, & ad maturitatem perduxit autumnus, longè alius aruorum, alius arborum aſpectus eſt. Flauæ ſegetes, liuidæ vites, onuſtæ opibus ſuis arbores: non corollæ iam aut ſerta texuntur: ſed teritur area, fluũt præla: horrea cellæque complentur: ad vtilitatem, non ampliùs ad voluptatem, omnia referũtur. Hic in quo ego nũc ſum, quaſi autumnus quidam ætatis eſt, quod ſenectutis limen ac veſtibulum Græci poëtæ vocãt. Quo tempore, vt in rei familiaris adminiſtratione attentiores eſſe ad lucrũ homines, omiſsis inanibus, ſolent: ita me in hac litterarum tractatione, quod mihi vnicum patrimonium eſt, iis omnibus quæ ad pompã tantùm atque oſtentationem faciunt, amputatis ac circumciſis, fructuoſa modò conſectari decet. Itaque hodie non faciam id, quod multi me fortaſsè facturum putabant: vt aliquod mihi argumentum ſumam, in quo diſertus ac copioſus videri ſtudeam: ſed ea oratione mea complectar, quæ, ſi dabitis operam, vt bene penitus animo combibatis ac comprehendatis, non minimam vobis vtilitatem allatura eſſe confido. Quando enim Ariſtotelis de arte Rhetorica libros vnà euoluere exorſi, propter eam, quæ quotannis æſtate fieri ſolet, exercitationum noſtrarum intermiſsionem, diu iam ab eo euagati, qua-

ſiq́ peregrinati ſumus, ne quid ea res vobis incommodi afferat, néue obſtet, quominùs quæ reliqua ſunt, facilè à vobis percipi poßint: reuocabo ac repetam vſq; à capite omnia, quæ vſq; huc, duce ac magiſtro Ariſtotele, didicimus, eorumq́; ſummam quandam conficiam, vt cùm vobis in memoriam redegero ſi quid effluxit, omniaq́; ſub vno aſpectu poſuero, commodiùs cetera pertexantur. Principio igitur meminiſtis dicere me, quatuor fuiſſe, quæ Ariſtoteli de Rhetorica ſcripturo obiici poſſe viderentur: Primùm, non ſatis dignam eſſe, quam talis tantusq́; Philoſophus ſibi docendam atque illuſtrandam ſumeret: quippè quam vſque eo contempſiſſet, atque abieciſſet Plato, vt in Gorgia eam cum arte coquorum comparaſſet, easq́; inter ſe proportione reſpondere dixiſſet. Meritò autem magna iam tum erat Platonis auctoritas. Sed cùm idem ille Rhetorices exagitator Plato dialecticam ſummis laudibus affeciſſet, ſummo artificio fecit Ariſtoteles, vt in ipſo operis ſui veſtibulo Rhetoricam non cum arte coquorum, vt ille dixerat, ſed cum ea quam ipſe laudibus in cœlum tulerat, quam faſtigium omnium diſciplinarum vocauerat, dialectica ex æquo conferendam ac comparandam eſſe contenderet, idq́; veris ac ſolidis argumentis doceret. Deinde quia idem Plato Rhetoricam ab artium numero excluſerat, eamq́; vſum modò quendam & exercitationem eſſe artis ac rationis expertem dixerat: obiicere aliquis Ariſtoteli poterat, fruſtrà eum in ea re certis præceptionibus alliganda ac deuincienda laborare, quæ vſu tantū quo-

dam

dam ſine vlla certa ratione contineretur. Quam reprehenſionem ita ſummus philoſophus à ſe amoliebatur, vt doceret, quæcunque ab hominibus ita fierent, vt alij temerè ac fortuitò, alij exercitatione & diligentia adhibita idem efficerent: iis in omnibus cauſſam notari obſeruariq́; poſſe cur ita eueniret: cauſſæ autem cur quidq; fiat, cognitionem ac comprehenſionem, & omnium, & Platonis ipſius confeßione, proprium quiddam artis eſſe: ex quibus effici, aut artem iam eſſe Rhetoricam, aut certè, ſi quis in eam curam incumberet, facilè ad artis formam poſſe reuocari. Nam quod tertium adferri poterat, ſiue illa ars eſſet, ſiue minus, ſatis multos illius doctores ac magiſtros extitiſſe: vt cauſſa non eſſet, cur hic noſter actum agere, & quæ ab aliis toties decantata ac repetita erant, denuò reponere atq; iterare vellet: id ipſe ita refutabat, vt diceret alios ante ſe omnes aut particulam modò quandam artis attigiſſe, aut etiam iis ſe in rebus exercuiſſe, quæ nihil ad artem pertinerent, neruos ac robur ipſius artis aut modicè delibaſſe, aut penitus omiſiſſe: alios igitur eam doctores requirere, aliis magiſtris indigere: operam in ea pertractanda ac perpolienda ſuam minimè otioſam ac ſuperuacaneam fore. Quarta accuſatio, longè omnium grauißima erat, niſi refutata eſſet. Erant enim qui dicerent, Rhetoricen non modò vtilem non eſſe, ſed etiam pernicioſam ac peſtiferam: vt eam qui docerent, ne dum præmio afficiendi, ſed è ciuitatibus eiiciendi atque exterminandi viderentur. Hanc infamiam arti ſuæ conflauerant ſophiſtæ cùm profite-

rentur, arrogantibus ſanè verbis, & inuidiæ plenis, docere ſe, quomodo cauſſa inferior dicendo ſuperior fieri poſſet. Sed Ariſtoteles & multis argumentis eam vtiliſſimam eſſe hominum generi docuit. & quæ mala vulgo ex ea manare putarentur, ea non arti ipſi adſcribenda eſſe, ſed eorum improbitati, qui re per ſe bona & ſalutari ad homines in fraudem inducendos abuterentur. His perpurgatis acceßit ad ipſius artis tractationem: ac primo loco docuit falſum eſſe, quod Plato à Gorgia dici fecerat, quodq́ multi poſtea, quanquam meritò ab Ariſtotele reiectum ac repudiatum, ſecuti ſunt, Rhetoricam eſſe aut artem aut facultatẽ perſuadendi. Vt enim medicina non eſt ars ſanandi, ſed ars videndi omnia quæ apta & accommodata ſunt ad ſanitatem aut conſeruandam aut recuperandam: ita Rhetorica non eſt ars perſuadendi, ſed ars videndi atque excogitãdi omnia, quæ in quaq́ re valent ad faciendam fidem. Certè enim cuiuſq́ artis finis eſt, id quod ita vnaquaq́ ars ſpectat, vt non progrediatur vlterius: ſed vbi id præſtitit, ſuo ſe munere perfunctam putet. Vt ergo medicus non ita ſe demùm muneri ſuo ſatisfeciſſe arbitratur, ſi ægrotum ſanauerit: ſed cumulatè quidquid à ſe requiri poteſt præſtitiſſe, ſi ex artis ſuæ præceptis ea omnia adhibuerit, quæ ad ſanandum pertinebant: ita orator, etiam ſi non ſemper perſuadeat, dum tamen nihil omittat eorum quæ artificiosè cogitari poſſunt ad perſuadendum, finem arti ſuæ propoſitum conſecutus eſt. Nam quod poſtea quidam clari inprimis, ac nobiles dicendi magiſtri,

finem

finem oratoris eſſe dixerunt, perſuadere: munus autem, dicere appoſitè ad perſuadendum, in quæſtione ſatis perſe ad explicandum facili diſtinctionem minimè neceſſariam quæſierũt. In omnibus enim artibus idem prorſus eſt officium artificis, & finis artis. Sed nihil prohibet eum ipſum artis finem ad alium finem vlteriorem referri, vt conſtare poteſt ex iis quæ diſputari ſolent principio libri primi Ethicorum. Neq; vnquam finis ita ſtatuendus eſt, vt illius conſecutio atque adeptio non ſit in poteſtate noſtra. Et hoc ſequebantur Stoici in multo grauiori diſputatione, cùm dicerent finem hominis eſſe, non quidem conſequi ea, quæ ſecundùm naturam eſſent; id enim non ſemper ab homine poſſe præſtari; ſed omnia facere quæ ad illorũ conſecutionem pertinerent. Quod quidem ita mordicus defendebant, vt dicerent, finem periti iaculatoris eſſe, non tam collineare, id eſt, eum locum quem peteret, haſta aut iaculo attingere quàm omnia facere ad collineandum. Qua in re & ſi deridentur à Cicerone ac Plutarcho, non tamen fortaſſis tam ridicula eſt eorum opinio, quàm primo aſpectu videri poteſt. Sed Ariſtoteles, vt ad inſtitutum nos referamus, Rhetoricam definiebat facultatem videndi quid in quaque re aptum eſſet ad perſuadendum. Quam definitionem à M. Fabio parum conſideratè reprehenſam, à nobis accuratè ac diligenter defenſam eſſe meminiſtis. Vis autem perſuadendi tribus omnino in rebus ſita eſt: vt bene de nobis opinetur auditor: vt ita commoueatur ipſius animus, quomodo expedit ad id quod volumus

obtinendum: & vt nos id quod perſuadere volumus aut demonſtremus aut demonſtrare videamur. Hoc poſtremum quod alij omnes prope intactum reliquerant, Ariſtoteli primum ac præcipuum, & ſolùm ex tribus artis proprium videtur. Itaque de eo primum dicere ingreſſus eſt. Eorum igitur quibus demonſtramus id quod volumus, duo genera ſunt: vnum eorum quæ arte pariuntur, alterum eorum, quæ extrinſecus adferuntur. Leges enim & teſtimonia & quæſtiones, iuſiurandum, & pacta, non orator ipſe fabricatur, neq; ex cauſſæ viſceribus eruit: ſed extrinſecus allata, artificiosè tamen tractat, eisq; prout commodum eſt, robur aut addit, aut detrahit. Rurſus eorum quæ ipſe artificio ſuo gignit, quaſiq; producit, bipartita diſtinctio eſt. Vt enim dialecticus duobus inſtrumentis vtitur ad probandum, ſyllogiſmo & inductione, ita orator duobus, quæ illis ex altera parte reſpondent, enthymemate & exemplo. Enthymema, oratorius ſyllogiſmus eſt: exemplum, oratoria inductio. Cùm autem orator in neceſſariis rebus perrarò verſetur, ſed in iis plerunque de quibus deliberamus, quæq; etiam aliter ſe habere poſſunt: fit, vt exemplum quidem ſit inductio, enthymema autem ſyllogiſmus eiuſmodi de rebus quæ nulla neceßitate deuinctæ, ſola probabilitate nituntur. Cumq; neceſſaria ex neceſſariis, veriſimilia ex veriſimilibus concludantur ac colligantur: omninoq; ſimilia ſint ea quæ concluduntur, eorum ex quibus concluſa ſunt: efficitur, vt enthymemata paucißima ex neceſſariis, pleraque omnia ex veriſimi-

riſimilibus ducantur atq; eruantur. Ducuntur autem enthymemata ex iis quæ εἰκότα græci vocant, nos fortaſſe conſentanea vocare poſſumus, & ex ſignis. εἰκότα ſunt generales quædam ſententiæ de iis quæ ad vitam hominum pertinent, veræ quidem illæ plerumque, neq; tamen ſemper ac neceſſariò veræ. Cuius generis ſunt, ſenes parcos eſſe ac ſeueros: Adoleſcentes propenſos ad libidinem: Ingenioſos eſſe Athenienſes: hebetes atq; obtuſos Scythas: ſignorum autem alia nihil neceſſariò concludunt: ſed tamen habent aliquam ſpeciem probabilitatis: vt illud Æneæ apud Virgilium:

Accipe nunc Danaum inſidias, & crimine ab vno
Diſce omnes.

non enim ſi fallax Sino fuit, & idem Græcus, ſatis argumẽti eſt, cur putemus Græcos omnes eſſe fallaces, aut ſi quis eum qui crebrò anhelet, ex eo colligat febrim habere; non enim ſoli id faciunt quos febris tenet: alia rem neceſſariò demonſtrant: vt ſi quis neget virginem eſſe eam cui lac ex vberibus fluat. Priora illa communi nomine ſigna dicuntur: hæc Ariſtoteles τεκμήρια, Cicero proprias notas vocat. Exemplum autem eſt, cùm ex vno pluribúſue ſimilibus, aliud item ſimile colligitur. Vt, ſi intemperantia ac libido Tarquiniis, ſi Dionyſio iuniori regnum ademit, credibile eſt huius quoq;, qui illos imitatur, eundem exitum fore. ſecuta inde eſt enthymematum diuiſio: quòd alia oratoria eſſent: alia certæ alicuius artis aut facultatis propria. Oratoria ſunt, quæ ducuntur aut ex locis communibus, aut ex iis formis

quæ

quæ à rhetoribus traduntur. Singularum artium propria, quæ ducuntur ex propriis principiis huius aut illius artis. Loci communes ſunt: ex quibus nihilo magis in hac quàm in qualibet alia arte argumenta depromi poſſunt: qualis eſt locus à maiori & à minori. Formæ ſunt generales quædam enunciationes ad certum tantum aliquod genus accommodatæ. Vt in phyſicis: principia rerum eſſe contraria: omnem motionem in tempore fieri: leuia ſurſum tendere, grauia deorſum. Hæc oratoris non ſunt, vt neque dialectici, ſed vt dialecticus locos quoſdam communes habet, ex quibus ad omnem quæſtionem argumenta depromit, alios proprios ſingulorum problematum in quibus verſatur: vt ad genus, ad accidens (vtamur enim ſanè hac voce: quando aliam æquè commodam reperire non poſſumus) ad proprium ad finitionem aut confirmandam aut infirmandam: ſic & orator quoſdam locos habet communes omnium generum rhetoricos: alios vniuſcuiuſque generis proprios. Illos Ariſtoteles, generis nomine, locos: hos formas vocat: ac ſæpius tamen etiam de formis ipſis loquens, locorum nomine vtitur. Eas igitur formas, id eſt, locos vniuſcuiuſque generis proprios, priore loco explicaturus, neceſſe habuit prius quæ quótque rhetorices genera eſſent exponere. Sunt autem tria, oſtentatiuum, ita enim melius, quàm, vt alij, demonſtratiuum, deliberatiuum, & iudiciale. Deliberatiuum ſuaſione & diſſuaſione: iudiciale accuſatione & defenſione: oſtentatiuum laude ac vituperatione continetur. Deliberatio de futuris: iudicium

tium de præteritis inſtituitur: laus & vituperatio propria præſentium eſt. Fines proprij deliberationis, vtile aut noxium: iudicij æquum aut iniquum: laudis & vituperationis, honeſtas & turpitudo. Tenenda igitur eſt Oratori copia quædam communium ſententiarum ſemper prompta ac parata, ex quibus argumenta ducat ad oſtendendum aliquid eſſe vtile aut inutile, æquum aut iniquum: honeſtum aut turpe. Hæ ſunt quas formas vocamus. Communes autem trium generum ſunt loci, quibus confirmamus, fieri aliquid aut potuiſſe aut poſſe, aut contra: factum eſſe, aut factum non eſſe: fore aut non fore: magnum aut paruum eſſe, idq́ tum ſimpliciter tum comparatè. Atq hæc tum communiter tenenda ſunt, tum propriè ad vnumquodque rhetorices genus accommodanda. His expoſitis genus deliberatiuum tractare ingreſſus eſt, vt omnium præſtantiſſimum, & in quo ceteri ante ipſum minus elaboraſſent: Primum igitur oſtendit, quo in genere rerum verſetur omnis deliberatio: deinde autem omnes deliberationes publicas, eas enim præcipuè ſpectabat, ad quinque præcipua capita reuocauit. Aut enim deliberari de ratione conficiendæ pecuniæ, quod præcipuum eſt inſtrumẽtum rerum gerendarum, quæq́ niſi publicè ſuppetat, manca & mutila eſt omnis deliberatio: aut de bello & pace: aut de cuſtodia regionis: aut de iis quæ importanda quæque exportanda ſunt: aut de legibus ferendis. His quinq capitibus omnis ferè publica deliberatio continetur. Docuit igitur, quæ ad vnumquodq eorum oratori videnda eſ-

da eſſent. Quoniam autem omnis deliberatio refertur ad felicitatem aut ad partem aliquam felicitatis: idcirco de ea, deq́ eius partibus variè ac copioſè diſſeruit: deinde, quia deliberatio non de fine ipſo eſt, ſed de iis per quæ ad finem peruenitur, id eſt, de bonis & vtilibus, longè plurimos locos tradidit, ex quibus ſumeremus argumenta, quibus aliquid aut bonum atque vtile aut etiam alio melius atque vtilius eſſe oſtenderemus. Idem poſtea ne longior ſim in oſtentatiuo & in iudiciali genere præſtitit: omniáque ſubtiliſsimè perſecutus eſt, ex quibus aliquid aut honeſtum, aut turpe, aut honeſtius, aut turpius; aut æquum aut iniquum, aut æquius aut iniquius eſſe colligi poſſet. At quoniam in iudiciis, non argumentis tantum vtimur, ſed etiam legibus, teſtimoniis, cõuentionibus, quæſtionibus, iureiurando nitimur; eaq́ omnia interdum à nobis faciunt, interdum etiam cauſſæ noſtræ inimica ſunt: idcirco in extrema parte hui⁹ libri, qua nunc explicãda nobis eſt, docet quomodo iis quæ tormentis expreſſa ſunt, quomodo iureiurando vim ac robur aut addere aut adimere debeamus. Vtilia præcepta & cognitu digna & oratorum iuriſconſultorumqúe communia, quæ cùm abſoluta erunt: ſumam mihi oratiunculam aliquam Ciceronis, in qua vſum aliquem horum præceptorum videre poſsimus. Interea, paucorum enim dierum futurum negotium eſt, abſoluam inceptam à me, veſtra cauſſa, auditores, latinam interpretationem ſecundi horum librorum, eamq́ diuulgabo: ne quis veſtrum Græci ſermonis ignoratione à

cogno-

cognoſcendis Ariſtotelis præceptis abſterreatur. Ac vobis quidem, adoleſcentes, vtcumque ſatisfeciſſe me: neque meam hanc diſputationem vobis aut iniucundam aut inutilem fuiſſe confido. His autem magnis ac præſtantibus viris, qui præſentia ſua locum hunc cohoneſtare dignati, nihil ex me quod grauitate atq; amplitudine ſua dignum eſſet, audire potuerunt: quam tandem referendæ gratiæ rationem inibimus? Pareamus potius Ariſtotelis præcepto, qui hoc ipſo in libro de iis quæ ſupra vires ſunt ne cogitationem quidem ſuſcipiendam monet: & multo plus eis nos debere confeßi, quàm exſoluere vlla ratione poßimus, hoc ſaltem eis referamus, ne eos à grauioribus negotiis, quæ honoris noſtri gratia, omiſerunt, auocatos, diutius retineamus.

Explicaturus libros Ariſtotelis de Republica.

ORATIO IX.

Habita Romæ Prid. Nonas Nouembris M. D. LXXVII.

IN rebus humanis nihil eſſe mente ac ratione præſtantius, nihil diuinius, ſummo ſemper conſenſu ſapientißimi homines iudicarunt. Quin etiam veterum nonnulli cùm expreſſam in ea diuinitatis imaginem cernerent, neque tantum ingenij acumine valerent, vt exem-

exemplar ipſum & id quod ex eo ductum, quaſiq; effictum eſſet, diſcernere ac diiudicare poſſent, mentes noſtras ex diuina mente delibatas ac decerptas, ipſiúſque rerum omnium opificis Dei particulas quaſdam eſſe dixerunt. At illi quidem & de hominibus nimis elatè, ac ſuperbè, & de Deo parum piè religioseque ſenſerunt: qui & homines Deo exæquare conarentur: & non intelligerent, iſta diſtractio & dilaceratio quantoperè aliena eſſet à natura omnium longè ſimpliciſſima, maximéque vna: neque viderent quantam in ſe impietatem ſuſciperent, qui ſi ſtultitiam ſuam pertinaciter tueri vellent, neceſſe haberent fateri partem aliquam Dei interdum & vitiorum maculis contaminari, & apud inferos pœnas luere ab ipſomet Deo improbitati & nequitiæ conſtitutas. Quæ vt cogitare ſummæ amentiæ atque impietatis foret, ita illud ſine vlla dubitatione veriſſimum eſt, admirabilem quandam eſſe humanæ mentis præſtantiam: neque in iis omnibus quæ infra lunam ſunt, mente ac ratione ſuperius quidquam poſſe reperiri. Ea genus humanum cetera animalia ſuperat, eaq; illis omnibus praeeſt, quamuis aliis rebus ab eorum pleriſque ſuperetur. Vincit hominem celeritate ceruus, taurus robore, vtroq; leo, neque quiſquam noſtrum aut viſu Lyncas æquauerit, aut talpas auditu, aut odoratu canes: neq; tamẽ hæc obſtant quo minus & has, & alias animantes in poteſtatem noſtram perducamus, earúmque vel carnibus veſcamur, vel corio tegamur, vel eis ad varia miniſteria vtamur. Leones ipſos multi ad currũ

iunxe-

iunxerunt, quidam etiam eis tanquam mulis clitellariis ad onera conuehenda vſi eſſe dicuntur. Neque tantùm armatas cornibus, dentibus, vngulis feras è ſpeluncis & latibulis ſuis extrahimus, ſed maria ipſa ſcrutamur, ſed elatas pennis in ſublime volucres conſequimur tamen & configimus, aut aliis artibus captas famulari cogimus aut voluptati, aut vtilitatibus noſtris. Tanta vis ac poteſtas mẽtis eſt: tantùm in cetera omnia imperium rationi ac conſilio à natura tributum eſt. Quinetiam ex omni hominum numero qui mente ac conſilio ceteris antecelluerunt, iis in omni ætate rerum ſumma permiſſa eſt, iis habenæ concreditæ, iis tradita gubernacula, ij ſupra ceteros quaſi Deorum loco habiti: ij ſemper imperium in alios multo robuſtiores ac potentiores, ne ipſis quidem, dummodo ita eſſe crederent, repugnantibus, ſed ſe etiam vltro ſubiicientibus exercuerunt. Lycurgum quidem cùm ingrederetur templum Apollinis Delphici, ſacerdos quæ ei templo præerat, verſibus quibuſdam affata eſſe traditur, quibus ambigere ſe dicebat Deum ne illum an hominem appellaret, & eò tamen inclinare ac propendere, vt Deum potius quàm hominem eſſe arbitraretur. Neque tamen aut ipſe inter Lacedemonios, aut inter Athenienſes Solon, aut inter Locrenſes Zaleucus, aut eorum quiſquam qui ciuibus ſuis leges tuliſſe memorantur, viribus corporis inter ſuos excelluerunt, ſed vi mentis ac conſilij illam ſibi tantam auctoritatem potentiamq́ pepererunt. Eſt hic admirabilis rerum ordo à præpotente Deo conſtitutus, vt quæ

præſtantiora ſunt imperent, quæ deteriora ſeruiant. Præſtant autem animata inanimis, ſentientia non ſentientibus, mente prædita mente carentibus, & ex iis ipſis quæ mente prædita ſunt, vt cuiuſq; mens perfectior eſt, ita in ſui generis alia æterna quadam & immutabili naturæ ipſius lege dominatur. Vniuſcuiuſq; autem rei perfectio eſt ſua cuiuſq; virtus: quare & quæ virtus propria eſt mentis humanæ, eadem illius perfectio atq; abſolutio eſt. Quam igitur humanæ mentis virtutem eſſe dicemus, aut quam illius reperiendæ rationem inibimus? Nempe ſi oculi virtutem quæreremus, cōſtitueremus ante omnia quodnam eſſet proprium opus oculi, quod munus, quæ functio: quo ſemel poſito ac conſtituto, tum deinde, quæ oculi affectio cauſſa eſſet, vt oculus optime ſuo munere fungeretur, eam affectionem virtutem eſſe oculi diceremus. Mentis opus eſt videre, cernere, intelligere, cauſſarum & eorum quæ fiunt ex cauſis ordinem ac connexionem intueri. Sed eorum quæ mente cernuntur, tria genera ſunt: Vnum eorum quorum cognitione & intelligentia ita paſcimur, vt in ea conquieſcamus, neque ſpectemus aliò. alterum eorum, quæ ad actionem, tertium eorum quæ ad molitionem alicuius operis effectionemq; referuntur. Primi generis ſunt quæ de primo rerum ortu ac principiis, de corporibus cœleſtibus, de cauſis imbrium, ventorum, grandinum eiuſdemq; generis aliis à philoſophis diſputantur. Ad actionem pertinent, quæ de inſtituenda vita conformandiſq; moribus, de omni genere officij, de virtutibus deniq; ac

vitiis diſſeruntur. Ad operum autem effectionem, quæ fabrorum, architectorum, fuſorum, pictorum, ſtatuariorum & talium opificum præceptis continentur. Sed qui ſe homines ſublimium & abditarum rerum tractationi dediderunt, omnemq́ue vim ingenij ad earum peruestigationem contulerunt, eos admirantur quidem ceteri vt magnos & ſapientes viros, neque tamen ſe propterea illis regendos, gubernandosq́ue permittunt. Neque quiſquam ex omni memoria reperietur, ad quem ciues ſui, quod eximius geometra eſſet, aut aſtrologus, aut phyſicus, imperium detuliſſe dicantur. Multoq́ue minus artificibus habetur is honos, qui quamlibet in ſuo genere excellant, ſi tamen nihil aliud habeant quod in cenſum deferant, in ſordidiſſima ciuitatis parte numerantur. Ac ſæpè opera potius miramur quàm artifices ipſos, vt Doryphorum, quàm Polycletum, Iouem Olympium quàm Phidiam. Scitéque & ſapienter Plutarchus. Si quis, inquit, honeſtè ac liberaliter educatus adoleſcens aut tabulam aut ſignum egregij operis inſpiciat, mirabitur ille quidem & commendabit operis elegantiam, ſed nunquam tamen illius pictoris aut ſtatuarij, cuius id opus eſſe dicitur, ſimilem eſſe ſe optabit. At ſi aliquam Demoſthenis orationem, aut aliquem Platonis dialogum legat, multoq́ue magis ſi Cimonis, Miltiadis, Themiſtoclis res geſtas audiat, non tantum admirabitur talium operum pulchritudinem, ſed omnibus votis optabit ſe eorum, qui illa ſcripſerunt, geſſerúntue, quam ſimillimum eſſe. Quodſi & aliqua mentis virtus eſt,

quæ hominem efficit aptum ad imperandum, & ea laus neq; iis quæ in ſublimium rerum tractatione ita defixæ ſunt vt ſe nunquam ad hæc inferiora demittant, neque iis quæ in opere faciendo occupatæ, tribui poteſt, reſtat, vt prudentiæ quæ actiones hominum dirigit, rerum humanarum rectio ac procuratio debeatur. Rectè igitur principes philoſophorum Plato & Ariſtoteles prudentiam imperãtum propriam eſſe dixerunt. Sed prudentiæ tripartita vis eſt. Alia enim eius pcepta docet, quomodo quis vitam ſuam priuatim inſtituere debeat, aliæ ad rationem adminiſtrandæ rei familiaris pertinet, alia ad regendas ac temperandas ciuitates. Hæc autem ad vnum eundemq; finem omnia diriguntur, id eſt, ad felicitatẽ. Sed interdum agitur de felicitate vnius hominis, interdum quomodo id ipſum bonum toti familiæ comparetur: interdum quomodo ciuitati: Semper autem partes referuntur ad totum: neq; aliam ob cauſam bene eſſe huic aut illi parti cupimus, quàm vt bene ſit etiam toti. Totum enim parte aliqua carere poteſt: at toto ſublato vnà interire partes omnes neceſſe eſt. Ex quo fit, vt ſingulorum felicitas referatur ad felicitatem totius familiæ: familiarum ad felicitatem totius ciuitatis. Quam enim rationem habet vnus ex familia ad familiam, eandem habet familia ad ciuitatem. Quantò igitur vniuerſæ ciuitatis bonum vnius aut ciuis, aut familiæ bono ſuperius eſt, tantò politice, ita enim eam græco quidem, ſed quod iampridem ius togæ impetrauit, vocabulo nominãt, ceteris prudentiæ partibus antecell

receſſit. Ac libros quidem Ethicorum Ariſtotelis ad Nicomachum, quibus ea quæ ad ſingulos pertinent eruditiſsimè & copioſiſsimè explicata continentur, interpretari cœpi hac ipſa in ſchola quatuordecim ab hinc annis. Iuuátque me memoria repetere tempus illud, cùm tanti ad me concurſus fierent, quanti multis annis antea ad neminem facti erant: cum tanta quotidiè multitudo conflueret, vt eam locus ipſe vix caperet: eáque non adoleſcentium modò diſcendi cupidorum, quorum nonnulli multò facti meliores magiſtro, quæ tunc ex me diſcebant, ipſi hodie alios docent: nonnulli etiam ad magnas reipublicæ partes admoti quæ tunc audiebant, ea nunc re ac factis exſequuntur, ſed & ſenum primæ auctoritatis, ſummæq́; eruditionis, qui & præſentia ſua cohoneſtabant diſputationes meas, & exemplo ſuo iuuenum animos ad honeſtarum artium ſtudium excitabant. Neq; hæc gloriandi cauſa dico: ſed quod magno cum animi mei dolore videam quantoperè conuerſa ac commutata ſit rerũ facies, cùm ita refrixerit ac relanguerit in hac quidem Vrbe impetus hominũ ad hæc ſtudia, vt niſi Deus labẽtibus & ad interitum vergentibus literis opis aliquid attulerit, ſumma omnium bonarum artium ignoratio breui tempore conſecutura videatur. Quid enim eſt, cur quiſquam meliora ſperare, aut cur non etiam grauiora metuere debeat? Negligitur lingua Latina, quæ patrũ ac noſtra etiam memoria ita florebat, vt nuſquam propemodum homines niſi Romæ bene Latinè aut loqui aut ſcribere putarentur. Græca, cuius

diſcendæ cauſa vir ſempiterna laude digniſſimus Petrus Bembus cùm adhuc adoleſcens eſſet in Siciliam profectus eſt, quod ibi meliores illius magiſtros eſſe audierat: cum multi illis temporibus eadem de cauſſa vſq; in Græciam proficiſcerentur, cuius in hac vrbe conſeruandæ aut potius conſerendæ gratia Leo X. cuius nomen apud omnes literarum amantes in perpetua veneratione eſſe debet, ex vltima Græcia accerſiuit huc homines eruditiſſimos, & lectam ingenioſorum adoleſcentum manum: Græca inquam lingua omnis elegantiæ magiſtra, omnium ingenuarum ac liberalium artium parens, altrix, conſeruatrix, ita iam iacet ac ſordet, vt qui eam docent ſoli propè in ſcholis relinquantur. Stulti adoleſcentes Latinæ linguæ vix primis elementis vtcumque perceptis, Græca ne ſalutata quidem, aut ſtatim valere iuſſa; ad iuris prudentiam aut ad medendi artem properant, illic tantùm gloriæ, illic diuitiarum certiſſimã ſpem propoſitam dictitantes. Stultiores liberis patres vltrò adiuuant præproperam & inconſultam filiorum cupiditatem, quaſi verentes, ne quando penuria ſit in ciuitate hominum, qui aut lites aut morbos ſerant: & aut ægrotos remediis, aut formulis ac cautionibus patrimonia iugulent. Oppugnantur intereà literæ à non vnius generis hoſtibus: quorum alij aperto Marte eas inſectantur: alij cuniculis, cum aliud agere ſe ſimulent, earum extinctionem ac diſperditionem moliuntur. Sed omittamus hæc, quæ nullius oratione ſatis dolenter deplorari queunt: referamq; me ad propoſitum à quo me

rei ad

rei ad vos, adoleſcentes, maximè pertinentis recordatio longiùs fortaſſe quàm par erat abduxit. Interpretatus ſum, vt dixi, iampridem libros Ethicorum: nunc autem libros Politicorum, qui cum illis continuati ac connexi ſunt, quantum vires meæ ferent illuſtrare, vobiſqúe ad eos intelligendos quaſi facem præferre decreui. In eis ſummus Philoſophus ea quidem quæ ad rationem rei domeſticæ pertinent modicè delibauit: quæ autem ad Rempub. vberrimè ac copioſiſſimè perſecutus eſt. Summam totius operis breuiter, vt ſoleo, exponere in animo erat: ſed vt diei tẽpus eſt, ſi vos diutius detinere perrexero, obſtrepetis. In craſtinum igitur differam, iamq́; finem dicendi faciam: ſi prius quædam quæ prætermittere non poſſum, quanta maxima potero breuitate perſtrinxero. Deum hominesq́; teſtor, auditores, me omnia ſedulò facere, neq; labori ac vigiliis parcere, neque interdum ipſius valetudinis rationem habere, vt veſtris vtilitatibus ſeruiam. Voculas hominum aut maleuolorum, aut quid dicant non ſatis intelligentium, qui meam docendi rationem calumniantur, vellèntque me tempus conſumere in quibuſdam puerilibus ineptiis quibus triuialium ludimagiſtrorum ſcholæ aſſiduè perſonant, facile contemno. Τὸ γὰρ εὖ μετ' ἐμοῦ, *ait neſcio quis apud Ariſtophanem. Et habeo non ſubſcriptores atque adſtipulatores, ſed auctores potius huius ſententiæ meæ eos viros, quorum auctoritate tutus totum iſtud ſermonum genus non extimeſco. Propono vobis grauiſſimorum ſcriptorũ libros vtiliſſimos,*

& aptiſsimos ad veram & ſolidam laudem eloquentiæ comparandam. In eis tractandis & explicandis ita verſor: nolo quidquam φορτικώτερον *dicere: ſed ita certè, vt de toto iſto allatratorum genere dicere audeam.* Μωμήσεταί τις θᾶσσον ἢ μιμήσεται. *Qui libros* Rhetoricorum *ad* Herennium*, aut aliquam* Ciceronis *orationem exponere, & in generibus ac ſtatibus cauſarum, & in figuris ac tropis indicandis* μειρακιεύεσθαι *poſsint, nunquam vobis defuturi ſunt: qui ea præſtare, quæ nos aut præſtamus, aut præſtare conamur, non ſemper adfuturi. Ego, ne quid, quod mearum partium ſit, à me deſiderari poſsit, operam dabo. Vos cogitate id, quod apud* Hippocratem *ſcriptum eſt:* Non *ſatis eſſe ad morbos ſanandos, ſi medicus rectè ac diligenter munus ſuum obeat: niſi & ab ægroto ipſo, & ab eis qui ei adſident, communi opera ac diligentia medici conatus adiuuentur.*

Interpretaturus C. Salluſtium de Catilinæ coniuratione.

ORATIO X.

Habita Romæ III. Non. Nouemb. M. D. LXXIIX.

ADVENIT *tandem illud vobis quoque, vt opinor,* Auditores*, ſed mihi certè exoptatiſsimū tempus, quo diu iam intermiſſas exercitationes noſtras, & ſtudia,* haud

haud facilè dixerim, honeſtatis an ſuauitatis pleniora repetamus. Iuuat hanc, mihi circumfuſam, incenſam ac flagrantem ſiti bonarum artium, cupidam veræ ac ſolidæ laudis & gloriæ, ore ipſo atque oculis omnia me ſumma ſperare de alacritate & induſtria ſua iubentem lectiſſimorum adoleſcẽtum coronam intueri: iuuat adſpici: iuuat audiri: iuuat in talibus ingeniis excolendis quicquid ingraueſcẽs ætas virium reliquerit collocare. An Agricolæ cùm teneras arbores à ſe cultas ad iuſtam ſeſe proceritatem paullatim attollentes vident, efferuntur gaudio: paſtoris pectus, gregis ſibi commiſſi lætitiam ac fecunditatẽ intuentis, tacita voluptate perfunditur: qui alumnos ſuos vigentes ac florentes adſpiciunt, afficiuntur intimis ſenſibus, & iuuentutem illorum, ſuam quodammodo iuuentutem eſſe ducẽtes excuſſa ſenectute recaleſcunt: Ego adoleſcentes optimi è veſtro in litteris profectu ac progreſſu non idem mihi vſuuenire fatear? Neq; mihi ſanè dubium eſt, quin pleriſq; veſtrum quadrimeſtre illud tempus, quod nobis, quotãnis, ex vetere inſtituto, ſolutum ac liberum conceditur iuſtò longiùs viſum ſit: iis nimirum, quibus amor virtutis ac litterarũ in viſceribus ac medullis defixus inſedit, quibus cor ſaucium eſt cæleſtis illius Cupidinis ſagitta:

Quos tetigit iactu certus ad oſſa Deus:

vt Vmber Poëta loquitur. Quam ſæpè eorum vnumquemq; credibile eſt ſecus in animo Horatiana illa reputaſſe:

Vt nox longa, quibus mentitur amica: dieſq́;
Longa videtur opus debentibus: vt piger annus
Pupillis, quos dura premit cuſtodia matrum:
Sic mihi tarda fluunt, ingratáque tempora, quæ
ſpem,
Conſiliumq́; morantur agendi gnauiter.

Macti eſte animo ac virtute iuuenes, quibuſcumq; ſæpe in mentem iſta venerunt: quibus iucunda induſtria eſt, odioſa ceſſatio: quibus labori quies eſt, labor quieti: qui tum denique vita ac ſpiritu frui vobis videmini cùm in literis tempus omne conſumitis, qui eo eſtis animorum ardore, vt in illa directa & ardua, vt ait Heſiodus, ad virtutem via nuſquam ſtrigare, nuſquam interiungere: ſed eam vno tempore ac ſpiritu totam, ſi fieri poſſet exhaurire ac ſuperare cuperetis. Hac via veteres illi, quos admiramur ac ſuſpicimus ſapientiæ proceres, vulgo ſeſe exemerunt: hac ſe ſupra ceteros mortales extulerunt: hac gradientes non modò floruerunt inter æquales ſuos, ſed in omnem poſteritatem nomen ſibi ac decus immortale pepererunt. Cuius autem ignauiæ fuerit, eos quidem, vt magnos quoſdam, ac præſtantes viros, laudare ac deprædicare: & tamē torpere ac marceſcere otio malle, quàm vt eorum ſimiles euadamus, operam dare? Non eſt eiuſdem animi induſtriam laudare & otium amplecti, non ſeriò laudat, qui non & concupiſcit: non ex animo admiratur, qui non & imitatur. At bene, quòd ex iſto numero multi non otioſi veterum laudatores, ſed ſtrenui potius imitatores, non

tam

tam ad præclara ſtudia cohortandi eſtis, quàm exemplo veſtro excitare ipſi alios ac cohortari poteſtis: Itaq; pro certo habeo totum id tempus, quo nobis huc per calores conuenire non licuit, nō tamen à vobis languori ac deſidiæ datum, ſed, quatenus licuit, earum ipſarum artium, quarum amore flagratis, vmbratili ac domeſtica exercitatione traductum. Sic agricolæ, vbi tempeſtates malæ ſunt, cùm opus fieri non poteſt, ſub tecto tamen quid agant reperiunt: ac ne ipſos quidem feſtos dies ſibi prorſus inutiles effluere patiuntur. Sic milites, vbi eos horrifer aquilonis ſtridor in hiberna compulſos à bellicis muneribus auocauit, quotidiè tamen aut curſu, aut ſaltu, aut ad palum exercentur, aut fictis inter ſe prœliorum imaginibus dimicāt, aut gladios acuunt, aut arma poliunt, quæ deniq; in bello vſui futura ſunt, ea omnia in pace meditantur. Quod ego vt mihi de vobis polliceri audeo, ita vobis de me planè cōfirmare poſſum: neq; enim mihi minus otioſa vlla pars anni fuit, quàm quæ ad quietem conceſſa videbatur. Libuit mihi iſtorum potentum conſuetudinem imitari, & tentare, num, quas illis æſtatis tempore voluptates diuitiarum ſuarum magnitudo præſtat, eaſdem mihi in re curta ac tenui ſtudia mea ſuppeditare poſſent. Igitur vt illi ea tempeſtate anni mōtoſa & altiora loca & ſaltuum ac nemorum opacitatem conſectantur: Sic & ego Heliconios colles & auia Pieridum loca peragrans, æſtum ambitionis auaritiæq; vitabam: vt illi ad fontium aut fluminum capita ſtrati, cantibus auicularum animum oble-

oble-

oblectant,ſic & ego ad illos ſacros & vulgò ignotos fontes, ex quibus omnis elegantia omnisq; humanitas in vitam hominum fluxit, molliter compoſitus ex illo Ambroſio veterum Poëtarum cantu incredibilem animi voluptatem hauriebam: vt illi venatu aucupióue intenti prædas agunt, quibus menſam inſtructiorem faciant: ſic & ego quibus mentem inſtruerem, è ſapientiſsimorum hominum monumentis quotidiè aucupabar. O ſtudia noſtra, Auditores, non vtilia tantùm ac fructuoſa, ſed dulcia etiam ac delicata. Perſarum reges qui vt opibus ac diuitiis affluebant, ita luxu ac deliciis diffluebant, voluptatis cauſa, ita diuidebant annum vt hyemem Babylone, vel Suſis, in Media æſtatem agerent. Quid ni ſtudia noſtra eandem nobis honeſtè luxuriandi facultatem ac copiam præbeant? Ex meo propinquo rure ait Terentianus Laches, hoc capio commodi:

Neq; agri, neq; vrbis odium me vnquam percipit.
Vbi ſatias cœpit fieri, commuto locum.

Idem in ſtudiis licet. Graui & ſeuera Philoſophorum lectione defeſſus animus eſt? Poëticorum luſuum inuoluta fabellis, & condita omnibus leporibus ſapientiæ præcepta continentium amœnitate recreetur. Solidius aliquod & ſucci plenius cibi genus requirit? Ex illo copioſiſsimo ac locupletiſsimo veterum Oratorum penore omnia non paſcendis modò, ſed etiam ſaginandis animis apta depromat. Ingurgitet ſe in hiſtoriam veterem: omnem ſuperioris æui memoriam mente ac cogitatione perluſtret: indulgeat arbitratu ſuo illi voluptati, quæ

infinita

infinita & inſatiabilis ex antiquitatis cognitione percipitur. Aliarum voluptatum habendus modus eſt, huic nimis indulgeri non poteſt. Atq; equidem, Auditores, quoniam humanus animus varietate capitur: omniumq; propè rerum vt ait Euripides iucũda mutatio eſt, decreui hoc anno aliquid vobis huius ſuauitatis impertiri, & intermiſſa pauliſper Philoſophiæ ſeueritate, nobiliſsimi inter Latinos hiſtoriarum ſcriptoris lectione vos paſcere. Quod conſilium tum deniq; ſine vlla dubitatione probabitis, cùm ex quo fonte manauerit intelligetis. Superioribus diebus, cùm ad illud non ampliſsimi tantùm ordinis, ſed huius ætatis ſingulare lumen ac decus Gulielmum Sirletum Cardinalem veniſſem, cœpit ille me, vt ſolet, de ſtudiis meis humaniſsimè interrogare. Cui cùm pauca pro tempore reſpondiſſem, procedente ſermone, quæſiit etiam ex me, quid vobis hoc anno proponere atq; explicare meditarer. Reſpondi, me, in ipſius poteſtate & ſemper fuiſſe & ſemper fore: & hac quoq; in re totum ex ipſius nutu atque auctoritate pendere: atq; id demùm mihi factum optimũ atq; vtiliſsimum viſum iri, quod ipſo auctore, & tanquam auſpice, gereretur. Tum ille, Quando inquit ſuperioris anni curriculum in Ariſtotelis politicis conſumpſiſti, non alienum fuerit hoc anno aliquid paulò leuioris operæ aſſumere. Nam neque omnes ij, quorum te commodis ſeruire oportet, capaces ſunt tam arduarum diſputationum: & à pleriſque impetrari non poteſt, vt Græcas litteras ament: & ſunt qui anni principio, ad dimi-

diatos

diatos libros, tamquam ad delibatas ab aliis ac propè ſemeſas epulas non libenter accedant. Quare auctor tibi ſum, vt aliquem hiſtoricum ſumas: ac, ſi me audis, non alium potiùs, quàm Salluſtium. Nam & *egregiè latinè loquitur, & grauis ac denſus eſt & ciuilis ſapiētiæ plenus, &, quod tu quanti facias ſcio,* Thucydideus: *& vt exiguus liber eſt, paucis illum mēſibus totum explicare facilè poteris. Ego verò, inquam, libētiſſimè parebo auctoritati tuæ: neque vnquam committam, vt quacumque de re ſententiam tuam cognouero, de ea mihi ampliùs quærendum ac dubitādum putem. Quod igitur fauſtum felixque ſit, de ſummi in omni genere laudandarum artium viri, & noſtrum omnium amātiſſimi ſentētia euoluemus & excutiemus vnà hoc anno Auditores Salluſtium: hoc eſt eum ſcriptorē cui antiquitas hiſtoriæ* Romanæ *detulit principatū: ad quem cognoſcēdum, ſi vos parem meæ induſtriam ac diligentiam adferetis, magnam vim ex eius ſcriptis, cum* Deo *volente, & eloquentiæ & ſapientiæ præceptorum colligemus. Sed in primis pauca quædam de hiſtoria in genere, pauca de Salluſtio dicam, quæ inſtituto noſtro non inutiliter præfulciantur ac præmuniantur. Ac de hiſtoria quidem hæc. primùm quid ſit hiſtoria, deinde quàm pulchra, quàm iucunda, quamq́; vtilis ſit hiſtoriarum cognitio.* Tum *quæ ſint hiſtoriæ leges. Poſtremò in hiſtoriarum lectione verſantibus quæ potiſſimùm obſeruanda ſint: & quomodo in ea re à pleriſque peccetur.* Cornificius, *ſeu quis alius eſt, qui ſcripſit libros* Rheto-

ricorum

vitorum ad Herennium, itemq́; Cicero ipſe libro primo de inuentione ita hiſtoriam definiunt. Hiſtoria eſt res geſta, ſed ab ætatis noſtræ memoria remota. In hac definitione, quot verba totidem propè peccata ſunt. Primùm hiſtoria non eſt res geſta: ſed rei geſtæ expoſitio ac narratio. Non enim ipſa coniuratio Catilinæ, aut bellum ipſum Iugurthinum hiſtoria eſt: neq; hoc ipſi dicere voluerunt: ſed id quod ſentiebant non ſatis commodè elocuti ſunt. Itaq; cõdonetur hoc negligentiæ ipſorũ: & ſi nemo in rebus definiendis negligens eſſe debet. ſed quod addiderunt, hiſtoriam non eſſe, niſi quæ ab ætatis noſtræ memoria remota ſit, cuius quæſo amẽtiæ eſt? Ergò ſi quis hodiè de Romulo & Remo ſcribat, fatebimur eum hiſtoriam ſcribere: ſi de bellis inter Karolum V. & Franciſcum I. geſtis, negabimus: quoniam hæc nondum ab ætatis noſtræ memoria remota ſunt. aut certè dicemus, nondum hiſtorias eſſe. tunc demùm fore, cùm qui earum rerum meminerit, nemo amplius reperietur. Quomodo fiet, vt ipſe quidem hodie hiſtoriam non ſcribat, qui autem ab hinc centum annis ſcripta eius legẽt, hiſtoriam legant. Neque Thucydides hac ratione hiſtoriam ſcripſerit; neq; Xenophon in libris anabaſeos, aut in libris rerum Græcarum: neq; Salluſtius, cùm coniurationem Catilinæ, aut cùm bellum Iugurthinum ſcriberet. Liuius quoque quamdiu vetuſta perſecutus eſt, hiſtoriam ſcripſiſſe dicetur: at poſtremis libris, quibus complexus erat, res ſuis temporibus geſtas, hiſtoriam videlicet deſierat ſcribere. Sed nolo pluribus verbis exagitare

agitare tam fatuam definitionem: ne mentionem quidem illius vllam feciſſem, niſi ſcirem eam etiam hodie defenſores habere. Longè aliter ſentiebant quidam olim eruditi homines, quos Verrius Flaccus refert putaſſe, hiſtoriam propriè dici narrationem earum rerum, quibus gerendis, is qui eas narraret, interfuiſſet. Quos quamuis non ſequor, neq; enim pauciora aut leuiora incommoda hanc quàm illam definitionem ſequũtur; tolerabiliorem tamen illorum errorem eſſe arbitror. Quomodo igitur hiſtoriam definiemus? Iniuſtè enim reprehendit aliena, qui meliora non profert. Hiſtoriæ nomen, Auditores, non tantùm rerum geſtarum, ſed quarumlibet rerum narrationem expoſitionemq́; ſignificat. Sic Ariſtoteles eos libros, quibus ingenia & naturas animalium perſecutus eſt, vocauit hiſtoriam animalium: Sic Theophraſtus hiſtoriam ſtirpium: ſic denique C. Plinius libros ſuos naturalis hiſtoriæ inſcripſit. Quibus libris cauſæ ac principia rerum exquiruntur: aut alicuius diſciplinæ præcepta traduntur: numquam eos quiſquam rectè hiſtoriam vocauerit. At vbi narratur tantum aliquid atq; exponitur: rectè id ſcriptorum genus hiſtoriam nominaris. Itaq; liber quidam, qui Galeno tribuitur, neque tamen ipſius eſt, quo veterum philoſophorum vnaquaq́; de ſe ſententiæ exponuntur tantùm, non etiam expendantur, rectè inſcribitur φιλοσόφου ἱστορίας. *Eodemq́; nomine affici poſſent libri eiuſdem argumenti, qui falsò tribuũtur Plutarcho* περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις. *At libros phyſicorum.*

aut

aut ethicorum, aut eiuſmodi alios ſi quis hiſtoriam vocaret, malè & inſcienter hiſtoriæ nomine vteretur. Nam illud quoque intelligendum eſt, quod de toto aliquo genere vniuersè ſcribitur, hiſtoriam non vocari: niſi particulatim ad ſingula veniatur. Atque hæc cùm ita ſint: hiſtoriæ tamen nomen in hac diſputatione non tam latè accipimus: ſed vim illius anguſtioribus terminis cõcludentes, ita definiendam hiſtoriam putamus. Hiſtoria eſt rerum publicè geſtarum diffuſa & continuata narratio. Neq; quidquam intereſſe arbitramur, ad hoc quidem vt hiſtoria ſit, ſint ne res illæ remotæ ab ætatis noſtræ memoria, an minus: & num is, qui eas ſcribit, eis interfuerit, an non interfuerit. ſcripſit Herodotus de rebus à memoria ætatis ſuæ remotis: & hiſtoriam ſcripſit: ſcripſit Thucydides de bello cui ipſe interfuerat: ſcripſit Xenophon de reditu Græcorum ex Aſia, cui non interfuerat modò, ſed et præfuerat: & vterque hiſtoriam ſcripſit. Si quis dicat, ad fidem & auctoritatem hiſtoriæ conciliandam intereſſe, ſcribat quis ea quæ ipſe viderit ac cognouerit, an quæ ab aliis tradita acceperit, non negabo: ſi, vt verè ac propriè hiſtoria ſit, horum vtrumlibet requiri dixerit, pernegabo. Nunc ſingulas propoſitæ definitionis partes minutatim conſideremus. Hiſtoria eſt narratio rerum geſtarum. Omnes igitur fabulæ excluduntur. Neque enim continent res geſtas, ſed ad eius qui ſcripſit, libidinem fictas. Itaque neque Luciani libros verarum, vt ipſe ludens vocat, narrationum, neq; Æthiopica Heliodori,

aut Poëmenica Longi, aut eius generis ſcripta, hiſtorias eſſe dicemus. Non magis quàm Heraclidæ Abarin, aut Ariſtonis Lyconem. Ne Xenophontis quidem libros Κύρȣ παιδείας *pro hiſtoria acceperim: tum ob alias cauſas tum quia in eis non tam curæ fuit ſapientiſsimo ac diſertiſsimo ſcriptori, vt res à Cyro geſtas exponeret, quàm vt nobis exemplar regis omni ex parte perfectè proponeret. Eſt ne igitur omnis vera narratio hiſtoria? Minimè. ſed ea tantùm, quæ eſt rerum publicè geſtarum. Non enim oratorias narrationes, etiam ſi veræ ſint, hiſtorias vocabimus: neque illa Ciceronis, Milo domum venit, calceos ac veſtimenta mutauit: paulisper, vt fit, dum ſe vxor comparat, commoratus eſt: aut ſimilia ad hiſtoriam pertinere cenſebimus. Neque Philoſtratus cùm vitam Apollonij aut Sophiſtarum, neque Laërtius aut Heſychius cùm vitas philoſophorum: neque Plutarchus, Suetonius, Æmilius Probus, Ælianus, Lampridius, Capitolinus cùm vitas Imperatorum aut aliorum virorum illuſtrium ſcriberent hiſtoriam ſcripſiſſe iudicandi ſunt. Aliud eſt enim vitas ſcribere aliud hiſtoriam. Qui vitã alicuius ſcribit, qualis quiſque domi fuerit, qualis in vxorem, qualis in liberos, in familiares, in hoſpites: quo victu ac cultu corporis vſus ſit, accuratè ac diligenter exponit: qui hiſtoriam, hæc omnia aut prætermittit aut in acceſsionis loco, quaſi aliud agens, ſtrictim & modicè attingit: ea tantum ex inſtituto perſequitur, quæ ad publicum pertinent. Hoc Plutarchus ipſemet docet, qui etiam cum virorum illuſtrium*

ſtrium vitas ſcribit, negat ſe hiſtoriam ſcribere. Verba ipſius proferam ne quis dubitationi relinquatur locus. οὔτε γὰρ ἱστορίας γράφομεν, ἀλλὰ βίους, οὔτε ταῖς ἐπιφανεστάταις πράξεσι πάντως ἔνεστι δήλωσις ἀρετῆς, ἢ κακίας. ἀλλὰ πολλάκις καὶ ῥῆμα καὶ παιδιά τις ἔμφασιν ἤθους ἐποίησεν μᾶλλον, ἢ μάχαι μυριόνεκροι, καὶ παρατάξεις αἱ μέγισται, καὶ πολιορκία πόλεων. *Neque enim hiſtorias, inquit, ſcribimus, ſed vitas, neque vt queq; nobiliſſima actio eſt, ita maximè virtutem aut improbitatem cuiuſq; patefacit: immò verò ſæpè & verbum vnum, & iocus aliquis magis declarauit, qui cuiuſque mores eſſent, quàm pugnæ in quibus decem hominum millia ceciderunt, maximaq; prœlia & vrbium obſidiones. Videtis igitur quæ ſit quaſi ſeges ac materia hiſtoriæ propria: bella, paces, induciæ, federa, ſeditiones, tumultus, leges, iudicia, commutationes Rerumpublicarum, & quæ ſunt eiuſdē generis: qualia apud Herodotum, Thucydidem, Xenophontem, Polybium, Dionyſium Halicarnaſſeum, Salluſtium, Liuium, Diodorum Siculum,* CORNELIVM TACITVM, *Appianum, Ammianum Marcellinum, Dionem Cocceium, & eiuſmodi alios leguntur: quos verè ac meritò poſſumus hiſtoriarum ſcriptores nominare. At tonderi diligenter ac radi, aut velli etiam ſolitum Cæſarem, & ſemper cingi ſupra latum clauum, & Octauianum menſe Decembri totos dies talis luſiſſe, & ſimilia, eius ſunt qui vitam alicuius, non qui hiſtoriam ſcribat. Addidi in definitione hiſtoriæ, eam eſſe non narrationem modò ſed dif-*

ſuſam & continuatam narrationem, id eſt, διεξοδικὴν καὶ συνεχῆ. Diffuſam quidem: quoniam qui ſumma capita rerum colligunt: eaq; nudè ac ſimpliciter proponunt: vt Florus, Eutropius, Oroſius, Sulpicius, non tam hiſtorias ſcribere dicendi ſunt, quàm ſummaria quadam, aut, vt vetuſtiores loquebantur, breuiaria hiſtoriarum. Continuatam autem vt Valerium Maximum, & alios eius exemplum ſecutos ab hiſtoricorum numero excluderem. longè enim aliud eſt hiſtoriam ſcribere, aliud exempla ſimilia ex hiſtoriis collecta, ſub vno quod illi fecerunt aſpectu ponere. Probaſſe me vobis arbitror quod principiò poſueram, hiſtoriam eſſe rerum publicè geſtarum diffuſam & continuatam narrationem. Cetera de quibus dicere inſtitueram: Sunt autem hæc de legibus in hiſtoria ſeruandis, de pulchritudine, ſuauitate, vtilitate hiſtoriæ. tum quid præcipuè obſeruare debeant, qui hiſtorias legunt: ea igitur & de ipſo Salluſtio quædam cognitu digna, ne & vobis moleſtiæ & aliis impedimento ſim, in craſtinum differentur.

Non dubito L.C.V.P. quin quicunque te huc honoris mei cauſa veniſſe vident, & humanitatem erga me tuam admirentur, & me tibi plurimum eo nomine debere arbitrentur. Ego autem ingenuè fateor, nihilo me tibi propterea eſſe quàm antea fueram, deuinctiorem. Cui enim omnia debeo, quid ei iam debere amplius poſſim? Quare ne illud quidem mihi curãdum puto, vt tibi exquiſito aliquo orationis genere gratias agam. Iſta faciant qui ſe accepta beneficia verbis exæquare poſſe conſi-

confidunt: Mihi iam pridem adempta ac præciſa ſpes omnis eſt quidquam excogitandi, quod tuis erga me innumerabilibus meritis vlla ex parte reſpondeat.

Cùm explanaturus eſſet Æneida Virgilij.

ORATIO XI.

Habita Romæ III. Non. Nouemb. M. D. Lxxix.

V*T in reliquis vitæ partibus, ſic in ſtudiis & in ratione dicendi plerumque contingit, vt iuuenes quidem nitida & ad pompam atq; oſtentationem accommodata: ſenes autem vtilia magis & fructuoſa delectent. Itaq; ego qui olim florẽti ætate omnes lepores feſtiuitateſq; dicendi, quãtum quidem in me ſitum erat, ſummo ſtudio aucupabar; & pectere ac comere cum cura orationem ſolebam, nunc vt ætate, ita conſilio commutato, profutura potiùs quàm oblectatura conſector: neq; tam id operam do, vt ab iis, qui ad me audiendum conueniunt, diſertus habear, quàm vt ipſi aliquã re bona et digna cognitu domum redeant auctiores. Et hoc quoque tamen ipſum voluptati vobis eſſe confido. Neque enim vere nouo ſegetis herbeſcentis viriditas, quàm adulta æſtate flaueſcentis & falcem vocantis maturitas,*

neque arborum in primos ſeſe flores induentium, quam opibus ſuis laborãtium, & earum pondere incurueſcentium magis nos aſpectus oblectat. Nunc igitur *Æneidos Virgilianæ interpretationem ingreſſurus, poëmatis non tantùm inter omnia latina ſine vlla dubitatione præſtantiſsimi, ſed etiam* Græciæ *gloriam in magnum diſcrimen vocantis, omittam multa, quæ aptè ad plauſus & clamores excitandos in hoc argumento dici poſſe, facilè intelligo: conuertamq́ orationem meam ad quarundam rerum tractationem, quas ſpes eſt neque nimis communes ac contritas, neque alienas ab hoc inſtituto, neque cognitu inutiles iudicatum iri. Dicam enim de poëtices ipſius natura primum & antiquitate: tum ſuauitate, & quid ſit, quod eam tantoperè ſuauem efficiat, quasq́ illa hominum generi vtilitates & attulerit & perpetuò adferat: deinde quaſdam Ariſtotelis de poëſi ac poëtis ſententias, quæ propter ipſius auctoritatem in omnium ferè iam animis inſederunt, tentabo & ad diſquiſitionem vocabo: poſtremò cùm & de Virgilio ipſo, & de hoc, quod nobis in manibus eſt, eius poëmate pauca quædam ad ipſius dignitatem ac commendationem pertinentia protulero, mittam concionem, neque committam, vt nimia longitudine aut vobis moleſtiæ ſim, aut aliis, qui poſt me in hunc locum conſcenſuri ſunt, impedimento.* Poëticam *veteres, vt hinc exordiar, non tam artem eſſe, quàm incitationem quãdam animi, & furorem diuinitùs immiſſum, qualis eſt in vaticinantibus, iudicarunt. Quod ita expreſsit*

Cicero

Cicero pro Archia. ſic à ſummis hominibus eruditiſſimisq́ accepimus, ceterarũ rerum ſtudia & doctrina & præceptis & arte conſtare: poëtam natura ipſa valere et mentis viribus excitari, & quaſi diuino quodam ſpiritu afflari. & apud eundem Antonius lib. 2. de oratore hoc ipſum à Democrito & à Platone in ſcriptis relictum eſſe dicit. Ac de Democrito quidem aliis credamus neceſſe eſt: cùm ipſius ſcripta perierint: apud Platonem autem ita multis locis hoc dicitur, vt putidum ſit eos accuratiùs percenſere. Sed & poëtæ ipſi hoc de ſe profitentur ac prædicant: quorum ſunt illa;

Eſt Deus in nobis: agitante caleſcimus illo.
Sedibus ætheriis ſpiritus ille venit.

multaq́ ad eundem modum. & Pindarus eo ſe Bacchilidi anteponit, quod ipſe quidem natura valeat, Bacchilides arte ſubnixus temerè multa profundat: itaque tantum intereſſe inter ſe & illum, quantum inter aquilam & coruos, gloriatur. Neque aut mons ille *duplici vertice inſignis, aut fons, cuius hauſtu, poëtas fieri aiunt, quidquam aliud indicant, quàm eos non arte & induſtria, ſed diuino quodam ſpiritu & inſtinctu valere. Et certè præſtantiſſimi poëtarum, Orpheus, Linus, Muſæus, & ille omnium parens Homerus multis ante ſæculis extiterunt, quàm vlla præcepta poëtices tradita eſſent. Sed tamen ſi naturæ tantùm et ingenij, non artis & induſtriæ poëtica eſt, quid eſt, quod ſummus philoſophus Ariſtoteles libros tres de arte poëtica ſcripſit? quòd optimi poëtæ Horatij libellus eodem argumento ſcriptus*

manibus teritur? quòd, vt ceterarum, ita huius quoque facultatis præcepta quotidie ab hominibus eruditiſſimis ſummo ſtudio tractari videmus? An illud verius eſt, vt in oratore, ſic in poëta, qui oratori affinis quodammodò & in diſsimili genere ſimillimus eſt, & naturæ atq; ingenij præſtantiam & artem præterea quandam ac præceptorum obſeruationem requiri? Ita quidem certè ſentit Horatius, cuius illa ſunt;

Natura fieret laudabile carmen, an arte,
Quæſitum eſt. ego nec ſtudium ſine diuite vena,
Nec rude quid proſit video ingenium; alterius ſic
Altera poſcit opem res, & coniurat amice.

Fatendum tamen fortaſsis eſt: plus in poëta ingenium, plus in oratore induſtriam poſſe. Sed vt Phyſici aiunt, res è multis ac diuerſis elementis conflatas atq; concretas ex eo nominari, quod in quaq; dominetur: ſic veteres illi cùm in poëtis illũ animi ardorẽ plurimum poſſe, quaſiq; principatum obtinere; curam autem & induſtriam ſubſequi, eiq; quaſi famulari viderẽt, quod præcipuum eſſet, id ſolum eſſe dixerunt. Nam quòd ſummi poëtæ fuerunt, antequàm quiſquam poëtices præcepta traderet; idem in oratoribus dici poteſt. Siquidem vt alios omittã, ille ipſe, quo nemo poſt homines natos, eloquentior fuit: Demoſthenes, omnes eloquentiæ numeros anteà impleuerat, quàm ab Ariſtotele, qui primus vt dialecticen ita & rhetoricen ad artis formam redegit, libri ad eam rem pertinentes cõſcriberentur. Sed emendatè loquebantur homines, antequam grammatici naſceren-

ſcerentur: neq; ex illorum præceptis emendatè loquendi facultas; ſed ipſa potiùs præcepta ex obſeruatione eorũ qui bene loquerentur, enata ſunt: quomodo iuriſconſulti dicunt, non ius è regulis, ſed è iure regulas extitiſſe. neque omnino quidquam eſt aliud ars, quàm imitatio quædam naturæ: neque vlla eſt ars cuius non ſemina ac principia naturæ debeantur. Sic igitur à me primum illud caput eorum, quæ propoſueram, explicatum ſit, vt poëticam, neque impetum quendam animi temerè ſine vllis legibus vagantis eſſe ſtatuamus: neq; rurſus totam præceptis adligatam & adſtrictam teneri: ſed & generoſo quodam ingenio, tum ad concipiendas animo rerum imagines, tum ad ea quæ conceperit, grandibus verbis, & minimè vulgari dicendi genere efferenda egregiè facto & præterea diligenti cura atq; obſeruatione præceptorum quorundam contineri. Antiquitas ipſius vel è Ciceronis *teſtimonio omnibus nota eſt, qui è doctis antiquiſsimum eſſe ait poëtarum genus.* Nos certè Homero*, quem tamen multi poëtæ anteceſſerant, nullum profanum ſcriptorem vetuſtiorem habemus.* Et illi *qui primi diſperſos homines congregaſse, & ex agreſti ac ferina, ad mitiorem & cultiorem vitam traduxiſſe perhibentur, non alij quàm poëtæ fuerunt: quos propterea* Plato *deorum filios & ſapientiæ patres ac duces vocat. Qui cùm & præclaras ſententias funderent, & certis numeris ac pedibus verba vincirent, ita vt neq; vlterius quàm par erat excurrerent, neque citeriùs ſubſiſterent: ſed paria paribus reddentes æquilibritatem in dicendo*

quandam efficerent: & oraculorum ſimilia atque ænigmatum ſpeciem præbentia multa loquerentur, admirata eos illa rudis antiquitas, & diuinum aliquid in eis latere rata eſt, & ſuauitate cantuum irretita, ducendā ſe illis gubernandamq́ permiſit. Mulcet autem animos, incredibili ſuauitate perfundit poëſis, vt vno verbo dicam, propter admirabilitatem. Delectat enim, ait Cicero, quicquid eſt admirabile. Poëtæ autem & mira quædam narrant, & ea miro modo eloquuntur. Iam omnes homines natura cupidi ſunt ſcientiæ: & admiratio ſtimulus quidam eſt ad ſapientiam ac ſcientiam: impellit enim ad quærendam cauſam, in cuius cognitione ac perceptione poſita ſcientia eſt. Itaque Ariſtoteles, cuius hæc ex fontibus libamus, & admiratione ductos eſſe homines ait ad philoſophandum: & vt quiſque ſapientiæ amantiſsimus ſit, ita eſſe amantiſsimum fabularum. Delectant poetæ numero quoq́ ipſo & ſono, qui naturæ noſtræ ita conſentaneus eſt vt veterum quidam animum ipſum numerum eſſe atque harmoniam putauerint. Delectant etiam quia in rebus nihil ad nos attinentibus pertentant animos noſtros omni genere affectuum: ita vt vel legentes poëmata, vel audientes, interdum angamur ac premamur metu, interdum ad ſpem erigamur, nonnunquam exhilaremur, nonnunquam etiam iis quæ ficta eſſe ſcimus, illacrymemur. Vir ſanctiſsimus & eruditiſsimus Aurelius Auguſtinus ſæpè vbertim fleuiſſe ſe, cùm Didonis mortem apud Virgilium legeret, confitetur. Sed hoc in eo propter ſingularem

ipſius

ipſius bonitatem minus fortaſſe mirum videri poteſt. Verè enim hoc Græci prouerbio dicunt; Bonos viros faciles eſſe ad lacrymandum. Quid quod feris quoque ac barbaris hominibus, & cæde ac ſanguine gaudentibus poëmata tamen miſericordiam interdum & lacrymas commouent? Alexandrum Pheræorum tyrannum accepimus aſpero ſupra modum & immitti atq; efferato ingenio fuiſſe: ita vt homines alios viuos defoderet, alios aprorum vrſorumq́; pellibus tectos, canibus venatricibus laniandos obiiceret, idq́; ſibi pro ludo atque oblectamento haberet: quaſdam etiam ciuitates amicas ac ſocias immiſſis ſine cauſſa ſpiculatoribus, repentè vniuerſas contrucidaret. Coram hoc agebantur aliquando Euripidis Troades: qua in fabula dolenter admodum deplorantur Troianorum calamitates. Homo quamuis aſper & indomitus, quemque nulla vnquam res ad miſericordiam flectere potuiſſet, ſenſit tamen ſe poëtices cantibus commoueri. Itaque ſtatim ſe proripuit è theatro: indignum eſſe dicens, ſe, cui tot ſtrages, tot vrbium direptiones, tot ciuium exquiſita tormenta nunquam lacrymam vnam exprimere potuiſſent, Hecubæ & Andromachæ malis illacrymari. Quã vim poëtarum Horatius meritò cum funambulorum & magorum operibus comparauit.

Ille, inquit, per extentum funem mihi poſſe videtur
Ire poëta, meum qui pectus inaniter angit,
Irritat, mulcet, falſis terroribus implet,
Vt magus: & modò me Thebis, modò ponit Athenis.

Paulò

Paulò aliter explicat Ariſtoteles cauſam eius voluptatis, quam ex poëſi capimus: ſed nihil probibet aliter à pluribus eadem de re, & tamen verè ab omnibus diſputari. Ait igitur Ariſtoteles natura comparatum eſſe, vt omnes homines imitatione gaudeant, & ex rebus imitando expreſſis cuicuimodi tandem illæ ſint, voluptatem percipiant. Huic rei *argumento eſſe puerulos, qui natura duce, imitari omnia geſtiant: & hoc vel maximè differre homines à ceteris animantibus, quòd homines natura maximè facti ſint ad imitandum; addit quæ prima homines diſcunt, imitando diſci; neq; quenquam eſſe quin rebus imitando expreſſis gaudeat, etiam iis, quas veras nollet aſpicere.* Non *igitur mirum eſſe, cùm poëſis imitatio ſit, tantam ex ea ab omnibus percipi voluptatem. Hæc, vt à veritatis amantiſſimo philoſopho tradita ſunt, quin etiam veriſſima ſint dubitari non poteſt. Sed mihi tamen interdum non paruam dubitationem attulerunt. Ita enim mecum cogitabam: quod oculo lux eſt, idem eſſe animo veritatem: & quemadmodum luce oculum gaudere, abhorrere à tenebris: ſic animos noſtros iis quæ vera ſunt gaudere, quæ falſa ſunt ea aſpernari ac refugere.* Et Euripides *quidem iucundiſſimum eſſe ait, ſcire. Ariſtoteles autem diſcere; quorum vtrouis poſito, nihil veræ ac liquidæ voluptatis è rebus falſis percipi poteſt. falſa enim neque ſciri, neq; diſci queunt. Et tamen falsò gaudere homines, multis argumentis mihi videbar poſſe peruincere.* Nam *& poëſi gaudent, & pictura, & omni deniq; imitatione.* Omnis

autem

autem imitatio videri vult id quod non eſt: itaq; quodam genere mendacium eſt. Neq; verò tantùm libenter ea videmus expreſſa coloribus: quæ vera delectant, vt nemorum pratorumq́; viriditatem, tellurem multiplici variorum florum tegmine opacatam, eximia pueros mulieresq́; forma, ſed ea etiam quæ vera videre nollemus, mirabiliter nos picta delectant. Hercules liberos interficiens, diſcerpens Pentheum mater, rota volutus Ixion, iecur vulturi præbens Prometheus, ceteráque depoëtarum mendaciis pictorum quaſi propagata mendacia. Quid eluuiones, incendia, ruinas, domorum vrbiumq́; direptiones loquar? quæ vera ſani omnes refugiunt, picta, ſumma cum voluptate intuentur. Ac admirari quidem ſolemus, ſi quos videamus nihil maiorem è fictis, quàm è veris, voluptatem percipere: eóſque rudes eſſe atq; impolitos iudicamus. cuiuſmodi ille Laco fuit, qui ceteris tabulam quãdam magnifacientibus, in qua pictus erat præpingui ruſticus corpore, ad vmbram arboris ſtratus, magna cum ſignificatione languoris ac deſidiæ, negauit eam ſibi placere: quod talem hominem ne viuum quidem in ædibus habere vellet. Et Anacharſis qui inuitatus aut audiendum quendam, qui mirificè Luſciniæ cantum imitabatur, aſpernatus eſt: veras ſibi Luſcinias ſæpe auditas eſſe dicens. At quis noſtrum non talia omnia pluris faciat imitata quàm vera? Quæ autem vera vacca tantopere vnquam celebrata eſt, quantopere vacca Myronis? Nunquid igitur hominem falsò gaudere dicemus? Immò verò naturæ hominum amicæ

pene

pene veritas eſt: neq; aliud quidquam mendacio gratiam conciliat, quàm imitatio veritatis. Itaq; cum ea dicuntur quæ nullam prorſus habeant veritatis ſimilitudinem, aut ſuapte vi, aut habita ratione eorum apud quos dicuntur, nulla ex talibus mēdaciis exiſtere voluptas poteſt. At poëtarū figmenta & ingenioſè excogitata ſunt, & accedunt plerunq; ad aliquā ſimilitudinem veri: & ita exponuntur, vt in ipſa eorum expoſitione mirificum quoddam ingenij acumen perpetuò eluceat. Itaq; quoniam verum ingenioſè imitantur, oblectant. Sequitur, vt oſtendam quæ commoda humano generi adferant poëtæ: & quas ad res vtilis ſit poëmatum lectio. Dico autem, quæ duo vt doceret Achillem Phœnix, comitem ſe ei à patre datum eſſe profitetur, ad ea vtraq; poëtas vtiliſſimos eſſe, Nam & bene loqui docent, & ad honeſtas actiones animos legentium aut audiētium impellunt. quod his verſibus exponit Horatius;

Os tenerum pueri, balbumq; poeta figurat:
Mox etiam pectus præceptis format honeſtis,
Aſperitatis, & inuidiæ corrector, & iræ.

Ac de eloquentia quidem, quin ad eam plurimum conferant, ne dubitari quidem poteſt. Omnis enim granditas orationis, omnis peregrina, & ab vulgari abhorrens conformatio verborum, omnes figuræ inſigniores non ab alio ſcriptorum genere, quàm à poetis petuntur. Numeroſè autem dicere, quo nullum maius elocutionis ornamentum eſt, nemo non poterit, niſi qui aures habeat in numeris poeticis diu multumq; tritas & exercitatas.

Illa

Illa maior & dubitationis plenior quæſtio eſt, proſint ne moribus poetæ, an eos inficiant ac deprauent. Plato enim cum innumerabilibus locis ſummam laudem tribuiſſet poetis ac præcipuè Homero, in libris de republica, multa ab eo peccata eſſe demonſtrat, & ciuibus ſuis ab eo metuens, excludit eum ab illa quam inſtituit, ciuitate. Quem imitatus Cicero in Tuſculanis, Vidéſne, inquit, poetæ quid mali adferant? Lamentantes inducunt fortiſsimos viros: molliunt animos noſtros; ita ſunt deinde dulces, vt non legantur modò, ſed etiam ediſcantur. Sic ad malam domeſticam diſciplinam, vitámque vmbratilem & delicatam cùm acceſſerunt etiam poetæ, neruos omnes virtutis elidunt. Rectè igitur à Platone educuntur ex ea ciuitate, quam finxit ille, cùm mores optimos, & optimum reip. ſtatum exquireret. Nos verò, ſi vt Sirenum, ita poetarum cantus exitioſi ſunt, obturemus adoleſcentium aures, neq; ad eos vllum poeticæ ſuauitatis guſtum permanare patiamur. Sed ſi, adhibito iudicio, eorum lectio fructuoſa eſt, caueamus ne faciamus idem quod Lycurgus Rex Thraciæ.

Cetera deſiderantur.

Aggreſ-

Aggreſſurus Satyram tertiamdecimam Iuuenalis.

ORATIO XII.

Habita Romæ anno M. D.Lxxv.

CVM conſtituerim vobiſcum vnà euoluere atq; excutere librum Senecæ de prouidentia, iudicaui omnibus nobis commodum fore, ſi is liber ſeorſum à ceteris Senecæ operibus mea opera emendatus excuderetur. Ac ſperabam id fore, antequàm ad has mihi iucũdiſsimas, vobis, vt meritò ſperare videor, non moleſtas exercitationes rediremus. Sed aliter cecidit. Interea igitur, dum ille pulcherrimus libellus à librariis deſcribitur, delegi 13. Iuuenalis ſatyram in qua hoc triduum conſumeremus. Et iucunda autem & vtilis illius euolutio futura eſt. Continet enim multas graues & vtiles ſententias, optimis verbis, & genere quodam dicendi ſalſo, feſtiuo, hilari, &, vt ita dicam, viuido, quod huic poëtæ proprium ac perpetuum eſt, explicatas. Neque mihi quiſquam illud obiecerit, multos eſſe ex latinis Iuuenale meliores poëtas. Non contendo. Scio multum intereſſe inter Iuuenalem & Virgilium. Sed qui ſolum Virgilium legerit, tantò præſtare eum ceteris, credere poterit, ſcire non poterit. Vt ad certiorem ipſius Virgilij gloriam pertineat, etiam alios legi. Deinde non continuò ſola cognoſcenda quæ optima. Alioqui non tantùm è poëtis ſolus

ſolus Virgilius, ex oratoribus ſolus Cicero, ſed ipſius Virgilij vnum aliquod poëma: Ciceronis vna aliqua oratio legenda erit. Certè enim & aliquod Virgilij poëma, & aliqua Ciceronis oratio principem locum tenet. At nemo vnquàm repertus eſt, qui aut Homerum, præcipuũ eſſe inter poëtas negaret, aut propterea Heſiodũ, Theocritum, Apollonium Rhodium, alios etiam inferiores è manibus hominũ excutere conaretur. Nec quia Sophocles in Tragœdia excellit, idcirco Æſchylum Euripidemq́ contemnimus:

Non, ſi priores, [ait Horatius] Mæonius tenet
Sedes Homerus, Pindaricæ latent,
Ceæq́: & Alcæi minaces,
Stheſichoriq́ graues Camœnæ.

Suus eſt ſtellis honos, ſua lux, etiam ſi à ſolis ſplendore & claritate vincuntur. At ſtultè facit qui in poteſtate eligendi prætermiſſis optimis deteriora ſectatur. Hoc ita demùm in me valeret, ſi ſuaderem vobis, vt eos quos optimos eſſe conſtat, prætermitteretis. Sed id neq́ feci adhuc, neque facturus vnquam ſum, & multùm puto intereſſe, hos quaſi ſecundarum partium ſcriptores melioribus anteponat aliquis, an eis quoq́ ſtudij aliquid tribuendum putet. Præclarè Cicero, ferreum quidem ſcriptorem eſſe non diffitetur Atilium: ſed ſcriptorem tamen, vt legendus ſit. Rudem enim, inquit, eſſe in noſtris poëtis, aut inertiſſimæ ſegnitiæ eſt, aut faſtidij delicatiſſimi, mihi quidem nulli ſatis eruditi vidẽtur, quibus noſtra ignota ſunt. Hæc ille: & illis quidem temporibus

cùm neq; Muſarum ſcopulos quiſquam ſuperarat: & is qui hoc ſcripſit Ennius, meliorum inopia principem locum tenebat. Quid igitur cenſemus dicturum fuiſſe Ciceronem, ſi ad eorum poetarum, qui poſtea floruerunt, tempora vitam producere potuiſſet? Qui certè vt veteris illius Romani ſermonis integritate inferiores fuerint: ſua enim quiſq; ætatis, quàm atauorum ſuorum ſermone vti malebat: limatiores tamen, & cultiores, & multis poeticis virtutibus ſuperiores fuerunt. Num igitur hos nitidos & politos contempſiſſet, qui illos horridos & impexos, ſtudiosè tamen ac diligenter euoluerat? Sed vt in ceteris vitæ partibus, ita in ratione ſtudiorum variè à vulgo hominũ peccari ſolet. Patrum & auorum noſtrorum memoria, qui ſe eruditos perhiberi volebant, optimis quibusq; ſcriptoribus, tanquàm peruulgatis & abditum ac retruſum conſtituentibus valere iuſſis, in aliis quibuſdam obſcurioribus, minusq; tritis ſuam omnem induſtriam collocabant. Itaque eorum pleriſque ſæpiùs in manibus erat Appuleius, aut Sidonius Apollinaris quàm Cicero: Perſium quàm Horatium, Lucanum aut Claudianum quàm Virgilium libentius & maiore cum ſtudio peruolutabant. Animaduertit hunc errorem inſequens ætas, & Bembi, Sadoleti, ac ſimilium & exemplo & auctoritate commota, ad vetuſtiorum lectionem imitationemq; reuocata eſt. Sed ſecutum eſt aliud malum, exorta factione ineptorum hominum, qui præter Ciceronem, Cæſarem, Salluſtium, &, ſi fortè, aliquot alios eidem ætati ſuppares,

ſum ex poetis, præter Catullum, Lucretium, Virgilium, tres aut quatuor alios, clamare cœperunt, ceteros omnes barbaros eſſe, neſciiſſe latinè loqui, neq; ſatis dignos eſſe in quibus cognoſcendis vllum ſtudium poneretur. Inde extitit enectum quoddam & famelicum, &, vt ego interdum vocare ſoleo, dilutum eloquentiæ genus, hominum exiſtimantium bene dicendi laudem in eo poſitam eſſe, vt ne vllum vocabulum ponas, quod non ex Cicerone ſumpſeris, quamuis fatuè atque inſulsè loquaris, ſine vlla vi, ſine vllo acumine, ſine vllo pondere ſententiarum, dummodò vnum illud obſerues, ipſius te Ciceronis fraterculum fore. Similis fatuitas; eorum quoq; qui poetarum laudem affectabant, animos occupauit. Nam cùm ſibi indices quoſdam confeciſſent earum vocum, quibus veteres aliquot poetæ vſi eſſent, putarunt ſe illis æquiparatum iri, dum ſedulò cauerent, ne quam vocem verſibus ſuis immiſcerent, quæ non in illis, quos dixi, indicibus reperiretur. Ergo hoc exemplo ſuo vtrique docuerunt, ex omnibus Ciceronianis vocibus ſtultiſsimas orationes, ex omnibus Virgilianis peſsimos verſus poſſe componi. Neque dici poteſt, quàm hæc hominum ſomnia ſibi placeant, quàm ſe circumſpiciant, quàm ſe impudenter iis, quos non intelligunt, anteponant. Statium, ait eorum quidam, aut Silium Italicum, tu mihi, aut Lucanum aut Senecam nominas? Ouidium etiam, cui præter vnum Virgilium, Latinorum nemo par fuit, contemnere audent, ſeq; ei anteponere nō verentur, Vnus etiam ceteroqui homo eruditiſ-

ſimus, ſed illo errore imbutus, Ouidij metamorphoſin, diuinum poëma, & omnibus ingenij, omnibus eloquentiæ luminibus omni ex parte collucens, in eum ſermonem, quo vulgò nunc vtimur, ſibi conuertendum curauit, ne, ſi eam latinè ſcriptam attingeret, ſinceritatem latini ſermonis, quam ex aliis poëtis hauſerat, contaminaret. Sed hunc quidem excuſare quoquo modo poſſumus: qui cùm & doctrinæ copia abundaret, & latino ſermone peritè ac ſcienter vteretur, hac vna in re nimis credulus fuit, aliorumq́ue iudicio ſtare potiùs voluit quã ſuo. Iſti non ferendi, qui ab omni eruditione imparati, quaſi ſatis ſit dixiſſe, ego pulchra poëmata pango, audent ſe cum eis componere, aut etiam eos præ ſe deſpicere, à quorum coquis, aut mulionibus, ſi hodie viuerent, ſcribendorum carminum laude facilè vincerentur. Horum ego, ſimul atque Iuuenalem mihi in manibus eſſe reſciuerint, qui de me ſermones futuri ſint, non ignoro. Iuuenalem interpretatur. Cur non potiùs Horatium? ſed & tertio ab hinc anno quaſi alij poëtæ deeſſent, Senecæ Troadas delegit, quas interpretaretur. Ego verò & in explicandis Senecæ Troadibus ita tum me verſatum eſſe confido, vt illius poëtæ amorem multis incuſſerim: & in huius Satyræ explicatione, ſpero me perfecturum, vt eiuſdem poëtæ alias quoque cognoſcere cupiatis. Sed ſatis iam verborum factum eſt. Nunc primùm exponã argumentum huius Satyræ. Deinde ipſius poëtæ verba recitabo, quæq́ue in eis explicatione egere videbuntur, ea diligenter & accuratè interpretabor.

Cùm

Cùm annales Taciti explicandos ſuſcepiſſet.

ORATIO XIII.

Habita Romæ III. Non. Nouemb. M. D. LXXX.

NEQVE *pars vlla ſtudiorum humanitatis aut amœnior eſt, aut fructuoſior quàm hiſtoria: neque vllius gentis hiſtoria eſt, quæ cum hiſtoria populi* Rom. *aut magnitudine, aut pulchritudine, aut omnis generis exemplorum copia & varietate contendat: neque ex ingenti ſcriptorum, qui res* Romanas *literarum monumentis prodiderunt, numero quiſquam eſt, quem meritò quis* C. Cornelio Tacito *anteponat. Nam ſi nihil eſt hominis animo iucundiùs, quàm diſcere: & eorum quæ ſuaptè vi ac natura iucunda ſunt, tantò quidque iucundius, quantò laboris ac moleſtiæ minùs exhibet: dubitare de hiſtoriæ ſuauitate nemo poteſt: cùm ſcripti genus nullum ſit, ex quo aut plura, aut citiùs & minore animi contentione diſcantur. Artium præcepta, dum traduntur, moleſta ſunt: mathematica non plures pulchritudine inuitant, quàm difficultate deterrẽt: illa ipſa princeps & regina artium philoſophia nunquam tam multos habuit ſtudioſos ſui, vt non plures obtrectatores habuerit: vna hiſtoria eſt, quæ omnium ſtudia alliciat, aures teneat, animos mulceat: à qua ſi quis abhorrere ſe*

dicat, parum abſit, quin ipſe ſe ne hominem quidem eſſe fateatur. Paruulos pueros, in quibus naturæ vis maximè elucet, veriſſimeq́; perſpicitur, nulla re magis quàm narratiunculis duci videmus: qui etiam ſæpe, vt aliquẽ fabellas narrantem audiant, eas ipſas, quibus cum maximè operam dant, luſiunculas deſerunt. Iſti ſuperbi ac diuites, librorum & literarum omnium oſores, qui ſibi è ſtolido ac ſupino pulcherrimarum rerum contemptu gloriam quærunt, vt tamen ſic quoque aliquod hominis ſimulacrũ ac veſtigium retineant, ab hiſtoria non penitùs abhorrent. Itaq; in illis ipſis quoq; atriis, cenationibus, cubiculis, vnde aliæ omnes literæ omniſq́; honeſtas exulat, in menſa tamen aliqua, aut in abaco interdum videas expoſitos vna cum fritillo, & turricula ac teſſeris ceteroq́; inſtrumento aleatorio etiam libros aut hiſtoriam, aut aliquid hiſtoriæ vtcumq; ſimile continentes. Vt enim muſtum bibunt, qui vini veteris acrimoniam atq; auſteritatem non ferũt: ſic pueri, & viri puerorum ſimiles, quia ſeriò ſcriptæ hiſtoriæ grauitatem ſeueritatemq́; non capiunt, inanibus ſe fabulis propter quãdam illarum cum hiſtoria ſimilitudinem oblectant. Sed ſuperuacaneum eſt de voluptate, quæ ex hiſtoria percipitur, pluribus dicere: cùm id de ſuo quiſq; ſenſu iudicare facile poſſit. Vtilitas autem quanta ex hiſtoriæ tractatione capiatur, quis nõ videt? Mitto iam quod ille apud Platonem Aegyptius ſacerdos Soloni dixiſſe fertur, ſemper pueros eſſe, qui vetuſtatis cognitione careant, illius quidem omnium humanarũ rerum moderatricis prudentiæ,

dentia, vnde maior vis quàm ex hiſtoria colligi poteſt? Non enim auium cantu, aut volatu, non inſpiciendis pecudum fibris, non interpretãdis hariolorum cantibus futura prænoſcuntur: qui cuiuſqúe conſilij aut incepti exitus eſſe ſoleat, qui diligenter notauerit, atq; obſeruauerit, is demùm, quid ex quo euenturum ſit optimè ac certiſsimè prouidebit. Quanquam enim non certa quadam & immutabili ſerie res humanæ voluuntur, magnaq; earum varietas & inconſtantia eſt, vt hoc ipſum, quemadmodum dicebat Agatho, veriſimile ſit, multa præter id quod veriſimile eſt euenire: plerunq; tamen è ſimilibus ſimilia exiſtunt: neq; vlla certior regula eſt iudicandi quo quaque res euaſura ſit, quàm inſpicere, quem exitum ſimilia in longinquitate temporis ſæpius ac frequentius habuerint. Quod ſi aut temporis hominibus ad viuendum conceſsi breuitas aut ipſa vitæ ratio pateretur, vt idem homo multa ſæcula, integra mente, integriſq; ſenſib⁹ vixiſſet: multas prouincias obiiſſet, ad intimas principum virorum de grauiſsimis rebus conſultationes frequenter adhibitus eſſet: omnium ſententias audiiſſet: rationum, quibus quiſque niteretur, pondera ac momenta diligenter expendiſſet: obſeruaſſet poſteà, & notaſſet diligenter, quid ex quo conſecutum eſſet: quis non incredibilem quandam in eo vigere vim conſilij crederet: quis non eius ſententiam de rebus gerendis in oraculi propemodum loco ac numero habendam fateretur? Atqui quod natura nobis denegat, præſtat hiſtoria, vt qui eam diu ac diligenter perueluta-

runt, omnibus ætatibus vixiſſe, omnes regiones perluſtraſſe, omnibus publicis conſiliis interfuiſſe, omnia quæ vnquam contigerunt, præſentes ſpectaſſe, atque annotaſſe videantur. Nam quod alicubi Ariſtoteles ait, maiorem quandam eſſe poëtices quàm hiſtoriæ cum philoſophia coniunctionem: quod hiſtoria tantùm quid factum ſit, exponat, poëtica quid fieri debuerit: id quale aut quomodo accipiendum ſit, alias fortaſſè videbimus: illud certè & extra omnem controuerſiam eſt, & ab eodem Philoſopho alibi traditur, in grauibus & ſeriis deliberationibus cùm maximus exemplorum vſus ſit, è poëtis quidem petita exempla in vulgus interdum aliquid valere: at apud graues et cordatos viros multò maiorem vim ea quæ ex hiſtoriis ducta ſunt, obtinere. Nã quòd Horatius Homerum commendans dicere auſus eſt, quid honeſtum, quid turpe, quid vtile, quid inutile ſit, meliùs eum ac pleniùs, quàm philoſophos docere: id ego de hiſtoria longè verius ac iuſtiùs dicere auſim. Etenim philoſophi primas rerum cauſas inquirunt, in præceptis communibus latiſſimeq; patentibus occupantur: ſingula non ferè conſiderant. Omnis autem actio, omniſq; deliberatio ſingulis in rebus verſatur: neq; quiſquam vnquam, num bellum gerẽdum foret: ſed num huic populo aduerſus illum hoc tempore gerendum foret, deliberauit. Vt igitur medicus qui multis ægrotis adſederit, multos curauerit, multis arteriam explorauerit, venam ſecuerit, medicamenta miſcuerit: quid ex quoq; accidere ſoleat, notauerit, ſæpè ad medendum vtilior eſt

eo,

eo, qui maiorem quidem rerum medicarum ſcientiam ex Hippocratis libris hauſerit, ſed illa cognitione contentus nunquam hominis ægroti lotium aſpexerit: ſic ad conſultandum melior, qui multa eiuſdem generis ſingularia in hiſtoriis adhibito iudicio notauerit, quàm qui ex philoſophorum ſcriptis communia quadam viuendi præcepta cognouerit. Optandum quidem eſt, vt vtrumque adſit: ſed ſi alterutro carendum ſit, malim experientem & exercitatum hominem ſine vlla vniuerſa cognitione totius generis, quàm eruditè & ſubli-miter de vniuerſo genere diſputandi peritum, vſus & exercitationis expertem. Hunc in ſchola libentiùs audias, illum vtilius in conſilium adhibeas. Sed de vtilitate hiſtoriæ & dicta ſunt à me aliàs multa, & dicentur: & cùm quæcunque potuero dixero, ſemper tamen multa ſupererunt. Quantò autem populus Roma. ceteris gentibus imperij magnitudine præſtitit, tantò hiſtoria populi Romani ceterarum gentium hiſtoriis antecellit. Nullius populi obſcuriora & tenuiora principia: nullius admirabiliores progreſſus: nullius tanta maieſtas, tanta in proſperis rebus moderatio, in aduerſis animi magnitudo: nuſquam & virtutum & vitiorum omnis generis aut plura exempla, aut illuſtriora. Quòd ſi nulla gens eſt vſque eò immanis ac barbara, quæ non in rebus geſtis Romanorum cognoſcēdis plurimùm operæ ac ſtudij collocet: quid nos facere oportet, qui Romæ viuimus: qui è Romano cœlo ſpiritum ducimus, qui poſt tot acceptas clades, tot calamitates, tot ſtrages, à bacchantibus

barbaris, vt à petulantibus ſeruis viduæ & effœtæ iam dominæ inſultantibus, editas, tam multa tamen illius antiquæ virtutis ac maieſtatis monumẽta quotidiè intuemur? An cùm tam multos ingenioſos et eruditos homines in remotiſsimis gentibus natos, tam longinqua itinera ſuſcipere, tantos ſumptus facere, tam multis ſe laboribus ac periculis exponere videamus, vt Romã videant: quod ita iudicant ſe meliùs ac perfectiùs hiſtoriã Romanam intellecturos, ſi ipſum vrbis ſitum, ipſa mœnia, ipſas veterum arcuum, trophæorum, templorum quamuis laceras & diſiectas reliquias, illos tot olim nobilitatos victoriis colles viderint: nos, quibus otioſis hæc omnia in oculos aſsiduè incurrunt, rerum Romanarum cognitionẽ negligemus? Quarum per ſe tãta pulchritudo eſt, vt etiam ſi ſcripta eſſent horrido aliquo & inculto orationis genere, ſuapte tamen vi hominũ ſtudia excitarent: nactæ autem ſunt eiuſmodi ſcriptores, qui, quamcumq; ſibi ſcribẽdi materiam ſumpſiſſent, digniſſimi tamen ſtudio propter ipſum ſcribẽdi genus fuiſſent. Non enim poteſt quiſquam dicere, in ſcriptores rerum Romanarum intuens, cur hæc tanta ingenia ſe dignius aliquod ſcribendi argumentum non elegerunt? neque rurſus illud, cur res tam claræ tamq; illuſtres non in aliquos magnitudine ſua dignos ſcriptores inciderunt? Ita rerum magnitudo præſtantia ingenia euocauit: ſcriptorum præſtantia rerum magnitudinem adæquauit. Quid enim, vt ceteros in præſens omittam, ipſos modo principes nominem, aut Salluſtio grauius ac neruoſius,

aut

aut Liuio grandius & vberius, aut Tacito preßius, prudentius, limatius omni ex parte perfectius fieri poteſt? Cuius annales quoniam hoc anno, quod Deus fauſtum ac felix eſſe velit, vobiſcum vnà communi ſtudio euoluere, viamq́ vobis ad eos faciliùs intelligendos, vt potero, præire decreui, pauca mihi quædam de eo dicenda ſunt: non vt eum laudem: nam cùm ipſe ſe ſatis tacitus laudet, ego quoque præſtantiam ipſius tacitus admirari malo, quàm & infantiam meam prodere, & laudes ipſius, ingenij culpa deterere: ſed vt iis reſpondeam, qui & Tacitum tanti à me fieri, & me tam diu, tanto ſtudio, vt mihi eius publicè interpretandi poteſtas fieret poſtulaſſe mirantur. Hodiernam autem orationem meam illi ipſi qui Tacito obtrectant, breuiorem reddiderunt. Nam ſi Tacitus mihi laudandus fuiſſet, neceſſè habuiſſem vndiq; conquirere ac colligere quæcumque veteres à perfecto hiſtoriæ ſcriptore exigenda eſſe dixiſſent, ac prolatis exemplis oſtendere ea omnia Tacitum cumulatiſſimè præſtitiſſe: quod & ſi veriſſimè fieri poterat, propter ipſam tamen multitudinem & varietatem arduum ac difficile fuiſſet. Nunc Taciti quidem virtutes meliùs ac commodiùs in progreſſu operis ſingulas notabimus: hodiè niſi temporis excludamur anguſtiis, pauca tantùm quædam refutabimus ac refellemus, quæ in eum temerè ab imperitis coniici ſolent. Inprimis autem illud poſitum ſit, quæ ſumma ſcribentium laus eſt, eam Tacito ab omnibus vno ore tribui: nullum vnquā ſcriptorem prudentiorem ac conſideratiorem fuiſſe: ſiccam

ac ſo-

ac ſobriam eſſe illius orationem, adſtrictam verbis, denſam ſententiis, nihil in ea notari poſſe diffluens, nihil inane, nihil redundans: ſingulis ſæpè verbis ſingulas ſententias contineri. Magna laus: & quæ in quo ſit, facilè ei alias deeſſe patiaris. Nam vt in iis quæ poßidentur, ea plurimi ſunt, quorum exigua moles eſt, pretium ingens: vt aurum, vt gemmæ: vt in cibis ij maximè laudantur, qui minimùm detrimentorum habent, plurimùm ſucci: ita maximi facienda oratio, quæ paucißimis verbis plurimum ſententiæ amplectitur. Indicat enim, ſe in pectore non in ore naſci. Hæc præcipua orationis virtus quæ ex omnibus ſcriptoribus Latinis in Tacito præcipuè cernitur, effecit, vt omnium ætatum ſapientißimi quiq; , qui non inani verborum ſono, ſed bonitate & grauitate ſententiarum ducerentur, præcipuo in honore Tacitum ſemper habuerint, eiusq; aßiduam & accuratam lectionem principibus viris omnium vtilißimam iudicarint. Neque verò vt id ita eſſe doceam, illo præcipuo argumento nitar, quòd M. Tacitus nō Imperator tantùm, ſed propè ſingularis exempli Imperator, huius noſtri imaginē in omnibus bibliothecis collocari, libros ne perirent, quotannis decies deſcribi, & in archiis ciuicis aſſeruari voluit: cùm ſe etiam ab eo genus ducere gloriaretur. Vetera illa iam & obſoleta: et exemplorum quæ tantoperè à temporibus noſtris remota ſunt, minùs magna vis eſt ad permouendum. Paulus III. P. M. quo nullum ſapientiorem ſenem noſtra vidit ætas, Tacitum ſæpè relegendo contriuerat neq; vllum

vllum profanum ſcriptorem æquè libenter legebat. Coſmus Medices, qui primus Magnus Etruriæ Dux fuit, homo factus ad imperandum, qui eam, quæ vulgò fortuna dicitur, in conſilio & prudentia conſiſtere docuit, Taciti libros in deliciis habebat: eorumq́ lectione auidiſsimè fruebatur. Neq; non hodie multi aut principum, aut eorum qui de ſummis rebus à principibus in conſilium adhibentur, eundem ſtudioſiſsimè legunt, et quaſi pro magiſtro quodam prudentiæ habent. Nunquid igitur mouebimur ſtultis quorundam vocibus, qui niſi quod ipſi didicerunt, nihil diſcendum putant: &, quoniā à magiſtris ſuis nihil olim præter bucolica Virgilij, & paucas Ciceronis epiſtolas, & orationem ſi fortè, aliquam audierunt, ab iis me diſcedere, & vobis grauiora proponere, iniquo animo ferunt? An quiſquam veſtrum eſt, qui eo cōſilio ſtudia ſequatur, vt in puluere ſcholaſtico conſeneſcat? Cur igitur ea potiùs conſectemur, quæ tantùm in ſcholaſticis concertatiunculis inter adoleſcentulos, aut ſenes adoleſcentulis ſtultiores oblectamento, quàm quæ olim grauiſsimis in negotiis emolumento futura ſint? Vos verò iſtos nugatores cōtemnite, præſertim cùm illa leuiora aut iam didiceritis, aut, qui ea vſque ad tædium inculcēt, in omnibus vicis ac triuiis obuios quamlibet multos; qui Tacitum interpretari aut poſsint, aut velint, nō multos ſitis habituri. Nunc, quæ in eo culpari à nonnullis ſoleant, exponerem, eáque omnia, vti pollicitus eram, refutarem ac refellerem: ſed video me longiùs progreſſum eſſe dicendo, quàm à principio exiſtima-

ſtimaram. Fefellit me Taciti amor: cuius laudes tùm hodierno die tacitus prætermittere ſtatuiſſem, auferri me poſteà paſſus ſum: neq; mihi potui ne eas ſtrictim & modicè attingerem, temperare. Vereor autem ſi longiùs orationem producere voluero, ne & vobis moleſtiæ ſim, & iis qui poſt me in hunc locum conſcenſuri ſunt, impedimēto. Quare quæ ſupererant, in craſtinum, ſi vobis quoq; ita videtur, differam: neq; metuam, ne quis me hodie iuſto breuiorem fuiſſe dicat. Nam & in his primis velitationibus noſtris, iuſtiq; curſus ac certaminis quaſi proluſionibus breuitas culpari non ſolet: et verum eſt, quod ait Varro, portam itineri eſſe longiſsimam. Equos ipſos, vbi diu quieuerūt, qui longum iter ingreſſuri ſunt, fatigare primo itineris die non ſolent. Si tot præſtantibus viris, qui huc hodie conuenerunt, vt dicendo placerem, conſequi fortaßè non potui: at certè, breuiter dicendo, minùs vt moleſtus ſim, conſequar: Sed vtinam, Auditores, vtinā & breuis hodie viſus ſim, & quicumq; me vnquam audient, breuem ſemper fuiſſe me doleant. Quantò ſuauiùs eſt, abeuntes dicere, cur hic tam citò deſiit? Quàm abire cupientes, quando tandem hic deſinet? Nimio ſatius eſt, quod cum fame relinquit, quàm quod ſatietate diſtendit.

Sequitur

Sequitur in eodem argumēto.

ORATIO XIV.

Habita Romæ Prid. Non. Nouemb. M. D. Lxxx.

QVI me à Taciti interpretatione deterrere cupiebant, quinq; præcipuè quæ illi obiicerent, reperiebāt. Primum quòd illorum temporum hiſtoriam contexuiſſet, quibus vetus illa S. P. Q. R. maieſtas & amplitudo conciderat, quibus illi paulò antè terrarum domini, acerbiſſimo teterrimorum tyrannorum dominatu oppreſſi tenebantur. Non iam amplius Camillos, Curios, Fabricios, Maximos, Lælios, Scipiones, aliaq; virtutum non hominum nomina in hiſtoria repertum iri, ſed degenerem & oblitum virtutis auitæ populum, ſed ſenatum ad ſeruilem adulationem proiectum, ſed propoſita vitiis quæ quondam virtutibus deferebātur præmia, ſed vnius impuri hominis libidinem extincta legum auctoritate dominantem. Quod ſi verè dictum eſſet à ſummis philoſophis, principum mores eſſe ſpeculum ciuitatis, ceteramq; multitudinē ad imperantium exempla componi: quem virtuti locum eſſe potuiſſe in ea vrbe, in qua, non homines, ſed monſtra & ex omni vitiorum fæce ac colluuione concreta regnarent? Meliùs itaq; cōſulturum eſſe me ſtudiis veſtris, quando Romanam hiſtoriam tractare animus erat, ſi eorum vobis temporum hiſto-

hiſtoriam proponerem, quibus populus R. foris aduerſus barbaras gentes, domi aduerſus vitia perpetuū bellum gerebat, neq; ceteros populos bellica magis virtute, quàm innocentia & integritate ſuperabat. Abire in mores, quæ diſcuntur in ſcholis: & ea ferè quemq; imitando exprimere, quibus legendis audiendisq; puer aſſueuerit. Neque deerant, quod equidem valdè miratus ſum, qui non dubitarent mihi auctores eſſe, ſi res ſub imperatoribus geſtas perſequi vellem, vt Suetonium potiùs, quàm Tacitum ſumerem: quem ipſi & meliorem Tacito Latinitatis auctorem & nitidiori ac floridiori genere orationis vſum dicerent. Erant etiam, qui, quod maximum in hiſtorico vitium eſt, fidem quoque Taciti accuſarent, quod multa mendacia hiſtoriis ſuis admiſcuiſſet. Neque tamen, quamquam ſæpè à me orati vt id facerent, mendacium ipſius proferre vllum poterant: duorum tantùm veterum ſcriptorum teſtimonio id peruincere nitebantur: quorum Vopiſcus aliquando mentitum in hiſtoria Tacitum diceret: Tertullianus eum mendaciorum loquaciſſimum vocaret. Addebant tertio loco, impium ac nefarium eſſe ſcriptorem, qui Chriſtianæ religioni apertè infenſus & inimicus fuiſſet. Aſperum prætereà & inſuauem ac ſpinoſum, & cum cuius difficultate ad eruendas ſententias perpetuò luctandum foret. Poſtremò malè latinè locutum: idq; non vulgus modò dicere, ſed ipſos etiam præcipuos Taciti amatores confiteri. Cuius igitur libri & corruptiſſimorum temporum hiſtoriam, eamq; ipſam neq; ſatis fideliter

deliter ſcriptam, & melius ab alio traditam continerent, & auctoris ſui manifeſtam impietatem proderent, & moleſto atque odioſo propter obſcuritatem, & parum latino ſermone conſtarent, cauſam eſſe nullam, cur, tot potioribus omiſſis, in eo potiſſimùm cõficere huius anni curriculum vellem. At quæ omnia reſpondere conſtitui, ne præiudicata multorum opinio cuiuſquam veſtrum aut animum auocet, aut retardet induſtriam. Primùm igitur conſiderandum eſt, reſpublicas hodie perquam paucas eſſe: nullam eſſe propemodum gentem, quæ non ab vnius nutu atque arbitrio pendeat, vni pareat, ab vno regatur. Ergò hac ſaltem in parte propiùs accedit ad ſimilitudinem temporum noſtrorum ſtatus ille rerum qui ſub imperatoribus, quàm qui imperante populo fuit. Quo autem quæq; hiſtoria rerum noſtrarum ſimilior eſt, eò plura ſunt in ea quæ diſcamus, quæ ad vſum conferamus, quæ ad vitam moresq; referamus. Quamquam autem Dei beneficio ætas noſtra Tiberios, Caligulas, Nerones non habet: prodeſt tamen ſcire quomodo etiam ſub illis viri boni ac prudentes vixerint, & quomodo & quatenus illorum vitia tulerint ac diſsimulauerint: quomodo neque intempeſtiua libertate vtentes, vitam ſuam ſine vlla publica vtilitate in periculum obiecerint, neq; tamen fœda ac probroſa laudantes placere ſibi vllam turpitudinem oſtenderint. Multa ſæpè ſunt in principibus, quæ vir bonus laudare non poteſt, tegere & tranſmittere ſilentio poteſt. Ad ea conniuere qui neſciũt, & ſibi periculum creant, & ipſos prin-

cipes plerumq; deteriores faciunt. Multi enim qui vitia ſua latere credunt, ſpontè ea paulatim exuunt, ne detegantur: & dum ſe bonos haberi putāt, boni fiunt. Iidem ſi turpitudinem ſuā palàm eſſe videant, iam famæ ſecuri, quæ palàm dici vident, palàm quoq; faciunt: & famam dum bonam deſperant, malam negligunt. Melius aūt feret minora et pauciora principum vitia, qui quomodo olim viri boni ac fortes plura & grauiora pertulerint, cognouerint. Quòd ſi quis ſub principibus corruptiſſimis viros ſingulari virtute præditos extitiſſe non putat, magno in errore verſatur. Vixit ſub Tiberio, vt ceteros taceam, Germanicus, cui ego omni genere laudis ne ex illis quidem veteribus Romanis quemquam antepono. Vixit ſub Claudio Seneca, & Senecæ quamquam fortaſſè par nemo, ſimiles tamen multi. Neronis ætas multos habuit quorum virtutem vix ipſius vitia æquarent. Omninoq; ita eſt vt dicam. Vt palmam aiunt aduerſus onera, ſic virtus aduerſus vitium contumax ſurgit: & vt in Ætnæ montis cacumine, vbi maximè vrit flamma, herbam quoq; finitimam maximè virere perhibent, quaſi ipſa ſecum contendente natura, & nolente fecunditatē ſoli vicinorum ignium ardore ſuperari: ſic plerumq; vbi maxima vitia dominantur, maximè virtutes erumpunt, quæ cum illis certamen ſuſcipiant: & ſi ſuperiores eſſe non poſſint, non tamen hoſtibus ſuis triumphum ſine dimicatione concedant. Non igitur, ſi pleriq; Imperatores vitioſi fuerunt, idcirco bonis & vtilibus exemplis temporū, quibus illi rerum potiti ſunt, hiſto-

hiſtoria caritura eſt, ſed & ipſa improba exempla nos interdum ad virtutem acuent: cautiores certe & conſideratiores efficient. Ex illa perpetua ſimulatione Tiberij, ex illo vultu ac ſermone alia omnia quàm quæ cogitabat præ ſe ferente diſcemus, cautè cum principibus agere, neque ſemper illorum vultui ac blanditiis fidere. Diſcemus, quæ principes occulta eſſe volunt, ea, etiamſi ſciamus, neſcire, neque altiùs, quàm ipſi velint, in eorum arcana penetrare. Iuuabit in Seiano videre quàm in lubrico ſit eorum potentia, qui ſe malis artibus apud principes omnia poſſe rentur: quamquè ſæpe vbi diu in alios contumelioſè debacchati ſunt, & in præceps decidant ipſi, & alios in idem exitium trahant. Sic ipſa quoque improba exempla proderunt. Sed de his ſatis. Iſtos autem ſatis mirari non poſſum, qui vbi de Tacito agitur, Suetonium nominare audent. Nihil equidem detrahendi ſtudio dicam, longè enim id & ab ingenio, & ab conſuetudine abhorret mea: neque is ſcriptor eſt Tacitus, cui gloria ex aliorum vituperatione quærenda ſit: ſed inter eum & Suetonium nimium quantum intereſt. In Suetonio nihil eſt ex quo eius aut prudentiam, aut eloquentiam, aut eruditionē vllam eximiam agnoſcas. In Tacito quid horum emineat, ideo difficile dictu eſt, quia eminent omnia. Suetonium certè nemo vnquam veterum aut inter eruditos aut inter diſertos nominauit. At Tacitus habitus eſt ætatis ſuæ ſine controuerſia eloquentiſſimus, & quæ virtus Demoſtheni maximam inter Græcos gloriam peperit, quam illi δεινότη-

 τα ap-

τα appellant, eam, vt propriam & peculiarem Tacito tribuunt omnes. Eloquentiſsimum quidem illum vocat Plinius: & illud eximium in eo fuiſſe ait, vt σεμνῶς diceret. At Suetonium S. Hieronymus laudat. Magnum teſtimonium, ſi laudat. Non enim ſanctitate tantùm Hieronymus, ſed et eruditione & iudicio præſti... Quomodo igitur laudat? Eadem libertate ſcripſiſſe eum ait Cæſarum vitas, qua ipſi vixerunt. Non magna laus, ſi laus eſt: ſed ego laudem eſſe non puto, Quid enim laudis habet, cùm Cæſares in ſumma licentia atq; impudentia vixerint: orationis turpitudine, ipſorum flagitia æquaſſe, quæq; illi perpetuis tenebris operienda patrarant, ea nudis & prætextatis verbis in lucem et in aſpectum hominum protuliſſe? Itaq; nihil apud Suetonium frequẽtius legas, quam exoletos, & ſpintrias & cellarios, & nubentem Neroni Sporum, Doryphoro Neronem: voces etiam, quas in illis flagitiis miſerint: quaſi hæc ſcire, poſterorum intereſſet: quorum commemoratione non ſcriptorẽ modò, ſed ipſas chartas erubeſcere oportebat: cùm hæc interim ita ſubtiliter ac particulatim perſequitur, vt docere voluiſſe videatur. In Tacito nihil ſimile reperias. Talia aut præterit, aut ita ſignificat, vt odiſſe et abhorrere videas, non, vt illum alterum, cupidè in eis immorari. Inter Vopiſcos igitur et Spartianos, & Lampridios & eiuſmodi vitarum ſcriptores Suetonius emineat, illa ſe iactet in aula: hoc ceteris melior, quod ætatis beneficio, meliùs quàm illi latinè loquitur: ad Taciti quidem gloriam aſpirare, aut ſe cum eo conferre

ſi vo-

ſi voluerit, omnium eruditorum conuicio vapulabit. Equidem quod ad me attinet, Suetonij lectionem, non minus quàm Catulli aut Martialis adoleſcentibus pernicioſam, etiam confirmatæ ætatis viris periculoſam puto. At mendax eſt in hiſtoria Tacitus. *Mitto quòd ſi hoc maximè conſtaret, eum hiſtoricorum more, aliquid interdum eſſe mentitum, non tamen id valdè nobis curandum eſſe arbitrarer. Non enim quæ ab eo narrantur eiuſmodi ſunt, vt piaculum ſit, quidquam in eis, quod verum non ſit pro vero crediſſe. Sed tamen quis eum mēdacij accuſat? Vopiſcus. Quid iſte Vopiſcus, quid hominis eſt? Quidam Suetonij Simius, longè tamen ab eo diſtans: qui, cùm ſe aliquem videri vellet, affirmauit, neminem ſcriptorum, quantum ad hiſtoriam pertineret, non aliquid eſſe mentitum: gloriatusq́ eſt, multa ſe prodidiſſe, in quibus Liuius, Salluſtius, Cornelius Tacitus, Trogus manifeſtis teſtibus conuincerentur. Magna huius, quiſquis eſt Vopiſci felicitas: nemo vnquam tam curioſè in ipſius mendacia inquiret. Sed tamen quis hoc præſtare auſit, iis quæ hoc hominis ſomnium in tam luculentis ſcriptoribus reprehenderet, veriora eſſe ea, quæ ipſe cum ſuis teſtibus protuliſſet? Quis autem vnquam hiſtoriæ ſcriptor hanc notam effugere potuit? Non tantùm apud Theopompum, & apud Herodotum hiſtoriæ patrem dicuntur eſſe innumerabiles fabulæ: ſed & ipſe Thucydides, qui ea ſcripſit, quibus interfuerat, mendacij à nonnullis accuſatur: Thucydides quoque, ait Ioſephus libro primo aduerſus Apionem, vt multa menti-*

tus, à nonnullis accuſari ſolet: qui tamen accuratiſsimā rerum temporibus ſuis geſtarum ſcripſiſſe hiſtoriam videtur. Aut igitur ne hoc Tacito noceat, aut Thucydidi quoque, & Liuio & omnibus denique hiſtoriarum ſcriptoribus noceat. At Tertullianus, non, vt Vopiſcus, aliqua Tacitum mentitum eſſe dicit, ſed eum mendaciorum loquaciſsimū vocat. Hoc loco peto à vobis, vt me quàm poteſtis, attentiſsimè audiatis. Eadem enim opera & ad id, quod ex Tertulliano adfertur, reſpondebo, & id, quod Tacito grauiſsimum obiicitur, diluam: eum religioni noſtræ inimicum atq; infenſum fuiſſe. Ea in vetuſtiſsimis illis veræ ac ſalutaris religionis noſtræ proſeminatoribus ac propagatoribus pietas fuit, quæ vtinam etiam hodie in omnibus nobis eſſet, nihil vt ferrent, nihil auribus acciperent, quod Chriſtianum non eſſet: quæ cum Chriſtiana pietate pugnarent, ea omnia reſpuerent, reiicerent, auerſarentur, exſecrarētur. Tertullianus igitur qui quædam apud Tacitum legiſſet aduerſus Chriſtum ipſum, Deum ac Dominum noſtrum, & aduerſus Chriſtianos impiè dicta, quaſdam etiam fabulas, quæ tum de ſanctiſsimo viro Moyſe, deq́ue religione Iudæorum, vulgò inter imperitos & veritatis ignaros circumferebantur, ad ea reſpiciens, Tacitum mendaciorum loquaciſsimum vocauit: eadémque res magnam Tacito apud multos conflauit infamiam. Sed nos ſi hoc tempore nihil legendum putamus, niſi quod cum Chriſtiana religione conſentiat, omittamus ſanè omnes illos veteres Græcos Latinóſque ſcriptores. Exulet

let

let à Chriſtianorum ſcholis Homerus, exulet Heſiodus, & vno verbo, omnes antiqui poëtæ. Nemo eſt enim ex illis, qui non deorum infinitam quandam multitudinem inducat. Nemo Platonem attingat: eius enim ſtudio deprauatus eſt Origenes: & fortaßis ex eodem fonte fluxere Manichæi. Nemo Ariſtotelem legat, qui quæ de mundi æternitate, quæ de hominis animo diſputat, eis nihil poteſt Chriſtianæ religioni magis eſſe contrarium. Repudientur Ciceronis cùm pleraq; alia, tum libri præcipuè de fato, de diuinatione, de natura deorum. manifeſta enim impietatis & ἀθεότητος ſemina continent. At illi vixerunt antequam Chriſtus naſceretur: ideoque eis faciliùs ignoſci poteſt. Primum, ſi opus ſit docere poßim, hanc excuſationem non valdè ad id quod agitur pertinere. Non enim ſi antiquiores fuerunt, idcirco minùs prauas opiniones inſerere in animis legentium poſſunt. Sed demus hoc aliquid eſſe. Tollatur igitur Suetonius, in Nerone enim de Chriſtianis contumeliosè & impiè ſcripſit. Non legantur epiſtolæ Plinij, oſtendunt enim eum non tantùm abhorruiſſe à religione noſtra, ſed etiam iudicia exercuiſſe aduerſus Chriſtianos, & eorũ nonnullos adhibitis tormentis ad eiurãdam Chriſti militiam compuliſſe. Deleatur grauißimus et vtiliſſimus ſcriptor Plutarchus, eaſdem enim, quas Tacitus de Moyſe & Iudæis fabulas habet. Quintilianum rhetoribus adimamus. Contumeliosè ipſe quoque de Moyſe loquitur. Iuriſconſultis Vlpianum. librum integrum ſcripſit de pœnis quibus Chriſtiani afficiendi forent.

Philoſophis Porphirium, Simplicium, Auerroëm. Quis non eorum ſe Chriſtiani nominis hoſtem profeſſus eſt? Medicis Galenum. Hiſtoriarum ſtudioſis Ammianum Marcellinum, Eunapium, Zoſimum. Omnes hi alieno à Chriſtianis animo fuerunt: idq́ ſcriptis ſuis teſtatum ac conſignatum reliquerunt. Quòd ſi eos non tamen propterea reiicimus, quid in Tacitum iniquiores eſſe volumus? An quiſquam noſtrum ita infirmus eſt, vt periculum ſit, ne in fide Chriſtiana titubare incipiat, ſi Tacitum Chriſtianum non fuiſſe cognouerit? Doleamus potiùs illius vicem, & grati aduerſus Deum ſimus, qui animos noſtros maiori luce perfuderit. Reſtant duo ex iis quæ Tacito ab imperitis obiici ſolere dixi: quòd obſcurus & aſper in ſcribendo ſit & quod malè latinè loquatur. Equidem cùm iſtos de obſcuritate Taciti querentes audio, cogito quàm libenter homines culpam ſuam in alios conferant, quantóque facilius omnia alia accuſent, quàm ſemetipſos. Simul mihi venit in mentem ſenis cuiuſdam, de quo vrbanè Seneca narrat, eum, cùm, ætatis vitio minus commodè oculis vteretur, in quodcunque cubiculum ingreſſus eſſet, dicere ſolitum, illud parum luminoſum eſſe: maiores feneſtras fieri oportuiſſe. Habeo & ipſe, vtinámque diu habeam, amicum, hominem in primis eruditum, ita ſenem, vt annos propè iam, quemadmodum ait Iuuenalis dextra computet. Is cùm ſurdaſter ætate factus ſit, ſæpe mecum vero ac ſeriò queſtus eſt, prauam conſuetudinem inoleſcere: homines quotidie ſummiſsiùs, quàm ſolebant, loqui. Idem hic

quoq́

quoq; euenit. Qui ipſi tenebras in oculis circumferunt, obſcuritatē Taciti accuſant. At aſper eſt, inquit alius: & Alciatus, amicum ſibi hominem Iouium laudans, non eſt veritus vocare hiſtorias Taciti ſenticeta. Eiuſdem planè iudicij fuit laudare Iouium & Tacitum vituperare. Nihil tā diſsimile quàm inter ſe hi duo. Non diſplicere non poterat Tacitus, cui tanto opere Iouius probaretur. Quomodo autem potuit homo tam teneris pedibus tam multa ſpatia per Taciti vepreta conficere? Nos verò huic molli ac delicato culcitram ſubſternamus & puluinos roſæ ac violæ plenos: eiq; à Deo precemur, vt quicquid calcauerit hic roſa fiat. Videre mihi videor meretricem Terentianam in cena pitiſſantē & dicentē,

aſperum

Pater hoc eſt: aliud lenius ſodes vide.

Ferat huc ocyus aliquis calicem mulſi, vt flere pupus hic deſinat, & contractam ex Taciti aſperitate moleſtiam leuet. Offeramus ei aliquid Iouij, qui ſe oblectet. Is enim mollis totus eſt, neq; quicquam habet aſperitatis illius, quæ iſtum in Tacito offendit. Non fluit modò, ſed & diffluit. Sic erat olim qui Virgilij verſus, & horridos ruſticanoſq; culparent, magiſq; probarent illa meliora & lenius cadentia, Berecynthius Attis,

Et raptum vitulo;

noſtis cetera, recitare enim piget, & vt iſti ad aſperitatem pauēt, ſic ego ad ineptias nauſeo, Infanti melimela. mihi autem miſceatur crater ille πικρίζων. Sed iſtæ fatuæ de Tacito conqueſtiones aſſecutum eſſe eum quod

volebat, oſtendunt. Imitandum enim ſibi Thucydidem propoſuerat, eiúſque ſe in ſcribendo ſimillimum eſſe cupiebat. In Thucydide autem & obſcuritas & aſperitas notatur à Græcis, & vtraq; inter virtutes illius non inter vitia numeratur. Quanquam enim nuda & perſpicua oratio delectat, interdum tamẽ in ſcribendo certi cuiuſdam generis laudatur obſcuritas, quæ orationem à vulgari loquendi conſuetudine abducens, ex ipſa peregrinitate dignitatem ei maieſtatémque conciliat, & attentionem legentium continet. Hoc quaſi velum eſt, quod profanis obtenditur. ſic templa ſubluſtria ingredientes ſacro quodam horrore perfundunt. Aſperitas autem illa, idem planè eſt, quod in vino amarities; quæ in quo eſt, id optimè ferre vetuſtatem putatur. Eam Græci ita eſſe in Thucydide perpetuam notarũt, vt cùm ille in piaculi Cylonij, narratione aliquid ex ea de induſtria remiſiſſet, Leonem riſiſſe dicant. Sequitur poſtrema reprehenſio eorum, qui cum Tacito cetera cõcedant, malè eum latinè locutum dolent: cuius calumniæ Andreas Alciatus & Æmilius Ferretus quorum tamẽ vterq; multum operæ ad illuſtrandum Tacitum contulerat, primi auctores fuerunt. Quod ſi ipſi tam bene Latinè ſcripſiſſent, quàm ſibi videbãtur, nonnihil fortaſsè nos illorum commoueret auctoritas. Nunc cùm vterq; eorum nonnulla quidem ita ſcripſerit, vt eadem Venus, eadem Suadela, quæ in Bartoli labris ſeßitauerat, horum quoque labris inſediſſe videatur: in quibus autem cultiores ac comptiores eſſe voluerunt, oſtenderint tamen

men ne quid grauius dicam, ſe aliarum rerum, quàm deliciarum Latini ſermonis, intelligentiores fuiſſe: Quid eſt cur quiſquam, eorum de re, in qua non multum ſtudij poſuerant, iudicium magnifaciat? Boni Iuriſconſulti fuerint, nihil enim impedio. Latinitatis certè non admodum idonei exiſtimatores fuerunt. οὐδ' ἄρα πως ἦν, Ἐν πάντεσσ' ἔργοισι δαήμονα φῶτα γενέσθαι. Audacter dicet aliquis, de talibus viris iudicas. audacius ipſi de Tacito iudicârunt. Qui autem nos ſumus, ſi omnes in vnũ conferamur, quicunq; hac tẽpeſtate latinè loqui videmur, vt de ſcriptore ſapientiſsimo, nato iis temporibus quibus adhuc Romana lingua florebat, planè enim floruit vſq; ad Hadrianum, habito diſertiſsimo ætatis ſuæ, ſequius iudicare audeamus? At aliter loquitur, quàm aut Cicero, aut Cæſar. Credo. aliud enim dicendi genus adamarat. Ne Ciceronis quidẽ temporibus, omnes qui diſerti habebãtur, Ciceroniani erãt. Multa in Cicerone Brutus, multa Caluus, multa Pollio, quædã etiam Atticus, non probabant. At multis vocibus, multis loquendi generibus vtitur, quibus vetuſtiores vſi non erant. Primũ quæ hac in re culpa eſt? Non Cicero & multa nouauit ipſe, & aliis vt alia nouarent, auctor fuit? Cuius eſt illud præclarè dictũ. Quod Catoni licuit, id cur nõ liceat Varroni? licet huc addas. Quod et illis & aliis licuit: cur non licuerit Tacito?

Ego, [ait Horatius] cur acquirere pauca,
Si poſſum, inuideor? cur lingua Catonis & Ennî
Sermonem patrium ditauerit: & noua rerum
Nomina protulerit:

Nobis

Nobis hodie minor eius rei licentia eſt, qui latinam linguam non aliunde quàm è libris petere poſſumus. illi ſolutiores ac liberiores; quorum etiam nutrices latinè loquebãtur. Deinde quis hodie pro certo affirmare audeat cum tanta veterum ſcriptorum facta iactura ſit, ea quæ quibuſdam apud Tacitum noua videntur, non apud veteres quoque in vſu fuiſſe? Si quis hodie in Germania aut in Polonia natus, qui Italiam nunquàm vidiſſet, nunquam hominem Italum loquentem audiiſſet, paucos tantum quoſdam libros Etruſco ſermone ſcriptos legiſſet, eóſque vt cumq; intellexiſſet, & omnium vocularum, quæ in eis legerentur, indicem confeciſſet, deinde incideret in aliquem Florentiæ natum, & educatum, qui inter ciues ſuos diſertiſſimus haberetur: & eum notare vellet, tanquam malè loquentem, quòd quædam diceret, quæ ipſe in illis paucis libris & in illo ſuo præclaro indice non haberet, quis noſtrum in tali ſpectaculo riſum tenere poſſet? Atqui nihilo minor noſtra ſtultitia eſt, qui in tanta veterum ſcriptorum diſperditione, tam longo temporum interuallo, tanta latini ſermonis obliuione & ignoratione, optimæ notæ ſcriptores damnare non veremur: quorum coqui & muliones multò melius, quàm omnes nos, latinè & intelligebant & loquebantur. Sed hunc ſermonẽ nimis in longum duci video. Ego vobis hoc omni adſeueratione confirmo, multa in Tacito noua iſtis videri, quæ ex vltima antiquitate repetita ſunt, quæque apud Catonem, Varronem, Salluſtium, quædam etiam apud Ciceronem ipſum legũtur:

quæ-

quædam fortaſſis nouata: ſed ita vt elegantius non potuerint: quædam parcè ex Græco fonte detorta, quibus oratio ipſius, tanquam modicè aſperſo ſale ſuauiſſimè condiatur. Et hoc quoq; habet ſimile Thucydidis, in quo Græci Critici, quaſdã voces antiquas, quaſdam ab ipſo cuſas & nouatas notãt. Executus ſum omnia quæ propoſueram. Quod ſi docui, & Tacitum in pulcherrimo argumento eſſe verſatum, & fruſtrà fidem illius in dubium vocari: neque debere nos abſterreri ab eo legendo, quod iniquus Chriſtianis fuerit: & puerile eſſe quod quidam de obſcuritate ipſius & aſperitate conqueruntur, & deſipere qui eum malè latinè locutum putant: quæſo obteſtorq; vos ne oblatam vobis hoc tempore euoluendi præſtantiſſimi ſcriptoris occaſionem, fruſtrà eam fortaſſis olim deſideraturi amittatis.

Cùm perueniſſet ad Annalium librum tertium.

ORATIO XV.

Habita Romæ III. Non. Nouemb. M. D. LXXXI.

QVOTANNIS *mihi euenire conſueuit, Auditores, vt cùm poſt illam ſolemnem quatuor mẽſium vacationem, quæ nobis ob æſtiuos calores tribui ſolet, redeũdum*

dum eſt ad munia, torpeat animus, titubet lingua: vt neq; quid dicam, facilè reperire poßim: & , cùm quid reperi, verba quibus id explicem, abdere quodammodo ſe ac réfugere, nõ, vt prius, vltrò ſe offerre, & ſuapte ſponte fluere ac decurrere videantur. Id ſi mihi euenit, qui et quadraginta propemodum annos in hoc publico dicendi ac docẽdi munere verſatus ſum, & id ipſum tẽpus quod ad otiandum conceditur, ita conſumo, verè vt dicere liceat, nũquam me minùs otioſum eſſe, quàm cùm maximè eſſe licet otioſo: quid putatis euenire iis, qui, vt alia omnia maiora habeãt, vſum quidẽ certè tantum in dicendo nõ habent? Neq; me fugit hac in re culpam videri aliquã poſſe etiam ingraueſcentis ætatis, quæ decreſcente indies naturali calore, ſpiritus quoque ipſos torpore quodã alligat, nec corpus modò, ſed & ingenium ſegnius reddit. ſed tamẽ, dum ſuperioris vitæ curſum relego, recordor, quod nunc ſeni contingit, idem ferè, iucundum cùm ætas florida ver ageret, contigiſſe. Satius igitur & magis ingenui animi fuerit, culpã nuſquam aliò deriuare, ſed, vt græci dicunt, αἰτιᾶσθαι τὸ αἴτιον, & fateri illud quicquid eſt incommodi ac difficultatis, non aliũde, quàm à nimis diuturna ceſſatione proficiſci. Quid enim? nonne idem etiam adoleſcẽtibus euenit? Qui ſi aut pilæ luſu, aut armorũ tractatione, aut equitatione, aut aliis, quibus ætas illa ducitur, vnũ aut alterum menſem abſtinuerint; ea cùm repetunt, primis illis diebus, neque corpus eadem, qua prius agilitate flectere ac mouere poſſunt: &, quibus magiſtros antea prouocabant, ad ea rudes ac-

*ſtes accedere, eáque tum primùm diſcere ac meditari vi-
detur. Qui ſermo ob eam cauſam à me hoc tempore ſu-
ſceptus atq; inſtitutus eſt, adoleſcētes, vos vt commone-
faciam, quātum adſiduitas proſit, quātum intermiſſio
noceat. Illa vires aluntur ac gliſcunt: hac carpuntur, ac
deterūtur. Illa te quotidiè paulatim proficere ac progre-
di ſentias: hac nō paulatim, ſed magno impetu retrò re-
ferri, & in peius ruere animaduertas. Non enim eadem
celeritate diſcimus, qua obliuiſcimur. Vt qui ex alto a-
liquo puteo aquam haurit, vbi magno molimine ſitu-
lam propè ad os putei euexit, ſi paulum modò funē la-
xauerit, it ſitula, & deorſum cōcitatiſsimo lapſu pro-
uoluitur: ſic qui multis vigiliis, multiq; ſudoribus ali-
quam ſibi facultatem in hoc ſtudiorum genere compa-
rauit, ſi tantillum de ſolita contentione remiſerit, peſ-
ſum it quicquid partum erat: longiq; perit labor irritus
anni. Neq; enim ſubſiſtere ſaltem licet: quod, vt in ma-
lis tolerabilius foret. Simul atque progredi deſieris, re-
grediaris neceſſe eſt. Pecunia ſi otioſa iaceat, vt non cre-
ſcat, certè non imminuitur, neque quidquam aliud do-
mino perit quàm quod lucri fieret, ea occupata. At in
artium noſtrarum ſtudiis ſi quam temporis partem lā-
guori ac deſidiæ dederis, non id modò perdis, quod inter-
ea diſcere potuiſſes: ſed bona magnáque pars eorum, quæ
iam didiceras euolat. Agricolæ, ne continua ſatione e-
macient ſolum, tonſas, vt Poëta loquitur, nouales al-
ternis ceſſare patiuntur: agriqúe qui hoc modo inter-
quieuerunt, vberiores ex ſe fruges efferre ſoliti ſunt.*

Alia

Alia ingeniorum ratio, nihil ea magis lætificat, quàm auidus & inexpletus exactor. Ceſſatione ſterileſcunt. Ergo vt in leuioris operæ ſtudio proditum eſt, egregium artificem nunquàm ſolitum prætermittere vllum diem quin lineam duceret: ſic eloquentiæ laudem ambienti, præcipit M. Fabius, quotidie dicendum eſſe aliquid, & quidem audientibus doctis. Sed relanguit iam pridem hominum induſtria: reſtinctus eſt vetus ille ad honeſtas artes ardor animorum: nobiles illæ exercitationes, quibus apud antiquos, laudabili æmulatione, iuuenes inter ſe de conſequendo eruditionis ac ſapientiæ principatu contendebant, ita ex vſu & conſuetudine ſublatæ ſunt, vt earum vix vmbram ac veſtigium retineamus. Vt igitur Virgilius ait, minora in dies produci hominum corpora, quàm antiquis temporibus fuerint: quod & tanto ante Homerus dixerat: ita videmus eruditionem hominum quotidie decreſcere: vt illi hodie ordines ducant, qui olim vix in gregariis militibus locum obtinere potuiſſent. Nam vt illos heroas omittam, Platonem, Xenophontem, Ariſtotelem, Theophraſtum, qui mihi videntur immenſitate quadam ingenij omnem rerum naturam complexi, non tantùm ſupra æquales ſuos extitiſſe, ſed etiam poſteris omnem conſequendi ſui ſpem ſuſtuliſſe: quis poſt Plutarchum extitit, qui veræ ac ſolidæ eruditionis copia & varietate ita cum eo comparari queat, vt nõ longiſſimo interuallo abfuturus ab eo ſit, quemcunque illi proximum eſſe volueris? Quem ille Poëtam veterum, quem oratorem, quem hiſtoriæ ſcripto-

ſcriptorem non ita triuerat, vt edidiciſſe videretur? Quam philoſophiæ partem non ita tractauerat, vt nemo poſtea tantum in vna eminuerit, quantum ille in omnibus? Nam quod quidam nuper magni in vulgus nominis, ſed non magni pretij medicus in quodam inſulſo ac ridiculo libro ſuo dicere auſus eſt, Plutarchum grammaticum modò, non etiam philoſophum fuiſſe, vſus eſt videlicet ea libertate, quæ inſanis tribui ſolet, vt cùm quidlibet in quem libet dixerint, nemo laboret. Oſtendit cerebrum ſuum, ſi quod modò illi cerebrum erat, medico eguiſſe, cùm illa ſcriberet. Sed vt abeam à Plutarcho, quem ſua magnitudo extra telorum iactum poſuit: vt qui eum allatrant, canum lunam allatrantium ſimiles eſſe videantur: eum igitur vt omittam, & paulatim ad tempora noſtra propius accedam, quis poſt Claudium Galenum fuit, qui ad illius aut admirabilem in omni genere doctrinam, aut ſingularem eloquẽtiam acceſſerit? Quis multis iam annis philoſophus veterum Ariſtotelis hypophetarum Alexandri Ammonij, Themiſtij, Simplicij, & talium aut acumen ingenij aut doctrinæ abundantiam, aut orationis dignitatem adæquauit? Qui cùm de rebus in natura obſcuritate retruſis ac reconditis ita diſſererent, vt ſe à vulgo quàm longiſſimè abducerent, tam multis quaſi gemmis multiplicis ac variæ eruditionis diſtinguebant atque illuminabant diſputationes ſuas, vt etiam qui à ſeueritate philoſophiæ abhorrebant, ipſo tamen dicendi genere caperentur. Themiſtij quidem orationes dum lego, nullum

ei ſophiſtarum, qui hoc vnum agebãt, vt comptè ac politè dicerent, antepono. At hodiè plerique eorum, qui ſe pro philoſophis venditant, cùm ea docent, quæ cùm didiceris, duplo ſtultior ſis quàm prius: tum in dicendo ita ſunt hiſpidi atque agreſtes, vt eos illud quicquid eſt pinguium litterarum, in culina, non in ſchola, didiciſſe arbitreris. Adhuc de Græcis loquor: & fuit ſanè laus hæc mundioris ac nitidioris doctrinæ perdiu Græcorum propria. Illic elegantiæ ſedes, litterarum domicilium, muſeum orbis, eruditionis emporium. Muſarum ac Gratiarum omnium auguſtiſſimum quoddam ſacrarium fuit: vſq; eo dum miſera gens, vltione, vt opinor, diuina, quia ſe ab Eccleſiæ Romanæ obedientia, id eſt, à Chriſti iugo ſubduxerat, ab impuriſſimo tyranno ſub iugum teterrimæ ſeruitutis redacta eſt. Ex illo tempore ſiluerunt illæ luſciniæ quæ cœlum ac terras cantu ſuo mulcebant: conticuit vocalis ille Sirenum chorus; illi nitidiſſimi fontes, qui totum hominum genus elegantiore doctrina irrigabant, exaruerunt. Romani & ſerius attigerunt litteras, &, ſi verum amamus, aliis rebus, melioribus forſitan & præſtantioribus, nihil enim impedio, ſed certè aliis, occupati, minus operæ ac ſtudij ad Philoſophiam & ad totum hoc manſuetiorum artium genus contulerunt. Neq; non tamen hi quoque habuerunt ſuos, qui planum facerent hominibus noſtris ad Græciam hac quoque in parte adæquandam, non tam ingenium quàm voluntatem defuiſſe. Et hac quidem quam dico eruditionis copia & varietate duo præcipuè com-

commendantur à veteribus. P. Nigidius Figulus, & M. Terentius Varro. De quibus, quanti fuerint, eò minus iudicare poſſumus, quòd alterius prope omnia, alterius planè omnia ſcripta perierunt. Tanta fuit in hominibus inſequentis æui ſocordia, tanta cæcitas peruerſitasq́ iudicij, vt cùm multa ſtudiosè ac diligenter conſeruata ſint, quæ perire præſtiterat, ea perierint, ex quibus plurimum vtilitatis percipi poterat. Sed ex iis qui ſuperſunt, duos præcipuè admirari ſoleo, philoſophum Senecam, & naturalis hiſtoriæ ſcriptorem Plinium. Quorum ille cùm ſe Stoicorum ſectæ addixiſſet, non tamen ceteras philoſophorum diſciplinas neglexit, neq Zenone, Chryſippo, Cleanthe, Panætio, ceterisq́ ſuis contentus fuit: nec illos modò maiorum gentium Democritū, Platonem, Ariſtotelem, Theophraſtum, ſed hos quoque minutos, & vt cauillator aliquis vocauerit, patellarios philoſophos, Epicurum, Metrodorum, alióſq ex eadem popina, & iiſdem hortis, ita verſauit, vt quicquid boni ex eorum vnoquoque aut ad orationis ornatum, aut ad obſcurarum & inuolutarum rerum intelligentiam, aut ad vitam moréſque formandos exprimi poterat, id omne ſumma diligentia excerptum, libris ſuis aptiſſimè & elegantiſſimè inſperſerit. Cumque Stoicorum, qui ante eum fuerant, arida, ſtrigoſa, & impolita, & quaſi dumis ac vepribus obſita haberetur oratio, ipſe contra in ea comenda, pectenda, polienda ita exquiſitus & accuratus fuit, vt nimius in eo cultus ac luxuries reprehenderetur. Neque vlla magis alia res Quin-

tilianum, grauem alioqui & ſapientem ſcriptorem, adduxiſſe videtur, vt de Seneca minus honorificum iudicium faceret, quàm quod iniquo animo ferebat, immodico illius amore, veteres Oratores iuuentuti excuti de manibus, ipſumq́ue, quod ne Seneca quidem voluiſſet, pleriſque iam præ eo ſordere Ciceronem. Nam illud alterum hominis ſomnium, ſiue Gellium eum ſiue Agellium vocari placet, qui voluit ipſe quoque attollere ſe, & neſcio quid de Seneca loqui, nulla re magis quàm contemptu ac ſilentio refutandum arbitror. Iniuriam facit Seneca, ſi quis pro eo tam infirmis obtrectatoribus reſpondendum putat. Illum verò promum condum rerum omnium ſcitu dignarum, illud receptaculum ingenuarum artium, illum eruditionis Oceanum, C. Plinium, quis vnquam ſatis pro dignitate vel admirari vel celebrare poterit? Qui nullum vnquam librum vidit, quem non legerit: nihil cognitu dignum legit, quod non excerpſerit: nihil excerpſit, quod non in literas retulerit. Itaque vnum ipſius opus, quod de plurimis extat, naturalis hiſtoriæ, inſtar ingentis bibliothecæ videri poteſt. Sed quo admirabilior & prædicatione dignior illorum induſtria eſt, eo magis accuſanda noſtra omnium ignauia: qui tot adminiculis fulti, tanta librorum copia inſtructi, tot tamq; illuſtribus exemplis ad imitandum propoſitis, torpemus tamen, & in inerti atque inglorio conſeneſcere otio malumus, quàm per illorum veſtigia gradientes, explere animos noſtros illo ſuauiſſimo paſtu cognitionis ac ſcientiæ, & quanto homi-

homines ceteris animantibus antecellunt, tantò ſupra vulgus hominum eminere. Non amamus literas, auditores: non amamus ſtudia doctrinæ: nihil altum, nihil arduum, nihil glorioſum cogitamus: quod ſi faceremus, iungeremus noctes diebus, noctibus dies, & diſcendi cupiditate incenſi, omnes corporearum voluptatum illecebras, omnem laboris aſperitatem præ doctrina contemneremus. An mercatores opum parandarum gratia, tam multas, tam longinquas, tam periculoſas peregrinationes ſuſcipiunt: domum, vxorem, parentes, liberos relinqunt: ventis, fluctibus, piratis ac prædonibus vitam ſuam committunt: perpetuum prope ſibi exilium indicunt: nos, ſi ita ſapientiam amaremus, vt illi opes amant, vllum eius comparandæ cauſa laborem refugeremus? Venatores in niue pernoctant, famem, ſitim, frigus, vigiliam ferunt: cum apris, cum vrſis, aliiſq; indomitæ feritatis animalibus de vita ſæpenumerò decernunt ac dimicant: nos, ſi quanto illi ad prædam, tanto ad eruditionem ardore ferremur, vllam nobis, ne ad eam perueniremus, difficultatem obſtare pateremur? Inſanum ac libidinoſum adoleſcentem, cùm ad puellam quam amabat, aliter peruenire non poſſet, ſingulis noctibus mare illud, quod Europam ab Aſia diuidit, natando tranſire ſolitum accepimus. quod in eo ſtulta & inconſulta cupiditas potuit, vt, dum potiretur amoribus ſuis, nihil tanti putaret: cur idem in nobis amor virtutis ac ſcientiæ ſi eam verè & ex animo amaremus, non efficeret? Ita eſt profectò, vt dicam, Auditores. Nihil a-

hil amori difficile, nihil arduum, nihil imperuium eſt. Neque illi poëtæ fruſtra alas addiderunt. Volat ſi quo aliter perueniri non poteſt. Sed amor ſapientiæ nullum veſtrum ad oſſa tetigit, nulli veſtrum medullam animæ facibus ſuis perußit. Quid, quæſo, eſt? quid iſte ſibi quorundam fremitus vult? Æquo animo accipietis iſtam contumeliam, iuuenes, an mendacij coarguere ac conuincere me cõnitemini? Vtinam velitis, chariſsima mihi capita: poſſe enim ſcio. Vtinam vobis Deus iſtam mẽtem immittat, vt quaſi coitione quadam ac conſpiratione facta, mecum hoc anno contendere inſtituatis, plus ne ego laboris & operæ ad docendum, an vos ſtudij & alacritatis ad diſcẽdum conferatis. O inſuauem mihi & iniucundam pugnam, ſi vicero: acceptam & exoptatam, ſi victus, diſceſſero. Habituri autem ſumus huius certaminis noſtri agonothetam Gregorium Pontificem modis omnibus maximum: qui, vt Achilles Homericus præmia & victoribus ponit & victis, ita ipſe, pro ſuo ergo honeſtas artes incredibili amore, & vobis ſi viceritis, & mihi, ſi vincar, ampla præmia cõſtituturus eſt. Quamquam ego quidem, dum vos victores videam, nullum mihi aliud præmium poſco, plus enim iampridem ſum illius inexhauſta liberalitate, quàm quantum promerebar, conſecutus. Tu verò, Paule Foxi, vir & generis nobilitate, & ſplendore vitæ, & dignitatis gradu, & virtute atque doctrina Illuſtriſsime, ſuſcipe patrocinium noſtrum. Confirmato ſanctiſsimo ſeni, & floridiſsimam hanc iuuenum coronam, quã ex ore meo penden-

dentem vides, tum ipſius virtutis pulchritudine inuitatam, tum tuo ac tui ſimilium exemplo incitatam, flagrare ſtudio earum artium, quarũ ipſe præcipuus fautor eſt: & me, quamquam ætate iam ad ſenium inclinata, & quietis aliquid, poſt confecta tam multa ſtipendia, poſtulante, moriturum potius, quàm commiſſurum vt tam prolixæ ipſius ac beneficæ erga me voluntati per ignauiam & fugam laboris parum reſpondiſſe videar. Ite adoleſcentes: iam enim, vt diei tempus eſt, diutius detinendi non eſtis: curate animos: & craſtino die hac ipſa hora ad perſequendos mecum Taciti annales læti atque alacres conuenite.

Cùm interpretari inciperet epiſtolas Ciceronis ad Atticum.

ORATIO XVI.

Habita Romæ pridie Non. Nouemb. M. D. LXXXII.

LVDERE *quibuſdam fortaſſis, & deuexa iam in ſenium ætate, cauſam minuendi laboris quærere videbor, qui vſque ante hac in grauiſſimis præſtantiſſimorum ſcriptorum libris, eorum qui ad me ventitabant, induſtriam exercere ſolitus, hoc anno Ciceronis epiſtolas ad Atticum mihi ſumpſerim interpretandas. Ita enim*

nim vulgo perſuaſum eſt, omnem epiſtolarum lectionem leue quiddam ac lubricum eſſe, magisq́; ad pueriles animos aliquo literarum guſtu imbuendos, quàm ad retinenda grauiorum virorum ſtudia accommodatum. De qua opinione, vera nec ne ſit, quæremus poſtea. Nũc hoc dico: ſi maximè fatear, quæſiiſſe me rationem aliquam, qua, ſine vlla vtilitatis publicæ deminutione, pars mihi laboris aliqua demeretur, qui tamen eo nomine me reprehendat, nimis eum agreſtem atque inhumanum fore. Nam cùm me populus Rom. *hoc propè iam viginti annos viderit ita perpetuò mandatum mihi munus obeuntem, nemo vt vnquam, qui quidem hanc prouinciam ſuſtineret, aut plures, aut grauiores ſcriptores, aut maiori omnium ætatum, omniumq́; ordinum concurſu interpretatus ſit: quæ inuidia fuerit, natu iam grandiorem, minusq́; in dies perferendis laboribus idoneum mollioris ac remiſsioris operæ aliquid ſumere? Vt corporum ſic & animorum non eadem exercitationes omnem ætatem decent.* Curſus, *lucta, iaculatio, diſcus, harpaſtum iuuenilibus viribus ac lacertis conueniunt, ſenibus apricatio, ambulatio, geſtatio, magis congruit. Veterani olim, quanquam ſub ſignis haberentur, grauiorum tamen laborum immunes erant.* Roſcius *fabularum actor ita excellens, vt ex eo, quicumque artificio aliquo longè præſtabat ceteris in ſuo genere eſſe* Roſcius *diceretur, hic ergo* Roſcius *cùm ad ſenectutem perueniſſet, incidiſſe numeros ac cantus, ipſasq́; remiſsiores feciſſe dicitur tibias. Quod hiſtrioni licuit, cur honeſtiſsimarum*

marum artium doctori non liceat? His & eiuſdem generis aliis argumentis vterer, ſi quod huius factum eſt, mea cauſa factum eſſe profiterer. Sed longè alia mihi mens fuit, cùm hoc conſilium cepi. Iudicaui pauciſsimos libros poſſe reperiri, ad præſtandum id quod à me exigitur, quodq́ ego omni ope efficere molior, accommodatiores. Certè enim mandatum mihi publicè eſt, vt vos quantum in me ſitum eſt, ad eloquentiam informem. Rectè autem & verè dicebat Cæſar, delectum verborum eſſe originem eloquẽtiæ. Idemq́ multò ante eum Ariſtoteles docuerat, qui cùm elocutionis præcepta Græcè traderet, primam illius virtutem eſſe dixerat, ἑλληνίζειν, id eſt, Græcè ita loqui, vt oratio nihil barbarum, nihil inſolens, abſonum, peregrinum habeat, ſed & ſingularum vocum elegantia & earum ſtructura ac collocatione, natam eſſe ſe in media Græcia oſtendat. Qui ergo latina lingua eloquentes eſſe meditantur, iis hoc primum elaborandum eſt, vt latinè, purè, & quàm maximè ex veterum Romanorum vſu ac conſuetudine loquantur. Nolite autem putare, laudem illam, quæ quaſi ſanitate, & integritate, ac caſtimonia latini ſermonis continetur, aut paruam aut facilè parabilem eſſe. Cùm poſt reſtitutas à Medicea potiſsimùm familia litteras, infinita quædam vis extiterit hominum in omni genere eruditorum: cumq́ et noſtra et patrum memoria homines ſummis ingeniis præditi tam multam, in latinè loquendi ſtudio operam poſuerint, vt id propè vnum operis habere viderentur: pauciſsimi tamen, quorum ſcri-

pta, non dico ſermonis vitiis careant, nam hoc quidem illorum nemini contigit, ſed aliquam ſaltem priſcæ illius & natiuæ latinitatis imaginem contineant, extiterunt. Vt Græci prouerbio dicunt multos eſſe qui thyrſum ferāt, ſed paucos Bacchos: ita multorum falſa quadam latini ſermonis ſpecie inducta & oblita oratio eſt: paucorum latina. Duo in Italia ſummi viri duces ceteris ad hanc laudem capeſſendam, & quaſi anteſignani fuerunt, Iacobus Sadoletus, & Petrus Bembus: qui etiā propter eiuſdem ſtudij ſimilitudinem Chriſtophorum Longolium Belgam in deliciis propè atque in amoribus habuerunt. Non ita multò pòſt magno in pretio fuerūt duo huius facultatis præcipui doctores, Patauij quidem Lazarus Bonamicus, in hac autē Vrbe Romulus Amaſæus: quorum in illo fecunditatem ingenij admirareris, diligentiam & accurationem requireres: in hoc nihil admodum quod ad boni & ex omni parte perfecti doctoris commendationem pertineret, deſiderares. Breui igitur innumerabilis quædam hominum multitudo per Italiam effloruit, qui illorum exemplo incitati, horum diſciplina ac præceptis exculti, ad hanc bene latinè loquendi ac ſcribendi laudem incredibili ſtudio incumberent: cùm & Venetiis Iouita Rapitius & Patauij Benedictus Lampridius & alij præſtantes viri ſitienti iuuentuti fontes eloquentiæ recluderent, et à principibus maximi honores iis qui latinam linguam egregiè præter ceteros callerent proponerentur. Et tamen in tanto ardore animorum, tanta ingeniorum contentione atq; æmula-

mula-

mulatione, tantis propoſitis præmiis, nemo adhuc extitit, cui ſimpliciter & ſine vlla exceptione ea laus tribui poßit, vt bene latinè ſcripſiſſe dicatur. Proximè quidem veterum gloriam acceſſerunt & ij quos modò nominaui, & alij ſatis multi: neq; immeritò commendati ſunt aut is qui pauca quidem ſcripſit, ſed in ſcribendo omnium politißimus maximeq́; limatus, idemq; ab omnibus ineptiis remotißimus fuit Ioannes Caſa, aut vir in ſcribendis epiſtolis latinis ſingulari lepore ac venuſtate præditus, Paulus Manutius. Qui tamen quemadmodum illud conſecuti ſunt, vt hæc laus verè ac meritò propria Italiæ haberetur, eiq́; ceteræ omnes nationes ſcribendi elegantia facilè cederent: ita illud negari non poteſt, multos næuos, multasq́; maculas, quod bona omnium venia dictum ſit, illorum omnium ſcriptis aſperſas eſſe, quæ planum faciãt, illos vidiſſe quidem quid optimum eſſet, & viam quæ ad illud ferret ingreſſos longè proceſſiſſe: ſed longè tamen ab eo quò intendebant, ſubſtitiſſe. Neq; hoc eo dico vt de ſummorum virorum gloria quidquam propterea detraham: quos & admiror ipſe, & ad eorum perſequenda veſtigia cohortari vos volo. Sed vt intelligatis, minimè vulgarem eſſe eam laudem, quam tot ac tales viri, tantis laboribus tantoq́; ſtudio plenam tamen ac ſolidam conſequi non potuerint. Nunc quod dicturus ſum, nolim à quoquam durius accipi, ſed ita potius vt profectum ab optimo erga vos animo & à ſingulari quadam mea erga nomen Italicum voluntate. Qui enim in Italia diutius aliquando quàm in Gallia,

vbi natus ſum, vixerim, & iampridem in hac orbis terrarũ nobiliſsima vrbe ſedes ac domicilium collocarim, facere neq; poſſum, neq; debeo, quin & Italiam totam, & præcipuè vrbem Romam pari ac patriam pietate ac ſtudio colam. Doleo igitur & indignor, cùm, quæ laus noſtra ac patrum memoria, propria, vt dixi, Italorum fuit, vt ſoli ex omnibus Latina lingua peritè ac ſcienter vterentur, eam nunc ita obſoleuiſſe ac propemodum euanuiſſe video, vix vt iam tota Italia pauci quidam ſenes, qui eam vtcumque ſuſtineant reperiantur. Intereà exteræ nationes, &, vt vulgò in Italia vocantur, barbaræ hanc poſſeſsionem gloriæ, tamquam à vobis pro derelicta habitam, occuparunt: iamq; non obſcurè Latinæ linguæ vſum & intelligentiam migraſſe ad ſe, relicta Italia, gloriantur. Hanc vos tantam indignitatem feretis æquo animo, iuuenes, ac non potius omnes neruos ingenij contendetis, vt ſtolidam illam agreſtium hominum vobis inſultantium ſuperbiam retundatis? Expergiſcimini, expergiſcimini adoleſcentes: &, ſi quid in vobis Romani ſanguinis, ſi quid auitæ virtutis eſt, incumbite ad eam gloriam quæ veſtri generis ac nominis, propria eſt, ex alienarum gentium manibus extorquendam. Mihi credite, ſi ſemel penitus imbibatis id perficere, ſi ſocordia & ignauia valere iuſsis, nauiter opus hoc vrgere inſtituatis, ſi frenum, vt dicitur mordeatis, breui futurum eſt, non modò vt nuper amiſſa ornamenta recuperetis, ſed etiam ea magnis ac luculentis acceſsionibus locupletetis. Ego quidem, quoniam ad purè &

emen-

emendatè loquendum, quod huius conſilij atque incepti fundamentum eſt, nullius omnino libri lectionem vtiliorem, quàm epiſtolarum ad Atticum iudico, quoniam eas latinæ linguæ ſtudioſis peruolutandas, manibus atque oculis conterendas, ad verbum, ſi fieri poßit ediſcendas cenſeo, idcirco earum interpretationem ſuſcepi, nihil veritus eorum ſtultitiam, qui ſpecioſa vtilibus anteponentes, ita me, quaſi quiddam huius loci auctoritate inferius ſuſceperim, criminantur, At iidem me ſuperioribus annis cùm Ariſtotelis libros de moribus, cùm Platonis libros de Republica, nuper etiam cùm Tacitum interpretarer, ita calumniabantur quaſi omißis iis quæ iuuentuti vtilia forent, ea quærerem ac conſectarer, in quibus oſtentare me, & venditare populo poſſem. Quid iſtis canibus facias? aut quomodo te aliter, quàm contemptu, ab eorum latratibus vindices? Præclarè Ariſtoteles, cùm idem ab aliis auarus, ab aliis prodigus haberetur, argumento id eſſe ait, eum liberalem eſſe. Ita iſti cùm me nunc vt nimis ſublimia petentem, nunc vt me iuſto inferius demittentem culpare inſtituunt, vt mihi quidem tum demùm medium ſecare videar efficiunt. Magis me mouent exempla eorum, qui memoria noſtra primos ordines in litteris duxerunt: quorum vt quiſq; doctißimus habitus eſt, ita plurimum operæ in his epiſtolis collocauit. Nunquam me pigebit eis in libris exerceri in quibus duo ingentia decora Italiæ Petrus Victorius, & Paulus Manutius, acutißimus Iuriſconſultus, Antonius Goueanus, Sebaſtianus Corradus, Leo-

nardus

nardus Malaſpina, lumen & ornamentum Galliæ Hadrianus Turnebus, aliiq́ꝫ quos enumerare longum eſt, ita deſudarunt, vt præcipuam ſibi materiem gloriæ in eis emendandis et illuſtrandis quæſiiſſe videantur. Quos ſi Duces non ſequerer, vnum tamen opponerem, cuius auctoritas frangere, debilitare, obterere, omnes contra ſentientium rumuſculos poſſet. Huius enim conſilij mei non approbatorem modò & adſtipulatorem, ſed auctorem ac laudatorem habeo illum vberrimum diſciplinarum omnium fontem Gulielmum Sirletum Cardinalem, cuius auctoritati dum paream, nunquam magnoperè, quid alij de me iudicaturi ſint, laborabo. Sequitur nunc, vt iis obtrectatoribus reſpondeam, qui omnem epiſtolarum lectionem leue quiddam ac propè nugatorium eſſe aiunt: quo tamquam lacte pueruli, non, vt ſolido cibo, etiam grandiores ali debeant. In quibus hoc primum eſt quod admirer: cùm ſermonis vſum vnum de præcipuis à Deo in hominem collatis muneribus eſſe fateantur, quomodo de ſcriptione epiſtolarum aliter ſentire poßint. Vt enim ſermone inter præſentes, ita epiſtolis inter abſentes animi ſenſa communicantur. Per epiſtolas mercatura exercetur, qua ſi careremus, innumerabilibus commodis careremus: per epiſtolas pater cum liberis, vir cum vxore, fratres ac propinqui inter ſe, tum quoq́ꝫ cùm multi inter eos montes multaq́ꝫ maria interiecta ſunt, ita colloquuntur vt vnà omnes domi eſſe videantur: per epiſtolas & indicuntur & geruntur bella, paces componuntur, inter remotißimas na-

tiones

ctiones conſtituuntur ſocietates, fœdera feriuntur: amicitia, quæ condimentum vitæ eſt quo ſublato vita quiduis potius quàm vita fuerit, nullo magis adminiculo quàm mutuis epiſtolis continetur. Itaq; ſi epiſtolarum vſus tolleretur, commercium quoque & naturalis illa hominum inter ipſos ſocietas tolleretur. Sunt iſta: dicet aliquis. ſed tamen epiſtolis ſua quiſq; negotia committit: graues & arduæ diſputationes, & ad quas percipiendas doctore opus ſit, epiſtolis mandari non ſolent. Hoc ſi quis de toto epiſtolarum genere dicere audeat, ablegabo eum ad Platonis, Iſocratis, Senecæ & talium epiſtolas: quæramq; nunquid illas quoque de rebus vulgaribus & cuilibet ſine doctoris opera perſpicuis ſcriptas putet: iubebo inſpiciat illam quæ à Cicerone ad Q. Fratrem in Aſiam miſſa eſt; qua vir non eloquentiſſimus tantùm, ſed etiam tractãdæ reipub. peritiſſimus omnia complexus eſt, quæ præſtari debent ab iis, qui magnis prouinciis ſummo cum imperio præſunt. Nam illo quidem argumento vix in tam leui cauſa vtendum puto: quod præcipua religionis noſtræ myſteria à ſanctiſſimis illis æternæ veritatis doctoribus, qui nobis ad aſpiciendam viam, qua iretur in cœlum, facem prætulerunt, epiſtolis incluſa ſunt. Quiſquã ne ita impiè temerarius eſt, vt cùm illorum procerum, Baſilij, Nazianzeni, Cypriani, Ambroſij, Hieronymi, Auguſtini, Gregorij & ſimilium epiſtolas ſi minus legerit extare tamen audierit, totum epiſtolarum genus contemnere audeat? At in his Ciceronianis nihil ſimile. ſcriptæ enim ſunt de re-

bus

bus ferè domeſticis ac familiaribus ſimplici et ſponte fuſo dicendi genere, ad hominem vſu domeſtico & intima familiaritate coniunctum. Hoc ſi faterer, *tamen eas dignas quæ diligenter & accuratè legerentur, eſſe contenderem. Verè enim hoc ſapientiſsimus ſcriptor* Xenophon, *principio eius libelli, qui* Conuiuium *inſcribitur, ſcriptum reliquit, magnorum virorum non ſeria tantùm, ſed & ioca cognoſcere operæ pretium eſſe: quod ex his quoq; vtiliſsima ad vitam exempla capiantur.* Narrat alicubi Horatius Scipionem & Lælium interdum diſtinctos, dum olus decoqueretur, ludere & nugari: Cicero *etiam legendis ad* Lucrinum, Conchis & Vmbilicis *animum relaxare ſolitus. Quis noſtrum non quolibet pretio emat, vt intereſſe talibus ludis queat, & eas fabellas audire, quibus tales viri inter ſe iocabantur? Præclarè* Plutarchus *in* Alexandro, Non, inquit, *vt quæq; maximè illuſtris actio eſt, ita maximè ingenium hominis patefacit: imò verò interdũ exiguum aliquod factum dictúmue, aut iocus aliquis magis detegit hominis mores, quàm vrbium expugnationes, et pugnæ in quibus multa hominum millia ceciderunt. At cùm principes viri publicis ſe negotiis ſubduxerunt, & excluſis admiſsionibus, paucos quoſdam deligunt, quibuſcum liberè ac familiariter iocentur: inuidemus iis, qui admittuntur ad interiores illorum ſermones, eoſq; beatos eſſe, ac cœlum digito contingere putamus: nos ſi ad* Ciceronis & Attici *arcana penetrare, eoſq; nunc iocantes, nunc inter ſe quà publicis, quà domeſticis de rebus* collo-

colloquentes audire liceat, parui id eſſe ducemus? ſed longè aberrant à vero, ſi qui res tantùm domeſticas, & familiares iocos his epiſtolis contineri putant. Hiſtoria illorum temporum, quibus imperium orbis terrarum immutatum eſt, & vel euerſa, vel certè conuerſa ea reſpublica quæ ita bonis legibus atq; inſtitutis fundata erat, vt in perpetuum duratura videretur, non aliundè melius quàm ex his libris percipi poteſt. Tum prætereà Ciceronis admirabilis prudentia, & ſcientia reip. tractandæ nuſquam ſe magis quàm in his epiſtolis prodit. Quod ne quis me temporis cauſſa confingere arbitretur: præſtantis viri & illorum temporum æqualis Cornelij Nepotis verba ipſa recitabo, quibus ſuum de illis iudicium poſteritati conteſtatum ac conſignatum reliquit. Qui in Attici vita cùm inter Ciceronem & Atticum ſummam coniunctionem animorum fuiſſe dixiſſet: Ei, inquit, rei ſunt indicio, præter eos libros, in quibus de eo facit mentionem, qui in vulgus ſunt editi, ſexdecim volumina epiſtolarum ab conſulatu eius vſq; ad extremū tempus ad Atticum miſſarum: quæ qui legat, non multum deſideret hiſtoriam contextam eorum temporum. Sic enim omnia de ſtudiis principum, vitiis ducum, æmulationibus in Repub. perſcripta ſunt, vt nihil in iis non appareat: & facilè exiſtimari poſſit, prudentiam quodammodo eſſe diuinationem. Non enim Cicero ea ſolùm quæ viuo ſe acciderunt, futura prædixit, ſed etiam quæ nunc vſu veniunt, cecinit vt vates. Hæc Nepos, cuius non vanam eſſe prædicationem, res ipſa quo-

tidie oſtendet. Ad eas cauſas, quas attuli, cur in his epiſtolis mecum peruolutandis, cupidè verſari debeatis, accedit hæc quoq;, quam, dubitaui equidem num adferre deberem: ne vineta mea, vt aiunt cædere, & de ea ipſa facultate, cuius opinio, falſa fortaſſe: neque enim impedio: ſed opinio tamen, ad aliquam me prouexit hominum famam, quippiam detrahere viderer. Sed vincat veritas: quæ aliis omnibus rebus præponderare debet: præſertim cùm de commodis veſtris agatur. Hodie adoleſcentes, ſi verum amamus, omnis propè vſus eloquentiæ, præterquam in ſcribendis epiſtolis, ita de medio ſublatus eſt, vt nec vola nec veſtigium appareat. Dominabatur olim in iudiciis: regnabat in conſultationibus: vincebat ferè ea cauſa, quæ eloquentiorem patronum nacta erat.

Sed hæc prius fuêre: nunc recondita,
(Vt de phaſelo ait Catullus,)
Senet quiete.

Iudicia, Romæ ſaltem, ita exercentur, vt in eis nullus planè locus eloquentiæ ſit. In deliberationibus de magnis & ſeriis rebus, quid quiſq; dicat, non quam ornatè dicat, attenditur. Rectè omnino. neque enim negari poteſt. Sed tamen iſto modo magna diſertis hominibus ſubtracta materia eſt. Eloquentia, quaſi ætatis beneficio immunitatem conſecuta, iuſſa eſt oblectare ſe in his noſtris ſcholaſticis ac puluerulentis diſputationibus: in ſacris concionibus, quæ ad populum habentur: & interdum in gratulationibus quæ fiunt ad principes, aut

in eo-

in eorum funeribus exornandis. Ita ex illis tribus Ariſtoteleis dicendi generibus ſolum epidicticon, quod olim minimi pretij habebatur, in vſu relictum eſt. Manſit tamen illud, vt qui bene, id eſt, tum diſertè, tum prudenter, & ad res, ad perſonas, ad tempora accommodatè epiſtolam ſcribunt, faciliimè ad intimam principum familiaritatem perueniant, & ad maximarum rerum tractationem adhibeantur, maximis plerumq; honoribus augeantur. Hac facultate cùm alij, tum Iacobus Sadoletus, & Petrus Bembus viam ſibi ad dignitatem ſummæ proximam munierunt. Nolo de viuentibus dicere: ne aut adulari videar, aut aliter eos laudem, quàm ipſi fortaſſe laudari ſe volunt. Vos adoleſcentes, veſtra enim res agitur: & ſatis iam verborum factum eſt: adiuuate attentione veſtra induſtriam meam: & mihi hoc credite, integritatem latinæ linguæ, cognitionem antiquitatis, prudentiam in rebus gerendis, ex nullo Ciceronis libro poſſe à vobis melius aut facilius, quàm ex his epiſtolis comparari. Cuperem Paule Foxi vir non tantùm in primis illuſtris, ſed ad illuſtrandum hoc ſæculum nate, nouo quodam & minimè vulgari modo, tibi, quem nihil obſoletum, nihil vulgare delectat, gratias agere, quòd talis tantusq; vir, omißis negotiis, quibus aßiduè diſtineris, honoris mei cauſa, hodie, multùm deprecante me ne id faceres, huc tamen venire volueris. Sed cùm animum in omnes partes verſaui, nihil quod te dignum ſit excogitare poſſum. Tacebo igitur, & hoc toto genere gratiarum actionis ſuperſedebo. Niſi fortè

hoc ipſum nouum quoddam gratias agendi genus eſt, cùm is, qui beneficium accepit, magnitudinem illius verbis à ſe coaquari non poſſe confitens, conticeſcit.

Repetiturus libros Ariſtotelis de moribus.

ORATIO XVII.

Habita Romæ pridie Non. Nouemb. M. D. LXXXIII.

PRIMVM *quidem Deum immortalem veneror, auditores, vt ſi hos viginti annos, quibus huic muneri præfui; pro ſingulari erga me pop. Rom. caritate ac beneuolentia, proq́ maximis in me cùm aliorum Pontificum, tum præcipuè Gregorij XIII. Principis immortalitate digniſsimi beneficiis, eo ſemper animo fui, vt de vtilitate veſtra non minus ſæpe quàm de mea cogitauerim, vt nunquam rationes meas veſtris antepoſuerim, vt ſemper eam docendi rationem tenere ſtuduerim, non quæ aut minus laboris aut plus oſtentationis habitura, ſed quæ vobis plus veræ ac ſolidæ eruditionis paritura videretur: ita me, quod reliquum eſt ætatis in eiuſdem muneris procuratione placidè ac tranquillè exigere patiatur: deinde autem vt vobis omnibus inſpiret amorem erga honeſta ſtudia, & cupiditatis ea in iſto ætatis flore*

ſtore diſcendi, quæ vobis aliquando tum priuatim, tum publicè & vtilitatis & dignitatis plurimum allatura ſint. Quod cùm peto non tantùm veſtra, ſed etiam mea cauſa peto. Nam cùm quietis ac tranquillitatis meæ cuius & ſemper naturâ amans fui, & hac ingraueſcenti ætate quotidie magis indigeo, magna pars in eo poſita ſit, vt à vobis attentè ac libenter audiar: non dubito: quin id facilè impetraturus ſim ab iis omnibus, qui ipſi prius à ſe, vt ſe, ament, neq; vnquam pec ludibrium & peruicaciam animi & ſuis & alienis commodis obſtare cupiant, impetrarint. Quam ſpem cùm de vobis huius annui curriculi noſtri principio, vt ſi vnquam alias, aut potiùs maiorem quàm vnquam alias, animo perceperim, obſecro obteſtórque vos auditores, vt vel mea cauſa vel veſtra, vel etiam tot virorum dignitate præſtantium, quos hodierno die huc conueniſſe & induſtriæ meæ iudices atque arbitros & modeſtiæ veſtræ teſtes ac ſpectatores futuros videtis, eam vnius horæ attentione ac ſilentio comprobetis. Etenim qui pulcherrimos & à me ſemper in prima commendatione habitos libros Ariſtotelis de moribus ad Nicomachum quos viceſimo abhinc anno ex hoc ipſo loco interpretari cœpi, nunc denuò, quod Deo volente ac propitio fiat, interpretari cõſtituerim, cùm ſciam hoc conſilium meum non prius quàm heſterno die pleriſq; veſtrum notum eſſe potuiſſe: ideoque multos eſſe qui non modò meditati ac parati vt par eſt, huc venire ſed vix libros ſibi proſpicere potuerint: decreui hodie quæ illorum librorum propria ſunt

non attingere:ſed vniuersè ac communiter de tota ſtudiorum noſtrorum ratione diſſerere, & quærere vera ne an falſa ſint ea, quæ pleriq; putant de cauſis cur hodie neq; tam docti, neque tam diſerti homines, quàm olim fuerunt, reperiantur. Sæpè enim interfui querelis eruditorum & ingenioſorum hominum, qui de temporum noſtrorum infelicitate quererentur; quod cùm & ingenia nihilo quàm antiquitùs deteriora ſint: & aliis maioribus & magis arduo ac difficiliore in loco poſitis virtutibus, ætas noſtra facilè vetuſtatis gloriam æquauerit: ſiquidem & rei militaris ductandorumq; exercituum & reipub. in pace atque otio tractandæ ſcientia, ſatis multi memoria noſtra, qui nulli veterum cederent extiterunt: hac molliore, vt videtur, & parabiliore eloquentiæ & eruditionis laude nemo prorſus exoriatur qui antiquitati controuerſiam facere audeat: ſed præclarè ſecum actum eſſe ducant, ſiqui hoc tempore multo ſudore multiſq; vigiliis hoc conſecuti ſunt, vt à veterū præſtantia non longiſſimè abeſſe videantur. Atq; illud quidem facilè conueniebat inter omnes, non eandem eſſe diligentiam in hominibus noſtris, quæ in veteribus illis, quos admiraremur, fuiſſet: meritò abeſſe nos ab illorum gloria quorum non imitaremur induſtriam. labore venalia eſſe præclara omnia: iniquè facere quindustriorum præmia peterent otioſi: neq; eſſe quod quiſquā noſtrum ſibi blandiretur: aut cuiuſquam è noſtris ſtudium & diligentiam cum illa veterum pertinaci & indomita diſcendi cupiditate contenderet. Illos incenſos

& in-

& inſlammatos amore doctrinæ, omnibus ſibi aliis voluptatibus interdixiſſe, rei familiaris curam abieciſſe, cibo, potu, ſomno ſapientiſsimè abſtinuiſſe, omne ſibi tẽpus perire ratos quod non in ſtudio poneretur, non modò valetudinis diſpendio, ſed ipſius vitæ periculo bene emi putantes, quod tam feruenter adamaſſent. Nos quod ſomno, quod voluptatibus, quod auaritiæ, quod ambitioni temporũ ſupereſt collocamus in literis: & cũ quiduis potiùs agamus, miramur, impares eſſe nos iis, qui hoc vnum agebant. Memoriæ proditum eſt cùm populus Athenienſis decreto cauiſſet, vt capite lueret, ſi quis Megarenſis pedem in Aſty intuliſſet, Euclidem qui indidem erat, Socratemq́ʒ ante id decretum audire cœperat, cùm ſermonibus illius carere nollet, quotidiè, cùm aduesperaſceret tunica longa muliebri indutum & verſicolore pallio amictum, capite atqʒ ore velato, Megaris Athenas ad Socratem commeare, & ſub lucem eodem ornatu ad ſuos redire ſolitum. Tanti putabat ſtudioſiſsimus adoleſcens aliqua ſaltem noctis parte Socratem audire, vt ea de cauſa & ſingulis noctibus ampliùs quadraginta millia paſſuũ conficere, & vitã ſuam in apertum diſcrimen exponere non vereretur. Mirum non eſt tanto nos eis inferiores eſſe doctrina, quanto doctrinæ amore inferiores ſumus. Sed de neglectu bonarũ artium & de illo quaſi torpore ac veterno, qui iampridem iuuenum noſtrorum animos occupauit, et dixi ſæpè alias, & dicturus ſum: ſi fortè dicendo eum excutere & aliquos eorum qui me audient excitare ad vigilantiam

poſſim. Alteram cauſam eſſe dicebant quæ profectus noſtros impediret, quod multò durior ac difficilior eſſet noſtra, quàm veterum, conditio. Illi enim eum ſermonem quo in diſcendis tractandisq́ bonis artibus vſuri eſſent, à nutricibus cum lacte bibebant, à populo condiſcebāt, neq; aut Athenienſibus vt Atticè, aut Romanis vt Romanè loquerentur ſudandum: neq; aut conſulendi magiſtri aut libri peruolatandi erant: à poëtis, quorum lectione puerilis ætas oblectari & ad humanitatem informari ſolebat, & in quibus interpretandis nullum ferè aliud Grammaticorum munus erat quàm vt fabulas explicarent, & aliquas ſi fortè peregrinas voces, quas illi gloſſas vocabant, & interdum genera quædam dicendi abſtruſiora, & à vulgari loquendi conſuetudine remotiora indicarent, ab eis igitur prout cuiuſque ingenium aut volūtas ferebat aut ad politicos ſiue rhetores deducebātur: aut imbuti prius mathematicis diſciplinis ad dialecticos & ad phyſicos ſeſe applicabant: & verborum cura liberi ac ſoluti, ad res modò ipſas intelligendas ac peruidendas omnem induſtriam ac diligentiam conferebant. Qui eloquentiam adamarant, iis theatra, iis forum, iis curia pro ſchola: qui cauſas diſertè agebant, qui ad populum verba faciebant, qui ſententiam de publicis negotiis dicebant, pro magiſtris erant: vnum aliquem ex eis deligebant quem colerent, quem ſectarentur, cuius ad exemplum ſe conformarent, cuius conſuetudine & diſertiores fierent, & ſapientiores. Nos non vnam ſed duas peregrinas linguas diſcere cogimur, neq;

peregri-

peregrinas modò ſed iampridem extinctas quodammodò ac ſepultas. Nam ſi aliqua vrbs, aut aliqua gens eſſet, in qua vulgò homines Græcè Latinéue loquerentur: mitteremus eò pueros noſtros, vt, cùm à teneris vnguiculis ſermonis vſum combibiſſent, grandiuſculi de rebus modò ipſis cogitarent. Nunc nobis diutius luctandum ac ſudandum eſt circa principia, & in ipſis, vt ita dicam carceribus, quàm priſcis illis vt à carceribus ad metam peruenirent. Nobis antequam Latinè aut Græcè balbutire poſſimus, multa cura, multis vigiliis, multis magiſtris opus eſt, & iis plerunque magiſtris meliorum inopia, vtendum, qui ad id quod ſe docere profitentur. aliis ipſi magiſtris indigerent. Ita quam illi facultatem ac copiam ſine vllo labore à matribus & à nutricibus, & à populo hauriebant: eius nos vt vmbram aliquam conſequamur, meliorem ætatis partem in eo conſumere cogimur. Itaque grauis illa conqueſtio qua nobilis olim poëta Lucanus vſus eſt in deploranda bellorum ciuilium calamitate,

Heu quantum terræ potuit pelagiq; parari,
Hoc quem ciuiles hauſerunt ſanguine dextræ;

ad noſtra quoque ſtudia non inconcinnè accommodari poteſt. Sic enim & nos dicamus licet. Heu quantum rerum ac ſapientiæ parari potuit eo labore qui neceſſariò nobis ad intelligentiam vſumqúe linguarum capiendus fuit. Hæc vna ratio tantùm apud nonnullos potuit vt publicè perſuadere conati ſint, inutile eſſe totum illud ſtudium, quod in Græcis ac Latinis litteris poneretur.

Sua cuique lingua philoſophandum: vt & illi feciſſent. Non enim Democritum, Platonem, Ariſtotelem aut Hebræorum aut Ægyptiorum ſermone in diſputando aut in ſcribendo vſos eſſe: Sed eo qui popularibus ſuis notus eſſet: neque Demoſthenem Perſica aut Macedonica, ſed Attica lingua habitum eloquentem: meram inſaniam eſſe tantum operæ ac temporis perdere, vt eum ſermonem intelligamus, eoque vtamur quo vti homines multis ab hinc ſæculis deſierunt. Ne Demoſthenem quidem aut Ciceronem curaſſe, illum quomodo Cecropis aut Theſei, hunc quomodo Euandri aut Romuli temporibus ciues ſui locuti eſſent: ſua quemque non gentis modò, ſed & ætatis ſermone contentum eſſe oportere. Addebant id eo facilius factu eſſe hominibus Italis quod præclara illa Græcorum Latinorumq́ monumenta, iam pleraq; omnia in eam linguam, qua vulgò vtimur, conuerſa eſſent: vt illo peregrinitatis quaſi cortice ac putamine detracto nucleis veſci & vt oſſe confracto ſuccum ac medullam ipſam exſugere liceret. A qua opinione quoniam ita diſſentio, vt auocandis à Græcæ ac Latinæ linguæ ſtudio adoleſcentibus ipſa fundamenta diſciplinarum conuelli ac labefactari putem: neque vllam peſtem præſentiorem, aut vllum certius exitium omnibus ingenuis artibus adferri poſſe arbitrer, quàm ſi linguæ illæ quæ quaſi ſacraria quædam earum ſunt, negligantur: exponam hoc loco breuiter cauſas iudicij mei: efficiamque, ſi potero, vt linguas quidem illas omni ſtudio digniſſimas eſſe, ſed multa hoc tempore in earum tracti-

ctati-

ctatione peccari, liquidò intelligatis. Duæ præcipuè mihi quidem cauſæ eſſe vidētur, adoleſcentes, cur & Græcam & Latinam linguam amare, & in earum vtraq; præcipuum ſtudium ponere debeamus. Vna quòd Græcè & Latinè, Græcè quidem & plures & præſtantiores, ſed tamen latinè quoq; ſat multi, eiuſmodi viri ſcripſerunt, vt propter admirabilem quandam ſapientiam, qua illi tanto ſupra ceteros mortales floruerunt, vt aliarum gentium homines cum eis collati, idiotæ quidam & agreſtes fuiſſe videantur, digniſsimi ſint, ad quos intelligendos omnis ab omnibus elegantioris ingenij hominibus opera conferatur. Nam ſi Platones, Xenophontes, Ariſtoteles, Theophraſtos, addo huc etiam Plutarchos, Galenos, ſed quo plures nomino, eò plures occurrunt, digni qui nominentur, ſi tales etiam viros Italia extuliſſet, qui cogitationes ſuas perſcripſiſſent eo ſermone quo vulgò Italia vtitur, non eo quidem propterea, ne ſic quidem veteres illos ſapientes patres ac duces negligendos dicerem: ſed tamen æquiore animo ferrem, ſi quis Græco ſermone accuratius diſcēdo ſuperſedere vellet. Nunc cùm domi nata & vernacula omnia tanto iaceant infra illorum dignitatem quanto imæ maximèque depreſſæ conualles infra editiſsimorum, cælóque, vt poëtæ loquuntur minantium montium cacumina: quis iſte tam mollis ac delicatus, qui tam ab omni vera pulchritudine auerſus eſt, qui laborem non maximum neque fortaſſe tantum quātus vulgo putatur ad illos maximos viros intelligendos capiendum neget? Quod & ipſum

ipſum de vetere Latina lingua dictum accipi volo. Nam ita me ille amet omnium præpotens Deus, auditores, vt ego vobis de meo ſenſu liberè atq; ingenuè loquar. Si ex latinis ſcriptoribus neminem haberemus præter Ciceronem, Virgilium, Senecam, Liuium, Plinium, Tacitum, & conſtat multos eſſe alios, qui in idem album referri queant: ſed ſi eos ſolos haberemus, iuſta tamē mihi cauſa videretur, cur ad eos intelligendos linguam latinam auidè diſceremus. Nunc accedit alia longè grauiſſima, quæ nos incendere vtriuſque ſtudio debeat. Nam cùm earum linguarum, quarum vſus eruditis cum vulgo communis eſt, vnaquæque & certis & anguſtis limitibus circumſcripta teneatur, harum de quibus agimus vſus toto propemodum terrarum orbe diffuſus eſt. Italicè loquentem ſoli Itali intelligent: qui tantum Hiſpanicè loquatur, inter Germanos pro muto habebitur: Germanus inter Italos nutu ac manibus pro lingua vti cogetur: qui Gallico ſermone peritiſſimè ac ſcientiſſimè vtatur, vbi è Gallia exierit ſæpè vltrò irridebitur: qui Græcè Latineq; ſciat, is quocumque terrarum venerit, non intelligetur tantùm ſed apud pleroſque admirationi erit. Atque hæc cauſſa vel maxima eſt, cur Græcè aut Latinè potius quàm Italicè aut Gallicè ſcribere, quicumque id egregiè præſtare poſſunt, debeant. Nam qui ſcribunt, aut vtilitatem publicam, aut gloriam ſuam ſequuntur. Si vtilitatem publicam, certè multò pluribus proderunt, ſi ea lingua ſcribant, quæ apud omnes gentes, quibuſcum modò aliquid nobis vſus aut commercij

mercij eſt, intelligatur. Gloriam quoque ſuam longius, latiusq́ue diffundent, ſi ea ſcribant quorum pulcbritudo ab omnibus populis ac gentibus percipi queat. Vt igitur peregrinantibus optabile eſſet reperire genus aliquod nummorum, cuius eadem apud omnes æſtimatio eſſet: multoque libentius vterentur iis quàm illis qui tertio aut quarto quoque die, cum detrimento & cum moleſtia mutandi ſunt, cùm ibi tantum vtiles ſint vbi imperat is princeps cuius in ditione cuduntur: ita nemo non videt quantò commodius ſit, vti ea lingua quæ in omni gente ac natione reperit aliquos, & quidem non ex fæce vulgi, ſed ex quaque honoratiſſimos quoſque à quibus ſine interprete intelligatur, quàm iis quæ ſimul atque pedem ex hac aut illa prouincia extuleris alios atque alios interpretes requirunt. Quomodo ex hac florentiſſima & nobiliſſima vrbe in omnes terrarum partes, quomodo ex omnibus terrarum partibus in hanc vrbem legationes mitterentur, ſi aliam linguam, quàm eam cuius apud ſuos publicus vſus eſt, nemo didiciſſet? Quomodo in illo auguſto ac ſacroſancto Cardinalium collegio de grauiſſimis rebus, & quas ſæpè iis ſolis notas eſſe expedit, qui ſententiæ dicendæ ius habent, deliberaretur, ſi quot ex nationibus conſeſſus ille conſtat, totidem interpretes adhibendi forent? Qua in re maiorem Latinæ quàm Græcæ linguæ vtilitatem eſſe fateor, intelligitur enim à pluribus. Itaque ad vſum latina potior eſt, ad doctrinæ copiam Græca. Argumenta quibus nituntur qui contrariam ſententiam tuentur, infirma prorſus &

ſus & imbecilla ſunt. Aiunt veteres illos qui tanta in admiratione ſunt ſua quemq; lingua philoſophatos. Ego *autem ita reſpondeo. Si illis quoq; temporibus lingua aliqua fuiſſet, communis omnium, qui vbicunque eſſent eruditorum, ignota ceteris, quales hoc tempore* Græcam *&* Latinam *eſſe conſtat, non eſt dubium quin ea potius cogitationes ſuas explicaturi fuerint, quàm ea quæ vulgò quoq; communis eſſet.* Nam *vt* Poëtæ *vulgus ſibi inuiſum eſſe profitentur: ita ipſi quoq; ad myſteria philoſophiæ turbam admittendam non putabant: ideoq; obſcurabant ea de induſtria, alij numeris, alij allegoriis, alij tenebroſo quodam dicendi genere, vt oſtenderent ſe ſapientiæ tantùm ſtudioſis ſcribere: quæ cauſa fuit* Ariſtoteli, *cur libros quoſdam ſuos & editos eſſe, & non editos diceret.* Aiunt Græcam Latinamq; *linguam iampridem mortuas eſſe.* Ego *verò eas nunc demùm non tãtùm viuere & vigere contendo, ſed, ſi in tranſlatione perſtandum eſt, firma valetudine vti, poſtquam eſſe in poteſtate plebis deſierunt.* Quandiu *enim populari imperio regebantur: id eſt quamdiù penes populum erat, vt ait* Horatius, *arbitrium & ius & norma loquendi, aſſiduè agitabantur, fluctuabant, nihil habebant certum, nihil ſtabile, vnum ſeculum eodem vultu durare non poterant: nunc ex quo ad optimates, vt ita dicam, redactæ ſunt, & certis à ſcriptoribus petuntur, certis regulis ac præceptionibus continentur, multis iam ſæculis fixæ atq; immutabiles permanent.* Si *in vulgi poteſtate manſiſſent, hodie* Ciceronem *non intelligeremus: quemadmo-*

admodum ne Ciceronis quidem temporibus intelligebātur ea quæ regnante Romulo aut Numa ſcripta erant; immo verò ipſas XII. tabularum leges pauci qui intelligerent reperiebantur. Et videmus quæ vulgari lingua abhinc quadringētos aut quingētos annos ſcripta ſunt, hodie non intelligi,

Vt ſyluæ foliis, [ait Horatius,] pronos mutantur in annos,

Prima cadunt: ita verbòrum vetus interit ætas:

Et iuuenum ritu florent modò nata, vigentq́;.

Illæ igitur linguæ quotidiè moriūtur, quotidiè naſcuntur quæ pendent ex libidine imperitæ multitudinis: quas autem ex populi ſeruitute eruditorum vſus vindicauit, illæ non viuunt tantùm, ſed immortalitatem quodammodò & immutabilitatem adeptæ ſunt. At quod temporis in linguis diſcendis conſumitur, melius rebus ipſis cognoſcendis impenderetur. Hoc argumentum ita demum aliquid valeret, ſi ab aliis ſcriptoribus verborum elegantia, ab aliis rerum cognitio peteretur. Nunc ita nobis à Deo conſultum ac proſpectum eſt, vt qui Græcè Latineq́; politiſsimè ſcripſerunt, iidem etiam ſapientiſsimè ſcripſerint: vt non ab aliis verba, ab aliis rerum cognitionē petere oporteat: ſed vtraq; ex iiſdem fontibus eodem tempore haurire liceat. At omnia aut è Græco ſermone in Latinum aut etiam ex vtroq; in eum qui laniis quoque & ſalſamentariis notus eſt, conuerſa ſunt: ita vt aut neutro illorum opus ſit, aut certè altero tantùm. Heu me miſerum. Cur non huius loci conſuetudo

tudo fert, vt poſsim, quantum cuperem arbitratu meo dicere. Quomodo ego iſtos acciperem, qui interpretibus fidunt. Sed quando id facere temporis anguſtiæ prohibent, polliceor vobis, me, qua dabitur dicendi occaſio, in hoc argumento verſaturum eſſe, & oſtenſurum, quàm neceſſe ſit in craſsiſsima rerũ ignoratione perpetuò verſari eos qui præſidio interpretum freti Græcæ ac latinæ linguæ ſtudia negligunt: ſimúlque indicaturum quibus in rebus à pleriſq; in ſtudiorum cauſa peccetur: quæque veræ cauſæ ſint, cur ætas noſtra tantoperè veteribus cedat. Vos auditores efficite, ne vobis prior illa cauſa, quã dixi torporis ac negligentiæ noceat. Afferte huc amorem doctrinæ: afferte diligentiam & attentionem: ego, vt quotidiè vobis res attentione dignæ affatim ſuppetant, prouidebo. Idque eo magis, quod in his Ethicorum libris tantùm vſq; à puero ſtudij poſui, vt niſi aliquid expectatione veſtra dignum præſtitero, recuſare nõ debeam, quin huius loci amplitudine parum dignus habear. Vos verò ornatiſsimi viri ignoſcite ſi quod à vobis tam benignè auditus ſim, ne gratias quidem vobis agendas putem. Nam ſiue oratio mea vobis moleſta fuit, eo moleſtior erit quò eam longius protraxero: ſiue quod magis cupio, quàm ſpero, iucunda. videor iam vobis gratiam aliqua ex parte retuliſſe.

In ſtu-

In ſtudiorum inſtaurationem De via ac ratione tradendarum diſciplinarum.

ORATIO XVIII.

PLERIQVE *eorum, qui quotannis ex hoc loco verba faciunt, laudare litteras, & ingenuas artes, vosq́ adoleſcentes optimi, ad eas toto pectore amandas, ac colendas exhortari, atq; incitare conſueuerunt. Quorum ego neq́; conſilium reprehendo, neq; tamen omnia in eo poſita eſſe cẽſeo.* Nam, *vt ſi quis bonæ valetudinis commoda exponat, eaque dicendo amplificet, atq; exaggeret, & ad eam omni ſtudio conſeruandam homines cohortetur, neq; tamen admoneat, quo genere victus quibuſq; exercitationibus, ea maximè comparari ac contineri debeat, non valde vtilis videri poßit illius oratio, ita parum prodeſt, aut laudare eas artes, quas certè nemo vſq; eo perfrictæ frontis eſt, vt vituperare audeat, aut ad eas cohortari eos, quos illarum ſtudiis deditos eſſe conſtat, niſi indicetur etiam via, qua quis ad illas facillimè, ac certißimè peruenire poſſe videatur. Ego igitur quando mihi à te Laurenti Blanchette, vir clarißime, munus hoc impoſitum eſt, non laudabo litteras: ſatis eas homines eruditißimi, collegæ mei, ex hoc ipſo his proximis annis ornatè, copioſeq́; laudarunt: ne mul-*

tum quidem temporis ponam in his nobiliſsimis adole-ſcentibus ad eas cohortandis, & ipſi per ſe ſatis eas amant, neq; oratione mea melius incitari poſſunt, quam ſi te Blanchette intueantur, de te cogitent, in te oculos, animumq; defigant, cui litterarum tractatio ſenilem in iſto ætatis flore non modò grauitatem, ac prudentiam, ſed dignitatem quoque atq; auctoritatem comparauit.

Quænam igitur orationis meæ futura materia eſt? quibus de rebus dicens hunc ornatiſsimorum virorum, atque hanc honeſtiſsimorum iuuenum coronam, quam ex ore meo pendentem video demulcere, & delinire conabor? exponam breuiter, ac perſpicuè à carceribus, vt dicitur ad calcem ei, qui ſemel imbiberit in litteris, & in bonarum artium ſcientia excellere, quam ſtudiorum viam ac rationem tenendam putem. Quod dum facio, quidam ex vobis decurſum iam à ſe, & confectum curriculum agnoſcent, alij, quod iter ad veram gloriam ferat, me monſtrante cognoſcent. Attentè, vt me audiatis, ne orandos quidem eſſe vos puto. Fruſtra id poſtulem, niſi attentionem mihi res ipſa, de qua dicere ingredior conciliauerit. Principiò igitur poſitum ſit Græcæ, Latinæq; linguæ cognitionem inſtrumentum eſſe ad parandam doctrinæ copiam hoc quidem tempore planè neceſſarium. Id qui negant, aut quid verum ſit, non vident, aut contendendi ſtudio in oppugnando, eo quod verũ eſt oſtentare ingenij acumen volunt. Quare puer is, quem informare, ac deſcribere ordimur honeſto loco natus, modicis opibus inſtructus, ea corporis firmitate vt ſtudi-

orum

orum laborē perferre poſſit, ingenio neq; agreſti, & hiſpido, nec molli, & effœminato, ſed eleganti, & ad honeſtatem propenſo præditus, ſextum ætatis ingreſſus annum Græcarum latinarumqúe literarum formas, nomina, poteſtatem, per ludum iocumq́; condiſcat, & vt id libentius faciat, non metu, ac verberibus, ſed præmiolis, quibus ætas illa capi ſolet, identidem excitetur. Vbi annum in eo poſuerit, vt & græcè, & latinè ſatis facilè, atq; expeditè legat, iam ſeptimo primis illis, maximeq́; grammaticorum vtriuſq; linguæ præceptis imbuatur, nomina, & verba flectere, ac variare, & inter ſe ſine vitio coniungere, ac copulare diſcat. Huic vni rei annum ſeptimum tribui velim. Octauo incipiat iam aliquid audire, aliquid legere, idque eiuſmodi, vt, & ad formandos mores, non nihil conferat, & voluptatem potius adferat, quam magnam vllam animi contentionem requirat. In hoc genere apud Græcos excellunt Aeſopi fabulæ, & Phocylidis carmina, latini talium ſcriptorum inopia laborant, niſi quis eaſdē illas fabulas ab optimo, & eruditiſſimo viro Gabriele Faerno latinis verſibus elegantiſſimè expreſſas, illi ætati proponendas putet, & addendum, ſi quod exiguum poëma puris verbis vitæ præcepta continens reperiatur. Biennium cōſequens, id eſt, nonum, ac decimū annum, ita libentiſsimè poſuerim, vt puer matutinis quidē horis libros Xenophōtis de iuſtitutione Cyri, quibus nihil purius, aut ſuauius reperiri poteſt, pomeridianis autem Cæſaris potiſſimùm

commentarios legat, qui mihi vnus ex omnibus latinis ad illam nitidiſſimam Xenophontis ſimplicitatem proximè videtur accedere. Vndecimus annus comœdiis detur, ita tamen, vt, ex Terentio Plautoque, & multo magis ex Ariſtophane quidquid inquinare pueriles animos poteſt, aut reſecetur, aut omittatur. Quod idem de omni ſcriptorum genere ſemel à me dictum accipi volo. Duodecimo Theocriti, Moſchi, Bionis Idyllia cum Virgilij Bucolicis, Heſiodus cum Georgicis, cum Æneide vtrumqúe Homeri poema copuletur. Neque hos libros totos à præceptoribus exponi arbitror debere. Cum tantum cuiuſque à præceptore audierit, vt ſine cortice, quod aiunt, nare, poſſit, quod reliquum eſt ſuo ipſe priuato ſtudio perſequatur. Huic rei biennium ſuffecturum puto. Illud interea ad magiſtri curam, & ſollicitudinem pertinet, vt puer loquendo quidem, quotidie, ſcribendo autem alternis ſaltem diebus exerceatur. In ipſo pubertatis ingreſſu primum exercebo eum in eis, quæ Græci vocant progymnaſmata, id eſt, præludia quaſi quædam, & præcurſiones ad eloquẽtiam, de quibus extat aureolus libellus Theonis Sophiſtæ, qui ſi quid ego auctoritate poſſem, quotannis exponeretur in ſcholis, & ad præcepta, quæ illic traduntur, iuuenes perpetuò exercerentur. Sed & hoc genus exercitationis, & omnis propemodum recta, & antiqua inſtituendæ iuuentutis ratio non tantùm intermiſſa iam pridem, ſed obliuione obruta, ac ſepulta eſt, quæ ſi reuocaretur paucis annis exiſterent homines, verè copioſi, & eloquentes:

iſti

iſti autem clamatores, qui nomen eloquentũ geſticulatione pantomimica, & volubilitate linguæ, & impudentia, ſibi pepererunt, ita iacerent vt eos audire nemo poſſet. Ita igitur exercitatus adoleſcẽs totum ſe Ciceroni dedat, ingurgitetq; ſe in illum vberrimum, & abundãtiſſimum eloquentiæ fontem, retinens perpetuò illam, quam à principio inſtituimus conſuetudinem, vt Græca cum Latinis, ſimilia cum ſimilibus conferat. Ciceronis epiſtolas cùm leget, euoluat eodem ſtudio Platonis, Iſocratis, Demoſthenis, aliorumq́; Græcorum epiſtolas, quæ in duo volumina congeſtæ reperiuntur. Ad libros de Rhetorica ſcriptos adiungat Ariſtotelis libros eiuſdem argumenti, quæq; eadem de re Dionyſius Halicarnaſſeus, Demetrius Alexandrinus, Hermogenes, Longinus, aliĳq́; Græci litteris prodiderunt. Ciceronis orationes, cum Demoſthenis, Aeſchinis, Lyſiæ, aliorumq́; veterum orationibus comparet: dialogos de Philoſophia, cum dialogis Xenophontis, & quibuſdam Platonis. interea oblectamentum ſibi ex alio genere poëtarũ petat, Pindarum cum Horatio, Euripidem, Sophoclem, Æſchylum cum Seneca, Apollonium, cum Valerio Flacco; epigrãmata Græca, cum Catullo, & Martiale committat. Idem faciat in hiſtoricis, Herodotum, Thucydidẽ, Xenophontem, Polybium, cum Liuio, Salluſtio, Tacito conferens. Et quoniam neq; hiſtoria, niſi cognito orbis terrarum ſitu, neq; hic ſine aliqua mathematicarum artium cognitione percipi poteſt: his quoq; vtriſq; temporis aliquid impertiat. Cùm ad plenam, vt iuris auctores lo-

quuntur, pubertatem, id eſt, ad annos octodecim peruenerit, grauiora meditetur: ac primum quidem analytices, & dialectices præcepta non ex barbarorum lacunis, ſed ex Ariſtotele ipſo, & Græcis Ariſtotelis interpretibus hauriat, in eisq; verè, ac ſerio biennium exerceatur. Hoc modo præcultus, ac præparatus adoleſcens, ſi totam ætatem exigere in otio literario volet, abundè habet quod agat; nunquam deerit quo paſcat animum, etiam ſi ei ad multa ſæcula viuendi ſpatium prorogetur. Sin aut ad medicinam, aut ad iuris ſcientiam, aut ad theologiam applicare ingenium cogitat, medicus quidem futurus, in phyſicis, iuriſconſultus in ethicis, ac politicis, theologus, in vtriſque ſeſe prius diligenter exerceat; hic tertius hebraicas præterea literas diſcat: tum eorum quiſque ad ea, quæ dixi ſtudia accedat. Quocunque enim ſe naturæ ſuæ ductum ſecutus contulerit dubitandum non eſt, quin vt longiſſimè, antequam annorum illum numerum expleat, quem Lycurgus adamaſſe dicitur, quiq; ſolus poſt ſenarium intra centum perfectus eſt, talis in ſuo genere futurus ſit, qualem in ſuo fuiſſe Roſcium Cicero prædicat, qualem apud inferos eſſe Tireſian ait Homericus Vlyſſes, quem ſolùm ſapere dicit, cæteros vmbrarum in morem vagari. Expoſui vobis adoleſcentes, iter non ad inanem ſcientiæ opinionem, ſed ad veram, & ſolidam eruditionem, arduum illud quidem, & difficile, ſed cogitate nullo modo fieri poſſe, vt ad excelſa, & ſublimia per plana veniatur: & alioqui credite hoc

mihi

mihi ſummum in ſtudiis laborem ſumma voluptate condiri. Quod ſi quis ea, quæ dixi præſtare omnia non poteſt, præſtet certè quiſq; quod poteſt. Cùm alia multa, quæ ſæpè ex hoc loco audiſtis ad amandas literas incitare vos debent, tum mirifica planè, ac ſingularis erga eas Gregorij XIII. optimi, ac maximi Pontificis voluntas. Qui non tantùm pulcherrimos fontes aperuit quibus vrbem prius aquæ penuria laborãtem multo, & ornatiorem, & ſalubriorem, & commodiorem reddidit, ſed alios longè pulchriores, & vtiliores fontes diſciplinarum recluſit. Quid enim aliud ſunt tot illa Neophytorum, Græcorum, Germanorum, Britannorũ, aliarumq; gentium, ac nationum collegia? quam totidẽ aperti, & expoſiti omnib. religionibus, & bonarumar tium fontes ab inexhauſto pontificiæ liberalitatis fonte manãtes? Quid ſcholæ noſtræ, quæ quotidiè tot eruditiſſimorum hominum vocibus perſonant, quibus ipſe maiora, quàm quiſq; ante eum Pontifex præmia ſtatuit, quid aliud, quàm incredibilẽ ipſius, erga bonas artes amorẽ, voluntatemq; declarant? Quid tanta multitudo hominum doctrina, quam opibus inſtructiorum, quibus ipſe ſubſidia vitæ largè, prolixeq; ſuppeditat? Vt non verius Bononia ſtudiorũ mater, quam is ciuis, quo ipſa maximè gloriatur, ſtudiorum pater vocari queat. At tu Laurenti Blanchette, vir clariſſime, quando nos ipſe in fide, ac patrocinio tuo eſſe voluit, quantum apud eos potes, quod te plurimùm poſſe ſcimus tantum confer ad paternam ipſius erga nos voluntatem magis, magiſque in dies confirmandam, mul-

ta iam ipſius benignitate conſecuti ſumus. ego quidem plura & maiora, quàm, vt ea me vnquam promeriturum eſſe confidam: ſed alia quædam ſunt, nec iniqua, nec inuſitata, quæ, vt alibi conceduntur, ſi hic quoq; cõcederentur; mirabiliter, & profeſſorum, & ſtudioſorũ adoleſcentium animi ad omnia egregia accenderentur. Ea tibi cùm voles expoſituri ſumus, & per te aliquid nos effecturos eſſe confidimus. Suſcipe cogitationem te dignam: para tibi immortalitatem apud omnes litterarũ amantes, & gratiam, & gloriam: perfice, vt eæ artes, quæ in te tantum ornamentorum contulerunt, ipſe viciſſim ornamentorum aliquid tibi ſe debere fateantur.

Ad Illuſtriſsimos & Reuerendiſsimos S. R.E. Cardinales, ipſo die Paſchæ, cùm ſubrogandi Pontificis cauſſa conclaue ingreſſuri eſſent.

ORATIO XIX.

Habita Romæ anno M. D. XXCV.

M*AGNVM vobis hoc tempore negotium impoſitum eſt, Patres Ampliſſimi, & tãtoperè ad ſalutem & tranquillitatẽ vniuerſæ Chriſtianæ Reip. pertinẽs, & haud ſcio an vllum ſit eorum omnium, quorũ, pro ſumma dignitate, quam in Eccleſia obtinetis, veſtra procuratio eſt, quod ſingulari quadam & extraordinaria præpotẽtis Dei ope magis indigere videatur. Declarandum enim*

enim vobis ac decernendum quodammodo eſt, quis Eccleſiæ in terris ſummo cum imperio præeſſe ac præſidere, quis in puppi ſedens, clauum tenere, & periculoſiſſimæ nauigationis curſum regere ac moderari, quis paſtores ipſos paſcere debeat: cuius, vt ſupra vulgarem hominum conditionem elati, reſponſa pro oraculis, nutus pro ratione, iuſſa pro legibus futura ſint. Quanquam igitur ea ſapientia eſtis, vix vt quicquam vobis ſubiici poſſit, quod non ipſi animo prius conceptum meditatumq; teneatis: non iniquo tamen animo ferre debetis, vos, ex veteri conſuetudine, quid in eligendo Pontifice vobis ſequendum ſit, etiam ab infimis hominibus admoneri. Nam & nemo ita ſapiens eſt, quin audiendo ſapientior fiat: & ea eſt Dei benignitas, vt ſæpe rudibus & imperitis ea dicenda ſuggerat, quæ audita etiam ſapientibus proſint. Dicturus igitur tanta de re, obteſtor vos, per eum in cuius nomine huc conueniſtis, vt mihi exigui temporis attentionem ne denegetis. Atq; vt hinc potiſſimùm ordiar; vt arduum ac difficile Epiſcopi munus eſt, ita ardua quadam in Epiſcopo & inuentu difficilia requiruntur. Oportet, ait ſanctus Paulus, Epiſcopum talem eſſe, vt in eo nullus pateat reprehenſioni locus. Quod ſi in aliis Epiſcopis requiritur, quantò magis in eo, qui, quantò Epiſcopi ſacerdotibus, tantò ipſe cæteris Epiſcopis antecellit? Quando autem quiſquam reperietur dignus, qui in illum honoris ac dignitatis gradum euehatur, ſi omnes, in quibus aliquid culpari poterit, repudientur? Sed hoc non ita rigidè ac

præfractè accipiendum, etiam vetuſti Patres monent. Noſtra enim omnium, qui viuimus, ex bono maléque permiſta natura eſt: &, aut Angeli eſſemus, ſi nulla nos improbitatis macula contaminaret: aut & Deo & hominibus intolerabiles, ſi nulla vitiorum noſtrorum ſordes admiſta bonitas temperaret. Non igitur quærendus, qui ſimpliciter omni virtutis genere excellat, nullo, ne leuiſſimo quidem, vitio aſperſus: quem ab omni nota ac reprehenſione integritas vitæ nullis vnquã violata maculis vindicet: nunquam enim res ad exitum perduceretur: ſed qui & præcipuis virtutibus inter æquales emineat, & vitiis, vt nõ omnibus, at iis certè careat, quæ in priuatis hominibus ſingulas familias, in principibus maxima plerunq; imperia euertunt. Apud Xenophontem barbarus quidã adoleſcens cùm equum eximiæ bonitatis quem habebat, libenter ſe alicui ſpectatæ virtutis viro, donaturum eſſe dixiſſet, idq; apud Cyrum profeſſus eſſet: Ego verò, ait Cyrus, oſtendam tibi, quomodo etiam ſi clauſis oculis ieceris, aberrare à tali viro non poſſis. Simulq; eum glebam humo ſublatam in conferta tiſſimum agmen amicorum, quos aſſiduè circum ſe habebat, iacere iuſſit: &, Quemcunque, inquit, ex eis contigeris, illi equum tuum dono dato. neq; metus vllus ſit, ne aberraueris. omnium eadẽ eſt virtus, eadem temperantia, eadẽ multis ſpectata documentis fortitudo. Si de vobis, PATRES AMPLISSIMI, *idem dici poſſet, vt è veſtro nobiliſſimo honoratiſſimoq; conſeſſu, nec ætate, nec vſu atq; experientia rerũ, nec auctoritate alius alio magis*

magis idoneus eſſet, ad huius muneris grauitatem ſuſtinendam, non magna deliberatione opus foret: neq; vllam in partem, quis ei ex vobis præficeretur, admodum intereſſet. Sin verius eſt, vt in ſtellis alia aliã nitore & claritate vincit, ſic è vobis alium alio eſſe iis bonis & ornamentis quæ Pontifici conueniunt, inſtructiorẽ ac ſuperiorem: & orandus ſummis precibus Deus, vt iudicia veſtra dirigat: & vobis intendenda omni ſtudio mentis acies, vt ex omni numero veſtro eum potiſſimè, qui aptiſſimus & publicè vtiliſſimus futurus videtur, deligatis: Ignoſcite, quæſo, ſi quid paulò liberius dixero. Non enim ea nũc res agitur, vt auribus ſeruiendũ ſit. Dicenda quæ vrgent, quæ tẽpus, quæ rei magnitudo poſtulat. Omnis cogitatio cognationis, amicitiæ, vtilitatis priuatæ, ab hac deliberatione procul abeſſe debet: ne ſi quis ita eligitur, & ipſe, dum erigitur, corruat. et alios ſecum in idẽ exitiũ præcipites trahat. Si nauigaturi de gubernatore nauis eligendo conſultarent, nemo reperiretur vſq; eo improuidus, vt eum qui ſibi aut amiciſſimus, aut ſanguine coniunctiſſimus, ac non eum potius qui intelligẽtiſſimus, exercitatiſſimus eſſet, ei muneri p̄ſici vellet: & deſiperet, ſi quis in cõmuni naufragio, quæſticulum aliquem ſuũ ſibi ſaluum ac propriũ fore putaret. Vna nauis qua oẽs vehimur, Eccleſia eſt: quæ quantis hoc tempore procellis ac tempeſtatibus agitetur, nemo nõ videt. Et erit quiſquã ita non imprudẽs modò, ſed inhumanus & impius, qui in tantis periculis, publicæ ſaluti ac trãquillitati quidquam anteſerendum putet? Exulent à

veſtris

veſtris omnium animis talia omnia, PATRES AMPLISSIMI: *&, aliis omnibus circumciſis atque amputatis, ea tantùm in futuro Pontifice, quæ bono Pontifici neceſſaria ſunt, requirantur.*

Videntur autem quinq; præcipua eſſe, quæ in eo ſpectari oporteat: Sanctitas morum, Prudentia, Doctrina, Caritas, quæ, vt veriſsimè dixit Apoſtolus, perfectionis vinculũ eſt, & Auctoritas, de quibus ſingulis vbi quam breuiſsimè fieri poterit, dixero, finem dicendi faciam.

Primùm igitur requiritur Sanctitas morum. nam quo ore audebit aliena vitia reprehendere, qui ipſe propriis madeat? Quare ſi quem auarum, ſi ambitioſum, ſi crudelem ac ſanguinarium, ſi libidini ac voluptati mancipatum, vixiſſe conſtaret; eius ne habenda quidem ratio in his ſacroſanctis comitiis eſſet. Auarus ciuitates exhauriret, noua quotidie populis onera imponeret, ſacra ac profana omnia venalia haberet, omnem turpitudinem, cõgerendæ ac coaceruandæ pecuniæ cauſa ſuſciperet, nihil amplum aut magnificum agitaret animo, non de gloria Dei, aut vtilitate publica, ſed de arcis & ſaccis ſuis implendis perpetuò cogitaret. Non eſt, PATRES AMPLISSIMI, *non eſt eiuſdem ingenij, pecuniæ ſeruire, & hominibus imperare. Duos impuros homines Stratoclem et Dromoclidem aiunt olim tractationem Reipub. meſsim auream vocare ſolitos. Non eſt credibile quenquam ex vobis ita animatum eſſe: ſed tamen procul abſit à gubernaculis Eccleſiæ, ſi quis Pontificatum meſsim ſibi ac ſuis fore auream putat.*

tat. Ambitioſus omnia perturbaret, nihil vſquam quietum eſſe pateretur, bellis orbem terrarum concuteret: dum ſuorum titulos, ditionem, dignitatem augeret, Sedis Apoſtolicæ dignitatem in quodlibet diſcrimen adduceret. Quid crudelem & recenti ſemper cruore gaudentem, vltionis cupidum, ignoſcendi neſcium, cui pro virtute ira ſit, pro conſilio furor, pro ratione impetus: quomodo blandiſſimo illi ac leniſſimo Patris nomini reſponſurum eſſe cenſetis? Quid, ſi quis ſe voluptatibus vinciendum ac conſtringendum dedit, earumq́ue turpiſſimo famulatu nexus & irretitus, in earum cœno, tanquam ſus, perpetuò volutatur, quid ab eo boni ſperari, aut quid mali potius non metui poteſt? Liberè, vobis audientibus, de vitiis loquor. Nuſquam enim tutius eſt accuſare vitia, quàm cùm ex eis qui audiunt nemo eſt, qui ea quæ dicuntur, ſuſpicari poſſit ad ſe pertinere. Si quis igitur eſt, quales pleroſque omnes ex veſtro ampliſſimo ſplendidiſſimoq́ Collegio eſſe compertum eſt: ſed tamen fieri nullo modo poteſt, vt non & è vobis aliqui excellant: qui tota vita nullam ſignificationem auaritiæ dederit, qui ſiue in magnis opibus natus, ſiue è tenuibus ac modicis ad ampliores copioſioresq́ perductus, omnem pecuniæ fructum in ſubleuandis egentibus poſitum duxerit: qui arcam ſuam nunquam turpiter afferentibus, honeſtè petentibus ſemper apertam habuerit: qui ad gloriam ſuam nihil, ad Dei gloriam omnia perpetuò retulerit: qui ex fuga atque abſtinentia voluptatum maximam ſibi voluptatem captauerit: qui veram

ram animi magnitudinem in ignoſcendis, non in vlciſcendis iniuriis conſiſtere iudicauerit: eius demum mores aptiſsimi ſunt ad perſonam illius, qui & harum & omnium virtutum exemplar perfectiſsimum fuit, in terris ſuſtinendam.

Secundo loco dixi requiri prudentiam, quam verè Ariſtoteles ait eſſe propriam virtutem imperantium. Eam æterna illa veritas Chriſtus Dominus ac DEVS *noſter cum morum integritate ac ſinceritate cõiunxit, his verbis: Eſtote ſimplices ſicut columbæ, & prudentes ſicut ſerpentes. Sed videndum eſt, vt, quid prudentia ſit, rectè intelligamus: neq; ita eam accipiamus, vt vulgus ſolet. Vulgus enim eum prudentem vocat, qui multa ſimulare ac diſsimulare nouit, multa mentiri; eos quibuſcum agit, commodi ſui cauſſa, fallere ac circumuenire: & quod ſibi propoſuit, multas vias reperire, quibus id quoquomodo adipiſcatur. Illa verò prudentia non eſt, ſed calliditas, verſutia, malitia; aut, ſi prudentia eſt, carnis prudentia eſt: quam ſe perditurum minatur Deus: quam mortem eſſe Paulus affirmat. Vera prudentia eſt, & cognoſcere quid petendum fugiendumq; ſit: & quibus viis tum ipſe eò peruenire, tum alios eodem perducere commodiſsimè poſsit: nihil temerè atque inconſideratè agere, ſed vnaquaque in re, quid rerum, perſonarum, locorum, temporum varietas poſtulet, diiudicare. Miſerum qui alium fallit, ſi ſe idcirco eo quem fallit prudentiorem putat. Fallit ipſe ſe, & induit multò pernitioſiorem in laqueum, quàm quo*

impli-

implicare alium parat. Quantò prudentior, qui neminem fallit. Deo enim ſimilior eſt, qui neque fallere, neque falli poteſt.

Dixi præterea in Pontifice requiri caritatem: quam Apoſtolus & martyrio & fidei montes transferenti anteponit. Sine qua nihil Deo acceptum eſt: Deus enim ipſe caritas eſt. Pontifex autem, cùm communis pater & ſit & vocetur, hoc ipſo nomine admoneri debet, paterna ſe caritate erga omne hominum genus eſſe oportere.

Addidi doctrinam et eruditionem: quam qui Pontifici neceſſariam non putant, magno in errore verſantur. Iubetur Aaron in veteri lege geſtare ſupra pectus ſuum doctrinam & veritatem: iubetur nunquam in ſanctuarium ingredi ſine ſonitu: quo ſignificatur voluntatem Dei ab eo debere populis prædicari: Labia Sacerdotis, ait Malachias, cuſtodiunt ſcientiam. Paulus ad Timotheum, Epiſcopum eſſe oportere, ait, aptum ad alios docendos. Hæc aiunt quidã, Pontifex etiam indoctus per alios obire poterit. Iſto modo poterit etiam bonus lyricen eſſe, qui per alium canat: & bonus medicus, qui ægrotos per alium curet. Sed ſatis ſit.

Breuiter enim de auctoritate dicendum, quam vltimo loco poſui: quæque ex iis, de quibus ante dictum eſt, efflorescit. Auctoritatem autem voco potentiam, apud principes & apud populos, firma & diuturna virtutis & doctrinæ opinione quæſitam. Ea Pontifici hoc præcipuè tempore neceſſaria eſt, propter eas gentes, quæ à fide & obedientia ſancta Romanæ Eccleſiæ deſciuerunt, quæ reue-

reuocari ad ſanitatem vix poterunt, niſi eius, qui præerit, auctoritate moneantur.

Agite igitur, PATRES AMPLISSIMI, *proponite vobis ante oculos communem noſtrũ omnium parentem Eccleſiam, ex veſtro nutu pendentem, & quid à vobis ſtatuatur, ſumma cum cura ac ſolicitudine exſpectantem. Illa vos Chriſto genuit, illa educauit, illa ad ſummo proximum honoris gradum prouexit: nulla vobis maior cognatio, quàm cum Eccleſia: omnes omnium caritates vna illa complexa eſt: quæ nunc dilacerata, diſtracta, diuulſa, obſecrat vos, vt aliarum omnium rerum obliti, de ſua tantùm tranquillitate, qua veſtra quoque continetur, cogitetis.* DEVS *omnium bonorum auctor eam vobis omnibus mentem atque animum inſpiret, vt non cæco & temerario & inuitos etiam, vt interdum fit, ac quid agatur neſcios, rapiente paucorum motu, ſed certo maturoq; iudicio, eiuſmodi Pontificem concordibus ſuffragiis, quàm primum deligatis, qui diſperſa colligat, lapſa erigat, deprauata corrigat, infirma corroboret, turbulenta componat efficiatq;, vt neque* PII QVINTI *admirabilem illam ſanctimoniam vitæ & excelſitatem animi, aut* GREGORII DECIMITERTII *inexplebile propagandæ religionis ſtudium, & effuſam atq; incredibilem & omnibus ſeculis deprædicandam in omnes gentes caritatem ac beneficentiam deſideremus.*

In func-

In funere Hippolyti Cardinalis Eſtenſis. III. Non. Decemb. Anno M. D. Lxxii.

ORATIO XX.

QVOD acerbiſſimum maximeq; luctuoſum ſpectaculum nobis omnibus obiici poterat, Patres Ampliſſimi, voſq; ceteri viri ornatiſſimi, id ſummi, ac præpotentis Dei voluntate, & ineuitabili humanæ conditionis neceſſitate nobis hodie in hoc templo conſtitutum videmus. Iacentem enim eum intuemur, qui nos omnes iacentes erigere: exanimem, qui exanimatis aliquo caſu nobis animum addere ſolebat: vita carentem, qui nobis aliisq; quã plurimis vitæ ſubſidia benigniſſimè, ac liberaliſſimè ſubminiſtrabat. Meritò igitur lacrymis omnium oculi madent, meritò vndiq; omnia ſuſpiriis, gemitibus, lamentationibusq; circumſonant, meritò non homines modò, ſed ipſi huius ædis ſacræ parietes omnia mœroris, ac triſtitiæ inſignia oſtentant. Sed quoniam neq; conqueſtionibus noſtris quidquam proficere iam poſſumus, & diuinæ prouidentiæ decreta æquo animo ferre debemus: repetamus aliunde aliquam huius ægritudinis, ac miſeriæ leuationem: & Hippolyti Eſtenſis communis noſtrum omnium parentis, ac patroni virtutibus, ac laudibus grata commemoratione re-

nouandis, dolorem ex ipſius morte conceptum; ſi poſſumus leniamus. Miſera quidem hæc ipſa, & acerba conſolatio eſt: quantò enim magis eius, quod amiſſum eſt excellentia perſpicitur, tantò plus doloris ex illius amiſſione percipitur, ſed neque animus vlla in cognitione conquieſcere hoc tempore facilius poteſt: & rerum ab eo præclarè geſtarum recordatio hoc ſaltem nobis ſolatium adferet, quod magis nos confirmabit in ea ſpe, quā meritò omnes concepimus, & eum non tam nobis oblatum, quàm à te, Deus Optime, Maxime, ad meliorem vitam vocatum eſſe credamus. Atque vtinam doloris magnitudo diſertos, ac copioſos faceret, non dubitanter me, patrone optime, ac clementiſſime, dignam plurimis, ac maximis tuis erga me beneficiis orationem habiturum eſſe profiterer. nunc mihi miſero omnia præter egregium celebrandi, ac prædicandi tui ſtudium deſunt: ægritudine obſtupefactus eſt animus, oculi lacrymando defeſſi: vox ipſa pectore, ac faucibus intercluſis exitum reperire vix poteſt: ſi quid in me ingenij fuerat, ſi quam modicam dicendi facultatem exercitatio attulerat, quæ tibi maiora veris pro amore erga me tuo videbantur, ea, moriente te, omnia conciderunt. Connitar tamen quantum potero, & omnem difficultatem pietate ſuperare conabor, ſiue enim aliquid effecero, gratus erga te quoquo modo potui, fuiſſe dicar: ſiue etiam in medio curſu defecero, hoc ipſum mihi gloriæ ducam, quod de tuis laudibus dicere cupientem obruerit atque oppreſſerit dolor. Nunc,

quæſo,

quæſo, obteſtorq́; vos quicumque adeſtis, vt ad breue tempus intermittatis gemitus veſtros: mihiq́; ex innumerabili copia eorum, quæ de illo dici poſſunt, pauca libanti abductos tantiſper, & auocatos ab atrocitate tanti vulneris animos adhibeatis. Primùm igitur, ſi ſplendorem, & claritatem generis ad commendationem pertinere volumus, quod ita ferè natura comparatum eſt, vt qua in familia multi præclari, virtutéque, & rerum geſtarum gloria inſignes viri floruerunt, ex eadem qui ſunt, eorum veſtigia cupidè perſequantur: quæ tota Italia gens Eſtenſium principum familiæ, vel illuſtrium virorum multitudine, vel traditi à maioribus imperij magnitudine, & antiquitate anteponi poteſt? Sed in hac parte non immorabor, nam plura dicere, & in re tam nota ſuperuacaneum eſt, & temporis anguſtiæ prohibent, & qui ſuis ac propriis laudibus abundat, ei ornando aliena conquirere, alienum atq; abſurdũ videtur. Quamlibet obſcura, & abiecta familia natus fuiſſet Hippolytus, eam ipſe illuſtrare, & ad ſummum dignitatis culmen extollere potuiſſet: illuſtriſſima autem, & ſplendidiſſima natus cum eſſet, ita ſe geſſit, vt non minùs ipſe lucis ac dignitatis maioribus ſuis attuliſſe, quàm ab eis accepiſſe videatur. Cùm autem in eo iam tum puerulo mirifica quædam, & ad omnem virtutem, & præcipuè ad prudentiam indoles emineret, ita eum Pater optimus, ac ſapientiſſimus Princeps, diligebat, vt nulla de re maioris momenti, niſi adhibito filiolo, deliberaret.

Eo præſente legatos ad ſe miſſos audiebat: eo præſente legationes decernebat: intereſſe eum volebat, quoties de bello, de pace, aliiſq́ue maximi momenti negotiis conſilia caperentur. In illa igitur ſapientiæ ſchola, atque officina educatus breui tempore tantam ſibi cognitionem, atque intelligentiam eorum, quæ ad populos rectè gubernandos pertinent, comparauit, vt adhuc adoleſcens, exercitatiſsimos ſenes conſilij maturitate ſuperaret. Itaque cum in Galliam confirmata iam ætate profectus eſſet apud Franciſcum Regem non ſolùm nomine, ſed omnibus regiis virtutibus omnium noſtræ memoriæ regum facilè primum, non tam propter gentis nobilitatem, aut propter affinitatem, quàm propter ſingularem quandam tractandarum rerum ſcientiam tantum auctoritatis conſecutus eſt, vt in illo ampliſsimo, & opulentiſsimo regno, ſecundùm Regem de Hippolyti potiſsimùm Eſtenſis conſilio, & ſententia omnia gererentur. Neque verò minus apud Henricum Secundum valuit, qui miniſtros omnes per vniuerſam Italiam ſuos, ſiue legatos, ſiue exercituum præfectos vno verbo cuiuſcumque generis eſſent, ex eiuſdem nutu, ac voluntate pendere, neque quidquam, niſi eo conſulto, quod quidem alicuius momenti eſſet adminiſtrare voluit. Illam verò nobiliſsimam, totiq́ue Chriſtianæ Reipublicæ ſalutarem legationem, qua in Gallia difficillimis, ac periculoſiſsimis temporibus functus eſt, quomodo, aut ſilentio prætermittere, aut de ea pro dignitate verba facere potero? Graſſabatur

batur per totam Galliam infinita quædam facinoroſo-rum hominum colluuies, qui capta occaſione propter teneram Karoli Regis ætatem impunè ſibi omnia licere arbitrati, capitales, ac nefarias de religione opiniones publicè in vulgus diſſeminabant. Iamqúe res eo pro-greſſa erat, vt non infimæ tantùm plebis animos ſuis il-lis venenis imbuiſſent: ſed & ex ipſis principibus non paucos eadem errorum fœditate contaminaſſent. Ex-ponebantur propalàm, & omnium manibus tereban-tur Lutheri, Caluini, & aliorum impiorum homi-num ſcripta. Hieronymi verò, & Auguſtini, & Gre-gorij, & Ambroſij ſaluberrimæ lucubrationes ab o-mnibus propemodum, & officinis, & bibliothecis exu-labant, in ipſa aula, ac comitatu regio quotidiè habe-bantur hæreticorum frequentiſſimæ conciones: omnia execrandis illorum cantionibus perſtrepebant. Dete-ſtandis in Deum, & in Diuos illarum peſtium vocibus Catholicorum aures aſſiduè verberabantur. In tam perturbato, ac periculoſo rerum omnium ſtatu Pius Quartus Pontifex Maximus diuino, vt credibile eſt, inſtinctu nihil ſatius eſſe iudicauit, quàm vt Hippoly-tus Cardinalis Ferrarienſis, primo quoque tempore le-gatus in Galliam mitteretur. Suſcepit onus legatio-nis Princeps maximo animo præditus: neque deterri-tus eſt, aut imbecillitate valetudinis, aut longitudine itineris, aut anni tempore, erat enim ardentiſſima æ-ſtas, qua tempeſtate etiam qui firmiſſimi ſunt, neque

Romam venire, neq; Roma exire tutum putant, aut periculis, quæ ſibi noctesq; diesq;, & aperta vi, & ex inſidiis ab hæreticis imminere intelligebat. In ea legatione *alios ex hæreticis authoritate deterruit, alios oſtenſa aliqua ſpe commodorum, eo vnde abierant reduxit, multa diſſimulauit, multa pertulit, multa palàm, & directo, multa latenter, & artificiosè molitus eſt, quæ ad illius regni ſalutē pertinebant: neq; prius deſtitit, quàm pulſis ex aula hæreticis, reuocatis autem iis, quorum, & erga Deum, & erga Regem fides conſtiterat, bellum deniq; apertum hæreticis indiceretur. Itaq; vt in ſeminibus arborum cauſſa eſt, ita omnium, quæ poſtea in Gallia pro religione fortiter, ac fœliciter geſta ſunt, illa legatio caput, ac principium fuit. Illud autē admirabile eſt, quod cum alij grauiſſimi, & prudētiſſimi homines, toto, quod aiunt, cœlo in illius negotij tractandi ratione ab eo diſſentirēt, ipſe aduerſus aliorum omnium ſententiam ſuo vnius cōſilio vſus, ipſo rerum exitu docuit, multò ſe quam illos plura vidiſſe, multoq; prudentius cogitaſſe. Vellicabatur interea inuidorum ſermonibus, ac rumuſculis, qui modò patientiam illius, ac lentitudinem reprehendebant, modò etiam quædam ab eo, optimo animo, & ſapientiſſimo conſilio facta in deteriorem partem interpretabantur. Quos ille deſpiciens, & operi propoſito conſtanter inſtans, eorum maledicētiam ipſo rerum exitu ita refutauit, vt veriſſimè de eo dici illa poſſint.*

Vnus

Vnus homo nobis cunctando reſtituit rem
Non ponebat enim rumores ante ſalutem,
Ergo magisq́;, magisq́; viri, nunc gloria claret.

Sed in hac temporis anguſtia, multa breuiter attingenda ſunt; quæ ſingula integros libros deſiderarent. Atq; hæc quidem, quæ hactenus dixi ad declarandam ipſius prudentiam pertinent. Quid? ceteræ virtutes, quales in eo, & quam ſingulares fuerunt? Quis vnquam illo in tota ratione viuendi ſplendidior, ac magnificentior fuit? Quæ in Gallia, quæ in Italia, & quam ſumptuoſa ædificia extruxit? Quàm multa ingenioſè, & ſolerter excogitata ab antiquis, ſed poſtea per poſterorum ignauiam, obliuione obruta quaſiq; ſepulta reuocauit? quã multos egregios artifices ad noua excogitanda propoſitis præmiis excitauit? quis vnquam princeps, quis principis alicuius legatus, quis denique magnus, clarusq́; vir apud eum diuerſatus eſt, quin ſibi à ſplendido Cardinali, ſed à præpotenti aliquo rege exceptus videretur? & interea in pauperes, et egentes homines, quam liberalis, ac munificus fuerit, ſcitis ipſi ciues Tiburtes, qui, vt illa perpetua, & quotidiana taceãtur, meminiſtis eum quot annis, cum morbi, vt fit, æſtate in vulgus graſſarentur, quotidie mittere ſolitum, qui omnes ægrotantium domos circumirent, neque eorum quæ aut ad valetudinem recuperandam, aut ad alendam interea familiam neceſſaria eſſent, quidquam eis deeſſe paterentur. Meminimus, & ipſi, vt ſe hac quoq; in parte

legatus in Gallia geſſerit, cùm quicquid pecuniæ ex legatione prouenerat, nummum ex eo nullum attigit, ſed totum in pauperes erogandum, diſtribuendúmque mandauit. Eruditos autem, & excultos litteris homines, nemo vnquam amauit ardentius, nemo plures domi habuit: nemo largius, aut prolixius fouit. Horum diſputationibus epulas ſuas condiebat, in eis audiendis quicquid à grauioribus curis dabatur otij ſtudioſiſſimè collocabat. Iam & in eos, & in omnes domeſticos, ac familiares ſuos tanta erat facilitate, ac comitate, vt communis videretur omnium parens. Cum eis familiariſſimè colloquebatur, vrbaniſſimè iocabatur: peccantes paterna potius caritate, quam herili poteſtate, atque imperio corrigebat. Nullius autem rei æquè facilè obliuiſcebatur, atq; iniuriarum. Scimus quicumq; cum eo paulò familiarius viximus, multos, à quibus ipſe pro ſummis beneficiis ſummas iniurias retulerat: cum eos ſine vlla moleſtiâ, arbitratu ſuo poſſet vlciſci, nouis poſteà beneficiis auctos ab eo, & cumulatos fuiſſe. Pietatis autem, & religionis in Deum, & plurima toto reliquo vitæ tempore, & certiſſima, ac luculentiſſima teſtimonia morti proximus dedit. Qui cum ſibi ex hac vita migrandum eſſe ſentiret, nihil territus, ſacerdotem accerſi iuſſit, cui peccata ſua ita confeſſus, vt eorum verè ſe, atque ex animo pœnitere, omnemq; ſpem ſibi in diuina bonitate, ac miſericordia conſtitutam eſſe oſtenderet, interiectis aliquot horis ſacroſanctum Domini noſtri Ieſu Chriſti

corpus

corpus religioſiſſimè accepit. Inde cùm teſtamentum, niſi quantum certorum hominum inuidia impediit beneuolentiæ, ac charitatis erga omnes ſuos pleniſſimum condidiſſet: poſteaq́; viribus magis, ac magis deficientibus ſacro oleo, adhibitis, ex ritu Chriſtiano precibus, inunctus eſſet, languida, & moribunda voce ex Dauidicorum pſalmorum verſibus, qui interea recitabantur, cùm plura non poſſet extrema ſaltem quæq; verba pronuncians, cum incredibili eorum omnium, qui aderant dolore extremum Deo ſpiritum reddidit. O me infœlicem quanto mihi res ſecus cecidit, quàm à principio cogitaram? Breuis enim hæc virtutum ipſius commemoratio, quã mihi leuationi fore ſperaueram, ea mihi pectus effodit, ea vulnus adegit altius, ea dolorẽ dolore cumulauit. Quid aliud agere poſſumus, quicumq; tali patrono orbati, ac deſtituti ſumus, quàm vt, lugeamus, vt modis omnibus teſtemur dolorem noſtrum, vt quod vitæ reliquum eſt in mœrore, ac lacrymis tranſigamus. Immo verò aliud, & poſſumus, & debemus.

Quamuis enim qui tam piè, tamq; Chriſtianè, & vixerit, & diem ſuum obierit, eum Cœlo iam receptum eſſe ſperandum eſt: quia tamen rari admodum ita puri egrediuntur ex corporis vinculis, vt non eis pœnarum aliquid poſt mortem luendum ſuperſit: earumq; tùm aliis piis actionibus, tùm præcipuè fuſis ex animo precibus, & tempus cõtrahi, & ardor mitigari poteſt: facere omnes omnia debemus, vt ei modis omnibus opitulemur. Agite igitur quicumq; Hippolytum Cardinalem

Ferrarienſem, & viuum amaſtis, & mortuum amatis coniungite mecum preces veſtras, & ſublatis in cœlum manibus, ac mentibus liberationem ipſius, ex loco purgandis poſt mortem animis deſtinato, ſi fortè ibi adhuc detinetur, à Deo optimo maximo efflagitate. Nullius enim mortuo auxilium deſit cuius viui nulli vnquam auxilium defuit. Chriſte Ieſu humani generis conditor, & aſſertor, qui nos alios pro aliis orare voluiſti, qui tuorum preces, nunquam irritas fore pollicitus es, reſpice hanc multitudinem afflictam, ac dolore confectam, & per illa vulnera, quæ pro nobis pertuliſti, per illum ſanguinem, quem pro nobis in ara crucis effudiſti, per illam mortem ignominiæ plenam, quam pro nobis ſpontè ſubiiſti, tribue hoc noſtris omnium concordibus votis, vt famulum tuum Hippolytum Cardinalem Ferrarienſem à pœnis, ſi quibus adhuc obnoxius eſt, liberatum, eum in locum quàm primum perducas, vbi æternis tecum gaudiis perfruatur. Ite domum ciues Tiburtes nunciate liberis veſtris, nunquam, neque ipſos, neque ipſorum liberos cuiuſquam maioris, aut omni ex parte præſtantioris Cardinalis exequias eſſe viſuros.

IN

In funere Ioãnis Epiſcopij Militiæ Melitenſis Magni Magiſtri.

ORATIO XXI.

PRAECLARE à vobis & ex dignitate veſtri ordinis factum eſt, nobiliſsimi & fortiſsimi milites, quod optimo principi Ioanni Epiſcopio, Magno ſodalitatis veſtræ Magiſtro, funus quibuſcunque potuiſtis rebus ornatiſsimum, ampliſsimumque duxiſtis. quodque & pietatis in eum veſtræ, & doloris quem vobis mors ipſius obiecit plurimas maximeq́ue luculentas ſignificationes dediſtis. Quamquam enim ille, & ea tum manu tum conſilio geſserat, & ad eos honores virtute peruenerat, vt abundè ad gloriam vixiſſe videretur: & eo progreſſus erat ætatis vt à vita tamquam ex arbore, non per vim euulſus, ſed ſuo tempore ipſa maturitate collapſus eſſe videatur, quorum tamen vita, quo diuturnior & publicè vtilior viſa eſt, eorum mors nunquam non acerba & immatura videri poteſt. ſed quando parens ac procreator rerum omnium Deus, vniuerſum hominum genus eadem mortalitatis lege deuinxit; oſtenſaque ſi per ipſius præcepta gradiamur, certa ſpe melioris vitæ, commorandi nobis hîc, diuerſorium, non habitandi dedit: grates ei potius agere debetis, quòd talem vobis Ducem ac Rectorem dederit, quodq́ue vos illius virtute, ac bonitate

tate tam diu frui voluerit, quàm iniquiore animo ferre, quod eum quãquam viridi & cruda ſenectute, conſumptis tamen corporis viribus, tot laboribus, periculiſque iactatum, ex hoc inquieto ac turbulẽto ſalo, in illum vt quidem ſpes eſt, placidiſsimum portum perpetuæ quietis ac tranquillitatis eduxerit. Nemo eo animo nauigat, vt ſemper nauiget, nemo militare diſcit, vt numquam militare deſinat; nemo ea mente laborem ſuſcipit, vt alios ex aliis labores perpetuò excipiat, ſed & qui nauigat portum, & qui militat victoriam, & qui laborat quietem, atq; otium ſpectat, quo qui peruenẽre; gratulari eis amici, non dolere illorum vicem ſolent. Vita hæc iactationis ac periculi plena nauigatio eſt; militia omni ærumnarum ac laborum genere exercita, inexhauſta moleſtiarum vndiq; ſuccreſcentium ſeges; quam vt quiſque optimè nouit, ita minimi facit, quam is demum tutiſsimè poſsidet, qui de ea cum Deus voluerit ponenda ſæpiſsimè cogitat. quæ neq; ſtultis vnquam longa eſt, neque ſapientibus breuis. Non vt in ea diu maneamus, ſed, vt ex ea feliciter exeamus optandum eſt. Numquam viueremus, ſi hic perpetuò viueremus; & tamen non tantùm venia tribuenda eſt illis lacrymis, quas obitus maiorum virtute præſtantium, ex illorum, qui cum eis coniunctè, amanterq; vixerunt oculis elicit, ſed etiam laudanda ac deprædicanda eorum pietas, qui quacunque ratione poſsunt, funera ipſorum ornare & cohoneſtare conantur. Nam & ſe quibus artibus illi floruerunt, earundem ſtudio flagrare declarãt,

& ca-

& cæterorum animos ad cupiditatem eiuſdem gloriæ inflammant; quæ cùm à vobis abundè & cumulatè Ioanni Epiſcopio præſtita ſint, nondum tamen veſtræ in eum pietati, ſatisfactum eſſe duxiſtis, niſi exiſteret aliquis, qui hodierno die publicè verborum aliquid faceret; ne quid omnino, quod ad exornandam ac celebrandam ipſius memoriam à vobis prætermiſſum diceretur; id munus quoniam à me potiſſimum obiri volueritis, parebo voluntati veſtræ, & ſumma tantùm capita ſtrictim ac modicè attingam, laudes ipſius breui ac perſpicua oratione complectar. Primùm igitur ex ſodalitatis veſtræ legibus, atque inſtitutis, certiſſimum ac firmiſſimum argumentum capere poſſe videor, quo eum, & antiquo ac nobili ortum genere, & eximia quadam, miniméque vulgari virtute præditum fuiſſe confirmem. Nam cùm legibus veſtris cautum ſit, ne quis in ordinem veſtrum admittatur, quin prius eum & æquè ab atauis & paterna & materna ſtirpe nobilem eſſe liquidò conſtiterit; quis eſt, qui cuius in pectore aut in humero cãdidam illam crucem, velamentum atq; inſigne ordinis Hieroſolymitani videat, quemq; ſuffragij ius habere in comitiis veſtris ſciat, de illius nobilitate dubitare amplius poßit? eodemque modo de virtute argumentari licet. Nam cùm in mandandis honoribus in eoque præſertim deligẽdo qui vobis ſummo cum imperio præſit, nullius rei præter quam cognitæ ſpectatæqúe virtutis rationem habere ſoleatis; dubitari de Magni Magiſtri virtute non poteſt; quin eadem opera de veſtra in ferendis

ſuffra-

ſuffragiis: fide ac religione dubitetur. Sed hæc quidem, quanquam magna ſunt, huic tamen multa alia communia ſunt. Illa propria, quod ſeptemdecim annos natus, quæ ipſa ætas Romanis olim moribus ad auſpicandam militiam cōſtituta erat, cùm immaniſsimus hoſtis Rhodum ita obſeſſam teneret, vix vt illius ſeruandæ ſpes iam amplius vlla ſupereſſet, generoſus adoleſcens, cui virtus & pietas tenerum pectus acribus ſtimulis perpetuò foderēt; relicta patria, relictis ſuis, iter ingreſſus eſt, eo animo, vt cùm Rhodum veniſſet, aut opis aliquid pro virili parte afferret obſeßis, aut cum eis aduerſus barbaros dimicās, iuuenili ſanguine Chriſto humanæ ſalutis auctori litaret. Quo in itinere Meſſanam aduectus, cum conſcenſa triremi aduerſis vſus tempeſtatibus, curſum tenere nequiiſſet, venit interea in Siciliā, amiſſa Rhodo, vir æterna memoria digniſsimus Liladamus veſtræ ſodalitatis illo tempore Magiſter, qui adoleſcentuli virtutem efferētem ſe, & foras emicantem admiratus; adactum ſacramento & cruce candida ornatum ritu veſtro inaugurauit, poſteaq; cùm Romam, cùm in Galliam, cùm in Hiſpaniam, cùm in Melitam proficiſceretur numquam à latere ſuo diſcedere paſſus eſt. Quid virtutis, quid conſtantiæ, quid militaris diſciplinæ ex aßiduo ac diuturno talis viri contubernio auidiſsimum per ſe omnis honeſtatis iuuenem hauſiſſe credendum eſt? Mortuo Liladamo alumnus illius diſciplinæ Epiſcopius totos ſexaginta annos ita in cœtu veſtro verſatus eſt, nulla vt interea aduerſus hoſtes Chriſtiani nominis expeditio

peditio ſuſcepta ſit, cui ipſe non interfuerit, in qua egregiam operam Reipub. non nauauerit, in qua non ita ſe geſſerit, vt ſemper inter paucos ſingularis ipſius virtus emineret. Teſtatur illius virtutem Peloponneſus; teſtatur Africa, quæ illum altera in Methones, Corones, Naupacti, altera in Tunetis & Turris Regiæ expugnatione, & in illo calamitoſo Cirtenſi prælio ſpargentem in hoſtes funera, nec illorum, nec ſuo ſanguini parcentem viderunt: ſed & poſtea cùm in Gallia eſſet & Melitam obſideri audiiſſet, tanta celeritate vt euolaſſe eum, non iter feciſſe diceres per mediam hoſtium claſſem cum aliquot militibus quibus ipſe præerat in inſulam magno cum periculo ſed maiori etiam hoſtium admiratione penetrauit. Multa properanti prætermittenda ſunt, quæ vel ſingula niſi copia obſtaret ſatis amplam ad dicendum materiam ſuppeditare poſſent. Tantis igitur aſſiduis induſtriæ virtutiſque documentis & multis maximi momenti publicis muneribus, fortiter, prudenter, feliciter, obeundis, ita ſibi conciliauit omnium animos, vt qui maximus honos ſuffragiis veſtris deferri poteſt, anno poſt ſalutem hominibus reſtitutam 1572. pridie Kalend. Februarij ſine vllo ambitu abſens communi conſenſu delectus ſit, qui ſummam poteſtatem in vniuerſam ſodalitatem obtineret. Quo ex tempore patentiorem campum exercendæ virtutis ſuæ nactus, ita impleuit omnes boni principis numeros, vt veſtram in eligendo ſapientiam, ipſius in regendo ſapientia comprobarit. Nam vt à cultu diuini

Numi-

Numinis principium ducam, quod fundamentum omnis virtutis eſt, numquam ille vllum diem abire paſſus eſt, quo non rei diuinæ intereſſet, quo non ipſe manibus ſuis cibum tredecim egenis hominibus porrigeret ac miniſtraret. Templum etiam pecunia ſua ampliſſimum & ornatiſſimum extruxit, ſacerdotibusq́ qui rem diuinam quotidie in eo templo facerent, mille ducentos aureos nummos annuos adtribuit, ibidemq́ in monumento pulcherrimo eorum qui ante ſe in eodem magiſtratu fuerant, corpora condidit ac collocauit. Et pietas igitur ipſius; & magnificentia cùm ex eis quæ dixi, tum è multis eiuſdem generis aliis percipi poteſt. Quid ego nunc comitatem, affabilitatem, humanitatem prædicem, quæ tanta erat, vt neminem aut aſpectu aut colloquio ſuo arceret, omnium poſtulata libenter cognoſceret, nihil iuſta petentibus denegaret: ſi quid negare cogebatur, ea tamen vtebatur lenitate ſermonis, vt eos quoq́ quibus negabat æquos à ſe placatosq́ dimitteret, liberalitatem autem ipſius multis & priuatim & publicè ſalutarem fuiſſe conſtat: nam, & ſuis opibus multorum inopiam ſubleuauit, & viduarum, ac pupillorum quaſi communis parens fuit, & multas virgines, multasq́ mulieres honeſto loco natas, quæ propter paupertatem, conditionem reperire non poterant, dote de ſuo data collocauit. Quin etiam cùm intelligeret à multis inhoneſtis mulieribus filias ali, quas, cùm adoleuiſſent, in eandem turpitudinem ſibi ſubſtituerent; occurendum manifeſto periculo ratus, puellas tota inſula conquiri

quiri

quiri ac comprehendi iuſsit, & in extructum à ſe eius rei cauſa cœnobium includi, vt illic ſanctè ac pudicè educatæ, ſuo tempore, aut perpetuam virginitatem Deo vouerent, aut nuptum, ſi ita mallent, traderētur. Quid iam Xenodochia, Noſocomia, Orphanotrophia ab illo vel inſtituta vel redditibus aucta commemorē? Vox me citius, aut dies, quàm materia deficiat ſi ſingula perſequi vellē. In annonæ verò difficultate, ſæpe magnā vim pecuniæ egentibus tradidit, ſæpe cùm magnā frumenti copiam è remotis locis comportandam curaſſet, eodem illud pretio diſtribuit, quo ibi vnde adductum erat, vēdebatur. Iniuriam verò neque facere ipſe, neque eos qui facerent perpeti poterat. Index inſontibus optabilis, iis, qui vel per errorem, vel metu aliquo ac calore animi deliquiſſent, placabilis, in eos qui certa & obſtinata malitia ac prauitate peccaſſent, planè inexorabilis. Qua ſeueritate ſimúlque aliis quibuſdam, quæ ſilentio inuoluere ſatius duco, neq; enim ita eum laudare inſtitui, vt cuiuſquam errata detegam, cùm in ſe nonnullorum odia concitaſſet, effectum eſt, vt propter quaſdam ſuſpiciones exacta iam ætate, Romam à ſummo Pontifice vocaretur, ſed vt exoriente ſole nebulas diſsipari, & euaneſcere videmus, ſic ipſo aduentante, omnes illæ nubeculæ ſuſpicionum euanuerunt. In vrbem igitur ingreſſus eſt eo concurſu omnium ordinum, ea pompa & celebritate, cùm ipſe etiam Pontifex eum quàm honorificentiſsimè excipi iuſsit, vt non ad dicendam cauſam

venire, ſed iam tum pulcherrimum de obtrectatoribus ſuis triumphum agere videretur. Diuertit ad illud *decus, & ornamētum ampliſsimi ordinis Aloyſium Cardinalem Eſtenſem, qui, vt ſanguine regio editus, ita animo planè regio præditus, eo cultu atque apparatu dignitatis, ac venerationis pleniſsimum ſenem apud ſe habuit, vt admiratio etiam eos caperet, qui, quæ in aliis admirabilia videntur, ea Cardinali Eſtenſi vſitata & quotidiana eſſe nouerunt. Itaque interdum auditus eſt optimus ſenex, cùm iocans, vt ſecura innocentia eſt, diceret magnam ſe gratiam debere obtrectatoribus ſuis: illorum enim opera ſibi eos honores Romæ habitos, quos ipſe nunquam optare auſus eſſet. plus multò eos ſibi profuiſſe odio, quàm obſequio prodeſſe potuiſſent.* Ergo *cùm eum tota ciuitas in ſinu atque oculis ferret, cùm quacumque inceſſerat, quaſi exemplum quoddam antiquæ virtutis ac probitatis ſpectaculo eſſet, cùm eum Pontifex libenter audiret, libenter videret, eximia quadam caritate complecteretur, dolore lateris correptus & intra paucos dies abſumptus eſt, tam placidè ac leniter, tanta cum teſtificatione pietatis Chriſtianæ, vt magam ſpem omnibus fecerit, non tam illam mortem, quàm migrationem ex mortalitate ad immortalitatem fuiſſe. Quem enim paulò antè iis, à quibus grauiter læſus erat, agnito errore veniam petentibus, tam facile ignouiſſe meminimus; eius quoque peccatis facilè à diuina bonitate ignotum eſſe confidimus. Quòd ſi quid, vt hu-*

vt humana fragilitas fert in ipſo vitæ exitu expiandum adhuc eluendumq́ue ſuperfuit, certò ſperamus fore vt tā multis Eccleſiæ precibus, tam multis eleemoſynis, tam multis oblationibus & tempus pœnæ contrahatur, & ardor mitigetur. Nunc vos milites fortiſſimi, qui & viuum tantoperè amaſtis, & ereptum tam multis honoribus proſecuti eſtis, vnum etiam quiddam illius nomini ac memoriæ tribuite, idque non me, ſed ipſum viuum adhuc & ſpirantem à nobis petere exiſtimate. Fuit antiquitus apud multos conſuetudo, quæ quiſque viuus maximè amauerat, ea cum illo mortuo, aut cremandi, aut ſepeliendi. Vos contra facite. Quæ magnus hic non ſodalitatis modò veſtræ ſed virtutis & officij magiſter, cariſſima dum vixit habuit, ea, vt perpetuò conſeruetis operam date. A quibus autem illum toto animo abhorruiſſe ſcitis, eorum reliquias omnes eodem quo ille tegitur tumulo, condite, eorum fibras elidite, ſemina extinguite. Amauit ille cùm alia honeſta omnia, tum concordiam in primis, & animorum conſenſionem, inteſtina autem odia, & diſcordias ac diſſenſiones ſemper capitales Reipub. peſtes iudicauit. Agite igitur viri fortiſſimi, flores ex omni Chriſtiana nobilitate delecti, columina virtutis, terrores Turcarum firmamenta ac propugnacula Chriſtianorum, deponite omne ſtudium contentionis, delete omnem memoriam offenſionum, conſentientibus ac conſpirantibus animis ad defenſionem Chriſtianæ religionis incumbite; omnem i-

ram, omne odium, omnem vlciſcendi cupiditatem in hoſtes illius effundite, quæ tam multis hodie tamq; ſæuis tempeſtatibus agitata, in veſtra virtute, ſi concordes ſitis, non minimum ſibi eſſe præſidium putat. Sepelite cum illo mortuo ea quæ vt in perpetuũ ſepelirētur, ſepeliri iam pridem ipſe voluiſſet. Diſſenſionibus enim maxima imperia labefactantur ac corruunt. mutuæ charitatis vinculo etiam quæ per ſe parum firma ſunt, continentur.

M. ANTO-

M. ANTONII
MVRETI

LIBER EPISTOLA-RVM NVNQVAM AN-tehac editus:

M. ANTONII MVRETI EPISTOLARVM LIBER.

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO MANVTIO S. D.

EPISTOLA PRIMA.

QVI poſſum paria paribus? & , ſi pergis clamabo me circumueniri. Næ tu, mi Manuti, δεινός τίς εἶ καὶ τ' ἄλλα καὶ μάλιστα εἰρωνεύεσθαι. *qui cùm ad me eas epiſtolas quotidie mittas, quales poſt Ciceronem nemo fecit præter te; tamē delicias facis, & perinde loqueris, ac ſi meæ, quas ego popularibus verbis, quaſi craßiore filo, contextas, ne relegere quidem, quæ mea pigritia eſt, ſoleo, cum tuis vllo modo conſerri debeant. Equidem, qui, vbi cum quibuſdam me aliis confero, adulor interdum ipſemet mihi: & quia, quam non latinè alij loquantur, animaduerto, videor mihi paulo, quàm illi, longius in hac facultate progreſſus eſſe: idem, vel te audiens, vel ſcriptum à te aliquid legens, haſtas,*

vt dicitur, abiicio: & ne dum eum putem eſſe me, quem tu facis, modò inter principia, ſed ne inter impedimenta quidem, vllum mihi relinqui poſſe arbitror locum. μακάριος εἶ σὺ ταύτης τῆς εὐγλωττίας, μακάριοι δὲ καὶ ἡμεῖς, οἵπερ ὑπὸ σοῦ ἀπέραντον ὅσον ἀπολειφθεῖσιν, οὐ μὴν ἀλλά γε συμβέβηκε τῆς σῆς καὶ ἀπολαύειν ὁμιλίας, καὶ οὐκ ἀναξίους δοκεῖν φιλίας. *Sed de his ſatis.* De re *Bononienſi, planè tibi aſſentior. ita vota facio, vt Sigonius noſter petat. nam neque* Bargeum *deſcenſurum puto; alios ſi qui erunt, facile ab illo ſuperatum iri confido. mihi quidem quid magis in optatis ſit, quàm vt id eueniat, quod tu mihi amice (vtinam etiam vere) augurаris?* Neq; *video, ſanè ſi ille deceſſerit, quid mihi impedimento eſſe poßit. Fruamur igitur hac ſpe: quæ ſiue rata erit, paulo tollemur altius: ſiue fefellerit, non tamen omnino iacebimus.* De Philopono *noli laborare. ego iſtic, ſi* Deus *volet, intra quatuor aut quinque dies futurus ſum. abſens non video, cui poßim ſatis commode id negotij dare.* Vale *mi* Manuti, *Vale & me ama.* IIX. Kal. *Septembris* Pata*uio.*

M. AN-

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO MANVTIO S. D.

II.

QVOD te à curis omnibus acquieſcere in mearum epiſtolarum elegantia ac ſuauitate dicis, agnoſco humanitatem tuam: neque tamen ita me ignoro, vt in meis quicquam poſſe reperiri elegantiæ putem. Scribo enim ad te ſine vlla cura, quicquid in ſolum, vt dicitur, & dum tibi animi mei ſenſus aperiam, quibus id verbis faciã, non laboro. quod eo dico, quia ſcrupulum quendã inieciſti mihi nuper in ſermone, cũ ſignificares, te epiſtolis tuis, ſi quando eas diuulgares velle admiſceri quaſdã etiam ad te meas. in quo tu etiam atq; etiam vide quod agas. nam ego quidẽ nihil vnquam, ita tu me ames, memini ad te ſcribere, quod non dicam editione, ſed lectione magnoperè dignum putarem. Sic enim ſcribo ad te, non quaſi ad vnũ ætatis noſtræ hominem doctiſſimũ & linguæ latinæ intelligentiſſimum, ſed tanquam ad amicum arctiſſima mihi neceſſitudine & familiaritate cõiunctum, apud quem in loquendo nõ modò peccare impunè liceat, verùm etiam ſi quis magnam diligentiam in eo ponat, vt ne peccet, is eo ipſo peccare videatur. Itaque ne relegere quidem ſoleo, quæ ad te mitto. tuo tamẽ arbitratu. Scio enim te meæ laudi æquè fauere ac tuæ: neque verò mihi ſumo, vt in hac re, aut omnino vlla in re plus videam, quam tu. Sed de his ſatis, aut etiam plus

ſatis. Obſecro te, q́d eſt, quod tu, quod apud me Catulli *reliquum eſt, id biduo ad te mitti petis? an non ſatis eſt, dum ne tuis in mora ſim? quamquam faciam equidem quod voles, ſed neq; mihi, neq; tibi expedire iſtam celeritatem puto. Chartas quinq; vnà cũ his litteris accipies. cetera vbi voles parata erunt.* De Hieronymo *tuo valdè equidem miror, & (verè vt dicam) vix conſilium in ea re tuum laudare poſſum. Tantillum puerum tam procul ablegari? neq; te nauigatio commouet, quæ concutere ac deiicere etiam homines confirmatæ ac corroboratæ ætatis ſolet?* Mihi *crede, valdè cõmoueor. amo enim puerum illũ inſigniter, tum, quia tuus eſt, tum quia mirificè feſtiuus.* Et *mihi venit in mẽtem, quæ ille iã pericula miſellus ſubierit, pænè prius in vitæ diſcrimen adductus, quam ſentire poſſet, quid iucunditatis eſſet in vita.* Deum *tamen cæleſteſq; omnes ex animo comprecor, vt fortunent quod agis.* Et *aliud quod ſcribam nihil eſt, &* Molinus *noſter me admonet redeundũ eſſe ad* Catullum. *nihil igitur addam, niſi ipſius nomine plurimam tibi ſalutem.* Etiam Herculem *tuum noſtro vtriuſq; nomine plurimũ vt ſalutes à te petimus. quãquam equidem eſt, tibi* Hercules *quod ſuccenſeam. te ne, cum hic eſſes ſemel tãtum ad me adiiſſe, neq; poſtea rediiſſe amplius?* Itaq; *vt te vlciſcar, nihil adhuc ad eas litteras, quas à te pleniſsimas ſuauitatis accepi reſpondeo.* Curaui *tamen, vt id quod petebas, ad te mitteretur. Valete ambo, noſq; amate ambos. Patauio. A. D. XIV. Kal. Maij.* Nolo *enim facere, quod tu, qui interdum pro* Maio Aprilem

pro

pro X. XVII. ponis. Itaq; interdum videor mihi accipere litteras tuas XX. diebus ipſis, poſteaquam ſcripta ſunt. Interdum cõtra, ſex aut ſeptem diebus antequam ſcripta ſint perferuntur. Iterum vale.

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO MANVTIO SVO S. D.

III.

HERI *reſpondi ad eas litteras, quas à te pridie acceperã. ſimulq; miſi ad te chartas aliquot Catulli. Ego ſtrenuè vrgeo: ſed vix credas, quàm multa quotidie incidant, quæ curſum impediunt meum. omne tamẽ obſtaculũ atq; omnem impeditionem facilè ſuperat ſtudium tibi obſequendi meum: cras expecto à te quantum typis deſcriptũ erit. Eſt etiam aliud quod mihi à te curari peruelim. Lambini interpretatio librorum de moribus valdè à me deſideratur. & ſcis me quàm ſim in hoc genere impatiens. vel ignotorum hominũ libros, ita ardenter appetere ſoleo, vt omnis mihi celeritas tarda eſſe videatur: nedum hoc carere poſſim, qui & hominis amici eſt, & habet percrebram perq; honorificã mentionem mei. Miſi ad Valgriſios, qui emeret, cauſſati ſunt, nondum eſſe abſolutum. ego autem illos mentiri ſcio. Nam Lambinus ipſe ad me, iam antequã iſtinc diſcederet, ſcripſerat abſolutum eſſe. neque verò exputare poſſum, cur negẽt. Obſecro te, mitte aliquẽ de tuis q emat, ita*

ita tamen vt ne me nominet. Ego mox ad te pecuniam, quanti emptus erit, mittam. Commodum hæc ſcripſerā, cum ad me Aldus ſuauiſsimus cū magiſtro. quid quæris? mi Manuti, beaſti me: neq; quicquā mihi iucūdius facere poteras. Nihil illo puero feſtiuius: nihil ingenioſius: nihil amabilius: nihil ardentius in ſtudio virtutis ac literarum. quanta in ſermone ſuauitas: quāta indoles in ipſo vultu ac motu corporis. vt in ſumma ingenij celeritate parem modeſtiam facilè agnoſcas. Itaq; feres hoc æquo animo, ſpero eum aliquādo & patre & auo maiorē ac celebriorem futurum. Ne viuam, ſi non ex animo loquor. Hoc tātùm in ſumma lætitia, quā ex eius aduentu cepi, adſperſit mihi nōnihil moleſtiæ, quod ſenex ipſe cū febri venit. itaq; duos hoſpites libētiſsimè vidi: tertiā illam, quæ ſe comitem adiunxerat libenter excluſiſſem. curabitur vterq; eorū ea diligentia, vt intelligant hanc quoq; domum tuā eſſe. Vale, et ſalue à Molino. Patauio.

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO MANVTIO S. D.

IV.

ARDEO *iracūdia, eò magis quod vereor ne culpam eſſe in me aliquā putes, quæ nulla eſt. Dij me atq; homines oderint, ſi vnquam in vita vllā mihi maiorem hauſiſſe videor acerbitatem. neq; nunc quid agam, aut quid cogitem, aut quid conſilij capiam ſcio. Quartus hic eſt dies cum illa quinq; ſolia, quorū me ipſa recordatio diſcru-*

diſcrutiat, tabellariis data ſunt. Sed neſcio quo fato, inſciente me, cum ceteræ litteræ meæ rectà domum ad te mitti ſolerent, hæ miſſæ ad tabernam librariam Valgriſiorum, qui ſi te & me prodiderunt, eáque perfidè ac malitiosè interuerterunt, maximam malam peſtem eorum capiti precor: vt contra, Deum ipſum oro, & quæſo, ſi quid in hac re à me aut malitiosè, aut negligenter factum eſt, vt me omnibus peſſimis exemplis multatum velit. Si quid culpæ eſt, à Lepido eſt: quanquam huius ipſius nullam fuiſſe culpam, certo ſcio. Quod ego te, mi Manuti, per genium tuum, perque illam maximam & ſanctiſſimam coniunctionem noſtram, quam ego ſemper ſumma fide & colui & colam, obſecro & obteſtor, primum vt credas, nihil à me commiſſum eſſe, cur vlla vel leuiſſima culpæ ſuſpicio in me hærere debeat: deinde, vt hoc tibi perſuaſiſſimum ſit, tantum me ex hac re dolorem percepiſſe, quantum neque ferre moderatè, neque vllo modo exprimere poſſum. Craſtinæ tuæ litteræ me aut recreabunt, aut conficient. Nam ſi folia illa ita tempori recuperata ſint, vt tu nihil ex ea re detrimenti ceperis, reuiuiſcam: ſin ſecus acciderit, non dubito quin ex dolore in grauem aliquem morbum incidam. Filius tuus heri manè diceſſit vnà cum magiſtro. vterque à me pro viribus amicè & diligenter curatus eſt. Viſus eſt mihi planè depoſuiſſe illam animi ferocitatem, quæ aliquando, ne vnà cum ætate accreſceret, ſubuerebar. Tentaui etiam, ſed leuiter, quos progreſſus feciſſet in litteris. Vis apertè

tecum

tecum fabuler? Viſus eſt mihi doctior magiſtro ſuo. Sed cum cogito, litteræ tuæ me conturbant. Scribis enim, vt ad te de filiolo tuo aliquid ſcribam, quaſi antea nihil ſcripſerim: deinde reſpondes de libro Lambini. Atqui ego, quibus litteris ad te de Lambini libro ſcripſeram, iiſdem de filiolo tuo ſcripſeram multa. Itaq; hunc nodum non poſſum diſſoluere: nam quod ad finem iculariter ſcribis, nos aliquid eſſe, quibus neque Tirones, neque Alexides deſint: ad id ego nunc reſpondere nolo: neque enim iocari in tanta animi perturbatione poſſum. Tu ſine dubio felicior & ſapientior: cui etiam curis impedito, tamen quod rideas, venit in mentem. Mi Manuti optime & amiciſsime etiam atque etiam vale. Patauio.

M. ANTONIVS MVRETVS
PAVLO MANVTIO SVO S. D.

V.

Quam penè furuæ regna Proſerpinæ
Et iudicantem vidimus Æacum.

LICET *enim iam canere depulſo metu. Sed tamen, quidquid dicat puer Lepidi, negligentia ipſius, origo huius moleſtiæ fuit: quod è meis heſternis litteris aliqua ex parte intelligere potuiſti. Sed quando res omnis in vado eſt, deſinamus, vt ille ait, querelarum.*

Alexin

Alexin tu mihi inuides? at mihi nunquam in mentem venit, vt Tironem tibi inuiderem. Et hic Alexis ipſe quamdiu tuus fuit? quanquam non video equidem hic cur Alexis dicatur: neque enim ego ex eadem ſchola ſum, ex qua Pomponius: at ille alter ſtudiorum tuorum ſocius, iure ac meritò Tiro, qui ætatis noſtræ Ciceroni operam daret. quem à te diſceßiſſe ipſius cauſa doleo: tua non dolerem, niſi tibi ſubmoleſtam eſſe eius abitionem è tuis litteris viderem. ipſe hodie ad me venit, egitq́ mecum, vt ſe in diſciplinam meam reciperem. Ego ei prolixè, quidquid poſſem & pollicitus ſum, & detuli. Itaq́, vt video, agnoſces aliquando in meis litteris etiam ipſius manum. Sed omittamus iocos. De filiolo tuo ſcripſi heri ad te ſincerè & ex animo, quid mihi videretur. Noli putare eum olim vnum ex multis fore. Excellet mihi crede, ſatis bono in his rebus quidem auguri, & officiet noſtris vtriuſque luminibus. De Hieronymo Puſione mellitißimo, ſpero equidem ſucceſſura omnia, vt volumus. Sed neſcin' tu amori perpetuum eſſe comitem adiunctum metum? Ego autem (quæ tua ſunt in me plurima maxima beneficia) niſi liberos tuos, dum viuam, eadem, qua tu, caritate proſequar, omnium mortalium ignauiſſimus fuerim. Primum Catulli folium accepi: in quo menda quædam ſunt non magni momenti. item illud. vellem, quod in priori editione factum erat, inter cuiuſcunque epigrammatis finem, & declarationis principium, inanis ſpatij aliquantulum relictum eſſet. nam ad

concin-

concinnitatem et elegantiam, multum: ad libri molem aut nihil, aut perpuſillum quiddam acceßiſſet. Sed neque hæc valdè diſplicent, & cetera omnia mirificè placent. quatuor folia cum hiſce litteris accipies, quantum autem impreſſum eſt, quamprimùm ad me mittas velim. Vale, & ſalue à Molino. Patauio.

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO MANVTIO S. D.

VI.

QVOD igitur ſcribendi argumentum capere me iubes, ſi ad ignotos non facillima ὑπόθεσις, quod & ſcribis, & ego ita eſſe video: cùm eorũ, quos nominas, æquè mihi ignotus vterq; ſit? etiam illud. nullam ne hîc quoq; aut ambitionis aut leuitatis ſuſpicionẽ futuram putas? explica mihi hæc quoq;. nam ego quidẽ ſine vlla dubitatione, quocumq; tu duxeris ſequar. ac tua quoq; res agitur. tanta eſt noſtra coniunctio, vt quicquid alteri boni maliue accidit, id ab altero alienum eſſe non poßit. vel hos igitur, vel ſi quos alios habes, quos nugis meis magis oblectatum iri putes. Miratus ſum tam longam epiſtolam tua manu: non enim ſum neſcius quantũ tibi incommodet ſcriptio: itaque in ſumma voluptate, quam ex ea capiebam (eſt enim ſanè luculenta, planeq; tua) illud mihi doloris nõnihil afferebat, quod cogitabam de oculis tuis. Sed profectò vel ex eo perſpicitur vis

amoris erga me tui, qui, quod noſti quantam è tuis literis hauriam ſuauitatem, vt ea me expleas, ne oculis quidem parcis, quos nobis chariſsimos eſſe natura voluit. Equidem & ſi manum tuam ita amo, vt nullam æquè aliam: tamen nihil mihi videtur longius quàm dum ille ad te amanuenſis venerit. De epiſtolis tuis, video quid agas: mihiq; iam videre videor illum diem, cùm vt illius ad Cælium, ſic tuus ad Muretum liber extabit. nam illud quidem nimium eſſet, vt Cælij ad illum, ſic amiculi illius tui inſeri vnum. quod ego neq; ſpero, neque vt quidquam niſi quod tibi videbitur, facias peto. quatuor illas, quas petis, propediem habiturus es. ad eas enim deſcribendas, operam mihi ſuam Molinus noſter vltro detulit. Quod autem videris ſubdubitare, ecquid ego eas aſſeruauerim: obſecro te, vſque eo tu me aut negligentem aut barbarum & inhumanum putaſti, vt eas perire ſinerem? in meis ita negligens ſum, vt nemini cedam: quæ à te veniunt, præſertim paulò accuratius ſcripta, ea habeo ἐν κειμηλίοις. Catulli reliqua expecto. ſed me hercule, valdè vos iſtic properatis, dicendum enim eſt. Dædaleo mihi, vt Plautus loquitur, remigio opus fuerit, ſi præire vobis velim. intendam tamen curſum quantum potero, & deficiam prius, quàm defatiger.

Vale. Molinus tibi ſalutem vt ſolet. A.D. III. Kal. Mai. Patauio.

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. PAVLO MANVTIO SVO.

VII.

EPISTOLAM *meam tibi probari gaudeo: eò magis quod ne ſecus accideret, verebar. Scripſeram enim raptim neque ipſe mihi magnoperè ſatisfeceram, nunc te fretus, cæterorum iudicia non extimeſcam. Nam quod cælum Italicum mihi profuiſſe dicis: eſt omnino in eo aliquid: ſed multò mihi plus tua conſuetudo profuit: neque mirum eſt, ſi tecum adſiduè verſans, colorem aliquem eloquentiæ contraxi. Quare ſi ex animo mihi gratulatus es, quod ego ita eſſe, quia cupio, credo, gratulare potius tibi ipſi, qui tales habeas diſcipulos. Tibulli principium, quod à me requiris: videlicet* μνημονικόν ἐστιν ἁμάρτημα. *Iam enim aliquot dies ſunt, cum ad te miſi duo prima folia. tertium cum his literis accipies. cætera* καθ' ἡμέραν. *ama me & vale. Epiſtolas tuas, vt diligenter cuſtodiam admonendus non ſum. ſed & deſcribendas curabo. V. Id. Mai. Patauio.*

M. AN-

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. PAVLO MANVTIO SVO.

VIII.

ET *ardeo incredibili ſtudio omnia tibi prolixiſſime pollicendi: & vereor, ne incenſus cupiditate obſequendi tibi plura promittam, quam poſtea præſtare poſſim. Illud tibi omni adſeueratione confirmo me manibus pedibusque obnixè operam daturum, vt aliquid nauem, quod tu probes. Sed te quæſo, Manuti optim & amiciſſime, noli plura à me exigere, quam vires ferant, quæ ſi pares eſſent, aut animo meo, aut opinioni tuæ: nihil requireres, quo obſeruantia in te mea illuſtrior foret. Sed hæc alias. Nunc te orabo (quod tamen tuapte ſponte te facturum fuiſſe arbitror) vt earum rerum, de quibus nuper ad me ſcripſiſti, impreſſionem differri iubeas, dum certius à me & exploratius aliquid accipias. interim illæ priores imprimi poterunt: & ego præter id quod vna cum his literis accipies, cras ad te aliquid aliud mittam. neque patiar operis, quid agant, deeſſe. Si nihil aliud, certè in aliquot Propertij obſcuriores locos ſcholia quædam elaborabo. Vale. Patauio.*

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO MANVTIO SVO S. D.

IX.

O PRÆCLARAM *epiſtolam tuam. Itaque mihi ſenium eſt, dum eam typis deſcriptam videam. Heri eò ad te non ſcripſi, quod ternæ literæ Bononiam ſcribendæ erant. & alioqui nihil inciderat epiſtola dignum. Hodie accepi literas à Sigonio, quas ipſas ad te mitto, vt meum gaudium ſolidè gaudeas. Cras mittam ad te verſuum meorum partem, id eſt, elegias, & aliquot epigrammata. cætera* ἐφεξῆς. *Quid iam? quid ſcribam amplius. nihil, niſi vt me ames: quod tamen te facere, mihi iam pridem exploratiſsimum eſt. Herculi noſtro plurimam ſalutem. Vale, quantũ vſquam eſt hominum, homo optime & integerrime. Puto fore, vt hodie ad te iterum ſcribam. Etenim duo fratres adoleſcentes nobiliſsimi, ita vt inter domum ipſorum & domum Regiam arctiſsima affinitas intercedat, ijdemq; opulentiſsimi, &, quod caput eſt honeſtarũ artium ſtudioſiſsimi, heri ſignificarunt mihi ſe tui videndi cauſa Venetias velle proficiſci: & à me petierunt, vt ſibi aditum ad te pateſacerem. facturum recepi, & libenter quidem. eos igitur veſperi ad me venturos puto, vt epiſtolam commendatitiam petant. Præceptorem hîc ſecum habent, ſenem, honeſtum, nummatum, eruditum, ſtudioſum tui. ſcripſit olim libellos quoſ-*

dam

dam non inelegantes: & intimus Budæo fuit. Ei ego ipſi auctor fui, vt ad te literarum aliquid daret. Putare me eum tibi de nomine, propter eos, quos dixi libellos, non ignotum eſſe. Tu ſi quid ad eum reſcripſeris, bonum & bonorum ſtudioſum hominem tibi adiunxeris. Amanuenſi tuo cuius manum lõgo pòſt tempore agnoui multam à me ſalutem. Iterum vale. ἄνερ ἐυδοκιμώτατε καὶ τῷ ὄντι φιλόφιλε ἐν τοῖς μάλιστα. *Patauio.*

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO MANVTIO S. D.

X.

MAGIS *magiſq́; ſe omni ex parte declarat amor erga me tuus. Ferraria litteras hoc quatriduo expecto. Si licebit, vtemur: ſin, aliud videbimus, aut hîc ad tempus durabimus. Pola quidem tua nobis vltima anchora futura eſt: nam quo tu cupidior es in deferendo, eò me in accipiendo verecundiorem eſſe par eſt: ſed tamen ſi res feret, non abnuo. Verſus meos mittam ad te propediem ad ſexcentos, aut paulò amplius, eoſq; nunquã antea impreſſos. De illis quid faciendum ſit, tu iudicabis. Ego enim planè hiſce de rebus minimè iam laboro. In eis eſt elegia quædam ad Ioannem Baptiſtam Amaltheum; vna item ad Franciſcũ Duarenum, & ad alios quoſdam alia. Epigrammata item aliquot: & alia quædam. Ego quantoperè te amare debeam, omnes ſciunt: quantoperè te amem,* οὐδ᾽ εἰ μοὶ

δέκα μὲν γλῶτλαι. noſti cætera. Valetudinem tuam cura, & amiciſſimum illum noſtrum, quo cum Murani fuimus, ſi quando inuiſes meo nomine etiam atque etiam ſalutato. Patauio. poſtrid. Kal. Septemb. Hæc ſcripſeram mane, ſtatim à prandio allatæ ſunt literæ à Petro Molino Cardinali nihil eſſe longius, quàm dum me videat: maturem igitur quantum poſſum, venire. Atque ego ita planè faciam. Et ſi non fiet hoc ſine luculenta iactura rei familiaris meæ. maximè propter ædes, quas, quomodo locaturus ſim, nondum ſcio. Sed tu hoc nemini dixeris. Opprimi enim in ipſo articulo certos homines volo. qui nunc, quia me valde laborare vt hîc maneam, putant, ferociunt. ipſi ſentient. Mi Manuti optime & amiciſſime etiam atque etiam Vale. Ego poſthac quotidie ad te ſcribam: tu quoque ſi me amas, quod commodo tuo fiat, quam ſæpiſſimè ſcribito. nam ex tuis literis etiam breuiſſimis incredibilem quandam haurio voluptatem.

PAVLVS MANVTIVS M. ANTONIO MVRETO SVO S. D.

XI.

CONSTITVIT animum meum, aliquo interdum, vt verè dicam, rerum tuarum metu fluctuantem, epiſtola tua. atque ad metum accedebat indignatio. quid? virtuti ne deerit ornamentum? aut

etiam

etiam locus,vbi conſiſtat ? tanta ne eſt temporum iniquitas , & hominum in ſuis bonis ignoratio? hæc ego quandoque mecum. nunc vacuus cura iam ſum,& ex eo,quod ſignificas, vt in exoptata fortuna triumpho. Tuos verſus tua fretus humanitate iam promiſeram. eos expectabo minima,ſi fieri poteſt,interpoſita mora, nec tu velim diuturna me expectatione ducas. Illa ad illum,qui te nunquam amauit,quem ſcis malè audire ſuo merito,cur non transferas ad alium ? equidẽ ſuadeo. quòd ſi tenerem ὑπόθεσιν,facile dicerem,ad quem. me à luſibus,καὶ πάντων ἀπὸ τῶν ἐρωτικῶν planè reuocat non ſolùm natura mea, ſed ætas etiam , ſenectuti propior, quàm adoleſcentiæ. Itaque ſi quid ad me ſcribes,remoue,amabo te, omnia, quæ tamen dilexiſſe Plato videtur , ἀφροδίσια. Intelligis opinor,quid ſignificem.quod tu me petere,vel cupere etiam,ſi me putas ingenium tuum noſſe, exiſtimabis. De beneuolentia tua,& ſi nunquam dubitaui, ex te tamen ipſo ea, quæ opto,libentiſſimè audio. quanquam ad ſtudium in te meum nihil animi tui addit commemoratio.non enim te amare cœpi, vt ipſe me amares, ſed quòd amabilem ipſum eſſe duxi multis nominibus ; quæ tibi ipſi ne exponam, non modò meus , verum etiam tuus pudor impedit. Iactura te mouet rei familiaris in diſceſſu repentino. noli laborare. lucrum erit in damno ; ſi ſpectas eum , qui te excipiet, præſtantem virum , erga tui ſimiles optimè animatum , cuius egregiam voluntatem non diſſimilis fortuna comitatur.

Sarciet igitur ille, ſi quid ob ſubitam migrationem damni facies: & ,vt ſpero, tuum te conſilium quotidie magis oblectabit. Polam video te abieciſſe, & lætor mehercule tua cauſa. veruntamen, ſi quando opus erit, ſeceſſum illum non contemnes: vt habeas tu quoque, exemplo Africani, & Lælij, tuum Lucrinum, cuius in littore, neglectis regum theſauris, omni prorſus ambitione ſolutus, aut conchas legere, aut fluctus numerare poßis; eoq́ lætius, ſi me tibi tantæ comitem voluptatis Deus aliquis obtulerit. Verùm hæc, vt quidem noſtræ nunc vtriuſque res habent, inania: quæ tamen, ſi ſaperemus, omnium fortaſſe prima. Sed vides me tecum garrire? captum voluptate ſermonis, dum te quaſi præſentem alloquor, & vtor manu eius adoleſcentis, quem iure Latij donatum, Cretenſibus ademptum, affirmo tibi dignum aliquando fore noſtro contubernio. quod quidem ſtudioſè agit, tuo maximè exemplo incitatus. & ſi non te noſtra domus, ſed tua te induſtria tuum nobilitauit ingenium. Vale.

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO SACRATO SVO S.D.

XII.

NEQVE *te vno amabilius quicquam, aut officij plenius, neq; literis tuis feſtiuius, omnique ſuauitate*

tate conditius fieri poteſt. Quæ ſi quam lepidè, ac politè loquuntur, tam etiam vera de me prædicarent, magna cauſa eſſet, cur & ego mihi gauderem, & tu tibi de amicitia noſtra gratulareris. Nunc ea res me malè habet, quod cùm in meum (vt dicitur) ſinum inſpicio, meque ac mea omnia diligenter excutio, nihil propemodum tale reperio, qualia mihi tu innumerabilia affingis: vt mihi tale quiddã vſuueniat, quale hiſtrionibus, qui dum in ſcæna Agamemnonem agunt, aut Atreum, concipiunt ſpiritus quoſdam regios; poſt, abſoluta fabula, dum ad veſtitum ſuum, & ad ſe ipſos redeunt, agnoſcant neceſſe eſt, ficta fuiſſe illa omnia & alienæ oblectationis cauſa ad breue tempus ſuſcepta: ſe verò homines tenues, & non admodum magni pretij artifices eſſe. Sic ego quamdiu tuas litteras lego, & à te tãquam à Chorago aliquo impoſitam mihi perſonam ſuſtineo, placeo mihi, fatebor enim quod verum eſt, & videor eſſe aliquis; poſt vbi ille quaſi ventus reſedit, agnitum errorem meum tacitus rideo, meque tanquam ad ſolitũ cultum, ita ad vſitatam illam & perpetuam meam de me opinionem refero. Sed hæc aut in aliud tempus reſeruemus, aut quod ſatius eſt in perpetuum omittamus. Ego te Sacrate pro eo ac ſingularis virtus & doctrina & voluntas erga me multis teſtata officiis poſtulat, & amo & magnifacio, neque id facere deſinam, donec tu is qui es, eſſe deſieris, quod exploratum habeo nunquam fore. Ardeo autem mirifica quadam cupiditate, ſi qua id ratione à me perfici poteſt, vt etiã

poſteris huius cõiunctionis noſtræ memoria prodatur, amicoſq́ vixiſſe nos, nõ æquales modò noſtri, ſed futura etiam ſæcula intelligãt. Cuius rei gratia conſtituerã repertas à me in Gallia, neque vſq́ in hunc diem à quoquam diuulgatas Victorini veteris, non Rhetoris modò, ſed Philoſophi quoque ac Theologi lucubrationes in publicum emittere; cumq́ in eis emendandis non paruum laborem ſuſtuliſſem, ad te potiſsimum mittere, & tibi quaſi dicare quicquid in eis mea induſtria effectũ eſſet, iamq́ id feciſſem, niſi me quiddam, quod aliquãdo intelliges retardaſſet. Tu interea mi Sacrate perges amare me, vt facis, tibiq́ certo perſuadebis te à me merito tuo, mirabiliter amari. Salutabo tuo nomine Ianinellum, cum primum eum videro. Vale, V. Id. Sext. CIↃ.IↃ.LXIII. *Romæ.*

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO SACRATO SVO S. D.

XIII.

E Tuo tam diuturno ſilentio ſuſpicatus eram te Ferraria abeſſe, ideoq́ ipſe quoque intermiſeram ſcribere, donec mihi Martellius primum, deinde Lælius Gauardus eleganti, vt viſum eſt, ingenio adoleſcens, ſalutem tuis verbis nunciarunt: quæ fuit illa quidem mihi pro eo ac debuit gratiſsima: ſed è ſermone Mar-

ne Martellij eam cepi moleſtiam non ſanè mediocrem, quòd ex eo de moleſtiis, quibus tu interea conflictatus es, & de matris tuæ lectiſſimæ & te tali filio digniſſimæ mulieris infirmitate cognoui. Itaque cogitabam primo quoque tempore ad te exarare aliquid litterarum, quo & purgarem me, qui tamdiu nihil ſcripſiſſem, & minuerem, quantum id quidem in me eſſet, ægritudinem tuam. Sed dum diem ex die duco, homo cum cæteris in rebus non admodum induſtrius, tum ad ſcribendum pigerrimus (non modò enim noſſe ſua vitia bellum eſt, verùm etiam fateri) tu, quo nemo vſquã in omni genere humanior aut officioſior eſt, occupaſti, miſſis ad me ſuauiſſimis & reliquarum tuarum ſimillimis litteris. Ad quas ego quia diſtractus aliis curis tam copioſè quàm vellem, reſpondere non poſſum, ſtrictim ſaltem ſingula eorum capita attingam. Primum igitur à te, quantum me amas, tantum peto atque contendo, vt omnia potius, quæ negantur fieri poſſe, euentura exiſtimes, quàm vt quicquam de meo in te amore, aut (vt verius dicam) de mea tuis virtutibus & iucundiſſimis in me officiis debita obſeruantia detrahatur. Gratulor tibi de recuperata matris valetudine, cui etiam ipſi à me ſalutem dicas, eique meo nomine gratuleris velim; puto eam quanquam ſemel tantum à me viſam, facile tamen redituram in memoriam mei. Quod ad te ſcripſit Lælius, magnam quotidie non adoleſcentum

modò,

modò, ſed omnium ætatum atq; ordinum multitudinem ad me audiendum ventitare, ſanè veriſſimum eſt, idque, vt verum fatear, ipſi mihi permirum videri ſolet. Nam & Romæ rarum id eſt, & ego in me nihil ſentio, quo tanta hominum ſtudia excitentur. Sed quando ſunt, qui aliter ſentiant, intendo equidem omnes ingenij neruos ad conſeruandam eam, quæ de me excitata eſt, opinionem: ſed duratura ea nec ne ſit, θεῶν ἐν γούνασι κεῖται. De libro Victorini, quem me tibi, vt nũc loquimur, dicaturum pollicitus ſum, noli dubitare, nũquam omnino amittam eum è manibus, niſi addito luculento aliquo teſtimonio amicitiæ noſtræ. Interea mitto ad te exemplum oratiunculæ, quam hîc habui, pridie eius diei, quo cepi Ariſtotelis Ethica interpretari. Vereor omnino vt ſatis emendatè deſcriptum ſit: nã quod vnum mea manu ſcriptum habebam, id Callipides ille de quo etiam prioribus litteris aliquid ſcripſi, duos iam menſes apud ſe habuit, neque adhuc extorquere poſſum. Sed tanto mea melior futura conditio eſt: tu enim ſi qua à me ipſo peccata erunt, ea illi qui deſcripſit, adſcribes. Mi Sacrate optime & amiciſſime etiam atque etiam Vale. Romæ XVIII. Kalend. Februarij, CIↃ. IↃ. LXIV.

M. AN-

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO SACRATO SVO S. D.

XIV.

PVTO *mirum tibi videri, quod tandiu nihil ad te ſcripſerim, præſertim prouocatus à te amantiſsimè & officioſiſsimè ſcriptis literis, quas ad me iampridem dediſti, ſpero tamen te facilè ignoſcere occupationibus meis, neque propterea dubitare de amore, atque obſeruantia erga te mea, quæ, mihi crede, tantā eſt, vt accedere nihil poſsit. Cuius rei cùm alios tibi multos teſtes, ſi opus ſit, laudare poſſum, tum vel in primis Lælium noſtrum, adoleſcentem optimum & ſuauiſsimum, qui quoties me videt, videt autem ferè quotidie, & multa mihi auditu iucundiſsima de tua ſingulari virtute, atque humanitate commemorat, & audit me viciſsim de te ea, quæ debeo & quæ ſentio, prædicantem. Sed mitto hæc. Neque enim dubitare potes, quin à me mirificè ac ſingulariter ameris, niſi me ingratum atque inhumanum putas: tam malè autem te de me ſentire nõ arbitror. Interpretatus ſum latinè his diebus quintum Ethicorum Ariſtotelis. Eius interpretationis mitto ad te exemplaria tria, vnũ quod tibi habeas, quodq́; interdum intuens de me cogites. Alterum quod meo nomine des Franciſco, quem ego & valde amo, & valde me ab eo amari cupio: Tertium, quod cùm tibi commodum erit, mittas ad clariſsimum & eruditiſsimum*

virum

virum Epiſcopum Carpentoractenſem; puto enim pro eo amore in me, quem mihi cùm ſæpe aliâs, tum proxime, cum hîc abiturus eſſet, oſtendit, id munuſculum ipſi ingratum non fore. Scribendum mihi eſt ad multos, & iam nocteſcit. Ama me Sacrate mi, vir eruditiſsime & quod ego multo pluris facio, optime & integerrime. Ama me & Vale. Romæ. A. D. VI. Id. Martias, CIϽ.IϽ.LXV.

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO SACRATO SVO S. D.

XV.

ET ſi ſerius ad te ſcribo quàm oportuerat, ſpero tamen te eius rei veniam mihi daturum, cùm, quæ tam diuturni ſilentij cauſa fuerit, cognoueris. Nolebam ad te litteras meas ſine aliquo munuſculo venire; ideoq́ue expectabam, dum habuiſſem eam orationem, quæ, vt ſcis, mihi cauſa fuerat huc citius quàm opinabar, reuertendi, vt eam ad te vna cum litteris mitterem. Habui autem eam nudius tertius tanta omnium approbatione, quanta mihi nunquam contigerat. Neque tamen, quod tantoperè cupiebam, poſſum adhuc eius te participem facere. Interdixit enim orator Regius, ne cuiquam homini eius aut aſpiciendæ aut deſcribendæ poteſtatem facerem, antequam eam ipſe miſiſſet ad Regem, exploraſſetque ab eo per litteras, placeret

ceret

teretne eam diuulgari. Expectandum igitur erit tibi aliquot dies. Sed cùm primũ licebit, polliceor me nulli prius eam miſſurum quàm tibi. Poſtulat hoc amor erga me tuus, & illa tua & fratrum tuorum nullis meis officiis prouocata in me beneuolentia, quæ perpetuo obſeruatur animo meo, & interdum quieſcere me non ſinit, quomodo inſigne aliquid omnium veſtrum cauſa facere poſſim, cogitantem. Quod ſi nihil aliud potero, certè tamen in aliqua parte ſcriptorum meorum (ſi qua eſt ea gloria) intexam aliquid quod poſteris teſtetur, mihi cùm plurima vobis deberem, remunerandi facultatem non affuiſſe, ornandæ ac celebrandæ virtutis veſtræ voluntatem non defuiſſe. Vale. fratribus tuis, Canali, Lollio, peto à te vt meo nomine ſalutem dicas. Romæ. IV. Id. Octob. CIↃ.IↃ.LXVI.

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO SACRATO AMICO EXIMIO ac ſingulari S.D.

XVI.

AT ita mihi omnia quæ volo in vita contingant Sacrate optime & humaniſſime, vt ego ſimul atque liberatus ſum ea cura orationis habendæ ad Pontificem, quæ me tam multos dies occupatum diſtrictumque tenuerat, litteras ad te dedi, quibus & cauſas afferebam illius diuturni ſilentij mei, & cur eius orationis

rationis exemplum, cùm maximè cuperem, tamen ad te mittere adhuc non poſſem aperiebam. Nunc ad a-*lia.* Ego *mi Sacrate niſi te & fratres tuos homines humanitate, comitate, omni denique virtute tibi geminos, totamque vno verbo domum veſtram non amem modò, ſed colam etiam & obſeruem, & ingratum me & hominis nomine indignum eſſe fatear.* Ex quo enim *me ad amicitiam tuam applicui, ita mihi veſtra omnia patuerunt, vt planè perſpicerem, cum inter vos, vt & fratres, & vt tales fratres decet, amiciſsimi & coniunctiſsimi ſitis, vix tamen eſſe quenquam ex vobis alteri, quàm me omnibus, cariorem. Idq́ue eo maius mihi atque admirabilius videtur, quod nullo meo in vos merito prouocati, tanta me beneuolentia complexi eſtis, vt planè cognorim verum eſſe; quod à ſapientiſsimis hominibus dictum acceperam, vt quiſque ipſe amabiliſsimus ſit, ita ad alios amandos promptiſsimum ac propenſiſsimum eſſe: nam quod tu cauſam amoris erga me tui ſolitus es conferre in eruditionē ſcilicet meam, & alia quædam magna ac præclara bona, quibus tibi videor excellere: vtinam quidem ita eſſet, vt prædicas. Sed quo me diligentius excutio, eo magis intelligo omnia in me aut mediocria eſſe, aut etiam infra mediocritatem; nihil eximium aut ſingulare, nihil quo non vnus aliquis ex multis me aut adæquet aut vincat. Itaque indulgeas licet amori tuo, & iis me laudibus immerentem oneres, quas ego in te referre multo iuſtius ac verius poſſem.* Nunquam *efficies vt non ego tuum*

in

in me ſtudium tuæ tantum humanitati acceptum feram. Sed his quidem rebus iam modus ſit, aut potius perpetuum inter nos de eis ſilentium. Peto à te vt me hîc aliquid tua cauſa facere iubeas, quo teſtari poßim, quantum tua cauſa cupiam. Mihi crede, enitar, &, vt ſpero, perficiam, vt cùm ad æquanda tua in me merita facultatem mihi deeſſe oēs videant, voluntatē deeſſe nemo arbitretur. Fratribus tuis, Alexandro Canalio, Alberto Lollio, ceteriſq́; amicis communibus peto vt meo nomine ſalutem dicas. Vale XII. *Kal.* Nouemb. *ex vrbe,* CIↃ.IↃ.LXV.

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO SACRATO SVO S. D.

XVII.

QVOD *nunquam antea euenerat, quodque nunquam euenturum qualibet ſponſione contendere auſus eſſem, id euenit: vt litteræ tuæ, quæ mihi ſemper antehac iucundißimæ fuerant, nuper dolorē mihi ac mœſtitiam attulerint ſingularem.* Nam *cùm illud mihi per ſe graue atque acerbum fuit, & ægrotaſſe te, & diu ac grauiter ægrotaſſe: tum vix credas, quàm me pupugerit illa cogitatio, interea toto illo tempore ceſſaſſe me, & quodam modo defuiſſe officio, neque quidquam ſcripſiſſe, quo hominis amicißimi & de me optime meriti leniretur dolor. Et ſi enim verè hac excuſatione vti poſſum, neſciſſe me, tibi male eſſe: tamē ea ipſa*

R excu-

excuſatio excuſationis indiget: cùm indecorum ſit, cuius in me tot tãtaq́; officia extiterint, tamdiu me, qua is valetudine vteretur, neſciiſſe. Eſt omnino huius rei culpa aliqua etiam in communibus amicis, qui cum me tuo nomine ſalutabant, nihil addebant, niſi illa vulgaria, conſeruare te diligenter memoriam mei, & ſcripturum ad me, cùm commodum eſſet: petere vt ego quoq; idem facerem: inualetudinem tuam aut celabãt me, aut ipſi quoque neſciebant. Vt vt eſt, conualuiſſe te gaudeo: petoq́; à te primum vt pro ſolita tua humanitate ignoſcas mihi, ſi diutius ad te ſcribere diſtuli, quã par erat: deinde vt quantum me amas, tantum operæ ac diligentiæ conferas ad valetudinem tuam & confirmandam & conſeruandam. Hoc ita videris facillimè conſequi poſſe, ſi ad corporis exercitationes aliquid addideris, de exercitationibus animi atq; ingenij aliquid detraxeris. Neue putes quidquam me tibi ſuadere, quod non ſatis exploratum habeam: ego quoque idem facere cœpi, & mihi inſigniter prodeſſe ſentio. Tu quando eo ingenio es, vt cognatis, vt amicis, vt patriæ, vt bonis omnibus libentiſsimè operam des, eorumq́; cõmodis perpetuò inſeruias, vt id facillimè ac diutiſsimè facere poſsis elaborato. Mi Sacrate optime etiam atque etiam Vale. Salutem plurimam lectiſsimis tuiq́; ſimillimis viris fratribus tuis, itemq́; Paludino, Canali, ceteriſq́; amicis. Romæ XIII. Kal. Ianuar. CIↃ.IↃ. LXVII.

M. AN-

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO SACRATO S. D.

XVIII.

NON *puto me tibi ita ignotum eſſe, Sacrate vir optime & eruditißime, vt metus ille, quem ſcribis, cadere in animum tuum potuerit, ne, quia diu iam ad te non ſcripſiſſem, tui etiam oblitus eſſem. Quomodo enim tui me capere poßit obliuio, qui & is vir es, cuius etiam ſi nulla vnquam in me officia extitiſſent, ſingularis tamen probitas & doctrina deleri ex animo meo non poteſt, & ea in me beneficia contuliſti, vt etiam ſi illa in te non eſſent, quæ te omnibus & amabilem & admirabilem reddunt, ego tamen non ſummè amare te ſine ſingulari improbitate ac prope dixerim, impietate non poſſem? Sed vt iis quos ita alto ſopore oppreſſos videmus, vt nullis clamoribus excitari queant, aculeos interdum admouemus: ita tu mihi nimis iam diu, vt verum fatear, dormienti, & ad tuas ſuauißimè amantißiméque ſcriptas litteras nihil reſpondenti, iſtas orationis faces adhibere voluiſti, quibus me non languentem modò, ſed, ita me Deus amet, ſemimortuum ad ſcribendum excitaſſes. Illud mihi moleſtum eſt, quod tam longo interuallo nihil tamen habeo quod poßim ſcribere, præter illa communia, valere me, & tibi ex animo bene cupere, neq; quenquam eſſe omnium mortalium cuius ego amici-*

tiam tuæ anteponendam putem. Neque verò aut Lollium meum minus amo quàm ſolebam: aut eos quos tu mihi cõciliaſti ornatiſſimos viros collegas tuos Paludinum & Canalium: ſed neſcio, quomodo hos iam aliquot menſes tantus me occuparat veternus, tanta ſcribendi ſatietas ceperat, vt ne in Galliam quidẽ ſcriberem ad quoſdam, qui mea illic magni ſanè momenti negotia procurabant. Sed hũc torporem excutiam vel maximè cauſa tua: non quod periculum eſſe vllum arbitrer ne............vt eſt in illo vulgato verſu, amicitiam noſtram diſſuat: ſed quod iniquum eſſe intelligo, pro tuo erga me ſummo amore, quidquam à me committi, quod tibi moleſtiam adferre poßit. Vnum à te peto, vt quemadmodum iis qui diu ægrotarunt, vbi conualeſcere incipiunt, exercitationes à principio non valde laborioſæ imperantur: ita tu mihi, qui nũc primùm accepto litterarum tuarum pharmaco ex illo diurno pigritiæ morbo.............neque longas neque accuratè ſcriptas litteras imperes: neq; in eis aliud quàm meam erga te propenſiſſimam voluntatem & obſeruantiam ſpectandum, aut requirendum putes. Mi Sacrate etiam atq; etiam vale. & me ama. Romæ XVIII. Kal. Quintiles, CIↃ. IↃ. LXIX.

M. AN-

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO SACRATO S. D.

XIX.

HERI *accepi à te litteras ſimillimas tui, terſas, nitidas, elegantes, pleniſſimas humanitatis, & ſpirantes omni ex parte beneuolentiam veterem illam tuam in me mirificam prorſus ac ſingularem. Quod excuſatione nihil opus eſſe duxiſti, feciſti, vt amicitia noſtra dignum eſt: ac me præterea leuaſti labore quærendi, quomodo tam diuturnum ſilentium meum apud te defenderem.* N*am excuſare te nō poteras, quin eadem opera me accuſares. Itaque hoc quoq; à te tanquam mea cauſa factum accipio, indultumque mihi à te puto. Thalamius noſter, non enim tibi iam concedo, vt tu eum plus ames, verus, vt video, eſt & diligens internuntius amicitiæ noſtræ.* N*am quoties vna ſumus, de te prope perpetuo loquimur: & ipſe poſtea litteris ſuis tibi, quæ mea ſit in te obſeruantia, verè accurateq́; perſcribit. Conſtitueram nuper mittere ad te nugas quaſdam meas, ſcholaſticas omnino, id eſt, non ſatis dignas, quæ à te legerentur, ſed quas tamen tibi, vt ſolent mea, placituras eſſe ſperabam.* I*d poſtea omiſi facere, quia cuius opera in eis deſcribendis vterer, non habebam.* N*unc habeo, qui id commodè faciat. Quare expecta propediem à me ingentem faſciculum, pro quo vereor ne plus mercedis dandum ſit tabellariis, quàm*

quanti ea omnia erunt. Erit tamen quod rideas vnà cum Canalio noſtro, qui mihi, vt debet, hæret in animo. Quem tu mi Sacrate, ſalutabis diligenter meo nomine, & qui mihi beneuolentiam ipſius conciliaſti, idem conſeruabis. Neſcio an adhuc reſciuerit Iacobum Æmilium Belgam, quem ipſe mihi & præſens & per litteras commẽdauerat, nuper hic mortuum eſſe. Plura ſcribere cupientem impediunt interpellatores, qui mihi plerunq; vix ad ea quæ neceſſaria ſunt, ſatis vacui temporis relinquunt. Bene vale Sacrate mi optime, eruditiſſime, amiciſſime, & me amare perge. XV. Kal. Febr. CIↃ.IↃ.LXX. *Roma.*

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO SACRATO S. D.

XX.

SCRIPSI *nuper, iuſſu Cardinalis mei verſus quoſdam de Tiburis amænitate. ſed iuſſus eram non multò plures, quàm viginti verſus ſcribere: & ea attingere, quæ in ipſius hortis ſpectatu digniſſima & iucundiſſima viſerentur. Fudi duabus circiter horis amplius quadraginta, & vix mihi videbar pauca quædã ex innumerabilib⁹, quæ dici poterãt delibaſſe. Eos verſus cuicuimodi ſunt ad te mitto: ſi fortè poſſint animũ tuum à moleſtiis tum domeſticis, tum publicis pauliſper auertere. Curas enim vetus dictum eſt, carmine*

minui.

minui. Poteris eos cum Paludino, & Canalio communicare: quamuis enim non valde boni ſunt, vobis tamen tribus placebunt, quia ſunt mei. Velim etiam eos mittas ad Antonium Montecatinum: & ſi enim iudicium extimeſcere deberem, mihi tamen cognitus amor ipſius erga me timorem leuat. Ego te Sacrate optime & humaniſſime, voſq́; omnes, ſed, ne mentiar te in primis, vt debeo, in ſinu fero: &, quamuis ad te rarius ſcribo, quàm ſumma noſtra coniunctio poſtularet, de te tamen ſæpiſſimè cogito. Orationum mearum volumen vnum Venetiis excuditur, quod vbi abſolutum erit, ſtatim ad te mittetur. Vale amice optime & ſpectatiſſime. Idib. Auguſti CIↃ.IↃ.LXXI. *Tibure.*

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO SACRATO SVO S. D.

XXI.

PROXIME *cùm vellem ad te ſcribere, quàm grata mihi fuiſſent inſitia, quæ tu & Alexander Canalis ad me miſeratis, ita me ſubito multa negotia oppreſſerunt, vt coactus ſim officium illud in aliud tempus reiicere.* Nunc igitur *vtriq; veſtrum gratias vt debeo, maximè ago: ſimulq́; vt, qua vna ratione poſſum, vos remunerer, mitto ad vos exempla duo carminis cuiuſdam mei ad diuam Virginem Lauretanam: quod vobis, ſi nulla alia re certè argumento placebit. Verſus*

ipſi ſi frigidiores videbuntur: tanto iudicare debebitis munus meum accommodatius ad hanc tempeſtatem anni, qua frigus ſtudioſè quærere omnes ſolemus. Quales autem cunq; videbuntur non recuſo quin eos communicetis cum Paludino, Montecatino, ceteriſq; communibus amicis: prope etiam dixi, cùm Pigna: ſed audio eum valde ſeuerum eſſe in iudicandis poëmatis. Et tamē, quia me ab eo amari ſcio, ſi vobis videbitur, ſubeamus hoc quoq; periculi, cum præſertim, ſi quid in eis parum probauerit, ipſa nos reprehēſio cautiores in poſterum factura ſit. Valde gauiſus ſum, cùm audij fratrem tuum Epiſcopum Carpētoractenſem eſſe factum: qui honos iampridem ſummis illius virtutibus debebatur: neq; ei tantum gratulatus ſum, ſed tibi quoque, cùm epiſtolam ea de re tuam ad Iohannem Moronum Cardinalem legi: quæ mihi ita elegans viſa eſt, neque hoc tātum, ſed ita grauiter ac ſapienter ſcripta, vt iam tum cœperim eundem tibi quoque dignitatis gradum augurari. Mitto ad te orationem nuper hic habitam à Petro Magno, vt verſuum leuitas orationis grauitate penſetur. Bene vale Sacrate mi optime, eruditiſſime, amiciſsime, & me ama. Romæ III. Non. Iulij,

CIↃ.IC.LXXII.

PAV-

PAVLVS SACRATVS M. ANTONIO MVRETO S. P. D.

XXII.

LEGI tuum carmen ad Diuam Virginem Lauretanam, de quo quid ego dicam, niſi ſummi illius Mureti poëma eſſe, cui quenquam æquare non liceat? Itaque ita me delectauit, vt verſus perplures memoriæ iam mandauerim; quod Alexandro quoque Canalio contigiſſe idem mihi affirmauit. Quid autem tot nos lucubrationibus tuis honorandi cauſam tibi dederit, an inſitia, an eximius tuus erga nos amor; nemo noſtrum certè ambigit, quin ſingulari tuæ humanitati totum tribuēdum ſit, quæ te profectò impulit, vt quod nos tibi debemus, de eo nobis gratias agas. Quod ſi fortè inſitia ipſa nonnihil etiam te mouerunt, ac in memoriam redegerunt, quæ oſtendis grata tibi fuiſſe, certò ſcito nos operam daturos, vt ſingulis annis eundem ſaltem numerum tributi nomine à nobis accipias, vt occurramus, ne ex animo tuo vnquam noſtri memoria diſcedat. Quod ad mandatum tuum attinet, id ſanè executi ſumus, Alexander enim exemplum ſuum Montecatino ac Pignæ impertiuit, qui carmina tua ab ipſis valde probata fuiſſe mihi retulit: ego verò mei Martellium, Paludinum, cæteroſq́ communes amicos participes feci, qui te ita admirantur, vt etiam hoc dicāt, à diuino ingenio tuo nihil niſi abſolutum perfectumq́

proficiſci, quibus ego libenter aſſentior, lætorq́ Muretum meum quem in oculis fero, ab omnibus mirum in modum coli, plurimiq́ fieri. Illud in extremis literis tuis, cùm mihi de dignitate fratris gratularis, me moleſtia affecit, quod ſcribis te meam ad Ampliſſimum Moronum epiſtolam legiſſe, & eam laudas, quam vt corrigeres ac emendares, amicitia noſtra & tua erga me beneuolentia poſtulabat, ſed ſi fauente Deo Opt. *Max. ad annum ſacrum peruenero, & ibi tu quoque adſis, vt mearum nugarum Ariſtarchus ſis, à te impetrare volam, nec tu, opinor, recuſabis, ſi me de tuo erga me ſtudio dubitare nolueris. Vale. Alexander multam tibi ſalutem adſcribit, mihiq́ in te amando minimè concedere palam prædicat. Penè oblitus eram, quod electus Carpentoracten. frater meus te plurimum ſaluere iubet, & quod tantum ei tribuas quantum ipſe non agnoſcit, hoc tuæ humanitatis proprium eſſe ait, de tua tamen in eum optima voluntate maximam gratiam habet.* Ferrariæ. X. Kal. *Auguſti* M. D. LXXII.

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO SACRATO SVO S.D.

XXIII.

RESPONDEBO *breuiter ad eas literas quas à te* III. *Id. Octobris datas nudius tertius accepi. In quibus illud primum admiratus ſum, quod veritum eſſe te ſcribis, ne tibi aliqua de cauſa ſubiratus eſſem, neue*

neue mea erga te immutata eſſet voluntas. Tibi ne ego, mi Sacrate, vt iraſcar? aut quidquam vnquam vlla de cauſa ex meo in te ſummo amore, aut, vt verius dicam, obſeruantia imminui patiar? At perdiu nihil ad te literarum dedi. Primum, non ſatis magnum argumentum: præſertim cùm poſt eas, quas ad te vltimas dederam, nihil omnino à te accepiſſem: ſanctè enim tibi adfirmo poſt Hippolyti Cardinalis Ferrarienſis obitum nullas ad me literas tuas perlatas eſſe, niſi eas ad quas nunc reſpondeo: & ego tamen ad te menſe, vt opinor, Ianuario ſcripſi, miſiq́ue eam orationem, quam Caroli Regis nomine ad Pontificem habueram. Itaque tu vide ad quem illas alias miſeris, aut cui eas inſcripſeris. Certè enim mihi redditæ non ſunt. Deinde quiduis te potius, quam id quod ſuſpicatus es, oportuerat ſuſpicari. Sed ecce tibi. vix ad te ſcribere ingreſſus ſum, & auocor: & iam multa nox eſt. Pudet hoc ad te. ζατελὲς epiſtolæ principium mittere: ſed tamen hoc malo, quàm nihil. Propediem & ad te ſcribam, & neſcio quid orationis quod à me nuper habitum eſt mittam. Mi Sacrate ama me & vale. Canalio noſtro plurimam ſalutem. Romæ pridie Kalend. Nouemb. CIↃ.IↃ. LXXIII.

M. AN-

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO SACRATO SVO S.

XXIV.

SVPERIORIBVS *diebus cùm ad literas tuas reſpondere cœpiſſem, & ſi iam multa nox erat, egoq́; mihi eam potiſſimùm horam delegeram, quam ab interpellatoribus vacuam fore conſiderem, ſtatim tamen accidit, vt ad me veniret, qui quod cœperam, vetaret abſoluere. Itaque in ea quadam indignatione riſi tamen, quod quaſi fato quodam eueniſſe videretur, vt ne tunc quidem poſſem ad te cùm maximè cuperem, ſcribere. Illud tamen quicquid erat, quod habebam in manibus; vt erat imperfectum atque inchoatum ad te miſi: ſimulq; pollicitus ſum me propediem ad te neſcio quid nugarum mearum eſſe miſſurum. Præſto igitur, quod tum promiſi, & ad te mitto exempla duo orationis cuiuſdã à me nuper habitæ: quam, & ſi bella non eſt, tibi tamen, & Canalio noſtro, pro veſtro erga me amore non planè diſplicituram eſſe confido. Velim autem mea cauſa conuenias Antonium Montecatinum, quem virum, Sacrate mi, vix credas, quantum amem, & quanti faciam, eique plurimam à me ſalutem dicas, ſimulque ei vnum ex illis quæ ad te mitto, meæ orationis exemplis tua manu des. Ita enim ſpero ipſi quoque munuſculum gratius fore. Et ſi ille quidem eodem, quo tu es, erga me animo eſt, & quanquam acer-*

rimo

rimo iudicio eſt,mea tamen & legit libenter, & laudat. Scribendum mihi hodie eſt ad multos, ideoq́ tecum ero breuior. Ama me & vale. Romæ XI.Kal.Decembr. CIↃ. IↃ. LXXIII.

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO SACRATO SVO S.

XXV.

NE orationis à me in funere Caroli Regis habitæ exemplum ſtatim ad te pro mea veteri conſuetudine miſerim,id vnum obſtitit,quod te Carpentoracti eſſe arbitrabar: eò enim profectum audieram,& eò facilius adducebar,vt crederem, quod multos iam menſes nihil à te acceperam literarum. Nam illa quidem, quæ tu ſcribis,partim ἕωλα ſunt, & à te ioco ſcripta, partim nimis aliena ab ingenio meo. Me ne vt vnquã illius humanitatis, quam in te & in Canalio noſtro mediusfidius propè ſingularem cognoui, capere poſſit obliuio? Tum ego me indignum fatear,qui amer à veſtri ſimilibus, id eſt à viris humanitatis, integritatis, officij plenis. Quare mitte,obſecro te,iſta vel ſuſpicari, vel,quo me crucies,ſimulare te ſuſpicari. Ego duos vos amare,colere, obſeruare non deſinam, niſi is eſſe, qui ſum deſinam. Quod ſi rarius ſcribo,ignoſcere vos oportet vel occupationibus, vel pigritiæ meæ: quæ ingraueſcente iam ætate quotidie magis ac magis augetur. Magnam lætitiam nuntias,quod vos vnà ineunte anno in

no in vrbem venturos polliceris. Fruar enim aſpectu, amplexu, & optatiſſimis ſermonibus duorum longè mihi chariſſimorum capitum. Et ſpero vos non ita occupatos fore, vt non ſæpiſſimè nobis vnà eſſe liceat. Iam nunc præcipio mente ac cogitatione collocutionum noſtrarum ſuauitatem. Interea quod vnicum mihi reliquum erat exemplum ἐκείνου τοῦ ἐμοῦ λογαρίου, *ad vos mitto. Propediem prodibunt ex Aldi Manutij officina orationes omnes meæ, in quibus hæc quoque. Inerunt & poëmatia quædam non magni pretij: ſed quæ tamen mirifico à quibuſdam ſtudio expetuntur. Mihi crede, Sacrate mi, ludere mihi videntur homines, cum mea iſtæc & laudant & requirunt: quæ ego quo magis inſpicio, eo magis, quàm nihili ſint, ſentio. Nam vt aliquid fortaſſe ſimus, ſi cum quibuſdam æqualibus noſtris conferamur: at certè ſi quis cum antiquitate nos comparet, iacemus. Vale: aut potius ambo valete, quando vt ego pro indiuiſo amborum communis ſum, ita hæc epiſtola vtriuſque communis futura eſt.* Romæ XII. Kal. Sextil. CIↃ.IↃ.LXXIV.

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO SACRATO SVO S.

XXVI.

NVNC *ipſum accepi prandens binas ad me literas tuas, in eundem à te faſciculum coniectas, & nuper*

per etiam alias quaſdam tuas acceperam, ſed quibus aliud nihil cõtineretur, quàm, quod ego maximoperè ſcire cupiebam, te iſtuc ſaluum incolumemq́; veniſſe, & commemoratio quædam accurata eorum quæ tu tibi me præſtitiſſe, cùm hic eſſes prædicaras. Ego autem, Sacrate mi optime & humaniſsime, ſi negem me cupidiſsime quæſiiſſe occaſionem aliquam declarandi tibi mirifici cuiuſdam amoris erga te mei, mentiar. Certè enim & amo te ſingulariter & meum erga te ſtudium tibi notiſsimum eſſe cupio. Illud verè affirmare poſſum, nihil tibi me præſtitiſſe, aut tua cauſa feciſſe, quo minima pars aut meritorum erga me tuorũ, aut meæ erga te voluntatis adæquari queat. Itaq; videris mihi nonnunquam quærere occaſionem exercendæ eloquentiæ tuæ, in eis amplificandis & exaggerandis, quæ per ſe ita exigua & tenuia ſunt, vt vix compareant. Quid enim tibi à me tributum eſt, in quo cognoſcere potueris, quanti te faciam, aut quantum tua cauſa cupiam? Cùm ipſe contra tam multis tamq; illuſtribus argumẽtis tuam erga me voluntatẽ perſpexerim, vt certò ſciã, cùm quantum plurimum potuero diſpunxero, ſemper tamen plus reliqui fore. Sed omittamus hæc. A Tiberio tuo ſeptem inſitia accepi, de quibus amo te plurimum. Quod te quotannis alia miſſurum polliceris, gratum eſt. Ego tibi viciſsim aliquid deprommptum è ſtudiis meis mittam. Paludino, Canalio, cæterisq́; quos iſtic mei amantes eſſe ſcis ſalutem. Vale. V. Kalend. Iun. CIↃ. IↃ. LXXV. ex vrbe.

M. AN-

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO SACRATO SVO S.

XXVII.

HERI *accepti à te literas reliquarum tuarum ſimillimas,id eſt,amorem & ſuauitatem omni ex parte ſpirantes. Pro quibus quid tibi mi Sacrate reſpondere poßim,equidem non video. Nihil enim iampridem iubes me tua cauſa facere, neque ſanè, vt ſunt tempora,video qua in re opera mea vti poßis. Sed ſi quid euenerit,noli quæſo,dubitare,quin is erga te ſim, qui debeo,& qui ſemper fui. Mihi crede, neq; te quidquam vſquam amabilius eſt:neque tu quemquam habes amantiorem ac ſtudioſiorem tui. Sed hæc inter nos ſuperuacanea videntur. Mitto ad te libellũ quendam, quem in gratiam* τοῦ ἀνεψιοῦ *ſcripſi. Cùm enim prima elementa Latinæ linguæ ei tradere vellem, nihil reperiebam ad captum tam teneræ ætatis accommodatum. Ea res coëgit me repueraſcere. Neque magis id mihi alienum aut indecorum puto, quàm olim Ageſilao fuit deprehendi cum filiolis equitãtem in arundine longa. Tu illud carmen,qualecunque eſt, quia meum eſt,libenter,vt opinor,videbis. Vale.*

Romæ XVI. Kalend. Decembr.

CIↃ. IↃ. LXXVIII.

M. AN-

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO SACRATO SVO. S.

XXVIII.

TANTI *fuit torquere te aliquot dies literarum mearum expectatione, vt tuas acciperem concitato, ac propè irato animo ſcriptas. Vt enim dulcibus cibis admiſtum aliquid acre delectat, ita mihi, qui nunquam quidquam ad te niſi melleum accepiſſem, iucundiſsimum fuit, te ſubiratum intueri: præſertim cùm in eo ipſo iræ calore, omnibus ex partibus ſe amor erga me tuus proderet. Sed ſcin' tu Sacrate mi optime, & in ipſa etiam ira ſuauiſsime, quid te nunc facere cupiam? Confirma exemplo tuo vetus illud dictum: Amantium iræ amoris redintegratio eſt. Præſertim cùm in ſummis occupationibus ad te ſcribam. Non puto pluribus mihi verbis opus eſſe ad te placandum ac leniendum. Hoc tantum oro quæſoque, vt quiduis potius exiſtimes, quàm quidquam ex mea in te nõ voluntate tantum, ſed planè obſeruantia detrahi poſſe. Omni hoc tibi ſacramenti genere mi Sacrate confirmo. Quid tibi è ſtudiis meis munuſculi parem, ſcies cumprimum ex literis tuis omnem iram à te depoſitam eſſe cognouero. Vale. IV. Kal. Mart.* CIↃ. IↃ. LXXIX.

Roma.

S M. AN-

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO SACRATO SVO S.D.

XXIX.

VOLO te, mi Sacrate, miſeriarum mearum participem facere, ita enim leuiores videntur fore, ſi eas in amiciſſimi hominis ſinum depoſuero. Accidit mihi his diebus quiddam, quod me propè ad inſaniam adegit: Certè quidem ita conturbauit, vt nunquam in vita commotiorem fuiſſe me meminerim. Noſti opinor, facilitatem meam: & vt omnes, qui notam modò aliquam humanitatis præſeferre videantur, in bibliothecam meam admittere, eisq; mea omnia aperire ac patefacere ſoleam. Eorum quidam (quis fuerit, ſuſpicari poſſum, pro certo adfirmare non poſſum) nuper, data occaſione, Plauti librum, in quo emendando vigintiquinque annos & eo amplius inſudaueram, furto ſubripuit: & vnà cum eo alios aliquot libros, quorum iactura minus me mouet, quia ſimiles alios pecunia parare poſſum. Plautus me conficit, Plautus me angit, & exanimat: Plautus quieſcere me non ſinit. Perierunt tot annorum ſudores ac vigiliæ: adempta eſt voluptas, quam maximam ex illius lectione capiebam: præciſa ſpes gloriolæ, quæ ex tot locis emendatis ſperari poterat: quam & ſi non aucupor, facere tamen non poſſum, quin doleam eam mihi mea ſtultitia, aliena improbitate ſubreptam. Idem ille plagiarius quiſquis eſt, ſeptem folia libelli mei, quæ tu ad me miſeras abſtulit: in quo magis etiã improbitatẽ ſuam declara-

declarauit, qui id quoque ſuffurari voluerit, ex quo ad ſe quidem nihil cõmodi, ad me autẽ aliquid incõmodi peruenturum eſſet. Peto igitur à te, primũ vt meo dolore doleas: deinde vt ad me quàm primum ſeptem illa prima folia mittas: Octauum enim habeo. Ego autem miſſurus ad te ſtatim ſum interpretationẽ Græcorũ, & indicem eorum quæ à librariis peccata ſunt. Vale, & me ama. Romæ I I I. *Idus Ianuar.* CIↃ. IↃ. LXXXI.

PAVLVS SACRATVS M. ANTONIO MVRETO S. P. D.

XXX.

EGO *Murete præſtantiſsime maximam pro eo ac debui, moleſtiam cepi ex ea iniuria, quam accepiſti certè inſignem, nec animo pacato atque tranquillo me vnquam futurum eſſe puto, donec te, quem longè pluris facio quàm me ipſum, ex iſtis moleſtiis emerſiſſe cognouero; in mœrore enim te ac triſtitia eſſe ex tuis ſuauiſsimis atque grauiſsimis literis intelligo. Ac ſatis mirari non poſſum iſtius hominis impudentiam atque audaciam, quem abs te in bibliothecam cum nonnullis aliis facilè ac benignè receptũ, quòd illi humanitatis aliquid habere tibi viderentur, tantum in te virum præclariſsimum ſcelus edere non puduerit, vt libros tibi aliquot, &* Plautum *imprimis, in quo corrigendo multum laboris, & operæ conſumpſeras, & vigilias noctu multas, vt opinor, egeras; is furto ſubripuerit,*

ſignaque tibi non humanitatis, ſed immanitatis dederit, quòd laudem & gloriam tibi adimere pro viribus conatus ſit. Tamen nihilominus in hanc opinionem venio Murete humaniſsime, vt iſte tecum iocari voluerit, incredibili tua manſuetudine & comitate fretus, teq́ oblectationis gratia parumper cruciare; non enim cogitatio hæc in mentem meam irrepere poteſt, vt eo animo te ſalutatum acceſſerit iniuriam tibi inferendi; nimis enim inhumanus ac tibi infeſtus fuiſſet; nam eum certò ſciuiſſe rem ex ſententia ſibi ſucceſſuram eſſe adduci non poſſum vt credam; at illi eueniſſe arbitror, quod vulgo eſt in prouerbio, vt commoditas furem illum reddiderit. Quod ſi lucubrationes tuas, quas à te cælari oportuit, in armario & arca ſepoſitas ac reconditas habuiſſes, vt poſthac experiendo edoctus eris cautior, caſum iſtum minime timuiſſes. Plautus autem in conſpectu erat, iſti ante oculos verſabatur; Itaque iſte libro valde inhians, ipſum clam ſuſtulit eo, opinor, conſilio, vt cum ex illo excerpſerit ea quæ ſibi placuerint, ac deſcripſerit omnia, aliena manu tibi reddat atque reſtituat; namq; is tuarum lucubrationum ac ſcriptorum amore admodum incenſus (non enim te latet, quàm multi auidè appetant) ad hoc facinus audaciæ & ſceleris faciendum aggreſſus eſt, nec infamiam pertimuit, vt lectione ſcriptorum tuorū animum ſatiaret, ratus te ei negaturum fuiſſe, ſi hoc à te popoſciſſet. Quare Murete dulciſsime ea te conſolatione ſuſtenta, quam tibi ex animo adhibeo diuinās eum

talem fore, à quo te ludibrio læſum fuiſſe non doleas, & in ſpem veni Plautum poſtliminio ad te breui rediturum eſſe, qui te conſolabitur, omnemq́; dolorem abſtergebit, te delectabit, flagitij etiam memoriam delebit. Cur enim de homine iſto nõ rectè potius ſentiamus quàm praue, ſicut charitas poſtulat, licet ille offenſionẽ impudentiæ effugere non queat? Sed & mæſtitiã omnem depone, cogita te perturbationũ tuarum fidiſsimũ ſocium habere: nec metue vt iſte vigilias tuas ac labores cùm nominis ſui inſcriptione edat. Tam enim multi loci perpulchre atq; venuſte à te emendati in tuis variarum lectionũ libris extant, quæ fidem facerent tuũ opus eſſe, ac furti eum inſimularent: & ſi vt ſpero, vtriuſq; noſtrum literæ, quæ in hoc verſantur argumento, ad manus hominum peruenirent, teſtes facti huius locupletes erunt, vt ad ampliſsimam atque immortalem gloriam tuam aliquid amplius acceſſurum eſſe non augurer ſolum, ſed exploratum habeam, quàm aliquid de ea vnquam quicquam detrahi à quoquam poſſe putem. Quamobrem denuò à te péto, vt pro tua ſumma in me beneuolentia animum tuũ tranquillare velis, quo ego quoq; quietam hanc vitam agam, confido enim clementiſsimum Deum ac benigniſsimum fore nobis adeò propitium, vt ex iſto caſu vterq; noſtrum tantam ſit voluptatẽ capturus, vt riſus etiam cõſequatur. Septem folia li[b]elli tui, quæ à me flagitas, nudius quartus tabellario perferenda cõmiſsi. Tu quoque interpretationem [Gr]æcorum quam primum ad nos

 mitte;

mitte; vt liber ab omnibus exoptatus tandem exeat. Vale ætatis noſtræ decus. Ferrariæ VIII. Kal. Februarij CIↃ. IↃ. LXXXI.

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. PAVLO SACRATO SVO. XXXI.

VELIM *hoc mihi credas, Sacrate mi optime & amiciſſime, non te ardentius cupere literas meas, quàm ego ad te & creberrime & longiſſime de toto rerum mearum ſtatu ſcribere cupio. Sed ita multa quotidie interueniunt, quæ me varias in partes diſtrahãt, vt interdum vix reſpirandi otium detur. Itaque cùm hic amicos & plurimos & potentiſſimos habeam, cum omnia mihi Dei beneficio, non modò ad commodè, ſed ad lautè ac magnificè viuendum affatim ſuppetant, cum me libenter omnes videant, cum apud omnes ordines gratioſus ſim: maior me tamen in dies vrbis ſatietas percipit. Quando enim viuam, ſi poſt tot annos laborioſiſſimè actos, ne ſeni quidem quies vlla conceditur? Alius me, negotij ſui cauſa, curſitare per vrbem iubet, & modò hunc, modò illum ex proceribus conuenire ac colloqui: alius ſepulchralem inſcriptionem petit: alius quod in ponte aliquo, aut in baſi alicuius ſtatuæ inſcribat: eſt qui huius, aut illius ſcriptoris locum ſibi aliquem declarari poſtulet: eſt qui epiſtolam, carmen, orationem emendari, aut, quod interdum minus moleſtum eſt, totum refingi ac recudi velit. Iam quantum*

tum

tum mihi temporis auferri putas ab iſtis, qui, quoties ipſi, nihil quod agant, habẽt, alios quoq; omnes diffluere otio exiſtimant? Veniunt: admitti volunt: niſi admittantur, fremunt: inhumanum eſſe me ac difficilem conqueruntur. Admiſſi, vltrò etiam obiurgant, quod nimis in ſtudiis defixus ſim: quaſi per iſtos quidquam mihi temporis ſtudiis meis tribuere liceat: relaxandũ interdum eſſe animũ clamant: quem ne relaxare poſſim, ipſi magna ex parte obſtant. Tum in alieniſſimos, & mihi moleſtiſſimos ſermones ingrediuntur: quid nouarum rerum allatum ſit, è Gallia: qui Belgicorum tumultuũ futurus exitus putetur: quid agat, quid meditetur Pontifex, quot & quos Cardinales proximis comitiis hominum fama deſignet: quarum omnium rerum ego ita non imperitus modò, ſed etiam incurioſus ſum, vt ſæpè, Romæ an ruri ſit Pontifex, neſciam. Obdurare tamen, & votare hæc, & talibus ineptiis verberandas aures præbere cogor: donec & ipſi tundendo defeſſi ſunt, & ego vapulando enectus. Semianimis & ἐμβρόντητος relictus, vbi me denuò in bibliothecam abdidi, video in menſa ſatis multa explicata, quæ mihi torporem excutere poſſint. Neque eſt, quod dicas, iſta omnia, ſi quis obfirmet animum, poſſe vitari. Mihi crede, aut multæ ac graues inimicitiæ ſuſcipiendæ ſunt, aut hæc & eiuſdem generis innumerabilia perferenda. Eant nunc amici, & querantur vllum tabellarium ſine meis ad ſe literis venire. Quid quæris? Harum rerum tædio de vrbe relinquenda

ſæpiſſimè cogito, & Venetias ire, ibique quod reliquum ætatis eſt tranſigere diſcupio. Ille mihi locus ad ſenilem quietem ac tranquillitatem factus videtur. Atque equidem ſi ſperarē aliqua honeſta ac tuta ratione tantum capere me illic ex fructibus pecuniæ meæ poſſe, quantum ad vitam γεροντικώτερον, id eſt, paulò mollius ac delicatius agendam ſufficeret, colligerem omnes vindemiolas meas, & iſtuc venirem. Videor autem conficere poſſe ad nouem aut decem millia nummorum aureorum. Ea ſi poſſem ita collocare, vt & de ſorte nullum diſcrimē eſſet, & in ſingula millia octogenos nummos aureos quotannis percipere liceret: non equidem ad te accurrerem, ſed aduolarem. Efficerentur enim octingenti aurei nummi annui: quibus ego facile ſuſtentare me poſſem. Viuerem interea quietus in ſtudiis: & multa ſcripta mea partim rudia & inchoata perficerem: partim affecta & propè ad extremum perducta edolarem & expolirem. Viderem etiam interdum Sacratum meum. Certè enim nonnunquam aut ipſe Venetias, aut ego Ferrariam venirem. O ſi mihi Deus hoc annuat, quàm mihi videor beatus fore. Quid ſi tu quoque ad hoc conſilium meum adiuuandum & accelerandum aliquid curæ ac cogitationis conferas? Quod vt facias, à te peto quæſoq́. Vides, quā libenter tecum confabuler? Quippe, hæc enim ſcribo ſexta hora noctis: cùm periculū ab interpellatoribus nullum eſt. Incredibiliter doleo ægrotaſſe te: conualuiſſe, immortaliter gaudeo: oroq́ te, vt vel mea cauſa, valetudinem

tuam

tuam diligentiſſimè cures. Sed quid eſt quod ais de Tiberij negotio? Nam nullus quidem mihi à te Tiberius commendatus eſt: niſi quæ litteræ interciderunt. Sed ſuſpicor voluiſſe te Victorium dicere. Accipe igitur, quo in ſtatu res ſit, Cardinalis ipſe mihi apertè dixit. totum negotium mala fide geſtum eſſe: & ne operam ea in re meam amplius interponerem, monuit. ſibi tamen curæ fore, vt Victorius aliquem ex mea commendatione caperet fructum. Ama me vt facis, & Vale. Romæ XVI. Kal. Septembris, CIↃ.IↃ.LXXXI.

PAVLVS SACRATVS M. ANTONIO MVRETO I. C. ET C. R. S. D.

XXXII.

REDDITAE *tandem mihi fuerunt ſuauiſſimæ litteræ tuæ, ac ſalis leporiſq; & vrbanitatis pleniſſimæ, quæ à me ſemel & iterum ac tertio, ſæpe denique lectæ, quòd eas auidiſſimè deſiderarē, quibus iamdiu carueram, tantū mihi ſolatij attulerunt, vt mœrore illo meo, in quo verſabar, ac ſolicitudine magnoperè me leuauerint. Excuſatio autem illa tua Murete præſtantiſſime, quam tamen tua cauſa libenter accipio, mihi non perſuaſit, vt penitus acquieſcam, ac tantam te interpoſuiſſe moram non doleam, ſed ſumma tua apud me auctoritas. Nam quòd aliquis te ſua cauſa ad proceres adire iubeat, nonnullus verò ſepulcralem inſcriptionem petat, aut alius ſcriptoris alicuius locum*

ſibi explicari velit; alius etiam epiſtolam ſuã aut carmen abs te emendari cupiat, multaq́ alia quæ narras, huiuſmodi ne ſunt, quæ te Pauli Sacrati tui memoriã deponere cogant? An non idem mihi, qui tecum minimè ſum comparandus, ſæpe contingit, vt templo pontificio cũ ſim addictus, vt tute ſcis, permulti me ſacerdotes conſulant, quid in hoc vel illo negotio leges & decreta iubeant atq; decernant? quibus aut ſtatim reſpõdeo, aut eos in poſterum diem differo; Aliqui me controuerſiæ ipſorũ arbitrum conſtituant? Nonnulli quoque de aliquo ſcripturæ ſacræ loco obſcuro ſententiam meam exquirant? pleriq; etiam me domi conueniant, qui à me flagitant, vt aliquam ſuam lucubrationem corrigam, & addam, minuamq́? Aliqui demùm volumina afferant? Quos non admittere quidem ruſticani hominis eſſet; ab his verò hoc nos facere inuiti & recuſantes cogimur; Et tamen nihil me à Mureto abducere poteſt; Quotidie de te cogito, de te meditor. Nam imago tua ante oculos mihi obuerſatur, nihil ego aut tracto, quin teſtis adſis; Nec vnquam mihi in mentem venit dicere, Eat Muretus, & meas ad eum litteras non perferri conqueratur. Quin ceteros in longius duco, ne me interpellent, quo minus aut nonnullam tibi ſalutem mittam, aut certè ſcribam. Nam cùm tu mihi omnium inſtar ſis, non ne cunctos poſthabere debeo, vt vnum eximium Muretum tota cogitatione amplectar? Sed cùm inquis te, licet apud potentiſſimos quoſque gratia valeas, & commodè ac lautè iſtic viuas, vrbis

bis tamen ſatietate defeſſum eſſe, atque Venetias proficiſci in animo habere; ſcilicet arbitraris, quòd tibi eſſe otioſo ibi licebit, non enim illic cuiquam cognitus es, nec Mureti nomen auditum eſt: Equidem ſuauiſsime Murete vix riſum tenere potui, quaſi non memineris Hilarionem heremitã teſte diuo Hieronymo peregrinatũ eſſe in alienis ciuitatibus, vt omnibus ignotus eſſet, eum tamen à Demonibus variis in locis publicatum fuiſſe; quod cum multis aliis contigerit, ſic tibi quoq; vſuuẽturum puta, vt multorum litteræ, pueri ac Tonſores ipſi, ſi Venetiis eſſes, te perſpicuum facerẽt: Excellentiſsima enim tua virtus latere non poteſt. Immo maioribus illic moleſtiis afficereris, ac penitus otio careres; Nam domi tuæ nunquam ſolitudo eſſet, propterea quod nemo non ſummi Mureti conſpectu pauliſper frui vellet; qui hac tanta famæ celebritate etiam longinquis & vltimis in terris habitantibus te notum eſſe intelligeret. Quæ cùm ita ſint, non eſt cur in hanc opinionem venias, quanquam te mecum ſuauiter iocari ac longè ab hac cogitatione abeſſe non me fugit. Ego quidem valde fortunatus eſſem, ſi multo propius abeſſes; ſperarem enim me in conplexum eſſe venturum Mureti mei; At hoc optare me perinde eſt ac ſi volare cuperem. Quare cùm nihil te iſtic beatius ſit, nihil felicius, clementiſsimi Dei beneficio hunc vitæ ſtatum vſque ad ſummam ſenectutem retinere conare; nec mutationem facere cogita, ne cum meliore loco eſſe

cupias,

cupias, deteriore ſtatu ſis. Ego quoq; me beatum appellabo, ſi hoc abs te obtinuero, vt pro tua ſingulari humanitate perbreues quidem, crebras verò ad me litteras mittas; quòd ſæpe de te audire mirũ in modum me delectet. Atq; magno me hoc tibi beneficio deuinctum eſſe fatebor. Vale Murete præſtantiſſime. Ferrariæ IV. *Nonas Octob.* CIƆ. IƆ. LXXXI.

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO SACRATO SVO S. D.

XXXIII.

BENE *qui coniiciet, vatem hunc perhibeto optimũ. Tu verò bene & verè conieciſti. Sum enim totus in edolando tuo illo munuſculo: quòd erit quidem mole exiguum: ſed, niſi me fallit commune malum,* ἢ φιλαυτία, ὄυκ ἄχαει. *Sed ſum ne ego obliuioſus & incogitãs, qui nunquam tibi de aſmate illo, quod mihi tam diligenter curaras, gratias egerim? Mihi crede; vſq; antehac credidi me officio functum: & ſi quis iuſiurandum attuliſſet, iuraſſem, opinor, me id præſtitiſſe.* Nunc *totam rem diligentius repetens & in memoriam reuocans, recordor te mihi tunc ſcripſiſſe, cùm Venetias, & inde, ni fallor,* Patauium *proficiſcereris. Ea mihi cauſa fuit, ne ſcriberem, dum te domum rediiſſe cognoſſem. Sed quæſo te, ne id durius accipias, neue me propterea minus ames: ac potius ita iudices, tanto te mihi cariorem*

rem fore; quanto mihi plura ignoueris. Illud quoq; velim ſcias, fuiſſe aliam curam, quæ me dies aliquot tenuerit. Cùm enim pigeret me iam hominem ſenē, ſemper in conductis ædibus habitare: cogitaui de emenda domo: neque conquieui, donec id quod volebam effeci. Itaq; emi domum ſanè & amœnam & magnificam in radicibus montis Quirinalis quinq; millibus nummū aureorum. Iam pacta tranſacta omnia. Nunc alia me cura excepit, reperiēdi illam pecuniæ ſummam, quam tamen prope iam confectam eſſe confido. Cum Romam *veneris, erit tibi paratum hoſpitium apud eum, quo neq; tu quenquam cariorem habes, neque ille, quàm te quenquam cariorem. Valetudinem tuam cura diligenter, mi Sacrate, quem ego medius fidius in oculis fero. Vale* Romæ. *prid.* Non. *Octob. ex veteri ſupputatione: ſed ex hac noua correctione,* XVII. Kalend. Nouemb. CIↃ. IↃ. LXXXII.

PAVLVS SACRATVS M. ANTONIO MVRETO I. C. S. D.

XXXIV.

EGO *Murete eximie rectè me conieciſſe vehementer lætor, te in poliendo rurſus dono illo abs te dudum mihi dedicato occupatū ſiluiſſe, quod cum ex ſuauiſsimis atq; optatiſsimis litteris tuis cognouerim tanta lætitia auctus ſum, vt penitus neſciam quid amplius deſide-*

deſiderem; Quæ maxima dulcedine omnes ſenſus meos ita mouerunt, (quotidie enim à diuino ingenio tuo leporis inuſitati ac ſummæ vrbanitatis plenam orationẽ fluere animaduerto) vt illarum lectione mentẽ meam ſatiari non poſſe ſentiam: Et cùm præclaræ ſint, etiam raræ ad me perferuntur, quo auidius eas appetam. Itaque in eis id mirum in modum me oblectaſſe, ac ferè riſum mouiſſe mihi exploratum habeas velim, quod te crediſſe fingis de aſmate illo ad te allato nomine meo certiorem me abs te factum, in memoriam verò rediiſſe, quòd ad me non ſcripſeris; at continuiſſe te à reſpondendo, quoad de meo reditu domum, poſtquam Venetiis fui ac Patauij, à me non nihil intellexiſſes, Quid enim venuſtius atq; acutius excogitare potuiſti? Verùm Murete humaniſsime quod das libenter accipio, præſertim cum tu mihi affirmes me tibi gratiorem iucundioremq́; fore, ſi quicquid feceris approbabo; Et ego te tanti æſtimem, vt quod abs te proficiſcitur, melle dulcius eſſe arbitrer: Me tamen puto tuam eò taciturnitatem expertum eſſe, quòd totam in emenda domo cogitationem tuam fixeris, quam reperiſſe te propè quirinalem collem amœnã, amplam, honorificámque, eamque emiſſe mirum in modũ, & ex animo tibi gratulor; ciuis enim vere nunc Romanus es; ego autem tanto cumulor gaudio, vt ſicut ſum alacris animo, ita ſi me non deficerent corporis vires in complexum tuum citò me currere poſſe ſperarem, iſticq́; iucundiſsimo eius conſpectu frui, quem me ipſo mihi chariorem eſſe Deus opt. max.

max. teſtis eſt, teſtes & communes amici noſtri, quibus cum de te ſæpiſſimè ſermonem facio. Non deſpero tamen, poſtquam audio iter iſtuc ciſio confici poſſe, mihi te viſendi occaſionem à diuina bonitate atque clementia aliquando oblatam iri, quam, mihi crede, libenter arripiam, vt adhuc te videam ſemel, lætuſq́ deinde moriar; Interim nunc abſens hoſpitio, quod mihi abs te paratum eſt, fruar mente, corpore autẽ præſens, cùm te complecti, oſculariq́ mihi licuerit. Vale ætatis noſtræ Decus. Idibus Nouemb. CIↃ.IↃ.LXXXII.

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO SACRATO SVO S. D.

XXXV.

QVANDO *quod tibi debeo, præſtare adhuc non poſſum, interim, ne planè malum nomen tibi videar, mitto ad te hanc qualemcunque homiliam: de qua expecto iudicium tuum. Tirocinium hoc quoddam fuit, quaſiq́ experimentum; nunquam enim antea in eo genere verſatus eram. Puto tamen fore, ſi vita ſuppetet, vt eiuſmodi plura mediter; nuſquam enim animus meus in hac iam inclinata in ſenium ætate libentius conquieſcit. A te quin amer non dubito: neq́ enim hac quidem in re volo tui ſimilis eſſe; qui ſimulatq́ ego paullum à ſcribendo ceſſaui, ſtatim excidiſſe te*

te mihi ex animo ſuſpicaris. Ego verò te, *etſi in ſcribēdo piger ſum, ſemper tamen in memoria habeo; neque dies vllus præterit, quo non in precibus quotidianis nominatim Deo te tuaq́ commendem. Quod cùm facio, id facio, quod ſummus erga me amor tuus promeretur. Vale mi amiciſſime Sacrate. Romæ, prid. Id. Ianuarij,* CIↃ.IↃ.LXXXII.

PAVLVS SACRATVS M. ANTONIO MVRETO I.C. ET C.R. S.D.

XXXVI.

DVDVM *Ioſephus Guidotus optimus ſanè vir, mihiq́ amiciſſimus mandatum tuum curauit diligenter, vt concionem illam ad me,* ὁμιλίαν *vulgo à nobis appellatam miſerit, quam in ſacello Pontificio die S. Iohannis Apoſtoli & Euangeliſtæ feſto habuiſti. Sed ad eum ſcripſi, vt eam mihi fuiſſe redditam, ac mirum in modum gratam atque iucundam extitiſſe tibi ſignificaret, & à me te reſponſum eſſe laturum, cum ea quæ me nunc angit, cura leuatus ero; Quo ſe officio functum eſſe mihi reſcripſit; & quamuis ſolicitudine adhuc liberatus non ſim, nolui tamen differre amplius, cùm tu nequeas expectare iudicium meum (in quo certè non mediocre tuum erga me ſtudium elucet, ac ſingularis tua humanitas) ne iuſtè tibi de me querendi occaſionem præbeam, quòd diuina tua ſcripta tanti non*

non æſtimem, quanti iure facienda ſunt. Ac primùm tibi affirmo eam me ter quaterq́ & ſepties legiſſe maxima animi cum voluptate, qua perfundebar, mecumq́ue tacitum te admiratum fuiſſe, quod ad quamcunq; rem animum attendere velis, eam perfectam & abſolutam reddas. Quis enim iſtic eſt, qui te in iſto dicendi genere perpetuò verſatum eſſe non credat? Quàm optimè in tres partes orationem tuam diuiſiſti, et eas diſertiſsimè explanaſti etiam ad imitandum nos Diuum hunc valdè hortando? Quid de peroratione dicam? an quicquam ſanctius, quicquam accommodatius, quicquam ea elegantius deſiderari poteſt? ad obeundum iſtud munus, mihi crede, ſæpe accerſeris. Itaque para te tanquam in aciem proditurum; In iſto enim campo vagari tibi licebit admirabili eloquentia tua: Quin etiam vereor ne poſthac te vnum audire velint ampliſsimi patres illi, quibus tu inſtar omnium ſis. Et nimirum non audio quemque iſtic eſſe, quem tecum conferre poſſimus. Sed hæc hactenus. Quòd ſcribis te nolle mei ſimilem eſſe, qui ſimul ac ſilentium parumper facis, me tibi excidiſſe ſuſpicer, nullum affers, Murete humaniſſime argumentum, cur nolis; Ego autem reſpondeo nullam à me tibi occaſionem dari, quod velis; Nam & litteris & nuntiis adeò ſæpe tibi obſtrepo, vt verear interdum, ne tibi moleſtus ſim; Tu verò niſi à me ſtimulatus nunquam ad me litteras mittis; ex quo facilè perſpicis me ſemper vereri, ne tibi elabatur Paulus Sacratus, méque in loco ſummi ſtudij ac beneficij hoc numerare,

quòd me tecum in gratia eſſe patiare, mecumq́ue tua ſcripta communices. Deniq; quòd ais te in precibus tuis mei memorem eſſe, magna eſt certè amoris erga me tui ſignificatio; attamen parem & mutuam tibi volantatem non ſolùm tribuo, ſed longè te etiam ſupero; quòd ab eo tempore, quo te conciliaui mihi amicum, atque adiunxi, in ſacris meis nomen illud tuum mihi iucundiſsimum nominare non deſtiterim; & quoad ſpiritum ducam, nunquam ceſſabo. Vale Murete ætatis noſtræ decus. Ferrariæ. Non. Febr. M. D. LXXXIII.

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. PAVLO SACRATO SVO.

XXXVII.

OTIOSVS *ſum, non ſæpe vſurpare mihi hoc verbum licet. Vt igitur, ſi vnà eſſemus, quidquid daretur otij, tecum libentiſsimè conſumerem: ita nunc tecum abſens per litteras colloquar. Sed vt inter præſentes, cùm ſermonis argumentũ deeſt, querere alter ex altero ſolet ecquid noui audierit, vt inde naſcatur ſermonis occaſio, ita fingã te ex me nunc quæſiiſſe, num quid noui Romæ acciderit. Vtrum autem reſpondeam, incertus ſum: noua ne multa quotidie & accidiſſe & accidere: an nihil omnino noui. Nam & multa noua, inſperata, inopinata quotidie eueniunt, & alia quadam*

dam ratione vetera, vulgata, vſitata omnia. Hic quem nuper nemo aſpectu, nemo ſermone dignabatur; repentè diues effectus; colitur ab iis, qui eum haud ita pridem ne reſalutandum quidem eſſe duxiſſent; faſtidit eos ipſos, quos nuper horrebat: aditur per epiſtolam ab iis, qui nudius tertius eum, ſi quid peteret, poſtridie redire iuſsiſſent. Quis non hoc miretur, vt nouum? Fit ille ex gregario milite Epiſcopus: alius mulos ſtringere ac defricare ſolitus, tanquam ex fonte aliquo biberit, qui prudentes & rerum multarum experientes efficiat: vt olim Perene pota faciebat poëtas: in conſilium de maximis rebus adhibetur: ſupercilij ac capitis motu de maximi momenti negotiis, nemine ridente, decernit. Alius, cuius manè exituri atrium cohortes clientiũ obſidebãt: cuius aures precibus obtundebantur, manus oſculis conterebãtur: ab iis quos nuper aſpectu beabat, inſalutatus præteritur. cui non hæc noua et admiranda videantur? Sed hæc qui mirantur, nunquã eis quod mirentur defuturum eſt. Vetera ſunt. quotidiana ſunt. obſoleta ſunt. Non tam mirãdum eſt, quòd eueniant, quàm mirandũ eſſet, ſi non euenirent. Quàm multos, qui diu iacuerãt, in altũ repentè ſublatos: quàm multos, cùm diu in ſublimi ſtetiſſent, momẽto deiectos vidimus? qui talia mirantur, ſolẽ veſperi occidere, eundemq́; manè redire mirentur. Ego ſi in quempiam virum antiquæ fidei ac probitatis inciderem, qui & aliis honeſta præciperet et ipſe ad regulã ſuam viueret, qui ſine ambitione, ſine ſimulatione, ſine malis artibus ad virtutẽ & ad honeſtatem

tota mente ferretur: clamarem, Porro *Quirites. Id mihi nouum, inuſitatum, admirabile videtur. Ægrotare hunc: illum mortuum eſſe: alij natos liberos, alij mortuã vxorem: illum iter ingredi: hunc in vrbem redire: hæc ita communia & tralatitia ſunt, vt mirer eſſe, qui talia mirentur.* Sed *non ne diuinaueram fore, vt non diu otioſus eſſem?* Ecce *tibi neſcio quis fores cubiculi pultat. Quicunque eſt, expectabit tamen, dum has litteras obſignauero. Multum illi debes: quiſquis eſt.* Oneraſſem *te hodie tam multis nugis, vt petiturus fueris à me, vt potius nihil omnino ſcriberem, quàm talia ſcriberem.* Sed *iterum ac tertio iam verberatæ ſunt fores. Valebis igitur, & ineptias meas æquo animo feres.* Romæ 16. Kal. *Aprilis. M.* D. LXXXII.

PAVLVS SACRATVS M. ANTONIO MVRETO I. C. S. P. D.

XXXVIII.

QVANTVM *me delectauerit veriſſimarum & argutiſſimarum lectio litterarum tuarum, quas ego abs te proximè accepi, Murete eximie, haud explicari à me poteſt:* Iampridem *enim nullam ex re vlla quæ mihi ſecunda euenerit, maiorem delectationem percepi; ſed riſum tenere non potui, quod tu nugas appellas ea quæ ad me ſcribis, cum illis verius nihil ſit;* Nam *ſi quotidie in aliis ciuitatibus huiuſmodi accidũt noua, quæ admirentur homines; vbi magnitudo*

tudo & varietas eſt, multitudoq́; cauſarum, & quò exteræ nationes & gentes innumerabiles vndiq; cōfluunt, quidpiam iſtic inuſitatū ac nouum videre non velimus? Sed quāuis vt optimè ſcribis, hæc iam antiqua ſunt, quæ nemini mira videri debeant, tamen cum audio quempiam, qui ex pauperrimo locupletiſsimus repentè factus ſit, vel ex ouium cuſtode, aut ſuum in ampliſsimas dignitatis atque honoris ſedes aſcenderit, non poſſum non confugere ad illud D. Pauli pronunciatum, vt exclamē, quàm incomprehenſa ſint iudicia Dei, & eius viæ à quo inueſtigari queunt? Nam cum voluntas ipſius rerum omniū cauſa ſit, nos firmiſsimè aſſeuerare ſemper oportet ſic illi placuiſſe, ſicut nunc eidem gratum eſſe perſpicio, quod indies magis ardeā amore & obſeruantia excellētiſsimi Mureti mei; Cui an vetus an noua videatur hæc inſitiorum ad eum miſsio, opinor illū eſſe dicturū, quòd inſtitutum quidem vetus ſit, et antiquum, res verò ipſa recens; Ac morē hunc meum, quoad viuā, certè ſeruabo; cupio enim vt illa q̄ à me aliâs ad te ſcripta ſunt, quæq́; à multis iam legūtur, veritate nitantur. Tu autē inſtitutum tuum profectò non tenes, & ſi hoc nouū mihi videri dicam, nō me fallet animus. Nam quotieſcunq; aliquam ad Pontificem, aut alibi orationem habebas, prætermittere non ſolebas, quin exemplum vnum aut duo ad me mitteres; Et tamen cum nuper iſtic de Melitæ Principis obitu concionatus ſis, eumq́; laudaueris, orationem iſtam legere mihi non licet; At tu fortè nō iudicas admiratione dignū, vt Paulum Sacratū è memoria

tam facilè deponas, quòd non inſolita tibi ſit hæc agendi ratio; Ego ſecus cenſeo, & miror maiorem in modum, cùm non ignores, quàm libenter tua ſcripta legam, me abs te excellentis ac ſingularis ingenij tui ſuauitate fuiſſe priuatum, tibiq́ id in mentem non veniſſe, quòd in litteris tuis lingua vernacula ſcriptis fueris pollicitus, te paucis poſt diebus impertiturum mihi neſcio quid, niſi epiſtolam iſtam, cui reſpondeo, multarum rerum varietate ac dicendi artificio ornatam valdè innuiſti, neque mirari prius deſinam, quàm tu curaueris, vt illa ad me perferatur lucubratio tua, ſi non vis me in eam cogitationem incidere, vt de tuo in me ſtudio nonnihil imminutum ſit, quæ mihi quin gratiſſima atque iucundiſſima futura ſit, te nō dubitare certo ſcio. Tibi carum atque acceptum extitiſſe munus illud quod obiuit Franciſcus Sadoletus, ex tuis litteris cognoſcere aueo. Vale Murete præſtantiſſime, atq́ ætatis noſtræ decus. Ferrariæ, III. Id. Aprilis. M. D. LXXXII.

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. PAVLO SACRATO SVO.

XXXIX.

REPERIAM *tamen aliquando aliquid temporis, quod in ſcribendis ad te litteris ponam: meq́ tibi de tam diuturno ſilentio purgem. Purgabo autem me vno verbo. Purgabar, quod niſi mihi Deus, vt tem-*

peſti-

peſtiuè facerem, in mentem immiſiſſet, ſi vlla medicis fides habenda eſt, præſens mihi lætalis morbi periculum imminebat. Ita mihi ingens quædam copia petuitæ ac bilis atræ omnes corporis meatus obſtruxerat, vix vt euaſurus viderer. Sed bene, quòd occupauimus, celeréſque fuimus in præcauendo. Si paulùm modò ceſſatum eſſet, fuerat tibi amicus Sacrate. Nunc redeamus ad veterem conſuetudinem noſtram confabulandi per litteras, & vt præſentes ſolemus, ſeriis ioca, iocis ſeria commiſcendi. Ita multa in vnum iura vt cum miſcet coquus. Accepi inſitia tredecim, numerum huic pontificatui congruentem: & cum eis ſcopas excutiendo è veſtibus pulueri binas ſanè quam elegantes. De iis omnibus habeo tibi, vt par eſt magnam gratiam. Vellem quoq; aliquid eſſet, quod tu tibi curari velles, nō deeſſem officio. Sed tu iampridem ita mecum ſocietatem coiiſti, vt tuæ partes ſint dandi, accipiendi meæ. Tuum tamen aliquando fuerit, aliquid mihi mandare, quod tua cauſa faciam: niſi operā meam tam parui deputas, nihil vt tibi nauare poſſim. Equidē ſi nihil aliud potero, augebo accumulabo acceſſione aliqua munuſculum illud, quo tu tanto opere oblectari viſus es: commentariolum illum dico in particulam pandectarum, quem perpolitum diligentius, & altero tanto auctiorem tibi denuò apponā: & ſi nō ſum neſcius, repetita crambe quid audire ſoleat. Sed nō poſſum facere, quin tibi aſsiduè aliqd oneris imponā. Ardeo incredibili quadā cupiditate libri cuiuſdam aſinatū Cypriani Roris, qui quotus ſit, neſcio:

 ſed

ſed ea ſigna huic epiſtolæ ſubiiciā, ex quibus facilè, quid velim, intelligi poßit: Ac vide, quantoperè tua facilitate abutar. Velim te & per te & per amicos operam dare, vt eum reperias, & ad me mittas, precibus, pretio: quoquomodo, Mea nihil refert, ait adoleſcens ille Terentianus, dum potiar: Leuicula res videri poteſt. Sed tamen magnum mihi à te officium tributum putabo, ſi hanc moleſtiam mea cauſa ſuſcipere ac deuorare non grauaberis. Hoc igitur ita à te peto, vt ardentius ac maiore ſtudio petere, hoc quidem tempore, nihil poßim: Fer, quæſo te, hoc ineptum ſtudium meum: & amico, quaſi ægrotanti, obſequere. Ama me, & valetudinem tuam cura. Romæ 14. Kal. Iul. M. D. LXXXII.

M. ANTONIVS MVRETVS PAVLO SACRATO SVO S. D.

XL.

E T *annua quæ mihi voluntate præſtas accepi libenter, & epiſtolam tuam libentißimè: quam cum vno obtutu totam percurriſſem, principio miratus ſum, nihil in ea ineſſe, quod ad eam, quam ad te proximè ſcripſeram pertineret. Poſtea animaduerti ſcriptam eſſe de menſe Aprili, quod admirationem ſuſtulit. Quid ego nunc tibi gratias agam? Magis mihi curandum, vt tibi aliquid pro iſta liberalitate tua reponam, quod omnino faciam. Hanc enim æſtatem, ſimul atq; otium*

erit

erit ab hoc iampridem moleſto publicè docendi munere, decreui mihi vindicare, & in ſcriptis quibuſdam meis edolandis conſumere, in quibus erit aliquid iampridem Sacrato ſacratum. Nam quòd tu mea extollis, tua abiicis: ne viuam, ſi quidquam à me præſtari tibi poſſe arbitror, in hoc quidem genere, quod tu ſi aſſe emeris, non nimis care emeris. Sed quando ipſi me iuris magiſtri docent, tanti eſſe quidque, quanti vendi poteſt: non ego quidem te fallam, neque committam, vt ex ædilicio edicto mecum experiri queas. Sed ſi tu te ipſe indues, ſi pluris licitaberis mea, quàm ego ipſe addicerē, errare te patiar: neque ero tam ſtultus, vt pretium rebus ipſemet meis detraham. Ago tibi ingentes gratias Sacrate optime & humaniſſime, & ad illam verboſam epiſtolam, quam nuper ad te dedi, aliquid expecto. Vale. Romæ, ipſo peruigilio Pentecoſtes. M. D. LXXXIII.

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. G. GENEBRARDO, THEOLOGO ERVditiſsimo, & ſacrarum litterarum doctori Regio.

XLI.

ET literæ tuæ ſuaues mihi atque optatæ fuerunt, & Liber quem ad me miſiſti, multis nominibus cariſſimus. Primum quod, ingraueſcente iam ætate, ſerò quidem (video enim, quanto id maturius facere debu-

erim) ſed tamen aliquo, vt ſpero, cum fructu, in ſacrorũ librorum lectione, quotidie temporis aliquid ponere inſtitui, magis magiſq; in dies perſpiciens, alia omnia inania eſſe. ex eis ſolũ veram animi quietẽ, ſolidũ & efficax remediũ aduerſus improbas cupiditates, certiſsimã moleſtiarum quibus in hac vita cõflictantur etiam qui feliciſsimi videntur, conſolationẽ peti oportere: Mihi autem, quanquam in aliis ſtudiis minoris momenti nõ prorſus inexercitato, in his tamen planè tyroni, multa occurrũt, in quibꝰ hæreã, neq; ſatis ipſe per me explicare me poſsim. Ac facio quidẽ quod Moſes iubet, vt interrogem ſenes meos, id eſt, vt illos perpetuo eccleſiæ conſenſu probatos patres conſulam, ex illorũ libris, eorum quæ minus intelligo, explicationem petam. Sed illi plerunq; grandia quædam & ſublimia loquuntur, ἀλληγορικὰ ϗ ἀναγωγικὰ, quæ ego ſuſpicio quidem & admiror, & diuinitus cogitata eſſe video: ſed tamen, vt puerulus, lac concupiſco, & aliquã eiuſmodi interpretationẽ requiro, quæ ſimpliciter ac dilucide ſententiã eorum quæ lego, grãmaticorum more ſingula verba minutatim perſequens, mihi patefaciat. Ea ſuffulto ac ſubnixo faciliorem mihi ad ardua illa gradum fore, confido. Cùm tu igitur, talis tantuſq; vir, tale quoddam munus non ſuſceperis modò, ſed vt ex literis tuis intelligo, magna iam ex parte confeceris: quantum tibi me Genebrarde, quãtum alios mei ſimiles, qui ſanè multi ſunt, eo nomine debere arbitraris? Deinde quod à pſalmorum potiſsimũ editione exorſus es, vix credas, quàm id mihi gratum optatum-

ptatumq; obtigerit. *Mirabiliter enim capior eius libri lectione: cumq; mihi certa pars illius ex eccleſiæ inſtituto quotidie legenda ſit, ſubiniquo interdum animo ferebam, tam multa eſſe, quæ intelligentia conſequi non poſſem.* Ex *quo autem librum tuum accepi, ſenſi magnã mihi detractam eius moleſtiæ partẽ; ideoq; quoties eam in manus ſumo, quotidie autem id facio, fauſta tibi ac felicia omnia comprecor, & quanta maxima poſſum animi contentione à* Deo *peto, vt tibi ad tam ſanctum ac ſalutare opus perficiendum vitam proroget, vires augeat, otium ac quietem tribuat, inprimis autem, vt mẽtem tuam perpetua ſpiritus ſui luce colluſtret.* Perge *obſecro te* Genebrarde *in tam ſancto propoſito: etiam ſi ſcires, induſtriam tuam ab iis, qui in cathedra peſtilentiæ ſedent, non riſu modo, ſed probris ac conuiciis omnibus exceptum iri. Quanto pluris apud te eſſe debet, quod omnes te pij ac probi laudabunt, quod pro te vota facient: quod etiam ſi ab hominibus nihil conſequare, is ipſe qui hoc beneficium hominibus per te præſtat* Deus, *bonum opus ſuum in te remuneraturus eſt.* Summo *quidem* Pontifici *cuius tu iudicium & auctoritatem, vt facis, maximi facere debes,* Liber *tuus iucundiſsimus fuit: eiq; ſi pari ſtudio ac fide in cæteris ſacroſanctis libris inluſtrandis perrexeris, neque facultas neque voluntas ornandi tui defutura eſt.* De *negotio tuo quid actum ſit è fratre tuo intelliges. Vale. meque mutuis apud* Deum *precibus adiuua.* Romæ *IV. Id. April.* M. D. LXXXI.

M. AN-

M. ANT. MVRETO ASCANIVS COLVMNA S. SOPHIAE ABBAS S. D.

XLII.

MEMINI Murete Romanorum eloquentiſsime (Romæ noſtræ gratulor quod te Gallum hominem Romanum & ciuem meum appellare poſsim) memini inquam mi Murete cùm Romæ te publicè dicentem docentemq́; puer audirem, tanta me ad eloquentiæ ſtudia cupiditate incenſum, vt ſi quid in iis profeci quantumcunq́; illud ſit, totum tibi deberi videatur. acceſſere huc priuatæ tuæ ad eloquētiam cohortationes, quæ ex eo tempore ita adhuc hærent in animo, vt noctes ac dies quibuſdam quaſi ſtimulis pungāt: deterret interdum ab incæpto difficultas, & ſtatim ac quantum ab hac laude abſim cogito debilitatur & langueſcit induſtria. Sed reuoco ipſe me, & vt animos mihi ipſi addam ingenij periculum facere interdum libet: orationem ſuperioribus diebus habui in funere sereniſſimæ Annæ Auſtriacæ Hiſpaniarum Reginæ, quam ad te cum his literis mitto: ſi quid erit quod Romanas aures offendat, ſcito philoſophorum & iuriſconſultorum barbariem candorem illum Latij quodammodo infuſcaſſe, tanta iam ſunt cordis & linguæ facta diſsidia, ſi quid erit, quod à te laudari poſsit, fruere tanto bono & gaude te Romanam iuuentutē ad amiſſam eloquentiæ poſſeſsionem recuperandam & verbis & exemplo excitauiſſe. Vale Salmanticæ pridie Id. Mai. M. D. LXXXI.

M. AN-

M. ANTONIVS MVRETVS ASCANIO COLVMNAE S. SOPHIAE Abbati. S. D.

XLIII

BEATVS *mihi viderer Aſcani, adoleſcens præſtantiſſime, ſi id quod ſcribis, penitus credere auderem, & exemplo te & cohortatione mea incitatum, eloquētiæ ſtudio exarſiſſe: neq; id minus mihi glorioſum ducerem, quàm aut Herodoto, aut Calliſtrato fuit, illi Thucydidem, huic Demoſthenem ad ea ſtudia, in quibus vterq; poſtea principem locum tenuit, excitaſſe. Sed vereor, ne tu, pro illa quæ ita generi veſtro propria ac perpetua eſt, vt in te tamen mihi quidem ſemper eminere præter ceteros viſa ſit humanitate ac comitate, id mihi ſpontè tribuere volueris, quod hominem, quem tui obſeruantiſſimū & gratiæ tuæ cupiſſimum eſſe cognoſces, libentiſſimè auditurum putares. Vt vt tamen eſt, nolo obſtare ipſe felicitati meæ: neq; committere, vt & tibi minus, quàm par eſt, fidei habuiſſe videar, & hoc tanto tamq; inſperato gaudio, quod mihi à te obiectum eſt, minus liquido ac ſincero fruar. Dicar ſanè & nunc & apud poſteros, Aſcanio Columnæ, magni illius M. Antonij filio Romanæ iuuentutis Principi, dux & auctor ad eloquētiam fuiſſe: qua ille poſtea, non me modò, qui, quàm non excellam ſentio, ſed omnes æquales ſuos magna omnium cum admiratione ſuperarit. Glorioſum*

mihi-

mihi fuerit ab eo victum fuiſſe cuius ego patrem, de victo communi hoſte triumphantem frequētiſſima populi Rom. cōcione celebrarim. Perge igitur Aſcani, perge Romanæ nobilitatis eximiū decus, & cū philoſophiæ ac iuriſprudētiæ ſtudiis, in quib⁹ mirificos te progreſſus feciſſe & audio, & facile credo, iſtam ornatè copioſeq; dicendi laudem coniunge. De oratione tua ingentes tibi gratias ago: atq; à te peto, ſiquid poſtea eiuſmodi ediderīs, vti me participem facias. Ego quoq; meorum aliquid ad te mittā, ſi ex literis tuis gratum tibi id fore cognouero. Vale. Romæ. prid. Id. Iunij M. D. LXXXI.

Q. CORRADVS M. ANTONIO MVRETO, S. P. D.
XLIIII.

VIx enim aliud à me nunc quidem erit ἐπιςολικόν. Nam ſcribere accuratius dum volo, diu officium negligere ſum coactus, quod epiſtolam nō inuenio adhuc dignā eloquentia tua. Itaq; Marcelli Veſtrij & Antonij Militiæ mei literis, & amore potiſſimum tui ſemper antea permotus, nunc iā nimium ſero, hanc ad te, quidlibet potius quam epiſtolam, ſcripſi, teſtem veteris obſeruantiæ in te meæ. Spero mihi poſthac faciliorem aditum fore ad te ſcribendi, illo ſaltem nomine, quod ex literis tuis mearum ſe offeret ὑπόθεσις multa literarū. Tu fac nos ames: equidem rapior ad amorem tui. Vale. Neapoli IIII. Non. Maij.

MVRETVS Q. MARIO CORRADO S. D.

XLV

PERGRATAE *mihi fuerunt literæ tuæ. Antea enim, fatebor, ſubinuidebam amiciſſimis quibuſdam meis, ad quos extant epiſtolæ tuæ, quod in eis ad me nulla legeretur. Ac, quòd tu, quaſi communis quidam omniū qui in Italia ſunt elegantium atq; eruditorum hominum pater, cùm illam inter eos gloriæ ac nominis hæreditatem diuideres, nullā mihi eius ne vnciolam quidem aſperſiſſes, ſed me tanquā ἄγροικόν τινα καὶ ἄμουσον præteriiſſes; meditabar olim, ſi ita fors tuliſſet, aduerſus tabulas tuas inofficioſi querelam. Extra iocum Corrade vir optime & eruditiſſime, multi iam anni ſunt, cum è ſermonibus primum Petri Io. Perpiniani, qui, dum vixit, mihi coniunctiſſimus fuit, deinde multò etiam magis ex libris epiſtolarum tuarum, tanti te facio, vt veræ ac ſolidæ eruditionis, eximia quadam latinæ orationis facultate ac copia, tecum ex huius ætatis hominibus pauciſſimos comparem, neminem certe anteponam. Itaque quoties mihi copia fuit hominum, qui te familiarius noſſent, quærebam ſtudioſè de te, de moribus tuis, quos tamen ſatis mihi videbar è ſcriptis tuis habere perſpectos, de tua valetudine, de toto deniq; rerum tuarum ſtatu: vt omnes facile cernerent cupiditatem conſtituendæ tecum amicitiæ meam. Nunc te quoq; erga me eodem animo fuiſſe video:*

neq;

neq; quidquam à perfectione amicitiæ noſtræ aliud ab-erat, quàm vt vterque agnoſceret alterius erga ſe vo-luntatem. Antehac enim erat ἔυνοια μὲν λανθάνουσα δέ. *Quæ cùm ſe tandem patefecerit, ſerius quidem, quam par erat, & quam ego cuperem: quæſo te mi Corrade, ita enim vocare te poſſe videor, quæſo inquam te, demus operam, vt eam, pro ſua vterque parte, omni officiorum genere quàm diligentiſsimè colamus. Ego, quid à me tibi præſtari poßit nondum video: illud quidem tibi o-mni adſeueratione confirmo, ſi quid euenerit, in quo tu perſpicere ſtudium erga te meum velis, curaturum me, vt re ipſa intelligas, neminẽ tibi eſſe, quàm ego ſum, ve-rè atq; ex animo amiciorẽ. Vale Romæ XIIII Kal. Iunij*

MVRETVS IOAN. ANTONIO ODI-SCALCO SVO S. D.

XLVI.

ET ſi pro mutua inter nos voluntate tibi eſſe dubi-um non poteſt, quin tua omnia mihi cara ac iucũ-da ſint, tamen mihi hoc affirmanti credas velim, literas tuas mihi etiam iucundiores fuiſſe, quàm tu exiſtimare facilè poßis. Nam &, quod ego ſummoperè cupiebam, continebant, λεπτομερέστατα *totam rationem itineris tui, & quæ iſtic vita, qui mores, quæ cum ceterarum artium, tum iuris docendi ratio, ita diſertè ac luculẽter explicabant, vt Vlixis Homerici narrationẽ Alcinoo ac Phæacibus minus fuiſſe iucundam putem. Admiſcueras etiam*

etiam eis plurimum natiui illius leporis, & αὐτοφυοῦς vrbanitatis, qua præſens ſermones tuos condiebas: vt eas legens tantum non ſpectare te, ac tecum confabulari viderer. Acceßit ad voluptatẽ meam, quod patruus tuus, V. C. qui eas mihi vſq; in Quirinalem, ibi enim nunc ſumus, ipſemet attulit, oſtendit mihi etiam eas, quas ad alterum patruum ſcripſeras, quibus eadẽ prope quæ in meis, ſed latine expreſſa, continebantur. Iam demum agnoui, quid te adduxiſſet, vt ad me populari ſermone ſcriberes. neq; enim illud te mouit, in quo iocaris, Phormionis exemplum: ſed id potius feciſti φιλοτιμούμενος παρ᾽ ἡμῖν ἐπὶ τῇ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἰδιώμασιν εὐεπίᾳ. Quod artificium tuũ cum iam detectum eſſe videas: cenſeo poſt hac ad me quoque latine, ſi videbitur, ſcribas. Quod tamẽ ea lege à te peto, vt ne propterea minus crebras, aut minus longas literas des: quiduis enim malo, quàm earum fructu carere. Gaudeo metum meũ de iis, qui iſtic ius ciuile profitentur vanũ fuiſſe: & eos ſcriptores, quos ego tibi dilaudare conſueueram, etiam iſtic vigere. Felicius hac in parte tecum actum eſt, quàm cum quibuſdam aliis συμφοιτηταῖς tuis, qui vt à me digreßi ſunt, inter illos συρφετώδεις ac βορβορώδεις ſplendidarum ineptiarum magiſtros conſeneſcunt. Ego, & tibi hoc nomine, vt debeo, gratulor, & cupide tempus illud exſpecto, cũ ad nos non illa inani δοκησισοφίᾳ, ſed vera ac ſolida iuris prudẽtia inſtructißimus reuertaris. Nondum audiiſſe te puto, me hic pandectas publicè interpretari, non ſine aliqua moleſtia eorum qui nollent

conſigi oculos cornicibus, & quæ iuuenes didicere, ſenes ridenda fateri. Equidem dabo ſtudioſè operam, vt eripiam ex animis hominum ſtultiſsimam illam opinionem, nihil in iure aut ſapiēter cogitari poſſe, quod non ex illis lacunis hauriatur, aut eruditè dici, quod non inſulſe ineleganterq; dicatur. Spero me his æſtiuis menſibus quibus res proferentur in Tiburtino ſeceſſu aliquid noui edolaturum. Quicquid erit, ſi modo erit, ſum enim mirifice Callippides, ad te mittetur. Interea amabis me, vt facis: ſcis enim te id mutuo facere, & ad me, quàm ſæpiſsime poteris, ſcribes. Vale.

MVRETVS THOMAE MARTINO SVO XLVII.

Niſi me tibi bene notum eſſe confiderē Martine optime & humaniſsime, valde vererer, ne apud te veniſſem in magnam opinionem non tarditatis modo, à quo vitio me interdum non longiſsime abeſſe fateor, ſed etiam eius, à qua ſemper abhorrui, inhumanitatis. Ad literas enim, quas ad me pleniſsimas amoris & officij Lutetia de menſe Septembri dediſti, nunc demum, id eſt quarto poſt menſe, reſpondeo. In quo tamen nulla à me culpa contracta eſt. Nunc enim eas à Caſtorio noſtro accepi: eiſque magna cum animi voluptate perlectis, ſtatim me ad ſcribendum contuli, vt hæ, quibus me apud te omni ſuſpicione exſoluerem, paratæ eſſent, ſimul atque eſſet cui darem. Quod conſeruas memoriam mei, amiceq; de me, cum occaſio eſt, loqueris; gratiam

tiam habeo. Ego quoq; te, mihi crede, vnice amo: neq; quidquã eſt quod quidẽ à me præſtari queat, quin ego id libẽter ac cupidè etiam, cauſa tua facturus ſim. Debeo hoc virtuti & eruditioni tuæ: debeo amori erga me, quem in te mihi perſpexiſſe videor propè ſingularẽ. Quod autem etiam clariſsimum ac præſtantiſsimum virum Archiepiſcopum Narbonenſem, vſq; eo amicũ eſſe ſcribis, vt de me homine tenui, & infimæ ſortis, tãtus vir & amanter & honorificè loquatur, qua me lætitia ex iſto nuntio eſſe affectum putas? Cuius tu gratiam, quæſo te, Martine mi, omni mihi ratione conſerua: eiq; meo nomine pollicere, me ea quidem quæ ſunt ingenij & eruditionis, et eius generis laudum nolle in me recipere, neque ea cauſſa teneri: certè quidem quæ de meo erga Catholicã religionem animo, de ſtudio bene merendi, quãtum in me erit, de omnibus, aliiſque eiuſmodi prædicare dignabitur, ea me perpetuò, cum Deo volente, cumulatè præſtiturum. Puteanus iampridem deſiit ad me ſcribere. quod ego, dum me amare pergat, æquo animo ferã. Nihil enim ab amicis, niſi commodo ipſorum poſtulo. Illũ Muſarũ chorum quẽ literis tuis complexus es, τὸν μουσηγέτην Auratum, Ronſardum pridẽ Pindarum, nuper etiam Homerum Gallicum: ſuauiſsimũ mihi amiciſsimũ fratrem meum, & iam illi Homero ſupparem Heſiodũ Baifium: & eum, cui ego quàm nomine, vtinã & eruditione tam propinquus eſſem, Duretum: & elegãtiſsimi hominem ingenij Paſſeratium meos veteres amicos, quorum ego ipſe recordatione recreor & afficior intimis ſenſibus, eos igitur omnes mihi viciſsim ſaluta. Vale.

MVRETVS ALEXANDRO IVSTINIANO MEDICO S. D. XLVIII.

QVOD *ad tuas amantiſsimè ſcriptas literas ſerius reſpondeo, certo ſcio te &, cur id faciam, cognoſcere; & quod faciam ignoſcere. Illæ verò mihi pergratæ, perq́; iucundæ fuerunt: &, ſi quid mihi credis, viſæ ſunt aliquam morbi partẽ leuaſſe. Ego ille, Alexander, qui nunquam in vita ne leuiſsimo quidem morbo tentatus fueram, totos viginti dies, in lecto decubui: cùm interea cibo, & pauciſsimo & tenuiſsimo vtens, quem tamen ipſum vix capere poteram, idem potarem, quod canes. Itaque partim inedia, partim purgationibus ita exhauſtus ſum, vt ipſemet mirer. Neq́; minus animus exinanitus eſt: cum hoc toto tẽpore nihil legere, nihil ſcribere, nihil meditari licuerit. Quare illa tua quæ oſtendis te eſſe miſſurum, mitte, quæſo te, quam primum, vt ad hominem famelicum. Sed amice magne noli id facere ea ſpe, qua ſignificas; fore, vt à me accipias* χρύσεα ἀντὶ χαλκείων *nam & tua omnia* χρύσεα *plane ſunt: & mihi ne* χάλκεα *quidem ſunt domi. Imitare potius hominum vere liberalium ingenium atq́; naturam: qui quicquid poſſunt, in eos quos amant, conferunt, nulla ſpe, vt ait Ariſtoteles, quicquam ab eis recipiendi. Saluta mihi diligenter Iohannem Dallianum noſtrum: ad quẽ ſcribam cras: nam nondum multum vno die ſcribere audeo. tibi autem, qui prior ſcripſeras, prius reſpõderi æquum fuit. Vale prid. no. Oct. Patauio.*

MVRE-

MVRETVS ALEXANDRO IVSTINIANO. S. D.

XLIX.

VERE iudicas nihil detractum eſſe de vetere illa noſtra coniunctione propter diuturnam intermiſſionem literarum. Neque enim vnquam deſij amare te, de te ſtudioſe ex omnibus, qui iſtinc veniebant, quærere, gaudere cùm audirem ea quæ cupiebam, quæq; ſperabam: neq; vnquam dubitaui, quin tu eodem ſemper erga me animo eſſes. Itaque gratiſſimæ mihi fuerunt literæ tuæ: eruntq́ue eo gratiores, quò crebriores, dum id nullo tuo incommodo fiat. Quanquam enim magnam ex earum lectione voluptatem capiam; maiorem tamen à te commodi tui, quàm voluptatis meæ, rationem haberi volo. Iohannem Biſſonerium ita amabam multis nominibus; vt vix putarem ad eam voluntatem, qua iam eum complexus eram, vllam acceſſionem poſſe fieri. Tantum tamen acceſſit commendatione tua, quantum nunquam cogitaſſem. Neque mihi quicquam moleſtius, quàm quod eius conſuetudine breui cariturum me video. Cogitat enim Bononiam, vt illic ſe totum dedat ſtudio iuris ciuilis. Ego eum Sigonio, Amaſæo, ceteris ordinis mei hominibus de meliore nota commendabo. Tu quoque, qui multos illic veteres amicos habes, ſi idem feceris, id quod ingenio & conſuetudini tuæ conſentaneum eſt, feceris.

 Si quid

Si quid eſt, quod hic à me aut tibi, aut tuorum cuiquã curari velis, quæſo te, vt plane perſuadeas me omnia cauſa tua ſemper cupidiſſime diligentiſſimeq́; factu-rum. Vale Romæ VI. Id. Aprilis.

MVRETVS HIERONYMO ZOP-PIO BONONIENSI PHILOSOPHO S. D.

L.

TRAGOEDIAM *ſiue ab auditoribus tuis, vt ſcri-bis, ſiue, vt mihi veriſimilius ſit à te ipſo conſcri-ptam, non tantum cum voluptate, ſed etiam cum ad-miratione perlegi: ita mihi viſa eſt, longe ſupra con-ſuetudinem huius ætatis, ornata multis & grauibus ſententiis, & tempeſtiue prolatis, & grandi ac ſub-limi verborum genere illuminatis. Iam quod fabulam ipſam leuiter immutaſti, pauloq́; aliter tractaſti, quam à veteribus tradita eſt, factum à te prudentiſſime & ſummo artificio iudico. Nam & veteres ipſos eius rei auctores habes: & non magna mutatione perſonas, quales Ariſtoteles ad tragœdiam aptas eſſe vult, red-didiſti. Totum autem poema olet Academiam, olet Lyceum, olet philoſophiam, non illam horridam & incultam, & aut elinguem, aut ſtulte clamoſam, quæ hodie ſcholas prope omnes occupauit: ſed vetuſtam il-lam Atticam, ornatam ingenuarum artium multo ſplendidoq́; comitatu. Neq́; dubito fore, vt aut omni-bus placeat, aut iis tantum diſpliceat, quibus diſplicere laus eſt. Ne me tamen hæc auribus tuis tribuere dicas, indica-*

Indicabo etiam quæ non probem: vt tanto magis intelligas, mihi cetera probari. Quod igitur in prologo omnes quibus probitas ac pietas cordi eſt, iubentur exire, vt ij tantũ ſpectẽt, qui crudelitate, & immanitate paſcantur, non placet. Iſta enim ratione vacuũ relinqui theatrum, neceſſe eſt. Ac ſcio hæc figurate dici: ſed hoc dico figurã ipſam mihi nullo modo probari. Illa quoq; quæ ad mulieres pertinent, vt lepida & arguta videri queant, certe tragicæ grauitatis aliena ſunt. Et, vt ſemel dicam, totum prologũ delerem: neq; vllo prorſus prologo vterer. Vbi enim chorus eſt, tali prologorum generi locus eſſe non poteſt. Etenim Zoppi, veteres poetæ, quod tibi quoq; pro tua ſingulari eruditione notum eſſe ſat ſcio: ſi quid ad ſe commendandos, aut defendendos dicere neceſſe habebant, id faciebant in choris, cùm in reliqua fabula nõ liceret: cuius rei aliquot apud Ariſtophanẽ exẽpla ſunt. Neq; tũ vllo tali prologo vtebantur, quales ſunt Plautini aut Terentiani: ſed quæ prima perſona prodibat, cuius opera pars argumenti cognoſcebatur à ſpectatoribus, ea προλογίζειν *dicebatur. Poſteaquam populus Athenienſis, exhauſto diuturnitate bellorũ ærario, inania ſumptuum amputauit, & comœdiis choros dare deſiit, tum demum illud prologorum genus natum eſt; & noua comœdia quæ chorum non haberet, talibus prologis vti cœpit. Tragœdis ſemper ex publico datus eſt chorus: idcircoq; nunquam tragœdia tales prologos habuit. Quare qui veterum conſuetudinem in reliquo poemate accuratè ac diligenter retinueris: hic quoq;, quod homi-*

num antiquitatis imperitorum inſcitia inuectum eſt, deleas cenſeo. Placeret etiam ita edi hanc fabulam, vt ne notarentur principia actuum: ſed ita continuarentur omnia, vt in Æſchyli, Sophoclis, Euripidis tragœdiis, etiamq; in Ariſtophanis comœdiis factum. Vera cauſa eſt, cur ita fieri cenſeam: Sed malo eam in aliud tempus reiicere. Omnino autem illam inutilem & ſuperuacaneam, & à ſtultis literatoribus excogitatam actuum in ſcænas diuiſionem, quæſo te, vt tollas. Lyſſæ nomen peregrinum adimerem: Italicum darem: Nam & Plautus cum Luxuriam & Inopiam loquentes faceret, non illam Tryphen, hanc Penian vocauit; ſed vtrique nomen latinum dedit. Quod alicubi apud inferos ſolem ſilere ais: cùm tenebras, vt opinor, & caliginē ſignifices: vereor ne imitari volueris Virgiliana Lunæ ſilētia, & in eo Politiani errorē ſecut⁹ ſis. Certe enim ſilētia, id eſt conticiniū, non vt ille ratus eſt, tenebræ quas efficit ſiderū coniunctio. Nam Troiā plenilunio captam eſſe conſtat. Halcyonios quoq; videris vocare aues ipſas. Vides, hæc quam leuia ſint quamq; puſilla. Quæ rogo te, vt in bonam partem accipias, &, quod tam ſero ad tuas literas reſpondeā, ignoſcas occupationibus meis. Ego, Zoppi vir eruditiſſime, & toti ciuitati Maceratenſi bene ex animo cupio, mihiq; occaſionem opto aliquā dari, qua id re ipſa declarare poſſim: & te quem nunquam præſens præſentem videre memini ſingulari tua eruditione commotus, in ſinu atque in oculis fero. Vale. Romæ III. Kal. Sext.

MVRETVS SINIBALDO ANTONINO S. D.

L I.

IN ſummis occupationibus meis, Sinibalde Antonine, quæ me reſpirare vix ſinunt, legi tamen dialogum tuum, & voluptatem longè maximam ex eius lectione percepi. Delectarunt me argumenta & ingenioſè excogitata, & denſo, & viuo, vt ita dicam, ac ſpiranti orationis genere expreſſa. Itaque vt Pythagoram aiunt, è modulo pedis, quanta corporis mole fuiſſet Hercules, iudicaſſe: ſic & ego ex hoc breui cõmentariolo facilè de tui ingenij magnitudine ac præſtãtia iudicaui. Amor autem erga me tuus, quem planè ſingularem omni ex parte declaras, noli quærere, quãtoperè mihi gratus ac iucundus ſit. Neq; enim vllum vnquam mihi maiorem fructum vigiliarum ac laborum meorum propoſui, quàm vt à tui ſimilibus amarer. Quare etſi non agnoſco eas laudes quas tu ἀυτῷ τῷ θυλάκῳ, vt aiunt, in me congeris: ſummè tamen amo iſtum amorem, qui tibi homini tam acuto ac perſpicaci tenebras offuderit: eáq; de me ſentire ac prædicare coëgerit, quæ ne tu quidem, quanquam diſertus es, alij cuiquam facilè perſuadere poſſes. Dialogum edas cenſeo: nolo enim ita modeſtus videri, vt gloriæ tuæ mea modeſtia obſtet. Auctor etiam tibi ſum, vt alia meditere ac procudas: neq; reformides obtrectatorum voculas: quæ in proſcænium prodeunti nonni-

non nihil fortaſſis moleſtæ futuræ ſunt; vbi tibi ſemel audientiam feceris, conticeſcent. Vale. Romæ.

ANTONIVS CONSTANTINVS MVRETO S. D.

LII.

HIERONYMVS *Centurio adoleſcens nobiliſſimus, qui tibi has litteras tradet, mihi longè cariſſimus eſt, idemq́ bonarum artium ſtudiis mirificè deditus, tui autem ita ſtudioſus à me litteras, quas ad te perferret, vt ſibi darem, in magni muneris loco petiit. Hæc autem tria quæ de eo dixi, ſic alia ex aliis apta & colligata ſunt, vt vno poſito, cetera quodammodo conſequãtur. Nam neque poteſt quiſquam bona ſtudia colere, qui te non colat: & mihi, niſi qui te colat atque obſeruet, amicus eſſe nemo poteſt. Sed hic, vt dixi, & me amat, & bonarum artium ſtudio incenſus eſt: & te tanti facit, quanti omnes, qui te norunt, aut faciunt, aut facere debent. Velim igitur ita eum excipias, vt confirmes id quod ego ſæpe prædicare ſoleo, meam commendationem apud te non minimum ponderis habere. Scripſi etiam nudiuſtertius ad te de ſtatu meo, de mea valetudine, deq́ omnibus rebus meis: ac ſpero me quàm citiſſimè aliquid abs te litterarum accepturum. Vale Genuæ. IV. Non. Nouembr. M. D. LXXXI.*

MVRE-

MVRETVS CONSTANTINO SVO S. D.

LIII.

LITTERAS à te poſt diſceſſum hinc tuum nullas accepi, præter eas quæ mihi menſem ferè abhinc vnum redditæ ſunt, vnà cum vaſculo cōditi è malis Perſicis, quod mihi ſanè iucundiſſimum fuit. Tam multa tibi aduerſa eueniſſe, moleſtè fero: incolumem te ex illis euaſiſſe, immortaliter gaudeo. Quod me amas, ſcito te id mutuo facere. Et ſi quid accidet, in quo declarari tibi velis, quanti à me fias, non fallam opinionem tuam. Vinum quod te miſſurum ſcribis, ſi erit per quem commodè mittas, ita demùm mihi gratum futurum eſt, ſi nullo tuo ſumptu id fiat. Omnino enim ſumptum à te nullum mea cauſa fieri volo. Satis ſuperqúe mihi futurum eſt, cum quid iſtinc mihi curari volam, erunt autem interdum nonnulla quæ velim, ſi mea cauſa operam dederis, vt lecta omnia & cum fide ad me adferantur. Pretium & pro merce & pro vectura ſtatim adnumerabo cui tu ſcripſeris, & quantum ſcripſeris. Reſpondiſſem citiùs ad litteras tuas, ſi eas ad me Centurio ipſe attuliſſet. Sed nuper admodū ad me venit. Ego autem, antequam eum viderem, cui litteras ad te tutò dare poſſem, neſciebā. Viſus eſt mihi adoleſcens honeſtiſſimus, & dignus tū nobilitate gentis

ſuæ

ſuæ, tum tua commendatione. Itaque detuli ei prolixè mea omnia: omninóque puto fore, vt ante aliquot menſes extet egregia aliqua ſignificatio voluntatis in eum mea. Mittam ad te ſcripta quædam mea, ſimulatq; has litteras ad te perlatas eſſe cognouero. M. Antonius fratris mei F. te ſalutat, crebrò de te loquitur, amat te, vt debet, ex animo, & ad te propediem ſcribet. Tu quoque perge amare vtrumq; noſtrum, & vale. Romæ Idib. Ianuarij. M. D. LXXXII.

MVRETVS ANTONIO CONSTANTINO SVO S. D.

LIV.

LITTERAE *tuæ datæ 5. Kalend. Februarij redditæ mihi ſunt pridie Kalend. Martij: quod equidem & miratus ſum, & ſubmoleſtè tuli. Magnam oportet eſſe tabellariorum ſocordiam, magnam tarditatem. Ego quoque ad eas ſerius reſpondeo, quàm par fuit. Sed ſpero te id facilè condonaturum perpetuis occupationibus meis. Sumptum à te mea cauſſa fieri omnino nullum volo: niſi tu quoque tibi hinc aliquid mitti voles, quo inter nos paria faciamus. Vinum cùm commodum erit, expecto. Sed librorum veterum, de quibus ſcribis, tantam mihi cupidita-*

tem

tem iniecisti, quantam tu quoque, qui me noſti, conii-cere facilè potes. Nihil mihi gratius facere potes, quàm ſi eos ad me miſeris. Ego autem ita cumulatè tibi gratiam referam, vt omnes homines intelligant te mihi cariſsimum eſſe. Mihi crede, perficiam, vt ex iſto tuo in me officio ſingularem aliquando capias voluptatem. Sed vide, vt ad me diligenter ac fideliter perferantur. Scripta quædam mea, quæ ad te mittere cupio, recuperare à quodam, qui ea à me inſpicienda rogauit, nondum queo. neque tamen dubitare debes, quin ea ad te quamprimùm miſſurus ſim. Quid Spinulæ acciderit, ſcio iſtuc perlatum eſſe. Mirifica res viſa eſt propè omnibus, qui eum norant. Ego eum diuino ſpiritu afflatum, & ad hanc vitæ mutationem impulſum fuiſſe non dubito. Sunt tamen qui aliter loquantur. Ama me, Conſtantine mi, & vale. Romæ V. Id. Martias. M. D. LXXXII.

ANTONIVS CONSTANTINVS MVRETO S. D.

LV.

T*AMEN nihil reſpondes, quaternis iam meis literis prouocatus. quid putem? meas ad te perlatas non eſſe? facit quidem tuum iſtud ſilentium, vt tale quidpiam ſubuerear. Sed tamen ſuſpicionem quæ*

minuant

minuant multa animo occurrunt. quid igitur? occupatum eſſe te? video fieri aliter non poſſe. Scio enim inibi eſſe te, vt intermiſſa ſtudiorum tuorum curricula repetas. Sed quæ poſſunt occupationes eſſe tantæ, vt non vacet ad hominem amiciſſimum, tuarúmque litterarum ſitientiſſimum, duobus verſiculis ſcribere? Obſecro te, excita è ſomno humanitatem illam, illam tuam; neque patere litterarum tuarum deſiderio languere me diutius. Etiam atque etiam vale, mi Murete, columen *fortunarum mearum*. Ticini. III. *Idus* Octobris. M. D. LXXXII.

M. ANTONIVS MVRETVS IVNIOR ANTONIO CONSTANTINO S. D.

LVI.

PATRVVS *tuus in aliorum quidem officiorum ratione ſatis bonum nomen & eſſe ſe, & haberi ait: ſed in litteris vltrò citroq; mittendis iampridem decoxiſſe, neq; ſperare ſe vnquam ſoluendo fore.* Tam mul*tos enim in hoc genere creditores habet, vt iam qui tēpore priores, qui poſteriores ſint, rationem inire nō poſſit: Quoſdam tamen præcipuos habet: in quibus tu es: quibus breui ſe non tantùm ſortem; ſed etiam omnes præteriti temporis fructus exſoluturum pollicetur.* Ne-

ſcio

ſcio autem, quid ipſi venerit in mentem, vt me tibi hoc tempore delegare voluerit: qui cum meo ipſe nomine tantum debeam, quantum amantiſsimo præceptori debere non ingratus nec immemor diſcipulus poteſt: quomodo hoc quoque æs alienum ſuſcipere, aut à te idoneus habere poſſum? Parendum tamen eſt. quomodo enim ipſius imperio aduerſer? Tu modò ſequere, obſecro, non inuitus fidem meam. Si enim nihil aliud potero, at quotidie vrgebo, appellabo, inſtabo, neque deſinam obtundere, donec aliquid extudero. Scio autem illum iam in eo eſſe, & aliquid meditari libelli, quod in tuo nomine appareat. Sæpe enim dicentem audiui, ſe pudore iam quodam, ne ad te ſcribat, impediri: neque tibi amplius epiſtola, ſed libro aliquo ad te miſſo ſatisfieri poſſe. Tu modò ſcito & litteras tuas, & librum Senecæ, & illa lautè ſanè & opiparè condita ac concinnata, ſeu bellaria, ſeu tragemata vocanda ſunt: (rem enim ipſam teneo, nomen non teneo) ad nos perueniſſe: & omnia fuiſſe gratiſsima: te tamen ipſum, ſi huc veneris, cuius rei ſpem nobis poſtremæ tuæ litteræ oſtendunt, eoq́ magis, ſi eos libros veteres, quorum indicem miſiſti attuleris, & ipſi & mihi longè optatiſsimum ac iucundiſsimum fore, Vale. Romæ prid. Id. Maij. M. D. LXXXIII.

ANTO-

ANTONIVS CONSTANTINVS M. ANTONIO MVRETO IVNIORI S. D.

LVII.

LITTERAE *tuæ, quas paucis ab hinc diebus accepi, tantam mihi voluptatem attulerunt, vt nullamaior adferri potuerit: tum quia tuæ ſunt, tum etiam quia ex illis cognoui omnia, quæ à me vobis miſſa ſunt tutò iſtuc perueniſſe. Sed quid, quæſo, ais M. Antoni ſuauiſſime, patruum tuum in litteris vltro citróque mittendis decoxiſſe? Ego verò nullum aliud officium ab eo facilius expletum iri putaſſem: mecum præſertim, qui ea lege ab eo, vt ad me ſcribat, peto, vt commodi ſui rationem quam maximam habeat. Cùm autem mihi & ſortem & præteriti temporis fructus ſe exſoluturum polliceatur, quid minus, quam eum decoxiſſe credendum eſt? Pudore illum impediri, ne ad me ſcribat: epiſtola mihi ſatisfieri non poſſe, ſed libro aliquo ad me miſſo* σκήψεις καὶ ἀναβολαί. *Sed extra iocum, Murete mi, arbitror enim iocatum eſſe te cum illa ſcriberes. à patruo tuo mihi nihil planè debetur. Ego verò me illi tantum debere ſentio, vt ſi vel vitam ipſam pro eo profundam, tamen ne minimam quidem magnorum eius erga me meritorum partem videar conſecuturus. Tu vt cœpiſti, perge ſcribere ad*

me

me quàm ſæpiſsimè poteris de tua patruiq́ue tui valetudine, de tuis ſtudiis, & ſi quid σπουδαιότερον habebis: ac tibi perſuade nihil te hoc mihi gratius facere poſſe. Ego contra recipio tibi me operam daturum ne quid ex officio meo deſideres. Vale. Genuæ Kalend. Quintilis, M. D. LXXXIII.

MVRETVS CONSTANTIO BARGELLINO EPISCOPO REATINO S. D.

LXIII.

VIDE, *quàm non ſim curioſus. Te quem iampridem videre diſcupio, prius ex Vrbe diſceſsiſſe cognoui, quàm in Vrbem veniſſe cognoſſem. Neque hoc mirabitur quiſquam, qui ingenium ac conſuetudinem meam nouerit: cùm de ipſo Pontifice plerumque, rurine an in Vrbe ſit, neſciam: & ſæpe de iis quæ hic vnum aut alterum menſem omnium ſermone celebrata ſunt, non aliter quæram ex aliis, quàm ſi peregrè redirem. Itaque, ſi quando audies, vt ſæpe fit, inquiri in eos, qui rumores temerè exceptos huc illuc ſpargunt, & quid Pontifex non agat tantùm, ſed in animo habeat, quid Galli, quid Hiſpani, quid Germani moliantur, facta infecta miſcẽtes, ſcribunt ad homines alienarum rerum quàm ſuarum curioſiores: mea quidem cauſſa, libero te omni metu. Nunquam me quiſquam in talia edicta incidiſſe*

criminabitur. ita perſpectum eſt omnibus, omnium eiuſmodi rerum cognitionem mihi vt Thucydideo verbo vtar, ἀπαλαίπωρον εἶναι. Sed tamen, παῤῥησιαστέον γὰρ ſi quid à me in eo peccatum eſt, quod te non inuiſerim, ne tu quidem planè culpa vacas. Potuiſti enim domum ad me mittere, qui mihi de aduentu tuo nuntiaret indicaretq́ue cuius hoſpitio vtereris. Accurriſſem ſtatim ad te & quodlibet potius vadimonium deſeruiſſem, quàm vt diutius carerem optatiſſimo mihi fructu ſermonis tui. Ἀλλά τὰ μὲν προτετύχθαι ἐάσομεν. Epiſtolas noſtras iamdudum & in Gallia & Colonia in Germania editas eſſe ſcis. Earum ego neque volumen vllum habeo: &, ſi haberem, vix ad te mittere auderem: ita me diſpudet eorum quæ in illis innumerabilia à librariis vitiosè deſcripta ſunt. Sed dabo operam, vt emendatiores exeant. Vrgent enim, ac moleſti ſunt & iidem illi, & alij librarij, vt ad ſe alias epiſtolas mittam, quibus liber grandior fiat. Omnino abſurdum mihi atque alienum videtur, reperiri homines, vſque eo abundantes otio, vt eius partem aliquam tribuere epiſtolis meis legendis velint. Quando tamen id amore quodam erga me adducti facere videntur, ſic enim interpretor, obſequar eorum ſtudio, vel cum diſpendio famæ: & vt eis animum expleam, repetam diu intermiſſam conſuetudinem latinè interdum aliquid ad amicos ſcriptitandi: quod qui legerint, ſi poſtea periiſſe ſibi tempus dolebunt, æqui tamen mihi eſſe debebunt

bunt

bunt, qui ingenuè profiteor, nullam vnquam à me epiſtolam ſcriptam, quam legi operæ eſſet, niſi ſemel ab eo ad quem ſcriberetur. Neque ego quemquam fallo aut induco. Si qui ſe ſciens ſefellerit, ſecum agat. Editus eſt & hîc nuper liber hymnorum, quos olim iuſſu Gulielmi Ducis Mantuæ ſcripſeram, auctus ſexcentorum amplius verſuum acceſſione. Hunc ſcio ad te ab Heliconio miſſum eſſe. Sed nimis multa de nugis. Vicus quidam eſt in diœceſi tua, qui S. Luciæ dicitur. Eius vici plebem qui regebat ſacerdos, Cæſarius nomine, proximo ſuperiori menſe exceſſit è vita. In eius locum ſe ſubſtitui cupit Veſpaſianus Coletta presbyter, qui has tibi litteras tradet. Qui cum mihi ab vno è ſummis amicis meis accuratiſſimè commendatus eſſet, profectus ſum eius cauſſa heſterno die ad Datarium Summi Pontificis, apud quem, puto te ſcire, me aliquid poſſe. Is reſpōdit, quanquā menſis ille pōtificius ſit, tuarum tamen partium eſſe, inquirere in eos qui ſe ad id munus admitti poſtularent, et de eorū natalibus, moribus, doctrina iudicare. Quem tu teſtimonio tuo comprobaſſes, ei beneficium illud tributū iri. Nunc ego illud à te, Conſtanti humaniſſime, omniq; cultu atq; obſeruantia digniſſime poſtulo, ſi hic, quem dico, Veſpaſianus idoneus videbitur ad id munus ſuſtinendū, vt ei potius, quàm cuiquam alij, mea cauſa gratificandum putes. Is qui mihi eum commendauit, ita mihi amicus eſt, vt qui maximè: & ego ſæpe ei dixi, ita te mihi amicum

eſſe, vt nihil ſuprà. Si ergo te huic homini durum ac difficilem præbeas, verēdum erit, ne ego aut tantoperè abs te amari, aut minus diligenter eum tibi commendaſſe videar, quam me facturum recepi. quorum alterum vanitati, alterum perfidiæ adſcriberetur. Quantum igitur plurimum, ſalua fide ac ratione officij, illi te tribuere poſſe ſtatues, tantum vt tribuas, vehementer à te etiam atque etiam peto. Interea mitto ad te munuſculum vtrique noſtrum conueniens: imaginem Ieſu Chriſti in cruce ſuffixi, à præſtantiſsimo artifice ſummo artificio elaboratam. Eius aſpectu quoties ad fundendas preces cōmoueberis, quæſo, eius quoq; vt memineris, cuius verſus vtrinq; adſcriptos videbis. Vale. Romæ. IX. Kalen. Iunij.

MVRETVS IAC. AVGVSTO TVANO CONSILIARIO REGIO in Curia Pariſienſi V. C. S. D.

LIX.

P*ARVM abſuit, quin abiecerim conſilium, quod ceperam ſcribendi aliquid de laudibus clariſsimi ac præſtantiſsimi viri patris tui: ita me eruditorum hominum verſus quos eodem argumento ſcriptos ad me miſiſti, deterruerant. Sed vicit voluntas obſequendi tibi: neque enim dubitabam, quin æquo animo quicquid à me ſcriberetur accepturus eſſes. Mitto igitur ad te aliquot verſus, non illos quidem valdè bonos: ſed quales expe-*

expectari poterant ab homine neque vnquam poëta, & iam ſene, & tum ſuis, tum amicorum negotiis aßiduè implicato. Eos tu ſi ſemel lectos concerpere volueris, feceris quod merentur: ſin vnà cum ceteris quæ alij ſcripſerunt edendos duxeris: eundem fortaßis vſum præſtare poterunt, quem in pictis tabulis vmbræ, quæ efficiunt, vt luminoſa magis emineant. Sed ſi editurus es, peto à te, quantum me amas, vt eos prius cum duobus tribúſue probatißimis Sorbonici Collegij Theologis cõmunices, ac ſi fieri poteſt, ab eis impetres, vt ſuum quoque de eis iudicium adſcribant: ne quid imprudenti exciderit, quo quiſquam offendi queat. Iam nunc enim ſubuereor, ne, quod poëtarum more, Aſtream deam vocaui, durius id non ſatis æquus interpres accipiat. Ego tamen profiteor, Aſtreæ nomine nihil aliud à me quàm diuinam iuſtitiam intelligi: quo poſito & cognito, puto cetera ferri poſſe. Ignoſce, quæſo te, timiditati meæ. Satis multos ex illo Collegio amicos habeo: inter ceteros Genebrardum, qui vnus mihi eſt pro centum millibus. Is, vt ſpero, & tua cauſa libenter, & mea non inuitus, omnem nobis ſcrupulum eximet. Vale, & perge, vt facis, patris tui deſiderium tua ſingulari ac præſtanti virtute lenire. Romæ.

Idib. Octobris.

MVRETVS R. PINCAEO CONSILIARIO REGIO V. C. S. D.

LX.

NE me ſerius ad litteras tuas reſpondere mireris, ſcito eas redditas mihi eſſe XVI. Kal. Martij, id eſt, biduo poſt diſceſſum tabellarij, idq́ mihi plerumque euenire ſolere, aut negligentia eorum, quibus illæ commendantur, aut quòd ædes mea in ipſis radicibus Quirinalis longè diſtāt ab iſtis negotioſis hominibus, qui ſæpe aut propter imbres, aut propter itineris lōgitudinem expectant vſq; eo, dum venire ad me commodo ſuo poſſint. De Cardinali S. Stephani, ita enim ſe vocari vult, ſciebam nuntium tibi iucundiſſimum fore, ideoq; id tibi gaudium primus obiicere volui. Ei quoq; litteræ tuæ magnæ voluptati fuerūt: quas ad eum pertuli poſtridie quàm eas acceperam. Reſcripturum non dubito. ita certè facturum ſe recepit. Quin etiam capta ex litteris tuis occaſione, multa mihi de te, multa de C. V. patre tuo, multa de tuis omnibus iucundè memoriterq́ narrauit: vt facilè appareret eum libenter in illo ſermone verſari. De præſtantiſſimo viro Briſſonio quod nonnihil conqueſtus ſum, fateor tibi, id mea quadam ambitione factum. Quia enim illum plurimi facio, ſubmoleſtè tuli, ſumpſiſſe eum à me, quo alium ornaret, eum præſertim, qui à me tam multa ſumpſit, quæ pro ſuis venditaret. Sed illud cuicuimodi eſt, pupugit quidem me, neq; tamen

*tamen altius in animo inſedit. Iampridem enim ad ta-
les ludos occallui. & iſta minutiora ſunt, quàm vt me
valdè moueant. Gratulor tibi, qui talem & amicum
& vicinum habeas. & δεῖ γὰρ τ' ἀληθῆ λέγειν, ſubinui-
deo vobis iſtam mutuam conſuetudinem: ſi hoc inui-
dere eſt, dolere non quod aliis bene ſit, ſed quod tu quo-
que eodem bono frui non queas. Quos, Deus bone, o-
portet eſſe congreſſus veſtros: quos ſermones: quàm
multa πολιτικὰ: quàm multa de antiquitate, de mi-
tioribus ſtudiis: de omnibus denique partibus τῆς φιλο-
λογίας. Utinam mihi veſtigia veſtra ſubſequi, & ca-
ptare ſermones veſtros liceret. quam multa, quæ vo-
bis excidunt, ſublegerem. quanto quotidie doctior do-
mum redirem. Quod quando non datur: at tu me
interdum, qua licet, ſermonum veſtrorum partici-
pem facito: & id tibi, cum otium erit, ſcribendi ad me
argumentum ſumito. Sed noli, quæſo te, delicias facere,
& dicere tibi perpetuò rem eſſe cum Bartolis, Baldis, ce-
terisq; eiuſmodi infelicibus capitibus: ideoque minus
politè ſcribere: cum ea ſcribas, quæ mihi quidem A-
thenas ipſas, Hymettum ipſum redolere videantur.
Quas tibi videri oportet epiſtolas meas, quas ego ne-
que pectere vnquam neque comere: ſi verum vis, ne
relegere quidem ſoleo: ſi tuæ tibi minus cultæ viden-
tur? Ludis tamen & vereri te ais, ne verboſio-
res ſint. Quaſi non ego id multò iuſtius metuere
debeam, qui ad te, talem virum, quidquid in buc-
cam, ſcribere audeo. Quanquam huius rei culpam tu*

 ſuſti-

ſuſtines: qui iubes me, longitudine ſaltem litterarum, tecum paria facere. Quid, cùm ſcribendi argumentum nullum eſt? Dicatur *potius*, τὸν δ' ἀπαμειβόμενος, *ait Hiſpanus poëta.* Egoq́; *quando ita te velle video, ita planè faciam: & chartas vt facere me vides, onerabo nugis potius, quàm tibi animum non expleam.* Nos hic *omnes ſuſpenſo animo ſumus, propterea quod* Pontifex *ſub finem menſis Aprilis* Bononiam *cogitat. Quod ſi erit, & certa opinio eſt, fore, quæ* Romæ *vita futura ſit, veremur.* Ego *ſub* Kal. *Iulias abdicare me hoc docendi munere cogito. Et ſi non fiet hoc ſine luculenta fortunarum mearum deminutione.* Decedet *enim annui nummi aurei ſeptingenti. Sed tanti eſt otiari.* Supererit *tamen ſic quoque vnde mihi aſſiduo, vt ille ait, luceat igne focus. Et quod ſenectus attentiores ad rem facere dicitur: illa verò me indies negligentiorem facit.* Otij *cupidus ſum, ad quod ſi ſemel peruenire potuero: nihil tanti erit, vt me ab eo auelli patiar.* Neque *tamen ignauiæ me dedere cogito: ſed ſolutus aliis curis, multa quæ iampridem inchoata, partim etiam affecta apud me iacent, vt potero, abſoluere ac perpolire.* Sed *quid ago? aut cur tam longè ſpes iacio?* Hæc *meditanti fortaſſis interuentura mors eſt. Quæ, quandoque venerit, occupatum me deprehendat malo. quàm nihil agentem.* Vale *Romæ* I V. Kalend. Martij.

M. D. LXXXIV.

MVRE-

MVRETVS S. D, HERCVLI CIOFANO SVO.

LXI.

IAMPRIDEM *tantum me odium ſcribendi, cæpit, vt planè ad neminẽ ſcribam: ne tu tam diu nullas te meas literas accepiſſe mireris. In amãdo, & in labore amicorum cauſa capiendo cum opus eſt, & tibi & cuiuis par eſſe poſſum: in ſcribendo non poſſum.* Nihil eſt *quod faciam inuitius. Quo facilius exiſtimare potes, quàm ex animo cupiam tibi commendatiſſimum eſſe* Colam *Antonium* Rainaldum*, qui te nunc præceptore iſtic vtitur.* Cognatus *eſt iis quibus ego maximè cupio* L. Lilio*, &* Rutilio *Veteri: quorum vtriuſque rogatu hæc ad te ſcribo.* Neque *vero abutar pluribus verbis.* Hoc *tantum dicam, cogniturum eſſe me ex ſtudio, quod in illum conferes, quantum apud te commendatio mea valeat. Quæſo igitur te efficias, vt ij, qui hoc à me petierunt, tibi apud me quamcitiſſimè quam maximas gratias agant. Vale.*

Romæ prid. Id. Ianuar.

MVRETVS FRANCISCO VENIERIO S. D.

LXII.

Bene facis, quod te latinè ſcribendo quotidie exerces, conatumq́; omnem adhibes, vt præſtantiam in eo genere aliquam conſequaris. Non enim dubito, quin & cetera vita, & iſtud tuum ſtudium eò quo debet, id eſt, ad propagandam gloriam Chriſti & ad eccleſiam pro tua virili parte, ab inſultibus improborum defendendā dirigatur. Sed quid te vſq; huc deterruerit, ne ad me ſcriberes, diſpicere equidem non queo. Nam neq; ea auctoritate ſum, vt quiſquam iudiciū meum vereri debeat: & ſi eſſem, ſumma tamen mea erga totā ſodalitatem veſtram voluntas omnem iſtum metum tibi facile adimere poterat: cum tu præſertim ita ſcribas, vt laudē potius exſpectare ab omnibus debeas, quàm cuiuſquam faſtidiū extimeſcere. Caue igitur poſt hac, difficile tibi quiddam atq; arduum putes, ad Muretum ſcribere. Hāc modo mihi veniam dato, vt ad literas tuas, quæ mihi quo crebriores, eo iucundiores futuræ ſunt, ſolutius ac negligentius, id eſt, hoc familiari ac quotidiano ſermonis genere, reſpondere liceat. Nihil enim inuitius facio; quàm vt in limandis ac poliendis epiſtolis otio abutar. Neq; mihi vllum præceptorum quæ tradita ſunt à dicendi magiſtris magis placet, quàm illud, dandam

eſſe

eſſe operam, vt ſponte fluere videatur oratio. Ego verò, vt magis videatur, ſponte planè fluere eam ſino: & ignauiæ meæ excuſationem ab ipſis magiſtris peto. Tu quoque ſi me amas, aut potius quoniam me amas, imitare, cùm ad me ſcribes, hanc ipſam negligentiam meam: ne, ſi accuratius ſcripſeris, mihi quoque accuratè ſcribendi neceßitatem imponere videaris. Deus & ſtudia, & totam viuendi rationem tuam ad gloriam ſuam perpetuò dirigat. Vale. Romæ. VI. Non. Martij, quo ipſo die literas à Bencio accepi: ne me ad eas ſerius reſpondere mireris.

MARCVS ANTONIVS MVRETVS S. D. FABRICIO MANCINO.

LXIII.

IAMPRIDEM *ad te ſcripſi, quod iterum ſcribam, quando literas meas ad te perlatas non eſſe video, ineptos iſtos, de quibus ſcribis, indignos prorſus eſſe, quibus reſpondeatur: ita ſe ne leuiter quidem literis tinctos eſſe declarant. Quid enim eſt cur de Paullo & Quincto me potißimum accuſent? Cur non cum Manutio potius & cum Sigonio agunt? quorum vterque ante hos, opinor vigintiquinque annos ita ſcribendum eſſe docuit. & certe in vetuſ-*

tis mar-

tis marmoribus, præcipuéque in faſtis Capitolinis ita perpetuo ſcribitur. At verſum illum exagitant

Vna virum & virtutum omnium acerba lues

Ridicula capita, quaſi non ei plane geminus ſit ille Catullianus,

Troia virum & virtutum omnium acerba cinis

Deſinant igitur ſtultitiam ſuam prodere ac patefacere, & prima ſaltem elementa diſcăt, priuſquam de reprehendendo cogitent. Satisfacere tibi, quem video mei ſtudioſum eſſe volui: alioqui tam ſtultas reprehenſiones riſu ac ſilentio excepturus. Tu quoque idem facias. ſuadeo, & iſtos contemnas, ac conſeneſcere in inſcitia ſua ſinas. Stulta illos de ſe perſuaſio indignos qui doceantur facit. Verſiculi tui valde me oblectauerunt: nam & ſcite ac lepidè facti ſunt, & habent inſignem ſignificationem amoris erga me tui. Si quid hic erit, quod me cauſſa tua facere poſſe arbitreris, non omittam vt fruſtra me amare videaris. Vale. V I Kale: Iulij. quo ipſo die acceperam literas à te ſcriptas Idibus Maij. ne me forte ad eas ſerius reſpondere mireris M. D. LXXXIV.

B. BIS-

B. BRISSONIVS M. ANTONIO MVRETO S. D.

LXIIII.

SVAVISSIMIS *tuis ad Pincæum noſtrum literis prouocatus, in quibus non minus amoris in me tui quam Romani leporis, non leuiter preſſa veſtigia apparent, facere non potui, quin has ad te mutuæ voluntatis teſtes, in maximis quibus diſtineor, occupationibus, darem: ne cum tibi ſumma omnia ſemper tribuerim, in amore etiam, in quo paria tecum facio ſuperari viderer. Quod ſi per Pararium nomen faciendum ſit, eundem Pincæum, quocum multus mihi de te quotidie ſermo eſt, ad promiſſorem dabo, & quidquid ille tibi de me receperit, cumulatiſſime præſtaturum me ſpondebo. Nullam quidem certe poſthac certificandæ amicitiæ noſtræ occaſionem prætermittam, nec committam, vt vlla in re meum abs te officium requiri aut deſiderari poſſit. Vale. Lutetiæ Pariſiorum Non. Aprilis M. D. LXXXIV.*

MVRE-

MVRETVS BARNABAE BRISSONIO PARISIENSIS SENATVS Præſidi V. C. S. D.

LXV.

ET ſi μεμψίμοιρος haberi nolim, gaudeo tamen, quod apud Pincæum noſtrum per literas conqueſtus leuiter ſim de formula illa, cuius animaduerſa laus, ſi qua in tantula re laus eſt, alij abs te tributa erat. Elicui enim hoc modo literas tuas, quibus mihi nihil iucũdius cõtingere poterat. Ego te Briſſoni ſemper maximi feci, non propter illa externa, quæ vulgi oculos in ſe conuertũt: ſed propter illa verè ac propriè tua, quæ & te prouexerunt ad iſtum in quo es dignitatis gradum, & prouectura, vt ſpero, ſunt etiam altius, & ſi nihil tale aut effeciſſent, aut effectura eſſent, omni te tamen cultu atque obſeruantia digniſſimũ reddidiſſent. Virtus enim & eruditio, vera mihi & ſolida videntur bona: τὰ δὲ λοιπὰ πάντα παρενθήκη. A te peto vt me mutuo ames, &, ſi quando erit otium, participem per literas me facias ſuauitatis tuæ. Quæ tibi fuit, eadem mihi cauſa breuitatis eſt: occupationum multitudo, quibus te perpetuo diſtineri ſcio. Vale. Romæ pridie Non. Mai. M. D. LXXXIV.

MVRE-

MVRETVS R. PINCAEO CONSILIARIO REGIO V. C. S. D.

LXVI.

BENE & amice factum à te de Briſſonio, cuius mihi literæ ſanequam ſuaues fuerunt: ad eas reſcribens, eadem βραχυλογία *vſus ſum: tum ne occupationes ipſius interpellarem: tum quia nulla nunc quidem erat* ὑπόθεσις. *Quod iocoſe, ita enim accipio, quereris illud meum* λογίδιον *de circumciſione ad quemuis potius, quàm ad te, miſſum eſſe: vide, ne quid te tibi iumento, vt ait Plautus, tuo arceſſas mali. Nam ſi pergis, tam frequenter mittam ad te aliquid næniarum mearum, vt dicturus ſis, O he iam ſatis eſt. Equidem quanquam vix fas eſt de vobis talibus viris quidquam ſequius ſuſpicari, ſubuereor tamen interdum, ne ludatis me, hominem ſimplicem & credulum, & poſtuletis ad vos mitti mea, ne deſit quod rideatis. Quid enim à me, quod veſtra non dicam commendatione, ſed lectione dignum ſit, præſtari poteſt? Sed tamen veſtra iſta cura ac cogitatio fuerit. Ego bona fide agã: & quidq̃d cudero, mittam ad vos: & ſi nihil aliud, ambitioni certe cuidam mea ſeruiam, oſtentaboq; epiſtolas veſtras, vt me homines putent eſſe aliquid, cuius ſcripta à ſummis viris exſpectantur. Et vt hinc numerare incipias, mitto ad te neſcio quid verſuum, quos feci nuper, cum*

ad me

ad me Iohannes Zamoſcius magnus Poloniæ Cancellarius duo ingentia nomiſmata aurea miſiſſet, quorum in vno Stephani Regis effigies viſitur, in altero ipſius Zamoſcij. Ex aduerſo autem, in illo quidem Regio, prouinciæ duæ quas ipſe ab hoſtibus recepit: in Zamoſciano autem coronæ duæ implexæ, oleagina vna, Laurea altera additis vocibus, VTRAQVE CIVIS. *Volui, vt potui virũ ſumma dignitate præditũ remunerari, & ſaltẽ reddere ærea pro aureis. Atq; vtinam id ipſum aſſecutus ſim, vt ſaltẽ ærea remiſerim. Valde enim metuo ne miſerim* οὐδὲ χαλκοῦ ἄξια *Ero igitur Choerilus, qui incultis verſibus & male factis Retulit acceptos. noſti cetera. Eos tu ſemel lectos concerpas, an etiam oſtendas quibus videbitur, iudicij atq; arbitrij tui res eſto. Ad Gillottum V. C. poſt illam oratiunculam, miſi etiam libros duodecim hiſtoriarum Pij Secũdi Pontificis: itemq; græcum librum veterem, quo ſumma quædam analytices, & phyſices luculenter explicata continentur. Neq; tamen ab eo literas poſtea vllas accepi. Spero fore, vt breui nanciſcar aliquid otij: quod ſi dabitur, explebo vos nugis meis. Heri conueni Cardinalem S. Stephani: & cũ eo de te diu collocutus ſum. Mihi crede valde te amat. Tu quæſo ex iſto nobiliſſimo conſeſſu veſtro, quos mihi amicos eſſe ſcis, eos, quod commodo tuo fiat, meis verbis ſaluta. Romæ.*

Non. Mai. M. D.

LXXXIV.

R. PIN-

R. PINCAEVS M. ANTONIO MVRETO S. D.

LXVII.

NAE *tu homo liberalis es, Murete doctiſſime, & apud quem optimè ponitur, qui pro duobus numiſmatis Zamoſcij aureis plurimos verſus reddas, non aureos illos quidem tantum, ſed auro ipſo, gemmis ipſis, ſi quid hac in re mei iudicij eſt pretioſiores: in quibus Stephani Regis, itemque Magni eius Cancellarij non effigies modò, ſed mores, velut ob oculos ponuntur; ita planè vt quos à nobis infinita prope locorum diſtantia ſeiunxit, in oculis geramus, quos nunquam viderimus, ſumma veneratione tua opera proſequamur. Excudent alij ſpirantia mollius æra. Muretus* οὐκ ἀνδριαντοποιός ἐστι, *ſed ea ex more dicit, & ſcribit, quæ nullis numiſmatis repræſentari, nulla obliuione deleri queant. vt quod olim de Achille ſcriptum legitur, felicem illum qui præconem laudum ſuarum Homerum inueniſſet, de Stephano Rege, & Zamoſcio iure dici poſſit; felices ambo qui celebri tuo præconio ad omnem poſteritatis memoriam commendentur. Quo minus dubium tibi videri debet, quid à nobis, quando rem totam noſtri arbitrij eſſe voluiſti, de ſuauiſſimis tuis verſibus factum fuerit: arripuimus, perlegimus, non libenter modò, ſed etiam cupidè; ac ne tam ſolida gaudia in ſinu gaudere nos putes,* συνετοῖς *quoque oſten-*

tamus. Addam & illud, quod fortaſſe non exiſtimaſſes his legendis idem mihi eueniſſe, quod iis ſolet accidere, qui in ſole ambulant, vt etiam ſi aliam ob cauſam ambulent, neceſſe tamen ſit eos colorari; ita me, qui nunquam in bicipiti Parnaſſo, vt ille ait, ſomniaui repentè poëtam euaſiſſe: quam bonum nihil ad rem. Tenere tamen me non potui, quin tuo, vt interpretor ἐνθουσιασμῷ *correptus, aliquot ex tempore verſus & effuderim, & remiſerim; nō vt te quàm ſimillimo munere remunerarer: eſſent enim* χάλκεια χρυσείων: *ſed, vt ſi nihil aliud in eo genere aſſequerer, ſaltem, velut anſer inter olores, obſtreperem. Tu, quod eſſe debuiſſet vacuæ mentis opus, profectum ab homine negotiis forenſibus occupato æqui boniq; conſule. Briſſonius tuas à me litteras accepit, teq; ſaluere iubet. Vale, & me, vt facis, ama. Lutetiæ A.D. XVI. Kal. Quinct.* CIↃ.IↃ.LXXXIV.

IACOBVS GILLOTVS M. ANTONIO MVRETO V.C. S.D.

LXVIII.

EX *epiſtola ad Pincæum noſtrum lepida certè & Mureto digna illū etiam aliquando de nobis cogitare perſpexi, & ad me libros quoſdam miſiſſe intellexi: quos vt ſummum beneficium, ſupinis manibus accipiam (nondum enim mihi traditi ſunt) Recordatio*

autem

autem tua mei, magno mihi ornamento fuit, & ſemper erit. Quoſdam libellos è typographia Morelli ad te dederam, qui longo poſt tempore quo à te acceptos putabam in manus meas reciderunt: arbitror, quod faſciculus ſub legati olim noſtri Foxij iam defuncti, nomine perferebatur: eos remitto. Cæterùm quod ſcripta tua ab omnibus litteratis valde expetita, ſubuerecundè nobis negare videris, mihi crede, peccas. Nemo eſt, qui ſi litteras ſciat, & tuas vel epiſtolas, vel orationes, vel lucubrationes legat, & ſi te non cognoſcat, Muretum vnquam è manibus dimittat. Vtinam te omnes & audire & videre poſſent. Legi de nomiſmatis Stephani Poloni & Zamoſcij tua illa χρυσᾶ ἔπη: è quibus vt & ex omnibus quæ ab ore prodeunt tuo, iudicare te licet χρυσοῤῥήμονα. Nomiſmata ſcio multis de cauſis plurimi feciſti & facis: Dij me perdant εἰ μὴ τὰ ἔπη ἀντὶ τῶν νομισμάτων εἱλόμην. Quæ qui habeat, ipſa nomiſmata facilè & meritò contemnat. Poloni certè & Zamoſcij ora omnium oculis ſubieciſti, qui illos nunquam ſunt intuiti. A petitione Taciti non deſiſto, nec de eo tecum expoſtulandi finem faciam. Caue ne aduerſum te iudices adeam nomine publico, & tanquam legitimus totius Reip. litterariæ actor, te condemnem ex pollicitatione quam in communem non vnius ciuitatis aut reip. ſed totius orbis vtilitatem feciſti. Et ſi moram facere pergis, vſuræ accedent. Deniq; quaſi debitum, ea omnia quæ cudiſti, quæ cudis, & poſthac cudes, à te exigi poſſe contendo: vt qui tot opera in publi-

cum commodum ſtruere aggreſſus es, perficere obligatus ſis. Quis ſit rerum noſtrarum ſtatus à me qui rempub. nulla ex parte attingo, non accipies. Foxium Pibracum & Ferrerium (quem interiiſſe ferunt) πατριώτας, ſcis quantos viros, lugemus. Cæſaris noſtri interitum, cuius nuncium iam ad vos allatum non dubito, an rumor rerum, an ſpes melior cõſequatur, incerti ſumus. Noui ſat ſcio rumores iam ſparguntur, & ad aures veſtras fortè allati, celebres & magni, de quibus nõ niſi manu trepida reſcribere licet. Quando iam libera nulli lingua manuſq; ſua eſt, voces & ſcripta notantur. Illi ſolennia funeris parantur. Deducetur, ſi verum eſt quod audimus, VI. aut V. Kal. Iulij, regio vt dicunt, honore. Hæc auſu fortaſſe temerario latinè ſcripti bonitati tuæ confidens potius, quàm cenſoriam ſeueritatem timens, veniam, vt ſpero, mihi & inſcientiam & negotia excuſanti, dabis.

Vale. Lutetiæ XIII. Kal. Iulij,

CIↃ.IↃ.LXXXIV.

STEPHA-

STEPHANVS DEI GRATIA REX POLONIAE, MAGNVS DVX LITVANIAE, Ruſsiæ, Pruſsiæ, Maſſouiæ, Samogitiæ, Liuoniæque, &c. Tranſiluaniæ Princeps. M. Antonio Mureto.

LXIX.

REVERENDE, *deuote, dilecte, ſingularis doctrina atq; eruditio deuot. Veſtræ à multis, humanitas eius, atque erga ſubditos noſtros ſtudium à Venerabili etiam Staniſlao Reſcio Secretario noſtro diligēter prædicata nobis ſunt, Quæ cùm vos meritò maximi faciamus, prætermittere noluimus, vt cum hoc tempore Illuſtrem & Reuerendum Andream Battori, de Somlio Illuſtris olim Andreæ fratris noſtri filiū, Præpoſitumq; Miechouienſem in vrbem ad S.D.N. mitteremus, literis hiſce noſtram erga deuotionem veſtram propenſionem teſtificaremur. Vberius autem ex eodem fratris noſtri filio coram eam cognoſcet, deuotio veſtra, quam valere cupimus. Cracouiæ die VIII. Menſis Septembris, Anno Domini M.D.LXXXIII. Regni noſtri octauo.*

STEPHANVS REX.

SERENISSIMO AC POTENTISSIMO PRINCIPI STEPHANO DEI GRATIA Poloniæ Regi, Magno Duci Lituaniæ, Ruſsiæ, Pruſsiæ, Maſſouiæ, Samogitiæ, Liuoniæ, Tranſiluaniæ Principi, &c.
M. Antonius Muretus
S. D.

L X X.

AD *litteras, quas pridem Maieſtas tua ad me ſcribere dignata eſt, ſtatim reſpondere neceſſe non iudicaui: cum præſertim is ipſe qui eas mihi reddiderat, Illuſtriſsimus & Reuerendiſsimus* D. *Andreas Battorius non ita multo poſt iſtuc rediturus diceretur. Ita igitur diem ex die ducens, vſq; huc diſtuli, cùm ſcirem Maieſtatem tuam longè grauioribus curis occupatam eſſe, quam vt de meis tenuis & obſcuri hominis litteris cogitaret.* Nunc *autem cum idem ille, non hoc tantum ſæculo, ſed etiam ſi optimis temporibus natus eſſet, rari & inſignis exempli ſemper futurus adoleſcens, fratris tui filius, ſummo bonorum omnium gaudio* Cardina*litia dignitate decoratus, reditum iſtuc pararet, ſcribendum mihi eſſe ad Maieſtatem tuam duxi: primum vt immortales ei gratias agerem, quod eum mihi honorem habuerit, cuius ego ſi vllam vnquam partẽ promereri potuero, præclare mecum actum eſſe exiſtimabo.* Deinde *vt ei gratuler, quod è ſinu ac complexu ſuo*

tanta

tanta ac tam commemorabili virtute præditum adoleſcentem huc miſerit: qui ita ſe perpetuo geßit, vt ſanctitate vitæ, pietate in Deum, munificentia in egenos, comitate & affabilitate erga omnes, omniũ ſibi ſummorum, infimorum ſtudia voluntateſque deuinxerit: ita vt dici vix poßit, vniuerſa hæc ciuitas magis illius honore lætata ſit, an abitu doleat. Nos hic ſereniſsime Rex, *multa de tuis in omni genere planè regiis virtutibus, deq; iis quæ à te fortiſsimè & feliciſsimè geruntur, aßidue audimus: quibus eo res perducta eſt, vt vnicum eſſe te hodie viuum ac ſpirãs perfecti* Regis *exemplum, ne illi quidem iam negare audeant, qui de principio regnare te, non ſatis æquo fortaßis animo ferebant.* Deus *optimus* Maximus *Maieſtatem tuam quotidie in maius ac melius prouehat, eamq; mentem immittat ceteris regibus, vt tandem aliquando exemplum ipſius ſecuti, ad rem Chriſtianam conſtabiliendam, & ad hoſtes illius comprimendos potius quàm ad explendas cum publica pernicie cupiditates ſuas animum adiungant.* Romæ VII. *Kal. Auguſt.*

CIƆ.IƆ.LXXXIV.

HERMANNVS ORTEMBERGVS M. ANTONIO MVRETO I.C. & C. Romano S.

LXXI.

QVOD eſt meum erga te ſtudium, & officium, nihil æquè mihi curæ eſt, atque reipſa oſtendere, quanti te faciam. Itaque diu anxius fui, quonam pacto, faſciculum, quem mihi Roma proficiſcenti, crediditi, quàm tutiſsimo tranſmitterem. Nam Frãcofurtum, propterea quod vererer, ne ob viarum impedimẽta, & latrocinia, nemo illuc Antuerpia veniret, minimè quidem expeditum. Antuerpiam autem rectà mittere, hoc tempore mihi longè periculoſiſsimum videbatur. Quamobrem ea de re egi aliquoties cum magiſtro veredariorum, Tridenti, viro fideli, mihiq́; amico, qui cùm affirmaret eos Coloniam Vbiorum ſine vllo periculo dirigi poſſe, ſuamq́; in ea re operam mihi promitteret; opportunè admodum litteras accepi à viro multis nominibus clariſsimo, Ioãne Metello, Sequano, qui Coloniæ ſedes habet, in quibus ſcriptum erat: *Muretum litteratorum hominũ principem meis verbis obſecro ſaluta: eiq́; nuntia, me tuas litteras (Roma enim ad illum miſeram) de eius edendis libris ad Plantinum miſiſſe. ſi quid præterea per me confici volet, non recuſo, ſed offero.* Faſciculum itaq; illum Coloniam miſi ad eundem Metellum, vt is per occaſionem ad Plantinum tranſ-

tranſmittat. Quod ſpero breui fideliterq́ue facturum, idque ſimul ab ipſo intellexero, faciam te illico certiorẽ, ea tamen lege, vt ſi fortaſſe Plantinus, de eo ad ſe perlato, antè ad te ſcribat, id tu mihi quoque ſignifices. ſum enim in maxima expectatione eius rei, neque animo ero quieto, priuſquam ſaluum in manus Plantini traditum eſſe cognouero. Vale. Tridenti XVI. Kal. Octob. CIↃ. IↃ. LXXVIII.

M. ANTONIVS MVRETVS HERMANNO ORTEMBERGO SVO S. D.

LXXII.

ETSI *mihi nunquam dubium fuit, quin abs te amarer: tamen eius rei magnam mihi fidem fecerunt literæ tuæ. Tanta enim fide ac diligentia negotiũ tibi à me mandatum curaſti, vt ego ipſe maiorem optare non potuerim. Ioannem Metellum iampridem è libris Antonij Auguſtini, & è ſermonibus Hieronymi Oſorij nouerã: ſed eum mihi tanto opere amicum eſſe neſciebã. Peto à te, vt, cùm primũ copia erit, eum meo nomine ſalutes: eique pro certo confirmes, me valde quidem literatum non eſſe, ſed valde obſeruantẽ eiuſmodi virorum, qualis ipſe eſt, hoc eſt, eruditione & virtute præſtantium. Itaque ſi quid à me cauſa ſua hîc fieri poſſe arbitretur, magnæ mihi curæ fore, vt planè perſpiciat, ſe à me mirabiliter amari. A Plantino nihil adhuc accepi. Si quid accepero, faciã te ſtatim certiorem.*

Tu quoque itidem facias, à te maiorem in modum peto atque contendo. Hermanne mi optime & ſuauiſſime etiam atq; etiam vale. Romæ XV. Kal. Nouemb. CIↃ.IↃ. LXXVIII.

ANDREAE BATHOREO S. R. E. CARDINALI AC PRINCIPI ILLVSTRISſimo M. Antonius Muretus S.D.

LXXIII.

DIE ipſo natalis Dominici accepi exoptatiſſimas mihi literas tuas, quibus haud ſcio an quidquã mihi gratius ac iucundius adferri potuerit. Nam cum iampridem audiſſem ita te pro tua ſumma humanitate ac comitate mei memorẽ fuiſſe, vt ex ipſo itinere ad me ſcribere dignatus eſſes: literæ autem tuæ nuſquam comparerent, conficiebar miro quodam angore animi, neque leuationem vllam reperire poteram, præter eam vnam, quam mihi literæ tuæ attulerunt. Ego te Cardinalis optime ac præſtantiſſime, ſemper obſeruaui ac colui, captus non tam nobilitate ipſa regij generis tui, quàm admiratione tuarum ſingularium in omni genere virtutũ: quibus ita tibi, dum in vrbe verſatus es, omnium voluntates conciliaſti ac deuinxiſti: vt hodie quoq; abſente te, cũ ſolutiores linguæ, & liberiora iudicia eſſe ſolent, nemo tamen, aliter de te, quam de perfecto quodam & omnibus numeris abſoluto virtutis exemplo loquatur. Ex quo facilè potes intellige-

re,

re, quantopere mihi te tali patrono gloriandum ſit: quantaque in parte felicitatis ponere debeam, quod non tantum in clientibus tua voluntate numerer, ſed etiam, nullo merito meo, apud te aliquo in pretio habear. Equidem, quantum in me erit, omni ſtudio conitar efficere; vt conſeruem tuam iſtam erga me animi propenſionem: neque quicquam habebo antiquius, quàm vt præſtem ea omnia, quæ tibi ex me non iniucunda accidere poſſe arbitrabor. Ac quoniam ab homine in libris ac literulis abdito vix aliud expectari quicquam poteſt, mittam ad te fœtus quoſdam ingenij mei, non illos quidem valdè dignos qui à te inſpiciantur: ſed tamen non vſquequaque tibi, vt ſpes eſt, ingratos futuros, quod ab homine tui obſeruantiſsimo proficiſcentur. Mittam igitur ſi Deus volet, ante finem menſis Ianuarij libros duos Rhetoricorum Ariſtotelis à me conuerſos in gratiam piorum quorundam & eruditorum hominum è ſodalitate Ieſu, qui pro auctoritate, qua plurimùm apud me valent, egerunt mecum, vt id munus ſuſciperem, quod interpretationem, qua in ſcholis ſuis vterentur, reperire ſe vllam negarent. Hoc igitur primùm. Sub finem autem menſis Aprilis, ſpero fore, vt mittam opera omnia, quæ quidem extant, Senecæ, emendata à me, innumerabilibus locis, additis etiam notis quibuſdam meis. Eum verò librum ſpero & tibi, & magno Cancellario, & vero ipſi Sereniſsimo Regi ac domino meo dignum viſum iri, in quo ſubſiciui temporis aliquid collocetur.

Quod

Quod ſi tu mihi animos facies, laxabo fortaßis frænos veteri cuidam ambitioni meæ; quam vſque huc compreßi ac continui, & tentabo ſi quid tranſmittere ad poſteros poßim, quod me vobis quoque carum vixiſſe teſtetur. Nihil tamen temerè ſuſcipiam: neque quicquam tale tentabo, niſi tu me prius arrogantiæ metu liberaris. Interea peto à te quanta maxima contentione poſſum, primùm vt me ames: deinde vt tum Sereniſsimi Regis, tum affinis tui viri omni laude præſtantis Samoſcij beneuolentiam mihi omni ratione conſerues. Vale. Romæ. IV. Kal. Ianuarij CIↃ. IↃ. LXXXIV.

ANDREAS CARDINALIS BATHOREVS M. ANTONIO MVRETO S. P. D.

LXXIV.

LITERÆ *tuæ IV. Kal. Ianuarij datæ, nuper autem ad me perlatæ, tanto mihi iucundiores acciderunt, quanto maiore illarum deſiderio, & expectatione iampridem tenebar. Verebar enim ne ſi poſteriores hæ meæ quemadmodum priores illæ, quas Bononia ſcripſeram, intercidiſſent, & tibi meæ erga te optimæ voluntatis teſtimonio, & mihi tuarum lectione carendum aliquandiu eſſet. Nunc itaque non poſſum non gaudere, & meas tibi redditas eſſe, & in tuis hiſce eam, quam cùm eſſemus in vrbe coram ſatis perſpexi,*

*xi, amoris erga me tui ſignificationem elucere: quæ vt
me mirificè afficit: ita tibi non fruſtrà polliceri & po-
tes & debes, te à me in maximo pretio haberi, propter
inſignes ingenij, eruditionis, pulcherrimarumque vir-
tutũ dotes, quibus in tui amorem & admirationem o-
mnium animos pertraxiſti. Quamobrem ſi quibus in
rebus tibi gratificari potero, ſcias velim me nullã præ-
clarè de te merendi occaſionem vnquam prætermiſſu-
rum. Ingenij tui fœtus, quos te mihi miſſurum ſcribis
maxima cum alacritate expecto, Senecam præſertim,
quem à mendis purgandum & notis illuſtrandum cu-
raſti, maximam certè gratiam apud omnes optima-
rum literarum amatores inibis. Dixi Sereniſſimo Regi
Domino & patruo meo, cùm nuper ad me eſſet, de tam
propenſa erga nos voluntate conſilioque tuo, quod illi
perquam gratum accidit. De te verò præclarè & ſen-
tit & loquitur: Magnus Cancellarius affinis meus. ad
latus Regis non erat: faciam eum tamen de tuis cogi-
tationibus certiorem. Scio enim te tuaque ab illo ve-
hementer amari. Vtinam autem is ego ſim, qui non
ſolum tibi animos faciam ad euulgandas lucubratio-
nes tuas, quas hucuſque comprimis & contines, ſed
planè id ego vnus à te impetrẽ, quod publica vtilitas,
& omnium qui laborum tuorum fructus expetunt,
ſummum deſiderium iampridem obtinere meritò de-
beat. In maxima felicitatis meæ parte id ponerem.
Perſuadere tibi certè id poteſt, vel ipſa conſilij tui ra-
tio, qua ductus ad ſcribendum acceſſiſti, nimirum pro-*

fectus

fectus publici contemplatio, cuius quoniam tu in omnibus ſtudiis & exercitationibus tuis, ſumma cum tui nominis gloria, maximã ſemper curam habuiſti, committere profectò non debes, vt ea præclari ingenij tui monumenta in tenebris deliteſcant, quæ ad eruditionem ſolidam parandam lucis plurimum adferre multis poſſunt. Quamobrem quod facturus es aliquando, facias id quæſo, citius vel mea cauſa, vt & deſiderio plurimorum morem geras: & quod mihi maximæ laudi gloriæq; perpetuæ ducam, poſteritati nos tibi caros cum primis fuiſſe, vel hoc indicio planum facias. Vale vir præſtantiſſime: & cùm propter multam lectionem te meritò βιβλιοφάγον vocare poſſimus, ſi diutius lucubrationes tuas preſſeris, ne te deinceps βιβλιοτάφον appellemus, caue. Datum Mechouiæ VIII. Idus Aprilis Anno Domini CIↃ. IↃ. LXXXV.

NATIO GERMANORVM IN SCHOLA PATAVINA IVRISPRVDENTIÆ operam nauans M. Antonio Mureto S. D.

LXXV.

REM *arduam ſanè tentamus, atque difficilem, ſed vt ſperamus, iudicio tuo Murete, & auctoritate confirmati, laudabilẽ inprimis & fructuoſam, non tam nationi noſtræ, quàm vniuerſæ Reipublicæ literariæ. Petimus à ſcholæ Patauinæ Triumuiris, magno multorum nobis aduerſantium odio, atq; inuidia, Iureconſultum,*

ſultum, qui Pandectas iuris ciuilis, in eadem ſchola publicè interpretetur, non more illo barbaro, & incondito, ſed Gallico, hoc eſt, omnium rectè ſentiẽtium iudiciis comprobato. Ex omnibus autem Iureconſultis, quos præcellẽti doctrina in Italia, vel ipſi nouimus, vel fama & prædicatione aliorum accepimus, neminem ſcimus, quem tibi hac in parte comparare ne dum anteferre debeamus. Quòd itaq; ex fide dignis hominibus, iampridem intellexiſſemus, non te penitus conſiliũ abieciſſe redeundi in hæc loca, & in iis, quod vitæ reliquũ eſt tranſigendi, vnum te quamuis ignarum huius inſtituti noſtri ex omnibus nominare & à Triũuiris coram & per literas flagitare non dubitauimus, qui nobis polliciti fuerãt deniq;, ſe ad Legatũ Venetum, qui Romæ eſt ſcripturos, eiq; vt de hac re tecũ agat; negotiũ daturos. Quia verò ſcire non poſſumus, quid tecũ ille, aut an omninò egerit aliquid, ex diuturna verò mora, & conatib⁹ multorũ, ſpei noſtræ quædã minus conueniẽtia metuimus, his te literis rogare auſi ſumus, vt de tota hac re, deq́; animo & cõſilio tuo, aliquid certi quã primum nobis ſignificare ne graueris. Nã illud humanitas ſingularis tua, & animus ille tuus ad præclara omnia cõparatus, ne rogare quidem nos patitur, ne ſi vel deſiderio noſtro tam honeſto, vel cõmunium literarum cauſæ vel laudi deniq; & gloriæ tuæ deeſſe velis, quã etſi ſummã iam adeptus es, ſplẽdeſcet illa magis tamẽ, nouæ hui⁹ dignitatis quaſi luce colluſtrata, q̃ ad omnis gloriæ cumulũ vni tibi diuina quadã ſorte deſtinata videtur.

Præſti-

Præſtitiſti tu quidem antehac eximia omnia, planeq; admiranda, & eloquentia tua propè diuina, omnes populos ac gentes, tibi deuinxiſti, quæ ſenſu aliquo humanitatis præditæ ſunt. Reliquus eſt, ad extremum vitæ actum tibi, reſeruatus ingens quidem ille labor, ſed viro magnanimo, & ad ſummum laudis, & gloriæ faſtigium contendenti, optatus maximè atque iucundus, vt ſcilicet alter tanquam Hercules hydra illa tot capitum confecta, Augiæ ſtabulo expurgato, denique barbarie fœdiſsima profligata, reginam ſcientiarum omnium Iuriſprudentiam in priſtinam dignitatis ſedem reſtituas. Eſt illa ſanè laus maxima, vt diximus, quam ex cæteris ſtudiis, & laboribus tuis es conſecutus, ſed tamen communis tibi quodammodo, cum doctiſsimis quibuſdam viris, hæc verò laus, quæ ex inuſitato & præclariſsimo facinore te manebit, tua erit propria, tibique vni victoriæ tam inſignis triumphi omnes debebuntur. Sed indecore facimus, qui ad ea te incitemus, ad quæ ſponte te inflammatum eſſe nouimus. ſtudium profectò ſummum & deſiderium tui noſtrum, ex his literis perſpicies, cui deſiderio ſi euentus reſponderit, tuque ſpem optatiſsimi aduentus ad nos tui, nobis confirmaueris, officio apud Triumuiros noſtro, non ſumus defuturi, & ſi quid nationis noſtræ preces, ſi quid vtilitas & dignitas ſcholæ Patauinæ, apud viros prudentiſsimos, & literarum amantiſsimos poterunt, breui magnum illum Muretum in ampliſsimo hoc orbis terrarum Gymnaſio, de omni barbarie

trium-

triumphantem aſpiciemus. Vale. Datæ Patauij III. Non. *Ianuarij, Anno poſt partum Virginis* CIↃ. IↃ. LXXVIII.

ORNATISSIMAE AC NOBILISSIMAE SODALITATI GERMANORVM in ſchola Patauina, Iuriſprudentię ſtudia colentium M. Antonius Muretus S. D.

LXXVI.

TERTIO *Idus Ianuarij cùm iam adueſperaſceret, accepi literas veſtras: hoc eſt, eo ipſo die, quo tabellarij publici, qui ſtatis diebus hinc Venetias eunt, iter ingreſſuri erant: quo factum eſt, vt ſtatim reſpondere non potuerim. Poſtridie autẽ eius diei conueni legatum Venetum, vt ex eo cognoſcerem, num quid in mandatis habuiſſet ea de re, de qua vos ad me amãtiſſimè & honorificentiſſimè ſcripſeratis.* Negauit *quicquam ad ſe tale, aut à* Triumuiris, *aut à quoquam alio ſcriptũ eſſe.* Ex *quo facilè intelligere poteſtis, non tantam haberi honeſtiſſimæ voluntatis veſtræ rationem, quantã par erat.* Omninò *autem video rationẽ illam tradendæ veræ ac ſolidæ Iuriſprudentiæ, quæ hodie in* Italia *viget,* Italis *non placere.* Et *ſi ego quidem in hac vrbe, cùm libros* Digeſtorum *interpretarer, multorum ſtudia commoueram; iamq́ illud conſecutus eram, vt plerique iſtorum, qui magno faſtu illas, quas vos me-*

ritò auerſamini, ineptias docēt, ſoli in ſcholis relinque-rentur. Itaq; quidā ex eis adierunt Pontificē ac cum eo egerunt; vt ne me illam docendi Iuris rationem tenere pateretur: alioqui fore, vt iuuentus orationis ſuauitate capta præclaram Bartoli, & talium doctrinam repudiarent, ſe quidem, ſi ego vlterius pergerē, deſtituros, potiuſq; ſe docendi munere abdicaturos. Quid plura? & ſi ipſi facilè perſuaſerunt quod volebant: & ego non ægrè à me obtineri paſſus ſum, vt annuo quingentorum nummorū aureorū ſtipendio propoſito, eloquentiæ potius & politices præcepta traderem. Nuper etiā cùm me Stephanus Poloniæ Rex tantis propoſitis præmiis, quanta vix cuiquam alij cuiuſquam artis Profeſſori hoc tempore propoſita fuiſſe ſcimus, in Poloniam euocaſſet: Pontifex, vt me in vrbe retineret, ſuapte ſponte ad vetus illud ſtipendium quingentorum ducentos præterea nummos aureos annuos addidit, porroq́; ſe multa facturum pollicetur, quo mihi magis in vrbe eſſe libeat. Quo igitur in ſtatu res ſit, videtis. Heſterno quidem die curaui, vt ipſe Pontifex per oratorem Regis Galliæ, qui hîc eſt, de veſtra audiendi mei cupiditate certior fieret. Qui cùm hoc libenter accepiſſe viſus eſſet: cur non ipſi, inquit, potius huc veniunt? Excipientur enim à nobis omni genere humanitatis: neque tunc impediemus, quo minus Muretus arbitratu ſuo illorum ſtudiis obſequatur. Certè Pontifex ipſe propenſiſſima eſt in gentem veſtram voluntate: neque vobis ignotum eſt, quantam

vim

vim pecuniæ quotannis attribuerit & aſsignauerit Germanis aliquot adoleſcentibus educandis. Ego verò Nobiliſsimi & Ornatiſsimi viri, ſemper mirifico animo erga Germanos fui: motus ingenua quadam ſimplicitate & integritate ab omni fuco & fallaciis remotiſsima, quam in eorum pleriſque ita cognoueram: vt eam laudem gentis veſtræ propriam eſſe ſtatuerem. Quando igitur iſtic vnà eſſe non licet: Videte num rationibus veſtris expediat huc venire, & mecum vnà communi ſtudio, ad vindicandam à barbarie Iuriſprudentiam incumbere. Mihi credite: ſi vobis huc venire libeat, aliquid fiet. Quæſo autem obteſtorque vos, vt quidquid hac de re conſilij capietis, ad me ſcribere ne grauemini: Vobiſque ita planè perſuadeatis, quicquid à me veſtra cauſa, aut publicè, aut priuatim fieri poterit, id ſemper cupidiſsimè factum eſſe. Romæ, XV. Kal. Februarij M. D. LXXVIII.

M. ANTONIVS MVRETVS POMPILIO AMASAEO SVO S. D.

LXXVII.

QVOD *ad amantiſsimè ſcriptas literas tuas ſerius quàm par erat reſpondeo, peto à te, vt id, pro cætera tua humanitate, noſtraque veteri amicitia, non dicã occupationibus, ſed afflictæ valetudini meæ, multiſque moleſtiis, quibus hoc toto tempore cõflictatus ſum, condonandum putes. Nam cùm ſextum iam menſem tantis tibiarum ac pedum doloribus vexatus ſim, vt ardere interdum mihi viderer: eaque res &*

mihi ſomnum adimeret, & efficeret, vt neque cibum appeterem, & id ipſum, quod capiebam, non concoquerem, vnde mirabilem cruditatem exiſtere neceſſe erat, ita me diuturnitas morbi & magnitudo doloris efferauerat, vt ἄγριός τις καὶ ἀπρόσιτος γεγενημένος, *Telephi alicuius aut Philoctetæ; quàm eius quem me amici ſemper iudicauerant, ſimilior viderer. Accedebat eò æquè diuturnus, ſed, vt res ipſa magno cum meo mœrore docuit, periculoſior morbus nobiliſſimi & humaniſſimi adoleſcẽtis Poloni, qui cùm in ædibꝰ meis diuerſaretur ſub id ferè tempus, quo tuæ literæ mihi redditæ ſunt, tabe conſumptus eſt: quo tantus cumulus additus eſt ad illam ſuperiorem animi mei ægritudinem, vt nullum tempus, nullum locum quietis reperire poſſem. Nunc cum Dei beneficio, & propè conualuerim, & ægritudini ex amici morte conceptæ dies ipſa leuationis aliquid adferre cœperit, reſpondebo ad literas tuas,* διὰ κεφαλαίων. *Ac primùm quod vetas me amoris erga me tui magnitudinem literarum grauitate metiri: ego quoque à te Amaſæe vir optime & eruditiſſime peto, vt mecum eodem iure vtaris: neue ex literarum ſilentio factam vnquam eſſe vllam de mea erga te, tibi, vt arbitror, non incognita voluntate diminutionem ſuſpiceris. Sit igitur hoc inter nos poſitum, ne alter ab altero, quod minus ſæpè literas accipiat, minus etiam ſe amari putet. Nunc ad cætera. De Federico Silburgio, qui me ſibi quaſdam in Halicarnaſſeum & alios notas pollicitum eſſe ait: fieri quidem*

dem poteſt, vt ita ſit: neq; ego de eo, quem tu, & doctiſſimum & humaniſſimum eſſe ſcribis, quidquam ſegnius ſuſpicari debeo: ſed tamen quod inter nos dictum ſit, neque Federici ipſius memini: neq; me quidquam eius generis cuiquã Germano pollicitum eſſe. Et vt verũ fatear typographus ille, quem nominas, peſſimè hic religionis nomine audit: vt quidquam cum eo habere commertij, neq; ſatis tutum, neq; ſatis pium eſſe videatur. Cogitabis hoc ipſe tecum paulò accuratius; meq; ſi id tanti putabis, quid tui conſilij, ac ſententiæ ſit admonebis. Venio nunc ad vltimam epiſtolæ tuæ partem: in qua omnibus ex partibus ſeſe tuus ille ſæpè ſpectatus in me amor oſtendit. Quod ais iſtius nobiliſſimæ ciuitatis magiſtratus ſæpè de me in Sigonij τοῦ μακαρείτου locũ vocando ac ſubſtituendo cogitaſſe: ſed cùm ſcirent, quomodo hic res meæ cõſtitutæ ac conſtabilitæ ſint, putaſſe me nõ facilè ad eam conditionẽ accipiendã adduci poſſe: quod ſi ſpem aliquam oſtendero muneris illius, non detrectandi, & ipſos cupidè facturos omnia, & te ſtudioſè operam daturum, vt id quàm maximo meo commodo fiat: primùm video quantum illi ſplendidiſſimo & honoratiſſimo XL. virûm conſilio debeam, qui de me, homine nulla eximia eruditione prædito, tam honorificum iudicium fecerint: deinde tibi Pompili amiciſſime, vel hoc vno nomine ita eſſe me obſtrictum ac deuinctum agnoſco, vt tecum vnquam paria faciendi omnis mihi ſpes planè præciſa ſit. Equidem ſi paulò minus ſenex eſſem, non ambirem quidem iſtum hono-

ris gradum, conſcius mihi tenuitatis meæ: ſed vltrò delatum, ſine vlla retractatione auidiſsimè arripere. Nunc quàm me multæ res impediant, ne id facere poſſim, vide. Vixi Romæ annos plus minus XXIV. quo toto tempore prolixam & propenſam erga me agnoui & P. R. & ſummorum Pontificum voluntatem. Præcipuè autem Gregorius XIII. Pontifex ad benè merendum de omni humano genere natus, ita me perpetuò fouit, ea charitate complexus, vt ſi mihi vita pro eo refundenda ſit, nullam tamen beneficiorum ipſius erga me partem videar conſecuturus. Quo igitur ore, qui nuper ab eo vt veteranus emeritis ſtipendiis, miſsionem & petierim & impetrauerim, petere ab eodem audeam, vt me iſtuc venire patiatur? An pœnituiſſe me dicam quantum mihi honorarij nomine quotannis penderetur? Septingenti aurei nummi: quantum nemo, opinor, ante me, qui hoc literarum genus profiteretur, accepit. Et tamen ſi ea me res mouiſſet, nihil facilius erat quàm efficere vt ad eam ſummam aliquid adderetur. ſed demus aliquid tamen cauſæ reperiri poſſe cur qui Romæ amplius docere voluerim, Bononiæ, quamuis eoſdem labores ſuſcipiam, non recuſem. Quid, quod ea migratio ſine luculento rei familiaris detrimento à me fieri non poteſt? Hic in ædibus meis non commodè tantum, ſed etiam pro meo captu, ſplendidè habito: iſtic pro ædibus pendenda merces erit. Diſtrahenda ſupellex: & quæ magno empta ſunt, vili addicenda. Emenda Bononiæ noua, maiore fortaſsis pretio, vſu minore. Sumptus in itinere, & in libro-

librorum meorum geſtatione faciendi. Trecenti aurei nummi, quos mihi otioſo Pōtifex perſolui voluit quotannis ex ea ipſa pecunia, quæ iis qui publicè in vrbe docent, adſignata eſt, adimētur fortaſſe, ſi aliò me contulero. Multas hîc habeo militias, ex quibus tantū ferè capio, quātum ad alendam familiā ſit ſatis. Abſentibus multa ex earum fructibus amittēda ſunt. E penſionibus, vt vocant, Eccleſiaſticis ſeptingentos nummos aureos annuos percipio. Debitores, qui ſæpè lenti eſſe ſolent, non tam facilè abſens vrgere potero, quàm præſens, & magno Principum ſupremi ordinis fauore ſubnixus. His tot incōmodis remediū nullum reperiri poteſt. Vt igitur ego longè plurimū debere me fateor, iis, qui me tanto honore dignum cenſuerunt: ita eos ſupplex obteſtor, ne iniquo animo ferant, neue me propterea minus ament, quod hoc tempore non poſſe, me ſtudio erga me ſuo obſequi vident. Vale. Romæ Id. Decembr. CIↃ. IↃ. LXXXIV.

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. PETRO LVPICO GOTHOLANO. LXXVIII.

OCcupationes, quibus perpetuò diſtineor, effecerūt, vt ad literas tuas, quas binas eodē exēplo accepi, ſerius quā par erat reſpōdeā, eædēq; mihi nūc neceſſitatē breuitatis imponūt. Accipe igitur ad ſingula. Verba illa; Nuſquam Defugiam Auctoritatē, nullo modo dici poſſunt à Parmenone. Nam, defugere auctoritatē, nihil omninò aliud eſt, quā nolle præſtare ea, quæ te auctore facta ſint: neq; vſquā genus hoc loquēdi aliter à latinis

ſcriptoribus acceptū reperietur. Hoc ſi quis negat, iube, locum vnū ex aliquo bono atq; idoneo latinitatis auctore proferat, vbi aliter acceptū ſit: & à me quod volet præmiū petat. Præſto tibi, nullū vnquam repertū iri. Itaq; ſponſionē quamlibet in eam rem facito: quicquā eo nomine pendendum fuerit, ipſe præſtabo: neq; vnquā defugiam auctoritatē. Atq; hoc ita manifeſtò perſpici poteſt ex illis Plauti & Ciceronis locis, vt mirer, ſi quis aliter ſentiat. Malè igitur Donatus, qui ita exponit. Non recuſabo facere, dum tu tamē auctor ſis facti. Nunquā, inquam, quiſquam, qui latinè ſciret, ita dixit: Defugere auctoritatem. Viderat hoc & Victorius: erroremq́; Donati verè eruditeq́; coarguerat, niſi quod imprudens in eundem illum errorē incidit, quem in Donato notabat. Verum hoc eſſe, conſtat ex his Victorij verbis, quibus locum Ciceronis declarat.

Significat autem, ſe non defugere dicens auctoritatem ſui conſulatus, ſe cuncta illa, quæ tunc geſſit, confiteri ac præ ſe ferre rectè & ordine geſta eſſe; paratumq́; illa defendere.

Breuius omnino & concinnius poterat vti verbo præſtandi: vt in iure ciuili auctor eſt, qui præſtat euectionem. ſed tamen, ſi nihil addidiſſet, ferri vtrumque poterat. ſed vide quid addiderit. ac quæcunque quaſi iuſſerit ille ac mandarit, non recuſaturum facere.

Quæ interpretatio eadē eſt cum illa Donati. Nunc adhibe eam ad verba Ciceronis, vt videas quàm non vera ſit. Attende, ait Cicero, iam Torquate, quàm ego non

non defugiam auctoritatem conſulatus mei. Id eſt, vt ego quidem interpretor, quam non recuſem præſtare, quicquid in conſulatu geſſi, rectè atque ordine geſtum eſſe. At, vt Victorius, Quàm nō recuſaturus ſim facere, quæcunq; quaſi iuſſerit ac mandarit conſulatus meus. Quid autem quaſi iubere ac mandare poterat Ciceroni conſulatus, cùm ipſe amplius conſul non eſſet? Inſpice totum Ciceronis locum. Videbis eum non de futuris, ſed de præteritis loqui. Fac idem in Plautino loco. Si auctoritatem poſtea defugeris: id eſt, ſi Victorium ſequare: ſi recuſaris facere quæcunq; ego iuſſero ac mandauero. quo quid alienius aut ineptius cogitari poteſt? Sed ego cum ſcholia illa ſcriberem, Victorium, qui triennio, vt opinor, ante libros variarum lectionum ediderat, exagitare nolui, neq; enim mihi vnquam ex aliorum inſectatione gloriam petendam putaui. Quod autem illic quoq; vſus ſum verbo PVTANDI: *non eò feci, quod res apud me dubia eſſet: ſed, vt tu rectè ac verè accipis, ne cui arrogantius loqui viderer. Iſte autem, quiſquis eſt, qui putat me vſum eo verbo, quòd ſuſpicantis potius eſſet, quàm vllam certam ſentētiam proferentis, tritus videlicet non eſt in veteribus illis, qui etiam in his rebus, quas pro certiſſimis & exploratiſſimis haberi volunt, ſæpè has voces adhibent,* ἔοικε, δοκεῖ, ἴσως, *& eiuſdem generis alias. Quod quæris quæ cauſa loci corrumpendi fuiſſe videatur, dicam tibi. In vetuſtiſſimis Plauti, Terentij, Ariſtophanis exemplaribus neq; actuum, neq; vt indocti poſtea locuti ſunt, ſcena-*

rum, ac ne perſonarum quidem vlla certa diſtinctio erat. Omnia continenter ſcribebantur: niſi quod inter perſonarum dicta exiguum aliquod inane ſpatium relinquebatur. Inde illæ perturbationes ac confuſiones extiterunt: cum pro ſuo quiſque captu, hoc & illud ab hoc aut illo dici putaret. Et eius varietatis crebra eſt etiam apud Donatum *mentio. Sed ego qui me breuem fore dixeram, iuſto etiam verboſior fui. Tu tamen, qui breuitati ignouiſſes, libentius, niſi me fallit animus, ignoſces loquacitati.* Petrum Galeſum *videre & amplexari diſcupio. Magnus vir eſt, & quo non ciuitas modò veſtra, ſed tota Hiſpania meritò gloriari queat. Vale.* Romæ. *Poſtrid.* Non. *Nouemb.* CIↃ. IↃ.LXXIX.

M. ANTONIVS MVRETVS S. D.
CHRISTOPHORO PLANTINO SVO.

LXXIX.

VIDE *quæ ſit vel tabellariorũ negligẽtia, vel temporum difficultas. Binas litteras tuas, quarum priores decimo die* Octobris, *poſteriores die duodecimo* Decembris *datæ erant, eas vtraſq; cum aliquot capititibus variarum* Lectionum *mearum, & parte* Electorum *Lipſij accepi* Kalendis Februarij. *Sæpe iam ad te ſcripſi, ne vllam aliam præfationem expectares, ſed ea ipſa quæ octo prioribus libris iampridem propoſita eſt, ſine vlla mutatione vterere: ſed video multas meas ad*

te litteras intercidiſſe. Litteras tuas ad Symphoniacos Pontificis, ſtatim reddendas curaui. Ad Lipſium ſcribo. Reliquum Variarum mearum & Electorum ipſius cupidiſsimè expecto. Velim ſcire, num tibi cõmodum futurum ſit, deſcribere typis tuis Libros Ariſtotelis Ethicorum ad Nicomachum græcè, ducentis amplius locis à me emendatos. Cuperem eos primùm ſeorſum edi: ac tum demum commentarium in eos meum, quàm bonum neſcio, vberem certè & copioſum in eos emitterem. Habeo & notas in Thucydidem ac Plutarchũ ſanè multas: quas ad te mittam, ſi tanti mea eſſe putaueris. Si eorum omnium editionem è re tua futuram nõ putas: ſupprimamus ſanè omnia. Iampridẽ enim talium rerum ſatietas me quædam tenet: neque mihi longius quidquã videtur, quàm dum, vacuo & ſoluto animo, hanc deteriorem ætatem melioribus, id eſt, theologicis ſtudiis dicare poſsim. Mi Plantine optime & amiciſsime vale. VI. Id. Febr. Romæ.

MVRETVS LIPSIO S.

LXXX.

NVNC ipſum accepi litteras tuas datas à te Kal. Iulij. Negas te ita Abderitanum eſſe, vt quæ à me ſcripta ſunt, quo pertineant, nõ intelligas. Si quid mihi apud te fidei eſt, Lipſi, nemo vſq; adhuc librum meum

cum

cum tuo contulit, & cõtulere multi, ac clari viri, quin obſtupuerit. Verba eadem nõ ſunt, neq; ego hoc vnquã aut dixi, aut ſcripſi: cætera quidem ita ſimilia, vt non lac lacti. Et negas te à me quidquam accepiſſe præter vnum, aut alterum locum, in quibus etiam ais factam à te mentionem mei. Quid ego nunc dicam? Non libet tecum vllam contentionem ſuſcipere: non ſi mihi Iupiter auctor ſpondeat, ſuperiorem me fore. Sed tamen tu me non niſi ſemel nominaſti: ſed piget ſuper re tam tenui plura. Quæſo, obteſtorq́; te, vt in illa capitis primi præfatione, quicquid eſt quod in deteriorem partem accipi poſſe videatur, mutes, corrigas, deleas. Potes has meas litteras Plantino oſtendere: ex quibus intelligat, mihi id non tantum volenti, ſed cupienti atque exoptanti fore. Nihil enim mereri velim, vt te amicũ habere deſinam, aut verò vlla ex parte minus mihi amicum eſſe ſuſpicer. Dices: cur id ipſe non facis? Non tam facilè cuilibet detegerem arcana mea. ſed tu me iam pridem noſti, quàm ſim in hoc toto genere εὔθυμος. Ne viuã Lipſi, ſi eius capitis vllum penes me exemplar habeo. Hoc alius non ita facilè crederet, te, qui, quàm ſim μισόπονος, noſti, crediturum eſſe confido. Iterum te etiam atque etiam oro, vt quicquid aſperius dictum videbitur, mitiges. Reliquos libros, quos iam miſſurus eram ad Plantinum, tunc demùm mittam, cùm iſtuc quod te rogo, à te præſtitum eſſe cognouero. Interea ama me, & certo tibi perſuade te à me amari. Vale. Romæ Non. Septembris, CIↃ. IↃ. LXXVI.

M. AN-

M. ANTONIO MVRETO IVLIVS IACOBONIVS S. D.

LXXXI.

VIx me heri veſperi à quorundam hominum conuentu honeſtè diſſolui: quibus obfirmato animo adſeuerantibus lapidem nuper ad Tyberis ripam effoſſum, Semoni Sanco Deo Fidio inſcriptum, Simonem illum Magum deſignare, cùm omnino ipſe aduerſarer, ludibrio omnibus, ac deſpectui eſſe cœpi. Cumq́; de quodam Fidio Sango, vel Sanco legiſſe me aliquãdo affirmarem: Semoneſq́; terrenos deos antiquitus fuiſſe appellatos, tum magis à quibuſdam irridebar, qui Sancum, Sabina lingua, Magum, Semonemq́; quàm Simonem Hæbraicè dici malebant. Ego verò qui nugas illos agere, ſibiq; ſomnia confingere, planè videbam, diſcedo inde iratus, vt qui veritati fucum ab imperitis factum intuebar, neque locus tum mihi vllus, quo illorum perſtringerem ſtultitiam ſuccurrebat: Neque, quod me vel maximè angit, & nunc ſuccurrit: ac ſi ſuccurrerent, haud facile mihi eſſet inuenire, libris enim ferè omnibus, vt ſcis, careo: atque ita in præſentia occupationibus obruor, vt nihil requietis habeam. Itaque ad tuæ mihi expromptæ ac propè diuinæ memoriæ theſaurum confugiendum, atque iſtam tuam reconditam doctrinam aduocandam putaui. quæ, quoties quis aliquid abditum atq; obſtruſum quærit, promptuarium eſt. Obſecro

cro te Murete doctiſsime, vt ſi quid contra horum inſulſiſsimorũ hominum ſententiam colligere potes, poſſe te præclara opinor plurima, ad me, niſi te de rebus tam ridiculis diſputare pudeat, quam primum mittas. Video namq; aliquos de noſtris proinde ſtudiis peſsimè ſentire, niſi quemadmodum heri me facturum recepi, hodie aliquid, quo ſanè illorum opinionẽ reflectere, ac cohibere valeam, in medium afferam. Vt igitur rem ipſam prorſus inſpicere atque inueſtigare queas, mitto ad te inſcriptionem totam ex ipſo vetuſto lapide ad verbum, ordineq; deſumptam: de qua quidem re aliquod tuarum litterarum teſtimonium vehementer expecto, quo ſcilicet vno meorum ſtudiorum conſcientiam nũc & in perpetuum ſuſtentabo. Vale. XIII. Kal. Septembris, CIↃ. IↃ. LXXIV.

Semoni
Sanco
Deo. Fidio
Sacrum
Sex. Pompeius. S P. F.
Col. Muſsianus
Quinquennalis
Decur
Bidentalis
Donum dedit.

M. AN-

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. IVLIO IACOBINO.

LXXXII.

QVAERIS *ex me ecquid inſcriptio vetus nuper effoſſa, in qua Semonis Sanci Dei Fidij mentio eſt, ad Simonem magum pertineat; id enim quoſdam pro vero ac comperto adſeuerare. Res mihi, vt tibi verum ingenuè fatear, vix ſatis videtur digna, de qua aut tu quemquam, aut me quiſquam conſulat. Nihil enim tutius aut peruulgatius. Et certo ſcio teipſum per te hanc ſtultitiam refutare potuiſſe, niſi id à me fieri maluiſſes. Semonis Sangi Fidij mētio eſt apud Liuium libro octauo his verbis. Bona Semoni Sango cenſuerūt conſecranda. Nominat eum & aliis aliquot locis. Et apud Ouidium VI. Faſtorum. Quærebas Nonas Sango, Fidio ne referrem, An tibi Semo pater. Vbi vulgo legitur Semipater, aut Semiaper, vitio eorum, qui quæ nō intelligunt, mutant. Mentio eiuſdem apud Halicarnaſſæum libro quarto, apud Auguſtinum de ciuitate Dei. Rex Sabinorum fuit, quem mortuum retulerunt in deos: vt eſt apud Lactantium libro primo. Mentio eius & apud Silium Italicum: apud Feſtum in dictione Propter viam, apud Fulgētium in libro de vocibus antiquis. Scio eſſe & neſcio quid apud Plutarchum. Ne longum faciam, res contrita ac cōmunis eſt, quamque parum decorum ſit, vt abſtruſam ac reconditam,*

vel

vel quærere, vel repertam venditare. Neq; *ego hæc ſcripſiſſem, niſi tibi morem gerendum eſſe duxiſſem.* Neq; *tam te hæc ex me quæſiiſſe arbitror, vt ea cognoſceres, quam vt iſtis neſcio quibus mei quoq;* Teſtimonij *pondus opponeres. Vale* X I I I. *Kal. Septembris*, CIↃ.IↃ. LXXIV.

BALTHASAR ANSIDEVS M. ANTONIO MVRETO S. D.

LXXXIII.

NISI *Lucas Sempronius Romam iret, meq; vt ad te officij cauſa ſcriberem, ſubmonuiſſet, nũquam profectò, vt qui tuas ſtudiorum aliarumq; rerum occupationes notas habeo, litteras ad te dare auſus eſſem. Sed is pollicitus mihi eſt omnem ſeſe daturum eſſe operam, atq; effecturũ denique, quominus importunæ tibi meæ litteræ accidant;* Ego *verò eam ob cauſam non inuitus eo me induci paſſus ſum, vt te ſalutem, nomenq; tibi meum, ſi fortè exciderit, in memoriam reuocem, ſingularemq́; amorem atq; obſeruantiam, qua te proſequor, quantumq; præterea tibi debeam pro ſingulari mihi olim præſtito beneficio, declarem. Atq; vtinam aliquod grati animi ſignum præbere tibi poſſem. Quid enim gratius vnquam accidere mihi poßit, quam vt ipſe intelligas apud memorẽ te virum beneficium collocaſſe? Sed meam ipſius tenuitatem conſideranti ſpes omnis effracta concidit. quando igitur, quod ſummè concu-*

concupiſco, non licet, faciam quod in promptu eſt, beneficiiq́ue tui . . . . quo te contentum fore mihi perſuadeo, tum quod belli homines qualis profectò tu es, haud plus exigere debent, quàm quis præſtare queat, tum; quod in remunerandis beneficiis lex videtur illa ſancita eſſe, vt qui minus referre poteſt, gratiam habeat, animuſque magnæ inſtar remunerationis ſit. idq́ue tuus, niſi fallor, Seneca ſentit, quem propediem abs te emendatum, ſcholiiſq́ue illuſtratum exiturum aiunt. quem diem quando ego videro: nihil mihi longius: nullius enim viri ſcripta libentius, & neque libenter quidem lego, ac tua: quæ cum eruditione ſumma, tum elegantia ſingulari adeo referta ſunt, vt nihil omnino eruditius, ac purius fieri poſſe putem. Atque vtinam aut ea tibi à principio mens fuiſſet, vt longè plures epiſtolas ederes, aut aliquando Σωμάτιον *illud ita augeas, vt ad iuſti magnitudinem voluminis excreſcat. nam meo iudicio, nihil cumulatius excellentiuſq́ue in eo genere reperiri poteſt. quas ego cùm lego, ne ipſorum quidem antiquorum ingenium, dexteritatemq́ue deſidero nolo tibi pluribus moleſtus eſſe. Vale, meq́ue ama. & quamquam nihil in me ſit, quod amorē mereatur tuum; ea tamen de cauſa dignus ſum, qui abs te amer, quod ego in te amando nemini concedo. VII. Idus Decembris,*

CIↃ. IↃ. LXXXIV.

a M. AN-

M. ANTONIVS MVRETVS BALTHASARI ANSIDEO SVO S.

LXXXIV.

GRATISSIMAE *mihi, vt ſemper, litteræ tuæ, in quibus hoc à te ſerio ſcriptum non puto, veritum quodammodo eſſe te, ne nomen tuum mihi excidiſſet. ſcriptum enim mihi in animo eſt ita, vt nulla longinquitate temporis deleri queat: & id ipſi quoq; tibi notum eſſe exiſtimo. Si quid olim feci, quod hodie vtile tibi eſſe ſentias, gaudeo: & ſi qua ſe offeret occaſio, ſemper promptiſsimo animo procurabo quicquid in rem tuam eſſe arbitrabor. Neq; eſt, quod de me remunerando cogites. A quibus me amari ſentio, ab iis cumulatè mihi ſatisfactum puto. Tu modò præſta te eum, quem ſemper præſtitiſti: & perge amare eas artes, quibus te iam pridem deditum eſſe cognoui. Magnum mihi aliquid de te ſemper augurat. Seneca meus prodidit, vt ſpero, circiter Kalend. Mai. prodibunt & alia quædam mea, & inter cætera, epiſtolæ: quas aut à te aut à quoquam alio expeti miror. Neque enim quiſquam me in ſcribendo negligentior eſt: & ego nuſquam negligentior, quàm in ſcribendis epiſtolis. Sed quando vos ita vultis, obſequar ſtudio veſtro: & ad illas quæ iam editæ ſunt, alias addam, neque meliores aut elegantiores, neq; accuratius ſcriptas, in quibus vos, qui, quod me amatis, mea, cuicuimodi ſunt, libenter legitis, bonas horas*

ras

vas malè collocetis. Ego te amare non deſinam, niſi tu qui es eſſe deſieris: hoc autem pro certo atque explorato habeo, nunquam fore. Vale. IV. *Non.* Ianuari*j*, CIↃ. IↃ.LXXI.*Romæ.*

HORATIVS CARDANETVS MVRETO S.D.

LXXXV.

LVCA *noſtro Ariminenſi ad vrbem eunte, libet ad te perbreues litteras dare: quæ quidem tui me obſeruantē eſſe tibi ſignificent. Iam diu nihil ſcripſi, quòd nolui moleſtus tibi eſſe.* Balt*haſar quidem meus epiſtolam ad te miſit hortatu meo ſuperiori anno: cui cùm non reſponderis, noluimus tibi amplius obſtrepere. Te quidem amamus, vt ſolemus: tibiq; gratulamur, quòd depoſita publicè interpretandi prouincia in otium te receperis. ſperamus enim te non minus ſilentem, quàm dicentem, ſtudioſis litterarum profuturum.*

Ama nos, & vale. Die *feſto diui Ambroſij*, CIↃ. IↃ. LXXXIV.

MVRETVS CARDANETO S.

LXXXVI.

AMARI *me à te ſcio. neq; tibi dubium eſſe debet, quin à me mutuo ameris. Sæpè ad eos quos amo ſcribere, vbi nulla id neceſsitas exigit, neq; poſſum, neq; lubet: neq; à quoquam id genus officij valde exigo. Ad Balthaſſarem non magis tuũ quàm meum eo non ſcripſi, quia ægrotabam, neque adhuc planè conualui.* De*poſitam à me publicè docendi prouinciam, cauſa eſſet, cur gratularemini, niſi mea me facilitas in maiores etiam & moleſtiores occupationes induiſſet.* Reperiam *tamen, vt ſpero, quomodo ab his quoq; me expediam: & tunc fortaſsis vt & poſteris proſim, operam dabo. Vale.* I V. *Non. Ian.* CIↃ. IↃ. LXXXV. *Romæ.*

M. ANTONIVS MVRETVS ANTONIO CONSTANTINO ſuo S. D.

LXXXVII.

NVNQVAM *deſtiti, ex quo primùm te noui, mi Conſtantine, ob egregias animi tui dotes ita te amare, vt ad amorem in te meum prope ſingularem nihil planè accedere poſſe arbitrarer.* Nunc tamen, *ꝙ video te tantum tam paruo tempore in* Iuri*ſprudentia pro-*

profeciſſe, tantus ad amorem in te meum cumulus acceßit, vt ipſemet mirer. Petis à me vt explicē tibi vulgatam quæſtionem, Poſſeßio ſitne iuris an facti: Pluſculum etiam præſtabo quàm petis. Nam tibi de tota poſſeßionis natura & ratione breuiter ac præcipuè, ꝙ quidem in me erit, diſſeram: non quin te quotidie de doctoribus, quibus iſtic vteris meliora audire ſperem: ſed quòd pro tuo in me ſtudio mea quoque libenter lecturum ac cogniturum ſciam. Quod autem vereri videris, ne mihi talibus quæſtionibus moleſtus ſis: quî quæſo moleſtus eſſe potes? Tu verò moleſtus eris, niſi iſto modo ſæpißimè moleſtus fueris. Mihi enim omnis qui tua cauſa capietur, ſemper iucundus futurus eſt labor. Vale, & ſi me amas, aut potius quoniam me amas, ama indies magis magiſq́; ea ſtudia, in quæ, me auctore, ingreſſus es.

De Verbó poſsidendi.

Poßidere eſt habere, tenere, obtinere, habere rem in poteſtate, & eo verbo veteres in omni rerum genere vtebantur. Sic poßidere amicos, mores, regnum, artem, virtutem, cæteraq́; nullo diſcrimine in eorum ſcriptis legimus. Ac deniq; quod quiſque habebat ſuum, aut tanquam ſuum id poßidere dicebatur. Ergo cùm vetus conſuetudo eſſet, ad maiorem expreßionem, congerendi verba quæ idem valerent: ſæpè etiam hæc coniungebant. HABERE POSSIDERE, *quòd tenendi verbum latius pateat: tamen id tum demum verum eſt,*

cùm propriè, vt Iuriſconſulti faciunt, loquimur; Nam *in communi quidem vſu tenere, poßidere,* κρατεῖν, κατέχειν, *idem ſæpenumero valent. Ouidius.*

Poßidet & terras, & poßidet æquora Minos, id eſt, κρατεῖ γῆς τε καὶ θαλάσσης. *quod etiam ita diceretur. Et terras & mare tenet Minos. Seneca. Pellices cœlum tenent,* οὐρανοῦ κρατοῦσι. *Poßidere quoq; & obtinere pro eodem ponuntur. Terentius. Antiquam tuam venuſtatem obtines. At Plautus meretricem quandam huius ſæculi mores poßidere dicit. Idem huic eſt poßidere, quod illi obtinere.* κρατεῖν *dicuntur Græcis, quorum imperium eſt. Dicuntur & Latinis tenere. Virgilius . . . . Genitor tum Belus opimam vaſtabat Cyprum, & victor ditione tenebat. Horatius. O quæ beatam Diua tenes Cyprum: id eſt, cuius in poteſtate eſt Cyprus. Eodem modo accipitur verbum* HABERE. *Tacitus. Vrbem Romam à principio Reges habuere. ſic in illo dicto Ariſtippi, cui cùm obiectum eſſet, quod haberet Laidem. Habeo, inquit, ſed nõ habeor. Ita enim Cicero in epiſtolis,* ἔχω ἀλλ' οὐκ ἔχομαι. *Sappho.* Κύπρον πάφον τ' ἔχουσα πάντα κλῆρον. *Sic alibi Seneca; Auaros ait non diuitias habere, ſed a diuitiis haberi.*

Vnde dictum ſit Poſsidendi verbum.

Atque hæc mihi videtur vera huius verbi notatio.

tio, vt non à poſitione ſedium, quod tamen noſtris placuiſſe video, aut pedum, quod miror reperiri, qui editis pandectis Florentinis pergant tamen defendere, ſed à verbo poſſum ductum ſit verbum poßidendi. quòd qua quiſque re poteſt, quicquid collibuit facere, eaque arbitratu ſuo vti abuti, eam poßidere dicatur. Nam & in verbo κρατεῖν, quædam eiuſmodi poteſtatis ſignificatio eſt. Potentes enim τοὺς κρατοῦντας dicebant. & Horatio, Sic te Diua potens Cypri eſt κύπρου κρατοῦσα, κύπρου μεδέουσα, καὶ ἀνάσσουσα, & qui regere poſſunt cupiditates ſuas ἐγκρατεῖς, qui non poſſunt ἀκρατεῖς vocantur. Ac quoniam præcipua in quaque re poteſtas ſit domini, poßidere dicebant eum qui dominus eſſet. Et cùm Horatius ait, Valeat poſſeſſor oportet, ſi comportatis rebus benè cogitat vti, poſſeſſorem dicit τὸν κεκτημένον. quomodo ſæpè & Cicero loquitur. Noſtri ſubtilius iſta conſiderantes viderunt neque ſemper dominum poßidere, neque ſemper qui poßideret dominum: Itaque diſtinxerunt dominium ſiue proprietatem à poſſeßione. Ita tamen vt docuerint eum demum propriè & vtiliter poßidere, qui animo domini tenet, id eſt, qui pro ſuo poßidet. Cæterorum enim vitioſa & inutilis poſſeßio eſt; vt furis, vt prædonis, vt eorum, qui vi, clam, precario poßident, vt denique omnium, qui ſciunt ſe alienum poßidere. Poßidet igitur qui rem habet in poteſtate. Idque, magis ex his quæ dicam intelligi poteſt. Feram cepi

eamque incluſi; poßidere dicor. euaſit è cuſtodia? non amplius poßideo. non enim habeo eam amplius in poteſtate. Aberrauit pecus meum; vas ita excidit, vt quamlibet diligenter quæſitum reperiri non poßit? deſino poßidere l. Sed hoc iure. §. Nerua. D. hoc titulo. Subrepta mihi res furto eſt? Non ideò amiſi eius proprietatem. Itaque vbilibet repertam vindicabo. Sed interim amiſi poſſeßionem. Et hoc eſt quod ait Scæuola furtum ſolius poſſeßionis fieri l. prima §. Scæuola. D. ſi is qui teſtament. lib. &c. Quomodo igitur purgatur vitium rei furtiuæ? ſi reſtituatur quod ereptum eſt, id eſt, ſi res redeat in potentiam l. quarta. §. Quod autem. D. De vſurp. & vſucap. Ex hoc quoque intelligas licet, tum rem poßideri cùm eſt in poteſtate.

Diuiſio Poſſeſsionis.

Iam habere aliquis in poteſtate ſua rem poteſt, duobus modis. aut ſine vllo titulo, aut iuſto aliquo titulo, id eſt, qui iure ciuili probatus ſit. Ille naturaliter tantum ſiue corporaliter poßidet, & vt aiunt, pro poſſeſſore l. pro hærede: cum l. ſequenti & ſimilib. D. De hæred. pet. Qui cum titulo poßidet, aut titulo nititur & iuſto & vero: atq; hic non poſſeſſor modò eſt, ſed dominus: vt qui emit à domino: aut iuſto quidẽ, ſed nõ vero: vt qui non à Domino inſciente inſciens emit: id eſt, cũ & emptor venditorem, & ipſe ſi venditor iuſto errore ductus dominum putaret. Atq; hic dominus quidem non eſt.

Neq.

Neq; enim potuit à non domino dominus fieri L. Nemo plus iuris, De regulis iuris. ſed eſt bonæ fidei poſſeſſor: & longa ac cōtinua poſſeſſione domin⁹ de lege effici poteſt. toto tit. de vſurp. & vſucap. Hic dicitur nō naturaliter tantùm, ſed etiam ciuiliter poßidere; quod ipſius poſſeßio iure ciuili probetur. Poſſeßio igitur naturalis ſiue corporalis tantum ſemper iniuſta eſt: at poſſeßio naturalis, quæ aliquo iure ciuili nititur, ciuilis eſt, id eſt, iuſta & æqua. Eſt etiam reperire ſolam poſſeßionem ciuilem, ſine naturali: vt in ſeruo qui eſt in fuga. Quamuis enim eum tunc quidem naturaliter ac corporaliter non poßidemus, ciuiliter tamen poßidemus, certè quidem quandiu à nemine alio poßidetur L. Rem quæ nobis. D. hoc tit. Sic & fundum cuius alienus vſusfructus eſt, proprietas noſtra, naturaliter poßidere videtur fructuarius: cùm tamen eum nos ciuiliter poſſideamus. L. Naturaliter. hoc tit. & quod alibi multis in locis fructuarius, cōmodatarius, depoſitarius, qui precarium accepit, negantur poßidere, id ita intelligēdum eſt, eos non poßidere animo domini: idcircoque talem poſſeßionem quamlibet longam nihil valere ad vſucapiendum. Itaque genere quodam & poßident & non poßident.

Poſſeſsio ſitné Iuris an facti.

Ex his conſtare opinor poſſeßionem eſſe facti: quod tam multis in iure locis probatur, vt eos annumerare

pigeat: præſertim cùm obuij expoſitiq́; ſint. In quo tamen quædam adhibenda diſtinctio eſt. Nam poſſeßio merè naturalis eſt meri facti, vt quæ nullo prorſus iure nitatur. Ciuilis eſt & ipſa quidem facti, ſed quia iure nititur, habet etiam aliquid iuris. Nam qui ciuiliter poßidet, is & interdicto retinet poſſeßionẽ, dum res euincatur, & ſi diu ſine interpellatione poſſederit, rem ſuam facit: idq́; ſiue & animo & corpore, ſiue etiam animo tãtùm poßideat, dum ciuiliter poßideat L. Nemo ambigit C. eo. tit. *& certè niſi ciuilis poſſeßio haberet aliquid iuris, non diceremur adquirere poſſeßionem. Etenim quæ meri facti ſunt, non dicimur adquirere, vt nemo dicitur adquirere traditionem, & ſi traditione aliquid adquiritur. At non tantũ dicimur adquirere aliquid poſſeßione: ſed & ipſam poſſeßionem adquirere. Eſt igitur in ea aliquid facti, eſt etiam aliquid iuris. Sed ſcrupulum tibi non immeritò iniicit* L. Poſſeßionem D. hoc tit. *quæ quomodo intelligenda ſit & concilianda cum* L. Pupillus. De adquir. rer. dom. *breuiter aperiam. Nam qui dicunt eam non de poſſeſſione ciuili, ſed de detẽtione aſinia loqui, eorũ, vt ſuum verbum eis referam, planè aſinina expoſitio eſt. Pupillum ſine tutore auctore non poſſe conditionẽ ſuam vlla in re deteriorẽ facere, indubitati iuris eſt. Hoc cùm doceret Sabinus, dixerat Pupillum neq; dominiũ, neque poſſeßionem poſſe amittere niſi tutore auctore. Cùm hoc obſcurius dictũ videretur Vlpiano, in notis ad Sabinum addidit, non poſſe quidem pupillum animo, id eſt,*

volun-

voluntate ſua amittere poſſeſsionem: nam etiamſi velit eam amittere, & in aliũ transferre, nihil agit; poſſe tamen amittere id quod eſt facti, vt ſi per vim deiiciatur de fundo quẽ poſsidet. alioqui enim id damnoſum eſſet ipſi pupillo. Quomodo enim poſſeſsionem interdicto repeteret, niſi amiſiſſet? At verò alienare & animo ac voluntate ſua amittere poſſeſsionẽ etiamſi maximè velit, ſine tutoris auctoritate non poteſt, & hoc modo ſententiam Sabinianorum accipiendã eſſe docet Marcianus in d. l. Pupillus. Hæc ſunt mi Conſtantine optime, quæ mihi nunc quidem de poſſeſsione in mentem venerunt, plura fortaſſe quàm expectabas, pauciora certè, quàm habiturus eras, ſi per occupationes licitum eſſet. Sed & hæc ipſa tibi forſan vſui futura non ſunt, melioribus abundanti. Ego tamen ſcripſi tanquam futura. Si quid poſthac habebis eiuſmodi, in quo opera & conſilio meo egere tumet tibi videberis, me ſemper paratiſsimum habebis, ad ea omnia, quæ tibi & vtilitatis & voluptatis aliquid allatura eſſe cognouero. Ac ſpero me his æſtiuis menſibus, quibus res proferentur multa eiuſdem generis edolaturum, eaque ad te miſſurum. Vt ſtudioſè vterque operam demus, vt eripiamus ex animis hominum ſtultiſsimam illam opinionem, nihil in iure aut ſapienter cogitari poſſe, quod non ex illis leguleiorum lacunis hauriatur, aut eruditè dici; quod non inſulsè ineleganterq́ dicatur. Vale. Romæ XIII. Kal. Februar. CIↃ.IↃ.LXXXII.

M. AN-

M. ANTONIVS MVRETVS ILLVSTRISTIMO VIRO IVLIANO ARCHIEPIſcopo Medici, Epiſcopo Albicenſi S.P. D. LXXXVIII.

IN *ſummis doloribus, quibus vexabar ex ingẽti quadam vi flauæ bilis, quæ diu per totam ſiniſtrã corporis mei partem graſſata, tandem in tibiam ſiniſtrã tota decubuerat, allatæ mihi ſunt à te literæ, Iuliane Præſul ampliſsime, veterem illam qua vincis omnes, humanitatem tuam, ſingularemq́ amorem, quem erga me iampridem ſuſcepiſti, omni ex parte ſpirantes: quæ mihi leuationem quidem aliquam doloris attulerunt, neque tamen ita me confirmare potuerunt, vt ſtatim ad te reſcribere auderem. Miſi igitur ad Ioan. Baptiſtam Altouitam, ille enim eas mihi curauerat qui eum meo nomine rogaret, vt in ſuis ad te literis excuſationem tibi meam exponeret, polliceretur q́ me officio non defuturum, ſimul atque dolor, aut depulſus, aut mitigatus foret, quod eum feciſſe nõ dubito.* Nunc *cum Dei beneficio, non quidem me planè reliquerit dolor, ſed tamen, & multum de priori acerbitate remiſerit, & interualla ſatis crebra habeat, non differam diutius hoc æs alienum, ne merito non ruſticus modo ſed planè* ἀναίσθητος *videar, niſi perſentiſcere me oſtendero, quantum tibi debeam, qui iſta nobilitate generis, iſta dignitate, iſta eruditionis magnitudine*

tudine præditus, faſces tamen ſummitere, & de rerum mearum ſtatu tam ſollicitè atque amanter exquirere non graueris. Nam quod meam eruditionem, & eloquentiam tam multis verbis commendas, non poſſum equidem negare, quin mihi gratiſsimum ſit laudari abs te laudato viro, ſed mihi ſæpe tua legenti veniebat in mentem illud Homericum οὔτις τοι θεός εἰμι. *facis tu in eo quod plerique faciunt, vt quæ ſibi ſuperſunt, aliis non grauatè tribuãt. ſic enim & tu qui veris, ac ſolidis laudibus abundas, tenuiores amiculos earum non inuitus participes facis. Itaque iis omiſſis ad alia quæ ſcire te cupere ais, venio. ego Iuliane mi præſtantiſsime, æquitate animi eadem ſum, qua ſemper fui: conditione, quod ad* τὰ ἔξωθεν *attinet meliore atque optabiliore. Nam & ipſos Principes ciuitatis amiciſsimos, quoſdam etiam mei ſtudioſos habeo: & opum is modus eſt, qui ad liberaliter viuendum ſit ſatis. Cuius rei vel hoc tibi argumentum ſit: quod ſuperioribus menſibus petita prius eius rei à Pontifice venia, publico docendi munere, quod annos in hac vrbe vnum & viginti ſuſtinueram, ſpontè me abdicaui, & tamen ex eo capiebam quot annis ſeptingentos aureos nummos, quam pecuniam nemo niſi aliunde affatim inſtructus: facile, vt opinor, contemſerit. Cauſæ mihi fuerunt capiendi eius conſilij multæ. Quinquaginta octo annos natus ſum, & ſentio me paulatim viribus defici. ſemper autem audiui à ſapientibus dici, deſinere ſatius eſſe, quàm deficere.*

Multa

Multa ſcripta habeo partim inchoata, partim etiam affecta, quæ mecum omnia intercidant neceſſe eſt, niſi mihi ad ea expolienda otij aliquid ſumpſero. ſimul verebar, ne quis ἀπληςίαν meam accuſaret, ſi quod ſatis ſuperq; eſt ad tutandam vitam conſecutus, labori tamen non parcerem, ſed amplificandæ rei ſupra modum ſtuderem. Ergò & hac ſuſpicione me exſolui & otium mihi, vt ſpero, in reliquã vitam comparaui. Quo tamen otio non ad ignauiam abutar: ſed ſemper aliquid moliar, quod me prodeſſe poſteris ſi minus potuiſſe, at certè toto animo voluiſſe teſtetur. deſcribuntur hic nunc à typographis opera omnia Senecæ emendata, ſtudio ac diligentia mea: quæ ſimul abſoluta erunt ad te mittentur. ſequetur Commentarius *in* Ethica *Ariſtotelis, aliaq; deinceps, quæ tibi non vſquequaq; diſplicitura confido. Interea mitto ad te oratiunculam habitam hîc à me in funere Pauli Foxij Archiepiſcopi Toloſani, magni ac præſtantis viri, tibique, vt opinor, non ignoti. Addidi duo quædam poematia mea, ad quæ familiaris quidam meus notulas quaſdam adiecit, non prorſus inelegantes. Hæc pauca libenter accipies, teq́; iis oblectabis, dum à me grauius aliquid & dignius, quod ad te mittatur, accipias. Interea oro te per illam ſæpe mihi ſpectatam humanitatem, ac comitatem tuam, vt amare me pergas, eiuſque rei mihi fidem interdum, quod cõmodo tuo fiat, tuis iucundiſſimis mihique optatiſſimis literis facias. Vale. Romæ VI. Kal. April.* CIↃ. IↃ. LXXXIV.

M. AN-

M. ANTONIVS MVRETVS I. C. S. D. PAVLO SACRATO SVO.

LXXXIX.

AT ita tu me, dum viuam, meritò ames, Sacrate optime, vt ego ſtatim accepto annuo illo munuſculo tuo literas ad te ſcripſi, quibus ſignificarem quàm mihi, vt tua omnia, gratum atque acceptum fuiſſet. Neq; *tamen recordari nunc queo, cui literas dederim, niſi id quidem liquet mihi deierare, à me ſcriptas fuiſſe. Ex illo tot me occupationes impeditum, deuinctumq́; tenuere, etiamque nunc tenent, vt interdum vitæ me ipſius tædium capiat; eò magis quod amicis multa poſtulantibus, ne ſi derumpar quidem, ſatisfacere omnibus poſſum; Et vt cuiuſque petitioni deſum is ſe à me negligi putat, mecumque expoſtulat, quod parum ſibi in amore reſpondeam. Ego verò interdum ita obruor multitudine eorum quæ à me poſtulantur, vt quò potiſſimùm vertere me debeam, ſatis conſtituere non poſſim. Quare, ſi me amas; vt certè amas, neque enim exemplum tuum ſequi volo, vt de tua erga me voluntate dubitare fas putem. Sed ſi me amas, vel potius quia me amas, ignoſce interdũ occupationibus meis, & quando bonum nomen eſſe me ſcis* ὑστερήμενον *interdum eſſe me patere. Mittam breui quæ pollicitus ſum in iure ciuili, iam enim deſcripta ſunt, neq; quicquã aliud ſupereſt, quàm vt à me demùm percurrãtur ſi quid*

ſi quid fortè peccatum eſt ab eo qui illa deſcripſit. Habebis *& librum epiſtolarum mearum, & alia quædã, quandoquidem libet tibi in nugis meis bonas horas conſumere. Vale. VII. Id. Iul.* CIƆ. IƆ. LXXX. Romæ.

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. FRANCISCO BENCIO SVO XC.

ETSI *eum qui hás ad te literas adfert, ſatis & tibi, & cæteris tui ordinis hominibus pro veſtra omnium pietate commendatum eſſe confido: putaui tamen aliquid acceſſurum ſi eum mihi magnæ curæ eſſe & à me non vulgariter diligi omnes cognoſceretis.* Peto *igitur à te, non tantum vt ipſe quicquid potes ſtudij, operæ, officij, in eum libenter conferas: ſed etiam vt eum meo nomine commendes diligentiſsimè iis omnibus è veſtra ſodalitate, quibus ipſe cõmendari ſe volet.* Iampridem *& ego vos omnes ex animo conſtantiſsimè amo, & mihi perſuadeo me à vobis viciſsim amari.* Nihil *dignius aut meo perpetuo erga vos ſtudio atq; obſeruãtia aut in quo melius ac certius veſtri erga me amoris magnitudo perſpiciatur, efficere poteſtis; quam ſi huic adoleſcenti omnia pietatis & charitatis* Chriſtianæ *officia tribuatis.* Hoc *à te Maſeo, Fuluio,* Horatio *meis, aliis quoq;, ſi opus fuerit, ſed his p̃cipuè exponi, ac patefieri volo. A te autem vetere alumno diſci-*

diſciplinæ meæ prope pro meo iure quiduis poſſe videor poſtulare. Mi Benci optime, & cariſſime etiam atque etiam vale. prid. Kal. Iun. M. D. LXXV.

EIDEM.

XCI.

ETSI *eum qui has ad te literas adfert, ſatis & tibi & ceteris tui ordinis omnibus pro veſtra omnium pietate commendatum eſſe confido: putaui tamen aliquid acceſſurum, ſi eum mihi magnæ curæ eſſe, & à me non vulgariter diligi omnes cognoſceretis. Peto igitur à te, non tantum vt ipſe quicquid potes ſtudij, operæ, officij, in eum libenter conferas: Sed etiam vt eum meo nomine commendes diligentiſſime iis omnibus è veſtra ſodalitate, quibus ipſe commendari ſe volet. Iampridem & ego vos omnes ex animo conſtantiſſime amo, & mihi perſuadeo me à vobis viciſſim amari. Nihil dignius aut meo perpetuo erga vos ſtudio atq; obſeruantia, aut in quo melius ac certius veſtri erga me amoris magnitudo perſpiciatur, efficere poteſtis; quam ſi huic adoleſcēti omnia pietatis & caritatis Chriſtianæ officia tribuatis. Hoc à te, Maſeo, Fuluio, Horatio meis, aliis quoq;, ſi opus fuerit, ſed his præcipuè exponi ac patefieri volo. A te autem vetere alumno diſciplinæ meæ, prope pro meo iure, quiduis poſſe videor poſtulare. Mi Benci optime & cariſſime etiam atq; etiam vale. Prid. Kal. Iun. M. D. LXXV.*

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. CHRISTOPHORO PLANTINO SVO XCII.

VIDE quæ ſit vel tabellariorũ negligentia, vel temporum difficultas. Binas literas tuas quarum priores decimo die Octobris, poſteriores die duodecimo Decembris datæ erant, eas vtraſq; cum aliquot capitibus variarum lectionum mearum, & parte Electorum Lipſij accepi Kalendis Februarij. ſæpe iam ad te ſcripſi, ne vllam aliam præfationem exſpectares, ſed ea ipſa quæ octo prioribus libris iampridem præpoſita eſt, ſine vlla mutatione vterere: ſed video multas meas ad te literas intercidiſſe. Literas tuas ad Symphoniacos Pontificis, ſtatim reddẽdas curaui. Ad Lipſium ſcribo. Reliquũ variarũ mearum & Electorũ ipſi⁹ cupidiſsime exſpecto. Velim ſcire, num tibi cõmodum futurum ſit, deſcribere typis tuis libros Ariſtotelis ethicorũ ad Nicomachum græcè, ducentis amplius locis à me emendatos. Cuperem eos primũ ſeorſum edi: ac tum demum cõmentarium in eos meum, quàm bonum neſcio, vberem certè & copioſum in eos emitterem. Habeo et notas in Thucydidem, in Xenophontẽ, in Plutarchum ſane multas: quas ad te mittã, ſi tãti mea eſſe putaueris. Sin eorũ omnium editionẽ è re tua futuram non putas: ſupprimam⁹ ſanè omnia. Iampridẽ enim taliũ rerũ ſatietas me quædã tenet: neq; mihi longius ꝗdquã videtur, quàm dum, vacuo et ſoluto animo, hanc deteriorẽ ætatem meliorib⁹, id eſt theologicis ſtudiis dicare poſsim. Mi Plantine optime & amãciſsime vale. V. Id. Febr. Romæ

M. AN-

M. ANTONII MVRETI POEMATA,

PARTIM NVNQAM ANTEA IN GERMANIA, partim neq; alibi vſquam in lucem edita.

M. ANTONII MVRETI POEMATA.

PSALMVS XXVI.

Dominus illuminatio mea.

CLARA *mea ipſe Deus præpandit lumina menti,*
Ipſe mihi DEVS *eſt indubitata ſalus*
Quem metuam? vitam ecce meam Deus ipſe tuetur,
Cur paueam, varios concipiamq́; metus?
Cum fera me vallo cinctum propiore teneret
Et fureret carnes turba vorare meas.
Ipſemet impegit, qui me prope ceperat hoſtis,
Ipſe cadens vaſto corpore preſſit humum.
Ergo inimica necem mihi iam ſi caſtra minentur,
Nullus erit, pulſet qui mea corda pauor.
Prelia ſi ingruerint, expers terroris obibo,
Spe fidens vna, præſidioq; Dei
Vnum concedi petij mihi munus ab ipſo,
Idq; vnum ſummis vſque petam precibus.
Exigere vt tanti ſpetioſa regis in aula
Fas mihi ſit vitæ tempora tota meæ.
Vt colluſtrem oculis nulli loca nota profano,
Et Domini aſpectu, deliciiſq; fruar.

PSALMVS L.

MIſerere clemens, obſecro mei, Deus,
Illamq́ magnam plane & admirabilem
Oſtende culpis in meis clementiam.
Immenſa miſericordiæ illa vis tua
Iniquitatem deleat, quæſo, meam.
Laua amplius me, & elue maculas Pater
Quas tetra labes ſceleris aſperſit mihi,
Vt lotus à te mundus iterum appaream.
Namq́ ipſe culpas, hei mihi, agnoſco meas
Et vſq́ quoquo lumina obuertam miſer
Armata tamquam facibus, & toruum intuẽs
Peccati imago animum pauentem territat.
Tibi, heu, tibi vni, ſumme cunctorum arbiter
Cuius vereri maximè iram par fuit,
Væſanus illo meq́ impleui crimine
Perpetua dictis caſtet vt fides tuis,
Vincaſque, de te ſi quis aliter iudicet.
Ne, quæſo ſæui; namq́ ab ipſa origine
Genitricis aluo adhuc tepente conditum
Maculauit, heu, me fœda peccati lues.
Et tu tamen, cui cara ſumme eſt veritas,
Sapientiæ mî arcana detexti tuæ.
Aſpergar abſte, aſpergar hyſſopo, Pater,
Munduſq́ fiam, tu benignus me ablues
Ero ipſe tunc nitidior intacta niue.
Tunc aure læta nuntios optabiles

Acci-

Accipiam, vbi eſſe mitigatum te audiam.
Tunc & meorum obtrita compago oßium
Exiliet illo delibuta gaudio.
Auerte culpis à meis vultum precor,
Iniquitates & bonus dele meas.
Supreme, mundum cor create in me Deus
Rectumq; rurſus ſpiritum intra me innoua.
Noli tuo me arcere ab aſpectu procul,
Tuum nec à me ſpiritum ſanctum auferas.
Tua ſalutis redde lætitiam mihi
Et principali ſpiritu fulcito me.
Vias docebo ſedulus iniquos tuas
Et mente verſa ad te redibunt impij.
Turpi inquinatum cæde me expia, Deus
Deus ſalutis auctor, & princeps meæ.
Lingua vt moleſtis impedita nexibus
Soluta laudes cantet exultim tuas.
Tu domine, labra, qui potes, aperi mea
Et patere laudis me eſſe præconem tuæ.
Nam victimarum duceret ſi te cruor,
Magnam obtuliſſem victimarum vim tibi.
Sed tibi holocauſta ingrata, & iniucunda ſunt.
Sacrificium tibi omnium gratißimum eſt
Mens, criminis quam vexat admißi dolor,
Contritum, & abiectum ad pedes tuos, Deus
Cor pænitentis ſpernere haud quanquam tuum eſt.
Domine Sioni iam benefacito libens,
Excelſa ſurgant magna & vrbis mœnia.

Tunc iuſta ſacra, & vera faciemus tibi.
Tunc, tibi holocauſta, qualia ipſe vis, cadent:
Tunc quod tenello te iuuet vitulo magis,
Tuis ſonabit omnis ara laudibus.

Psalmvs LI.

Quid gloriaris in malitia.

Quid gloriaris perfide, quid times?
An iſta verum neſcia proloqui
Te cæteros ſupra ferocem
Lingua bonis inimica reddit?
Cura vna, & vnum eſt id ſtudium tibi
Noctes dieſq; hanc, vt potes, aſperas
Nouaculæ in morem: & latentes
Inſidias ſtruis huic & illi.
Te læta damnis improbitas iuuat,
Egenſque ſemper pluris iniquitas.
Tu fœda facta, & fraudulenta
Vſqúe nouis cumulare gaudes.
Queiſcunque verbis, ô ſcelerum artifex,
Poſſe in ruinam præcipites agi
Confidis inſontes amicos,
Illa tibi didiciſſe melli eſt.
Quapropter vltor, ne dubita, Deus
Tandem à merenti ſupplicium exiget:
Radicibuſq; euulſum ab imis
Sedibus eiiciet tuis te.

At, hac videntes, artubus intimis
Iuſti intremiſcent: at magis ac magis
Ne prouocent in ſe quoque iram
Numinis admoniti tacebunt.
Tu riſus illis interea miſer
Iocusq́ fies. en tibi qui Deum
Temnebat adiutorem: & in ſe
Sat ſibi præſidij putabat.
Quid nunc, quod illum per ſcelera, & dolos
Extructæ in altum diuitiæ iuuant?
In puluerem cuncta ac fauillam
Et tenues abiere in auras.
Ego autem, in vno ſpem mihi qui Deo
Omnem locaui, liber agam metu,
Florens oliuæ inſtar nitentis,
Quam Domini ſtudium tuetur.
Semperq́ regum maxime te canam:
Nec me ſonoris deficiet tuum,
Plaudente iuſtorum corona,
Carminibus celebrare nomen.

AD SACRAM CHRISTI CRVCEM.

O VNA *ante alias omnes venerabilis arbor,*
Quæ roſeo Domini tincta cruore mades;
O ter felix ſpina, ſacro quæ in vertice fixa
Diuinum æterno cingis honore caput.

Felices claui, felicia vulnera, felix
Haſta, ſacrum licuit cui reſerare latus,
Vt manans geminus ſanctis ex artubus imber
Humani maculas elueret generis:
O mihi ſi detur fel illud, & illud acetum,
Dulcia quod Domini contigit ora mei,
Quid ni vtrumque mihi ſit nectare dulcius, ille
Dempſit eis omnem tactus amaritiem:
Sed maneat potius felli natiuus amaror,
Immodicus fauces & mihi radat acor,
Vt tormentorum fas ô bone CHRISTE *tuorum*
Deguſtare aliquam ſit mihi particulam.
Heu miſerum me, CHRISTE, *ego te hoc in ſtipite fixi,*
Debita erant culpis ſupplicia iſta meis,
Pro me tam lato tibi vulnere pectus apertum eſt,
Impoſita & capiti ſpinea ſerta tuo.
Perq́ꝫ manus ego perq́ꝫ pedes ferrum iſtud adegi,
Hæc te cuncta mei ferre ſubegit amor:
Quod pro me indueras, pro me eſt lacerum vndiqꝫ corpus
Vulneribus, nec iam pars patet vlla nouis,
Et ceſſo in lacrymas? quæ me tigris aſpera, quæ me
Vrſa ferox, ſiluas inter, & antra tulit?
Fundite largiflaos immitia lumina fletus,
Tundite nil veritæ pectora dura manus;
Ante crucem te CHRISTE *tuam proiectus adoro,*
Et licet indigno te tamen ore precor,
Vt quando generis lauiſti crimina noſtri,
Quod ſine te inferni præda latronis erat,

Sorden-

Sordentem vitiis me, & probris vndiq; opertum
Et nimis illecebris corporis implicitum
Quamquam obluctantem tua per veſtigia ducas,
Participemq; tui muneris eſſe velis.

ALIVD.

O CRVX *tincta ſacri flumine ſanguinis*
Olim ſupplicium mancipiis graue,
Nunc regum capiti præcipuum decus,
Te flexo colimus genu.

CRVX *hoſtes hominum ſola procul fugat.*
Crux ſola inſidiis munit ab omnibus.
Aduerſa intrepidus deſpiciat licet,
Cuius ſpes cruce nititur.

AD B. VIRGINEM, TEMPLI AD NIVES, SEV MAIORIS ROMAE.

NOX *nondum exacta eſt: criſtata ſed ales acuto*
Significat cantu non procul eſſe diem.
Et mihi iam precibus placata ex more diurnis
Numina: quid, dum ſe lux noua prodit agam?
Quid potius, quam iacta noui fundamina templi
Illa etenim feſti eſt huius origo, canam?

Virgo

Virgo faue ter ſancta. tuo hæc meditamur honori,
Et quanquam incultos excipe blanda ſonos.
Liberius triplici cinctus diademate frontem
Romuleæ cuſtos vrbis, & orbis erat.
Patricij per idem tempus florebat honore
Ioannes atauis, req́; fideq́; nitens.
Par erat huic opibusq́;, locoq́;, & moribus vxor,
Et prorſus tali nubere digna viro:
Sed ſterilem illius Dominus concluſerat aluum:
Nec iam anui prolis ſpes erat vlla ſuper.
Nec quiſquam eiuſdem quem lex Pratórue vocaret
Gentis erat, ipſi gens ſibi tota duo.
Sæpe ſibi hæredem precibus poſcebat vterque:
Non exauditas flebat vterque preces.
Venerat aſſuetis ſuccincta caloribus æſtas,
Torrebat fiſſos Sirius acer agros.
Compoſiti lecto cara cum coniuge eadem,
Lumina Patricij vinxerat alma quies.
Cùm Virgo frontem ſtellis redimita coruſcis
Per thalami clauſas viſa ſubire fores.
Stansq́; toro ſupra, Quid te tam ſæpe fatigas
Hæredem certum dum tibi poſcis? ait.
Ipſa ego quam cernis, iam nunc ſibi deſtinor heres,
Quæ pedibus lunam, lucidaq́; aſtra premo.
Tu modò quæ dicam memori fac mente recondas,
Non tibi fas verbis indubitare meis.
Proxima cum radiis aurora retexerit orbem,
Conſcende excelſas impiger Exquilias.

Quaq́;

Quaque ſolum latè niuibus candere videbis,
Hic claranda meo nomine templa loca.
Dixit & in cælum multa cum luce reuerſa eſt.
Ima ſeni gelidus concutit oſſa pauor.
Surgit & extemplo Lateranas tendit in ædes
Cunctaq; Pontifici voce tremente refert.
Ille quoque obiectam ſpeciem ſibi narrat eandem,
Viſaq; res cura dignior eſſe graui.
Pontificis iuſſu clerus populusq; vocatur
Monſtratiq; ſimul per iuga montis eunt.
Deuenêre locos, vbi ſe nix plurima cœlo
Fuderat, & latam ſparſa tegebat humum.
Attoniti vnà omnes præſentia numina clamant,
Pacemq; & veniam ſupplice voce petunt.
Nec mora. ſignatur templo area lata futuro
Liberius ſancto conſecrat ore locum.
Hinc Nonis adiectus honos ſextilibus ille eſt
Hinc agitur feſtus nunc tibi Roma dies.
Nos quoque iam ad templum quoniam diluxit eamus,
Virginis vt ſanctæ ritè precemur opem.

ECCLESIA GENTIVM.

F*VSCA quidē, neq; enim pudor eſt mihi vera fateri*
Sum, fateor, vultu fuſca, decora tamen.
Me fuſcam genitrix in luminis edidit oras,
Et vitiis ſparſam multiplici macula.

Gratia

Gratia ſed nitidis vbi me ſemel abluit vndis,
Tota fui ſubitò candida, tota decens.
Hinc me pulcher amat ſponſus ſuper omnia rerum
Datq́; animi aßiduè pignora certa ſui.
Ipſa quoq; vt par eſt, ipſius amore liqueſco
Pro quo dulce mihi eſt, viuere, dulce mori,
Quàm iucunda exeſt animæ mihi flamma medullam:
Quam ſuaue in medio pectore vulnus hiat.
Nec meus hic nullo minuetur tempore languor
In bona nil iuris talia tempus habet.
Quin etiam cùm mors animæ ſeduxerit artus,
Tum demùm æternus nos ſociabit amor.

M. ANTONII MVRETI AD NICOLAVM VIENNENSEM EPISTOLA.

INCLYTA *nobiliũ ſoboles,* NICOLAE, *parentum,*
Qui iam nunc ipſo ex ætatis limine ſigna
Virtutis præbes nobis manifeſta futuræ,
Nimirum ſapis, & rem rectè intelligis vnus,
Qui licet antiquis ortus natalibus, haud te
Ante tamen ponis reliquis, ſed fronte modeſta
Alloqueris cunctos, vultuq́ humanus amico,
Non vlli renuis dextram præbere fidelem:
At quidam contrà nullis maioribus orti,
Ore tamen tumido voces efflare ſuperbas,
Æqualesq́ ſuos audent contemnere, tanquam
Indignos queis ſeſe æquali fœdere iungant:
Quos tu deridens, inter nihil eſſe, parente
Quo ſit quiſque creatus, ais, dum ſit modò veræ
Virtutis ſtudioſus, amétque in rebus honeſtis
Ponere labentis fatalia tempora vitæ.
Cui non Siculiæ notus dominator opimæ,
Qui de figlina eſt ad regni euectus habenas?
At contrà Perſei, qui claram rexerat olim
Pallenen, natus, fortunæ ludibrium, amplos

Inſtabat

Inſlabat folles, & regis filius, vnco
Impoſitam incudi verſabat forcipe maſſam.
Quid? non & matris captiuæ abiecta propago,
Cui regni flamma index circum tempora fulſit,
Regali ſedit ſolio? Quid ſtemmata iactas?
Num pueri regum parte enaſcuntur eâdem,
Qua mendicorum? nunquid communis vtriſque
Materia eſt? nunquid morbis obnoxius æquè eſt,
Quem lana Aſſyrio velat medicata veneno,
Principibus proauis, claróque ex ſanguine natum,
Et ſub Aquitanis ſordet qui bardocucullis,
De peronato genitus patre? nonne ſorores
Noctigenæ, vitas hominum quæ pollice verſant,
Sunt æquè immites generoſis, vilibus æquè?
Quidnam igitur præſtat mendico hic nobilis iſti?
Aut quid nobilitas tandem eſt, niſi fumus inanis?
Nam ſi vim verbi inſpicias, & nobile ſcortum
Dicitur, & latro nonnunquam nobilis: imò
Nomine ita accepto, Pornus quoque nobilis ipſe eſt.
Sed nempe inſanit vulgus, multoq́ veratro
Indiget, indignos alienis laudibus ornans.
Qui ſe non vllo deturpat crimine, quiq́
Viribus ingenuas totus amplectitur artes,
Is mihi, ſit quamuis genitore creatus egeno,
Nobilis eſt: at qui, vitiorum mole grauatus,
Nil præter ſtatuas, & auorum nomina iactat,
Si verum excutias, longè abiectiſſimus ille eſt.

AD IA-

AD IANVM ANTONIVM BAIFIVM.

IANE *mei cordis longè pars maxima, quocum*
Dulce mihi eſt totos crebrò componere ſoles,
Dum tu aut Niliacæ meditaris funera Thisbes,
Inficiens atro candentia poma colore,
Aut opus eximium numeris ſublimibus aptas,
Syrmate conſpicuus, picturatoq́ cothurno,
Carmine nos humili noſtros includimus ignes,
Aut breuibus ſcriptis dulces affamur amicos,
Aut vitiis genuinum infigimus. Omnia nos hæc
Paruula inaudaces: tibi fas maiora parare,
Cui totus ſe Helicon, totusq́ recludit Apollo.
Ad vires ſe quenque ſuas componere verum eſt.

AD STEPHANVM IODELLVM.

SEMINA *ſunt quædam naſcentibus inſita nobis,*
Queis, duce natura, ad varias impellimur artes:
Ille fori rabiem, væſanaq́ iurgia laudat,
Et pauidos grata defendit voce clientes,
Impatiens oci: contrà hic ſulcare carinis
Regna tridentiferi gaudet patris, & trabe vaſta,
Viſere longinquo terras ſub ſole iacentes:
Prodigus hic vitæ violentis ducitur armis,

Gaudet & hoſtili ſtagnantes ſanguine campos
Aſpicere, & litui ſonitu recreatur acuto:
Ille ſui nunquam fines excedere agelli
Auſus, amat tacitis deducere paſsibus æuum,
Proſcindens magnæ gremium genitricis, & altis
Pinguia Triptolemi committens munera ſulcis.
Nos Muſæ, Iodelle, tenent, genitorq́ue Lyæus,
Quem rigidi ambiguo venerantur numine Thraces,
Et Nymphæ celeres, & capripedes Satyriſci.
Nos & luce noua luſtrat dum Delius orbem,
Et iubar auricomum tremulis dum fluctibus abdit,
Addictos ſtudiis videt, intentosq́ue labori.
Sed tua te virtus, animi te viuidus ardor
Æquales longè ante alios vnum abripit: vni
Pupureis dictant Muſæ tibi talia labris,
Qualia pulchricomus, choreas ducentibus ipſis
Cantat, & ad numerum ſimul ipſe mouetur Apollo.
Felix ingenij, viridi cui detur ab æuo
Longæuos æquare ſenes, & carmine dio
Demulcere animos: iam te ipſe tumeſcit alumno
Sequana, iam virides reſonant tua nomina ripæ.
Perge agedum, neu te venienti ſubtrahe famæ:
Non te Parca feret totum: non totus obibis,
Parsq́ue tui effugiet ferales optima flammas.
Muſa ſuos vetat ipſa mori: dat viuere Muſa
Perpetuò & famam memorem per ſecla propagat:
Cælo Muſa beat: famam tibi Muſa perennem
Protrahet, & cælo te olim, Iodelle, beabit.

ELEGIA

ELEGIA
Ad F. VERVM Lomenium.

HEI mihi, cur genio vis me pugnare Lomeni
Naturæq́; iubes vertere iura mea?
Cúrue parum gratas impellis durus ad artes,
Muſica cui ſolum ſacra placere vides?
Nam nec agris miles fieri, nec idoneus armis,
Cui ſemel arriſit ruſtica vita poteſt.
Nec ſi quem placido naſcentem lumine Clio
Viderit, admota contigeritq́; manu,
Aut bonus hoſtiles vnquam fœdare cateruas
Aut ad ſæua fori iurgia promptus erit.
Omnia ſed fugiens tranquillæ inimica quieti
Exiget ætatis mollia fila ſuæ,
Magnarum ſecurus opum, ſecurus honorum
Omnia deſpiciens, quæ leue vulgus amat:
Ille etiam ſummos audax contemnere reges,
Præq́; ſua miſeros conditione putans.
Caſtra iuuent alios, belliq́; inamabile murmur,
Miſſaq́; non ſiccæ corpora multa neci,
Queis rapiat primæ teneros lanuginis annos,
Acceleretq́; ſuum parca ſeuera diem:
Gaudeat hic miſeros inter clamare clientes,
Et pauidos duro terreat ore reos:
Hic adeat terras alio ſub ſole calentes,
Littoraq́; inſtructa plurima claſſe legat,

Seu ferat Herculeas animus ſpectare columnas,
Seu ferat annoſos ire ad Hyperboreos,
Durus, qui fragili vitam committere ligno
Audet, & ignotas æquoris ire vias,
Nec timet inuerſo decumanos marmore fluctus,
Securusq́ animi ſquamea monſtra videt.
Non ſic diuini mitiſſima pectora vates,
Æthereo quorum flamine corda calent.
Ocia ſectantur ſedenim, tacitosq́ receſſus,
Et ſua neglectis vrbibus arua colunt,
Splendidaq́ & multo ſpectanda palatia luxu
Contemnunt, humiles anteferuntq́ caſas:
Illic & ſiccant generoſo plena Lyæo
Pocula Biſtonia frigidiora niue,
Sic ego ſim: liceatq́ mihi mea Muſa, per agros
Non alia vitam ducere ſorte meam.
At tu, quantum in te eſt, aliò nos ducere tentas,
Aſtrææq́ ſequi numina, Vere, iubes:
Et, quid ais, quæſo, molli tibi carmine quondam
Proderit aut homines, aut cecinisse deos?
Scilicet vt toti fueris cum fabula vulgo,
Cumq́ erit in vultu plurima ruga tuo,
Fortiter eſurias, vt te mala cogat egeſtas
Multa pati forti non patienda viro,
Sectari menſas, blandè appellare potentes,
Tollere mentitis laudibus aſtra ſuper.
Quod niſi deſiperes, poteras in luce forenſi
Verſari, & laudem quærere, opesq́ tibi.

Excute decepta blandum de mente furorem,
Qui tibi, ni caueas, pernicioſus erit.
Aduertit tardas qui recta monentibus aures,
Exitium demens fabricat ipſe ſibi.
Ergo ego vt hirſuti verboſa volumina Baldi,
Vt diſcam leges Iuſtiniane tuas,
Dediſcam teneri modulamina blanda Properti,
Dediſcam numeros culte Tibulle tuos?
Ah peream prius, & ſæuo me fulmine tactum
Trudat in obſcuras Iuppiter ipſe domos.
Diſpeream, ſi quicquid opum, ſi quidquid honorum eſt,
A genere hoc vitæ me reuocare poteſt.

M. ANTONII MVRETI

AD IOANNEM AVRATVM VIRVM VTRAQVE LINGVA eruditiſsimum,

ODE.

AVRATE gentis grande decus meæ,
Qui tenſa docta fila legens manu,
Seclis inexpertum vetuſtis
Ambroſio iacis ore nectar,
Quid eſſe cauſæ ſuſpicer, inuida
Suis quòd ortos Gallia finibus
Aut odit, aut ſpernit poëtas,
Vſque fauens peregrinitati?
Atqui vetuſtis temporibus ſuos
Et fouit Hellas, & Latium ſuos
Quæ prauitas nos mentis vnos,
Ne faciamus idem, coërcet?
Nihil daturum me auribus hîc tuis
Velim arbitreris, ſim licet & fide
Pridem tibi, & communitate
Sanguinis, & patriæ alligatus:
Nil iſta ſed me commoueant tamen,
Aurate, palpo percutere inſcium,

Vt lau-

Vt laudibus te ornare pergam,
Ni tua me propè ſingularis
Virtus moueret. Nil faciles tibi
Muſæ negarunt: ſeu libeat fide
Sacrare Græca, ſeu Latina
Nobilium inclyta facta regum.
Hac arte quondam quas ſibi copias
Dirces alumnus, quod peperit decus?
Contrà, tuos mercede iuſta
Quiſnam hodie decorat labores?
Præiudicatæ quòd niſi nos premat
Auctoritatis pondus, erit nihil,
Cur non, metu planè remoto,
Cedere te inficiemur illi.
Sed nempe virtus temporibus iacet
Depreſſa noſtris: hinc fit, vt vnici
Virtutis altores poëtæ
Clade etiam ſimili premantur.

IN DISCESSV DANIELIS SCHLEICHERI, FILII LONgè dulciſsimi.

DESCENDE *cælo, & iam mihi lugubres*
Regina dicta Calliope modos,
Quibus furentem, eheu, ſub imis
Viſceribus retegam dolorem.

Dic, diua, carmen, quale per herbidi
Ripas Cayſtri, candidulum caput
Traiectus immiti ſagitta
Voce canit moriente cycnus.

Aut qualia olim coniuge Thracius
Rapta ſacerdos dixerat, ad ſonum
Quorum & feræ immanes quierunt,
Et rabidi poſuere venti.

Ah! vnde queſtus incipiam meos?
Quæ prima ſe vox pectore proferet,
Iterq́ laxabit querelis?
Nam meus hinc DANIEL *recedit.*

Nunquámne poſthac, ô iuuenum decus,
Quotquot iugales dum citat aureos,
Terramq́ colluſtrat iacentem,
Igniuomo videt ore Phœbus,

Nunquámne poſthac conſpiciam tuos,
SCHLEICHERE, *vultus? cur igitur moror,*
Nec triſtis inuiſaq́ vitæ
Fila ferox inimica rumpo?

Vox damnatori *Iam iam valete ô gaudia, & ô ioci,*
Et quicquid antehac dulce fuit mihi:
Venite iam fletus perennes,
Perpetuiq́ venite planctus.

Innixa ramis Daulias vt nouis,
Cui cautus auceps, furtifica manu
Pullos tenellos inuolauit,
Mœſta ſedet, geminatq́ queſtus,

Et ſe

Et ſe doloris vulnere conficit,
Sic ipſe poſtquam deſiero tui
Aſpectu amato atque expetito
Poſſe animum exſatiare vultus,

Eheu, quibus tunc fluctibus opprimar!
Quantas dolorum perpetiar faces!
Quàm ſæpe, te vt ſpectare poßim,
Morte mea cupiam paciſci!
Lenito crebris hæc mala literis,
O nate, ſaltem, nèue animo patrem
Depone, qui, dum viuet vnum
Pectore te retinebit arcto.

Ad Claudium Voëſium.

CLaudi integello pectore amabilis,
Qui mente ſolus diſiicis à mea
Acerba curarum, benignis
Vocibus, alloquioque dulci,

Non ſic timenda eſt, in Lybiæ iugis
Quæ, matre rupta, vipera naſcitur:
Non ſcorpij cauda minaces,
Non geniti ſub aquis chelydri:
Non herba tetro noxia gramine,
Quamcumque tellus Theſſalis educat,
Non illa, quam ſtillante rictu
Spuma canis genuit triformis.

Dira vt latentis tela Calumniæ,
Quam Dite Tellus ſuſtulit ex patre,
Nefariam inſontéſque fictis
Criminibus premere efficacem.
Hæc conglobatis ſuſpitionibus
Beli nepotem perdidit, hæc malæ
Adegit ad potum cicutæ
Innocuum ſophiæ parentem.
Dum Phœbus Indos exoriens nouo
Afflabit igni, Beticolas cadens,
Non vlla Theſidæ modeſti
Secla pudicitiam tacebunt
Agreſſa blandis hunc ſua fraudibus
Nouerca pellax, quid iuuenum decus,
Labentis iſtud ver iuuentæ
Perdis, ait, tenerúmque florem?
Cur editorum per iuga montium,
Antris latentes perſequeris feras?
Tibi abſque telis, retibúſque
Præda domi melior parata eſt.
Accede, neu te pœniteat mei
Fructus pudoris carpere primulos:
Non me ore natura indecoro
Protulit, immeritámue amari.
Quid vana legum vincula te mouent?
Natura nullos concubitus vetat,
Sed compedes vaniſsimæ iſtas
Cura hominum ſibi fabricata eſt.

Nil

Nil ille motus, deſine vocibus
Tentare mentem ſpurcidicis meam,
O ſpurca, & in tauros furenti
Progenies genitrice digna.
Hæc fatus in teſqua, & nemorum abditos
Abit receſſus, geſa manu rotans:
Vadentem odora & vis ſagacium
Anteit, & ſequitur Laconum.
Quid innocenti ſed iuueni tamen
Seruaſſe tanto à crimine profuit
Mentem, ſi apud patrem reuerſum
Impia plus potuit nouerca?
Cuius querelis ille adeò integer
Per vota patris filius occidit,
Cautes & eliſo marinas
Imbuit emoriens cerebro.
Nec me venenis non petiit ſuis
Illa ipſa mendax anguipedum ſoror,
Mendaciorum procreatrix,
Perpetua & ſcelerum architecta:
Sed dexter illi me eripuit deus,
Vmbone tanquam me triplici tegens:
Cuius memor, nunquam canoris
Verſibus hunc celebrare mittam.

calumnia

AD

AD PETRVM RONSARDVM GALLICORVM POETARVM facilè principem.

RONſarde Aonij pectinis arbiter,
Qui princeps reſonum ſolicit as ebur,
Ventorumque minas, & celeres potens
Lapſus ſiſtere fluminum,
Quando te reducem Vindocino ex agro
Cernemus, veterum turba ſodalium?
Quis te, quis niueo vellere conditus
Nobis reſtituet dies?
Qui deſiderio perpete nunc tui,
Heu quæ non facimus vota? quibus ſacros
Poſtes muneribus cingere parcimus?
Quas non concipimus preces?
O ſaltem interea, quicquid agis, memor
Noſtri viue: ita te curribus aureis
Rumor per liquidum gemmeus aëra,
Spectandum populis vehat.

in Ep. L.

AD NICOLAVM DENISOTVM COMITEM ALSINOVM.

BAcchus poëtas & facit, & fouet:
Bacchus poëtarum ingenia excitat:
Bacchus nouem præſtat puellis,
Et melior, potiorq́ Phœbo eſt.

Ter

Ter terna quiſquis pocula ſumpſerit
Dulcis Falerni, ſentiet hic ſibi
Calere diuino furore
Carmina ad eiicienda mentem.

Sic letus olim vixit Anacreon
Cinctus virenti tempora pampino,
Sic Ennius ſemper madenti
Gutture carmina funditabat.

Algentis at quos potus aquæ iuuat,
Frigent eorum carmina, nec ferunt
Ætatem. Ades, mecúmque plenis
Hîc cyathis, Nicolâe, certa.

Miranda ſeris carmina poſteris
Vterque loto gutture concinet.
O dulce tormentum, ô grauatis
Certa quies animis Lyæe!

Quænam, imperiti, pocula quærimus
Vocalis vndæ? quod bifidi duplex
Montis cacumen ſomniamus?
Quam petimus, fatui, Hippocrenen?

Hæc Hippocrene eſt: vnicus hic liquor,
Vates ſtupendos efficere eualet.
En, par pari gratus repende:
Hoc ego te cyatho ſaluto.

AD

AD IANVM TILIVM
Paraeneticon

Modus tenellis quis tibi ab vnguibus
Vitæ tenendus, Iane, ſit, accipe,
Benigna quem natura finxit
Ingenio puerum ſequaci.
Primùm ergo amorem numinis intimo
Serua vſque fixum pectore, & illius
Ad iuſſa te compone: nulla eſt
Sors nocitura deum colenti.
Fac &, parentes ſis pius in tuos,
Honore & illos promerito colas:
Impunè nunquam ſpreuit vllus,
A quibus ortus erat, parentes.
Fas & magiſtris, ſint licet aſperi
Nonnunquam, honorem reddere debitum.
Siquando te obiurgent, id illos,
Te quòd ament, facere arbitrator.
Nam primula ætas innumeris rapi
Affectionum turbinibus ſolet:
Frænari eam quare & magiſtri
Aßiduo imperio neceſſe eſt.
Nil turpe factu dicere fas puta:
Quæ quiſque gaudet dicere, eis quoque
Gaudere patrandis putatur.
Indicium ſua cuique lingua eſt.

Diſce

Diſce, & ſodales quos tibi debeas
Parare: nam omnes conſimiles ferè
Euadere illis aſſolemus,
Queiſcum agimus: neque peſtilenti
Si quis frequenter vixerit in domo,
Nec ſi in malorum cœtibus, vt ſibi
Contagio nil obſit, vnquam
Arte cauere valebit vlla.
Vide ergò vt illos, Iane, pares tibi,
Queis eſſe te olim conſimilem voles:
At immodeſtos quos videbis,
Et cane peius, & angue vita.
Laborem amato, dum iuuenis viges,
Vt ocieris, cum ſenium premet:
Laboris oſores nec vlla
Laus ſequitur, neque ſplendor vllus.
Hæc ſi ſub imo pectore clauſeris
Præcepta, Tili, ſpes bona nos tenet,
Tuis, fore, vt maioribus te
Perſimilem videamus olim.

M. AN-

M. ANTONII MVRETI EPIGRAMMATA.

Antonio Goueano.

SVMME poëtarum, quos ſecula noſtra tulerunt:
Cui ſacra Caſtalij fluminis vnda ſubeſt,
Accipe non tetrica iuuenilia carmina fronte,
A domino limam iuſſa ſubire tuam.
Vt tibi ſi (quod vix auſim ſperare) probentur,
Olim ſe lucem poſſe videre putent:
Sin minus, æterna damnentur vt omnia nocte,
Aſpectu tanti facta beata viri.

Iulio Cæſari Scaligero.

SCaliger Aoniæ decus immortale cohortis,
Qui, quæ alios ornant ſingula, ſolus habes,
Altera Veronæ, maior ſed fama priori,
Cui Clarij munus ceßit vtrumq; Dei,
Cui tot ſe debent animarum millia, per quem
Sæpius eſt Stygij cymba quieta ſenis,
Quod tantum auguſta de maieſtate remiſti,
Vt placido verſus videris ore meos,
Præmia quæ tandem tibi digna reponere poßim?
Deuoueam ſi me, vix ſatis eſſe putem.

Tunc

Tune meos verſus voce vt laudaueris illa,
Quam ſtupet, & qua nil grandius orbis habet?
Præmia quænam igitur reddam tibi digna? ſed erro:
Præmia non debent reddier vlla diis.
Anne tuas igitur deſcribam carmine laudes?
(Laudari humana numina voce volunt)
Deficient humeri tanto ſub pondere, nec iam
Tanta erit in tanto noſtra carina mari.
Quidnam igitur? taceo. ſatis hunc dixiſſe putãdum eſt,
Se quicumq; ſatis dicere poſſe negat.

Gulielmo Mombaſio Epiſcopo Lectorenſi.

Quod tam cenſeris generoſo ſanguine, Præſul
Quodq; es tam multis clarus imaginibus
Illa quidem certè laus eſt non infima, ſed quæ
Tota ad maiores ſit referenda tuos.
Quod ſuperas opibus multos, quod honoribus anteis,
Fortunæ hæc dici munera poſſe vides.
Quod ſis auguſto ſpectandus corpore, forſan
Natura hanc dotem vendicet ipſa ſibi.
At quòd tam multis fulges virtutibus, atq;
Eximiis rari dotibus ingenij,
Quodq; tuis lucem præferre nepotibus illam,
Quam tibi maiores ante tulere, potes.
Hæc demum eſt tua laus: hæc Præſul, laus tua demum:
Vna hæc te ſuperis inſerit ordinibus.

In Ponticum.

AVrea non vana iactas tua carmina voce:
Purgari ſolo nempe quod igne queunt.

In Noallium,

NIl immundius eſt tuis libellis
Nil obſcænius, impudiciuſq;
Et vis te tamen vt putemus eſſe
Numa, Fabritioq; ſanctiorem.
At ſententia noſtra ea eſt, Noalli,
Quiſquis verſibus exprimit Catullum,
Rarò moribus exprimit Catonem.

In Virgilium.

Virgilius ipſe loquitur.

COr Phœbi Phœbus Latij, Vatum Pater, & Rex,
Fons ex quo Aoniæ proſilit humor aquæ,
Par volui primum, maior ſed factus Homero,
In Græcos Romæ iura ſecunda dedi.
Ad cælos tandem raptus, Ioue iudice, dicor
Nectarea illorum vincere voce ſonos.

Neque auaros neque prodigos probandos eſſe

IMproba quem partis cumulandi plura libido
Detinet, & iuris non ſinit eſſe ſui,
Quem vexat damnoſa modis inſomnia miris,
Dum ſua ſub tacita pondera nocte putat,

Qui

Qui queritur tardas non ſæpius ire calendas,
Quiq; nihil penſi, dummodo quærat, habet,
Omnia præ lucro contemnere iura paratus,
Nec mihi, nec cuiquam, credo placere poteſt.
Sed neq; qui ternis decies centena diebus
Fundit, & in ſumptu nil putat eſſe nimis:
Quiq; etiam noctu, poſita cum luſerit arca,
Non alio ritu tempora lucis agit:
Quem ſol ſi primo locupletem viderit ortu,
Redditus ex Cræſo protinus Irus erit:
Qualis apud Stygiam torquet rimoſa paludem
Vano virgineas vrna labore manus.
Quiſnam igitur? qui ſe cauta ſic temperat arte,
Vt medium ſeruans, vitet vtrumq; latus.
Prouidus, at facilis: parcus, ſibi largus amicis,
Atq; etiam largus, cum petit hora, ſibi:
Qui nec opes terræ furtim componere, ſed nec
Perdere, diſcincti more nepotis amat.

In Romanum.

CVm ſomnus pigris vix dum eſt excuſſus ocellis,
Aq; recens orto pluma relicta die,
Inclamas multo puerum, Romane, boatu,
Ora lauaturas qui tibi portet aquas:
Tunc & gingiuas multo ſale ſeſquipedales
Proluis & guttur terque quaterque tuum
Eſſe quid hoc dicam, quod cùm tam ſæpe lauetur,
Nunquam non tamen eſt ſordida lingua tibi?

In malos principes.

Iuppiter in faciem, propter ſua probra, lupinam
Mutauit regem Mænalis ora tuum.
Ille quidem Regum ſolus, mihi credite, non eſt
De ſe qui dici promereatur idem.

In Corellium.

Sutor es, & piſtor, lanius, lænoq; coquusq;
Mercatorq; bonus cauſidicusq; bonus:
Te tamen in tota non eſt mendicior vrbe,
Nec quem paupertas arctius ægra premat.
Dic agedum, qui ſit (nam res eſt mira, Corelli)
Cum tot res facias, rem facere vt nequeas?

Stephano Aliſio Burdigalenſi.

Si mea ſe faciles dederint in vota camoenæ,
Vt per plura meum ſecula carmen eat,
Tu pariter mecum memori celebraberis æuo,
Et tibi ſcripta vetus per mea nomen erit.
Sin (ſed enim verbis & pondus & omen abeſto)
Non ſeneant domino longius illa ſuo,
Non tamen idcirco tibi diſplicitura putabam
Hæc magni in te animi pignora parua mei.

Marco Crucio.

Forma ætate perit: vires ætate fatiſcunt:
Caſibus innumeris eripiuntur opes:
Vna, Mari, eſt virtus, quam non vis temporis aufert,
Non premit indigno ſors inimica pede.

Vna

Vna ſuos inuicta perennibus inſerit aſtris,
Fortunæ imperio liberat vna ſuos.
Hanc ſequere. Inſani eſt poſtponere firma caducis,
Veraq; quæ bona ſunt, ſpernere, falſa ſequi.

De virtute & gloria.

Virtus, vt ſolidum quiddã eſt, & corpore conſtans:
Æqua ſed eſt vmbræ gloria fluxa leui.
Hanc quiſquis igitur neglecta amplectitur illa,
Huic mage quam corpus, corporis vmbra placet.

Sub exortum diei.

Roſcida purpureos effert aurora iugales,
Et nitidum ſoli prauia ſternit iter:
Noctis aues dudum rupere ſilentia cantu,
Nullaq; iam cœlo, rara vel aſtra micant.
Exit flammiuouo Phœbus ſpectabilis ore,
Et tenebras denſæ noctis abire iubet:
Chriſte patris ſplendor, vero me lumine reple
Aque meo tenebras pectore pelle procul.

De voluptate & ratione.

Cum, velut excelſa reſidens inpuppe, voluptas
Arbitrio mentem pellit agitq; ſuo,
Horrida bacchantes ineunt certamina venti,
Nauemq; in Syrtes, & vada cæca trahunt.
Illinc ambitio, dolus hinc conſurgit, & atrox
Ira cruentatas ſanguine tincta manus.

At ratio regimen nauis ſi ſumpſerit, ecce
Compoſitis vndis æquora tuta ſilent.
Ipſa ratis nullo ventorum exterrita flatu
In portum certo tramite flectit iter.

In Paulum.

QVæ tu condideras inſpexi carmina nuper
Lectaq; ſunt, fateor, terq; quaterq; mihi.
Nec tamen eualui cognoſcere quid ſibi vellent,
Vſq; adeo obſcure ſcribere Paule ſoles.
Nam tu verba, puto, ex libris accepta Sybillæ
Quæq; Catonis erant tempore priſca nimis,
Verſibus infercis, gaudesq; obſcurus haberi,
Et velut inducta ſingula nube tegis:
Erraſti hoc tantum, quod mittens carmina Paule
Debueras vna mittere Grammaticum.

Petro Quintio.

SI dea quæ dubiis huc illuc paßibus errat
Et regit humanas, lumine capta, vices,
Quem Labiryntheis erroribus egit, Vlyſſem
Ad patrios eſſet paſſa ſenere focos,
Membraq; lauſq; viri tumulo caperentur eodem,
Et tegeret nomen, qui tegit oſſa, lapis.
At quoniam fatis variè crudelibus actus
Dura tulit terra plurima, plura mari:
Viuit, & euectus rutilis ſuper æthera pennis,
Mæonio clarum carmine nomen habet.

Ma-

Macte animo, Quinti: dum te ſors inuida vexat,
A patriiſq; procul finibus eſſe iubet,
Virtutem illa tuam toto diſſeminat orbe,
Dumq́; nocere cupit, ſic quoq; ſæua iuuat.

Claudio Burgo.

PErpetuò mœres, nec frontem exporrigis vnquam,
Hoccine tu quæſo viuere, Burge, vocas?
Is demum verè viuit, qui mente ſerena,
Et nitido lætos exigit ore dies:
At qui perpetuis torquet ſe angoribus, hunc non
Viuere, ſed lenta morte perire puto.

In Diuam Catharinam.

QVO te præcipuè commendem nomine, virgo?
Laus etenim quæ te non minor eſſe queat?
Magnum erat errores veterum liquiſſe parētum,
Maius at imperium deſeruiſſe fuit.
Magnum erat immanis rabiem ſpreuiſſe tyranni,
Supplicia at maius ſponte ſubire fuit.
Magnum erat his vitam ſponte obieciſſe periclis:
Maius nunquam animo ſuccubuiſſe fuit.
O decus eximium patriæ, ſexuſq;, polique,
Dicere te merito nullus honore poteſt.

Eadem de ſe ipſa loquitur.

ILlecebras intermedias educta virago,
Re princeps, mulier corpore, mente dea,

Nixa Deo, mundi ſpernens mala gaudia, vici
Tum tormenta animo, tum ratione ſophos.
Non rota, non gladij, non ipſi horrenda tyranno,
Mors potuit mentem ſede mouere meam.
Scilicet haud quicquam mens Chriſto afflata veretur,
Ille meæ vires, & mea vita fuit.
Quid, fuit? eſtq́ue fuitq́ue, atque eſt ſine fine futurus:
Principium vitæ mors dedit ipſa mihi.
Qui legis hæc, ſic tu te etiam compone, viator:
Mors tibi pro Chriſto vita perennis erit.

In commentarios iuris ciuilis, Franciſci Cõnani viri clariſsimi. liber loquitur.

Dum tua nil præter curantis commoda, Lector,
Me patris aßiduo cura labore polit,
Dumque diebus amat totas ex ordine noctes,
Noctibus & totos continuare dies,
Ipſe (fatebor enim infelix) dominoque patrique
Ipſe necis properæ maxima cauſa fui.
Verum etiam ſine me, fatalia tempora menſus,
Serius vt paulò, tandem obiturus erat.
Faxo ego, vt æternum per me nunc viuat: eroq́ue
Illi auctor vitæ, cui necis ante fui.

De morte M. Bruti.

Brutus vt Auguſto belli ſuccedere palmam,
Et paulum à victis vidit abeſſe ſuos,

Am-

Amplexus gladium multa iam cæde madentem,
Ergóne te dixit, ſoſpite, ſeruus ero?
Quin potius fatis id quod præcluſa malignis
Non potuit patriæ, id dextra datura mihi eſt:
Hæc fatus, rutilum per coſtas exigit enſem,
Magnanimoq́ cadens pectore pulſat humum.
Sic quoq; dum moritur, labris dum ſpiritus errat,
Nunc, ait, inuito Cæſare, liber ero.

De morte Ciceronis.

C*VM ferus aſtaret ſtricto mucrone ſatelles,*
Sumere ſupplicium de Cicerone parans,
Immoto vultu, atq; oculis conſtantibus ille
Præbens infanda colla ſecanda manu,
Publica libertas vita mihi carior, inquit,
Me quoq; me fas eſt, te moriente mori.

Calendis Ianuariis, Iocoſum.

N*ON tibi pro Xeniis, fului precioſa metalli*
Pondera, non docta ſigna polita manu,
Non lana Aßyrio tincta & ſaturata Veneno,
Non grauis argenti lamina munus erit.
Talia non capiunt generoſas munera mentes,
Talia magnanimi ſpernere dona ſolent.
Cum te igitur, quam ſis excelſo pectore, norim,
Non mittam iſta tibi dona: quid ergo? nihil.

IN INSIGNIA LVCAE SEMPRONII.

Stellam videlicet cum roſa.

ESSE roſas cœli meritò quis dixerit aſtra:
Aſtra ſed & terræ dixeris eſſe roſas.

In Iulium Cæſarem Scaligerum.

DIC Dea, quod poßim ſcripturus fingere nomen,
Scaligeri quod par laudibus eſſe queat?
Cur petis imprudens, quod habes? dic, Scaliger: illud
Omnia virtutum nomina nomen habet.

In eundem.

DICITE mî, Muſæ cultiſsima numina nobis,
Quonam Scaligeri paſcitis ora cibo?
Sic ego. ſic Muſæ: Quàm te ſententia fallit?
Nectare quo potius nos alat ipſe, roga.

In Carolum Caliantheum.

PHILOSOPHVM te dicis, et hoc te nomine iactas,
Præ te omnes reliquos vt nihil eſſe putes.
Nec tamen aut rerum cauſas & pondera noſti,
Aut aliud, nomen quo mereare ſophi.
Vna tuis titulis addenda eſt littera, Carle:
Nec mihi philoſophus, ſed philoſomphus eris.

In quendam.

MVLCIBER inceſſu, capite Æolus, ore Lyæus,
Tres vno diuos corpore ſolus habes.

Ioanni

Ioanni Caſtecando.

NI quantum pote quiſquam amare quenquam,
Tantum te ipſe amo, Caſtecande: ni te
Totum non oculis fero iam in ipſis,
Verùm in pectore & intimis medullis:
Contingant mihi cuncta, quæ timentur:
Et multò grauiora, quàm timentur:
Tanto vt ſim ipſe miſerrimus malorum,
Quanto tu vnus es optimus bonorum.

In Pontilianum.

CVR tua vix vnquam ſint ſalſa epigrammata, quæris?
Diluis hæc nimio, Pontiliane, mero.

De Lucij cuiuſdam memoria.

ESSE aliquam ſi quis memorandi perneget artem,
Hanc qui confirmet, Lucius vnus erit:
Ille etenim nuper curaq́ꝫ adiutus & arte,
Tres verſus totidem noctibus edidicit.

In Paulum.

ELECTO ſurgens ad menſam accedere Paulus,
E menſa ad lectum rurſus abire ſolet.
Interea attingit libros & vina Catelli,
Et queritur ſeſe diſcere poſſe nihil.

De Pompilij naſo.

POMPILIO eſt naſus cubitos tres longus, & vnum
Latus, & hunc murus cingit vtrumq́ꝫ triplex.
Adſunt & turres, Bacchus quas condidit ipſe,
Et minio tinctis vſque rubere dedit.

Huic

Huic etiam naſo vis admiranda tributa eſt:
Nam calices ſiccos illius vmbra facit.
Imò etiam longè diſtans ſi ſenſerit vſquam,
Vt magnes ferrum, ſic trahit ille merum.
Nuper eram in menſa, ſitiens, potare paratus:
Pompilius clauſas aſtitit ante fores:
Mira canam, ſed vera. merum mihi fortè paratum
Attraxit naſo protinus ille ſuo.

In Pauli naſum.

E*XIGVVM ſi quis naſum vidiſſe laborat,*
Paulum adeat, Paulo ſi modò naſus ineſt.
Non etenim eſt naſus, ſed pars centeſima naſi:
Et quo quis viſo dicere poßit, vbi eſt?
Talis ineſt naſus muſcis, ſed & his quoque maior.
Et melius naſi nomine dignus ineſt.
Quam quæ per radios volitant corpuſcula ſolis,
Maiorem naſum vix, puto, Paulus habet.

Sanſoni Crucio.

E*T bonus, & diues, Sanſo, ſimul eſſe laboras:*
Id fieri nulla ſed ratione poteſt.
Sic vtrunque petens, perdes vtrunque: neceſſe eſt
Alterutrum tollas, alterutrumque petas.

In Virronem.

Q*VOD totam Virro furioſi more per orbem*
Diſcurrit noctu, quòd loca ſola petit,
Neſcio quid ſecum ſolus quòd mußitat, illo
Quod nemo eſt tota ſordidus vrbe magis:

Hac

Hac ratione parat nomen famamq́ poëta,
Et reperit fatuos, ſic quibus eſſe probet.
O valeant calami, pereat genus omne librorum,
Reddere ſi vates mens maleſana poteſt.

In Pontilianum.

C*VM rapidus medio deſæuit in æquore Titan,*
Fer, puer, huc cyathos, Pontilianus ait.
Cùm pluit, En, inquit, Deus admonet eſſe bibendum.
Qui nunc tam multo proluit imbre ſolum.
Sic vacua à potu non vnquam tempora ducit,
Curq́ bibat, ſemper Pontilianus habet.

De ſeipſo.

DICEBAM *Euterpe, cœptis in verſibus hærens,*
Auxilium fratri porrige, diua, tuo.
Fraterno mota eſt in riſum nomine virgo,
Et nitidum ſudo reddidit ore diem.
Tunc ego ſubridens: Mirari deſine. nam mî
Si pater eſt Cæſar, tu ſoror eſſe potes.

In importunos recitatores.

H*EI mihi, quàm res inuiſa eſt nimis eſſe poëtam?*
Quantum odiĳ morbus colligit ille ſuis?
Nil genere hoc hominum eſt vſquam importunius: illos
Et caſe, qui ſapiunt, peius & angue cauent.
Nec locus eſt, nec tempus, ab his ſubducere quò te,
Non ſi mille modis aggrediare, queas.
In fora te, in thermas, & balnea in ipſa ſequentur:
Quòd ſi in templa gradum ferre parabis, et huc.

Si no-

Si notos fortè ægrotos inuiſis, & illuc:
Spectatum ludos forſitan ibis, & huc.
Pergis eò, nullum quò ducere quæris, & illic:
Pergis eò, comitem quò tibi poſcis, & huc.
Denique, vt exoneres aluum, diſcedis; & illuc:
Vt ſomnum capias, feſſus abibis, & huc.
Interea inſulſis onerabunt verſibus aures,
Auribus vt te tunc ipſe carere velis:
Verſibus inſulſis, queis cantio gratior illa eſt,
Quam geminat putri condita rana lacu.
Ex genere hoc, miſerum nuper me prenderat vnus:
(O lux infelix quàm fuit illa mihi.)
Feſſus ego, inſuauis mihi iam vt vita eſſet, apud me
Fundebam ſurdo talia vota Ioui:
Summe Deûm, te ſiqua mei miſeratio tangit,
(Nam qua ſim poſitus conditione vides)
Aut abige hunc tandem, aut mihi da ſurdeſcere, vel iam
Alterutrum noſtrum, vel neca vtrumque ſimul.
Venerat ad primæ damnata crepuſcula lucis:
Vix abiit vates ſole cadente meus.

M. ANTO-

M. ANTONII MVRETI
IVLIVS CAESAR.
TRAGOEDIA.

PERSONAE DRAMATIS.

C. IVLIVS CÆSAR.	M. BRVTVS.
C. CASSIVS.	DECIMVS BRVTVS.
CALPVRNIA.	NVTRIX.
CHORVS CIVIVM ROMANORVM.	

ACTVS PRIMVS.

CAESAR.

IAM tota penè terra Romanos timet,
Et quâ reſurgens aureis Phœbus comis
Indos propinqua ſubditos tingit face,
Et quâ cadentes pronus inflectens equos,
Gratæ ſorori cedit alternas vices,
Patruiq́ laſſo ſtagna criſpat lumine.
Quacunque Nereus margines terræ premit,
Reges vel ipſi Cæſaris nomen timent.
Numerent triumphos, cùm volent alij ſuos,
Seq́ à ſubactis nominent prouinciis:
Plus eſt vocari Cæſarem: quiſquis nouos
Aliunde titulos quærit, is iam detrahit.

Nume-

Numerare ductu vis meo victas plagas?
Percurrito omnes. Ipſa victrix gentium
Mihi Roma ceßit: Ille tam magnus gener,
Vt penè nomen duceret iam impar ſibi,
Terra mariq́; fuſus agnouit meas
Præſtare vires: quemq́; noluerat parem,
Tulit priorem: Theſſali cæde hoſtium
Maduêre campi: principum membris canes,
Auesq́; paſtæ: ductor ipſe exterritus,
Fugare ſuetus, fugit, & notos petens,
Senſit manere raram in ærumnis fidem.
Quid ergo reſtat, quidúe dignum Cæſare
Subacta tellus exhibere vltra poteſt?
Cælum petendum eſt: terra iam vilet mihi.
Supreme Rector, qui verendo fulmine,
Iratus, orbis vtrunque perterres polum,
Si verus eſſe ſanguis Aſcanij putor,
Generisq́; noſtri tu ipſe princeps auctor es,
Regni me in aliquam recipito partem tui.
Auos vt inter ſplendidum ſidus meos,
Matris Diones proximam aſpiciam facem.
Iam vel mihi, vel patriæ vixi ſatis:
Quid teneor vltra? Iam mihi exactum eſt, geri
Sago, togáque quicquid eximium poteſt.
Hoſtes perempti, ciuibus leges datæ,
Digeſtus annus, redditus ſacris nitor,
Compoſtus orbis: cogitari nec queunt
Maiora cuiquam, nec minora à me geri.

Viuam

Viuam otioſus? at id quidem vix viuere eſt.
Nec ſol quietem, nec bonus princeps capit.
Cùm vita partes muneris functa eſt ſui,
Mors propera nunquam, ſera nonnunquam venit.
Mihi multa vates dira minitantur quidem,
Suadentq́; amicis vt meum ſtipem latus:
At enim timere Cæſaris nunquam fuit.
Ignaua mens rebusq́; non exercita
Vereatur atræ mortis incertum diem:
Generoſus animus, quiq́; ſe nullo videt
Scelere impiatum, ſemper eſt liber metu.

CHORVS.

SORS *rerum domina omnium*
Non vſquam ſtabili fixa manet pede,
Sed vultum aſsiduè innouans,
Incertisq́; rotans omnia flexibus,
Alternas variat vices.
Seu mitis faueat, ſiue premat nocens,
Vento mobilior volat.
Illam ſi nitida fronte reliquerit
Abdens lampada Delius,
Idem flammiuomos cùm moderans equos
Mundo reſtituet diem,
Sub vultu poterit cernere nubilo,
Queis præſens erat, additam.
Nec ſolùm exiguis rebus inæſtuans,
Priuatas agitat domos:

Ipſis imperiis, dum libuit, nouam
Inducit faciem ferox.
Hæc regum arbitrio nos voluit regi,
Donec Tarquinij furor
Commouit proceres, tam rigidum vt ſemel
Ceruice excuterent iugum.
Hinc nos cura patrum, curaq́ Conſulum
Tutos ſemper ab exteris,
Iam per longa ſatis tempora præſtitit:
Non à ſeditionibus,
Quas penè aſſiduas exitialiter
Feruens imperij ſitis
Nonnullorum animis inſita commouet.
Hæc Gracchis animos dedit:
Hæc Syllas, Mariosq́ in patriæ luem
Armauit. Sed opus quid eſt
Priſca exempla referre? Hæc quoque Cæſarem
Commiſit genero: neque
Impoſtus prius eſt horum odiis modus,
Quàm Mars ſanguine ciuium
Campos Pharſalicos vndiq́ tinxerit.
Tunc, Pompei, caput in tuum
Belli terrificus detonuit fragor.
Nunc Cæſar ſolio inſidens
Optatis fruitur, proq́ libidine
Solus temperat omnia.
Sic iam nomine ſub nouo,
Regni forma redit vetus.

Atque

Atque hoc ſcilicet efficit
Non vſquam ſtabili fixa manens pede
Sors rerum domina omnium.

ACTVS SECVNDVS.

M. BRVTVS.

QVOVSQVE tandem, Brute, virtutem tuam
Dormire pateris ocioſam, degener?
Quouſq; differs ciuitatem liberam
Tua videre vindicatam dextera?
Nihílne te virtus tuorum commouet,
Nomenq́; Bruti? nil gementis patriæ,
Preſſæ à tyranno, opemq́; poſcentis tuam
Conditio dura? nil libelli ſupplices,
Queis Brutum abeſſe ciuitatis vindicem
Ciues queruntur? hæc parum ſi te mouent;
Tua iam, vir vt ſis, te ſatis coniux monet,
Fidem cruore quæ tibi obſtrinxit ſuam,
Teſtata ſic ſe auunculi prolem tui.
Si ab exequendis te auocat cœptis timor,
Animusq́; pigro torpet ignauus gelu,
Ex fœmina perdiſce, quid deceat virum.
An verò ſtirpis auctor, & princeps tuæ,
Dominatione ciuitatem regia
Quod liberarit, poſt honores maximos
Complexus aſtra eſt: Seruilius, à quo tua eſt

Deducta mater, Melium in cauſa pari
Peremit: vnum exempla te per talia
Pigebit ire, & gloriam adipiſci parem?
Mucrone ſaluo, atque artubus adhuc integris,
Videre Brutus, & pati regem poteſt?
Imò audeamus magnum aliquid & nos quoque:
Mactatus hacce dextera tandem cadat,
Qui, quandocunq; ceciderit, ſerò cadet.
Pro patria confligere, augurium optimum eſt.
Generoſiores fræna detrectant equi:
Nec niſi coacti perferunt tauri iugum:
Roma patietur, quod recuſant belluæ?
Reges adorent barbaræ gentes ſuos,
Non Roma mundi terror, & mundi ſtupor:
Viuente Bruto, Roma reges neſciet.
At verò non rex iſte, ſed dictator eſt.
Dum res ſit vna, quid aliud nomen iuuat?
At nomen illud refugit, & oblatas ſibi
Reicit coronas. fingere hoc, & ludere eſt:
Nam cur Tribunos igitur amouit loco?
At mihi & honores, & ſemel vitam dedit:
Plus patria illis omnibus apud me poteſt.
Qui ſe tyranno in patriam gratum exhibet,
Dum vult ineptè gratus eſſe, ingratus eſt.
O rem pudendam! mollis & vix vir ſatis,
Regit Quirites Martis ortos ſanguine,
Totumq; nutu pathicus orbem temperat.
Accingere, & vim, Brute, nunc profer tuam:

Accom-

Accommoda orſis venit implendis dies.
Phœbus renaſcens ſubditos ciues iugo,
Seruosq́ vidit: liberos videat cadens.

CASSIVS. BRVTVS.

O CVIVS *alto nixa virtus pectore*
Sperare Romam ſola depreſſam iubet.
Magnanime Brute, Phœbus aurato diem
Adduxit ore, tandiu optatam mihi,
Qua patria noſtra libera euadat manu.
Ita fauſta votis ſors meis reſpondeat,
Vt hæc tyranni virulentum ſanguinem
Haurire dextra geſtit & vix ſe tenet:
Vtq́ hæc nihil me cogitantem præter hæc
Nox tota vidit: Sic in illum me feram,
Sic inuolabo, ſic mucronem pectore
Condam ſceleſto: fors & ipſis dentibus,
Ceruice dira, noxium abſcindam caput,
Cruento vt ore, prodiens in publicum,
Clamare poßim, Roma tandem libera eſt:
Ferus ille animus, & publici inuaſor boni,
Tenues in auras dißipatus vanuit.
Tunc ſi vel atra morte ſit pariter mihi
Mutanda vita, lætus atque alacer cadam.
Bene moritur, qui patriam moriens iuuat.
Quid tu? quid alta mente tecum mußitas?
An non eodem prorſus affectu cales?
Effare: nam quamuis legi in vultu poteſt,

Orationis ſum tamen cupidus tuæ.
BRV. *Quid me plura loqui opus eſt, Caſsi?*
Num mea tibi conſtantia nota eſt?
Semel inter nos ſtetit, aut vitam
Pectore forti ſimul abiicere,
Aut patriam tranſdere in antiquam
Libertatem. ſemel hoc dictum eſt.
Aut hoc neceſſe eſt perfici, aut Brutum mori.
CASS. *O Romuleæ gloria gentis,*
Quàm tibi verè rigido incoctum eſt
Pectus honeſto: quàm tua me animi
Oratio ſecurum eſſe iubet:
Vnus mihi nunc ſcrupulus reſtat,
Vnáne opera confodiendum
Cum Cæſare ipſo cenſeas Antonium.
BRV. *Iam ſæpe dixi id eſſe conſilium mihi,*
Saluis perimere ciuibus tyrannida.
CASS. *Perimatur ergo ab infimis radicibus*
Nequando poſthac cæſa rurſum pullulet.
BRV. *Latet ſub vno tota radix corpore.*
CASS. *Itan' videtur? amplius nil proloquar.*
Tibi pareatur: te ſequimur omnes ducem.
Vide modò, vt, cùm opus erit, adſis. BRV. *videro.*
CASS. *Ego interim meq; & meos parauero.*

CHORVS.

QVICVNQVE *forti pectore, patriam*
Præferre vitæ non dubitat ſuæ,

Vt

Vt vel per enſes, propter illam,
Oppoſitosq́; feratur ignes:
Non ſummus illi rerum opifex Deus
Pigro reuinxit pectora frigore,
Sed ſpiritus ceſsit ſuperbos,
Indomitamq́; timore mentem:
Et bullienti plurima ſanguine
Cœleſtis auræ ſemina condidit,
Et dixit, I, plebem prementes
Contere, nil veritus, tyrannos.
Hac arte præſtans Harmodius, ſuos
Seruauit, vno nixus amiculo:
Nunc vtriuſque excelſa florent
Nomina non tribuenda ſeruis.
Quos ſi ocioſos tuta ſequens timor
Fortè auocaſſet rebus ab arduis,
Qui mortuos conſumpſit ignis,
Nomina non minus obruiſſet.
Caret ſeuerus crimine Carnabas,
Et laude dignus creditur, haud probro,
Quamuis ferocem cæde dextram
Tingere nil veritus paterna.
Odit tyrannos Iuppiter, & fauet,
Cum quiſquam in illos conſilium parat:
Illosq́; natis ſæpe tradit,
Coniugibúſue ſuis necandos.
O quot, quibuſque eſt plena periculis
Sors imperantum: præcipuè quibus

Non ciuium concors voluntas,
Sed regimen peperére vires.
Plebem timeto, qui ſolio inſidens,
Plebi timeris. fons odij timor
Audere iuſsit multa multos.
Sæpe gelu calor excitatur.
Rarus tyrannus morte perit ſua:
Illos veneno cauta necat manus,
Hos plebis iratæ tumultus,
Hos rigidus gladio ſatelles.
Multo ille vitam tutius exigit,
Quicunque paruis priuus in ædibus,
Nullum timens, nulli timendus,
Pelle ſub exigua quieſcit.

ACTVS TERTIVS.

CALPVRNIA. NVTRIX.

O DI! *moleſtis tollite omen ſomniis,*
Nec ſinite, quæſo, pondus vllum tam malis
Ineſſe viſis. horror artus concutit,
Corpusq́; totum frigidus ſudor lauat,
Quoties recordor: mensq́; neſcio quod malum
Præſagit ipſa. NVT. *alumna, quidnam eſſe hoc putem*
Mœſto quod ore, & lachrymis manantibus,
Secreta quæris, teq́; nobis ſubtrahis?
Quæ cauſſa fletus? quiſúe tam ſubitus dolor
Turbare mentem tam citò potuit tuam?

Poteſt-

Poteſtne flendum quippiam contingere
Nuptæ viro, qui penè fortunam regit?
CAL. *Dilecta nutrix, quid mihi inſtet, neſcio:*
Sed me miſellam mirus inuaſit timor.
NVT. *Conceptus vnde?* CAL. *Nil tibi, vel ſi velim,*
Celare poſſim. viſa noctis proximæ
Me terruerunt: victa nam poſtquam dies
Heſterna ceſſit, nóxq; nigro tegmine,
Inuoluit omnem cæca telluris globum,
Amplexa blandum Cæſaris collum mei,
Placida quiete vix reſolui cœperam,
Cùm mihi repentè viſus. heu nutrix mea,
Retine labantem. NVT. *Alumna habeto animum bonum.*
Sopor timores ſæpè vanos obiicit.
Narrare perge cuncta, velut occœperas.
CAL. *Cæſar meus, nutrix mea, heu, Cæſar meus,*
Meus ille Cæſar, quo mea innixa eſt ſalus,
Mihi viſus vlnas inter effuſus meas,
Iacére multo ſanguine, & tabo fluens,
Multíſq; plagis pulchra foſſus pectora.
Tum mihi quietem ſubitus excuſſit timor.
Miſera arctius repentè complector virum,
Pectúſq; tento, quæq; ſomnus finxerat,
Vix falſa credo: vix habeo manibus fidem.
Heu: quid deorum, talibus viſis, mihi
Minatur ira, quídue portendit mali?
NVT. *Omitte queſtus, néue nondum vrgens malum*
Celerare perge. Qui malum timet imminens,

Geminat timendo. Siue nil inſtat mali,
Fallaxq́; mentem imago turbauit tuam,
Cur vana veros cauſſa producet metus?
Seu (quod repellant ſancta diuûm numina)
Mutata Romæ fata quid grauius parant,
Tamen haud timendum eſt. Rite conceptis deos
Mollire votis, thuraq́; aris omnibus
Adolere præſtat. non inexorabilis
Mens eſt deorum: ſæpe flectuntur prece.
Quanquam equidem, alumna, inſtare nil exiſtimo:
Sed vana mentes ſæpe ludunt ſomnia.
Quàm ſæpe inanis eſt mihi obiectus timor,
Sic ſomnianti? nulla ineſt ſomno fides.
Quis tam vel audax, Cæſarem vt petere audeat,
Vel tam impius, petere vt velit patriæ patrem?
Quotquot vel error, vel voluntas pertinax,
Vel inuidia Cæſari inimicarat tuo,
Partim verendus perculit Martis furor,
Miranda partim Cæſaris clementia
Seruauit, & ſeruando, amicos reddidit.
An vllus ingenio eſſe tam immani queat,
Debere vitam vt cui ſuam ſe intelligat,
Illius ipſe tentet inſidiis caput?
O! mitte queſtus, abiice ex animo metum.
Venti leues tua diſſipabunt ſomnia.
CAL. *Ita di velint. vtcunq; ſit, ſaltem virum*
Precabor, vt ſe contineat hodie domi.
Vbi quid timetur, cautio nunquam nocet.

CHO-

CHORVS.

IAM dies Annæ rediit Perennæ:
O quot in lætis, Tyberine, ripis
Senties luſus hodie venuſtos:
Quot puellarum pedibus premêris:
Candidi quot te iuuenes reuiſent,
Quot ſenes: qui dehinc titubante greſſu,
Sæpe ſiccatis madidi culullis,
Nare de criſpa tremulum vibriſſent,
Et vacillantes agitent choreas.
Di: procul læuum teneatis omen,
Neu mali quicquam ſinite euenire,
Quominus vultu populus ſereno
Poſsit antiquos celebrare ritus:
Tuta ſed veſtro aſsiduè perennet
Roma fauore.
Nil in humanis ſtabile eſt putandum:
Sæpe ſecuros inimica luſus
Horrido turbat Nemeſis flagello,
Grataq́ue in luctus, gemituſq́ue amaros
Gaudia vertit.
Abſtine ô denſa ſata nocte virgo,
Virgo, quæ voces reprimis ſuperbas,
Et feris ſceptro nimium potenti
Magna locutos.
Romuli te gens colit, & veretur:
Cur premas, qui te venerantur, & qui
Debito addicti tua proſequuntur
Numina cultu?

ACTVS

ACTVS QVARTVS.

CAESAR. CALPVRNIA. D. BRVTVS.

NE deprecare: turpe me fractum metu
Deſiſtere eſſet. CAL. tam nihil apud te valent
Vxoris (eheu!) penè iam exanimis preces?
CAES. Quid? ſomniis me credere tuis poſtulas?
CAL. Non, ſed timori vt nonnihil tribuas meo.
CAES. At iſte ſolis nititur ſomniis timor.
CAL. Finge eſſe vanum: tribuito aliquid coniugi.
CAES. Etiam petenti, quod decus lædat meum?
CAL. Non: ſed petenti, quod caput ſeruet tuum.
CAES. Deſine timere. CAL. Audere deſine tu prius,
Tuæq; ſi adeò ſpernis vxoris metum,
Mouêre vatum oraculis minacibus,
Periculoſam qui tibi hanc lucem admonent.
Si ſpectra, ſi te auſpicia, ſi fibræ monent
Cauere, & hunc meum timorem comprobant,
Quid in paratam pertinax mortem ruis?
CAES. Quando timorem ponere aliter non potes,
Ne nos tibi queraris omnino nihil
Tribuere, mittatur Senatus in hunc diem.
D. BRV. Magnanime Cæſar, quod tibi verbũ excidit?
Téne potuiſſe Barbarorum copias,
Nil mente mota, fortiter contemnere,

Non

Non poſſe nunc temnere mulieris ſomnia?
Vbi pectoris vis illa præcellens tui eſt,
Quam ſenſit olim, quiq́ue ſepteno videt
Nilum per arua profluentem gurgite,
Quiq́ue glaciali colla ſuppoſitus polo,
Concreta pigro maria ſulcat marmore,
Et quos rapaci Rhodanus vnda verberat,
Galli feroces? ô ſtatum deterrimum,
Si Cæſar orbem, Cæſarem mulier regit.
Conſcende currus, læta victrix, aureos,
Gemmantibusq́ue peruehitor vrbem rotis.
Totius orbis ſola domitorem domas.
Veteres triumphos Roma nunc ſileat ſuos,
Et militaris conticeſcat gloria:
Inuictus armis Cæſar hodie vincitur.
Quid, Cæſar, animi patribus credis fore,
Si te iubente conuocatos iuſſeris
Abire nunc, redire, dum Calpurniæ
Meliora ſeſe obiecerint inſomnia?
Vade potius conſtanter, & nomen cape
Parthis timendum: aut, hoc minus ſi te iuuat,
Prodito ſaltem, atque ipſe patres mittito:
Ne negligi ſe, aut ludibrio haberi putent.
CAES. *Incertus animi, & huc, & illuc diſtrahor:*
Qualis per æquor concitum bacchantibus
Deprenſa ventis fertur incerto ratis
Agitata curſu: pellit illinc Africus
Creber procellis, Eurus hinc, illinc Notus:

Sic

Sic me hinc tuæ, Calpurnia, inflectunt preces,
Hinc dicta Bruti: ſed tamen quando ſemel
Vel cadere præſtat, quàm metu longo premi:
Non ſi trecentis vocibus vatum auocer,
Non ſi ipſe voce propria præſens Deus
Moneat pericli, atq; hîc manendum ſuadeat;
Me continebo. Deſine, vxor, conqueri.
Eamus: omnis iacta nobis alea eſt.
CAL. *Abiit, mea nil dicta moratus:*
Di, qui Romæ geritis curam,
Qui vos fas eſt cunq; vocari
Nomine, ſi vos manibus puris;
Menteq́; caſta ſemper colui,
Seruate meo in Cæſare Romam.

CHORVS.

CREDITVR *vulgus muliebre nunquam*
Conſili micam dare profuturi,
Sed rapi affectu, penituſq́; ſana
Mente carere:
Sed tamen ſi quis bonus æſtimator
Rem putet recta ratione totam,
Dicet in multis micuiſſe magnam
Conſilij vim.
Ilion nunquam cecidiſſet olim,
Imo adhuc arces Priami manerent,
Si deo plenæ Paris audiiſſet
Dicta ſororis.

Illa

Illa, cùm læta tumidus rapina
Raptor ad ſedes patrias rediret,
Dicitur totam, reſoluta crines,
Iſſe per vrbem,
Clamitans, turpem procul ire mœcham
Cogite, ô Teucri, gerit illa ſecum
Mœnibus veſtris, Phrygiæq́; fata
Vltima pubi.
Cæde iam campos video madentes:
Iam ferox gnatus Thetidos marinæ,
Hinc, & hinc ſtrages geminat tremenda
Cuſpide pugnax.
Iamq́; mutato Simois colore
Inficit ripas, galeaſq́; ſecum
Voluit, & fortis madidas iuuentæ
Sanguine cetras.
Ah dolor: ſanctas etiámne ad aras,
Exuis vitam, genitor, ſenilem?
Nec vel Hercæus cohibet furentem
Iuppiter iram?
Hæc, & his multò ceciniſſe plura
Dicitur quondam furibunda vates:
Sed dolor Phœbi vetuit ſuperbos
Credere Troas.
Pertinax quiſquis ſibi credit vni,
Cæteros ſpernens melius monentes,
Ille, ſi cœptis pereat ſub ipſis.
Iure peribit.

ACTVS

ACTVS QVINTVS.

BRVTVS ET CASSIVS.

SPIRATE ciues: Cæſar interfectus eſt.
Ille, ille Cæſar, patriæ terror ſuæ,
Hoſtis ſenatus, innocentum carnifex,
Legum ruina, publici iuris lues,
Cuius rapinas nuper, & libidines
Agnouit orbis totus, & perpeſſus eſt,
In curia, quam oppreſſerat, oppreſſus iacet.
CASS. En, Roma, gladium adhuc tepentem ſanguine:
En dignitatis vindicem dextram tuæ:
Impurus ille, qui furore nefario,
Rabieq́ cæca, te, & tuos vexauerat,
Hac, hac manu, atq; hoc, hocce gladio, quem vides,
Conſauciatus, & omnibus membris lacer,
Vndam cruoris, & animam euomuit ſimul.
BRV. Ite, ite ciues, conuolate in curiam:
Mentem nouo ſaturate iam ſpectaculo.
Immanis ille latro, qui regnum ſua
Iam ſpe vorarat, patriæ oppreſſæ incubans,
Anima probris plena omnibus ſpoliatus eſt.
Ite, & cadauer illud obſcœnum feris
Date laniandum, quò feram abſumant feræ.
CASS. Erymantheum perculerit Alcides aprum,
Hydramq́; flammis pertinacem extinxerit,

Lapſum-

Lapſumq́ cœlo, iterumq́ cœlo redditum
Confecerit leonem: in vno corpore
Sexcenta nobis monſtra debellata ſunt.
Si ſtrenuis iuſtus datur factis honos,
Tua, Brute, faſtos ampliabit gloria.
BRV. *Quicunq mente patriam ſæua premit,*
Suoſq ciues ſubdit, vt ſeruos, ſibi,
Dum blandientis iam tenet ſummum rotæ,
Ipſoſq́ penè temnit æqualis deos:
Simul atq verſus ceſſat aſtrorum fauor,
Et conſtitutas tempus adduxit vices,
Cadit, ſuoq́ cæteros caſu monet,
Virtute dempta, ne quid æternum putent.
CASS. *Sic, ſic tyranni debitas pœnas luant,*
Nunquamq́ ſicca finiant vitam nece.
Eamus hinc, & editam capitolij
Scandamus arcem. Roma tandem libera eſt.

CALPVRNIA. CHORVS.

EHEV *quis aures nuncius tetigit meas,*
Cecidiſſe dira Cæſarem Bruti manu!
O ſomniorum iam nimis veram fidem!
Sic miſera quondam Troici coniux ſenis,
Quam ſomniarat, tulit, & experta eſt facem.
O, quæ dolori verba ſufficiant meo!
Dehiſce terra, meq́ miſerandam abripe,
Aut vos nefandi parricidæ, huc, huc cito

Venite greſſu, quoq́; ferro coniugem
Meum necaſtis, me, me eodem tollite.
Secunda veſtras hoſtia expecto manus.
Cupidè madentem coniugali ſanguine,
Iugulo mucronem, aut pectore excipiam meo.
Nondum litaſti, Brute, perficito ſacrum.
Nondum peremptus Cæſar eſt: pars illius
Maneo ſuperſtes. non meus vitam tibi
Vir denegarat: ne mihi mortem nega.
Moriar ſemel, quò deſinam toties mori.
At tu doloris turba noſtri particeps,
Dum languidus paulatim animus abſumitur,
Et membra linquens tabida, petit Cæſarem,
Adiunge mœſtam fletibus vocem meis.
CHO. *Ætheris alti lugeat orbis:*
Tuq́; ô radiis incincte caput,
Volucris ſplendens arbiter anni,
Propera pulchros abdere vltus.
Tu quoq; ſalſæ dominator aquæ,
Valido terram concute ſceptro.
Omnia mœrorem patefaciant.
Ille ſubactæ gloria terræ,
Nunc repetiti gloria cœli,
Vno Cæſar Ioue patre minor
Liquit terras.
O impuri! ô illaudati!
Quorum ſacrilega manus potuit

Tan-

Tantum mundi extinguere lumen!
Quæ vobis ſint ſupplicia ſatis?
Quis taurus, quæ rota, quis gladius
Poßit veſtrum æquare furorem?
Vobis tellus, vobis æther,
Vobis deneget vnda quietem,
Vos vltrices agitent furiæ:
Illa cruentis agitet flagris,
Altera tetro coquat igne genas,
Triſtes alia obiiciat colubras,
Quæ ſe veſtro ſanguine paſcant:
Stygia donec ſede receptos
Laniet roſtro vultur adunco,
Vexet iniquum Æolidæ pondus,
Et ſupplicij quicquid acerbi
Sceleratos exagitat manes.
At tu noſtri cauſſa doloris,
Multum flete, & multùm flende,
Hos bone planctus accipe, Cæſar.

CAESAR.

QVID *cœlitum me fletis adiunctum choro?*
Non luridi me ſtagna Cocyti tenent,
Sed templa cœli: non malignæ me furor
Tetigit cohortis: ipſa iam genitrix manu
Me collocarat inter aſtrorum globos:
Simulacra tantum nuda dilaniata ſunt:

Nec ipſe cecidi: vmbra cecidit tantùm mea.
Deſinite flere: lacrymæ miſeros decent:
Qui me furenti (vera præmoneo, indiges)
Sunt animo adorti, non inultum illud ferent.
Hæres meæ virtutis, vt ſceptri mei,
Nepos ſororis, arbitratu pro ſuo
Pœnas repoſcet: ponite modum luctibus.
Ego ad alta cœli tecta ſtellantis feror.

CALPVRNIA.

VNDE, *quæſo, vox ad aures iſta peruênit meas?*
En, ſonum, marite, dulcem vocis agnoſco tuæ.
Non iniqua te peremit parricidarum manus:
Viuis, & receptus aſtris, lætus aſides Ioui.
Quo ſoles, bonus, fauore perge complecti tuos.

CHORVS.

SVNT *manes aliquid: cumq́; diem vltimum*
Adduxit fera mors, eſt aliquid tamen,
Quod vitat Libitinam,
Extructoſq́; fugit rogos.
Id ſi, dum vegetat membra, datum ſibi
Vitæ curriculum puriter egerit,
Nec ſe turpificarit
Impuris ſcelerum notis,
Mox, vt corporeo carcere liberum eſt,

Rurſus

Rurſus ſidereas conuolat in domos,
Quà Saturnia lacte
Signauit proprio viam:
Atq; illîc numero cælicolûm additum,
Cæleſti ambroſiæ gramine veſcitur,
Et carcheſia ſacri
Plena nectaris ebibit.
Hæc olim haud dubiè præmia vos manent,
Quicunq; innocuo pectore ſimplices
Virtutemq́; tenetis,
Et canam colitis fidem.

FINIS.

M. ANT. MVRETI

ΓΝΩΜΑΙ.

AD M. ANTONIVM FRATRIS F.

M. ANTONIVS MVRETVS FRATRIS F. S. D.

BIENNIVM *iam eſt, fili, cum tibi prima elementa Latinæ linguæ percepturo, libellum confeci, præcepta quædam ad vitam vtilia verſibus continētem, in quo primis illis grammaticorum exercitationibus defungereris. Quod cum vtrique noſtrum, præpotentis* Dei *beneficio, non prorſus infeliciter ceſſerit: idem in Græca lingua experiri volo: ſine qua, ſæpe audis ex me, latinam mancam ac mutilam eſſe: nec ſatis vberes ex ea fructus percipi poſſe. Cum igitur pridie* Kal. Ianua*rias, qui dies tibi natalis eſt, ingreſſurus ſis, cum* Deo *propitio ac beneuolente, in annum ætatis tuæ decimũ: egoq́ te eo ipſo die Græcis literis initiare conſtituerim: concinnaui tibi interea hunc alterum libellum Græce loquentem, qui tibi pro natalicio munuſculo erit. Magnũ tibi hæc qualiacũq́ ſcripta mea pudorem incutiēt, fili, niſi omni ope nitaris, vt meæ de te expectationi re-*

ſpon-

ſpondeas. Scient homines, nihil tibi à me defuiſſe. At mihi puero, cùm alia multa, tum præceptores defuerunt. Verè enim hoc affirmare poſſum, poſt annum ætatis meæ duodecimum, nullo me ad vllam artem, neque priuatim neque publicè præceptore vſum eſſe. Quanquam enim Pictauij, quo me parentes ad excolendum ingenium miſerant, ibam interdum ad eos, qui ius ciuile profitebantur, perrarò tamen id faciebam, neque tam, vt quidquam ex eis diſcerem, quam vt meis animum explerem, qui me ei ſtudio addixerant. Eueniebat id mihi indomita quadam peruerſitate ac peruicacia ingenij, vt nullum doctorem triduum ferre poſſem. Cuius improbitatis valde me poſtea ac diu pænituit, pænitetque. At tibi, me viuo, neq; dux, hortator, monitor deerit: & quæ præterea requiruntur, abundè, ſi Deus volet, ſuppetent omnia. Vide modo tu, ne, cum aliud nihil deſit, ipſe olim tibi defuiſſe dicaris. Romæ. Idibus Nouembris, CIƆ.IƆ.LXXX.

INNOCENTIVS GISCAFERIVS GVLIELMI F. M. ANTONIO MVRETO IVNIORI S.

MVLTA *debemus & ego & pater meus patruo tuo. Quoties enim tulit occaſio, libenter nos re, opera, conſilio, auctorite, gratia adiuuit. Sed illi quidem quomodo gratiam referat, pater ipſe viderit: nam meum non eſt, qui tanto ætate minor ſum, illam cogitationem ſuſcipere. Tibi verò, qui ætate tanto ferè me minor es, quanto patre meo patruus tuus, æquum eſt, ſtudere me, vt aliquid præſtem, quo oſtendam animum beneficij memorem. Et vt illi amantiſſimè coniunctiſſimeq́ inter ſe viuunt, ſic oportet in nobis eſſe iam nunc idem mutuæ beneuolentiæ vinculum. Nuper igitur, cùm audiſſem de patre, ſcriptum eſſe à patruo tuo cauſa tua elegantem ſane libellum, quo multas bonas & graues ſententias verſibus græcis complexus eſſet: egi cum eo ſummis precibus, vt illum commodato ſumeret, mihiq́ legendi poteſtatem faceret. Quo impetrato, plus etiam auſus ſum: nam his longioribus noctibus, addens aliquid ad ſolitas lucubrationes, expreſſi eaſdem ſententias,*

tias, vt potui, latinè. Quicquid eſt, quod effeci, ad te mitto, ſymbolum ſummi amoris erga te mei. Vtinam veniat aliquando tempus illud, cùm ea videamus, quæ patrem de indole tua ſæpe vaticinantem audio. Mihi de me modica ſperare ſat eſt: te, qui ita educaris, & qui ne nomen quidem audire tuũ potes, quin ad virtutem exciteris, eo peruenturum eſſe confido, vt iam nunc ſperem, rebus meis aliquid in te olim præſidij fore. nam te maioribus ire per altum Auſpiciis manifeſta fides. Vale. Romæ. Kal. Decemb. M. D. LXXX.

ΜΑΡΚΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΜΟΥΡΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ,

ΠΡΟΣ ΜΑΡΚΟΝ ΑΝΤΩΝΙΟΝ ΤΟΝ ΑΔΕΛΦΙΔΟΥΝ ΠΑΙΔΑ ΕΝΝΕΑΕΤΗ, ΓΝΩΜΑΙ.

Ῥίζωμ' ὁμαίμου, τῆσδε θέλγητρον φρενός,
Κῆδός τε τερπωλή τε τοῦ γήρως ἐμοί,
Καί τοῦτο θέου Μάρκε πὰρ φίλου λάβε
Σμικρὸν μὲν ὄγκῳ δῶρον, ἄχρηστον δὲ μὴ,
Γνώμας ὁδηγοὺς πρὸς τὸ ζῆν εὖ καὶ καλῶς,
Νεωστὶ τὴν σὴν ηὐτρεπισμένας χάριν.
Καὶ γὰρ νέους γέρουσι παιδεύειν πρέπει,
Κἀγὼ γέρων μέν εἰμι, παιδίον δὲ σύ.
Σῶμ' ἀσθενὲς γέρουσιν. ἀκμάζει δ' ὁ νοῦς.
Νέῳ δὲ σῶμα θαλερὸν, ἀσθενεῖς φρένες.
Δι' ὃ καὶ σὲ δεῖ, βουλαῖς ἐμαῖς εὐήνιον,
Νῷ προσφέρεσθαι τούσδ' ὑπηκόῳ λόγους,
Φῶς πώποθ' ἡμῶν λαμπρὸν ἐσόμενον γένους.
Πρώτιστα καὶ μάλιστα τὸν θεὸν φιλεῖν,

Ὑπέρ-

M. ANTONII MVRETI PRESBYTERI.

AD M. ANTONIVM FRATRIS F.

STIRPS conſanguinei, huius (meæ) delectatio mentis,
Curaq́ & oblectamentum ſenectutis mihi,
Hoc quoque patruo Marce ab amico accipe
Exiguum quidem mole donum, ſed non inutile:
Sententias duces itineris ad benè honeſteq́ viuendum
Nuper tua concinnatas gratia.
Nam & iuuenes inſtituere, ſenibus decorum eſt:
Et ego quidem Senex ſum, tu autem puerulus.
Corpus infirmum eſt ſenibus: Viget autem mens.
Iuueni autem corpus robuſtum, imbecilla mens.
Quocirca & te oportet, conſiliis meis docilem
Animo accipere hos obedienti ſermones.
Lumen olim noſtro clarum futurum generi.
In primis & maximè Deum amare

Et

Ὑπέρ τε τ᾽ ἄλλα πάντα, καὶ σαυτοῦ πλέον.
Ἔπειτα δ᾽ ἄλλους ἧττον οὐ στέργειν σέθεν,
Σπεύδοντα πλείστους εἰς τὰ πλεῖστ᾽ εὐεργετεῖν.
Οὐδὲν γὰρ ἄνδρα μᾶλλον εἰκάζει θεῷ.
Μετὰ τὸν θεὸν δὲ πρῶτα τιμᾶν τοὺς γονεῖς,
Οἵ σ᾽, ὦ φίλ᾽, ἔτρεψάν τε, κ᾽ εἰς φῶς ἤγαγον.
Ζῶντάς τ᾽ ἔτ᾽ ὄντας στέργε, καὶ κεκμηκότας.
Ποίησον ἄλλους οἷ᾽ ἂν ἄσμενος πάθοις.
Μὴ βλάψον ὦ παῖ, καθ᾽ ὅσον ἐπὶ σοί, μηδένα.
Τ᾽ ἀλλότριον μὴ κλέπτε. μὴ κακηγόρει.
Μὴ χαῖρε λέξας ἄττα μὴ ποιεῖν θέμις.
Ψεῦδος δὲ φεῦγε. πᾶς γάρ ὁ ψευδῆ λέγων,
Ἂν ἑκὼν, ἄπιστός ἐστιν, ἂν δ᾽ ἄκων, ἄνους.
Νεωτερισμῶν σαυτὸν ἴσχ᾽ ἀπωτάτω,
Νόμων δ᾽ ἀρίστους ἴσθι τοὺς παλαιτάτους.
Κενῆς δὲ δόξης ταῦτα μὴ πράξῃς χάριν.
Ἀλλ᾽ ὅτι, καλ᾽ ὄντα, ταῦτα προστάττει θεός.

Ἀρετή τε δόξα τ᾽ ἐστὶν ὤνιος πόνου.
Πονοῦ δυνάμενος, ἵν᾽ ἡσυχάσῃς ἀσθενής.

Νέοις ἔτ᾽ οὖσιν ἐκπονηθέντες πόνοι
Φιλοῦσι τοῖς γέρουσι ῥαστώνην φέρειν.

Τῶν νουθετούντων παῖ φιλήκοος γίνου.

Οὐχ᾽

Et ſuper omnia alia, & pluſquam te ipſum.
Deinde autem alios non minus amare quàm te,
Properantem plurimis ad plurima beneſacere.
Nihil enim hominem magis aſſimilat Deo.
Poſt Deum autem, primum venerare parentes
Qui te, ô care, & nutrierunt, & in lucẽ produxerunt.
Et viuentes adhuc ama, & mortuos.

Facito aliis, quæ ab aliis libens acciperes.

Ne lædito, ô fili, quantum in te ſitum eſt, quenquam.
Alienum ne furare: ne maledicito.
Ne libenter ea loquitor, quæ facere fas non eſt.
Mendacium autem fuge. omnis enim qui mendacia dicit,
Si quidem ſpontè id faciat, infidus eſt: ſin inuitus, imprudens.
Ab innouationibus te ipſum cohibe longiſſimè
Et legum optimas ſcito eſſe eas, quæ ſunt antiquiſſimæ.
Inanis autem gloriæ cauſa hæc ne feceris:
Sed quia, honeſta cùm ſint, ea præcipit Deus.

Et virtus & gloria venalis eſt labore.
Labora, dum potes: vt, cum imbecillus eris, quieſcas.

Ab iis qui adhuc iuuenes ſunt excepti labores
Solent ſenibus commoditatem otij adferre.
Eos qui te corripiunt fili libenter auſculta.

Non

Οὐχ᾽ ὁ κολακεύων σ᾽, ἀλλ᾽ ὁ νουθετῶν φιλεῖ.

Μετάδος προθύμως τοῖς πένησιν ὧν ἔχεις.
Τὰ δοθέντ᾽ ἐκείνοις αὐτὸς ἐκτίσει θεός.

Ἐπισφαλές πως πρᾶγμ᾽ ὑπερπλουτῶν νέος.
Καὶ γὰρ θρασὺς πρὸς πάντα, καὶ νοῦς οὐκ ἔνι.

Δανεισμάτων κάλλιστον, εὖ ποιεῖν φίλους.
Πλούτου δὲ χρῆσις ἥδε τιμιωτάτη.

Ἀεὶ τὸ γειτόνημα τῶν κακῶν κακόν.
Ἀγαθὸς δ᾽ ἀνὴρ μόνον ἐγγὺς οἰκῶν ὠφελεῖ.

Ἐν νῷ τὸ νικᾶν ἐστὶν, οὐκ ἐν σώματι.
Βούλευμα πολλὰς ἓν σοφὸν νικᾷ χέρας.

Ὀλίγον πρὸς ὀλίγῳ προστεθὲν, σωρὸν ποιεῖ.

Ἐλεύθερος ζῆν μᾶλλον ἢ δοῦλος θέλεις;
Καλὴν δὲ δόξαν ἀντ᾽ ἀδοξίας λαχεῖν;
Δαπάνην δὲ φεύγειν, καί τι κερδαίνειν ἀεί,
Μετ᾽ ἀσφαλείας ῥᾷστα, κινδύνου δ᾽ ἄτερ;

Ἀπέ-

Non qui tibi adulatur, amat te, ſed qui te corripit.
Participes libenter facito pauperes eorum quæ habes.
Quæ dantur illis, ipſe perſoluet Deus.

Periculoſa quodam modo res eſt, iuuenis ſupra modum diues.
Nam & audax eſt ad omnia, & mens non ineſt.

Pulcherrimum fænus eſt, benefacere amicis.
Opum autem vſus hic eſt omnium honoratiſſimus.

Semper mala eſt malorum vicinia.
Bonus autem vir etiam ſi nihil aliud, quàm propè habitet, prodeſt.

In mente conſiſtit vincendi facultas, non in corpore.
Vnum ſapiens conſilium multas vincit manus.

Paruum paruo additum efficit aceruum.

Liber vis, potius quàm ſeruus, viuere?
Et bonam famam, non infamiam conſequi,
Sumptum autem fugere, & ſemper aliquid lucrari
Tuto, facillimè, & ſine periculo?

Abſti-

Ἀπέχου πονηρῶν, κ' ἄνπερ ἡδονὴ προσῇ.

Ὅστις πρὸ τοῦ ἔργου μὴ φοβεῖται τὴν δίκην,
Μετὰ τοὔργον, ὀψὲ σωφρονῶν, φοβήσεται.

Κάλλιστόν ἐστι μάθημα γιγνώσκειν θεόν.
Ἄνευ δὲ τούτου τ' ἄλλα πάντ' ἀνωφελῆ.

Μηδὲν φρονήσῃς σεμνόν. ἄνθρωπος γὰρ εἶ,
Μηδὲν ταπεινόν. οὐρανὸς γάρ σοι πάτρα.

Λέξων κακῶς ἄλλον τιν', εἰς σαυτὸν βλέπε,
Μηδὲ ψέγ' ἄλλους, οὐκ ἄμεμπτος αὐτὸς ὤν.

Περὶ τῶν κρατούντων ὁπόταν ἐμπέσῃ λόγος,
Σιγᾶν ἄλυπόν τ' ἐστὶ κ' ἀσφαλέστατον.

Ἐλευθέρου 'στ' ἑκόντα δουλεύειν νόμοις.
Οἷς ὅτε λατρεύεις, ἴσθι λατρεύων θεῷ.

Τοιοῦτός ἐσθ' ἕκαστος, οἵοις ἥδεται.
Διάκρισις ἤθους ἥδε δ' ἀκριβεστάτη.

Τοῖς χρωμένοις τὰ χρήματ' ἐστὶ χρήματα.
Ἄχρηστα δ' ἄλλως κ' ἀνόνητα κτήματα.

Μηδὲν

Abſtineto à rebus turpibus, etiam ſi admiſta ſit voluptas.
Quicunq; ante factum, non timet iudicium,
Poſt factum, ſerò ſapiens, timebit.

Pulcherrima diſciplina eſt, Deum cognoſcere.
Sine hac autem aliæ omnes inutiles ſunt.

Nihil ſuperbum animo agites. homo enim es.
Nihil humile. patria enim tibi eſt cœlum.

Detracturus de alio quopiam, teipſum intuere
Neque vitupera alios, cum ipſe reprehenſione non careas.

De principibus cum inciderit ſermo,
Tacere & ſitim non facit, & tutiſſimum eſt.

Id liberi eſt, ſeruire ſpontè legibus,
Quibus dum ſeruis, ſcito te Deo ſeruire.

Talis eſt quiſque, qualibus oblectatur:
Hæc autem eſt certiſſima morum diiudicatio,

Vtentibus pecuniæ verè ſunt pecuniæ
Aliter autem inutiles & infructuoſæ poſſeſſiones.

Μηδὲν ποιῶν πονηρὸν, ἐλπίσης λαθεῖν.
Μάταιος ἐλπὶς. ὀξυδερκὴς γὰρ θεός.

Πολύφιλον εὐτυχί', ἄφιλοι δ' οἱ δυστυχεῖς.

Παύροις ἐνοῦσαν πίστιν εὑρήσεις βροτῶν·
Σοφὸν δ' ἔπος παλαιὸν. οἱ πλείους κακοί.

Οὐ συγκυροῦσι νοῦς τε καὶ πλοῦτος πολύς.
Κτῆσις γὰρ ἄμετρος τῷ φρονεῖν ἐπισκοτεῖ.

Ἀμαθία πολλὴ, καὶ δοκοῦντί περ σοφῷ,
Τὸ τ' ἄλλα γνῶναι πάνθ', ἑαυτὸν δ' ἀγνοεῖν.

Νίκη φρονήσεως ὥσπερ οὖσα συγγενής,
Πρὸς τοὺς φρονοῦντας, οὐ πρὸς ἰσχυροὺς ῥέπει.

Ὅπου 'στὶν ἔργων καιρὸς, ἄχρηστοι λόγοι.

Ῥέζων οὐρανίδαις, καὶ αὐτὸς τὰ δέοντα ποίησον.
Ἡ γὰρ ἀπ' ἀργούντων τάγε πλεῖς ἀνεμώλιος εὐχή.

Λόγος ἐστὶ πολλοῖς κομψὸς, ἔργα δ' ἀπρεπῆ.
Κακὸς δ' ὁ μέτρια μὲν λέγων, πράττων δὲ μή.

Nihil improbe feceris, ſperans fore vt lateas.
Vana ſpes eſt. acute enim videt Deus.

Amicis abundat felicitas. infelices autem amicis carent.

Paucis ineſſe hominibus inuenies fidem.
Sapiens autem dictum vetus. plures mali.

Non concurrunt & multa prudentia, & multæ opes.
Nam immodica opum vis menti caliginem offundit

Magna inſcitia eſt etiam ei qui videtur ſapiens,
Alia noſſe omnia, ſeipſum autem ignorare.

Victoria, vt quæ prudentiæ cognata ſit,
Ad conſideratos, non ad robuſtos, inclinat.

Vbi opus eſt factis, inutiles ſunt ſermones.

Sacrificans cæleſtibus, etiam ipſe quæ oportet facito,
Nam vota quæ à ceſſantibus fiunt, plerunque irrita ſunt.

Multis compta eſt oratio, ſed facta indecora.
Malus autem eſt qui modeſta quidem loquitur, ſed non facit.

Ἀπὸ παίζοντος εἰς τὸ πίνειν.

Ὕδατι δεῖ τὰ ῥάκη πλύνειν, οἴνῳ δὲ φάρυγγα,
Καὶ βατράχοισιν ὕδωρ, οἶνον δ' ἄνδρεσσι προπίνειν.

Ἐπανόρθωσις.

Ὑδροποτεῖν κάλλιστον. ἐπεὶ νόος ἔμπεδος αἰεὶ
Νηφόντων. μεθύων δ' ὗι μᾶλλον ἢ ἀνδρὶ ἔοικε.

Εἰς τὸ αὐτό.

Πόμ' ἀνθρώποισιν οἶνος, ὕδωρ θρέμμασι.

Ἐπανόρθωσις.

Πολλοὺς ποθεὶς ἀπείκασ' οἶνος θρέμμασι.

Σαυτὸν φιλεῖς ὤνθρωπε; τὴν ψυχὴν φίλει.
Κείνη γὰρ εὖ σωθεῖσα συσσώζει δέμας.
Ἀμελουμένη δὲ καὶ τὸ σῶμ' ἅμ' οἴχεται.

Σοφοῖσιν οὐδεὶς παρ κριταῖς ἀκουστέος,
Λόγους ἐπ' ἔργοις προσφέρων αἰσχροῖς καλούς.

Σοὶ φίλος αἰσχρὰ φιλῶν μήτ' εἴη, μήτε γένοιτο.
Κάλλιστος δ' ἀρετὴ δεσμὸς ὁμοφροσύνης.

Πλείστους ἀεὶ φοβήσεθ' ὁ πλείστους φοβῶν.

Ἀρχο-

Iocoſum de potu vini.

Aqua oportet pannos laceros abluere, vino autem guttur:
Et ranis aquam, vinum autem viris propinare.

Correctio.

Aquam bibere optimum eſt. ſi quidem mens conſtans ſemper eſt
Sobriorum: ebrius autem ſuis ſimilior eſt quàm viri.

De eodem.

Potus hominibus eſt vinum, aqua pecudibus.

Correctio.

Vinum epotum multos pecudum ſimiles reddidit,
Teipſum amas ô homo? animam ama.
Illa enim ſeruata, ſimul conſeruat corpus.
Neglectæ autem ipſi etiam corpus ſimul interit.

Apud ſapientes iudices nemo audiendus eſt,
Qui ſuper turpibus factis pulchros ſermones adferat.

Tibi amicus qui turpia amat, neque ſit, neque fiat.
Pulcherrimum autem concordiæ vinculum eſt virtus.

Plurimos ſemper metuet, qui plurimos terret.

Ἀρχομένων φιλίη, φυλακὴ τ᾽ ἄρχοντος ἀρίστη.
Οὐδ᾽ ὁ λεὼς μισεῖ, κεῖνος ἐπικίνδυνος ἀρχή.

Πολλοῖς ἀπιστῶν, οὐχ ἁμαρτήσεις πολύ.

Συνοδοιποροί ποτ᾽ ἦσαν ἄνθρωποι δύο,
Ὧν ἦν βραδὺς μὲν εἷς, ὁ δ᾽ ἄπερος ταχύς.
Χ᾽ ὡ μὲν ταχὺς ἐβάδιζ᾽, ὁ δὲ βραδὺς ἔτρεχε.
Ὁ ταχὺς, πρὸ τοῦ δείλην γενέσθ᾽, ἐλείπετο.

Τὸ μὲν ἴσον ἐστὶ τῶν φίλων συνεκτικόν.
Τὸ δὲ πλεονεκτεῖν, μῖσος ἐξεργάζεται.

Κάλλιστόν ἐστι τῶν ἐν ἀνθρώποις δίκη.
Ὑγιὲς δὲ πάντη σῶμα, θησαυρὸς μέγας.
Τοῖς δ᾽ εὐτραφεῖσιν ἡδονὴν πολλὴν φέρει
Τὸ, καλῶν ἐρῶντας, τῶν ἐρασθέντων τυχεῖν.

Δόκησις ὄχλου, φαῦλος ἡγεμὼν βίου.

Πλάτωνος γνώμη.
Χρυσὸς πολὺς, μέγιστον ἐν πόλει κακόν.

Ἐλέησον ἄλλους, ἵν᾽ ἐλέου κ᾽ αὐτὸς τύχῃς.

Καλὸν οὐ τὸ πλουτεῖν, ἀλλὰ τὸ πλουτεῖν ἐκ καλῶν.

Ovi-

Subditorum amicitia, optima principis cuſtodia eſt.
Quem autem populus odit, illius intutum eſt imperium.
Multis diffidens, non multum aberrabis

Iter vna faciebant olim homines duo,
Quorum erat tardus quidem vnus, alter autem celer:
Et celer quidem tarde ibat: tardus autem currebat.
Celer ille, antequam adueſperaſceret, relictus eſt.

Æquale quidem amicos continendi vim habet.
Plus autem ſibi arrogare, inimicitias efficit.

Pulcherrimum eſt in rebus humanis iuſtitia.
Corpus autem ex omni parte ſanum, magnus theſaurus eſt.
Bene autem educatis magnam voluptatem adfert,
Honeſta amantes, conſequi ea quæ amant.

Opinio vulgi, malus dux vitæ.

Platonis Sententia.

Multum aurum, maximum malum eſt in ciuitate.

Miſerere aliorum, vt & tu miſericordiam conſequaris

Non opibus affluere pulchrum eſt: ſed opes pulchris rationibus partas habere.

Οὐιτελλίου τοῦ Ῥωμαίων αὐτο-
κράτορος γνώμη.
Ἥδιστον ὄζει πολέμιος νεοσφαγής.

Τὸ αὐτὸ ἄλλως.
Ἐχθροῦ σφαγέντος εὔοδμον κρέας πνέει.

Ἐπανόρθωσις.
Ὁ συγγινώσκων δυσμενεῖ, κτᾶται φίλον.
Βδελυρὸν δὲ πρᾶγμα πανταχοῦ μιαιφόνος.

Μή τινί ποτ᾽ ἄχθος τόσον ἐμπέσοι κακῶν,
Ὅσον δύναιτ᾽ ἄν, κ᾽ ἀσθενής περ ὤν, φέρειν.

Κακὸν πολίτης τοῦ νόμου σοφώτερος,
Ὁρατίου ποιητοῦ Ῥωμαϊκοῦ γνώμη.
Νοῦς, κάλλος, εὐγένεια, πάντ᾽ ἐν χρήμασι.

Ἐπανόρθωσις.
Νοῦς ἐκπορίζει χρήματ᾽, οὐ νοῦν χρήματα.
Πλοῦτος δὲ μήτ᾽ εὔμορφον ἀπέδειξ᾽ οὐδένα,
Μήτ᾽ εὐγενῆ, τὸν πρὶν ὄντα κιβδήλου γένους.
Ἄχρηστον αἰδὼς χρῆμα τῷ κεχρημένῳ.

Vitellij Romanorum Imperatoris ſententia.

Suauiſsimè olet hoſtis recens interfectus.

Idem aliter.

Inimici iugulati ſuauem odorem ſpirat caro.

Correctio.

Qui ignoſcit inimico, amicum parat,
Abominanda autem vbique res eſt homicida.

Ne *cui vnquam tantum malorum pondus incidat,*
Quantū perferre, quantumlibet imbecillus ſit, queat.

Mala res eſt ciuis lege ſapientior.

Horatij poetæ Romani Sententia.

Prudentia, forma, nobilitas, omnia inſunt in pecuniis.

Correctio.

Prudentia parat pecunias, non prudentiam pecuniæ.
Opes autem neq; formoſum quenquam reddiderunt,
Neq; nobilem, qui prius eſſet ignobilis.
Inutilis res eſt pudor homini egenti.

Ορκος ἄγαν προπετὴς πολλοῖς κακὰ μυρί᾽ ἔθηκε.
Φείδεο. μὴ προπετῶς τ᾽ ὄμνυε, μήτε μάτην.

Ὦ γλῶσσα, γλῶσσ᾽, ὡς μόριον οὖσα πάμμικρον,
Μεγάλ᾽, ἂν ἀπῇ χαλινὸς, ἐργάζῃ κακά.

Φωκυλίδου πονηρὰ γνώμη.

Πρώτιστα πλοῦτον. εἶτα δ᾽ εὐσεβήσομεν.

Επανόρθωσις.

Πρῶτ᾽ εὐσεβεῖν χρεών. εἶθ᾽ ὁ πλοῦτος ἕψεται.
Τῶν γὰρ δικαίων κάρτα κήδεται θεός.

Τὰ περὶ τὸ θεῖον μήποτε πολυπραγμονῇς.
Ιδεῖν γὰρ οὐκ ἐφικτά. πιστεύειν δ᾽ ἅλις.

Εἰ τὰ παρόντ᾽ ἀγαπᾷς, βασιλέων βασιλεύτερός ἐσσι.
Εἰ δὲ μή, ἀργαλέῃ τήκεαι ἐν πενίῃ.

Οὐ σοφός ἐστιν ἐκεῖνος, ὃς ἄλλων πλείονα οἶδεν,
Ἀλλ᾽ ὁ εὖ ἐν καιρῷ χρώμενος οἷς ἔμαθε.

ᾯ πλειόνων δεῖ, κ᾽ οὐχ᾽ ὁ παῦρ᾽ ἔχων, πένης.

Ἔλπιζε

Iuſiurandum nimis promptum ingentem vim malorum attulit multis.
Parce; neq; prompte iurato, neq; fruſtra.

O lingua, lingua, vt, particula cùm parua ſis,
Magna, ſi frænum abſit, efficies mala.

Phocylidæ improba Sententia.

Primum omnium habeamus diuitias, deinde autem pietem colemus.

Correctio.

Primum pietatem colere oportet, deinde opes ſequentur.
Iuſtorum enim valde magnam curam gerit Deus.

Quæ ad diuinum numen pertinent, nunquam curioſe quæſieris.
Neque enim viſu attingi poſſunt. Credere autem ſatis eſt.

Si iis quæ adſunt contentus es, regalior es ipſis regibus.
Sin minus, moleſta contabeſcis in paupertate.

Non ille ſapiens eſt, qui aliis plura ſcit:
Sed qui bene, & opportune vtitur iis quæ didicit.

Qui pluribus eget, non qui pauca habet, pauper eſt.

Spera

Ἔλπιζε πάντ' ἄνθρωπε, καὶ πάντ' εὐλαβοῦ.

Τό, τ' ἄγαν ἀπιστεῖν, καὶ τὸ πιστεύειν ἄγαν,
Ἡ μὲν πονηρῶν, ἡ δὲ κοθηλέμων νόσος.

Σωτηρία πόλεως, οὐ καλῶς κεῖσθαι νόμους,
Ἀλλ' ἰσχύειν τε καὶ κρατεῖν εὖ κειμένους.

Πᾶσά στ' ἀνάγκη τῷ μακρῷ ποτ' ἐν χρόνῳ
Ψευδῶν ἀπ' ἀγαθῶν ἐτεὰ συμβῆναι κακά.

Πράττοντα τὰ καλ' ἀδύνατόν ἐστι κακοπραγεῖν.

Ἀποροῦντα τὸν δίκαιον οὐχ ἑώρακα.

Μήποτε ματεύσῃς περὶ θεοῦ, πῶς τοῦτο δρᾷ;
Τὸ δρᾶν γὰρ αὐτοῦ ταυτόν ἐστι τῷ θέλειν.

Πλούτου πρόκειμενον σῶμα, νοῦν δὲ σώματος.
Θνητὸν γὰρ σῶμα πᾶσι, νοῦς δ' εἰκὼν θεοῦ.

Πῶς δή ποθ' ἕξεις τ' ἄλλα, σαυτὸν οὐκ ἔχων;

Τῶν ἀδυνάτων ἓν τοῦτο τοῖς σοφοῖς δοκεῖ,

Ἀμ'

Spera omnia, ô homo, & omnia metue.

Et nimis incredulum eſſe, & nimis credere,
Ille quidem improborum, hic autem fatuorum morbus
eſt.

Salus ciuitatis non in eo conſiſtit, vt bene poſitæ ſint
leges:
Sed vt bene poſitæ robur obtineant & imperent.

Neceſſe eſt, in longinquitate temporis
Bonis ex falſis vera vt eueniant mala.

Qui, quæ honeſta ſunt, agit, fieri non poteſt, vt malè
rem gerat.
Egentem iuſtum non vidi.

Ne vnquam quæſieris de Deo: Quomodo hoc facit?
Nam facere & velle ipſius idem eſt.

Opibus pluris facito corpus, mentem autem corpore.
Mortale corpus eſt omnibus: mens autem imago Dei.

Qui tandem habebis alia, te ipſum non habens?

Vnum hoc eorum quæ fieri non poſſunt, ſapientibus vi-
detur,

Simul

Ἅμ' ἀγαθὸν εἶναι σφόδρα καὶ πλουτεῖν σφόδρα.

Μουρήτου λόγος ἐστί: πόνου μέτα μηδὲν ἄελπτον.
Καὶ τόδε Μουρήτου, μηδὲν ἄτερθε πόνου.

Οὐδὲν φοβήσει τοὺς θεὸν φοβουμένους.

Πολλοῖς προσάπτει θάρσος ἡ μὴ 'μπειρία.
Πεῖρα δ' ὄκνος τε κ' ἀυλάβεια ξύμφυτος.

Οὐκ ἔστιν ὀδμὴ πάντοθεν κέρδους καλή.
Ἀλλ' ἔστιν οὗ καὶ ζημίαν κέρδος φέρει.

Τὰ λεγόμεν' ἐν σκότῳ πλανᾶσθαι φάσματα,
Ἢ μηχανήματ' ἐστὶ τῶν τοιχωρύχων,
Ἢ δειλιώντων πλάσματ', ἢ μοιχῶν δόλοι,
Ἢ φιλογελώτων παίγματ', ἢ γραῶν ὕθλοι.

Οὐκ ἐνδεὴς ὤν, τῶν φίλων πεῖραν λάβε,
Ἵν', ἐνδεᾶ προσδοκᾷν τί χρὴ, μάθῃς.

Οὐκ ἀγαθὸν ἄρχων τῇ πόλει νόμους κρατῶν,
Ἀγαθὸν δ' ἐκεῖνος ὃς νόμοις ὑπηρετεῖ.

Πονηρὸν εἶναι, καὶ θέλειν ὅμως δοκεῖν

Ἄμεινον

Simul valde bonum eſſe, & valde diuitem.

Omnia ſunt, Muretus ait, ſperanda labore
Hoc quoq; Mureti eſt: abſq; labore nihil.

Nihil terrebit illos qui Deum timent.

Multos audaces facit inexperientia
Experientiæ autem tarditas & cautio cognata eſt.

Non eſt lucri bonus odor, vndecunq; ſit.
Sed & iactura interdum potior eſt lucro.

Spectra illa quæ dicuntur in tenebris vagari,
Aut machinamenta ſunt eorum, qui perfodiunt parietes,
Aut timidorum figmenta, aut adulterorum doli.
Aut hominum riſus amantium ludicra, aut anuum fabulæ.

Dum non eges, amicorum periculum facito,
Vt, quid te, cùm egueris, expectare oporteat, diſcas.

Non bonum eſt ciuitati magiſtratus qui legibus imperat.
Bonum autem ille qui legibus ſubſeruit.

Improbum eſſe, & velle tamen videri

Melio-

Ἀμείνον᾽ ἄλλων, ἐσχάτη πονηρία.

Λαβὼν ἔσοπτρον, εἶδος εἰσάθρει τὸ σόν,
Ἵν᾽, εἴ σε μήτηρ εὐπρόσωπον γείνατο,
Καλὸν πρόσωπον ἤθεσι στέψῃς καλοῖς,
Ἐὰν δ᾽ ἄμορφος καὶ δυσειδὴς ὢν τύχῃς,
Σπεύδῃς καλῷ τὸ οὗ λεῖμμ᾽ ἀναπληροῦν τρόπῳ.

Τὰ δεσποτῶν ἄῤῥητα μὴ ζήτει μαθεῖν.

Οὐδένα τ᾽ ἐξαπατᾶν, καὶ ὑπ᾽ οὐδενὸς ἐξαπατᾶσθαι.
Καὶ γὰρ ἐκεῖνο κακοῦ, καὶ τόδε νηπιάχου.

Βασάνισον εὖ βούλευμ᾽ ὑπ᾽ ἐχθροῦ σοὶ δοθέν.
Τὰ γὰρ παρ᾽ ἐχθρῶν πάνθ᾽ ὑποπτεύειν, σοφόν.
Ἂν δ᾽ ἐξετασθὲν ἀκριβῶς, χρηστὸν φανῇ,
Τὸ χρηστὸν ὄν, τοῦ δόντος ἀμελήσας, δέχου.

Ἀβελτέρου σημεῖον, ὧνπερ ἀφρόνως
Ἥμαρτεν αὐτὸς, αἰτιᾶσθαι τὴν τύχην.

Πόνος χολὴν ἔφυσε, καὶ χολὴ πόνον.

Ὡς βλαβερόν ἐσθ᾽ ἡ τῶν δεόντων ἀμβολή.

Ἀπειλῆ

Meliorem aliis, vltima eſt improbitas.

Sumpto ſpeculo, formam tuam inſpice:
Vt, ſi te mater decoro vultu genuit,
Pulchrum vultum pulchris moribus corones:
Sin autem informis, & aſpectu fœdus ſis,
Properes bonis moribus id quod tibi deeſt ſupplere.

Secreta dominorum ſcire ne quærito.

Nec falli à quoquam, nec quemquam fallere pulchrum eſt:
Illud ſtultitiæ; hoc improbitatis opus.

Bene explorato conſilium ab inimico tibi datum.
Omnia enim ab inimicis profectò ſuſpecta habere ſapientis eſt.
Quòd ſi diligenter examinatum, bonum eſſe conſtiterit:
Ne curato, quis dederit, ſed quod bonum eſt capito.

Fatui ſignum eſt, eorum quæ imprudenter
Peccauit ipſe, culpam coniicere in fortunam.

Labor otium parit, & quies laborem.

Vt noxia res eſt, eorum quæ fieri oportet dilatio.

Ἀπλῆ κατέστησ' ἔργα, καὶ μόχθον διπλοῦν.

Ὁ, οὐδὲν τιν' ἄλλον εἰσίδης πεπονθότα,
Ἢ γοῦ δύνασθαι πάντας ἐξ ἴσου παθεῖν·
Εἷς γὰρ κυβερνᾷ πάντα τ' ἀνθρώπων νόμος.

Φίλους μὲν εὐκτόν ἐστιν ὡς πλείστους ἔχειν.
Ὀλίγους δ' ἔχων οὐ, ἀλλὰ πιστοὺς, εὐτυχεῖ.

Εὔελπις οὔτε τοῦ μέτρου πέραν γίνου,
Οὔτ' αὖ δύσελπις. μέτρον ἐν πᾶσι πρέπει.

Ὦ φίλτατ', οὐ σοι πολλὰ πυροφόρου πλέθρα
Οὐ χρυσίου τάλαντα καλλείψω θανών,
Οὐδὲ πολὺν ὄλβον. οὐδὲ γὰρ ὁ πατήρ ἐμοί,
Ἀγαθός περ ὢν αὐτός τε. κ' ἀξ ἀγαθῶν γεγώς.
Αἰδῶ δὲ πολλὴν εἰ θεός βουλήσεται,
Ἐνθήσομαί σοι, καὶ πολὺν θεοῦ φόβον.
Καί σ' ἐκδιδάξω, προσφιλοῦς σπουδῆς μέτα
Οἷς κ' αὐτὸς, ὢν παῖς, ἐντραφὴν, μαθήματα,
Γενόμεν' ἐμοὶ μὲν παντὸς ἐφόδιον βίου,
Κόσμον δὲ σοίγ' ἐσόμενα καὶ τέρψιν μόνον.
Οὐ γάρ σ' ἀνάγκη, ξὺν θεῷ δ' εἰρήσεται,
Βίου σπανίζοντ' ἀνδρὶ θητεῦσ' οὐδενὶ,
Λαβόντα παρ' ἐμοῦ μέτρι' ἀλλ' ἀρκοῦνθ' ὅμως.

Imperfecta reddit opera, & laborem duplicem.

Quodcunque cuiquam contigiſſe videris,
Puta æquè idem poſſe omnibus contingere.
Namque vna lex humana gubernat omnia.

Amicos optabile quidem eſt quamplurimos habere.
Paucos autem habens aliquis, ſed fidos, fortunatus eſt.

Neque ad ſperandum ſupra modum facilis eſto,
Neque viciſsim difficilis: modus omnibus in rebus decorus eſt.

O cariſsime, non tibi multa arui iugera,
Non auri talenta relinquam moriens,
Neq; multas opes. nam ne mihi quidem pater:
Quamuis & bonus eſſet ipſe, & bonis prognatus.
Pudorem autem multum, ſi Deus volet,
Indam tibi, & multum Dei timorem.
Et te edocebo amanter ac ſollicite
Eas, quibus & ipſe, cùm puer eſſem, innutritus ſum diſciplinas,
Quæ mihi quidem fuerunt totius viaticum vitæ:
Tibi autē ornamēto tantū & oblectationi futuræ ſunt.
Non enim cogeris, cum Deo autem dictum ſit,
Victu indigens, cuiquam homini ſeruire:
Cum acceperis à me modica quidem, ſed tamen ſufficientia.

Σὺ δ' ὦ φίλον γέννημα φιλτάτου πατρός.
Τάχιστά μοι γέρθητι πρὸς γνῶσιν καλῶν.
Νωθρὸς γὰρ οὐδὲν, οὐδὲ δυσμαθὴς ἔφυς.
Δοκεῖς δὲ μᾶλλον εὐμαθής τε, καὶ ἀγχίνους.
Ὁρᾷς ἐμ', ὡς καὶ νωδὸς ἐκ πολλοῦ γέρων
Καὶ βηχὸς αἰεὶ καὶ καταῤῥοῦ μεστὸς ὤν,
Οὐ παύομαι νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν
Νεανίαις πρέποντας ἐξαντλῶν πόνους;
Πρωῒ δ' ἐπ' ἠοῖ πρῶτος οἰκέτας καλῶ,
Λύχνου δεόμενος, εἶτα δ' οἴκου, βιβλίοις
Ὡς προσπετηκὼς, σπάνιος ἐκφέρω πόδα.
Παράδειγμα τοῦτό σοι γένοιτο παῖ φίλε
Τοῦ μὴ ῥαθυμεῖν, ἀλλ' ἐπιστήμης τ' ἐρᾶν,
Καὶ, σώματος ἀφειδοῦντα φείδεσθαι χρόνου.

Ταῦτ' ὦ παῖ ξυνέγραψα, δοκῶν σοι ὀνήσιμ' ἔσεσθαι.
Μείζονι δ' ἐν μείζω δέξεαι ἡλικίῃ.

Tu verò, ô amica proles amiciſsimi patris,
Citiſsimè mihi expergiſcere ad cognitionem rerum pulchrarum.
Nullam enim ad rem natus es lentus aut indocilis:
Videris autem potius factus ad diſcendũ & ingenioſus.
Vides me vt & edentulus à multo tempore ſenex
Et tuſsis ſemper & pituitæ plenus cùm ſim,
Non deſino & noctu & interdiu
Iuuenibus congruentes exhaurire labores?
Manè autem ſub auroram primus famulos voco
Lucernam petens: deinde autem domo, libris
Tamquam agglutinatus, rarus effero pedem.
Exemplum tibi hoc ſit, fili amice,
Ne dedas te ignauiæ, ſed & ames ſcientiam,
Et corpori non parcens, parcas tempori.

Hæc ô fili conſcripſi, putans tibi vtilia fore:
In maiori autem ætate maiora accipies.

M. ANTONII MVRETI

INSTITVTIO PVERILIS AD M. ANTONIVM Fratris F.

M. ANT. MVRETVS M. ANTONIO FRATRIS F. S.

VTINAM *ea tibi eueniant, fili, quæ me adduxerunt, vt te ſtatim poſt obitum patris tui, fratris mihi longè cariſſimi ad me huc adduci, & in ſinu ac complexu meo educari voluerim. Volui autem illud præcipuè, vt, quando florentiſſimum regnum, in quo vterque nati ſumus, Deo iuſtas pœnas eorum quæ à nobis peccata ſunt, exigente, ſæuis iampridem tempeſtatibus agitatur, tu in hanc Chriſtianæ religionis metropolin, tanquam in tutiſſimum portum, ſubductus, vera pietate adhuc tener imbuare, & iis moribus aſſueſias, qui Chriſtianum hominem decent. Cupio equidem & alia tibi contingere, quibus vita & tranquillior & honoratior redditur: ſed id, quod dixi,*

primam

primum mihi ac præcipuum votum eſt: cetera ſunt, quædam quaſi appendices & acceſsiones. Vt igitur voti compos fiam, debeo quidem id quotidianis precibus, vt facio, à Deo petere: neque tamen interea ceſſare, ſed omnia ſtudiosè facere ac procurare, quibus te meliorem & virtutis amantiorem poſſe fieri putem. Ea me cauſa impulit, vt præcepta quædam ad formandos mores pertinentia verſibus, quàm potui maximè, ad ætatis tuæ captum accommodatis concluſerim, quæ legens, & in primis litterarum rudimentis exerceare, & paulatim diſcas, quæ tibi in omni vita ſeruanda ſint. Accipe hoc primum à me munuſculum fili, & vt eo te dignum præſtes, pro virium tuarum modulo, iam nunc operam dato. Romæ. Kal. Ian.

M. D. LXXVIII.

M. ANTONII MVRETI
INSTITVTIO PVERILIS
AD M. ANTONIVM FRATRIS F.
ANTONII CONSTANTINI AD EAM NOTÆ.

DVM *tener es, Murete, auidis hæc auribus hauri: Nec memori modo conde animo, ſed & exprime factis.*

DVM TENER ES. Præceptis ad honeſtatem pertinentibus imbuendi ſunt molles adhuc & teneri puerorum animi. tenaciſsimè enim hærent ea quæ tunc combibuntur, adeò in teneris conſueſcere multum eſt, ait Virgilius; & huc pertinet illud Horatij.

Quo ſemel eſt imbuta recens, ſeruabit odorem
Teſta diu.

Sed nihil profuerit ea tradi ſuo tempore, niſi auidè hauriantur. nihil auidè hauriri, ſi ſtatim effluant. nihil memoria contineri, niſi exerceantur. Hæc igitur omnia præcipiuntur his duobus verſibus.

In pri-

In primis venerare Deum: venerare parentes:
Et quos ipſa loco tibi dat natura parentum.

IN PRIMIS. Imitatum ex illo Virgiliano, In primis venerare Deos. Conſtat autem, & ſemper inter omnes ſapientes conſtitit, pietatem in Deum fundamentum eſſe omnium virtutum.
VENERARE PARENTES. Proxime Deum colendi ſunt parentes, quos etiam Iamblichus ait eſſe θεῶν ἀγάλματα.
ET QVOS IPSA. Qui pueruli patre orbati ſunt, quod contigit ei ad quem hæc ſcribuntur, honorem parentibus debitum transferre debent in eos a quibus educantur: quiq́; ſunt eis parentum loco.

Mentiri noli. nunquam mendacia proſunt.
Si quid peccaris, venia eſt tibi prompta fatenti.

MENTIRI NOLI. Pythagoras dicebat, nulla re propius accedere homines ad Deum, quàm veritate. Herodotus à quinto anno aetatis vſque ad viceſimum ait Perſarum pueros hæc tria tantum diſcere, equitare, iaculari, & verum dicere, idemq́; ait nihil à Perſis mẽdacio turpius iudicari. Magna igitur laus eſt quã tribuit Attico Cornelius Ne-

pos, quem ait neque mendacium dixiſſe neque pati potuiſſe dicentes. Recte igitur poſt præceptum de cultu diuino, adiectum eſt præceptum de amanda veritate, cum Deus ipſe ſit veritas. Quoniam autem vtilitatis alicuius ſpecie plerunq; adducuntur homines ad mentiendum: idcirco ſtatim cauſa illa remouetur his verbis NVNQVAM MENDACIA PROSVNT, quod idem dici poteſt de toto genere improbarum actionum, iuxta illud Homericum οὐκ ἀρετᾷ κακὰ ἔργα.

SI QVID PECCARIS. Nulla res eſt, quæ facilius puerulos adducat ad mentiendum, quàm cũ aliqua in re peccaſſe ſe vident. hoc igitur vt amoueat, ait confitenti paratam eſſe veniã. Neq; dubium eſt, quin facilius ignoſci debeat ei qui peccatum ſuum ingenue fatetur, quàm ei qui mentiens, peccatum peccato cumulat. Ariſtoteles quoque in Rhetoricis ait, Confeſsionem erroris efficacem eſſe ad veniam conſequendam.

Diſce libens. quid dulcius eſt quàm diſcere multa?
Diſcentem comitantur opes, comitantur honores.

DISCE LIBENS. Quod quiſq; libenter facit idem etiam eximie facit. nam, vt veriſsimè ait Ariſtoteles libro 7. Ethicorũ, ea quidem voluptas, quæ, cum quid agimus, aliũde percipitur, impedit & auocat nos ab eo quod agi-

agimus, eiuſq́; perfectioni impedimento eſt: at ea, quæ ex eo ipſo quod agimus, capitur, adiumento eſt ad id melius & perfectius exequendum. Itaque qui libenter diſcit, multa etiam diſcit: quemadmodum ab Iſocrate iuniore dictũ eſt. ἐὰν ἧς φιλομαθὴς, ἔσῃ καὶ πολυμαθής.

QVID DVLCIVS EST. Naturale hoc quoddam quaſi pabulum eſſe animorum & ingeniorum ait Cicero in Academicis. & Ariſtoteles 2. Rhet. ait, nihil eſſe dulcius quàm multa facile diſcere. Oſtendunt id exempla Architæ Tarentini, Sophoclis, Archimedis, & aliorum, quæ â Mureto ipſo collecta ſunt in oratione de ſtudiis literarum. & à Pomponio Iuriſconſulto in l. apud Iulianum. ff. de fideicom. libert. refertur ſententia cuiuſdam, qui ait ſe etiam ſi alterum pedem in ſepulchro haberet, ad aliquid amplius diſcendum paratum fore. Dulciſsimum quidẽ eſt ſcire omnia, vt ait Sophocles: Sed quoniã id homini contingere non poteſt, ſequitur vt homini nihil ſuauius ſit quàm multa diſcere.

DISCENTEM COMITANTVR OPES. Eſtne igitur diſcẽdum ſpe opum aut honorum? non. Sed pueri nondum intelligere poſſunt, cognitionem rerum per ſe, etiam detractis talibus premiis, expetendam eſſe. itaq; excitã-

di

di ſunt etiam talibus præmiis,

. . . vt pueris olim dant cruſtula blandi
Doctores, elementa velint vt diſcere prima.

Si quis te obiurget, male cum quid feceris, illi
Gratiam habe, & ne iterũ queat obiurgare caueto.

SI QVIS TE OBIVRGET. Moleſtè plærunque ferre ſolent pueri, cùm obiurgantur: & eos tamen, cum ſæpe peccent, ſæpe etiam obiurgari neceſſè eſt. monet igitur, vt nõ modo non ſuccenſeat eis a quibus obiurgabitur cum male aliquid fecerit: ſed etiã id in beneficij loco accipiat; detq́; operam ne iterum eo nomine obiurgari queat.

Ne temere hunc credas, tibi qui blanditur, amicũ.
Peccantem puerum quisquis non corrigit, odit.

NE TEMERE. Vt abhorrent ab iis a quibus obiurgantur, ita libenter audiunt eos qui ſibi blandiuntur. neque enim adhuc per ætatẽ poſſunt blandidicos & aſſentatores ab amicis diſcernere. at nihil eſt quo deteriores pueri fiant, quam ſi quis eis etiam peccantibus blãdiatur. Præclare inſtituerat Lycurgus, vt Spartæ quisquis ex ciuibus quemcunque puerum indecore aliquid facientem vidiſ-

vidiſſet, eadem libertate & auctoritate eum obiurgare ac verberare poſſet, qua liberos ſuos. quin etiã turpe habebatur, ſi quis puer apud patrẽ ſuum queſtus eſſet, quòd ab alio verberatus foret, niſi pater eum duplo amplius verberaret.

Qui ſemel incautum blando ſermone feſellit,
Ille idem, dabitur quoties occaſio, fallet.

QVI SEMEL. Semel falli, humanum eſt. at à quo ſemel falſus ſis, ei denuò credere, ſtultitia eſt. quem enim ſemel malitioſum experti ſumus, eum ſemper pro malitioſo habendum, etiam iuriſconſulti monent.

Nec cuiuis ſapiens, nec nulli credere debet.
Fallitur alter ſæpe, fidem ſibi detrahit alter

NEC CVIVIS. Qui nemini fidem habet, indignus eſt, cui quiſquam fidem habeat. qui temerè omnibus credit, effugere non poteſt, quin ſæpe fallatur. Vtrunque igitur fugiendũ eſt. Verum enim eſt illud Heſiodi, vtrunq; pernicioſum eſſe hominibus, & nimis credere, & nimis diffidere.

Πίστεις δ' ἄρα ὁμῶς καὶ ἀπιστίαι ὤλεσαν ἄνδρας.

Muretus quoq; ipſe in ſententiis græcis ait, nimiam quidem diffidentiam eſſe morbum impro-

improborum, nimiam autem crudelitatem morbum væcordium.

Si quid forte mali aut facias, aut mente volutes,
Vt lateas homines, certe Deus omnia cernit.

SI QVID FORTE MALI. Spes latendi, maxima peccandi illecebra eſt. nullum igitur potentius frænum eſt, quàm ſi perpetuo cogitemus, Deum ea omnia quæ à nobis & fiunt & cogitantur præſentem intueri: & fieri quidem poſſe, vt quis in maleficiis hominum conſcientiam effugiat: Deo nuda & aperta eſſe omnia: eumq́; vt de Sole ait Homerus, πάντ' ἐσορᾶν, καὶ πάντ' ἐπακούειν. Præclarus eſt Senecæ locus in hanc ſententiam, epiſtola LXXXIV. Sic certe viuendum eſt, tanquam in conſpectu viuamus: ſic cogitãdum, tanquam aliquis in pectus intimum inſpicere poſsit. & poteſt. Quid enim prodeſt, ab homine aliquid eſſe ſecretum? nihil Deo cluſum eſt. intereſt animis noſtris, & cogitationibus mediis interuenit. Sunt & in ſententiis græcis duo verſus qui eandem ſententiam cõtinent; ſed eas ipſas aliquando explicabo.

Non niſi ſpectatis arcana ſodalibus effer:
Quodq́; tacere voles alios, prior ipſe taceto.

NON

Non nisi spectatis. Qui ſecreta ſua temere vulgant, iniuſte ab aliis taciturnitatem poſtulant, quam ipſi ſibi præſtare non poſſunt. Meritò igitur laudatur Metellus Senior, qui rogatus, vt ſecretum quoddam ſuum panderet, Si ſcirem, inquit, tunicam meam ſecretorum meorum mihi conſciam eſſe, exuerem illam ſtatim & comburerē. Conuenit hoc præceptū cum his verſibus Theognidis.

Πρῆξιν μηδὲ φίλοισιν ὅλως ἀνακοίνεο πᾶσι.
Παῦροί τοι πολλῶν πιςὸν ἔχουσι νόον.

Spectatis. δοκιμασθεῖσι. Tacitus. Tiberium Neronem maturum annis, ſpectatum bello. Multi autem modij ſalis edēdi ſunt cum aliquo, antequam eum ſpectatum nobis dicere liceat. Vere enim Theognis, improbos etiam exiguo tempore: at bonos viros non niſi longa conſuetudine & diligenti obſeruatione poſſe cognoſci.

Χρόνος τὸν αγαθὸν ἄνδρα δείκνυσι μόνος.

Nil cupide ſpecta, niſi quod feciſſe decorum eſt:
Turpia corrumpunt teneras ſpectacula mentes.

Nil cvpide specta. Nō temere Plato in libris de rep. & comœdos, & tragœdos excludit ab ea ciuitate quam inſtituit: quod alteri libidinem, alteri cupiditatem & impia facinora in animos ciuiū inſerant. Merito eoſdē ſeueriſſi-

riſsima Lacedemoniorum ciuitas nunquam admittendos putauit. Eadem de cauſa Solon cum Theſpin fabulas ſuas ex antiqua cõſuetudine recitantem vidiſſet, baculo, quem manu geſtabat, terram percutiens, cito futurum eſſe dixit, vt quibus in theatro ſpectãdis aſſueſcerent homines, iiſdem etiam in ſeriorum negotiorum tractatione vterentur. Male igitur conſulunt liberis ſuis, qui eos adhuc molles, &, vt Plato loquitur, cereos ad eiuſmodi ſpectacula admittunt.

Auerte impuris procul à ſermonibus aures:
Et qui illis gaudent, horum conſortia vita.

AVERTE IMPVRIS. Vetus eſt Menandri verſus quo etiam S. Paulus in prima ad Corinthios epiſtola vti dedignatus non eſt,

Ἤθη καλὰ φθείρουσιν ὁμιλίαι κακαί. id eſt,
Mores bonos colloquia corrumpunt mala.

Vereq; ſcriptum eſt a S. Baſilio, τὴν πρὸς τοὺς φαύλους τῶν λόγων συνήθειαν, ὁδόν τινα εἶναι ἐπὶ τὰ πράγματα. Socrates tales fere dicebat cuiuſq; mores eſſe, qualis eſſet oratio: meritoq; cõmendatur illa ſiue lex, ſiue conſuetudo Perſarum, qua, vt ait Herodotus libro primo, quicquid facere turpe eſt, idem etiam dicere turpe eſſe ducebant.

HO-

HORVM CONSORTIA VITA. Præclare enim dixit Theogenes, bonorũ conſuetudine bona condiſci, malorũ autem familiaritate etiam ſi quid in nobis prius boni erat amitti.

Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἄπ' ἐσθλὰ διδάξεαι, ἢν δὲ κακοῖσι
Συμμιχθῇς, ἀπολεῖς καὶ τὸν ἐόντα νόον,

Principio ſtudij radix inamœna videtur,
Sed profert dulces paruo poſt tempore fructus.

PRINCIPIO STVDII RADIX. Diſtichon hoc expreſſum eſt è nobili ſentẽtia Iſocratis, quã ita expoſuit Aphthonius. Ἰσοκράτης τῆς παιδείας τὴν ῥίζαν πικρὰν ἔφη, γλυκεῖς δὲ τοὺς καρπούς. eam autem fuſius explicatam videre ſi quis velit, ex Aphthonio ipſo petat licet.

Ludo indulſiſti? ſubito euolat illa, voluptas.
Legiſti? vtilitas ſtudio percepta manebit.

LVDO INDVLSISTI? Videntur hi duo verſus efficti ex enthymemate Muſonij, quod exprimam latine, etſi metuo ne longe futurus ſim infra Græcæ orationis ſuauitatẽ. Eſt igitur hoc Si pulchri quid cũ labore feceris, labor quidem præterit, pulchritudo autem manet. Sin quid turpe per voluptatem, euolat voluptas, manet turpitudo. Marcus Cato hoc antea dixerat his verbis. Cogitate cum

mis veſtris, ſi quid vos per laborem recte feceritis: labor ille à vobis cito recedet: benefactum, dum viuitis, non abſcedet. Sed ſi qua per voluptatem nequiter feceritis, voluptas cito abibit: nequiter factum illud apud vos ſemper manebit. Gellius libro XVI. capite primo.

Vt moderata quies prodeſt, vireſq́; miniſtrat:
Sic hebetat corpus nimia, ingeniumq́; retundit.

Vt moderata qvies. Somno moderato egent pueri: ſed immodico ſomno nihil pernicioſius. nam & obtuſiores atque hebetiores facit, & corporis proceritatem impedit. Vide Gellium capite XIX. libri IIII.

Si prodeſſe aliis ſtudeas, tibi proderis ipſi:
At niſi ames alios, & te quoque nullus amabit.

Si prodesse aliis. Qui ſtudium ſuum confert ad alios adiuuandos, multo plus ſibimetipſi prodeſt, quàm aliis. Primum enim, quo nihil melius eſt, aſſuefacit ſe ad benefaciendum. deinde multos ſibi amicos adiungit: quo nihil eſt neq; in rebus proſperis iucundius, neque in aduerſis vtilius. At qui ſuam tantum, vt dicitur, rem agit, & vt Epicurei ſapientem facere dicebant, nihil curat præter ſemetipſum, & ipſe quotidie dete-

deterior fit, & amicis caret, ſine quibus vita vitalis eſſe non poteſt. Quiſquis igitur, quātum in ipſo eſt, aliorum commoda procurat, & de quam plurimis bene mereri ſatagit, is vel maxime vtilitatibus ſuis ſeruit. Videtur hæc ſentētia ſumpta ex Seneca, cuius hæc ſunt in libro XI. epiſtolarum. Nemo non cum alteri prodeſt, ſibi profuit.

Succeſſus fauſtos nunquam admirare malorum:
Sera licet, tamen olim illos ſua pœna ſequetur.

SVCCESSVS FAVSTOS. Ad hoc diſtichum illuſtrandum legendus eſt Plutarchi liber de iis qui ſero à numine puniuntur: aut potius pſalmi aliquot in eandem ſententiam à Dauide diuinitus ſcripti. nota eſt & Valerij Maximi ſententia: Lento quidem gradu ad vindictam diuina procedit ira, tarditatemque ſupplicij grauitate compenſat. & illud Homeri ex octauo libro Odyſſeæ,

Ο'υκ ἄρετᾷ κακὰ ἔργα. Κιχάνει τοὶ βραδὺς ὠκύν.

& illud Tibulli,

Ah miſer. etſi quis primo periuria celat,
Sera tamen tacitis pœna venit pedibus.

quod & ipſum ex Homero ſumptum eſt, qui Atē mollib⁹ ac teneris pedib⁹ eſſe ait, Horat.

Raro antecedentem ſceleſtum
Deſeruit pede pœna claudo.

Si tibi grata quies, iuuenis ne parce labori:
Dux ad honoratam eſt homini labor ipſe quietem.

SI TIBI GRATA QVIES. Laborandum eſt in iuuentute, vt ſenibus cum dignitate quieſcere liceat. Qui enim laborem iuuenes fugiunt, plerunq; ſenes laborare coguntur: & hoc ſignificat verſus ille Epicharmi, quem Socrates, vt eſt apud Xenophontem, crebro in ore habebat.

Ὠ πονηρὲ, μὴ τὰ μαλακὰ μώεο, μὴ τὰ σκληρ' ἔχῃς.

Inſpice te in ſpeculo: & bona ſeu tibi forma videtur,
Moribus obſcœnis illam fœdare caueto:
Seu tibi ſubtraxit vultus natura decorem,
Ingenio, vt formæ compenſes damna, labora.

INSPICE TE IN SPECVLO. Hoc quoque præceptum Socraticum eſt, celebratum à Xenophonte, Plutarcho & aliis. Extat & ab ipſo Mureto quinque verſibus expreſſum in ſententiis Græcis.

Nil facito, quod turpe putes feciſſe videri:
Et cura, vt multis tibi ſis pro teſtibus ipſe.

NIL FACITO. Natura comparatum eſt, vt qui quid turpe facturi ſunt, tenebras & ſolitudinem quærant, aſpectum & conſcientiam

omnium, quo ad eius fieri poteſt, refugiant. ſi quis igitur hoc à ſe obtinere poſsit, ne minus ſemetipſum, quàm alios reuereatur, etiam ſolus verebitur ea facere, quæ præſentibus aliis non auderet: ſapientiſsimum igitur præceptum eſt, quod his verſibus continetur, vt maximè vereatur quiſque ſe, & cuius alios ſibi conſcios eſſe nollet, eius ne ſe quidem ſibi conſcium eſſe patiatur. Eſt autem præceptũ Pythagoræ in iis carminibus quæ aurea vocantur.

. . . πρήξεις δ' αἰσχρόν ποτε μήτε μετ' ἄλλου
Μήτ' ἰδίῃ πάντων δὲ μάλισ' αἰσχύνεο σαυτόν.

Vt nos pauca loqui, plura autem audire moneret,
Linguam vnam natura, duas dedit omnibus aures.

Vt nos pavca loqvi. Ad Aeſopum Phrygem refertur. conſtat autem vtrunq; in laude poni & parce loqui, & cupidè audire: meritóque laudatur veteris poetæ verſus,

Σιγᾷν θ' ὅπου δεῖ, καὶ λέγειν τὰ καίρια,

Præcipue autem hoc in iuuenibus locum habet. multa enim diſcere neceſſe habent: & Ariſtoteles auditum ait eſſe ſenſum diſciplinæ. & ſapientiſsimus Hebraeorum, etiam eũ qui ſapiens ſit, ſi libenter audiat, ſapientiorẽ fore. neque iniuria Pythagoras quinquennium tacere iubebat adoleſcentes, qui ſe ei in diſciplinam dabant.

Ἡ γὰρ σιωπὴ κόσμος ἀσφαλὴς νέῳ.

Vide Plutarchũ in cõmentario de audiendo.

Quæ ſeruare voles, ne crebro inuiſere parce:
Namq; minus furem metuunt quæ ſæpe videntur.

QVAE SERVARE VOLES. Negligentia dominorũ nihil eſt in re familiari pernicioſius. Eſt autem præceptum M. Varronis quod hic ponitur. capite XXII. libri primi de re ruſtica. Quæ res quotidie videntur minus metuunt furem.

Blanditur primo, ſed perdit inertia famam:
Aſpera res primo eſt, ſed fert induſtria laudem.

BLANDITVR PRIMO. Ad hoc diſtichon illuſtrandum vide poema Auſonij, quod falſo Virgilio tribuitur, de litera Pythagoræ. Vide etiam colloquium Voluptatis & virtutis cum Hercule, quod ex Prodico refert Socrates apud Xenophontem libro ſecundo commentariorum, quem totum locum latine reddidit Budæus in libro de ſtudio inſtituendo. & tale quiddam fingit Silius contigiſſe Africano. Vide etiam Philoſtratum libro ſexto de vita Apollonij.

Aut vinum ne tange, aut multa prolue lympha:
Cum vino indulges, igni puer adiicis ignem.

AVT

AVT VINVM NE TANGE. Plato libro II. de legibus, pueris negat permittendum eſſe vſum vini ante annum decimum octauum, & ait eos qui aliter faciunt πῦρ ἐπὶ πῦρ ὀχετεύειν. Et præmaturo vini vſu furorem quendam ingenerari hominibus. Idem narrat apud Carthaginenſes legem fuiſſe ne quis in exercitu vinum guſtaret, ſed toto expeditionis tẽpore, ſolius aquæ potu in caſtris vterentur. Item vt in vrbe neq; ſerui, neq; ancillæ vinũ vnquam guſtarent: ac ne magiſtratus quidẽ toto illo anno, quo ius dicebant: neq; gubernatores nauium, neque iudices, quamdiu illo munere fungerentur. Præterea ne ij quidem, qui in conſilio de rebus grauibus ſententiam dicturi eſſent. Item vt de die nemo in vrbe vinum biberet, niſi aut exercitationis, aut morbi cauſa: ac ne noctu quidem ij patres familias, matronæq; ipſorum, qui ea nocte liberis operam daturi eſſent. Romæ quoq; mulieribus perdiu vinum bibere non licuit: inſtitutumq; ob eam rem, vt cognatos oſculo ſalutarent, vt anhelitus ipſe fidem faceret eas abſtemias eſſe. hodie illa tanta ſeueritas remiſſa eſt.

Fac tibi ſit vultus comis, ſermoq; modeſtus.
Sic multos facile tibi conciliabis amicos.

Fac tibi sit vvltvs comis. Multi ſunt, qui truculentia quądam & feritate aſpectus, odium ſibi conciliant: quod Caligulam etiam adhibito ſtudio feciſſe traditum eſt, quin & Druſillam non alio firmiore indicio ſui ſeminis eſſe credebat, quàm feritatis: quæ illi tanta ſtatim ab infantia fuiſſe dicitur, vt infeſtis digitis ora & oculos ſimul ludentium infantium inceſſeret. contra autem comitas vultus primo ſtatim aſpectu omnium ſibi amorem conciliat: præſertim ſi eam ſermonis etiam modeſtia ſubſequatur. Ita autem hic dicitur vultus *comis*, vt apud Liuium, frons comis libro primo. Excepti hoſpitio ab *Tullo blande* ac benigne, comi fronte, comiter regis conuiuium celebrant. quem locum eo citare volui, vt emendarem. nam in omnibus vulgatis libris duæ illæ voces, Comi fronte, deſiderantur: quæ tamen leguntur & in aliis veteribus, & in vno qui apud Muretum eſt.

Pauperiem ne cui miſero exprobaueris vnquam:
Cuius munus opes, eiuſdem eſt munus egeſtas

Pavperiem ne cvi. Vt corporis morbos cuiquam exprobare ſtultum eſt, præterquam ei, qui per ignauiam aut per intemperan-

perantiam eos contraxerit, quod præclarè
Ariſtoteles monet: ita pauperies nemini pro-
bro eſt, niſi qui aut inertia & deſidia in eam
inciderit, aut patrimonium inhoneſtis arti-
bus diſsiparit. Paupertas quidem ipſa per ſe
tam longè abeſt ab omni turpitudine, vt prę-
ſtantiſsimi quique ex omni antiquitate pau-
peres fuerint. Pauper fuit Phocion, pauper
Miltiades, pauper Socrates: ex Romanis Po-
plicolæ, Menenij, Curij, Fabricij, Camilli, a-
liique præſtantiſsimi viri pauperes fuerunt.
Immò verò non magis dedecori erat ex opi-
bus in paupertatem incidiſſe, quàm in patri-
ta & auita paupertate non perſtitiſſe. Notum
eſt quid M. Craſſo obiectum fuerit. Tu ſi vir
bonus eſſes, tam cito ad tantas diuitias per-
ueniſſes? Nulli igitur exprobrāda paupertas
eſt: præſertim cum ita fundatas ac conſtabili-
tas opes ſuas habeat nemo, quin puncto tem-
poris ad mendicitatem redigi poſsit. Eſt autē
hoc quoque præceptum Theognidis.

Μή ποτέ μοι πενίην θυμοφθόρον ἀνδρὶ χαλεφθεὶς,
Μηδὲ ἀχρημοσύνην Κύρνε κακὴν πρόφερε.
Ζεὺς γάρ τοι τὸ τάλαντον ἐπιρρέπει ἄλλοτε ἄλλῳ,
Ἄλλοτε μὲν πλουτεῖν, ἄλλοτε δ' οὐδὲν ἔχειν.

Similis eſt & Iſocratis ſententia, nulli expro-
brandam calamitatem. fortunam enim com-

munem eſſe, neq; poſſe, quid futurum ſit prouideri. Μηδενὶ συμφορὰν ὀνειδίσῃς. κοινὴ γὰρ ἡ τύχη, καὶ τὸ μέλλον ἀόρατον.

Cvivs mvnvs opes. Sumptum ex XI. capite Eccleſiaſtici, vbi ita ſcriptũ eſt, πτωχεία καὶ πλοῦτος παρὰ κυρίου ἐστί.

Semper opum ſtudio præfer virtutis amorem,
Non opibus virtus, ſed opes virtute parantur.

Semper opvm stvdio. Plato omne aurum quod ſupra quodq; infra terram eſt, cum virtute comparandum negat. & Theognis cùm dixiſſet multos improbos diuites eſſe, multos autem viros bonos, pauperes, ſtatim ſubiicit multò pluris tamen faciendam eſſe virtutem: quòd hæc firmum quiddam & ſtabile ſit: pecuniæ autem modò ad hos modò ad illos tranſeant. Socratis autem eſt, quod ſtatim ſubiicitur, Virtutem opibus parari nõ poſſe, at opes virtute parabiles eſſe. neq; non huc pertinet, quod Pericles dixiſſe fertur, qui cùm generum virum bonum & induſtrium opulento, ſed ignauo antepoſuiſſet, cauſam eius rei rogatus malle ſe reſpondit virum ſine opibus, quàm opes ſine viro. Facilè autem eſſe viro bono & erudito opes, ſi velit, parare, argumento eſt vel id quod de

Thalete Mileſio ab Ariſtotele in politicis, & à Plinio narratur.

NON OPIBVS VIRTVS. Quod hîc de virtute dicitur, idem dicit de gloria Iſocrates. Δόξη μὲν χρήματα κτητὰ, δόξα δὲ χρημάτων οὐκ ὠνητή.

Diſce, & quæ diſcis, memori ſub pectore conde.
Aut facies tantundem ac ſi cribro hauſeris vndam.

DISCE ET QVÆ DISCIS. Vt cibus, niſi cõtineatur in ventriculo, inutilis eſt: ita quicquid diſcitur, ſi ſtatim excidat, inutile. Vereq́; Fabius libro XI. capite ſecundo, fruſtrà doceri nos ait, ſi quicquid audimus præterfluat. Videtur autem ſecundus verſus reſpicere ad fabulam Danaidum, quę plenis rimarum vaſis aquam haurire, eamq́; in dolium, quod ipſum quoque pertuſum eſt, apud inferos congerere dicuntur. Neque enim vnquam illarum dolium expletur, neque animus eius, qui eorum quę didicit, ſtatim obliuiſcitur. in pueris autem præcipuè exercendam eſſe memoriam, & Quintilianus & alij tradiderunt.

Dulcia ſint quamuis, nunquam tamen appete quæ ſunt
Aut damnum allatura, aut incuſſura pudorem.

DVL-

Dvlcia sint qvamvis. Nihil eſt quod magis homines inuitet ad peccandum, quàm voluptas: ideoque eam Plato eſcam malorum vocabat. monet igitur, vt cum aliqua nobis ſuauitatis illecebra obiecta eſt, ne ſtatim nos abripi ſinamus: ſed prius reputemus ipſi nobiſcum, nunquid ea res, quæ nos ad ſe allicit, aut damno aut probro futura ſit: vt ſi vel alterutrum, vel etiam vtrunq; ex ea impendere videamus, ab ea ſuſcipienda deterreamur.

Iraſci noli temerè. nil fœdius ira:
Quam quæcunq; mouere ſolent, ea temnere laus eſt.

Irasci noli temere. Non omnino vetat iraſci. etenim qui omnino non iraſcitur, ſtupidus videtur, vt ait Ariſtoteles quarto Ethicorum. Et iracundiam in pueris non ferendam modò, ſed & laudandam, vt quæ ingenij ſignum ſit, Politianus integro libello docere conatus eſt. non igitur omnino iraſci vetat, ſed temerè iraſci.

Nil foedivs ira. Seneca. Vt ſcias inſanos eſſe, quos ira poſſedit, ipſum illorum habitum intuere. nam vt furentium certa indicia ſunt, audax & minax vultus, triſtis frõs, torua facies, citatus gradus, inquietæ manus, color verſus, crebra & vehemẽtius acta ſuſpiria,

ria, ita iraſcentium eadem ſigna ſunt. neſcias vtrum magis deteſtabile vitium ſit, an deforme.

QVAM QVÆCVNQVE. Leuia plerunque & contemnenda ſunt, quæ nos ad iram commouent. Seneca. Friuolis turbamur & inanibus. taurum color rubicundus excitat: ad vmbram aſpis exſurgit; vrſos, leonesq́; mappa proritat omnia, quæ natura fera, ac rabida ſunt, conſternantur ad minima. Idem inquietis ac ſtolidis ingeniis euenit. rerum ſuſpicione feriuntur.

Venti agitant celſis poſitas in montibus ornos,
A quibus in media tuta eſt arbuſcula valle.
Sic & opes agitant maiora pericula magnas:
Tutior anguſtos comitatur vita penates.

VENTI AGITANT. Eleganti comparatione docet tutiorem eſſe vitam eorum, qui mediocribus opibus inſtructi ſunt, quàm eorum quos magna opum copia, & magna potentia inuidioſos facit. potentes inuidiæ expoſiti ſunt: tenues contemptui. optima mediocrium conditio. Rectéque Solon,

Πολλὰ μέσοισιν ἄριστα. μέσος θέλω ἐν πόλει εἶναι.

Horatius,

Sæpius

Sæpius ventis agitatur ingens
Quercus, & celſæ grauiore lapſu
Decidunt turres, feriuntq́; ſummos
Fulmina montes.
Auream quiſquis mediocritatem
Diligit, tutus caret obſoleti
Sordibus tecti, caret inuidenda
Sobrius aula.

Pauca loqui puero ſed tempeſtiua, decorum eſt:
Hæc etenim ingenium res indicat, illa pudorem.

Pavca loqvi pvero. Pueros ornat ſilentium. eſt enim argumentum modeſtię. ſed qui nimis taciturni ſunt, hebetes plerunque & obtuſi eſſe cõſueuerunt. contra autem qui natura garruli ſunt, oblectamento quidem eſſe ſolent audientibus: ſed niſi tempeſtiuè coërceantur, procaces ac petulantes euadũt. optãda igitur in puero eſt ea indoles, vt & taceat ipſe, loquẽtibus natu grandioribus, auiděq; illos diſcendi ſtudio audiat: & interrogatus, argutè atq; ingenioſè reſpondeat. nam & modeſtum eſſe ſe oſtendet & ſolertem atq; acutum. Tale quiddam in Lacedæmoniorum pueris à Xenophonte laudatur.

Scire cupis quæ ſit famæ via certa parandæ?
Talem te præſta, qualem te poſcis haberi.

Scire

SCIRE CVPIS. Socrates tutiſsimam & quaſi compendiariam viam ad famam eſſe dicebat, ſi quis talis eſſe ſtuderet, qualem ſe haberi vellet. Xenophon libro ſecundo cõmentariorum. Cicero de officiis libro ſecundo.

Verbera non metuet, metuet qui iuſſa magiſtri:
Hæc qui contemnet, meritò miſer illa timebit.

VERBERA NON METVET. Vt in viris, qui leges maximè metuunt ſecuriſsimè viuunt: contra autem qui non metuunt leges, in perpetuo verſantur accuſatorũ & iudicum metu: ita in pueris, qui maximè magiſtrorum iuſſa metuunt, minimè metuunt verbera. Similis ſententia eſt Syneſij in epiſtolis. ἀφοβία μεγίστη τό φοβεῖσθαι τὺς νόμυς.

Quàm felix puer eſt, virtus in quo anteit annos.
Illum omnes meritis certatim laudibus ornant:
Et ſpectant cupidè, & felicia cuncta precantur.
At contra nemo alloquio dignatur inertes.
Spernuntur cunctis, & vulgi fabula fiunt:
Vix oculis pater ipſe illos ſatis aſpicit æquis.

QVAM FELIX PVER: Hi ſex verſus ſatis per ſe perſpicui ſunt.

Non

Non tantùm in præſens obſunt peccata: ſed hoc plus,
Ad mala quod procliuem animum adſuetudine reddunt.

NON TANTVM. Socratica ſententia eſt. conſtat autem ex Ariſtotele libro ſecundo & tertio Ethicorum, frequentatis eiuſdem generis actionibus habitum effici. quamquam autem in poteſtate noſtra eſt quid agamus: vbi tamen ſæpe & diu agendo vitium contraximus, difficile eſt abducere ſe à diuturna & inueterata conſuetudine. Quare magno ſtudio cauere debemus ne peccemus: propterea quod ſæpe peccando contrahimus habitum, qui vbi ſemel radices in animo egit, non niſi maxima cum difficultate euelli & extirpari poteſt.

Quæ bona ſunt, ſectare: etiam ſi dura videntur
Principio. longus paulatim ea molliet vſus.

QVAE BONA SVNT. Hoc quoque Socratis eſt: deligendam eſſe à principio eam viuendi rationem ac viam, non quæ iucundiſsima ſit, ſed quæ honeſtiſsima. adhibita enim conſuetudine, eam ipſam iucundiſsimam fore. verum enim eſt quod ait Lucretius ——— *conſuetudo concinnat amorem.* Pertinet huc dictum Lacedæmonij cuiuſdã, qui captiuus cum interrogaretur à domino, quid

quid præſtiturus eſſet, ſi eum liberis ſuis præfeciſſet: vt ea, inquit, quæ pulcherrima ſunt, fiant ipſis etiam iucundiſsima. Hanc ipſam ſententiam grauiter, vt ſolet, expreſsit ſanctus Baſilius his verbis, Δεῖ βίον ἄριστον αὐτὸν ἕκαστον αἱρεῖσθαι, ἡδὺν δὲ προσδοκᾷν τῇ συνηθείᾳ γενήσεσθαι.

Acceptum officium memora atq; extolle: ſed abs te
Collatum extenua, & potius ſine prædicet alter.

ACCEPTVM OFFICIVM. Celebrata eſt à ſapientibus ſentẽtia, beneficij, eum qui dedit, ſtatim: eum qui accepit, nunquam obliuiſci oportere. qui autem beneficia quæ in alios contulerunt, ipſimet prædicãt, detrahunt illis omnem gratiam, & efficiũt vt iis qui acceperunt, de illis tacere liceat: cum ipſi partes eorum occupent. Extat in hanc ſententiam elegantiſsimum epigramma Martialis.

Quæ mihi præſtiteris memini, ſemperq; tenebo.
Cur igitur taceo, Poſtume? tu loqueris.
Incipio quoties alicui tua dona referre,
Protinus exclamat, Dixerat ipſe mihi.
Non bellè quædam faciunt duo, ſufficit vnus
Huic operi. ſi vis vt loquar ipſe, tace.
Crede mihi, quamuis ingentia, Poſtume, dones,
Auctoris pereunt garrulitate ſui.

k *Vtilitas*

Vtilitas quoties pugnare videtur honeſto,
Ne dubitare quidam fas eſt, quin vincat honeſtas.

VTILITAS QVOTIES. Cicero primo de legibus. Rectè Socrates eũ execrari ſolebat, qui primus vtilitatem ab honeſtate ſeiunxiſſet. id enim querebatur caput eſſe exitiorum omnium. Idem etiam tradit ſub principium libri tertij de officiis: quo in libro toto hæc quæſtio ab eo copioſiſsimè explicatur.

Sub laceris crebrò virtus latet aurea pannis,
Cùm ſtolidas aurum pecudes & purpura velet.

SVB LACERIS. Vulgus è veſtitu, atq; ornatu iudicare plerunque de hominibus ſolet: in quo tamen ſæpiſsimè fallitur, cùm & à Græcis olim dictum & à Plauto poſtea repetitum ſit, ſub ſordido palliolo ſæpe latere ſapientiam. In vita Terentij legimus eum cum ab ædilibus iuſſus eſſet Andriam ſuam recitare Cæcilio antequam ageretur, veniſſe ad Cæcilium cœnantem, & quòd erat contemptiore veſtitu, initium fabulæ in ſubſellio reſidentem legiſſe: ſed poſt paucos verſus inuitatum vt accumberet, cœnaſſe vnà, deinde cetera percurriſſe nõ ſine magna Cæcilij admiratione. At contra, Euangelo Tarentino, cum ornatus ingẽtis pretij veſte, corona etiã

aurea

aurea redimitus ad laureæ ſimilitudinem cõflata, cuius folia quidem ex auro erant, pro bacis autem pendebant ſmaragdi: cytharam ferens inauratam multisque gemmis diſtinctam in Pythiis canere voluiſſet, magnamque ſui expectationem concitaſſet, vt, ſimul atque canere cœpit, riſu, clamore, ſibilis exploderetur. Hiſtoriam facetiſsimè perſequitur Lucianus in libello quo exagitat quendam, qui multis libris coëmendis, doctum ſe videri volebat. Non igitur è veſtitu, ſed è dictis factisque de vnoquoque iudicandum eſt.

CVM STOLIDAS AVRVM. Alludit ad dictum Diogenis, qui diuites indoctos, vocabat pecudes aureo vellere.

Nil laudis cauſa facito: & tamen omnia laudem
Quæ tibi conciliare queunt, ea ſedulus vrge.

NIL LAVDIS CAVSA. Qui laudem ſibi in rebus agendis proponunt, ventoſi & ambitioſi ſunt: & corpori vmbram, veritati imaginem anteponere videntur. & tamen vix eſt vt ſine aliquo laudis ſtimulo labores ad virtutem & eruditionem comparandam neceſſarij à iuuenibus perferantur. ſuadendum igitur eis

eſt, vt neque laudem, tanquam præcipuum quoddam bonum ſequantur: & tamen nihil prætermittant eorum quibus vera laus conciliari poteſt.

Diuitias nec amare nimis, nec ſpernere debes.
Quanquam etenim nequeunt facere ac præſtare beatum,
Magna tamen vitæ ſunt inſtrumenta gerendæ.

DIVITIAS NEC AMARE NIMIS. Qui diuitias nimis amant, auari ſunt: qui contemnunt, parum prudentes. ſine diuitiis enim, vt ait Ariſtoteles primo Ethicorum, multa, quæ præclara & laudabilia ſunt, commodè effici non queunt. Itaque præclarè ſapientiſſimus ille Hebræus à Deo ſibi neque diuitias, neque paupertatem poſtulat. Eleganter autem diuitiæ comparantur cum inſtrumentis. vt enim lyra, exempli cauſa, bonum lyricinem non facit; ſed tamen bonus lyricen ſine lyra munus ſuum exercere non poteſt: ita diuitiæ beatum quidem non faciunt, ſed tamen inſtrumenta ſunt ad multas res gerendas neceſſaria. Neque obſtat quod in ſacris litteris dicitur pauperes beatos eſſe, & diuitibus difficile eſſe ingredi in regnum Dei. nam illic pauperes dicuntur, qui ad diuitias ani-

mum

mum non adiiciunt, ſiue illas habeant, ſiue non habeant: & ita pauper eſſe aliquis etiam in maxima opum affluentia poteſt. iis autem diuitibus difficilis eſt aditus in regnum Dei, qui diuitiis ſuis fidunt, & ad eas cor, vt Dauid loquitur, apponunt.

Fac contentus eo quod contigit vſque fruaris:
Sic tamen vt nunquam meliora requirere parcas.

Fac contentvs. Vetus præceptum eſt, τὰ μὲν παρόντα στέργειν, τὰ δὲ κρείττω ζητεῖν. Qui præſentibus contentus non eſt, nunquam quieto animo eſt: qui meliora non quærit, nunquam emergit.

Quam ſint cuncta hominum varia atque incerta notato:
Ne te vnquam aut aduerſa premant, aut proſpera tollant.

Qvam sint cvncta. Imprudentis eſt, cum res proſperæ ſunt, confidere eas ſemper tales fore, recteque Iſocrates in Areopagitico, tunc maximè metuendum eſſe ait, cum res noſtræ ita eunt, vt volumus. eademque ratione nemini quamlibet duris & aduerſis in rebus abiicienda ſpes eſt. horum incommodorum vtrunque facilè vitabit is, qui diu ac diligen-

diligenter rerum humanarum incõſtantiam & inſtabilitatem notauerit.

Pauca quidem hæc: ſed quæ ſtudio ſeruata perenni
Mirificos fructus progreſſu temporis edent.
Adſpiret tantum cœptis Deus: omnia cuius
Conſilio æterno & certa ratione reguntur.
Quem tu & luce puer prima cum ſtrata relinquis
Impiger, & dulcem repetis cum veſpere ſomnum,
Supplicibus facito places ante omnia votis.
Ille tibi ingeniumq́; ſagax, corpusq́; ſalubre,
Et multò meliora dabit. diffidere noli.
Tu modò ad illius ſemper refer omnia laudem.

PAVCA QVIDEM HÆC. Coronis hæc quędam eſt huius opuſculi: qua ei animum addit: & quemadmodum orſus erat à cultu diuino, ita in eundem deſinit: quod & ab eo tãquam principio ducenda ſint omnia, & ad eundem, tamquam ad finem, dirigenda. Secundùm illud Theocriti.

Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα, καὶ εἰς Δία λήγετε Μοῦσαι.

M. AN-

M. ANTONII MVRETI MONODIA IN CHRISTOPHORVM TVANVM PRINCIPEM SENATVS Pariſienſis.

OCTAVIO BANDINO S. D. N. VTRIVSQVE SIGNATVRAE Referendario V. C.

ANTONIVS CONSTANTINVS S. D.

V*Ixi ferè biennium cum M. Antonio Mureto: & ſi quid in litteris promoui, illius domeſticæ conſuetudini totum acceptum fero. Scio autem & illi te amicum eſſe, & illum ſtudioſiſsimum tui. Ego autem vtrunque veſtrum, vt debeo, obſeruo. Cùm igitur ille nuper poëma quoddam de* CHRISTOPHORI TVANI *præſidis Pariſienſis mortui laudibus ſcripſiſſet: idq́ue ego & ab aliis mirificè probari audirem, & à te laudari viderem: & intelligerem ta-*

men, nonnulla eſſe in eo, quæ admonitionem aliquam deſiderarent: breues quaſdam notas ſcripſi, quibus & loca quædam veterum poëtarum, quæ ille mihi imitatus videbatur, & alia nonnulla, quæ ab ipſo inter loquendum acceperam, indicaui. Quamuis autem videbam munuſculum hoc longè eſſe infra tuam dignitatem: tamen cùm aliquid omnino tibi hoc tempore offerre ſtatuiſſem, putaui non tam quid tu mereretis, quàm, quid ego præſtare poſſem, cogitandum. Accipies igitur hominis Galli lucubratiunculam valdè, vt mihi videtur, pertinentem ad gloriam Gallici nominis, cuius te ſtudioſiſſimum eſſe ſcio: & voluntatem tui modis omnibus demerendi meam boni conſules. Vale. ex paternis ædibus tuis.

VI. Kal. Ianuar.

M. D. LXXXIII.

M. AN-

M. ANTONII MVRETI MONODIA

IN OBITVM CLARISSIMI AC præſtantiſsimi viri Chriſtophori Tuani primi ſummæ Pariſienſis curiæ Præſidis.

ANTONII CONSTANTINI in eam notæ.

Formidata diu, qua ſol oriturq́; caditq́;
Gallia, præſtãtũ genitrix fecũda virorũ,
Felix, ô nimium felix, dũ te vna voluntas
Vna fides iunctam concordi pace ligabat:
Nunc toties, miſeranda, tuo madefacta cruore,
Inq́; tuos ſæuire coacta immaniter artus,
Adde nouos ſolitis queſtus, aſſuetaq́; pridem,
Infelix, lamenta nouis vlulatibus auge.

FORMIDATA DIV. Nulla gens antiquis temporibus bellicoſior aut formidabilior, quàm gens Gallorum fuit. Ariſtoteles libro tertio Ethicorum ait Gallos neq; terræmotus, neque fluctus metuere. De eiſdem Aelianus libro duodecimo de varia hiſtoria narrat eos periculorum amantiſsimos eſſe, car-

minũ quæ lingua ſua ſcribunt, vnã eis materiam eſſe, laudes eorum qui fortiter ceciderunt in bello, pugnare coronatos, trophæa excitare; quę & virtutis ſuę monumenta ſint, & poſteris ad eam imitandam incitamenta: fugam ita turpem ducere, vt ne ex domibus quidem corruẽtibus, aut incendio correptis fugere fas putẽt, in ipſum etiã mare armatos inſilire, tanquam illud quoq; aut perterrefacere, aut vulnerare poſsint. quæ iam pridem Muretus ipſe collegit ad illũ Horatij verſum.

Te non pauentis funera Galliæ.

Illi Brenno duce opulentiſsimum Delphicũ templum deprędati ſunt, quæ tamẽ res eis infeliciter ceſsit. Vtinamq́; vel hinc diſcerent, quanto maiori ſcelere ac periculo veri Dei templa violẽtur. Illi iam ante Romam ceperant: tãtumq́; fecerãt terrorem ſui, vt eis bellum mouentibus, vacationes non valerent. Ita poſtea formidabiles fuerunt etiam remotiſsimis Græcorum gentibus, vt prouerbio diceretur, τὸν φρᾶγκον φίλον ἔχε, γείτονα δὲ μὴ ἔχε.

QVA SOL ORITVRQ. CADIT. In Oriente Cyprum, Iudæam, alia: in Occidente Hiſpaniam ipſam deuicerunt.

GENITRIX. Sic Homerus Idam matrem leonum: ſic Pindarus vrbem Syracuſanã matrem virorum fortium vocat.

FELIX

Felix, o nimium felix. Hemiſtichium Virgilij.

Inq. tuos saevire. Alludere videtur ad fabulam Eriſichthonis, de quo Ouidius in octauo,

Ipſe ſuos artus lacero diuellere morſu
Cœpit, & infelix minuendo corpus alebat.

Vlulatibus. Tanquam de muliere dixit. Virgilius. & fœmineo vlulatu. Homerus.

Αἱ δ' ὀλολυγῇ πᾶσαι Ἀθήνῃ χεῖρας ἀνέσχον.

Ille tui nuper iuris tutela Tuanus,
Quo ſe præcipuè iactabant vindice leges.
Cuius ab omnigena purum mercede tribunal
Certus erat portusq; bono, ſcopulusq; nocenti,
Deſeruit terras. illa, heu, ſacra ora quierunt,
Quæ merito iuris poterant oracla vocari.
Heu quonam illa abiit blando condita decore
Maieſtas vultus? quo vis, quo copia fandi?
Quo fugit illa viri, qua nunc vel maxime egebas,
Spectata in dubiis toties prudentia rebus?
Omnia præteriere. his omnibus orba relicta es.

Tutela tuanus. Quaſi nomen ipſum Tuani à tuendo ductum ſit.

Ab omnigena purum mercede tribunal. ἀδωροδόκητον. bene purum. nam & iudices dona reſpuentes dicuntur καθαρεύειν καὶ ἁγνεύειν τὰς χεῖρας. Et notus eſt iocus

cus in eum qui prouinciam compilarat: Laua manus & cena. Bene etiam MERCEDE: nã & venales iudices dicuntur μισθωτοί.

PORTVSQ. BONO. Sic Cicero ſenatum, nationum portum eſſe dicit. Portus igitur, quia nullum periculum, Tuano iudicium exercente, innocenti metuendum erat.

SCOPVLVSQ. NOCENTI. Sumptum ex hiſtoria: L. Caſsii tribunal propter iudicandi ſeueritatem, ſcopulum reorum vocabant.

ORACLA. Elegantia quæſita ex vocum ſimilitudine. Ora, oracla.

INDVBIIS. Vt enim nauis, ita reipub. gubernator in tẽpeſtate dubia optime cõgnoſcitur.

TOTIES. Quod ſemel, bis, terue factum eſt, caſu factum videri poteſt. At quod ſæpe, ex habitu eſt.

Aſpice pullata mærentem in veſte ſenatum:
Aſpice primores populi: queis vulnere tanto
Confuſis, ferriq́; videntibus omnia peſſum,
Et ſua cuique mouent & publica damna dolorem.
Quid populũ, proceréſue loquor? fluit humor ab illis
Ecce oculis, quos flere nefas, ſi vota valerent
Publica. flet iuuenis, ſceptro qui duplice clarus,
Cælum ipſum aſpectu ſolet exhilarare ſereno:
Nunc alio populi transfigit pectora telo.
Quin etiam ipſa comas capitis laniata verendi,

Tur-

Turbidaq́; & ſciſſa incedens miſerabile palla,
Sancta ſui exequias lacrimis Themis vrget alumni.
Scilicet humanis nulla eſt fiducia rebus.
Quid falſis fluxisq́; bonis confidimus? vni
Certa fides cælo. fragili ſtant cetera ſorte.

FLVIT HVMOR. Regem ipſum flere ait.

SI VOTA VALERENT PVBLICA. Vniuerſus enim populus vota facit, ne regi quidquam flebile contingat.

SCEPTRO DVPLICE. Galliæ & Poloniæ.

NVNC ALIO. Fit enim quædam acceſsio doloris publici ex regis dolore.

QVIN ETIAM IPSA COMAS. Themis iuſtitiæ dea putabatur. eam igitur miniſtri ſui morte mæſtam eſſe fingit.

LACRIMIS THEMIS VRGET. Propertianum.

Deſine Paule meum lacrimis vrgere ſepulchrum.

Eſt autem vſitatum poëtis, vt quibus quiſq; virtutibus præcipuè floruit, eas in funere ipſius lamentari fingant: quomodo hic Themin, quæ eadem & iuſtitia eſt, in funere Tuani, qui iuri dicundo ſanctiſsime præfuerat, lamentantem facit.

SCILICET HVMANIS. Gnome.

Omnia quæ votis homines communibus optant,
Contigerant vni: generis numeroſa vetuſti

Stem-

Stēmata, auum virtus, & opes ſine crimine partæ,
Forma decens, miſtumq́ notans grauitate pudorem:
Non vaſti membrorum artus: ſed firma potensq́
Compages vigilem crebro traducere noctem, &
Aſſiduos ſtudiorum innoxia ferre labores.

OMNIA QVAE VOTIS. Propoſitio generalis, quam poſtea per partes exſequitur.

GENERIS NVMEROSA VETVSTI STEMMATA. Nobilitas.

AVVM VIRTVS ET OPES. Expreſsit Ariſtoteleam nobilitatis finitionem, qui in Politicis ait eam eſſe ἀρχαῖον πλοῦτον καὶ ἀρετήν.

VIRTVS ET OPES. Vtrumq; enim ſine altero imbecillum eſt.

Οὔτ᾽ ἀρετῆς ἄτερ ὄλβος ἐπίσταται ἄνδρας ἀέξειν,
Οὔτ᾽ ἀρετὴ ἀφένοιο.

OPES SINE CRIMINE PARTAE. commēdatur hoc in vetere ſcolio, πλουτεῖν ἀδόλως.

FORMA DECENS. Euripides

Ἴδοιμι δ᾽ αὐτοὺς ἔκγον᾽ ἄῤῥεν᾽ ἀῤῥένων
Πρῶτον μὲν εἶδος ἀξίους τυραννίδος.

INNOXIA. παθητικῶς. Vt apud Virgilium. Omnes innocuæ.

Vix ſignabat adhuc terræ ſola ſat pede firmo:
Vix poterat certas audire & reddere voces.
Cum ſtudiis illum ingenuis pia cura parentum

Tra-

Tradidit. ille animum diſcendi incenſus amore,
Impiger & curam doctorum, & præuenit annos,
Ingenio monitus non exſpectante regentum.
Qualis Theſſalici pecoris generoſa propago,
Materno nuper depulſus ab vbere pullus,
Nunc campis inſultat ouans, nunc flumina tranat,
Iamq́ ad olympiacos audax proludit honores

VIX SIGNABAT. Horatianum.
Reddere qui voces iam ſcit puer, & pede certo
Signat humum.

QVALIS THESSALICI. elegãs comparatio. Theſ-ſalia autem optimos equos ferre putabatur.

DEPVLSVS AB VBERE Virgilius.
Depulſos à lacte domi quæ clauderet agnos.

IAMQ. AD OLYMPIACOS Virgilius.
... & ſparſa ad pugnam proludit arena.

Ergo illum Aonides biſidi per culmina montis
Apprenſum duxere manu. tum vertice ab vno
Monſtrarunt puero veteris decora ardua Romæ:
Et tenera Arpinis lauere liquoribus ora
Non ſemel: atq; auidas luſtrarunt ſæpius aures
Mantoaq́; tuba, & Venuſini cruſmate plectri:
Et quos præterea tulit Itala terra poëtis.
Inde aliud ſacri montis petiere cacumen
Tramite non trito, liberrimus vnde patebat
In Graios proſpectus agros, quos larga perenni
Copia veſtitos & fruge & flore coronat.

BIFI-

BIFIDI MONTIS. Parnaſsi. Eleganter autem duos illos vertices, duas linguas facit, Latinam & Græcam.

LVSTRARVNT. κατήχησαν.

CRVSMATE. Ita vocant Græci lyræ ſonum.

TRAMITE NON TRITO. Propter eorum, qui Græcarum literarum ſtudio deditiſunt, paucitatem.

ET FRVGE ET FLORE. Significat ſummam græcæ linguæ vtilitatem pari amœnitate coniunctam.

CORONAT. Implet, exornat. Homerus

Ἀλλὰ θεὸς μορφὴν ἔπεσι στέφει.

Idem.

Κοῦροι δὲ κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο.

Hic plena Hyblæo populans aluearia melle,
Condidicit miram magni Demoſthenis artem,
Miratus tonitrus, & non imitabile fulmen:
Miratus patrias cingentem mœnibus arces,
Et cum Pellæo ducentem bella tyranno.

HIC PLENA HYBLAEO. Euoluens ſcripta Græcorum. ἀλληγορία.

MIRATVS TONITRVS. Reſpicere videtur ad illud Ariſtophanis de Pericle. Ἤστραπτεν, ἐβρόντα, ξυνεκύκα τὴν Ἑλλάδα. Cicero. Pericles ab Ariſtophane poeta, fulgurare, tonare, permiſcere Græciam dictus eſt. Idem. Demoſthe-

moſthenis non tam vibrarent fulmina illa, niſi numeris contorta ferrentur.

MIRATVS PATRIAS. Cum vrbis Athenienſis mœnia multis ex partibus labarent, delecti ſunt homines decem, qui ea ſumptibus publicis reficiēda curarent, è ſingulis tribubus ſinguli. In hoc numero fuit Demoſthenes, qui ſumptibus ſuis partem ſibi adtributam refecit. ob idque publice corona aurea donatus eſt. vide illius orationem nobiliſsimam περὶ στεφάνου.

ET CVM PELLAEO. Philippum dicit Macedonum regem. Pella enim vrbs Macedoniæ. Sic & Iuuenalis Alexandrum Pellæum iuuenem vocat.

Vnus Pellæo iuueni non ſufficit orbis.

DVCENTEM BELLA. Aſsidue enim orationibus ſuis Athenienſium animos acuebat aduerſus Philippum, neque cum eo pacem fieri patiebatur. Itaque eum vel maximè Philippus ipſe metuebat. Plutarchus.

TYRANNO. Nomen hoc Homeri temporibus incognitum, poſtea cœpit iniuſte imperantibus tribui. At poetæ etiam reges interdum tyrannos vocant. Virgilius.

Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni.

Te quoque Mæonide grandi audiit ore canentem

Pelidæq; iram, reditumq; ſagacis Vlixi,
Veraq; ſub ſpecie miſcentem plurima falſi.
Addidit his quoſcunq; alios vetus extulit Hellas,
Qui ſimul & iucunda docent, & idonea vitæ

TE QVOQVE MAEONIDE. Homerum dicit. PELIDAEQ. IRAM. Argumentum vtriuſq; poëmatis Homerici vnico verſu cõplexus eſt.

SAGACIS. πολυτρόπου. πολυμήτιος.

VLIXI. Genitiuus antiquus. Vlixes autẽ latinè ſcribi debet: non, vt vulgo, Vlyſſes. etſi Græce Ὀδυσσεύς.

VERAQ. SVB SPECIE. Hac de re extat libellus Heraclidæ Pontici. & multa ſunt apud Proculum in libros Platonis de republica.

HELLAS. Græcia.

QVI SIMVL ET IVCNDA. Horatianum. *Aut ſimul & iucunda & idonea dicere vitæ.*

Mox maiora agitans, Academi inuiſere ſiluas
Inſtituit, celſiq; ſimul ſpatia alta Lycei:
Non vt quæ tenebris mundi ſator abdidit altis,
Naturæq; vias & tenuia ſemina rerum,
Fruſtra ea conquirens, ſtudio indulgeret inani:
Verum vt quæ ſcriptis vitæ præcepta regendæ
Mandaſſent illi, quorum ſapientia clara eſt,
Fontibus hæc nitida & ſincera hauriret ab ipſis.

Mox

MOX MAIORA AGITANS. Exercitatus in ſtudiis poëticis & eloquentiæ, adiecit animum ad philoſophiam.

ACADEMI. Herois nomen eſt, ex cuius ſepulchro Academia nomen accepit. Platonicam autem philoſophiam ſignificat.

SILVAS. Horatius. Atque inter ſiluas Academi quærere verum.

SPATIA ALTA LYCEI. Ariſtoteleam philoſophiam dicit, recte autem ſpatia. ambulans enim docebat. Vnde Peripatetici. Recte, alta. erat enim ſuperior ambulatio.

NON VT QVAE TENEBRIS. Non vt phyſicen diſceret, ſed vt politicen.

TENEBRIS. Ita Cicero, res naturæ obſcuritate inuolutas. & ideo Democritus veritatem in altiſsimo puteo demerſam latitare dicebat.

FRVSTRA EA CONQVIRENS. Hoc de Socratis ſententia dictum eſt, qui operam ludere dicebat eos, qui vnde fulgura, tontrua, imbres fierent exquirebant. auctor Xenophon in commentariis. Omnem autem veram philoſophiam, aut certe eius ſummã vno Homerico verſu dicebat contineri.

Ὅττι τοι ἐν μεγάροισι κακόν τ᾽ ἀγαθόν τε τέτυκται.

STVDIO INDVLGERET INANI. Non da-

mnat vniuerſum philoſophiæ naturalis ſtudiũ: ſed ea parte inane illud vocat, qua quærunt phyſici acumine ſuo ad ea penetrare, quæ naturali lumine cognoſci non queunt. de quibus dum inaniter diſputant, in plurimos & grauiſsimos errores incidunt. cuiuſmodi ſunt, Materiam primam creatam non eſſe, Mundum fuiſſe ex omni æternitate, Deum non cognoſcere ſingularia, Animos humanos aut immortales non eſſe, aut ita eſſe immortales, vt tamen nihil cuiuſquam proprium maneat, & multa eiuſmodi impia & nefaria dogmata propter quæ Tertullianus aduerſus Hermogenem philoſophos hereticorum patriarchas vocat. Et de talibus videtur intellexiſſe S. Paulus in epiſtola ad Coloſſenſes his verbis. Videte nequis vos decipiat per philoſophiam & inanem fallaciam ſecundum traditionem hominum, ſecundũ elementa mundi, & nõ ſecundum Chriſtum.

Prima iuuenta genas iam flore vmbrabat opaco,
Cum ſignata legens patriis veſtigia plantis,
Sic præcultum animum grauioribus applicat orſis:
Et Romanarum ſinuoſa volumina legum,
Spiſſum opus, aggreditur vigili peruoluere cura.
Quod per iter cum alij longis ambagibus errent,
Et labiryntheis anfractibus impediantur:

Hic

Hic quaſi per planum directo tramite currens,
Anteuolat comites: nec tantum æqualia tranſit
Agmina, ſed canos linquit poſt terga magiſtros.
Talem Græca obiiſſe olim certamina Ladan
Fama refert, primo qui vix è carcere miſſus,
Fallebat ſpectantum oculos, metamq́ue tenebat.

IAM FLORE VMBRABAT. Ex Mureto ipſo ſæpe audiui genus hoc loquendi ab Archilocho ſumptum eſſe.

SIC PRÆCVLTVM ANIMVM. Cicero in Hortenſio. Vti qui purpuram volunt, ſufficiunt prius lanam medicamentis quibuſdã: ſic literis, talibusq́; doctrinis ante excoli animos, & ad ſapientiam concipiendam imbui, ac præparari decet.

LADAN Curſor hic admirabilis fuit, de quo extat hoc epigramma.

Λάδας τὸ ϛάδιον ἔιθ' ἥλατο, εἴτε διέπτη.
Δαιμόνιον τὸ τάχος, οὐδὲ φράσαι δυνατόν.

Solinus capite ſexto Polyhiſtoris. Ladas ita ſupra cauũ puluerem curſitauit, vt arenis pẽdentibus nulla indicia relinqueret veſtigiorum. mentio illius & apud Catullum, & apud Ciceronem. Vide & Pauſaniam in Laconicis.

CARCERE. ὕσπληγξ.

FALLEBAT SPECTANTVM OCVLOS. Magnum eſt oculos fallere. nullus enim ſen-

ſus acrior. ſed multo maius fallere oculos ſpectantium: qui hoc vnum agunt, vt omnia plane peruideant.

Poſtquam ætas matura viro: iamq́; ardua tempus
Munera tractare, & doctrinam oſtendere factis:
Ad defendendas primum hunc facundia cauſas
Deduxit, clypeumq́; reis inſontibus vnum,
Mortiferæ iuſſit fera tela repellere linguæ.

Postqvam aetas. Confecto ſtudiorum curriculo, ad res agendas tranſiit.

Et doctrinam ostendere factis. Vere enim hoc Ariſtoteles dicit, finem Politices eſſe, non cognitionem, ſed actionē.

Ad defendendas. Præclare. Oratorum enim virtus in defendendo nō in accuſando poſita eſt. Ideoq; Cicero labores ſuos forenſes, defenſionum labores vocat, principio Tuſculanarum. & in Verrem dicturus, ſummo ſtudio conatur efficere, vt non tam Verrem accuſare, quàm Siculos defendere videatur.

Clypevmq. Illuſtribus oratoribus poſt mortem clypeus ſacrari, & in curia appendi ſolebat, Auctor Tacitus,

Semper ſponte ſua petit vlteriora, ſibiq́;
Ipſa viam meritis facit ad ſublimia virtus.

An-

Ante alias quaſcunque opulenta amplectitur vrbes
Gallia; tam longe caput vna Lutetia tollit
Ardua quàm ſuperant humiles pineta geniſtas.
Nec vero indecores aliæ: ſed luna minores
Obruit vt ſtellas, fraterna vi lumina lunam,
Sic decus omne aliarum hæc collata vnica delet.

SEMPER SPONTE SVA. Expoſiturus, quemadmodum Tuanus ad ſublimiores honoris gradus peruenerit, præmittit ſententiam; virtutem ambitione non egere: ipſamq; ſuapte vi ſemper altius prouehi. Plautus.

Virtute ambire oportet non fauitoribus,
Sat habet fauitorum ſemper qui recte facit.

ANTE ALIAS. Prima vrbs Galliæ Lutetia. primus in Gallia ſenatus Pariſienſis. primus in ſenatu pariſienſi Tuanus.

CAPVT, Imitatio Virgilij.

Verum hæc ante alias tantum caput extulit vrbes
Quantum lenta ſolent inter viburna cupreſſi.

NEC VERO INDECORES ALIAE. Non magnum eſt excellere: ſed inter pulchra excellere, id demum magnum eſt.

SED LVNA MINORES. Horatius.

. . . micat inter omnes
Iulium ſidus, velut inter ignes
Luna minores.

Hic ſibi iampridem ſedes Aſtrea locauit:
Marmoreum hic illi templum, laqueataq́ tecta
Sumptibus immenſis reges ſtatuere vetuſti.
Quo bis centeni, lectiſſima pectora, patres
Conueniunt, quot eunt ſoles, mactantq́ verendis
Rite deam ſacris, & certo faſq; nefaſq́
Fine regunt, ipſaq́ afflante oracula reddunt.
Conſilioq́ ſuo regni moderantur habenas.

Hic sibi iampridem. Aſtream veteres vocabant iuſtitiam, aut iuſtitiæ deam, quam Iouis & Themidis filiā eſſe dixerūt. Ouidius.

Vltima cæleſtum terras Aſtrea reliquit.

Hanc igitur dicit quaſi domicilium quoddā elegiſſe Lutetiæ, propter ſummam Pariſienſis ſenatus iuſtitiam & dignitatem. Omnino autem Aſtreæ nomine per allegoriā intelligit iuſtitiam diuinam: quæ eadem eſt cum ipſo Deo.

Marmoreum hic illi. Palatium intelligit in quo Lutetiæ ius redditur.

Qvo bis centeni. Non ſunt plane ducenti, neq; tamen longe ab eo numero abſunt: ſed hic numerū rotūdare voluit, more poetarū.

Lectissima pectora. Neq; enim aſſumūtur in eum ordinē, niſi qui & eruditione, & iuſtitiæ opinione præſtant: ita vt Conſeſſus ille, flos ſit totius Galliæ.

Qvot

QVOT EVNT SOLES. Quotidie. Sic Horatius.

Quotquot eunt dies.

MACTANTQVE. Non tantũ mactare hoſtias dicimus: vt Virgilius.

Cælicolum regi mactabam in littore taurum.

Sed & mactare Deum hoſtiis. Plautus Amphitruone.

Quia enim te macto.

Cicero in Vatinium. Cum puerorum extis deos manes mactare ſoleas. ſic igitur & hoc loco, mactare deam ſacris.

VERENDIS. Ita loquutus eſt, vt veteres de myſteriis & orgiis loquebantur.

RITE. Verbum ſacrorum.

DEAM. Deum ipſum intelligit, ſed feminino genere vtitur propter nomen Aſtreæ.

SACRIS. Sacrificare Deo videntur, qui ius ſuum cuique reddunt.

FINE REGVNT. Verbum iuris. inde enim actio finium regundorum. Ouidius.

Cum ſua quiſque regat diuerſo flamina tractu.

Tibullus.

Qui regeret certis finibus arua lapis.

ORACVLA. Ita vocat decreta ipſius Senatus.

Hos inter primo ipſa loco Dea magna Tuanum
Collocat: & Noſtri princeps, ait, ordinis eſto.
Ille Deæ imperium, ſolio ſublimis eburno,

Exſequitur, pœnasq́; viris & præmia ponit.
Nec mora: diffugiunt fraudes, fugit improba longè
Gratia, quæq́; auidas peruertunt munera mentes.
Nil odium, nil ira poteſt. diſcrimine nullo,
Nobilis an plebeius. inops an diuite cenſu,
Solus, an hinc illinc magnis ſtipatus amicis,
Cōſequitur ius quiſq́; ſuū. trutina omnibus æqua eſt.

PRIMO IPSA LOCO. A Iuſtitia ipſa Tuanū principem Senatus conſtitutum eſſe dicit, vt oſtendat, neque ambitu, neque pecunia in eum locum perueniſſe.

POENASQVE VIRIS ET PRÆMIA PONIT. Democritus iis duabus rebus omnem rempublicam contineri putabat, pœna & præmio.

DIFFVGIVNT FRAVDES. Ita quaſi de animatis loquitur, quam Ariſtoteles vnā de præcipuis elocutionis virtutibus eſſe dicit.

Viginti totos ita iuri præfuit annos,
Vt nulla interea macula violauerit oſtrum
Quod ſemel induerat: non tantùm criminis expers,
Sed neq́; ſuſpectus cuiquam, tactúſue querela.

VT NVLLA INTEREA MACVLA. Purpura induuntur præſides ſenatus Pariſienſis. allegoricè autem dicit eum ſemper integrè & incorruptè iudicaſſe.

NON TANTVM CRIMINIS EXPERS. Reſpicit ad dictum Cæſaris, qui dicebat, domum

mum ſuam non tantùm crimine, ſed etiã ſuſpicione criminis carere oportere.

Non talem patiens ſortita eſt Sparta Lycurgum:
Quanquã illũ, ambiguus diuũne hominẽne vocaret,
Mox potius diuos inter numerauit Apollo,
Neu noſtro ante ſuum ferat Attica terra Solonem,
Néue ſuum Minoa, qui quæ Iuppiter vna eſt
Conſcia vagitus & conſcia Creta ſepulcri.

LYCVRGVM. Cum Lycurgus vir inter Spartiatas nobilis Delphos ad oraculum veniſſet, ingredienti ei redditum eſt reſponſum ab Apolline, quo Apollo ipſe dubitare ſe fatebatur, deum illum an hominem diceret: ſed ſtatim addidit, ſe eum diis potius annumerandum prædicare. Hiſtoria extat apud Herodotum libro primo.

SVVM. Quaſi Tuanus Gallis Solo quidã fuerit.

SOLONEM. Hic vt notum eſt, leges Athenienſibus dedit.

NEVE SVVM MINOA. Hic Cretenſibus leges tulit, vt eſt apud Platoném primo libro de legibus. Homerus eum nouẽ annos Iouis auditorem fuiſſe dicit. Propter ſummã iuſtitiam creditus eſt iudex inferorum.

CONSCIA VAGITVS. In Creta Iouem natũ eſſe dicebant: in Creta etiã ſepulchrum ipſius oſtendebant. ſed hoc nomine Callimachus Cretenſes vt mendaces accuſat.

Obtigit

Obtigit has inter, dictu mirabile, curas
Firma valetudo, & nullis obnoxia morbis,
Atque inconcuſſo decurrens vita tenore:
Non vulgare Dei munus ſimul, & ſimul ingens
Compoſiti argumentum animi, nam turpiter acta
Vt celeres ducit canos florentior ætas,
Et parit informes morbos, ægramq́ue ſenectam:
Sic ſenium iuuenile ſeniliter acta iuuentus.

OBTIGIT HAS INTER. Tuanum dicit, cùm diu admodum vixerit, perpetuò firma valetudine inter multos labores vſum eſſe: quod & maximum Dei munus eſt, & argumentum temperantiæ. Nam Hippocrates quoque affirmat intemperantiam quaſi fontem quendam morborum eſſe.

NON VVLGARE. Nam etiam in verſibus, qui pro foribus templi Delphici legebantur, bona valetudo, vt optimum quiddam commendatur. λῷστον δ' ὑγιαίνειν.

Sed nihil in terris ſtabile æternumúe putandum eſt.
Omnes incerto nos ordine certa manet mors
Æternum aut miſeros aut effectura beatos.
Vt matrem annoſam iam mitia poma relinquunt
Sub finem autumni, contactaq́ue frigore primo
Sponte petunt terram: nitidi vt flos aureus ignis
Deſerit arentem, conſumpta Pallade, lychnum:
Sic ægros ſenio, & vitali humore carentes
Deſeruit mens ſancta artus cælumq́ue petiuit.

SED

Sed nihil in terris. Euripides. Θνητῶν δὲ θνητὸς ὄλβος.

Vt matrem annosam. Duabus comparationibus eleganter oſtendit mortem naturalem, minimeque violentam. Vtraq; autem ex Cicerone eſt, cuius hæc ſunt in Catone Maiore. Itaque adoleſcentes mori ſic mihi videntur, vt cum aquæ multitudine vis flãmæ opprimitur: ſenes autem, ſicut ſua ſponte, nulla adhibita vi, conſumptus ignis extinguitur: & quaſi poma ex arboribus, ſi cruda ſunt, vi auelluntur, ſi matura & cocta decidunt: ſic vitam adoleſcentibus vis aufert, ſenibus maturitas.

Flos avrevs ignis. Sic Aeſchylus. ἄνθος πυρός.

Consvmpta Pallade. Oleo. Ouidius.

Vt vigil infuſa Pallade flamma ſolet.

Verte age Muſa modos, vultuſq; reſume priores,
Dicamus bona verba. nefas lugere beatos.
Mitte ſuperuacuo contundere pectora planctu,
Et lacrymarum imbrem populoſa Lutetia ſiſte.
Ille tuus præſes, flammantibus additus aſtris,
Credita iam cernit, ſperataq; gaudia carpit,
Nec veterem tamen erga te deponit amorem.

Verte age. Hucuſq; Tuani mortẽ deplorauit. nunc ei vt in cælum euecto gratulatur.

Dicamvs bona verba. Εὐφημεῖν χρή.

Nefas

NEFAS LVGERE BEATOS. Ex philoſophorum ſententia dubium non eſt, quin Tuanus beatus vocari queat. nam & vſque à puero virtuti deditus fuit, & eam perpetuò exercuit, & diu vixit, & proſpera valetudine vſus eſt, & ſummis honoribus functus: & vxorem ac filios habuit ex animi ſentẽtia, & cum eos, cum ceteros propinquos atque affines ſummis honoribus florentes vidit, & diſceſſus à vita ipſi vitæ conueniens fuit. Sed & Chriſtianè loquendo, eum, cuius, quantum quidem homines iudicare poſſunt, vita integra & inculpata fuerit, qui à Catholica religione nũquam deſciuerit, & priuatim & publicè, quãtum in ipſo erat, omnium commodis ſeruierit, nihil denique prætermiſerit eorum quæ Chriſtianum hominẽ decent, ſperare debemus in locum piis à Deo deſtinatum perueniſſe: etiam ſi id pro certo & explorato affirmare non poſſumus. quare hæc ita accipienda ſunt, vt ex ſpe & voto potius dicta quàm ex certa & explorata ſcientia. ſic & S. Ambroſius in oratione de obitu Valentiniani Imperatoris, non veretur eum ita alloqui. Proſpicis nos igitur ſancta anima, de loco ſuperiore tanquam inferiora reſpiciens. Exiſti de tenebris iſtius ſæculi, & vt luna reſplendes, vt ſol refulges. Sed & de Gratiano, & de Theodoſio

eodem

eodem modo loquitur. & tamen, vt cetera taceantur, Valentinianus ſine baptiſmo deceſſerat. Non igitur arroganter affirmare vult Muretus Tuanum cælo receptum eſſe: ſed id ſcribit, quod & cupit verum eſſe, & veriſimiliter de tali viro ſperari poteſt.

MITTE SVPERVACVO. Sic Horatius.

------ & ſepulchri
Mitte ſuperuacuos honores.

CREDITA IAM CERNIT. In beatis fides amplius non eſt. vident enim quod crediderant. ne ſpes quidẽ. Fruuntur enim eo quod ſperarant. ſola caritas perpetuo durat.

Nec verò eſt, quod te deſertam orbamúe queraris.
Quid dubitas? viden' vt patrios renouarit honores
Crudus adhuc æui, primoq́ in flore iuuentæ
AVGVSTVS, tanti ſpirans genitoris imago?
Hoc tu vnquam incolumi, tibi ſas lugere putabis?
Cerne duos etiam generos, duo ſidera regni,
Conſpicuum cunctis excelſa è ſede PHILIPPVM,
Regia firmantem impreſſo decreta ſigillo,
Aut reſcindentem, ſi quid vel gratia pellax
Elicuit, tantóue oppreſſum pondere rerum
Effugit Regem iuſto quod pugnet & æquo.
Quiq́ meis olim fecit ſtipendia caſtris,
Dum ſaltus ſequitur Muſarum, HARLÆVS ACHILLES:

(Nec leuis à tali mihi gloria ſurgit alumno)
Qui patris & ſoceri veſtigia pone ſecutus,
Æquatos titulis, prope iam virtutibus æquat,
Maiora aßiduè ſpondens: tantum inſtar in illo eſt.
MVRETVS *dominæ iam non nouus incola* Romæ,
Hæc, AVGVSTE, *tibi mæſtæ ſolamina mentis*
Dum meditor, nomenq́; tuum, nomenq́; parentis
Sæpe tui grato reddit mihi murmure Tibris
Et ſeptemgemini reſonant mea carmina colles.

AVGVSTVS. Iacobus Auguſtus Tuanus Chriſtophori filius, conſiliarius regius in ſenatu Pariſienſi.

DVO SIDERA REGNI. Imitatum ex illo Virgilij

- - - - - duo fulmina belli.

PHILIPPVM. Philippum Huraltum, magnum hodie Galliæ Cancellarium.

REGIA FIRMANTEM. Notandum eſt in his verſibus quanta ſit in Gallia cancellarij auctoritas.

HARLÆVS ACHILLES. Hic nunc ſucceſsit in locum Tuani ſoceri ſui. Muretum autem olim Lutetiæ docentem diu audiit.

QVI PATRIS. Nam patrem quoque habuit in eadem curia Præſidem.

PROPE IAM. Nondum enim ad eam ſenectutem peruenit: neq; tamdiu in illo munere verſatus eſt.

PVB LII

PVBLII SYRI, MIMI

AVCTI ET CORRECTI:

Ex

CODICE MANVSCRIPTO FRISINGENSI.

m AD

AD LECTOREM.

PVBLII Syri editio hæc non eſt Mureti; tamen cum Mureto hîc eam publicamus, eo conſilio, vt cum elegantiſſimo noſtri æui ingenio elegãtiſſimũ illud priſci æui ingeniũ habeas coniunctũ; P. Syrum, inquã, cuius aliquot mimiãbi iam antehac ab aliquibus ſunt editi, vt à Godefredo, ex mẽbranis Cãtabrigiæ repertis: quas ipſe conqueritur & deprauatiſſimas, & ſentẽtias hinc inde fuiſſe infartas, plerasq́; è Seneca depromptas. Scaliger in lucẽ dedit aliquot mimos Syri. Vellẽ, indicaſſet, quis illi in Syri editione fundus, & quorũ exemplarium fidem ſecutus ſit. Suo arbitrio alios mimos mutat, alios omittit. Nec deeſt exemplum vbi verſum Laberij pro Publiano ponit. Henricus Stephanus quoque edidit aliquot mimiambos P. Syri, quos non per literas, vt alij fecerunt, ſed per rerum capita digeſſit. Porrò nobilis & ampliſſimis vir M. Velſerus Duumuir Auguſtanus miſit ad nos membranas manuſcriptas in Bibliotheca Eccleſiæ Friſingenſis aſſeruatas, vbi mimi P. Syri: quos vbi cum aliis conferre cœpi, illico deprehendi in Codice Friſingenſi quamplurimos optimæ notæ, verè Publianos, & perquam ele-

ganter acutos mimiambos, qui in omnibus aliis hactenus deſiderabantur. Quare operæpretium viſum eſt hos adiicere, & editionem nouam, omnium pleniſſimam adornare. Quanto in pretio hi mimi fuerint apud ſapiẽtes, teſtis ſit Romanus ſapiens, qui eos è theatralibus nugis, inter quas iactabantur, tanta cura ſelegit, iisq; ſapientiæ præcepta exornauit: Probe enim ſciuit intima & ſeueriſſima Ethices præcepta mimorum numeris aptè illigata eſſe; & quanta hac factum ſit vtilitate paſſim teſtatur. Natura, *inquit*, fundamenta dedit ſemenque virtutum: omnes ad omnia iſta nati ſumus. Cùm irritator acceſſit, tunc illa animi bona velut ſoluta excitãtur. Non vides quemadmodum theatra cõſonent, quoties aliqua dicta ſunt, quæ publicè agnoſcimus, & conſenſu vera eſſe teſtamur:

Deſunt inopiæ multa, auaritiæ omnia.
In nullum auarus bonus eſt, in ſe poſſimus.

Ad hos verſus ille ſordidiſsimus plaudit; & vitiis ſuis fieri conuicium gaudet. *Et paulò poſt:* Nam, vt dicebat Cleanthes, quemadmodum ſpiritus noſter clariorem ſonũ reddit, cùm illum tuba per longi canalis anguſtias tractum, patẽtiore nouiſsimè exitu effudit: ſic ſenſus noſtros clariores carminis arcta neceſsitas efficit. Eadem negligentius audiuntur, minuſque percutiunt, quamdiu

ſoluta

ſoluta oratione dicuntur: vbi acceſſere numeri, & egregium ſenſum adſtrinxere certi pedes, eadem illa ſententia velut lacerto excuſſa torquetur. De contemptu pecuniæ multa dicuntur, & longiſsimis orationibus hoc præcipitur, vt homines in animo, non in patrimonio putent eſſe diuitias. Eum eſſe locupletē, qui paupertati ſuæ aptus eſt, & paruo ſe diuitem fecit. Magis tamen feriuntur animi, cùm carmine eiuſmodi dicta ſunt:

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.
Quod vult habet, qui velle quod ſatis eſt poteſt.

Cùm hæc atque eiuſmodi audimus, ad confeſsionē veritatis adducimur. Illi enim quibus nihil ſatis eſt, admirantur, acclamant, odium pecuniæ indicunt. *Hæc Seneca, qui quàm magnificè hic hos quaternos Publianos mimos laudet, vides. Quia verò ille qui mimos Syri, primus collegit, eos ordine literarum digeſsit, eundem nos ordinem ſeruamus, ita vt cuiuſcunque literæ ſeriem accuratè ſequamur.*

DE PVBLIO SYRO ELOGIA.

Seneca lib. 1. epiſt. 8.

QVAM multi Poëtæ dicunt, quæ à Philoſophis aut dicenda, aut dicta ſunt. Non attingam Tragicos, aut Togatas noſtras: Habent enim hæ quoque aliquid ſeueritatis, & ſunt inter comœdias & tragœdias mediæ. Quantum diſertiſsimorum verſuum inter mimos iacet? quàm multa Publij, non excalceatis, ſed cothurnatis dicenda ſunt? &c.

Seneca lib. 1. de tranquillit. vitæ cap. 11.

NVNQVAM me in bona re, mali pudebit authoris. Publius tragicis comiciſque vehementior ingeniis, quoties mimicas ineptias, & verba ad ſummã caueam ſpectantia reliquit, inter multa alia cothurno, non tantùm ſipario fortiora, & hoc ait:

Cuiuis poteſt accidere, quod cuiquam poteſt.

Macrobius lib. 2. Saturnal. cap. 7.

PVBLIVS natione Syrus, cùm puer ad patronum domini eſſet adductus, promeruit

ruit eum nõ minus ſalibus & ingenio quàm forma. Nam fortè cùm ille ſeruum ſuum hydropicum iacentẽ in area vidiſſet, increpuiſſetque quid in ſole faceret; reſpondit, Aquã calefacit. Ioculari deinde ſuper cœna exorta quæſtione, quodnã eſſet moleſtum otium, aliud alio opinante, ille, Podragici pedes, dixit. Ob hæc & alia manumiſſus & maiore cura eruditus, cùm mimos componeret, ingẽtique aſſenſu in Italiæ oppidis agere cœpiſſet, productus Romæ per Cæſaris ludos, omnes qui tunc ſcripta & operas ſuas in ſcenam locauerant, prouocauit; vt ſinguli ſecum poſita inuicem materia pro tempore contenderent. Nec vllo recuſante ſuperauit omnes; in quibus & Laberium; vnde Cæſar arridens hoc modo pronuntiauit:

Fauente tibi me victus es Laberi à Syro.

Statimque Publio palmam, & Laberio annulum aureum cum quingentis ſeſtertiis dedit. Tunc Publius ad Laberium recedentem ait: Qui cùm contendiſti ſcriptor, hunc ſpectator ſubleua. Sed & Laberius ſequenti ſtatim cõmiſsione, mimo nouo interiecit hos verſus:

Non poſſunt primi eſſe omnes omni in tempore.
Summum ad gradum cum claritatis veneris;
Conſiſtes ægrè; & quàm deſcendas, decides.
Cecidi ego. cadet qui ſequitur. laus eſt publica.

Publij autem ſententiæ feruntur lepidæ & ad communem vſum accommodatiſsimæ. Ex quibus has ferè memini ſingulis verſibus circumſcriptas:

Beneficium dando accepit qui digno dedit.
Feras non culpes, quod mutari non poteſt.
Cui plus licet quàm par eſt, plus vult quàm licet.
Comes facundus in via pro vehiculo eſt.
Frugalitas inſerta eſt rumoris boni.
Hæredis fletus ſub perſona riſus eſt.
Furor fit læſa ſæpius patientia.
Improbè
Neptunum accuſat, qui iterum naufragium facit.
Nimium altercando veritas amittitur.
Pars beneficij eſt, quod petitur, ſi citò neges.
Ita amicum habeas, poſſe vt fieri inimicum putes.
Veterem ferendo iniuriam, inuitas nouam.
Nunquam periclum ſine periclo vincitur.

Hæc apud Macrobium.

Gellius lib. 17. cap. 14.

PVBLIVS mimos ſcriptitauit; dignuſq; habitus eſt; qui ſuppar (*ali. ſuper.*) Laberio iudicaretur. C. aũt Cæſarẽ ita Laberij maledicentia & arrogantia offendebat, vt acceptiores & probatiores ſibi eſſe Publij quàm Laberij mimos prædicaret. Huius Publij ſententiæ feruntur pleræque lepidæ, & ad communem

munem vſum commendatiſsimę. Ex quibus ſunt iſtæ ſingulis verſibus circũſcriptæ; quas libitum hercle eſt adſcribere.

Malum eſt conſilium, quod mutari non poteſt.
Beneficium dando accepit qui digno dedit.
Feras non culpes quod vitari non poteſt.
Cui plus licet quàm par eſt, plus vult quàm licet.
Comes facundus in via pro vehiculo eſt.
Frugalitas inſerta eſt rumoris boni.
Hæredis fletus ſub perſona riſus eſt.
Furor fit læſa ſæpius patientia.
. . . . Improbè
Neptunum accuſat, qui iterum naufragium facit.
Ita amicum habeas, poſſe vt fieri hunc inimicum putes.
Veterem ferendo iniuriam vites nouam.
Nunquam periclum ſine periclo vincitur.
Nimium altercando veritas amittitur.
Pars beneficij eſt, quod petitur ſi bellè neges.

Hæc apud Gellium.

Macrob. 2. Saturnal. cap. 7. reddens cauſam quare Cæſar quem Laberio fauorem ante exhibuit, in P. Syrum transtulerit:

SED quia & paulò antè Aurelius Symmachus & ego nũc Laberij fecimus mentionem; ſi aliqua huius atque Publij dicta refe-

remus, videbimur & adhibēdi conuiuio mimos, vitaſſe laſciuiam, & tamē celebritatem, quam quum aſſunt illi excitare pollicentur, imitari. Laberium aſperæ libertatis equitem Romanum Cæſar quingentis millibus inuitauit, vt prodiret in ſcenam, & ipſe ageret mimos quos ſcriptitabat. Sed poteſtas non ſolùm ſi inuitet, ſed etſi ſupplicet, cogit. Vnde ſe & Laberius à Cæſare coactum in prologo teſtatur his verſibus:

Neceßitas, cuius curſus tranſuerſi impetum
Voluerunt multi effugere, pauci potuerunt,
Quo me detruſit pæne extremis ſenſibus?
Quem nulla ambitio, nulla vnquam largitio,
Nullus timor, vis nulla, nulla auctoritas
Mouere potuit in iuuenta de ſtatu;
Ecce in ſenecta vt facile labefecit loco,
Viri excellentis mente clemente edita,
Submiſſa placide blandiloquens oratio?
Etenim ipſi dij negare cui nihil potuerunt,
Hominem me denegare quis poſſet pati?
Ergo bis tricenis annis actis ſine nota,
Eques Romanus *Lare egreſſus meo,*
Domum reuertar mimus. Nimirum *hoc die*
Vno plus vixi, mihi quàm viuendum fuit.
Fortuna immoderata in bono æquè atq; in malo,
Si tibi erat libitum litterarum laudibus,
Floris cacumen noſtræ famæ frangere,

Cur

Cur cùm vigebam membris præuiridantibus,
Satisfacere populo, & tali cum poteram viro,
Non flexibilem me concuruaſti vt carperes?
Nunc me quò deiicis? quid ad ſcenam affero?
Decorem formæ, an dignitatem corporis,
Animi virtutem, an vocis iucundæ ſonum?
Vt hedera ſerpens vires arboreas necat,
Ita me vetuſtas amplexu annorum enecat.
Sepulchri ſimilis, nihil niſi nomen retineo.

In ipſa quoque actione ſubinde ſe qua poterat vlciſcebatur, inducto habitu Syri; qui velut flagris cæſus præripientique ſe ſimilis, exclamabat:

Porro Quirites: libertatem perdimus.

Et paulò pòſt adiecit:

Neceſſe eſt multos timeat, quem multi timent.

Quo dicto vniuerſitas populi ad ſolum Cæſarem oculos & ora conuertit, notantes impotétiam eius hac dicacitate lapidatam. Ob hæc in Publium vertit fauorem.

Seneca lib.7.controu.3.

CAssIvs Seuerus, ſummus Publij amator, aiebat, &c. Apud eum (Publium) melius erant dicta, quàm apud quenquam Comicum Tragicumque, aut Romanum aut Græcum, &c.

EXPLI-

EXPLICANTVR NOTÆ VERSIBVS APPOSITAE.

F. denotat manuſcriptum codicem Friſingenſem. Iam ſi cui verſui, litera F. ſola apponatur, denotat illum in ſolo Frinſingēſi reperiri, abeſſe autem in cæteris omnibus, tam in editione Godefredi, quā Henrici Stephani, & Scaligeri.

G. denotat editionem Godefredi. Iam ſi cui verſui litera, G. ſola apponatur, denotat illum in ſola editione Godefredi reperiri: abeſſe autem in M. S. Friſingēſi, & in Henrici Stephani & Scaligeri editione.

H. denotat editionem Hērici Stephani. Iam ſi cui verſui litera, H. ſola apponatur, denotat illum tantùm in editione Henrici Steph. reperiri, non autem alibi.

S. denotat editionem Ioſephi Scaligeri. Iam ſi cui verſui litera, S. ſola apponatur, denotat illum tantùm in Scaligeri editione eſſe, non autem alibi.

Binæ ex his litteris, denotant illum verſum in binis illis codicibus, quos literæ ſignificant, reperiri; in reliquis non. Ternæ verò literæ denotant verſum in ternis reperiri,

riri, ſed deſiderari in eo codice quem notat litera omiſſa. Vt exempli gratia F. G. denotat verſum in M. S. Friſingenſi & in Godefredi editione reperiri, deſiderari verò in Henrici Stephani & Scaligeri. Sic F. G. H. denotat verſum reperiri in M. S. Friſingenſi & in Godefredi & Henrici editione; abeſſe autem in editione Scaligeri. Et ſic de cæteris.

Si nulla litera appoſita ſit verſui, ſignum eſt illum in omnibus reperiri, tam in codice M. S. Friſingẽſi, quàm in editionibus Godefredi, Henrici Stephani, & Scaligeri.

† denotat nec eſſe mimum Publianum, nec carmẽ, ſed ſententiam alicunde intruſam.

PVBLII

PVBLII SYRI
MIMI SELECTÆ SENTENTIAE.

G.† A *Duobus cauſis præſtare princeps ſolet, ſi aut ſe vendicat, aut alium.*

S. *A morte ſemper homines tantũdem abſumus.*

Ab alio exſpectes, alteri quod feceris.

Ab amante lacrymis redimas iracundiam.

G.† *Aberrare à* Fortuna *tua non potes; obſidet te: quocunq; deſcenderis magno apparatu ſequitur.* Sen. 1. clem. 8. 5

Abſentem lædit, cum ebrio qui litigat.

G.† *Acerrima virtus eſt, quam vltima neceſsitas excutit.* Sen. ib. c. 11.

Ad calamitatem quilibet rumor valet.

Ad pœnitendum properat, citò qui iudicat.

Ad triſtem partem ſtrenua eſt ſuſpitio. 10

S. *Adulter eſt vxoris amator acrior.*

S. *Æs debitorem, leue; graue, inimicum facit.*

G.† *Agat princeps curam, non tantùm ſalutis ſed honeſtæ cicatricis.* ib. c. 17. *(quior.*

Aleator, quantum in arte eſt, tanto eſt ne-

Aliena nobis, noſtra plus aliis placent. 15

Alie-

Alienũ æs homini ingenuo acerba ſeruitus.
Alienũ eſt omne, quicquid optando euenit.
S. *Alterius damnũ gaudium haud facias tuũ.*
Amans iratus multa mentitur ſibi.
Amans q̃d cupiat, ſcit: q̃d ſapiat, non videt.
Amans quod ſuſpicatur, vigilans ſomniat.
F. *Amans, ſicut fax, agitando magis ardeſcit.*
Amare & ſapere vix Deo *conceditur.*
Amare iuueni fructus eſt, crimen ſeni.
F. *Amantis iuſiurandum pœnam non habet.*
F. *Amantium ira, amoris integratio eſt.*
Ames parentem, ſi æquus eſt; ſi aliter, feras.
S. *Amicis eo magis dees, quo nihil habes.*
S. *Amicitia pares aut accipit, aut facit.*
S. *Amicitia ſemper prodeſt, amor & nocet.*
Amici vitia niſi feras, facis tua.
G.H. *Amicos res opimæ parant, aduerſæ probant.*
F. *Amicũ, an nomen habeas, aperit calamitas.*
S. *Amicum lædere ne ioco quidem licet.*
S. *Amicum perdere, eſt damnorum maximum.*
Amor animi arbitrio ſumitur, non ponitur.
Amor extorqueri non pote, elabi pote.
F. *Amori finem tempus, non animus facit.*
Amoris vulnus, idem, qui ſanat, facit.
S. *Amor miſceri cum timore non poteſt.*
Amor otioſæ cauſa ſolicitudinis. (cadit.
F. *Amor, vt lacrima, ab oculis oritur, in pectus*
S. *Anguſta capitur tutior in menſa cibus.*

Animo

Animo dolenti nihil oportet credere.
F. Animo imperabit ſapiens, ſtultus ſeruiet.
F. Animo virum pudicæ, non oculo eligunt.
Animus, vereri qui ſcit, ſcit tutò ingredi.
S. Animus hominis quicquid ſibi imperat, obtinet.
Anus, cùm ludit, morti delitias facit.
Apertè mala cum eſt mulier, tum demum eſt bona.
G.H.S. Arcum intenſio frangit, animũ remiſſio.
S. Ars non ea eſt, quæ ad effectum caſu venit.
Aſpicere oportet quod poſſis deperdere.
Aſtute crines dũ celantur, ætas indicatur.
Auaro quid mali optes, niſi vt viuat diu?
Auarum facile capias, vbi non ſis idem.
S. Auarum irritat, non ſatiat pecunia.
Auarus damno potius, quã ſapiens dolet.
Auarus ipſe miſeriæ cauſa eſt ſuæ.
Auarus, niſi cum moritur, nil rectè facit.
S. Audendo virtus creſcit, tardando timor.
G.S. Aufferri & illud, quod dari potuit, poteſt.
F. Auidum eſſe oportet neminem niſi ſenem.
Aut amat, aut odit mulier: nihil eſt tertiũ.
Auxilia humilia, firma conſenſus facit.

F. Bene audire alterum patrimoniũ eſt.
Bene cogitata ſi excidũt, non occidũt.
Bene dormit, q̃ nõ ſentit, q̃ malè dormiat.

F. Bene-

F. *Beneficia donari, aut mali, aut ſtulti putant.*
Beneficia plura recipit, qui ſcit reddere.
Beneficium accipere, libertatem eſt vendere.
Beneficium dando accepit, qui digno dedit.
Beneficium dignis vbi des, omnes obliges.
G. *Beneficium eſt, eo carere, quod inuitus poſsideas.*
G.† *Beneficium eſt, ſemper reddere bonitatis verba.*
Beneficium qui dare neſcit, iniuſtè petit.
Beneficium qui dediſſe ſe dicit, petit.
Beneficium ſæpe dare, docere eſt reddere.
F. *Bene perdas gaudium, vbi dolor pariter perit.*
Bene perdit nũmos, iudici quum dat nocens.
F. *Bene vixit, qui potuit, cùm voluit, mori.*
Beneuoli coniũctio animi maxima eſt cognatio.
G. *Beneuolus animus maxima eſt cognatio.*
Benignus etiam dandi cauſam cogitat.
Bis emori eſt, alterius arbitrio mori.
Bis eſt gratum, quod opus eſt, ſi vltro ſit datũ.
Bis interimitur, qui ſuis armis perit.
Bis peccas cùm peccanti obſequium accommodas.
Bis vincit qui ſe vincit in victoria.
Blanditia, non imperio, ſit dulcis Venus.
Bona comparat præſidia miſericordia.
Bona fama in tenebris proprium ſplendorem obtinet.

F. G. *Bona imperante animo ſiet pecunia.*
Bona mors eſt homini, vitæ quæ extinguit mala.
Bona nemini hora eſt, vt non alicui ſit mala. 95
Bona opinio hominum, tutior pecuniâ eſt.
F.G. *Bona quæ veniunt, niſi ſuſtineantur, cadunt vt opprimant.*
Bonarum rerum nimia conſuetudo peſſima eſt.
Bona turpitudo eſt, quæ periculum vindicat.
F. *Boni eſt viri, etiam in morte nullum fallere.* 100
G.H.S. *Bonis nocet, quiſquis pepercerit malis.*
Bonitatis verba imitari, malitia maior eſt.
G.H.S. *Bono iuſtitiæ proxima eſt ſeueritas.*
Bonorum crimen eſt officioſus miſer.
Bonum ad virum citò moritur iracundia. 105
Bonū eſt fugienda aſpicere in alieno malo.
G.† *Bonum eſt reddere bona verba, etiam inimicis.*
Bonum quod eſt, ſupprimitur; nequaquā extinguitur.
Bonus animus læſus, multò grauius iraſcitur.
Bonus animus nunquā erranti obſequium accommodat. 110

G.† Bo-

G.† *Bonus iudex eſt qui nouit diſpenſare quod dandum eſt, & quatenus.*

Breue amans eſt ipſa memoria iracundiæ.

F. *Breuis ipſa vita, ſed malis fit longior.*

F. CÆ*ci ſunt oculi, cùm animus alias res agit.*

F. S. *Caret periculo, qui etiam, cùm eſt tutus, cauet.* 115

Caſta ad virum matrona parendo imperat.

S. *Caſus quem ſæpe tranſit, aliquando inuenit.*

F. *Caue amicum credas, niſi quem probaueris.*

Cauendi nulla eſt dimittenda occaſio.

F. *Caue, quicquid incipias, q̃ poſt pœniteat.* 120

F. *Cicatrix conſcientiæ, pro vulnere eſt.*

Citius venit periculum, cùm contemnitur.

Cito ignominia fit ſuperbi gloria.

Cito improborum læta ad perniciem cadunt.

S. *Ciuilis belli obliuio defenſio eſt.* 125

G.† *Clementia eſt lenitas ſuperioris aduerſus inferiorem.* Sen.2.clem. c.3.

G.† *Clementia eſt temperantia animi in poteſtate vlciſcendi.* ibid.

G.† *Clementia in quamcunque domum venerit, felicem eam tranquillamq; præſtabit.*

F. *Cogas amantem iraſci, amare ſi velis.*

Comes facundus in via pro vehiculo eſt. 130

Coniunctio animi maxima eſt cognatio.

F. G. *Conſcientia amici nullius inuenit linguæ preces.*

S. *Conſidera, quid dicas, non quid cogites.*

F. *Conſiliis iuniorum multi ſe docti explicant.*

Conſilio melius vincas, quàm iracundia. 135

Conſueta vitia ferri, non reprehendimus.

G. † *Conſuetudo peccandi, multitudinem facit peccantium.* Ex Sen.1. de clem.c.22.

Contemni eſt grauius, quā ſtultitia percuti.

F. *Contra felicem vix Deus vires habet.*

F. *Contra imprudentem ſtultitia eſt nimia ingenuitas.* 140

Contumeliam nec facere fortis poteſt, nec ingenuus pati.

Cotidie damnatur, qui ſemper timet.

Cotidie eſt deterior poſterior dies.

Crimen relinquit vitæ, qui mortem appetit.

Crudelem medicū intemperans æger facit. 145

F. *Crudelem mendicum intemperans facit.*

F. *Crudelis eſt, non fortis, qui infantem necat.*

Crudelis in re aduerſa eſt obiurgatio.

F. *Crudelis lacrimis paſcitur, non frangitur.*

F. *Cui nolis ſæpe iraſci, iraſcaris ſemel.* 150

F. S. *Cui omnes bene dicunt, poßidet populi bona.*

S. H. *Cui plus licet, quàm par eſt, plus vult q̃ licet.*

Cui ſemper dederis, vbi neges, rapere imperes.

Cuiuis

Cuiuis poteſt accidere, quod cuiquã poteſt.

F.G.H. *Cuiuis dolori remedium eſt patientia.* 155

Cuius mortem expetunt ciues, vitam oderunt.

F. *Cùm ames, non ſapias; aut cùm ſapias, nõ ames.*

F. *Cùm das auaro præmium, vt noceas, rogas.*

Cum inimico nemo in gratiam tutè redit.

Cùm vitia proſunt, peccat qui rectè facit. 160

D*Amnare eſt obiurgare, quum auxilio eſt opus.*

F. *Damnat quæ lingua; vocem habet, vim nõ habet.*

Damnum appellãdum eſt cum mala fama lucrum.

S. *Damnum, niſi ex abundantia, raro venit.*

G.S. *Dari bonum, quod potuit, auferri poteſt.* 165

Didicere flere feminæ in mendacium.

De inimico ne loquaris malè, ſed cogites.

F. *Deliberando diſcitur ſapientia.*

F. *Deliberando ſæpe perit occaſio.*

Deliberandum eſt diu, quod ſtatuendum eſt ſemel. 170

F.H. *Deliberare vtilia, mora eſt tutiſſima.*

S. *Demens eſt, quiſquis præſtat errori fidem.*

F. *Deos reddere credo, cùm felix vocet.*

Deſpicere oportet, quod poſſis deperdere.

Deſunt inopiæ multa, auaritiæ omnia. 175
Deſunt Luxuriæ multa, auaritiæ omnia.
Dies quod donat, timeas; citò raptum venit.
F. Difficile eſt dolori conuenire cum ſapientia.
G.† Difficilius eſt moderari, vbi dolori debetur vltio, quàm vbi exemplo.
Difficilem habere oportet aurem ad crimina. 180
Dimiſſum quod neſcitur, non amittitur.
Diſcipulus eſt prioris poſterior dies.
Diſcordiâ ſit carior concordia.
Diu apparandum eſt bellum, vt vincas celerius.
Dixeris maledicta, cùm ingratum hominem dixeris. 185
F. Dolor animi grauior eſt quàm corporis.
Dolor decreſcit, vbi, quo creſcat, non habet.
Ducis in conſilio poſita eſt virtus militum.
F. Dulce etiam fugias, fieri quod amarum poteſt.
Dum vita grata eſt, mortis conditio optima eſt. 190
F. Duplex ſit bonitas, ſimul vt acceſſit celeritas.

Effu-

EFfugere cupiditatem,regnum eſt vincere.

S. Eget minus mortalis, quo minus cupit.

Eheu quàm miſerum eſt,fieri metuendo ſenem!

G.† Eleemoſyna non tam accipientibus, quàm dantibus prodeſt. 195

H. S. Eodem animo beneficium debetur, quo datur.

Eripere telum,non dare irato, decet.

G.† Errat ſi quis exiſtimat tutum diu eſſe regem.

S. Eſt cupiditati & ipſa tarda celeritas.

H. S. Eſt honeſta turpitudo pro bona cauſa mori. 200

S. Eſt ſocia mortis homini vita ingloria.

S. Eſt turba ſemper argumentum peſsimi.

S. Eſt vita miſero longa,felici breuis.

S. Et calamitas virtutis eſt occaſio.

Et deeſt & ſuperat miſeris cogitatio. 205

F. Etiam bonum ſæpius obeſt aſueſcere.

Etiam capillus vnus habet vmbram ſuam.

Etiam celeritas in deſiderio mora eſt.

Etiam hoſti eſt æquus,qui habet in conſilio fidem.

Etiam innocentes cogit mentiri dolor. 210

Etiam in peccato rectè præſtatur fides.

Etiam obliuiſci,quod ſis,interdum expedit.

Etiam qui faciunt, oderunt iniuriam.

S. *Etiam ſanato vulnere cicatrix manet.*
S. *Etiam tyrannus vix precario imperat.* 215
S. *Et miſeriarum portus eſt patientia.*
G.† *Euadere poſſunt puſilla mala, & verba dare: ingentibus obuiam itur.*
Excelſis multò facilius caſus nocet.
G.† *Excuſationem quærere, vitium eſt: omnia ad Deum relinque.*
S. *Exeritur opere nequitia, non incipit.* 220
F.G.H. *Ex hominum quæſtu facta Fortuna eſt dea.*
Exilium patitur, patriæ qui ſe denegat.
F. *Ex lite multa, gratia fit formoſior.*
G.† *Ex ſæua animaduerſione nulli regi gloria eſt.*
G. *Ex ſpe præmij ſolatium fit laboris.* 225
F. *Extrema ſemper de ante factis iudicant.*
F.G.H. *Ex vitio alterius ſapiens emendat ſuum.*
Exul is cui nuſquam domus eſt, ſine ſepulchro eſt mortuus.

Facilitas animi ad partẽ ſtultitiæ rapit.
S. *Facilius creſcit, quã inchoatur dignitas.* 230
G.† *Facilius priuatis ignoſcitur, pertinaciter ſe iudicantibus.*
F.H.S. *Facit gratum Fortuna, quem nemo videt.*
S. *Factum tacendo, crimen facias acrius.*

Falſum

Falſum maledictum, maleuolũ mendacium eſt.

Fatetur facinus is qui iudicium fugit. 235

S. Felicitas nutrix eſt iracundiæ.

Felix improbitas, optimorũ eſt calamitas.

F.H.S. Fer difficilia, vt & facilia perferas.

Feras, non culpes, quod vitari nõ poteſt.

Feras quod lædit, vt & quod prodeſt feras. 240

G.H.S. Ficta citò ad naturam reciderint ſuam.

Fidem nemo perdit, niſi qui non habet.

F. Fidem nemo vnquam perdit niſi qui non perdit.

Fidem qui perdit, perdere vltra nil poteſt.

Fidem qui perdit, quo ſe ſeruat in reliquum? 245

Fides vt anima, vnde abiit, eo nunquam redit.

Fœminarum curam gerere, deſperare eſt otium.

Formoſa facies muta commendatio eſt.

Fortuna nulli plus quàm cõſilium valet.

S. Fortuna ius in hominis mores nõ habet. 250

S. Fortuna magna magna domino eſt ſeruitus.

Fortunam citius reperias, quàm retineas.

Fortuna nimiũ quem fouet ſtultũ facit.

Fortuna obeſſe nulli contenta eſt ſemel.

G. *Fortuna quam nemo inuidet, gratum facit.*

S. *Fortuna quo ſe, eodem & inclinat fauor.*

Fortuna quum blanditur, captatũ venit.

Fortuna vitrea eſt, tum, quum ſplendet, frangitur.

Fortuna vnde aliquid fregit, caſſum eſt.

S. *Fortuna vſu dat multa, mancipio nihil.*

Fraus eſt accipere quod non poſsis reddere.

G. S. *Frequens vindicta paucorum, odium reprimit.* Sen. 1. clem. 8.

F. *Fragilitas rumoris boni miſeria eſt.*

H. S. *Frugalitas inſerta eſt rumoris boni.*

F. G. H. *Fruſtra, cùm ad ſenectam ventum eſt, recipis adoleſcentiam.*

Fruſtra rogatur, qui miſereri non poteſt.

F. G. H *Fulmen eſt, vbi cum poteſtate habitat iracundia.*

Furor fit læſa ſæpius patientia.

Futura pugnant, ne ſe ſuperari ſinant.

S. *GEminat peccatum, quem delicti non pudet.*

G. † *Gradus à magnis ad maiora fit.* Sen. 1. clem. 1.

Graue crimen, etiam leuiter cùm eſt dictum, nocet.

G. H. S. *Graue eſt malum omne, quod ſub aſpectu latet.*

S. *Graue iudicium eſt, quod præiudicium non habet.*

Graue

Graue præiudiciū eſt, quod iudicium non
habet. 275
Grauis animi pœna eſt, quẽ facti pœnitet.
Grauis animus dubiam non habet ſenten-
tiam.
Grauior inimicus qui latet ſub pectore.
S. Grauiora quædā ſunt remedia periculis.
Grauiſſima eſt probi hominis iracundia. 280
Grauiſſimum eſt imperium cõſuetudinis.
F. Grauius malum eſt omne quod ſub aſpe-
ctu latet.
Grauius nocet, quodcunque inexpertum (accidit.

Habent locum maledicti crebræ nu-
ptiæ.
Habet in aduerſis conſilia, qui in ſecun-
dis commodat. 285
Habet ſuum venenum blanda oratio.
G.† Hæc clementia principē decet, vt quocunq;
venerit, manſuetiora omnia faciat.
F.† Hæc cõſciētia animi grauior eſt ſeruitute.
Hæredem ferre vtilius eſt, quā quærere.
Hæredis fletus ſub perſona riſus eſt. 290
G.† Haud minus turpia ſunt principi multa
ſupplicia, quā medico multa funera.
F.G.H. Heu dolor quàm miſer eſt, qui in tormen-
to vocem non habet.
Heu quàm difficilis gloriæ cuſtodia eſt.

G.S. *Heu quàm miſerum eſt, ab eo lædi, de quo non poſſis queri!*

F.G. *Heu quàm miſerum eſt diſcere ſeruire, vbi ſis doctus dominari!*

F.G.H. *Heu quàm multa pœnitenda incurrunt, viuendo diu!* *(putat!*

Heu quàm eſt timendus, qui mori tutum

F. *Hominem etiam frugi flectit ſæpe occaſio.*

Hominẽ experiri multa, paupertas iubet.

F. *Homini conſilium tunc deeſt, quum multa inuenit.*

Homo extra corpus eſt ſuum, quum iraſcitur.

Homo ne ſit ſine dolore, fortunã inuenit.

Homo qui in homine calamitoſo eſt miſericors, meminit ſui.

Homo ſemper in ſeſe aliud fert, in alterum aliud cogitat.

Homo toties moritur, quoties amittit ſuos.

Homo vitæ commodatus, non donatus eſt.

S. *Honeſta lex eſt temporis, neceſſitas.*

F.G. *Honeſta turpitudo eſt, pro bona cauſa mori.* *(probo.*

F. *Honeſtè parcas improbo, vt non careas*

Honeſtè ſeruit, qui ſuccumbit tempori.

G.† *Honeſtius eſt, cùm iudicaueris amare, quàm cùm amaueris iudicare.*

Hone-

Honeſtus rumor alterum eſt patrimoniũ.

F. Honos honeſtũ decorat, inhoneſtũ notat.

F. Humanitatis optima eſt certatio.

F. Iacet omnis virtus, fama niſi lata pateat. 315

F. Ibi ſemper eſt victoria, vbi concordia eſt.

F. Ibi poteſt valere populus, vbi leges valent.

F. Ictum tacentem crimen facias acrius.

G.H.S. Id agas, tuo te merito ne quis oderit.

F. Ignis etiam ſuum calorem in ferro tenet. 320

Ignoſcere hominum eſt, niſi pudet cui ignoſcitur.

S. Ignoſcito ſæpe alteri, nunquam tibi.

Illo nocens ſe damnat, quo peccat die.

G.† Imago animi ſermo eſt, qualis eſt vir, talis oratio.

G.† Imbecillos oculos eſſe, qui ad alienam lippitudinem ſuffunduntur. Sen. 2. de clem. c. 7. 325

S. Improbè Neptunum accuſat, qui iterum naufragium facit.

F. Imprudens peccauit, quem facti pœnitet.

Impunè in eum pecces, qui peccat rarior.

In amore ſemper mendax iracundia eſt.

F. In amore forma plus valet quàm auctoritas. 330

F. In amore ſemper cauſa damni quæritur.

In calamitoſo riſus etiam iniuria eſt.

F. In-

F. *Incertus animus remedium eſt ſapientiæ.*

F. *Inertia tū iudicatur, cùm fugitur labor.*

F. *Inertia eſt laboris excuſatio.*

G. † *Infelice felicitas eſt innocentia; nequitia ipſa pœna ſui eſt.*

G. *Infelicitate ſe erigere, eſt felicitatem ſubmittere.*

Inferior horret, quicquid peccat ſuperior.

Ingenuitas non recipit contumeliam.

Ingenuitatem lædas, quum indignum roges.

F. *Ingenuus animus non fert vocis verbera.*

F. *Ingrata ſunt beneficia, quibus comes eſt metus.*

Ingratus vnus omnibus miſeris nocet.

G. † *Inhoneſta res eſt, ſuos vincere: ſatis eſt, potuiſſe punire.*

F. *Inimici ad animum nullæ conueniunt preces.*

F. *Inimico extincto, exitium lachrymæ non habent.*

Inimicum, quamuis humilem, docti eſt (metuere.

Inimicum vlciſci vitā accipere eſt alterā.

In iudicando criminoſa eſt celeritas.

F. *Iniuriam aures quàm oculi facilius ferunt.*

F. *Iniuriam facilius facias, quàm feras.*

F. *Iniuriam ipſe facias, vbi non vindices.*

Iniu-

F. *Iniuriarum remedium eſt obliuio.*

In malis ſperare benè, niſi innocẽs, nemo ſolet.

F. *In miſera vita etiam contumelia eſt.*

F. *In miſero facilè fit potens iniuria.*

In nullum auarus bonus eſt, in ſe peßimus.

Inopiæ parua deſunt, auaritiæ omnia.

Inopi beneficiũ bis dat, qui dat celeriter.

In rebus dubiis plurimi eſt audacia.

S. *Inſanus omnis furere credit cæteros.*

Inſtructa inopia eſt in diuitiis cupiditas.

S. *Intellige ecquæ ſint, vt & benè agas, bona.*

F. *Interdum habet ſtultitiæ partem felicitas.*

F. *In turpi re peccare, bis delinquere eſt.*

F. *In Venerem ſemper certat dolor & gaudium.*

F. *In Venere ſemper dulcis eſt dementia.*

Inuidia id quod videt loquitur, non ꝙ ſubeſt.

Inuidiam ferre aut fortis aut felix poteſt.

F. *Inuidia tacita citius inimicâ iraſcitur.*

Inuidia tacitè, ſed inimicè iraſcitur.

Inuitat culpam, qui peccatum præterit.

S. *In vitia miſeri nulla contumelia eſt.*

Inuitum cùm retineas, exire incitas.

Ipſæ amicos res opimæ pariunt, aduerſæ probant.

Iracundiã qui vincit, hoſtẽ ſuperat maximũ.

Iratum breuiter vites, inimicum diu.

F. *Iratus cùm ad ſe redit, ſibi tum iraſcitur.*

Iratus etiam facinus conſilium putat.

F. Ira-

F. *Iratus nil non criminis loquitur loco.*

Irritare eſt calamitatē, cùm te felicē vocas.

F.S. *Is minimo eget mortalis, qui minimū cupit.*

Ita crede amico, ne ſit inimico locus.

Ita amicum habeas, poſſe vt fieri hunc inimicum putes.

F. *Iter eſt, quacunq; dat prior veſtigium.*

F. *Iucunda macula eſt ex inimici ſanguine.*

Iucundū nihil eſt, niſi quod reficit varietas.

Iudex damnatur, cùm nocens abſoluitur.

G. *Ius omnem ſupra iniuriam poſitum ſcias.*

LÆſo doloris remedium, inimici dolor.

F. *Lapſus ſemel, fit culpa, ſi iterū cecideris.*

Laſciuia & laus nunquā habent concordiā.

G. † *Laſſa crudelitas, non eſt vocanda clementia.*

F. *Latè lucere ignis, vt nihil vrat, poteſt.*

Laus noua niſi oritur, etiam vetus amittitur.

Legem nocens veretur, fortunam innocens.

F. *Legem ſolet obliuiſci iracundia.*

Leuis eſt Fortuna; citò repoſcit, quod dedit.

F. *Lex videt iratum, iratus legem non videt.*

Lex vniuerſa, eſt, quæ iubet naſci & mori.

Libido cunctos etiam ſub vultu damnat.

Libido non iudicium eſt quod leuitas ſapit.

F. *Licentiam des linguæ, cùm verum petas.*

F. *Locis remotis qui latet, lex eſt ſibi.*

Loco

Loco ignominiæ eſt apud indignum dignitas.

F. Longum eſt quod flagitat cupiditas. 405

Lucrũ ſine damno alterius fieri nõ poteſt.

Luxuriæ deſunt multa, auaritiæ omnia.

MAgis hæres fidus naſcitur, quam ſcribitur.

F. Magis valet qui neſcit quid valet calamitas.

G.† Magnam fortunã magnus animus decet. 410

S. Magnanimo iniuriæ remediũ obliuio eſt.

G.† Magni animi eſt proprium, eſſe tranquillum, iniurias atq; offenſiones ſemper deſpicere.

G.H.S. Magno cum periclo cuſtoditur, quod multis placet.

F. Magnũ crimen ſecum adfert indignatio.

Mala cauſa eſt quæ requirit miſericordiam. 415

Malæ naturæ nunquam doctore indigent.

Mala eſt medicina vbi aliquid naturæ perit.

Mala eſt voluptas alienis adſueſcere.

F. Mala mors neceßitatis contumelia eſt.

F. Malam rem cùm velis, honeſtatem improbes. 420

Maledictum interpretando facias acrius.
Malè facere qui vult nuſquam non cauſam inuenit.
Male geritur, quicquid geritur Fortunæ fide.
Male imperãdo ſummũ imperiũ amittitur.
Male ſecum agit æger, medicum qui hæredem facit. 425
F. Male vincit, quem pœnitet victoriæ.
S. Malè viuet, quiſquis neſciet mori benè.
Male viuunt, qui ſe ſemper victuros putant.
F. Maleuolus animus abditos dentes habet.
Maleuolus ſemper ſua natura veſcitur. 430
Malignos fieri maximè ingrati docent.
G.† Malus diſplicere, laudari eſt.
F. Malitia vnius citò fit maledictum omnium.
F. Malitia, vt peior veniat, ſe ſimulat bonam.
Malo in conſilio fœminæ vincunt viros. 435
F. Malo etiã parcas, ſi vna eſt periturus bonus.
G.† Malo veris offendere, quàm placere adulando. Sen. 2. clem. c. 2.
S. Malum conſilium conſultori peſsimum eſt.
F. S. Malum eſt conſilium, quod mutari non poteſt.
F. Malus animus in ſecreto peius cogitat. 440
F. Malus bonum ad ſe nunquam conſilium refert.
Malus bonum vbi ſe ſimulat, tunc eſt peſsimus.

Malus eſt vocandus,qui ſua eſt cauſa bonus.

F. *Malus etiam ſi obeſſe non poteſt, tamen cogitat.*

F. *Malus quicunque in pœna eſt, præſidium eſt bonis.*

F. *Manifeſta cauſa ſecum habet ſententiam.*

F. *Manſueta tutiora ſunt, ſed ſeruiunt.*

F. *Medicina calamitatis eſt æquanimitas.*

F. *Meretrix inſtrumentum eſt contumeliæ.*

F. *Metuendum ſemper eſſe ſcias, quem tutum velis.*

F. *Metum reſpicere non ſolet, quicquid iuuat.*

F. *Metus improbos compeſcit, non clementia.*

Metus quũ venit,rarum habet ſomnus locũ.

F. *Minimum eripit* Fortuna *cum minimum dedit.*

Minus decipitur,cui negatur celeriter.

Miñus eſt,quam ſeruus,dominus,qui ſeruos timet.

F. *Minus ſæpe pecces, ſi ſcias, quid neſcias.*

G.† *Miſera eſt ægritudo animi ob alienarũ ſpeciem miſeriarum.*

F. *Miſera eſt voluptas, vbi periculi memoria eſt.*

S. *Miſer dici bonus vir, eſſe non poteſt.*

Miſeriam neſcire, ſine periclo eſt viuere.

G.† *Miſericordia eſt vicina miſeriæ: habet enim aliquid, trahitq; ex ea.* Sen. 2. clem. *6.*

G. † *Miſericordia non cauſam, ſed fortunā ſpectat.*
F. *Miſericors ciuis patriæ eſt conſolatio.*
F. *Miſerrima eſt fortuna, quæ inimicos latet.* 465
G.H.S. *Miſerrima eſt fortuna quæ inimico caret.*
F. *Miſerrimum eſt alterius arbitrio viuere.*
Miſerū eſt, tacere cogi, quod cupias loqui.
G. *Mõſtro ſimilis eſt auaritia vnica.*
F. *Mora cogitationis diligentia eſt.* 470
Mora omnis odio eſt, ſed facit ſapiētiam.
G. † *Morbum eſſe ſcias, non hilaritatem, ſemper arridere arridētibus, & ad omniū æſtimationē ipſum quoq; os diducere.*
Mori eſt felicis antequam mortē inuocet.
Mori neceſſe eſt, ſed non quoties volueris,
F. *Mors infanti felix, iuueni acerba, nimis ſera ſeni.* 275
S. *Mortem timere, crudelius eſt quàm mori.*
F. *Mortē vbi contemnas, oēs viceris metus.*
Mortuo qui mittit munus, nil dat illi, adimit ſibi.
G. † *Muliebre eſt furere in ira.*
F. *Muliebris lachryma condimentum eſt malitiæ.* 480
Mulier cùm ſola cogitat, malè cogitat.
Mulier quæ multis nubit, multis nō placet.
F. *Multa ignoſcendo fit potens potentior.*

Multis

Multis minatur qui vni facit iniuria.

F. *Multis placere quæ cupit, culpam capit.* 485

F. *Multorū calamitate vir moritur bonus.*

F. *Multa ante tempus, quàm virum inue-
nias bonum.*

F.G.H. *Multos timere debet, quem multi timēt.*

F. *Muneribus, non lachrymis meretrix eſt
miſericors.*

Mutat ſe bonitas, irritata iniuria. 490

F.G. † *Nam etſi nullos inimicos tibi facit
iniuria; nonnullos tamen facit
inuidia.*

F. *Naturam abſcondit improbus, cùm rectè
facit.* (*tia.*

F. *Neceſſe eſt maximorū minima eſſe vi-*

S. *Neceſſe eſt multos timeat, quem multi
timent.*

F. *Neceßitas ab homine, quæ vult, impe-
trat.* 495

F. *Neceßitas dat legem, non ipſa accipit.*

F. *Neceßitas egentem mendacem facit.*

F. *Neceßitas quàm pertinax regnum tenet!*

F. *Neceßitas quod celat, fruſtrà quæritur.*

F. *Neceßitas quod poſcit, ni dederis, eripit.* 500

F. *Neceßitatem ferre, non flere addecet*

F. *Neceßitati quodlibet telum vtile eſt.*

F. *Neceßitati ſapiens nihil vnquam negat.*

S. *Neceſsitatis eſt remedium parcitas.*
F. *Nec mortem effugere quiſquā, nec amorem poteſt.*
F. *Nec vita nec fortuna perpetua eſt hominibus.*
Negandi cauſa auaro nunquam deficit.
F. *Negandi cauſa auarum nunquam facit.*
S. *Negata eſt magnis ſceleribꝰ ſemper fides.*
F. S. *Negat ſibi ipſe, qui, quod difficile eſt petit.*
F. G. † *Neminem citò accuſaueris, neminem citò laudaueris.* *(miſer.*
F. *Nemo immaturè moritur, qui moritur*
F. *Nemo timendo ad ſummū peruenit locū.*
G. † *Nemo poteſt perſonam diu ferre fictam: ficta citò in naturam ſuam recidunt.*
F. G. † *Nequitia ipſa pœna ſui eſt. Nam mala conſcientia ſæpe tuta eſt, ſecura nunquam.*
Neſcias, quid optes, aut quid fugias: ita ludit dies. *(tur malus.*
F. *Neſcio, quid cogitat, cùm bonum imita-*
F. G. † *Nihil negabis, quod petiturus eris.*
G. F. † *Nihil petas, quod negaturus es.*
F. G. † *Nihil ꝓdeſt didiciſſe benefacere ſi ceſſes.*
F. *Ni gradus ſeruetur, nulli tutus eſt ſummus locus.*
Nil agere, ſemper infelici eſt optimum.

F. Nil

F. *Nil aliud ſcit neceſſitas, quàm vincere.*
S. *Nil eripit Fortuna, niſi quod & dedit.*
F. *Nil eſt miſerius, quàm vbi pudet, quod feceris.*
F. G. † *Nil intereſt, quo animo facias, quod feciſſe vitioſum eſt. Nam facta cernuntur, animus non videtur.*
F. *Nil magis amat cupiditas, quàm quod non licet.*
F. G. † *Nil magnum eſt in rebus humanis, niſi animus magna deſpiciens.*
F. *Nil non acerbum prius quàm maturũ ſiet.*
Nil nõ aut lenit, aut domat diuturnitas.
Nil peccent oculi, ſi oculis animus imperet.
S. *Nil poſſe quenquã, mortuũ hoc eſt viuere.*
Nil proprium dicas, quod mutari poteſt.
F. *Nil tempora ducas pro ſalutis remedio.*
S. *Nil turpius, quàm viuere incipiens ſenex.*
F. *Nimia concedendo interdum fit ſtultitia.*
Nimium altercando veritas amittitur.
F. *Nimium eſt in morte boni, cum nil ſiet mali.*
F. *Niſi per te ſapias, fruſtra ſapientẽ audias.*
F. *Niſi q ſcit facere, inſidias neſcit metuere.*
F. *Niſi vindices delicta, improbitatẽ adiuues.*
G. † *Nobilis profeſſio ſapientia eſt, quæ diſtributa ſuſcipit incrementum, auarum dedignata poſſeſſorẽ; citò niſi publicetur, elabitur.*

F. *Nocens precatur, innocens iraſcitur.*

F. *Nocentem qui defendit, crimen ſibi parit.*

F. *Nocere caſus non ſolet conſtantiæ.*

F. *Nocere poſſe & nolle, laus ampliſsima eſt.*

F. *Noli cōtemnere ea, quæ ſummos ſubleuāt.*

G.† *Non alia facies eſt quieti moderatiq; imperij, quàm ſereni cæli & nitentis.*

F. G.† *Nō aliter viuas in ſolitudine, aliter in foro.*

F. G.† *Non aſpicias, quàm plenas quiſq; manus* Deo, *ſed quàm puras admoueat. Non enim aliter, niſi optimus animus, pulcherrimus* Dei *cultus eſt.*

Non citò ruina perit is qui rimam timet.

F. *Non corrigit, ſed lædit, qui inuitum regit.*

F. G.† *Nondum felix es, ſi nondum te turba deridet.*

S. *Non eſt bonitas, eſſe meliorem peſsimo.*

F. G.† *Non eſt puſilla domus, quæ multos recipit amicos.*

S. *Non eſt puſillū, ſi quid maximo eſt minus.*

F. *Non eſt turpis cicatrix, quam virtus parit.*

G. *Non eſt tuum, Fortuna quod fecit tuum.*

F. *Non facile de innocente crimen fingitur.*

F. *Non facile ſolus ſerues, quod multis placet.*

G.† *Non multū ſupra eum eminet quis, cui ſe iraſcendo exæquat.* Sen. 1. clem. c. 5.

F. *Non nouit virtus calamitati cedere.*

F. *Non pote nō ſapere, qui ſe ſtultū intellegit.*

F. G. Non

F. G. *Non quã multis placeas, ſed qualibus, ſtude.*
F. *Non ſemper aurem facilem habet facilitas.*
F. *Non vincitur, ſed vincit qui ſuis cedit.*
Nulla tam bona eſt fortuna de qua nil poſſis queri. *(felicitas.*
F. *Nulla hominum maior pœna eſt, quàm in-*
F. *Nulli facilius, quàm malo inuenies parem.*
S. *Nulli imponas, quod ipſe non poßis pati.*
F. *Nullo in loco malè audit miſericordia.*
G.† *Nullum ex omnibus clementia magis, quàm regem aut prælatum decet.*
F. *Nullum locum eſſe ſine teſte putaueris.*
G.† *Nullum moroſius eſt animal, maiorique arte tractandum, quàm homo. & nulli magis parcẽdum q̃ homini.* Sen. 1. clem. c. 17.
S. *Nullum ſine auctoramento eſt magnũ malum.*
Nullus tantus quæſtus, quàm, quod habes, parcere. *(tet.*
F. *Nunquam facilius culpa, quàm in turba la-*
G.† *Nunquam liquidum ſincerumque ex turbido venit.* *(cogitat.*
F. *Nunquam non miſer eſt, qui quod timeat,*
Nunquam periclum ſine periclo vincitur.
S. *Nunquã ſatis eſt, quod improbæ ſpei datur.*
S. *Nunquam ſecura eſt praua conſcientia.*
F. *Nunquam vbi diu fuit ignis, defuit vapor.*
Nuſquã melius morimur homines, q̃ vbi libenter viximus.

F. *Obiurgari in calamitate grauius eſt quàm calamitas.* 585

F.G.† *Obiurgationi ſemper blanditiæ aliquid admiſce.*

F. *Obſequium nuptæ citò fit odium pellicis.*

F. *Occaſio ægre offertur facilè amittitur.*

F. *Occaſio receptus difficiles habet.*

F. *Occidi pulchrum, vbi ignominioſe ſeruias.* 590

F.G.† *Odia multorum ſub vultu, multorum ſub oſculo latent.*

F.G. *Odio oportet vt bonum, peccandi non metu facias.* *(gaudium.*

F. *O dulce tormentum, æquo vbi reprimitur*

F. *Officium beneuoli animi finem non habet.*

F.† *Omitte excuſationẽ, nemo peccat inuitus.* 595

Omne dixeris maledictum, quum ingratũ hominem dixeris.

F.G.† *Omne peccatum actio eſt. Omnis autem actio, volũtaria, tam honeſta, quàm turpis. Omne ergo peccatũ voluntarium eſt.*

F. *Oẽs æquo animo parent, vbi digni imperãt.*

F. *Omnes cũ peccant occulte, pacantur citiùs.*

F. G.† *Omnes enim vitam differentes, mors incerta præuenit.* 600

G. *Omne vitium habet patrocinium ſuum.*

F.† *Omnia tamen panduntur, cùm non dico ſi cecideris, ſed ſi titubaueris.*

G.† *Omni rei moderatio eſt adhibenda, quæ ſanabilia ingenia diſtinguere à deploratis ſciat.*

F.G.†

F.G.† *Omnis affectus habet, vt in hoc, quod ipſe inſanit, cæteros furere putet.*

F.G. *Omnis dies velut vltimus ordinandus eſt.*

F.G.† *Omnis doctor in vitæ ratione peccans, turpior eſt, ob hoc, quod in officio, cuius magiſter eſſe vult, labitur.*

F. *Omnis voluptas, quemcunq; arriſit, nocet.*

F.G.† *Opinentur de te homines malè ſed mali: Omnibus enim diſplicere malis, laudabile eſt.*

F. *O peſſimū periculum quod opertum latet.*

F. *Optimè poſitum eſt beneficium, vbi meminit, qui accipit.*

F.G.† *Optimum eſt maiorum veſtigia ſequi, ſi rectè præceſſerint.*

F.G.† *Optimum eſt ſemper ignoſcere, tanquā ipſe cotidie pecces.*

F.G.† *Oratorem te puta, ſi tibi, quod oportet, perſuaſeris.*

F. *O tacitum tormentum animi conſcientia.*

O vita miſero longa, felici breuis.

F.G.† P*Acem cum hominibus habebis, bellum cum vitiis.*

F. *Paratæ lacrimæ inſidias, non fletū indicāt.*

G.† *Parcendum eſt improbandis ciuibus, non aliter quàm membris languentibus.*

F. *Parens iratus, in ſe eſt crudeliſſimus.*

S. *Parere ſcire, par imperio gloria eſt.*

F.H.S. *Pars beneficij eſt, ꝙ petitur, ſi belle neges.*

F. *Patiendo multa veniũt, quæ nequeas pati.*

F. *Patiens & fortis ſeipſum felicem facit.*

F. *Patientia, animi occultas diuitias habet.*

G. *Patria eſt, vbi bene vixeris.*

F. *Paucorum eſt intelligere, quid decet deos.*

F. *Paucorũ improbitas, vniuerſis calamitas.*

F.G.† *Peccandi duo ſunt genera: aliud ex propoſito, aliud ex negligentia vel fragilitate.*

G.† *Peccandi verecundiam facit ipſa clemẽtia regentis.* Sen.1. de clem.c.22.

F. *Peccare pauci nolunt, nulli neſciunt.*

F. *Peccatum amici veluti tuum rectè putes.*

F. *Peccatum extenuat, qui celeriter corrigit.*

F.G.† *Pecuniæ imperare oportet, non ſeruire.*

F. *Pecunia eſt regina rerum omnium.*

F.G.† *Pecunia non ſatiat auarum, ſed irritat.*

F.G. *Pecunia ſi vti ſcias, ancilla eſt: ſi neſcis, domina.*

F. *Peiora multa cogitat mutus dolor.*

F.G.† *Peiora ſunt tecta odia, quàm aperta:*
Propterea te loquax inimicus minus,
quàm taciturnus offendit.

Beneficia in vulgus cũ largiri inſtitueris,

G. *Perdenda ſunt multa vt ſemel ponas bene.*

F. *Perdendi finem nemo, niſi egeſtas, facit.*

F. *Perdidiſſe mallem, quã accipere turpiter.*

F. *Perdit, non donat, qui dat, niſi eſt memoria.*

F. *Peren-*

F. Perēne coniugium, animus, nō corpus, facit.
F. Pereundi ſcire tempus, aſsiduè eſt mori.
F. Perfacile felix, quod vota imperant facit.
F. Perfugere ad inferiorē, ſeipſum eſt tradere.
F. Pericula qui audet, antè vincit, q̃ accipit.
F. Pericula timidus, etiam quæ nō ſunt, videt.
F. S. Perpetuò vincit, qui vtitur clementia.
F. Per quæ ſis tutus, illa ſemper cogites.
G. † Peſtifera vis, valere ad nocēdū. Sen. 1. clem. 3.
F. G. † Plerique cum ſtultis maledicunt, ipſi ſibi conuicium faciunt: Perturpe eſt enim, quod obiicitur, in obiiciente cognoſci.
G. † Pleriq; famā, pauci conſcientiam verentur.
F. G. † Pleriq; metu peccare ceſſant, nō innocentia; Profectò tales timidi, non innocentes dicendi.
F. Plures tegit Fortuna, quàm tutos facit.
F. Plus eſt quàm pœna, iniuriæ ſuccumbere.
F. Plus eſt quàm pœna, ſine re miſerum viuere.
F. Pœna ad malum ſerpens cū proterat venit.
F. Pœna leuatur, vbi laxatur dolor.
F. Pœnam moratur improbus, non præterit.
F. Populi eſt mancipiū, q́ſq́s patriæ eſt vtilis.
F. Poſt calamitatē memoria alia eſt calamitas.
F. Potens miſericors, publica eſt felicitas.
F. Potentia in aduerſis nunquam felicitas.
F. Potenti iraſci, ſibi periculum eſt quærere.
G. † Poteſt non eſſe honeſtum, quod non eſt liberum.

F. Præ-

F. *Præſens eſt ſemper, qui abſens vlciſcitur.*

F.G.† *Præſtabis parentibus pietatem, cognatis dilectionem:*
Præſtabis amicis fidem, omnibus æquitatem.

F.G.† *Principium diſcordiæ eſt, aliquid ex cõmuni proprium facere.*

G.† *Principum ſæuitia bellum eſt.*

F.G.† *Prius quã promittas, deliberes; vt, cùm promiſeris, facias.*

F.G.† *Prius ſi negaueris, feciſſe poſtea fallere eſt.*

F. *Proba & bona fama, maxima eſt hæreditas.*

F. *Probè delicta cùm legas, deteras.*

F. *Probo beneficium qui dat, ex parte accipit.*

F. *Probus libertus ſine natura eſt filius.*

F. *Prodeſſe qui vult, nec poteſt, æque eſt miſer.*

F. *Pro dominis peccare, etiam virtutis loco eſt.*

F. *Pro medicina dolor eſt qui dolorem necat.*

G. *Propè eſt, vt libenter damnet, qui cito.*

G. *Prope eſt, vt non æque damnet, qui nimis.*

F. *Properare in iudicando eſt crimen quærere.*

F.G.† *Propter cauſam multa amico dabis; multa cauſæ etiam contra amicum.*
Pro eo religioſior eris quò melior

F. *Proſpicere oportet in pace, quid bellũ iuuet.*

F.G.† *Proximum ad innocẽtiam locum tenet verecunda confeſſio.*

F. *Prudenti ſtultus etiam ſermonis iocus eſt.*

F. *Pudor dimiſſus nunquam redit in gratiam.*

F. *Pudor doceri non poteſt, naſci poteſt.*

F. Pudo-

F. *Pudorem alienum qui eripit, perdit ſuum.*

F. *Pudorem habere, ſeruitus quodammodo eſt.*

F. *Pudor quem non flectit, non frangit timor.*

F.G.† *Pulcherrimum eſt omnia præſtare nihil exigentem.*

S. *Pupillus eſt auarus ætatis breuis.* 700

S. *Puras Deus, non plenas aſpicit manus.*

F.G.† *Putandus eſt rectè fortior, qui cupiditates quàm qui hoſtes ſubiicit.*

F.G.† Q*Væ ſunt maximæ diuitiæ? Non deſiderare diuitias.*

F. *Quæ vult videri bella, nimium ſibi negat.*

F. *Quā felix vita, quæ ſine negotiis tranſigit.* 705

F.G. { *Quàm iniquum eſt nocuiſſe, quia oderis lædere!*
Quanto iniquius eſt, odiſſe, quia læſeris. }

F.G.† { *Quàm magnarum virium eſt negligere lædentem!*
Qui enim vindicat, ſentit. }

F. *Quàm magnum eſt, nō laudari, & eſſe laudabilem!* 710

F. *Quàm malus eſt, culpam qui ſuam alterius facit!*

F. *Quàm miſer eſt, cuius ingrata miſericordia eſt!*

F. *Quàm miſer eſt, qui excuſare ſibi ſe non poteſt!*

F. *Quàm miſerum auxilium eſt, vbi nocet, quod ſuſtinet!*

G. *Quàm miſerum eſt ab illo lædi, de quo non poſsis queri!*

F. *Quàm miſerum eſt, bene quod feceris, factũ queri!* *(uum velis.*

F. *Quàm miſerũ eſt cogi opprimere, quem ſal-*

F. *Quàm miſerum eſt, cùm ſe renouat conſumptum malum!* *(amittere!*

F. *Quàm miſerum eſt id, quod pauci habent*

F. *Quàm miſerum eſt mortem cupere, nec poſſe emori!*

F. *Quàm miſerum officium, quod ſucceſſum nõ habet!* *(citur!*

F. *Quàm miſerum eſt, vbi conſilium caſu vin-*

F. *Quàm miſerum eſt vbi te capiãt, qui defenderint!*

S. *Quàm pœnitenda incurrunt viuendo diu!*

S. *Quàm ſæpe veniam, qui negauerat, petit!*

F. *Quamuis acerbus, qui monet; nulli nocet.*

F. G. *Quamuis agas, ne quis merito tuo te oderit,*
Quærunt tamen ſemper, qui oderint.

F. *Quamuis non rectum, quod adiuuat, rectũ putes.*

F. *Quanto ſerius peccatur, tanto turpius incipitur.*

F. *Quẽ bono tenere nõ potueris, contineas malo.*

F. *Quemcũq; quærit calamitas, facile inuenit.*

F. *Quem diligas, etiam queri de ipſo malũ eſt.*

F. *Quem fama ſemel oppreſsit, vix reſtituitur.*

G. *Qui*

G. *Qui æquo animo malis miſcetur, eſt malus.*

F. *Qui benè diſsimulat, citius inimico nocet.*

G.† *Quicquid æquo plus futurum eſt, in partem humaniorem inclina, vel præpondera.*

F. *Quicquid bono concedas, das partem tibi.*

F. *Quicquid conaris, quo peruenias, cogites.*

F. *Quicquid fit cum virtute, fit cum gloria.*

F. *Quicquid Fortuna exornat, citò contemnitur.*

F. *Quicquid futurum eſt ſummum, ab imo naſcitur.*

F. *Quicquid nocere didicit, meminit, cùm poteſt.*

F. *Quicquid plus, quàm neceſſe, poſsidentes premit.*

F. *Quicquid vindicandum eſt, optima occaſio eſt.*

F. *Qui, cùm dolet, blanditur, poſt tempus ſapit.*

F. *Quicunq; obeſſe, cũ poteſt, non vult, prodeſt.*

F.G. *Quidam inimici graues ſunt inimici leues.*

F.G.† *Quidam quoſdam occidunt inimicos, non quia habebant, ſed quia meruerant.*

F.G.† *Quid dulcius, quàm habere cum quo omnia audeas? Quẽ ſic credas vt te, cui ſic loquaris quaſi tecũ. Quãti tales amicos habere voluerunt, quum ipſi tales eſſe non poſſunt.*

F. *Qui debet, limen creditoris non amat.*
G.† *Quid eo infelicius cui iam malum eſſe neceſſe eſt.* Sen.1.clem. c.13.
F.G. *Quid eſt dare beneficium? Imitari Deum.*
F.G. *Quid eſt inimiciſſimum homini? Alter homo.* 755
F. *Qui doctè ſeruit, partem dominatus tenet.*
G.† *Quid poteſt ab eo quiſquam ſperare, quem malum eſſe docuit?*
S. *Quid quiſq; poſſit, niſi tentato neſciit.*
G. *Quid refert, quantum habeas: multò illud plus eſt, quod non habes.*
F.G.† *Quid ſis intereſt, non quid habearis.* 760
F. *Quid tibi pecunia opus eſt, ſi ea vti nō potes?*
F.G.† *Quietiſſimè viuerent homines, ſi duo verba tollerent, Meum, &, Tuum.*
F. *Qui expectat, vt rogetur, officium leuat.*
F. *Qui in vero dubitat, malè agit, cùm deliberat.*
F. *Qui inuitus ſeruit, fit miſer; ſeruit tamē.* 765
F. *Qui iuſiurandum ſeruat, quouis peruenit.*
F. *Qui metuit calamitatem, raro accipit.*
F.G.† *Qui ob hoc iniuriam facit, quia poteſt; citò deſinet, quia fecit.*
F. *Qui omnes inſidias timet, in nullas incidit.*
F.G. *Qui paupertatē timet, quàm timēdus eſt?* 770
F. *Qui poteſt celare vitium, non facit.*
F. *Qui poteſt conſiliū fugere, ſapere idē poteſt.*

F. *Qui poteſt nocere, timetur, cùm etiam non adeſt.*

F. *Qui poteſt transferre amorem, poteſt deponere.*

F. *Qui pro innocēte dicit, ſatis eſt eloquens.* 775

G.† *Qui propter pecuniæ, vel libidinis amorem, moritur, oſtēdit ſe nunq̃ ſui cauſa vixiſſe.*

F. *Qui ſe ipſum laudat, citò deriſorem inuenit.*

F.G.† *Qui ſeruis crudelis eſt, oſtendit, in aliis non voluntatem ſibi deeſſe, ſed poteſtatem.*

F.G.† *Quis eſt pauper? qui ſibi videtur diues.*

F. *Qui ſibi non viuit, meritò aliis eſt mortuus.* 780

F. *Quis miſerum ſciret, verba niſi haberet dolor?*

F.G. *Quis plurimum habet? is qui minimū cupit.*

F.G. *Qui ſuccurrere perituro poteſt, cùm non ſuccurrit, occidit.*

F. *Qui timet amicū, amicus vt timeat, docet.*

F. *Qui timet amicum, vim nō nouit nominis.* 785

F. *Qui venit, vt noceat, ſemper meditatus venit.*

F. *Qui vlciſci dubitat, improbos plures facit.*

F. *Qui vni culpæ ignoſcit, ſuadet pluribus.*

F. *Quo cauet is, cùm animus aliud, verba aliud petunt?*

F. *Quod ætas vitium poſuit, ætas auferet.* 791

F. *Quod eſt timendum, decipit, ſi negligas.*

S. *Quod facere turpe eſt, dicere ne honeſtum puta.*

F. *Quod fugere credas, ſæpe ſolet occurrere.*

F. *Quod neſcias, cui ſerues, ſtultum eſt parcere.*

S. *Quod neſcias, damnare, ſumma eſt temeritas.*

F. *Quod perit, quæri poteſt, reprendi haud poteſt.*

F. *Quod quiſq; amat, laudando cõmendat ſibi.*

F. *Quod ſemper eſt paratum, non ſemper iuuat.*

F. *Quod ſenior loquitur, omnes conſilium putant.*

F.G.† *Quod tacitum eſſe vis, nemini dixeris: quia non poteris ab alio exigere ſilentium, ſi tibi ipſe non præſtas.*

F. *Quod timeas, citius, quàm quod ſperes, euenit.*

F. *Quod vix contingitur, voluptatem parit.*

F. *Quod vult cupiditas cogitat, non quod decet.*

S. *Quod vult habet, qui velle quod ſatis eſt, poteſt.*

G. † *Quo ſe Fortuna, & fauor inducit hominẽ.*

F. *RApere eſt accipere, quod non poſſis reddere.*

F. *Rapere eſt non petere, quicquid inuito auferas.*

F. *Rarum eſſe oportet, quod diu carum velis.*

F. Ra-

F. *Ratione, non vi vincenda adoleſcentia eſt.*

F.G.† *Recta ingenia debilitat ſapientia, praua confirmat audacia.*

F.G.† *Rectè parentem & inferiorem laudas, quia pertinet ad gloriam tuam.*

G.† *Rege incolumi mens omnibus vna eſt, Amiſſo rupere fidem.*

G.† *Regibus certior eſt ex manſuetudine ſecuritas.* Sen. 1. de clem. c. 8.

F.G. *Regibus eſt peius multò quā ſeruientibus;*
Quia ſingulos iſti, illi vniuerſos timent.

F. *Regnat non loquitur, qui nil niſi quod vult facit.*

F. *Rei nulli prodeſt mora, niſi iracundiæ.*

F. *Remedium, fraus eſt, contra flumen quærere.*

F.G. *Rem maximam promittit ſapientia, vt te reducat tibi.*

F.G. *Repelli ſe homines, facilius, quàm decipi ferunt.*

S. *Repentè diues nemo factus eſt bonus.*

S. *Res inquieta eſt in ſeipſam, felicitas.*

F.G.† *Res ipſa vt præſtare poßimus efficiet, ſi polliceri properamus honeſta.*

F.G.† *Res magna clementia eſt, indulgendo magis corripere ſcelera quàm vindicando.*

F.G.† *Res optima eſt, non exſtirpare ſceleratos, ſed ſcelera.*

F.S. Reſpicere nil conſueuit iracundia.

F.G.† Reſpue crudelitatem & matrem crudelitatis iram.

F. Res quanto eſt maior, tanto eſt inſidioſior.

F.G.† Res vera eſt; ꝗ à multis timetur, multos timet.

F.G.† Reuera memoria beneficij fragilis eſt, iniuriarum tenax. 830

S. Reuertere, vnde veneris, nihil graue eſt.

F. Reus innocens Fortunam, non teſtem timet.

F. Rex eſſe nolim, vt eſſe crudelis velim.

Ridiculũ eſt odio nocẽtũ perdere innocentiã.

F. Riualitatem non amat victoria. 835

F. Rogare beneficiũ, ſeruitus quodammodo eſt.

F. Roganti melius, quàm imperanti pareas.

F. Ruborem amico excutere, amicũ eſt perdere.

S. SÆpe diſsimulare, q̃ vel vlciſci, ſatius fuit.

S. Sæpe oculi & aures vulgi, ſunt teſtes mali. 840

F. Salutis caſus benè ſit homini iniuria.

F. Sanctiſsimum eſt, meminiſſe cui te debeas.

F. Sapiens contra oẽs arma fert, cùm cogitat.

G.† Sapiens etſi contentus eſt ſe, tamen amicũ vult habere: ſed hoc ob nihil aliud, niſi vt exerceat amicitiam, ne tam magna virtus iaceat: nõ ad hoc, vt dicit Epicurus, vt habeat, ꝗ ſibi aſsideat, ſuccurrat: ſed vt habeat, cui aſsideat, quãdo libet.

G.† Sa-

G.† *Sapiens nihil facit, quod non debet; & nihil prætermittit, quod debet.* 845

F. *Sapiēs quod petitur, vbi tacet, breuiter negat.*

F. *Sapiens ſemper quieſcendi dat locū iniuriæ.*

F. *Satis eſt beatus qui poteſt, cùm vult mori.*

F. *Sat magna vſura eſt pro beneficio memoria.*

F.G.† *Scias eum multis virtutibus abundare, qui alienas amat.* 850

F.G.† *Scitò quid eſt inuidia. Dolor animi ex alienis commodis.*
Scitò & illud; quia nulli inuidet vir bonitate præditus.

G. S. *Secretè amicos admone, lauda palàm.*

F. *Secunda in paupertate fortuna eſt fides.*

F. *Secundus eſt à matre, nutricis dolor.* 855

F. *Se damnat iudex, innocentem qui opprimit.*

Se denegare patriæ, exilium eſt pati.

F. *Seditio ciuium, hoſtium eſt occaſio.*

F. *Semper beatam ſe putat benignitas.*

F. *Semper conſilium tunc deeſt cum opus maxumè eſt.* 860

F.G.† *Semper diſſenſio ab aliò incipiat, à te reconciliatio.*

F. *Se poſſe plus iratus quàm poſſit putat.*

F. *Semper metuendo ſapiens euitat malum.*

F. *Semper metuendum, quicquid iraſci poteſt.*

F, *Semper plus metuit animus ignotū malū.* 865

S. *Semper redundat ipſe in auctores timor.*

F. *Senſus non ætas inuenit ſapientiam.*

F. *Serò eſt in periculis conſilium quærere.*

G.† *Seruis imperare moderatè laus eſt.* Sen. 1. clem. 8.

G.† *Seueritas aſſidua amittit auctoritatem.* 870

G.† *Seueritatem abditam clementia in procinctu habet.*

F.G.† *Si benè te inſtitueris, pudeat fieri deteriorē.*

F. *Sibi ipſa improbitas cogit fieri iniuriam.*

F. *Sibi ipſi dat ſupplicium, quē admiſſi pœnitet.*

F. *Sibi primum auxilium eripere, eſt leges tollere.* 875

F.G.† { *Sicut formoſa pictura eſt, cuius nulla pars errat,*
Sic formoſus homo, in quo nulla pars peccatis fœda eſt. }

F.G.† *Si in clientelā felicis hominis potentiſq́; veneris, aut veritas, aut amicitia perdenda eſt.*

F.G.† *Si inuitus pares, ſeruus es: ſi volens, miniſter.*

F.G.† *Si multis placuerit vita tua, tibi placere non poterit.* 880

F. *Sine dolore eſt vulnus quod ferendum eſt cum victoria.*

F. *Si nil velis timere, metuas omnia.*

F.G.† *Si non inuideas, maior eris: nam qui inuidet, minor eſt.*

F.G.†

F.G.† Si quis iraſcitur, & ab alio pœnas petit, à ſe exigit:
Si enim nos aduerſus peccantes ſeueriſſimè ingerimus, & ipſi eadem committimus. 885

F. Si rectè admones amicos, palam lauda.

F.G.† Si vis beatus eſſe, cogita hoc primũ, contẽni.

G.† Si vis amari, ama.

F. Socius ſit culpæ, qui nocentem ſubleuat.

F. Solet eſſe in dubiis pro conſilio temeritas. 890.

F. Solet hora, quod multi anni abſtulerint, reddere.

F. Solet ſequi laus, cum viam fecit labor.

F.G.† Solitudinem quærat qui vult cum innocẽtibus viuere.

F. Spes eſt ſalutis, vbi hominẽ obiurgat pudor.

F. Spes inopem, res auarum, mors miſerum leuat. 895

F. Spina etiam grata eſt, ex qua ſpectatur roſa.

F. Stultitia eſt inſectari quem diligunt.

F. Stulti timent fortunam, ſapientes ferunt.

F. Stultum eſt alium velle vlciſci pœna ſua.

F. Stultum eſt queri de aduerſis, vbi culpa eſt tua. 900.

Stultum eſt timere, quod vitare non potes.

F. Stultum eſt vicinum velle vlciſci incendio.

F. Stultum facit fortuna quem vult perdere.

S. Stultum, imperare reliquis, qui neſcit ſibi.

F. *Suadere primum beneuoli eſt, dein corrigere,* 905

G.† *Succurre paupertati amicorum imo potius occurre.*

F. *Suis qui neſcit parcere, inimicis fauet.*

F. *Summiſſum imperium non tenet vires ſuas.*

F.G.† *Sunt multi qui plurimum verbis, non re cõtendũt: ſed ipſa quæ ſpernũnt, clã furãtur.*

F.G.† *Sunt quorum corpus innoxium eſt: ſed in mille Faunorũ Furias mẽs cita decurrit.* 910

S. *Suſpecta ſemper ornamenta ementibus.*

F. *Suſpicio ſibi ipſa riuales parit.*

F. *Suum ſequitur lumen ſemper innocentia.*

F.G. *Tacere quiſquis neſcit, hic neſcit loqui.*

F. *Taciturnitas ſtulto homini pro ſapientia eſt.* 915

F.G.† *Talem diligentiam exhibe in amicis comparandis: ne incipias amare, quem deinceps poßis odiſſe.*

Tam deeſt auaro quod habet, quàm quod non habet.

G.† *Tamdiu à periculo aberit populus, quamdiu ſciet ferre frenos.*

G. *Tam omnibus ignoſcere, quàm nulli, eſt crudelitas.*

G.† *Tene ſemper vocis & ſilentij temperamentum: tamen & in hoc iucumbe, vt libenti-*

bentius audias, quàm loquaris. 920

F. *Theſaurum in ſepulchro ponit, qui ſenem hæredem facit.*

Timidus vocat ſe cautum, parcum ſordidus.

F.G. *Tolerabilior eſt, qui mori iubet, quàm qui male viuere.*

F.G. *Tolerabilior pœna eſt non poſſe, quàm neſcire viuere.*

F.G. *Triſtitiam, ſi potes, caue, ne admiſeris.* 925

F.G. *Turbæ præbet ſpectaculum æger animus.*

F.G.† *Turpia ne dixeris: paulatim enim pudor per verba diſcutitur:*
Tranſibit ſermo in affectum ſi honeſta loquamur.

S. *Turpis inopia eſt, quæ naſcitur de gloria.*

F.G.† *Turpius nihil eſt, quàm cum eo bellum gerere, cum quo familiariter vixeris.* 930

F.G.† *Tu primum exhibe te bonum, & ſic quæras alterum ſimilem tui.*

F.G.† *Tutiſsima res eſt nihil timere præter deum.*

G†. *Tyrannus à Rege diſtat factis, non nomine*
Sen. 1. clem. cap. 13.

F. *Vbi cœpit diuitem pauper imitari, perit.*

F. *Vbicunque pudor eſt, ſemper ibi ſancta eſt fides.* 935

G.† *Vbi diſcrimen inter bonos malosque ſublatum eſt, confuſio ſequitur, & vitiorum eruptio.*

F. *Vbi*

F. *Vbi fata peccant, hominũ conſilia excidunt.*

F. *Vbi innocens formidat, iudicem damnat.*

F. *Vbi omnis vitæ metus eſt, mors eſt optima.*

F. *Vbi peccat ætas maior, male diſcit minor.* 940

F. *Vbi ſis cum tuis & abſis, patriam deſideres.*

F. *Vbi timetur, nil quod timeatur naſcitur.*

G.† *Vbi vſitata remedia non procedunt, tenta contraria.*

S. *Velox conſilium ſequitur pœnitentia.*

G. *Venia eſt pœnæ debitæ remißio.* 945

F.G.† *Verba rebus, non perſonis accipienda ſunt.*

F. *Verbũ omne, refert, in quã partẽ intelligas.*

F. *Verum eſt quod pro ſalute ſit mendacium.*

F.G.† *Verum non dicimus, nec audimus.*

F.S. *Veterem ferendo iniuriam, inuitas nouam.* 950

G.† *Vide, ſi malus adhuc es, parce ſimilibus: Verum ſi eſſe deſiiſti, quare aliis locum emendationis abſcindas.*

F.G.† *Vir eſt bonus, qui in tantum perduxit animum ſuum, vt non modo nolit peccare, ſed etiam non poßit.*

F.G.† *Vires tuas amici beneficiis, inimici iniuriis ſentiant.*

F. *Viri boni eſt, neſcire facere iniuriam.* 955

F.G.† *Viriliter feras quæ neceſſe eſt: doloribus enim patientia vincitur.*

F. *Virum bonum natura, non ordo facit.*

F.G.† *Virtutem cuius progreſſum videris, non exitum eius deſperes.*

F. *Vir-*

F. *Virtute quod non poſſis, blanditia auferas.*

F. *Virtuti amorem nemo honeſtè denegat.* 960

F. *Virtuti melius quàm fortunæ creditur.*

F. *Virtutis ſpolia cum videt, gaudet labor.*

F. *Virtutis vulnus partem habet victoriæ.*

F.G.† *Vis habere honorem? dabo tibi magnum imperium. Impera tibi:*

F.G.† *Vis omnibus eſſe notus? prius effice, vt nemi nem noueris.* 965

F.G.† *Vita omnis breuis eſt, ideo immortalitas eſt mors honeſta.*

Vitium fuit, nunc mos eſt aſſentatio.

F.G. *Vix quiſquam in bonũ, niſi ex malo trãſit.*

F.G. *Vlcera animi ſanãda magis quam corporũ.*

F. *Vnus Deus pœnam affert, quam multi cogitant.* 970

G.† *Volunt homines ita præceptum eſſe, vt viuunt: non ita viuere, vt præceptum eſt.*

F. *Voluptas è difficili data dulciſſima eſt.*

F.† *Voluptas non pudicum corpus facit.*

F. *Voluptas tacita metus eſt magis, quàm gaudium.*

F.G.† *Vt aliquid auri extrahamus, terras peruertimus: vt ſummnm bonum occupemus, ſcrutari pectus piget.* 975

G.† *Vtendum eſt diuitiis, & non abutendum, vt nec à ſuperioribus contemnaris, nec ab inferioribus timearis.*

G.† Vt

G.† *Vt fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu; ſic animaduerſiones magnarum poteſtatum terrent latius, quàm nocent.*

F.G.† *Vtilis eductio & diſciplina mores facit. Vnde bona cõſuetudo excutere debet, quod mala inſtruxit.*

G.† *Vtinam ea lex homini eſſet, vt cum telo ſuo frangeretur: nec ſæpius liceret nocere, quàm ſemel.* Sen.1.clem.c.19.

F. *Vtrũq; caſum aſpicere debet, qui imperat.* 980.

F. *Vultu an natura ſis ſapiens, multum intereſt.*

IN PVBLII SYRI MIMOS NOTÆ ET VARIAE LECTIONES.

VERSV I. Hoc erat initium in editione Godefredi, qui plurima ſimilia habet minime Publiana, quæ neſcio quis, male de Syro meritus intruſit. Ego nihil ex vlla editione eieci, ſed quæ mihi eiicienda videbantur, moneo per hoc ſignum †. Certum eſt hanc ſententiam è Seneca tranſumptam eſſe, & quidem vitiosè, qui lib. I. de clementia caput primum ita incipit: *Duabus de cauſis punire princeps ſolet, ſi aut ſe vindicat, aut alium.*

V. 2. *A morte ſemper homines tantundem abſumus.* Dupliciter hic verſus intelligi poteſt. Primo, vt is qui mimum hunc pronuntiauit, geſtu audiuuerit, & oſtenderit verius ſenſum quàm dixerit. Quemadmodum illud: *digitis à morte remotus, quattuor aut ſeptem.* Secundo ſenſus is poteſt eſſe, quem & Seneca eleganter alio modo expreſsit de remed. fortuitorum: *Vndecunque ad inferos vna via eſt.*

V. 3. S: *Ab alio ſpectes, alteri quod feceris.* Citas

tat hunc Publianum mimum Seneca lib 14. Epiſt. 95. *Quis autem negauit, feriri quibuſdam præceptis efficaciter etiam imperitiſſimos? velut his breuiſſimis verſibus.* Nihil nimis. *Auarus animus nullo ſatiatur lucro. Ab alio exſpectes, alteri quod feceris. Hæc cum ictu quodam audimus, nec vlli licet dubitare, aut interrogare, Quare? Adeo etiam ſine ratione ipſa veritas ducit.*

V. 4. Friſingenſis codex legit: *Ab amante lacrimis redimes iracundiam.*

V. 5. Hanc ſententiam, minimè Publianam ita correxi. Nam G. legit: *A quocunque deſcenderis.* Eſt Sen. 1. de clem. c. 8.

V. 9. *Ad pœnitendum properat, cito qui iudicat.* Quod hic de præpropero iudicio, id Græcus quidam de nuptiis: Γαμεῖν ὁ μέλλων εἰς μετάνοιαν ἔρχεται.

V. 10. F. & H. *Ad triſtem partē ſtrenua ſuſpicio.*

V. 11. Simile quid de Othone Imp. *Vxoris mœchus cœperat eſſe ſuæ.*

V. 12. *Æs, debitorem leue; graue, inimicum facit.* Ita enim corrigo, ſecutus Senecam, qui lib. 1. epiſt. 19. *Leue æs alienum, debitorem facit; graue inimicum.* Vbi Seneca ſine dubio meminit Publiani huius mimi, ſi tamen non ex hac ipſa ſententia Senecæ pro Publiano concinnatus eſt. Scaliger legit: *Æs debitorem leue graue inimicum facit.*

V. 14. Se-

V. 14. Sequor hic lectionem m. ſ. F. Nam G. & H. ſic legunt: *Aleator quanto in arte eſt melior, tanto eſt nequior. Scaliger: Aleator quantum in aleæ arte eſt, tanto eſt nequior.* Vt ſit trochaicus.

V. 15 F. & G. & H. *Alienum nobis, noſtrum plus aliis placet.*

V. 16. Retineo hic lectionem S. Exprimit hunc mimum vetus Græcus verſus: τὰ δάνεια δούλους τοὺς ἐλευθέρους ποιεῖ. m. ſ. Friſingenſis ita habet: *Alienum homini ingenuo acerba eſt ſeruitus.* G. & H: *Aliena homini ingenuo acerba eſt ſeruitus.*

V. 17. Citatur à Seneca lib. 1 epiſt. 8. *Quantum diſertiſſimorum verſuum inter minos iacet? quàm multa Publij non excalceatis, ſed cothurnatis dicenda ſunt? Vnum eius verſum qui ad philoſophiam pertinet, & ad hanc partem, quæ modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in noſtro habenda:*

Alienum eſt omne quicquid optando venit.

Hunc verſum à te dici non paulo melius, ſed aſtrictius, memini.

Non eſt tuum, fortuna quod fecit tuum.

V. 23. F. vitioſè: *Amare & ſapere vix à* Deo *conceditur.*

V. 31. G. & H. bono quidem, ſed alio ſenſu: *Amici vitia ſi feras, facis tua.*

V. 32. Libellus ille de moribus quem Martino Epiſcopo Dumienſi, qui vixit anno 540. adſcribunt: *Amicos ſecundæ res parant, aduerſæ certiſsimè probant.*

V. 36. S. tranſponit: *Animi arbitrio amor ſumitur, non ponitur.*

V. 37. Sequor hic S. noſter m. ſ. F. ita legit: *Amor extorqueri non poteſt, ſed elabi poteſt.* G. & H. omittunt, *Sed.*

V. 41 G. *Amor otioſæ cura eſt ſolicitudinis.*

V. 47. F. *tuta ingredi.* H. *tutò aggredi.*

V. 51. Martinus lib. de morib. *Acuit intenſio, frangit animum remiſsio.*

V. 53. H. *Aſpicere oportet quæ poſsis deperdere.* m. ſ. F. vitiosè: *Aſpicere oportet quid poſsis perdere.* Neque improbo lectionem S. *Deſpicere oportet quod poſsis deperdere.* Quem verſum dabo in litera, D.

V. 54. Secutus ſum m. ſ. F. vti claris literis legitur. ſed ſanandus eſt verſus: Godefredus: *Aſtutè crines, dum celantur, ætas indicatur.* Et illico ſubiungit lectionem aliam quã è veſtigiis m. ſ. codicis eruit: *Aſtuta canos dum celantur, ætas indicat.* At mox corrigit ita: *Aſtu canos, dum celant, ætas indicat.* Neq; hic quieſcit, & vltimo ſic tentat: *Aſtutè dum celatur, ſe ætas indicat.* quam vltimam lectionem Henricus Stephanus ſequitur, eam tamen coniectura

non

non infelici ita corrigit:

Aſtu crimen celatur, ætas indicat.

Scaliger hoc modo habet:

Ætas cinædum celat, ætas indicat.

Facile ex his prudens ſibi eliget optimam lectionem.

V. 60. S. *Auarus, niſi cum moritur, nil rectum facit.*

V. 62. De hoc verſu vide infra in litera D. Verſu 165. quæ notamus ex Seneca.

V. 64. m. ſ. codex Friſingenſis vitiosè: *nihil eſt teſtium.*

B.

V. 67. F. vitiosè habet: *B. c. ſic excedunt non occidunt.*

V. 70. ita clare m. ſ. F. & G. licet S. aliter: *B. p. accepit q. ſ. r.*

V. 71. S. tranſponit. *B. a. l. vendere eſt.*

V. 72. ita citatur etiam à Gellio lib. 17. cap. 14. & Macrobio 2. Saturn. cap. 7. licet m. ſ. Friſingenſis aliter habeat: *Beneficium dando accipit qui digno dedit.*

V. 73. G. *Beneficia d. u. das, o. obligas.*

V. 76. G. *Beneficia dare qui neſcit, i. p.* H. *Beneficium dare qui n. i. p.*

V. 77. G. *Beneficia ſe dediſſe qui d. p.*

V. 80. Ita omnino legendũ ex G. & S. nã m. ſ. F. vitiosè habuit: *B. p. n. iudicium qui dat n.*

V. 82. Ita legit F. G. H. licet S. in litera C, ſic habeat: *coniunctio animi maxima eſt cognatio.*

V. 84. G: *excogitat.*

V. 85. ita omnino legendum cum S. nam F. & G. malè: *Bis enim mori eſt.*

V. 86. G. & H.: *B. e. g. q. o. e. vltro ſi offeras* S. *B. e. g. q. o. e. ſi vltro offeras.*

V. 88. F. *peccato.*

V. 89. ita lego cum G. & S. nam F. perperam tranſpoſuit: *Bis v. q. ſe in victoria vincit.*

V. 93. F: *Bona imperanti pecunia eſt.*

V. 95. F: *Bona nemini hora eſt vt nō alicui mala.*

V. 96. H: *homini.*

V. 98. In G. & S. abeſt. *nimia.*

V. 99. F: *indicat.*

V. 101. Martinus lib. de moribus corrupte hunc mimiambum citat. *Bonis nocet qui malis parcit.*

V. 102 G. H. & S. *B. v. i. maior malitia eſt.*

V. 105. Ita F. & S. nec opus corrigere cum G. & H. *Bonum apud virum.*

V. 108. S. ita legit: *Bonum quidem ſupprimitur, nequam extinguitur.* G. vero hoc modo: *Bonum tametſi ſupprimitur, non extinguitur.*

V. 109. G. & S. tranſponunt verba: *Bonus animus læſus, grauius multo iraſcitur.*

V. 110. G. *commodat.*

V. 112. G, &

. 112. G. & S. longe alio ſenſu : *Breuis mens ipſa eſt memoria iracundiæ.*

C.

V. 115. Sequor m. ſ. F. qui longe nitidius quàm S. editio quæ ſic : *C. p. etiam qui tutus cauet.*

V. 128. Eſt ſententia Senecæ *deprompta ex lib. 1. de clementia cap. 5.*

V. 130. Citatur à Gellio lib. 17 cap. 14 & Macrob. 2. Saturn. cap. 7

V. 131. Ita G & S. licet G. in litera B, etiã addat hos duos mimos : *Beneuolus animus maxima eſt cognatio.* Et hunc. *Beneuoli coniunctio animi maxima eſt cognatio.*

V. 136. Ita corrigo ex m. ſ. F. vbi ſic legitur : *Conſueta vita ferri non reprehendimus.* S. ita legit : *Conſueta vitia ferimus, non reprehendimus.* Godefr. vero hoc modo. *Conſueta vitia ferimus, niſi reprehendimus.*

V. 138. G. & H. *C.e. leuius. q. ſ. p.* S. vero ita legit: *C. grauius eſt ſtultitia, q. percuti:*

V. 141. Sequor hic G. nam m. ſ. F. ita habet : *Contumeliam nec fortis poteſt, nec ingenuus pati:* Neque longe ab hac lectione abeſt. H. S. qui ita legit : *Contumeliam non fortis pote nec ingenuus pati.* vt ſit trochaicus verſus.

V. 143. Se-

V. 143. Sequor hic G. nam m. ſ. F. ita habet: *Quotidie eſt deterior dies poſterior.*

V. 151. S. tranſpoſitione variat: C. *o. b. d. popul[i] poßidet. b.*

V. 152. Citatur à Gellio lib. 17. cap. 14. & Macrob. 2. Saturn. cap. 7.

V. 153. G. *Cui ſæpe dederis, vbi negas, rapere imperas.*

V. 154. S. tranſponit ita: *Cuiuis accidere poteſt, quod cuiquam poteſt.* At ego ſequor G. *Præſertim cum & Seneca ſic citet lib. 1. de* tranquill. vitæ. cap. 11. *Nunquam me in bona re, mali pudebit authoris. Publius tragicis comicisq; vehementior ingeniis, quoties mimicas ineptias, & verba ad ſummam caueam ſpectantia reliquit? inter multa alia cothurno, non tantum ſipariis fortiora, & hoc ait:*

Cuiuis poteſt accidere, quod cuiquam poteſt.

Noſter vero codex m. ſ. F. ſic habet: *Cunctis poteſt a. q. cuiuis p.*

V. 156. G. *Cuius mortem exſpectant ciues, vitam oderunt.* H. *Cuius mortem amici exſpectant, vitam oderunt.* Noſter vero m. ſ. F. Sic legit: *Cuius mortem amici exſpectant, vitam ciues oderunt.*

V. 159 G. & H. *in gratiam cito redit.*

V. 161. F.

D.

V. 161. F. vitioſè: *Damna ne obiurgare cùm auxilio eſt opus.*

V. 162. Ita ex coniectura reſtituo: nam m. ſ. F. vitioſe habet: *Damnat lingua, vocem habet, vim non habet.*

V. 163. *Damnum apellandum eſt cum mala fama lucrum.* Feliciter idem vetus Græcorum:

κέρδος πονηρὸν ζημίαν ἀεὶ φέρει.

V. 165. Godefr. legit. *Dari bonum, quod potuit, auferri poteſt.* Scaliger vero ita hunc verſum in litera A reddit: *Auferri & illud quod dari potuit, poteſt.* Sed ne quęramus quis germanam lectionem attigerit Publij, cùm hiç verſus non ſit Publianus. Nam Lucilius ad imitationem Publiani mimiambi hunc fecit, teſte Seneca, lib. 1 epiſt. 8. *Quàm multa Publij non excalceatis, ſed cothurnatis dicenda ſunt? Vnum eius verſum qui ad philoſophiā pertinet, et ad hanc partem, quæ modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in noſtro habenda:*

Alienum eſt omne quicquid optando venit.

Hunc verſum à te dici non paulo melius, ſed aſtrictius memini:

Non eſt tuum, fortuna quod fecit tuum.

Illud etiamnum melius dictum à te non præteribo:

Dari bonum, quod potuit, auferri poteſt.

Hoc non imputo in ſolutum; de tuo tibi. Vale. Hęc Seneca.

V. 166. Sequor hic lectionem S. Nam noſter m. ſ. F ita habet: *Dediſcere flere femina, eſt mendacium.* Godefredus: *Dediſcere flere feminam eſt mendacium.*

V 167. Et hic ſequor lectionem S. Nam alij alio bono ſenſu: *De inimico ne loquare male, ſi cogites.*

V. 168. Repono hic ex coniectura, *Diſcitur.* nam m. ſ. F. habet, *Dicitur.*

V. 170. Sequor hic lectionem G. & S. Noſter m. ſ. F. ita legit. *Deliberandum eſt ſæpe quicquid ſtatuendum eſt ſemel.*

V. 173. *Deos reddere credo, cùm felix vocet.* Hanc lectionem iam retineo, licet fuerim in illa opinione aliquando vt corrigerem: *Deos reddere credo cum felices vocet.* ſed retineo priorem, non quod placeat, ſed quod m. ſ. Friſingenſis ita aperte habeat, nec ego habeam, quam ſubſtituam certam & germanam.

V. 174. Vide quæ notauimus in litera A, ad verſum 53.

V. 175. Citatur à Seneca lib. 19. epiſt. 109. *Non vides, quemadmodum theatra conſonent, quoties aliqua dicta ſunt, quæ publice agnoſcimus, & conſenſu vera eſſe teſtamur:*

Deſunt inopiæ multa, auaritiæ omnia.

In nullum auarus bonus eſt, in ſe peſſimus.

Ad

Ad hos verſus ille ſordidiſſimus plaudit, & vitiis ſuis fieri conuicium gaudet. Hæc Seneca.

V. 176. Cit. Sen. libro 7. controuerſ. 3. *Apud eum melius erant dicta quàm apud quenquam comicum tragicumq́ aut Romanum aut Græcum; vt illum verſum quo aiebat vnum verſum inueniri non poſſe meliorem: Tam deeſt auaro quod habet, quàm quod non habet. & illud de eadem re dictum:*

Deſunt luxuriæ multa, auaritiæ omnia.

V. 177. G. & H. *Diues quod donat, timeas; citò raptum venit.* Ego lego cum m. ſ. F. *Dies.*

V. 185. G. ita legit. D. *maledicta cuncta c.i.h.d.* & eſt trochaicus. S. *Omne dixeris maledictū, quum ingratum hominem dixeris.* quem verſum in litera O repeto. H. *Dixeris maledictum quum i.h.d.*

V. 190. F. ita habet: *Dum eſt vita grata, mortis eſt conditio optima.* Ab hac mente eſt quod ait Seneca de remed. fort. *Optimum eſt mori cum iuuat viuere.* Et ibidem: *Optimum eſt, antequam optes, mori.* Propterea dixit Martialis:

Rebus in anguſtis facilè eſt contemnere vitam,
Fortiter ille facit qui miſer eſſe poteſt.

E.

V. 195. Martin. lib. de morib. iiſdem verbis citat.

V. 21. G. *Etiam peccato. r.p.ſ.* noſter verò m. ſ. Friſing. ita: *Et tamen huic peccato rectè p.ſ.*

V. 212. F. *quid ſit.*

V. 213. F. *Et qui faciunt o. i.* G. & H. ita legit: *Etiam qui faciunt odio habent iniuriam.*

V. 216. *Et miſeriarum portus eſt patientia.* Aliter vetus Græcorum verſus: λιμὴν ἀτυχίας ἐστὶν ἀνθρώποις τέχνη.

V. 218. F. *Excelſus multò facilius caſus nocet.* Idẽ antea Apollodorus comicus extulerat: οἴκου δὲ μεγάλου πτῶμα γίνεται μέγα.

V. 221. F. *Ex hominũ quæſtu facta eſt fortuna dea.*

V. 222. F. *e. pati eſt, patriæ qui ſe denegat.* Henr. Steph. ſic legit: *Se denegare patriæ, exilium eſt pati.*

V. 228. Sequor hic lectionem S. vt ſit trochaicus, nam m. ſ. F. ita habet: vitioſè *Exuli vbi nuſquam domus eſt, ſine ſepulchro eſt mortuum.* G. ita legit: *Exuli vbi nuſquam domus eſt, ſine ſepulchro eſt tanquam mortuus.* H. *Cui nuſquam domus eſt, ſine ſepulchro eſt mortuus.*

F.

V. 230. Et hic ſcire aueo quis fundus Scaligero fuerit in Publianis mimis; è quibus ſi hic eſt, Seneca illo vſus eſt, ſed aliter; epiſt. 102. *Facilius creſcit dignitas, quàm incipit.*

V. 232. H. *Fortuna quam n. v.*

V. 233. ita S. ſed puto hunc verſum effi-ctum ex illo qui eſt in noſtro m. ſ. F. hoc modo. *Ictum tacentem crimen facias acrius.* quem damus in litera I.

V. 235. F. *Fatetur ſ. is q.1. facit.*

V. 238. F. *Feras difficilia, vt facilia leuius perferas.* G. *Fer difficilia, facilia vt leuius perferas.* H. *Fer d. vt facilia l. p.*

V. 239. Ita citatur à Gellio lib. 17. c. 14. Friſingenſis m. ſ. & Macrobius 2. Saturnal. cap. 7. *Feras non culpes quod mutari non poteſt.*

V. 240. In F. vitioſè ita legitur: *Feras quod lædit vt quod prodeſt feras.* Godefr. ita habet: *Feras quod lædit, vt quod prodeſt perferas.*

V. 241. *Ficta citò ad naturam reciderint ſuã.* prima producta ἀρχαικῶς in *Reciderint* vt Lucretio *Reducere* & ſimilia. Vide Sen. 1. clem. 1.

V. 242. G. & S. *Fidem nemo vnquam perdit, niſi qui non habet.*

V. 243. F. & H. *Fidem qui perdit, nil poteſt vltra perdere.*

V. 245. F. *Fidẽ qui perdit, quo ſe ſeruet nõ eſt relictum.* S. ita legit: *Fidem qui perdit, quo ſeruet ſe in relliquum?* H. *F. q. p. q. ſe ſeruet in reliquum?*

V. 246. Ita cum G. lego hunc verſum. nam F. ita legit: *Fides vnanima vnde abit, nunquam redit.* S. verò hoc modo: *Fides vnanima vnde abiit, eo nunquã redit.* H. *Fides vt anima, vnde abiit, nunquam redit.*

V. 247.

V.247. Sequor hic lectionem. S. Godefredus verò & H. ita habent: *Fæminarum naturam regere, deſperare eſt omniū.* noſter m. ſ. F. *Fæmina naturam regere deſperare odium eſt.*

V.249. Friſingenſis codex planè contrario ſenſu: *Fortuna homini plus quàm conſilium valet.* Sed legendum fortè: *Fortuna nemini plus.*

V.252. S. *Fortunam citius vel rapias, quā retineas.*

V.259. Secutus ſum hic noſtrum m. ſ. Friſingenſem. Scaliger notat hunc verſum mutilum eſſe hoc modo:

Fortuna vnde aliquid fregit, quaſſum eſt. ** - - - -

Godefredus: *Fortuna vnde aliquid fregit, caſus eſt.*

V.260. Hic verſus vel ex Seneca pro Publiano mimo concinnatus eſt, vel ad Publianum mimum reſpexit Seneca lib.10. epiſt. 73. cùm ait: *Nihil dat Fortuna mancipio.*

V.262. Sequor S. lectionē. Nam G. ita habet: *Frequens* vindicta paucorum odium reprimit, omnium irritat.

V. 263. & 264. Omnino germana eſt hæc lectio Publiani mimi:

Frugalitas inſerta eſt rumoris boni.

Quem citat ita Gellius lib.17. c.14. & Macrobius 2. Saturnal. cap.7. Inſerta, aliter, inſtita: vtrumque ab eadem origine. Græcè παρυφος ὤα τῆς ἐσθῆτος. Vt inſtita non eſt tota veſtis, ſed ſeque-

ſequela, & ornamentum; ita Frugalitas non omnino tota cauſa eſt rumoris boni, ſed acceſsit ornamentum illi. Planè Publianæ elegantiæ ſententia. Tertullianus lib. de idololatria, literaturam ſecularem, inſertam prædicationis Idololatriæ vocat. *Si fidelis*, inquit Tertullianus, literas doceat, inſertas Idolorum prædicationis. Ita rectè corrigit S. *Ceterum*, inquit Tertullianus ibidem, *purpura vel cetera inſignia, dignitatum inſertæ, dignitati & poteſtatibus Idololatriæ ab initio dicata.* Inſignia & purpuram vocat inſertas dignitatum, quaſi dicas ornamenta, vt eſt inſtita veſti, aut emblema annulo. Tam enim inſerta poteſt eſſe inſtita, quàm emblema. Quod ſi cui vna cum S. & Henrici lectione de inſerta videatur nihilominus retinendus ille alter Publianus mimus:

Fragilitas rumoris boni miſeria eſt.

næ ille poterit multis modis eleganter illum explicare, vt ſit ſenſus: Eſſe frugalem rumor quidem bonus eſt, ſed infelix, & parum vulgo laudatus, cui profuſio magis placet. Vel: Qui laudatur frugalis, is non laudatur. Et ſic miſeria accipietur pro inopia ſeu penuria. Poteſt etiam ſic exponi. Frugalitas eſt parſimoniæ vitium, ſed ſubhoneſto laudatoque nomine.

V. 265.

V. 265. G. & H. ita legit: *Fruſtra, cùm ad ſenectutem ventum eſt, repetas adoleſcentiam.* & eſt trochaicus.

V. 267. Ita rectè G. & H. nam m. ſ. F. habet: *flumen.* & eſt trochaicus.

V. 268. Citatur à Gellio lib. 17. cap. 14. & Macrob. 2. Saturn. cap. 7.

V. 269. G. & H. ita legunt: *Futura pugnant, vt ſe ſuperari ſinant.* Vt ſenſus ſit: ſic inſtant futura mala, vt tamen vinci vitarique poſſint.

G.

V. 276. G. & H. ita legunt: *G. a. p. e. q. poſt factum p.* S. verò hoc modo: *q. poſt facti p.*

V. 278. F. & S. *Grauior eſt inimicus qui latet in pectore.*

H.

V. 285. S. & G. & H. legunt: auxilia, pro conſilia. Et eſt trochaicus.

V. 289. H. *Hæredem ſcire vtilius eſt quàm q.*

V. 290. F. ita Macrobius citat & Gellius, licet noſter m. ſ. F. legat: *Hæres fictus ſub perſona riſus eſt.*

V. 292. Eſt trochaicus. S. legit: *in tormentis.*

V. 293. G. & H. *H. q. difficile eſt gloriæ cuſtodia.*

V. 294. Eſt trochaicus. G. ita legit: *H.q.m. v. ab illo l.d.q.n.p.q.*

V. 295. F. legit: *Vbi non ſis doctus dominari.*

V. 296. H. *Heu quàm pœnitenda incurrunt homines viuendo diu.*

V. 297. F: *Heu quàm eſt timidus qui mori tutum putat?*

V. 301. F. ita legit: *Homo extra corpus ſuum eſt, cùm iraſcitur.*

V. 302. G. & H. *Homo neſcit, ſi dolore fortunam inuenit.*

V. 303. Eſt trochaicus.

V. 304. Ita lego cum G. & eſt elegans mimiambus tetrameter, qui in m. ſ. F. ita habetur: *Homo ſemper in ſe aliud fert, in alterum aliud cogitat.* Miror proinde S. ita mutaſſe: *Homo ſemper in os fert aliud, aliud cogitat.*

V. 308. F. ita habet: *H. l. eſt mori pro bona cauſa.*

V. 310. F. *Seruiet.*

V. 311. His verbis refert hanc ſententiam Martin. lib. de morib. quæ deſumpta eſt ex Seneca lib. 1. epiſt. 3. *Tu verò omnia cum amico delibera, ſed de ipſo prius. Poſt amicitiam credendum eſt, ante amicitiam iudicandum. Iſti verò præpoſterè officia permiſcent, qui contra præcepta Theophraſti, cùm amauerint iudicant; & non amant cùm iudicauerint.*

I.

V. 315. Ita corrigo. m. ſ. F. habet: *latè.*

V. 318. G. *Iocum tacentem crimen faciat acrius.* S. *Factum tacendo, crimen facias acrius.*

V. 319. S. *Ita agas ne quis tuopſe te merito oderit.* H. *Id agas, ne quis tuo te merito oderit.* Martin. lib. de morib. *Id agas ne quis meritò te oderit.*

V. 321. Ita corrigo. M. S. F. habet: *Ignoſcere hominum eſt niſi pudet ignoſcitur.* Alio ſenſu legit G. & H. *Ignoſcere humanum, vbi pudet, cui ignoſcitur.* S. ita legit: *Ignoſcere hominum eſt, vbi pudet cui agnoſcitur.*

V. 324. His verbis refert Martin. lib. de morib. hanc gnomen.

V. 326. Eſt trochaicus. Citatur à Gellio lib. 17. cap. 14. & Macrob. 2. Saturn. c. 7. apud quos aliqui ſic diſiungunt:

------ Improbè

Neptunum accuſat qui iterum naufragium facit.

V. 328. F. *Impunè pecces in eum qui peccat rarior.*

V. 329. F. *In amore ſemper mendax eſt iracūdia.* H. *In a. ſ. m. iracundus eſt.*

V. 330. Ita corrigo. m. ſ. F. habet: *In amorem.*

V. 335. Corrigo ita ex coniectura. Nam F. habet: *Inertia laboris eſt excuſatio.*

V.338.Noſter m.ſ.F.habet: *Inferior horreſcit.* S.*Inferior reſcit, quicquid peccat ſuperior*, vt ſit ſenſus ad quem alludit Iuuenalis: *Tãto conſpectior in ſe Crimen habet, quanto qui peccat, maior habetur.*

V.340.G.& S. & H. I. *lædis c.1.rogas.*

V.344. Martin. lib. de morib. *Inhoneſta victoria eſt, ſuos vincere. Satis eſt pœnarũ potuiſſe puniri.*

V.349.G.& H. *In vindicando.*

V.353. Hunc citat Seneca lib.14. epiſt. 95. *Nunquid rationem exiges, cùm tibi aliquis hos dixerit verſus? Iniuriarum remedium eſt obliuio. Audentes fortuna iuuat. Piger ſibi ipſe obſtat.*

V.354. G. & H. *In malis ſperare bonum n. i. n. s.* & eſt trochaicus.

V.355.H. *In miſeri vitia, nulla contumelia eſt.*

V.357. Ita etiam citat hunc verſum Seneca lib.19.epiſt.109.licet noſter m.ſ. F.habeat: *In nullo.*

V.358.S. *Inopiæ deſunt parua, a.o.*H. *Inopiæ pauca deſunt.* vide quæ de hoc notamus in litera D. verſu 175. *τὸ parua*, pro, *pauca*, eſt helleniſmus, *παῦρα.*

V.360.F.G.S. *plurima.*

V.368.G.ita legit: *Inuidia loquitur, non quod eſt, ſed quod ſubeſt.* S. vero hoc modo: *Inuidia loquitur id quod obeſt, non quod ſubeſt.*

V.369.F. *Inuidiam ferre an fortis an felix poteſt?*

V.371.G.& H.vitiosè: *Sed minutè iraſcitur.*

V.372. F. legit: *In ſe vitat culpam qui peccatum prætèrit.*

V.374. F. *Incites.*

V.375. Ita legit S. & eſt trochaicus. Sed eſt confectus hic verſus, ni fallor ex verſu 32. quẽ vide & eius variam lectionem.

V.376. Ita S. & G. eſt trochaicus. Noſter m. ſ. F. inuertit ita: *Iracundiam qui vincit, maximum ſuperat hoſtem.*

V.381. Ita G. & S. & eſt trochaicus. m. ſ. F. ita habet: *Irritare eſt calamitatem, cùm te vocaueris felicem.*

V.382. F. *Is minimum eget, qui minimum cupit.* Sed omnino corrigẽdus eſt ex Seneca lib. 19. epiſt. 109. *Præcipitur, vt homines in animo, non in patrimonio putent eſſe diuitias. Eum eſſe locupletẽ qui paupertati ſuæ aptus eſt, & paruo ſe diuitem fecit. Magis tamen feriuntur animi, cùm carmine eiuſmodi dicta ſunt.*

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.
Quod vult habet, qui velle quod ſatis eſt poteſt.

V.383. F. *Ita credas amico.*

V.384. Ita citat hunc mimum Gellius, lib. 17. c. 14. Aliter S. *Ita habeas amicum poſſe vt fieri inimicũ putes.* Vt ſit trochaicus. Aliter etiam F. *Ita amicum habeas, poſſe vt facile fieri putes hunc inimicum.* Macrobius 2. Saturn. cap. 7. ita citat: *Ita amicum habeas, poſſe vt fieri inimicum putes.*

V.395.

L.

V.395. H. *Laus vbi noua oritur, etiam vetus admittitur.*

V.399. G. & H. *Lex vniuerſi.* F. *Lex vniuerſa, quæ iubet n. & m.*

V.400. G. & S. *Sub vultu domat.* Retineo tamen lectionem m.ſ. F. Vt ſit ſenſus quē etiam Seneca bene expreſsit lib. 1. de ira cap. 1. *Nec ignoro cæteros quoque affectus vix occultari, libidinem metumq; & audaciam dare ſui ſigna, & poſſe prænoſci. Neq; enim vlla vehemētior intra cogitatio eſt, quæ nihil moueat in vultu.*

V. 401. G. *Libido indicium eſt quo leuitas ſapit.* S. vero ſic: *Libido indicium eſt eius quod leuitas ſapit.*

V.407. Hic verſus iā poſitus eſt in litera D. & eſt numero. 175.

M.

V.408. F. *Magis fidus hæres naſcitur quàm ſcribitur.*

V. 411. Videtur hic ſumptus ex illo mimiambo Publij: *Iniuriarum remedium obliuio eſt.* De quo in litera I.

V. 412. Videtur ex Seneca deſumpta ſententia, qui ait lib. 2. de ira cap. 32. *Magni animi eſt, iniurias deſpicere.*

V.413. Eſt trochaicus.

V.416.F.*datore*.H.*doctrina*.

V.418.F.*Mala eſt voluntas ad alienũ conſueſcere.*

V.431. G.*Malignum*.

V. 432. Eſt ſententia ex Seneca lib. de remed. fortuitorum. de qua notauimus in litera O. verſu 608.

V.435.S.*Malo conſilio.*

V.442.F.& H.*Malus vbi bonum ſe. ſ.t.e.p.*

V.443. H.& S. *M.e.u.q.ſua cauſa eſt b.*

V.461.G.& S.faciunt trochaicum: *Miſeriam neſcire propriam, eſt ſine periclo viuere.*

V.468. F. *Miſerum eſt agere cogi, ꝙ cupias loqui.*

V.473.S.*inuoces.*

V.477. Ita corrigo. nam in m. ſ. ſic erant tranſpoſita. *Mortem vbi contemnas, metus viceris omnes.*

V.478. Eſt trochaicus. F. & G. ita legunt: *Mortuo qui mittit munus, nihil dat illi, ſibi adimit.*

V.479. Eſt ſententia Senecæ ex lib. I. de clementia.

V.481. S.*Mulier quæ.*

V.484. F. habet vitioſè: *Qui vi facit iniuria.* S.ita legit: *Multis minatur qui facit vni iniuriam.* H.*m.m.q.vni facit iniuriam.*

V.490. F. *m.ſ.b.cum irritatur iniuria.* G. & H. *irrites iniuria.*

V.491.

N.

V.491.Martino adſcriptus libellus de moribus hanc ſententiam ita refert: *Etſi nullos inimicos tibi facies iniuria, multos tamen facit inuidia.* Godefredus ſic legit: *Nam ſi nullos inimicos tibi parit iniuria, multos tamen inuidia.*

V.493.Ita ex coniectura reſtituo hunc mimiambũ, qui in m. ſ. F.perperam erat ſit trãſpoſitus: *Neceſſe eſt minima eſſe maximorum vitia.*

V. 494. Scaliger ineptè hunc pro Publiano mimiambo vẽditat, cùm ſit Laberianus, ſimilis quidem illi Publiano, quem antè dedimus:

Multos timere debet quem multi timent.

Seneca lib. 2. de ira cap. 11. magnificè illum Laberij mimum laudat his verbis: *Occurrat hoc loco tibi Laberianus ille verſus, qui medio ciuili bello, in theatro dictus, totum in ſe populum, nõ aliter conuertit, quàm ſi miſſa eſſet vox publici affectus:*

Neceſſe eſt multos timeat, quem multi timent.

Ita natura conſtituit, vt quod alieno metu magnum eſt, à ſuo nõ vacet. Macrobius 2. Saturnal.cap.7. agens de Laberij mordacibus mimis in Cæſarem iactatis, etiam hũc numerat: *In ipſa quoque actione, ſubinde ſe qua poterat vlciſcebatur, inducto habitu Syri; qui velut flagris cæſus præripientiq; ſe ſimilis, exclamabat:*

Porro Quirites: libertatem perdimus.

Et paulò pòſt adiecit:

Neceſſe eſt multos timeat, quem multi timent.

Quo dicto vniuerſitas populi ad ſolum Cæſarem oculos & ora conuertit, notantes impotentiam eius hac dicacitate lapidatam. Ob hæc in Publium vertit fauorē.

V.510. Codex m.ſ. F. *Negat ſibi, qui, quod difficile eſt, petit.*

V.511. Martin. lib. de morib. *Neminem laudaueris; neminem citò accuſaueris; ſemper puta te cũ diis teſtimonium dicere.*

V.515. F. *Pœna ſuis eſt.* Martin. lib. de morib. *Nequitia ipſa ſui pœna eſt. Mala conſcientia ſæpe tuta eſt, ſecura nunquam.*

V. 516. Eſt trochaicus. Henricus Stephanus ita legit: *Neſcis quid optes, aut quid fugias. ita ludit dies.*

V.518. & 519. Martin. lib. de morib. *Nihil petas quod negaturus fuiſti. Nihil negabis quod petiturus fuiſti.*

V.522. *Nil agere, ſemper infelici eſt optimũ.* Quod hic de infelice dictum, verſiculus Græcus de peregrino extulit.

ξένος ὢν ἀπράγμων ἴσθι καὶ πράξεις καλῶς.

V.526. Hæc ſententia reperitur in libello toties iam citato, de moribus quem Godefredus cũ Seneca edidit, & Martino Epiſcopo adſcribit, vbi gnomologia eſt ex Seneca, & mimis, & Pythagoræ aliorumque dictis.

V. 529.

V.529. Ita ex coniectura corrigo. Nam m. ſ. F. vitioſè habet: *Nihil non acerbum prius quàm maturum ſit.*

V.533. H. & S. *Nil proprium ducas quod mutarier poteſt.* G. *Nil proprium ducas quod mutari poſſit.*

V. 534. Ita ex coniectura reſtituo hunc mimum. Nam m. ſ. F. ſic habet: *Nihil tempore ducas pro ſalutis remedio. Tempore,* enim lego, cũ ſit per compendium dictionis, *tpe.* Quod moneo, ideo; quia occaſio fortè erit, germanę lectioni eruendæ.

V. 535. *Nil turpius quàm viuere incipiens ſenex.* Eleganter ab hac mẽte Seneca lib. 3. epiſt. 23. *Poſſum enim vocem tibi Epicuri tui reddere, & hanc epiſtolam liberare: Moleſtũ eſt, ſemper vitam inchoare. Aut ſi hoc modo magis ſenſus poteſt exprimi: Malè viuunt, qui ſemper viuere incipiunt. Quare? inquis. Deſiderat enim explanationem iſta vox. Quia ſemper illis imperfecta vita eſt. Non poteſt autem ſtare paratus ad mortem qui modò incipit viuere. Id agendum eſt, vt ſatis vixerimus. Nemo hoc putat, qui orditur cùm maximè vitam. Non eſt quod exiſtimes paucos eſſe hos; propemodum oẽs ſunt. Quidam viuere tunc incipiunt, cùm deſinendum eſt. Si hoc iudicas mirum, adiiciam quod magis admireris: Quidam ante viuere deſierunt, quàm inciperent.*

V.537. *Nimium altercando veritas amittitur.* Ita etiam citatur à Gellio lib. 17. cap. 14. & Ma-

crob.2. Saturnal. cap.7. Noſter m. ſ. F. legit: *veritas euertitur.*

V.538. Ita ex coniectura corrigo hunc mimum, nam F. vitioſè : *Nimirum eſt in morte boni cum nihil ſit mali.*

V.549. Ita legunt G. & Martin. lib. de morib, Noſter m.ſ.F. tranſponit : *Nō viuas aliter in ſolitudine, aliter in foro.*

V.550. m.ſ.F. ita legit:

Non aſpicias quàm plenas quiſq; Deo manus
Notes ſed quàm puras ammoueat.
Non aliter pulcherrimus Dei cultus eſt animus,
Niſi fuerit optimus.

Martinus lib. de morib. vltimam hanc ſentētiam ſolam inſerit ſuæ gnomologiæ his verbis: *Optimus ergo animus & pulcherrimus Dei cultor eſt.* Latet autem hic elegans mimiambus Publij, quem in litera P. reddemus:

Puras Deus non plenas aſpicit manus.

Ex quo neſcio quis malè feriatus ineptias illas concinnauit.

V. 551. *Non cito ruina perit is qui rimam timet.* Ita omnino legendum eſt. Sunt qui elegantiſsimam ſententiam ita corruperunt : *Non cito ruina cadit vir, qui primā timet.* Godefredus hoc modo legit : *Non cito perit ruina qui ruinam timet.* Codex Friſing. & H. ſic habent : *Non cito ruina perit vir qui ruinam timet.*

V.553.

V. 553. Martin. lib. de morib. *Nondum es felix ſi te turba non deriſerit.*

V. 555. F. *Non eſt pudica domus quæ multos recipit amicos.* Martin. lib. de morib. *Nulla eſt puſilla domus, quæ multos amicos capit.*

V. 556. Propter hunc & ſimiles multos verſus, auẽt pariter mecum multi ſcire, quis fundus fuerit Scaligero in editione Publianorum mimorum. Nam ſi hic Publianus eſt, Seneca illum in memoria habuit, cùm ſcripſit Epiſt. 101. *Sed non ſtatim puſillum eſt, ſi quid maximo minus eſt.* Quid ſi quis ex hac ſententia Senecæ verſum concinnârit, quem pro Publiano ſuppoſuerit?

Non eſt puſillum, ſi quid maximo eſt minus.

V. 558. Hic nõ eſt verſus Publij, ſed Lucilij, ad imitationem Publiani mimi factus, teſte Seneca lib. 1. Epiſt. 8. *Quàm multa Publij*, inquit Seneca ad Lucilium, *non excalceatis, ſed cothurnatis dicenda ſunt? Vnum eius verſum, qui ad philoſophiam pertinet, & ad hanc partem quæ modò fuit in manibus, referam; quo negat fortuita in noſtro habenda:*

Alienum eſt omne quicquid optando venit.

Hunc verſum à te dici non paulò melius, ſed aſtrictius memini:

Non eſt tuum, Fortuna quod fecit tuum.

Illud etiamnum melius dictum à te non præteribo:

Dari bonum quod potuit, auferri poteſt.
Hoc non imputo in ſolutum; de tuo tibi.

V. 561. Hæc ſententia Senecæ eſt libro de ira.

V. 563. F. *Non poteſt non ſapere qui ſe ſtultum intellegit.*

V. 564. Citat hunc mimiambum, licet corruptè Martin. lib. de morib.

V. 567. Elegans trochaicus, quem S. ita legit: *Nulla tam bona eſt fortuna, de qua non poſsis queri.*

V. 573. Et hunc elegantem mimum corruptè citat Martin. lib. de moribus: *Nullum putaueris locum ſine teſte.* licet & in m. ſ. F. ſint perperam tranſpoſitæ voces, hoc modo: *Nullum putaueris eſſe locum ſine teſte.*

V. 576. G. *Nullus eſt tantus quæſtus, quàm eo quod habes parcere.* Vt ſit pars trochaici tetrametri. Codex Friſingenſis vitioſè: *Nullus eſt tantus quæſtus quàm quod habeas arcere.*

V. 580. *Nunquam periclum ſine periclo vincitur.* Ita etiam citat Gellius lib. 17. cap. 14. & Macrob. 2. Saturnal. cap. 7. Friſingenſis Codex legit. N. *periculum ſine periculo v.*

V. 583. *Nunquam vbi diu fuit ignis, defuit vapor.* Ita omnino corrigo ex coniectura, in m. ſ. F. legebatur: *cecidit vapor.*

O. Ver-

O.

Verſu 586. G. legit: *aliquid blandi admiſce.* Martin. lib. de morib. *Obiurgationi ſemper aliquid blandè admiſce: facilius enim penetrant verba quæ molli vadunt via.*

V. 592. Eſt trochaicus. Godefridus ita habet: *Odium oportet pecandi, non metum facias.*

V. 595. Martin. lib. de morib. *Tolle excuſationem; nemo peccat inuitus.*

V. 597. Libellus ille Martini de moribus ita incipit: *Omne peccatum actio eſt. Actio autem omnis voluntaria eſt, tam honeſta quàm turpis. Ergò voluntarium eſt omne peccatum.*

V. 600. G. *Omnes vitam differentes mors incerta præuenit.*

V. 604. Martin. lib. de morib. *Hoc habet omnis affectus, vt in quod ipſe inſanit, in id putet etiã cæteros furere.* Godefredus ſic legit: *Omnis affectus habet, vt in eo in quo ipſe inſanit, in idem putet cæteros furere.*

V. 608. & 609. Sententia hæc ex Seneca concinnata eſt qui lib. de remed. fortuitorum hæc: *Malè de te loquuntur homines? ſed mali. Mouerer, ſi de me Marcus Cato, ſi Lælius ſapiens, ſi alter Cato, ſi duo Scipiones iſta loquerentur. Nunc malis diſplicere, laudari eſt.* Hanc ſententiam ſuæ gnomologiæ inſeruit Martinus lib. de moribus,

bus, vbi & hæc: *Malè opinentur de te homines; ſed mali. Malis diſplicere, eſt laudari.*

V. 614. Martin. lib. de morib. *Oratorem te puta, ſi tibi ante omnes, quod oportet perſuaſeris.*

V. 616. Citatur hîc mimus Publij nomine à Seneca 7. controuerſ. 3. Noſter m. ſ. F. ſic legit: *O vitam miſero longam, felici breuem.* Reuocat mihi verſus iſte alium elegantiſsimum, quem Seneca citat lib. de breuitate vitæ, cap. 2. *Quod apud maximum poëtarum, more oraculi dictum eſt, verum eſſe non dubitem:*

Exigua pars eſt vitæ quam nos viuimus.

P.

V. 617. Martin. lib. de moribus: *Pacem cùm hominibus habebis, cùm vitiis bellum.*

V. 622. Sequimur hic m. ſ. F. & Gellium qui lib. 17. cap. 14. ita citat: *Pars beneficij eſt, quod petitur, ſi bellè neges.* Macrobius verò lib. 2. Saturnal. cap. 7. hoc modo: *Pars beneficij eſt, quod petitur, ſi citò neges.*

V. 626. Godefredus ita legit: *Patria eſt, vbicunque benè vixeris.* Si Publianus eſt, tunc dimetrum mimiambũ iſtum reſpexit Seneca lib. de remed. fortuit. *Patria eſt, vbicunq; benè eſt. Illud autem per quod benè eſt, in homine, non in loco eſt.* Quam ſententiam citat Martin. lib. de moribus.

V. 627. Codex Friſingenſis habuit: *Paucorum eſt intelligere, quid det Deus.*

V. 634. Citat Martin. lib. de moribus.

V. 635. Ita corrigo ex coniectura. nam m. ſ. F. ita legit: *Pecunia regimen eſt rerum omnium.*

V. 636. Citat Martin. lib. de moribus.

V. 639. & 640. Martin. lib. de moribus: *Peiora ſunt tecta odia, quàm aperta. Itaq; te minus loquax inimicus offendit, quàm tacitus.*

V. 641. & 642. Solus Godefredus refert hunc mimum ſolum:

Perdenda ſunt multa, vt ſemel ponas bene.

Sed ſi hic Publianus eſt, neceſſe eſt & priorem eſſe, quem apud Senecam reperio: qui lib. 1. de beneficiis caput ſecundum ita incipit:

Beneficia in vulgus cùm largiri inſtitueris,
Perdenda ſunt multa, vt ſemel ponas bene.

In priore verſu vtrumque reprehendas. Nam nec in vulgus effundenda ſunt, & nullius rei, minimè beneficiorum, honeſta largitio eſt; quibus ſi detraxeris iudicium, deſinunt eſſe beneficia: in aliud quodlibet incidunt nomen. Sequens verſus mirificus eſt, qui vno bene poſito beneficio, multorum amiſſorum damna ſolatur. Hæc Seneca: Elegantes ſanè duo mimiambi, digni qui ſuo auctori, Publio reddantur.

V. 648. m. ſ. Friſingenſis legit, ſenſu elegan-

ganter acuto: *Perfacilè felix quod vota imperant facit.* Si quis tamē hic, *vota* in *fata* mutet, huic non repugno.

V. 655. Martin. lib. de moribus: *Multi cùm aliis maledicunt, ſibi ipſis conuicium faciunt. Nihil turpius quàm qui obiicit alteri, ſibi obiiciendum.*

V. 673. Martin. lib. de morib. *Præſtabis parentibus pietatem, cognatis indulgentiam, omnibus æquitatem.*

V. 676. *Principium ſæuitiæ bellum eſt*, legit vitiosè Godefredus. quomodo corrigendum ſit, patet ex Seneca lib. 1. de clementia, cap. 5. *Quantulum enim nocet priuata crudelitas? Principum ſæuitia, bellum eſt.* Hæc Seneca.

V. 677. Martin. lib. de morib. *Priuſquam promittas, deliberes, & cùm promiſeris facias.*

V. 692. Martin. lib. de morib. *Locum tenet innocentiæ proximum confeſſio.*

V. 699. G. *Pulcherrimum eſt omnia præſtare nihil exigenti.*

V. 701. Vide quæ ſuprà notauimus in litera N. verſu 550.

V. 702. Martin. lib. de morib. *Fortior eſt qui cupiditatem vincit, quàm qui hoſtem ſubiicit.*

Q.

V. 703. His ipſis refert hanc ſenten-

tiam

tiam in gnomologia Martinus lib. de moribus. Quales ſententiæ paſsim in Seneca, vt & illa lib. 2. epiſt. 14. *Quia facta eſt auri mentio, accipe, quemadmodum vſus fructusq; eius tibi eſſe gratior poſsit* : IS MAXIME DIVITIIS FRVITVR, QVI MINIME DIVITIIS INDIGET. *Ede, inquis, autorem. Vt ſcias quàm benigni ſimus, propoſitum eſt aliena laudare. Epicuri eſt, aut Metrodori, aut alicuius ex illa officina. Et quid intereſt, quis dixerit? Omnibus dixit.*

V. 704. m. ſ. F. *Quæ vult videri bella, nimium illi negat.*

V. 705. m. ſ. F. *Quàm felix vita quæ ſine negotiis tranſit.*

V. 710. Martin. lib. de moribus: *Bonum eſt non laudari & eſſe laudabilem.*

V. 727. Godefredus ita legit: *Quamuis agas id, vt ne quis merito tuo te oderit: erunt tamen ſemper qui oderint.*

V. 730. & 731. Poſsis hos duos pro trochaicis agnoſcere.

V. 735. Mart. lib. de morib. *Qui æquo animo malis immiſcetur, malus eſt.*

V. 744. & 745. Hos duos verſus pro trochaicis poſsis defendere.

V. 747. m. ſ. F. *Qui obeſſe cùm poteſt, non vult, prodeſt.*

V. 748. Sequor hic lectionem m. ſ. F. argutè

gutè acutam. Godofredus legit: *Quidam inimici graues ſunt amici leues.*

V. 749. G. *Quidam, quoſdam occidunt inimicos, non quia habeant, ſed quia meruerunt.*

V. 750. Martin. lib. de moribus: *Quid dulcius quam habere amicum, cum quo audeas vt tecum omnia loqui?* Sequor ego lectionem m. ſ. F. vbi tamen, *ſtultius* in *dulcius* muto.

V. 754. & 755. Martin. lib. de morib. *Quid eſt dare beneficium? Imitari Deum.* Et paulò pòſt: *Quid homini eſt inimiciſſimum?* homo.

V. 759. *Quid refert, quantum habeas: multò illud plus eſt quod non habes.* Hunc trochaicum citat Gellius.

V. 760. G. *Quis ſis intereſt, non quis habearis.* Martin. lib. de moribus: *Quid ſis intereſt, non quid habeas.*

V. 762. Martin. lib. de moribus: *Quietiſſimam vitam agerent homines in terris, ſi hæc duo verba à natura omnium rerum tollerent, Meum & Tuum.*

V. 768. G. C. *deſinit, quia fecit.*

V. 770. Citat hunc mimum Martinus lib. de morib. Noſter m. ſ. F. ita legit: *Qui paupertatem timet. quàm timidus eſt?*

V. 776. Martin. lib. de morib. *Qui propter pecuniæ amorem, & libidinem moritur, oſtendit ſe nunquam ſui cauſa vixiſſe.*

V. 782. Ci-

V.782. Citatur etiam in libro de morib. Huius mentis plenus eſt Seneca, ſicut & illa huc faciunt Epiſt. 2. *Non qui parum habet, ſed qui plus cupit, pauper eſt.*

V.796. Eſt Trochaicus. noſter tamen m. ſ. F. ita legit: *Quod perit, quæri poteſt, reprehendi non poteſt.*

V. 800. Martin. lib. de moribus: *Quod tacitum eſſe velis, nemini dixeris. Si tibi non imperaſti, quomodo ab alio ſilentium ſperas?*

V. 804. S. ita legit: Quod vult habet qui cupere quod ſat eſt, poteſt. Nos ſecuti ſumus Senecam, qui hunc mimum ita citat lib. 19. epiſt. 109. *Magis tamen feriuntur animi, cùm carmine eiuſmodi dicta ſunt:*

Is minimo eget mortalis qui minimum cupit.
Quod vult habet, qui velle quod ſatis eſt, poteſt.

Cùm hæc atque eiuſmodi audimus, ad confeßionem veritatis adducimur. Illi enim quibus nihil ſatis eſt, admirantur, acclamant, odium pecuniæ indicunt.

R.

V. 810. m. ſ. F. vitioſè: *Parua* habet quod in, *praua* mutandum.

V. 812. *Rege incolumi mens omnibus vna eſt; Amiſſo rupere fidem.* Eſt Virgilij 4. Georg. Quod Seneca citat libro 20. epiſt. 115. & 1. de clem. cap. 4.

V. 814. & 815. Martin. lib. de moribus: *Regnantibus peius multò periculum, quàm his qui iudicantur: hi enim ſingulos timent; illi vniuerſos.*

V. 821. *Repentè diues nemo factus eſt bonus.* Vel ſi varies hoc modo: *Nemo bonus repentè factus eſt diues.* Aut. *Nemo repentè diues factus eſt bonus,* eodem res redit. Certè vetus Græca eſt ſententia.

οὐδεὶς ἐπλούτησε ταχέως, δίκαιος ὤν.

V. 829. Publianus germanus mimus eſt iſte:

Multos timere debet quem multi timent.

Sicut & Laberianus iſte:

Neceſſe eſt multos timeat quem multi timent.

In quos vide quæ ſuo loco notauimus. Ex his eſt concinnata hæc ſententia: *Res vera eſt; qui à multis timetur, multos timet.* Sicut & Seneca ſæpe habet eandem.

V. 830. Martin. de moribus: *Multi ſunt obligandi, pauci offendendi. Nam memoria beneficiorum facilis eſt, iniuriarum tenax.*

V. 834. Ita rectè G. & S. vt ſit trochaicus. noſter m. ſ. F. ſic habet: *Ridiculum eſt odio nocentis innocentiam perdere.* Martinus de moribus corruptè citat hoc modo: *Ridiculum eſt aliquem odio nocentis innocentiam perdere.*

S. V. 839.

S.

V. 839. *Sæpe diſſimulare, quàm vel vlciſci ſatius fuit.* Eſt elegans trochaicus.

V. 844. Eſt Senecæ.

V. 850. G. *Scis quid inuidia eſt? dolor animi eſt ex alienis commodis. Scito etenim illud, quia nulli inuidetur, niſi prædito bonitate.*

V. 857. Sequor lectionem H. noſter m. ſ. F. hunc verſum in litera E. ſic habet: *Exilium pati eſt, patriæ qui ſe denegat.* At S. & G. ita legunt: *Exilium patitur, patriæ qui ſe denegat.*

V. 861. Martinus lib. de moribus: *Diſſenſio ab alio incipiat, à te autem reconciliatio.*

V. 862. *Se poſſe plus iratus quàm poſſit, putat.* Elegans hic mimus, omnino ita reſtituendus, qui perperam tranſpoſitus erat in m. ſ. F. hoc modo: *Semper iratus plus ſe poſſe putat, quàm poſſit.*

V. 872. G. *Pudet fieri deteriorem.*

V. 876. G. *Sicut formoſa pictura eſt cuius nulla pars errat, ſic formoſus homo, in quo nulla peccati macula eſt. Proinde hoc domi, hoc foris, hoc omni genere vitæ teneamus, vt nobis inexorabiles ſimus, exorabiles illis, qui non niſi ſibi dare veniam neſciunt.*

V. 887. Godefrid. & Martinus de morib. ita legunt: *Si vis beatus eſſe, cogita hoc primum, contemnere & contemni.*

V. 888. Si vis amari, ama. Hoc dicto vſus eſt Hecaton teſte Seneca, lib. 1. epiſt. 9. *Hecaton ait: Ego tibi monſtrabo amatorium, ſine medicamento, ſine herba, ſine vllius veneficæ carmine:* Si Vis Amari Ama. Hæc Seneca.

V. 893. Ita legit Martin. lib. de moribus: *Solitudinem quærit.* F. *Solicitudinem quærit.*

V. 901. Ita citat etiam Martin. lib. de moribus hunc Publianum mimum quem Seneca reſpexit eumque libro de remediis fortuitorum inſeruit, non tamen laudato nomine Publij, ita tamen vt ſit Scazon:

Stultum eſt timere quod vitare non poſſis:
Iſtud non effugit, etiam qui diſtulit.

Noſter m. ſ. F. legit: *Quod mutari non poteſt.*

V. 910. G. *In mille facinorum furias mens otioſa decurrit.*

V. 911. Et hic pro Publiano mimo ex Seneca ſumptus eſt: vel Seneca hunc Publianum mimum in oculis habuit, cùm ſcripſit lib. 11. epiſt. 81. *Mangones quicquid eſt quod diſpliceat, aliquo lenocinio abſcondunt. Itaque ementibus ornamenta ipſa ſuſpecta ſunt.*

T.

Verſu 914. Ita corrigo hunc mimum. Martin lib. de mor. *Qui neſcit tacere, neſcit loqui.*

V. 917.

V.917. Citatur hic mimus à Seneca lib. 7. cõtrou.ca. 3. Noſter verò m.ſ.F.ita legit: *Tam auaro quod habet, quàm miſero quod non habet.*

V.926.Friſing.codex legit: *Turbæ præbet ſpectaculũ, æger animus.* Martin. lib.de morib.corruptè refert hunc mimum ſic: *Turpe ſpectaculum præbet animus æger.* Godefredus etiam legit:*Turpe.*

V.927.& 928.Martin.de morib.citat hanc ſententiam iiſdem verbis. Codex Friſing. legit:*Tranſibit ſermo in effectum.*

V.

V.946.Martin.de morib. *Verba rebus, nõ perſonis æſtimanda ſunt.*

V.950. *Veterem ferẽdo iniuriam inuitas nouam.* Ita etiam laudat hunc Publianum mimum Macrobius lib.2. Saturnal. cap.7.Gellius lib. 17. cap. 14. alio ſenſu: *Veterem ferendo iniuriam vites nouam.* Argute ſanè:neque ſperno. Retineo tamen priorem:quia m.ſ.F.aperte: *Veterem ferendo iniuriam inuites nouam.*

V.953.Martin.lib.de morib.*Bonus vir eſt qui eo perduxit affectum, vt non tantum peccare non velit, ſed etiam non poſsit.*

V.954.Martin.ibid.*Vires tuas amici magis ſentiant beneficiis, quàm iniuriis.*

V.956. Martin. ibid. *Dolor patientia vincitur.* Sicut & legit G.

V.963. *Virtutis vulnus partem habet victoriæ.* Ita coniecto legendũ, non, *vultus*, vt habet m.ſ.F.

V.965. Martin. citat etiam hãc ſentẽtiam.

V.967. G. vitiosè: *Vitium prius fuit obſeruatio, nunc mos eſt.* F. *Vitium prius fuit aſſentatio, nunc eſt amor.* At nos ſequimur hîc S. lectionẽ. A cuius mente eſt ꝙ ait Seneca lib. 5. epiſt. 38. *Deſinit eſſe remedio locus, vbi quæ fuerant vitia, mores ſunt.*

V.616. S. *Eſt vita m. l. f. b.* Quem in litera E. dedi. L. Annæus Seneca Senecæ philoſophi pater lib. 7. controu. 3. citat: cuius locum integrum dabo, vt intelligas quomodo etiam declamationibus vſque ad quorundam nauſeam, mimos Publianos inſeruerint: *Murrhedius vſus colore eſt & Publiana ſententia dixit: Abdicationes, inquit, ſuas veneno diluit. Et iterum: Mortem, inquit, meam effudi. Memini nos, cùm loqueretur de hoc genere ſententiarum, quo iam infecta erant adoleſcẽtulorũ omnium ingenia, queri de Publio, quaſi iam ille hanc inſaniam introduxiſſet. Caßius Seuerus, ſummus Publij amator, aiebat, Non illius hoc vitium eſſe, ſed illorum qui illum ex parte, qua tranſire deberẽt imitarentur: quæ apud eum melius erant dicta, quàm apud quenquam Comicum Tragicumque, aut Romanum, aut Græcum: vt illum verſum, quo aiebat vnum verſum inueniri non poſſe meliorem:*

Tam

Tam deeſt auaro quod habet, quàm quod nõ habet.
Et illud de eadem re dictum:

Deſunt luxuriæ multa, auaritiæ omnia.

Et illos verſus, qui huic quoq; ter abdicato poſſent conuenire:

O vita miſero longa, felici breuis.

Et plurimos deinceps verſus referebat Publij diſertiſſimos. Deinde autorem vitij quod ex captione vnius verbi plura ſignificantis, naſcitur, aiebat Pomponium Attellanarum ſcriptorem fuiſſe: à quo primùm ad Laberium tranſiſſet hoc ſtudium imitandi; deinde ad Ciceronem, qui illud ad virtutem ſtudio tranſtuliſſet. Nam vt trãſeam innumerabilia, quæ Cicero in orationibus, aut in ſermone dixit, & nota vt non referam à Laberio dicta, cùm mimi eius, quicquid modò tolerabile habent, tale habeant; id quod Cicero in Laberium, &c. Vterq; elegãtiſſime, ſed neuter in hoc genere ſeruat modum. Ab his huius ſtudij diffuſa eſt in plures imitatio. Porrò vt videas quàm auidè oratores Publianas ſententias ornamenti loco vſurparint, idem fecit Caluus, ille inquam, *qui* (vt inquit Seneca lib. 7. controuerſ. 4.) *diu cum Cicerone iniquiſſimam litem de principatu eloquentiæ habuit, vſq; eò violentus accuſator, & concitatus, vt in media actione eius, ſurgeret Vatinius, reus, & exclamaret, Rogo vos Iudices; num ſi iſte diſertus eſt, ideo me damnari oportet?* De hoc Caluo inquit Seneca:

In hac controuerſia Publianam ſententiam dedit.

FINIS.

Pro Bibliotheca
Canonia Vitoviens
hic orator compara
tus Aº Dñi 1608

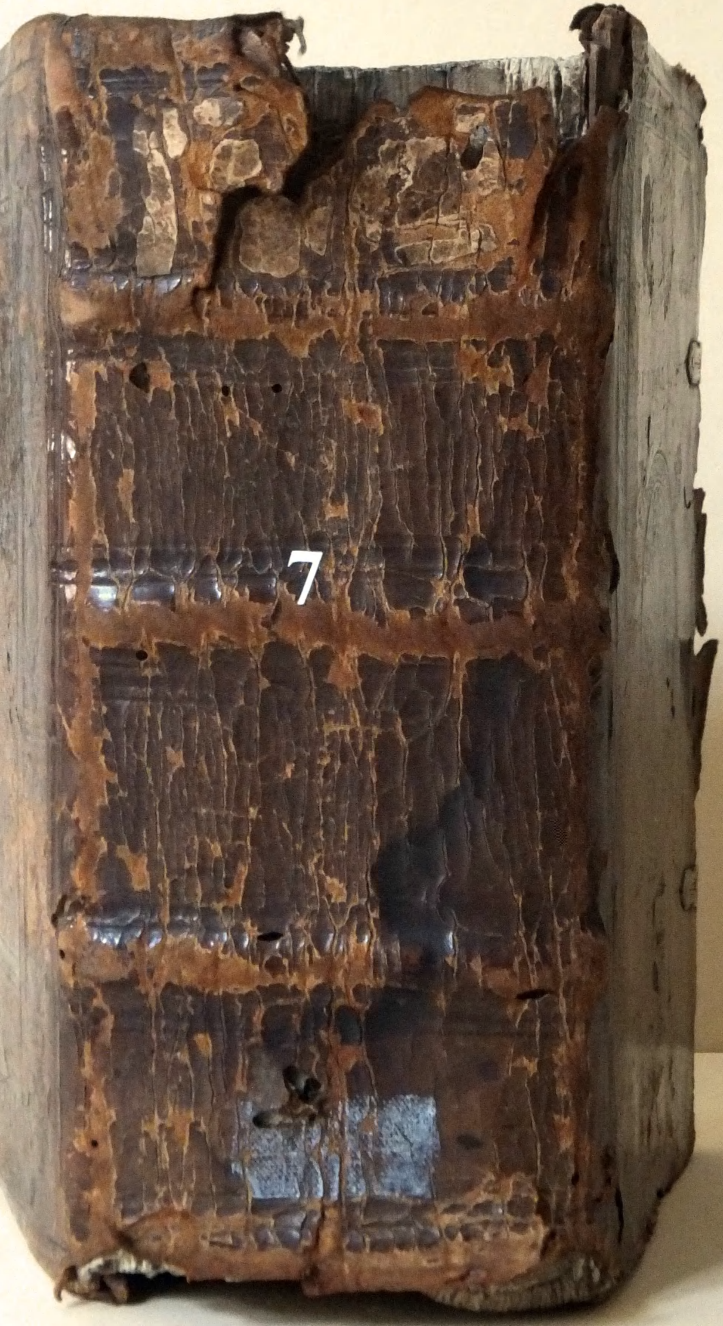
D. 20 April.
Dedi ad depositum Illmi Dni Fris Gilberti Puzinski p tunc aureos nummos quatuor. florenos octo Dico # 4
Florene 8.

~~[illegible]~~
Die 20 Maj dedi
Flore. 1. grossi.

A 2 Januarii 1770 dedit Adm Rdus Pr [illegible] Suppnor Canonice [illegible] Pecunias necessitatis [illegible] Fris Gerlaci Wach[illegible] [illegible] Canonicus Profes. Consuetudinem dedit ingm ad Depositum [illegible] Thaddaei Kotarewicz [illegible] Dionysium Florenos polonicales [illegible] et Grossos 11 duo Centum quatuordecim grossos undecim addito flor. 1

R. P. Phil. [illegible]
11 Martii Flor. 2.
Aprilis . . . 3
vitro . . . 2
P. Lucerna . . . 3
P. tabula . . . 1
P. variis [illegible] . . . [illegible]
P. [illegible] . . . 5
P. libri [illegible] . . . 4 22
P. Clavibus [illegible] 1 24

Drochobecki
Schol. Syntax:
Expensa ex illis
2 maij
accepi libri
* 1

7